

Sahîh-i Buhârî Şerhi

1. baskı – İstanbul

Cilt 1

Ocak 2019

Özgün adı: İrşâdu's-Sâri li-şerhi Sahîhi'l-Buhârî

Yazarı: Şihâbuddîn Ebu'l-Abbâs Ahmed b. Muhammed eş-Şâfiî el-Kastallânî (öl. 923/1517).

Arapça neşir: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Muhammed Abdulazîz el-Hâlidî tashihi ile, Beyrut 1438/2017, 4. baskı, 15 cilt.

İSBN: 978-605-4659-31-9

Tercüme: Hüseyin Yıldız, Hasan Yıldız ve Zekeriya Yıldız

Redaksiyon: Yusuf Özbek

Kapak: Edib Agagjyshi

Baskı ve Cilt: Step Ajans Matbaacılık Ltd Şti.

Göztepe Mah. Bosna Cad. No. 11

Bağcılar/ İSTANBUL

Tel: 0212.4468846 Matb. Sertifika No: 12266

İsteme ve Haberleşme Adresi

www.ocakyayincilik.com

OCAK YAYINCILIK

Millet Cad. Gülsen Apt.

No. 19 Kat: 4 D. 7

Yusufpaşa

Aksaray, İstanbul

GSM: 05353107416 (Yusuf Özbek)

SAHÎH-i BUHÂRÎ ŞERHİ

İrşâdu's-Sârî

li-Şerhi Sahîhi'l-Buhârî

eI-KASTALLÂNÎ

Ebu'l-Abbâs Şihâbuddîn

Ahmed b. Muhammed

(öl. 923/1517)

إِرْشَادُ السَّارِئِي
لِشَرْحِ صَحِيحِ الْبُخَارِيِّ

İÇİNDEKİLER

Yayıncının Önsözü	16
Buhârî Hakkında	18
el-Câmiu's-Sahîh Hakkında	44
el-Kastallânî Hakkında	73
Mukaddime	77
1. VAHYİN BAŞLANGICI	165
1- RESÛLULLAH'A (sallallahu aleyhi vesellem) VAHYİN İLK NAZİL OLUŞU NASILDI? YÜCE ALLAH'IN: "Biz Nûh'a ve Ondan Sonra Gelen Peygamberlere Vahyettiğimiz Gibi Sana da Vahyettik"	
BUYRUĞU	165
2- BÂB	173
3- BÂB	178
4. BÂB	191
5- BÂB	195
6- BÂB	197
1. İMAN	219
1- RESÛLULLAH'IN (sallallahu aleyhi vesellem): "İSLÂM BEŞ ŞEY ÜZERİNE BİNA EDİLMİŞTİR..." BUYRUĞU	219
2- DUANIZ İMANINIZDIR	230
3- İMAN İLE İLGİLİ HUSUSLAR	232
4- MÜSLÜMAN, DİLİNDEN VE ELİNDEN YANA MÜSLÜMANLARIN SELAMETTE OLDUĞU KİŞİDİR	239
5- MÜSLÜMANLAR İÇİNDEN EN ÜSTÜNLERİ KİMLERDİR?	241
6- YEMEK YEDİRMEK İSLAM'DANDIR	242

7- KİŞİNİN KENDİSİ İÇİN İSTEDİĞİNİ KARDEŞİ İÇİN İSTEMESİ İMANDANDIR	244
8- RESÛLULLAH'I (sallallahu aleyhi vesellem) SEVMEK İMANDANDIR	246
9- İMANIN TADI	248
10- ENSÂR'I SEVMEK İMANIN ALÂMETİDİR	250
11- BÂB	251
12- FİTNELERDEN KAÇMAK DİNDENDİR	255
13- RESÛLULLAH'IN (sallallahu aleyhi vesellem): “Allah’ı en çok bileniniz benim” SÖZÜ; “Ama kalplerinizin kazandıklarından dolayı sorumlu tutar” ÂYETİNE GÖRE MARİFETİN KALBİN BİR FİİLİ OLMASI	257
14- KİŞİNİN KÜFRE DÖNMEYİ ATEŞE ATILMAK GİBİ KÖTÜ GÖRMESİ İMANDANDIR	259
15- AMEL BAKIMINDAN MÜMİNLERİN BİRBİRLERİNE ÜSTÜNLÜKLERİ	261
16- HAYÂ İMANDANDIR	266
17- “Eğer Tövbe Eder, Namaz Kılar ve Zekat Verirlerse Yollarını Serbest Bırakın” BUYRUĞU	267
18- “Yaptıklarınıza karşılık size miras verilen cennet budur” ÂYETİNE GÖRE İMANIN AMEL OLDUĞUNU SÖYLEYENLER; BAZI ÂLİMLERİN “Rabbine andolsun, mutlaka onların hepsini yaptıklarından dolayı sorguya çekeceğiz” ÂYETİNDE HESABI SORULACAK OLAN ŞEYİN “LÂ İLÂHE İLLALLAH” OLDUĞUNU SÖYLEMESİ; YÜCE ALLAH’IN: “Amel edenler böylesi için amel etsinler!” BUYURMASI	271
19- GERÇEK MÂNÂDA MÜSLÜMAN OLMAMAK, “Bedevîler «İnandık» dediler. De ki: Siz iman etmediniz, ama «Teslim olduk» deyin” ÂYETİNDE OLDUĞU GİBİ MÜSLÜMAN OLMANIN TESLİM OLMAYA VEYA ÖLÜM KORKUSUNA DAYANMASI; “Şüphesiz Allah katında	

din İslâm'dır" ÂYETİ GEREĞİNCE GERÇEK MÂNÂDA MÜSLÜMAN OLMAK	274
20- SELAMİ YAYMAK İSLAM'DANDIR	279
21- KOCANIN İYİLİKLERİNE KARŞI KÜFRÂN; KÜFRÜN FARKLI DERECELERİNİN BULUNMASI	281
22- GÜNAHLAR CAHİLİYE İŞLERİNDENDİR	284
"Eğer müminlerden iki topluluk birbirleriyle savaşılırsa aralarını düzeltin" ÂYETİNDE TARAFLARIN MÜMİN OLARAK İSİMLENDİRİLMESİ	288
23- ZULMÜN FARKLI DERECELERİ VARDIR	290
24- MÜNAFİĞİN ALÂMETLERİ	293
25- KADİR GECESİNİ İHYÂ ETMEK İMANDANDIR	297
26- CİHAD İMANDANDIR	298
27- RAMAZAN GECELERİNİ İHYÂ ETMEK İMANDANDIR	300
28- KARŞILIĞINI SADECE ALLAH'TAN BEKLEYEREK RAMAZAN ORUCUNU TUTMAK İMANDANDIR	302
29- DİN KOLAYLIKTIR; RESÛLULLAH'IN (sallallahu aleyhi vesellem): <i>"Allah'ın en sevdiği din kolaylık dinî olan hanifliktir"</i> BUYRUĞU	303
30- NAMAZ İMANDANDIR; YÜCE ALLAH'IN: "Allah, imanınızı boşa çıkaracak değildir" BUYRUĞUNDAKİ İMANDAN KASTIN NAMAZ OLMASI	305
31- KİŞİNİN İYİ BİR MÜSLÜMAN OLMASI	310
32- ALLAH'IN EN SEVDİĞİ DİN (AMEL) DEVAMLİ OLANIDIR	313
33- İMANIN ARTMASI VE EKSİLMESİ; YÜCE ALLAH: "Biz de onların hidayetlerini artırmıştık" BUYURMUŞTUR. YİNE: "İman edenlerin imanını artırsın" BUYURMUŞTUR. AYNI ŞEKİLDE: "Bugün dininizi kemâle erdirdim" BUYURMUŞTUR. KİŞİ KEMÂLE YÖNELİK BİR ŞEYİ TERKETTİĞİ ZAMAN EKSİK KALIR	315

34- ZEKAT İSLAM'DANDIR; YÜCE ALLAH'IN: "Halbuki onlara ancak, dini yalnız O'na has kılarak ve hanifler olarak Allah'a kulluk etmeleri, namaz kılmaları ve zekat vermeleri emredilmişti. Sağlam din de budur" BUYRUĞU	321
35- CENAZENİN ARKASINDAN GİTMEK İMANDANDIR	326
36- MÜMİNİN, FARKINDA OLMADAN AMELİNİN HEBA OLMASINDAN KORKMASI	328
37- CEBRÂİL'İN RESÛLULLAH'A (sallallahu aleyhi vesellem) İMAN, İSLAM, İHSAN VE KİYAMET KONUSUNDA SORU SORMASI, RESÛLULLAH'IN (sallallahu aleyhi vesellem) BUNLARI AÇIKLAMASI	336
38- BÂB	346
39- DİNİNİ KORUYAN KİŞİNİN FAZİLETİ	348
40- HUMUSU VERMEK İMANDANDIR	353
41- AMELLERİN NİYETE VE İHLASA GÖRE OLMASI, HERKESİN ELİNE ANCAK NİYET ETTİĞİ ŞEYİN GEÇMESİ	360
42- RESÛLULLAH'IN (sallallahu aleyhi vesellem): <i>"Din, Allah'a, Resûl'üne, Müslümanların önderlerine ile geneline karşı samimi olmaktır"</i> SÖZÜ; YÜCE ALLAH'IN: "Allah ve Resûl'üne karşı samimi oldukları takdirde..." BUYRUĞU	368

3. İLİM

374

1- İLMİN FAZİLETİ; YÜCE ALLAH'IN: "Allah içinizden inananların ve kendilerine ilim verilenlerin derecelerini yükseltsin. Allah, yaptıklarınızdan hakkıyla haberdardır" İLE "Rabbim! ilmimi artır" BUYRUĞU	374
2- BİR ŞEY ANLATIRKEN KENDİSİNE SORU SORULAN ÂLİMİN SÖZÜNÜ BİTİRDİKTEN SONRA SORUYA CEVAP VERMESİ	377
3- İLMİ BİR KONUDA KİŞİNİN SESİNİ YÜKSELTMESİ	379
4- MUHADDİSİN "HADDESENÂ" VEYA "AHBARENÂ" VEYA "ENBEENÂ" DEMESİ	380

5- BİLGİLERİNİ ÖLÇMEK İÇİN HOCANIN ÖĞRENCİLERE SORU SORMASI	386
6- İLİM VE “Rabbim! ilmimi artır” BUYRUĞU MUHADDİSE KIRAAT VE ARZIN HÜKMÜ	388
7- MÜNÂVELE; ÂLİMLERİN İLMİ YAZARAK BAŞKA BÖLGELERE GÖNDERMESİ	395
8- MECLİSTE HALKANIN BİTTİĞİ YERDE OTURAN KİŞİ İLE BOŞ BULDUĞU YERE OTURAN KİŞİ	401
9- RESÛLULLAH'IN (sallallahu aleyhi vesellem): <i>“Kendisine bir şey aktarılan nice kişi var ki onu bizzat duyandan daha iyi kavrar”</i> SÖZÜ	404
10- İLİM, SÖZ VE AMELDEN ÖNCE GELİR	407
11- RESÛLULLAH'IN (sallallahu aleyhi vesellem) BIKTIRMAMAK İÇİN VAAZLARINDA VE İLİM ÖĞRETMEDE UYGUN ZAMANLARI KOLLAMASI	411
12- İLİM ÖĞRENENLER İÇİN GÜN BELİRLEMEK	414
13- ALLAH'IN HAYIR DİLEDİĞİ KİŞİLERİ DİNDE FAKİH KILMASI	415
14- İLMİ KAVRAMA GÜCÜ	418
15- İLİM VE HİKMET KONULARINDA GIPTA ETMEK	420
16- HZ. MUSA'NIN DENİZDE HIZIR'A GİTMESİ; YÜCE ALLAH'IN: “Mûsa ona: «Sana öğretilen ilimden bana da öğretmen için peşinden gelebilir miyim?» dedi” BUYRUĞU	423
17- RESÛLULLAH'IN (sallallahu aleyhi vesellem): <i>“Allahım! Ona Kitâb'ı öğret”</i> SÖZÜ	428
18- KÜÇÜĞÜN HADİS İŞİTMESİ NE ZAMAN SAHİH SAYILIR?	430
19- İLİM ÖĞRENMEK İÇİN YOLCULUĞA ÇIKMAK	434
20- İLİM ÖĞRENEN VE ÖĞRETENİN FAZİLETİ	437
21- İLMİN KALDIRILMASI VE CEHALETİN YAYILMASI	441
22- İLMİN FAZİLETİ	443

23- KİŞİNİN BİNEK VE BENZERİ BİRŞEY ÜZERİNDEYKEN FETVA VERMESİ	445
24- KİŞİNİN EL VEYA BAŞ İŞARETİYLE SORUYU CEVAPLANDIRMASI	447
25- RESÛLULLAH'IN (sallallahu aleyhi vesellem) ABDULKAYS HEYETİNİ İMANI VE İLMİ İYİCE ÖĞRENMEYE VE ONU GERİDE KALANLARINA ÖĞRETMEYE TEŞVİK ETMESİ	452
26- KARŞILAŞILAN BİR MESELENİN HÜKMÜNÜ SORMAK İÇİN YOLCULUĞA ÇIKMAK VE BUNU AİLESİNE DE ÖĞRETMEK	456
27- İLMİ NÖBETLEŞE ÖĞRENMEK	458
28- ÂLİMİN İLİM ÖĞRETİRKEN VEYA VAAZ VERİRKEN HOŞLANMADIĞI BİR DURUM GÖRDÜĞÜNDE ÖFKELENMESİ	461
29- İMAMIN VEYA MUHADDİSİN ÖNÜNDE DİZ ÜSTÜ ÇÖKMEK	467
30- ANLAŞILMASI İÇİN BİR SÖZÜ ÜÇ DEFA TEKRAR ETMEK	468
31- KİŞİNİN CARİYESİNE VE AİLESİNE İLİM ÖĞRETMESİ	471
32- İMAMIN KADINLARA ÖĞÜT VERİP İLİM ÖĞRETMESİ	474
33- HADİS ÖĞRENME KONUSUNDA HIRSLI OLMAK	477
34- İLİM NASIL SÖKÜLÜP ALINIR?	479
35- BİR ŞEY DUYUP DA ANLAMAYAN KİŞİNİN ÖĞRENMEK İÇİN SÖYLEYENE MÜRACAAT ETMESİ	482
36- İLİM İÇİN KADINLARA ÖZEL BİR GÜN TAHSİS EDİLİR Mİ?	483
37- "BURADA HAZIR BULUNANLAR HAZIR BULUNMAYANLARA İLMİ TEBLİĞ ETSİN.	486
38- RESÛLULLAH (sallallahu aleyhi vesellem) ADINA YALAN SÖYLEYEN KİŞİNİN GÜNAHI	491
39- İLMİ YAZMAK	499
40- GECE VAKTİ İLİM ÖĞRETMEK VE VAAZ VERMEK	508
41- GECE VAKTİ İLMÎ SOHBET YAPMAK	510

42- İLMİ EZBERLEMEK	514
43- ÂLİMLERİ SUSUP DİNLEMEK	520
44- ÂLİME: “İNSANLARIN EN ÂLİMİ KİMDİR?” DİYE SORULDUĞU ZAMAN İLMİ ALLAH’A DAYANDIRMASININ MÜSTEHAB OLMASI	521
45- OTURAN ÂLİMİN KARŞISINDA AYAKTA DURUP SORU SORMAK	531
46- ŞEYTAN TAŞLAMA SIRASINDA SORU SORUP CEVAP VERMEK	533
47- YÜCE ALLAH’IN: “Size Pek Az İlim Verilmiştir” BUYRUĞU	535
48- BAZILARININ ANLAMAMASI VE DAHA KÖTÜ BİR DURUMA DÜŞMELERİ KORKUSUYLA YAPILMAK İSTENEN BAZI ŞEYLERDEN VAZGEÇMEK	538
49- ANLAYAMAMALARI ÇEKİNCESİYLE İLMİ İNSANLAR İÇİNDEN SADECE BELLİ BİR KESİME ÖĞRETMEK	539
50- İLİMDE UTANGAÇLIK	544
51- SORU SORMAKTAN UTANAN KİŞİNİN BUNU BAŞKASINA SORDURMASI	548
52- MESCİDDE İLİM ÖĞRETİP FETVA VERMEK	549
53- SORU SORAN KİŞİYE SORDUĞUNDAN DAHA FAZLASIYLA CEVAP VERMEK	551
1. ABDEST	554
1- YÜCE ALLAH’IN: “Ey iman edenler! Namaza kalkacağınız zaman yüzlerinizi, dirseklere kadar ellerinizi ve -başlarınıza mesh edip- her iki topuğa kadar da ayaklarınızı yıkayın” BUYRUĞU HAKKINDA SÖYLENENLER	554
2- TAHARETSİZ NAMAZ KABUL EDİLMEZ	559
3- ABDESTİN FAZİLETİ, ABDESTTEN DOLAYI YÜZLERİ, ELLERİ VE AYAKLARI NURLU OLANLAR	562

4- BOZULDUĞUNDAN EMİN OLUNMADIKTAN SONRA ŞÜPHE ÜZERİNE ABDEST ALINMAZ	564
5- HAFİF ABDEST ALMAK	565
6- ABDESTTE UZUVLARI İYİCE YIKAMAK (İSBÂĞ)	568
7- BİR AVUÇ SUYLA YÜZÜ İKİ ELLE YIKAMAK	571
8- HER DURUMDA, CİNSEL İLİŞKİ SIRASINDA BİLE BESMELE ÇEKMEK	572
9- HELAYA GİRERKEN SÖYLENECEK ŞEY	574
10- HELANIN YANINA SU KOYMAK	576
11- ARADA DUVAR VE BENZERİ BİR YAPI OLMADIKTAN SONRA KİŞİ DEF-İ HACETTE KIBLEYE DÖNEMEZ	577
12- İKİ KERPiÇ ÜZERİNDE DEF-İ HACET YAPMAK	581
13- KADINLARIN DEF-İ HACET İÇİN AÇIK ALANA ÇIKMALARI	583
14- EVLERDE HELA EDİNMEK	586
15- SU İLE İSTİNCA (TAHARETLENME)	588
16- KİŞİNİN TAHARET İÇİN YANINDA SU TAŞIMASI	590
17- İSTİNCA İÇİN SU İLE BİRLİKTE SOPA TAŞIMAK	592
18- SAĞ ELLE İSTİNCANIN YASAKLANMASI	593
19- KİŞİNİN İŞERKEN SAĞ ELLE CİNSEL ORGANINA DOKUNMAMASI	595
20- TAŞLARLA İSTİNCA YAPMAK	596
21- TEZEKLE İSTİNCA OLMAZ	598
22- ABDESTTE UZUVLARIN BİRER DEFA YIKANMASI	601
23- ABDESTTE UZUVLARIN İKİŞER DEFA YIKANMASI	601
24- ABDESTTE UZUVLARIN ÜÇER DEFA YIKANMASI	602
25- ABDESTTE SÜMKÜRMEK	607
26- İSTİNCADA TEKLİ SAYIDA TAŞ KULLANMAK	610

27- AYAKLARIN MESHEDİLMİYİP YIKANMASI	612
28- ABDESTTE AĞZI YIKAMA (MAZMAZA)	614
29- ABDESTTE TOPUKLARI YIKAMAK	617
30- NALIN (AYAKKABI) İÇİNDEKİ AYAKLARI MESHETMEYİP YIKAMAK	619
31- ABDEST VE GUSÜLDE YIKAMAYA SAĞDAN BAŞLAMAK	623
32- NAMAZ VAKTİ GİRİNCE ABDEST İÇİN SU ARAMAK	625
33- KİŞİNİN SAÇINI YIKADIĞI SUYUN HÜKMÜ	627
“BİRİNİZİN KABINDAN KÖPEK İÇTİĞİ ZAMAN O KABİ YEDİ DEFA YIKASIN.”	631
34- YÜCE ALLAH’IN: “Biriniz def-i hacetten gelmişse” BUYRUĞUNA DAYANARAK SADECE ÖNDEN VE ARKADAN ÇIKAN ŞEYLERDEN DOLAYI ABDESTİ GEREKLİ GÖRENLER	638
35- KİŞİNİN BAŞKASINA ABDEST ALDIRMASI	651
36- ABDEST BOZULDUKTAN SONRA KUR’ÂN OKUMAK VE BENZERİ ŞEYLER YAPMAK	654
37- SADECE AĞIR BİR BAYGINLIKTAN SONRA ABDESTİ GEREKLİ GÖRENLER	659
38- YÜCE ALLAH’IN: “Başlarınızı meshedin” BUYRUĞUNA DAYANARAK BAŞIN TÜMÜNÜ MESHETMEK	662
39- AYAKLARI TOPUKLARA KADAR YIKAMAK	667
40- BAŞKASININ ABDESTİNDEN ARTA KALAN SUYU KULLANMAK	668
BÂB	674
41- BİR AVUÇ SU İLE AĞZI VE BURNU YIKAMAK	676
42- BAŞI BİR DEFA MESHETMEK	677
43- KİŞİNİN HANIMI İLE BİRLİKTE ABDEST ALMASI VE KADININ ABDESTİNDEN ARTA KALAN SUYUN HÜKMÜ; HZ. ÖMER DE	

HİRİSTİYAN BİR KADININ EVİNDE SICAK SUYLA ABDEST ALMIŞTIR	680
44- RESÛLULLAH'IN (sallallahu aleyhi vesellem) ABDEST ALDIĞI SUDAN BAYGIN KİŞİNİN ÜZERİNE DÖKMESİ	682
45- TEKNE, ÇANAK, TAHTA VE TAŞTAN KAPLAR İÇİNDEN YIKANIP ABDEST ALMAK	684
46- BAKIR, TAŞ VE BENZERİ KAPLARDAN ABDEST ALMAK	689
47- BİR MÜDD SU İLE ABDEST ALMAK	692
48- MESTLER ÜZERİNE MESHETMEK	693
49- KİŞİNİN AYAKLARI TEMİZKEN MESTLERİ GİYMESİ	701
50- KOYUN ETİ VE KAVUT YEMekten DOLAYI ABDEST ALMAYANLAR	704
51- KİŞİNİN KAVUT YEMekten DOLAYI ABDEST ALMAYIP AĞZINI YIKAMASI	709
52- SÛT İÇMEKTEN DOLAYI AĞIZ YIKANIR MI?	711
53- UYKUDAN DOLAYI ABDEST ALMAK, UYUKLAMA VEYA HAFİF DALMADA ABDESTİ GEREKLİ GÖRMEYENLER	713
54- HADES OLMADAN ABDEST ALMAK	716
55- KİŞİNİN İDRARINDAN SAKINMAMASININ BÜYÜK GÜNAHLARDAN OLMASI	719
56- İDRARIN YIKANMASI	723
BÂB	725
57- MESCİD'DE İŞEYEN BEDEVİYE BİTİRENE KADAR RESÛLULLAH'IN (sallallahu aleyhi vesellem) VE İNSANLARIN DOKUNMAMASI	727
58- MESCİDDEKİ İDRARIN ÜZERİNE SU DÖKMEK	729
İDRARIN ÜZERİNE SU DÖKMEK	731
59- ERKEK ÇOCUĞUN ÇİŞİ	733
60- AYAKTA VE OTURARAK ÇİŞ YAPMAK	736

61- ARKADAŞIN YANINDA ÇİŞ YAPMAK, ÇİŞTE DUVAR ARKASINA GİZLENMEK	738
62- BİRİLERİNİN ÇÖPLÜĞÜNDE ÇİŞ YAPMAK	740
63- KANIN YIKANMASI	741
64- MENİYİ YIKAMAK VE OVALAMAK; KADINDAN BULAŞAN AKINTIYI YIKAMAK	745
65- YIKANAN MENİ VE BENZERİ ŞEYLERİN İZİNİN KALMASI	748
66- DEVELERİN, DİĞER HAYVANLARIN, KOYUNLARIN SİDİĞİ İLE KOYUN AĞILLARININ HÜKMÜ	750
67- İÇİNE NECASET DÜŞEN KATI YAĞ VE SUYUN HÜKMÜ	757
68- DURGUN SU	764
69- NAMAZ KILAN KİŞİNİN SIRTINA PİSLİK VEYA LEŞ ATILMASI DURUMUNDA NAMAZI BOZULMAZ	766
70- GİYSİYE TÜKÜRÜK, SÜMÜK VE BENZERİ ŞEYLERİN BULAŞMASI	773
71- ŞIRA VE SARHOŞLUK VEREN ŞEYLERLE ABDEST CAİZ DEĞİLDİR	775
72- KADININ, BABASININ YÜZÜNDEKİ KANI YIKAMASI	778
73- DİŞLERİ MİSVAKLAMAK	780
74- MİSVAĞI BÜYÜK OLANA VERMEK	783
75- ABDESTLİ YATMANIN FAZİLETİ	784

YAYINCININ ÖNSÖZÜ

Yüce kitabımız Kur'ân-ı Kerim ile sünnetin İslam dininin iki temel kaynağı oldukları hepimizde malumdur. Kur'ân'ın genel hükümler taşıması nedeniyle nazil olduğunda Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi vesellem) tarafından açıklanmış ve taşıdıkları hükümler belirlenmiştir. Sünnet olmadan kutsal kitabımızın hükümleri doğru bir şekilde anlaşılamaz. Hadisler bir kenara bırakılıp sadece Kur'ân ile hükmetmek, ümmetin âlimlerinin icmasıyla reddedilmiştir.

Hadislerin yazılması, tedvin ve tasnif dönemleri sonucunda ortaya çıkan muazzam bilgi birikimi üzerinde daha sonraki dönemlerde; bunları konularına göre bir araya getirme, özetleme, ravilerini tanııtma ve metinlerin garib lugat açıklamaları ve şerhleri şeklinde çalışmalar yapılmıştır. Buhârî'nin *Sahîh*'i malum olduğu üzere ümmetin icmâsı ile Kur'ân Kerîm'den sonra en güvenilir dini kaynak olarak kabul edilmiştir.

Hadis şerhleri söz konusu olduğunda üzerinde en fazla şerh çalışması yapılan eser, kuşkusuz Buhârî'nin meşhur *Sahîh*'idir. Bu eser üzerine yazılan şerhlerin sayısının ikiyüz civarında olduğu sanılmaktadır. Bunların bazıları farklı tarih ve beldelerde basılmış olup bazıları ise elyazması olarak kütüphanelerde muhafaza edilmektedir. Defalarca çeşitli şehirlerde baskıları yapılan Buhârî şerhlerinden birisi de elinizdeki *İrşâdu's-Sârî* isimli kitaptır.

Kastallânî, bu eseri hazırlarken aralarında en meşhurları olan İbn Hacer'in *Fethu'l-bârî*'si yanında Aynî, İbn Battâl ve Kirmânî'nin şerhlerinin de olduğu irili ufaklı yediyüz civarında eserden yararlanmıştı. Elinizdeki *İrşâdu's-Sârî* nüshası, Beyrut'ta 4. baskısı 2017 yılında yapılan 15 ciltten oluşan baskıdır.

Bu şerhine bir mukaddime ile başlayan Kastallânî, beş fasıl altında hadis ehlinin faziletleri, hadis tedvini, hadis terimleri, Buhârî'nin biyografisi ile *Sahîh*'inin hadis ilmindeki konumunu anlatmıştır.

Bu şerhin, diğeri Buhârî şerhlerinden en önemli farklarından biri, Buhârî'nin nüshalarındaki farklılıklara işaret etmesidir. Ancak bu değişikliklerin çoğunluğu hadisin anlamını etkilemeyen hususlardır. Bu nedenle zikredilmesi gerekenler dışında biz bu tür farklılıkları çeviriye yansıtma gereği duymadık. İsnâda ait ravilerin isimleri genelde kısaltılmış olarak verildiği için bunların açılımları yapılmış ve ihtiyaç halinde vefat tarihleri verilmiştir.

Şerhin sunumu, Buhârî'ye ait ana metnin aralarına sokulmuş açıklamalar şeklindedir. Türkçe çeviriyi bu düzen içinde vermemiz mümkün olmadığından

akıcılığın sağlanması ve kitabı daha kolay anlaşılır kılmak için maksadın en doğru ve eksiksiz bir şekilde okuyucuya sunulacağı bir yapıda vermeye çalıştık.

Ravi isimlerinin ve bazı garib kelimelerin telaffuzuna yönelik verilen irab ve lugat bilgileri okuyucuya sıkmayacak şekilde özetlenmiştir. Detaylı nahiv incelemelerinde ise vurgulanmak istenen maksat okuyucuya sunulmuştur. Kelimenin Türkçe karşılığı verildiğinden dolayı lugate yönelik derin incelemeler çoğunlukla gözardı edilmiştir.

Hadislerin fıkhi açımları sözkonusu olduğunda Kastallânî, Şafîî âlimlerinin görüşlerini aktarmayı yeğlemiştir. Ancak diğer mezheblerin ve âlimlerin görüşlerine de yer vermiştir. Ayrıca hadislerin bağlantılı olduğu âyetleri ve başka destekleyici hadisleri de aktarmıştır. Ahkâm hadisleri sözkonusu olduğunda ise konuyu fıkhi açıdan inceleyip farklı rivayetleri de zikrederek mezheplerin görüşlerini nakletmiştir.

Buhârî'nin konu başlığı sunumundaki amacını dile getirmekle kalmayıp hadisin ravilerinin hangi ülkelerden olduklarını zikretmiş ve aktardığı rivayetlerin Kutub-i sitte âlimlerine ait kitapların hangilerinde geçtiğine zaman zaman temas etmiştir.

Elimizdeki kitapta Arapça olarak yer alan Buhârî metni, *Cem'iiyyetu'l-Meknez el-İslâmî* adlı bir kuruluşun *Meşrûatu's-Sünnet el-Müşerreffe* (the Sunna Project) kapsamında yapılan değerli neşir çalışmasından internet ortamı üzerinden sağlanmıştır. Bilindiği gibi çalışma, *Kutub-i Tis'a* eserlerinin mevcut elyazması nüshaları yardımıyla yeniden neşrini amaçlayan bir proje olup kapsamındaki tüm eserler neşredilmiştir.

Hadislerin sonlarında اطراف başlığı ile sözkonusu olan hadisin Buhârî'nin *Sahîh*'inde başka hangi yerlerde hangi hadis numaraları ile geçtiğini göstermektedir. تحفة kısaltması ile verilen rakam ise o hadisin *Kutub-i Sitte* kitaplarının bir araya getirildiği ve rivayet yollarının tamamının verildiği Mizzî'ye ait olan *Tuhfetu'l-eşrâf bi-ma'rifeti'atrâf* kitabındaki numarasıdır ki bu, araştırmacıya hadisin tahririne bir imkan sunmaktadır.

Türkçe çeviride verilen Arapça metinler yalnızca Buhârî'nin *Sahîh* metnine ait olup bunun Türkçe çevirisinin şerh metninden ayırdedilebilmesi için farklı bir yazı stili ile sunulmuştur. Hadisin Müslim'in *Sahîh*'inde geçtiği durumlarda dipnotlarda bunların ilgili kaynaktaki hadis numaraları verilmiştir.

BUHÂRÎ, Muhammed b. İsmâîl¹

Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâîl b. İbrâhîm el-Cu'fî el-Buhârî (öl. 256/870)

Kur'ân-ı Kerîm'den sonra en güvenilir kitap kabul edilen *el-Câmi'u's-salih* adlı eseriyle tanınmış büyük muhaddis.

13 Şevval 194 (20 Temmuz 810) Cuma günü Buhara'da doğdu. Dedesinin dedesi olan Berdizbeh Mecûsî idi. Onun oğlu Muğîre, Buhara valisi Cu'feli Yemân vasıtasıyla müslüman oldu. Buhârî bundan dolayı Cu'fî nisbesiyle de anılmıştır. Dedesi İbrâhîm hakkında fazla bilgi bulunmamakla beraber babası İsmâîl'in Mâlik b. Enes ve Abdullah b. el-Mübârek gibi âlimlerden hadis öğrenen bir kişi olduğu bilinmekte ve Buhârî henüz çocukken vefat ettiği, hadise dair bazı kitaplarının oğluna intikal ettiği anlaşılmaktadır. Annesinin ise duası makbul dindar bir kadın olduğu zikredilmektedir.

Buhârî on yaşına doğru Muhammed b. Selâm el-Bîkendî, Abdullah b. Muhammed el-Müsnedî gibi Buharalı muhaddislerden hadis öğrenmeye başladı. On bir yaşlarında iken hocası Dâhilî'nin rivayet sırasında yaptığı bazı hataları tashih etmesiyle dikkatleri çekti. On altı yaşına geldiği zaman İbnü'l-Mübârek ve Vekî' b. el-Cerrâh'ın kitaplarını tamamen ezberlemişti. Bu sırada annesi ve kardeşi Ahmed ile birlikte hacca gitti. Hac sonrası onlar memleketlerine döndükleri halde Buhârî Mekke'de kaldı ve Hallâd b. Yahyâ, Humeydî gibi âlimlerden hadis tahsil etti. Daha sonra bu maksatla ilim merkezlerini dolaşmaya başladı. Bu merkezler alfabetik olarak şöyle sıralanabilir: Bağdat'a sekiz defadan fazla gitti ve her seferinde Ahmed b. Hanbel ile görüşüp ondan faydalandı. Basra'ya dört veya beş defa gitti; orada Ebû Âsım en-Nebîl, Ensârî diye tanınan Basra kadısı Muhammed b. Abdillâh ve Haccâc b. Minhâl gibi muhaddislerden istifade etti. Mekkî b. İbrâhîm, Kuteybe b. Saîd vb. âlimlerden hadis dinlemek için Belh'e birkaç

¹ Bu bilgiler, ilk olarak 1992 senesinde TDV İslâm Ansiklopedisi'nin 6. cildinde, 375-376 numaralı sayfalarda BUHÂRÎ maddesi olarak yer almıştır.

defa gitti ve Belhliler'in isteği üzerine onlara kendilerinden ilim tahsil ettiği 1000 hocadan birer hadis yazdırdı. Dımaşk'ta Ebû Müshir'den hadis öğrendi. Hicaz'da altı yıl kaldı. Humus'a gitti. Kûfe'ye birçok defa seyahat ederek Âdem b. Ebî İyâs, Ubeydullah b. Mûsâ, Ebû Nuaym Fazl b. Dukeyn gibi muhaddislerden hadis dinledi. Medine'de İsmâil b. Ebî Uveys, Merv'de Abdân b. Osman, iki defa gittiği Mısır'da Saîd b. Ebî Meryem, Abdullah b. Yûsuf ve Asbağ b. Ferec gibi hocalardan hadis tahsil etti. İlk defa 209'da (824), son olarak da 250'de (864) gittiği ve beş yıl süreyle hadis okuttuğu Nisabur'da Yahyâ b. Yahyâ el-Minkarî gibi hadis hâfızlarından faydalandı. Buhârî kendilerinden hadis yazdığı muhaddislerin sayısının 1080 olduğunu söyler (Zehebî, *A'lâmu'n-nübelâ*, XII, 395). Tek nüshası İrlanda'da bulunan (Chester Beatty, no. 5165/1, 11 varak) İbn Mende'ye (ö. 395/1005) ait *Tesmiyetu'l-meşâyih ellezîne yervî anhumu'l-İmâm Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâîl el-Buhârî* adlı eserde, Buhârî'nin *el-Câmi'u's-sahîh*'te rivayette bulunduğu hocalarından 309 muhaddisin adı, yaşadıkları şehirler ve ölüm tarihleri verilmektedir (A. J. Arberry bu risâleyi tanıttıktan sonra söz konusu muhaddislere ait listeyi İngilizce olarak yayımlamıştır [bak. Bibliyografya]). Ancak *el-Câmi'u's-sahîh*'teki rivayetlerin Buhârî'nin derlediği yüz binlerce hadisin pek az bir bölümünü teşkil ettiğini de gözden uzak tutmamalıdır. Meşhur talebesi Firebrî, *el-Câmi'u's-sahîh*'i Buhârî'den 90.000 talebenin dinlediğini söylemektedir. En tanınmış diğer talebeleri ise İman Müslim, Tirmizî, Ebû Hâtim, Ebû Zür'a er-Râzî, Muhammed b. Nasr el-Mervezî, Sâlih Cezere, İbn Huzeyme gibi muhaddislerdir.

Buhârî'nin uzun seyahatleri sonunda derlediği hadislerle geniş bir kütüphane meydana getirdiği ve seyahatleri esnasında kitaplarını inkân nisbetinde yanında taşıdığı anlaşılmaktadır. Cârîyesinin, odasında adım atacak yer bulunmadığından şikayet etmesi, bir gece uyumayıp o güne kadar yazdığı hadisleri hesapladığını ve senedleri muttasıl 200.000 hadis kaydetmiş olduğunu söylemesi de bunu göstermektedir (Zehebî, *A'lâmu'n-nubelâ*, XII, 411, 412, 452). Yazdığı hadislerin kitaplarda kalmayıp onları hafızasına nakşettiğini gösteren en iyi örneklerden biri Bağdat'ta verdiği imtihandır. İbn Adî'nin rivayetine göre, Buhârî'nin Bağdat'a geldiğini

duyan muhaddisler 100 hadisin sened ve metinlerini birbirine karıştırarak bunları on kişiye verdiler ve onlara Buhârî toplantı yerine gelince bu hadisleri sırayla sormalarını söylediler. Bu on kişi tesbit edilen hadisleri çeşitli İslâm ülkelerinden gelmiş olan muhaddislerin huzurunda okuyarak bunların mahiyeti hakkında bilgi istediler. Buhârî onlara bu hadislerin hiçbirini okunduğu şekliyle bilmediğini belirttiikten sonra, ilk soruyu yönelten kıniseden başlayarak, sordukları hadislerin sened ve metinlerinin doğrusunu her birine ayrı ayrı söyledi. Buhârî hakkında tereddüdü olanlar onun nasıl bir hâfıza gücüne ve ne kadar geniş bir hadis kültürüne sahip olduğunu gördüler.

Buhârî ve Mihne Olayı. Kur’ân-ı Kerîm’in mahlûk oluşuyla ilgili olarak Mu’tezile tarafından ileri sürülen görüş, devletin de destek vermesiyle İslâm âlemini zor durumda bırakmıştır. Ahmed b. Hanbel, muhafazakâr âlimler için bir imtihan vesilesi (fitne) olan bu olay karşısında büyük bir azim ve sebatla direnmiş, sonunda devletin desteğini çekmesi üzerine Mu’tezile davayı kaybetmiştir. Buna rağmen konu büsbütün kapanmamış, İslâm âleminde sürüp giden bu tartışmalardan Buhârî de zarar görmüştür. İmam Müslim’in belirttiğine göre Buhârî, Nisabur’a gittiğinde halk kendisine çok itibar etmiş, onu iki üç günlük mesafede karşılamıştır. Nisabur’un tanınmış muhaddisi Muhammed b. Yahyâ ez-Zühlî halka Buhârî’yi karşılamasını tavsiye etmiş, ileri gelen âlinlerle birlikte kendisi de bizzat karşılamaya gitmiş ve talebelerine ona hiçbir kelâm meselesini sormamalarını tenbih etmiştir. Buna gerekçe olarak da Buhârî kendi görüşlerinin aksine bir fikir beyan edecek olursa aralarında ihtilâf çıkacağını, o takdirde Horasan’daki bütün Hâricî, Râfızî, Cehmî ve Mürcîî grupların kendilerine düşman olacağını söylemiştir. Yine Müslim’in belirttiğine göre Buhârî’nin kaldığı ev ziyaretçilerle dolup taşmış, şehre gelişinin ikinci veya üçüncü günü bu ziyaretçilerden biri ona Kur’ân’ın mahlûk olup olmadığını sormuş, onun da, “Fiillerimiz mahlûktur; bir sözü ifade edişimiz de (Kur’ân metnini okuyuşumuz) fiillerimizdendir” demesi üzerine orada bulunanlar arasında büyük bir ihtilâf çıkmıştır. Buhârî’nin Kur’ân okumayı mahlûk saydığını iddia edenlerle bu iddiaya katılmayanlar kavgaya tutuşmuş, bunun üzerine

ziyaretçiler ev halkı tarafından dışarı çıkarılmıştır. Bu konuda kendisine anlatılanları nakleden İbn Adî'ye göre ise Buhârî'yi kıskanan bir muhaddis onun Kur'ân mahlûktur görüşünü benimsediğini iddia ederek hadis talebelerini hocalarının kanaatini öğrenmeye teşvik etmiş, ancak Buhârî bu konuda fikrini soran kişiye cevap vermek istememiş, fakat onun üç defa ısrarla sormasından sonra, "Kur'ân Allah kelâmıdır, mahlûk değildir; ancak kulların fiilleri (Kur'ân'ı okuyuşları) mahlûktur; bu konuda soru sormak ise bidattır" diye cevap vermiş, bunun üzerine ortalık karışmıştır. Sübkî'nin kanaatine göre muhaddis Zühîlî, Kur'ân metnini telaffuz etmenin mahlûk olduğunu söyleyenlerin kendileriyle konuşulmaması gereken birer bidatçi, bizzat metnin mahlûk olduğunu söyleyenlerin ise kâfir sayılacaklarını belirtirken Buhârî'ye muhalefet etmeyi düşünmemiştir. Eğer Zühîlî, Buhârî'ye muhalefet etmiş ve mahlûk olan dudaklardan çıkan sözün kadîm olduğunu ileri sürmüştü büyük bir günah işlemiştir. Zira gerek Zühîlî ve Ahmed b. Hanbel, gerekse diğer büyük imamlar bu kabil münakaşalara dalmanın doğru olmayacağını ifade etmek istemişlerdir. Anlaşılan odur ki, bu konuda *Halku ef'âli'l-ibâd* adıyla bir de müstakil eser kaleme almış olan Buhârî bu ve benzeri itikadî konuları gerektiğinde konuşulacak meseleler olarak kabul etmektedir. Bu olaylardan sonra muhaddis Ahmed b. Seleme, Buhârî'yi ziyaret ederek Zühîlî'nin Nisabur'da belli bir konumu olduğunu, onun görüşlerine kimsenin karşı çıkamadığını söyledi ve bu durumda ne tavsiye edeceğini sordu. Buhârî de, "Ben işimi Allah'a havale ediyorum; şüphesiz Allah kullarının her halini görür" (Mü'min Sur. 44) meâlindeki âyeti okuyarak Nisabur'a bir menfaat elde etmek için gelmediğini, kendisini kıskanan Zühîlî'nin dedikodularına son vermek için hemen ertesi gün şehri terk edeceğini bildirdi. (Buhârî'nin halku'l-Kur'ân meselesiyle ilgili görüşleri için bu maddenin "Akaide Dair Görüşleri" bölümüne bakınız).

Buhârî, Nisabur'dan sonra Merv'e gitti. Kendisini yolda karşılayan şehrin tanınmış muhaddis ve fakihi Ahmed b. Seyyâr görüşlerinin isabetli olduğunu, fakat halkın anlayamayacağı konulara girmemesi gerektiğini söyledi. Buhârî de kendisine iyi bildiği bir mesele sorulduğu zaman

susmasının mümkün olmadığını ifade etti. Daha sonra Merv'den Buhara'ya geçti.

Buhârî kendisinden ilim tahsil etmek isteyen herkese bildiğini esirgmeden vermesine rağmen devlet adamlarından uzak durur, onların saraylarına gitmeyi ilmi küçük düşüren bir davranış olarak kabul eder ve bu uğurda her zorluğa katlanmayı göze alırdı. Horasan valisi Hâlid b. Ahmed ez-Zühlî ona bir adamını göndererek *el-Câmi'u's-sahîh*, *et-Târîhu'l-kebîr* ve diğer eserlerini kendisinden dinlemeyi arzu ettiğini bildirince bu talebi reddetti. İlmi küçük düşüremeyeceğini, onu başkalarının ayağına götüremeyeceğini, gerçekten arzu ediyorsa hadis okuttuğu mescide -veya evine- gelmesini, bunu da istemiyorsa hadis okutmasını yasaklayabileceğini söyledi. Hz. Peygamber'in, "Kendisine sorulan şeyi öğretmekten kaçınan kimsenin ağzına ateşten gem vurulacağını" ifade eden hadisi sebebiyle ilmi kimseden esirgemediğini de haber verdi. Buhara valisinin sadece kendi çocuklarına ders vermesi yolundaki isteğini de ilmi belli insanlara tahsis edemeyeceği gerekçesiyle reddetti. Bunun üzerine vali, yakın adamlarından bazılarının Buhârî'nin Ehl-i sünnet görüşüyle bağdaşmayan fikirlere sahip olduğunu iddia etmelerini sağladı. Sonra da bu iddiaya dayanarak onu kendi memleketinden sürdü. Buhârî oradan Semerkant'a gitmek üzere yola çıktı. Semerkant'a 3 mil mesafede bulunan Hartenk kasabasındaki akrabalarını ziyaret etti. Fakat orada hastalandı ve Semerkant'a gidemedi. 256 yılının ramazan bayramı gecesi vefat etti, ertesi gün (1 Eylül 870 Cuma) orada toprağa verildi. Ailesi hakkında bütün bilinenler, Ahmed adında bir oğlu olduğu, evinde birkaç câriyesi bulunduğundan ibarettir.

Şahsiyeti. Buhârî orta boylu olup zayıf ve ince bir yapıya sahipti. Birçok güzel huyu yanında az konuşması, başkalarının sahip olduğu inkânlara özenmemesi gibi özellikleri de vardı. Yiyecek içmeye önem vermezdi. Onun cömertliğini, dünya malına değer vermediğini ve yardım severliğini gösteren davranışları pek çoktur. 25.000 dirhem alacaklı olduğu birine karşı gösterdiği müsamaha dikkat çekicidir. Uzun zamandan beri borcunu ödemeyen bu şahıstan bazı idareciler vasıtasıyla alacağını tahsil etmesini tavsiye edenlere, "Ben onlardan yardım istersem onlar da benden işlerine

geldiği gibi fetva vermemi isterler; dünya için dinimi satamam” demiştir. Fakat bazı dostları ona rağmen bu konuyu yöneticilere söylediler. Buhârî bunu haber alınca ilgililere mektup yazarak borçluya bir kötülük yapılmamasını istedi ve onunla her yıl kendisine 10 dirhem ödemek üzere anlaşma yaptı. Buhârî’nin dünya işleriyle ilgilenmediği, şahsî işlerini bir adamının yürüttüğü kendi ifadelerinden anlaşılmaktadır.

Buhârî’nin ahlâkî faziletleri, tenkit ettiği râviler hakkındaki son derece mutedil ve insafî sözlerinde de görülür. Bir râvi için kullandığı en ağır cerh ifadeleri, o kimsenin güvenilemeyecek kadar zayıf (münkerü’l-hadîs) olduğunu, muhaddislerin onun hakkında fikir beyan etmediğini (seketû anı) söylemekten ibarettir. Hadis uydurmakla tanınan kimseler hakkında bile yalancı (kezzâb) ifadesini pek nâdir kullanmıştır. Gıybetten sakınarak kimseyi çekiştirmedeğini söylemesi ve, “Yüce Allah’ın beni gıybetten dolayı hesaba çekmeyeceğini umarım” demesi bu konudaki titizliğini göstermektedir. Bir gün hadis okuturken kör olan talebesi Ebû Ma’ser bir hadisten pek hoşlanmış olmalı ki başını, elini sallamaya başladı. Onun bu haline tebessüm eden Buhârî, daha sonra bu tebessümü ile Ebû Ma’ser’e haksızlık ettiğini düşünerek ondan helâllik istedi.

Buhârî’nin oğlu gibi sevip ilgilendiği kâtibi Muhammed b. Ebî Hâtim, onun ok atmayı çok sevdiğini, yanında bulunduğu uzun yıllar boyunca attığı oklardan sadece ikisinin hedefe isabet etmediğini ve bu hususta kimsenin onunla boy ölçüşemeyeceğini söylemektedir. Bazı kitaplarda yer alan ahlâkî beyitleri ise onun şiir zevkini yansıtmaktadır.

Buhârî’yi yakından tanıyan âlimlerin takdir dolu ifadeleri, onun ilmi şahsiyeti ve otoritesi hakkında fikir vermektedir. Hocası Nuaym b. Hanımâd ile muhaddis Yakub b. İbrâhim ed-Devrakî, “Buhârî bu ümmetin fakihidir” derlerdi. Basralı hocalarından Bundâr diye tanınan Muhammed b. Beşşâr, Buhârî gibi bir âlim görmediğini ifade eder ve Buhârî Basra’ya gelince onunla iftihar ettiğini söylerdi. Hadis ve fıkıh ilimlerindeki derin bilgisiyle tanınan hocası İshak b. Râheveyh muhaddislere, “Bu gençten hadis yazınız” diye tavsiyede bulunduktan sonra eğer Buhârî, Hasan-ı Basrî zamanında gelmiş olsaydı hadis ve fıkıh çok iyi bildiği için herkesin ona

başvurmak zorunda kalacağını söylerdi. Yine Basralı hocalarından ve “emîrül-mü’minîn fi’l-hadîs” lakabını almış nâdir muhaddislerden biri olan Ali b. el-Medînî’ye, “Buhârî sadece senin yanında tevazu gösteriyor” dediler. İbnü’l-Medînî de, “Siz ona bakmayın, onun gözleri kendi gibi birini daha görmemiştir” karşılığını verdi. Diğer bir hocası olan Amr b. Ali el-Fellâs ise onun bilmediği hadise hadis denilemeyeceğini söylerdi. İmam Müslim, Buhârî’ye hitaben, “Sana ancak seni çekemeyenler kızabilir. Dünyada senin bir benzerinin bulunmadığına şahadet ederim” diyerek ona duyduğu derin sevgiyi dile getirmiştir. İbn Huzeyme ise, “Şu gök kubbenin altında Resûlullah’ın hadislerini Buhârî’den daha iyi bilen ve daha iyi ezberlemiş olan birini görmedim” derdi. Hocalarından Muhammed b. Selâm el-Bîkendî ile Abdullah b. Yûsuf et-Tinnûsî hadis kitaplarını ona tashih ettirmişlerdi. Humeydî de hadise dair bir meselede muhaddislerden biriyle anlaşmazlığa düşünce henüz on sekiz yaşında bulunan talebesi Buhârî’yi hakem tayin etmişti.

Hadisçiliği. Hicrî ilk üç asırda hadise hizmetleriyle tanınan önemli şahsiyetler arasında Buhârî’nin ön planda gelmesinin sebebi, sahih hadisleri ilk defa bir araya getirmesinin yanında hadis ilmindeki tartışmasız otoritesidir. Yüz binlerce rivayet arasından en sahih olanları seçmedeki metodunu Müslim’in aynı adlı çalışmasındaki farklı metoduyla mukayese ederek onu Buhârî’ye tercih etmek isteyenler fazla taraftar bulamamışlardır. Rivayetlerde her âlimin göremediği ince kusurları (*ilel*) fark etme hususunda Müslim’den de ileride olduğu, senedleri meydana getiren şahısların hem aynı zamanda yaşama, hem de birbiriyle uzun müddet görüşme şartını uygulama hususunda hiçbir muhaddisin onunla boy ölçüşemediği kabul edilmiştir. Bunlardan başka hadislerden elde ettiği fikhî görüşlerini bab başlıklarında göstermeye çalışması, bir hadisin ihtiva ettiği birkaç hükmü ilgili yerlerde zikretmek için onu tekrardan kaçınmaması gibi ilmî özellikleri sebebiyle *el-Câmi’u’s-sahîh*, diğer hadis kitaplarına tercih edilmiştir. Bütün muhaddisler gibi Buhârî de eserlerine aldığı hadisleri hangi prensiplere göre seçtiğini kaydetmemiştir. Onun bu prensipleri (şartlar) daha sonra eserleri incelenmek suretiyle tesbit edilmiştir. Bununla

beraber Buhârî bazı râviler hakkında tenkitte bulunurken bir kısım prensiplerinden söz etmiştir. Meselâ İbn Ebî Leylâ'dan söz ederken, *sadûk* olmakla beraber hadisin sağlamı ile çürüğünü birbirinden ayıramadığı için ondan ve onun gibilerden hadis rivayet etmediğini belirtmiştir (Tirmizî, “*salât*”, 152). Birinden hadis yazarken onun ismini, künyesini, nisbesini ve hadisi nasıl öğrendiğini mutlaka sorduğunu, aldığı cevaplar sonunda eğer o kişiyi yeterli bulursa ondan hadis rivayet ettiğini, aksi halde onun şeyhinden yazdığı *asl*'ı gördükten sonra hadislerini yazdığını ifade etmekte, fakat bazı hadis talebelerinin ne yazdıklarına ne de nasıl yazdıklarına dikkat etmediklerinden yakınmaktadır (Zehebî, *A'lâmu'n-nubelâ*, XII, 406). Buhârî'nin rivayetteki titizliğine rağmen çoğu kendi hocası olan bazı zayıf râvilerden hadis almasının sebebini anlamak kolay değildir. Kendilerinden Müslim'in rivayette bulunmayıp sadece Buhârî'nin hadis aldığı muhaddislerin sayısı 435'tir. Bunlardan zayıf olmaları sebebiyle tenkit edilenler seksen kadardır. Şüphesiz Buhârî bu muhaddislerin her biriyle bizzat görüşmüş, rivayetlerini gözden geçirmiş ve onların hadislerini çok defa bir konuyu desteklemek üzere kullanmıştır (ayrıca bak. *el-Câmi'u's-sahîh*).

Buhârî'nin yakın talebeleri, kendisinin kitaplarını yazarken malzemeleri önce ayrıntılı olarak tesbit ettiğini, meydana getirdiği hacimli eseri üzerinde uzun süre titizlikle çalışarak son şeklini verdiğini söylemektedirler. İbn Hacer onun “*kitâbu'l-i'tisâm*”ı *el-Edebü'l-müfred*'de yaptığı gibi önce müstakil bir kitap olarak yazdığını, daha sonra onu ihtisar ettiğini düşünmektedir (*Fethu'l-bârî*, XIII, 246-247). Bizzat Buhârî'nin bütün kitaplarını üçer defa yazdığını söylemesi (İbn Hacer, *Tağlîku't-ta'lik*, V, 418), onun eserlerini yazdıktan sonra talebelerine okuttuğunu, bu sırada bazı konuları ilâve edip bazılarını çıkardığını, daha sonra eserini ikinci ve üçüncü defa aynı şekilde okutup tashih ettiğini göstermektedir. Nitekim bazı kitaplarının farklı nüshalarında bunu görmek mümkündür. Henüz yirmi yaşına basmadan ve kendi ifadesiyle “Hz. Peygamber'in kabri başında mehtaplı gecelerde” yazdığı *et-Târihu'l-kebîr* onun ilk eserlerinden biridir. Çok erken bir devirde yazdığı bu kitabın bir rivayetini gören Ebû Zür'a er-

Râzî onda bazı hatalar tesbit etmiş, İbn Ebî Hâtim er-Râzî de bunun üzerine *Beyânu hatâ'i Muhammed b. İsmâîl el-Buhârî fî Târîhih* adlı eserini kaleme almıştı. Buhârî'nin talebelerinden Muhammed b. Süleyman b. Fâris ed-Dellâl'ın aynı esere ait nüshasını gören Hatîb el-Bağdâdî, Ebû Zür'a ile İbn Ebî Hâtim'in sözünü ettikleri hatalardan bazılarının bu nüshada yer almadığını tesbit etmiştir. Aynı şekilde Hatîb el-Bağdâdî'nin *Muvaddihu evhâmi'l-cem' ve't-tefrîk* adlı eserinde işaret ettiği bazı hataların Buhârî'nin talebelerinden Muhammed b. Sehl b. Kürdî'nin rivayet ettiği nüshada bulunmadığı görülmektedir. Bu sonuncu nüshanın, *et-Târîhu'l-kebîr*'in Buhârî tarafından üçüncü defa tashih edilmiş nüshalarından biri olduğu anlaşılmaktadır. *Târîhu Bağdâd*'da nakledildiğine göre (II, 7), 230'da (844-45) vefat eden İshak b. Râheveyh'in, talebesi Buhârî'nin *et-Târîhu'l-kebîr*'ini eline alarak Emîr Abdullah b. Tâhir'e, "Sana bir hârika göstereyim mi?" dediği, eserin bu tarihten, 252'de (866) vefat eden ve Bundâr diye tanınan Muhanuned b. Beşşâr'a varıncaya kadar (Buhârî, I, 49) birçok değişik râviyi ihtiva ettiği dikkate alınırsa Buhârî'nin hayatının ileri bir safhasına kadar eserini devamlı surette yenileyip ikmâl ettiği anlaşılır.

Eserleri. 1. *el-Câmi'u's-sahîh*. Buhârî, halk arasında *Sahîh-i Buhârî* diye şöhret bulan bu eseri 600.000 kadar hadis arasından seçerek on altı yılda meydana getirdiğini, her bir hadisi (veya babı) yazmadan önce mutlaka boy abdesti alarak iki rekat namaz kıldığını söylemiştir. Eserini Buhara'da yazmaya başlamış, çalışmasına Mekke, Medine ve Basra'da devam etmiştir. Yeryüzünde hiçbir esere gösterilmeyen bir ihtimama mazhar olan ve İslâm dünyasında üzerine yüzlerce inceleme ve şerh kaleme alınmış bulunan *el-Câmi'u's-sahîh*, İstanbul, Mısır, Hindistan ve Avrupa'da birçok defa basılmıştır.

2. *et-Târîhu'l-kebîr*. Buhârî'nin *el-Câmi'u's-sahîh*'ten önce yazdığı bu kitap sahasının ilk eserlerinden biri olup burada ashâbdan kendi şeyhlerine gelinceye kadar 13.000'e yakın râvinin güvenilirlik derecesini tesbit etmiştir. *et-Târîhu'l-kebîr*, Haydarâbâd'da Dârü'l-maârifî'l-Osmâniyye tarafından dört büyük cilt (sekiz cüz) halinde basılmıştır (1361-1364). Ayrıca Dârü'l-kütübî'l-ilmiyye ve Müessesetü'l-kütübî's-sekâfiyye tarafından eserde geçen

şahısların ve hadislerin fihristi hazırlatılarak Beyrut'ta iki cilt halinde yayımlanmıştır (1407/1987).

3. *et-Târîhu'l-evsat. et-Târîhu'l-kebîr*'in bir muhtasarı olduğu anlaşılmakla beraber eserin tam olarak günümüze geldiği bilinmemektedir. Çok eksik bir nüshası Hindistan'da mevcuttur (Bankipûr 12/32, no. 687, 56 varak).

4. *et-Târîhu's-sağîr. et-Târîhu'l-kebîr*'in bir hulâsası olup râvileri *et-Târîhu'l-kebîr*'deki gibi alfabetik olarak değil vefat tarihlerine göre ele almakta ve onlar hakkında diğer eserlerinde rastlanmayan bilgiler vermektedir. Eser Muhammed el-Ca'ferî tarafından Allahâbâd'da (1324, taşbaskı) ve Ahmedâbâd'da (1325), Mahmud İbrâhim Zâyed tarafından da Kahire'de (1396-1397/1976-1977) iki cilt halinde yayımlanmıştır. Bu çalışma, Yûsuf el-Mar'aşlî tarafından içindeki hadislerin fihristi yapılarak Beyrut'ta yeniden basılmıştır (1986).

5. *Kitâbu'd-Du'afâ'i's-sağîr*. İbrâhim ismiyle başlamakta ve 418 râviyi ihtiva etmektedir. Buhârî'nin daha önce zikredilen kitaplarına nisbetle oldukça küçük hacimli olup alfabetiktir. Eser Agra'da (1323), Allahâbâd'da (1325), Bûrân ed-Danâvî'nin tahkikiyle Beyrut'ta (1404/ 1984), Abdülazîz İzzeddin es-Seyrevân tarafından *el-Mecmû' fi'd-du'afâ' ve'l-metrûkîn* adıyla ve Nesâî ile Dârekutnî'nin *ed-Du'afâ' ve'l-metrûkîn* adlı eserleriyle birlikte Beyrut'ta (1405/1985) ve Mahmûd İbrâhim Zâyed'in tahkikiyle Nesâî'nin *Kitâbü'd-Du'afâ' ve'l-metrûkîn*'i ile birlikte yine Beyrut'ta (1406/ 1986) yayımlanmıştır.

6. *Kitâbu'l-Kunâ. et-Târîhu'l-kebîr*'i tamamlayıcı mahiyette olan bu eser, isimlerinden çok künyeleriyle tanınan 1000 kadar râvi hakkında kısa bilgiler vermektedir. Kitabın sonunda Abdurrahman b. Yahyâ el-Muallimî el-Yemânî'nin eseri tanıtan bir yazısı bulunmaktadır. İbn Ebî Hâtim er-Râzî'nin *Beyânu hata'i Muhammed b. İsmâîl el-Buhârî fi Târîhih* adlı eseriyle birlikte Haydarâbâd'da basılmıştır (1360).

7. *et-Târîh fi ma'rifeti ruvâti'l-hadîs ve nakaleti'l-âsâr ve temyîzi sikâtihim min du'afâ'ihim ve târîhi vefâtihim*. Bu eser de Buhârî'nin diğer tarih

kitaplarına nisbetle oldukça küçük hacimli olup Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi'nde bir nüshası bulunmaktadır (Medine, no. 524, 18 varak).

8. *et-Tevârîh ve'l-ensâb*. Bazı önemli şahsiyetler hakkında bilgiler ihtiva eden eserin diğer kitaplarda olduğu gibi belli bir metodu yoktur. Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi'nde bir nüshası mevcuttur (III. Ahmed, no. 2969, vr. 382a-399b).

9. *el-Edebü'l-müfred. el-Câmi'u's-sahîh*'te bulunmayan güzel ahlâka dair bazı hadisleri de ihtiva eden ve 644 bab içinde 1322 hadisi toplayan eser Hindistan'da (1304), Agra'da (1306), İstanbul'da (1306, 1309), Kahire'de (1346, 1349) ve Muhammed Fuâd Abdülbâkî'nin tahkikiyle yine Kahire'de (1375/1955) yayımlanmıştır.

10. *Halku ef'âlî'l-ibâd*. Kulların diğer fiilleri gibi Kur'ân'ı telaffuz edişlerinin de mahlûk olduğunu ortaya koymak maksadıyla yazılan eser, Muhammed Şemsülhak el-Azîmâbâdî tarafından Delhi'de (1306), Ali Sâmî en-Neşşâr ile Ammâr et-Tâlibî tarafından *Akâ'idu's-selef* adlı eser içinde (1970), daha sonra müstakil olarak Beyrut'ta (1404/ 1984) yayımlanmıştır.

11. *Ref'u'l-yedeyn fi's-salât*. Namazda rükûa varırken ve rükûdan kalkarken tekbir almanın sünnet olduğuna dair olan eser, Urduca tercümesiyle birlikte Kalküta'da (1256), *Tenvîru'l-ayneyn bi-ref'i'l-yedeyn fi's-salât* adıyla Delhi'de (1299), *Hayru'l-keîâm fi'l-kırâ'ati halfe'l-imâm* ile birlikte Kahire'de (1320) ve Ahmed eş-Şerîf tarafından *Kurratu'l-ayneyn bi-ref'i'l-yedeyn fi's-salât* adıyla Kuveyt'te (1983) basılmıştır.

12. *Kitâbu'l-Kırâ'ati halfe'l-imâm*. Ehl-i re'yin görüşlerinin aksine farz namazlarda imamla beraber cemaatin de Kur'ân okumasının gerekli olduğunu ileri süren eser, *Hayru'l-keîâm fi'l-kırâ'ati halfe'l-imâm* adıyla ve Urduca tercümesiyle birlikte Delhi'de (1256), Kahire'de (1320) ve Beyrut'ta (1985) yayımlanmıştır.

Buhârî'nin bunlardan başka *el-Akîde (et-Tevhîd)* (Sezgin, I, 259), *Ahbâru's-sıfât* (Sezgin, a.y.), *Kadâya's-sahâbe ve't-tâbî'in*, *et-Tefsîrü'l-kebîr (et-Târîhu'l-kebîr*, VIII, 232, 265; Brockelmann, III, 179), *Kitâbu'l-Atîk (et-Târîhu'l-kebîr*, II, 95, 169), *el-Eşribe*, *el-Hibe*, *el-Vuhdân* (sadece bir hadis

rivayet eden sahabilere dair), *el-Mebsût*, *el-İlel*, *el-Fevâ'id*, *el-İ'tisâm*, *Kitâbu Ashâbi'n-nebî* (*et-Târîhu'l-kebîr*, II, 60), *Esmâu's-sahâbe*, *Kitâbu'l-Îmân* (*et-Târîhu'l-kebîr*, II, 158), *Birrü'l-vâlideyn*, *el-Câmi'u's-sağîr*, *el-Câmi'u'l-kebîr* (*el-Câmi'u's-sahîh*'i bu eserden meydana getirdiği düşünülebilir) gibi eserleri bulunduğu, hocalarının adlarını yazdığı bir *Meşyeha*'sı olduğu eserlerindeki ifadelerinden ve kaynaklardan anlaşılmaktadır. Buhârî'nin üç râvi ile Hz. Peygamber'e ulaşan rivayetlerini ihtiva eden *es-Sülâsiyyât* daha sonraları tertip edilmiştir. Onun *el-Câmi'u's-sahîh*'teki bazı "kitâb"ları önce müstakil olarak yazdığını, bunları daha sonra yeniden gözden geçirerek eserine birer bölüm olarak aldığını tahmin etmek güç değildir. Daha çok *et-Târîhu'l-kebîr*'de görülen *es-Sahîh*, *el-Müsned*, *el-Müsnedü'l-kebîr*, *el-Muhtasar* gibi kitap isimleriyle de *el-Câmi'u's-sahîh*'i kastetmiş olmalıdır. Türkiye üniversitelerinde Buhârî üzerine iki doktora yapılmıştır: Hamit Sevgili, İmâm Buhârî'nin fıkıh anlayışı, Dicle Üniversitesi / Sosyal Bil. Enst. 2015 (336 s.); Mustafa Taş, Buhârî'nin cerh-ta'dîl metodu, Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi / Sosyal Bil. Enst. 2016 (513 s.)

BİBLİYOGRAFYA:

Buhârî, *et-Târîhu'l-kebîr*, I, 49; II, 60, 95, 158, 169; III, 1; VIII, 232, 265; Tirmizî, "salât", 152; Hatîb, *Târîhu Bağdâd*, II, 4-34; Nevevî, *Mâ Temessu ileyhi hâcetu'l-kârî li-Sahîhi'l-Îmâmi'l-Buhârî* (neşr. Ali Hasan Ali Abdülhamîd), Beyrut, tarihsiz (Dârü'l-Kütübi'l-ilmiyye); Zehebî, *A'lâmu'n-nübelâ*, XII, 391-471; Zehebî, *Tezkiretu'l-huffâz*, II, 555; Sübkî, *Tabakât*, II, 213-235; İbn Hacer, *Tehzîbu't-Tehzîb*, I, 274-275; IX, 47-55; İbn Hacer, *Tağlîku't-ta'lik* (neşr. Saîd Abdurrahman Mûsâ el-Kazakî), Beyrut 1405/1985, V, 384-442; İbn Hacer, *Hedyu's-sârî* (Sa'd), II, 242, 250-252; İbn Hacer, *Fethu'l-bârî* (Hatîb), XIII, 246-247, 261; Keşfü'z-zunûn, I, 48-49, 89, 133, 227, 238, 287, 522, 541, 564, 571, 722; II, 1087, 1392, 1402, 1420, 1448, 1449, 1453, 1469, 1471, 1581, 1684; Tokadî, *Miftâhu's-Sâhîhayn*, İstanbul 1313, s. 5-6; Serkîs, *Mu'cem*, I, 534-537; Kettânî, *er-Risâletu'l-mustetrafe*, s. 41, 46, 49, 53, 61, 86, 98, 121, 128, 129, 144, 147; Brockelmann, GAL (Arapça), III, 178-179; Sezgin, GAS (Arapça), I, 256-259; Hüseyinî Abdülmecîd Hâşim, *el-Îmâm el-Buhârî: muhaddisen ve fakihen*, Kahire,

tarihsiz (Mısırî'l-Arabiyye); Yûsuf el-Kettânî, *Rubâiyyâtü'l-Îmâmi'l-Buhârî*, Rabat 1404/1984, s. 44-49; Abdülganî Abdülhâlik, *el-Îmâmu'l-Buhârî ve sahîhuh*, Cidde 1405/1985; A. J. Arberry, "The Teachers of al-Bukhârî", IQ (1967), V; XI, no. 1-2, s. 34-49; Kasım Kufralı, "Buhârî", İA, II, 771-772; J. Robson, "al-Bukhârî", EI² (Fransızca), I, 1336-1337; C. Brockelmann - Muhammed Fuâd Abdülbâkî, "el-Buhârî", DMİ, III, 419-426; Abdülkayyûm, "el-Buhârî", UDMİ, IV, 120-124.

M. Mustafa el-A'zamî

Akaid'e Dair Görüşleri. *el-Câmi'u's-sahîh*, ile *Halku ef'âli'l-ibâd* adlı kitaplarının incelenmesinden, ayrıca *el-Akîde (et-Tevhîd)*, *Ahbâru's-sıfât*, *Kitâbu'l-Îmân* gibi akaide dair bazı eserler telif etmesinden (Sezgin, I, 134) anlaşıldığına göre Buhârî, ünlü bir muhaddis olmasının yanı sıra itikadî konularla da yakından ilgilenerek Selef inancına aykırı görüşler ileri süren Cehmiyye, Mu'tezile, Havâric ve Şîa mezheplerini tenkit eden, böylece Ehl-i sünnet mezhebinin oluşumuna katkıda bulunan ilk Sünnî âlimlerdendir. Ana İslâmî ilimlere ilişkin özlü bilgiler ihtiva eden temel bir kaynak niteliğindeki *el-Câmi'u's-sahîh*'inde "*kitâbu't-tevhîd*" ("*kitâbu't-tevhîd ve'r-red ale'l-Cehmiyye ve-ğayrihim*"), "*kitâbu'l-kader*", "*kitâbu'l-fiten*", "*kitâbu'l-îmân*", "*kitâbu bed'i'l-halk*" bölümlerine yer vererek bab başlıklarında ilgili âyetlerden başka, görüşlerini tercih ettiği ashâb ve tâbiûnun açıklamalarını sıraladıktan sonra bu hususu hadislerle teyit etmesi; diğer "sünen" ve "câmi" türü hadis literatüründe yer almayan "*kitâbu't-tevhîd*"de sıfat, zât-sıfat ilişkisi, esmâ-i hüsnâ, tekvin-mükevven, meşîet-irade, rû'yetullah konularına, "*kitâbu'l-îmân*"da imanın tarifî, unsurları, iman-amel ve imangünah münasebetine ilişkin konulara girmesi, onun akaid problemleriyle yakından ilgilendiğini açıkça göstermektedir.

Mihne devrinin yaşanmasına sebep olan Mu'tezile'nin ve dolayısıyla kelâm ilminin aleyhinde meydana gelen ortamın tesiriyle olmalıdır ki hemen hemen bütün hadis âlimleri, Kur'ân ve Sünnet'te bulunmayan veya bunlarda yer almakla birlikte ayrıntılarına girilmemiş olan bir itikadî

meselenin münakaşa konusu haline getirilmesini bid'at telakki etmişlerdir. Buna karşılık Buhârî, naslara aykırı birtakım inançların ortaya çıkması halinde Kur'ân ve Sünnet'e uygun olan görüş ve inancın belirlenip savunulması maksadıyla itikadî problemlerin tartışılmasını gerekli görmüştür. Nitekim yaşadığı devirde nazik bir mesele haline gelen ve yaratılmış bir varlık olan insana ait fiillerin bile kadîm kabul edilmesini gerektirecek tarzda yoruma tâbi tutulan "mes'eletu'l-lafz" (Kur'ân'ı telaffuz edişin yani Kur'ân okumanın mahlûk olup olmadığı) konusunu hadis âlimlerinin şiddetli muhalefetlerine rağmen münakaşa etmekten çekinmemiştir. Ona göre bütün dinî konularda olduğu gibi akaid alanında da hadisler Kur'ân'dan sonra ikinci kaynaktır ve müteşâbih âyetlerin gerçeğe uygun olarak te'vil edilebilmesi için hadislerden faydalanmak zaruridir. Mu'tezile'nin itikadî konularda hataya düşmesinin asıl sebebi, hadislere itibar etmemesidir. Hadislerin bir kısmını kabul edip bir kısmını reddetmek de neticede Kur'ân'ı yanlış anlamaya götürür.

Buhârî, genel çerçeve itibariyle Selef akîdesine bağlı olduğu ve kıyası kabul etmediği halde naslarda sınırları çizilen bir akıl yürütmeyi câiz görür (Buhârî, "i'tisâm", 12; Buhârî, *Halku ef'âli'l-ibâd*, s. 154). Nitekim aklî dengesini kaybetmiş bir sarhoşun sarf ettiği sözlerin hukukî bir değer taşımadığına hükmetmesi de (Sübkî, II, 222) onun akla verdiği değeri gösteren bir delil kabul edilmelidir. Özellikle *Halku ef'âli'l-ibâd* adlı eserinde yaptığı nakillerden anlaşıldığına göre akaid konularında Abdullah b. el-Mübârek, Abdurrahman b. Mehdî, Ebû Ubeyd Kâsım b. Sellâm, Fudayl b. İyâd, Süfyân b. Uyeyne ve Nuaym b. Hanımâd'ın görüşlerini benimseyerek onlardan etkilenmiştir. Buhârî'nin akaide dair görüşlerini şöylece özetlemek mümkündür:

1. İlâhî Sıfatlar. Zât-ı ilâhiyyenin isimleri, sıfatları ve fiilleri vardır. Zâtı gibi O'ndan ayrılmayan isimleri, sıfatları ve fiilleri de kadîmdir. Bunların dışında kalan her şey yaratılmış olduğundan zât, isim, sıfat ve fiil açısından O'na benzeyen hiçbir varlık yoktur (Buhârî, "tevhîd", 42; Buhârî, *Halku ef'âli'l-ibâd*, s. 206). Zira Kur'ân-ı Kerîm'de Allah, zâtına (nefsine) "şey" kavramını nisbet etmiş (En'âm Sur. 19), ilim, sem', basar, kudret, irade,

kelâm gibi sıfatları bulunduğunu bildirmiş (meselâ bak. Nisâ Sur. 166; Fâtır Sur. 11; Zâriyât Sur. 58), Hz. Peygamber ile ashâbı da zât, isim ve sıfat kelimelerini kullanarak bunları Allah’a nisbet etmişlerdir. Allah’ın zâtından ayrılmayan (bâin olmayan) sıfatlarının bulunması O’nun yaratıklara benzetilmesini gerektirmez; aksine bu sıfatların zâtın nefyedilmesi durumunda teşbih kaçınılmaz bir şekilde gerçekleşir. Zira bu takdirde Allah görme, işitme, konuşma, yaratma gibi üstün nitelikleri bulunmayan putlara ve diğer cansız varlıklara benzetilmiş olur. İlâhî isimler yaratıkların isimleri gibi sonradan ortaya çıkmış değildir. Çünkü Hz. Peygamber bu isimlerle Allah’a dua etmiş ve istiâzede bulunmuştur (Buhârî, “*tevhîd*”, 13; İbn Kayyim, s. 91).

Kelâm, Allah’a ait sıfatlardandır. Zira Kur’ân’da ve hadislerde Allah’ın Hz. Mûsâ ile konuştuğu, Kur’ân-ı Kerîm’in de Allah kelâmı olduğu ve kelâmının nihayeti bulunmadığı bildirilmekte, âhirette de O’nun kullarıyla konuşacağı haber verilmektedir. O kendine has bir kelâmla konuşur, kelâmını yakında olana da uzakta olana da aynı şekilde duyurur, fakat onun konuşması başka hiçbir konuşmaya benzemez. Yaratıkların sesi ve kelâmı ise harflerden oluşmuştur (Buhârî, “*tevhîd*”, 33, 36, 37, 38; Buhârî, *Halku ef’âli’l-ibâd*, s. 130-133, 146, 192-194).

Kur’ân-ı Kerîm, Allah kelâmı olup mahlûk değildir. Zira kelâm Allah’ın zâtından ayrılmayan bir sıfattır. Kur’ân’ın Allah kelâmı olduğu âyet ve hadislerle sâbittir, ashâb ve tâbiûnun âlimleri de bu hususta farklı bir görüş beyan etmemişlerdir. Kur’ân’ı okuma (lafzu’l-Kur’ân) ve yazmaya gelince bunlar kullara ait fiillerdir. Çünkü muhtelif âyet ve hadislerde kulların Kur’ân’ı okumalarından söz edilmekte ve bu fiil kendilerine nisbet edilmektedir. Ayrıca hadislerde Kur’ân’ı yazmanın kulların fiillerinden olduğuna işaret edilmektedir (Buhârî, *Halku ef’âli’l-ibâd*, s. 158-160, 200-201). Şüphe yok ki kulların kendileri gibi fiilleri de mahlûktur. Okuma ile yazma fiilleri okunan ve yazılandan ayrı şeyler olduğuna göre Kur’ân’ı okuma ve yazma fiili de mahlûktur. Okunan ve yazılan şeyler ise (Allah’ın zâtı ile kaim kelâm) mahlûk değildir. Nitekim “Allah” lafzını söyleyen ve yazan insanın bu fiilleri mahlûktur, fakat Allah (yazılan) mahlûk değildir

(*Halku ef'âli'l-ibâd*, s. 204). İmam Buhârî'ye göre, “Kur'ân'ı telaffuz edişin de mahlûk olmadığı” şeklinde taraftarlarınca Ahmed b. Hanbel'e atfedilen görüş onun bu husustaki gerçek kanaatini yansıtmaz. Çünkü bu rivayetler asılsızdır. Bu konuda âlimler arasında Ahmed b. Hanbel'e ait olarak bilinen şey şundan ibarettir: Kur'ân Allah kelâmıdır ve mahlûk değildir, diğer her şey mahlûktur (*Halku ef'âli'l-ibâd*, s. 154). Buhârî Cehmiyye'nin, her şeyi Allah'ın yarattığını, “Allah'ın kelimesi” diye nitelendirilen Hz. İsa'nın yaratılmış olduğunu ve Allah'tan “muhtes” âyetlerin geldiğini (Zümer Sur. 62; Nisâ Sur. 171; Şuarâ Sur. 5) söyleyerek “şey” ve aynı zamanda Allah kelâmı olan Kur'ân'ın yaratılmış bulunduğunu ileri sürmesini de isabetsiz bulmuştur. Çünkü ona göre Ebû Ubeyde'nin de belirttiği gibi Cehmiyye söz konusu âyetleri yanlış mânalandırmıştır. Allah her şeyi yaratmakla beraber bütün yaratıkları “ol” (kûn) kelâmıyla yaratmıştır. Şu halde bu söz yaratılmışlardan öncedir ve kadîmdir; zira Allah'ın sıfatıdır. Hz. İsa da “ol” kelimesiyle yaratıldığı için “Allah'ın kelimesi” diye nitelendirilmiştir, yoksa gerçekten Allah'ın kelimesi değildir; dolayısıyla Hz. İsa'nın mahlûk olması Allah'ın kelâmının mahlûk olduğu sonucunu doğurmaz. Ayrıca Arap dilinde müennes (dişi) varlıklar için kullanılan “kelime” lafzının erkek olan Hz. İsa hakkında gerçek anlamda kullanılması dil kaideleri bakımından da imkânsızdır. Üçüncü delil olarak Cehmiyye tarafından öne sürülen ve Kur'ân-ı Kerîm'de âyetlerin bir sıfatı olarak zikredilen “muhtes” kelimesi de Kur'ân'ın yaratılmış olduğu anlamında değil âyetlerin Hz. Peygamber'e ve kavmine sonradan nâzil olduğu mânasındadır (*Halku ef'âli'l-ibâd*, s. 135-136).

Tekvin, Allah'ın fiili ve aynı zamanda sıfatı olduğundan kadîmdir. Buhârî bu hususu açıklığa kavuşturmak için fiil, mef'ul, fail ile vasıf ve sıfat tabirlerini tahlil etmektedir. Fiil bir işi veya nesneyi meydana getirmek (ihdas), mef'ul meydana getirilen şey (hades), fail ise işi veya nesneyi meydana getirendir. Kur'ân-ı Kerîm'de Allah'ın gökleri, yeri ve aralarındaki her şeyi yarattığı belirtilmektedir. Gökler, yeryüzü ve diğer yaratıklar “mef'ul”dür. Failin fiili olmadan mef'ul meydana gelemez. Yaratmak (tekvin) Allah'ın fiili olup onunla nitelenmiştir, mef'ul (mükevven) fiilden

ve failden ayrı bir şey olup yaratılmıştır. Şu halde tekvin mükevvenenden ayrıdır. Vasıf (niteleme) “Şu uzun bir adamdır” ifadesinde olduğu gibi konuşan birinin anlatımıdır. Bu sözde geçen “uzun” ise nitelenen adamın sıfatıdır. Bunun gibi “Allah yaratıcıdır” denilince bunu söyleyen Allah’ı yaratıcılıkla nitelemiş olur (vasıf), yaratıcılık ise Allah’ın sıfatı olup vasfetme olayından ayrı bir şeydir. Sonuç olarak kulun sıfatı olan vasıf mahlûktur, buna karşılık Allah’ın sıfatı olan yaratmak mahlûk değildir (Buhârî, *Halku ef’âlî’l-ibâd*, s. 210-212).

Buhârî naslarda geçen yed, vech, nefis, ayn, istivâ gibi kavramları Allah’ın sıfatları kabul eder. Bunlardan vech mülk yani ilâhî saltanat, istivâ ise Allah’ın Arş’a yükselmesi anlamına gelir. Zira bu konuda ashâbın açıklamaları mevcuttur. Diğerleri hususunda herhangi bir izah yapılmadığından mânalarını kavramak imkânsızdır (*Halku ef’âlî’l-ibâd*, s. 127, 134; İbn Kayyim, s. 90-93).

Allah’ın dünyada görülemeyeceği, âhirette ise sadece müminlerce görüleceği âyet ve hadislerle sabittir (Buhârî, “*tevhîd*”, 24; Buhârî, *Halku ef’âlî’l-ibâd*, s. 214).

2. Kader. İnsanlar sadece Allah tarafından haklarında önceden takdir edilip yazılan fiilleri yerine getirirler. Hidayet-dalâlet, saadet-şekavet, hatta akıllı ve aptal olmak dahil her şey kadere göre cereyan eder. Birçok âyet ve hadis bunu açıkça ifade etmektedir (Buhârî, “*kader*”, 1-16; Buhârî, *Halku ef’âlî’l-ibâd*, s. 138). Kullan fiillerini yaratan Allah, bu fiilleri işleyen ve kazanan (iktisap eden) ise kullardır. Kul fiilinin yaratıcısı olamaz, çünkü bütün yaratıkları ve onların yaptıklarını yaratan Allah’tır (bak. Ra’d Sur. 16; Fâtır Sur. 3; Sâffât Sur. 96). Nitekim Kur’ân’da insanların açıkça söylediklerini veya kalplerinde sakladıklarını Allah’ın bildiğine, çünkü bunları O’nun yarattığına işaret edilmiştir (Mülk Sur. 13-14). Kul fiilinin yaratıcısı kabul edildiği takdirde Allah’a eş koşulmuş olur (Fussilet Sur. 9; Buhârî, “*tevhîd*”, 40). Mu’tazile’nin, ilâhî fiillerin hâdis olduğunu savunurken insanlara ait ihtiyarî fiillerin kendi irade ve kudretlerinin eseri olup Allah tarafından yaratılmamış olduğunu iddia etmesi müslümanların

ashâb devrinden itibaren öğrendikleri bilgilere aykırı düşmektedir (Buhârî, “*tevhlîd*”, 56; Buhârî, *Halku ef’âlî’l-ibâd*, s. 137-141, 212).

3. Nübüvvet. Gaybdan haber vermek ve insanlara tabiat üstü bazı olaylar (mûcizeler) göstermek peygamberlik alâmetlerindendir. Çünkü gaybı bilmek de, yaratmak da sadece Allah’a mahsustur. Hz. Peygamber’in büyük fetihler yapılacağını, müslümanlar arasında iç savaşların çıkacağını, Sâsânî ve Bizans imparatorluklarına son verileceğini, yahudilerin müslümanlar tarafından mağlûp edileceğini önceden haber vermesi ve bunların aynen gerçekleşmesi onun peygamber olduğunu gösteren alâmetlerdendir. Yine onun, Ay’ı parmağı ile iki parçaya ayırması (*inşikâku’l-kamer*), az miktardaki suyu çok sayıda insanın ihtiyacına cevap verecek şekilde arttırması, bir ekmek parçasını yetmiş kişiyi doyuracak ölçüde çoğaltması, yağmur fırtınasını dua ile durdurması, üzerinde hitabette bulunduğu hurma kütüğünün inlemesi gibi tabiat üstü olaylar göstermesi peygamber olduğunun diğer bazı alâmetleridir (Buhârî, “*menâkıb*”, 25; Ahmed İsâm el-Kâtib, s. 689, 696-708).

4. Âhîret Halleri. Başta kıyamet alâmetleri olmak üzere kabir azabı veya nimeti, haşır, hesap, mîzan, sırat, cennet ve cehennem haktır ve bunlara iman etmek farzdır. Kur’ân’da cennet nimetlerinin hiçbir zaman tükenmeyeceği ve sürekli olarak devam edeceği (Sâd Sur. 54; Ra’d Sur. 35) açıklandığı halde Cehmiyye cennetin eninde sonunda yok olacağını iddia etmiştir ki bu iman kavramıyla bağdaşamayacak bir görüştür (Buhârî, *Halku ef’âlî’l-ibâd*, s. 121-122).

5. İman ve Günah. İman kalpteki inancı dil ile ifade edip gereğini yerine getirmekten ibarettir. İlâhî buyrukları yerine getirmekle artar, isyanla azalır. Zira Kur’ân-ı Kerîm’de imanın kalbî bir fiil olduğuna işaret edilerek cennetin amellerle kazanılacağı belirtilmiştir (meselâ bak. Bakara Sur. 225; A’râf Sur. 43). Hadislerde de iman amel olarak nitelendirilerek her amelin niyetle (kalpte oluşmasıyla) gerçekleştiği ima edilmiş, ayrıca namaz kılmak, oruç tutmak, zekât vermek, cihad yapmak gibi fiillerin imandan olduğu açıklanmıştır. Bu sebeple iman, Mürcie’nin iddia ettiği gibi sadece kalbin tasdikinden, Cehmiyye’nin öne sürdüğü gibi kalpte meydana gelen bilgiden,

Kerrâmiyye'nin zannettiği gibi dil ile ifade etmekten ibaret değildir. Kâmil iman “tasdik”, “ikrar” ve “amel” unsurlarını yerine getirmekle gerçekleşir. Bununla birlikte ilâhî buyruklara isyan ederek günah işleyen kimse kâfir olmaz, sadece imanı eksik olan günahkâr bir mümin haline gelir. Çünkü âyetlerde isyan edenlerden mümin diye söz edilerek şirkin dışındaki günahların affedilebileceği bildirilmiştir (Nisâ Sur. 48, 116; Hucurât Sur. 9). Hadislerde de iman edenlerin eninde sonunda cennete girecekleri, günah işleyenlerin de nankörlük veya cehalet içinde bulundukları haber verilmiştir (Buhârî, “îmân”, 21-22; Aynî, I, 233, 239, 243); ancak büyük günah işleyen kimse fâsık olur. Ehl-i kitab'dan ve Mecûsîler'den daha sapık inançları benimseyen Cehmiyye'nin ise tekfir edilmesi gerekir. Bu fırkayı tekfir etmemek, İslâm akaidini bilmemek demektir.

Görüldüğü gibi Buhârî akaid ve kelâm ilminin temel problemlerinden ilâhiyat, nübüvvet ve âhiret konularını naslardan hareketle belirlemeye çalışmış, Ebû Hanîfe, Şâfiî ve Ahmed b. Hanbel'den sonra Ehl-i sünnet akaidine ilişkin esasların çerçevesini çizip savunan âlimler arasına girmiştir. Onun özellikle ilâhiyat ve nübüvvet konularında yaptığı özlü açıklamalar dikkat çekicidir. Zât, isim, sıfat ve fiil ayırımı yaparak sıfatlarla birlikte ilâhî isim ve fiillerin zâtтан ayrılmadığına, yani bunların zâtla kaim ve dolayısıyla kadîm olduğuna işaret etmesi, “tekvin” ve “mükevven”in birbirinden ayrı şeyler olup tekvinin kadîm, mükevvenin mahlûk olduğuna dikkati çekmesi, kulların fiilleri, kader, kelâm sıfatı, halku'l-Kur'ân, rü'yettullah konularını nasları ince tahlillere tâbi tutmak suretiyle delillendirmesi, Ehl-i sünnet ilm-i kelâmının erken dönem ürünlerinden kabul edilmelidir. Nübüvvetin ispatını daha sonra kelâmcılarca “haberî” ve “hissî” mûcizeler diye adlandırılan iki grup delile dayandırması, mûcize kavramına ve nübüvvetin delillerine ilişkin çekirdek bilgiler sayılabilecek mahiyettedir. Âhiret hallerinden kabir azabı veya nimetinin mevcudiyeti, cennet ve cehennemin elan yaratılmış olduğu üzerinde durması da kayda değer hususlardandır. Onun, imanın artıp eksileceğini kabul etmesine karşılık büyük günah işleyeni tekfir etmemesi, ameli imanın aslından değil kemalinden bir cüz saymasına bağlanmalıdır. İman konusunu işlerken amel

üzerinde ısrarla durması da Mürcie, Cehmiyye ve Kerrâmiyye akımlarını reddetmeye yönelik olmalıdır.

Buhârî'nin kelâm problemleri içinde en çok meşgul olduğu ve etrafında çeşitli spekülasyonların meydana geldiği asıl konu, halku'l-Kur'ân meselesidir. Onun bu husustaki görüşü eserlerinde açık seçik bir şekilde işlenmesine rağmen bazı kaynaklarda iki zıt görüş haksız olarak kendisine nisbet edilmiştir. Bunların birincisinde Buhârî'nin Kur'ân'ın mahlûk olduğuna, ikincisinde ise yazılması ve okunması dahil hiçbir şeyi ile mahlûk olmadığına inandığı öne sürülmüştür (*Tabakâtü'l-Hanâbile*, I, 277-279; İbn Hacer, IX, 54). Halbuki bu iddialar Buhârî'nin kendi eserlerinde yer alan görüşlerine uymadığı gibi âlimler arasında ona ait olarak bilinen yaygın görüşlere de aykırıdır. Nitekim Zehebî, Sübkî, İbn Hacer, Aynî gibi meşhur âlimler Buhârî'nin, “Kur'ân Allah kelâmı olup mahlûk değildir, kulların fiilleri ise mahlûktur, Kur'ân'ı okuma da kulların fiillerindendir” demiş olduğunu kaydederler (*A'lâmu'n-nubelâ*, XII, 454; *Tabakât*, II, 230; *Tehzîbu't-Tehzîb*, IX, 55). Öyle görünüyor ki Kur'ân'ı okumanın dahi mahlûk olmadığını iddia eden bazı Hanbelîler Buhârî gibi büyük bir otoriteyi kendi saflarında göstermek istemişler ve ona ait olan, “Ben, Kur'ân'ı okuyuşum mahlûktur demedim, kulların fiilleri mahlûktur dedim” sözünün ikinci cümlesini atıp sadece birinci cümlesini nakletmek suretiyle gerçek görüşünü tahrif etmişlerdir. Buhârî'nin, “Ben, Kur'ân'ı okuyuşum mahlûktur demedim” tarzında bir beyanda bulunması ise mâzur görülmelidir. Çünkü onun, devrin nazik meselesi haline gelen halku'l-Kur'ân konusundaki görüşünden dolayı yaşadığı bölgeden ayrılmaya mecbur bırakıldığı bilinmektedir. Bu sebeple üstü kapalı ifadeler kullanması ve, “Ben sadece kulların fiillerinin mahlûk olduğunu söylüyorum, kim benden bundan başkasını naklederse yalancısıdır” demesini normal karşılamak gerekir. Ona atfedilen diğer görüşün durumu da aynı mahiyettedir. Muhtemelen bazı hadisçilerle (Muhammed b. Yahyâ ez-Zührlî'ye uyanlar) bir kısım Hanbelîler, Buhârî'nin “Kur'ân'ı okuma ve yazma fiilleri mahlûktur” şeklindeki görüşünü tahrif etmişler ve onun Allah kelâmı olan Kur'ân'ın mahlûk olduğuna inandığını ileri sürmüşlerdir.

Buhârî'nin halku'l-Kur'ân konusundaki görüşü, diğer hususlarda olduğu gibi, daha sonra Ehl-i sünnet'e ait "kelâm-ı lafzî" ve "kelâm-ı nefsî" ayırımına öncülük etmiş, mantikî temelden yoksun olan Hanbelî görüşünün zayıflamasında etkili olmuştur. Nitekim Buhârî'nin çağdaşı olan Müslim b. Haccâc ve İbn Kuteybe gibi ünlü hadis âlimleri onun görüşünü benimsemişlerdir (Zehebî, *A'lâmu'n-nubelâ*, XII, 410; İbn Kuteybe, s. 63-64). Buhârî, tekvin sıfatı, büyük günah işleyenlerin tekfir edilemeyeceği ve imanla İslâm'ın aynı şey olduğu hususunda Ebû Hanîfe'ye, imanın artıp eksilebileceği konusunda Ahmed b. Hanbel'e uymuştur. Ayrıca onun sıfatların ispatı ve Cehmiyye'nin tenkidi noktalarında Ahmed b. Hanbel'den faydalandığını söylemek mümkündür; her ikisinin kullandığı delillerin benzerlik arz etmesi bunu teyit etmektedir. Allah'ın Arş'ın üstünde istivâsı ve imanın artıp eksilmesi meselelerinde ise itikadî konuların çoğunda öncülük yaptığı Mâturîdiyye ile Eş'ariyye kelâmcılarından farklı düşünmüştür.

BİBLİYOGRAFYA:

Buhârî, "îmân", 1-15, 18, 19-22, 27, 28, 30, 35, 37, 38, 40, 41, "bed'u'l-halk", 7-10, "kader", 1-16, "rikâk", 52, 53, "cenâiz", 1, 87, 88, "enbiyâ", 49, "menâkıb", 25, "i'tisâm", 5, 7-9, 12, "tefsîr", 3/1, 28, "fadâ'ilü'l-ashâb", 2-6, "tevhîd", 1, 4, 7, 9-10, 12, 13, 14, 15, 16, 17, 18, 19, 20, 21, 22, 23, 24, 27, 28, 31, 32, 33, 36, 37, 38, 40, 42, 47, 55, 56, 58; Buhârî, *et-Târîhu'l-kebîr*, II, 158; Buhârî, *Halku ef'âli'l-ibâd* (Akâ'idü's-selef içinde), s. 121-123, 127, 130, 131-141, 145-149, 152-155, 158-161, 163-167, 169, 192-194, 199-201, 204, 205, 206, 210-212, 214; İbn Kuteybe, *el-İhtilâf fi'l-lafz* (neşr. M. Zâhid Kevserî), Kahire 1349, s. 63-64; *Tabakâtü'l-Hanâbile*, I, 277-279; Zehebî, *el-Uluv li'l-aliyyi'l-ğaffâr*, Kahire 1388/1968, s. 137-138; Zehebî, *A'lâmu'n-nubelâ*, XII, 410, 412, 454-460; İbn Kayyım el-Cevziyye, *İctimâ'u'l-cuyûşü'l-İslâmiyye*, Amritsar 1896, s. 90-93; Sübkî, *Tabakât*, II, 222, 228-231; Kirmânî, *el-Kevâkibu'd-derârî*, Beyrut 1401/1981, I, 70, 111, 121, 141, 176; İbn Hacer, *Tehzîbu't-Tehzîb*, IX, 53, 54, 55; Aynî, *Umdetu'l-kârî*, Kahire 1392/1972, I, 38, 125, 133, 137-138, 145, 209-212, 217-218, 228, 233, 239, 243, 274-275, 314, 317, 318; XX, 336-337, 364; Kastallânî, *İrşâdu's-sârî*,

Beyrut, tarihsiz. (Dâru İhyâi't-turâsi'l-Arabî), I, 38; Dihlevî, *Şerhu terâcimi ebvâbi Sahîhi'l-Buhârî*, Haydarâbâd 1323, s. 3, 7-8, 11, 124, 126; Sezgin, GAS, I, 134; Akâ'idü's-selef, nâşirin mukaddimesi, s. 32-36; Ahmed İsâm el-Kâtib, *Akâidetü't-tevhîd*, Beyrut 1403/1983, s. 171, 173, 191, 208-209, 212, 214, 437-500, 689, 693-708; Abdülmecid Hâşim el-Hüseynî, “*el-Câmi'u's-sahîh*”, Tİ, V, 92, 93, 95.

Yusuf Şevki Yavuz

Fıkıh İlmindeki Yeri.

Büyük bir hadis imamı olarak şöhret bulan Buhârî aynı zamanda bir fakihdir. Ancak hadis ilmindeki yüksek seviyesi sebebiyle bu yönü ikinci planda kalmıştır. Hayatı ve ilmî şahsiyetinden bahseden tabakat kitaplarında kendisinin “fakihlerin efendisi”, “bu ümmetin fakihî” ve “Allah'ın yarattığı kullar içerisinde en fakih olanı” diye nitelendirildiği nakledilir. Bazı müellifler ise mukayese yolu ile bir değerlendirme yaparak Buhârî'yi, hocaları Ahmed b. Hanbel ve İshak b. Râheveyh'ten daha fakih sayarlar (İbn Hacer, *Hedyu's-sârî*, II, 237). İbn Kuteybe de kendisine fetva soran bir adanı Buhârî'ye gönderirken ona, “İşte Ahmed b. Hanbel, İbnu'l-Medînî ve İshak b. Râheveyh, Allah bu üçünü de sana gönderdi” diyerek Buhârî'ye danışmakla bu üç âlime danışmış sayılacağına işaret etmiş, onun fıkıh ilmindeki bilgi ve kabiliyetinin seviyesini dile getirmiştir (Sübkî, II, 222; İbn Hacer, *Hedyu's-sârî*, II, 236).

Buhârî fıkıh ilmindeki bu üstün mevkie sebebiyle dört mezhebin mensupları tarafından sahiplenilmiştir. Hanbelî fakihlerinden İbn Ebî Ya'lâ onu Hanbelî fakihlerin birinci tabakasından, Tâceddîn es-Sübkî ise Şâfiî fakihlerin ikinci tabakasından saymaktadır. Abdullah b. Yûsuf, Saîd b. Anber ve İbn Bukeyr'den *el-Muvatta'*ı rivayet ettiği için Buhârî Mâlikîlerce kendi mezheplerine mensup kabul edildiği gibi, Hanefî fakihî İshak b. Râheveyh'ten ders almış olması sebebiyle de Hanefîler tarafından kendi mezheplerine bağlı olduğu ileri sürülmüştür. Ancak onun birçok meselede İmam Şâfiî'ye muvafakat etmesi, Şâfiî mezhebine mensup olarak şöhret

bulmasına sebep olmuştur. Fakat Keşmîrî ile bir grup hadis ve fıkıh âlimine göre Buhârî ne belli bir mezhebe intisap eden mukallid, ne de herhangi bir mezhebin sınırları içinde ictihadda bulunan “mezhepte müctehid”dir. Eğer fıkıh “şer’î-amelî hükümleri tafsilî delillerinden istinbat ederek bilmek” ise Buhârî bu tarife göre tam bir fakih ve bir “mutlak müctehid”dir. Zira Kitab ve Sünnet’e en geniş çerçevede vâkıf olmuş ve hükümleri doğrudan o kaynaklardan elde etmiştir. Sahâbe, tâbiûn ve daha sonra gelen müctehid imamların görüşlerine vâkıf olması da onu bu hususta daha güçlü kılmıştır. *el-Câmi’u’s-sahîh*’indeki bab başlıklarını tesbit ederken herhangi bir mezhebe bağlı kalmamış, yalnızca naklettiği nasları dikkate alarak hüküm çıkarmıştır. Ayrıca Ebû Hanîfe’ye muvafakat ettiği yerler, Şâfiî’ye muvafakat ettiklerinden daha az değildir (Keşmîrî, I, 58). Meselâ Buhârî, abdesti sadece iki çıkış mahallinden çıkan şeylerin bozduğunu kabul ederek tenasül organına veya kadına dokunmak sebebiyle abdest alınmanın vâcip olmadığını söylemiş (Buhârî, “vudû”, 36), böylece Ebû Hanîfe’ye muvafakat ederken Şâfiî’den ayrılmıştır. Buna karşılık başkasının câriyesini gaspedenle ilgili olarak verdiği hükümle Ebû Hanîfe’nin kanaatine ters düşmüştür (Buhârî, “hiyel” 9; karşılaştır: Kâsânî, VII, 152). Öte yandan İbrâhim en-Nehaî’den hayızlı kadının, İbn Abbas’tan da cünüp kimsenin Kur’ân okumasında bir mahzur olmadığını naklederken cünübün kıraatine cevaz vermekte ve bu fetvasıyla da fakihlerin büyük çoğunluğuna muhalefet etmektedir (Buhârî, “hayd”, 7; İbn Hacer, *Fethu’l-bârî*, II, 220). Şu kadar var ki Şâfiî’de görüldüğü üzere delillerden ahkâm çıkarmak için esas teşkil edecek herhangi bir usul kaidesi Buhârî’den nakledilmemiştir. Bu noktadan hareketle onun mutlak müctehid değil ancak mezhepte müctehid olduğunu söylemek ilk bakışta mümkün gibi görünürse de aslında doğru değildir. Çünkü bu ölçü doğru kabul edilecek olursa, Takıyyüddin Abdülganî’nin de belirttiği gibi, İmam Mâlik ile Ebû Hanîfe’nin de mutlak müctehid sayılmaması gerekir (Hüseynî Abdülmecîd Hâşim, s. 169).

Bütün âlimler, Buhârî’nin telif ettiği eserler ve verdiği fetvalar yoluyla büyük bir fikhî miras bıraktığı hususunda ittifak etmişlerdir. Söz konusu

eserleri içinde en önde gelenin *el-Câmi'u's-sahîh* olduğu bilinmektedir. Bu eser başlı başına bir fıkıh ve fetva hazinesi olarak nitelendirilmektedir. Özellikle Buhârî tarafından konulan bab başlıkları fikhî görüşlerini yansıtmaları bakımından apayrı bir önem taşır. Bu sebeple, “Buhârî’nin fıkıhı bab başlıklarındadır” denilmiştir.

İbn Hacer’in tesbit ve değerlendirmesine göre Buhârî, *Sahîh*’inde fikhî bilgi ve inceliklerin bulunmasına özen göstermiş, bundan dolayı rivayet ettiği naslardan birçok hüküm çıkarmış ve bu hükümleri ilgili kitâbın (ana bölümün) muhtelif babları arasına uygun bir şekilde serpiştirmiştir. Bunu yaparken gerekli yerlerde ahkâm âyetlerini zikretmeyi de ihmal etmemiştir. Aslında *el-Câmi'u's-sahîh*’i telif ederken Buhârî’nin takip ettiği hedef, koyduğu prensipler çerçevesinde hadis nakletmenin yanında bunlardan ve ilgili âyetlerden hükümler çıkarmak olmuştur. Bu sebeptir ki birçok babda rivayet ettiği hadislerin isnadını başka yerde vermiş olduğundan tekrar kaydetmeyerek yalnızca Hz. Peygamber’den nakilde bulunan kimsenin adını ve hadisin ilgili kısmını zikretmekle yetinmiştir. Bu ve benzeri durumlarda Buhârî’nin esas amacı, bab başlığı olarak ele aldığı mesele için bir delil getirmek olmuş ve zaten mâlûm olan bu hadislere yalnızca işarette bulunmakla yetinmiştir. Bazen bir babda sadece bir hadis kaydedilmesinin, bazen de konu ile ilgili olarak hadis bulunmayıp onun yerine bir Kur’ân âyeti zikredilmesinin sebebi budur (meselâ bak. Buhârî, “*mezâlim*” 6, 7). Böyle durumlarda Buhârî’nin, bab başlığı şeklinde ortaya koyduğu hükmün delilinin hadis değil, Kur’ân olduğunu belirtmek istediği anlaşılmaktadır. Hatta bazen de bab başlığının altında hiçbir şey kaydedilmemiştir (meselâ bak. Buhârî, “*mukâteb*”, 1, “*cihâd*”, 174).

Buhârî’nin *el-Câmi'u's-sahîh*’ine koyduğu bab başlıklarının hem muhaddisler, hem de fakihler için taşıdığı önem dolayısıyla bu eser üzerine yapılan şerhlerde konu itina ile işlendiği gibi aynı mevzuda müstakil eserler de kaleme alınmıştır. İbn Hacer el-Askalânî’ye ait *Fethu'l-bârî* ile onun mukaddimesi mahiyetinde olan *Hedyu's-sârî* bu hususta ilk hatırlanacak kaynaklardır. Hadis ve fıkıh alanında otorite kabul edilen Hanefî âlimi Bedreddin el-Aynî’ye ait *Umdetu'l-kârî*’de ise özellikle bab başlıkları ile ilgili

fıkhî konular derinlemesine incelenmiş, gerekli yerlerde birçok mesele tartışmaya açılmıştır. Şihâbuddîn el-Kastallânî *İrşâdu's-sârî* adlı şerhinde, Muhammed Enver el-Keşmîrî de *Feydu'l-bârî*'de aynı metodu takip etmişlerdir (bu konuda telif edilen müstakil eserler için bak. *el-Câmi'u's-sahîh*).

İbn Hacer'e göre Buhârî'nin fıkıh alanındaki kudreti sadece bab başlıklarında değil aynı zamanda babların düzenlenmesinde de görülmektedir. Hocası Ebû Hafs Ömer b. Raslân el-Bulkinî'nin bu konudaki görüşlerini nakleden İbn Hacer (*Hedyu's-sârî*, II, 224-227), bu üslûp ve metottan etkilenmiş olarak *Fethu'l-bârî*'de benzeri değerlendirmeleri ihmal etmemiştir. Meselâ "*kitâbu's-salât*"ın başlangıcında sözü edilen tertip ve tanzimin fıkhî cephesi hakkında ileri sürdüğü mütalaalar dikkate değerdir (*Fethu'l-bârî*, III, 3-4).

Buhârî, diğer imamların hüküm çıkardığı şer'î kaynaklardan faydalanmakla birlikte onun genelde takip ettiği metot, hadisleri ihtiva ettikleri fıkhî hükümleri esas almak suretiyle bablara ayırmak, bu bablarda yer alan meseleleri Kur'ân, hadis ve sahâbe fetvalarına dayandırmaktır. Bazı araştırmacılara göre bu metodun belli başlı üç özelliği vardır. 1. Fıkhî hükme temel teşkil eden esas kaynağın sıhhatine güven duymak; 2. Sahâbe ve tâbiûn tarafından varılan ya da onlar tarafından teyit edilen hükmün doğruluğuna inanmak; 3. Ehliyetli bir fakihin önüne bir hükmün âyet ve hadisle ilgisi hususunda yeni ufuklar açmak.

Buhârî sadece kendi görüşünü zikretmekle yetinmemiş, bazı durumlarda muhalif görüşleri de kaydetmiş ve onlarla tartışmaya girmekten çekinmemiştir. Bu durumlarda karşı görüşü savunan kişi veya mezhebin adını anmak yerine "bazı insanlar, insanlardan biri" tabirini kullanmıştır. Bu şekilde vârit olan itirazların birçoğu Ebû Hanîfe'ye yönelik olduğu için Hanefî mezhebi mensupları bu tabiri, imamlarının lâıyk olduğu makama yakışmayan bir ifade olarak değerlendirmişler, hatta bu konuyu ciddi bir mesele gibi ele alan bir grup Hintli Hanefî âlimi *Ba'du'n-nâs fî def'i'l-vesvâs* (Hind 1892) adıyla bir kitap telif etmiştir. Söz konusu eser, Buhârî'nin Ebû Hanîfe'ye yönelttiği itirazlara verilmiş cevaplar mahiyetindedir. Bu konuda

kaleme alınan diğer bir kitap da *Keşfu'l-iltibâs ammâ evredehu'l-Buhârî alâ ba'dı'n-nâs*'tır. Daha sonra Mevlânâ Muhammed Nezâr Hüseyin ed-Dihlevî bu kitaba cevap vermek ve dolayısıyla Buhârî'yi savunmak maksadıyla *Ref'u'l-iltibâs an ba'dı'n-nâs* adını verdiği bir eser kaleme almıştır (Hind 1311). Hüseyinî Abdülmecid Hâşim de kaynaklarda son derece nâzik ve saygılı bir kişi olduğu kaydedilen Buhârî'nin söz konusu tabirinin Hanefî âlimlerin zannettiği gibi bir anlam taşımayıp tam aksine Ebû Hanîfe'ye saygıyı ifade ettiğini ileri sürmektedir (el-İmâmu'l-Buhârî: muhaddisen ve fakîhen, s. 192-193).

BİBLİYOGRAFYA:

Buhârî, “mezâlim”, 6, 7, “mukâteb”, 1, “hiyel”, 9, “cihâd”, 174, “vudû”, 36, “hayd”, 7; Hatîb, *Târîhu Bağdâd*, II, 16, 19, 22; *Tabakâtu'l-Hanâbile*, I, 271-279; Kâsânî, *Bedâ'i*, VII, 152; Nevevî, *Tehzîb*, I, 68-69; Nevevî, *Mâ Temessu ileyhi hâcetu'l-kârî li-Sahîhi'l-İmâmi'l-Buhârî* (neşr. Ali Hüseyin Ali Abdülhamîd), Beyrut, tarihsiz (Dâru'l-Kütübî'l-ilmîyye), s. 51-52; Sübkî, *Tabakât*, II, 212-241; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, XI, 26; Kirmânî, *el-Kevâkibu'd-derârî*, Beyrut 1401/1981, Mukaddime, I, 11; İbn Hacer, *Hedyü's-sârî* (Sa'd), I, 7, 13; II, 224-227, 234, 236, 237; İbn Hacer, *Fethu'l-bârî* (Sa'd), II, 220; III, 3-4; Taşköprizâde, *Miftâhu's-sa'âde*, II, 132; Sıddîk Hasan Han, *Avnu'l-bârî li-halli edilleti'l-Buhârî*, Halep 1404/1984, I, 14; Keşmîrî, *Feydu'l-bârî alâ Sahîhi'l-Buhârî*, Kahire 1357/1938, I, 278, ayrıca bak. Mukaddime, I, 33, 40, 57, 58; Hüseyinî Abdülmecîd Hâşimî, *el-İmâmu'l-Buhârî: muhaddisen ve fakîhen*, Kahire, tarihsiz (Mısrû'l-Arabiyye), s. 165-185, 192-193; Rifat Fevzi Abdülmuttalib, *Kütübü's-sünne*, Kahire 1399/1979, I, 55, 57; Muhammed Abdülkadir Ebû Fâris, *Fıku'l-İmâmi'l-Buhârî*, Anıman 1409/1989, I, 49-67, 71-75, 82-83, 96-97.

Salim Ögüt

el-CÂMIU'S-SAHÎH¹

Buhârî'nin (ö. 256/870) Kur'ân-ı Kerîm'den sonra en güvenilir kitap olarak kabul edilen, sahih hadisleri toplayan eseri.

Adı kaynaklarda farklı şekillerde tesbit edilmiştir. Nevevî tam adının *el-Câmi'u'l-müsnedi's-sahîhi'l-muhtasar min umûri Resûlillâh sallallahu aleyhi ve sellem ve sünenihî ve eyyâmih* (*Mâ Temessu ileyhi hâcetü'l-karî li-Sahîhi'l-Bulîârî*, s. 39), İbn Hacer el-Askalânî ise *el-Câmiu's-sahîhi'l-müsned min hadîsi Resûlillah sallallahu aleyhi ve sellem ve sünenihî ve eyyâmih* (*Hedyu's-sârî*, s. 10) olduğunu söylemektedir. Fakat eser *Sahîhu'l-Buhârî* diye şöhret bulmuştur.

Zehebî'nin Kur'ân-ı Kerîm'den sonra müslümanların elindeki kitapların en üstünü olduğunu söylediği *el-Câmiu's-sahîh*, yalnız sahih hadisleri toplayan ilk eserdir. İmam Şâfiî, yeryüzünde İmam Mâlik'in *el-Muvattâ'*ından daha sahih bir hadis kitabı bulunmadığını söylediği zaman *el-Câmiu's-sahîh*, henüz ortada yoktu. Çoğu Mağribli olmak üzere Müslim'in *el-Câmiu's-sahîh*'ini ona tercih edenler de vardır. Bu tercih, Müslim'in, eserinin mukaddimesi dışında sahih olmayan hiçbir hadisi almamasına karşılık Buhârî'nin bâb başlıklarında sahih olmayan hadislere de yer vermiş olmasından ileri geliyorsa bu doğrudur; ancak aşağıda görüleceği üzere Buhârî'nin bu yolu seçmesinde haklı gerekçeleri vardır. Eserin adındaki “müsned” kelimesinden de anlaşılacağı üzere Buhârî senedle nakledilmeyen rivayetleri kitabının dışında tutmuştur. Müslim'in eserini daha üstün bulanlar eğer bununla ondaki hadislerin daha sahih olduğunu kastediyorlarsa bu iddia, İslâm âlimlerinin büyük çoğunluğu tarafından reddedilmiştir. Dârekutnî, Buhârî olmasaydı Müslim'in böyle bir eser telif edemeyeceğini, zaten çalışmasında onun eserini esas aldığını söyler (ayrıca bakın. TDV İslâm Ansiklopedisi, SAHÎHAYN maddesi).

¹ Burada verilen bilgiler, *el-Câmiu's-sahîh* maddesi olarak 1993 senesinde TDV İslâm Ansiklopedisi'nin 7. cildinde, 114-123 numaralı sayfalarda yer almıştır.

Telifi. III. (IX.) yüzyıla kadar meydana getirilen hadis külliyatı sahih hadislerin yanı sıra hasen ve zayıf hadisleri de ihtiva etmekteydi. Buhârî'nin hocası İshak b. Râheveyh, sadece sahih hadisleri ihtiva eden muhtasar bir kitaba duyulan ihtiyaçtan söz etmişti. Buhârî o günlerde bir rüya gördü. Elindeki bir yelpaze ile Hz. Peygamber'in huzurunda onu serinletiyordu. Rüya tabircileri bunu, Hz. Peygamber'i ona isnâd edilen yalanlardan koruma şeklinde yorumladılar. Bunun üzerine Buhârî *el-Câmiu's-sahîh*'i, topladığı 600.000 hadisten seçerek meydana getirdi. Eserin hacmini büyütmemek düşüncesiyle sahih hadislerin tamamını kitabına almadı. İbnü'l-Kayserânî, *el-Câmiu's-sahîh*'in geniş çaplı bir eserin hulâsası olduğunu, Buhârî'nin elindeki bütün hadisleri *el-Mebsût* adlı bir eserde önce bâblara göre tasnif ettiğini, bunun en sağlam rivayetlerini bir araya getirerek meşhur eserini ortaya çıkardığını söyler. Buhârî çalışmasını tamamladıktan sonra onu Ahmed b. Hanbel, Yahyâ b. Maîn ve Ali b. el-Medînî gibi hadis otoritelerine sundu; onlar da dördü dışında bütün hadislerin sahih olduğunu belirttiler. Ukaylî, tenkide konu olan hadislerin sıhhati hakkında son sözün yine de Buhârî'ye ait olduğunu ifade etmektedir. Nitekim daha sonraları Dârekutnî ve benzeri münekkitler eserdeki 110 hadisin senedlerine teknik bakımdan bazı tenkitler yöneltmişlerse de hadis âlimlerinin büyük çoğunluğu bu tenkitleri isabetsiz bulmuş, İbn Hacer tenkit edilen rivayetlerin ve ravilerin hepsini savunmuştur (bak. *Hedyu's-sârî*, s. 364-488). Eseri inceleyenlerden Yahyâ b. Maîn'in 233'te (847), Ali b. el-Medînî'nin 234'te (849) vefat ettiği dikkate alınırsa kitabın, müellifinin vefatından en az yirmi üç yıl önce tamamlandığı anlaşılr.

Buhârî eserini bir ibadet vecdi içinde hazırlamış, her hadisi önce abdest alıp (İbn Hacer el-Askalânî, *Hedyu's-sârî*, s. 6; İbn Hacer, *Tağlîku't-ta'lik*, V, 421) veya gusledip (Hatîb, II, 9; Nevevî, s. 41; İbn Hacer el-Askalânî, *Tağlîku't-ta'lik*, V, 421) iki rekat namaz kıldıktan sonra yazmıştır. Bazı kaynaklarda ise *el-Câmi*'in her bâbını Hz. Peygamber'in kabriyle minberi arasında ve her bâb için iki rekat namaz kıldıktan sonra yazdığı rivayet edilmektedir (bak. Zehebî, XII, 40).

İbnü'l-Kayserânî Buhârî'nin *el-Câmiu's-sahîh*'i Buhara'da, bazıları ise Mekke'de yazdığını söylemektedirler. Telifinin on altı yıl sürdüğü ve Buhârî'nin Mekke'de bu kadar kalmadığı dikkate alınca eserini Mekke'de yazmaya başladığı, daha sonra Buhara'da ve uzun süre kaldığı Medine ve Basra'da yazıp tamamladığı anlaşılır. Eserin bâb başlıklarını Hz. Peygamber'in kabriyle minberi arasında yazdığına dair rivayet de böyle yorumlanabilir.

Hadis Sayısı. *el-Câmiu's-sahîh*'i Firebrî'den rivayet edenlerden Abdullah b. Ahmed el-Hamevî'nin sayımına göre eserde 108 *kitâb*, Kâtib Çelebi'ye göre ise 100 küsur *kitâb*, 3450 kadar bâb bulunmaktadır. Muhammed Şerif Tokadî kitâb sayısının 68, bâb sayısının 3730, Muhammed Fuâd Abdülbâkî ise kitâb sayısının 97, bâb sayısının 3889 olduğunu söylemektedir. Eser üzerinde geniş bir fihrist hazırlayan Abdullah b. Muhammed Guneymân'a göre eserde 91 kitâb, 3867 bâb bulunmaktadır. İbnü's-Salâh'a göre eserde mükerrerleriyle birlikte 7275 hadis olup tekrarsız rivayetlerin sayısı 4000, bunların içinde muttasıl senedle rivayet edilenler ise 2602'dir. Ta'likler arasında bulunan merfû rivayetleri de hesaba katınca tekrarsız muttasıl hadislerin sayısı 2761'i bulur. İbn Hacer'e göre ise eserde muallak ve mütâbî'lerin dışında mükerrerleriyle birlikte 7397 hadis, 1341 muallak rivayet, 341 adet de mütâbî' bulunmakta, böylece hadislerin toplamı 9082'ye ulaşmaktadır. Bu rakama sahâbî ve tâbîî sözleri dahil değildir. Cevzakî eserde 25.480 isnâd zinciri bulunduğunu tesbit etmiştir. Buhârî'nin *el-Câmiu's-sahîh*'te kendilerinden hadis rivayet ettiği hocalarının sayısı 289'dur. Eserdeki *kitâb* ve bâblarla hadis sayısının değişik rakamlarla tesbiti bazı bâbların *kitâb* kabul edilmesinden, bir hadisin bazen uzun, bazen kısa olarak birkaç yerde geçmesi sebebiyle bunların farklı sayımından ve iki ayrı isnâdla rivayet edilen hadislerin kimine göre bir, kimine göre iki rivayet kabul edilmesinden kaynaklandığı gibi bazı nüshalar arasındaki farklar da bu değişik tesbitlere yol açmıştır.

Bâb Başlıkları. *el-Câmiu's-sahîh*'in "*terceme*" adı verilen bâb başlıkları ve bu bâbların muhtevaları öteki hadis kitaplarından farklı özellikler taşımaktadır. Buhârî, bir hadisin ihtiva ettiği hükümlerin her birini

göstermek maksadıyla bazen aynı hadisi -değişik senedlerle- birbirini takip eden bâblarda zikretmekten kaçınmamıştır. Şartlarına uygun yeteri kadar hadis bulamadığı bir bâbda veya fikhî görüşünü özellikle belirtmek istediği bir konuda ilgili âyetleri, muallak olarak aktardığı hadisleri, sahâbe, tâbiûn ve meşhur imamların sözlerini tercemede zikreder. Herhangi bir mezhebe bağlı olmayan Buhârî bir fıkıh kitabı görüntüsü veren bu gibi yerlerde (meselâ bak. “*şehâdât*”, 8) daha çok kendi kanaatini destekleyen görüşleri nakleder. Şartlarına uymamakla beraber delil olmaya elverişli hadisleri de burada ya aynen veya meâlen zikreder. Nitekim “*Bâbu’l-umerâ’ min Kureys*” adlı terceme, Hz. Ali tarafından rivayet edilen bir hadis ile ilgili metinden ibarettir. Bu hadis Buhârî’nin şartlarına uymadığı için onu tercemede mâna olarak zikretmiş, konuyu daha farklı şekilde ele alan ve şartlarına uyan bir başka hadisi ise bu tercemenin altında senediyle birlikte vermiştir. Tercemelerde kesinlik ifade eden kalıplarla (cezm siygalarıyla) zikrettiği rivayetlerin güvenilir olduğu, kesinlik ifade etmeyen meçhul fiil kalıplarıyla (temrîd siygalarıyla) zikrettiği rivayetlerin ise zayıf olduğu anlaşılır. Bu sebeple bâb başlıklarında görülen bir rivayet kaynak olarak verilmek istendiğinde onun *el-Câmiu’s-sahîh*’te bulunduğu mutlak bir ifadeyle söylenmemeli, rivayetin tercemede yer aldığı özellikle belirtilmelidir. Buhârî fikhî kanaatlerini bâb başlıklarında aksettirdiği için, “Buhârî’nin fikhî tercemelerinde bulunur” sözü şöhret bulmuştur. Tercemeleri bazen bir âyet, bazen kısa bir hadis, bazen de hadisin bir bölümü veya muhtevası oluşturur. Buhârî burada fikhî bir hükmü kesin bir ifadeyle anlatma imkânı bulamadığı zaman tercemeyi soru şeklinde verir. Böylece okuyucuya bu konuda çeşitli rivayetler bulunduğunu, meselenin farklı cepheleri olduğunu anlatmak ister. Çokça ihtilâf edilen bir konuyu da “*bâbu mâ yuzkeru fî...*” şeklinde müphem bir ifade ile vermeyi uygun görür. Buhârî konuları âyetle, sahâbe ve tâbiûn sözleriyle ve eserinin bir başka yerinde muttasıl senedle yer almış bir hadisin bir bölümünü senedsiz olarak vermek suretiyle destekler. Bu tür başlıklara bakarak Buhârî’nin eserini temize çekmeye fırsat bulamadığını zannedenleri dikkatsizlikle suçlayan İbn Hacer, bu metotla onun söz konusu meselede şartlarına uygun hadis

bulamadığını anlatmak istediğini söyler. Bazı bâb başlıklarının altında hiçbir hadis zikretmeyen Buhârî bununla eserinde yer almasa bile o konuda güvenilir hadislerin bulunduğuna işaret etmiş olur. Bu duruma dikkat çeken Müstemlî, Firebrî nüshasını istinsah ederken orada bazı bâb başlıklarının altında herhangi bir hadis bulunmadığını, bazı hadislere de bâb başlığı konulmadığını belirttikten sonra kendilerinin bunları bir bâb başlığı altında topladıklarını haber verir. Bu husus, aynı asıl'dan yazıldıkları halde bazı nüshalar arasında görülen farklılıkların nereden kaynaklandığı hakkında da fikir vermektedir.

Şemseddin el-Kirmânî, tercemelerde Buhârî'nin hocalarını taklit ettiğini ileri sürmekteyse de İbn Hacer el-Askalânî daha önce hiç kimsenin böyle bir iddiada bulunmadığını söyleyerek bu görüşü reddetmektedir. Fuat Sezgin, Buhârî'nin Kaynakları adlı çalışmasında Kirmânî'nin görüşü doğrultusunda deliller bulmaya gayret etmiştir (bu konudaki bazı çalışmalar için adı geçen kitaba bakın).

Ta'likleri (Muallak Rivayetler). Bir senedin baş tarafından bir veya birden çok râvinin adını zikretmeyip sadece ilk râvisinin adını vermek (ta'lik) suretiyle yapılan nakiller *el-Câmiu's-sahîh*'in bâb başlıklarında çokça görülür. Ta'lik bir isnâd kusuru kabul edildiği için Buhârî bazı âlimlerin tenkidine uğramış, ancak o, eserini mümkün olduğu kadar kısa ve özlü telif etmek düşüncesiyle bu yola başvurmıştır. Hadislerin kusursuz bir isnâdla nakledilmesinde aşırı titizliğiyle bilinen Buhârî, bir başka bâbda muttasıl senedle verdiği veya güvendiği bir muhaddisin kitabında muntazam bir senedle nakledildiğini bildiği ve o devirde âlimlerin delil olarak kullandığı bazı rivayetleri, kanaatini desteklemek üzere bâb başlıklarında zikretmek istediğinde bu şekilde nakletmeyi uygun görmüştür. Sayıları 1341'i bulan bu hadislerden 160'ı dışındakilerin senedlerini başka bâblarda muttasıl olarak zikretmiştir. Bunlardan cezm siygasıyla rivayet ettikleri, kendi şartlarına uygun olup hocalarından bizzat duyduğu hadislerdir. Temrîd siygasıyla rivayet ettikleri ise kendi şartlarının bütün özelliklerini taşımamakla beraber diğer tanınmış muhaddislerin şartlarına uyan ve onların kitaplarında yer alan rivayetlerdir. İbn Hacer, *el-Câmiu's-sahîh*'teki bütün muallak

rivayetlerin muttasıl senedlerini *Tağlîku't-ta'lik* adlı eserinde toplamıştır. Beş ciltlik bu hacimli eserde *el-Câmi*'in tertibi üzere merfû, mevkuf ve maktû bütün ta'likler ile Buhârî'nin "*Tâbeahû fulân*" veya "*Revâhu fulân*" diyerek bir kısmını verdiği senedlerin muttasıl rivayetlerini tesbit etmiş ve bunların sahih, hasen veya zayıf olduklarını da belirtmiştir. Sahasının bu en önemli kitabını yine İbn Hacer önce *et-Teşvîk ilâ vasli'l-mühim mine't-ta'lik* adıyla ihtisar etmiş, daha sonra bunu da *et-Tevfîk li-vasli'l-mühim mine't-ta'lik* adıyla ikinci defa ihtisar etmiştir. Bu sonuncu eserde Buhârî'nin *el-Câmi*'in herhangi bir yerinde senedini vermediği adı geçen 160 hadisın tam senedlerini zikretmiştir. Bu eseri *Hedyu's-sârî*'nin dördüncü faslında da (s. 22-76) özetlemiştir.

Tekrarları. Birden fazla hüküm ihtiva eden bir hadisi ilgili olduğu konuların her birinde değişik isnâdlarla rivayet etmek ve böylece aynı hadisten âzami surette faydalanmaya imkân sağlamak Buhârî'nin sıkça başvurduğu bir metottur. Hadisten elde edilmesi mümkün olan bütün fikhî hükümleri göstermek istediği zaman sahâbî râvisi aynı olmakla beraber hadisın muhtelif tariklerle gelen rivayetlerini bazen aynı *kitâb* içinde alt alta sıralar. Meselâ "*kitâbu'l-istiskâ*"da böyle bir hadisi on bir ayrı bâb başlığı altında tekrarlamıştır (bâb 6, 7, 8, 9, 10, 11, 12, 13, 14, 21, 24). Hz. Peygamber'in bir yahudiye zırhını rehin bırakarak ondan yiyecek satın almasını on yerde, Hz. Âişe'nin Berîre'yi satın alıp kölelikten kurtarması olayını, ihtiva ettiği çeşitli hükümler sebebiyle, muhtelif bölümlerde yirmi ikiden fazla yerde zikretmiştir. En fazla tekrarladığı rivayet, bu Berîre hadisidir. Bir hadisi aynı senedle iki yerde rivayet etmesi ise pek nâdir olup bunların sayısı yirmi üçtür. Her ne kadar Buhârî'nin bu usulü tekrara meydan verdiği gerekçesiyle tenkide uğramışsa da faydaları dikkate alınarak bu tekrarların hadis rivayetine kazandırdığı zenginliği takdirle karşılamak gerekir. Hadislerdeki farklı bilgi ve hükümlerin öğrenilmesi, onların birden fazla sahâbî tarafından rivayet edildiğinin anlaşılması, birbirine zıt gibi görünen bazı hadislerin sağlam isnâd zincirlerinin ortaya çıkması, bazen kısaca rivayet edilen bir hadisın uzun bir metni olduğunun görülmesi bu yolla mümkün olmaktadır. Esasen farklı bilgiler ihtiva eden rivayetlerin her

biri ayrı birer hadis sayıldığına göre bunları tekrar olarak kabul etmek de doğru değildir. Ayrıca muhtelif hükümler ihtiva eden bir hadisin bu hükümler sayısınca tekrar edilmesi, rivayetin sadece bir bölümünü hatırlayan okuyucuya hadisi daha kolay bir şekilde bulma imkânı sağlayacağı da muhakkaktır.

el-Câmiu's-sahîh'teki tekrarların gereksiz olmadığını en iyi gösteren husus, Buhârî'nin metin ve senedlerle ilgili birçok meseleyi en kısa yoldan anlatma konusundaki titizliğidir. Bir bâbda naklettiği hadisin aynı veya benzeri, onun zengin hadis koleksiyonu arasında farklı bir senedle bulunuyor ve bu senedi zikretmeye ihtiyaç hissediyorsa metni tekrarlamaz; “*bi-hâzâ*” diyerek hadisin aynı metinle veya “*bi-nahvihil*” diyerek benzeri bir metinle rivayet edildiğini gösterir. Aynı metne dört farklı senedle sahip olduğu ve bu senedleri okuyucuya göstermek istediği zaman metni bir defa verir, senedleri ise aralarına “tahvil işareti” (*ḥâ*) koyarak tekrarlar (bak. “*buyû*”, 2). Bu durumda metinler arasındaki önemli bir farkı belirtmek istediğinde sadece o kelimayı zikreder (bak. “*umre*”, 17).

Şartları. Buhârî, kendi hocasından sahâbî râviye varıncaya kadar son derece güvenilir muhaddisler tarafından muttasıl bir isnâd ile nakledilen rivayetleri kitabına almayı prensip edinmiştir. Bazılarının ileri sürdüğü gibi her tabakada birden fazla râvinin bulunmasını gerekli görmemiştir. Yalnız seneddeki her bir hoca ile talebesinin uzun süre görüşmüş olması esastır. An’ane yoluyla gelen rivayetlerde talebelerden birinin hocasından hadisi bizzat duymadığı halde duymuş gibi rivayet ettiği (tedlîs) ihtimali hatıra gelebilir. Bu gibi durumlarda Buhârî’ye göre seneddeki râvilerin en az bir defa birbirleriyle görüştükleri bilinmelidir. Buna lüzum görmeyen Müslim ise râvilerin aynı asırda yaşamış olmasını ve görüşmelerinin imkân dahilinde bulunmasını yeterli sayar. Şu halde Buhârî bu konuda Müslim’den çok daha titizdir. Hadisi Buhârî tarafından an’ane yoluyla rivayet edilen bir râvinin hocası ile görüşmediği iddiası varsa, Buhârî bu kişinin hadisini rivayet ettiği yerde, sırf bu iddiayı çürütmek maksadıyla, konu ile ilgili olmasa bile, o râvinin hocası ile görüştüğünü açıkça belirten bir hadisi naklettiği de olur. Bu husus, konu içindeki mâna birliğinin

bozulması pahasına Buhârî'nin rivayet tekniğini ön planda tuttuğunu göstermektedir.

Diğer Kütüb-i Sitte imamları gibi Buhârî de eserine aldığı hadisleri hangi şartlara göre seçtiğini zikretmemiştir. Ona nisbet edilen şartlar eseri incelenmek suretiyle tesbit edilmiş olmakla beraber bu konuda çalışma yapanların vardığı sonuçlar aynı değildir.

Rivayeti. *el-Câmiu's-sahîh*'i Buhârî'den 90.000 kişi dinlemiş olmakla beraber (Hatîb, II, 9) onu daha sonraki nesillere aktaran râvilerin sayısı oldukça azdır. Bunların başında *el-Câmiu's-sahîh*'i, biri Firebr'de (248/862), diğeri Buhara'da (252/866) olmak üzere hocasından iki defa dinleyen Ebû Abdillâh Muhammed b. Yûsuf b. Matar el-Firebrî gelir. Diğerleri, eserin son kısmından bir bölümünü Buhârî'den dinleme imkânı bulamayan Hammâd b. Şâkir en-Nesevî, "*kitâbu'l-ahkâm*"dan sonrasını bizzat duymadığı için bu kısımları Buhârî'den icâzet yoluyla alan İbrâhim b. Ma'kıl en-Nesevî ve Buhârî'den *el-Câmi*'i en son rivayet eden Ebû Talha Mansûr b. Muhammed el-Bezdevî'dir. Hüseyin b. İsmâil el-Mehâmîlî'nin rivayeti ise eseri semâ yoluyla almayıp Buhârî'nin Bağdat'taki imlâ meclislerinde yazdıklarıyla çok hatalı bir nüsha meydana getirdiği için pek itibar görmemiştir. Firebrî nüshası dışındaki diğer üç nüshanın zamanla şöhretlerini kaybettiği ve yerlerini bugün elimizde bulunan Buhârî metninin yegâne rivayeti olan Firebrî nüshasına bıraktığı anlaşılmaktadır.

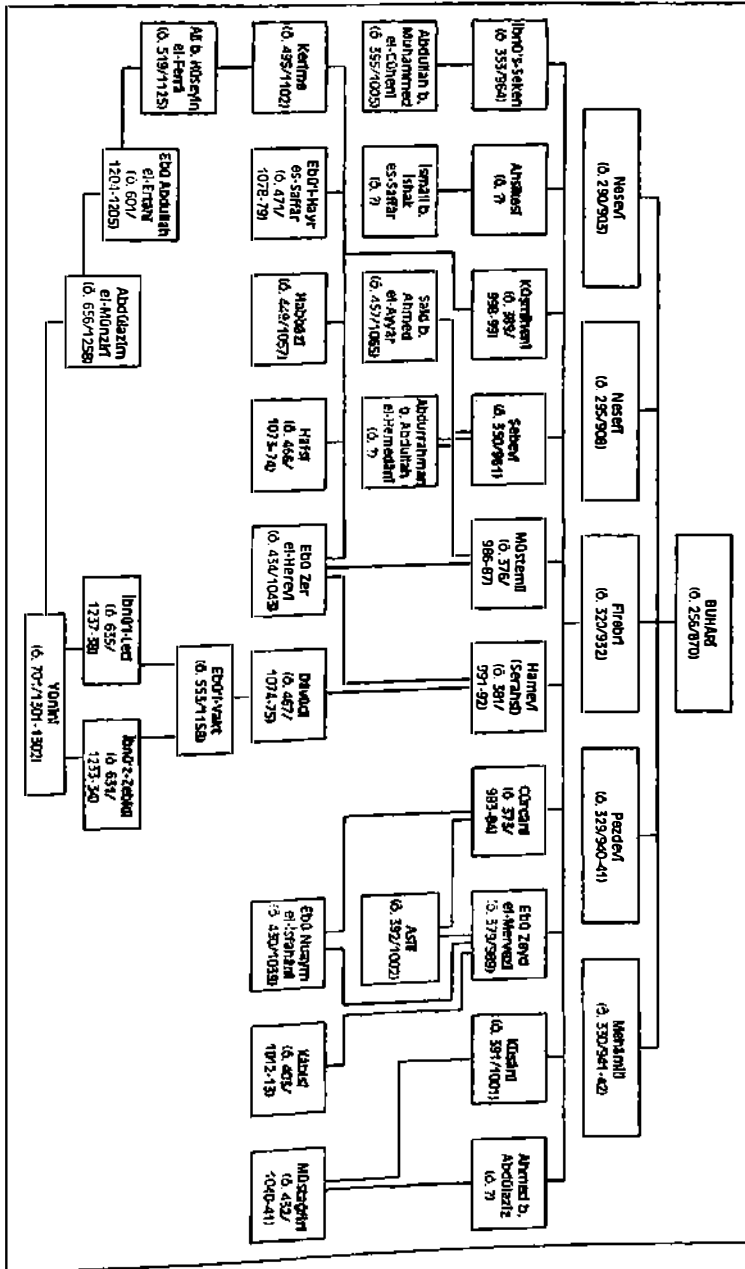
Buhârî'nin meşhur talebesi Firebrî'den *el-Câmi*'i rivayet edenlerin en tanınmış olanları şunlardır: İbnü's-Seken diye tanınan Ebû Ali Saîd b. Osman el-Mısırî, Ebû Zeyd Muhammed b. Ahmed el-Mervezî, Ebû Ahmed Muhammed b. Muhammed el-Cürcânî, Ebû İshak İbrâhim b. Ahmed el-Müstemlî, Ebû Muhammed Abdullah b. Ahmed b. Hammûye el-Hamevî (es-Serahsî), Ebû Ali Muhammed b. Ömer b. Şebbûye eş-Şebevî (eş-Şebbuvi), Ebu'l-Heysem Muhammed b. Mekkî el-Kuşmîhenî ve Firebrî'den *el-Câmi*'i en son dinleyen Ebû Ali İsmâil b. Muhammed el-Kuşânî ile Ebû Nasr Ahmed b. Muhammed el-Ahsîkesî.

Firebrî nüshasını üçüncü kademede devam ettirenler arasında yer alanlardan Ebû Zer el-Herevî ile hayatını hadise adanmış olan kadın

muḥaddis Kerîme binti Ahmed öğretim faaliyetlerini Mekke’de devam ettirdikleri için eserin İslâm dünyasına yayılmasında büyük hizmetleri olmuştur. Ebû Zer nüshasının büyük bir şöhrete sahip olmasının en önemli sebebi, Firebrî’nin üç tanınmış talebesi Müstemlî, Hamevî ve Kuşmîhenî’nin nüshalarına dayanmasıdır. Önemli üç rivayeti birleştirmesi sebebiyle bu nüsha daha sonraki çalışmalarda müstakil bir rivayet olarak ele alınmıştır. Ebû Zer nüshasına büyük değer veren İbn Hacer *Fethu’l-bârî*’yi, Kirmânî de *el-Kevâkibu’d-derârî*’yi bu rivayet üzerine kurmuşlardır. Mağrib’de de en yaygın olan rivayet budur. Bu kademedен sonra eseri rivayet edenlerin sayısı giderek çoğalmış ve daha sonraki yüzyıllarda *el-Câmiu’s-sahîh*’in birçok nüshası meydana gelmiştir. Eldeki rivayetlerinin birçoğu, çeşitli nüshalardan sağlam bir metin tesis etme zarureti duyan Ali b. Muhammed el-Yûnînî’nin (ö. 701/1301) meydana getirdiği nüshaya dayanmaktadır. Kastallânî *İrşâdü’s-sârî* adlı Buhârî şerhinde bu nüshayı esas almıştır. Yûnînî, Firebrî’den sonra çeşitli kollara ayrılarak kendisine kadar gelen nüshalardan birkaç rivayeti birleştirenleri öncelikle ele almıştır. Bunlardan Ebû Zer nüshası için “he” (هـ), Asîlî için “sad” (ص), Ebu’l-Kâsım İbn Asâkir ed-Dımaşkî için “şın” (ش) ve Ebu’l-Vakt için “zı” (ظ) rumuzlarını kullanmıştır. Kendi nüshasındaki bir kelime bu dört nüshadan hangisinde bulunuyorsa kelimenin üzerine o nüshanın rumuzunu, dördünde de bulunuyorsa “he, sad, şın, zı” harflerinin hepsini yazmıştır. Söz konusu kelimenin bulunmadığı nüshanın rumuzunun önüne “lâ” koymuştur. Bunların dışındaki önemli bazı rivayetler için de muhtelif rumuzlar ve farklı renkler kullanmıştır (Kastallânî, I, 40; ayrıca bak. YÛNÎNÎ, Ali b. Muhammed). Çözemediği bazı dil problemlerini devrin tanınmış sarf ve nahiv âlimi İbn Mâlik et-Tâî ile (öl. 672/1274) iş birliği yaparak halletmiş, hatta İbn Mâlik onun derslerini takip ederek sağlam bir *Sahîh-i Buhârî* nüshası meydana getirmesi için ciddi gayretler sarfetmiş, sonunda eserdeki önemli dil problemlerini *Şevâhidu’t-tavdîh ve’t-tashîh li-muşkilâti’l-Câmi’i’s-sahîh* adıyla bir araya getirmiştir. Sonuçta esere gösterilen itina sebebiyle bu nüshalar arasında fazla bir fark doğmamıştır. *Sahîh-i Buhârî*’nin rivayetleri üzerinde bir araştırma yapmış olan Johann Fück-Halle, bu nüshalarda çok

büyük metin değişikliği bulunmadığını belirtmekte ve çeşitli nüshalardan tesbit edilen değişik okuyuş şekillerinin mânaya çok az tesir ettiğini söylemektedir.

Firebrî'nin önde gelen on talebesiyle *el-Câmiu's-sahîh*'i bunlardan rivayet eden on iki meşhur râvi ve Yûnînî'nin rivayet zincirlerinden bir kısmı aşağıdaki şemada gösterilmiştir:

İslâm Dünyasındaki Yeri. İslâm dünyasında Kur'ân-ı Kerîm'den sonra en büyük ilgiyi Buhârî'nin *el-Câmiu's-sahîh*'i görmüştür. Hadislerinin titizlikle seçilmesi, mükemmel bir tertibe sahip olması, muhtevasının zenginliği ona bu itibarı kazandırmıştır. *el-Câmiu's-sahîh* sevap kazanmak maksadıyla olduğu gibi maddî ve mânevî sıkıntılardan, hastalık ve belâlardan kurtulmak ve her türlü murada nâil olmak arzusuyla da okunmuştur. Kirmânî (ö. 786/1384), kendi devrinde İslâm ülkelerinden birinde sultanın rahatsızlandığını ve şifa bulma ümidiyle *Sahîh-i Buhârî* okunmasını arzu ettiğini haber vermektedir (*el-Kevâkibu'd-derârî*, I, 5). *Sahîh-i Buhârî*'nin sıkıntılı günlerde okunduğu takdirde insanları huzura kavuşturduğunu, deniz seyahatine çıkarken birlikte götürülmesi halinde geminin batmadığını söyleyen İbn Ebî Cemre (ö. 699/1300), bütün bu meziyetleri duası makbul bir kişi olan Buhârî'nin okuyucularına dua etmesiyle açıklamaktadır. 1281 yılında Tatarlar Suriye'ye girdiği zaman Melik Mansûr Kalavun, onlara karşı koymak üzere yola çıkmadan önce *Sahîh-i Buhârî* okunmasını emretmiş, âlinler de hatim günü cumaya gelecek şekilde eseri muhtelif celseler halinde okumuşlardır. 1505 yılında Mısır sultanının bahçesinde kurulan büyük bir çadırda *Sahîh-i Buhârî* hatmi yapıldığını haber veren Mısırlı tarihçi İbn İyâs, daha önceki tarihlerde eserin sarayda okunduğunu, hatim merasiminin büyük sarayda yapıldığını, bu esnada kadınlara ve ileri gelen âlimlere hil'atlar giydirilip keselerle bahşişler verildiğini, fakat sınırları hatmin Kale Camii'nde okunup sultanın huzurunda yapılan kısa bir merasimle bitirildiğini söylemektedir (*Bedâ'i'ü'z-zuhûr*, IV, 88). 1581'de Osmanlı ordusundan korkarak Merakeş'teki tahtını bırakıp Fas'a kaçan Sultan Ahmed el-Mansûr, III. Murad'ın kendisini bağışlaması üzerine tekrar tahtına dönerken Faslılar tarafından -halifelere yapıldığı gibi- *Sahîh-i Buhârî* okunarak uğurlandı. O devirlerde Mağrib'de düşmana karşı zafer kazanıldığı zaman yapılan merasimlerde Kur'ân-ı Kerîm ile birlikte *Sahîh-i Buhârî* hatimleri yapıldığı, hatta yemin merasimlerinde Kur'ân-ı Kerîm üzerine olduğu kadar *Sahîhahayn* üzerine de yemin edildiği bilinmektedir (İfrenî, s. 72, 100). Fas Sultanı İsmâil b. Şerîf (1646-1727), zenci kölelerden

oluşan “Abîdu’l-Buhârî” (Buhârî’nin hizmetkârları) adında bir muhafız alayı kurdu. *Sahîh-i Buhârî* üzerine yemin ettirerek onlardan sadakat sözü aldı ve kendilerine bir *Sahîh-i Buhârî* nüshası teslim edip onu titizlikle korumalarını, ata bindikleri zaman yanlarından ayırmamalarını ve İsrâîloğuları’nın ahid sandığını taşıdıkları gibi onu savaşlarda en önde taşımalarını emretti. Fas’ta yaşamakta olan bir inanışa göre bir velînin kabrini ziyaret ederken *Sahîh-i Buhârî*’nin herhangi bir sayfasını açıp gözüne ilk ilişen hadisi okuyan, sened zincirindeki râviler ve Hz. Peygamber vasıtasıyla Allah’tan muradının hâsıl olmasını isteyen bir kimsenin dileği çok geçmeden yerine gelir (E. Lèvi-Provençal, s. 212-213; İA, V/2, s. 1112). 1798’de Ezher Camii’nde Napolyon Bonapart’ın şehre girmemesi dileğiyle, 12 Eylül 1902’de yine aynı yerde kolera tehlikesi sebebiyle *Sahîh-i Buhârî* hatmedildi (I. Goldziher, VI/2, s. 214). Balkan Savaşı’nın başladığı günlerde Ezher şeyhi, Osmanlı ordularının zaferini niyaz etmek maksadıyla ileri gelen âlimlerden kibleye yönelerek *Sahîh-i Buhârî* okumalarını istemiştir (el-Menâr, XVII/2, s. 112). Önemli işlere başlarken de *Sahîh-i Buhârî*’yi hatmetme geleneği vardır. Mağrib’de yapılan büyük hatim merasimleri için receb ayının ilk günü *Sahîh-i Buhârî* okunmaya başlanır, ramazanın 27. gecesini okuma işi sona ererdi. Eserin son hadisi olan “Sübhânallahi ve bi-hamdihî sübhânallahi’l-azîm”e gelince herkes ayağa kalkar ve bu hadisi 101 defa tekrar ederdi. Daha sonra Bûsirî’nin *Kasîdetü’l-bürde* ve *el-Kasîdetü’l-hemziyye*’sinden muhtelif beyitler toplu halde okunurdu. Bu merasim hükümdarın sarayında da tekrarlandığı gibi ramazan bayramının 1. ve 7. günlerinde hükümdarın bulunduğu şehir merkezlerinde tekrarlanırdı. Türkiye’de Birinci Büyük Millet Meclisi açılacağı zaman ülkenin her yerinde *Sahîh-i Buhârî* hatimleri yapılmıştır. 21 Nisan 1920’de Hey’et-i Temsîliyye adına Mustafa Kemal imzasıyla 61. fırka kumandanı Refet Bey’e çekilen telgrafta, “Bi-mennihi’l-kerîm Nisan’ın 23. Cuma günü cuma namazını müteakip Ankara’da Büyük Millet Meclisi küşâd edilecektir” dendiikten sonra, “yevm-i mezkûrun te’yîd-i kudsiyyeti için bugünden itibaren merkez-i vilâyette vali beyefendi hazretlerinin tertibiyle hatim ve Buhârî-i Şerîf tilâvetine bed’ olunacağı... mukaddes ve mecruh vatanımızın

her köşesinde aynı suretle bugünden itibaren Buhârî ve hatemât-i şerîfe kıraatine şürû edileceği” bildirilmekteydi (Gazi Mustafa Kemal, s. 272-273). Eserin dua niyetiyle hatminin, Kur’ân-ı Kerîm cüzlerinin ayrı ayrı şahıslar tarafından okunması gibi muhtelif celselerde tamamlandığı anlaşılmaktadır.

Baskıları. *Sahîh-i Buhârî* İstanbul, Kahire, Bulak, Hindistan ve Avrupa’da birçok defa basılmıştır. 8 cilt halinde Bombay, iki cilt halinde H. 1270’de Delhi’de; 8 cilt halinde İstanbul’da 1325’te; 10 cilt halinde kenarında el-Adevî’nin şerhi ile birlikte 10 cilt halinde Kahire’de; 1280 ve 1289 yıllarında 3 cilt halinde Bulak’ta; 4 cilt halinde Ezher’de 1282 yılında taşbaskı olarak; 8 cilt halinde harekeli olarak 1296 yılında Bulak’ta, 1299 yılında Ezheriyye matbaasında ve 1322 yılında el-Hayriyye matbaasında yapılan neşirler sayılabilir. Bunların içinde en mükemmeli, Yûnînî nüshası esas alınarak kenarında diğer nüsha farkları gösterilmek suretiyle II. Abdülhamid’in emriyle yapılan neşirdir (I-IX, Bulak 1313-1315). Bunu Hacı Zihni Efendi’nin tashihiyle yapılan baskısı takip eder (I-VIII, İstanbul 1315). L. Krehl’in (I-III, Leiden 1862-1868 ve St. Petersburg’da bir cildi 1876) ve Theodor W. Juynboll’un (I-IV, Leiden 1908) baskıları iyi birer neşir değildir. E. Lèvi-Provençal *Sahîh-i Buhârî*’yi Fransızca tercümesiyle birlikte yayımlamıştır (I-IV, Paris 1928). Octave Houdas ile W. Marçais’in Fransızca tercümelerindeki (I-IV, Paris 1903-1914) hataları göstermek üzere Muhammed Hamîdullah bu kitapların dörtte biri hacminde bir çalışma yapmak zorunda kalmıştır (el-Bokhari, Les tradition Islamiques [Tome-5] Introduction et notes correctives de la traduction française de Octave Houdas et William Marçais, Paris 1401/1981). Bu arada Muhammed Es’ad Weis’in notlarla birlikte İngilizce neşri (Srinagar 1935), Reinfried’in kısmen yaptığı Almanca tercümesi de (Um 1913) zikredilebilir. Bazı müsteşrikler eserin muhtelif bölümlerini Batı dillerine tercüme ederek yayımlamışlardır (Brockelmann, GAL Suppl., I, 261). Serkîs eserin diğer baskılarını da tesbit etmiştir (Mu’cem, I, 535-536).

Şerhleri. *el-Câmiu’s-sahîh*’i şerhetmenin İslâm ümmetinin boynuna borç olduğunu söyleyen İbn Haldûn’un sözü gerçekleşmiş ve eser üzerinde en iyi şekilde anlaşılması ve bütün problemlerinin çözülmesi için çeşitli çalışmalar

yapılmıştır. Kâtib Çelebi çoğu şerh olmak üzere *Sahîh-i Buhârî* etrafında yapılan çalışmalardan seksen ikisinin adını vermektedir. Daha sonra yazılan şerhler ve benzeri çalışmalar dikkate alınınca bu rakamın çok artacağı muhakkaktır. Eserin tanınmış şerhleri şunlardır:

1. *İ'lâmu's-sünen*. İlk *Sahîh-i Buhârî* şerhi olarak bilinen eser Hattâbî (ö. 388/998) tarafından kaleme alınmıştır. Müellif, Ebû Dâvûd'un es-Sünen'inin şerhi olan *Me'âlimü's-Sünen*'i tamamladıktan sonra yakınlarının isteği üzerine bu kitabı yazmıştır. Eserde, sahasında yazılan diğer büyük kitaplarda olduğu gibi her müşkülü çözmek yerine bilgi verilmesi zaruri görülen bazı önemli hususlara kısaca temas edilmekle yetinilmiştir. Şerhin Süleymanîye (Ayasofya, no. 687), Millet (Feyzullah Efendi, no. 261, 262, 437) ve Topkapı Sarayı Müzesi (III. Ahmed, no. 393) kütüphaneleriyle diğer bazı kütüphanelerde yazmaları mevcuttur.

2. İbn Battâl el-Kurtubî'nin (ö. 449/1057) adı bilinmeyen şerhi daha sonraki şârihlerin faydalandığı önemli bir eserdir. Bu şerh, hadis meselelerinden çok Mâlikî fıkına ağırlık vermekle tenkit edilmiştir. Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi'ndeki nüshası (Medine, no. 230) eksik olmakla beraber diğer İslâm ülkeleri kütüphanelerinde tamamı bulunmaktadır (Sezgin, GAS, I, 118).

3. *el-Bedru'l-münîri's-sârî fi'l-keîâm ale'l-Buhârî*. Kutbüddin el-Halebî diye tanınan Abdülkerîm b. Abdünnûr'un (ö. 735/1334-35) bu eseri, Kâtib Çelebi'nin söylediğine göre on cilt olup *el-Câmi*'in ancak yarısının şerhinden ibarettir (bazı bölümleri için bak. Sezgin, GAS, I, 119).

4. *et-Telvîh şerhu'l-Câmi'i's-sahîh*. Türk âlimi Moğoltay b. Kılıç'ın (ö. 762/1361) yirmi cilt olduğu söylenen (İbn Hacer el-Askalânî, *Lisânü'l-Mîzân*, VI, 72) bu eserinin nerede bulunduğu bilinmemektedir.

5. *el-Kevâkibu'd-derârî*. Eserin müellifi olan Türk âlimi Şemseddin Muhammed b. Yûsuf el-Kirmânî (ö. 786/1384), muhtelif ülkeleri dolaştığı halde *el-Câmiu's-sahîh*'in bütün problemlerini çözecek tarzda muhtevalı bir şerhine rastlamadığını söylemekte, İbn Battâl'ın şerhini Mâlikî fıkına ağırlık verdiği için, Hattâbî ile Moğoltay b. Kılıç'ın şerhlerini ise eserin tamamını ele almadıkları için yeterli bulmadığını belirtmektedir. Kendisi ise

hadislerdeki müşkülleri açıklamakta, gramere, hadis usulüne, fıkha, râvilere ve onların çeşitli durumlarına dair bilgiler vermekte, birbirine zıt gibi görünen hadislerin arasını telif etmektedir. Kirmânî, *Sahîh-i Buhârî* şerhleri arasında önemli bir yere sahip olan orta büyüklükteki eserini 1373 yılında Mekke’de tamamlamıştır. Bedreddin el-Aynî bu eserden faydalanmış, İbn Hacer ise onu faydalı bulmakla beraber daha çok tenkit etmek maksadıyla söz konusu etmiştir. Yazma nüshalarının çoğu Türkiye kütüphanelerinde bulunan eser Kahire’de yirmi beş cilt halinde basılmıştır (1935-1945).

6. *et-Tenkîh li-elfâzi’l-Câmi’i’s-sahîh*. Zerkeşî’nin (ö. 794/1392) bir ciltten ibaret olan bu eseri, *el-Câmiu’s-sahîh*’teki garîb kelimeleri, müşkil i’rabları, yanlış okunabilecek isim ve nisbeleri belirgin hale getirdiği ve kolayca anlaşılmayan bazı kısımları açıkladığı için faydalı ve yeterli bir şerh olarak kabul edilmiştir. Yazmalarının büyük bir kısmı Türkiye kütüphanelerindedir (bak. Sezgin, GAS, I, 120).

7. *et-Tavdîh li-şerhi’l-Câmi’i’s-sahîh*. İbnü’l-Mulakkın’a (ö. 804/1401-1402) ait bu eserden söz ederken Kâtib Çelebi adının *Şevâhidü’t-tavdîh*, olduğunu ve yirmi ciltten ibaret bulunduğunu söylemektedir (Keşfü’z-zunûn, I, 547). Şârih, hocası Moğoltay b. Kılıç ile Kutbüddin el-Halebî’nin eserlerinden büyük ölçüde faydalanmıştır. İbn Hacer eserin ilk yarısının daha faydalı olduğunu söylemektedir. Şerhin on altı cildi Millet Kütüphanesi’nde (Feyzullah Efendi, no. 377-392), X ve XI. ciltleri Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi’nde (III. Ahmed, no. 396/10, 396/11) bulunmaktadır. Ayrıca diğer kütüphanelerde de nüshaları mevcuttur (bak. Sezgin, GAS, I, 120).

8. *el-Lâmi’u’s-sabîh ale’l-Câmi’i’s-sahîh*. Muhammed b. Abdiddâim el-Birmâvî’nin (ö. 831/1428), Kirmânî ve Zerkeşî şerhleriyle İbn Hacer’in *Hedyu’s-sârî*’sinden faydalanarak yazdığı dört cilt hacmindeki bu eserin hemen hemen bütün nüshaları İstanbul kütüphanelerinde bulunmaktadır (bak. Sezgin, GAS, I, 121).

9. *Mecma’u’l-bahreyn ve cevâhiru’l-habreyn*. İbnü’l-Kirmânî diye tanınan Yahyâ b. Muhammed b. Yûsuf’un (ö. 833/1430) bu eseri, babası Kirmânî ile İbnü’l-Mulakkın’ın *Sahîh-i Buhârî* şerhlerini birleştirmektedir. Bilindiği

kadarıyla sekiz ciltlik müellif hattı yegâne nüshası Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi'nde bulunmaktadır (III. Ahmed, no. 402/1-8).

10. *et-Telkîh li-fehmi kârî'i's-Sahîh*. Sıbt İbnu'l-Acemî'ye (ö. 841/1438) ait olan bu şerhin yazmalarının I ve II. ciltleri Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi'nde (III. Ahmed, no. 392/1-2), bir cildi Millet Kütüphanesi'nde (Feyzullah Efendi, no. 435), bir cildi de Süleymaniye Kütüphanesi'nde (Ayasofya, no. 689) bulunmaktadır.

11. *Fethu'l-bârî bi-şerhi Sahîhi'l-Buhârî*. İbn Hacer el-Askalânî'nin (ö. 852/1449) bu eseri, *Sahîh-i Buhârî* şerhlerinin en mükemmeli olarak kabul edilmektedir. İbn Hacer *Sahîh-i Buhârî* üzerindeki çalışmalarına, önce bu eserdeki muallak hadisleri konu alan beş ciltlik *Taglîku't-ta'lik*'i ile başlamış ve onu 1401'de tamamlamıştır. Daha sonra büyük şerhinin mukaddimesi olan müstakil bir cilt halindeki *Hedyu's-sârî*'yi kaleme almış ve bunu da 1410'da bitirmiştir. *Sahîh-i Buhârî* hakkında bilinmesi zaruri bilgileri ihtiva eden *Hedyu's-sârî*, daha ziyade *el-Câmiu's-sahîh*'te hadislerin neden bölünerek (taktî'), ihtisar edilerek ve muhtelif bahislerde tekrarlanarak verildiği, tercemelerdeki (bölüm başlıklarındaki) hadislerin neden senedsiz zikredildiği (ta'lik), eserdeki nâdir (garîb) kelimelerle yazılışı aynı okunuşu farklı isim, künye, lakap ve nisbelerin hangileri olduğu, ayırıcı bir vasıf söylemeden Buhârî'nin müphem bir şekilde zikrettiği isimlerle kimleri kastettiği, Dârekutnî ile diğer münekkitlerin Buhârî'yi tenkit etmek maksadıyla ileri sürdükleri bütün görüşlerin mahiyeti ve geçerliliği, tenkit edilen Buhârî râvileri için söylenenler ile bunların isabet derecesi hakkında on ayrı bölümde geniş bilgiler vermekte, eserin sonunda *Sahîh-i Buhârî*'nin diğer özelliklerini tanıtarak Buhârî'nin hayatını da geniş bir şekilde anlatmaktadır. İbn Hacer, *Fethu'l-bârî*'yi 1414 yılında yazmaya başlamış, hadis metinlerinde büyük ölçüde *el-Câmiu's-sahîh*'in Ebû Zer nüshasına bağlı kalmıştır. Esere yeni başladığı sıralarda hadisleri oldukça geniş bir şekilde şerh etmiş, fakat daha sonra orta bir yol tutmayı tercih etmiştir. Kitabını 1438'de bitirmekle beraber vefatından bir müddet öncesine kadar çeşitli ilâveler yapmaya devam etmiştir. Eserin muhtelif nüshaları arasındaki farkların en önemli sebebi budur. İbn Hacer, açıklamaya gerek

gördüğü kelimelerin lûgat mânasını, i'rabını, hadisteki edebî incelikleri, fikhî hükümleri ve bu konularda âlimler arasında mevcut olan görüş farklılıklarını ayrıntılı bir şekilde ortaya koymaktadır. Özellikle şerh ettiği hadisin diğer rivayetlerini tesbit etmek ve bunların sağlanlık derecesini belirtmek suretiyle hadis etrafındaki görüş ayrılıklarının kaynağına inmektedir. Mükerrer hadislerin her birini şerh ederken bulunduğu konu ile ilgisi nisbetinde bilgi vermekte, ihtiva ettiği diğer hususlar için rivayetin geçtiği diğer konulara gönderme yapmaktadır. Eserin en önemli özelliği, rivayetleri hadis tekniği açısından değerlendirmeye tâbi tutmasıdır. Şerh ettiği hadisin ve onu takviye eden diğer rivayetlerin senedlerini ve metinleri arasındaki farkları çeşitli açılardan incelemesi, *Sahîh-i Buhârî*'nin en önemli özelliklerinden biri olan tercemelerdeki muallak rivayetlerin muttasıl senedlerini tesbite gayret etmesi ve esere yöneltilen çeşitli tenkitleri cevaplandırması diğer şerhlerde görülmeyen meziyetleridir. *Fethu'l-bârî* daha sonra yazılan bütün şerhlere kaynak olmuştur. Şevkânî'den *el-Câmiu's-sahîh*'e bir şerh yazması istendiği zaman "Lâ hicrete ba'de'l-feth=Mekke fethinden sonra artık hicret yoktur" hadisiyle tevriye yaparak İbn Hacer'in bu değerli eserinden sonra başka bir *Sahîh-i Buhârî* şerhi yazmaya gerek olmadığını anlatmak istemiştir. *Fethu'l-bârî*'nin Ebu'l-Feth Muhammed b. Hüseyin el-Merâgî (ö. 859/1455) tarafından yapılan bir muhtasarı bulunmaktadır (Kastallânî, I, 42). Fuat Sezgin, eserin bizzat İbn Hacer tarafından *en-Nuket alâ Sahîhi'l-Buhârî* adıyla ihtisar edildiğini söylüyorsa da (GAS, I, 121) bu doğru değildir. Zira İbn Hacer *en-Nuket*'i Zerkeşî'nin *et-Tenkîh li-elfâzî'l-Câmi'i's-sahîh* adlı eserini tenkit etmek maksadıyla yazmaya başlamış, ancak tamamlayamamıştır. İbn Hacer eserinde gereksiz bilgi bulunmadığını söylediğine göre onu ihtisar etmeyi herhalde düşünmemiştir. *Hedyu's-sârî*'nin çeşitli İslâm ülkelerinde gördüğü kabul *Fethu'l-bârî*'ye duyulan ilgiyi arttırmış, Timurlenk'in dindar oğlu Şâhruh Mirza ülkesindeki âlimlerin isteği üzerine, tıpkı diğer melikler gibi, kurduğu muhteşem kütüphane için İbn Hacer'den *Fethu'l-bârî*'nin bir nüshasını getirtmiştir. İbn Hacer, sayılan özelliklerinden başka, *Hedyu's-sârî* gibi önemli ve hacimli bir eseri şerhine mukaddime olarak yazması, eserinin

baştan sona kadar mükemmel bir insicam içinde bulunması, her bölümün sonunda âdeta bir döküm yaparak orada ne kadar merfû, mevkuf, muallak ve mükerrer rivayet bulunduğunu ve bu rivayetlerden hangilerinin Sahîh-i Müslim’de yer aldığını söylemesi vb. hususlarla eserini diğer şerhlerden daha üstün hale getirmiştir. *Fethu’l-bârî* 1890 yılında Delhi’de taş baskısı olarak yayımlanmıştır. *Hedyu’s-sârî*’nin ayrı bir cilt halinde basıldığı on üç ciltlik Bulak baskısı (1300-1301) eserin en iyi neşri kabul edilmekle beraber yine de baskı hataları bulunmaktadır. Bu hatalar daha sonra Hindistan’da yapılan neşrinde Sıddık Hasan Han tarafından gösterilmiştir. Eser 1348’de de Muhibbüddin el-Hatîb, Muhammed Fuâd Abdülbâkî, Kusay Muhibbüddin el-Hatîb tarafından hadislerin eserde geçtiği yerler gösterilmek suretiyle yayımlanmıştır (I-XIII, Kahire 1407/1986-87). *Hedyu’s-sârî* bu baskıların her birinde “Mukaddime” adıyla müstakil olarak basılmıştır. Bir yüksek lisans tezi yapılmıştır: Mehmet Bilen, “İbn Hacer’in Buhari’ye Yöneltilen İtirazlara Verdiği Cevaplar”, Ankara Üniversitesi, 2004 (340 s.)

12. *Umdetu’l-karî fî şerhi Sahîhi’l-Buhârî*. Büyük Türk âlimi Aynî’nin (öl. 855/1451) bu eseri, *Fethu’l-bârî* ile birlikte *Sahîh-i Buhârî* şerhleri içinde en fazla itibar görenidir. Aynî, şerhini 1418 yılında yazmaya başlamış ve 1443’te tamamlamıştır. Firebrî’nin talebelerinden Kuşmîhenî, Şebevî ve Hamevî nüshalarına sahip olduğu bilinmekle beraber belli bir nüshayı esas almadığı anlaşılmaktadır. Ebû Zer nüshası ile Yûnînî nüshasından hiç bahsetmemesi ise dikkat çekicidir. Zaten Aynî, İbn Hacer ve Kastallânî’nin aksine nüsha farklarından pek az söz etmektedir. İlk hadisin şerhinde takip ettiği, hadisi otuz değişik açıdan inceleme metodunu ikinci hadisten itibaren azaltarak terk etmiş, daha sonra rivayetleri beş altı yönden ele almakla yetinmiştir. Bâbların birbiriyle ve hadislerin ait oldukları bâbla ilgisini belirterek şerhe başlayan Aynî, genellikle “*Beyânu ricâlihî*” başlığı altında hadisin senedinde bulunan râvileri ilk geçtikleri yerde haklarında yeterli bilgi vererek tanıtır ve ne derece güvenilir olduklarını belirtir. “*Beyânu letâifi isnâdihî*” başlığı ile senedin özelliklerini söz konusu ederek isnâd zincirinde kullanılan siygaları, râvilerin birbiriyle olan ilgisini,

memleketlerini, hangi nesle mensup olduklarını zikreder. “*Beyânu ta’addudi mevzî’ihî ve men ahrecephû gayruhû*” kısmında hadisin *Sahîh-i Buhârî*’de başka hangi bölümlerde nasıl bir isnâdla tekrarlandığını ve Kütüb-i Sitte müelliflerinden kimlerin onu kitaplarına aldığını söyler. “*Beyânu’l-lugat ve i’râbihi*” kısmında hadiste geçen kelimeleri birer birer ele alarak onların mânalarını ve gramer açısından durumlarını açıklar. “*Beyânu istinbâtî’l-ahkâm*” başlığı altında ise hadisten elde edilen fikhî neticeleri sayar. Önemli gördüğü bazı bahislerin sonunda ve daha çok “*el-Es’ile ve’l-ecvibe*” başlığı altında hadisin ihtiva ettiği diğer önemli konuları ele alır. Eserini böyle düzenlemekle Aynî, okuyucularının karşılaşılabileceği çeşitli problemleri halletmiş, râvilerin hal tercümesi, metinde geçen kelimelerin izahı ve edebî incelikleri gibi hususlarda doyurucu bilgiler vermiştir. İbn Hacer el-Askalânî’ye, hadislerdeki edebî incelikleri ve benzeri hususları ele alması sebebiyle *Umdetu’l-karî*’yi kendi eserine tercih edenler bulunduğu söylenmiş, o da Aynî’nin bu hususları Hanefî âlimi Rükneddîn Ahmed b. Muhammed b. Abdilmü’min el-Kırîmî’nin tamamlanmamış *Sahîh-i Buhârî* şerhinden iktibas ettiğini, kendisi ise eksik olması sebebiyle bu eseri kaynakları arasına almadığını söylemiştir. Aynî’nin en çok faydalandığı eserlerin başında *Fethu’l-bârî* gelmektedir. Şerhini yazmaya ara verdiği zamanlarda bile İbn Hacer’in çalışmalarını -onun yakın talebesi Burhâneddin b. Hızır’ın yardımıyla- devamlı surette takip etmiş ve bazen bu eserin uzun bir bölümünü isim vermeden iktibas etmekte mahzur görmemiştir. Bunun yanında Şâfiî olan İbn Hacer’in Hanefî mezhebinin görüşlerine ters düşen fikirlerini isim vermeksizin, “*kâle ba’duhum*” diyerek ağır bir dille tenkit etmekten de geri durmamıştır. İbn Hacer, eserinin hükümdarlar tarafından takdir edilmesinin Aynî’yi kışkırttığını söyleyerek onun tenkitlerinin bir kısmını *İntikâdu’l-i’tirâd* adlı risâlesinde cevaplandırınaya çalışmışsa da eserini tamamlamaya ömrü yetmemiştir. Fuat Sezgin’in, bu eseri tanıtırken tam tersine kitabın *Fethu’l-bârî*’deki itirazlara Aynî’nin verdiği cevaplardan meydana geldiğini söylemesi (GAS, I, 121) bir zühul olmalıdır. *Umdetu’l-karî* on bir cilt halinde İstanbul’da (1308-1311), yirmi beş cilt olarak da Kahire’de (1348) yayımlanmıştır. Bir yüksek

lisans tezi yapılmıştır: Hasan Bayar, “Buhârî’nin Bab Başlıklarına Yöneltilen Eleştiriler” (Umdetu’l-Kârî bağlamında), Gaziantep Üniversitesi / Sosyal Bilimler Enstitüsü / Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı / Hadis Bilim Dalı, 2017 (177 s.)

13. *el-Kevseru’l-cârî ilâ riyâdi’l-Buhârî*. Molla Gürânî’nin (öl. 893/1488) Kirmânî ve İbn Hacer’e yer yer itirazlar yönelttiği ve garîb kelimelerle müşkil isimleri açıkladığı bu orta büyüklükteki şerhinin nüshaları, bilindiği kadarıyla sadece Türkiye’de Süleymaniye (Ayasofya, no. 686; Hamidiye, no. 300), Râgıb Paşa (nr. 297), Murad Molla (nr. 514) ve Topkapı Sarayı Müzesi (III. Ahmed, no. 390) kütüphanelerinde mevcuttur. Bu kitap üzerine bir doktora tezi yapılmıştır: Kadir Ayaz, Molla Gürânî ve el-Kevseru’l-Cârî ilâ Riyâdi Ehâdîsi’l-Buhârî, Necmettin Erbakan Üniversitesi / Sosyal Bil. Enst. 2014 (479 s.). Bu konuda bir yüksek lisans tezi yapılmıştır: Selim Demirci, Molla Gürani ve El-Kevseru’l-Cari adlı Buhari şerhi, Marmara Üniversitesi / Sosyal Bil. Enst. 2009 (144 s.) Ayrıca Bingöl Üniversitesi’nde Arapça bir yüksek lisans tezi yapılmıştır: İsmail Ahmed Osman, Şeyh Ahmed b. İsmail el-Gorani ve el-Kevserü’l-cârî ila Riyadi’l-Buhârî İsimli Kitabında Takip Ettiği Metod / الشيخ أحمد بن إسماعيل الكوراني ومنهجه في كتابه الكوثر الجاري إلى رياض البخاري 2018 (183 s.)

14. *et-Tevşîh ale’l-Câmi’i’s-sahîh*. Suyûtî’nin (ö. 911/1505) bu kısa ve özlü eserinin günümüze kadar gelmiş nüshalarının çoğu Türkiye kütüphanelerinde bulunmaktadır. Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi’ndeki nüshanın (Medine, no. 262) müellif hattıyla olduğu tahmin edilmektedir. Eserin Ali b. Süleyman ed-Dimnâtî (ed-Dimentî) el-Bucum’avî (ö. 1306/1888) tarafından yapılan muhtasarı yayımlanmıştır (Kahire 1298).

15. *İrşâdu’s-sârî li-şerhi Sahîhi’l-Buhârî*. Kastallânî’nin (ö. 923/1517) ölümünden yedi yıl önce tamamladığı bu eser, daha önceki şerhlerin aksine her kelimeyi tekrardan kaçınmadan kısa ve özlü bir şekilde açıklaması sebebiyle her seviyedeki okuyucunun kolayca faydalanabileceği mahiyette olup *Fethu’l-bârî* ve *Umdetu’l-kârî*’den sonra üçüncü sırada anıla gelmiştir. Şâfiî mezhebine mensup bir âlim olan Kastallânî eserini yazarken en çok

Fethu'l-bârî'den faydalanmış, hatta bir bakıma onu özetlemiştir. *İrşâdu's-sârî*'nin kırk beş sayfalık mukaddimesi, hadislerle meşgul olanların faziletine, hadisleri ilk tedvin edenlere, önemli hadis ıstılahlarına, Buhârî ve *el-Câmiu's-sahîh*'ine dair değerli bilgiler ihtiva etmektedir. Bu mukaddime Abdülhâdî el-Ebyârî (ö. 1305/1888) tarafından *Neylu'l-emânî fî tadvîhi mukaddimetî'l-Kastallânî* adıyla şerhedilmiştir (Kahire 1325-1326). Kastallânî'nin hadis metinlerine esas aldığı kendi nüshasını Yûnînî nüshası ile karşılaştırdığı bilinmektedir. Bununla beraber Yûnînî nüshasına da bağlı kalmamış, zikrettiği çeşitli nüshalar arasında kendine göre tercihler yapmıştır. Onun nüsha farklarına dair verdiği bilgiler İbn Hacer'in verdiği bilgilerden daha çoktur. Bu husus eserin en önemli özelliğini teşkil eder. Âzâd-ı Bilgrâmî (ö. 1200/1786), *İrşâdu's-sârî*'yi "*kitâbu'z-zekât*"ın sonuna kadar ihtisar etmiş ve çalışmasına *Dav'u'd-derârî* adını vermiştir. *İrşâdu's-sârî*, kenarında Nevevî'nin Sahîh-i Müslim şerhiyle birlikte on cilt halinde Bulak'ta (1267, 1275, 1276, 1285, 1288, 1292, 1304-1306) ve Kahire'de (1276, 1306, 1307, 1325-26), *Neylu'l-emânî* ve Zekeriyâ el-Ensârî'nin *Tuhfetu'l-bârî alâ Sahîhi'l-Buhârî* adlı şerhiyle birlikte on iki cilt halinde yine Kahire'de (1307), ayrıca Leknev'de (1876) ve Nevalkışor'da (1284) yayımlanmıştır. Bu konuda yüksek lisans tezleri yapılmıştır: Harun Özbek, "Kastallânî'nin Hayatı ve *İrşâdu's-Sârî* Adlı Eserindeki Şerh Metodu", 2016, IX, 78 y. Harran Üniversitesi Temel İslâm Bilimleri Anabilim Dalı Hadis Bilim Dalı. Zışan Türcan, "Hattabi ve İbn Hacer'in Buhari Metinlerine Yaklaşımları", Ankara Üniversitesi / Sosyal Bilimler Enstitüsü / Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı, 2002, 78 s.

16. *Tuhfetu'l-bârî alâ Sahîhi'l-Buhârî*. Zekeriyâ el-Ensârî (ö. 926/1520) tarafından kaleme alınan şerh, on iki cilt halinde yayımlanan *İrşâdu's-sârî*'nin kenarında Kahire'de basılmıştır (1307, 1326). Eser Muhammed b. Abdilhâdî es-Sindî (ö. 1138/1726) tarafından ihtisar edilmiştir (Kahire 1300).

17. *Me'ûnetu'l-karî li-Sahîhi'l-Buhârî*. Ali b. Muhammed el-Menûfî'nin (ö. 939/1532) 921 (1515) yılında tamamladığı bu hayli hacimli tek ciltlik eserinden başka *Sıyânetu'l-kârî anî'l-hatâ'i vel-lahni fî'l-Buhârî* adlı bir başka kitabı daha bulunmaktadır (Ziriklî, V, 11).

18. *Şerhu iddeti ehâdîsi Sahîhi'l-Buhârî*. Muhammed b. Ömer b. Ahmed es-Sefîrî'nin (ö. 956/1549) iki ciltlik eserinin dünya kütüphanelerinde muhtelif yazmaları vardır (bak. Sezgin, GAS, I, 124).

19. *Feydü'l-bârî fî şerhi garîbi Sahîhi'l-Buhârî*. Abdürrahîm b. Abdirrahman b. Ahmed el-Abbâsî'nin (ö. 963/1556) bu eserinin Âtîf Efendi Kütüphanesi ile (no. 529) Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi'ndeki (III. Ahmed, no. 391) nüshaları müellif hattıyladır. Eserin Râgıp Paşa Kütüphanesi (no. 298, 299) ve Süleymaniye Kütüphanesi'nde (Hamidiye, no. 298) birer nüshası daha bulunmaktadır.

20. *Teyşîru'l-kârî fî şerhi Sahîhi'l-Buhârî*. Nûrülhak b. Abdilhak el-Buhârî eş-Şahcihanâbâdî'nin (ö. 1073/1663) Farsça olan bu şerhi basılmıştır (I-V, Leknev 1305).

21. *ed-Diyâ'u's-sârî alâ Sahîhi'l-Buhârî*. Abdullah b. Sâlim b. Muhammed el-Basrî'nin (ö. 1135/1722-23) üç ciltlik şerhinin Nuruosmaniye nüshasının (no. 851-853) müellif hattı olduğu tahmin edilmektedir. Beyazıt Devlet Kütüphanesi'nde de (Veliyyüddin Efendi, no. 596-598) bir nüshası bulunmaktadır.

22. *el-Feydu'l-cârî li-şerhi Sahîhi'l-Buhârî*. Aclûnî İsmâîl b. Muhammed'in (ö. 1162/1749) yarım kalmış bu şerhinin altı büyük cilt halindeki yazma nüshası Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi'nde (Medine, no. 220-225) ve Medine Mahmûdiyye Kütüphanesi'nde (no. 140) bulunmaktadır.

23. *Necâhu'l-karî li-Sahîhi'l-Buhârî*. Yûsufefendizâde Abdullah Hilmi'nin (ö. 1167/1754) daha önceki şerhlerden derleyerek kaleme aldığı otuz cilt hacmindeki bu şerhinin Süleymaniye (Fâtih, no. 844-873; Ayasofya, no. 685 nüshaları müellif hattı; Yahyâ Efendi, no. 54-64; Hamidiye, no. 267-275, 279-284; Hacı Mahmud, no. 456/1, 456/2; Hasan Hüsnü Paşa, no. 229), Nuruosmaniye (no. 894-922, 923-932) ve Beyazıt Devlet (Veliyyüddin Efendi, no. 627, 628, 630-632) kütüphaneleriyle Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi'nde (III. Ahmed, no. 384) nüshaları bulunmaktadır. MÜ İlâhiyat Fakültesi öğretim görevlisi Ahmet Tobay eser üzerinde "Yûsufefendizâde Abdullah Hilmi ve Hadis Şerhciliğindeki Yeri" adlı bir doktora çalışması yapmıştır (1991). Diğer taraftan Türkçe bir yüksek lisans

tezi vardır: El-Havid Dihmane, Yûsuf Efendizâde Abdullah Hilni Efendi'nin (Ö. 1167/1754) "Necâhu'l-Kârî li-Sahîhi'l-Buhârî" adlı eserinin tahkîki (ilk yüz varak), Necmettin Erbakan Üniversitesi/ Sosyal Bil. Enst. 2017 (222 s.) Ayrıca İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi'nde bir Arapça yüksek lisans tezi de yapılmıştır: Rehab Muhammed El-Said Bedevi Ali, نجاح القاري لشرح صحيح البخاري يوسف أفندي زاده دراسة و تحقيق من أول كتاب البيوع إلى باب شراء النبي صلى الله عليه و سلام بالنسيئة / Yusuf Efendi Zade'ye ait Sahihul-Buhari Şerhi Necahul-Kari kitabının tahkik ve incelemesi: Buyu' kitabı başlangıcından 2068 nolu hadise kadardır. bab (konu): Hz. Muhammed (Sallallahu aleyhi vesellem)'in nesie yoluyla satın alması, 2017 (199 s.)

24. *Zâdu'l-muciddî's-sârî li-metâli'i'l-Buhârî*. et-Tâvûdî diye de bilinen Mâlikî fakihi İbn Sûde el-Fâsî'nin (öl. 1209/1795) bu eseri Fas'ın Fes şehrinde 1307'de taşbaskı olarak, 1327-1330'da da *el-Hâşiye alâ Sahîhi'l-Buhârî* adıyla dört cilt halinde basılmıştır.

25. *en-Nûru's-sârî min feydi Sahîhi'l-Buhârî*. İdvî diye tanınan Mısırlı Mâlikî âlim Hasan el-Hamzavî'nin (öl. 1303/1886) şerhi *el-Câmiu's-sahîh*'in kenarında basılmıştır (I-V, Kahire 1279).

26. *Feydu'l-bârî alâ Sahîhi'l-Buhârî*. Keşmîrî Muhammed Enverşah'ın (öl. 1352/1933) bu eseri dört cilt halinde Kahire'de yayımlanmıştır (1357/1938).

27. *Kevseru'l-me'ânî'd-derârî fî keşfi habâyâ Sahîhi'l-Buhârî*. Muhammed Hıdır eş-Şinkîti (ö. 1354/1936) tarafından kaleme alınan eserin yayımlanan ilk iki cildinde baştan itibaren elli bir hadis şerhi bulunmaktadır (Amman 1408-1409/1988-1989).

el-Câmiu's-sahîh'e şerh yazmaya başlayan, fakat eserleri yarım kalmış olan Nevevî, İbn Kesîr, İbn Receb el-Hanbelî, Fîrûzâbâdî gibi önemli kişiler vardır. Fîrûzâbâdî kırk cilt olarak düşündüğü çalışmasının yirmi cildini yazabilmiş, sahası hadis olmadığı için de eseri fazla itibar görmemiştir. Hindistanlı âlimlerin de *Sahîh-i Buhârî* üzerinde çoğu şerh olmak üzere muhtelif çalışmaları vardır (bak. Abdulhay el-Hasenî, s. 150-151).

Muhtasarlari. *el-Câmiu's-sahîh*'ten seçmeler yaparak meydana getirilen çalışmalar arasında şu eserler zikredilebilir:

1. *Cem'u'n-nihâye*. İbn Ebû Cemre'nin (ö. 699/1300) bu eseri (Kahire 1286), başta kendisi olmak üzere birçok âlim tarafından şerhedilmiştir.

2. *et-Tecrîdü's-sarîh*. Ahmed b. Ahmed ez-Zebîdî'nin (ö. 893/1488) bu meşhur eseri Bulak'ta (1287) ve Kahire'de (1312) basılmış, üzerinde muhtelif çalışmalar yapılmış, Babanzâde Ahmed Naim Bey (I-II. cilt 1346/1928, III. cilt 1984, 8. baskı) ile Kâmil Miras (IV-XII. cilt 1984, 8. baskı) tarafından Sahîh-i Buhârî Muhtasarı Tegrîd-i Sarîh Tercemesi ve Şerhi ismiyle Türkçe'ye çevrilerek şerhedilmiştir.

3. *Zübdetü'l-Buhârî*. Ömer Ziyâeddin Dâğıstânî (ö. 1920) tarafından *Sahîh-i Buhârî*'deki Peygamber buyruklarının (kavlî hadislerin) tamamını derlemek maksadıyla yapılan bu çalışma 1524 hadisi ihtiva etmektedir. Eser Kahire'de (1330), daha sonra yine Dâğıstânî'nin Türkçe tercümesiyle birlikte üç cilt halinde İstanbul'da (1341) yayımlanmıştır.

4. *Cevâhiru'l-Buhârî*. Mustafa Muhammed Umâre tarafından *Sahîh-i Buhârî*'den seçilerek kısaca şerh edilen 850 hadisi ihtiva eden eser Kahire'de basılmış (1341), Hasan Alioğlu tarafından Türkçe'ye çevrilerek aynı adla İstanbul'da yayımlanmıştır (1988) (*el-Câmiu's-sahîh*'in diğer muhtasarlari için bak. Sezgin, GAS, I, 126-128).

5. İbn Eşneveyh'e ait muhtasar üzerinde Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi'nde Arapça bir yüksek lisans tezi yapılmıştır: Abdulmuhsin Ali Muhammed, İbn Eşneveyh *El-Yezdî'nin İrşâdü's-Sârî ilâ İhtisâri Sahihî'l-Buhari* adlı eserinin tahkik ve tahlili, 2014 (516 s.)

Diğer Çalışmalar. *el-Câmiu's-sahîh*'teki bazı müşkil kelimelere dair müstakil kitaplar kaleme alınmıştır. el-Elfiyye yazarı İbn Mâlik'in (ö. 672/1274) Yûnînî ile birlikte *Sahîh-i Buhârî*'deki yetmiş bir adet dil problemini hallettiği *Şevâhidu't-tavdîh ve't-tashîh li-müşkilâtî'l-Câmi'i's-sahîh* adlı eseri önce Hindistan'da (1319), daha sonra Muhammed Fuâd Abdülbâkî'nin yeniden tertibi ve tahkikiyle Kahire'de (1957) yayımlanmıştır. Zerkeşî'nin de (ö. 794/1392) bu konuda *et-Tenkîh li-elfâzî'l-Câmi'i's-sahîh* adlı bir çalışması bulunmaktadır. İbn Hacer el-Askalânî'nin *et-Tenkîh* üzerine yazdığı *en-Nuket alâ Tenkîhi'z-Zerkeşî* adlı eseri yarım kalmıştır. Bulkînî'nin (ö. 824/1421) bazı kaynaklarda Şerhu'l-Buhârî adıyla

zikredilen *el-İfham limâ fi'l-Buhârî mine'l-ibhâm* adlı eserinin bir nüshası Süleymaniye Kütüphanesi'nde bulunmaktadır (Ayasofya, no. 679).

el-Câmiu's-sahîh'te üç râvi ile rivayet edilen yirmi iki kadar hadis, muhtelif kimseler tarafından "es-Sülâsiyyât" adıyla bir araya getirilmiş ve şerhedilmiştir. Bu çalışmaların yazmaları Sezgin tarafından tesbit edilmiştir (GAS, I, 128-129). Konuyla ilgili bir yüksek lisans tezi yapılmıştır: Cemil Cahit Mollaibrahimoğlu, *Ta'likatü'l-Kârî alâ Sülâsiyyâtî'l-Buhârî* adlı eserin edisyon kritiği, Marmara Üniversitesi / Sosyal Bil. Enst. 2010 (224 s.)

Buhârî'nin bâb başlıkları da müstakil çalışmalara konu olmuştur. Bunların en önemlileri şunlardır:

1. *Kitâbu'l-Mutevârî alâ terâcimi'l-Buhârî*. Kâtib Çelebi'nin *Sahîh-i Buhârî*'yi on cilt halinde şerh ettiğini söylediği İbnü'l-Müneyyir'in (öl. 683/1284) Beyazıt Devlet Kütüphanesi'nde (no. 1115) bir yazma nüshası bulunan bu eseri Selâhaddin Makbûl Ahmed tarafından neşredilmiştir (Kuveyt 1407/1987).

2. *Tağlîku't-ta'lik*. İbn Hacer tarafından kaleme alınan sahasının bu en önemli eseri *el-Câmiu's-sahîh*'in ta'likleri kısmında tanıtılmıştır.

3. *el-Fevâ'idu'l-mute'allika bi-Sahîhi'l-Buhârî*. Muhammed b. Abdülhâdî es-Sindî (ö. 1138/1726) tarafından yazılan eserin yazma nüshası Kahire'de bulunmaktadır (bak. Sezgin, GAS, I, 129).

4. *Şerhu terâcimi ebvâbi Sahîhi'l-Buhârî*. Şah Veliyyullah ed-Dihlevî'nin (öl. 1176/1762) bu eseri yayımlanmıştır (Haydarâbâd 1321; neşr. Şerefeddin Osman, Haydarâbâd 1402/1982).

5. *Fıkhü'l-İmâmi'l-Buhârî*. Bu çalışmada *Sahîh-i Buhârî*'deki 1290 bâb başlığı Muhammed Abdülkadir Ebû Fâris tarafından derlenerek iki cilt halinde yayımlanmıştır (Aydın 1409/1989).

el-Câmiu's-sahîh'i okumaya başlarken, okuma sırasında ve bitirirken riayet edilecek hususlara dair kitaplar yazılmıştır. *Hatmu'l-Buhârî* adıyla yazılanların çoğunda ise eserin son hadisi şerh edilmektedir. Bu nevi eserlerin ilki, Ebû Hâmid Muhammed el-Kudsî'nin (ö. 888/1483) *Tuhfetu'l-kârî li-hatmi'l-Buhârî*'si olup eserin bir nüshası Ankara Dil ve Tarih-

Coğrafya Fakültesi Kütüphanesi'nde bulunmaktadır (Saib Sencer, no. 3732; diğer nüshalar için bak. Sezgin, GAS, I, 129-130).

el-Câmiu's-sahîh'in râvilerine dair de muhtelif eserler kaleme alınmıştır (Sezgin, GAS, I, 130-132). Bu çalışmaların ilk örneklerinden biri olan Ahmed b. Muhammed el-Kelâbâzî'nin (ö. 398/1007-1008) *Ricâlu Sahîhi'l-Buhârî* adlı eseri Abdullah el-Leysî tarafından basılmıştır (III, Beyrut 1407/1987). Ebu'l-Velîd el-Bâcî'nin (ö. 474/1081) *et-Ta'dîl ve't-tecrîh li-men harrece lehu'l-Buhârî fi'l-Câmi'i's-sahîh*'ini Ebû Lubâbe Hüseyin neşretmiştir (I-III, Riyad 1406/1986). *el-Câmiu's-sahîh*, Mehmet Sofuoğlu tarafından Sahîh-i Buhârî ve Tercemesi adıyla Türkçe'ye tercüme edilmiş ve yayımlanmıştır (I-XVI, İstanbul 1987-1989).

el-Câmiu's-sahîh'le ilgili olarak yapılan fihristler içinde zikre değer iki çalışmadan biri Muhammed Şerif Tokadî'nin Miftâhu Sahîhi'l-Buhârî'sidir (İstanbul 1313). Müellif önce *Sahîh-i Buhârî*'deki her bir kitâbda kaç bâb ve kaç hadis bulunduğunu, ayrıca adlarını alfabe sırasına koyduğu sahâbîlerin eserde kaç rivayeti olduğunu tesbit etmiş ve daha sonra kavli hadisleri alfabetik sıraya dizerek bunların *el-Câmiu's-sahîh*'te (Kahire 1296) hangi kitâb, bâb, cilt ve sayfada bulunduğunu, *İrşâdu's-sârî* (Kahire 1293), *Fethu'l-bârî* (Kahire 1301) ve *Umdetu'l-karî*'de (İstanbul 1309) hangi cilt ve sayfada yer aldığını göstermiştir. Diğer çalışma ise Abdullah b. Muhammed Guneyman tarafından hazırlanan *Delîlu'l-kârî ilâ mevâdî'i'l-hadîs fi Sahîhi'l-Buhârî*'dir. Mektebetu'n-Nehda tarafından yayımlanan *Sahîh-i Buhârî*'yi esas alan müellif, eserdeki kitâb ve bâbları numaraladıktan sonra hadisin merfû veya mevkuf, kavli veya fiili olduğunu dikkate almaksızın bütün rivayetleri alfabetik olarak sıralamış, râvisini, hangi kitâb ve bâblarda bulunduğunu göstermiştir. Eser *el-Câmiatu'l-İslâmiyye* tarafından yayımlanmıştır (Medine, tarihsiz). Bunlardan başka Muhammed Şükrî el-Ankaravî'nin *Miftâhu'l-Buhârî* (İstanbul 1313, taşbaskı), Hindistanlı muhaddis Abdülazîz el-Fencâbî'nin *Nibrâsu's-sârî fi etrâfi'l-Buhârî* (Lahor 1345), Mustafa b. Alî el-Beyyûmî'nin *Delîlu fehârisi'l-Buhârî li'l-kütübi ve'l-ebvâbi'l-esâsiyye* (Kahire 1352), Rıdvân Muhammed Rıdvân'ın *Fehârisu'l-Buhârî* (Kahire 1368) adlı eserleri birbirinden farklı faydalı çalışmalardır.

Türkiye üniversitelerinde Buhârî'nin *Sahîh*'i üzerine yapılmış yüksek lisans tezleri aşağıda listelenmiştir:

Muhammed Yakup Kepenek, Molla Lutfi'nin "Talikat Ala Evaili Sahihi'l-Buhari" Adlı Eserinin tahkik ve tahlili, Trakya Üniversitesi / Sosyal Bil. Enst. 2018 (177 s.)

Mehmet Erkan, Sahihi Buhari Edeb bölümü hadislerinin ahlaki değerler ve karakter eğitimi açısından incelenmesi, Necmettin Erbakan Üniversitesi / Sosyal Bil. Enst. 2016 (110 s.)

Şerifullah Şerifî, Buhârî'nin Kâle ba'du'n-nâs ifadesiyle rey ehline itirâz ettiği meselelerin analizi, Necmettin Erbakan Üniversitesi / Sosyal Bil. Enst. 2013 (95 s.)

Mehtap Çakmak, Tarihçi olarak Buhari ve tarihçilik açısından Sahih'i, Fırat Üniversitesi / Sosyal Bil. Enst. 2011, 124 s.

Sadettin Yüce, Dârimî ve Buhârî'nin rikâk bölümlerinin tahlili, Sakarya Üniversitesi / Sosyal Bil. Enst. 2010 (82 s.)

Cafer Yılmaz, Hanefî fıkıhçılarının Buhari'den almadıkları Ahkam hadisleri, Cumhuriyet Üniversitesi / Sosyal Bil. Enst.

Abdullah Açıık, Buhari'nin hadisleri değerlendirmeye metodu açısından Uraniler hadisi, Marmara Üniversitesi/ Sosyal Bil. Enst. 2002, 88 s.

Halit Özkan, Takriri Sünnet ve Sahih-i Buhari'deki takrirler, Marmara Üniversitesi/ Sosyal Bil. Enst. 2000 (170 s.)

Halil Bilgen, Sahih-i Buhari'de tefsir rivayetleri ve değerlendirilmesi, Atatürk Üniversitesi / Sosyal Bil. Enst. 1999 (109 s.)

Ahmet Tahir Dayhan, Buhari'ye yöneltilen bazı tenkitler, Dokuz Eylül Üniversitesi / Sosyal Bil. Enst. 1995 (272 s.)

İbrahim Muhammed Emin Hıdır, انتقاد صحيح البخاري بين المتقدمين والمتأخرين / الدارقطني وأبي رية نموذج دراسة حديثة مقارنة Sahîh-i Buhârî eleştirisi: Dârekutnî ve Ebû Reyze örneği (Karşılaştırmalı hadis ilmi araştırması), Bingöl Üniversitesi / Sosyal Bil. Enst. Arapça, 2017 (244 s.)

Ramazan Yıldırım, Sahih-i Buhari'nin bab başlıklarındaki mevkuf rivayetler ve değerlendirilmesi, Marmara Üniversitesi / Sosyal Bil. Enst. 1995 (132 s.)

Osman Aydın, Sahîh-i Buhârî'nin bâb başlıklarındaki merfû rivâyetlerin Kütüb-i Semâniye çerçevesinde değerlendirilmesi, Hitit Üniversitesi / Sosyal Bil. Enst. 2015 (201 s.)

Ayşegül Toprak, Sahîh-i Buhârî'de temrîz sîgasıyla aktarılan mu'allak rivâyetlerin değerlendirilmesi, Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi / Sosyal Bil. Enst. 2017 (148 s.)

Abdullah Gümüşsoy, Buhârî'nin sahîhinde istifhâm üslûbu, Necmettin Erbakan Üniversitesi / Sosyal Bil. Enst. 2017 (93 s.)

Musa Bilgiç, Buhârî'nin El-Câmiu's-Sahîh'indeki ezanla ilgili rivayetlerin hadis tekniği ve yorumu açısından değerlendirilmesi, Marmara Üniversitesi / Sosyal Bil. Enst. 2007 (126 s.)

İsa Eren, Hadis'te İ'tibâr ve Sahihu'l-Buhârî'de İ'tibâr uygulaması, Sakarya Üniversitesi / Sosyal Bil. Enst. 2007 (122 s.)

Mehmet Çetinkaya, "İslam mezhepler tarihi açısından Sahîh-i Buhârî", Marmara Üniversitesi / Sosyal Bil. Enst. 2006 (194 s.)

BİBLİYOGRAFYA:

Buhârî, *el-Câmiu's-sahîh*, İstanbul 1315, IVIII; Hatîb, *Târîhu Bağdâd*, II, 4-36; İbnü'l-Kayserânî, *Şurûtu'l-e'immeti's-sitte*, Beyrut 1405/1984, s. 17-19, 22-24; Hâzîmî, *Şurûtu'l-e'immeti'l-hamse*, Beyrut 1405/1984, s. 31-76; Nevevî, *Mâ Temessu ileyhi hâcetu'l-karî li-Sahîhi'l-Buhârî* (neşr. Ali Hasan Ali Abdülhamîd), Beyrut, tarihsiz (Dârü'l-Kütübî'l-ilmiyye); Zehebî, *A'lâmu'n-nubelâ'*, XII, 40; Kirmânî, *el-Kevâkibu'd-derârî fî şerhi Sahîhi'l-Buhârî*, Beyrut 1401/1981; Irâkî, *Fethu'l-muğîs* (neşr. Mahmûd Rebî'), Kahire 1355/1937, I, 15-19; İbn Hacer el-Askalânî, *Tağlîku't-ta'lik* (neşr. Saîd Abdurrahman Mûsâ el-Kazekî), Amman 1405/1985, V, 419-435; İbn Hacer, *Hedyu's-sârî mukaddimetü Fethi'l-bârî* (neşr. Muhibbuddîn el-Hatîb ve diğer.), Kahire 1407/1986-87; İbn Hacer, *Fethu'l-bârî* (Hatîb); İbn Hacer, *Lisânü'l-Mizân*, VI, 72; Aynî, *Umdetu'l-karî*, Kahire 1392/1972; Sehâvî, *ed-*

Dav'u'l-lâmi', II, 38; X, 259-261; Suyûtî, *Tedribu'r-râvî*, I, 91-98; Kastallânî, *İrşâdu's-sârî*, Kahire 1327; İfrenî, *Nuzhetu'l-hâdî bi-ahbâri mulûki'l-karni'l-hâdî* (neşr. O. Houdas), Paris 1888, s. 55, 72, 100; İbn İyâs, *Bedâ'î'u'z-zuhûr*, IV, 88; *Keşfu'z-zunûn*, I, 541-555; Sıddık Hasan Han, *el-Hıttâ fî zikeri's-sihâhi's-sitte*, Beyrut 1405/1985, s. 168-197; Tokadî, *Miftâhu's-Sahîhayn*, İstanbul 1313, Beyrut 1395/1975, s. 6; Gazi Mustafa Kemal, *Nutuk*, Ankara 1928, s. 272-273; Brockelmann, GAL, I, 163, 165-166; Suppl., I, 260-265; Mübârekfûrî, *Mukaddimetu Tuhfeti'l-ahvezî*, Kahire 1386/1967, I, 111-115, 251-257; Serkîs, *Mu'cem*, I, 535-536; Ziriklî, *el-A'lâm* (Fethullah), V, 11; Sezgin, Buhârî'nin Kaynakları, İstanbul 1956; Sezgin, GAS, I, 116-132; Şâkir Mahmûd Abdülmün'im, *İbn Hacer el-Askalânî*, Bağdad 1978, I, 306-323; Rifat Fevzi Abdülmuttalib, *Kutubu's-sünne*, Kahire 1399/1979, I, 53-179; Hüseyinî Abdülmecîd Hâşim, *el-İmâmu'l-Buhârî muhaddisen ve fakîhen*, Kahire 1982; Abdülhay el-Hasenî, *es-Sekafetu'l-İslâmiyye fi'l-Hind* (neşr. Ebu'l-Hasan Ali en-Nedvî), Dimaşk 1403/1983, s. 150-151; Abdülvehhâb İbrâhim Ebû Süleyman, *Kitâbetu'l-bahsi'l-ilmî*, Cidde 1403/1983, s. 209-217; Yûsuf el-Kettânî, *Rubâ'iyâtü'l-İmâmi'l-Buhârî*, Rabat 1404/1984; Sâlih Yûsuf Ma'tûk, *Bedruddîn el-Aynî ve eseruhû fî ilmi'l-hadîs*, Beyrut 1407/1987, s. 210-251; M. Fuâd Abdülbâkî, *Teysîru'l-menfa'a*, Kahire 1409/1988, 1. Kitap, s. 1-70; M. Fuâd Abdülbâkî, "el-Buhârî", DMİ, III, 424-425; Abdülfettâh Ebû Gudde, *Fehârisu Süneni'n-Nesâ'î*, Beyrut 1409/1988, s. 5-8; Abdullah b. Muhammed Guneymân, *Delîlu'l-kârî ilâ mevâdi'i'l-hadîs fî Sahîhi'l-Buhârî*, Cidde, tarihsiz (Dâru'l-İsfahânî); el-Menâr, XVII/2, Kahire 1913, s. 112; I. Goldziher, "Chatm al-Buhârî", Isl., VI/2 (1915), s. 214; E. Lèvi-Provençal, "Recension Maghribine du Sahîh d'al-Bohârî", JA, 202 (1923), s. 209-233; J. Fück Halle, "Beitrage zur Überlieferungsgeschichte von Buhârî's Traditionssammlung", ZDMG, sayı 92 (1938), s. 60-87; Muhammed Ahmed Bedevî, "Keyfe takra'u'l-Buhârî", ME, sy. 53 (1981), s. 858-870; Kasım Kufralı, "Buhârî", İA, I, 771-772; A. Cour, "İsmail (Mûlây)", İA, V/2, s. 1112; J. Robson, "al-Bukharî", EI² (Fr.), I, 1336-1337.

el-KASTALLÂNÎ, Ahmed b. Muhammed¹

Ebu'l-Abbâs Şihâbuddîn Ahmed b. Muhammed b. Ebî Bekr el-Kastallânî (öl. 923/1517)

Hadis hâfızı, kelâm ve kıraat âlimi.

12 Zilkade 851'de (19 Ocak 1448) Kahire'de doğdu. Ailesi aslen Tunus'ta Kastilya olarak da adlandırılan Cerîd bölgesinin Tûzer (Tevzer) şehrindendir. Kastallânî, Kur'ân'ı ezberledikten sonra kırâat-i seb'a yanında İbnü'l-Cezerî ve Şâtıbî gibi kıraat âlimlerinin rivayetlerini öğrendi. On dört kıraati ve rivayetlerini bildiği kaydedilmektedir. Kendisinden en çok faydalandığı hocası Şemseddin es-Sehâvî'den hadis, Sirâceddin en-Neşşâr'dan kırâat-i seb'a okudu; ayrıca beş mecliste Buhârî'nin *el-Câmi'u's-sahîh*'ini dinledi. Necmeddin İbn Fehd, Celâl el-Bekrî, Hâlid el-Ezherî, Zekeriyâ el-Ensârî gibi hocalardan istifade etti. Daha sonra *Nuzhetu'l-eberrâ fi menâkıbi's-şeyh Ebi'l-Abbâs el-Harrâr* adlı eserinde hayatını yazdığı Ebu'l-Abbâs el-Harrâr'ın ardından Karâfetus-suğrâ Medresesi'nin şeyhliğine tayin edildi. Bu görevi yanında 873 (1468) yılından itibaren başta el-Câmiu'l-Gumarî olmak üzere çeşitli yerlerde vaaz veren Kastallânî'nin oldukça etkili bir vâiz olduğu ve çok güzel Kur'ân okuduğu belirtilmektedir. Biri 884 (1480), diğeri 894 (1489) yılında olmak üzere yaptığı iki hac ziyareti dışında Kahire'den ayrılmayan Kastallânî 7 Muharrem 923'te (30 Ocak 1517) burada vefat etti ve evinin yakınlarında bulunan Medresetu'l-Ayniyye'nin avlusunda Bedreddîn el-Aynî'nin yanına defnedildi. Suyûtî ile Kastallânî arasında bir küskünlük olduğu belirtilir. Suyûtî, Kastallânî'yi kitaplarından yararlandığı halde bunu belirtmeyip doğrudan bu kitaplarda anılan kaynaklara atıfta bulunmakla suçlamışsa da bu iddianın aynı dönemde yaşamış âlimler arasında mevcut kıskançlıktan doğduğu ifade edilmektedir.

¹ Burada verilen bilgiler, Kastallânî maddesi olarak 2001 senesinde TDV İslâm Ansiklopedisi'nin 24. cildinde, 583-584 numaralı sayfalarda yer almıştır.

Eserleri. 1. *İrşâdu's-sârî*. Buhârî'nin *el-Câmi'u's-sahîh*'ine yazdığı ve sahasının önemli eserlerinden biri olarak kabul edilen bu şerhini 916'da (1510) tamamlayan Kastallânî çalışmasını *el-İs'âd fî muhtasari'l-İrşâd* adıyla kısaltmaya başlamışsa da bitirememiştir. Eser gerek müstakil olarak gerekse başka kitaplarla birlikte birçok defa basılmıştır (DİA, VII, 121).

2. *Letâ'ifu'l-işârât li-fünûni'l-kırâ'ât*. On dört kıraatle rivayetlerini esas alan ve pek çok nüshası bulunan eserin (Brockelmann, GAL, II, 88; Suppl., II, 79) I. cildi Âmir Seyyid Osman ve Abdüssabûr Şâhin tarafından yayımlanmıştır (Kahire 1392/1972).

3. *el-Mevâhibu'l-ledünniyye*. Hz. Peygamber'in kabrini ziyaret edip bir süre kaldığı Medine'de duyduğu heyecanla kaleme aldığı bir siyer kitabıdır. İlk defa Kahire'de neşredilen eserin (1281/1864) daha sonra pek çok baskısı yapılmış ve Türkçe'ye de çevrilmiştir.

4. *Mevlidu'n-Nebî*. Eserin, Muhammed b. Ömer en-Nevevî tarafından *el-İbrîzu'd-dânî fî mevlidi seyyidînâ Muhammed el-Adnânî* adıyla yapılan ihtisarı basılmıştır (Kahire 1299).

5. *Mesâliku'l-hunefâ' ilâ meşâri'i's-salât ale'n-Nebiyyi'l-Mustafâ* (neşr. Bessâm Muhammed Bârûd, Ebûzabî 2000).

6. *Fethu'l-mevâhibî fî menâkıbî'l-İmâm eş-Şâtıbî*. Kâsım b. Fîrruh eş-Şâtıbî'nin biyografisine dairdir. Bizzat Kastallânî'nin *Minha min minehi'l-Feth* adıyla ihtisar ettiği belirtilen eser ayrıca adı bilinmeyen bir müellif tarafından da kısaltılmış (Brockelmann, GAL, II, 87-88), daha sonra Muhammed Hasan Akîl Mûsâ, gereksiz gördüğü haberlerle rivayetlerin senedlerini çıkarıp Şâtıbî hakkında başka kaynaklarda verilen önemli bilgileri eklemek suretiyle bu çalışmayı *Muhtasaru Fethi'l-mevâhibî fî menâkıbî'l-imâm eş-Şâtıbî* adıyla yayımlamıştır (Cidde 1415/1995). Eser İbrâhim b. Muhammed el-Curemî tarafından da *et-Tercemetu'l-kâmile li-seyyidi'l-kurrâ: el-Fethu'l-mevâhibî fî tercemeti'l-imâ ı eş-Şâtıbî* başlığıyla neşredilmiştir (Amman 2000).

7. *Menâhicu'l-hidâye li-Me'âlimi'r-rivâye*. İbnü'l-Cezerî'nin *el-Bidâye fî me'âlimi'r-rivâye* adlı hadis ilimleriyle ilgili manzum eserinin şerhidir

(Dârü'l-kütübi'l-Mısriyye, no. 23824; Süleymaniye Kütp., Karaçelebizâde Hüsâmeddin, no. 30; Adana İl Halk Ktp., no. 982).

8. *Tuhfetü's-sâmi' ve'l-kârî bi-hatmi Sahîhi'l-Buhârî* (Beyazıt Devlet Kütp., Bayezid, no. 7951).

Bunun üzerine bir yüksek lisans tezi yapılmıştır: Abdülvehhab Gözün, Kastallani'nin "Tuhfetü's-Sami ve'l-kari bi-hatmi Sahihi'l-Buhari" adlı yazma eserinin tahkiki ve metodu, Rize Üniversitesi / Sosyal Bil. Enst. 2011 (182 s.)

9. *el-İlhâmu's-sâdır anî'l-in'âmî'l-vâfir* (Süleymaniye Kütp., Esad Efendi, no. 973).

10. *İkîidâ'u'l-ğâfil bi-ihtidâ'i'l-âkil*. Fıkıhla ilgili bir eserdir (Âtîf Efendi Kütp., Âtîf Efendi, no. 1383; İstanbul Üniversitesi Kütp., no. 1395).

11. *Makâmâtü'l-ârifîn* (Köprülü Kütp., no. 784).

12. *Zehrü'r-riyâd ve şifâ'u'l-kulûbi'l-mirâd*. Müellifin vaazlarından oluşan bu eserin bir nüshası İskenderiye'de bulunmaktadır (el-Mektebetü'l-belediyye, Mevâiz, no. 20).

13. *Meşâriku'l-envâri'l-mudiyye fî şerhi'l-Kevâkibi'd-dürriyye fî medhi hayri'l-beriyye*. İbn Merzûk Hafîd'in *Kasîdetü'l-bürde* şerhinin özetidir (Dârü'l-kütübi'l-Mısriyye, no. 16208, 16275; Beyazıt Devlet Kütp., Bayezid, no. 3539).

14. *en-Nûru's-sâtî' el-multekat mine'd-Dav'i'l-lâmi'* Kastallânî'nin, hocası Sehâvî'nin eserini ihtisar etmek amacıyla kaleme aldığı bu çalışmanın bir nüshası Zâviyetü'l-Hamzaviyye'dedir (no. 120; bu nüshadan alınmış bir mikrofilm Kahire'de Ma'hedu'l-mahtûtâtî'l-Arabiyye, no. 2153'te kayıtlıdır).

Bunların dışında Kastallânî'ye *Minhâcu'l-ibtihâc bi-şerhi Müslim İbni'l-Haccâc* ("kitâbu'l-hacc"a kadar), *el-Ukûdu's-seniyye fî şerhi'l-Mukaddimeti'l-Cezeriyye*, *el-İs'âd fî telhîsi'l-İrşâd* (İbnu'l-Mukrî el-Yemenî'nin Şâfiî fıkına dair eserinin bir kısmının özetidir), *Kitâbu'l-Envâr fî'l-ed'iye ve'l-ezkâr* ve diğer bazı eserler de nisbet edilmektedir (*Letâ'ifu'l-işârât*, neşreden giriş, s. 16-18; Brockelmann, GAL, I, 165, 170, 310; II, 87-88; Suppl., I, 262-263, 268; II, 78-79). Atıyye Abdürrahîm Atıyye, el-İmâm el-Kastallânî ve

Sahîhü'l-Buhârî adıyla bir çalışma yapmıştır (Kahire 1399/1978, 1406). Mehmet Said Uzundağ, “Kastallânî ve İrşâdü's-sârî İsimli Eserinin Hadis Şerhçiliği Açısından İncelenmesi” adıyla Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Teme İslami Bilimler Anadalı Hadis Bilim Dalında 2012 yılında (350 sayfa) bir doktora tezi hazırlamıştır. Yine aynı kişinin “Kastallânî ve Şerh Metodu Üzerine” başlıklı bir makalesi vardır: İlahiyat F. Dergisi 16:2 (2011) s. 277-305.

BİBLİYOGRAFYA:

Ahmed b. Muhammed el-Kastallânî, *Letâ'ifu'l-işârât li-fünûni'l-kırâ'ât* (neşr. Âmir Seyyid Osman Abdüssabûr Şâhin), Kahire 1392/1972, neşredenlerin girişi, I, 5-28; el-Kastallânî, *Muhtasaru Fethi'l-mevâhibi fî menâkibi'l-imâm eş-Şâtıbî* (neşr. Muhammed Hasan Akîl Mûsâ), Cidde 1415/1995, s. 26; ayrıca bak. neşredeninin girişi, s. 11-18; Sehâvî, *ed-Dav'u'l-lâmi'*, II, 103-104; Abdülkâdir el-Ayderûsî, en-Nûru's-sâfîr, s.106-107; Gazzî, *el-Kevâkibu's-sâ'ire*, I, 126-127; *Keşfü'z-zunûn*, I, 69, 366, 647, 867, 919; II, 1090, 1335, 1568, 1848, 1938, 1965; İbnü'l-İmâd, *Şezerât* (Arnaût), X, 169-171; Şevkânî, *el-Bedru't-tâli'*, I, 102-103; Ahlwardt, Verzeichnis, IX, 494; Brockelmann, GAL, I, 165, 170, 310; II, 87-88; Suppl., I, 262-263, 268; II, 78-79; Brockelmann, “al-Kastallânî”, EI² (İng.), IV, 736-737; Fuâd Seyyid, *Fihristu'l-mahtûtât*, Kahire 1383/1963, III, 61, 112; Mustafa Muhammed eş-Şek'a, Celâlüddîn es-Süyûtî, Kahire 1401/1981, s. 95-98; Abdülhay el-Kettânî, *Fihrisu'l-fehâris*, II, 967-970; Şâkir Mustafa, *et-Târîhu'l-Arabî ve'l-mu'errihûn*, Beyrut 1990, III, 255-256; M. Yaşar Kandemir, “*el-Câmiu's-sahîh*”, DİA, VII, 121.

Abdülkadir Şenel

Bismillâhirrahmânirrahîm

Sünnetin bilgileriyle dostlarının gönüllerini ferahlatan, bu sünnetin tertemiz hadisleriyle seçkin kulları ile onu sevenlere ruh katan ve kalpleriyle gönüllerini kutsiyetinin bahçelerinde dolaştırıp huzur veren Allah'a hamdolsun. Bizleri doğru yola ilettiği için Allah'a hamdeder, kesintisiz ve yeteri kadar nimetler verip ihsanlarda bulunduğu için de şükrederim. Allah'tan daha fazla ihsanlarda bulunmasını ve bilmediklerimizi bizlere öğretmesini dilerim.

Şahadet ederim ki Allah'tan başka ilah yoktur. Tektir, izzet ve yücelik sahibidir. Kimselere muhtaç değildir. Ona yönelen ve yaklaşmak isteyenleri huzuruna kabul edip dostlarından ve seçkin kullarından kılar. Yine şahadet ederim ki Muhammed O'nun kulu ve Resûlü'dür. Rahmetiyle yerdeki ve gökteki tüm mahlukata en güzel ve en doğru buyruklarla gönderilmiştir. Parıldayan nuruyla her türlü batılı yok edip silmiştir. *el-Câmiu's-Sahîh*'in kandilleri de onun şeriatının ve haberlerinin ışığıyla yanmıştır. Allah ona, ailesine, ashâbına ve halifelerine hayırlar ihsan etsin.

Kur'ân'dan sonra sünnet, en değerli ve en saygın ilimlerdenidir. Zira İslam şeriatının hükümleri sünnet üzerine kurulmuştur. Kur'ân'da genel olarak gelen âyet ve hükümlerin açıklamasını sünnet yapmıştır. Kaynağı, kendi yanından konuşmayan, sözleri vahye dayalı olan biri iken sünnet böylesi bir değere nasıl haiz olmasın ki?

"Kur'ân'ı bizlere aktarıp açıklayan odur

Yanından değil Rabbinden ilhamla konuşur."

Buhârî'nin *el-Câmi'* eseri de sünnetin en değerli hazinelerini, olabilecek en güzel şekilde ortaya koymuştur. Buhârî bu eserde bu alanda yazılan eserlerin tümüne üstünlüğünü kanıtlamış, hiç kimsenin yapamadığı bir şekilde sahih hadisleri kaleme almıştır. Eserin kendine has özelliklerinden dolayı kaynağının saflığı konusunda âlimlerin tereddüdü yok gibidir. Bundan dolayıdır ki Yüce Allah'ın Kitâb'ından sonra en çok tercih edilen ve en çok övülen eser olmuştur.

Uzun bir zaman bu esere ve içeriğine uygun ve layık olacak şekilde bir şerh yazmayı düşünüp durdum. Yazacağım bu şerhte asıl metin ile şerhi ve farklı rivayetleri farklı mürekkep kullanarak ayıracaktım. Bu şekilde okuyucu

çok hızlı bir şekilde amacına ulaşacak, okumaya başlar başlamaz anlatılmak istenen ile almak istediğini elde edebilecekti. Muğlak olan ifadelerin açıklamasını, genel olan ifadelerin bağlamını ve ğarîb olan lafızların anlamını görüp öğrenebilecekti.

Ancak kendimi bu işe henüz hazır hissetmediğim için tereddütler taşıyor, kendimi bunu yapabilecek makamda görmüyordum. Zira hiç kimsenin, bu eserin kandillerini yakamadığı, metodunu tam olarak ortaya koyamadığı, üzerine çıkıp zirvesine ulaşamadığı, açıklarını bulamadığı, gölgesinde bile duramadığı, dokunulmamış bir inci tanesi, üzerine binilememiş bir tay olduğu söylenirdi. Şâir ne güzel söylemiş:

“En güçlü âlimler bile aciz kalmıştır
Başlıkların esrarını ortaya çıkarmada
Sayısız yaprak eskitip döktüler de
Yine meyvesini deremediler
Hâlâ bâkirdir ve mührü kırılamamıştır
Hâlâ düğmeleri çözülüp açılamamıştır
Harcanan kağıtlar evlere perde olur
Yine de derûnuna varılamamıştır
Hangi kapısı aralanıp açılma
Bir nehir gibi çağlar ve akar ilmi
Şaşılmamalı Buhârî'nin her bir gecesinin
Yağmurun kaynağı deniz gibi olmasına
Eserini ortaya koymasıyla
Akranlarına önüne diz çöktürmüştür.”

Uzun bir zaman bu düşünce ve tereddütler içinde gidip geldim. Gençlik çağımı devirdiğimde aynı arzu bir daha önüme geldi. Bir kıza talip olur gibi bu düşüncemi gerçekleştirmeye talip oldum. Her bir konunun ayrı ayrı kapısının önüne geldim. Bu alanda yazılmış olan tüm eserlerden ve bu alanda çalışmalar yapan seçkin âlimlerden faydalanmaya çalıştım. Elimden geldiğince detaya inip açık ve net ifadeler kullandım. Yeri geldiğinde

konunun daha iyi anlaşılması ve hangi seviyede olursa olsun okuyanın iyice anlaması için tekrarlara başvurmaktan geri durmadım. Bunun karşılığında Yüce Allah'ın rızası ve mükâfatından başka bir şey beklemedim. Bu yönde Buharî'nin eseri önümü aydınlattı. Kesin delilleriyle hem aklımı, hem de kalbimi mutmain etti. Nuru tüm yıldızların ışığını gölgede bıraktı. Rahmân'ın nurundan ilham alan bir eserin bu özelliğine de şaşmamalı. Bu eser hakkında ben de Ebû Bekr el-Berkânî gibi:

“Benim bu eserde görebildiğim
Niyetin maksada mutabakatıdır
Muhammed'e salâta tek istediğim
Allah'tan bunun mükâfatıdır” diyorum.

Özetle, âlimlerin ve eserlerinin ışığından faydalanmaya çalıştım. Nebevi sünnetle bize bildirilen konuları aktararak Allah'tan bu çabamı kabul buyurup rızasının tacıyla taçlandırmasını ve beni mükâfatlandırmasını umuyorum. Eserimin adını da *Îrşâdu's-Sârî li-Şerhi Sahîhi'l-Buhârî* koydum. Doğru yolu bulmada ve bu eseri tamamlamada Allah'tan muvaffakiyetler diliyorum.

Bu, eseri yazmamdaki amacım ve metoduna yönelik okuyucuyu bilgilendirme bâbından bir giriştir.

HADİS ÂLİMLERİNİN FAZİLETİ VE ÖNEMİ

İbn Mes'ûd'un bildirdiğine göre Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem): “Sözlerimi işitip de iyice aklında tutan ve bunu başkalarına aktaranların Yüce Allah yüzünü aydınlatsın. Zira nice kişi var ki fikhî bir konuyu kendisinden daha fakih birine aktarır” buyurmuştur.

Şâfiî ve Beyhakî hadisi bu lafızla rivayet etmişlerdir. Ebû Dâvud ve Tirmizî ise: “Bizden bir şey işitip de işittiği şekliyle başkalarına aktaranların Yüce Allah yüzünü aydınlatsın. Zira nice kişi var ki kendisine aktarılan bir sözü onu bizzat işiten kişiden daha iyi kavrayabilir” lafzıyla rivayet etmişler, Tirmizî hadis için “hasen sahîh” hükmü vermiştir.

Ebû Saîd el-Hudrî'nin de bildirdiğine göre Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem) Vedâ haccında: “Sözümü işitip de (başkasına aktarmak için) iyice aklında tutan kişinin Yüce Allah yüzünü aydınlatsın. Zira nice kişi var ki taşıdığı fikhî

konunun bilincinde değildir” buyurmuştur.

Aynı hadis Zeyd b. Sâbit, Muâz b. Cebel, Nu'mân b. Beşîr, Cubeyr b. Mut'im, Ebu'd-Derdâ, Ebû Kirsâfe ve ashâbdan başkalarından da rivayet edilmiştir.

“*Yüzünü aydınlatsın*” ifadesinden kasıt, yüz güzelliği ve parlaklığıdır. Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem) burada: “Bir ilmi ve sünneti ihya edip başkalarına aktarmasından dolayı Allah da ona yüz güzelliği ve huzur versin” demek istemiştir. Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi vesellem) bunu yapanlara bir mükâfat olarak duasına katmıştır. Aynı şekilde bir sözü işitip de işittiği şekliyle değiştirmeden başkasına aktardığı zaman sözü ilk ağızdan söylenmiş gibi aktarmış olur.

Hadislerde ilimden ziyade fıkıhın zikredilmesi de bu fıkıhı taşıyıp başkasına aktaracak kişinin bilgi sahibi olduğu varsayımından dolayıdır. Çünkü fıkıh, normal ilimden daha detaylı ve derin bir alandır. Şayet “Taşıdığı şeyin bilincinde değildir” yerine “Taşıdığı şeyi bilmiyordur” denilseydi taşıma işini yapan kişinin taşıdığı şeyin cahili olduğu anlaşılırdı.

Metindeki “رَبِّ” ifadesi her ne kadar bir şeyin azlığını belirtmek için kullanılsa da burada istiâre ile bir şeyin çokluğunu ifade etmek için kullanılmıştır. “*Kendisinden daha fakih birine*” sözünden kasıt da kendisine böylesi bir söz aktarılan kişinin onu aktarandan daha iyi anlaması, daha fazla idrakinde olmasıdır.

İbn Abbâs da şöyle der: Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem): “*Allahım! Haleflerime merhamet et!*” diye dua etti. “Ey Allah'ın Resûlü! Haleflerin kimler?” diye sorduğumuzda: “*Sözlerimi rivayet edip onları insanlara öğretenlerdir*” buyurdu. Hadisi Taberânî, *M. el-Evsat*'ta rivayet etmiştir.

Sünnetlerin Müslümanlara gösterilip öğretilmesi peygamberlerin görevlerinden biridir. Peygamberler dışında bu görevi ifa eden kişi de sünnetin sahibi peygamberin halefi sayılır. Bu sünnetlerin düşmanlara aktarılmaması nasıl peygamberlere yakışmayan bir tutum ise hadis öğrencileri ile sünnet ravilerinin bunları sadece dostlarına aktarıp düşmanlardan esirgemesi doğru değildir. Sünnet âlimi olan kişinin en büyük derdi hadisleri olabildiğince geniş kitlelere yaymak ve ulaştırmak olmalıdır. Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem): “*Bir âyet de olsa benden duyduğunuzu tebliğ*

edin” buyurarak tebliğ yapılması emrini vermiştir. Bu hadisi de Buhârî rivayet etmiştir.

Mazharî bu hadisi: “Az da olsa hadislerimi başkalarına tebliğ edin” şeklinde açıklamıştır.

Beydâvî ise bu hadisi açıklarken şöyle der: Hadiste “Bir hadis de olsa” değil de “Bir âyet de olsa” denilmiştir. Çünkü hadisin tebliğ emri önceliklere göre anlaşılmalıdır. Âyetlerin hafızları ve tebliğ edenleri her ne kadar çok olsa da bu âyetlerin her türlü tahriften ve heba olmaktan korunmasını Allah üzerine almıştır.

İmamların imamı Mâlik şöyle der: “Bana bildirildiğine göre kıyamet gününde peygamberler risaletin tebliğinden yana nasıl hesaba çekilecekse âlimler de ilimlerinin tebliğinden yana hesaba çekileceklerdir.”

Süfyân es-Sevrî de şöyle der: “Allah rızasını isteyenler için hadis ilminden daha üstün bir ilim bilmiyorum. Zira insanlar yeme içmelerinde bile hadislere ihtiyaç duyarlar. Farz-ı kifâye olduğu için de hadis ilminin öğrenilip öğretilmesi nafil namazdan daha üstündür.”

Usâme b. Zeyd’in bildirdiğine göre Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem) şöyle buyurmuştur: *“Bu ilim (hadis ilmi) adil kişilerin eliyle nesilden nesile aşırıya kaçanların tahrifatından, bozguncuların eklemelerinden ve cahillerin yorumlarından arındırılarak aktarılacaktır.”*

Bu hadisi ashâbdan Hz. Ali, İbn Ömer, İbn Amr, İbn Mes’ûd, İbn Abbâs, Câbir b. Semure, Muâz ve Ebû Hureyre rivayet etmişlerdir. Dârekutnî, Ebû Nuaym ve İbn Abdilber’in de dediği gibi İbn Adiy bu hadisi hepsi de zayıf olan birçok kanalla rivayet etmiştir. Ancak İbn Keykeldî el-Alâî’nin de belirttiği gibi farklı kanallarla gelmiş olması onu güçlendirmektedir.

Bu hadiste hadis ilmini öğrenip başkalarına aktaranların yüksek değeri, saygın konumu vurgulanmıştır. Çünkü bu âlimler sünneti her türlü tahrifattan, eklemelerden ve batıl yorumlamalardan arındırıp temizlemiş, müteşabih olan lafızlara kaynaklık etmesi bakımından muhkem nasları aktarmışlardır.

Nevevî, *Tehzîb* eserinin başlarında şöyle der: “Burada Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem), bu ilmin korunacağını, nakledenlerin adil (rivayeten dürüst) kişiler olduğunun, Yüce Allah’ın her çağda bu ilmi her türlü tahrifattan

temizleyecek adil âlimler göndereceğinin haberini vermiştir. Allah’a hamdolsun da dediği gibi olmuştur ki bu da peygamberliğin delillerinden biridir. Hadis hakkında ilme sahip olan fasıkların bulunması da bu gerçeğe halel getirmez. Zira burada verilen haber, hadis hakkında başkalarının bilgi sahibi olamayacağı değil, onun rivayeten dürüst âlimler tarafından korunup aktarılacağıdır.”

Fasıklardan bu ilme sahip olanların, onunla amel etmedikleri için gerçekte âlim olmadıkları da söylenebilir. Sa’duddîn Taftazânî, *et-Talhîs* eserinde bu yönde: “Bazen âlim görülen kişi cahil mertebesinde bulunabilir” demiştir. Şâfiî de: “İlim ancak takva ile, akıl da ancak edep ile tamamlanır” demiştir.

Bu ilim de dinin en önemli ve güçlü esaslarından ve yakînin en sağlam halkalarından biridir. Ancak takvalı ve dürüst olanlar bu ilme rağbet ederken, münafık ve şakî olanlar ondan yüz çevirir.

İbnu’l-Kattân: “Dünyada var olan her bir bidatçı hadis âlimlerine karşı öfke taşır” demiştir. Hâkim de şöyle der: “Hadisleri isnâdlarıyla birlikte ezberleyen âlimlerin çokluğu olmasaydı doğru yolu gösteren İslam’ın feneri söndürülür, mülhidler ile bidatçiler hadis uydurma ve isnâdları karıştırmada başarılı olurlardı.”

Abdullah b. Amr b. el-Âs’ın bildirdiğine göre Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem): *“İlim, muhkem âyetler, sâbit sünnetler ve sağlam dayanakları olan farzlar olmak üzere üçtür. Bunların dışında kalanlar ise fazladan bilgidir”* buyurmuştur. Hadisi Ebû Dâvud ve İbn Mâce rivayet etmişlerdir.

Şerhu’l-Mişkât eserinde bu hadisin açıklamasına yönelik şöyle denilmiştir: “İlim, şeriatın kaynağından edinilen bilgidir. O da faydalı olan dini bilgidir. Bu haliyle genel bir ifadedir ve maksadın anlaşılması için bağlamının açıklanması gerekir. Şeriat ilminin üç şeyi bilmek olduğu söylenir. Bunlardan biri muhkem âyetlerdir. O da Allah’ın Kitâb’ını ve buna bağlı olan şeyleri bilmektir. Muhkem olmasından dolayı anlamına yönelik şüphe ve ihtimal barındırmaz. Ümmü’l-Kitâb’dır ve müteşabih âyetlerin anlamı için muhkem olan bu âyetlere başvurulur. Bunu da ancak tefsir ve tevil alanlarında uzman ve âlim olan, bu iki alanın öncül ilimleri ile Arap dilini iyi bilen kişiler yapabilir. Sâbit sünnetten kasıt, mahfûz olan ve uygulana gelen sünnettir. Mahfûz olması da isnâdının, isnâdındaki ravi isimlerinin, bu ravilerin cerh ile tadilinin, hadisin sahih mi, hasen mi, zayıf mı gibi durumlarının bilinmesidir. Bu ilmi

tamamlayan ıstılahların da bilinmesidir.”

Bunun yanında mahfûz olması demek metinlerinin her türlü değıştirme ve tahriften uzak titiz bir şekilde aktarılmış olması, hadisin iyice anlaşılıp içinde barındırdığı ilimlerin çıkarılması demektir. Zira hadislerinin geneli özlü ve edebi sözler şeklindedir. Bundan dolayı aktarılırken kısaltma ve eklemeler içeriğini ve mânâsını değıştirecektir.

Sağlam dayanakları olan farzlardan kasıt; Kitab, sünnet ve icmâdan çıkarılmış hükümlerdir. Bunların dışında kalanların fazladan bilgiye girmesinden kasıt, dini ilimlerin aslından olmamasıdır ki bazen bu tür ilimlerden Allah’a sığınılmıştır. *“Faydası olmayan ilimden sana sığınırım”* hadisi de bu anlamdadır. Ebû Bekr Humeyd el-Kurtubî bu yönde ne güzel demiştir:

“Hadisin nuru önünü aydınlatır, peşine düş
Yollara revan ol onu öğrenmeye çalış
Çin’de de olsa öğren ey Endülüs’ün oğlu
Bil ki ilim öğrendikçe artar ve yükselir
Başka şeylerle vaktini heba etme boşuna
Ömür dediğin bir anlıktır ve biter bir nefesle
Kulak tıka işi gücü çekişme olanlara
Heveslerine göre akıl çarpıştıranlara
Ebû Bekr olsun Ömer olsun
Ebû Hureyre olsun, Enes olsun
Bunların aleyhinde uydurduklarına inanma
Bu yönde dedikleri ne yaştan sayılır, ne de kurudan
Bunların hezeyanları seni aldatmasın
Duyduklarını çingirak sesinden sayarsın
Konuştuklarına karşı kulağın sağır olsun
Sana sordukları zaman dilin lâl olsun
İlim dediğin Allah’ın Kitâb’ıdır ya da hadistir

Her türlü şüpheyi nuruyla aydınlatır
 Arayanlara ışıktır, isteyenlere hayırdır
 Korunanlara sığınak, umut kesenlere ihsandır
 Öğrenmek için ilmin kapısından ayrılma
 Zira öğrenenlerin körlüğünü giderir
 Saf bir gönülle bu bahçeye gir
 Hidayet suyuyla kirlerin temizlensin
 Peygamber'e ve ona uyanlara kulak kesil
 Yollarından ayrılma ki önünü görebilesin
 Bunların meclislerinden geri durma
 Derslerine de koşarak gidip katıl
 Onların yolundan git, peşlerinden ayrılma ki
 Allah'ın huzurunda yoldaşlarından olasın
 Saadet budur, bunların yanına vardığın zaman
 Oraya yerleş ki helak olmaktan kurtulasın.

İbn Mes'ûd'un bildirdiğine göre Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem): "*Kıyamet gününde bana en yakın duranlar bana en çok salât edenlerdir*" buyurmuştur. Bu rivayet de bize hadis âlimlerinin değerini göstermektedir. Hadisi Tirmizî rivayet etmiş ve "hasen ğarîb" hükmü vermiştir. İsnâdında Mûsa b. Yakub ez-Zam'î vardır. Dârekutnî, Mûsa'nın bu hadisi rivayette tek kaldığını söylemiştir.

İbn Hibbân da *Sahîh*'inde bu hadisin mânâ olarak sahih olduğunu söylemiştir. Çünkü kıyamet gününde Resûlullah'a (sallallahu aleyhi vesellem) en yakın olanlar hadis âlimleri olacaktır, zira bu ümmet içinde Resûlullah'a (sallallahu aleyhi vesellem) onlardan daha fazla salât eden yoktur. Başkaları ise bu hadisin özellikle hadisleri kayda geçip nakleden ve onları her türlü yaldandan arındıranlar hakkında olduğunu söylemiştir.

Hatîb de *Şerefu Ashabi'l-Hadîs* eserinde şöyle der: Ebû Nuaym bu hadis hakkında bize: "Bu hadis, ravilerine ve onları nakledenlere has bir şereftir. Yazarken olsun, naklederken olsun hadis âlimlerden daha fazla Resûlullah'a (sallallahu aleyhi vesellem) salât eden başka bir topluluk yoktur" dedi.

Ebu'l-Yumn İbn Asâkir de şöyle demiştir: “Böylesi bir müjdeden dolayı hadis âlimlerine ne mutlu! Böylesi büyük bir faziletle Yüce Allah onlara olan nimetini tamamlamıştır. Kıyamet gününde Resûlullah'a (sallallahu aleyhi vesellem) en yakın duranlar onlar olacaktır. Zira kitaplarında Resûlullah'ın (sallallahu aleyhi vesellem) zikrini ölümsüzleştirmekte, derslerinin genelinde de bolca O'na salâtü selam etmektedirler. Kurtuluşa eren fırka da inşaallah bunlar olacaktır. Yüce Allah bizleri onlardan kilsin ve onların içinde haşretsın.”

SÜNNET VE HADİSLERİN TEDVİNİ

Bilinmelidir ki İslam ve Nebvî hadisler hâlâ tazeliğini korumakta, din de sağlam temeller üzerinde yükselmektedir. Ashâbın, tâbiûnun ve onlardan sonra gelenlerin yanında Kur'ân'dan sonra en değerli ilim hadis ilmiydi. Bunlar içinde en çok saygı gören kişi, hadisi en çok bilen kişi, en çok rağbet gören kişi de en fazla hadis rivayetinde bulunan kişiydi. Bundan dolayı hadis öğrenmeye büyük önem vermişlerdir. Bu uğurda uzun yolculuklara çıkmış, ömürlerini tüketmiş, mallarını harcamış, dağları tepeleri aşmış, tanıdık tanımadık beldelere gitmişlerdir.

Hadis konusunda başlarda en çok güvendikleri şey bunları ezberleyip akılda tutmaktı. Zira derin bir zekaları ve seri bir şekilde ezberleme kabiliyetleri vardı. Bundan dolayı bu hadislerin yazılıp kayda geçirilmesine pek önem vermemişlerdir. Ancak zamanla İslam her bir yana yayıldı, İslam coğrafyası genişledi, sahabeler İslam coğrafyasının dört bir tarafına dağıldı. Buna paralel olarak fetihler de çoğaldı. Bu fetihlerde sahabenin çoğu öldü ve onların öğrencileri dört bir tarafa dağıldı.

Bu durum ezberlerde bulunan hadisleri de etkiledi ve ezberleri zayıflattı. Hadisler konusunda hak ile batılın birbirine karışması tehlikesini beraberinde getirdi. Bundan dolayı âlimler hadislerin derlenip yazıyla kayda geçilmesi ihtiyacını hissettiler.

Bu ihtiyaç üzerine hadislerin yazıya geçirilmesi işine giriştiler. Bu yönde büyük çabalar sarfettiler. Gece gündüz çalışıp çabaladılar. Bu çabalar sonucunda da hadisleri konularına göre derleyip topladılar. Kayda geçirilen bu hadis kitaplarını İslam coğrafyasının değişik yerlerinde bulunan bütün Müslümanlar rehber edinip onlara büyük bir teveccüh gösterdiler. Bu

çabalarından dolayı Yüce Allah âlimlerimize önceki ümmetlerin âlimlerine verdiği mükafatın kat kat fazlasını ihsan etsin.

Unutulup gitmesi endişesiyle hadislerin derlenip yazıya geçirilmesi emrini veren ilk kişi Ömer b. Abdilazîz'dir. *Muvattâ'*da geçtiğine göre Yahya b. Saîd şöyle demiştir: Ömer b. Abdilazîz, Ebû Bekr b. Muhammed b. Amr b. Hazm'a: "Resûlullah'ın (sallallahu aleyhi vesellem) hadisleri ve sünnetlerine yönelik ne varsa bulup yaz. Zira âlimlerin ölüp gitmesiyle bu ilmin yok olmasından endişe ediyorum" şeklinde bir mektup yazdı.

Ebû Nuaym'ın da *Târîhu Isbehân*'da zikrettiğine göre Ömer b. Abdilazîz, İslam coğrafyasının dört bir bölgesine: "Resûlullah'ın (sallallahu aleyhi vesellem) hadislerini derleyip bir araya getirin" şeklinde mektuplar yazmıştır. Buhârî de bunu *Sahîh*'inde muallak (isnâdsız) olarak zikretmiştir.

İbn Hacer'in de dediği hadislerin tedvinine yönelik ilk adım bununla atılmıştır. Herevî de *Zemmü'l-Kelâm*'da şöyle der: "Ne sahabe, ne de tâbiûn hadisleri yazmazlardı. Zekat konusu ve çok basit bir iki konu dışında hadisleri ezberden alır ve yine ezberlerinden naklederlerdi. Âlimlerin çoğunun peş peşe ölümü üzerine hadislerin yok olmasından endişe edilince Ömer b. Abdilazîz, Ebû Bekr b. Muhammed'e mektup yazarak bulduğu hadis ve sünnetleri yazıp kayda geçmesini söyledi."

Fethu'l-Bârî'nin girişinde de şöyle denilir: Bu yönde ilk derlemeleri Rabî' b. Subayh ve Saîd b. Ebî Arûbe gibileri yapmıştır. Üçüncü tabakadan olan hadis âlimlerine gelene dek her bir konunun hadisleri ayrı ayrı yazılıyordu. Daha sonra İmam Mâlik, Medine'de *Muvattâ'* eserini yazdı. Abdulmelik b. Cüreyc Mekke'de, Abdurrahman el-Evzaî Şam'da, Süfyân es-Sevrî Kufe'de, Hammâd b. Seleme b. Dînâr da Basra'da hadisleri yazdılar. Daha sonra da her bir âlim kendi bilgisi ve imkanına göre bu hadisleri yeniden kaleme alıp düzenledi. Ahmed b. Hanbel, İshâk b. Râheveyh, Ebû Bekr b. Ebî Şeybe, Ahmed b. Menî', Ebû Hayseme, Hasan b. Süfyân, Ebû Bekr el-Bezzâr gibileri hadisleri ravi isimlerine göre alfabetik (müsned) olarak tertip etmişlerdir. Bazıları da illetlerine göre düzenlemiştir. Bu düzenlemeye göre kaleme alınan eserlerde bir hadisin metni tüm kanallarıyla zikredilmiş, bu şekilde mürsel olan rivayet muttasıl, mevkûf olan rivayet de merfû olan kanalla zikredilmiştir. Bazıları da hadisleri konularına göre düzenlemiştir. Bu düzenlemeye göre namaz veya zekat gibi her bir konu diğerinden ayrı olarak ele alınmış, bir konunun

hükmüne yönelik olumlu veya olumsuz gelen her bir rivayete yer verilmiştir. Bu düzene göre eser yazarlardan bazıları Buhârî ve Müslim gibi konu hakkında sadece sahih olan rivayetlere yer vermiş, bazıları da *Kütüb-ü Sitte*'nin diğer müellifleri gibi sahih olmayan rivayetlere de yer vermiştir. Sadece sahih rivayetlere yer vererek ortaya bir eser koyan ilk kişi de Muhammed b. İsmâîl el-Buhârî'dir. Allah bizlere cennet bahçelerinde onunla birlikte bulunmayı ihsan etsin. Bazıları sadece terğîb ve terhîb bâbından olan hadislere yer vererek eserler tasnif etmiştir. Bazıları da eserlerinde isnâdları kaldırıp sadece metinlere yer vermiştir. Beğavî, *Mesâbîhu's-Sünne*'yi, Lü'lûî, *el-Mişkât*'ı bu tertibe göre yazmıştır.”

Bu şekilde çok sayıda eser tasnif ve telif edilmiş, hadis dairesi genişleyip doğu ile batının her bir yerine ulaşmış, talebeler için sünnet ilminin metotları daha belirgin hale gelmiştir.

HADİS İSTİLAHLARI

Bu alanda eser yazan ilk kişiler *el-Muhaddisu'l-Fâsıl* eseriyle Ebû Muhammed er-Râmehurmuzî, Hâkim Ebû Abdillâh en-Nîsabûrî, Ebû Nuaym el-İsbehânî, *el-Kifâye b. Kavânini'r-Rivâye* ve *el-Câmi' li-Ahlâki'r-Râvi ve Âdâbi's-Sâmi'* eserleriyle Ebû Bekr el-Hatîb el-Bağdâdî, *el-İlmâ'* eseri ile Kâdî İyâd, *el-Minhecu'l-Mubhec inde'l-İstimâ' li-men Rağibe fî Ulûmi'l-Hadîsi ala'l-İttîlâ'* eseriyle Ebû Bekr b. Ahmed el-Kastallânî, *Mâ-lâ Yesau'l-Muhaddisu Cehlehu* eseriyle el-Miyancî ve Ebû Amr b. es-Salâh'tır. İnsanlar da hadis istilahları konusunda bu eserlere itibar etmişlerdir. Kimi bunları detaylı bir şekilde, kimi kısa bir şekilde, kimi diğer eserlere eklemelerle, kimi de bazı konularda diğerlerine muhalif bir şekilde ele alıp açıklamıştır. Yüce Allah tümüne hayırlar ihsan etsin.

Bu hadis âlimleri Resûlullah'a (sallallahu aleyhi vesellem) nisbet edilen sünnetleri ayırma tâbî tutarken bazılarını kavli, bazılarını fiili, bazıları bedeni özellikleri üzerinden ayırmış, Hamza'nın şehit edilmesi, Ebû Cehl'in öldürülmesi gibi bazılarını tarihi olarak sınıflandırmışlardır. Aynı şekilde mütevâtir, meşhûr, sahîh, hasen, sâlih, muda'af, zayıf, müsned, merfû, mevkûf, mevsûl, mürsel, maktû', munkatî', mu'dal, mu'an'an, mu'en'en, muallak, müdelles, müdrec, âli, nâzil, müselsel, ğarîb, azîz, muallel, ferd, şâz, münker, muztarib, mevzû, maktûb, mürekkeb, munkalib, müdebbec, musahhaf, nâsih, mensûh,

muhtelif gibi ıstılahlar üzerinden de hadisleri sınıflandırmışlardır.

Mütevâtir: Başından sonuna kadar yalan üzerinde bir araya gelmeleri mümkün olmayan çok sayıda ravi tarafından rivayet edilen, kesin ve net bir hüküm içeren hadistir. *“Bilerek benim adıma yalan söyleyenler...”* hadisi mütevâtir hadislerdendir. Nevevî’nin zikrettiğine göre bu hadis, iki yüz sahâbi tarafından rivayet edilmiştir.

Meşhûr: Ahâd hadisin ilk kısımlarındandır. O da ikiden fazla kanalla rivayet edilen hadistir. *“Ameller niyetlere göredir...”* hadisi bu şekildedir. Bu hadis Yahya b. Saîd kanalıyla meşhurdur. İlk devirlerde tek kişi tarafından rivayet edilmişken, sonradan kabul görüp (daha sonraki tabakalarda) çok kişi tarafından rivayet edilmiştir.

Sahîh: Başından sonuna kadar adalet (rivayeten dürüstlük) ve zabt şartlarına sahip raviler tarafından rivayet edilen, şâz olmayan muttasıl hadistir. Böylesi bir hadiste güvenilir olan ravi hıfz bakımından kendisinden daha hafız olan birinin rivayetine veya sayıca kendisinden daha çok olan ravilere, her iki rivayetin bir arada düşünölemeyeceği şekilde muhalif düşmemesi gerekir. Aynı şekilde hadisin sahihliğine hâlel getirecek gizli bir kusurun bulunmaması, dolayısıyla isnâdının zayıf olmaması gerekir. Isnâdının başından veya ortalarından ravi düşmesi durumunda muallak olur. Buhârî’nin *Sahîh*’inde böylesi hadisler merfû da, mevkûf da olabilir.

Belli bir sahâbiye dayandırılmayan hiçbir hadis için “Diğer isnâdlar içinde en sahih isnâddır” denilemez. Ancak belli bir sahâbiye dayandırılmışsa böylesi bir şeyin söylenmesi caiz olur. Örneğin Câfer’den rivayet eden kişi şayet sika (güvenilir) biri ise Ehl-i Beyt’ten olan rivayetlerde en sahih isnâd “Câfer b. Muhammed — Muhammed (Bâkır) — Muhammed’in babası — Ali” şeklinde olan isnâddır, denilebilir. Yine Ebû Bekr es-Sıddîk’tan olan rivayetlerde en sahih isnâd “İsmâil b. Ebî Hâlid — Kays b. Ebî Hâzım — Ebû Bekr” şeklinde olan isnâddır, denilebilir. Ömer’den olan rivayetlerde en sahih isnâd “Zührî — Sâlim — Abdullah — Ömer” şeklinde olan isnâddır, denilebilir. Ebû Hureyre’den olan rivayetlerde en sahih isnâd “Zührî — Saîd b. el-Müseyyeb — Ebû Hureyre” şeklinde olan isnâddır, denilebilir. İbn Ömer’den olan rivayetlerde en sahih isnâd “Mâlik — Nâfi’ — İbn Ömer” şeklinde olan isnâddır, denilebilir. Âişe’den olan rivayetlerde en sahih isnâd “Ubeydullah b. Ömer — Kâsım — Âişe” şeklinde olan isnâddır, denilebilir.

Yukarıda zikredilen bu ravilerin zamanlarında —bir kitapta veya bir risalede olsun— gelen herhangi bir hadisin, güvenilir bir hadis imamı tarafından sahih olduğu belirtilmiş olsun veya olmasın sahih olduğuna hükmedilir. Görüldüğü kadarıyla İbnu'l-Kattân, Münzîrî, Dimyâtî ve Sübkî gibilerinin dediği gibi ravisi sağlam biri olarak bilinen kişilerin hadisleri sahih olarak görülebilir. İbnu's-Salâh ise söz konusu zamanın insanların zayıflığı sebebiyle böylesi hadislere, güvenilir bir hadis imamı tarafından sahih olduğu belirtilmemişse sahih denilemeyeceği görüşündedir.

Hasen: Ravisinin Hicazlı mı, Şamlı mı, Iraklı mı Mekkeli mi veya Kufeli mi olduğu bilinen hadislerdir. Kendi bölgesinin insanlarından rivayetleriyle meşhur olan kişilerin hadisleri bu sınıftandır. Örneğin Katâde, Basralılardan rivayette bulunur. Basralıların hadisi Katâde kanalıyla gelmişse diğer hadislere göre ravisi bilinen, yani muttasıl bir hadis demektir. Ravilerinden bazıları düşmüş veya zikredilmemiş olan munkatı', mürsel ve mu'dal hadisler bu sınıftan sayılmazlar. Hangi bölgenin hadislerinden olduğu bilinmese de burada muteber ölçü hadisin muttasıl olmasıdır. Bölgesiyle birlikte ravisi bilinen her bir hadis muttasıldır. Ravisinin adalet ve zabtı, sahih hadisin ravisi kadar kuvvetli olmayan hadisler de hasen hadislerdendir. Hadis hakkında "İsnâdı hasendir" veya "İsnâdı sahihtir" denilmesi ile "Hasen sahih bir hadistir" veya "Hasen hadistir" denilmesi aynı şey değildir. Zira bir hadis, isnâdı muttasıl, ravisi sika (güvenilir) olabilir. Ancak bazı illetlerden dolayı metninin hükmü bundan farklı olabilir. "Hasen sahih" denilen hadisler birden fazla senedi olan, bunlardan bazılarının sahih bazılarının hasen olduğu hadislerdir.

Sâlih: Hasen hadisten bir alt derecede olan hadistir. Ebû Dâvud: "*Sünen* kitabımda zayıflığı olan hadislerin bu zayıflıklarını belirtip açıkladım. Hakkında herhangi bir şey demediğim hadisler ise sâlih hadistir. Bunlardan da bazıları diğerlerinden daha sahihtir" demiştir.

İbn Hacer onun bu sözü hakkında şöyle der: Ebû Dâvud'un sözlerindeki hasen ifadesi, hadisin huccet sayılması veya ona itibar edilmesinden daha genel bir ifadedir. Bunlar içinden hasen veya sahih derecesine ulaşanlar sahih veya hasen, bunların altında olan hadisler sâlih hadislerdir. Bunların dışında kalan hadislerin ise zayıflığı var demektir ve Ebû Dâvud da (yeri geldiğinde) bu zayıflığı açıklamıştır.

Muda'af: Zayıflığı konusunda hadis âlimlerinin ittifakının bulunmadığı hadislerdir. Bazı hadis âlimlerinin yanında böylesi hadislerin metin veya senedinde zayıflık görülürken, bazı âlimlere göre ise sağlamdır. Bu hadisler derece olarak zayıf olan hadislerden daha üstündür. Buhârî'de de böylesi hadisler vardır.

Zayıf: Hasen hadis derecesine ulaşamayan ve sahîh olan hadisin şartlarını taşımayan hadislerdir.

Müsned: Merfû olsun mevkûf olsun senedi ilk ravisinden son ravisine kadar muttasıl olan hadistir.

Merfû: Muttasıl olsun munkatı' olsun Resûlullah'a (sallallahu aleyhi vesellem) nisbet edilen söz, fiil veya takrirlerdir. Bu sınıfın içinde mürsel ve zayıf hadisler de bulunur.

Mevkûf: Sahabiye nisbet edilen söz, fiil veya takrirlerdir. Böylesi bir rivayete eser (hadis) denilebilir mi? Evet, denilir. Sahabinin Resûlullah'ı (sallallahu aleyhi vesellem) zikretmeden: “Şöyle yapardık...” sözü de bu sınıftandır. Câbir'in: “Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem) zamanında azil yapardık” sözünde olduğu gibi Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem) zikredildiği zaman lafız olarak mevkûf olsa da merfû hükmündedir. Çünkü burada ravinin maksadı şerî bir hükmün açıklanmasıdır. Bazıları ise böylesi sözlerin merfû sayılmayacağını söylemiştir.

Sahabinin: “Şöyle şöyle yapılması sünnettendi” veya: “Şöyle yapmamız emredildi” veya: “Şöyle yapmamız emredilirdi” veya: “Şöyle yapmamız yasaklandı” veya: “Şöyle yapmamız mubah kılındı” gibi sözleri de merfû hükmündedir. Sahabinin: “İçinizden namazı Resûlullah'ın (sallallahu aleyhi vesellem) namazına en çok benzeyen benim” demesi de böyledir.

Muğîre'nin, bir âyetin nüzul sebebinin açıklaması mahiyetinde olan: “Ashâb Resûlullah'ın (sallallahu aleyhi vesellem) kapısını parmak uçlarıyla çalardı” sözünü İbnu's-Salâh merfû saymış, Hâkim ise mevkûf olduğunu söylemiştir. Tâbiî ve daha sonra gelenlerin çeşitli sigalarla Resûlullah'a (sallallahu aleyhi vesellem) dayandırarak rivayet ettikleri de merfû hükmündedir. Bunlar da genelde “Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem) şöyle buyurdu” veya “Peygamberimiz (sallallahu aleyhi vesellem) şöyle buyurdu” veya “Filandan işittim” veya “Filan bana bildirdi” siygalarıyla rivayet edilmiştir. Burada siygaların farklılık göstermesi değiştirme, hafife alma, kısaltmanın tercih edilmesi veya rivayet edilen hadisin sâbitliği konusunda şüphenin bulunmasından dolayı değildir. Zira

mânâ olarak rivayet edilen hadislerin lafızlarının da farklılık arz ettiği bilinen bir şeydir.

Tabiûndan biri herhangi bir sahabi zamanına nisbet etmeden: “Şöyle yapardık” demesi merfû veya mevkûf değil maktû’dur. Ancak sözünü bir sahabi zamanına nisbet etmesi durumunda mevkûf sayılma ihtimali olur. Zira zahire göre ancak böylesi bir durumda sahabinin yapılan şeyi gördüğü veya onu ikrar ettiği ihtimali söz konusu olabilir. Bunun tersi bir durumda olabilir, zira sahabinin takriri her zaman Resûlullah'ın (sallallahu aleyhi vesellem) takriri demek değildir. İbn Mes’ûd’un: “Büyücüye veya kahine giden kişi Muhammed’e (sallallahu aleyhi vesellem) nazil olanı inkâr etmiş olur” sözü gibi bir sahabiden şahsi ictihada imkan tanımayan bir söz geldiği zaman sahabi hakkında hüsnü zanna dayanarak merfû hükmünde sayılır. Hâkim böyle demiştir.

Mevsûl: İsnâdı Resûlullah'a (sallallahu aleyhi vesellem) veya sahabiye kadar muttasıl olan hadistir. Tâbiîye kadar muttasıl bir senedle ulaşan hadise mevsûl denilmez. Ancak: “Saîd b. el-Müseyyeb’e muttasıl bir senedle ulaşmıştır” veya: “Zührî’ye muttasıl bir senedle ulaşmıştır” denilebilir.

Mürsel: Tâbiûndan birinin veya tâbiûndan yaşça büyük birinin direkt Resûlullah'tan (sallallahu aleyhi vesellem) naklettiği hadistir. Böylesi hadisler zayıftır. Şâfiî ve çoğunluğun yanında huccet değildir. Ebû Hanîfe, Mâlik ve Ahmed ise bu hadisleri huccet olarak kabul etmişlerdir. Böylesi bir hadis başka bir kanalla müsned veya yine mürsel olarak geldiği zaman başka bir kanalla gelen mürsel hadise itibar edilip delil olarak kabul edilir.

Şâfiî, başka kanallarla müsned olarak da geldiği için Saîd b. el-Müseyyeb’in mürsellerini huccet sayar. Bu konuda Nevevî şöyle der: “Hocalarımız Şâfiî’nin: «Saîd b. el-Müseyyeb’in mürselleri bizim yanımızda hasendir» sözünün anlamı konusunda iki farklı görüş belirtmişlerdir. Birincisi, başka kanallarla müsned olarak da geldiği için sadece onun mürselleri Şâfiî’nin yanında huccettir. İkincisi, Şâfiî’nin yanında Saîd’in mürselleri diğer mürseller gibidir. Ancak Şâfiî onun mürsellerini tercih etmiştir ki böylesi bir tercih de caizdir.”

Hatîb de: “Doğrusu ikinci görüştür” demiştir. İlk görüşünün ise bir değeri yoktur. Zira Saîd’in mürselleri arasında hiçbir şekilde sahih sayılamayacak hadisler de mevcuttur. İbn Abbâs ve benzeri küçük sahabilerin bizzat Resûlullah'tan (sallallahu aleyhi vesellem) işitmedikleri mürsel hadisleri ise huccettir.

Bir hadisi güvenilir ravilerden bazılarının mürsel, bazılarının da muttasıl olarak rivayet etmesi durumunda, ravisi adil (rivayeten dürüst) ve zabt sahibi ise muttasıl, yani müsned olan hadise itibar edilir. Örneğin “*Veli olmadan nikah olmaz*” hadisini İsrâîl ve bir grup Ebû İshâk es-Sebî’den, o Ebû Burde’den, o Ebû Mûsa’dan, o da Resûlullah’tan (sallallahu aleyhi vesellem) rivayet etmiştir. Sevrî ve Şu’be de bu hadisi Ebû İshâk’tan, o Ebû Burde’den, o da Resûlullah’tan (sallallahu aleyhi vesellem) rivayet etmiştir. Hatîb de doğrusunun bu olduğunu söylemiştir.

Bu hadis, Buhârî’ye sorulunca muttasıl olarak nakledenlerin rivayetine itibar edileceğini söylemiştir. Yine güvenilir kişiler tarafından gelen metindeki ziyadenin makbul olacağını söylemiştir. Şu’be ile Süfyân’ın rivayet konusunda hıfz ve titizlikleri bilinmesine rağmen böyle demiştir. Bazıları ise böylesi bir durumda ravisi daha fazla olan hadise, bazıları da hıfz yönünden daha sağlam olanların rivayetine itibar edileceğini söylemiştir. Hıfz yönünden daha sağlam olduğu için mürsel rivayete itibar edilmesi onu muttasıl olarak rivayet edenin adaletine ve sahih olan hadisleri rivayete ehil olmasına halel getirmez. Bir hadisi güvenilir ravilerden bazılarının merfû, bazılarının da mevkûf olarak rivayet etmesi durumunda merfû olan hadise itibar edilir.

Maktû’: Tâbiûndan nakledilen ve ona ait olan söz veya fiildir. Huccet değildir.

Munkatî’: İsnâdında sahabiye varmadan önce bir ravisi veya peş peşe olmamak şartıyla birden fazla ravisi düşen hadistir.

Mu’dal: İsnâdında sahabiye varmadan önce peş peşe iki veya daha fazla ravisi düşmüş hadistir. Mâlik’in: “Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem) şöyle buyurdu” şeklinde olan hadisleri bu sınıftandır.

İbnu’s-Salâh der ki: Musanniflerin: “Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem) şöyle buyurdu” şeklinde olan rivayetlerine de mu’dal denilebilir. Aynı şekilde Resûlullah’ın (sallallahu aleyhi vesellem) ve sahabinin birlikte isimleri zikredilmeden metni tâbiîye mevkûf olarak nakleden rivayetler de bu sınıftandır. A’meş’in Şa’bî’den: “*Kıyamet gününde kişiye: «Şöyle şöyle yaptın» denilir. Kişi: «Yapmadım» karşılığını verince organları dile gelip konuşmaya başlar*” şeklinde olan rivayeti buna örnektir.

Mu’an’an: İsnâdında işitme, bildirme veya anlatmanın açık bir şekilde belirtilmediği “فلان عن فلان” siygasıyla nakledilen hadislerdir. Âlimlerin

çoğunluğuna göre “عن” siygasıyla nakledilen rivayetin ravilerinin isimlerinin zikredilmiş, isnâdının muttasıl, talebe ile hocanın en az bir defa görüşmüş olması ve isnâdında tedlis bulunmaması gerekir. Ali b. el-Medîni ile Buhârî “عن” siygasıyla nakledilen rivayette talebe ile hocanın görüşmesini sıhhat için şart olduğunu açık bir şekilde ifade etmişlerdir. Şâfiî’nin sözlerinden de aynı şekilde düşündüğünü alıyoruz. Müslim ise hadisin sıhhati için böylesi bir görüşmenin şart olmadığını söylemiştir.

Mü’en’en: Ravinin “حدثنا فلان أن فلانا قال” siygasıyla naklettiği hadistir. Talebe ile hocanın görüşmesi, birlikte bulunması, tedlis konusunda “عن” siygasıyla nakledilen hadisle aynıdır.

Muallak: Isnâdın baş tarafından bazı ravileri zikretmeden nakledilen hadistir.

Müdelles: Üç çeşittir. Birincisi, ravinin hocasını atlayarak hadisi hocasının hocasından veya onun da daha üstünde olan birinden ondan işittiğini andıracak bir lafızla nakletmesidir. Böylesi bir rivayette ravi: “Filanın bildirdiğine göre” ve benzeri bir lafız kullanmak yerine: “Filan şöyle dedi, filan şöyle bildirdi” gibi lafızlar kullanıp hadisi ondan işittiğini vehmettirir. Şayet ravi kendisinden hadisi naklettiği ravi ile çağdaş ise veya onunla görüşmüşse ancak söz konusu hadisi ondan işitmemişse tedlis yapmış olur. Hadisi naklettiği kişiden bizzat işittiğini açık bir şekilde belirtmedikten sonra bu şekilde nakledilen hadise itibar edilmez.

İkincisi, *tedlîsu’t-tesviye* denilen, raviler arasından zayıf olanların atlanarak sadece sika olan kişilerin zikredildiği tedlîs şeklidir. Bakiyye b. el-Velîd bunu en çok yapanlardan biridir.

Üçüncüsü, *tedlîsu’s-şuyûh* denilen, ravinin, hocasını, bilinmemesi için meşhur adıyla değil de fazla bilinmeyen ismi veya lakabı ile zikretmesidir. Hadis talebesinin böylesi hocaların ismini araştırıp bulmasına teşvik etme babında yapılması ise caizdir.

Müdrec: Hadisten hemen sonra zikredilen ve hadisten olduğu izlenimini veren ekleme sözlerdir. Ya da iki isnâdla gelen iki metnin tek bir isnâdla rivayet edilmesidir. Saîd b. Ebî Meryem’in: “*Birbirinize kin gütmeyin. Birbirinize haset etmeyin. Birbirinize sırt çevirmeyin. Birbirinizle çekişmeyin*” hadisi bu şekildedir. Zira İbn Ebî Meryem “*Birbirinizle çekişmeyin*” ifadesini

başka bir hadisin metninden alıp bu hadisin metnine katmıştır.

Ya da ravinin, bir grubun, isnâdı ve metni konusunda ihtilaf ettikleri bir hadisi sanki üzerinde ittifak etmişler gibi rivayet etmesidir. Ya da ravi hadisi naklederken bir sorunla karşılaşınca kendi yanından bir şeyler söylemesi, bu hadisi ondan işiten birinin de bunu başkasına naklederken o sözleri hadisin metninden zannedip bu şekilde nakletmesidir.

Bazen ekleme hadisin başında gelebilir. Ebû Hureyre'nin: "Abdestinizi güzelce alın. Zira Ebu'l-Kâsım: «*Ateşten yana (güzelce yıkanmamış) topukların vay haline!*» buyurmuştur" hadisi bu şekildedir. "Abdesti güzelce alın" kısmı Ebû Hureyre'nin kendi sözüdür, kalan kısmı ise Resûlullah'ın (sallallahu aleyhi vesellem) sözüdür. Bazen ekleme, hadisin ortasında, bazen de sonunda yapılır. Genelde ise eklemeler hadislerin sonunda yapılmıştır.

İbn Mes'ûd'un: "Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem) teşehhüdü: «*et-Tahiyyâtu...*» şeklinde öğretti" hadisi bu şekildedir. Ebû Hayseme bunu rivayet ederken İbn Mes'ûd'un sözü ile Resûlullah'ın (sallallahu aleyhi vesellem) sözünü birleştirmiştir. Züheyr b. Muâviye de bunu Hasan b. el-Hur'dan rivayet edenlerden biridir. Bu hadisin sonunda İbn Mes'ûd'un: "Bunu yaptığın zaman namazın bitmiş demektir. Artık istersen kalkar, istersen de yerinde otursun" sözü vardır.

Âli: Bir hadisin ravisi ile ilk kaynağı olan Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem) arasında veya Mâlik, Şâfiî gibi o hadisi rivayet eden meşhur hadis imamlardan birisi arasında hadisin diğer isnâdlarına nazaran daha az ravinin bulunduğu isnâd türüdür. Buhârî, Müslim ve *Sünen* sahipleri olan diğer imamlara yakınlık da (izafi olarak) bir isnâdı âlî isnâd yapar. Hadis hocasından işitmesi daha eskiye dayanan kişinin de rivayetinin isnâdı âlî isnâddan sayılır.

Nâzil: Son ravi ile haberin kaynağı arasındaki ravi sayısının, haberin diğer isnâdlarına nazaran daha fazla olmasıdır. Yani âlî isnâddaki durumun tersi şartları taşıyan isnâd türüdür.

Müselmel: Bütün ravilerin aynı şekilde aktardığı hadistir. Saf Suresi'nin okunuşu konusundaki hadis bu konuda en sahih hadistir.

Ğarîb: Ravinin, sened veya metin yönünden rivayette tek kaldığı veya metindeki bir ziyadenin rivayetinde tek kaldığı hadistir. *Ğarîb sahih*, *ğarîb zayıf* ve *ğarîb hasen* olmak üzere üçe ayrılır. Buhârî ve Müslim'in *Sahîh*'lerinde ferd olarak gelen rivayetler *ğarîb sahih* türündendir. Tirmizî'nin *Câmi*'inde

gelen ferd hadislerin geneli ğarīb hasendir. Buna karşılık onun ıstılahında ğarīb rivayetlerin geneli de ğarīb zayıf türündendir.

Azîz: Her tabakada sadece iki veya üç kişi tarafından rivayet edilen hadistir.

Muallel: Zahiren sıhhat şartlarını taşıyan, ancak hadis uzmanları tarafından fark edilebilen kusurları taşıyan hadistir. Örneğin ravinin naklettiği hadiste kendisinden daha sağlam, daha hafız olan birinin naklettiği hadise veya sayıca daha çok kişinin rivayet ettiği hadise muhalif düşmesi veya rivayetinin mutâbaâtı olmaması onun hadisini muallel yapar. Aynı şekilde mürsel olan rivayetinin mevsûl olduğunu, mevkûf olan rivayetinin merfû olduğunu vehmettirecek şekilde rivayet etmesi veya bir hadisi başka bir hadisle birleştirerek nakletmesi veya hadisin aslından olmayan bir cümleyi hadise katması veya zayıf olan bir raviyi sika olan raviyle değiştirdiğini vehmettirecek şekilde nakletmesi rivayetini muallel yapar.

Böylesi bir illet bazen isnâdda, bazen de metinde olur. Ya'lâ b. Ubeyd'in Sevrî'den, onun da Amr b. Dînâr'dan naklettiği *"Alıcı ile satıcı (birbirlerinden ayrılmadıkça) muhayyerdirler"* hadisi isnâddaki kusura örnektir. Zira hadis âlimleri bunu rivayet edenin Amr b. Dînâr değil Abdullah b. Dînâr olduğunu söylemişlerdir. Sevrî'nin öğrencileri de bunu şâz bir şekilde Amr b. Dînâr'dan rivayet etmişlerdir. Buradaki karışıklığın sebebi de ravinin babasının (Dînâr) adı ile diğer ravilerden bazılarının isimleri üzerinde ittifak etmeleri ve bunların vefat tarihlerinin de birbirine yakın olmasıdır.

Metindeki illete ise Evzaî'nin rivayeti örnektir. Evzaî'nin bildirdiğine göre Katâde'nin ona gönderdiği mektupta Enes'ten naklen şöyle demiştir: "Resûlullah'ın (sallallahu aleyhi vesellem), Ebû Bekr'in, Ömer'in ve Osmân'ın arkasında namaz kıldım. Hepsi de namazda kıraate Fâtiha Suresi'yle başlar, Fâtiha Suresi'nin ne başında, ne de sonunda Besmele'yi okumazdı." Şâfiî ve başka hadis imamları Besmele'nin okunmadığına dair olan ziyadeyi illetli bulmuşlardır. Zira yedi veya sekiz ravi bu konuda ona muhalefet etmiş ve namazda kıraate Fâtiha Suresi'yle başladığını rivayet etmişlerdir. Ancak bunun mânâsı Besmele'nin okunmadığı değil, kıraate diğer sûrelerden önce Fâtiha Suresi'yle başlanmasıdır. Bu da bize gösteriyor ki bazı raviler kıraate Fâtiha Suresi'yle başlanmasını Besmele'nin okunmadığı şeklinde anlamış ve hadisi anladığı şekilde rivayet etmiştir.

Başka bir rivayette Enes'e: "Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem) namazda kıraate «el-Hamdu lillâhi...» ile mi başladırı yoksa Besmele ile mi?" diye sorulunca, Enes bunu sorana: "Tam olarak bilmediğim ve senden önce de kimsenin bana sormadığı bir şeyi sordun" demiştir.

Katâde doğuştan kördür, katibinin de kim olduğu bilinmemektedir. Bir hadisi illetli kılan önemli şeylerden biri de budur. Hadis ilminde ince detaylardan sayılan böylesi şeyleri de ancak ravi mertebelerini iyi bilen, isnâd ve metinler konusunda derin bilgi sahibi olan hadis uzmanları ortaya çıkarabilir.

Ferd: Senedin bir yerinde ravi sayısı teke düşen veya bir özelliğinden dolayı diğer rivayetlerden farklı olan hadistir. Birkaç çeşidi vardır. Biri sika bir ravinin rivayette tek kaldığı hadistir. Resûlullah'ın (sallallahu aleyhi vesellem) Kurban ve Ramazan bayramları namazında Kâf ile Kamer sûrelerini okuduğunu söyleyen rivayet böyledir. Bu hadisi sika olanlar içinde Damra b. Saîd'den başka rivayet eden yoktur. Bu hadisi Ubeydullah b. Abdillâh, Ebû Vâkîd el-Leysî'den rivayette tek kalmıştır.

Bir diğeri Mekke, Basra, Kufe gibi sadece bir bölge ahalisinin rivayet ettiğı hadistir. Ebû Saîd el-Hudrî'nin: "Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem) namazda Fâtiha Suresi'nin yanında Kur'ân'dan kolayımıza gelen kadarını okumamızı emretti" şeklindeki hadisi buna örnektir. Bu hadisi sadece Basralılar rivayet etmiştir.

Hâkim der ki: "Resûlullah'ın (sallallahu aleyhi vesellem) böylesi bir şeyi emrettiğı lafzıyla sadece Basralılar rivayet etmiştir. Başkaları ise rivayet ederken bunun emir olduğunu zikretmez. Resûlullah'ın (sallallahu aleyhi vesellem) abdesti konusunda rivayet edilen hadiste «Başını yeni bir su alarak meshetti» lafzını sadece Mısırlılar kullanmıştır. Hadisi başkaları rivayet ederken böylesi bir lafız kullanmazlar."

Üçüncüsü de sadece bir ravi tarafından rivayet edilen hadistir. Buna örnek olarak Enes'in: "Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem), Safiyye ile evlendiğinde düğün yemeğı olarak kavut ile hurma ikram etti" şeklindeki hadisini zikredebiliriz. Bu hadisi Bekr'den sadece Vâil, Vâil'den de sadece İbn Uyeyne rivayet etmiştir. Bu açıdan ğarîb bir hadistir. Tirmizî de "hasen ğarîb" olduğunu söylemiştir. Bu hadisi, isnâdında Vâil ve oğlunu zikretmeden birden fazla kişi İbn Uyeyne kanalıyla Zührî'den rivayet etmiştir. Belki de İbn Uyeyne burada tedlîs yapmıştır.

Bir hadisin ferd olduğuna hükmetmeden önce bakılır, şayet başka bir kanalla aynı lafızla rivayet edilmişse bu hadis mutâbi' sayılır. Şayet mânâ olarak başka bir kanalla rivayet edilmişse şahid olur. Şayet ne lafız, ne de mânâ olarak bu hadise muvafık bir hadis bulunmuyorsa bu durumda ferd hadis sayılır. Bir hadisin ferd mi, mutâbi' mi, şahid mi olduğunu anlamak için de *Etrâf* konusunda tasnif edilen kitaplara bakılabilir.

İbn Hibbân bunu örneklerken şöyle der: “Mesela Hammâd b. Seleme, «Eyyûb — İbn Sîrîn — Ebû Hureyre» kanalıyla Resûlullah'tan (sallallahu aleyhi vesellem) mutâbaatı olmayan bir hadis rivayet ettiği zaman bunu Eyyûb kanalıyla İbn Sîrîn'den rivayet eden güvenilir birinin olup olmadığına bakılır. Şayet öylesi bir rivayet bulunursa söz konusu hadisin dayanağı olan bir aslının olduğu anlaşılır. Şayet öylesi bir hadis bulunmazsa İbn Sîrîn dışında bunu Ebû Hureyre'den rivayet eden güvenilir birinin olup olmadığına bakılır. Bu da bulunmazsa Ebû Hureyre dışında bir sahabiden böylesi bir hadisin gelip gelmediğine bakılır. Bunlardan biri bulunduğu zaman hadisin dayanağı olan bir aslının olduğu anlaşılır. Aksi takdirde ferd hadislerden sayılır.”

Tek başına rivayetleri huccet kabul edilmeyen ravilerin hadisleri de bu hükümdedir ve zayıf hadislerden sayılır. Buhârî ve Müslim'de mutâbi' veya şahid olarak böylesi birçok hadis zikredilmiştir. Ancak her zayıf hadis buna elverişli değildir. Dârekutnî de bu yönde: “Fılanın rivayetine itibar edilir, falanın rivayetine itibar edilmez” demiştir. Nevevî de *Şerhu Müslim*'de: “Zayıf olan hadise, huccet olması bakımından değil mutâbi' olması bakımından yer verilmiştir” demiştir.

Ancak tek başına mutâbi' ya da mutâba' olan hadise itibar edilmeyebilir. İkisinin bir araya gelmesi ise hadisi daha da pekiştirir. Mutâbi' ve şahide örnek olarak Şâfiî'nin *el-Ümm*'de “Mâlik — Abdullah b. Dînâr — İbn Ömer” kanalıyla Resûlullah'tan (sallallahu aleyhi vesellem) rivayet ettiği: “Bir ay 29 gündür. Hilâli görmeden oruca başlamayın, hilâli görmeden de orucu bitirmeyin. Şayet hava kapalı olursa sayıyı otuza tamamlayın” hadisini verebiliriz.

Muvattâ türü eserlerin tümünde bu hadis Mâlik'ten bu kanalla, ancak “Şayet hava kapalı olursa orucunuzu otuz gün üzerinden hesap edin” lafızıyla rivayet edilmiştir. Beyhakî, Şâfiî'nin bunu bu lafızla Mâlik'ten rivayette tek kaldığına işaret etmiştir.

Ancak baktığımızda Buhârî de bunu *Sahîh*'de Abdullah b. Mesleme el-

Ka'nebî kanalıyla Mâlik'ten Şâfiî'nin lafzının aynısıyla rivayet ettiğini görürüz. Bu da Şâfiî'nin rivayetine yönelik tam bir mutâbaât sayılır. Bu da bize Mâlik'in bu hadisi Abdullah b. Dînâr'dan her iki lafızla rivayet ettiğini göstermektedir. Abdullah b. Dînâr'ın bu rivayetine İbn Ömer'den gelen iki kanalla mutâbaât edilmiştir. Birini Müslim, "Ebû Usâme — Ubeydullah b. Ömer — Nâfi'" kanalıyla İbn Ömer'den rivayet etmiş, hadisin sonunda "*Şayet hava kapalı olursa orucunuzu otuz gün üzerinden hesap edin*" lafzını kullanmıştır.

İkincisini İbn Huzeyme, *Salîh*'de "Âsım b. Muhammed b. Zeyd — Muhammed b. Zeyd — Zeyd" kanalıyla rivayet etmiş, sonunda: "*Şayet hava kapalı olursa sayıyı otuza tamamlayın*" lafzını kullanmıştır. Bu da hadisin mutâbisi olan bir rivayettir, ancak nâkıs bir mutâbaâttir.

Biri Ebû Hureyre'den, biri de İbn Abbâs'tan olmak üzere bu hadisin iki şahidi vardır. Ebû Hureyre'nin hadisini Buhârî, "Âdem — Şu'be — Muhammed b. Ziyâd — Ebû Hureyre" kanalıyla "*Hava kapalı olursa Şaban ayını otuz güne tamamlayın*" lafzıyla rivayet etmiştir.

İbn Abbâs'ın hadisini de Nesâî, "Amr b. Dînâr — Muhammed b. Huneyn — İbn Abbâs" kanalıyla İbn Ömer'den gelen rivayetin lafzıyla rivayet etmiştir. Böylesi hadisler Buhârî'de fazla bulunduğu için konuyu bu kadar uzun tuttum.

Şâz: Sika (güvenilir) bir ravinin, rivayetindeki ziyade veya eksiklikle bir grup sika raviye muhalif düştüğü hadistir.

İbnu's-Salâh der ki: "Ravi ferd olan bir hadiste kendisinden daha hafız ve sağlam olan birine muhalefet ettiği zaman hadisi şâz merdûd sayılır. Ancak adil olan biri hadisinde başkasına muhalif düşmüyorsa, sadece başkasının rivayet etmediği bir şeyi rivayet ediyorsa bu durumda hadisi ya sahihtir ya da sağlam ezberlenmemiştir. Şayet sağlam ezberlenmişse hasen, sağlam ezberlenmemişse şâz münker sayılır."

Şâzlık bazen senedde, bazen de metinde olur. Seneddeki şâzlığa Tirmizî, Nesâî ve İbn Mâce'nin İbn Uyeyne'den, onun Amr b. Dînâr'dan, onun Avsece'den, onun da İbn Abbâs'tan naklettiği: "Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem) zamanında adamın biri vefat etti. Geriye kendi azat ettiği bir köleden başka da mal bırakmadı..." şeklindeki hadisi örnek verebiliriz. Hammâd b. Zeyd bunu Amr'dan İbn Abbâs'ı zikretmeden mürsel olarak rivayet etmiştir. Ancak İbn Cüreyc ve başkaları bunu İbn Uyeyne'den mevsûl olarak naklederek

mutâbaât etmişlerdir.

“*Teşrîk günleri yeme içme günleridir*” hadisinde “*Arefe günü*” ziyadesi metindeki şazlığa bir örnektir. Hadis diğer bütün kanallarda bu ziyade olmadan rivayet edilmiştir. Hadisi İbn Abdilber’in işaret ettiği gibi bu ziyadeyle Mûsa b. Uley b. Rebâh, babasından, o da Ukbe b. Âmir’den rivayet etmiştir. İbn Huzeyme ve İbn Hibbân bu hadisi sahih görmüşlerdir. Hâkim de “Müslim’in şartlarına göre sahihtir” demiştir. Tirmizî “hasen sahih” demiştir. Bu ziyade hadisin içeriğine aykırı olmadığı için bu şekilde görülmüş olabilir. Zira hadisi Arefe gününde hazır bulunanlar için yormak da mümkündür.

Münker: Metni sadece ravisi tarafından bilinen, mutâbaâtı ve şahidi bulunmayan hadistir. Berdîcî münker hadisi böyle tarif etmiştir.

Ancak doğrusu İbnu’s-Salâh’ın şâz hadiste belirttiği gibidir. Sika ravinin rivayette tek kaldığı ve ferd sayılan rivayete örnek olarak Usâme b. Zeyd’in merfû olarak bildirdiği: “*Kafir biri müslümana varis olamaz*” hadisini verebiliriz. Bu hadisi Mâlik, “Zührî — Ali b. Hüseyin — Ömer b. Osmân — Usâme b. Zeyd” kanalıyla Resûlullah’tan (sallallahu aleyhi vesellem) rivayet etmiştir. Mâlik burada ravi Ömer b. Osmân’ın ismini “Ömer” olarak zikredip diğerlerine muhalefet etmiştir. Zira diğer hadisçilerin yanında bu ravinin ismi “Ömer” değil “Amr” şeklindedir. Müslim ve başkası bu hadiste Mâlik’in yanlışlığına düştüğünü söylemişlerdir.

Sika (güvenilir) ravinin rivayette tek kaldığı, ancak ferd sayılmayacak rivayete örnek olarak Âişe’nin merfû olarak bildirdiği: “*Koruk hurma ile kuru hurmayı birlikte yiyebilirsiniz*” hadisini verebiliriz. Bunu da Ebû Zukeyr Yahya b. Muhammed b. Kays, “Hişâm b. Urve — Urve — Âişe” kanalıyla Resûlullah’tan (sallallahu aleyhi vesellem) rivayet etmiştir. Ebû Zukeyr, salih bir hocadır. Müslim, *Salûh*’de onun hadislerinden bazılarını yer vermiştir, ancak onun bu rivayeti ferd derecesine ulaşmış değildir. İbn Maîn ve İbn Hibbân onu zayıf görmüşlerdir. İbn Adiy de: “Dört hadisi dışında hadisleri sağlamdır. Bu hadis de bu dört hadisten biridir” demiştir.

Muztarib: Bir raviden farklı kanallarla ve birbirine muhalif olarak rivayet edilen hadistir. Burada ravi bir hadisi bazen bir kanalla bazen de ona muhalif olan başka bir kanalla rivayet eder. Bazen isnâdında sika raviler de bulunabilir. “*Hûd Sûresi ve kardeşleri (benzeri sûreler) beni ihtiyarlattı*” hadisi buna örnektir.

Bu hadis Ebû İshâk'tan farklı kanallarla rivayet edilmiştir. Bazıları bu hadisi “Ebû İshâk — İkrime — Ebû Bekr” kanalıyla rivayet etmiş, bazıları arada İbn Abbâs'ı da zikretmiştir. Bazıları “Ebû İshâk — Ebû Cuhayfe — Ebû Bekr” kanalıyla rivayet etmiştir. Bazıları “Ebû İshâk — Berâ — Ebû Bekr” kanalıyla rivayet etmiştir. Bazıları “Ebû İshâk — Ebû Meysere — Ebû Bekr” kanalıyla rivayet etmiştir. Bazıları “Ebû İshâk — Mesrûk — Âişe — Ebû Bekr” kanalıyla rivayet etmiştir. Bazıları “Ebû İshâk — Alkame — Ebû Bekr” kanalıyla rivayet etmiştir. Bazıları “Ebû İshâk — Âmir b. Sa'd el-Becelî — Ebû Bekr” kanalıyla rivayet etmiştir. Bazıları “Ebû İshâk — Âmir b. Sa'd — Sa'd — Ebû Bekr” kanalıyla rivayet etmiştir. Bazıları “Ebû İshâk — Mus'ab b. Sa'd — Sa'd — Ebû Bekr” kanalıyla rivayet etmiştir. Bazıları “Ebû İshâk — Ebu'l-Ahvas — İbn Mes'ûd” kanalıyla rivayet etmiştir.

Bazen bu sorun metinde de olabilir. Buna en güzel örnek de daha önce Besmele konusunda zikrettiğimiz hadistir. İzdırab senette de olsa, metinde de olsa sağlam bir şekilde ezberlenmediğini andırdığı için hadisin zayıf olduğuna hükmedilir.

Mevzû: Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem) adına söylenen yalanlardır. *Muhtelak* (icad edilmiş) hadis olarak da bilinir. Yalan olduğu bilindiği halde böylesi sözlerin rivayeti ve onunla amel edilmesi haramdır. Lafız olarak da, mânâ olarak da bozuk olan pek çok hadis uydurulmuştur. Rivayet edildiğine göre tâbîllerden Rabî' b. Haysem: “Hadisin gündüz gibi bir ışığı vardır. Bununla bilinir ve kabul edilir. Uydurma sözün ise gece gibi bir karanlığı vardır. Bununla bilinir ve reddedilir” demiştir.

Maklûb: Isnâdında bir raviyi aynı tabakadan başka bir raviyle değiştirerek, metinde ise bazı lafızların yerlerini değiştirerek rivayet edilen hadistir. Örneğin hadise rağbeti arttırmak için Sâlim ile meşhur olan bir hadisi, Sâlim'in yerine aynı tabakadan Nâfi'yi zikrederek nakletmektir. Ya da hadis hafızını sınamak için bir hadisin metnini başka bir hadisin isnâdıyla nakletmektir. Bağdatlılar, Buhârî'yi sınamak için yüzden fazla hadisin sened ile metinlerini değiştirerek ona sormuşlar, Buhârî de bu hadisleri doğrusuyla onlara nakletmiştir.

Müreккеb: Maklûb hadiste geçtiği gibi Sâlim'i Nâfi'yle değiştirerek veya bir hadisin isnâdını başka bir hadisin metnine ya da bir hadisin metnini başka bir hadisin isnâdına ekleyerek rivayet edilen hadistir.

Munkalib: Ravinin mânâyı değiştirecek şekilde metindeki lafızların yerini değiştirerek rivayet ettiği hadistir. Buhârî'nin Ebû Hureyre'den naklen: *"Cennet ile cehennem Rablerinin huzurunda çekişirler..."* şeklindeki hadisi buna örnektir. Buhârî bunu "Sâlih b. Keysân — A'rec — Ebû Hureyre" kanalıyla rivayet etmiştir. Bu hadiste *"Allah, cehennem için yeni insanlar yaratır"* ifadesi geçer. Doğrusu ise başka bir yerde "Abdurrezzâk — Hemmâm — Ebû Hureyre" kanalıyla *"Cennete gelince ise Yüce Allah onun (boş kalan yerleri) için yeni insanlar da yaratır"* şeklinde rivayet edilmiştir. Ravi ilkinde cehennemi cennetten önce zikretmiş, bu şekilde hadis munkalib olmuştur. Bundan dolayı İbnu'l-Kayyım bu hadisin kesin bir şekilde hatalı olduğunu söylemiştir. Bulkînî ise bu hadisi reddetmiş ve **"Rabbin hiç kimseye zulmetmez"**¹ âyetini delil olarak getirmiştir.

Müdebbec: Akran olan kişilerin birbirlerinden hadis rivayet etmeleridir. Ebû Hureyre ile Âişe'nin birbirlerinden, tâbiûnun tâbiûndan, Zührî ile Ömer b. Abdilazîz'in birbirlerinden, diğer tabakalarda olan kişilerin de birbirlerinden yaptıkları rivayetler bu sınıftandır.

Musahhaf: Harflerinin noktalama işaretleri veya hareketleri yanlış nakledilen hadistir. Câbir'in: "Hendek savaşında babam kolundan yaralandı" hadisi bu sınıftandır. Zira ravi bunu naklederken "أبي" lafzını "babam" anlamına gelecek şekilde "أبي" olarak nakletmiştir. Doğrusu ise "أبي" (=Ubey)" şeklindedir. Burada Câbir'in zikrettiği kişi Ubey b. Ka'b'dır. Çünkü Câbir'in babası Uhud savaşında şehit olmuştur.

Nâsih ve Mensûh: Nesh olayı, *"Daha önceleri kabir ziyaretini size yasaklamıştım, ama artık ziyaret edebilirsiniz"* hadisinde olduğu gibi şeri hükümlerin kaynağının (Resûlullah'ın) açık sözüyle veya Câbir'in sünnetler konusunda: "Abdest konusunda Resûlullah'ın (sallallahu aleyhi vesellem) son uygulaması, ateşte pişen bir şeyi yemekten dolayı abdest tazelememesiydi" demesi gibi sahabinin net bir şekilde belirtmesiyle veya iki farklı hükmün tarihine bakılarak anlaşılır. İki farklı hükmün hangisinin nâsih, hangisini mensûh olduğu bilinmiyorsa, ravi çokluğu veya ravilerinin güvenilirliği bakımından biri diğerine tercih edilebiliyorsa ravisi daha fazla ve saha güvenilir olan hadis tercih edilir. Aksi halde yapılabiliyorsa iki hükümle birden

¹ Kehf Sur. 49

amel edilir. Buna imkan yoksa, ikisiyle de amel edilmez.

Muhtelef: Zahiren mânâları birbirine zıt gibi görünen ancak aralarındaki bu zıtlığı giderecek yönleri de bulunan hadislerdir. Örneğin: *"Hastalık bulaşması ve uğursuzluk diye bir şey yoktur"* hadisi ile *"Cüzzamlı olan kişiden kaçın"* hadisi zahiren birbirine aykırı gibi durmaktadır. Ancak her iki hadisi hastalıkların tabiatları gereği bulaşma özelliği olmadığı, Yüce Allah'ın hasta olan kişinin sağlıklı olan kişilerle bir arada bulunmasını bulaşmaya sebep kıldığı şeklinde yorumlarsak aradaki bu zıtlık giderilmiş olur.

Bir diğer rivayet türü de babaların kendi oğullarından olan rivayetleridir. Bu da yaşça büyük olanların küçük olanlardan rivayeti gibidir. Bir diğer tür de oğulların kendi babalarından veya bir oğlun babası kanalıyla dedesinden rivayette bulunmasıdır. Oğulların babalarından olan rivayetlerde en fazla 14 babaya kadar çıkmıştır.

Bir diğeri de *sâbık* ve *lâhik* denilen kişilerin rivayetidir ki bu da vefat tarihlerinden aynı tabakadan olmadıkları kesin olarak bilinen iki ravinin aynı kişiden hadis rivayetinde bulunmalarıdır. Örnek olarak Buhârî, tarih ve diğer konularda öğrencisi Ebu'l-Abbâs es-Serrâc'tan rivayetlerde bulunmuştur. Buhârî hicri 256 yılında vefat etmiştir. Serrâc'tan bizzat işiterek hadis rivayetinde bulunan son kişi de Ebu'l-Hüseyn el-Haffâf'tır. Ebu'l-Hüseyn de hicri 393 yılında vefat etmiştir.

Bunun yanında kardeşlerin de babalarından rivayeti vardır. İki kardeşe örnek olarak Âs'ın oğulları Hişâm ve Amr'ı verebiliriz. Yine Sâbit'in oğulları Zeyd ve Yezîd buna örnektir. Üç kardeşe Huneyf'in oğulları Sehl, Abbâd ve Osmân'ı örnek verebiliriz. Dört kardeşe Ebû Sâlih Zekvân es-Semmân'ın oğulları Süheyl, Abdullah —Abdullah için Abbâd da denilir—, Muhammed ve Sâlih'i örnek verebiliriz. Dört kardeşe sahabeden Ebû Bekr'in çocukları olan Âişe, Esmâ, Abdurrahman ve Muhammed'i örnek verebiliriz. Yine Ebû İsmâil es-Sülemî'nin dördüz olarak doğan ve hepsi de âlim olan çocuklarını örnek verebiliriz. Bunlar da Muhammed, Ömer, İsmâil'dir. Diğerinin ise ismi zikredilmemiştir.

Beş kardeşe Uyeyne'nin oğulları olan Süfyân, Âdem, İmrân, Muhammed ve İbrâhîm'i örnek verebiliriz. Altı kardeşe Sîrîn'in çocukları olan Muhammed, Enes, Yahya, Ma'bed, Hafsa ve Kerîme'yi örnek verebiliriz. Bu altısı da tâbiûndandır.

Kendisinden sadece bir kişinin rivayette bulunduğu kişiler de vardır. Müslim ve Hâkim'in dediğine göre Amr b. Tağlib'den sadece Hasan el-Basrî rivayette bulunmuştur. Bu rivayeti de Buhârî, *Sahîh*'de tahrir etmiştir.

Bazı ravilerin ise farklı isimleri ve birden fazla künyesi vardır. Bunların bilinmesi de farklı isim veya künye ile zikredilen bir kişinin iki farklı kişi zannedilmesinin, zayıf olanın sika, sika olanın zayıf sayılmasının önüne geçer ve rivayetin mürsel olup olmadığını ortaya çıkarır.

Bunlardan biri müfessir Muhammed b. es-Sâib el-Kelbî'dir. İbn İshâk ondan Ebu'n-Nadr ismiyle rivayette bulunmuştur. Ebû Usâme ondan Hammâd b. es-Sâib ismiyle rivayette bulunmuştur. Atiyye el-Avfî ondan Ebû Saîd ismiyle rivayette bulunmuştur ki Ebû Saîd el-Hudrî olduğu zannedilmiştir. Kâsım b. el-Velîd de ondan Ebû Hişâm ismiyle rivayette bulunmuştur.

Ashâbdan tek isimle bilinenlerden biri Sender'dir. Bir diğeri Kelede b. Hanbel'dir. Bir diğeri Vâbisa b. Ma'bed'dir. Sahabi dışında tek isimle bilinenlerden bazıları Tedûm b. Suhb el-Himyerî ve Su'ayr b. el-Hims'tir.

Tek lakapla bilinenlerden biri Resûlullah'ın (sallallahu aleyhi vesellem) azatlısı Sefîne'dir. Sahabe dışında tek lakapla bilinenlerden biri Mendel b. Ali el-Anezî'dir. Bazıları adının Amr olduğunu söylemiştir. Bir diğeri Müşküdâne'dir. Tek künye ile bilinenlerden biri Ebu'l-Ubeyd'dir. Bir diğeri Ebu'l-Aşrâ ed-Dârimî'dir. Nesebi ile bilinenlerden biri Ali b. Seleme el-Lubkî'dir.

Künyeler dokuz çeşittir. Biri, ismi olmayan ve başka bir künyesi de bulunan kişinin künyesidir. Örneğin Fukahâ-i Seb'a'dan olan Ebû Bekr b. Abdirrahman b. el-Hâris'in künyesi Ebû Abdirrahman'dır.

Bazılarının künyesi onların ismidir ve başka da künyeleri yoktur. Ebû Bilâl el-Eş'arî b. Şerîk bunlardan biridir.

Bazılarının künyesi onun lakabıdır. Bundan başka da ismi ve künyesi de vardır. Örneğin Ali b. Ebî Tâlib'in lakabı Ebû Turâb'dır. Ebu'l-Hasan künyesiyle de bilinir. Yine Abdullah b. Zekvân'ın lakabı Ebu'z-Zinâd'dır. Ebû Abdirrahman künyesiyle de bilinir.

Bazılarının da herhangi bir sebebi olmadan birden fazla künyesi vardır. Örneğin Abdulmelik b. Abdilazîz b. Cüreyc'in biri Ebû Hâlid, biri de Ebu'l-Velîd olmak üzere iki künyesi vardır. Mansûr el-Ferevî'nin de Ebû Bekr, Ebu'l-Feth

ve Ebu'l-Kâsım olmak üzere üç künyesi vardır. Mansûr'a künyeler sahibi anlamında "Zu'l-Kunâ" denilirdi.

Bazılarının künyesi konusunda ihtilaf yokken ismi konusunda ihtilaf vardır. Ebû Basra el-Ğifârî bunlardan biridir. Bazıları isminin Cemîl olduğunu söylerken bazıları Hamîl olduğunu söylemiştir ki doğrusu da Hamîl olmasıdır.

Bazılarının ise künyesi konusunda ihtilaf vardır. Ubey b. Ka'b bunlardan biridir. Bazıları künyesinin Ebu'l-Münzir olduğunu söylerken bazıları Ebu't-Tufayl olduğunu söylemiştir.

Bazılarının hem ismi, hem de künyesi konusunda ihtilaf vardır. Resûlullah'ın (sallallahu aleyhi vesellem) azatlısı Sefîne bunlardan biridir. Sefîne onun lakabıdır. Bazıları isminin Sâlih, bazıları Umeyr, bazıları da Mihrân olduğunu söylemiştir. Künyesine yönelik de bazıları künyesinin Ebû Abdurrahman olduğunu söylerken, bazıları Ebu'l-Bahterî olduğunu söylemiştir.

Bazılarının hem künyesi, hem de ismi üzerinde ittifak vardır. Mâlik b. Enes bunlardan biridir. Künyesi Ebû Abdillâh'tır. Hem ismi hem künyesi konusunda ittifak vardır.

Bazıları ise ismiyle değil de künyesiyle meşhurdur. Ebû İdrîs el-Havlânî bunlardandır. İsmi de Âizullah'tır.

Böylesi açıklamaların faydasına gelince, bir ravi bazen ismiyle bazen de künyesiyle zikredilebilir. Bu durum onun farklı iki kişi olduğunu düşüncesini doğrular. Lakaplar için de aynı durum söz konusudur. Zira bazen ravi isnâd içinde lakabıyla zikredilirken, başka bir yerde ismiyle zikredilebilir. Bu da aynı şahsın farklı kişiler olduğu zannını doğrular.

Buhârî'de yer alan böylesi kişilere örnek verecek olursak: el-Ahvel, Âmir b. Süleyman'dır. el-Ezrak, İshâk b. Yûsuf'tur. el-A'rec, Abdurrahman b. Hürmüz'dür. A'meş, Süleyman b. Mihrân'dır. el-Ağar, Ebû Abdillâh Selmân'dır. el-Bâkır, Muhammed b. Ali b. Hüseyin Ebû Câfer'dir. el-Hibr, Abdullah b. Abbâs'tır. el-Batîn, Müslim b. İmrân'dır. Bundâr, Muhammed b. Beşşâr'dır. el-Behiy, Abdullah b. Beşşâr'dır. Hazzâ, Hâlid b. Mihrân'dır. Hatên el-Mukrî, Bekr b. Halef'tir. Duhaym, Abdurrahman b. İbrâhîm'dir. Zu'l-Batn, Usâme b. Zeyd'dir. Zu'l-Yedeyn, el-Hirbâk'tır. er-Rişk, Yezîd ed-Dubbaî'dir. Sa'dân el-Lahmî, Saîd b. Yahya b. Sâlih'tir. Selmûveyh, Süleyman b. Sâlih el-Mervezî'dir. Süneyd'in ismi Hüseyin'dir. Şâzân, Esved b. Âmir'dir. Ârim,

Muhammed b. Fadl es-Sedûsî'dir. Abdân, Abdullah b. Osmân'dır. Abde b. Süleyman'ın ismi Abdurrahman'dır. Ubeyd b. İsmâîl, Ubeydullah'tır. Uveymir Ebu'd-Derdâ'nın ismi Âmir'dir. Ğundar, Muhammed b. Câfer'dir. Fuleyh b. Süleymân'ın isminin Abdulmelik olduğu söylenmiştir. Kuteybe b. Saîd'in isminin Yahya olduğu söylenmiştir. Muğîre'nin katibinin ismi Verrâd'dır. Mâcişûn, Ebû Seleme'dir. Müsedded'in ismi Abdulmelik'tir. Dâhhâk b. Mahled Ebu'z-Zinâd'ın lakabı Nebîl Ebû Âsım, künyesi de Ebû Abdurrahman'dır. Zâtu'n-Nitâkayn da Esmâ binti Ebî Bekr es-Sıddîk'tir.

Ravilerin nisbelerinin bilinmesi de çok önemlidir. Çünkü genelde ravi ya kabilesine, ya aşiretine, ya dedelerine, ya beldesine, ya mesleğine, ya da mezhebine nisbet edilir. Bunları da avam kesimden çok âlimler bilir. Bazen bunlarda da yanlışlar ve hatalar yapılmaktadır.

Buhârî'de yer alan böylesi kişilere örnek verecek olursak: el-Eşcaî, Ubeydullah b. Abdurrahman'dır. el-Uveysî, Abdulazîz b. Abdillâh'tır. el-Ensârî, Buhârî'nin hocası Muhammed b. Abdillâh b. el-Müsennâ'dır. el-Bedrî, Ebû Mes'ûd Ukbe b. Amr'dır. Berâ, Ebu'l-Âliye'dir. et-Teymî, Süleymân'dır. es-Sekafî, Abdulvehhâb b. Muhammed b. Abdilmecîd'dir. ez-Zübeydî, Muhammed b. el-Velîd'dir. ez-Zübeyrî, Ebû Ahmed Muhammed b. Abdillâh el-Esedî'dir. Zührî, Muhammed b. Müslim b. Ubeydillâh b. Abdillâh b. Şihâb'dır. es-Sebîî, Amr b. Abdillâh Ebû İshâk'tır. es-Saîdî, Amr b. Yahya b. Saîd'dir. Şa'bî, Âmir b. Şerâhîl'dir. eş-Şeybânî, Ebû İshâk Süleymân b. Ebî Süleymân'dır. es-Sunâbihî, Abdurrahmân b. Useyle'dir. el-Adenî, Abdullah b. el-Velîd'dir. el-Akadî, Abdulmelik b. Amr Ebû Âmir'dir. el-Umerî, Ubeydullah b. Ömer b. Hafs'tır. el-Ferevî, İshâk b. Muhammed'dir. el-Firyâbî, Muhammed b. Yûsuf'tur. el-Fezârî, Ebû İshâk İbrâhîm b. Muhammed ed-Dimaşkî'dir. el-Kummî, Yâkub b. Abdillâh'tır. el-Mucmir, Nuaym b. Abdillâh'tır. el-Muhâribî, Abdullah b. Muhammed'dir. el-Mes'ûdî, Abdurrahman b. Abdillâh'tır. el-Ma'merî, Ebû Süfyân Muhammed b. Humeyd'dir. el-Makburî, Ebû Saîd Keysân'dır, oğlunun adı da Saîd'dir. el-Mukaddemî, Muhammed b. Ebî Bekr'dir. el-Mukrî, Ebû Abdurrahman Abdullah b. Yezîd'dir. el-Mulâî de Ebû Nuaym Fadl b. Dukeyn'dir.

Ravilerden bazıları da babalarından başkasına nisbet edilmiştir. Örneğin Ya'lâ b. Müneyye ninesine nisbet edilmiştir. Babasının ismi de Umeyye'dir. Muâz, Muavviz ve İvaz, anneleri Afrâ'ya nisbet edilmişlerdir. Babalarının ismi

de Hâris b. Rifâa'dır. Abdullah b. Buhayne, annesi Buhayne'ye nisbet edilmiştir. Babasının ismi Mâlik'tir. Abdullah b. Ubey b. Selûl, annesi Selûl'e nisbet edilmiştir.

Bazıları da üvey babalarına nisbet edilmiştir. Mikdâd b. el-Esved bunlardan biridir. Bazen de ravi öyle bir şeye nisbet edilir ki zahiren doğrusu nisbet edilen şeye aykırı görünür. Ebû Mes'ûd Ukbe b. Amr el-Bedrî bunlardan biridir. Ebû Mes'ûd'un "el-Bedrî" olarak nisbet edilmesi cumhura göre Bedir savaşına katılmasından dolayı değildir. Buhârî ise onu Bedir savaşına katılanlardan biri saymıştır. Oysa Ebû Mes'ûd, Bedir savaşına katılmış değildir, ancak Bedir'de ikamet edenlerden biridir. Süleymân b. Tarhân et-Teymî de Teym kabilesinden değildir, ancak bu kabile içinde ikamet etmiştir.

Mübhem olan ravilere gelince; bunlar bazen isnâdda bazen de metinde, bazen erkek bazen de kadın olabilir. Bunların kim oldukları da hadisin diğer kanallarına bakılarak ortaya çıkarılır.

İsnattaki mübhemliğe örnek olarak "İbrâhîm'in bir adam kanalıyla Vâsile'den" olan rivayetini verebiliriz. Burada ismi zikredilmeyen adam el-Ğarîk'tir. Metindeki mübhemliğe örnek olarak Ebû Saîd el-Hudrî'nin rukye ile ilgili hadisini zikredebiliriz. Ebû Saîd'in bildirdiğine göre Resûlullah'ın (sallallahu aleyhi vesellem) ashâbından bir grup bir kabileye uğramış, ancak kabile ahalisi onları misafir olarak kabul etmemişlerdi. Kabilenin lideri zehirli bir hayvan tarafından sokulunca Resûlullah'ın (sallallahu aleyhi vesellem) ashâbından bir adam ona rukye yapıp iyileştirmiştir. Burada rukye yapan ve ismi zikredilmeyen kişi Ebû Saîd'in kendisidir. Buhârî'de bu şekilde mübhem olarak gelen kişilerin isimleri gerekli yerlerde zikredilip açıklanmıştır.

Mu'telif ve Muhtelif: Yazılış olarak aynı, okunuş olarak ise farklı olan isim, künye, lakap ve nisbeleri ifade eder.

Buhârî'de yer alan Ahnef buna örnektir. Çünkü hem "أحنف" şeklinde hem de "أخنف" şeklinde gelmiştir. Mikraz b. Hafs b. Ahnef'in Hudeybiye konusu içinde uzunca bir kıssası vardır. Buhârî'nin hocası Bundâr'ın babası olan Beşşâr da aynı şekilde hem "بشار" şeklinde hem de "بسار" şeklinde gelmiştir. Bu tür yazılış ve okunuş farklılıklarını her hadis âliminin bilmesi gerekir.

Hadis rivayetinde bulunmanın şartlarından biri; ravinin mükellef, adil olması, rivayetlerinin de sika kişilerin rivayetine muvafık düşmesidir. Nadir

olarak sika kişilere muhalif düşmesinin ise bir zararı olmaz. Adil olan birinin, ismini verdiği birinden rivayette bulunması o kişinin adil biri olduğunu göstermez. Şayet Buhârî ve Müslim gibi adil olan kişilerden rivayetiyle meşhur biri ise ismini verdiği birinden rivayette bulunması o kişinin adil olduğunu gösterir, aksi halde kendisinden rivayette bulunulan kişinin adil biri olduğunu göstermez.

Adaleti (rivayeten dürüstlüğü) meçhul olan veya âlimler tarafından tanınmayan kişinin de rivayeti kabul edilmez. Âlim olan iki kişinin kendisinden rivayette bulunması da meçhul olan kişinin meçhullüğünü ortadan kaldırmaz. Sahabilerin tümü adil sayılır.

İbnu's-Salâh gibileri, durumu mestûr olan ravinin rivayetlerini kabul eder. İsmi zikredilmeyip mübhem kalan kişilerin rivayetleri ise kabul edilmez. Zira ravinin adaleti rivayetinin kabul görmesinin şartlarından biridir. İsmi bilinmeyen kişinin adil olup olmadığı da bilinemeyeceği için ondan gelecek rivayet kabul edilmez.

Küfre yönelik bidat (sapkın mezhep) sahibi olan kişilerin rivayetleri kabul edilmez. Aynı şekilde bidate çağıran kişinin de rivayetleri kabul edilmez. Diğer bidat sahiplerinin ise rivayetlerine itibar edilebilir. Zira Buhârî ve başkaları bidatlerine çağırmayan çok kişinin rivayetini delil olarak kullanmıştır. Bidat sahibiyken tövbe eden kişinin de rivayeti kabul edilir.

Sika olan kişilerden ömrünün sonlarına doğru akıllı zayıflayan veya bunayıp karıştırmaya başlayan kişilerin de bilinmesi gerekir. Bu şekilde bu duruma düşmeden önce kendisinden hadis işitenlerin rivayetleri kabul edilip, bu duruma düştükten sonra kendisinden gelen rivayetler reddedilebilir. Buhârî ve Müslim'in *Sahîh*'lerinde böylesi kişilerden gelen rivayetlerin sağlam olduğuna hükmedilir. Zamanımızda ise isnâddaki silsile netleştiği için böylesi şartlara gerek görülmemiş, ravinin baliğ, akıllı, durumu bilinen ve mutkin biri olması yeterli görülmüştür.

Ravinin adaletine yönelik (ta'dîl) lafızlara gelince, birinci mertebede *sika* veya *mutkin* veya *dâbit* veya *huccet* lafızları gelir. İkinci mertebede *hayrun*, *sadûk* ve *lâ be'se bili* lafızları gelir. Bu iki mertebedeki vasıflardan birine sahip olan kişinin hadisleri yazılır. Üçüncü mertebede *şeyhun* lafzı gelir. Bu mertebede olan kişinin de hadisleri itibar için yazılabilir. Dördüncü mertebede de *sâlih* lafzı gelir. Bu mertebede olan kişinin de hadisleri itibar

için yazılır.

Cerhe yönelik lafızlara gelince en hafif mertebede *leyyinu'l-hadîs* gelir. Bu mertebede olan kişinin hadisleri itibar için yazılır. İkinci mertebede *leyse bi-kaviy* ve *leyse bi-zâke* lafızları gelir. Üçüncü mertebede *mukâribu'l-hadis* gelir. Dördüncü mertebede *metrûku'l-hadis*, *kezzâb*, *vaddâ'*, *deccâl*, *vâhin* ve *vâlin bi-merretin* lafızları gelir. Bu mertebede olanların hadisleri yazılmaz.

Rivayet ettiği hadisler için ücret alan, rivayete gereken özeni göstermeyip hassas davranmayanların, bir kitaptan olmadıktan sonra yaptığı rivayetlerde çokça hata yapan, hataları kendisine söylenip uyarılmasına rağmen inatla hatalarında ısrar edenlerin, çokça şâz ve münker rivayetlerde bulunanların da rivayetlerine itibar edilmez.

Hadis rivayetinde bulunan kişi, metnin noktalama işaretleri ile harflerine dikkat edip aynıyla nakletmeli, yorumlarını metne katmamalı, kendi yanından genel bir ifadeyi özel, özel bir ifadeyi de genel anlama gelecek şekilde aktarmamalıdır.

Bir hadisin iki isnâdı varsa bir isnâddan diğerine geçerken arada bu geçişi simgeleyecek olan “ح” harfi yazılır.

Hadis aktarma (tahammül) siygalarına gelince, bunlardan biri ve en üstünü *semâ'*dır. Bu da kişinin bir hadisi hocasının huzurunda okuması veya hocanın huzurunda okuyan birini işitmesiyle olur. Kişi bu yolla işittiği bir hadisi aktarırken “*ahbârenâ*” siygasını kullanır. Kişi hadisi hocasına bizzat kendisi okumuşsa aktarırken “*kara'tu alâ fulân (=filanın huzurunda okudum)*” der. Hocanın huzurunda okuyan birini işitmesi halinde de: “*Kuri'e alâ fulân ve-ene esma'u (filana okunurken işittim)*” der.

Diğeri *icâze makrûne bi'l-münâvele'*dir. O da hocanın hadis kitabını öğrencisinin eline verip: “Bunlar filan kişiden işittiklerim veya rivayet ettiklerimdir. Sana icâzet veriyorum, bunları benden rivayet edebilirsin” demesidir.

Bir diğeri *icâzet'*tir. Bunun da birkaç çeşidi vardır. En üstünü belirli bir alanda verilen icâzettir. “Buhârî'nin kitabını rivayet etmene icâzet veriyorum” veya: “Filanın falan kitabını rivayet etmene icâzet veriyorum” veya: “İşittiğim veya rivayet ettiğim her şeyi rivayet etmene icâzet veriyorum” veya: “Bütün Müslümanlara veya bana yetişenlere veya filan

bölge insanlarına işittiğim hadislerimi rivayet etmelerine icâzet veriyorum” şeklinde verilen icâzetler bu sınıftandır. Bu şekilde bir icâzetle hadis rivayet edecek kişi de rivayet ederken “*Enbeenâ*” veya “*Enbeanî*” siygalarını kullanır.

Bir diğeri *mukâtebe*’dir. Bu da hocanın, işittiği hadislerin tümünü veya bir kısmını yanında veya uzakta bulunan öğrencisine kendi eliyle yazıp veya yazdırıp bunları ona vermesidir. Böylesi bir türde hoca bu öğrencisine bunları rivayet etmesi yönünde icâzet verebilir. Ya da rivayet etmesi konusunda herhangi bir izinden bahsetmeden “Bunlar bana rivayet edilen veya işittiğim hadislerdir” şeklinde bunu ona bildirebilir. Bu usulü İbn Cüreyc ve İbnu’s-Sabbâğ gibi bir çok fakih ve âlim caiz görmüştür.

Bir diğeri *vasiyet*’tir. Bu da hocanın ölüm anında veya yolculuğa çıkacağı sırada birine bir kitap bırakması ve içindekileri rivayet etmesini vasiyet etmesidir. Muhammed b. Sîrîn böylesi bir usulü caiz görürken İyâd bunu *izn*’in bir çeşidi görüp kusurlu bulmuştur. Doğrusu ise böylesi bir usulün caiz olmadığıdır. Ancak vasiyette bulunan kişi, kitabı kendisine bıraktığı kişiye içindekileri rivayet etmesi yönünde icâzet vermişse bu durumda geçerli olur. Bu durumda da rivayet *vasiyet* yoluyla değil de *icâzet* yoluyla gerçekleşmiş olur.

Bir diğeri *vicâde*’dir. Bu da kişinin çağdaşı olan ve tanıdığı birinin kendi el yazısıyla yazdığı kitabını bulması, bu hadisleri ondan bizzat işitmemesi ve rivayet etmesi konusunda ondan icâzeti bulunmamasıdır. Böylesi bir durumda hadisleri bulan kişi rivayet ederken “*Vecedtu bi-hatti fulân (falanın elyazısıyla buldum)*” veya “*Kara’tu bi-hatti fulan (falanın elyazısıyla okudum)*” siygalarını kullanır.

İcâzetin geçerli olmasının şartı, bunun bu konuda âlim biri tarafından verilmesi, onu alanın da bu konuda âlim biri olmasıdır. İbn Abdilber’e göre icâzetin sahih olması için icâzet konusunda uzman olan ve nakletme siygalarını iyi bilen biri tarafından yapılması gerekir. Bunun yanında rivayet edilecek hadislerin senedlerinin açık bir şekilde belli olması gerekir. Aksi halde kendisine icâzet verilen kişi hocasının hadislerinden olmayan bir şeyi rivayet edebilir veya isnâdda bir iki ravi düşürebilir.

İbnu Seyyidi’n-Nâs’ın dediğine göre icâzet konusunda kişi asgari olarak icâzeti genel anlamda bilmelidir. Bu şekilde ravi hocasının icâzetiyle rivayet ettiği hadislerin derinlemesine anlamını ve icâzetin hükümlerini bilmesede de

genel olarak ve hocasının bilgisi dahilinde rivayeti gerçekleştirmiş olur. Bizim gördüğümüz kadarıyla ravilerin geneli icâzeti genel anlamda bilmektedirler.

Kişi bu şekilde hadis rivayetinde bulunurken niyeti halis olmalı, dünyevi hiçbir menfaat gözetmemelidir. Hadisleri acele etmeden aktarmalı, işitenlerin ne dendiğini anlamayacakları veya ifadeleri karıştıracakları şekilde hızlıca okumamalıdır. Zira bu konuda bazılarına göz yumulunca hadisleri dinleyenlerin bazı harfleri hatta kelimeleri anlamadıkları görülmüştür. Allah bizleri lütuf ve keremiyle doğru yola iletsin.

Ebu'l-Muzaffer Muhammed b. Ahmed b. Hâmid b. el-Fadl el-Buhârî şöyle anlatır: Velîd b. İbrâhîm b. Zeyd el-Hemdânî, Ebu'l-Abbâs tarafından Rey kadılığından azledildikten sonra hicri 318 yılında arkadaşı Ebu'l-Fadl el-Bel'amî'yi ziyaret için Buhâra'ya geldi. Bu gelişinde de bize yakın bir yerde konakladı. Hocam Ebû İbrâhîm İshâk b. İbrâhîm el-Hatalî beni yanına götürdü ve ona: “Şu çocuğa hocalarından işittiğin hadisleri nakletmeni istiyorum” dedi. Velîd: “Bir hocadan hadis işitmişliğim yok” karşılığını verdi. Hocam: “Fakih biri olmana rağmen bu nasıl olabilir?” diye sorunca, Velîd şöyle dedi:

“Buluğ çağına erdiğim zaman içimde hadis ve haberleri dinleyip öğrenme isteği oluştu. Buhâra'da bulunan *Târîh* eserinin sahibi ve hadis alanında otorite sayılan Muhammed b. İsmâîl el-Buhârî'nin yanına gittim. İsteğimi anlattım ve bu konuda bana yardımcı olmasını istedim. Muhammed b. İsmâîl bana: «Evladım! Sınırlarını ve ölçüsünü iyice öğrenmeden bir işe girişme» karşılığını verdi. Ona: «Yanına geldiğim konunun sınırları ile ölçüsünü bana öğret» dediğimde: «Bil ki kişi birbirine bağlı dört ikili gibi dört şeyi dört şeyle beraber, dört durumda, dört yerde, dört yere, dört yerden, dört şey için yazmadan tam mânâsıyla hadis âlimi olamaz. Bu dörtlüler de ancak dört şeyin yanında dört şey daha olduğu zaman gerçekleşebilir. Bunların tümü gerçekleştiği zaman dört şeyi yapması gerekir ve dört şeye maruz kalır. Şayet maruz kaldığı bu dört şeye sabrederse Yüce Allah ona dünyada dört şeyi ihsan ederken, âhirette de dört şeyi mükâfat olarak verir» karşılığını verdi. Ona: «Anlayıp kavrayacağım şekilde bu dörtlüleri bana açıkla mısın?» dediğimde şu karşılığı verdi: «Olur! Hadis âlimi olacak kişinin yazmaya ihtiyaç duyacağı dört şey Resûlullah'tan (sallallahu aleyhi vesellem) gelen haberler ile hükümler, sahabeler ile değerleri, tâbiûn ile durumları ve diğer âlimler ile tarihleri, ravilerinin isimleri, künyeleri, bölgeleri ve yaşadığı zamanlarıdır. Bu

da hutbede hamd etme, duada tevessül, kıraatte Besmele, namazda tekbir gibidir. Kişi müsned, mürsel, mevkûf ve maktû' olan rivayetleri küçüklüğünde, buluğa erdiğinde, gençliğinde ve olgun çağında; boş zamanlarında, dolu zamanlarında, fakirliğinde ve zenginliğinde; dağda, denizde, kentte ve kırdaki kağıtlara aktarma imkanı buluncaya kadar taşlara, kiremitlere, derilere ve kemiklere; kendinden daha âlim birinden, kendi derecesinde olan birinden, kendinden daha aşağıda olan birinden ve babasının yazdığından emin olduğu bir kitaptan; Allah'ın rızasını kazanmak, onlarla amel etmek, öğrenmek isteyenlere öğretmek ve kendinden daha sonra gelenler için bir eser bırakmak için öğrenip yazmalıdır. Kişinin de bunları yapabilmesi için öncelikle dört şeyi bilmesi gerekir. Bunlar da okuma-yazma, Arap dili, sarf ve nahivdir. Bunları da ancak Allah'ın ihsanı olan kudret, sıhhat, azim ve ezber ile yapabilir. Bunların tümüne sahip olduğu zaman dört şeyi kolay bir şekilde elde eder. Bunlar da aile, mal, çocuk ve vatandır. Dört şeye de maruz kalır. Bunlar da düşmanların sövgüsü, dostların kınaması, cahillerin yergisi ve âlimlerin hasedidir. Kişi bu dört şeye sabrettiği zaman Yüce Allah ona dünyada dört şeyi ihsan eder. Bunlar da kanaat, heybet, ilmin lezzeti ve ebedi hayattır. Âhirette de mükâfat olarak ona dört şeyi verir. Bunlar da kardeşlerinden dilediğine şefaath, başka hiçbir gölgenin olmadığı bir günde Arş'ın gölgesi, Resûlullah'ın (sallallahu aleyhi vesellem) Havz'ından içme ve cennetin en güzel yerinde peygamberlere komşu olmasıdır. Evladım! Bu konuda hocalarımdan duyduğum şeyleri genel olarak sana söyledim. Hâlâ öğrenme isteğin varsa öğren, yoksa da başlama.»

Bu dedikleri karşısında susup düşünceye daldım. Bu halimi görünce: «Bunların hepsini yerine getirme gücün yoksa fıkıh öğrenmeye çalış. Zira fıkıh herhangi bir meşakkate katlanmadan, uzak yerlere yolculuğa çıkmadan evindeyken de öğrenebilirsin. Fıkıhın da hadis gibi sana ve başkalarına faydası olur, âhirette de fakihin mükâfatı muhaddisin mükâfatından daha aşağıda, saygınlığı onun saygınlığından daha az değildir» dedi. Böyle deyince hadis öğrenme azmim kırıldı ve fıkıh öğrenmeye karar verdim. Bu şekilde de fakihlerin önde gelenlerinden biri oldum. Allah'ın da inayetiyle fıkıh konusunda öğrenebileceğim kadarını öğrendim. Ey Ebû İbrâhîm! Bundan dolayı şu çocuğa yazdırabileceğim hadis yok.”

Bunun üzerine Ebû İbrâhîm ona: “Senden öğrendiğimiz ve başkasında bulunmayan bu bir hadis bu çocuk için senden başkasında da bulabileceğimiz

bin hadisten daha değerlidir” dedi.

Hatîb el-Bağdâdî: “Hadis ilmini ilmin başka dallarını bırakıp sadece bu alanla uğraşan kişiler elde edebilir” der.

Şâfiî de: “Hadis ile fıkıh ilmini birlikte elde etmek mi istiyorsun? Heyhat!” demiştir.

Doğruya ulaşmak Allah sayesinde. Her halimiz için Allah’a hamdeder, efendimiz Muhammed’e, ailesine ve ashâbına hayırlar dileriz.

BUHÂRÎ’NİN SAHÎH’İNİN ÖZELLİKLERİ VE DİĞER ESERLERE TERCİH EDİLMESİ

Bu bölümü *Fethu’l-Bârî* eserinin mukaddimesinden özetleyerek aktaracağım.

Ebu’l-Fadl Muhammed b. Tâhir el-Makdîsî, *Şurûtu’l-eimmeti* adlı risalesinde şöyle demiştir: “Bilinmelidir ki Buhârî, Müslim ve onlardan sonra zikrettiğimiz âlimlerden hiç biri: «Kitabımda şu şu şartları taşıyan hadisleri tahrir ettim» demiş değildir. Ancak eserlerinin içeriğinden her birinin kendi şartları tespit edilmiştir. Buna dayanarak diyebiliriz ki Buhârî ve Müslim son raviden meşhur sahabiye kadar güvenilir raviler tarafından ittifakla ve muttasıl bir isnâdla gelen hadisleri tahrir etmişlerdir. Sahabinin iki ve daha fazla ravisi varsa daha tercihe şayan görmüş, tek ravisi varsa da isnâdı sağlam ise yine de tahrir etmişlerdir.”

Hâkim de *el-Medhal ila’l-İklîl*’in ilk bölümünde şöyle der: “Sahihlik bakımından Buhârî ve Müslim’in rivayetlerinin, sahihliğin ilk derecesinde bulunan rivayetler olduğu konusunda ittifak vardır. Örneğin bir hadisi meşhur bir sahabi Resûlullah’tan (sallallahu aleyhi vesellem) rivayet etmiştir. Ondan da tâbiûndan sika olan en az iki kişi rivayet etmiştir. Onlardan da tebeu’t-tâbiûndan sika ve mutkin olan kişiler rivayet etmiştir. Hadisin dördüncü tabakadan da bu şekilde ravileri vardır. Son olarak mutkin ve adaletle meşhur olan Buhârî veya Müslim’in hocaları gelmiştir. İşte böylesi bir kanal sahihliğin ilk derecelerindendir.”

Hâfız İbn Tâhir şöyle der: “Buhârî ve Müslim, rivayetlerine yönelik böylesi bir şartı ne koşmuşlar, ne de dile getirmişlerdir. Hâkim, onların rivayetlerine

yönelik böylesi bir tesbiti yapıp bu şartı koşmuştur. Ancak onların kitaplarında böylesi bir şart mevcutsa da güzel bir şarttır.

Fakat Hâkim'in onların şartlarına yönelik ifade ettiği bu esasa her iki eserde de aykırı düşen rivayetler olduğunu görüyoruz. Örneğin Buhârî, Mirdâs el-Eslemî'nin hadisini Kays b. Ebî Hâzım'dan nakletmiştir. Mirdâs'ın da Kays'tan başka ravisi yoktur. Aynı şekilde Müslim, Ebû Tâlib'in vefatı konusunda Müseyyeb b. Hazn'ın hadisini tahrir etmiştir ki Müseyyeb'in, oğlu Saîd dışında ravisi yoktur.

Yine Buhârî, Hasan el-Basrî'nin «*Bazen daha fazla sevdiğim kişiler dururken başkalarına mal veriyorum...*» şeklinde olan hadisini Amr b. Tağlib'den nakletmiştir. Amr'ın da çoğu konuda Hasan el-Basrî dışında başka ravisi yoktur. Buhârî'de bu şekilde birçok rivayet vardır.

Müslim de «*Bazen kalbime perdeler inmekte...*» hadisini Ağar el-Müzenî'den nakletmiştir. Çoğu konuda da Ebû Burde dışında Ağar'ın ravisi yoktur. Müslim'de de bu yönde birçok rivayet vardır. Hâkim'in şarta yönelik dile getirdiği esasın aslının olmadığına bilinmesi için bu kadarını zikretmekle yetiniyoruz. Bunu Buhârî ve Müslim'e ulaşana dek tâbiûn, tebeu't-tâbiîn ve onlardan sonra gelenler üzerinden devam ettireceksek de konu onun *Medhal* eserinden daha hacimli olacaktır. Ancak Hâkim'in bu tesbitinin yanlışlığını ortaya çıkarmak için verilecek çabanın bir faydası olmayacaktır.”

Hâfız Ebû Bekr el-Hâzimî şöyle der: “Hâkim'in bu yöndeki sözünü ancak *Sahîh* eserini derinlemesine okuyup değerlendiremeyen biri söyleyebilir. Şayet gereği gibi okumuş olsaydı bu tesbitini çürüten pek çok şeyin bulunduğunu da görürdü. Hadis imamları her iki *Sahîh*'in kabulü konusunda ittifak halindeyken hangisinin önceliğe sahip olduğu konusunda ihtilaf etmişlerdir. Çoğunluk Buhârî'nin *Sahîh*'inin Müslim'in *Sahîh*'inden önceliğe sahip olduğunu açık bir şekilde söylemiş, bunun doğru olmadığını açık bir şekilde söyleyen de çıkmamıştır.

Ebû Ali en-Nisâbü'rî'nin: «Gök kubbenin altında Müslim'in *Sahîh*'inden daha sahih bir kitap yoktur» demesine gelince, Ebû Ali burada Müslim'in *Sahîh*'inin Buhârî'nin *Sahîh*'inden daha sahih olduğunu söylemiş değildir. Burada Müslim'in *Sahîh*'inden daha sahih bir kitabın bulunmadığını dile getirmiştir. Ancak bu onun benzeri bir kitabın olmadığı anlamına gelmiyor.

Mağriplilerden bazılarının da Müslim'in *Sahîh*'ini Buhârî'nin *Sahîh*'ine

üstün tuttuğu söylenir. Bu üstünlük de sunum ve tertibin güzelliği bakımındandır. Bu üstünlüğün sahihlik açısından olduğunu söyleyen olmamıştır. Böyle bir şeyi söyleyecek olana Buhârî'nin *Sahîh*'inde hadislerin sıhhatine yönelik şartların Müslim'in *Sahîh*'inde olan şartlardan daha sıkı ve daha sağlamcı olmasıyla cevap verebiliriz.

Hadislerin muttasıl olması bakımından Buhârî, hoca ile ondan rivayette bulunan kişinin en az bir defa görüşmüş olması şartını koşar. Müslim ise hoca ile ondan rivayette bulunan kişinin aynı zaman diliminde yaşamış olmalarını yeterli görür.

Ravilerinin adalet ve zabtı bakımından Buhârî'nin *Sahîh*'inin Müslim'in *Sahîh*'ine tercih edilmesine gelince, Müslim'de tenkit edilen ravi sayısı Buhârî'de tenkit edilen ravi sayısından daha fazladır. Buhârî haklarında tenkit bulunan ravilerden fazla rivayette bulunmamış, hatta rivayetlerinin çoğunu yanlarında hadis ilmini öğrendiği kendi hocalarından almıştır. Müslim ise haklarında tenkitler bulunan tâbiûn ve daha sonra gelenlerin çoğundan hadis almıştır. Bir ravi de kendi hocasının hadislerini diğerlerinden daha iyi bilir.

Şâz ve kusurlu rivayetler bakımından Buhârî'nin *Sahîh*'inin Müslim'in *Sahîh*'ine tercih edilmesine gelince, Buhârî'de tenkide uğrayan hadisler, Müslim'de tenkide uğrayan hadislerden daha azdır. Hadislerinin tenkide uğraması konusunda bilinmelidir ki Buhârî ve Müslim'in tenkide uğrayan ravilerden hadis alması onlara hâlel getirmez. Çünkü *Sahîh* sahiplerinden her biri bir raviden rivayette bulunmuşsa onların nazarında bu ravi adildir, zabt sahibidir ve gafil biri değildir demektir. Bundan dolayıdır ki hadis âlimleri, Buhârî ve Müslim'in eserlerine *Sahîh* demişlerdir. Böylesi ravilerin birinden mutâbîr veya şahid olarak rivayette bulunulmuşsa bu ravi, *sadûk* biri sayılırken, adalet ve zabtına yönelik tenkitler kişiden kişiye farklılık arz eder. Bazen bir imam tarafından tenkit edilen bir ravi başka bir imam tarafından adil görülebilmektedir. Zira cerhe yönelik her bir imamın farklı ölçüsü vardır ve biri tarafından cerhe konu olan bir durum başka bir imam tarafından cerhe sebep olmayabilir.”

Ebu'l-Hasan el-Makdîsî, bir ravinin *Sahîh*'de rivayeti bulunuyorsa onun hakkında: “Bu adam köprüyü geçti” der, ravi hakkında yapılan tenkitlere itibar etmezdi. Buhârî ve Müslim'de yer alıp da tenkide uğrayan rivayetler de sahihlik bakımından değil de başka açılardan dolayı tenkide uğramıştır.

Tenkide uğrayan rivayetleri dışında diğer bütün rivayetleri kabul görmüştür. Buhârî ve Müslim'in zamanının diğer imamlarından daha üstün görüldüğü, sahih olan ile olmayan rivayetlerin onların eserleri ölçü alınarak bilindiği konusunda herhangi bir şüphe yoktur.

Firebrî'nin bildirdiğine göre Buhârî: "İstihareye yatmadan ve sahihliği sâbit olmadan hiçbir hadisi *Sahîh*'e almış değilim" demiştir.

Mekkî b. Abdân'ın da bildirdiğine göre Müslim: "Kitabımı Ebû Zür'a'ya okudum. Kusurlu olduğunu söylediği her bir hadisi kitaptan çıkardım" demiştir.

Bu da bize gösteriyor ki Buhârî ve Müslim, *Sahîh*'lerine kusuru bulunmayan ya da hadisin sıhhatini etkilemeyecek kadar kusuru bulunan hadisleri almışlardır.

Buhârî ve Müslim'in tenkide uğrayan hadisleri altı çeşittir.

Birincisi: Farklı kanallarla gelen bir hadisin isnâdındaki ravilerin bazılarında fazla, bazılarında da eksik olmasıdır. Musannif, sahih olan bir hadisi ravisi fazla olan kanalla tahrir edip de tenkitçi, ravisi eksik olan isnâdla gelen hadisi kusurlu bulursa böylesi bir tenkit geçersiz sayılır. Çünkü ravi hadisi eksik bir şekilde işitmişse hadis munkatı' demektir. Munkatı' hadis zayıf hadisin kısımlarından biridir. Zayıf kanalla gelen bir hadis de sahih kanalla gelen bir hadisi kusurlu yapmaz.

Musannif sahih olan bir hadisi ravisi eksik olan kanalla tahrir edip de tenkitçi, ravisi fazla olan isnâdla gelen hadisi kusurlu bulursa bu durumda musannifin tahrir ettiği hadisin munkatı' olma ihtimali düşünülebilir. Böyle bir durumda hadisin başka bir kanalla müdelles olarak gelip gelmediğine bakılır. Şayet müdelles olarak gelmişse hadise yapılan böylesi bir tenkit ve itirazın karşılığı verilmiş olur. Ancak başka bir kanalla müdelles olarak gelmemişse ve isnâdın munkatı' oluşu açık ise bu durumda musannifin bunu bir başlık altında bu konudaki başka bir hadisi desteklemek ve takviye etmek için zikrettiğini söyleyebiliriz. Böylesi bir durumda bu hadislerin genel olarak sahih olduğuna hükmedebiliriz.

Bu yönde Buhârî ve Müslim'de, biri bevlettikten sonra istibrâ yapmayan iki kişinin mezarları konusunda "A'meş — Tâvus — İbn Abbâs" kanalıyla gelen hadisi örnek verebiliriz.

Dârekutnî bu hadis hakkında: “Mansûr bunu rivayette diğerlerine muhalefet edip bunu Mücâhid kanalıyla İbn Abbâs’tan rivayet etmiştir. Buhârî de Mansûr’un bu hadisini isnâdından Tâvus’u düşürerek tahrir etmiştir” demiştir.

Buhârî bu hadisi *tahâret* bölümünde “Osmân b. Ebî Şeybe — Cerîr — Mansûr” kanalıyla rivayet etmiştir. *Edeb* bölümünde “Muhammed b. Selâm — Ubeyde b. Humeyd — Mansûr” kanalıyla rivayet etmiştir. Başka kanallarla da A’miş’ten rivayet etmiştir. *Kütüb-i Sitte*’nin diğer imamı de bu hadisi A’miş’ten rivayet etmişlerdir. Bunun yanında Ebû Dâvud, Nesâî ve İbn Huzeyme *Sahîh*’inde Mansûr’dan rivayet etmişlerdir.

Tirmizî bu hadisi tahrir ettikten sonra: “Mansûr bunu Mücâhid’den, o da İbn Abbâs’tan rivayet etmiştir. Ancak A’miş’in hadisi daha sahihtir” demiştir.

İbn Hacer ise şöyle demiştir: “Hadis tahkikinde böylesi bir durum kusur sayılmaz. Çünkü Mücahîd tedlis yapan biri değildir ve İbn Abbâs’tan hadis işitmişliği vardır. A’miş her ne kadar hafız biri olsa hadis imamlarının yanında Mansûr ondan daha mutkin (dakik) biridir. Bu bakımdan hadis hangi kanalla alınırsa alınsın sika kişilere çıkmaktadır. Isnâdı değişiklik arz etse de sonuçta muttasıl bir isnâddır. Şayet ravisi müdellis biri değilse böylesi bir durum hadisin sıhhatini bozamaz. Buhârî ve Müslim böylesi hadisleri tahrir etmişler, Dârekutnî de bu hadisleri tenkit etmemiştir.”

İkincisi: Musanniflerin yanında bir hadisin isnâdının bazı yerlerinin farklı olmasıdır. Şayet bir ravi bir hadisi farklı iki kanalla nakletmişse ve bu iki rivayeti bir arada düşünmek mümkün ise musannif her iki kanalı da tahrir edebilir. Tabi bu da hadisi farklı kanallarla nakleden ravilerin hıfz ve sayı bakımından birbirine denk olması durumunda geçerli olur.

Buhârî’nin *bedu’l-halk* konusu içinde böyle bir hadisi vardır. İsrâîl’in A’miş ve Mansûr’dan, onların da İbrâhîm’den, onun da Alkame’den bildirdiğine göre Abdullah: “Resûlullah’la (sallallahu aleyhi vesellem) birlikte bir mağaradayken Mürselât Sûresi nazil oldu” demiştir.

Dârekutnî der ki: “İsrâîl’in A’miş kanalıyla Alkame’den olan rivayetinin mutâbaatı yoktur. Mansûr kanalıyla Alkame’den olan rivayetinin ise Şeybân tarafından mutâbaatı vardır. Muğîre de bunu İbrâhîm kanalıyla Alkame’den bu şekilde rivayet etmiştir.”

Buhârî bu ihtilafı dile getirmiştir ve böylesi bir durumun hadise zararı bulunmamaktadır.

Hadisi farklı kanallarla nakleden raviler hıfz ve sayı bakımından birbirine denk olmadıkları zaman bu durumda musannif hıfz ve sayı bakımından daha üstün olan rivayeti tercih eder ve diğer rivayeti bırakır veya ona işaret etmekle yetinir.

Bütün bunlar da hadisi zayıf kılmayan farklılıklardan öte değildir. Bu tür farklılıklar hadisi zayıf kılmaya gerekçe olmadığı için bu yönde gelen tenkitleri de geçersiz kılar.

Buhârî'de *Cenâiz* konusu içinde böylesi bir hadis vardır. Leys'in Zührî'den, onun da Abdurrahman b. Ka'b'dan bildirdiğine göre Câbir şöyle demiştir: "Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem), Uhud'da şehit düşenlerden bazılarını aynı mezarda defnedip içlerinden Kur'ân'ı en iyi bilenini de kible tarafına öne koyuyordu."

Dârekutnî der ki: "İbnu'l-Mübârek bunu Evzaî kanalıyla Zührî'den mürsel olarak rivayet etmiştir. Ma'mer ise Zührî'den, o İbn Ebî Suayr'dan, o da Câbir'den rivayet etmiştir. Süleyman b. Kesîr ise bunu Zührî'den rivayet ederken: «Câbir'den işiten birinin bana bildirdiğine göre» demiştir. Muztarib bir hadistir."

İbn Hacer şöyle der: "Dârekutnî muzdariblik yönünü ortadan kaldırma imkanı olmasına rağmen bu hadisin muzdarib olduğunu söylemiştir. Zira Leys'in rivayetinde mübhem olan ravinin ismi açıklanabilir; Ma'mer'in rivayeti de Zührî'nin bunu iki hocadan işittiğine yorulabilir.

Evzaî'nin mürsel rivayetine gelince, burada Zührî'nin bu hadisi kimden aldığı zikredilmeden hadis nakledilmiştir. Hadisin muzdariblik yönünü ortadan kaldırma yollarından biri budur. Buhârî, bu konuda olan ihtilafı detaylı bir şekilde dile getirmiş, munkatı' olmasına rağmen Evzaî'nin rivayetini tahrir etmiştir. Çünkü onun yanında hadisi Abdullah b. el-Mübârek, Leys ve Evzaî'den, onlar da Zührî'den nakletmiştir. Evzaî rivayet ederken arada Abdurrahman b. Ka'b'ı düşürürken Leys onu zikretmiştir. Ancak Zührî konusunda ikisi de ittifak halindedir ve Zührî'nin bunu hocasından işittiğini açıkça dile getirmişlerdir. Leys'in Abdurrahman b. Ka'b'ı zikretmesinin sika oluşundan olduğu söylenmiştir.

Süleyman b. Kesîr de bunu Zührî'den, o da Câbir'den işiten birinden rivayet etmiş ve Zührî ile Câbir arasında bir ravinin bulunduğunu göstermek istemiştir. Leys'in rivayeti de bunu pekiştirmektedir. Bu bakımdan burada muzdarib bir durum göremiyoruz.

Ma'mer'in rivayetine gelince, Süfyân b. Uyeyne bunu Zührî kanalıyla İbn Ebî Suayr'dan rivayet ederek muvafakat etmiş ve: «Ma'mer'in rivayetinin bunu desteklediğini gördüğümde Zührî'nin rivayetini Ma'mer'in rivayetine dayandırdım» demiştir.”

Üçüncüsü: Ravilerden bazılarının hadisteki bir ziyadeyi sayıca kendilerinden daha fazla olan ravilerin aksine rivayette tek kalmasıdır. Ziyadeli olan hadis ile ziyadesiz olan hadis birbirine muhalif durmuyorsa böylesi bir ziyade kusur olarak görülmez; birbirine aykırı duruyorsa o zaman kusurlu olur. Aynı şekilde bu ziyadenin ravinin kendi yorumundan olduğu delillerle ortaya konulursa hadisin sıhhatini etkiler.

Dördüncüsü: Zayıf bulunan ravilerin bir hadisi rivayette tek kalmasıdır. Buhârî'de bu şekilde sadece iki hadis vardır ve birinin de mutâbaatı bulunmaktadır. Bu hadislerden biri Ubey b. Abbâs b. Sehl b. Sa'd'ın babası kanalıyla dedesinden rivayet ettiği: “Resûlullah'ın (sallallahu aleyhi vesellem) Lahîf adında bir atı vardı” şeklindeki hadistir.

Dârekutnî: “Zayıf bir hadistir” demiştir. Ubey b. Sa'd ise Ahmed ve İbn Maîn'in zayıf addettiği Ubey b. Sa'd es-Sâidî el-Ensârî'dir. Nesâî onun hakkında: “Kavi biri değildir, ancak kardeşi Abdulmuheymin b. Abbâs da bunu rivayet ederek ona mutâbaat etmiştir” demiştir. Tirmizî ve İbn Mâce ondan hadis rivayet etmişlerdir.

Bir diğeri de Buhârî'de *Cihâd* konusu içinde “Dâru'l-Harpte Bir Topluluğun Müslüman Olması” başlığı altında gelmiştir. Bu hadiste İsmâil b. Ebî Uveys, Mâlik'ten, o Zeyd b. Eslem'den, o da babasından naklen Hz. Ömer'in Heniy adındaki azatlısını koruluk bölgesinde görevlendirmesi zikredilir.

Dârekutnî: “İsmâil zayıf biridir” demiştir.

İbn Hacer ise şöyle demiştir: “Sanırım Dârekutnî, İsmâil'in özellikle bu hadisini zikretmiş, onun Buhârî'de bulunan diğer hadislerine değinmemiştir. Zira diğer hadisleri başka raviler tarafından da rivayet edilmişken bu hadiste kendisi tek kalmıştır. Şayet sebep buysa İsmâil bu rivayette de tek kalmış

değildir. Zira Mâlik, Ma'n b. İsa'dan naklen İsmâîl'in bu rivayetinin aynısını rivayet etmiştir.”

Beşincisi: Ravilerinden bazılarının yanlışlığına hükmedilen hadislerdir ki bunlardan bazıları hadisin sıhhatini etkilerken bazıları etkilememektedir.

Altıncısı: Bazı hadislerin, lafızlarında farklılığın olması bakımından hakkında ihtilaf bulunmasıdır. Lafzında farklılık bulunan hadis ile bulunmayan hadisi bir arada düşünme veya birini diğerine tercih etme imkanı varken böylesi bir durum tenkidi gerektirmez. Yolda kalan devesi ve babasının borcu konusunda Câbir'in hadisleri bu şekildedir. Ebû Hureyre'nin Zu'l-Yedeyn hakkındaki hadisi de böyledir.

Şerhte bu hadislere kendi konuları içinde gerekli açıklamalar yapılacaktır. Buhârî'de bu altı kısma giren 110 hadis bulunmaktadır. Bu hadislerin birçoğu Müslim'de de bulunmaktadır.

Buhârî'nin ravilerine yönelik yapılan tenkitlere gelince, bilinmelidir ki Buhârî birinden hadis almışsa o ravinin adaleti, zabtı ve benzeri konularda şüphesi olmadığı için almıştır. Bundan dolayıdır ki hadis imamları Buhârî ve Müslim'in eserlerine *Sahîh* demişlerdir. Buhârî ve Müslim'in *Sahîh*'leri dışında başka bir eser için böylesi bir tanımlama yapılmış değildir.

Sahîh ravilerine yönelik tenkit yapılacaksa da bunun açık bir şekilde yapılması gerekir. Daha önce de zikrettiğimiz gibi ravi tenkidi farklı sebepler üzerinden yapılır. Ancak hepsini beş başlık altında özetleyebiliriz. Bunlar da bidat, muhalefet, hata, ravinin durumunun bilinmemesi ve ravinin tedlis veya irsâl yaptığı iddiasıdır.

Bidat konusunda, bidatçi olduğu söylenen kişi şayet böylesi bir bidate başkalarını davet etmiyorsa hadisleri kabul edilir, davet ediyorsa da kabul edilmez.

İbn Dakîk el-İd şöyle der: “Bidatine davet etmeyen birinin hadisi başka bir yerde de bulunduğu zaman bidatinin etkisini azaltmak ve ateşini söndürmek için hadisine itibar edilmez. Ancak bir hadis sadece onda bulunuyorsa, bu kişi sadûk ise, yalandan uzak durmasıyla ve dindarlığıyla biliniyorsa, hadis de sahip olduğu bidate yönelik değilse sünnetin elde edilip başkalarına ulaştırılması maslahatı gözetilerek o hadisi alınır.”

Muhalefete gelince, şâz ve münker rivayetler bundan kaynaklanır. Zabıt

sahibi ve sadûk olan bir kişi, bir hadis rivayet eder de ondan daha hafız veya sayıca daha fazla kişi rivayetine muhalif olan bir hadis rivayet ederse sayıca daha fazla olanların hadisine itibar edilir. Bu durumda onun rivayeti de şâz bir rivayet olur. Hadisinde aykırılık daha aşırı olursa veya ezberi zayıf bulunursa bu durumda hadisi münker sayılır. Bu tür hadisler de Buhârî'nin *Sahîh*'inde çok az bulunmaktadır.

Hataya gelince, ravide bazen çok, bazen de az görülür. Bazıları da hatalarının çokluğuyla bilinir. Hatası bulunan raviden hadis geldiğı zaman başka bir kanalla gelip gelmediğıne bakılır. Şayet başka bir kanalla gelmişse kendisinde hata yapılan hadisin bir aslının olduğı anlaşılır. Ancak sadece bu ravinin kanalıyla gelmişse tenkide açık bir hadistir ve sıhhatine hükmedilmez. *Sahîh*'de böylesi hadisler bulunmamaktadır.

Cehalete gelince, *Sahîh*'de yer alan ravilerden hiç birinin durumu konusunda bir cehalet bulunmamaktadır. Çünkü *Sahîh*'in şartlarından biri ravinin adalet sahibi biri olmasıdır. Bundan dolayı *Sahîh*'de yer alan ravilerden birinin mechûl olduğunu iddia eden kişi, ravinin bilinen biri olduğu konusunda musannife karşı çıkmış olacaktır. Fazladan bilgiyi içerdiği için de ravinin bilinen biri olduğu iddiası mechûl biri olduğu iddiasından önceliğe sahiptir. Her hâlükârda *Sahîh*'de durumu mechûl olan bir ravi bulunmamaktadır.

İsnâdın munkatı' olması konusuna gelince, Buhârî'nin isnâda yönelik şartları bilindiğı için böylesi bir tenkide karşılık verme, isimlerini sayıp haklarında söylenenleri zikretme gereğı yoktur.

Buhârî bu eserinde sadece sahih hadislere yer vermesinin yanında hadislerdeki fikhî hükümler ile hikmetleri de çıkarmaya çalışmıştır. O, derin anlayışıyla hadislerin metinlerinden birçok mânâ çıkarmış ve bunları onlara münasip başlıklar altında dile getirmiştir. Ahkâm ile ilgili âyetlere gereken önemi göstermiş, delâlet ettikleri şeyleri ortaya çıkarıp açıklamaya çalışmıştır.

Çoğı başlık altında bazı hadislere, herkes tarafından bilindiğini varsayarak veya daha önce geçmesini göz önünde bulundurarak isnâdını zikretmeden, sadece: "Fılanın bildirdiğıne göre Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem) şöyle buyurmuştur" deyip delil olması bakımından muallak olarak yer vermiştir. Bazı başlıklarının altında bir hadis, bazı başlıklarının altında bir âyet

bulunurken, bazı başlıkların altında hiçbir şey bulunmamaktadır.

Eserin bazı nüshalarında bazı başlıkların altında hiçbir hadisin bulunmadığı, bazı hadislerin de başlıklarının olmadığı görülmüştür. Bazıları tarafından sorun olarak görülen bu durumu Ebû Zer el-Herevî gidermiştir. Ebu'l-Velîd el-Bâcî'nin *Esmâu Ricâli'l-Buhârî* eserinde zikrettiğine göre Herevî, Ebû İshâk el-Müstemlî'den naklen şöyle demiştir: “Buhârî'nin kitabını Firebrî'nin yanında bulunan nüshanın aslından kopyaladım. Kopyalarken bazı yerlerin eksik bazı yerlerin de boş olduğunu gördüm. Bazı hadislerin de başlığı yoktu. Bundan dolayı bazı yerleri başka yerlere ekledim.”

el-Bâcî der ki: “Müstemlî'nin, Serahsî'nin, Kuşmîhenî'nin ve Ebû Zeyd el-Mervezî'nin Buhârî nüshalarının aynı asıldan kopyalanmasına rağmen takdim ve tehir açısından birbirinden farklılıklar göstermesi de bize bunu göstermektedir. Her biri asıl nüshaya ait olan bazı kağıtların farklı yerlere ait olduğunu düşünmüş, her biri bu kağıtları farklı bir yere eklemiştir. Bundan dolayı bazen iki veya daha fazla başlığın, altında hiç hadis olmadan birbirinin ardından geldiği görülür.”

İbn Hacer der ki: “Bu da güzel bir tutumdur. Zira bazen bir başlık ile o başlık altındaki hadisi bir arada düşünmek epey zor olabilir. Ancak bu durum çok az yerde görülmektedir.”

el-Bâcî'nin söylediği tenkide açıktır. Zira eser, müellifine yazıldığı tertiple ve başlıklarıyla birlikte okunmuştur. Eserde yer alan başlıkların bazıları açık, bazıları da kapalı olabilir. Açık olan başlık, altında zikredilen hadislerle mutabık olan başlıktır. Burada başlık altında o konu hakkında gelen hadisler zikredilir. Başlık müellifin kendi lafzıyla gelebileceği gibi altındaki hadislerin lafızlarıyla da gelebilir. Bazen başlık mânâ olarak iki ihtimal taşıırken altındaki hadisler bu iki ihtimali bire indirir. Bazen de durum bunun aksidir. Hadisler iki farklı mânâyâ gelme ihtimali taşıırken müellif attığı başlıkla ihtimalleri teke düşürür. Burada da başlık, müellifin hadislerden anladığı şeyin genel bir özeti gibidir.

Örneğin müellif, başlık altında genel olarak gelen hadislerden kastın başlıkla özel olduğunu, özel olarak gelen hadislerin de başlıkla genel olduğunu belirtebilir. Ya da başlık altında özel olarak gelen hadisin zahirinden anlaşıldığından daha genel olduğunu başlıkla dile getirebilir. Mutlak veya mukayyed olarak gelen hadislerin başlığına yönelik de özel veya

genel olarak gelen hadislerde yaptığı gibi yapabilir. Aynı şekilde kapalı ifadelerin açıklanması, zahir olanın yorumlanması, mücmel olan şeyin detaylandırılması konusunda da aynı durum söz konusudur.

Buhârî'nin genel olarak başlıkları bu yöndedir. Bundan dolayı âlimler: "Buhârî'nin fikhî başlıklarındadır" demişlerdir. Bunu da daha çok başlık altında şartlarına uygun ve mânâsı açık bir hadis bulamadığı zaman yapar ve konuyla ilgili fikhî tercihini başlığa yansıtır. Bu yönde bazı hadislerle farklı başlıklar altında göndermelerde ve işaretlerde bulunur ve bir hadisin ihtiva ettiği farklı mânâları okuyucuya sunmak ister.

Başlıklarını da genelde: "Şöyle olur mu?" gibi soru kalıbında veya: "Şöyle şöyle diyenler" şeklinde atar ve o konuda hükmün sâbit olup olmadığını net bir şekilde ortaya koyar. Bazen bir konuda başlığını farklı mânâları barındıracak şekilde koyar ve bununla okuyucuya konu hakkında başka ihtimallerin olabileceğini bildirmek ister.

Bazı olay veya amellere has hadisleri zikrederken ise başlığı kendi görüşünü yansıtmayacak şekilde atar. Bazen başlığı kendi şartlarına göre sahih olmayan bir hadisin lafzını ima edecek şekilde, bazen de böylesi bir hadisin lafzını kullanarak açık bir şekilde atar.

"İmamlar Kureyş'tendir" başlığı bu şekildedir. Bu başlık Hz. Ali'den rivayet edilen ve Buhârî'nin şartlarını taşımayan bir hadisin lafzıdır. Bu konuda: *"Devamlı olarak Kureyşli bir yönetici bulunur..."* hadisini de zikreder.

Bazen başlığı kendi şartlarını taşımayan bir hadisin lafzıyla atarken, bu başlığın altında bir haber veya bir âyet zikreder. Bununla: "Bu konuda benim şartlarımı taşıyan bir hadis yoktur" demek ister.

Eserdeki bu ince detayları bilmeyen bir kişi Buhârî'nin bu eseri temize çekmediğini (müsvedde olduğunu) düşünür. Özetlersek Buhârî'nin başlıkları hayret vericidir ve akılları dehşete düşürmüştür. Şair boşuna dememiştir:

"En güçlü âlimler bile aciz kalmıştır

Başlıkların esrarını ortaya çıkarmada.

Rivayet edildiğine göre Buhârî bu eseri Resûlullah'ın (sallallahu aleyhi vesellem) kabri ve minberinin yanında temize çekmiş, her bir başlık için de iki rekat namaz kılmıştır. Eserin böylesi bir değerinde olmasının sebebi bu olsa gerektir.

Buhârî bazen bir hadisi farklı başlıklar altında parçalar halinde veya muhtasar bir şekilde zikredip tekrar eder.

Ebu'l-Fadl b. Tâhir, *Cevâbu'l-Müteannid* eserinde şöyle der: “Buhârî bazen bir hadisi farklı kanallarla birden fazla başlık altında başlığın mânâsını verecek şekilde zikreder. Bir hadisi farklı yerlerde aynı isnâd ve aynı lafızla zikrettiği de nadirdir. Bazen bir hadisi farklı başlıklar altında farklı kanallarla farklı bir mânâyı verecek şekilde zikreder. Bir başlık altında bir sahabiden zikrettiği bir hadisi başka başlık altında başka bir sahabiden nakleder. Bununla da hadisi ğarîb (tek kanallı) olma özelliğinden çıkarmış olur. Hocasına ulaşana kadar ikinci, üçüncü ve diğer tabakalardaki raviler için de aynı şeyi yapar.

İşin uzmanı olmayanlar bunun tekrardan ibaret olduğunu düşünebilir. Oysa her tekrarın farklı bir faydası vardır. Bir hadis birden farklı mânâyı gelebilir. Bu hadisi mânâlarından birine uygun düşen bir başlık altında zikrettikten sonra başka bir mânâsına uygun düşecek şekilde farklı bir kanalla başka bir başlığın altında zikretmiştir. Bir hadis bazı raviler tarafından tam metniyle rivayet edilirken bazı raviler tarafından da muhtasar bir şekilde rivayet edilmiştir. Buhârî bu hadisi geldiği şekliyle naklederek ravilere yönelik şüpheleri de gidermiş olur. Bazen de raviler bir hadisi farklı lafızlarla naklederler. Ravilerden birinin kullandığı bir lafız da başka bir mânâyı verebilir. Şayet bu hadis şartlarına uyuyorsa Buhârî her bir lafız için başka bir başlık kullanır.

Bazı rivayetler hem mevsûl, hem de mürsel olarak gelmiştir. Buhârî bunlardan mevsûl olanı tercih edip ona dayanmış, mürsel olan rivayeti de mevsûl olanın sıhhatini etkilemediğini belirterek zikretmiştir. Bazı rivayetler de hem merfû, hem de mevkûf olarak gelmiştir. Mevsûl ve mürsel olan rivayetlerdeki tavrın aynısını burada da göstermiştir.

Bazı hadislerde raviler isnâdda bir ravi fazla zikrederken bazıları bir ravi eksik zikretmiştir. Buhârî böylesi hadislere her iki kanalıyla yer vermiştir. Çünkü hoca talebesine birinden naklen bir hadis aktarabilir. Bu talebe de söz konusu kişiyle karşılaştığında hadisi ondan da işitebilir. Bazen de mu'an'an olarak rivayet edilen bir hadisi ravinin hocayla karşılaştığı sâbit ise açık bir lafızla işitmiş gibi zikretmiştir.

Bir hadisi farklı başlıklar altında parçalar halinde veya muhtasar olarak zikretmesine gelince, bir hadis kısa bir metinle gelmişse ve birden fazla

hüküm içeriyorsa Buhârî hadisin tamamını veya bir bölümünü başlığın içeriğine uygun düşecek şekilde zikreder. Hadisin sadece bir kanalı varsa bir başlık altında mevsûl, başka başlık altında muallak, bir başlık altında tam metniyle, başka başlık altında da kısa bir şekilde zikreder. Hadis her biri farklı bir hükmü içeren cümlelerden meydana geliyorsa uzatmamak için hadisin her bir cümlesini başka bir başlık altında zikreder. Bazen de hadisin tamamını verir.

Buhârî'nin nüshalarından birinde hac konusu içinde "Arafat'ta Hutbeyi Kısa tutmak" başlığından sonra "Vakfe Yerine Gecikmeden Gitmek" başlığında Buhârî: "Bu konuda Mâlik'in İbn Şihâb'dan olan bir rivayeti de vardır. Ancak hadisi aynıyla burada da tekrar etmek istemiyorum" demiştir. *Fethu'l-Bârî*'nin mukaddimesinde de belirtildiği gibi Buhârî kitabında bir hadisi farklı başlıklar altında hem isnâdı, hem de metniyle birlikte tekrar etmek istemez. Kitabında bu şekilde hadisler yer almışsa da kasıtsızdır ve çok azdır.

Muhaddis arkadaşımız Bedr el-Meşhedî'nin bana getirdiği kağıtta İbn Hacer'in kendi el yazısıyla şöyle yazdığını gördüm:

"Buhârî'nin farklı iki yerde hem isnâd, hem metniyle birlikte tekrar ettiği hadislere şu örnekleri verebiliriz:

Abdullah b. Muğaffel'in «Adamın biri (kaleden aşağıya) yağ dolu bir tulum attı» hadisini Buhârî humus konusunun sonları ile av konusu içinde aynen tekrar etmiştir.

Hacda deve kurban etme ile ilgili Sehl b. Bekâr'ın Vehb'den rivayet ettiği hadisi Buhârî aynı konu içinde, ancak farklı iki başlık altında aynen tekrar etmiştir.

Hârise'nin öldürülmesi ve annesinin bu yönde Resûlullah'a (sallallahu aleyhi vesellem) sorusu ile ilgili hadisi, hem Bedir savaşı, hem de rikâk konuları içinde aynen tekrar etmiştir.

«İki adam Mescid'den çıktıklarında ellerinde sanki lambalar vardı» şeklindeki hadisi hem mescidler, hem de Ay'ın yarılması konuları içinde aynen zikretmiştir.

Enes'in: «Ömer, Abbâs'ı alıp yağmur duasına çıkardı» hadisini hem istiskâ, hem de Abbâs'ın faziletleri konusu içinde aynen tekrar etmiştir.

Ebû Bekre'nin: «*İki Müslüman karşılaştığı zaman...*» şeklindeki hadisini hem î mân, hem de diyetler konusu içinde aynen tekrar etmiştir.

Ebû Cuhayfe'nin: «Hz. Ali'ye, Kur'ân dışında yanlarında Resûlullah'tan (sallallahu aleyhi vesellem) bir şeylerin bulunup bulunmadığını sordum» şeklindeki hadisini hem mukâtele, hem de kâfir birine karşılık Müslüman birinin öldürülmemesi başlığı altında aynen zikretmiştir.

Huzeyfe'nin: «Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem) bize iki hadiseden bahsetti» hadisini hem rikâk, hem de fitneler konusu içinde aynen tekrar etmiştir.

Ebû Hureyre'nin bedevilerden birinin Resûlullah'a (sallallahu aleyhi vesellem) tarımla uğraşan biri olmadığını söylemesiyle ilgili hadisini biri *Hars*, biri de *Tevhîd* olmak üzere iki konu içinde aynen zikretmiştir.

Amr'ın Nadîr oğullarının mallarıyla ilgili hadisini biri *Cihâd* biri de *Tefsîr* olmak üzere iki konu içinde aynen zikretmiştir.

Ebû Hureyre'nin: «Eyyûb çıplak bir şekilde yıkanırken...» şeklindeki hadisini biri *enbiyâ*, biri de *tevahîd* olmak üzere iki konu içinde aynen zikretmiştir.

Resûlullah'ın (sallallahu aleyhi vesellem): «*Geride bıraktıklarım miras olarak paylaştırılmaz*» hadisini biri *humus* biri de *cihâd* olmak üzere iki konu içinde aynen zikretmiştir.

Abdullah b. Amr'ın zımmî birini öldüren kişi hakkındaki hadisini biri *cizye* biri de *diyet* olmak üzere iki konu içinde aynen zikretmiştir.

Ebû Saîd'in, kişinin bir sûtreye karşı namaz kılması ile ilgili hadisini biri namaz, biri de İblis'in vasıfları olmak üzere iki konu içinde aynen zikretmiştir.

Ebû Hureyre'nin: «Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem) beni Ramazan zekatını korumakla görevlendirdi...» şeklindeki hadisini biri *vekâlet* biri de Kur'ân'ın faziletleri olmak üzere iki konu içinde aynen zikretmiştir.

Adiy b. Hâtim'in: «Biri fakirlikten yana şikayet eden iki adam Resûlullah'a (sallallahu aleyhi vesellem) geldi...» şeklindeki hadisini biri sadakalar biri de peygamberliğin alametleri olmak üzere iki konu içinde aynen zikretmiştir.

Enes'in Uhud savaşında Müslümanların hezimete uğramasıyla ilgili hadisini biri Uhud savaşı biri de Talha'nın faziletleri olmak üzere iki başlık altında aynen zikretmiştir.

Ebû Mûsa'nın: «Rüyamda Mekke'den hurmalık olan bir bölgeye hicret ettiğimi gördüm...» şeklindeki hadisini peygamberliğin alametleri, *meğâzî* ve *tefsîr* olmak üzere üç konu içinde aynen zikretmiştir.

İbn Abbâs'ın, Cebrâil ile ilgili hadisini biri Bedir savaşı, biri de Uhud savaşı olmak üzere iki konu içinde aynen zikretmiştir.

Câbir'in: «Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem), Hz. Ali'ye ihramını çıkarmamasını söyledi...» şeklindeki hadisini biri *hac*, biri de *meğâzî* olmak üzere iki konu içinde aynen zikretmiştir.

Âişe'nin: «Önüme leğen konulurdu...» şeklindeki hadisini biri *tahâret*, biri de *i'tisâm* olmak üzere iki konu içinde aynen zikretmiştir.”

Bu konuda İbn Hacer'in kendi el yazısıyla bulup okuduklarım bunlardı. Ayrıca Buhârî'nin kitabında Ebû Hureyre'nin: “Ehl-i Kitabdan olanlar Tevrât'ı Müslümanlara İbranice okuyup Arapça açıklardı” şeklindeki hadisini biri *i'tisâm* biri *tefsîr* biri de *tevhîd* olmak üzere üç konu içinde aynen zikrettiğini gördüm.

Buhârî'nin bir hadisin metnini, başlık altında sadece bir kısmını zikretmesine gelince, bazen hadisin bir kısmı merfû, bir kısmı da sahabiye ait mevkûf olabiliyor. Buhârî kitabının konusuyla ilgili olmadığı için hadisin sadece merfû hükmünde olan kısmını alıp mevkûf olan kısmını bırakır. Huzeyl b. Şurahbîl'in İbn Mes'ûd'dan naklettiği: “Müslümanlar *sâibe* yapmazlar, ancak Cahiliye insanları yaparlardı” sözü buna örnektir. Buhârî bunu bu şekilde kısa bir şekilde nakletmiştir. Bu da mevkûf olan bir hadisten kısa bir bölümdür.

Hadis tam metniyle şöyledir: Adamın biri Abdullah b. Mes'ûd'a geldi ve: “Bir kölemi *sâibe* olarak azat ettim. Ancak köle geride mal bırakarak öldü, varisi de yok” dedi. Abdullah: “Müslümanlar *sâibe* yapmazlar, ancak Cahiliye insanları yaparlardı. Kölenin geride bıraktığı malın velisi sensin. Sen onun malına varis olursun. Ancak için rahat etmez malından bir şey almak istemezsen onu malını biz alır ve beytûlmala koyarız” karşılığını verdi.

Buhârî mevkûf olan bu hadisin merfû hükmünde olan kısmını, yani: “Müslümanlar *sâibe* yapmazlar, ancak Cahiliye insanları yaparlardı” kısmını alıp gerisini bırakmıştır. Zira İbn Mes'ûd'un bu hükmü Resûlullah'tan (sallallahu aleyhi vesellem) almış olma ihtimali vardır. Buhârî bir hadisi başka bir başlık altında

veya konu içinde tekrar ediyorsa mutlaka bir faydası olduğu için ediyordur.

Merfû veya mevkûf olarak zikrettiği muallak (isnâdsız) hadislere gelince, bunlar sahih hükmündedir. Buhârî bunları bazen “Şöyle dedi” veya “Şöyle yaptı” gibi net ifadelerle, bazen de “Rivayet edildiğine göre” veya “Zikredildiğine göre” gibi ifadelerle nakleder.

Merfû olan bir hadis bir yerde mevsûl olarak yer alırken bazı yerlerde bu hadis muallak olarak zikredilir. Mevsûl olan hadisi başka bir yerde muallak olarak nakletmesi faydası olmadan tekrara düşmemek içindir. Ancak hadis birçok hükmü içeriyorsa ve tekrarı gerektiriyorsa bu durumda isnâdı kısa bir şekilde zikreder.

Bazı hadisler de kitapta sadece muallak olarak yer alır. Bunun da iki sebebi vardır. Birincisi bu hadisin yerini tutacak başka bir hadisin bulunmasıdır. İkincisi onu hocasından işitmişliği konusunda tereddüdü bulunması veya hadisi hocasından müzakere sırasında işitmiş olmasındandır. Muallak olarak naklettiği hadislerin çoğunu hocalarından almıştır.

Örneğin *Vekâle* konusu içinde şöyle der: Osmân b. el-Heysem şöyle dedi: “Avf’ın Muhammed b. Sîrîn’den bildirdiğine göre Ebû Hureyre: «Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem) beni Ramazan zekatını korumakla görevlendirdi... »

Bu hadisi Kur’ân’ın faziletleri ve İblis konuları içinde de zikretmiş ancak buradakilerden hiç birinde “Osmân b. el-Heysem şöyle dedi” dememiştir. Görüldüğü kadarıyla Buhârî bunu Osmân’dan işitmiş değildir. Buhârî hocalarından işitmediği birçok hadisi naklederken “Filan şöyle dedi” siygasını kullanmıştır. Başka yerlerde de bu hadisleri naklederken kendisiyle hocası arasında olan raviyi de zikreder. Sırası gelince konuları içinde bunun örneklerini göreceğiz.

Buhârî’nin, şartlarını taşımayan hadislere yer vermesine gelince, bir hadis başkasının şartlarına göre sahih olabilir. Örneğin *tahâret* konusu içinde Hz. Âişe’nin: “Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem) her halinde Yüce Allah’ı zikrederdi” rivayetini zikreder. Bu, Müslim’in şartlarına göre sahih bir hadistir ve *Sahîh*’de bunu tahrîc etmiştir.

Bazen de böylesi bir hadis hasen bir hadistir ve huccet için elverişlidir. Yine *tahâret* konusu içinde şöyle der: Behz b. Hâkim’in babasından naklen dedesinden bildirdiğine göre Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem): “Kendisinden en

çok hayâ edilmesi gereken Yüce Allah'tır" buyurmuştur. Bu hadis hasen bir hadistir ve Behz b. Hakîm kanalıyla meşhurdur. *Sünen* sahipleri bu hadisi tahrir etmişlerdir.

Bazen de bir hadis, ravilerinden dolayı değil de isnâdında bulunan basit bir kopukluktan dolayı zayıf görülmüştür. Örneğin zekât konusu içinde şöyle der: Tâvus'un dediğine göre Muâz b. Cebel, Yemen ahalisine: "Zekat olarak vereceğiniz arpa veya buğday yerine hem size daha kolay, hem Muhammed'in (sallallahu aleyhi vesellem) ashâbı için daha kullanışlı olan kumaş veya giyecek getirin" dedi.

Bu hadisin isnâdı Tâvus'a kadar sahihtir. Ancak Tâvus, Muâz'dan bir şey işitmiş değildir.

Temrîd siygasıyla (eda siygası mechûl fiillerle) olan rivayetlere gelince, bunların sahih olduğuna hükmedilmez, ancak içlerinde sahih olanı da olmayanı da vardır. Buhârî'nin şartlarını taşıyan ve sahih olan böylesi çok az hadis vardır. Müslümanlardan bir grubun, liderleri bir hayvan tarafından sokulan bir kabileye uğramaları, Müslümanlardan bir adamın rukye olarak ona Fâtiha Suresi'ni okuduğu, bu olayı Resûlullah'a (sallallahu aleyhi vesellem) anlattıklarında onlara: "*En çok hak ettiğiniz ücret, Allah'ın Kitâb'ı için aldığınız ücrettir*" buyurduğu, tıpla ilgili hadisi Buhârî mânâ olarak zikrederken *cezmi* siygası kullanmaz. Çünkü Resûlullah'ın (sallallahu aleyhi vesellem) Fâtiha Suresi'yle rukye yapılması konusunda mevsûl bir sözü yoktur. Ancak burada Resûlullah'ın (sallallahu aleyhi vesellem) takririnden böylesi bir şeye karşı çıkmadığı anlaşılmaktadır.

Temrîd siygasıyla gelen ve sahih olan, ancak Buhârî'nin şartlarını taşımayan hadise namaz konusu içindeki hadis örnek verilebilir. Bu hadiste Abdullah b. es-Sâib: "Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem) sabah namazında Mü'minûn Suresi'ni okudu. Mûsa ve Hârûn veya İsa'yı zikreden âyetlere ulaştığında kendisini bir öksürük tuttu ve devam etmeyip rükûya gitti" demiştir. Bu hadis Müslim'in şartlarına göre sahihtir.

Bu hadislerden bazıları hasendir. Alışveriş konusu içinde Osmân b. Affân'dan bildirildiğine göre Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem): "*Bir şey satın alacağın zaman ölçüp al*" buyurmuştur. Bu hadisi Dârekutnî Ubeydullah b. el-Muğîre kanalıyla Osmân'ın azatlısı Munkiz'den rivayet etmiştir. Ubeydullah sadûk biridir. Munkiz de sika biri görülmüştür. Saîd b. el-Müseyyeb de bunu

rivayet ederek mutâbaat etmiştir. Ahmed de *Müsned*'de bunu aynı kanalla rivayet etmiştir. Ancak isnâdında İbn Lehîa vardır. İbn Ebî Şeybe de *Musannef*'de bunu Atâ kanalıyla Osmân'dan rivayet etmiştir. Ancak isnâdında kopukluk vardır. Bu hadis bütün kanallarıyla birlikte hasendir.

Bu siygayla gelen hadislerden bazıları zayıftır. Reddedilmiş olmasına rağmen cari uygulama bu hadise muvafıktır. Vasiyetler konusunda Resûlullah'ın (sallallahu aleyhi vesellem) vasiyetin uygulanmasından önce borcun ödenmesine hükmetmesi buna örnektir. Bunu Tirmizî “Ebû İshâk es-Sebî — Hâris el-A'var — Ali” kanalıyla mevsûl olarak rivayet etmiştir. Hâris zayıf biridir. Tirmizi bu hadisi ğarîb (tek kanallı) bulmuş, ancak Medine ahalisinin böylesi bir hükümde icma ettiklerini dile getirmiştir.

Bu siygayla gelen hadislerden bazıları zayıftır ve onu destekleyen bir şey olmadığı için de reddedilmiştir. Böylesi hadisler de Buhârî'de çok azdır. Böylesi hadisleri zikrettiği yerde Buhârî onun zayıflığını da dile getirir. Örneğin namaz konusu içinde Ebû Hureyre'den gelen, imamın farzı kıldırıldığı yerde nafîle namaz kılamayacağına yönelik hadisi zikrettikten sonra: “Sahih değildir” demiştir. Ancak bu hadisi Ebû Dâvud “Leys b. Ebî Süleym — Haccâc b. Ubeyd — İbrâhîm b. İsmâil — Ebû Hureyre” kanalıyla rivayet etmiştir. Leys b. Ebî Süleym zayıf biridir. Hocasının hocası da tanınmamaktadır ve ondan rivayetinde ihtilaf edilmiştir. Buhârî'de *cezm* ve *temrîd* siygasıyla gelen tüm hadislerin hükmü böyledir.

Mevkûf rivayetlere gelince, şartlarını taşımasa dahi sahih gördüğü hadisleri cezm siygasıyla naklederken, isnâdında zayıflık veya kopukluk bulunan hadisleri zorunlu bir durum olmadıktan sonra cezm siygasıyla zikretmez. Mevkûf olarak zikrettiği rivayetler de mezhep imamı arasında ihtilafli olan konularda tercih ettiği görüşü destekleme mahiyetindedir.

Buhârî'nin naklettiği rivayetler biri kendileri için başlık açılan, biri de kendileriyle başlık açıklanan olmak üzere iki çeşittir. *Sahîh* eserinde asıl rivayetler kendileri için başlık açılan sahih hadislerdir. Eserde yer alan mevkûf ve muallak rivayetler, hatta âyetler de başlığı açıklamak için yer almışlardır.

Buraya kadarını *Fethu'l-Bârî* eserinin mukaddimesinden özetleyerek aktardık.

Sahîh'teki hadis sayısına gelince, İbnu's-Salâh tekrarlarla birlikte 7275 hadis olduğunu söylemiştir. Nevevî de hadis sayısının bu kadar olduğunu

söylemiş ve bu sayıyı ayrıntılı bir şekilde açıklamıştır. Ebu'l-Fadl b. Hacer ise bunun için özel bir başlık açmış, bu başlıkta muallak ve mutâbi' olarak zikredilen hadisler dışında tekrarlarla birlikte hadis sayısının 7397 olduğunu söylemiştir. İbn Hacer bu şekilde diğerlerinin sayısına 122 hadis daha eklemiş oldu.

Tekrarsız ise *Sahîh*'de 2602 hadis vardır. Bunlara başka yerde mevsûl olarak zikretmediği ve muallak olarak yer verdiği 159 merfû hadisi eklersek tekrarsız 2761 hadis eder. Eserde muallak olarak gelen 1341 hadis vardır. Bunların çoğu da farklı yerlerde hadis metinlerinde tahrîc edilmiştir. Muallak olarak gelen ve başka kanallarla olsa bile farklı başlıklar altında tahrir edilmeyen sadece 160 hadis vardır. Mutâbaât olarak veya rivayetlerin farklılığına dikkat çekmek için zikredilen 344 hadis vardır. Bunların hepsi dahil tekrarlarla birlikte eserde 9082 hadis vardır. Mevkûf olarak sahabeden, maktû' olarak da tâbiûndan ve sonrakilerden gelen rivayetler bunun dışındadır.

Kirmânî'nin *Kevâkib*'de zikrettiğine göre eserde 100 küsur kitâb (ana konu), nüshalar arası basit farklılıklar göz ardı edilirse de 3450 başlık bulunmaktadır.

Eserde kendilerinden hadis işittiğini açıkça ifade ettiği 289 hocası vardır. Müslim dışında sadece kendisinin onlardan rivayette bulunduğu hoca sayısı 134'tür. Ayrıca kendilerinden direkt rivayette bulunduğu hocalardan bazılarından, *Kütüb-i Sitte*'nin diğer beş imamının ancak vasıtaıyla rivayetleri vardır. Üç ravi ile Resûlullah'a (sallallahu aleyhi vesellem) ulaşan (sülâsiyyât) 22 hadisi de vardır.

Sahîh'in üstünlüğüne gelince, daha önce de belirttiğimiz gibi bu alanda kaleme alınmış en sahih kitap, her zamanda âlimler tarafından en çok kabul görmüş eserdir. Faydaları sayılamayacak kadar çoktur ve birçok âlim bu alanda eserin diğerlerine üstünlüğüne şahadet etmiştir.

Ebû Zeyd el-Mervezî şöyle der: Rûkn ile Makâm arasında uyurken rüyamda Resûlullah'ı (sallallahu aleyhi vesellem) gördüm. Bana: "Daha ne zamana kadar benim kitabı bırakıp Şâfiî'nin kitabını okutacaksın?" deyince, ona: "Ey Allah'ın Resûlü! Senin kitabın hangisi?" diye sordum. Bana: "Muhammed b. İsmâil'in *Câmi*'i" karşılığını verdi.

Zehebî, *Târîhu'l-İslâm*'da şöyle der: Buhârî'nin *Sahîh*'i Allah'ın Kitâb'ından

sonra dini kitapların en üstünü ve en değerlisidir. Günümüzde isnâd bakımından en âli olanı bu eserdir. Otuz yıl öncesinde bile âli isnâda sahip olmasından dolayı beğenilirken günümüzde nasıl beğenilmesin? Kişi bu eseri dinlemek için bin fersah yol alacak olsa dahi yolculuğu heba olmaz.”

Hicri 713 yılında Zehebî böyle demiştir. Rivayet edildiğine göre de Buhârî şöyle demiştir: Rüyamda kendimi Resûlullah'ın (sallallahu aleyhi vesellem) önünde dururken gördüm. Elimde bir yelpaze vardı ve üzerine konan sinekleri kovuyordum. Bunu rüya yorumcularından birine sorduğumda bana: “Sen Resûlullah'a (sallallahu aleyhi vesellem) dayandırılan yalanları ondan uzaklaştırıyorsun” dedi. *Câmi'u's-Sahîh*'i kaleme almaya beni iten sebep de buydu. Bu kitapta her bir hadisi yazmadan önce yıkanıp iki rekat namaz kıldım. Hadislerini altı yüz bin hadis arasından seçtim. 16 yılda bitirdim. Eseri Allah ile aramda bir delil olarak kıldım. Esere sadece sahih hadisleri aldım. Daha uzun olmaması için de içine almadığım sahih hadisler aldıklarımın daha fazladır. Bu eserimi Mescid-i Harâm'da yazdım. Öncesinde Allah'a istiharede bulunmadan, iki rekat namaz kılmadan ve sıhhatinden emin olmadan hiçbir hadisi kitaba almadım.

İbn Hacer şöyle der: “Buhârî'nin eseri Mescid-i Harâm'da yazması ve bu yönde söylenenlere gelince, eserin tasnif ve konu tertibine Mescid-i Harâm'da başlamış, içeriği olan hadisleri de hem kendi beldesi hem de farklı beldelerde yazmıştır. Eseri 16 yılda tamamlaması da bunu göstermektedir. Zira Buhârî bu sürenin hepsini Mekke'de geçirmiş değildir.”

İbn Adiy'in bir grup hocadan bildirdiğine göre Buhârî, eserin başlıklarını Resûlullah'ın (sallallahu aleyhi vesellem) kabri ile minberi arasında temize çekmiştir. Her bir başlık için de iki rekat namaz kılmıştır. İbn Adiy'in bu rivayeti bu yönde daha önce söylenenlere aykırı değildir. Zira Buhârî eseri önce müsveddeye yazmış, sonra da temize çekmiştir.

Firebrî'nin bildirdiğine göre Buhârî ona şöyle demiştir: “Öncesinde yıkanmadan ve iki rekat namaz kılmadan *Sahîh*'ime tek bir hadis dahi koymuş değilim. Yüce Allah'ın bu çalışmamı bereketli kılmasını diliyorum.”

Ebû Muhammed Abdullah b. Ebî Cemre der ki: “Değerli âlimlerden bize nakledildiğine göre Buhârî'nin *Sahîh*'i sıkıntı anlarında okunduğu zaman sıkıntılar giderilirdi. Üzerinde *Sahîh*'in bulunduğu hiçbir gemi de batmazdı. Zira Buhârî duasına icabet edilen biriydi ve eserini okuyanlara dua etmişti.”

İmâduddîn b. Kesîr de şöyle der: Buhârî'nin *Sahîh*'iyle bulutlardan yağmur istenebilir. Bütün Müslümanlar bu eserin sıhhati ve kabulü konusunda ittifak etmişlerdir. Burhâneddîn el-Kîrâtî ne güzel demiş:

"Mest etti hadisleriyle kulaklarımı
 Küpe gibidir kulaklarımda sözleri
 Ne güzel tekrar ettiği o sözler
 Duyan için tatlı su gibi lezzetlidir
 Duyduklarımın karşıladım beklentilerimi
 Buldum aradıklarımı, elde ettim istediklerimi
 Tırmandım mutluluğun basamaklarını
 En hayırlı anlarımda en mutlu halimle
 Engelsiz ve apaçık işaretleriyle
 Tam da hedefime vardım
 Sağlam hadisleri okuyabiliyorsak
*Câmi'*nin içinde geçiyor diyedir
 En saf ve yalın haliyle konuşur
 Şüpheli şeylerden kişiyi uzaklaştırır
 Kaç elle temize çekilmiştir
 Kaç parmak ona işaret etmiştir
 Karanlıklar üstümüze çöktüğü zaman
 Dolunay gibi üzerimizde parlar
 Kalbimize mâlik olur faydalı hadisleriyle
 Mâlik'in Nâfi'den rivayet ettikleriyle
 Talebenin meşhur hocalarından
 En üst değerinde olan ıslahıyla
 Hocanın huzurunda okunan sözleriyle
 Geride bırakır şairlerin şiirlerini bile.

Başka biri de şöyle demiştir:

“Buhâra'nın evladı muhaddislerin yanında

Hadis ilminde rivayetlerin piridir

Kitabı bütün kitaplardan faziletlidir

Çünkü konuları sabah aydınlığı gibidir

Hadisleri sayfalarda çiçekler gibi açar

Okuyanı gül bahçelerinde gezdirir

Elifleri ağaç dalları gibidir

Üzerinde kuşları andıran hemzeleriyle

İçerdiği özlü ve hikmetli sözleriyle

Rengarenk çiçek açan bahçe gibidir.”

Ebu'l-Hasan Ali b. Ubeydillah b. Ömer eş-Şakî' en-Nâblusî şöyle demiştir:

“Rabbime hamdolsun *Sahîh*'i okudum

Günahlardan uzaklaşacaktır onu okuyan kişiler

Buhârî en dolu bulutları bile sulayan biridir

En uzak yıldızlara bile ışık verebilir

Güvenilir bir hafız, kabul görmüş imamdır

Hadis öğrenmek için yollara düşüp yorulmayandır

Her bölgeden hadis talep edip öğrenmiştir

En meşhur âlimlerden hadis nakletmiştir

Pek çok kişi ondan rivayette bulunup faydalanmış

Onun faziletini bütün insanlar itiraf etmiştir

Sahîh'iyle bir denizdir, bir cevher gibidir

Sen de cevheri istiyorsan dal bu denize

An'ane ile öyle hadisler rivayet etmiştir ki

Tekrar edilince duyanları mest eder.”

Ebu'l-Futûh el-İclî de şöyle demiştir:

"Buhârî'nin *Sahîh*'i edebi bir eserdir

Metinleri güçlü ve pek değerlidir

Tertibi sağlam ravileri meşhurdur

Altın gibi kullanışlıdır ve dopdoludur

Kavuşturur açıklığa en zor meseleleri bile

Lafızları seçkinler için seçilmiş gibidir

Mânâ yönünden bereketli ve şerefli

Zengin konularıyla nadide bir eserdir

Gökteki yıldızlardan bile daha yüksektir

Güzel olan ne varsa içinde derlenmiştir

Sabah aydınlığı gibi yayar ışığını yükseklerden

Şüpheleri giderecek sağlam metinlere sahiptir

Buhârî sanki bu eserinde yazdıklarını

Bizzat Mustafa'dan (sallallahu aleyhi vesellem) duymuş gibidir

Allah razı olacak şekilde onu mükafatlandırsın

Katında onu en yakınlarından biri kılsın.

İbn Âmir el-Fadl b. İsmâil el-Cürcânî de şöyle demiştir:

"*Sahîh*'e hak ettiği değer verilecek olsaydı

Ancak altın suyuyla yazılırdı

Hidayet ile dalâlet arasındaki çizgidir

Yormayandır, sıkmayandır, vecizdir

İsnâdları gökteki yıldızlar gibidir

Metinlerin önünde ateş parçalarıdır

Peygamber'in dininin terazisidir

Hem Arap, hem Acemlerin önderidir

Şüphe yok ateşe karşı bir perdedir
 Rıza ile öfkeyi ayıran mihenktir
 Sünnet için en hayırlı yoldaştır
 Şüphelerden kurtaran bir ışıktır
 Öyle bir eserdir ki tüm âlimler
 Yüksek konumunu ikrar etmiştir
 Diğer tüm âlimleri geride bırakmıştır
 Tüm yazdıklarına baskın çıkmıştır
 Gafleti olanlar ile kusuru bulunanlardan
 Yalancı olanlardan uzak durmuştur
 İtibar etmiştir adil bulunanlara
 Kitablarda rivayetleri sahih olanlara
 Tertibi ve başlıklarının güzelliğiyle
 Şaşkınlık verir, hayran bırakır
 Rabbin seni arzu etiklerine ulaştırsın
 İhsanıyla en iyi şekilde mükafatlandırsın
 Bitmeden ve ardı kesilmeyen hayırlarla
 Seni cennet bahçelerine yerleştirsın.

Buhârî —Allah ona hayırlar versin— engin bilgisiyle ilminin bayrağını en yüksek yere dikmiştir. Onun bu eseri karşısında diğer eserlerin alını secdeye gitmiştir. Bu alanda karanlık kalan her bir noktayı aydınlatmıştır. Hiçbir müslümanın şüphe etmediği hadislerinin pınarından tüm âlimler kaplarını doldurmuştur. Bu ilmin semalarında en yüksek ve en fazla ışık veren yıldız gibidir. Allah bu eserinden dolayı onu cennette yüksek makamlara getirsin ve ona ardı kesilmeyen hayırlar ihsan etsin.

BUHÂRÎ'NİN NESEBİ, İLMÎ HAYATI, HOCALARI, ÖĞRENCİLERİ VE DİNDARLIĞI

Buhârî'nin tam adı Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâil b. İbrâhîm b. Muğîre el-Cu'fî'dir. Geçmişte ve gelecekte hadisin hocası ve en önde gelen otoritesi sayılır. Arapların da, Acemlerin de imamıdır. Şöhreti batı ve doğuda her yere ulaşmıştır.

Dedesi Berdizbeh, kabilesinin dininden olan bir Persti. Babası Muğîre, Buhâra valisi Yemân el-Cu'fî vasıtasıyla Müslüman oldu. Kişinin, vasıtasıyla Müslüman olduğu kişinin velayetinde sayılacağını söyleyenlerin mezhebine göre de Cu'fî nisbesiyle anılmıştır. Buhârî'ye de bundan dolayı el-Cu'fî denilir. Buhâra valisi Yemân da muhaddis Abdullah b. Muhammed b. Câfer b. el-Yemân el-Cu'fî el-Müsneğî'nin dedesidir.

Buhârî'nin dedesi İbrâhîm b. el-Muğîre hakkında fazlaca bilgimiz bulunmamaktadır. Babası İsmâil'e gelince İbn Hibbân'ın *es-Sikât* kitabında ona da yer verilir. İbn Hibbân bu eserde dördüncü tabakadakileri zikrederken: "İsmâil b. İbrâhîm, Buhârî'nin babasıdır. Hammâd b. Zeyd ve Mâlik'ten rivayetlerde bulunur. Ondan da Iraklılar rivayette bulunur. Oğlu *et-Târîhu'l-Kebîr* eserinde onu zikretmiş, Mâlik, Hammâd b. Zeyd'den rivayetlerde bulunup, İbnu'l-Mübârek'e arkadaşlık ettiğini söylemiştir" demiştir.

Zehebî, *Târîhu'l-İslâm*'da şöyle der: "Buhârî'nin babası âlim bir zattı. Ebû Muâviye ve bir grup kişiden rivayette bulunmuştur. Ahmed b. Câfer ve Nasr b. el-Hüseyn de ondan rivayetlerde bulunmuşlardır."

Ahmed b. Hafs şöyle der: Vefatı anında Ebu'l-Hasan İsmâil b. İbrâhîm'in yanına girdim. Bana: "Tüm malımın içinde tek bir dirhem bile haramlığı konusunda şüphem yok" dedi. Bunu duyunca kendimi çok değersiz gördüm.

Buhârî, Şevvâl ayının 13'ünde Cuma günü Cuma namazı sonrası doğdu. İbn Kesîr ise onun hicri 194 yılında Şevvâl ayının 13'ünde Cuma gecesi Buhâra'da doğduğunu söylemiştir. Buhâra, Maverâünnehr'in en büyük kentlerinden biridir. Semerkant ile aralarında 8 günlük bir mesafe vardır.

Babası İsmâil vefat ettiğinde Buhârî henüz küçük bir çocuktı ve annesinin yanında bir yetim olarak büyüdü. Buhârî, zayıf, orta boylu biriydi.

Ğuncâr'ın *Târîhu Buhârâ*'da, Lâlekâî'nin de *Şerhü's-Sünne*'de zikrettiğine

göre Buhârî henüz küçük bir çocukken gözlerini kaybetti. Annesi rüyasında Hz. brâhîm el-Halîl'i gördü. İbrâhîm ona: "O kadar çok dua ettin ki Yüce Allah oğluna gözlerini geri verdi" dedi. Sabah olduğunda da Buhârî'nin gözleri açılmıştı. Buhârî buluğa erinceye kadar ilim ortamında yetişip büyüdü.

Buhârî'nin katibi Ebû Câfer Muhammed b. Ebî Hâtim şöyle der: Buhârî'ye: "İlmi hayatın nasıl başladı?" diye sorduğumda şöyle dedi: "Mektepte 10 yaşındayken hatta daha da küçükken içimde hadis öğrenme isteği oluştu. 10 yaşımı tamamladıktan sonra mektepten ayrıldım ve Dâhilî gibi âlimlerin derslerine katılmaya başladım. Günlerden birinde Dâhilî öğrencilerine hadis aktarırken bir hadisin isnâdında «Süfyân'ın Ebu'z-Zübeyr'den, onun da İbrâhîm'den bildirdiğine göre» deyince, ben: «Ebu'z-Zübeyr, İbrâhîm'den rivayette bulunmuş değildir» diyerek araya girdim. Dâhilî bu sözümünden dolayı bana sert çıktı. Ona: «Şayet yanındaysa hadisin aslını kontrol et» dediğimde içeriye girip hadisi aslından kontrol etti. Çıktığında bana: «Ey çocuk! Peki doğrusu nedir?» diye sordu. Ona: «Bunu Zübeyr b. Adiy, İbrâhîm'den bildirmiştir» dediğimde elimden kalemi aldı. Kitabında bulunan bu hadisi düzeltti ve: «Doğru söylüyorsun» dedi."

Buhârî'nin öğrencilerinden bazıları: "Bu olay olduğunda kaç yaşlarındaydın?" diye sorunca, Buhârî: "11 yaşlarındaydım" karşılığını verip şöyle devam etti: "16 yaşına geldiğimde İbnu'l-Mübârek ve Vekî'nin kitaplarını ezberlemiş, rey sahiplerinin görüşlerini de öğrenmiştim. Daha sonra ağabeyim Ahmed ve annemle birlikte Mekke'ye gittik. Haccettikten sonra ağabeyim Buhâra'ya geri döndü ve orada vefat etti. Ben de hadis öğrenmek için Mekke'de kaldım. 18 yaşına geldiğimde sahabe ve tâbiûnun hükümleri ile sözlerini içeren kitabımı telif ettim. Yine o zamanlarda Resûlullah'ın (sallallahu aleyhi vesellem) kabrinin yanında ve mehtaplı gecelerde *et-Târîhu'l-Kebîr* kitabımı tasnif ettim. Târihte yaşamış her bir kişinin yanımda mutlaka bir kıssası vardır. Ancak kitabın çok hacimli olmasını istemediğim için tümünü zikretmedim."

Ebû Bekr b. Ebî Attâb el-A'yen der ki: "Muhammed b. Yûsuf el-Firyâbî'nin kapısında Muhammed b. İsmâil'den hadisler yazdık ki Buhârî o zamanlar henüz yüzünde tek bir kıl dahi bulunmayan genç bir çocuktu."

Firyâbî hicri 212 yılında vefat etmiştir. Buna göre Buhârî o zamanlar 18 yaşlarındaydı veya daha küçüktü.

Hadis öğrenmek için yolculuklara çıkması konusuna gelince, İbn Hacer'in dediğine göre Buhârî'nin bu yönde ilk yolculuğu hicri 210 yılında Mekke'ye olmuştur. Şayet hadis öğrenmeye başladığı ilk zamanlarda böylesi bir yolculuğa çıkmış olsaydı akranları gibi ilk âlimlerden çok kişiye de yetişmiş olurdu. Yine de onlara yakın değerinde olan Yezîd b. Hârûn ve Ebû Dâvud et-Tayâlisî gibi âlimlere yetişmiştir.

Abdurrezzak'a da yetişmiş ve onun yanına gitmek istemiştir. Ancak yola çıkmadan onun vefat ettiği söylenince Yemen'e gidişi biraz gecikmiştir. Sonradan Abdurrezzak'ın hayatta olduğu öğrenilince de Buhârî arada birinin vasıtasıyla ondan hadis rivayet etmeye başlamıştır. Mekke'den döndükten sonra imkanı elverdiği ölçüde farklı beldelerdeki hadis âlimlerinin yanına gidip hadis tahsil etmiştir.

Zehebî ve başkalarının dediğine göre Buhârî'nin ilk hadis öğrenimi 205 yılında başlamıştır. Kendi bölgesinde Muhammed b. Selâm el-Bîkendî, Abdullah b. Muhammed el-Müsnedî, Muhammed b. Ar'ara ve Hârûn b. el-Eş'as gibi ileri gelen âlimlerden bir çok hadisi tahsil ettikten sonra 210 yılında başka bölgelere seyahatler yapmıştır.

Belh'te Mekki b. İbrâhîm, Yahya b. Bişr ez-Zâhid, Kuteybe ve benzeri hocaların hadis derslerinde bulunup, onlardan hadis dinledi. Mekki, tâbiûnun sika kişilerinden ona hadis rivayetinde bulunanlardan biridir.

Merv'de Ali b. Şakîk, Abdân, Muâz b. Esed, Sadaka b. el-Fadl gibilerinden hadis dinlemiştir. Nisabur'da Yahya b. Yahya, Bişr b. el-Hakem ve İshâk gibilerinin derslerine katılmıştır. Rey'de İbrâhîm b. Mûsa ve benzeri hadis âlimlerinden hadis tahsil etmiştir.

Bağdat'ta Muhammed b. İsa b. et-Tabbâ' ve Şurayh b. en-Nu'mân gibilerinden hadis dinlemiş ve: "Hicri 210 yılında Bağdat'ta Muallâ b. Mansûr'un derslerine katıldım" demiştir.

Basra'da Ebû Âsım en-Nebîl, Bedel b. el-Muhbir, Muhammed b. Abdillâh el-Ensârî, Abdurrahman b. Muhammed b. Hammâd, Amr b. Âsım el-Kilâbî ve Abdullah b. Recâ el-Ğadenî gibilerinden hadis dinlemiştir.

Kufe'de Ubeydullah b. Mûsa, Ebû Nuaym, Talk b. Ğannâm, Hasan b. Atiyye, Hallâd b. Yahya, Hâlid b. Mahled, Ferve b. Ebi'l-Mağrâ ve Kabîsa gibilerinden hadis dinlemiştir. Talk ve Ğannâm da Buhârî'nin ilk vefat eden

hocalarındandır.

Mekke'de Ebû Abdîrrahman el-Mukrî, Humeydî, Ahmed b. Muhammed el-Ezrakî gibilerinden hadis dinledi. Medine'de Abdulazîz el-Uveysî, Mutarriif b. Abdillâh ve Ebû Sâbit Muhammed b. Abdillâh gibilerinden hadis dinledi.

Vâsıt'ta Amr b. Muhammed b. Avn ve başkalarından hadis dinledi. Mısır'da Saîd b. Ebî Meryem, Abdillâh b. Sâlih el-Kâtib, Saîd b. Telîd ve Amr b. er-Rabî' b. Târik gibilerinden hadis dinledi.

Dimaşk'ta az bir şey Ebû Müshir'den ve Ebu'n-Nadr el-Ferâdisî'den hadis dinledi. Kayseriyye'de Muhammed b. Yûsuf el-Firyâbî'den hadis dinledi. Askalân'da Âdem b. Ebî İyâs'tan hadis dinledi. Humus'ta Ebu'l-Muğîre, Ebu'l-Yemân, Ali b. Ayyâş, Ahmed b. Hâlid el-Vehbî ve Yahya el-Vuhâzî'den hadis dinledi.

Muhammed b. Ebî Hâtim'in bildirdiğine göre Buhârî: "1080 hadis hocasından hadis yazdım" demiştir. Buhârî yine: "Sadece imanın ve hem söz hem de amel olduğunu kabul edenlerden hadis yazdım" demiştir.

İbn Hacer, Buhârî'nin hadis aldığı kişileri beş tabakada toplamıştır.

Birinci tabakada Buhârî'ye tâbiûndan naklen rivayette bulunan kişiler vardır. Muhammed b. Abdillâh el-Ensârî bunlardandır ve Buhârî'ye Humeyd'den rivayetlerde bulunmuştur. Bir diğeri Mekkî b. İbrâhîm'dir ve ona Yezîd b. Ebî Ubeyd'den rivayetlerde bulunmuştur. Bir diğeri Ebû Âsım en-Nebîl'dir ve o da Yezîd b. Ebî Ubeyd'den ona rivayetlerde bulunmuştur. Bir diğeri Ubeydullah b. Mûsa'dır ve İsmâil b. Ebî Hâlid'den ona rivayetlerde bulunmuştur. Bir diğeri Ebû Nuaym'dır ve o da A'meş'ten ona rivayetlerde bulunmuştur. Bir diğeri Hallâd b. Yahya'dır ve İsa b. Tahmân'dan ona rivayetlerde bulunmuştur. Ali b. Ayyâş ve İsâm b. Hâlid de bunlardandır. Bunlar da Cerîr b. Osmân'dan ona rivayetlerde bulunmuşlardır. Bunların hepsinin de hocaları tâbiûndandır.

İkinci tabakada bunların zamanında yaşayan ancak tâbiûnun güvenilir olan kişilerinden hadis işitmeyen kişilerdir. Âdem b. Ebî İyâs, Ebû Müshir Abdula'lâ b. Müshir, Saîd b. Ebî Meryem ve Eyyûb b. Süleyman b. Bilâl bunlardandır.

Üçüncü tabakada olan hocaları tâbiûndan kimseyle görüşmemiş, ancak tebeu't-tâbiîn'in büyüklerinden hadis işitmiş kişilerdir. Süleyman b. Harb,

Kuteybe b. Saîd, Nuaym b. Hammâd, Ali b. el-Medînî, Yahya b. Maîn, Ahmed b. Hanbel, İshâk b. Râheveyh, Ebû Bekr b. Ebî Şeybe ve Osmân b. Ebî Şeybe bunlardandır. Bu tabakada olanlardan Müslim de hadis almıştır.

Dördüncü tabakada, birlikte hadis tahsil ettiği, bazıları da kendisinden daha önce hadis işitmiş olan arkadaşları bulunmaktadır. Muhammed b. Yahya ez-Zühîlî, Ebû Hâtîm er-Râzî, Muhammed b. Abdîrrahîm, Abd b. Humeyd ve Ahmed b. en-Nadr bunlardandır. Buhârî, hocalarından dinleyemeyip kaçırdığı veya sadece bunlarda bulduğu hadisleri onlardan almıştır.

Beşinci tabakada bazı öğrencileri bulunmaktadır. Buhârî faydalı gördüğü bazı hadisleri bunlardan almıştır. Abdullah b. Hammâd el-Âmilî, Abdullah b. Ebî'l-Kâdî el-Havarezmî ve Hüseyin b. Muhammed el-Kabbânî bunlardandır. Buhârî çok az da olsa bunlardan rivayette bulunmuştur.

Kişinin kendi öğrencilerinden yaptığı rivayetler konusunda Osmân b. Ebî Şeybe'nin bildirdiğine göre Vekî': "Kişi ilim olarak kendinden daha üstte, kendisiyle aynı seviyede ve kendinden daha aşağıda olan kişilerden de rivayette bulunmadıkça hadis âlimi sayılmaz" demiştir.

Buhârî de: "Muhaddis ilim olarak kendinden daha üstte, kendisiyle aynı seviyede ve kendinden daha aşağıda olan kişilerden rivayette bulunmadıkça tam mânâsıyla hadis âlimi olamaz" demiştir.

Tâceddîn es-Sübkî, Buhârî'yi Şâfiî fakihlerin ikinci tabakasından saymış ve: "Zaferânî ve Ebû Sevr el-Kerâbîsî'den rivayetlerde bulunmuştur. *Sahîh*'inde Şâfiî'den bizzat rivayette bulunmamıştır. Zira Buhârî henüz küçük yaştayken Şâfiî vefat etmişti" demiştir.

Buhârî, Hüseyin ve Ebû Sevr kanalıyla Şâfiî'nin bazı fikhî meselelerini nakletmiştir. Bu yöndeki çabası ve gayretiyle de çok geçmeden kendi zamanının en önde gelen, parmakla gösterilen fakihlerinden biri olmuştur. Namı bütün bölgelere yayılmış, ondan ders almak isteyen ilim talebeleri dört bir yerden yanına gelmişlerdir.

Buhârî'den rivayette bulunanlara gelince, Zehebî ve başkalarının dediğine göre Buhârî, Hicâz, Irâk ve Mâveraünnehir'de rivayetlerde bulunmuştur. Henüz yüzünde tek kıl dahi olmadığı küçük bir yaşta ondan hadis yazılmıştır. Eskilerden Ebû Zûr'a ve Ebû Hâtîm ondan rivayetlerde bulundu. Tirmizî de

ondan rivayette bulundu. Nesâî'nin ondan rivayette bulunup bulunmadığı konusunda ihtilaf olsa da doğrusu ondan rivayette bulunmadığıdır. Müslim de *Sahîh* dışındaki eserlerinde ondan rivayette bulundu.

Fakîh Muhammed b. Nasr el-Mervezî, Sâlih b. Muhammed Cezere, Ebû Bekr b. Ebî Âsım, Mutayyin, Ebu'l-Abbâs es-Serrâc, Ebû Bekr b. Huzeyme, Ebû Kureyş Muhammed b. Cum'a, Yahya b. Ebî Sâid, İbrâhîm b. Ma'kil en-Nesefî, Muhîb b. Süleym, Süheyl b. Şâzeveyh, Muhammed b. Yûsuf el-Firebrî, Muhammed b. Ahmed b. Dâleveyh, Abdullah b. Muhammed el-Aşkar, Muhammed b. Hârûn el-Hadramî, Hüseyin b. İsmâîl el-Mahâmîlî, Ebû Ali Hasan b. Muhammed ed-Dârikî, Ahmed b. Hamdân el-A'meş, Ebû Bekr b. Ebî Dâvud, Muhammed b. Mahmûd b. Anber en-Nesefî, Câfer b. Muhammed b. Hasan el-Cezerî, Ebû Hâmid b. eş-Şarkî ve kardeşi Ebû Muhammed Abdullah, Muhammed b. Süleyman b. Fâris, Muhammed b. el-Müseyyeb el-Arğiyânî ve Muhammed b. Hârûn er-Rûyânî ondan rivayette bulunan kişilerden bazılarıdır.

Buhârî'den *Sahîh*'i rivayet eden son kişi Mansûr b. Muhammed el-Bezdevî'dir. Buhârî'den hadis işittiğini söyleyenler arasında en son ölen kişi Ebû Zahîr Abdullah b. Fâris el-Belhî'dir ve 346 yılında vefat etmiştir. Ondan âlî bir isnâdla hadis rivayetinde bulunan en son kişi Hatîb el-Mavsîlî'dir. Buhârî ile arasında üç ravi vardır.

Buhârî, hafızası güçlü çok zeki birisiydi. Henüz çocukken 70 bin hadisi ezbere bildiği söylenir. Sadece bir okumayla bir sayfayı ezberlediği rivayet edilir.

Katibi Muhammed b. Ebî Hâtîm'in bildirdiğine göre Hâşid b. İsmâîl ve başkası şunu anlatırlardı: "Buhârî, henüz çocukken bizimle birlikte hadis dinlemeye gelip giderdi. Ancak günlerce gidip gelmemize rağmen hiçbir şey yazmadığını gördük. Bunun sebebini sorup durduğumuzda sonunda: «Bu konuda üzerime çok geldiniz. Yazdıklarınızı bana çıkarın» dedi. Yazdıklarımızı çıkardığımızda 15 bin hadisten daha fazla çıktı. Buhârî ezberinden yazdığımız hadisleri teker teker bize okudu. Hatta yazdığımız bazı hadisleri onun ezberinden tashih ettik. Sonunda da bize: «Sizce ben hadis dinlemeye öylesine gelip vaktimi boşa mı harcıyorum?» dedi. Bunu görünce bu konuda ondan daha üstün birinin olmadığını anladık. Âlimler bile henüz genç bir çocukken hadis dinlemek için peşinden koşar, zorla yolun bir yerinde

oturturlardı. Bu şekilde çevresinde çoğundan hadis yazılan binlerce kişi toplanırdı.”

Muhammed b. Hâtîm’in bildirdiğine göre Süleyman b. Mücâhid şöyle demiştir: Muhammed b. Selâm el-Bîkendî’nin yanındayken bana: “Biraz daha erken gelseydin burada 70 bin hadisi ezberden bilen bir çocuk görecektin” dedi. Bunun üzerine yanından çıkıp bu çocuğu aramaya koyuldum. Bulduğumda ona: “70 bin hadisi ezberden bildiğini söyleyen kişi sen misin?” diye sordum. Çocuk: “Evet, hatta daha fazlasını biliyorum. Kendisinden sana rivayette bulunacağım sahâbi veya tâbiûnun çoğunun da doğum ve ölüm tarihleri ile ikamet yerlerini biliyorum. Onlardan rivayet ettiğim her bir hadis de Allah’ın Kitâb’ı ile Resûlullah’ın (sallallahu aleyhi vesellem) sünneti gibi ezberlediğim yazılı bir kaynağa dayanmaktadır” karşılığını verdi.

Muhammed b. Hamreveh’in bildirdiğine göre Buhârî şöyle demiştir: “Sahih hadislerden 100 bin tane, sahih olmayan hadislerden de 200 bin tanesini ezbere biliyorum. *Câmi’u’s-Sahîh*’i yaklaşık olarak 600 bin hadis arasından seçtim. Belh’e gittiğimde kendisinden rivayette bulunduğum her bir kişiden bildiğim hadisleri onlara yazdırmamı istediler. Onlara bin farklı hocadan biner hadis yazdırdım. Bir defasında Enes’in öğrencileriyle müzakere ederken bir saat içinde yanımda 300 kişi toplandı.”

Muhammed b. Ebî Hâtîm şöyle der: “Buhârî’nin hibe konusunda yazdığı kitapta 500’e yakın hadis vardı. Vekî’nin hibe konusunda yazdığı kitapta ise müsned olarak sadece iki veya üç hadis bulunmaktadır. İbnu’l-Mübârek’in hibe konusunda yazdığı kitapta da müsned olarak sadece beş kadar hadis bulunmaktadır.”

Muhammed b. Ebî Hâtîm’in bildirdiğine göre Buhârî şöyle demiştir: Firyâbî’nin dersindeyken: “Süfyân’ın Ebû Arûbe’den, onun da Ebu’l-Hattâb’dan, onun da Enes’ten bildirdiğine göre Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem) tek gusülle bütün hanımlarını dolaşıp birlikte olurdu” dediğini işittim. Derste bulunanlardan hiçbiri de Ebû Arube ve Ebu’l-Hattâb’ın kim olduğunu bilmiyordu. Ben: “Ebû Arûbe denilen Ma’mer’dir. Ebu’l-Hattâb da Katâde’dir” dedim. Süfyân meşhur ravileri künyeleriyle zikrederdi.

Muhammed b. Ebî Hâtîm der ki: Ebû Recâ el-Hâfız, Buhârî’nin yanına geldi ve: “Benim geleceğimi duyduğunda nasıl bir hazırlık yaptın? Nelere bakıp kontrol ettin?” diye sordu. Buhârî: “Ne bir hazırlık yaptım, ne de bir şeylere

baktım. Bir şey sormak istiyorsan sor” karşılığını verdi. Sonrasında Buhârî onunla bazı konularda münazara etmeye başladı ve Ebû Recâ'nın bazı konuları bilmediği ortaya çıktı. Buhârî ona: “Daha fazlasını ister misin?” diye sorunca, Ebû Recâ mahcubiyetten: “Evet!” karşılığını verdi. Buhârî: “İstediğini bana sorabilirsin” deyince, Ebû Recâ, ravilerden Eyyûb isminde olanları saymaya başladı. Ebû Recâ onlardan 13 tanesini sayarken Buhârî susup dinliyordu. Ebû Recâ bir şey bildiğini zannedip: “Ey Ebû Abdillâh! Pek çok konuyu bilmiyormuşsun!” deyince Buhârî saydığı isimlerden 7 tanesinin yanlış olduğunu söyleyip o isimde 70 kişi daha saydı. Ardından Buhârî ona: “Siyah sarık konusunda kaç rivayetin var?” diye sordu. Recâ: “Sendeki rivayetleri bana söyle” karşılığını verdi. Buhârî: “Bu konuda 40 hadis rivayet edilir” deyince Recâ utandı ve diyecek bir şey bulamadı.

Buhârî'nin hadis illetleri konusunda da derin bir bilgisi vardı. Rivayet edildiğine göre Müslim b. el-Haccâc ona: “Bırak da ayaklarını öpeyim ey hocaların hocası! Ey muhaddislerin efendisi! Ey hadis illetlerinin tabibi!” demiştir.

Tirmizî de: “İrak ve Horasan'da hadis illetleri, isnâdlar ve tarih konusunda Muhammed b. İsmâil'den daha âlim birini görmüş değilim” demiştir.

Ebu'l-Ezher şöyle der: “Semerkant'ta hadis talep eden 400 kişi vardı. Bunlar bir hafta boyunca Buhârî'nin yanında toplandılar ve hadislerde hata yapmasını beklediler. Bunun için Şam'ın isnâdını Irak'ın isnâdına, Irak'ın isnâdını Şam'ın isnâdına, Harem'in isnâdını Yemen'in isnâdına karıştırıp ona sordularsa da ne isnâd, ne de metinde tek bir hata bile yaptığını göremediler.”

Ahmed b. Adiy el-Hâfız der ki: Birçok hocadan işittiğime göre Buhârî, Bağdat'a geldiğinde muhaddisler onu sınamak istediler. Bunun için 100 hadisin metinleri ile isnâdlarını birbirine karıştırıp bunları on kişiye verdiler ve toplantı yerinde bunları Buhârî'ye sırayla sormalarını söylediler. Dışarıdan gelen Horasanlılar ile Bağdatlılar Buhârî'nin meclisinde toplanıp yerini alınca bu on kişiden biri izin alıp kalktı ve elindeki 10 hadisten birini ona sordu. Buhârî: “Bu hadisi bilmiyorum” dedi. Adam başka bir hadisi sorunca Buhârî: “Bunu da bilmiyorum” dedi. Bu şekilde adam elindeki 10 hadisi de sordu. Buhârî hiçbirini bilmediğini söyleyince orada bulunan fakihler birbirine bakıp: “Adam zeki biri” demeye başladılar. Bilgisi olmayanlar ise Buhârî'nin sorular

karşısında aciz kaldığını düşündüler.

Ardından o muhaddislerden başka biri kalktı ve önceki adam gibi elindeki hadisleri tek tek sormaya başladı. Buhârî her biri için de: “Bilmiyorum” demekten başka da bir cevap vermedi. Bu şekilde muhaddisler tarafından 100 hadis Buhârî’ye soruldu. Sorular bitince Buhârî ilk soran adama döndü ve: “İlk hadisi sen şu şekilde okudun, oysa doğrusu şöyleydi. İkinci hadisi şu şekilde okudun, oysa doğrusu şöyleydi. Üçüncü hadisi şu şekilde okudun, oysa doğrusu şöyleydi...” diyerek adamın sorduğu 10 hadisten her birinin metnini asıl isnâdına, isnâdını asıl metnine döndürerek doğrusuyla okudu. Diğer kişilerin sorduğu hadisler konusunda da aynı şeyi yaptı. Oradakiler bunu görünce zekasının gücü ile derin bilgisini kabul ettiler.

Yûsuf b. Mûsa el-Mervezî anlatıyor: Basra camiindeyken bir münadinin: “Ey ilim talebeleri! Muhammed b. İsmâîl el-Buhârî geldi! Kalkıp yanına gidin” diye seslendiğini işittim. Ben de yanına gelenlerden biriydim. Gittiğimde sakallarında hiç beyaz kıl bulunmayan ve bir sütunun arkasında namaz kılan bir gençle karşılaştım. Namazı bitirince insanlar çevresinde toplandı ve hadis yazdırmak için bir oturum yapmasını istediler. Genç buna olumlu cevap verince münâdi Basra camiinde bir daha kalktı ve: “Ey ilim talebeleri! Muhammed b. İsmâîl el-Buhârî geldi! Bize hadis yazdırması için bir oturum yapmasını istediğimizde kabul etti. Yarın filan yerde olacak!” diye seslendi.

Diğer gün söz konusu vakit geldiğinde oturulacak yerde muhaddisler, hafızlar, fakihler ve münazaracılardan şu kadar bin kişi toplandı. Buhârî hadis yazdırmak için oturunca yazdırmadan önce: “Ey Basra ahalisi! Genç biri olarak benden sizlere hadis yazdırmamı istediniz. Ben de sizin beldenizden olanlardan naklen, ancak sizde bulunmayan ve size faydası olacak hadisleri yazdıracağım” dedi.

Oradakiler onun bu sözünü hayretle karşıladılar. Buhârî hadis yazdırmaya: “Abdullah b. Osmân b. Cebele b. Ebî Revvâd el-Atekî’nin sizin beldenizde babasından, onun Şu’be’den, onun Mansûr ve başkasından, onların Sâlim b. Ebi’l-Ca’d’dan, onun da Enes b. Mâlik’ten bildirdiğine göre bedevinin biri Resûlullah’a (sallallahu aleyhi vesellem) gelip şöyle dedi...” diyerek başladı. Söz konusu hadisi tamamıyla yazdırdıktan sonra: “Bu hadis sizin yanınızda Mansûr’dan değil, başkasından naklen vardır” dedi. O mecliste bu şekilde birçok hadis yazdırdı. Her bir hadiste de: “Bu hadisi filan kişi rivayet etti,

ancak sizin yanınızda onun rivayetiyle yoktur” dedi.

Ebû Hâmid el-A'mâ anlatıyor: Nisabur'da Buhârî'nin yanındayken Müslim b. el-Haccâc geldi ve Ubeydullah b. Ömer'in Ebu'z-Zübeyr'den naklen Câbir'den bildirdiği: “Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem) bir müfrezede bizleri gönderdi. Aramızda Ebû Eyyûb de vardı...” hadisini sordu. Buhârî: “İbn Ebî Uveys'in bize kardeşinden, onun Süleyman b. Bilâl'dan, onun da Ubeydullah'tan bildirdiğine göre...” diyerek Müslim'in sorduğu hadisi tamamıyla zikretti.

Orada bulunanlardan biri Buhârî'ye Haccâc b. Muhammed'in “İbn Cüreyc — Mûsa b. Ukbe — Süheyl b. Ebî Sâlih — Süheyl'in babası — Ebû Hureyre” kanalıyla Resûlullah'tan (sallallahu aleyhi vesellem) naklettiği: “*Meclisin kefâreti kişinin kalkarken: «Allahım! Seni hamdinle tesbih ederim. Senden başka ilah olmadığına şahadet ederim. Senden bağışlanma diler, tövbe ederim» demesidir*” hadisini okudu. Müslim adama: “Dünyada bundan daha güzel bir hadis yok! «İbn Cüreyc — Mûsa b. Ukbe — Süheyl b. Ebî Sâlih» isnâdıyla gelmiştir. Bu isnâdla bundan daha güzel bir hadis bulunmuyor” deyince, Buhârî: “Ancak illetli bir isnâdı vardır” karşılığını verdi.

Müslim bunu duyunca: “Lâ ilâhe illallah” diyerek titredi ve Buhârî'ye: “Bana daha güzelini söyle” dedi. Buhârî: “Daha güzeli «Allah'ın gizli tuttuğu kusurunu sen de gizli tut» hadisidir. Bu çok değerli bir hadistir ve insanlar bunu Muhammed b. Haccâc kanalıyla İbn Cüreyc'ten rivayet ederler” dedi. Bunun üzerine Müslim ona yaklaşıp başından öptü ki az daha ağlayacaktı.

Buhârî ona: “Bu hadisi yazacaksan: «Mûsa b. İsmâil'in Vuheyb'den, onun Mûsa b. Ukbe'den, onun da Avn b. Abdillâh'tan bildirdiğine göre Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem): “*Meclisin kefâreti...*” buyurdu» şeklinde yaz” dedi. Bunun üzerine Müslim ona: “Sana ancak hasetçi biri öfke duyar! Şahadet ederim ki dünyada senin gibisi yoktur” dedi.

Aynı kıssayı Beyhakî, *Medhal*'de Hâkim Ebû Abdillâh kanalıyla farklı bir anlatımla şöyle zikreder: Ebû Nasr Ahmed b. Muhammed el-Varrâk, Ebû Hâmid el-A'meş'in babası Ahmed b. Hamdûn el-Kassâr'dan naklen şöyle demiştir: Müslim b. el-Haccâc, Buhârî'nin yanına gelip alnından öptü ve şöyle dedi: “Bırak da ayaklarını öpeyim ey hocaların hocası! Ey muhaddislerin efendisi! Ey hadis illetlerinin tabibi! Muhammed b. Selâm'ın Muhammed b. Mahled b. Yezîd'den, onun İbn Cüreyc'ten, onun Mûsa b. Ukbe'den, onun

Süheyl b. Ebî Sâlih'ten, onun babasından, onun da Ebû Hureyre'den naklen sana bildirdiğine göre Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem): «*Meclisin kefâreti...*» buyurdu.”

Buhârî şu karşılığı verdi: “Ahmed b. Hanbel ve Yahya b. Maîn'in Haccâc b. Muhammed'den, onların İbn Cüreyc'ten, onun Mûsa b. Ukbe'den, onun Süheyl'den, onun da Ebû Hureyre'den naklen bize bildirdiğine göre Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem): «*Meclisin kefâreti kişinin kalkarken “Ey Rabbimiz olan Allahum! Seni hamdinle tesbih ederim” demesidir*» buyurdu. Bu, iyi bir hadistir ve dünyada bu isnâdla bundan başka da bir hadis bilmiyorum, ancak illetli bir hadistir. Aynısını bize Mûsa b. İsmâil, Vuheyb'den, o Süheyl b. Avn'dan, o da Avn b. Abdillâh'tan bildirmiştir. Bu da diğerinden tercihe şayandır. Mûsa b. Ukbe'nin Süheyl'den müsned bir rivayetinin olduğu zikredilmiş değildir.”

Ahmed b. Hamdûn der ki: “Buhârî'yi bir cenazede gördüm. Muhammed b. Yahya ez-Zühîlî ona ravi isimleri ve illetler konusunda soru soruyor, Buhârî de sanki İhlâs Sûresi'ni okuyor gibi hızlı bir şekilde ve takılmadan cevaplar veriyordu.”

Buhârî'nin eserlerine gelince, eserleri güneş gibi parlayıp dünyanın dört bir tarafını aydınlatmıştır. Bu eserlerin değerini ancak şeytana uyanlar inkâr edebilir. Bunlardan en büyük ve en değerlisi *Câmi'u's-Sahîh*'tir. Bir diğeri *el-Edebu'l-Müfred*'dir. Bu eseri ondan Ahmed b. Muhammed el-Bezzâr rivayet etmiştir.

Bir diğeri *Birru'l-Vâlideyn*'dir. Bu eseri de ondan Muhammed b. Dellûveyh el-Varrâk rivayet etmiştir. Bir diğeri *et-Târîhu'l-Kebîr* eseridir. Daha önce zikredildiği gibi Buhârî bu eseri Resûlullah'ın (sallallahu aleyhi vesellem) kabri yanında mehtaplı gecelerde yazmıştır. Bu eseri ondan Ebû Ahmed Muhammed b. Süleyman b. Fâris, Ebu'l-Hasan Muhammed b. Sehl en-Nesevî ve başkaları rivayet etmiştir.

Bir diğeri *et-Târîhu'l-Evsat*'tır. Bu eseri ondan Abdullah b. Ahmed b. Abdisselâm el-Haffâf ve Zencuveyh b. Muhammed el-Lebbâd rivayet etmiştir. Bir diğeri *et-Târîhu's-Sağîr*'dir. Bu eseri ondan Abdullah b. Muhammed b. Abdirrahman el-Aşkar rivayet etmiştir.

Bir diğeri *Halku Ef'âli'l-İbâd* eseridir. Buhârî bu eseri Zühîlî ile arasında çıkan ihtilaf üzerine kaleme almıştır. Eseri ondan Yûsuf b. Reyhân b.

Abdissamed el-Firebrî rivayet etmiştir. Bir diğeri *ed-Duafâ* eseridir. Bu eseri ondan Ebû Bişr Muhammed b. Ahmed b. Hammâd ed-Dûlâbî, Ebû Câfer Musabbih b. Saîd ve Âdem b. b. Mûsa el-Havârî rivayet etmiştir.

İbn Hacer: “Bu eserleri elimizde mevcuttur ve semâ’ ile icazet yoluyla bizlere rivayet edilmiştir” demiştir.

Eserlerinden biri de İbn Tâhir’in zikrettiğine göre *el-Câmiu’l-Kebîr*’dir. Firebrî’nin de zikrettiğine göre *Müsnedu’l-Kebîr* ile *Tefsîru’l-Kebîr* adında eserleri de vardır. Bir diğeri de Dârekutnî’nin *el-Mu’telef ve’l-Muhtelef*’te zikrettiği *el-Eşribe* eseridir. Bir diğeri Muhammed b. Ebî Hâtim’in zikrettiği *el-Hibe* eseridir.

Bir diğeri Ebu’l-Kâsım b. Mende’nin zikrettiği *Esâmi’s-Sahâbe*’dir. Ebu’l-Kâsım bu eseri İbn Fâris kanalıyla Buhârî’den rivayet etmiştir. Ebu’l-Kâsım, *Mu’cemu’s-Sahâbe*’de bu eserden birçok nakilde bulunmuştur. Aynı şekilde İbn Mende de *Ma’rife*’de bu eserden birçok nakilde bulunmuştur. Sahabeden sadece bir rivayeti bulunanları içeren *el-Vuhdân* adında da bir eseri vardır.

Bir diğeri de *el-Mebsût* eseridir. Bu eseri Hâlil *el-İrşâd*’da zikretmiş, Müheyyeb b. Süleym de *Kitâbu’l-İlel* eserinde bu eseri ondan rivayet etmiştir. İbn Mende de bu eseri “Muhammed b. Abdullah b. Hamdân — Ebû Muhammed Abdullah b. eş-Şarkî” kanalıyla Buhârî’den rivayet etmiştir. Bir diğeri de *el-Kunâ* eseridir. Bu eseri Hâkim Ebû Ahmed zikredip ondan nakillerde bulunmuştur. Bir diğeri de *el-Fevâid* eseridir. Tirmizî, (Sünen’inde) *menâkib* konusu içinde bazılarından naklen zikretmiştir.

Şiirlerine gelince Hâkim, *Târîh*’de onun şu beyitlerini zikretmiştir:

“Namaz kılmaya çalış boş vaktinde

Belki de ölüm ansızın gelir

Sağlıklı gördüğün nice kişi var ki

Gün gelir ansızın canını verir.”

Abdullah b. Abdirrahman ed-Dârimî’nin vefat ettiği haberi kendisine verilince de şöyle demiştir:

“Yaşadıkça tüm sevdiklerinin acısını çekersin

Bundan daha acısı geride kalmadır senin.

Buhârî pek çok kişi tarafından üstün zekası, günah korkusu, zühdü ve benzeri vasıflarıyla övölmüş biridir. Pek çok kişi onun ezberinin, zamanının bütün insanlarından daha üstün olduğunu söylemiştir. Bu da ona muhalif olanlar ile muvafık olanların, ona düşman olanlar ile sevenlerin kabul ettiğı bir gerçektir.

Tâceddîn es-Sübkî, *Tabakât*'ta şöyle der: Buhârî, Müslümanların imamı, müminlerin önderi, muvahhidlerin hocası ve Resûlullah'ın (sallallahu aleyhi vesellem) hadislerinin kendisinden sorulduğı biriydi."

es-Sübkî, Buhârî'yi Şâfiî fakihlerin ikinci tabakasından saymış ve: "Zaferânî ve Ebû Sevr el-Kerâbîs'den rivayetlerde bulunmuştur. *Sahîh*'inde Şâfiî'den bizzat rivayette bulunmamıştır. Zira Buhârî henüz küçük yaştayken Şâfiî vefat etmişti" demiştir.

Buhârî, Şâfiî'yi *Sahîh*'inde biri zekat, biri de âriyenin açıklaması konusu olmak üzere iki yerde zikretmiştir.

İbn Kesîr de *el-Bidâye ve'n-Nihâye*'de şöyle der: "Buhârî kendi zamanında peşinden gidilen hadis ilminin imamıydı. Kendi zamanının âlimlerinden daha fazla değer gören biriydi."

Kuteybe b. Saîd der ki: "Fakihler, âbidler ve zahidler ile birlikte bulundum. Ancak kendimi bildiğimden beri Muhammed b. İsmâil gibi birini görmüş değilim. Ömer'in sahabe içindeki konumu neyse onun da kendi zamanının insanları arasındaki konumu öyleydi. Şayet ashâbdan biri olsaydı bir mucize olarak görülürdü."

Ahmed b. Hanbel de: "Horasan, Muhammed b. İsmâil gibi birini çıkarmış değildir" demiştir.

İbn Kesîr şöyle der: "Buhârî, Bağdat'a 8 defa gitti. Her gidişinde de Ahmed b. Hanbel onunla konuşup Bağdat'ta kalmasını tavsiye eder, Horasan'da ikamet etmesinden dolayı da ona sitem ederdi."

Yakub b. İbrâhîm ed-Devrakî ve Nuaym el-Huzâî de: "Muhammed b. İsmâil bu ümmetin fakihidir" demişlerdir.

Bundâr b. Beşşâr: "Zamanımızın en fakih adamıdır" demiştir. Nuaym b. Hammâd: "Buhârî bu ümmetin fakihidir" demiştir.

İshâk b. Râheveyh de Buhârî için: "Ey hadis talebeleri! Şu gençten hadis yazın! Şayet Hasan el-Basrî zamanında yaşamış olsaydı hadis ve fıkıh

bilgisinden dolayı insanlar ona başvururdu” demiştir. Bazıları da fıkıh ve hadiste Buhârî'yi Ahmed b. Hanbel ve İshâk b. Râheveyh'ten daha üstün görmüştür.

Recâ b. Murcâ şöyle der: “Muhammed b. İsmâil'in zamanının âlimlerine üstünlüğü erkeğin kadına üstünlüğü gibidir. O, Allah'ın, yeryüzünde yürüyen âyetlerinden biridir.”

Fellâs da: “Buhârî'nin bilmediği her bir hadis, hadis değildir demektir” demiştir.

Yahya b. Câfer el-Bîkendî şöyle der: “Şayet elimden gelseydi ömrümden alıp Muhammed b. İsmâil'in ömrüne katardım. Zira benim ölümüm herhangi birinin ölümü sayılır. Muhammed b. İsmâil'in ölümü ise ilmin yok olup gitmesi demektir.”

Abdullah b. Abdirrahman ed-Dârimî şöyle demiştir: “Haremeyn'de, Hicâz'da, Şam'da ve Irak'ta çok âlim gördüm, ancak Muhammed b. İsmâil'den daha âlim birini göremedim.”

Ebû Sehl Mahmûd b. Nadr el-Fakîh der ki: Mısır âlimlerden otuzdan fazla kişinin: “Dünyadaki tek isteğimiz Muhammed b. İsmâil'i görmektir” dediğini işittim. Bağdat'ta da onun hadislerini yazarken ders halkasında 20 bin kişinin toplandığını gördüm.

İmamların imamı Ebû Bekr Muhammed b. Huzeyme de: “Gök kubbe altında hadisi Muhammed b. İsmâil el-Buhârî'den daha iyi bilen yoktur” demiştir.

Abdullah b. Hammâd el-Âmilî de: “Muhammed b. İsmâil'in bedeninde bir kıl olmayı isterdim” demiştir.

Muhammed b. Abdirrahman ed-Dağûlî de şöyle der: Bağdat ahalisinin Muhammed b. İsmâil'e yazdığı mektupta şu ifadeler de yer alıyordu:

“Sen durdukça Müslümanlar hayırda olacaktır

Senden sonra hiçbir hayır kalmayacaktır.”

Buhârî çok hayâlî, cesur, cömert, verâ sahibi birisiydi. Dünya hayatına karşı zahid, dar-ı bekaya karşı da arzu içindeydi. Ramazan ayında her gün Kur'ân'ı bir defa hatmederdi. Her üç günde bir de teravih namazından sonra gece namazında Kur'ân'ı bir defa hatmederdi.

Muhammed b. Ebî Hâtim şöyle der: Buhârî seher vaktinde 13 rekat namaz kılırdı. Bir defasında Muhammed b. İsmâil bir bahçeye davet edildi. Oradakilere öğle namazını kıldırıktan sonra kendisi nafil namaza durdu. Namazı bitirdikten sonra gömleğinin kenarını yukarı kaldırdı ve oradakilerden birine: “Bak bakalım gömleğimin altında bir şey var mı?” dedi. Gömleğinin altında bakıldığında bir yaban arasının 16 veya 17 yerinden onu soktuğu ve sokulan yerin de şiştiği görüldü. Oradakilerden biri: “İlk sokulduğunda neden namazı bırakmadın?” diye sorunca, Buhârî: “O arada bir sûreyi okuyordum ve onu tamamlamak istedim” karşılığını verdi.

Buhârî: “Yüce Allah’ın huzuruna hiç kimsenin gıybetini yapmamış bir şekilde çıkmayı diliyorum” derdi. Cerh ve ta’dil yaparken kullandığı ifadeler de bunu bize doğrulamaktadır. Zira bir ravi için kullandığı en ağır cerh ifadeleri *metrûk* veya *sâkıt* veya *fihi nazar* veya *seketû anhu* şeklindedir. Ravi için *kezzâb* ifadesini bile nadir kullanmıştır.

Katibi Muhammed b. Ebî Hâtim şöyle der: Buhârî’nin: “Âhirette kimsenin bana hasım olmamasını umuyorum” dediğini işittim. Ona: “Ey Ebû Abdillâh! Târih kitabından dolayı bazı insanlar sana öfkeli! Zira orada insanların gıybetini yaptığını söylüyorlar” dediğimde, Buhârî: “Orada bulunanlar kendi yanımızdan söylediklerimiz değil, rivayettir” karşılığını verdi.

Buhârî: “Yapana zararının dokunacağını öğrendiğimden beri hiç kimsenin gıybetini yapmış değilim” demiştir.

Buhârî’ye babasından miras olarak çok mal kalmıştı ve bu maldan sadaka verip dururdu. Çok az yemek yedi. Çok cömertti ve isteyene bolca verip yardımda bulunurdu.

Bir defasında Ebû Hafs onun adına ticari mal getirmişti. Diğer gün başkaları gelip 10 bin dirhem kâr vererek onu satın almak istediklerinde Buhârî: “Bu malı dün yanıma gelenlere satma niyetiyle getirtmiştim. Niyetimi de değiştirmek istemem” karşılığını verdi.

Yine bir defasında cariyesi yanına gelirken önünde bulunan mürekkep hokkasına takılıp onu döktü. Buhârî ona: “Ne biçim yürüyorsun?” diye çıkışınca, cariyeye: “Yol yoksa nasıl yürüyeyim!” karşılığını verdi. Buhârî: “Allah rızası için artık özgürsün, gidebilirsin” dedi. Buhârî’ye: “Ey Ebû Abdillâh! Cariye seni kızdırmasına rağmen onu azat ettin” denilince, Buhârî: “Azat ederek de öfkemi dindirdim” karşılığını verdi.

Katibi Muhammed b. Ebî Hâtim şöyle der: Buhârî, Buhâra dışında bir kulûbe inşa ediyordu. Ona yardım etmek için de birçok kişi yanına geldi. İnşa sırasında Buhârî kerpiç taşıyordu. Ona: “Başkası bunu senin yerine yapar” dediğimde: “Ama yapmam gereken budur” karşılığını verirdi. Bunun inşasında çalışanlar için bir inek kesti. Etleri kazanlarda pişirdikten sonra onları yemeğe davet etti. Orada da yüzden daha fazla kişi vardı ve Buhârî kaç kişi olduklarını bilmiyordu. Bu yemek için üç dirhemliğe veya daha az bir meblağa ekmek almıştık. Orada bulunanların hepsi yemesine rağmen yine de yiyecek arttı.

Buhârî, Nisabur’a geldiğinde insanlar iki üç günlük mesafeden onu karşılamaya çıkmışlardı. O sırada meclisinde bulunan Muhammed b. Yahya ez-Zühîlî: “Yarın Muhammed b. İsmâîl’i karşılamak isteyenler çıksın, ben de onu karşılamaya çıkacağım” dedi. Bu şekilde Buhârî’yi Zühîlî ve Nisabur âlimlerinin geneli karşıladı. Buhârî, Nisabur’a girince, Zühîlî öğrencilerine: “Kelâm konusunda ona hiçbir şey sormayın! Zira bu konuda bizim görüşmelerimize muhalif bir şey söyleyecek olsa onunla aramızda sorun çıkacak, bizleri Nâsibî, Râfızî, Cehmî ve Murcîî grupların küçümsemesine maruz bırakacaktır” dedi.

Buhârî’nin kaldığı ev ziyaretçilerle dolup taşı. Nisabur’a gelişinin ikinci veya üçüncü gününde adamın biri ona Kur’ân’ı okumanın (telaffuz etmenin) mahlûk olup olmadığını sordu. Buhârî: “Fiillerimiz mahlûktur. Sözlerimiz de fiillerimizdendir” dedi. Bu cevabı üzerine insanlar arasında ihtilaf çıktı. Bazıları: “Buhârî, Kur’ân okumanın mahlûk olduğunu söylüyor” derken bazıları: “Hayır, böyle demiyor” demeye başladı. Aradaki bu ihtilaf bazılarının kavga etmesine kadar gitti. Bunun üzerine de ev sahipleri ziyaretçileri evden çıkardı.

İbn Adiy de bu konuda öyle der: Buhârî, Nisabur’a gelip de insanlar onun yanında toplanınca hadis hocalarından biri onu kıskandı ve hadis talebelerine: “Muhammed b. İsmâîl, Kur’ân’ı okumanın mahlûk olduğunu söylüyor” dedi.

Buhârî meclise gelince adamın biri kalktı ve: “Ey Ebû Abdillâh! Kur’ân okuma konusunda ne diyorsun? Mahlûk mudur değil midir?” diye sordu. Buhârî adamın sorusuyla ilgilenmeyip cevap vermedi. Ancak adam ısrarla sorusunu üç defa tekrarlayınca Buhârî: “Kur’ân, Yüce Allah’ın kelimadır ve

mahluk değildir. Kulların fiilleri ise mahlûktur. İnsanları bu konuda sınamak için soru sormak da bidattır” karşılığını verdi. Ancak adam: “Kur’ân’ı okumanızın mahlûk olduğunu söylüyor” diyerek kargaşa çıkardı.

Buhârî, öylesi bir ifadeden beri olduğunu söyleyip: “Benim adıma Kur’ân’ı okumanın mahlûk olduğunu söyleyenler yalancıdır! Ben sadece kulların fiillerinin mahlûk olduğunu söylüyorum” demiştir. Ğuncâr’ın sahih bir isnâdla naklettiğine göre Muhammed b. Nasr el-Mervezî, Buhârî’nin böyle dediğini işitmiştir.

Ebû Hâmid eş-Şarkî der ki: Zühflî’nin: “Kur’ân, Yüce Allah’ın kelimadır ve mahlûk değildir. Kur’ân’ı okumanın mahluk olduğunu söyleyenler bidatçidir ve bizimle bir arada bulunmasınlar! Bundan dolayı Muhammed b. İsmâil’in yanına gidenlerle artık konuşmayacağız!” dediğini işittim. Zühflî’nin bu sözünden sonra Müslim b. el-Haccâc ve Ahmed b. Seleme dışında Buhârî’nin ziyaretçileri kesildi.

Müslim, Zühflî’ye daha önce kendisinden yazmış olduğu bütün şeyleri bir hamalla birlikte ona gönderdi. Zühflî: “Muhammed b. İsmâil artık benimle aynı bölgede kalamaz!” karşılığını verdi. Bu olayların ardından Buhârî canından endişe edince Nisabur’dan ayrıldı.

Mesâbih’te şöyle geçer: Buhârî bu olaylardan sonra onu öven ile ona söven insanları bir görmeye başlamıştır. Bu da verâ sahibi oluşunun en büyük kanıtlarından biridir. Zira bunlar yaşandıktan sonra Zühflî’nin ismini *Sahîh*’inden çıkarmamış, rivayetlerine yer vermiştir. Ancak *Sahîh*’de onun ismini iki şekilde zikretmiştir. Biri kısaca “Muhammed bize bildirdi” diyerek, diğeri de onu babasının dedesine nisbet ederek: “Muhammed b. Hâlid bize bildirdi” şeklindedir.

Zühflî’nin adını kısaca veya meşhur nesebiyle zikretmesinin sebebi Buhârî’ye sorulunca Zühflî’den gelen bir ilmi gizlemiş olabileceği endişesi taşıdığı için rivayetlerini eserinden çıkarmayıp bıraktığını belirtmiştir. İnsanların Zühflî hakkında kötü konuşmaları için ismini bu şekilde biraz kapalılıkla zikretmiş, bir ilmi gizlememek uğruna onun rivayetlerine yer vermiştir. Gerçek maksadını da Allah bilir.

Buhârî, Buhâra’ya döndüğünde kente bir günlük mesafede onun için çadırlar kuruldu ve onu karşılamaya çıkmayan tek bir kişi dahi kalmadı. Kente girişinde üzerine dinarlar ve dirhemler serpildi. Buhâra’da bir süre kalıp

onlara hadis dersleri verdi.

Abbâsî hilafetinin Buhâra valisi Hâlid b. Muhammed ez-Zühîlî haber gönderip saraya gelmesini ve *Sahîh*'ini onlara okumasını istedi. Buhârî talebi reddetti ve valisinin elçisine: “İlmi sultanların ayağına götürerek küçük düşürmeyeceğimi söyle! Gerçekten *Sahîh*'den bir şeyler öğrenmek istiyorsa meclisime veya evime gelsin. Bunu istemiyorsa da sultan kendisi, ders vermeyi bana yasaklayabilir. Bu şekilde ilmi başkalarına öğretmediğim için kıyamet gününde Allah'ın huzurunda bir mazeretim olur” dedi.

Buhârî ile vali arasında bu şekilde bir soğukluk olunca vali onun kentten çıkmasını istedi. Buhârî de ona beddua etti ki duası kabul gören biriydi. Aradan bir ay geçmeden Abbâsî halifesi haber gönderip vali Hâlid müebbet hapse mahkum edildi. Valiye yardım eden her bir kişi de farklı bir belaya maruz kaldı.

Buhârî, Buhâra'dan çıkınca Semerkant ahalisi ona bir mektup yazıp kentlerine davet ettiler. Buhârî bu davet üzerine Semerkant'a doğru yola koyuldu. Semerkant'a iki fersah uzaklıktaki Hartenk kasabasına vardığında kendisinden dolayı Semerkant ahalisinin birbirine düştüğü haberini aldı. Zira bir kısmı onun Semerkant'a girişini isterken, bir kısmı da istemiyordu. Bunun üzerine Buhârî ortalık sakinleşinceye kadar Hartenk'teki akrabalarının yanında misafir oldu. Orada günlerce kaldı ve bu arada hastalandı.

Semerkant ahalisi adına bir elçi gelip onu kente beklediklerini söyledi. Buhârî bunu kabul edip yolculuk için hazırlandı. Ayakkabılarını giyip sarığını taktı. Bineğe binmek için yirmi kadar adım attıktan sonra: “Beni bırakın! Bitkin düştüm!” dedi. Onu bıraktıklarında biraz dua etti, sonra da uzandı. Uzandıktan sonra da vefat etti.

Rivayet edildiğine göre bir gece Buhârî'nin canı çok sıkıldı ve namazdan sonra: “Allahım! Bütün genişliğine rağmen dünya bana dar gelmeye başladı! Beni artık katına al!” diye dua etti. O ayın içinde de, hicri 256 yılının Ramazan bayramı gecesinde 62 yaşındayken vefat etti.

Gömlek ve sarık kullanmadan üç parça kumaşla kefenlenmeyi vasiyet etti. Bu vasiyeti yerine getirildi. Cenaze namazı kılınıp kabrine konulunca kabrin toprağından misk kokusu gibi bir koku çıktı ve üç gün boyunca devam etti. Yayılan kokudan dolayı da insanlar kabrine gelip toprağından almaya başladılar.

Abdolvâhid b. Âdem et-Tavâvîsî şöyle der: Rüyamda Resûlullah'ın (sallallahu aleyhi vesellem), ashâbından bir toplulukla bir yerde durduğunu gördüm. Selam verdiğimde selamımı aldı. Ona: “Ey Allah'ın Resûlü! Neden burada duruyorsun?” diye sorduğumda: “Muhammed b. İsmâil'i bekliyorum” dedi. Bu rüyanın üzerinden birkaç gün geçmeden Buhârî'nin vefat haberini aldım. Hesapladığımda vefat anının rüyamda Resûlullah'ı (sallallahu aleyhi vesellem) gördüğüm zamana denk geldiğini gördüm. Vefatının ardından değeri daha iyi anlaşılınca muhaliflerinden bazıları kabrine gidip pişmanlık ve üzüntülerini dile getirdiler.

Ebû Ali el-Hâfız der ki: Ebu'l-Feth Nasr b. Hasan es-Semerkandî hicri 464 yılında Balensiye'ye yanımıza geldiğinde şunu anlattı: Semerkant'ta birkaç yıl kuraklık oldu. İnsanlar kaç defa yağmur duasına çıktılar, ancak yağmur yağmadı. Salih zatlardan bir adam Semerkant kadısına gelip: “Bir görüşüm var ve sana da sunmak istiyorum” dedi. Kadı: “Nedir?” diye sorunca, adam: “İnsanları alıp imam Muhammed b. İsmâil el-Buhârî'nin kabrine çıkmanı ve kabrinin yanında yağmur duası edilmesini düşünüyorum. Belki de Yüce Allah bu şekilde yağmuru gönderir” dedi. Kadı: “Olur, dediğin gibi yapalım” karşılığını verdi ve insanlarla birlikte Buhârî'nin kabrinin yanına gidip yağmur duası ettiler. İnsanlar kabrin başında ağlayıp, içinde bulunan zatın yüzü suyu hürmetine yağmur isteyince Yüce Allah yedi gün boyunca sağanak yağmur yağdırdı. Yağmurun çokluğundan dolayı bu süre zarfında insanlar Semerkant'a üç günlük mesafede olan Hartenk'te ikamet ettiler ve Semerkant'a giremediler.”

Özetle Ebû Abdillâh el-Buhârî'nin faziletleri çoktur ve insanlar arasında meşhurdur. Burada zikrettiklerimiz de bunun anlaşılması için yeterlidir.

Firebrî: “Buhârî'den *Sahîh*'i 90 bin talebe dinlemiştir. İçlerinde eseri rivayet eden benden başka kimse kalmadı” demiştir.

İbn Hacer de şöyle der: Firebrî bu sözü kendi bilgilerine dayanarak söylemiştir. Zira Buhârî'den en son rivayette bulunan Ebû Talha Mansûr b. Muhammed b. Ali b. Karîna el-Bezdevî, Firebrî'den 9 yıl sonra hicri 329 yılında vefat etmiştir. Bağdat'ta Buhârî'den hadis işitenlerden biri olan Hüseyin b. İsmâil el-Mahâmîlî de Firebrî'den sonra hayatta kalanlardan biridir. Ancak Hüseyin b. İsmâil'in yanında *Sahîh* yoktu ve Buhârî'nin Bağdat'a son gelişinde

ondan işittiği hadisleri yazmıştı. Bundan dolayı *Sahîh*'i Hüseyin b. İsmâil el-Mahâmîlî kanalıyla rivayet edenler büyük bir hata yapmıştır.

Sahîh'i Buhârî'den icazetle nakledenlerden biri de İbrâhîm b. Ma'kil en-Nesefî'dir. İbrâhîm b. Ma'kil hicri 240 yılında vefat ettiği için *Sahîh*'in son kısımlarını dinleme imkanı bulamamıştır. Bir diğeri 90 yaşlarında vefat eden Hammâd b. Şâkir en-Nesevî'dir. Ancak o da bazı kısımlarını dinleme imkanı bulamamıştır.

Sahîh'i Firebrî kanalıyla rivayet edenler de Müstemlî, Serahsî, Kuşmîhenî, Ebû Ali b. es-Seken, Ebû Zeyd el-Mervezî, Ebû Ali b. Şebbûyeh, Ebû Ahmed el-Cürcânî ve el-Kuşânî'dir. el-Kuşânî *Sahîh*'i Firebrî'den rivayet eden son kişidir.

Müstemlî'den *Sahîh*'i Hafız Ebû Zer ve Abdurrahman el-Hemdânî rivayet etmişlerdir. Serahsî'den Ebû Zer ve Ebu'l-Hasan ed-Dâvudî rivayet etmişlerdir. Kuşmîhenî'den Ebû Zer, Ebû Sehl el-Hafsî ve Kerîme binti Ahmed rivayet etmişlerdir. Ebû Ali b. es-Seken'den İsmâil b. İshâk b. İsmâil es-Saffâr rivayet etmiştir.

Ebû Zeyd el-Mervezî'den Ebû Nuaym, Ebû Muhammed Abdullah b. İbrâhîm el-Asîlî ve Ebu'l-Hasan Ali b. Muhammed el-Kâbisî rivayet etmişlerdir. Ebû Ali b. Şebbûyeh'den Saîd b. Ahmed b. Muhammed es-Sayrafî el-Ayyâr ve Abdurrahman el-Hemdânî rivayet etmişlerdir.

Cürcânî'den Ebû Nuaym ve Ebu'l-Hasan Ali b. Muhammed el-Kâbisî rivayet etmişlerdir. Kuşânî'den Ebu'l-Abbâs Câfer b. Muhammed el-Mustağfirî rivayet etmiştir.

Ebû Zer'in hocaları Müstemlî, Serahsî ve Kuşmîhenî olmak üzere üçtür. Ebû Nuaym'ın hocaları Cürcânî ve Ebû Zeyd el-Mervezî'dir. Asîlî ve Kâbisî'nin hocaları Ebû Zeyd el-Mervezî'dir. el-Ayyâr'ın hocası İbn Şebbûyeh'tir. Dâvudî'nin hocası Serahsî'dir. el-Hafsî ve Kerîme'nin hocaları Kuşmîhenî'dir. Mustağfirî'nin hocası da Kuşânî'dir. Bunların hepsi de *Sahîh*'i Firebrî kanalıyla rivayet etmişlerdir.

Şerefüddîn Ebu'l-Hasan Ali b. Şeyhulislâm ve Şam'ın muhaddisi Takiyyuddîn b. Muhammed b. Ebi'l-Hüseyin Ahmed b. Abdillâh el-Yûnînî el-Hanbelî, *Câmi'u's-Sahîh*'in yazılması konusunda önemli çalışmalar yapmışlardır. Âlimler *Sahîh*'in şerhi konusuna da büyük ehemmiyet vermişlerdir.

Bunlardan biri Ebû Süleyman Hamed b. Muhammed b. İbrâhîm el-Hattâbî'dir. Bir diğeri Muhammed et-Teymî'dir. et-Teymî şerhinde Hattâbî'nin zikretmediği şeylere yer vermiş ve onun bazı yanlışlarına dikkat çekmiştir.

Bir diğeri Ebû Câfer Ahmed b. Saîd ed-Dâvûdî'dir. Bir diğeri Mühelleb b. Ebî Sufra'dır. Mühelleb, *Sahîh*'in muhtasarını da kaleme alanlardan biridir. Mühelleb'in şerhinin muhtasarını da öğrencisi Ebû Abdillâh Muhammed b. Halef b. el-Murâbit çıkarmış ve ona faydalı bazı ilavelerde bulunmuştur.

Sahîh'i şerh edenlerden biri de Ebu'z-Zinâd Serrâc'tır. Bir diğeri İbn Battâl ismiyle meşhur olan Ebu'l-Hasan Ali b. Halef el-Mâlikî el-Mağribî'dir. İbn Battâl bu şerhinde Mâlikî fıkına çokça ağırlık vermiştir. Onun bu eserini okuyup inceledim.

Bir diğeri Ebû Hafs Ömer b. el-Hasan b. Ömer el-Fûzenî el-İşbîlî'dir. Bir diğeri Ebu'l-Kâsım Ahmed b. Muhammed b. Ömer el-Ferd et-Teymî'dir. Ebu'l-Kâsım'ın bu şerhi de hacimli bir eserdir. Bir diğeri Abdulvâhid b. et-Tîn e-Sekâfisî'dir. Onun da bu şerhini okuyup inceledim.

Zeyn b. el-Müneyyir de *Sahîh*'e 10 ciltlik bir şerh yazmıştır. Şerh edenlerden biri de Ebu'l-Asba' İsa b. Sehl b. Abdillâh el-Esedî'dir. Bir diğeri Kutbuddîn Abdulkerîm el-Halebî el-Hanefî'dir. Bir diğeri Moğoltay et-Türkî'dir. Moğoltay'ın şerhinin muhtasarını da Celâleddîn et-Tebbânî kaleme almıştır ki bu eseri de okuyup inceledim.

Şemsuddîn Muhammed b. Yûsuf b. Ali b. Muhammed b. Saîd el-Kirmânî de *Sahîh*'i şerh etmiş, eserinin adını *Kevâkibu'd-Derârî* koymuştur. *Sahîh*'i şerh edenlerden biri de Kirmânî'nin oğlu Yahya'dır. Bu şerhinde babasının ve İbnu'l-Mulakkin'in şerhlerinden faydalanmış, Zerkeşî ve başkalarının da şerhlerinden alıntılar yapmış, eserin adını *Mecmau'l-Bahreyn ve-Cevâhiru'l-Habreyn* koymuştur. 8 ciltlik olan bu eserin müsveddesini gördüm.

Şerh edenlerden biri de Allâme Sirâcüddîn b. el-Mulakkin'dir. Bu şerhin de çoğunu okuyup inceledim. Aynı şekilde Allâme Şemsuddîn el-Birmâvî de 4 ciltlik bir eserle şerh etmiştir. Bu şerhinde Kirmânî ve başkalarının şerhlerinden faydalanmış, adını *el-Lâmî'u's-Sabîh* adını koymuştur. Ancak eserin temize çekilmesi ölümünden sonraya kalmıştır. Bu eseri de okuyup inceleme imkanı buldum.

Şerh edenlerden biri de Burhâneddîn el-Halebî'dir. Burhâneddîn bu şerhine *et-Telkîh li-fehmi Kâri'i's-Sahîh* adını koymuştur. Bu eser kendi el yazısıyla 2 cilt, başkasının el yazısıyla ise 4 cilttir.

Ebu'l-Fadl b. Hacer de *Sahîh*'i şerh etmiş ve bu şerhinin adını *Fethu'l-Bârî* koymuştur. Bu şerhi 10 cilttir. Mukaddimesi de bir cilt tutmaktadır. Hocalarımızdan Ebu'ş-Şeyh Muhammed b. eş-Şeyh Zeynuddîn b. el-Hüseyn el-Merâğî de *Fethu'l-Bârî*'nin muhtasarını kaleme almıştır. Onunla Mekke'de karşılaştım ve ondan çok şeyler yazdım.

Bedruddîn el-Aynî el-Hanefî de *Sahîh*'i 10 ciltlik bir eserle şerh etmiş ve adını *Umdu'tu'l-Kârî* koymuştur. Eser, yazarının kendi el yazısıyla 21 cilt tutmaktadır. Bu şerhinde *Fethu'l-Bârî*'den de faydalanmıştır. Ancak onun bu eseri *Fethu'l-Bârî* kadar şöhret bulup yayılmamıştır.

Bedruddîn ez-Zerkeşî de *Sahîh*'in bazı konularını şerh etmiş ve şerhinin adını *et-Tenkîh li-Elfâzi'l-Câmi'is-Sahîh* adını vermiştir. Allâme Bedruddîn ed-Demâmîni de *Sahîh*'i şerh edip eserinin adını *Mesâbîhu'l-Câmi'* koymuştur. Bu eseri de okuyup inceleme imkanı buldum.

Celâluddîn es-Suyûtî de Zerkeşî gibi *Sahîh*'e kısa bir şerh yazmış, bu şerhe *et-Tevşîh ale'l-Câmi'is-Sahîh* adını vermiştir. Şeyhulislâm Ebû Zekerîyyâ en-Nevevî de *Sahîh*'i baş tarafından İman konusunun sonuna kadar şerh etmiştir. Onun bu şerhini de okuyup inceledim ve ondan faydalandım.

İbn Kesîr'in de *Sahîh*'in baş taraflarına ait kısa bir şerhi vardır. Aynı şekilde Zeyn b. Receb ed-Dimaşkî de *Sahîh*'e şerh yazmıştır. Bu eserin de sadece bir cildini gördüm. Allâme Siracuddîn el-Bulkînî'nin de şerhinin sadece bir cildini gördüm.

Zerkeşî'nin *et-Tenkîh* dışında başka bir şerhi de vardır. Bu şerhinin de kendi el yazısıyla sadece bir kısmını görebildim. Dil üstadı Mecdüddîn eş-Şirâzî (Fîrûzâbâdî), *Menhu'l-Bârî bi's-Seyhi'l-Fesîhi'l-cârî fî Şerhi Sahîhi'l-Buhârî* adını verdiği eserinde ibadetler bölümünün dörtte birini 20 ciltte şerh etmiştir. Eseri 40 cilt olarak yazmayı düşünmüş, ancak 20 cildini yazabilmiştir.

Bana bildirildiğine göre Mekke hatibi Ebu'l-Fadl en-Nuveyrî de *Sahîh*'in bazı bölümlerini şerh etmiştir. Bûsîrî'nin Bürde kasidesini şerh edenlerden biri olan Muhammed b. Ahmed b. Merzûk da *Sahîh*'e *el-Mutteceru'r-Rabîh ve'l-Mes'a'r-Racîh fî Şerhi Câmi'u's-Sahîh* adında bir şerh yazmış, ancak

tamamlayamamıştır. İbn Ebî Cemre de *Behcetü'n-Nüfûs* adında bir şerh yazmıştır. Bu eseri de inceleme imkanı buldum.

Burhân en-Nu'mânî de namaz bölümüne kadar *Sahîh*'in şerhini yazmış, gerisine ömrü yetmemiş, vefat etmiştir. Ebû Yahya Zekerıyyâ el-Ensârî es-Senîkî de *Sahîh*'in şerhini yazanlardan biridir. Bir diğeri Kostantiniyye fatihi Ebu'l-Feth Muhammed b. Osmân'ın (Fatih Sultan Mehmet) hocası Molla Gürânî'dir. Molla Gürânî 2 ciltlik şerhine *el-Kevseru'l-Cârî ilâ Riyâdi Sahîhi'l-Buhârî* adını vermiştir.

Şeyhulislâm Celâluddîn el-Bulkîni de *Sahîh*'deki mübhem ifadeleri açıklayan tek ciltlik bir şerh yazmıştır. Hocalarımızdan Ebu'l-Bekâ el-Ahmedî de bir şerh yazmıştır. Hocalarımızdan Celâl el-Bekrî de bir şerh yazmış, sanırım bu şerhi tamamlayamamıştır.

Şemseddîn ed-Delecî de *Sahîh*'den bir bölümü şerh etmiştir. İbn Abdilber'in de *el-Ecvibetul-Mustev'ibe fi'l-Mesâili'l-Mustağrıbe fî Kitâbi'l-Buhârî* adında bir eseri vardır. Bu eserde Mühelleb b. Ebî Sufra'nın sorduğu sorulara cevaplar vermiştir. Ebû Muhammed b. Hazm'ın da bu sorulara cevap mahiyetinde kaleme aldığı bir eseri vardır.

İbnu'l-Müneyyir'in de İbn Battâl'in şerhine yaptığı haşiyeler vardır. Aynı şekilde Buhârî'nin bâb başlıklarıyla ilgili *el-Mütevârî alâ Terâcimi'l-Buhârî* adında bir eseri vardır. Abdullah b. Rüşeyd'in de bu konuda *Tercümânu't-Terâcim alâ Evbâbi'l-Buhârî* adında bir eseri vardır.

Ebû Abdillâh Muhammed b. Mansûr b. Hamâme el-Mağrâvî'nin de 100 bâbı konu edinen *Hall Ağrâdi'l-Buhârî el-Mübheme fi'l-Cem'i Beyne'l-Hadîsi ve't-Terceme* adlı eseri vardır.

İbn Hacer'in de *İntikâdu'l-İ'tirâd fi'r-Reddi ala'l-Aynî fî Şerhi'l-Buhârî* adında bir eseri vardır. Bu eserinde, Aynî'nin *Umdetu'l-Kârî*'de *Fethu'l-Bârî*'ye yaptığı tenkitlere cevap verir. Bu eseri okuyup inceledim, ancak Aynî'nin çoğu eleştirisine cevap vermiş değildir. Belki de önce itirazları müsvedde olarak yazıyor sonra da temize çekiyordu. Bu sırada vefat ettiği için çoğu tenkitler cevapsız kalmıştır.

İbn Hacer'in *el-İstinsâr ale't-Ta'ni'l-Mi'sâr* adlı eseri de vardır. İbn Hacer bu eserde Aynî'nin *Umdetu'l-Kârî* mukaddimesinde kendisine yönelttiği eleştirilere cevaplar verir. Buhârî'deki ravilerin durumlarını anlatan *el-İ'lâm*

bi-men Zukire fi'l-Buhârî mine'l-A'lâm adında bir eseri de vardır. Ayrıca *Tağliku't-Ta'lik* adında bir eseri de vardır. İbn Hacer bu eserde *Câmiu's-Sahîh*'te muallak olarak yer alan merfû ve mevkûf hadisler ile mutâbaâtları içeren hadislere yer verip bunların muttasıl senetlerini tesbit eder.

Abdurrahîm b. Abdurrahman b. Ahmed el-Abbâsî eş-Şâfiî'nin de *Feydu'l-Bârî fi Şerhi Ğarîbi Sahîhi'l-Buhârî* adında bir şerhi vardır. Abdurrahman bu eserinde *Sahîh*'teki hadislerin isnâdlarını zikretmeden sadece metinlerine yer vermiştir.

Şeyhulislâm Bulkîni, *Sahîh*'deki bâb başlıklarının tertibine yönelik *Münâsebâtu Ebvâbi Terâcimi'l-Buhârî* adlı çalışmasında şöyle demiştir:

"Buhârî'nin bâblarının hikmetleri vardır
Her bir bâbın diğeriyle ilgisi bulunmaktadır
Önce Peygamber'e vahyin inişiyle başlamış
Sonrasında imanı şubeleriyle açıklamıştır
Ardından ilim konusunu zikretmiştir
İlim de ilmin işaretleri de vahiydedir
İlimden sonra amellere girmiştir
Kişiyi amelle kemale erdirmiştir
Amele namaz için abdestle başlamış
Başlıklarıyla bu konuyu güzelce açıklamıştır
Namazdan sonra zekat konusu geçmekte
Ardından hac ve oruç hakkında bilgi verilmektedir
Rivayetleri tamamen sıhhatli
Her rivayet diğeriyle desteklemektedir
Hacda umre gibi konular geçmekte
Hadisleri en güzel ağızdan süzölmektedir
Kulun Rabbine kulluğunun ardından
Rızkı için alışverişi gelmektedir

Her başlıkta değişik konular anlatılmakta
Rehin, azat etme ve borçlar işlenmektedir
Rehinin ardından köle azat etmeyi zikretmek
Münasebetleriyle keskin bir zekaya işaret etmektedir
Kölenin mükâtebe yapması, borcunun bağışlanması
Hibeler ile şahitler karşısında davalar gelmektedir
Hibelerden sonra şahitlik konusu işlenip
Davalarda şahitlerin vasfı işlenmektedir
İfk hadisesinde yalancıların iftirası vardı
Vay haline iftiracıların! Vay haline günahkarlarını!
Allah vahyiyle Âişe'yi korumuş
İftiralarından onu temize çıkarmıştır
Ardından insanlar arasında sulh gelmekte
Sulhta ıslah ve haksızlığın giderilmesi vardır
Şeriatta şartlar üzerinden sulh caizdir
Ayrı bir başlıkta da şartları zikretmektedir
Vasiyetler ve şartlı vakfetmeleri
Amel etmek isteyenlere yeterince açıklamıştır
Allah ile kul arasında olan anlaşmalarda
Araya girmeye çalışanları ayıklamıştır
Sonra ilây-ı kelimetullah için cihad gelmekte
Cihadda mal kazanmayı da ele almıştır
Savaş sonrası elde edilen ganimetleri
Ardından en güzel ganimet olan feyi açıklamıştır
Sonrasında cizyeler konusu işlenmekte
Zimmilerle yapılacak anlaşmaları zikretmiştir

Sonrasında mahlukatın yaratılması gelmekte
İçlerinden insanlara verilenleri anlatmıştır
Peygamberler için de özel bir bölüm açmış
Saygın mertebelerini bir bir saymıştır
Ardından Peygamberimizin gazvelerini
Vefatına kadar yaşadıklarını zikretmiştir
Peygamberimiz bir vasiyette bulunmuş
Allah'ın Kitâb'ına tutunmayı öğütlemiştir
Ardından Kur'ân'ı tefsir konusu gelmiş
Değerli âlimlerin tefsirlerine yer verilmiştir
Onda bizim için mucizeler vardır, yol göstericidir
İhya edilmesi değerli ruhlara hayat verir
Nikah konusuna bak, nesiller ondan gelir
Doğan bebeklerle hayat yeniden şekillenir
Düğün ziyafetinin bile hükümleri zikredilir
Ardından güzel geçinmenin yolları gösterilir
Talak bölümünde ayrılmanın yollarına değinilir
Zengin ve fakir olanın nafakası belirtilir
Sonrasında helal ve haram olan yiyecekler gelir
İnsan bunlarla günaha bulaşmaktan çekinir
Ardından doğan çocuk için kesilen akıka zikredilir
Peşinden hayvan kesimi ile avlanmaya yer verilir
Sonrasında Rabbimize sunulan kurbanlar gelir
Ardından kişinin içecekleri zikredilir
Çoğu hastalık yiyecek ve içeceklerdendir
Hastalarımızı günahlardan koruyan şeylere yer verilir

Hasta olan kişi tedaviyle iyileştirilir
Fâtiha ve başka sûrelerle rukye yapılır
Ardından kişinin süsü olan giysiler gelir
Sonrasında kişiye saygın kılan edeb zikredilir
İzin isteme de pek çok faydalar içerir
Onunla kapılar ağılır, selamla bir yere girilir
Dualarla her kapalı kapı ağılır
Kişiye her zor iş duayla kolaylaşır
Duadan sonra köleler konusu zikredilir
Sonrasında her şeyin temeli olan kader gelir
Kaderi sadece Yüce Allah'tan bildik
Adaklarımızla günahlardan temizlendik
Ardından yeminlerle kefaretları gelir
İçinde hükmü olmayan adaklara yer verilir
Hayatta olanların bazı durumları zikredilir
Ardından ölülerin miras malları gelir
Miras paylarına özel başlıklar ağılır
Bu paylar gereği gibi paylaştırılır
Haddi gerektiren bir suç u işleyene
Hakim hak ettiği cezayı verir
Cana kıymanın diyeti olan köleler zikredilir
Suç işleyenler için uygulanacak kısasa yer verilir
Mürted olandan tövbe etmesi istenir
Dinden çıkarak kazanılan haklar kaybedilir
Zorlama mürtedin hükmünü değiştirir
Sonrasında sorumluluktan kurtulmanın hileleri zikredilir

Her rüyanın bir yorumu bulunur
 Çıkacak fitnelerin karşısında kimler durur?
 İmamlara itaat fitneleri giderir
 Temenniler bölümü herkese yol gösterir
 Mekruh görülen temenni mütevâtir olarak zikredilir
 Ardından âlimlere delil olan âhâd haberler gelir
 İ'tisâm bölümü, sarıl Allah'ın Kitâb'ına
 Günahlardan koruyan Resûlullah'ın (sallallahu aleyhi vesellem) sünnetine
 Sonunda tevhîd konusu zikredilir
 Kitabın başı ıtır, sonu misk gibidir
 Zamanının imamı ve en saygın adamı
 Sahih rivayetleri kitabında derlemiştir
 Buhârî'nin *Sahîh*'i övülecek eserdir
 Herkesçe övülmesi senin için yeterdir
 Rabbin Kitâb'ından sonra en sahih kitaptır
 Sen de ondan faydalan, ne kadar övsem azdır
 Muvahhid bir kula Rabbinden rahmet dile
 Müslümanlar için en doğru yolları aramıştır
 Sünnette en sahih hadisleri seçmiş
 Sağlam isnâdlarla bunları aktarmıştır
 Kendine has bir eserle baş başayız
 Pek çok yönden eşsizdir, her yönden şaşırtmıştır
 Yüce Allah, lütfuyla doğru yolu göstereceğin
 En hayırlı insanın sünnetine erdiren
 Rabbimiz, Resûl'üne ne hayır varsa versin
 Daim salât selamı bizden ona iletin

Âline, ashâbına ve ona uyanlara
Sözlerinden dolayı hayırlar ihsan etsin
Zayıflardan arıtarak yazdığı bu eserin
Başı gibi sonu da misk gibi kokmaktadır."

Bütün bu açıklamalardan sonra hedefime uygun bir şekilde şerhe geçebilirim. Yardımı Allah'tan istiyor, O'na dayanıyor, her işimi O'na havale ediyorum. Allah'a dayanmayan hiçbir güç ve kuvvet yoktur.

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

BİSMİLLÂHİRRAHMÂNİRRAHÎM

۱ - بدء الوحي

1. VAHYİN BAŞLANGICI

Besmele, bazılarına göre mahzûf olan bir isimle alakalıdır ve takdiri: “Başlamam Allah’ın adı iledir” şeklindedir. Bazılarına göre mahzûf olan bir fiille alakalıdır ve takdiri: “Allah’ın adı ile başlıyorum” şeklindedir.

۱ - باب كَيْفَ كَانَ بَدْءُ الْوَحْيِ إِلَى رَسُولِ اللَّهِ ﷺ وَقَوْلُ اللَّهِ جَلَّ ذِكْرُهُ إِنَّا أَوْحَيْنَا إِلَيْكَ كَمَا أَوْحَيْنَا إِلَى نُوحٍ وَالنَّبِيِّينَ مِنْ بَعْدِهِ

1- RESÛLULLAH’A (sallallahu aleyhi vesellem) VAHYİN İLK NAZİL OLUŞU NASILDI? YÜCE ALLAH’IN: “Biz Nûh’a ve Ondan Sonra Gelen Peygamberlere Vahyettiğimiz Gibi Sana da Vahyettik”¹ BUYRUĞU

Buhârî başlığı “Resûlullah'a (sallallahu aleyhi vesellem) ilk vahyin nazil oluşu nasıldı?” şeklinde atmış olsa da burada amacı vahyin ilk nazil oluşuna yönelik soru sormak değil böylesi bir soruya cevap vermektir.

Söz konusu âyette de Ehl-i Kitâb’dan olanların, kendilerine semadan bir kitabın nazil olmasını istemelerine bir cevap verilmiş ve Resûlullah'a (sallallahu aleyhi vesellem) vahyin inmesinin daha önceki peygamberlere inmesi gibi olduğu belirtilmiştir.

Âyette ilk önce Hz. Nûh’un zikredilmesinin şeriat ile gelen ilk peygamber olmasından dolayı olduğu söylenmiştir. Bazıları buna itiraz edip şeriat ile gelen ilk kişinin Hz. Âdem olduğunu söylemiştir. Zira Hz. Âdem, çocuklarına peygamber olarak gönderilmiş ve onlara şerî hükümler koymuştur.

¹ Nisâ Sur. 163

Âyetle ilk önce Hz. Nûh'un zikredilme sebebinin kavmi tarafından eziyete uğrayan ilk peygamber oluşu olduğu da söylenmiştir. Zira Resûlullah'a (sallallahu aleyhi vesellem) yapıldığı gibi Hz. Nûh da yere düşünceye kadar kavmi tarafından taşlanırdı. Bazılarına göre de Ulu'l-Azm olan peygamberlerin ilki olmasından dolayı âyetle ilk önce zikredilmiştir.

Şeref ve değerlerine vurgu bâbından âyetle Hz. İbrâhîm'den Hz. Dâvud'a kadar diğer peygamberler de zikredilmiştir. Hz. Mûsa ise aralarında zikredilmemiş, zikri daha sonra gelen **“Allah, Mûsa ile de bizzat konuştu”**¹ âyetine bırakılmıştır.

Bu eser, kaynağı vahiy olan sünneti bir araya getirmek amacını taşıdığı için Buhârî kitabına şeriatın kaynağı olan vahiy konusuyla başlamıştır. Sünnet de şerî hükümlerin bir çeşit açıklaması olduğu için Buhârî kitabına *“Ameller niyetlere göredir”* hadisiyle giriş yapmıştır. Hadis zikredilen âyetle de ilişkilidir. Zira **“Onlara ancak, dini yalnız O'na has kılarak ve hanifler olarak Allah'a kulluk etmeleri, namaz kılmaları ve zekat vermeleri emredilmiştir. Sağlam din de budur”**² âyetinde olduğu gibi dinin sağlam ve dosdoğru olması için amelde herkese emredilen şey ihlaslı bir niyettir.

۱ - حَدَّثَنَا الْحُمَيْدِيُّ عَبْدُ اللَّهِ بْنُ الزُّبَيْرِ قَالَ حَدَّثَنَا سُفْيَانُ قَالَ حَدَّثَنَا يَحْيَى بْنُ سَعِيدٍ الْأَنْصَارِيُّ قَالَ أَخْبَرَنِي مُحَمَّدُ بْنُ إِبْرَاهِيمَ التَّيْمِيُّ أَنَّهُ سَمِعَ عَلْقَمَةَ بْنَ وَقَّاصٍ اللَّيْثِيَّ يَقُولُ سَمِعْتُ عُمَرَ بْنَ الْخَطَّابِ - رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ - عَلَى الْمِنْبَرِ قَالَ سَمِعْتُ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ يَقُولُ « إِنَّمَا الْأَعْمَالُ بِالنِّيَّاتِ ، وَإِنَّمَا لِكُلِّ امْرِئٍ مَا نَوَى ، فَمَنْ كَانَتْ هِجْرَتُهُ إِلَى دُنْيَا يُصِيبُهَا أَوْ إِلَى امْرَأَةٍ يَنْكِحُهَا فَهِجْرَتُهُ إِلَى مَا هَاجَرَ إِلَيْهِ » أَطْرَافُهُ ٥٤ ، ٢٥٢٩ ، ٣٨٩٨ ، ٥٠٧٠ ، ٦٦٨٩ ،

٦٩٥٣ تحفة ١٠٦١٢

1- “Humeydî Abdullah b. ez-Zübeyr — Süfyân — Yahya b. Saîd el-Ensârî — Muhammed b. İbrâhîm et-Teymî” isnâdıyla Alkame b. Vakkâs el-Leysî şöyle demiştir: Ömer b. el-Hattâb'ın minber üzerinde şöyle dediğini işittim: “Resûlullah'ın (sallallahu aleyhi vesellem): *«Ameller niyetlere göredir.*

¹ Nisâ Sur. 164

² Beyyine Sur. 5

Kişinin niyetindeki ne ise eline geçen de odur. Kimin hicreti elde edeceği bir dünyalık veya evleneceği kadın için ise bu yaptığı bu niyetine göre değerlendirilir» buyurduğunu işittim.”¹

Humeydî, büyük dedesi Humeyd’e veya Humeydât kabilesine veya Esed b. Abdiluzzâ aşiretinin bir kolu olan Humeyd’e nisbet edilmiştir. İmam Şâfiî’nin öğrencilerindendir. Ondandır ilim öğrenmiş ve onunla birlikte Mısır’a gitmiştir. Şâfiî vefat edince kendisi Mekke’ye dönmüştür. Buhârî’nin, kendisinden rivayette bulunduğu Mekkeli ve Kureyşli en âlim kişilerinden biridir. Hicri 219 yılında vefat etmiştir.

Süfyân, Süfyân b. Uyeyne’dir. Mekkeli tâbiündandır. Şâfiî’nin hocalarından biridir. Hicri 198 yılında vefat etmiştir.

Yahya b. Saîd, Yahya b. Kays el-Ensârî’dir. Medineli tâbiünün meşhur kişilerinden biri ve Medine kadısıdır. Hicri 143 yılında vefat etmiştir.

Muhammed b. İbrâhîm, Muhammed b. İbrâhîm b. el-Hâris et-Teymî’dir. Kureyş’in Teym kabilesine nisbet edilmiştir. Hicri 120 yılında vefat etmiştir.

Alkame b. Vakkâs el-Leysî, Leys b. Bekrûz’e nisbet edilmiştir. İbn Mende onu sahabenin içinde, başkaları ise tâbiünün içinde zikretmiştir. Abdulmelik b. Mervân zamanlarında Medine’de vefat etmiştir.

Ömer b. el-Hattâb da Ömer b. el-Hattâb b. Nüfeyl’dir. Hicri 23 yılında vefat etmiştir.

Farz veya nafile, az veya çok mükellef olan kişilerden sadır olan bedeni, sözlü ve fiili ameller ancak niyete göre sahih ve geçerli olur. Hanefilere göre ameller niyete göre kâmil olur. Ancak sahih ve geçerli olarak yorumlanması kâmil olarak yorumlanmasından daha tercihe şayandır. Zira amelin sahih ve geçerli olması hakikat için kâmil olmasından daha fazla gereklidir. Gerekli olan bir şey de dile getirilirken diğer şeylerden daha fazla akılda yer alır.

Bu durum Hanefilerin ibadetlerde niyeti şart koşmadıkları zannını doğrurabilir, ancak öyle değildir. Zira burada ihtilaf araçtadır. Maksatta ise niyetin gerektiği konusunda herhangi bir ihtilaf yoktur. Ancak abdestte niyeti şart koşmazlar. Zira burada maksat abdestin bizatihi kendisi değildir. Abdest

¹ Hadis ayrıca 54, 2529, 3898, 5070, 6689 ve 6953’te geçmektedir. Müslim bazı farklılıklarla (1907)

başka bir şey için araçtır. Örneğin setr-i avret gibi namazın diğer şartları için niyet gerekmez.

Bazıları da bunu herhangi bir amelin ancak niyetle kabul göreceği şeklinde yorumlamıştır.

Bazılarına göre “niyet” kelimesi “*neviye*” kelimesinden türetilmiştir ve bir şeyi kastetme, bir şeye yönelme anlamındadır. Bazılarına göre “*nevâ*” kelimesinden türetilmiştir ve uzaklık anlamındadır. Niyet de kişiyi, kendisinden uzakta olan bu yere ulaştıracak bir araçtır.

Niyet konusunda, Allah’ın rızasını elde etmek ve emrini yerine getirmek için bir şeye yönelme denilebilir. Bunun mükellef müminlerle sınırlandırılması kâfirlerin amellerini dışarıda bırakır. Zira hadiste zikredilen amellerden kasıt, ibadete yönelik amellerdir. Kafir her ne kadar bu amellerle muhatap biri olsa da ve terk ettiği için cezalandırılacak olsa da onun bu yöndeki niyetinin herhangi bir değeri yoktur.

Amelde bulunacak her bir kişinin maksadı farklı olabilir. Kişi bir ameli Allah rızası için yapabileceği gibi mükafatını elde etmek veya cezasından kaçınmak için de yapıyor olabilir. Bundan dolayı hadiste niyet çoğul olarak “niyetler” şeklinde gelmiştir.

Hadis, niyetsiz hiçbir amelin bizatihi kendisini yok saymaz, ancak niyetsiz yapıldığı için sahih veya kâmil olamayacağını söyler.

Çoğu rivayetlerde ise niyet burada olduğu gibi çoğul olarak değil de tekil olarak zikredilir. Zira maksatlar farklı olsa da niyetin tek bir yeri vardır, o da kalptir. Aynı şekilde tek bir amacı vardır, o da ihlastır. Bu duruma uygun olarak da çoğu hadiste niyet tekil olarak “Ameller niyete göredir” şeklinde gelmiştir. Zahiri olan bir durumla alakalı olduğu ve zahiri durum birden fazla anlamı verebileceği için de bu hadiste çoğul olarak yer almıştır.

İbn Hibbân, *Sahîh*’de bunu “Ameller niyetlere göredir” şeklinde hem ameli, hem de niyeti çoğul olarak zikreder. Buhârî, İmân konusu içinde bunu Mâlik kanalıyla Yahya’dan “Ameller niyete göredir” şeklinde nakleder. Nikah konusu içinde de “Amel niyete göredir” şeklinde hem ameli, hem de niyeti tekil olarak zikreder. Hepsî de bize her amelin bir niyetinin olduğunu ve olması gerektiğini söylemektedir.

Amel de bedenın tümünün veya bir kısmının hareketi demektir. Nefsin

hareketlenmesine de amel diyenler olmuştur. Buna dayanarak amelin, fiille veya sözle, bedenle veya kalple bir şeyin yapılması olduğu söylenebilir. Ancak amelin daha çok bedenle yapılan bir işi ifade ettiği söylenmiştir.

İbn Dakîk el-İd şöyle der: “Bazı âlimlerin, sözleri niyeti gerektiren amellerin dışında saydıklarını gördüm. Böylesi bir görüş tenkide açıktır. Ancak bunun hem fiil, hem de söz için kullanılması bu ikisinin karşılıklı «sözler ve fiiller» şeklinde kullanılması açısından da daha uygundur. Benim yanımda hadisin hem fiilleri, hem de sözleri kapsadığı konusunda herhangi bir şüphe yoktur.”

Cemu’l-İdde eserinin sahibi, İbn Dakîk’in bu sözünü zikrettikten sonra şu açıklamayı yapar: “İbn Dakîk’in, hadisin hem fiilleri, hem de sözleri kapsadığı konusunda şüphesi olmadığını söylemesi, amellerin sıhhati için niyetin gerektiğine dayanmaktadır. Oysa ezan veya kıraat gibi ameller niyetsiz eda edilir. Fakat sözlerinde niyete göre sevabın alınacağını kastetmişse bu durumda sözü kabul edilebilir. Ancak yine de amelin sıhhati için niyetin gerekmesi görüşüne aykırı düşer.”

Hadiste “fiiller” yerine “ameller” ifadesinin kullanılmasına gelince, el-Haviy buna şu cevabı verir: Fiil belli bir zamanı olan ve tekrarlanmayan bir eylemdir. Örneğin Yüce Allah: **“Rabbinin fil sahiplerine neler yaptığını görmedin mi?”**¹ buyurur. Burada fil sahiplerinin helak edilmesinin belli ve sınırlı bir zamanda olduğu ve bunun da tekrarlanmadığı görülmektedir. Amelin ise fiilin aksine sınırlı bir zamanı yoktur. Uzun bir zaman aralığına yayılan ve tekrarlanabilir olan bir eylemdir. Yüce Allah başka bir âyette: **“İman edip salih ameller işleyenleri müjdele”**² buyurmuştur. Burada Yüce Allah’ın istediği, fiilin aksine devamlı olan, yenilenen ve tekrarlanan bir eylem olan ameldir. Başka bir âyette de: **“Amel edenler bunun için amel etsinler”**³ buyurmuş, fiil yerine amel ifadesini kullanmıştır. Zira amel fiilden daha özel bir ifadedir. Bundan dolayı cümle fiil yerine amel lafzıyla kurulmuştur. İnsanın her bir eyleminin niyeti olmaz. Ancak amel devamlı olan ve tekrarlanan bir eylem olduğu için içinde niyetini de barındırır.

¹ Fîl Sur. 1

² Bakara Sur. 25

³ Sâffât Sur. 61

“بَالَيَات” lafzındaki “ب” harfi, birliktelik ve sebep anlamı verir. Yani bir amelin sevabı niyetten dolayı sâbit olur. Bu durumda niyet amelin ya şartı ya da bir rüknü olur. Gazali’ye göre niyet amelin rüknü değil şartıdır. Örneğin namazdaki niyet namazla ilgilidir, ancak namazın dışında olan bir şeydir. Namazın içinde bir rükün olsaydı onun için de ayrıca bir niyet gerekirdi.

Çoğu kişiye göre ise niyet, amelin bir rüknüdür. Her amel öncesi gereklidir ve yeri de kalptir. Bundan dolayı kişi yaptığı amelin farkında değilken niyetini sadece dille söylemesi yeterli değildir.

Dilin kalbe yardımcı olması bakımından her amel öncesi niyetin sözle ifade edilmesi müstehaptır. Resûlullah'tan (sallallahu aleyhi vesellem) veya ashâbından herhangi birinden amel öncesi niyeti sözle ifade ettikleri rivayet edilmemiş olsa dahi biz yine de Resûlullah'ın (sallallahu aleyhi vesellem) amel öncesi niyeti sözle ifade ettiğine hükmederdik.

Çünkü abdest almaya niyetlenen kişinin bu niyetini sözle de ifade etmesi, etmemesinden daha iyidir. İnsanların en hayırlısı olan birinin de ameller içinde daha hayırlı olanı yapmaması düşünülemez. Resûlullah'ın (sallallahu aleyhi vesellem) abdest öncesi niyeti sözle de dile getirdiği sâbit iken getirmediği sâbit değildir. Şüphe de yakîn olan bir şeyin karşısında duramaz.

Sözle dile getirilmesinden maksat da ibadet olan bir şeyi âdet olan bir şeyden ayırt etmektir. Vakti de ibadet öncesidir. Kişi abdestte yüzünü yıkarken niyet ettiği zaman bu niyeti geçerli olur. Ancak niyet öncesi yüzünden yıkadığı kısmı tekrar yıkar. Şafağın gözlenmesinin zorluğundan dolayı oruç konusunda böylesi bir niyet vacip görülmemiştir.

Kişinin niyetindeki ne ise eline geçen de odur. Kişi ancak niyet ettiğinin sevabını elde eder. Aynı şekilde niyeti kadarıyla amelinin sevabını alır.

Kimin hicreti elde edeceği bir dünyalık veya evleneceği kadın için ise bu yaptığı bu niyetine göre değerlendirilir. Ancak kişi hem küfür diyarından ayrılma, hem de bir kadınla evlenme niyetiyle hicret edebilir. Bu durumda hicreti kötü veya yanlış sayılmaz. Ancak halis bir niyetle hicret eden kişiye göre değeri daha az olan bir hicreti gerçekleştirmiş olur.

Hadiste yerilen durum, sadece bir kadınla evlenmek için hicret etmedir. Hem küfür yurdundan ayrılma, hem de bir kadınla evlenmek için hicret eden kişi sevabını alır, ancak sevabı sadece küfür diyarından ayrılma niyetiyle

hicret eden kişinin sevabından daha az olur.

Bu hadisin söylenmesinin sebebine gelince, Tâberânî, *el-Mu'cemu'l-Kebîr*'de İbn Mes'ûd'dan naklediyor: “Bizden bir adam Ümmü Kays adında bir kadına talip olup onunla evlenmek istedi. Ancak Ümmü Kays, hicret etmeden onunla evlenmeyeceğini söyledi. Adam hicret edince de onunla evlendi. Bundan dolayı bu adama Ümmü Kays'ın muhaciri anlamında «Muhâcîru Ümmü Kays» derdik.”

İbn Receb, İmam Nevevî'nin kırk hadis şerhinde şöyle der: “Muteahhirîn olan âlimlerden çok kişi kitabında bu hadisi zikretmiş olsa da sahih isnâdla bir aslının olduğunu görmüş değiliz. Ebu'l-Hattâb b. Dihye bu kadının adının Kayle olduğunu söylemiştir. Ancak sahabeler hakkında kitap tasnif edenler arasında adamın adını zikreden olmamıştır.”

Humeydî'nin bu rivayetinde hadisin “*Kimin hicreti Allah'a ve Resûl'üne ise...*” kısmı düşmüştür. Buhârî hadisi bu kısmıyla birlikte Humeydî'den başka bir kanaldan rivayet etmiştir.

İbnu'l-Arabî şöyle der: “Buhârî'nin, hadisin bu kısmını zikretmemesinin herhangi bir mazereti olamaz. Zira Humeydî *Müsned*'inde hadisi tam olarak rivayet etmiştir. Ancak bazılarının dediğine göre belki de Buhârî bu hadisi Humeydî'nin ezberinden yazmış, Humeydî de hadisi ona bu şekilde rivayet etmiştir. Belki de Humeydî bu hadisi Buhârî'ye tam olarak rivayet etmiş, ancak hadisin söz konusu kısmı Buhârî'nin ezberinden düşmüştür. Belki de Buhârî hadisi kısaltarak bu şekilde aktarmış ve bazı durumlarda hadisin kısaltılarak nakledilmesinin caiz olduğunu göstermek istemiştir.”

Bu hadis İslam'ın esaslarından sayılan bir hadistir. Ebû Dâvud şöyle der: Kişinin dini konusunda dört hadis yeterli olur. Bunlardan biri: “*Ameller niyetlere göredir*” hadisidir. İkincisi: “*Kişinin Müslümanlığının en güzel hasletlerinden biri, kendisini ilgilendirmeyen şeyleri bırakmasıdır*” hadisidir. Üçüncüsü: “*Kişi kendisi için istediğini kardeşi için de istemedikçe gerçek mânâda mümin biri olamaz*” hadisidir. Dördüncüsü: “*Helal olan şeyler açıklanmış, haram olan şeyler de açıklanmıştır...*” hadisidir.

Şâfiî ve Ahmed b. Hanbel bu hadisin ilmin üçte birine denk geldiğini söylemişlerdir. Beyhakî de: “*Kişinin amelleri ya kalbi ya dili ya da diğer organlarıyladır*” demiştir.

Bu hadisin ilmin yarısına denk geldiğine dair Şâfiî'nin başka bir sözü de vardır. Doğrudur, çünkü dinin bir zahiri, bir de bâtını yönü vardır. Niyet bâtın ile amel ise zahir ile ilgilidir. Niyet kalbin, ameller de bedeninin ibadetidir.

Bazıları bu hadisin mütevatir olduğunu söylemiştir. Ancak öyle değildir, zira hadisi Resûlullah'tan (sallallahu aleyhi vesellem) sadece Ömer, Ömer'den sadece Alkame, Alkame'den sadece Muhammed b. İbrâhîm, Muhammed b. İbrâhîm'den de sadece Yahya b. Saîd el-Ensârî rivayet etmiştir ve Yahya'dan da yayılmıştır.

Zikredildiğine göre hadisi (Yahya'dan) 200'den daha fazla kişi rivayet etmiştir. 700 kişiden daha fazla kişinin rivayet ettiği de söylenmiştir. Mâlik, Sevri, Evzaî, İbnu'l-Mübârek, Leys b. Sa'd, Hammâd b. Zeyd, Saîd ve İbn Uyeyne bu hadisi rivayet eden meşhur kişilerden bazılarıdır.

Hadis meşhur bir hadistir. Hadis âlimlerinin yanında meşhur hadis, bütün kanalları her türlü zayıflık ve illetten uzak ise mütevâtir hadis gibi sayılsa da teorik bilgi içerir. Mütevâtir hadis ise zarûri bilgi içerir ve ravilerinde adalet şartı aranmaz. İkisinin arasındaki fark da budur.

Bunu rivayet eden Alkame, et-Teymî ve Yahya b. Saîd'e mutâbaat edilmiştir.

İbn Mende şöyle der: Bu hadisi Ömer'den Alkame dışında oğlu Abdullah, Câbir, Ebû Cuhayfe, Abdullah b. Amr b. Rabîa, Zu'l-Kelâ', Atâ b. Yesâr, Nâşire b. Sumey, Vâsil b. Amr el-Cuzâmî ve Muhammed b. el-Münkedir de rivayet etmişlerdir.

Alkame'den de et-Teymî dışında Saîd b. el-Müseyyeb ve İbn Ömer'in azatlısı Nâfi' rivayet etmiştir. Muhammed b. Muhammed Ebu'l-Hasan el-Leysî, Dâvud b. Ebi'l-Furât, Muhammed b. İshâk b. Yesâr, Haccâc b. Ertâa ve Abd Rabbih b. Kays da bu hadisi rivayet ederek Yahya b. Saîd'in et-Teymî'den olan rivayetine mutâbaat etmişlerdir."

Buhârî bu hadisi ayrıca İman, İtk, Hicret, Nikâh, Eymân, Nuzûr ve Hiyele konuları içinde rivayet etmiştir. Hadisi Müslim, Tirmizî, Nesâî, İbn Mâce, Ahmed b. Hanbel, Dârekutnî, İbn Hibbân ve Beyhakî de rivayet etmişlerdir. Mâlik ise bu hadisi *Muvattâ'*da tahrir etmemiştir.

Sahabeden Hz. Ömer dışında bu hadisi yirmiye yakın kişinin rivayet ettiği de söylenmiştir. Ebû Ya'lâ el-Kazvînî hadisi *el-İrşâd* kitabında "Mâlik — Zeyd b.

Eslem — Atâ b. Yesâr — Ebû Saîd el-Hudrî” kanalıyla Resûlullah'tan (sallallahu aleyhi vesellem): “*Ameller niyete göredir...*” şeklinde rivayet edip: “Bu hadis Zeyd b. Eslem kanalıyla mahfûz değildir. Güvenilir olan kişiler bunda hata etmiştir” demiştir.

Dârekutnî de bunu Mâlik'in *Muvattâ'* da rivayet etmediği hadisler arasında zikretmiş ve: “Abdulmecîd bunu Mâlik'ten rivayette tek kalmıştır. Hadisi Nûh b. Habîb ve İbrâhîm b. Muhammed el-İtkî dışında Abdulmecîd'den rivayet edeni bilmiyoruz” demiştir.

İbn Mende de bu hadisi bütün kanallarıyla zikredip şöyle demiştir: “Hz. Ömer dışında bu hadisi Resûlullah'tan (sallallahu aleyhi vesellem) Sa'd b. Ebî Vakkâs, Ali b. Ebî Tâlib, Ebû Saîd el-Hudrî, Abdullah b. Mes'ûd, Enes, İbn Abbâs, Muâviye, Ebû Hureyre, Ubâde b. es-Sâmit, Utbe b. Abd es-Sülemî, Hilâl b. Suveyd, Ukbe b. Âmir, Câbir b. Abdillâh, Ebû Zer, Utbe b. el-Münzir, Ukbe b. Müslim ve Abdullah b. Ömer rivayet etmiştir.”

Ancak müsned olarak sadece Ömer'in rivayetiyle geldiği konusunda ittifak vardır.

Mükafatı elde etmek isteyen azmetmeli, güzel hasletleri isteyen halis niyet taşımalıdır. Kişi hicretinde ihlaslı olduğu zaman bu ihlasından dolayı sevabını fazlasıyla alır. Kişinin hicreti Allah ve Resûlü içinse mükafatı buna göre olur. Kişi istediklerini bu yöndeki azmi ve çabasına göre elde eder.

۲- باب

2- BÂB

۲ - حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ يُوسُفَ قَالَ أَخْبَرَنَا مَالِكٌ عَنْ هِشَامِ بْنِ عُرْوَةَ عَنْ أَبِيهِ عَنْ عَائِشَةَ أُمِّ الْمُؤْمِنِينَ - رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا - أَنَّ الْحَارِثَ بْنَ هِشَامٍ - رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ - سَأَلَ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ فَقَالَ يَا رَسُولَ اللَّهِ كَيْفَ يَأْتِيكَ الْوَحْيُ فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ «أَحْيَانًا يَأْتِينِي مِثْلَ صَلَافَةِ الْجَرَسِ - وَهُوَ أَشَدُّ عَلَيَّ - فَيُفْصِمُ عَنِّي وَقَدْ وَعَيْتُ عَنْهُ مَا قَالَ ، وَأَحْيَانًا يَتَمَثَّلُ لِيَ الْمَلَكُ رَجُلًا فَيَكَلِّمُنِي فَأَعْيَى مَا يَقُولُ » قَالَتْ عَائِشَةُ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا وَلَقَدْ رَأَيْتُهُ يُنَزَّلُ عَلَيْهِ

الْوَحْيُ فِي الْيَوْمِ الشَّدِيدِ الْبَرْدِ ، فَيَقْصِمُ عَنْهُ وَإِنَّ جَبِينَهُ لَيَتَفَصَّدُ عَرَقًا . طرفه ٣٢١٥ - تحفة

١٧١٥٢

2- “Abdullah b. Yûsuf — Mâlik — Hişâm b. Urve — Urve” isnâdıyla Müminlerin annesi Âişe şöyle demiştir: Hâris b. Hişâm, Resûlullah'a (sallallahu aleyhi vesellem): “Ey Allah'ın Resûlü! Vahiy sana nasıl geliyor?” diye sordu. Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem): “*Bazen çan sesi gibi bir ses şeklinde gelir ki benim için en ağır budur. Benden ayrıldığında bana söylenen şeyi iyice kavramış olurum. Bazen de melek bana bir adam sûretinde gelip konuşur, ben de söylediklerini kavramış olurum*” karşılığını verdi. Çok soğuk günlerde Resûlullah'a (sallallahu aleyhi vesellem) vahyin nazil olduğuna şahit olmuşumdur. Kendine geldiğinde şakaklarından ter akıyor olurdu.¹

Abdullah b. Yûsuf et-Tinnîsî aslen Dimaşklıdır. Hicri 218 yılında vefat etmiştir.

Mâlik, Mâlik b. Enes el-Asbahî'dir. Hicret yurdu olan Medine imamıdır, hatta imamların imamıdır. Hicri 179 yılında vefat etmiştir.

Hişâm b. Urve, Hişâm b. Urve b. ez-Zübeyr b. el-Avvâm'dır. Kureyşli tâbiündandır. Hicri 145 yılında vefat etmiştir. Hişâm'ın babası, Ebû Abdillâh Urve el-Medenî'dir. *Fukahâ-i seb'a*'dan biridir. Hicri 94 yılında vefat etmiştir.

Âişe, Hz. Ebû Bekr'in kızı ve müminlerin annesidir. Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem) ile 9 yıl evli kalmıştır. 8 yıl 5 ay olduğu da söylenmiştir. Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem) vefat ettiğinde Âişe 18 yaşındaydı. Hicri ellilerde vefat etmiştir. Vefat tarihi kimine göre hicri 55, kimine göre 56, kimine göre 57'dir. Bir Ramazan ayında vefat etmiştir. Buhârî'de Âişe'nin 242 hadisi vardır.

Resûlullah'a (sallallahu aleyhi vesellem) vahiy ile ilgili soru soran Hâris b. Hişâm, Mekke'nin fethinde Müslüman olan değerli bir sahabedir. Hicri 15 yılında Şam'da yapılan savaşında şehit olmuştur.

Hâris'in Resûlullah'a (sallallahu aleyhi vesellem) bu soruyu sormasına Âişe ya bizzat şahit olmuştur ki bu durumda hadis onun müsned hadislerinden biri olur. Ya da sonradan Hâris ona bunu anlatmıştır. Bu durumda da sahabe

¹ Hadis ayrıca 3215'te geçmektedir. Müslim sadece son bölümü (2333)

mürsellerinden bir hadis olur. Ancak bu, cumhurun yanında mevsûl hükmünde bir hadistir.

Hâris burada Resûlullah'a (sallallahu aleyhi vesellem) vahyin veya onu getirenin nasıl bir şey olduğunu veya bundan daha genel mânâda vahiy olayını sormuş gibidir. Her hâlükarda burada vahyin gelişi mecazi bir ifadedir.

Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem), Hâris'in bu sorusuna karşılık vahyin bazı zamanlarda çan sesine benzer bir ses şeklinde geldiğini söylemiştir. Metinde geçen “*salsala*” ifadesi hayvanların boyunlarına takılan çan anlamındadır. Bazıları bunu vahiy meleğinin sesi, bazıları ise meleğin kanat sesi olarak açıklamıştır.

Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem) çan sesine benzer şekilde gelen vahyin kendisi için en ağır şekli olduğunu bildirmiştir. Bu ağırlık da Allah'a daha çok yaklaşması ve derecesinin yükselmesinden dolayıdır. Bu şekilde gelen vahyin sebep olduğu ağırlık durumu bitip melek gidince Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem) vahiy olarak kendisine gelen şeyleri iyice anlamış ve kavramış olurdu.

Müslim, Ebû Dâvud ve başkalarının rivayetine göre çan sesi hoş görülmeleyen bir sestir. Melekler de böylesi bir sestten uzak durmasına rağmen Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem) bunu nasıl çan sesine benzetir? Kişi bir şeyi başka bir şeye benzetirken arada asgari bazı yönlerden bir benzerliğin olması gerekir. Resûlullah da (sallallahu aleyhi vesellem) bu şekilde gelen vahyi başkalarına açıklarken daha iyi anlamaları için bildikleri bir şeye benzeterek açıklamıştır. Biri şiddeti biri de tonlaması olmak üzere sesin iki özelliği vardır. Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem) burada şiddeti bakımından vahyi çan sesine benzetmiştir. Çanın hoş görülmeleyen yönü de tonlamasıdır.

İmam Fadlullah et-Tûrîştî şöyle der: “Resûlullah'a (sallallahu aleyhi vesellem) vahyin keyfiyetine yönelik herkesin kavrayamayacağı böylesi bir soru sorulunca, duyulan ama anlamlandırılmayan çan sesine benzeterek cevap vermiştir. Bu ses de kalbe geldiği için vahiy esnasında kendisine bir ağırlık çöküyor, bu esnada kendisine söylenen sözleri kavrayamıyordu. Vahyin inişi tamamlanıp bu ağırlık gidince de kendisine söylenen sözleri işitmiş gibi kavramış oluyordu. Bu çeşit vahiy meleklere inen vahye de benzemektedir. Zira Ebû Hureyre'nin bildirdiğine göre Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem): «*Yüce Allah semada bir şeyin olmasını takdir ettiği zaman melekler bu takdire boyun eğip azametinden kanat çırpmaya başlarlar. Kanat sesleri kayaya sürtünen zincir*

sesine benzer. Kalplerindeki korku geçince birbirlerine: "Rabbiniz ne dedi?" diye sormaya başlar, ardından: "Yüce ve büyük olan Rabbiniz hakkı söyledi" karşılığını alırlar» buyurmuştur."

Taberânî ve İbn Ebî Âsım da Nevvâs b. Sem'ân'dan naklen merfû olarak şöyle rivayet etmişlerdir: *"Yüce Allah vahye yönelik bir söz söylediği zaman Allah korkusuyla sema şiddetli bir şekilde titreyip sarsılmaya başlar. Semadakiler bunu duyunca çarpılıp secdeye kapanırlar. İçlerine ilk başını kaldıran Cebrâil olur. Yüce Allah da vahiyden dilediği kadarını ona söyler. Cebrâil vahyi alıp inerken her bir semada karşılaştığı melekler ona: «Rabbimiz ne dedi?» diye sorarlar. Cebrâil: «Hakkı söyledi» karşılığını verir. Bu şekilde vahyi Allah'ın emrine göre göğe veya yeryüzündeki bir yere iletir."*

İbn Merduveyh de İbn Mes'ûd'dan merfû olarak şöyle bildirir: *"Yüce Allah vahye yönelik bir söz söylediği zaman semadakiler kaya üzerinde sürtünen zincir sesine benzer bir ses işitirler..."*

İbn Ebî Hâtim'in de Avfî'den bildirdiğine göre İbn Abbâs ve Katâde, **"Kalplerinden korku giderilince..."**¹ ayetini açıklarken Hz. İsa'dan sonra kesilen vahyin Resûlullah'a (sallallahu aleyhi vesellem) ilk inişi konusunda olduğunu söylemişlerdir.

Ebu's-Şeyh de *el-Azame* kitabında Vuheyb b. el-Verd'den aktarmıştır: Bana bildirildiğine göre Yüce Allah'a en yakın melek İsrâfil'dir ve Arş'ı omuzları üzerinde taşımaktadır. Vahiy nazil olacağı zaman Arş'ın altından vahyin yazılı olduğu bir levha inip İsrâfil'in alına değer. İsrâfil bunu okuyup Cebrâil'i çağırır ve içindekileri ona iletir. Kıyamet gününde İsrâfil huzura çağırılınca korkudan dizleri titrer. Ona: "Sana verilen levhaya yönelik ne yaptın?" diye sorulunca: "Cebrâil'e ilettim" der. Bunun üzerine Cebrâil çağırılır. O da titreyerek huzura gelir. Ona: "İsrâfil'in sana ilettiğini ne yaptın?" diye sorulunca: "Elçilere ilettim" karşılığını verir.

Vahyin keyfiyeti akılla idrak edilebilecek bir şey değildir. Meleğin veya başkasının da vahyi Allah'tan işitmesi bildiğimiz harflerle veya seslerle değildir. Yüce Allah vahyi duyacak olan kişiye bu yönde özel bir ilim yaratır. Zira Yüce Allah'ın kelamı insanların kelamı gibi değildir. Vahye yönelik elçisi için kıldığı işitme de günlük hayatta normal seslerin duyulduğu işitme

¹ Sebe' Sur. 23

değildir.

Vahyin çan sesine benzer bir şekilde inişinin Resûlullah'a (sallallahu aleyhi vesellem) ağır gelmesi vahiy esnasında beşeri özelliklerden sıyrılıp meleklerle has olan özelliklere yaklaşması dolayısıyladır. Burada vahiy meleklerle iletildiği gibi Resûlullah'a (sallallahu aleyhi vesellem) iletildiği için en ağır türü bu olmuştur. Bazen de melek Dihye ve benzeri kişilerin sûretine girerek Resûlullah'a (sallallahu aleyhi vesellem) gelmiştir.

Melekler kelimcilerin dediğine göre istedikleri her bir şekle girebilen latîf varlıklardır. Bazı filozoflara göre rûhani cevherlerdir. Meleğin insan sûretine girmesi de öz olarak insana dönüşmesi değil, muhatap olan şahsı korkutmamak için sadece bir insanın sûretinde görünmesi demektir. Melek insan sûretinde görüldüğü zaman da diğer özellikleri yok olmaz, sadece muhatap olan şahıs onları göremez.

Vahiy sadece hadiste zikredilen şekillerde gelmez, ancak genelde bu şekilde gelir. Zira vahiy bazen sadık rüyalar şeklinde gelmiştir. Risaletin ilk zamanlarında olduğu gibi bazen İsrâfil gelip ona vahyi iletmiştir. Sahih kanallarla gelen rivayetlere göre risaletin ilk zamanlarında üç yıl boyunca İsrâfil, Resûlullah'a (sallallahu aleyhi vesellem) görünür ve ona kısa da olsa bazı vahiyler getirirdi. Daha sonraları vahiy Cebrâil'in sorumluluğuna verilmiştir.

Cebrâil bazen bir adamın sûretinde, bazen Dihye'nin sûretinde gelirdi. İki defa da bizzat yaratıldığı kendi sûretiyle gelmiştir. Bazen de giysileri bembeyaz, saçları simsiyah olan bir adam sûretinde gelmiştir. Bazılarına göre bu gelişte melek Resûlullah'a (sallallahu aleyhi vesellem) vahiy getirmemiş, sadece İslam'ın bazı esaslarını öğretmek için sorular sormuştur. Bazen vahiy çan sesine benzer bir ses şeklinde gelmiştir. Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem), namazın farz kılınması olayında olduğu gibi bazen vasıtasız bir şekilde vahiy almıştır. Bazen de melek gelip Resûlullah'ın (sallallahu aleyhi vesellem) kalbine vahyi bırakmıştır. Bu tür vahiyde Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem) vahiy meleğini görmemiştir.

İbn Âdil'in açıklamasına göre Cebrâil, Resûlullah'a (sallallahu aleyhi vesellem) 24 bin defa gelmiştir. Hz. Âdem'e 12 defa, Hz. İdrîs'e 4 defa, Hz. Nûh'a 5 defa, Hz. İbrâhîm'e 42 defa, Hz. Mûsa'ya 400 defa, Hz. İsa'ya da 10 defa gelmiştir.

Hadisin sonunda Hz. Âişe, Resûlullah'a (sallallahu aleyhi vesellem) vahyin nazil olduğu bir ana şahit olduğunu, vahyin ağırlığından dolayı da şakaklarının ter

içinde kaldığını zikretmiştir.

Ebû Hayyân, *el-İmtâ* eserinde şöyle der: Vahyin nazil olması anında Yüce Allah peygamberlerin beşeri halden çıkıp melekî hale girmelerine imkan tanımış, onları böylesi bir fıtrat ve kabiliyette yaratmıştır. Bundan dolayı onları vahyin alınmasına mani olacak her türlü bedeni engelden beri kılmıştır. Beşerî halden sıyrılıp vahye mazhar olduktan sonra diğer insanlara bunu tebliğ etmek için sıyrıldıkları beşerî özelliklere geri dönerler. Bazen vahyi anı uğultusu şeklinde duyarlar ve girdikleri melekî halde bu uğultuyla gelen vahyi alırlar. Uğultu çekip gittiğinde de onunla gelen vahyi iyice kavramış ve öğrenmiş olurlar. Bazen de melek bir insan sûretinde gelip Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem) ile konuşur ve getirdiği vahyi bu şekilde ona aktarır. Beşerî halden sıyrılıp meleklerle görüşme, ondan vahyi aldıktan sonra geri beşerî hale dönme de çok kısa bir sürede, hatta göz açıp kapayıncaya kadar olur. Bundan dolayı da kendisine “vahiy” denilmiştir. Zira vahiy kelimesinin sözlük anlamı süratli ve hızlı olmaktır.

Bu hadisin, Buhârî'nin hocası dışında râvileri Medineli râvilerdir. İsnâdında iki tâbîi vardır. Buhârî ayrıca bu hadsi *Bedu'l-Halk* konusu için tahrir etmiştir. Müslim de *Fadâil* konusu içinde tahrir etmiştir.

۳ - باب

3- BÂB

۳ - حَدَّثَنَا يَحْيَى بْنُ بُكَيْرٍ قَالَ حَدَّثَنَا اللَّيْثُ عَنْ عُقَيْلٍ عَنِ ابْنِ شِهَابٍ عَنْ عُرْوَةَ بْنِ الزُّبَيْرِ عَنْ عَائِشَةَ أُمِّ الْمُؤْمِنِينَ أَنَّهَا قَالَتْ أَوَّلُ مَا بُدِئَ بِهِ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ مِنَ الْوَحْيِ الرَّؤْيَا الصَّالِحَةُ فِي النَّوْمِ ، فَكَانَ لَا يَرَى رُؤْيَا إِلَّا جَاءَتْهُ مِثْلَ فَلَقِ الصُّبْحِ ، ثُمَّ حُبِّبَ إِلَيْهِ الْخَلَاءُ ، وَكَانَ يَخْلُو بَغَارٍ حِرَاءٍ فَيَتَحَنَّنُ فِيهِ - وَهُوَ التَّعَبُّدُ - اللَّيَالِي ذَوَاتِ الْعَدَدِ قَبْلَ أَنْ يَنْزِعَ إِلَى أَهْلِهِ ، وَيَتَزَوَّدُ لِذَلِكَ ، ثُمَّ يَرْجِعُ إِلَى خَدِيجَةَ ، فَيَتَزَوَّدُ لِمِثْلِهَا ، حَتَّى جَاءَهُ الْحَقُّ وَهُوَ فِي غَارٍ حِرَاءٍ ، فَجَاءَهُ الْمَلَكُ فَقَالَ اقْرَأْ قَالَ « مَا أَنَا بِقَارِئٍ » قَالَ « فَأَخَذَنِي فَغَطَّنِي حَتَّى بَلَغَ مِنِّي الْجُهْدَ ، ثُمَّ أَرْسَلَنِي فَقَالَ اقْرَأْ قُلْتُ مَا أَنَا بِقَارِئٍ فَأَخَذَنِي فَغَطَّنِي الثَّانِيَةَ حَتَّى بَلَغَ مِنِّي

الْجُهْدَ ، ثُمَّ أَرْسَلَنِي فَقَالَ اقْرَأْ فَقُلْتُ مَا أَنَا بِقَارِئٍ فَأَخَذَنِي فَعَطَّنِيَ الثَّلَاثَةَ ، ثُمَّ أَرْسَلَنِي فَقَالَ ﴿ اقْرَأْ بِاسْمِ رَبِّكَ الَّذِي خَلَقَ ﴾ خَلَقَ الْإِنْسَانَ مِنْ عَلَقٍ * اقْرَأْ وَرَبُّكَ الْأَكْرَمُ ﴿ ﴾ فَرَجَعَ بِهَا رَسُولُ اللَّهِ ﷺ يَرْجُفُ فُؤَادُهُ ، فَدَخَلَ عَلَى خَدِيجَةَ بِنْتِ خُوَيْلِدٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا فَقَالَ « زَمِّلُونِي زَمِّلُونِي » . فَرَمَلُوهُ حَتَّى ذَهَبَ عَنْهُ الرَّوْعُ ، فَقَالَ لِحَدِيجَةَ وَأَخْبَرَهَا الْحَبَرَ « لَقَدْ خَشِيتُ عَلَى نَفْسِي » . فَقَالَتْ خَدِيجَةُ كَلَّا وَاللَّهِ مَا يُخْزِيكَ اللَّهُ أَبَدًا ، إِنَّكَ لَتَصِلُ الرَّحِمَ ، وَتَحْمِلُ الْكَلَّ ، وَتَكْسِبُ الْمَعْدُومَ ، وَتَقْرَى الضَّيْفَ ، وَتُعِينُ عَلَى نَوَائِبِ الْحَقِّ فَانْطَلَقَتْ بِهِ خَدِيجَةُ حَتَّى أَتَتْ بِهِ وَرَقَةَ بْنَ تَوَيْلٍ بْنِ أَسَدِ بْنِ عَبْدِ الْعُزَّى ابْنَ عَمِّ خَدِيجَةَ - وَكَانَ أَمْرًا تَنَصَّرَ فِي الْجَاهِلِيَّةِ ، وَكَانَ يَكْتُبُ الْكِتَابَ الْعِبْرَانِيَّ ، فَيَكْتُبُ مِنَ الْإِنْجِيلِ بِالْعِبْرَانِيَّةِ مَا شَاءَ اللَّهُ أَنْ يَكْتُبَ ، وَكَانَ شَيْخًا كَبِيرًا قَدْ عَمِيَ - فَقَالَتْ لَهُ خَدِيجَةُ يَا ابْنَ عَمِّ اسْمَعْ مِنْ ابْنِ أَخِيكَ . فَقَالَ لَهُ وَرَقَةُ يَا ابْنَ أَخِي مَاذَا تَرَى فَأَخْبَرَهُ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ خَبَرَ مَا رَأَى فَقَالَ لَهُ وَرَقَةُ هَذَا النَّامُوسُ الَّذِي نَزَلَ اللَّهُ عَلَى مُوسَى ﷺ يَا لِبَنِيِّ فِيهَا جَدْعًا ، لَيْتَنِي أَكُونُ حَيًّا إِذْ يُخْرِجُكَ قَوْمُكَ فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ « أَوْخُرَجِي هُمْ » قَالَ نَعَمْ ، لَمْ يَأْتِ رَجُلٌ قَطُّ بِمِثْلِ مَا جِئْتَ بِهِ إِلَّا عُودِي ، وَإِنْ يُدْرِكْنِي يَوْمُكَ أَصْرُكَ نَصْرًا مُؤَزَّرًا ثُمَّ لَمْ يَنْشَبْ وَرَقَةُ أَنْ تُؤْتَى وَفَتَرَ الْوَحْيُ أطرافه ٣٣٩٢ ، ٤٩٥٣ ، ٤٩٥٥ ، ٤٩٥٦ ، ٤٩٥٧ ، ٦٩٨٢ تحفة

١٦٧٠٦ ، ١٦٦٣٧ ، ١٦٦٨٣ ، ١٦٥٤٠

3- “Yahya b. Bukeyr — Leys — Ukayl — İbn Şihâb — Urve b. ez-Zübeyr” isnâdıyla Müminlerin annesi Âişe şöyle demiştir: Resûlullah’a (sallallahu aleyhi vesellem) ilk vahyin gelmesi uykuda iken gördüğü sâlih rüyalarla olmuştur. Zira ne zaman bir rüya görse rüyası gün ışığı gibi zuhûr ediyordu. Sonra yalnızlık ona sevdirdi. Hıra mağarasına çekilir, ailesine uğramadan birkaç gece kalır, ibadet ederdi. Azığı da yanında bulunurdu. Sonra Hatice’nin yanına döner, Hıra’da bir o kadar daha kalmak için azık hazırlardı. Hıra mağarasında Hak yanına gelene kadar bu durumu devam etti. Yine oradayken melek yanına geldi ve: “Okul!” dedi.

Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem) ona: “Ben okuma bilmem” karşılığını verdi.

Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem) sonrasını şöyle anlattı: “Bunun üzerine ikinci kez beni alıp takatim kesilinceye kadar sıktı. Sonra bıraktı ve: «Oku!» dedi. Ben yine: «Ben okuma bilmem» karşılığını verdim. Sonra üçüncü kez beni alıp sıktı. Sonra bıraktı ve: «Yaratan Rabbinin adıyla oku! O, insanı bir kan pıhtısından yarattı. Oku! Rabbin en büyük kerem sahibidir. O ki kalemle öğretendir»¹ dedi.”

Bunun üzerine Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem) ürperti içinde geri döndü. Hatice binti Huveylid’in yanına girerek: “Beni örtün! Beni örtün!” buyurdu. Onu örttükten bir süre sonra ürpertisi geçti. Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem), Hatice’ye olanları anlattı ve: “Bana bir şey olacak diye korktum” buyurdu. Hatice: “Hayır! Vallahi Yüce Allah seni hiçbir zaman utandıracak değildir. Zira sen akrabalarını gözetir, zayıfların yükünü hafifletir, yoksula yardım eder, misafiri ağırlar ve haktan gelen musibetler karşısında insanlara yardım edersin” karşılığını verdi.

Sonrasında Hatice, Resûlullah’ı (sallallahu aleyhi vesellem), amcası oğlu olan Varaka b. Nevfel b. Esed b. Abduluzza’ya götürdü. Varaka, Cahiliye döneminde Hıristiyan olmuştu. İbranice okuma-yazma bilir, İncil’i İbranice yazardı. Yaşlı ve gözleri kör olmuş birisiydi. Hatice ona: “Ey amcaoğlu! Yeğenini bir dinle!” dedi. Varaka, Resûlullah’a (sallallahu aleyhi vesellem): “Yeğenim! Ne görüyorsun?” diye sorunca, Peygamber (sallallahu aleyhi vesellem) gördüklerini ona anlattı. Bunun üzerine Varaka: “Bu gördüğün Yüce Allah’ın, Mûsa’ya gönderdiği Nâmûs’tur. Keşke genç olsaydım. Kavmin seni çıkaracağı zaman keşke hayatta olabilseydim” dedi. Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem): “Beni çıkaracaklar mı ki?” diye sorunca, Varaka: “Evet! Senin getireceğin şeyle gelen her bir kişi, kavminin düşmanlığına maruz kalmıştır! Şayet o güne ben de yetişebilirim seni korur ve yardımcı olurum” dedi. Ancak çok geçmeden Varaka vefat etti, vahiy de kesintiye uğradı.²

¹ Alak Sur. 1-4

² Hadis ayrıca 3392, 4953, 4955, 4956, 4957 ve 6982’de geçmektedir. Müslim (160)

Yahya b. Bukeyr, Ebû Zekerıyyâ b. Bukeyr el-Kureşî el-Mahzûmî el-Mısırî'dir. Hicri 231 yılında vefat etmiştir. Dedesi meşhur olduğu için Buhârî onu dedesine nisbet etmiştir. Babasının adı da Abdullah'tır.

Leys, Leys b. Sa'd b. Abdirrahman el-Fıhrî'dir. Tebe-i tâbiînden ve Mısır âlimlerindendir. Ebû Nuaym'ın dediğine göre tâbiûndan 50 kûsur kişiye yetişmiştir. Hicri 93 veya 94 yılında Kalkaşend'de doğmuş, 175 yılının Şâban ayında vefat etmiştir. İbn Hallikan'ın dediğine göre Hanefi mezhebindendi, ancak meşhur olan görüşe göre müçtehit biriydi. Rivayet edildiğine göre Şâfiî onun hakkında: "Leys, Mâlik'ten daha fakih biriydi, ancak öğrencileri fıkhını devam ettirmiş değildir" demiştir. Başka bir rivayete göre Şâfiî, Leys'in, kavmi tarafından heba edilmiş biri olduğunu söylemiştir. Yahya b. Bukeyr de: "Leys, Mâlik'ten daha fakih biriydi, ancak Mâlik daha fazla öne çıkmıştır" demiştir.

Ukayl, Ukayl b. Hâlid b. Ukayl el-Eylî el-Kureşî el-Umevî'dir. Hicri 141 yılında vefat etmiştir.

İbn Şihâb, Ebû Bekr Muhammed b. Müslim b. Ubeydillah b. Abdillâh b. Şihâb ez-Zührî el-Medenî'dir. Tâbiûnun küçüklerindendir. Daha fazla meşhur olduğu için Buhârî onu büyük dedesine nisbet etmiştir.

Bu hadis sahabenin mürsellerinden olma ihtimali taşımaktadır. Zira Hz. Âişe bu kıssanın gerçekleştiği zamanlara yetişmiş değildir. Ancak bazı lafızlarından Resûlullah'ın (sallallahu aleyhi vesellem) bunu daha sonraları ona anlattığını anlıyoruz. Bu durumda Hz. Âişe, Resûlullah'ın (sallallahu aleyhi vesellem) ona anlattığını aktarmış olur ve mürsel bir hadis olmaktan çıkar.

"Resûlullah'a (sallallahu aleyhi vesellem) ilk vahyin gelmesi uykuda iken gördüğü salih rüyalarla olmuştur" ifadesinden Resûlullah'ın (sallallahu aleyhi vesellem) gördüğü sâlih rüyaların vahyin çeşitlerinden olduğu anlaşılmaktadır. Ebû Abdillâh el-Kazzâz rüyanın vahiyden olmadığını iddia ederken, Ebû Nuaym, Resûlullah'ın (sallallahu aleyhi vesellem) gördüğü bu tür rüyaların vahiyden sayıldığını, zira rüyalarına şeytanın bulaşamayacağını söylemiştir.

Müslim de hadisi Buhârî gibi "Sâlih rüyalar" lafzıyla rivayet etmiştir. Ma'mer ve Yûnus ise hadisi "Sâdik rüyalar" lafzıyla rivayet etmişlerdir.

Beyhakî'nin dediğine göre Resûlullah'ın (sallallahu aleyhi vesellem) gördüğü bu tür rüyalar altı ay sürmüştür. Buna göre peygamberliğin rüyalarla başlaması

Resûlullah'ın (sallallahu aleyhi vesellem) doğduğu ay da olan Rabîulevvel ayına denk gelmektedir. Nübüvvet öncesi taşların Resûlullah'a (sallallahu aleyhi vesellem) secde etmesi, rahip Bahirâ'nın Resûlullah'a (sallallahu aleyhi vesellem) söyledikleri gibi şeyleri peygamberliğin delillerinden gördüğü için Beyhakî bu tür rüyaları vahiyden saymıştır.

Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem) bu yönde bir rüya gördüğü zaman bu rüyası aynen çıkıp gerçekleşirdi. Rüyasında Mescid-i Harâm'a girdiğini görmesi de bu tür rüyalardandır.

Râfiî ise *el-Emâlî* kitabında Resûlullah'a (sallallahu aleyhi vesellem) rüyasında Kur'ân'dan bir şey nazil olmadığını, Kur'ân'ın tamamının ona uyanırken nazil olduğunu söyler.

Dûlâbî'nin Abdullah b. Ebî Bekr b. Hazm'dan mürsel olarak rivayet ettiğine göre Resûlullah'ın (sallallahu aleyhi vesellem) mağarada gördüğü kişi Cebrâil'dir.

Vahyin Resûlullah'ta (sallallahu aleyhi vesellem) ilk önce rüyalarla başlaması Resûlullah'ın (sallallahu aleyhi vesellem) peygamberliğe aşama aşama alıştırılmasından dolayıdır. Zira bir anda kendisine peygamberliğin geldiği açıklanacak olsa beşeri yönü bunu kaldıramayabilirdi. Bundan dolayı ilk önce peygamberliğe delâlet eden şeylerle başlanmıştır.

Resûlullah'a (sallallahu aleyhi vesellem) halvetin (yalnızlığın) sevdirmesi ise bunun Allah tarafından olduğunu bize göstermektedir. Zira halvet denilen yalnızlıkta kişinin kalbi dünya meşgalelerinden uzak kalır ve vahiy almaya daha fazla hazır olur.

Resûlullah'a (sallallahu aleyhi vesellem) halvetin sevdirmesi de halvetin faziletini bize göstermektedir. Zira kişi halvette iken kalbi dünya meşgalelerinden yana rahat olur. Kendini Allah'a daha fazla verip hikmete daha fazla yaklaşır. Halvette de kişinin kendinden başka her şeyden uzak durması, hatta kendi nefsinden bile uzaklaşıp Rabbiyle baş başa kalmasıdır. Kişi bu şekilde Rabbi dışında her şeyden uzaklaştığı zaman kalbiyle gaybi ilimleri almaya hazır hale gelir. Resûlullah'ın (sallallahu aleyhi vesellem) bu tür bir yalnızlığı tercih etmesi de Allah'a daha fazla yakınlaşmak içindi.

Halvetin en azı üç günlüktür. Bu üç günde kişi yeterince tefekkür edebilir, kötülüklerden arınabilir ve bazı hakikatleri kavrayıp almaya hazır hale gelebilir. Halvet bundan başka yedi gün ya da bir ay olabilir. Zira Buhârî ve

Müslim’de gelen bir rivayete göre Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem) Hıra mağarasında bir ay boyunca kalmıştır. İbn İshâk’a göre de bu ay Ramazan ayıdır.

Kûtu’l-İhyâ eserinde: “Resûlullah’ın (sallallahu aleyhi vesellem) bir aydan daha fazla halvete çekildiği sâbit değildir. Sevvâr b. Mus’ab onun kırk gün halvette kaldığını rivayet etse de Sevvâr, hadisleri metrûk olan biridir” denilmiştir.

Hıra, Mekke ile Mina arasında bir dağın adıdır ve bu dağda da oyuk şeklinde bir mağara bulunmaktadır.

Mağara olayının risâletten önce olduğu, dolayısıyla bir hükmünün olmayacağı söylenebilir. Bilinmelidir ki Resûlullah’a (sallallahu aleyhi vesellem) vahyin gelmeye ilk başlaması sâlih rüyalarla olmuştur. Sonra da ona yalnızlık sevdendirilmiştir. Bundan dolayı daha önce zikredildiği gibi Hıra mağarasında halvete çekilmeye başlamıştır. Bu da bize onun için halvetin vahyin bir aşaması ve basamağı olduğunu göstermektedir. Şayet halvet dinden olmasaydı Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem) bunu Müslümanlara yasaklardı. Oysa halvet hem Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem) hem de ümmeti için hak ve hakikatin ortaya çıkmasının, kötülüklerden uzaklaşıp onlardan arınmanın en güzel araçlarından biridir.

Peki, Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem) halvet için neden başka bir mağarayı değil de Hıra mağarasını seçmiştir?

İbn Ebî Cemre bu konuda şöyle der: “Çünkü Hıra mağarası diğerlerden daha uygundu. Kişinin kendini ibadete daha fazla verecek şekilde sapa bir yerdeydi. Bu mağaradan Kâbe de görülebiliyordu ki Kâbe’ye bakmak bile bir ibadettir. Resûlullah’ın (sallallahu aleyhi vesellem) bu mağarada yaptığı üç şey vardı. Biri yalnız kalmaktı. Diğerini kendini tefekkür ve ibadete vermektir. Bir diğeri de Kâbe’yi seyretmektir.”

İbn İshâk’a göre Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem) Ramazan aylarında bir ay boyunca itikafa girerdi. Ancak Resûlullah’ın (sallallahu aleyhi vesellem) bu mağarada yaptığı ibadetin keyfiyetine yönelik açık bir şey yoktur. Belki de Âişe bunu rivayet ederken batıl yolda olan insanlardan uzaklaşmayı da bir tür ibadet saydığı için Resûlullah’ın (sallallahu aleyhi vesellem) Hıra mağarasındaki yalnızlığını ibadet olarak görmüştür. Bazılarına göre Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem) mağarada ibadetini tefekkürle yapmıştır.

Peygamber (sallallahu aleyhi vesellem) ailesini özlediği zaman yanlarına döner, onları görüp hasret giderdikten sonra kalacağı süre için lazım olan azığını da aldıktan sonra tekrar bu mağaraya dönerdi. Bu da bize kişinin ailesiyle bağlarını koparıp kendini tümüyle uzlete vermesinin Resûlullah'ın (sallallahu aleyhi vesellem) sünnetinden olmadığını göstermektedir. Zira Peygamber (sallallahu aleyhi vesellem) zamanının tümünü mağarada geçirmez, arada hem ailesinin hem de kendi ihtiyaçlarını gidermek için döner, bunları giderdikten sonra tekrar yalnızlığına çekilirdi. Bu durumu da kendisine hak yani vahiy gelene kadar devam etti.

İbn Sa'd'ın rivayetine göre Ramazan ayının on yedisinde bir Pazartesi günü 40 yaşındayken Cebrâil yanına geldi. Cebrâil geldiğinde ilk olarak ona: “Oku!” dedi. Bu emir, belki de başta bir uyarı niteliğindeydi. Zira Resûlullah'ın (sallallahu aleyhi vesellem) içinde bulunduğu durum vahiy alabilmeye veya ondan istenecek şeylere müsait değildi. Vahiy almaya veya kendisinden istenecek şeye hazır olması için ilk önce böylesi bir emirle uyarılıp kendine getirilmiştir.

Resûlullah'ın (sallallahu aleyhi vesellem) buna verdiği karşılığa gelince, Ebu'l-Esved'in *Meğâzî*'de Urve'den naklen bildirdiğine göre Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem) buna: “Nasıl okuyayım?” karşılığını vermiştir. İbn İshâk'ın Ubeyd b. Umeyr'den bildirdiğine göre ise Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem) buna: “Neyi okuyayım?” karşılığını vermiştir.

Ubeyd b. Umeyr mürsel olarak Resûlullah'tan (sallallahu aleyhi vesellem) şöyle bildirir: “*Cebrâil üzerinde yazı bulunan atlastan kumaş parçası ile geldi ve bana: «Oku!» dedi. Ona: «Okumam bilmem» karşılığını verdim...*”

Süheylî şöyle der: Bazı müfessirler “**Elif, Lam, Mim. Bu, doğruluğu şüphe götürmeyen ve Allah'a karşı gelmekten sakınanlara yol gösteren Kitab'dır**”¹ buyruğunun, Cebrâil'in Hıra mağarasında Resûlullah'tan (sallallahu aleyhi vesellem) okumasını istediği kitaba işaret ettiğini söylemiştir.

Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem), Cebrâil'in: “Oku!” emrine karşılık verdikten sonra Cebrâil onu tuttu ve takati kesilinceye kadar sıktı. *Şerhu'l-Mişkât*'ta takati kesilen kişinin Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem) değil Cebrâil olduğu söylenmiştir. İmam Fadlullah et-Tûrîştî de aynı şekilde düşünür ve Cebrâil'in

¹ Bakara Sur. 1, 2

son gücüne kadar Resûlullah'ı (sallallahu aleyhi vesellem) sıkıldığını söyler. Ancak isabetli bir görüş değildir. Meleğin beşerî bir sûrete girmesi onun melekî gücüne bir sınır geldiği anlamına gelmez. Kissadan da anlaşıldığına göre Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem) bu sıkmadan dolayı korkup endişeye kapılmıştır. Bundan dolayı burada takati kesilen kişinin Cebrâil olduğunu düşünenler hata etmiştir.

Tîbî ise buna şu cevabı verir: “Mağarada Cebrâil, Resûlullah'ı (sallallahu aleyhi vesellem) sıkıldığı zaman *Sidretü'l-Müntehâ*'da görüldüğü gerçek sûretinde değildi. Bu açıdan hangi sûrete girmişse o sûretin gücü nispetince Resûlullah'ı (sallallahu aleyhi vesellem) sıkmış ve bu sûretin gücü tükenince de onu bırakmıştır.”

Cebrâil, Resûlullah'ı (sallallahu aleyhi vesellem) sıkıp bıraktıktan sonra tekrar ona: “Oku!” demiştir. Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem) bir daha: “Okuma bilmem!” karşılığını vermiştir. Bu cevabı üzerine Cebrâil üçüncü kez Resûlullah'ı (sallallahu aleyhi vesellem) sıkmıştır. Cebrâil'in onu tutup sıkması da dünyanın tüm meşgalelerinden sıyrılması ve tüm benliğiyle kendisine söyleneceklerle kulak kesilmesi içindir.

Buradan da öğretmenin öğrenciye üçten fazla vuramayacağını da çıkarabiliriz. Bazılarına göre birinci sıkma Resûlullah'ın (sallallahu aleyhi vesellem) dünya meşgalelerinden tamamen sıyrılması, ikinci sıkma da kendisine vahy edilecek olan şeye hazır olması içindir. Üçüncü sıkma da onu rahatlatmak içindir ki üçüncü sıkmada takatinin kesildiğini zikretmez.

Bazıları da bunun Resûlullah'a (sallallahu aleyhi vesellem) has bir şey olduğunu söylemiştir. Zira önceki peygamberlerden hiç biri vahyin başlangıcında öylesi bir şeye maruz kalmış değildir.

Cebrâil, Resûlullah'ı (sallallahu aleyhi vesellem) üçüncü kez sıkıp bıraktıktan sonra: **“Yaratan Rabbinin adıyla oku! O, insanı bir kan pıhtısından yarattı. Oku! Rabbin en büyük kerem sahibidir. O ki kalemle öğretendir”**¹ demiştir.

Yaratan Rabbinin adıyla okumasından kasıt, okumaya “Bismillâhirrahmânirrahîm” diyerek başlamasıdır. Bu da bize kıraate

¹ Alak Sur. 1-4

başlamadan önce Besmele'nin okunması gerektiğini göstermektedir.

Rivayet edildiğine göre İbn Abbâs: "Kur'ân'dan ilk olarak 5 âyet nazil oldu" demiş ve Alak Sûresi'nin (yukarıda geçen) ilk beş âyetini okumuştur.

Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem) bu olayı yaşadktan sonra endişe içinde ve titreyerek ailesinin yanına döndü. Zira yaşadığı şey olağan dışı ve daha önce hiç yaşamadığı bir şeydi. Doğal olarak bu olay karşısında ilk aşamada herhangi bir insan gibi tepki vermiştir. Zira peygamberlik kişinin beşerî yönlerini ortadan kaldırmaz.

Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem) eşi Hz. Hatice'nin yanına geldi. Kendine gelip içindeki korku ile endişeyi atana kadar onu örtmesini söyledi.

Peygamber (sallallahu aleyhi vesellem) kendine gelip içindeki korku da gidince Hz. Hatice'ye başından geçenleri anlattı. Aşırı korku sebebiyle hayatından yana endişeye kapıldığını veya hasta düşmekten çekindiğini söyledi. Hz. Hatice böylesi bir endişe ve korkuyu taşımanın gereksiz olduğunu, akrabalarını gözeten, zayıfların yükünü hafifleten, yoksula yardım eden, misafirini en güzel şekilde ağırlayan ve musibetler anında insanların yanında duran kişiyi Yüce Allah'ın utandırmayacağını söyledi.

Hz. Hatice'nin bu sözü onun görüşlerinin doğruluğunu ve ahlakı gereği devamlı hayırlar yapan kişilere herhangi bir zararın dokunmayacağını da göstermektedir. Sonrasında Hz. Hatice onu amcası oğlu Varaka b. Nevfel'in yanına götürdü.

Cahiliye döneminde Varaka b. Nevfel, Yezîd b. Amr b. Nüfeyl ile birlikte dinler konusunda araştırma yapmak için Şam'a gitmişti. Varaka orada Hz. İsa'nın şeriatının değiştirilmemiş haliyle yaşayan biriyle karşılaşınca Hristiyanlığı seçip bu dine girmişti. Varaka, İbranice okuma yazma bilen biriydi. İncil'den bazı bölümleri de İbranice yazardı.

Süfyân'ın bildirdiğine göre semadan inen bütün vahiyler Arapça olarak iner, peygamberler de Arapça olan bu vahiyleri kendi kavminin diline çevirip iletirler.

Hz. Hatice, Resûlullah'ı (sallallahu aleyhi vesellem) Varaka'nın yanına götürdü ve: "Ey amcaoğlu! Yeğenini bir dinle!" dedi. Varaka'nın üçüncü dedesi, Resûlullah'ın (sallallahu aleyhi vesellem) dördüncü dedesinin kardeşiydi. Bundan dolayı Hz. Hatice "Yeğenini dinle" demiş olabilir. Saygı bâbından bu şekilde demiş

de olabilir.

Varaka, Resûlullah'a (sallallahu aleyhi vesellem) neler gördüğünü sorunca, Allah Resûlü (sallallahu aleyhi vesellem) başından geçenleri ona anlattı. Resûlullah'ın (sallallahu aleyhi vesellem) anlattıkları üzerine Varaka ona: “Bu gördüğün Yüce Allah'ın, Mûsa'ya gönderdiği Nâmûs'tur” dedi. İbn Düreyd, Nâmûs'tan kastın vahiyden sorumlu melek olan Cebrâil olduğunu söyler. Ehl-i kitab'dan olanlar Cebrâil'i Nâmûs-u Ekber olarak isimlendirir.

Varaka, Hristiyan biri iken neden İsa'ya gönderilen Nâmûs'tur demek yerine Mûsa'ya gönderilen Nâmûs'tur demiştir? Birincisi; Hz. Mûsa'ya gönderilen kitap Hz. İsa'ya gönderilen kitaptan daha fazla hüküm içermektedir. Resûlullah'a (sallallahu aleyhi vesellem) gönderilen Kitâb da aynı şekilde Hz. İsa'ya gönderilen kitaptan daha fazla hüküm içermektedir. Hz. İsa'ya gönderilen kitapta daha çok hikmetli öğüt ve nasihatler yer almaktadır. İkincisi; Cebrâil'in Hz. Mûsa'ya gelmesi her iki din sahiplerinin ittifak ettiği bir şeydir. Hz. İsa'ya gelince Yahudilerin çoğu onun peygamberliğini kabul etmemektedir.

Sonrasında Varaka, Resûlullah'ın (sallallahu aleyhi vesellem) peygamberliğini açığa vuracağı ve kavmi onu Mekke'den çıkaracağı zaman genç biri olmayı ve elinden geldiği kadarıyla da ona yardım etmeyi dilemiştir.

Kişinin gençliğine dönüşü imkansız bir şeyken Varaka nasıl böyle bir şeyi dileyebilir? Hayırlı olan bir şeyi yapma uğruna kişi imkansız olan bir şeyi temenni edebilir. Ya da burada Varaka'nın kastı gerçekten gençlik çağına geri dönme isteği değil de Resûlullah'ın (sallallahu aleyhi vesellem) anlattıklarının doğruluğuna dikkat çekmektir. Ya da tekrardan gençliğine dönemeyeceğini bildiği için hayıflanma bâbindan bu temennide bulunmuştur.

Mekke'den çıkarılacağını duyan Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem) buna şaşırmış ve: “Beni çıkaracaklar mı ki?” diye sormuştur. Allah'ın haram bölgesi ve atası İsmâil'in de beldesi olduğu için Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem) bunu gerektirecek herhangi bir sebep olmadan oradan çıkarılacak olmasına şaşırmıştır. Çünkü ruhun bedenden ayrılmaması gibi taşıdığı her türlü güzel hasletten dolayı Resûlullah'ın da (sallallahu aleyhi vesellem) Mekke'den çıkarılmaması gerekirdi.

Varaka, Resûlullah'ın (sallallahu aleyhi vesellem) bu sorusuna karşılık: “Evet! Senin getireceğin şeyle (vahiy ve peygamberlikle) gelen her bir kişi kavminin

düşmanlığına maruz kalmıştır! Şayet o güne ben de yetişebilirim seni korur ve yardımcı olurum” demiştir. Ancak İslam’a davet başlamadan Varaka vefat etti. Bu açıdan durumu rahip Bahîra’nın durumuna benzemektedir.

Varaka’nın sahabilerden biri olup olmadığı konusunda ihtilaf vardır. Ancak *Meğazî*’de Yûnus b. Bukeyr’in İbn İshâk’tan bildirdiğine göre bu olayda Varaka, Resûlullah’a (sallallahu aleyhi vesellem): “Müjde! Sana müjdeler olsun! Şahadet ederim ki Meryem’in oğlunun müjdesini verdiği kişi sensin! Mûsa’ya gelen Nâmûs sana da gelmiş! Sen gönderilmiş bir peygambersin...” demiştir. Nakledilen bu hadisin sonunda zikredildiğine göre Varaka vefat edince Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem): “*Rahibi (Varaka’ı) ipek giysiler içinde cennette gördüm. Çünkü bana iman edip beni doğrulamıştı*” buyurmuştur. Beyhakî de bu kanalla hadisi *Delâil*’de tahrir etmiş ve: “İsnâdında kopukluk vardır” demiştir. Bulkînî de buna dayanarak erkeklerden Müslüman olan ilk kişinin Varaka olduğunu söylemiştir. Irâkî de *en-Nuket* eserinde aynı şeyi söylemiş, İbn Mende onu *Marifetu’s-Sahâbe* eserinde zikretmiştir.

Hadisten anladığımız kadarıyla bu olay gerçekleştikten kısa bir süre sonra Varaka vefat etmiştir. Ancak vefat tarihi konusunda ihtilaf edilmiştir.

Vâkidî şöyle der: “Varaka, Şam’a gitti. Hicret sonrası Resûlullah’a (sallallahu aleyhi vesellem) savaş emrinin verildiğini duyunca Resûlullah’ın (sallallahu aleyhi vesellem) yanına gelmek üzere yola çıktı. Lahm ve Cuzâm bölgesine ulaştığında öldürülüp eşyaları alındı.”

Ancak bu bilginin hatalı olduğu açıktır. Zira Belâzurî ve başkalarının naklettiğine göre Varaka, risâletten çok kısa bir süre sonra Mekke’de vefat etmiş ve yine Mekke’de defnedilmiştir.

Ahmed’in *Târîh*’inde zikredildiğine göre bu olaydan sonra üç yıl boyunca vahiy gelmemiştir. İbn İshâk da bu sürenin üç yıl olduğunu söyler. Bazı hadislere göre ise bu süre iki buçuk yıl kadardır. Ma’mur’in Zührî’den bildirdiğine göre vahyin bu şekilde kesintiye uğraması üzerine Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem) aşırı bir şekilde üzölmüş, üzüntüsünden dolayı da birkaç defa dağ başlarına çıkıp kendini atmak istemiştir. Bu konudaki rivayetlerin isnâd ve metinlerine yönelik açıklamalar da Alak Sûresi’nin tefsiri konusu içinde inşâallah gelecektir.

Bu olaydan kısa bir süre sonra Varaka’nın vefat ettiğini söyleyen rivayetler İbn İshâk’ın bir rivayetine ters düşmektedir. Zira İbn İshâk’ın naklettiğine

göre müslüman olan Bilâl müşrikler tarafından işkencelere maruz kalırken Varaka yanına uğradı. Bu da Varaka'nın vefatının zikredilenden çok daha sonra olduğunu göstermektedir. Buna şu cevabı verebiliriz: "Siyer kitaplarında gelen rivayetler *Sahîh*'de yer alan rivayetlerin karşısında duramaz. İbn İshâk'ta yer alan bu rivayetin doğru olduğunu kabul etsek bile belki de *Sahîh*'de yer alan bu rivayeti nakleden ravi, Varaka'nın daha sonraki hayatı hakkında bilgi sahibi değildir. Daha sonraki hayatı hakkında bilgisi olmadığı için de bu olayı onun son kıssalarından biri olarak görmüştür."

Bu hadisi rivayet edenler arasında Mısırlı da, Medineli de vardır. Hadiste tâbiûnun tâbiûndan rivayeti de vardır. Buhârî bu hadisi ayrıca *Tefsîr*, *Ta'bîr* ve *Îmân* konularında zikretmiştir. Müslim de *Îmân*'da tahrir etmiştir. Tirmizî ve Nesâî de tefsir konuları içinde bu hadisi zikretmişlerdir.

٤ - قَالَ ابْنُ شِهَابٍ وَأَخْبَرَنِي أَبُو سَلَمَةَ بْنُ عَبْدِ الرَّحْمَنِ أَنَّ جَابِرَ بْنَ عَبْدِ اللَّهِ الْأَنْصَارِيَّ قَالَ - وَهُوَ يُحَدِّثُ عَنْ فَتْرَةِ الْوَحْيِ فَقَالَ - فِي حَدِيثِهِ «يَبْنَأُ أَنَا أُمِّشِي إِذْ سَمِعْتُ صَوْتًا مِنَ السَّمَاءِ ، فَرَفَعْتُ بَصَرِي فَإِذَا الْمَلِكُ الَّذِي جَاءَنِي بِحِرَاءٍ جَالِسٌ عَلَى كُرْسِيِّ بَيْنَ السَّمَاءِ وَالْأَرْضِ ، فَرَعَبْتُ مِنْهُ ، فَرَجَعْتُ فَقُلْتُ زَمِّلُونِي . فَأَنْزَلَ اللَّهُ تَعَالَى ﴿يَا أَيُّهَا الْمُدَّثِّرُ * قُمْ فَأَنْذِرْ﴾ إِلَى قَوْلِهِ ﴿وَالرُّجْزَ فَاهْجُزْ﴾ فَحَمِيَ الْوَحْيُ وَتَتَابَعَ « تَابَعَهُ عَبْدُ اللَّهِ بْنُ يُوسُفَ وَأَبُو صَالِحٍ . وَتَابَعَهُ هِلَالُ بْنُ رَدَادٍ عَنِ الزُّهْرِيِّ . وَقَالَ يُوسُفُ وَمَعْمَرٌ «بَوَادِرُهُ»

أطرافه ٣٢٣٨ ، ٤٩٢٢ ، ٤٩٢٣ ، ٤٩٢٤ ، ٤٩٢٥ ، ٤٩٢٦ ، ٤٩٥٤ ، ٦٢١٤ تحفة

٣١٥٢

4- İbn Şihâb der ki: Ebû Seleme b. Abdirrahman da bana şöyle bildirdi: Câbir b. Abdillâh el-Ensârî vahyin kesintiye uğraması konusunu anlatırken Resûlullah'tan (sallallahu aleyhi vasellem) naklen şöyle dedi: "Yürürken semadan bir sesin geldiğini işittim. Başımı kaldırıp baktığımda Hıra mağarasında bana gelen meleği gördüm. Yer ile gök arasında bir kürsiye oturmuştu. Onu bu şekilde görünce çok korktum ve hemen eve gelip: "Beni örtün! Beni örtün!" dedim. Sonrasında bana: «Ey örtüyü bürünen! Kalk da

uyar. Rabbini yücelt. Giydiklerini temiz tut. Kötü şeyleri terk et»¹ âyetleri nazil oldu. Bu olaydan sonra da vahiy peş peşe inmeye başladı.»²

Hadisi, Abdullah b. Yûsuf ve Ebû Sâlih de rivayet ederek Yahya b. Bukeyr'e mutâbaat etmişlerdir. Hilâl b. Revvâd da Zührî'den rivayet ederek ona mutâbaat etmiştir. Yûnus ve Ma'mer (bir önceki hadisi) rivayet ederken: "Kalbi titredi" lafzı yerine: "Omuz ile boyun arası titredi" lafzını kullanmışlardır.

İbn Şihâb, İbn Şihâb ez-Zührî'dir. İbn Şihâb: "Urve bunu bana bildirdi" dedikten sonra: "Ebû Seleme b. Abdirrahman da şöyle bildirdi" demiştir.

Ebû Seleme, Abdullah b. Abdirrahman b. Avf'tır. Hicri 94 yılında Medine'de vefat etmiştir.

Câbir b. Abdillâh, Câbir b. Abdillâh b. Amr el-Ensârî el-Hazrecî'dir. Son zamanlarında kör olmuş ve hicri 73 veya 74 veya 78 veya 79 yılında Medine'de vefat etmiştir. Medine'de vefat eden son sahabidir. Buhârî'nin *Sahîh*'inde 90 hadisi vardır.

Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem) yürürken bir anda semadan bir sesin geldiğini işitti. Başını kaldırıp sesin geldiği tarafa bakınca da Hıra mağarasında daha önce kendisine gelen Cebrâil'i gördü. Cebrâil yer ile gök arasını kaplayan bir kürsünün üzerinde oturmuştu. Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem) meleği bu şekilde görünce korkuya kapıldı ve ailesinin yanına dönüp kendisini örtmelerini istedi. Sonrasında da Yüce Allah kendisine: **"Ey örtüye bürünen! Kalk da uyar. Rabbini yücelt. Giydiklerini temiz tut. Kötü şeyleri terk et"**³ âyetlerini indirdi.

Rivayet edildiğine göre İkrime: **"Ey örtüye bürünen!"**⁴ âyetini açıklarken: "Örtüden kasıt peygamberliktir" demiştir. **"Kalk da uyar"**⁵ âyetini açıklarken: "Sana inanmayanları çetin bir azapla uyar, anlamındadır" demiştir.

¹ Müddessir Sur. 1-5

² Hadis ayrıca 3238, 4922, 4923, 4924, 4925, 4926, 4953 ve 6214'te geçmektedir. Müslim (161)

³ Müddessir Sur. 1-5

⁴ Müddessir Sur. 1

⁵ Müddessir Sur. 2

Âyetlerde müjdeden önce uyarıdan başlanmıştır. Zira müjde İslam'a girenler içindir. O zamanlarda da henüz Müslüman bulunmadığı için müjde yerine uyarıyla başlanmıştır.

"Kötü şeyleri terk et"¹ âyetinde kötü şeylerden kasıt putperestliktir. Bu âyetlerin nüzulünden sonra da vahiy kesintiye uğramadan peş peşe inmeye devam etmiştir.

Bu hadisin ravilerinin tümü Medinelidir. Buhârî hadisi ayrıca *Edeb* ve *Tefsîr* konuları içinde de tahrir etmiştir. Müslim de hadisi tahrir etmiştir.

Hadisi Abdullah b. Yûsuf et-Tinnîsî de Leys b. Sa'd'dan rivayet ederek Buhârî'nin hocası Yahya b. Bukeyr'e mutâbaat etmiştir. Abdullah'ın hadisini Buhârî, *Tefsîr* ve *Edeb* konuları içinde tahrir etmiştir.

Ebû Sâlih de Leys b. Sa'd'dan rivayet ederek Yahya b. Bukeyr'e mutâbaat etmiştir. Ebû Sâlih, Leys'in katibi Abdullah'tır. Ya da Afrika'da doğup hicri 214 yılında Mısır'da vefat eden Abdulğaffâr b. Dâvud el-Bekrî el-Harrânî'dir. Buhârî her ikisinden de rivayette bulunmuştur. Bu hadisi Leys'ten Yahya b. Bukeyr, Abdullah b. Yûsuf ve Ebû Sâlih olmak üzere üç kişi rivayet etmiştir. Leys'in hocası Ukayl'a bu hadiste Hilâl b. Reddâd et-Tâi de mutâbaat etmiştir.

٤ - باب

4. BÂB

٥ - حَدَّثَنَا مُوسَى بْنُ إِسْمَاعِيلَ قَالَ حَدَّثَنَا أَبُو عَوَانَةَ قَالَ حَدَّثَنَا مُوسَى بْنُ أَبِي عَائِشَةَ قَالَ حَدَّثَنَا سَعِيدُ بْنُ جُبَيْرٍ عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ فِي قَوْلِهِ تَعَالَى ﴿لَا تُحَرِّكْ بِهِ لِسَانَكَ لِتَعْجَلَ بِهِ﴾ قَالَ كَانَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ يُعَالِجُ مِنَ التَّنْزِيلِ شِدَّةً، وَكَانَ يَمَّا يُحَرِّكُ شَفْتَيْهِ - فَقَالَ ابْنُ عَبَّاسٍ قَاتَا أُحَرِّكُهَا لَكُمْ كَمَا كَانَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ يُحَرِّكُهَا وَقَالَ سَعِيدُ أَنَا أُحَرِّكُهَا كَمَا رَأَيْتُ ابْنَ عَبَّاسٍ يُحَرِّكُهَا. فَحَرَّكَ شَفْتَيْهِ - فَأَنْزَلَ اللَّهُ تَعَالَى ﴿لَا تُحَرِّكْ بِهِ لِسَانَكَ لِتَعْجَلَ بِهِ﴾ إِنَّ عَلَيْنَا جَمْعَهُ وَقُرْآنَهُ ﴿قَالَ جَمْعُهُ لَهُ فِي صَدْرِكَ، وَتَفْرَأُهُ﴾ فَإِذَا قَرَأْتَهُ فَاتَّبِعْ قُرْآنَهُ ﴿قَالَ فَاسْتَمِعْ لَهُ

¹ Müddessir Sur. 5

وَأَنْصِتْ ﴿ثُمَّ إِنَّ عَلَيْنَا بَيَانَهُ﴾ ثُمَّ إِنَّ عَلَيْنَا أَنْ تَقْرَأَهُ فَكَانَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ بَعْدَ ذَلِكَ إِذَا أَتَاهُ جِبْرِيلُ اسْتَمَعَ ، فَإِذَا انْطَلَقَ جِبْرِيلُ قَرَأَهُ النَّبِيُّ ﷺ كَمَا قَرَأَهُ . أطرافه ٤٩٢٧ ، ٤٩٢٨ ،

٤٩٢٩ ، ٥٠٤٤ ، ٧٥٢٤ - تحفة ٥٦٣٧

5- “Mûsa b. İsmâil — Ebû Avâne — Mûsa b. Ebî Âişe” isnâdıyla Saîd b. Cübeyr bildiriyor: İbn Abbâs, “Onu çarçabuk almak için dilini kumıldatma”¹ âyetini açıklarken şöyle demiştir: “Önceleri Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem) vahyin inişi sırasında sıkıntıya girerdi. Zira vahiy henüz nazil olurken unutmamak ve ezberlemek için hemen okumaya çalışır, dili ile dudaklarını oynatırdı. Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem) dudaklarını nasıl oynattıysa ben de size aynı şekilde dudaklarımı oynatayım...”

Sâid: “İbn Abbâs’ın oynattığını gördüğüm gibi ben de size dudaklarımı oynatayım” demiş ve dudaklarını oynatıp İbn Abbâs’tan naklen şöyle devam etmiştir: “Bunun üzerine Yüce Allah: «Onu çarçabuk almak için dilini kumıldatma. Şüphesiz onu toplamak ve okumak bize aittir. O hâlde, biz onu okuduğumuz zaman, onun okunuşuna uy. Sonra onu açıklamak da bize aittir»² âyetlerini indirdi. Yani, inen vahyi senin kalbine biz yerleştirecek ve onu sana okutacağız. Sana okuduğumuz zaman sus ve sadece dinle. Onu senin dilinle açıklamak da bize aittir, denilmiştir. Bunun içindir ki daha sonraları Cebrâîl vahiyle geldiği zaman Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem) susup dinler, Cebrâîl gittiği zaman da Peygamber (sallallahu aleyhi vesellem) indiği şekliyle onu okurdu.”³

Mûsa b. İsmâil, Ebû Seleme b. İsmâil el-Minkarî’dir. Minkar b. Ubeyd’e nisbet edilmiştir. Hicri 223 yılının Receb ayında Basra’da vefat etmiştir.

Ebû Avâne, Ebû Avâne Vaddâh b. Abdillâh el-Yeşkurî’dir. Hicri 196 yılında vefat etmiştir.

¹ Kıyâmet Sur. 16

² Kıyâmet Sur. 16-19

³ Hadis ayrıca 4927, 4928, 4929, 5044 ve 7525’te geçmektedir. Müslim (448)

Mûsa b. Ebî Âişe, Ebu'l-Hasan el-Kûfî el-Hemdânî'dir. Ebû Âişe'nin ismi de bilinmemektedir.

Saîd b. Cübeyr, İbn Hişâm el-Kûfî el-Esedî'dir. Hicri 96 yılının Şaban ayında Haccâc tarafından öldürülmüştür. Saîd'in ölümünden birkaç gün sonra da Haccâc ölmüştür.

İbn Abbâs, Abdullah b. Abbâs'tır. Kur'ân'ın tercümanıdır ve dört Abdullah'tan biridir. Kör olduktan sonra hicri 64 yılında 71 yaşındayken İbnü'z-Zübeyr olayları zamanında Tâif'te vefat etmiştir. İbn Abbâs'ın Buhârî'de 217 hadisi vardır.

Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem) vahyin inişi sırasında ağırlığından dolayı sıkıntıya girerdi. İnlen vahyi unutmamak ya da vahyin tatlılığından dolayı dudaklarını çokça oynatırdı. Kirmânî, sıkıntının dudaklarını oynatmasından önce başladığını söylemiştir. Ancak sıkıntı dudakların oynatılmasından önce başlasa dahi sıkıntı kendini dudakların oynamasıyla gösterir. Zira sıkıntı içsel bir durumdur ve ancak kendini dışarı vurmasıyla gözlemlenebilir.

İbn Abbâs bu kısmı rivayet ederken: “Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem) dudaklarını nasıl oynattıysa ben de size aynı şekilde dudaklarımı oynatayım” demiştir. Saîd ise rivayet ederken: “İbn Abbâs'ın oynattığını gördüğüm gibi ben de size dudaklarımı oynatayım” demiştir. İbn Abbâs bu olaya yetişmediği için “Resûlullah'ın (sallallahu aleyhi vesellem) oynattığını gördüğüm gibi...” dememiştir. Saîd ise İbn Abbâs'ın bunu yaptığını gördüğü için: “İbn Abbâs'ın oynattığını gördüğüm gibi...” demiştir.

Kıyâmet Sûresi, İbn Abbâs'ın doğumundan önce nazil olmuştur. İbn Abbâs hicretten üç yıl önce doğmuştur. Kıyâmet Sûresi'nin nazil oluşu da vahyin gelmeye başlamasının ilk dönemlerindedir. Belki de ashâbdan biri İbn Abbâs'a Resûlullah'ın (sallallahu aleyhi vesellem) bu şekilde dudaklarını oynattığını anlatmıştır. Belki de daha sonraları Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem) bu durumu İbn Abbâs'a anlatmış, İbn Abbâs dudaklarını oynatışını orada görmüştür. Zira Ebû Dâvud et-Tayâlisî, *Müsned*'de bunu rivayet ederken İbn Abbâs'ın: “Ben de dudaklarımı Resûlullah'ın (sallallahu aleyhi vesellem) oynattığını gördüğüm gibi sana oynatayım” dediğini zikreder.

Vahyin inişi sırasında sıkıntıya giren Resûlullah'a (sallallahu aleyhi vesellem) Yüce Allah, âyetlerin vahy edilmesi tamamlanana kadar unutmamak ve ezberlemek

için dilini oynatmamasını söylemiş, sonradan âyetlerin ona okutulacağını bildirmiştir.

İbn Cerîr'in Şa'bî'den bildirdiğine göre Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem) vahye olan sevgisinden dolayı dilini oynatırdı.

İbn Hacer der ki: Resûlullah'ın (sallallahu aleyhi vesellem) dudaklarını oynatması ile **"Onu çarçabuk almak için dilini kımıldatma"**¹ âyeti arasında herhangi bir zıtlık yoktur. Çünkü konuşmaya yönelik dudakların oynatılması için dilin de kımıldatılması gerekir. Bundan dolayı âyette dudakların oynatılması kısmi zikredilmemiş aynı kapiya çıkacağı için dilin kımıldatılması ifadesine yer verilmiştir.

İbn Abbâs: **"Şüphesiz onu toplamak ve okumak bize aittir"**² âyetini: "Kur'ân'ı kalbinde bir araya getirmek bize aittir" şeklinde açıklamıştır. Kur'ân'ın kalpte toplanması da mecazi bir ifadedir.

İbn Abbâs: **"O hâlde, biz onu okuduğumuz zaman, onun okunuşuna uy"**³ âyetini açıklarken: "Cebrâîl'in diliyle Kur'ân'ı sana okuduğumuz zaman susup dinle, anlamındadır" demiştir.

Burada Resûlullah'a (sallallahu aleyhi vesellem), inen âyetleri Cebrâîl'le birlikte tekrar etmemesi, bitene kadar susup dinlemesi emredilmiştir.

İbn Abbâs, **"Sonra onu açıklamak da bize aittir"**⁴ âyetini: "Onu sana okutması bize aittir" şeklinde açıklamıştır. Başkaları ise bundan kastın âyetlerdeki kapalı ifadelerin ona açıklanması olduğunu söylemiştir. Bu da bize açıklamanın konuşmadan sonra da yapılabileceğini göstermektedir.

Bu âyet, Tâhâ Suresi'ndeki **"Sana vahy edilmesi tamamlanmadan önce Kur'ân'da acele etme"**⁵ âyeti gibidir. Her iki âyette de meleğin getirdiği vahyi tamamen okuyup aktarana kadar Resûlullah'ın (sallallahu aleyhi vesellem) onu okuyup tekrar etmemesi emredilmiştir.

¹ Kiyâmet Sur. 16

² Kiyâmet Sur. 17

³ Kiyâmet Sur. 18

⁴ Kiyâmet Sur. 19

⁵ Tâhâ Sur. 114

Bunun içindir ki daha sonraları vahiyden sorumlu melek olan Cebrâîl vahiyle geldiği zaman Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem) susup dinler, Cebrâîl gittiği zaman da Yüce Allah'ın kendisine vaat ettiği gibi indiği şekliyle okurdu. Özetle ilk aşama Kur'ân'ın, Resûlullah'ın (sallallahu aleyhi vesellem) kalbinde toplanması, ikincisi nazil olan âyetlerin ona okutulması, üçüncü aşama da bu âyetlerin açıklanmasıdır.

Hadisi rivayet edenler Mekkeli, Kufeli, Basralı ve Vâsıtlıdır. Hadiste tâbiûnun tâbiûndan rivayeti vardır. Bu iki tâbiî de Mûsa b. Ebî Âişe ile Saîd b. Cübeyr'dir. Buhârî bu hadisi ayrıca *Tefsîr* ve *Kur'ân'ın Faziletleri* konuları içinde de tahrir etmiştir. Müslim de *Namaz* konusu içinde tahrir etmiştir. Tirmizî de hadisi tahrir etmiş ve: "Hasen sahih bir hadistir" demiştir.

Kur'ân'ın nazil olmaya başlaması Ramazan ayında olduğu için Buhârî, her Ramazan ayında Resûlullah'ın (sallallahu aleyhi vesellem) Kur'ân'ı Cebrâîl'e arz etmesi konusunda sonraki hadisi zikretmiştir.

۵ - باب

5- BÂB

٦ - حَدَّثَنَا عَبْدَانُ قَالَ أَخْبَرَنَا عَبْدُ اللَّهِ قَالَ أَخْبَرَنَا يُونُسُ عَنِ الزُّهْرِيِّ ح وَحَدَّثَنَا بِشْرُ بْنُ مُحَمَّدٍ قَالَ أَخْبَرَنَا عَبْدُ اللَّهِ قَالَ أَخْبَرَنَا يُونُسُ وَمَعْمَرٌ عَنِ الزُّهْرِيِّ نَحْوَهُ قَالَ أَخْبَرَنِي عُيَيْدُ اللَّهِ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ قَالَ كَانَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ أَجْوَدَ النَّاسِ ، وَكَانَ أَجْوَدَ مَا يَكُونُ فِي رَمَضَانَ حِينَ يَلْقَاهُ جَبْرِيلُ ، وَكَانَ يَلْقَاهُ فِي كُلِّ لَيْلَةٍ مِنْ رَمَضَانَ فَيُدَارِسُهُ الْقُرْآنَ ، فَلَرَسُولُ اللَّهِ ﷺ أَجْوَدُ بِالْخَيْرِ مِنَ الرِّيحِ الْمُرْسَلَةِ أَطرافه ١٩٠٢ ، ٣٢٢٠ ، ٣٥٥٤ ،

٤٩٩٧ - تحفة ٥٨٤٠

6- "Abdân — Abdullah — Yûnus — Zührî — Ubeydullah b. Abdillâh" isnâdıyla; yine "Bişr b. Muhammed — Abdullah — Yûnus ve Ma'mer — Zührî — Ubeydullah b. Abdillâh" isnâdıyla İbn Abbâs şöyle demiştir: "Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem) normal zamanlarda insanların en

cömerdiydi. Ancak Ramazan ayında Cebrâil'le her gece görüşüp Kur'ân'ı onu okuduğunda hayırlarda esen rüzgardan bile daha cömert olurdu."¹

Abdân, Abdullah b. Osmân b. Cebele el-Atekî el-Mervezî'dir. Abdân lakabıdır. Hicri 221 veya 222 yılında 76 yaşındayken vefat etmiştir.

Abdullah, Abdullah b. el-Mübârek b. Vâdih el-Hanzalî et-Teymî'dir. Tebe-i tâbiînden biridir ve güvenilir olduğu konusunda ittifak vardır. Babası Türklerdendi ve Hemdân kabilesinden bir adamın azatlısıydı. Abdullah hicri 181 yılında vefat etmiştir.

Yûnus, Yûnus b. Yezîd b. Mişmân el-Eylî'dir.

Zührî, Muhammed b. Müslim b. Şihâb'dır.

Bişr b. Muhammed, Bişr b. Muhammed el-Mervezî es-Sahtiyânî'dir. *Kütüb-ü Sitte*'de sadece Buhârî ondan rivayette bulunmuştur. Hicri 224 yılında vefat etmiştir.

Ubeydullah, Ubeydullah b. Abdillâh b. Utbe b. Mes'ûd'dur. Tâbiûndan biridir ve gözlerini kaybettikten sonra hicri 94 veya 95 veya 98 veya 99 yılında vefat etmiştir.

İlk isnâdda Abdullah b. el-Mübârek hadisi Yûnus kanalıyla Zührî'den rivayet ederken, ikinci isnâdda Bişr b. Muhammed hadisi Yûnus ve Ma'mer vasıtasıyla Zührî'den rivayet etmiştir. Hadis lafız olarak Yûnus'tan, mânâ olarak Ma'mer'den gelmiştir.

İbn Abbâs'ın dediğine göre Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem) herkesten daha fazla cömertti. Ancak Ramazan aylarında cömertliği en üst seviyeye ulaşırdı. Zira Ramazan ayında her gece Kur'ân'ı müzakere etmek için Cebrâil'le buluşurdu. Kur'ân'ı müzakere etmek için Cebrâil'le buluşması da onu daha yüksek makamlara çıkarır ve gaybi ilimlere daha fazla muttali kılardı.

Cebrâil'le buluşması onu her zamankinden daha fazla cömert yapardı. Bu ayda Allah'ın, kullarına olan nimeti daha fazla olduğu için Ramazan ayında hayırlar diğer aylara nazaran daha fazla olurdu.

Resûlullah'ın (sallallahu aleyhi vesellem) Cebrâil'le Kur'ân'ı müzakere etmesi de içine daha fazla, daha sağlam bir şekilde yerleşmesi ve unutmaması içindi.

¹ Hadis ayrıca 1902, 3220, 3554 ve 4997'de geçmektedir. Müslim (2308)

Ayrıca bu müzakere Yüce Allah'ın: “Sana okutacağız ve sen onu unutmayacaksın”¹ âyetinde Resûlullah'a (sallallahu aleyhi vesellem) vaat ettiği şeyin yerine getirilmesi idi.

Tibî der ki: “Hadiste Resûlullah'ın (sallallahu aleyhi vesellem) bir vasfı üç aşamada anlatılmıştır. Birinci aşamada Resûlullah'ın (sallallahu aleyhi vesellem) mutlak mânâda tüm insanlardan daha cömert olduğu ifade edilmiştir. İkinci aşamada Resûlullah'ın (sallallahu aleyhi vesellem) Ramazan ayında diğer aylardan daha fazla cömert olduğu dile getirilmiştir. Üçüncü aşamada da Ramazan ayında Cebrâil'le buluştuğu gecelerde bu ayın diğer zamanlarına nazaran daha cömert olduğu zikredilmiş ve bu cömertliği de esen rüzgara benzetilmiştir.”

Resûlullah'ın (sallallahu aleyhi vesellem) esen rüzgardan daha fazla cömert olması, cömertliğini esen rüzgardan daha hızlı bir şekilde göstermesine işaret etmektedir. Esen rüzgara benzetilmesi de bu cömertliğin devamlı ve sürekli olduğunu göstermek içindir.

Buhârî bu hadisi ayrıca *Sifatu'n-Nebî*, *Fadâilu'l-Kur'ân* ve *Bedu'l-Halk* konuları içinde de tahrir etmiştir. Müslim de *Fadâilu'n-Nübüvve* konusu içinde tahrir etmiştir.

Buhârî vahyin başlangıcı konusunu bu şekilde zikrettikten sonra kendisine vahiy indirilen Resûlullah'ın (sallallahu aleyhi vesellem) vasıflarına geçmiş ve şöyle demiştir:

٦ - باب

6- BÂB

٧ - حَدَّثَنَا أَبُو الْيَمَانِ الْحَكَمُ بْنُ نَافِعٍ قَالَ أَخْبَرَنَا شُعَيْبٌ عَنِ الزُّهْرِيِّ قَالَ أَخْبَرَنِي عُيَيْدُ اللَّهِ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عُتْبَةَ بْنِ مَسْعُودٍ أَنَّ عَبْدَ اللَّهِ بْنَ عَبَّاسٍ أَخْبَرَهُ أَنَّ أَبَا سُفْيَانَ بْنَ حَرْبٍ أَخْبَرَهُ أَنَّ هِرْقْلَ أَرْسَلَ إِلَيْهِ فِي رَكْبٍ مِنْ قُرَيْشٍ - وَكَانُوا تُجَارًا بِالشَّامِ - فِي الْمُدَّةِ الَّتِي كَانَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ مَادَّ فِيهَا أَبَا سُفْيَانَ وَكَفَّارَ قُرَيْشٍ ، فَأَتَوْهُ وَهُمْ بِإِيلِيَاءَ فَدَعَاهُمْ فِي مَجْلِسِهِ ،

¹ A'lâ Sur. 6

وَحَوْلَهُ عُظَمَاءُ الرُّومِ ثُمَّ دَعَاهُمْ وَدَعَا بَرَجْمَانِهِ فَقَالَ أَيُّكُمْ أَقْرَبُ نَسَبًا بِهَذَا الرَّجُلِ الَّذِي
يَزْعُمُ أَنَّهُ نَبِيٌّ فَقَالَ أَبُو سُفْيَانَ فَقُلْتُ أَنَا أَقْرَبُهُمْ نَسَبًا فَقَالَ أَذْنُوهُ مِنِّي ، وَقَرَّبُوا أَصْحَابَهُ ،
فَاجْعَلُوهُمْ عِنْدَ ظَهْرِهِ . ثُمَّ قَالَ لِبَرَجْمَانِهِ قُلْ لَهُمْ إِنِّي سَأِئِلُ هَذَا عَنْ هَذَا الرَّجُلِ ، فَإِنْ كَذَبَنِي
فَكَذَّبُوهُ فَوَاللَّهِ لَوْلَا الْحَيَاءُ مِنْ أَنْ يَأْتِرُوا عَلَى كَذِبًا لَكَذَّبْتُ عَنْهُ ، ثُمَّ كَانَ أَوَّلَ مَا سَأَلَنِي
عَنْهُ أَنْ قَالَ كَيْفَ نَسَبُهُ فِيكُمْ قُلْتُ هُوَ مِنَّا ذُو نَسَبٍ قَالَ فَهَلْ قَالَ هَذَا الْقَوْلَ مِنْكُمْ أَحَدٌ
قَطُّ قَبْلَهُ قُلْتُ لَا . قَالَ فَهَلْ كَانَ مِنْ آبَائِهِ مِنْ مَلِكٍ قُلْتُ لَا قَالَ فَأَشْرَافُ النَّاسِ يَتَّبِعُونَهُ أَمْ
ضُعَفَاؤُهُمْ فَقُلْتُ بَلْ ضُعَفَاؤُهُمْ قَالَ أَيْرِيدُونَ أَمْ يَنْقُصُونَ قُلْتُ بَلْ يَزِيدُونَ قَالَ فَهَلْ
يَزِيدُ أَحَدٌ مِنْهُمْ سَخَطَةً لِدِينِهِ بَعْدَ أَنْ يَدْخُلَ فِيهِ قُلْتُ لَا قَالَ فَهَلْ كُنتُمْ تَتَّهِمُونَهُ بِالْكَذِبِ
قَبْلَ أَنْ يَقُولَ مَا قَالَ قُلْتُ لَا قَالَ فَهَلْ يَغْدِرُ قُلْتُ لَا ، وَنَحْنُ مِنْهُ فِي مُدَّةٍ لَا تَدْرِي مَا هُوَ
فَاعِلٌ فِيهَا . قَالَ وَلَمْ تُمْكِنِي كَلِمَةٌ أَذْخِلَ فِيهَا شَيْئًا غَيْرَ هَذِهِ الْكَلِمَةِ قَالَ فَهَلْ قَاتَلْتُمُوهُ قُلْتُ
نَعَمْ قَالَ فَكَيْفَ كَانَ قِتَالُكُمْ إِيَّاهُ قُلْتُ الْحَرْبُ بَيْنَنَا وَبَيْنَهُ سِجَالٌ ، يَنَالُ مِنَّا وَنَنَالُ مِنْهُ قَالَ
مَاذَا يَأْمُرُكُمْ قُلْتُ يَقُولُ اعْبُدُوا اللَّهَ وَحْدَهُ ، وَلَا تُشْرِكُوا بِهِ شَيْئًا ، وَاتَّقُوا مَا يَقُولُ آبَاؤُكُمْ
، وَيَأْمُرُنَا بِالصَّلَاةِ وَالصَّدَقِ وَالْعَقَابِ وَالصَّلَاةِ فَقَالَ لِلْبَرَجْمَانِ قُلْ لَهُ سَأَلْتُكَ عَنْ نَسَبِهِ ،
فَذَكَرْتَ أَنَّهُ فِيكُمْ ذُو نَسَبٍ ، فَكَذَلِكَ الرُّسُلُ تُبْعَثُ فِي نَسَبِ قَوْمِهَا ، وَسَأَلْتُكَ هَلْ قَالَ
أَحَدٌ مِنْكُمْ هَذَا الْقَوْلَ فَذَكَرْتَ أَنْ لَا ، فَقُلْتُ لَوْ كَانَ أَحَدٌ قَالَ هَذَا الْقَوْلَ قَبْلَهُ لَقُلْتُ رَجُلٌ
يَأْتِسِي بِقَوْلٍ قِيلَ قَبْلَهُ ، وَسَأَلْتُكَ هَلْ كَانَ مِنْ آبَائِهِ مِنْ مَلِكٍ فَذَكَرْتَ أَنْ لَا ، قُلْتُ فَلَوْ كَانَ
مِنْ آبَائِهِ مِنْ مَلِكٍ قُلْتُ رَجُلٌ يَطْلُبُ مُلْكَ أَبِيهِ ، وَسَأَلْتُكَ هَلْ كُنتُمْ تَتَّهِمُونَهُ بِالْكَذِبِ قَبْلَ
أَنْ يَقُولَ مَا قَالَ فَذَكَرْتَ أَنْ لَا ، فَقَدْ أَعْرِفُ أَنَّهُ لَمْ يَكُنْ لِيَذَرَ الْكَذِبَ عَلَى النَّاسِ وَيَكْذِبَ
عَلَى اللَّهِ ، وَسَأَلْتُكَ أَشْرَافُ النَّاسِ اتَّبَعُوهُ أَمْ ضُعَفَاؤُهُمْ فَذَكَرْتَ أَنَّ ضُعَفَاءَهُمْ اتَّبَعُوهُ ،
وَهُمْ أَتْبَاعُ الرُّسُلِ ، وَسَأَلْتُكَ أَيْرِيدُونَ أَمْ يَنْقُصُونَ فَذَكَرْتَ أَنَّهُمْ يَزِيدُونَ ، وَكَذَلِكَ أَمْرُ

الإيمانَ حَتَّى يَتِمَّ ، وَسَأَلْتُكَ أَيْرَتُدُّ أَحَدُ سَخَطَةِ لِدِينِهِ بَعْدَ أَنْ يَدْخُلَ فِيهِ فَذَكَرْتَ أَنَّ لَا ،
وَكَذَلِكَ الْإِيمَانُ حِينَ تَخْلُطُ بِشَاشَتِهِ الْقُلُوبُ ، وَسَأَلْتُكَ هَلْ يَغْدِرُ فَذَكَرْتَ أَنَّ لَا ، وَكَذَلِكَ
الرُّسُلُ لَا تَغْدِرُ ، وَسَأَلْتُكَ بِمَا يَأْمُرُكُمْ ، فَذَكَرْتَ أَنَّهُ يَأْمُرُكُمْ أَنْ تَعْبُدُوا اللَّهَ ، وَلَا تُشْرِكُوا بِهِ
شَيْئًا ، وَبَيْنَهُمْ عَنْ عِبَادَةِ الْأَوْثَانِ ، وَيَأْمُرُكُمْ بِالصَّلَاةِ وَالصَّدَقِ وَالْعَفَافِ فَإِنْ كَانَ مَا
تَقُولُ حَقًّا فَسَيَمْلِكُ مَوْضِعَ قَدَمَيَّ هَاتَيْنِ ، وَقَدْ كُنْتُ أَعْلَمُ أَنَّهُ خَارِجٌ ، لَمْ أَكُنْ أَظُنُّ أَنَّهُ
مِنْكُمْ ، فَلَوْ أَنِّي أَعْلَمُ أَنِّي أَخْلَصُ إِلَيْهِ لَتَجَشَّمْتُ لِقَاءَهُ ، وَلَوْ كُنْتُ عِنْدَهُ لَغَسَلْتُ عَنْ قَدَمَيْهِ
ثُمَّ دَعَا بِكِتَابِ رَسُولِ اللَّهِ ﷺ الَّذِي بَعَثَ بِهِ دَحِيَّةً إِلَى عَظِيمٍ بُضْرَى ، فَدَفَعَهُ إِلَى هِرَقْلَ
فَفَرَّاهُ فَإِذَا فِيهِ بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ . مِنْ مُحَمَّدٍ عَبْدِ اللَّهِ وَرَسُولِهِ إِلَى هِرَقْلَ عَظِيمِ الرُّومِ
سَلَامٌ عَلَى مَنْ اتَّبَعَ الْهُدَى ، أَمَّا بَعْدُ فَإِنِّي أَذْعُوكَ بِدَعَايَةِ الْإِسْلَامِ ، أَسْلِمْتَ سَلِمَ ، يُؤْتِكَ
اللَّهُ أَجْرَكَ مَرَّتَيْنِ ، فَإِنْ تَوَلَّيْتَ فَإِنَّ عَلَيْكَ إِثْمَ الْأَرِيسِيِّينَ وَ﴿يَا أَهْلَ الْكِتَابِ تَعَالَوْا إِلَى
كَلِمَةٍ سَوَاءٍ بَيْنَنَا وَبَيْنَكُمْ أَلَّا نَعْبُدَ إِلَّا اللَّهَ وَلَا نُشْرِكَ بِهِ شَيْئًا وَلَا يَتَّخِذَ بَعْضُنَا بَعْضًا أَرْبَابًا
مِنْ دُونِ اللَّهِ فَإِنْ تَوَلَّوْا فَقُولُوا اشْهَدُوا بِأَنَّا مُسْلِمُونَ﴾ قَالَ أَبُو سُفْيَانَ فَلَمَّا قَالَ مَا قَالَ ،
وَفَرَّغَ مِنْ قِرَاءَةِ الْكِتَابِ كَثُرَ عِنْدَهُ الصَّخْبُ ، وَازْتَفَعَتِ الْأَصْوَاتُ وَأُخْرِجْنَا ، فَقُلْتُ
لَأَصْحَابِي حِينَ أُخْرِجْنَا لَقَدْ أَمَرَ ابْنُ أَبِي كَبْشَةَ ، إِنَّهُ يَخَافُهُ مَلِكُ بَنِي الْأَصْفَرِ فَمَا زِلْتُ
مُوقِنًا أَنَّهُ سَيَظْهَرُ حَتَّى أَدْخَلَ اللَّهُ عَلَى الْإِسْلَامِ . وَكَانَ ابْنُ النَّاطُورِ صَاحِبُ إِبِلِيَاءَ وَهَرَقْلَ
سُفْقًا عَلَى نَصَارَى الشَّامِ ، يُحَدِّثُ أَنَّ هِرَقْلَ حِينَ قَدِمَ إِبِلِيَاءَ أَصْبَحَ يَوْمًا حَيْثُ النَّفْسِ ،
فَقَالَ بَعْضُ بَطَارِقَتِهِ قَدْ اسْتَنْكَرْنَا هَيْئَتَكَ قَالَ ابْنُ النَّاطُورِ وَكَانَ هِرَقْلَ حَزَاءً يَنْظُرُ فِي
النُّجُومِ ، فَقَالَ لَهُمْ حِينَ سَأَلُوهُ إِنِّي رَأَيْتُ اللَّيْلَةَ حِينَ نَظَرْتُ فِي النُّجُومِ مَلِكَ الْخِتَانِ قَدْ
ظَهَرَ ، فَمَنْ يَخْتَنُ مِنْ هَذِهِ الْأُمَّةِ قَالُوا لَيْسَ يَخْتَنُ إِلَّا الْيَهُودُ فَلَا يُهْمَنَّكَ شَأْنُهُمْ وَانْتَبْ إِلَى
مَدَائِنِ مُلْكِكَ ، فَيَقْتُلُوا مَنْ فِيهِمْ مِنَ الْيَهُودِ . فَبَيْنَمَا هُمْ عَلَى أَمْرِهِمْ أَتَى هِرَقْلَ بِرَجُلٍ أَرْسَلَ

بِهِ مَلِكٌ غَسَّانَ ، يُخْبِرُ عَنْ خَيْرِ رَسُولِ اللَّهِ ﷺ فَلَمَّا اسْتَنْخَبَهُ هِرَقْلُ قَالَ اذْهَبُوا فَانظُرُوا
 أَتُحْتَنِنُ هُوَ أَمْ لَا . فَانظُرُوا إِلَيْهِ ، فَحَدَّثُوهُ أَنَّهُ مُنْتَحِنٌ ، وَسَأَلَهُ عَنِ الْعَرَبِ فَقَالَ هُمْ يَحْتَنِنُونَ
 فَقَالَ هِرَقْلُ هَذَا مَلِكُ هَذِهِ الْأُمَّةِ قَدْ ظَهَرَ ثُمَّ كَتَبَ هِرَقْلُ إِلَى صَاحِبِ لَهُ بِرُومِيَّةَ ، وَكَانَ
 تَنْظِيرُهُ فِي الْعِلْمِ ، وَسَارَ هِرَقْلُ إِلَى حِمَصَ ، فَلَمَّ يَرِمُ حِمَصَ حَتَّى أَنَاهُ كِتَابٌ مِنْ صَاحِبِهِ يُوَافِقُ
 رَأَى هِرَقْلُ عَلَى خُرُوجِ النَّبِيِّ ﷺ وَأَنَّهُ نَبِيٌّ ، فَأَذِنَ هِرَقْلُ لِعُظَمَاءِ الرُّومِ فِي دَسْكَرَةِ لَهُ
 بِحِمَصَ ثُمَّ أَمَرَ بِأَبْوَابِهَا فَعُلِّقَتْ ، ثُمَّ أَطْلَعَ فَقَالَ يَا مَعْشَرَ الرُّومِ ، هَلْ لَكُمْ فِي الْفَلَاحِ
 وَالرُّشْدِ وَأَنْ يَنْبَتَ مُلْكُكُمْ فَتَبَايَعُوا هَذَا النَّبِيَّ ، فَحَاصُوا حَيَصَةَ هُمُ الْوَحْشِ إِلَى الْأَبْوَابِ ،
 فَوَجَدُوهَا قَدْ غُلِّقَتْ ، فَلَمَّا رَأَى هِرَقْلُ نَفَرَتُهُمْ ، وَأَيَسَ مِنَ الْإِيمَانِ قَالَ رُدُّوهُمْ عَلَى .

وَقَالَ إِنِّي قُلْتُ مَقَالَتِي آتِنَا أَخْتَرُ بِهَا شِدَّتَكُمْ عَلَى دِينِكُمْ ، فَقَدْ رَأَيْتُ فَسَجَدُوا لَهُ
 وَرَضُوا عَنْهُ ، فَكَانَ ذَلِكَ آخِرَ شَأْنِ هِرَقْلُ رَوَاهُ صَالِحُ بْنُ كَيْسَانَ وَيُونُسُ وَمَعْمَرٌ عَنِ
 الزُّهْرِيِّ أَطْرَافَهُ ٥١ ، ٢٦٨١ ، ٢٨٠٤ ، ٢٩٤١ ، ٢٩٧٨ ، ٣١٧٤ ، ٤٥٥٣ ، ٥٩٨٠ ،

٦٢٦٠ ، ٧١٩٦ ، ٧٥٤١ - تحفة ٤٨٥٠

7- "Ebu'l-Yemân Hakem b. Nâfi' — Şuayb — Zühri — Ubeydullah b. Abdullah b. Utbe b. Mes'ûd" isnâdıyla Abdullah b. Abbâs, Ebû Süfyân b. Harb'den naklen şöyle demiştir:

Resûlullah'ın (sallallahu aleyhi vesellem) benimle ve Kureyş kâfirleri ile yaptığı anlaşma (Hudeybiye anlaşması) zamanında bir grup Kureyşli tacir ile Şam bölgesinde bulunuyorduk. Oradayken Heraklius elçisini göndererek bizleri yanına davet etti. Bu davet üzerine arkadaşlarımla birlikte İliyâ'ya (Beytu'l-Makdis'e) yanına gittik. Huzuruna girdiğimizde krallığının meclisinde oturuyordu. Etrafında da Rumların ileri gelenleri bulunuyordu.

Heraklius tercümanına: "İçlerinden peygamber olduğunu söyleyen adama soyca en yakın olanın kim olduğunu sor?" dedi. Tercüman sorunca: "Ben daha yakınım!" dedim. Heraklius: "Onu bana yaklaştırmın"

deyince, yanına yaklaştım. Arkadaşlarımı da hemen arkamda durdurdu. Sonra tercümanına: “Arkadaşlarına, şu adama peygamber olduğunu söyleyen kişi hakkında sorular soracağımı, yalan söylemesi halinde bunu bildirmelerini söyle” dedi. Oysa arkadaşlarımın, benim orada yalan söylediğimi daha sonra anlatmalarından çekinmeseydim vallahi Heraklius’a yalan cevaplar verecektim.

Heraklius, tercümanı aracılığıyla bana ilk olarak: “Bu adamın soyu nasıl?” sorusunu sordu. Ona: “Çok asil bir soyu var” karşılığını verdim. “Daha önce sizden öyle bir iddiada bulunan çıktı mı?” diye sorunca: “Hayır!” karşılığını verdim. “Atalarından kral olan biri var mı?” diye sorunca: “Hayır” dedim. “Ona tâbi olanlar toplumun seçkin kişileri mi yoksa zayıf olanları mı?” diye sorunca: “Zayıf olanları” dedim. “Ona tâbi olanlar artıyorlar mı, yoksa azalıyorlar mı?” diye sorunca: “Artıyorlar” dedim. “İçlerinden Müslüman olduktan sonra yeni dini beğenmeyip dönen var mı?” diye sorunca: “Hayır!” dedim. “Peygamber olduğunu söylemeden önce size hiç yalan söyler miydi?” diye sorunca: “Hayır!” dedim. “İhanet eden biri mi?” diye sorunca: “Hayır! Ama şu an onunla anlaşma halindeyiz ve bu süre zarfında neler yapacağını bilmiyoruz” dedim. Bu konuda bu cevaptan başka sözüme yalan olan tek bir kelime dahi katamadım.

Sonra bana: “Onunla savaştınız mı?” diye sorunca: “Evet!” dedim. “Savaşmanın sonucu ne oldu?” diye sorunca: “Galibiyet bir onda bir bizde oldu. Bazen o kazandı, bazen de biz” dedim. “Sizden istediği nedir?” diye sorunca: “Sadece Allah’a kulluk etmemizi, Allah’a hiçbir şeyi ortak koşmamamızı, atalarımızın iddia ettikleri şeylerden uzak durmamızı, namaz kılmamızı, doğru, dürüst, iffetli olmamızı ve akrabalık bağlarını gözetmemizi istiyor” dedim.

Sonra tercümanına bana şunu demesini istedi: “Ben sana onun asaletini sordum. Sen, onun asil bir soyu olduğunu söyledin. Peygamberler de kendi kavimlerinin asalet sahibi kişileri arasından çıkarlar. Sana, daha önce içinizden böyle bir iddiada bulunan oldu mu diye sordum. Sen, olmadığını söyledin. Şayet ondan önce biri böyle bir

iddiada bulunsaydı o zaman kendinden önce söylenmiş bir şeye uymuş derdik. Ben sana, ataları arasında daha önce bir kral var mıydı diye sordum. Sen, olmadığını söyledin. Şayet ataları arasında kral olan biri olsaydı, onun da atasının bu krallığını geri istediğini düşünürdük. Ben, bu iddiasından önce yalan söylediğini gördünüz mü diye sordum. Sen, yalanını görmediğinizi söyledin. O halde insanlara yalan söylemeyi bırakıp da Allah adına yalan söyleyeceğini düşünmüyorum. Ona tâbi olanların, toplumun seçkinleri mi, yoksa zayıfları mı olduğunu sordum. Sen zayıfları olduğunu söyledin. Peygamberlerin tâbileri de her zaman zayıflar olurdu. Ona tâbi olanlar artıyor mu, eksiliyor mu, diye sordum. Sen, arttıklarını söyledin. İman tamamlanana kadar da zaten hep böyle olur. Dinine giren birinin bu dini beğenmeyip de döndüğü oldu mu diye sordum. Sen, olmadığını söyledin. İşte iman da böyle bir şeydir. Kişinin kalbine girdiği zaman hiçbir şey onu çıkaramaz. İhanet edip etmediğini sordum. Sen, ihanet eden (vefasız) biri olmadığını söyledin. Peygamberler de böyledir, ihanet etmezler. Sizden istediği şeyin ne olduğunu sordum. Sadece Allah'a kulluk etmenizi, O'na hiçbir şeyi ortak koşmamanızı, putlara tapmaktan uzak durmanızı, namazı kılmanızı, dürüst ve iffetli olmanızı istediğini söyledin. Şayet onun hakkında söylediklerin doğru ise şu durduğum yere sahip olacaktır. Onun yakın bir zamanda zuhur edeceğini biliyordum, ancak sizin içinizden biri olacağını tahmin etmemiştim. Ona kavuşabileceğimi bilsem onunla görüşmek isterdim. Şu an yanında olsaydım ayaklarını yıkardım.”

Sonra Dihyetu'l-Kelbî'nin, Heraklius'a ulaştırması için Busrâ valisine verdiği, Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem) tarafından Heraklius'a gönderilen mektubu getirtip okuttu. İçinde şöyle yazıyordu:

“Bismillâh irrahmân irrahîm. Allah'ın kulu ve Resûlü Muhammed'den, Rumların lideri Heraklius'a. Selam hidayete tâbi olanların üzerine olsun. Sonrasına gelince; Seni İslam dinine davet ediyorum. Müslüman ol ki selamete eresin ve Yüce Allah da bunun karşılığında sevabını sana iki katıyla versin! Şayet bundan yüz çevirirsen bil ki çiftçilerin günahlarının vebali de üzerinde olacaktır! “Ey Ehl-i kitap! Sizinle bizim aramızda ortak olan bir söze gelin! Allah'tan başkasına kulluk etmeyelim, O'na hiçbir şeyi

ortak koşmayalım, Allah'ı bırakıp da birbirimizi ilahlaştırmayalım. Eğer onlar yine yüz çevirirlerse o zaman «Şahit olun ki biz Müslümanlarız» deyin.”¹

Heraklius sözlerini bitirip mektubu okuyunca yanında bulunan ileri gelenlerin sesleri yükseldi ve bir gürültü koptu. Biz de oradan çıkarıldık. Çıktığımız zaman arkadaşlarıma: “İbn Ebî Kebşe'nin daveti iyice büyümüş! Benî Asfar'ın kralı bile ondan çekiniyor!” dedim. Ondan sonra da Yüce Allah, İslam dinini gönlüme düşürünceye kadar, Resûlullah'ın (sallallahu aleyhi vesellem) muzaffer olacağına kesin bir şekilde kanaat getirmişimdir.

İliyâ'nın valisi, Heraklius'un dostu ve Şam Hıristiyanlarının başpapazı olan İbnu'n-Nâtûr da şöyle anlatırdı:

Heraklius, İliyâ'ya geldiği zaman bir gün üzüntülü bir şekilde uyandı. Patriklerinden bazıları ona: “Kralım! Bugün dertlisin!” dediler. Heraklius da yıldızlara bakıp kehanette bulunan biriydi. Patrikleri böyle deyince Heraklius: “Dün gece yıldızlara baktığımda sünnetlilerin hükümdarının zafer elde ettiğini gördüm” karşılığını verdi ve: “Bu zamanın insanlarından kimler sünnet oluyor?” diye sordu. Ona: “Yahudiler dışında sünnet olan bir topluluk yok, onlardan yana da endişe etme! Memleketinin bütün şehirlerine mektuplar yaz, oralarda bulunan Yahudiler öldürülsün” dediler.

Bu arada Ğassân kralı tarafından gönderilen ve Resûlullah'a (sallallahu aleyhi vesellem) dair haberler taşıyan bir adam getirildi. Heraklius ondan gerekli haberleri alınca: “Bunu götürün ve sünnetli olup olmadığına bakın” dedi. Götürüp baktıklarında adamın sünnetli olduğunu gördüler ve bu durumu Heraklius'a bildirdiler. Heraklius adama Arapları sorunca, adam: “Araplar sünnet olurlar” karşılığını verdi. Bunun üzerine Heraklius: “Bu ümmetin kralı ortaya çıkmıştır!” dedi.

Daha sonra Heraklius ilim bakımından kendisine denk olan Rûmiyye'deki (Roma'daki) bir arkadaşına bu konuda bir mektup yazdı,

¹ Âl-i İmrân Sur. 64

kendisi de Humus'a gitti. Humus'tan henüz ayrılmadan o arkadaşından, Peygamber'in zuhur ettiği ve gerçekten de bir peygamber olduğu görüşünü onaylayan bir mektup geldi.

Bunun üzerine Heraklius, Rumların ileri gelenlerine haber yollayıp onları Humus'taki konağında topladı. Toplandıklarında emrederek kapılar kapatıldı. Sonra yüksek bir yere çıkıp: "Ey Romalılar! Bu Peygamber'e biat edip kurtulmaya, doğru yolu bulmaya ve iktidarınızın devam etmesine ne dersiniz?" dedi. Romalılar bunu duyunca yaban eşekleri gibi kapılara doğru koşuştular. Ancak kapıların kilitli olduğunu gördüler.

Heraklius onların bu konudaki öfkelerini görüp iman etmeyeceklerini anlayınca: "Onları geri getirin!" emrini verdi. Geri toplandıklarında onlara: "Ben o sözleri dininize ne derece bağlı olduğunuzu görmek için söyledim. Bunu da bizzat görmüş oldum!" dedi. Bunu duyduklarında memnun kalıp önünde secdeye kapandılar. Heraklius'un bu konudaki son durumu böyleydi.

Bu hadisi de Sâlih b. Keysân, Yûnus ve Ma'mer, Zührî'den rivayet etmişlerdir.¹

Ebu'l-Yemân, Hakem b. Nâfi' el-Hımsî el-Behrânî'dir. Behrâlı bir kadının azatlısıdır. Hicri 221 veya 222 yılında vefat etmiştir.

Şuayb, Şuayb b. Dînar el-Kureşî el-Umevî'dir. Hicri 162 veya 163 yılında vefat etmiştir.

Zührî, Muhammed b. Müslim'dir.

Ebû Süfyân, Sahr b. Harb b. Umeyye'dir. Künyesi Ebû Hanzala'dır. Fil vakasından 10 yıl önce doğmuş, Mekke'nin fethinin gecesinde Müslüman olmuştur. Tâif ve Huneyn savaşlarına katılmıştır. Bir gözünü Tâif savaşında, diğer gözünü de Yermûk savaşında kaybetmiş, hicri 31 veya 34 yılında 88 yaşındayken Medine'de vefat etmiştir. Namazını Hz. Osmân kıldırmasıdır.

¹ Hadis ayrıca 51, 2681, 2804, 2941, 3174, 4553, 5980, 6260, 7196 ve 7541'de geçmektedir. Müslim, kısa metinle (1773)

Ebû Süfyân'ın anlattığına göre tacirlerden oluşan bir kabileyle Şam'dayken Heraklius haber gönderip yanına gelmesini istedi. Şâfiî'nin dediğine göre Heraklius, dinarı ilk basan kişidir. Roma'yı 31 yıl boyunca yönetmiş, Resûlullah da (sallallahu aleyhi vesellem) onun krallığı zamanında vefat etmiştir.

Hakem'in *el-İklîl*'de bildirdiğine göre Ebû Süfyân'ın içinde bulunduğu kabile 30 kişiden oluşuyordu. İbnu's-Seken'e göre ise kabilede 20 kadar kişi vardı. İbn Ebî Şeybe'nin sahih bir isnâdla Saîd b. el-Müseyyeb'den bildirdiğine göre Muğîre b. Şu'be de bunların içindeydi. İmam Bulkînî ise, Muğîre b. Şu'be'nin Hendek savaşının yapıldığı yıl Müslüman olduğunu, bundan dolayı onların içinde bulunmasının mümkün olamayacağını söyleyip buna itiraz etmiştir.

Kabile, Hudeybiye anlaşması sonrası barış zamanında ticaret için Şam'da bulunuyordu. Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem), hicretin 6. yılında Ebû Süfyân başta olmak üzere Kureyş kâfirleriyle 20 yıl boyunca savaş yapmamak üzere anlaşmıştı.

Heraklius elçisini bu kabileye gönderip yanına gelmelerini istedi. Elçi yanlarına ulaştığında Gazze'de bulunuyorlardı. Elçi, Heraklius'un davetini bildirince o zamanlarda maiyetiyle birlikte bulunduğu İliyâ'ya (Kudüs'e) gittiler.

Heraklius'un konağına vardıklarında Rumların ileri gelenleri yanında bulunuyordu. Buradaki Rumlar, İs b. İshâk b. İbrâhîm oğullarındandır. Şam'da bulunan Tenûh, Behrâ ve Ğassân Arapları bunlarla birlikte yaşıyordu. Daha sonraları Müslümanlar onları Şam'dan sürünce Rum topraklarına gidip oraya yerleştiler ve soyları birbirine karıştı.

İbnu's-Seken'in rivayetine göre Heraklius'un yanında patrikler ve rahipler bulunuyordu. Kabile Heraklius'un huzuruna çıktıktan bir süre sonra onları yanına yaklaştırdı. Sonra da tercümanını çağırttı. Söylediklerini tercüme etmesi için tercümanın Ebû Süfyân'ın yanına oturmasını söyledi. Kıssada tercümanın ismi zikredilmemiştir.

Heraklius, Resûlullah'ı (sallallahu aleyhi vesellem) kastederek tercümana: "İçlerinden soyca bu adama en yakın olanın kim olduğunu sor" deyince tercüman kabiledekilere bunu sordu. Ebû Süfyân: "Soyca ona en yakın kişi benim" dedi. Ebû Süfyân'ın Resûlullah'a (sallallahu aleyhi vesellem) yakınlığı Abdu

Menâf oğullarından olmasından dolayıdır. Zira Abdu Menâf, hem Resûlullah'ın (sallallahu aleyhi vesellem) hem de Ebû Süfyân'ın dördüncü dedesidir.

Heraklius'un Resûlullah'a (sallallahu aleyhi vesellem) soyca en yakın adamı sormasının sebebi, ona en yakın kişinin Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem) hakkında her türlü bilgiyi verebilecek olmasından dolayıdır. Çünkü soyca uzak olan kişi Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem) hakkında kötü şeyler söyleyebilirdi.

Ebû Süfyân soyca Resûlullah'a (sallallahu aleyhi vesellem) en yakın kişinin kendisi olduğunu söyleyince Heraklius: "Onu yanıma yaklaştıran" dedi. Diğer arkadaşlarını da Ebû Süfyân'ın arkasında durdurdu. Zira Ebû Süfyân'ın yalan söylemesi durumunda onu yalanlamaktan çekinmelerini istemiyordu. Ardından Heraklius, Ebû Süfyân'ın arkadaşlarına Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem) hakkında Ebû Süfyân'a sorular soracağını, cevaplarında yalan söylemesi durumunda bunu bildirmelerini söyledi.

Bu durum karşısında Ebû Süfyân: "Arkadaşlarım benim orada yalan söylediğimi daha sonra anlatmalarından çekinmeseydim vallahi Heraklius'a yalan cevaplar verecektim" demiştir.

Heraklius, Ebû Süfyân'a ilk olarak Resûlullah'ın (sallallahu aleyhi vesellem) nesebini, Kureyş'in eşrafından olup olmadığını sordu. Ebû Süfyân: "Asil bir soya sahiptir" karşılığını verdi. Heraklius, daha önce Kureyş'ten böylesi bir iddiada bulunan birinin olup olmadığını sorunca, Ebû Süfyân, daha önce Kureyş'ten böyle bir iddiada bulunan birinin çıkmadığını söyledi. Heraklius, peygamberlik iddiasında bulunan bu adamın atalarından kral olan birinin olup olmadığını sorunca, Ebû Süfyân bunun da olmadığını söyledi.

Heraklius, ona tâbi olan kişilerin seçkin kişilerden mi, yoksa zayıf kişilerden mi olduğunu sorunca, Ebû Süfyân zayıfların ona tâbi olduğunu söyledi. Oysa Heraklius'un bu soruları sormasından önce Hz. Ömer ve Hz. Hamza gibi seçkin kişilerden de Resûlullah'a (sallallahu aleyhi vesellem) tâbi olanlar çıkmıştı. Fakat Heraklius'un buradaki sorusu ona tâbi olanların geneline yöneliktir.

Heraklius, ona tâbi olanların azalıp azalmadığını sorunca, Ebû Süfyân onların giderek çoğaldığını söyledi. Heraklius, Müslüman olanlardan sonradan bu dini beğenmeyip dönenlerin olup olmadığını sorunca, Ebû Süfyân bunun da olmadığını söyledi.

Peki, Heraklius neden Müslüman olanların giderek arttığı cevabıyla yetinmeyip bu dinden dönenlerin olup olmadığını sorma ihtiyacı hissetmiştir? Çünkü Müslümanların artması ile dinden dönenlerin olması arasında herhangi bir bağın olması gerekmez. Zira bazıları dinden dönse dahi Müslümanların çokluklarından dolayı onları eksiltmeyebilirler. Araştırarak ve bilerek bir dine giren kişi araştırmadan farklı amaçlarla giren kişi gibi kolayca bu dinden çıkmaz. Heraklius bu gerçeği öğrenmek için bu soruyu sormuştur.

Heraklius, peygamberlik iddiasında bulunmadan önce onu yalancılıkla itham edip etmediklerini sorunca Ebû Süfyân böylesi bir ithamları olmadığını söyledi. Heraklius, yalan söyleyip söylemediğini sormak yerine onu yalancılıkla itham edip etmediklerini sormuştur. Zira öylesi bir itham yoksa itham edilmeye sebep de kalmayacaktır.

Heraklius, Resûlullah'ın (sallallahu aleyhi vesellem) ahde vefasızlık eden biri olup olmadığını sorunca, Ebû Süfyân: “Ahde vefasızlık eden biri değildir! Ama şu an onunla anlaşma halindeyiz ve bu süre zarfında neler yapacağını bilmiyoruz” karşılığını vermiştir. Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem) ile Kureyşliler arasında o aralar Hudeybiye anlaşması yapılmıştı ve taraflar arasında barış vardı.

Bu sorular karşısında Ebû Süfyân: “Bu konuda bu cevaptan başka sözüme yalan olan tek bir kelime dahi katamadım” demiştir. Zira Kureyşliler de Resûlullah'ın (sallallahu aleyhi vesellem) ahde vefasızlık etmeyen biri olduğunu biliyorlardı. Ancak o sırada Ebû Süfyân uzakta olduğu için anlaşma konusunda Resûlullah'ın (sallallahu aleyhi vesellem) ne yapmış olduğunu bilmediğini söylemiş ve bu konuda şüphe oluşturmak istemiştir.

Sonrasında Heraklius, Ebû Süfyân'a onunla savaşıp savaşmadıklarını sordu. Heraklius bir peygamberin karşı taraf savaş başlatmadıktan sonra kavmine karşı savaşmayacağını bildiği için savaşı başlatmayı Resûlullah'ın (sallallahu aleyhi vesellem) kavmine nisbet etmiştir. Ebû Süfyân da Resûlullah'a (sallallahu aleyhi vesellem) karşı savaşıklarını söylemiştir.

Heraklius, arada yapılan savaşların sonucunu sorunca Ebû Süfyân taraflar arasında bir üstünlüğün olmadığını, savaşlarda bazen Resûlullah'ın (sallallahu aleyhi vesellem) bazen de kendilerinin başarı elde ettiğini söyledi.

Bulkînî der ki: “Ebû Süfyân, bu soruya cevabında da Heraklius'u yanıltmak istemiştir. Zira müşrikler hiçbir savaşta Resûlullah'a (sallallahu aleyhi vesellem) karşı

başarı elde etmiş değillerdi. Şayet Ebû Süfyân, Uhud savaşını kastediyorsa bu savaşta da sonuç Müslümanların lehine olmuştur.”

Heraklius ile Ebû Süfyân arasında gerçekleşen bu olaydan önce Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem) ile müşrikler arasında Bedir, Uhud ve Hendek olmak üzere üç savaş gerçekleşmişti. Bedir savaşında Müslümanlar müşrikleri hezimete uğratmışlardır. Uhud savaşında ise nisbi olarak müşriklerin bir galibiyeti söz konusudur. Hendek savaşında ise her iki taraftan az sayıda kişi ölmüştür. Bu açıdan savaşlarda zaferin her iki taraf arasında gidip geldiğine yönelik Ebû Süfyân'ın sözü doğru sayılabilir.

Heraklius, Ebû Süfyân'a Resûlullah'ın (sallallahu aleyhi vesellem) onlara ne emrettiğini sorunca, Ebû Süfyân, sadece Allah'a kulluk edilmesini, atalarının yaptığı gibi putlara tapmaktan vazgeçilmesini, namazın kılınmasını, doğruluktan ayrılmamayı, iffetli olunmayı ve akrabalık bağlarının gözetilmesini emrettiğini söyledi.

Bazı rivayetlerde emredilenler arasında namazın yanında zekâtın verilmesi de zikredilir. Bazı rivayetlerde de doğruluk yerine sadaka verme zikredilir.

Bu soru ve cevaplardan sonra Heraklius, tercümanı aracılığıyla Ebû Süfyân'a: “Ben, sana onun asaletini sordum. Sen, içinde onun asil bir soyu olduğunu söyledin. Peygamberler de kendi kavimlerinin asalet sahibi kişileri arasından çıkarlar” dedi. Zira Heraklius daha önce nazil olan kutsal kitaplardan peygamberlerin asil bir soydan geldiğini öğrenmiştir.

Devamında Heraklius, Ebû Süfyân'a şöyle dedi: “Sana, daha önce içinizden böyle bir iddiada bulunan oldu mu diye sordum. Sen, olmadığını söyledin. Şayet ondan önce biri öyle bir iddiada bulunsaydı o zaman kendinden önce söylenmiş bir şeye uymuş derdik. Ben sana, ataları arasında daha önce bir kral var mıydı diye sordum. Sen, olmadığını söyledin. Şayet ataları arasında kral olan biri olsaydı, onun da atasının bu krallığını geri istediğini düşünürdük. Bu iddiasından önce yalan söylediğini gördünüz mü diye sordum. Sen, yalanını görmediğinizi söyledin. O halde insanlara yalan söylemeyi bırakıp da Allah adına yalan söyleyeceğini düşünmüyorum. Ona tâbi olanların, toplumun seçkinleri mi yoksa zayıfları mı olduğunu sordum. Sen zayıfları olduğunu söyledin. Peygamberlerin tâbileri de her zaman zayıflar olurdu.”

Zayıflar her zaman Ebû Cehil benzeri seçkin ve müstekbir kişilerden daha anlayışlı ve samimi olurlar. **“Seni izleyenler sıradan aşağılık insanlarken sana mı inanacağız, dediler”**¹ âyeti de bunu desteklemektedir. Zira çoğu müfessir sıradan aşağılık insanları zayıf insanlar olarak açıklamıştır.

Heraklius devamında şöyle dedi: “Ona tâbi olanlar artıyor mu eksiliyor mu, diye sordum. Sen, arttıklarını söyledin. İman tamamlanana kadar da zaten hep böyle olur.”

İmanın tamamlanmasından kasıt namaz, zekat, oruç gibi emirlerle tamamlanmasıdır. Bundan dolayı Resûlullah'ın (sallallahu aleyhi vesellem) son günlerinde: **“Bugün dininizi kemale erdirdim, size nimetimi tamamladım. Size din olarak İslâm'ı beğendim”**² âyeti nazil olmuştur.

Heraklius devamında Ebû Süfyân'a şöyle dedi: “Dinine giren birinin bu dini beğenmeyip de döndüğü oldu mu diye sordum. Sen, olmadığını söyledin. İşte iman da böyle bir şeydir. Kişinin kalbine girip yerleştiği zaman hiçbir şey onu çıkaramaz. İhanet edip etmediğini sordum. Sen, ihanet eden (vefasız) biri olmadığını söyledin. Peygamberler de böyledir, ihanet etmezler.”

Peygamberler dünyalık peşinde olmadıkları ve âhireti arzuladıkları için ahde vefa gösterirler, ihanette bulunmazlar. Oysa dünya peşinde koşan kişiler ihanete ve vefasızlığa aldırılmazlar.

Heraklius devamında Ebû Süfyân'a şöyle dedi: “Sizden istediği şeyin ne olduğunu sordum. Sadece Allah'a kulluk etmenizi, O'na hiçbir şeyi ortak koşmamanızı, putlara tapmaktan uzak durmanızı, namazı kılmanızı, dürüst ve iffetli olmanızı istediğini söyledin. Şayet onun hakkında söylediklerin doğru ise şu durduğum yere sahip olacaktır. Onun yakın bir zamanda zuhur edeceğini biliyordum, ancak sizin içinizden biri olacağını tahmin etmemiştim. Ona kavuşabileceğimi bilsem onunla görüşmek isterdim. Şu an yanında olsaydım ayaklarını yıkardım.”

Ebû Süfyân, kendilerinden istenen şeyler arasında Allah'a şirk koşulmamasını zikredince Heraklius burada istenen şeyin putlara tapmaktan uzak durulması olduğunu anlamış ve bunu dile getirmiştir. Heraklius, Ebû Süfyân'ın söylediklerinin doğru olması halinde peygamberlik iddiasıyla ortaya

¹ Şuarâ Sur. 111

² Mâide Sur. 3

çıkan bu kişinin Beytu'l-Makdis'e veya Şam topraklarına hakim olacağını söylemiştir.

Heraklius eski kitaplardan böylesi bir peygamber çıkacağını biliyordu. *Tefsîr* konusu içinde gelecek rivayette Heraklius'un ona: "Şayet söylediklerin doğru ise bu adam gerçekten bir peygamberdir" dediği zikredilir. *Cihâd* konusu içinde gelen rivayette ona: "Bunlar bir peygamberin vasıflarıdır" dediği zikredilir.

Başka bir rivayette Hişâm b. Urve, babasından naklen bu olayı aktarırken Ebû Süfyân'ın şöyle dediğini zikreder: "Heraklius bana: «Sana onun resmini göstersem tanır mısın?» diye sorunca, ben: «Evet, tanırım» dedim. Bunun üzerine beni içinde resimlerin bulunan kiliselerden birine soktu. Orada Muhammed'in (sallallahu aleyhi vesellem) resmini göremedim. Başka bir kiliseye geçirdiğinde ise orada hem Muhammed'in (sallallahu aleyhi vesellem) hem de Ebû Bekr'in resmini gördüm."

Heraklius böylesi bir peygamberin çıkacağını biliyor olsa da onun Kureyş'ten çıkacağını düşünmüyordu.

Heraklius'un "Ona kavuşabileceğimi bilsem onunla görüşmek isterdim" sözünü bazıları hicret etmesi olarak yorumlamıştır. Zira Mekke'nin fethinden önce hicret her müslümana farzdı.

İbn İshâk'ın âlimlerden birinden naklen bildirdiğine göre Heraklius, Ebû Süfyân'a: "Onun gerçekten bir peygamber olduğunu biliyorum. Ancak bunu açıklamam durumunda Rumların beni öldürmelerinden endişe ederim. Bu endişem olmasaydı ona tâbi olurum" demiştir. Benzerini zayıf bir isnâdla Taberânî de rivayet etmiştir.

Heraklius, başkalarının başına geldiği gibi bunu açıklaması durumunda Rumların onu öldürmesinden korkmuş, bundan dolayı Resûlullah'ın (sallallahu aleyhi vesellem) ona yazdığı mektupta: "*Müslüman ol ki selamete eresin*" sözünü hakkıyla idrak edememiştir.

Heraklius ayrıca, Resûlullah'ın (sallallahu aleyhi vesellem) yanında olsaydı saygı ve hizmet göstergesi olarak onun ayaklarını yıkayacağını söylemiştir.

Başka bir rivayette Abdullah b. Şeddâd'ın, Ebû Süfyân'dan bildirdiğine göre Heraklius: "Vasfedilen bu adamın gerçekten zuhur edecek peygamber

olduğunu bilseydim yanına kadar gider, onu başından öper ve ayaklarını yıkardım” demiştir.

Daha sonra Heraklius, Resûlullah'ın (sallallahu aleyhi vesellem) ona gönderdiği mektubun getirilmesini söyledi. Hicri 6. yılın sonlarına doğru Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem), Hudeybiye'den döndükten sonra bu mektubu Dihyetu'l-Kelbî'ye verip Busrâ valisi Hâris b. Ebî Şimr el-Ğassânî'ye teslim etmesini istedi. Busrâ valisi de bu mektubu Heraklius'a ulaştıracaktı ki mektubu ulaştırıp teslim etti.

Bazı rivayetlere göre Heraklius bu mektubu bizzat kendisi okumuştur, bazı rivayetlere göre de Arapça okuma yazma bilen tercümanını çağırtmış ve mektubu ona okutmuştur.

Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem) mektubunda: *“Allah'ın kulu ve Resûlü Muhammed'den, Rumların lideri Heraklius'a”* diyerek Allah'ın kulu ve Resûlü olduğunu belirtiyordu. Zira Hristiyanlar Hz. İsa'nın Allah'ın oğlu olduğunu iddia ediyorlardı. Oysa bütün peygamberler Allah'ın kuludur.

Medâinî'nin bildirdiğine göre mektubu okuyan kişi *“Allah'ın kulu ve Resûlü Muhammed'den”* lafzını okuyunca Heraklius'un kardeşi öfkelenip mektubu adamın elinden çekip aldı. Heraklius ona: *“Neyin var?”* diye sorunca, kardeşi: *“Çünkü mektuba kendi adıyla başlamış ve seni Rumların lideri olarak zikretmiş”* karşılığını verdi. Bunun üzerine Heraklius: *“Pek kıt görüşlüsün! İçinde nelerin olduğunu öğrenmeden mektubu atmamı mı istiyorsun? Şayet gerçekten Allah'ın elçisi ise mektuba kendi adıyla başlamayı hak eder. Hem doğru söylemiş, ben Rumların lideriyim. Benim de, onun da sahibi Allah'tır”* dedi.

Resûlullah'ın (sallallahu aleyhi vesellem) mektupta: *“Selam hidayete tâbi olanların üzerine olsun”* sözü, Hz. Mûsa ile Hz. Hârun'un Firavun'a: *“Selam hidayete tâbi olanların üzerine olsun”*¹ sözü gibidir. Görüldüğü kadarıyla Resûlullah'a (sallallahu aleyhi vesellem) söylemesi emredilen sözlerden biridir. Mânâsı da Müslüman olan kişinin Allah'ın azabından kurtulmasıdır. Lafız her ne kadar cümlelerin selamlaşma olduğunu andırsa da burada Resûlullah'ın (sallallahu aleyhi vesellem) kastı selamlaşma değildir. Zira Heraklius Müslüman olmamıştır ve hidayete tâbi olanlardan biri değildir.

¹ Tâ-hâ Sur. 47

“*Emmâ ba’d*” ifadesi iki sözün arasını ayırmak için kullanılır. *el-Feth*’te şöyle denilir: “Bu ifadeyi ilk kullanan kişinin kim olduğu konusunda ihtilaf edilmiştir. Bazılarına göre ilk kullanan kişi Hz. Dâvud’dur. Bazılarına göre Ya’rub b. Kahtân’dır. Bazılarına göre Ka’b b. Luey’dır. Bazılarına göre Kus b. Sâide’dır. Bazılarına göre Sahbân’dır. Dârekutnî’nin *Ğârâibu Mâlik*’te aktardığına göre bu lafzı ilk kullanan kişi Hz. Yâkub’dur. Şayet bu sâbit ise Kahtân’ın Hz. İsmâîl’in soyundan geldiğini kabul edersek bu lafzı ilk kullanan kişi Hz. Yâkub olur. Kahtân’ın Hz. İbrâhîm’den önce olduğunu kabul edersek de bu lafzı ilk kullanan kişi Ya’rub olur.”

Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem) mektubunda: “*Seni İslam dinine davet ediyorum. Müslüman ol ki selamete eresin ve Yüce Allah da bunun karşılığında sevabını sana iki katıyla versin! Şayet bundan yüz çevirirsen bil ki çiftçilerin günahlarının vebali de üzerinde olacaktır!*” buyurarak Heraklius’u İslam dinine yani Allah’tan başka ilah olmadığına, Muhammed’in de (sallallahu aleyhi vesellem) Allah’ın elçisi olduğuna şahadet etmeye davet etmiştir. Müslüman olması durumunda sevabını iki katıyla alması da hem kendi peygamberine iman etmesi, hem de sonradan Resûlullah’a (sallallahu aleyhi vesellem) iman edecek olmasındandır. Bu davetten yüz çevirmesi halinde de bu konuda çiftçilerin vebal ve günahını yükleneyeceği kendisine bildirilmiştir.

Heraklius’un, çiftçilerin günah ve vebalini yüklenmesinin “**Hiçbir günahkâr, başkasının günahını yüklenmez**”¹ âyetine muhalif olduğu söylenebilir. Cevap olarak şöyle denilmiştir: “Kişi ancak kendi günahını yüklenir. Ancak bir günahın yapılmasına sebep olan kişi hem kendi yaptığı günahını, hem de günaha sebep olmasının günahını yüklenir.”

Mektupta geçen “*Erîsiyyûn*” lafzı tarımla uğraşan çiftçiler anlamındadır. Çiftçiler Heraklius’un tebaasının genelini oluşturduğu için mektupta genelin adına onların ismi zikredilmiştir.

Ebû Ubeyd: “Burada Erîsilerden kasıt, Heraklius’un çiftçilikle uğraşan halkıdır. Ekin işini bizzat kendisi yapsın ya da başkasına yaptırınsın tarımla uğraşan her bir kişiye Araplar çiftçi derler” demiştir.

¹ En’âm Sur. 164

Kurâu'n-Neml'e göre bunlardan kasıt, Heraklius'un işçileridir. Leys'e göre bunlardan kasıt vergi memurlarıdır. Ebû Ubeyde'ye göre ise bunlar Heraklius'un emrinden çıkmayan hizmetçileri ve yardımcılarıdır.

Irak ahalisi çiftçilikle uğraşan Mecusilerdi. Rumlar ise meslek sahibi kişilerdi. Bu mektupla onlara, Ehl-i kitab'dan olsalar dahi Mecusiler gibi davetten yüz çevirmenin günahından beri olamayacakları bildirilmiştir.

Mektubun sonunda aynı davet Allah'ın buyruğuyla da yapılmıştır. Âyette Heraklius ve halkı, Müslümanların, Yahudilerin ve Hristiyanların üzerinde ihtilafı bulunmayan, aralarında ortak olan bir söze davet edilmiştir. Bu ortak söz de Allah'tan başkasına ibadet edilmemesi, kulluk ve ibadette Allah'a hiçbir şeyin ortak koşulmaması, Allah'tan başka hiç kimsenin de ilahlaştırılmamasıdır. Yani Üzeyir'in veya İsa'nın Allah'ın oğlu görülmemesi, helal ve haramlarda haham ve rahiplerin kendi yanlarından çıkardıkları hükümlere itibar edilmemesidir.

Rivayet edildiğine göre **“Onlar Allah'ı bırakıp hahamlarını, papazlarını ve Meryem oğlu Mesih'i rableri olarak kabul ettiler”**¹ âyeti nazil olduğunda (önceleri Hristiyan olan) Adiy b. Hâtim: “Ey Allah'ın Resûlü! Biz haham ve rahiplerimize ibadet etmezdik” demiştir. Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem) ona: *“Onların helal kıldıklarını helal, haram kıldıklarını da haram saymaz mıydınız?”* diye sorunca, Adiy: “Evet!” demiştir.

Âyete göre bu davetten, yani tevhid dininden yüz çevirmeleri halinde tebliğ görevi yerine getirilmiş demektir. Sonrasında iman edenlerin, Müslüman olduklarını dile getirmesi, karşı tarafın da kâfir olduğunu kabul etmesi gerekir.

Bazılarına göre Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem) bu mektubu, mektuptaki âyet nazil olmadan önce yazmış, mektuptaki lafzı da sonradan inen âyete mutabık düşmüştür. Zira bu âyet, heyetler dönemi de olan hicri 9. yılda nazil olmuştur. Ebû Süfyân'ın bu olayı ise hicri 6. yılda yaşanmıştır. Bazılarına göre ise bu âyet Yahudiler hakkında nazil olmuştur. Bazıları ise bu âyetin iki defa nazil olmasını mümkün görmektedir.

¹ Tevbe Sur. 31

Süheylî'nin bildirdiğine göre Heraklius bu mektubu okuduktan sonra saygı göstergesi olarak onu altından bir boruya koymuştur. Altın boru içindeki bu mektup da babadan oğula aralarında tevarüs ile el değiştirmiş ve muhafaza edilmiştir.

Yine Süheylî'nin bildirdiğine göre Bizans krallarından biri Memluk sultanı Seyfeddin Kalavun'a altın kaplamalı bir sandık içinden altından bir kutu çıkarmış, bu kutunun içinden de çoğu harfleri silinmiş olan bir mektup çıkarıp: "Bu, sizin Peygamber'inizin dedem Kayser'e gönderdiği mektuptur. Bu mektup yanımızda olduğu sürece hakimiyetimizin devam edeceği söylendiği için nesilden nesile aktarılıp muhafaza edilmektedir" demiştir.

Heraklius sözlerini bitirip mektubu da okuduktan sonra huzurunda gürültü kopup sesler yükseldi. Ebû Süfyân da arkadaşlarıyla birlikte Heraklius'un yanından çıkarıldıktan sonra: "İbn Ebî Kebşe'nin daveti iyice büyümüş! Benî Asfar'ın kralı bile ondan çekiniyor!" dedi.

Ebû Süfyân, İbn Ebî Kebşe sözü ile Resûlullah'ı (sallallahu aleyhi vesellem) kastetmiştir. Çünkü İbn Mâkûlâ ve başkasının dediğine göre Ebû Kebşe, Resûlullah'ın (sallallahu aleyhi vesellem) süt babası olan Hâris b. Abdiluzzâ'nın künyesidir. İbn Bukeyr'in dediğine göre Hâris b. Abdiluzzâ, Müslüman olmuştu. Kebşe adında bir kızı olduğu için kızının adıyla künyelenmiştir.

Ya da Resûlullah'ın (sallallahu aleyhi vesellem) sütannesi Halime'nin babasıdır. Ya da bu şekilde Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem) dedesinin dedesi olan Vehb'e nisbet edilmiştir. Zira Resûlullah'ın (sallallahu aleyhi vesellem) annesi Âmine binti Vehb'dir. Vehb'in dedesinin annesi de Kayle binti Ebî Kebşe'dir. Ya da dedesi Abdulmuttalib'in dedesinin annesi olan Kebşe'ye nisbet edilmiştir. Bazılarına göre Ebû Kebşe, Huzâa kabilesinden Vecz b. Çâlib adında bir adamdır. Bu adam Kureyşlilerin aksine putlara tapmayan bir adamdı. Kureyşlilere muhalefetinin benzerliğinden dolayı da Resûlullah'a (sallallahu aleyhi vesellem) İbn Ebî Kebşe denilmiştir.

Benî Asfar'dan kasıt da Rumlardır. Zira ataları Rûm b. İshâk, Habeş kralının kızıyla evlenmiş ve bu kadından teni siyah-beyaz arası olan bir oğlu olmuştur. Bundan dolayı ona Asfar denilmiştir. Ya da ninesi Sâre onu altınla süslediği için Asfar (sarı) ismiyle anılmıştır.

Ebû Süfyân bu olaydan sonra da Müslüman olana kadar Resûlullah'ın (sallallahu aleyhi vesellem) zafer elde edeceği kanaatini taşımıştır.

İkinci rivayeti de Zührî, Ubeydullah'tan naklen bildirmişti.

İbnu'n-Nâtur, İliyâ yani Beytül-Makdis'in valisiydi. Şam Hristiyanlarının başpapazıydı. Zira Şam Hristiyanlarının dini temsilcisi veya en âlimi veya dini hükümlerin icra edicisiydi. Başpapaz bölge hakiminden alt, papazdan üst, metropolidden bir alt ve yetki bakımından kralın bir alt seviyesinde bulunan kişidir.

Rivayette İbnu'n-Nâtûr'un bildirdiğine göre Heraklius, orduları Perslere karşı zafer elde ettiğinde İliyâ'ya (Kudüs'e) geldi. İliyâ'dayken bir sabah canı sıkılmış, ruhu daralmış bir şekilde uyandı. Durumunu gören danışmanları, ordu komutanları ve yardımcıları: "Bugünkü durumunu çok garipsedik" dediler.

Müneccimler peygamberin doğumunun Müşteri ve Zühre gezegenlerinin Akrep burcunda bir araya gelmesiyle gerçekleşeceğini iddia ediyorlardı. Müşteri ve Zühre gezegenleri bu şekilde yer 20 yılda bir bir araya gelirler. Her üç burcun tamamlanması da 60 yılı alır. Bu 60 yılın ilk 20 yıllık zaman diliminde Resûlullah'ın (sallallahu aleyhi vesellem) doğumu gerçekleşmiştir. İkinci 20 yıllık zaman diliminde Cebrâil vahiy ile gelmiştir. Üçüncü 20 yıllık zaman diliminde de Hayber'in fethi, Hudeybiye umresi, Mekke'nin fethi ve İslâm'ın zaferler elde etmesi gerçekleşmiştir. İşte bu günlerde Heraklius söz konusu şeyleri görmüştü.

Burada yıldızlara yönelik verdiğimiz bilgiler müneccimlerin görüşlerini destekleme mahiyetinde değildir. Sadece Resûlullah'ın (sallallahu aleyhi vesellem) peygamberliğine değişik kesimlerden insanların diliyle işaret edilmiştir.

Heraklius onların bu sözü üzerine: "Dün gece yıldızlara baktığımda sünnetlilerin hükümdarının zafer elde ettiğini gördüm" karşılığını verdi. Gerçekten de Heraklius'un dediği gibi olmuştu. Zira o zamanlarda Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem) kâfirlerle Hudeybiye anlaşmasını yapmış, Yüce Allah da Fetih Sûresi'ni indirip ona Mekke'nin fethi müjdesini vermişti.

Ardından Heraklius, zamanın insanları arasında hangi toplulukların sünnet olduklarını sordu. Yanındakiler Yahudilerin sünnet olduklarını söylediler. O zaman da İliyâ'da bulunan Yahudi ve Hristiyanlar Arapların aksine zillet içinde yaşıyorlardı. İliyâ'da bulunan Yahudilerden yana endişe etmemesini, diğer bölgelerde yaşayan Yahudiler konusunda da öldürülmelerine yönelik valilerine mektuplar yazmasını söylediler.

Bu olayın yaşandığı günlerde Ğassân kralı Hâris b. Ebî Şimr tarafından gönderilen bir adam getirildi. Gelen bu adamın adı zikredilmemiştir. Ğassân bir su kaynağının adıdır. Ezdlilerden bir topluluk bu su kaynağının başında yerleşmiş ve kaynağın adına nisbet edilmişlerdir.

İbn İshâk'ın zikrettiğine göre gelen bu adam aralarından, peygamber olduğunu iddia eden bir adamın çıktığını, bazıları ona tâbi olurken bazılarının karşı çıktığını, birkaç yerde de karşı karşıya gelip savaştıklarını anlattı. Heraklius bu adamla konuşup bazı sorular sorduktan sonra adamlarına: “Götürüp bu adamın sünnetli olup olmadığına bakın” dedi. Baktıklarında adamın sünnetli olduğunu gördüler. Heraklius adama Arapların sünnet olup olmadıklarını sorunca, adam sünnet olduklarını söyledi. Bunun üzerinde Heraklius: “Benim de yıldızlarda gördüğüm buydu. Arapların kralı ortaya çıkmıştır” dedi.

Daha sonra Heraklius, Rûmiyye'de (Roma'da) oturan yakın dostu başpapaz Dağâtır'a bu konuda bir mektup yazdı. Rûmiyye, Rumların başkentidir. Bu şehrin surlarının 24 mil uzunlukta olduğu söylenir. Dağâtır ilim bakımından Heraklius'a denk biriydi.

Bu mektubun ardından Heraklius, Humus'a gitti. Henüz Humus'a varmadan veya Humus'tan ayrılmadan dostu Dağâtır'a yazdığı mektubun cevabı geldi. Dağâtır gönderdiği mektupta peygamberin zuhuruyla ilgili olarak Heraklius ile aynı şeyi düşündüğünü, çıkan kişinin de gerçekten bir peygamber olduğunu söylüyordu. Bu da bize gösteriyor ki hem Heraklius hem de Dağâtır, Resûlullah'ın (sallallahu aleyhi vesellem) peygamberliğini kabul etmişlerdir. Ancak Heraklius bu inancında devam etmemiş, bu inancın gereklerini yerine getirmemiş, aksine otoritesini ve krallığını İslam'a tercih etmiştir. Dostu Dağâtır ise Müslüman olduğunu ilan edip Rumları İslam'a davet etmiş, bundan dolayı da öldürülmüştür.

Sonrasında Heraklius, Rumların ileri gelenlerine haber yollayıp onları Humus'taki bir konağında topladı. Toplandıklarında kapıların kapatılmasını emretti. Söyleyeceği şeylerden dolayı onu öldürmelerinden çekindiği için de konuşmak üzere yüksek bir yere çıktı. Ardından: “Ey Romalılar! Bu peygambere biat edip kurtulmaya, doğru yolu bulmaya ve iktidarınızın devam etmesine ne dersiniz?” dedi.

Heraklius, önceki kitaplara göre küfürde inat etmenin mülkûn gitmesine sebep olduğunu bildiği için böyle demiştir. Nakledildiğine göre Tevrat'ta da Allah'ın: “Buyruklarımı iletmek üzere senin gibi birini gönderdiğimde onları kabul etmeyen kişiyi helak ederim” demiştir.

Ortada toplananlar Heraklius'un bu sözlerini duyunca yabani eşekler gibi kapılara doğru koştular. Ancak kapalı olduklarını gördüler. Kaçışmalarının yabani eşeklerin kaçışmasına benzetilmesi de bu eşeklerin diğer hayvanlardan daha hızlı bir şekilde kaçışmasından dolayıdır.

Heraklius onların bu tepkisini görünce iman etmeyeceklerini anladı. Onları geri çağırıp topladı ve: “Ben dininize bağlılığınızı ölçmek için böyle söyledim ve ne kadar bağlı olduğunuzu da gördüm” dedi. Oradakiler bunu duyunca adetleri üzere krallarına saygıdan dolayı önünde secdeye gittiler. Belki de çöküp yeri öpmüşlerdir ve bu durumları secdeyi andırmıştır.

Bu kıssayla veya imanıyla ilgili Heraklius'un son durumu böyleydi. Daha sonraları Müslümanlara karşı savaşmak üzere Mute ve Tebuk'e ordular hazırladığı zikredilir. Bu da bize küfründe devam ettiğini gösterir. Ancak imanını gizlemiş olması, halkı tarafından öldürülmekten korktuğu veya iktidarının elinden gitmesini istemediği için bu tür şeyleri yapmış olması da muhtemeldir. Ahmed'in *Müsned*'inde zikredildiğine göre Tebuk'teyken Müslüman olduğuna dair Resûlullah'a (sallallahu aleyhi vesellem) bir mektup göndermiş, Resûlullah da (sallallahu aleyhi vesellem): “*Aksine o hâlâ Hıristiyandır*” karşılığını vermiştir.

Heraklius'un hadisini Sâlih b. Keysân Ebû Muhammed veya Ebu'l-Hâris el-Ğifârî rivayet etmiştir. Sâlih, Medinelidir. Hicri 140 veya 145 yılında 100 küsur yaşındayken vefat etmiştir.

Aynı şekilde hadisi Yûnus b. Yezîd el-Eylî ve Ma'mer b. Râşid de Zührî'den rivayet etmişlerdir. İlk hadisi Buhârî, *Cihâd*'da “İbrâhîm b. Sa'd — Sâlih — Zührî” kanalıyla rivayet etmiş, hadisi Ebû Süfyân'ın: “Ondan sonra da Yüce Allah, İslam dinini gönlüme düşürünceye kadar, Resûlullah'ın (sallallahu aleyhi vesellem) muzaffer olacağına kesin bir şekilde kanaat getirmişimdir” sözüyle bitirmiştir. Müslim de bu şekilde rivayet etmiştir.

İkinci hadisi de aynı isnâdla *Cihâd* konusu içinde kısa bir şekilde “Leys — Yûnus — Zührî” kanalıyla rivayet etmiştir. *İsti'zân* konusu içinde de yine kısa

bir şekilde “İbnu'l-Mübârek — Yûnus — Zührî” kanalıyla rivayet etmiştir. *Tefsîr* konusu içinde ise hadisin tamamını zikretmiştir.

Buhârî hadisi ayrıca *Cihâd* ve *Tefsîr* konuları içinde iki yerde; *Şahitlik*, *Cizye* ve *Edeb* konuları içinde iki yerde; *Îmân*, *İlm*, *Ahkâm*, *Meğâzî*, *Haberu'l-Vâhid* ve *İst'izân* konuları içinde de tahrir etmiştir.

Müslim, *Meğâzî*'de; Ebû Dâvud, *Edeb*'de; Tirmizî, *İstizân*'da ve Nesâî, *Tefsîr*'de tahrir etmiştir. İbn Mâce ise hadisi tahrir etmemiştir.

Hadisin bu konu içinde zikredilme sebebi de kendisine vahiy indirilen şahsın vasıflarını anlatmasıdır. Başlık da zaten vahyin başlangıcı ile ilgilidir. Heraklius'un bu kıssası ayrıca vahyin başlangıcında Resûlullah'ın (sallallahu aleyhi vesellem) durumunu bize anlatmaktadır.

Buhârî, eserin mukaddimesi babında olan vahiyle ilgili bölümü bitirince dini esasları zikretmeye geçmiş ve ilk olarak da iman konusuyla başlamıştır. Zira dinin geriye kalan her şeyi iman üzerine kuruludur. İman her şeyin baş şartıdır ve mükellef olan kişiden ilk istenen şeydir. Konuya da başka eserlerde yapıldığı gibi Besmele ile başlamıştır.

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

BİSMİLLÂHİRRAHMÂNİRRAHÎM

۲ - الإيمان

2. İMAN

İman, tasdik etmektir. Teftâzânî'nin de dediği gibi birinin verdiği habere inanıp onu kabul etmek, onu doğrulamaktır. "Emn" kökünden türetilmiştir ve bir şeyi yalan ve muhalefetten emin kılmak demektir. Verilen habere inanıp onu kabul etmedikten sonra da kalpte habere yönelik bir tasdik olmaları yeterli değildir.

۱ - باب الإيمان وَقَوْلِ النَّبِيِّ ﷺ « بُنِيَ الْإِسْلَامُ عَلَى خَمْسٍ »

1 - RESÛLULLAH'IN (sallallahu aleyhi vesellem): "İSLÂM BEŞ ŞEY ÜZERİNE BİNA EDİLMİŞTİR..." BUYRUĞU

وَهُوَ قَوْلٌ وَفِعْلٌ ، وَزَيْدٌ وَيَنْقُصُ قَالَ اللَّهُ تَعَالَى ﴿لِيَزَادُوا إِيمَانًا مَعَ إِيمَانِهِمْ﴾
﴿وَزَادْنَاهُمْ هُدًى﴾ ﴿وَزَيْدٌ اللَّهُ الَّذِينَ اهْتَدَوْا هُدًى﴾ ﴿وَالَّذِينَ اهْتَدَوْا زَادَهُمْ هُدًى
وَاتَاهُمْ تَقْوَاهُمْ﴾ ﴿وَزَادَ الَّذِينَ آمَنُوا إِيمَانًا﴾ وَقَوْلُهُ ﴿أَيُّكُمْ زَادَتْهُ هِدَاهُ إِيمَانًا فَأَمَّا الَّذِينَ
آمَنُوا فَرَادَتْهُمْ إِيمَانًا﴾ . وَقَوْلُهُ جَلَّ ذِكْرُهُ ﴿فَاخْشَوْهُمْ فَزَادَهُمْ إِيمَانًا﴾ . وَقَوْلُهُ تَعَالَى ﴿وَمَا
زَادَهُمْ إِلَّا إِيمَانًا وَتَسْلِيمًا﴾ وَالْحُبُّ فِي اللَّهِ وَالْبُعْثُ فِي اللَّهِ مِنَ الْإِيمَانِ وَكَتَبَ عُمَرُ بْنُ
عَبْدِ الْعَزِيزِ إِلَى عَدِيِّ بْنِ عَدِيٍّ إِنَّ لِلْإِيمَانِ فَرَائِضَ وَشَرَائِعَ وَحُدُودًا وَسُنَنًا ، فَمَنْ اسْتَكْمَلَهَا
اسْتَكْمَلَ الْإِيمَانَ ، وَمَنْ لَمْ يَسْتَكْمِلْهَا لَمْ يَسْتَكْمِلِ الْإِيمَانَ ، فَإِنْ أَعِشَ فَسَأَبَّيْنَهَا لَكُمْ حَتَّى
تَعْمَلُوا بِهَا ، وَإِنْ أَمُتَ فَمَا أَنَا عَلَى صُحْبِكُمْ بِحَرِيصٍ وَقَالَ إِبْرَاهِيمُ ﴿وَلَكِنْ لِيَطْمَئِنَّ
قُلُوبِي﴾ وَقَالَ مُعَاذُ اجْلِسْ بِنَا نُؤْمِنُ سَاعَةً . وَقَالَ ابْنُ مَسْعُودٍ الْيَقِينُ الْإِيمَانُ كُلُّهُ وَقَالَ

ابْنُ عُمَرَ لَا يَبْلُغُ الْعَبْدُ حَقِيقَةَ التَّقْوَى حَتَّى يَدْعَ مَا حَاكَ فِي الصَّدْرِ وَقَالَ مُجَاهِدٌ ﴿شَرَعَ لَكُمْ﴾ أَوْصِيَانَا يَا مُحَمَّدُ وَإِيَّاهُ دِينًا وَاحِدًا وَقَالَ ابْنُ عَبَّاسٍ ﴿شُرْعَةً وَمِنْهَاجًا﴾ سَبِيلًا وَسُنَّةً .

İman, söz ve ameldir; artar ve eksilir. Yüce Allah: “İnananların, imanlarını kat kat artırmaları için kalplerine güven indiren O’dur”¹ buyurur. Yine: “Biz de onların hidayetlerini artırmıştık”² buyurur. Yine: “Allah, doğruya erenlerin hidayetini artırır”³ buyurur. Yine: “Hidayete erenlere gelince, Allah onların hidayetini artırır. Onların Allah’a karşı gelmekten sakınmalarını sağlar”⁴ buyurur. Yine: “İman edenlerin imanını arttırsın”⁵ buyurur. Yine: “Bir sûre inince, aralarında «Bu, hanginizin imanını artırdı?» diyen ikiyüzlüler vardır. İnananların ise imanını artırmıştır; onlar birbirlerine bunu müjdelemek isterler”⁶ buyurur. Yine: “İnsanlar onlara: «Düşmanınız olan insanlar size karşı bir ordu topladılar, onlardan korkun» dediler. Bu, onların imanını artırdı da: «Allah bize yeter. O ne güzel vekildir» dediler”⁷ buyurur. Yine: “İnananlar, düşman birliklerini gördükleri zaman: «İşte bu, Allah ve Peygamber’inin bize vaad ettiği; Allah ve Peygamberi doğru söylemiştir» dediler. Bu onların ancak imanını ve teslimiyetlerini artırdı”⁸ buyurur.

Allah için sevip Allah için buğzetmek de imandandır.

Ömer b. Abdilazîz, Adiy b. Adiy’e yazdığı mektupta şöyle demiştir: “İmanın farzları, emirleri, yasakları ve sünnetleri vardır. Bunları tamamıyla yerine getiren kişinin imanı tamamlanmış, hepsinin yerine

¹ Fetih Sur. 4

² Kehf Sur. 13

³ Meryem Sur. 76

⁴ Muhammed Sur. 17

⁵ Müddessir Sur. 31

⁶ Tevbe Sur. 124

⁷ Âl-i İmrân Sur. 173

⁸ Ahzâb Sur. 22

getirmeyen kişinin de imanı eksik kalmış olur. Şayet yaşarsam iyice öğreneceğiniz şekilde bunları sizlere açıklayacağım. Ölürsem de aranızda kalmaya çok hırslı değilim.”

Hz. İbrâhîm: **“İnandım, fakat kalbimin mutmain olması için (görmek istedim)”¹** demiştir.

Muâz b. Cebel birine: “Otur da bir süre iman edelim” demiştir.

İbn Mes’ûd: “Yakîn, imanın tamamıdır” demiştir.

İbn Ömer de: “Kul, içine sinmeyen şeyleri bırakmadıkça takvanın hakikatine eremez” demiştir.

Mücâhid, **“Allah, Nuh’a buyurduğu şeyleri size de din olarak buyurmuştur...”²** buyruğunu açıklarken: “Ey Muhammed! Allah sana da diğer tüm peygamberlere de tek bir dini tavsiye etti, anlamındadır” demiştir.

İbn Abbâs, **“Sizden her biriniz için bir şeriat ve bir yol koyduk”³** buyruğunu açıklarken: “Açık bir yol ve sünnet tayin ettik, anlamındadır” demiştir.

Resûlullah'ın (sallallahu aleyhi vesellem) söz konusu hadisi bir sonraki hadiste tam metniyle zikredilecektir.

İslam, bir şeye uymak, teslim olup boyun eğmektir. Ancak dini hükümleri kabul edilip onlara uymadıkça böylesi bir teslimiyet gerçekleşmiş olmaz.

Yüce Allah: **“Bunun üzerine orada bulunan müminleri çıkardık. Zaten orada bir ev halkından başka müslüman bulamadık”⁴** buyurur. İman kalp ile tasdik, İslam ise bedenle ameldir. Kavram olarak birbirinden farklı olsalar da iman ile İslam birbirine bağlıdır ve ayrı düşünülemezler. Bu açıdan birinin mümin olduğuna hükmedip Müslüman olmadığını söylemek veya Müslüman olduğuna hükmedip mümin olmadığını söylemek şeran doğru değildir. İkisinin bir ve birlikte olduğunu söylerken de kastımız budur.

¹ Bakara Sur. 260

² Şûrâ Sur. 13

³ Mâide Sur. 48

⁴ Zâriyât Sur. 35, 36

Bunların farklı olduğunu iddia edenlere de mümin olup da müslüman olmayanın veya Müslüman olup da mümin olmayanın hükmünün ne olduğunu sorabiliriz. Şayet biri için geçerli olan bir hüküm diğeri için de geçerli olmuyorsa bu iddia geçersiz olur.

Yüce Allah'ın: **“Bedeviler «İnandık» dediler. De ki: Siz iman etmediniz, ama «Teslim olduk» deyin”¹** âyetiyle gelinecek olursa cevap olarak: “Bundan kasıt, bedevilerin zahiren boyun eğmiş olmalarıdır” denilmiştir.

İman, söz ve ameldir. Dil ile ifade etmek, yani her iki şahadeti söylemektir. Amel olması da itikat ve ibadetlerin iç içeliğinden dolayı kalbin ve bedenın amelinden daha genel mânâdadır. Selef âlimlerinin: “İman kalp ile tasdik, dil ile ikrar, beden ile ameldir” sözüne de muvafıktır. Selef âlimleri bu sözleriyle amellerin, imanın kemalinin şartı olduğunu ifade etmek istemişlerdir.

Müteahhirinden Eş'arîler'e, Kâdı Abdülcebâr'a, Mutezile'den de İbnu'r-Ravendî gibilere göre iman, delili olsun veya olmasın Resûlullah'ın (sallallahu aleyhi vesellem) getirdiğı kesin hükümleri, tafsilatlı ise tüm detaylarıyla, mücmel ise de mücmel olarak mutlak ve kesin bir şekilde tasdik etmektir.

Yüce Allah: **“İşte onların kalbine Allah, iman yazmış ve katından bir ruh ile onları desteklemiştir”²** buyurur. Resûlullah da (sallallahu aleyhi vesellem): *“Allahım! Kalbimi dininde sâbit kıl”* diye dua etmiştir. Şayet iman sadece kalbî bir şey ise bu durumda tasdik etmekten öte bir şeyi gerektirmeyecektir. Kesin hükümler denilerek içtihadı dayalı kesin olmayan hükümler bunun dışında kalmıştır. Mutlak ve kesin bir şekilde denilerek de zanna dayalı tasdik bunun dışında tutulmuştur.

Bazılarına göre iman demek marifet (bilmek, tanımak, ikrar etmek) demektir. Bazılarına göre bu marifet Allah'a yöneliktir. Cehm b. Safvân bunlardandır. Bazı fakihlere göre ise bu marifet Allah'a ve genel olarak Resûlullah'ın (sallallahu aleyhi vesellem) getirdiklerine yöneliktir.

Hanefilere göre iman, kalp ile tasdik, dil ile ikrardır. Teftâzânî: “Tasdik, inkâr ihtimali barındırmayan bir esastır. İkrar ise zorlama gibi durumlarda böylesi bir ihtimali taşır” demiştir.

¹ Hucurât Sur. 14

² Mucâdele Sur. 22

Uyku veya gaflet anında tasdikın ortadan kalkabileceğini düşünenlere gelince, böylesi durumlarda bile tasdikın kalpte baki kalacağını söyleyebiliriz. Cumhura göre tasdik sadece kalpte olan bir şeydir. Dil ile ikrar ise kişiye dünyevi hükümlerin uygulanması için gereklidir. Bunun yanında bâtinî bir durum olan kalbî tasdik de göstergesi olacak zahiri şeylere ihtiyaç vardır.

Nevevî şöyle der: “Ehl-i sünnetin muhaddis, fakih ve kelamcılarına göre kible ahalisinden olduğuna hükmedilen mümin cehennemde ebedi olarak kalmaz. Bu kişinin de kalpten, herhangi bir şüphe taşımadan, kesin bir şekilde İslam dinine inanmış, bunun yanında da her iki şahadeti dile getirmiş olması gerekmektedir. Bunlardan birini yerine getirmeyen kişi kible ahalisinden sayılmaz ve cehennemde ebedi olarak kalır. Fakat dilindeki bir sorundan dolayı veya can çekiştiği için veya benzer sebeplerle bunu dile getiremeyen kişi imanını dil ile ifade etmese de müminlerden biri sayılır.”

Kerâmiyye mezhebinden olanlara göre kişinin mümin biri sayılması için iki şahadeti (Lâ ilâhe illallah Muhammedun Resûlullah) diliyle ifade etmesi yeterlidir. Bazılarına göre ise kişinin mümin biri oluşunun tek ölçüsü amelidir. Haricilere, Ebu'l-Huzeyl el-Allâf ve Abdülcebbâr'a göre ise iman farz olsun, nafil olsun itaate yönelik bütün şeyleri yerine getirmektir.

Ebû Ali el-Cubbâî, oğlu Ebû Hâşim ve Basralı Mutezilî âlimlerin geneline göre iman, nafileler dışında sadece farz olan emir ve yasakların yerine getirilmesidir. Geriye kalanlar ise imanın kalp ile tasdik, dil ile ikrar ve bedenle amel olduğunu söylemiştir.

Bu görüş ile Selef âlimlerinin görüşü arasındaki farka gelince, selef âlimleri ameli imanın kemale ermesi için şart görürken, Mutezile mezhebinden olanlar ameli imanın sıhhati için şart görmüşlerdir.

Buraya kadar bu konuda sekiz görüş zikrettik. Bu görüşlerden çıkardığımız sonuç da imanın kalp ya da bedenî veya her ikisinin bir eylemi olduğu konusunda Müslümanların ittifakının bulunduğudır.

İman ya sadece kalbin bir eylemidir ki bu durumda marifet veya zikredildiği gibi tasdiktir. Ya da sadece bedenî bir eylemidir. Bu durumda dil ile ikrar yani her iki şahadetin ifade edilmesidir. Ya da dil ile ikrarın dışında genel mânâda itaate yönelik amel veya sadece farzların yerine getirilmesidir. Ya da hem kalbin hem de bedenî bir eylemidir. Bedenden kasıt da ya sadece dildir ya da bedenî tüm organlarıdır. Tüm bunlar da Yüce Allah'ın Kitâb'ında

bulunanlara göredir.

Bize göre ise iman sadece ikrardır. Kişi ikrarda bulunduğu zaman ittifakla mümin biri olduğuna hükmedilir. İhtilaf ise imanın keyfiyeti ve kemaline yöneliktir. İmanda her üç durumun da bir arada olması gerekir. Her iki şahadeti diliyle ifade eden kişiye dini hükümler uygulanır. Şahadeti getirdikten sonra puta tapma gibi bir eylemi gerçekleştirmez ise kâfir biri olarak görülmez.

Kişinin iman sahibi sayılması ikrarından dolayıdır. İmanının kemaline göre de kişinin imansız olduğuna hükmedilebilir. Kişinin kâfir görülmesi kâfirlerin yaptığı bir şeyi yapmasından dolayıdır. Yaptığı böylesi bir eylemin hakikatine göre de kâfir olmayacağına hükmedilebilir. Mutezile mezhebinden olanlar ise ikisi arasında başka bir durumu da ileri sürüp fasık olan kişinin ne mümin, ne de kâfir olduğunu söylemişlerdir.

Bu anlattıklarımızdan sonra bilinmelidir ki Buhârî ve başkasına göre iman itaatle artar, masiyetle de azalır. Ebû Nuaym da *Hilye*'de Şâfiî'nin hayatını anlatırken bunu bu lafızla zikretmiştir. Hâkim de bunu: "İman, söz ve ameldir; artar ve eksilir" lafzıyla zikretmiştir.

Lâlekâî *es-Sünne*'de Şâfiî'den naklen, Ahmed b. Hanbel ve İshâk b. Râheveyh de bu şekilde nakletmişlerdir. Sahabeden de Ömer b. el-Hattâb, Ali b. Ebî Tâlib, İbn Mes'ûd, Muâz b. Cebel, Ebu'd-Derdâ, İbn Abbâs, İbn Ömer, Umâre, Ebû Hureyre, Huzeyfe, Âişe ve başkaları da aynı şeyi söylemiştir. Tâbiûndan Ka'bu'l-Ahbâr, Urve, Tâvus, Ömer b. Abdilazîz ve başkaları aynı şeyi söylemiştir.

Lâlekâî'nin sahih bir isnâdla bildirdiğine göre Buhârî şöyle demiştir: "Farklı şehirlerde binden fazla âlimle karşılaştım. İmanın söz ve amel olduğu, artıp eksildiği konusunda hiçbirinin ihtilaf ettiğini görmedim."

İmam Malik'in imanın eksilebileceğini söylememesi bu konuda Haricilere mutabık düşme endişesinden dolayıdır. Daha sonra Buhârî açık bir şekilde imanın artacağına yönelik delil olarak Kur'ân'dan sekiz âyet zikreder. İmanın artabileceğinin ispatlanması durumunda buna mukabil olarak eksilebileceği de ispatlanmış olur. Zira artmaya açık olan bir şey eksilmeye de açıktır.

Yüce Allah: **"İnananların, imanlarını kat kat artırmaları için**

kalplerine güven indiren O'dur"¹ buyurmuştur. Kehf Suresi'nde de: **"Biz de onların hidayetlerini artırmıştık"**² buyurmuştur. Yine: **"Allah, doğruya erenlerin hidayetini artırır"**³ buyurmuştur. Yani Yüce Allah muvaffakiyetiyle onların hidayetini arttırır. Yine: **"Hidayete erenlere gelince, Allah onların hidayetini artırır. Onların Allah'a karşı gelmekten sakınmalarını sağlar"**⁴ buyurarak muvaffakiyetiyle hidayetlerini arttırdığını, sakınmaları gereken şeyleri onlara açıkladığını, bu sakınmada onlara yardım edip bunun da mükafatını onlara verdiğini bildirmiştir.

Yüce Allah, Müddessir Suresi'nde: **"İman edenlerin imanını arttırsın"**⁵ buyurmuştur. Yani zikredilen cehennem bekçilerini tasdik ederek imanları arttırılmıştır. Tevbe Suresi'ndeki: **"Bir sûre inince, aralarında «Bu, hanginizin imanını artırdı?» diyen ikiyüzlüler vardır. İnananların ise imanını artırmıştır; onlar birbirlerine bunu müjdelemek isterler"**⁶ âyetiyle de sûrenin, verilen fazladan bilgiyle inananların imanlarını arttığı bildirilmiştir.

"İnsanlar onlara: «Düşmanınız olan insanlar size karşı bir ordu topladılar, onlardan korkun» dediler. Bu, onların imanını artırdı da: «Allah bize yeter. O ne güzel vekildir» dediler"⁷ âyetinde de inananların, müşriklerle savaşmalarının önüne geçmek isteyenlere itibar etmediği, aksine bu durumun imanlarını arttırdığı bildirilmiştir. Beydâvî bu âyetin, imanın artıp eksileceğinin delili olduğunu söylemiştir.

"İnananlar, düşman birliklerini gördükleri zaman: «İşte bu, Allah ve Peygamberinin bize vaat ettiğidir; Allah ve Peygamberi doğru söylemiştir» dediler. Bu onların ancak imanını ve teslimiyetlerini artırdı"⁸ âyetinde de düşman birliklerini gören inananların, Allah'ın vaat

¹ Fetih Sur. 4

² Kehf Sur. 13

³ Meryem Sur. 76

⁴ Muhammed Sur. 17

⁵ Müddessir Sur. 31

⁶ Tevbe Sur. 124

⁷ Âl-i İmrân Sur. 173

⁸ Ahzâb Sur. 22

ettiklerine imanlarının arttığı, emir ve takdirlerine de teslimiyet gösterdiği ifade edilmiştir.

“İman, Allah’ı ve Resûlullah’ı (sallallahu aleyhi vesellem) tasdik etmektir. Tasdik denilen şey de bir bütündür ve parçalanamaz. Bu bakımdan bir taraftan kemale erip bir taraftan da eksilmesi düşünülemez” denilecek olursa buna şu cevabı verebiliriz: “Söz ve fiillerin imana dahil olması onun artıp eksilebileceğini de göstermektedir. Herkes bilir ki insanın kalbinde bazı zamanlarda yakîn, ihlas ve tevekkül daha fazla ve daha güçlü olurken bazı zamanlarda zayıf olur. Delil ve burhanlara nazaran kişinin tasdiki ve marifeti de aynı şekildedir. Bundan dolayıdır ki siddîklerin imanı diğerlerinin imanından daha güçlüdür. Eş’arî âlimlere göre artan veya eksilen tasdikin kendisi değildir. Ancak imanın semeresi olan amellerin artıp azalmasına paralel olarak şerî iman artar ve eksilir. Bu şekilde de imanın artıp eksilmesi konusunda gelen âyetler ile selef âlimlerinin bu yöndeki görüşleri uzlaşmış olur.”

Evet, iman müminin durumuna göre artar, eksilir. Nevevî de bu görüştedir. Taftazânî de *Şerhu’l-Akâid*’de bazı muhakkiklerin bu görüşte olduğunu söylemiştir. Hanefiler ile kelamcılarının geneli ise buna itiraz etmiş, bunun kabul edilmesi durumunda ortada şüphe ve küfrün de olacağını belirtmişlerdir. Bu yönde zikrettiğimiz âyetleri imamlarından naklen yorumlarken de Müslümanların (yani Sahabenin) başta genel olarak iman ettiklerini, daha sonra sırasıyla farzların gelmesiyle de her bir farz için ayrı ayrı iman ettiklerini söylemişlerdir. Yani imanın gerekleri arttıkça imanları da artıyordu. Bu durum da ancak vahyin nazil olduğu dönem olan Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem) zamanı için geçerlidir. Böylesi bir görüş de tenkide açıktır. Zira detaylı olarak farzları inceleme Resûlullah’ın (sallallahu aleyhi vesellem) yaşadığı dönem dışında da olabilir. İman da genel olarak gelen konularda genel olarak, tafsilatlı olarak gelen konularda da tafsilatlı olarak gereklidir. Tafsilatlı olan konularda bu yöndeki imanın artacağı da açıktır.

Daha sonra Buhârî, imanın artmaya açık olduğu konusunda “Allah için sevip Allah için buğzetmek de imandandır” sözünü delil olarak getirmiştir. Zira sevme ve buğzetmenin şiddeti farklı olur. Aynısını Ebû Dâvud da Ebû Umâme’den rivayet etmiştir.

Ömer b. Abdilazîz b. Mervân el-Umevî el-Kureşî, Raşid halifelerden biridir.

Hicri 101 yılında Şaban ayının yirmi beşinde bir Cuma günü Humus'ta vefat etmiştir. Adiy b. Adiy el-Kindî, tâbiûndan biridir. Hicri 120 yılında vefat etmiştir.

Ömer b. Abdilazîz, Adiy'e yazdığı mektupta şunları belirtmiştir: İmanın farz kılınan amelleri, itikatları, bazı yasakları ve sünnetleri yani mendupları vardır. Bunlara riayet eden kişinin imanı kemale ermiş, ifa etmeyen kişinin ise imanı kemale ermemiş olur. Bu da imanın artıp eksildiğinin kabul edildiğine işaret etmektedir.

Buhârî bu mektubu burada zikrederken: “İmanın farzları, emirleri, yasakları ve sünnetleri vardır” diyerek imanın saydığı şeylerden ayrı olduğunu vurgulamış, kemali imana değil de imanın gereklerinde kılmış, bunların ifa edilip kemale ermesiyle imanın kemale ereceğini ifade etmiştir.

Ömer b. Abdilazîz mektubunda hayatta kalması durumunda bunları ayrıntılı bir şekilde onlara anlatıp açıklayacağını söylemiştir. Açıklaması da esaslara yönelik değil detaylara yöneliktir. Zira dinin esasları genel olarak herkes tarafından biliniyordu. Burada açıklama ihtiyaç sonrasına bırakılmamıştır. Zira bunun ihtiyacı henüz belirmiş değildir.

Ya da Ömer onların bu esasları bildiğini varsaymış, ancak nasihat bâbından biraz mübalağa yaparak bu esasların maksadına dikkat çekmiş ve imanın bölümlerini genel bir şekilde dile getirmiştir. Daha önemli şeylerle uğraştığı için de bunların açıklamasını daha sonra yapacağını ifade etmiştir.

Buhârî'nin muallak olarak zikrettiği bu sahih rivayeti Ahmed b. Hanbel ve İbn Ebî Şeybe, İsa b. Âsım kanalıyla mevsûl olarak rivayet etmişlerdir.

Rivayet edildiğine göre Hz. İbrâhîm 175 veya 200 yıl yaşamış ve Habrûn kasabasında defnedilmiştir.

Hz. İbrâhîm: “**İnandım, fakat kalbimin mutmain olması için (görmek istedim)**”¹ sözüyle bildiği bir şeyi bizzat görerek basiret ve marifetini arttırmak istemiştir. Zira ayne'l-yakîn'deki mutmainlik ilme'l-yakîn'deki gibi değildir. Bu da bize tasdîki yakînde imanın arttığını göstermektedir. İbn Cerîr'in sahih bir isnâdla bildirdiğine göre Saîd b. Cübeyr, Hz. İbrâhîm'in bu sözünü: “Yakînim artsın diye” şeklinde açıklamıştır. Mücâhid ise: “İmanıma

¹ Bakara Sur. 260

iman katsın ve imanım daha da artsın” şeklinde açıklamıştır.

Buhârî’nin bu âyeti diğer âyetlerle birlikte zikretmemesi, önceki âyetlerde imanın artmasının açık olarak dile getirilmesinden dolayıdır. Bu âyetle ise imanın artması kapalı bir şekilde ifade edilmiştir.

Muâz b. Cebel, Muâz b. Cebel b. Amr el-Hazrecî el-Ensârî’dir. Hicri 18 yılında vefat etmiştir. Buhârî’de 6 hadisi bulunmaktadır.

Muâz b. Cebel birine: “Otur da bir süre iman edelim” demiştir. Bu sözyle de var olan imanını daha da arttırmayı kastetmiştir. Zira Muâz zaten mümin biridir.

Nevevî onun bu sözünü: “Hayırları, âhireti ve dini konuları müzakere edelim. Zira bunu da yapmak imandandır” şeklinde açıklamıştır.

Kâdı Ebû Bekr b. el-Arabî ise şöyle der: “Bu söz imanın artmasıyla ilgili değil, imanın yenilenmesiyle ilgilidir. Zira kul, ilk önce farz olarak iman eder. Sonra da araştırmalarında ve tefekkür edişlerinde imanını yenilemiş olur.”

Buhârî’nin muallak olarak zikrettiği bu sözü Ahmed b. Hanbel ve İbn Ebî Şeybe, Esved b. Hilâl kanalıyla mevsûl olarak rivayet etmişlerdir.

Abdullah b. Mes’ûd’un Buhârî’de 85 hadisi vardır. İbn Mes’ûd: “Yakîn imanın tamamıdır” demiştir. Buhârî burada İbn Mes’ûd’un sözünün, imanın artmasına işaretle delâlet eden kısmını almış, imanın cüzlere ayrılabilceğini açık bir şekilde ifade eden kısmını da bırakmıştır.

İbn Mes’ûd’un sözünün tamamı: “Yakîn, imanın tamamıdır. Sabır da imanın yarısıdır” şeklindedir. Bu sözü Taberânî sahih bir isnâdla rivayet etmiştir.

İbn Ömer de: “Kul, içine sinmeyen şeyleri bırakmadıkça takvanın hakikatine eremez” demiştir. Bu söze göre kişi, kendisini şirkten ve kötü amellerden koruyacak olan takvanın hakikatine ancak içine sinmeyen, içinde şüphe uyandıran ve günaha bulaşma endişesi veren şeylerden uzak durduğu sürece erebilir.

Müslim benzerini Nevvâs b. Sem’ân’dan merfû olarak şöyle nakleder: *“İyilik demek güzel bir ahlaka sahip olmak demektir. Kötülük ise yapması içine sinmeyen ve yaptığını insanların bilmesini istemeyeceğin şeydir.”*

İbn Ömer’in bu sözü de bazı müminlerin imanın hakikatine erdiğine,

bazılarının da eremediğine işaret etmektedir. Bu da imanın artıp eksileceğine delâlet etmektedir.

Mücâhid, Abdullah b. es-Sâib el-Mahzûmî'nin azatlısı Mücâhid b. Cebr el-Mahzûmî'dir. Hicri 100 yılında secdede iken vefat etmiştir.

Mücâhid, **“Allah, Nuh’a buyurduğu şeyleri size de din olarak buyurmuştur...”** buyruğunu açıklarken şöyle demiştir: “Ey Muhammed! Allah sana da diğer tüm peygamberlere de tek bir dini tavsiye etti, anlamındadır. Burada özellikle Hz. Nûh’un zikredilmesi helalleri helal, haramları helal kılan buyruklarla gönderilmesi, kişilere annelerini, kız kardeşlerini ve kızlarını kendilerine haram kılan emirlerle ilk gelen kişi olmasından dolayıdır.”

Buhârî'nin muallak olarak zikrettiği bu rivayeti Abd b. Humeyd, *Tefsîr*'de sahih bir isnâdla “Şebâbe — Verkâ — İbn Ebî Necîh” kanalıyla rivayet etmiştir.

İbn Abbâs, **“Sizden her biriniz için bir şariat ve bir yol koyduk”**² buyruğunu açıklarken: “Açık bir yol ve sünnet tayin ettik, anlamındadır” demiştir. Açık bir yol, şariatın açıklamasıdır.

Buhârî'nin muallak olarak zikrettiği bu rivayeti de Abdurrezzâk, *Tefsîr*'de sahih bir isnâdla mevsûl olarak rivayet etmiştir.

Aynı şekilde **“Duanız olmasa, Rabbim size ne diye değer versin”**³ âyetini İbn Abbâs açıklarken: “Duanız imanınızdır” demiştir. İbn Abbâs, bir amel olmasına rağmen duaya iman demiş, imanın da amel olduğunu ifade etmek istemiştir.

Buhârî'nin muallak olarak zikrettiği bu açıklamayı İbn Cerîr, mevsûl olarak İbn Abbâs'tan rivayet etmiştir.

¹ Şûrâ Sur. 13

² Mâide Sur. 48

³ Furkân Sur. 77

۲ - بَابُ دُعَاؤِكُمْ إِيْمَانَكُمْ

2- DUANIZ İMANINIZDIR

۸ - حَدَّثَنَا عُبَيْدُ اللَّهِ بْنُ مُوسَى قَالَ أَخْبَرَنَا حَنْظَلَةُ بْنُ أَبِي سُفْيَانَ عَنْ عِكْرِمَةَ بْنِ خَالِدٍ عَنِ ابْنِ عُمَرَ - رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا - قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ « بُنِيَ الْإِسْلَامُ عَلَى خَمْسٍ شَهَادَةِ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ وَأَنَّ مُحَمَّدًا رَسُولُ اللَّهِ ، وَإِقَامِ الصَّلَاةِ ، وَإِيتَاءِ الزَّكَاةِ ، وَالْحَجِّ ، وَصَوْمِ رَمَضَانَ » طرفه ٤٥١٥ - تحفة ٧٣٤٤

8- “Ubeydullah b. Mûsa — Hanzale b. Ebî Süfyân — İkrime b. Hâlid” isnâdıyla İbn Ömer der ki: Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem) şöyle buyurmuştur: “İslam beş şey üzerine bina edilmiştir. Bunlar da Allah’tan başka ilah olmadığına, Muhammed’in Allah’ın Resûlü olduğuna şahadet etmek, namaz kılmak, zekat vermek, hacetmek ve Ramazan orucunu tutmaktır.”¹

Ubeydullah, Ubeydullah b. Mûsa b. Bâzâm el-Absî’dir. Şii biridir, ancak Şiilik propagandası yapan biri değildir. Hicri 213 veya 214 veya 215 yılında İskenderiye’de vefat etmiştir.

Hanzale, Hanzale b. Ebî Süfyân b. Abdirrahman el-Cuhamî el-Mekkî el-Kureşî’dir. Hicri 151 yılında vefat etmiştir.

İkrime, İkrime b. Hâlid b. el-Âs el-Mahzûmî el-Kureşî’dir. Hicri 114 veya 115 yılında Mekke’de vefat etmiştir.

İbn Ömer, Abdullah b. Ömer b. el-Hattâb’dır. Babasıyla birlikte Medine’ye hicret etmiştir. Yaşı küçük görüldüğü için Uhud savaşına katılmasına izin verilmemiş, Hendek savaşı, Rıdvân biatı ve diğer savaşlara katılmıştır. Âlim ve dindar biridir. Hicri 73 yılında vefat etmiştir. Buhârî’de 270 hadisi vardır.

İslam beş şey, yani beş temel üzere bina edilmiştir. Bazıları “على” harfi ceriyle cümleyi “beş şey üzerine” değil de “beş şeyden” şeklinde anlamlandırmıştır. Bu beş şeyin İslam’ın kendisi olduğunu, doğal olarak da İslam’ın bunların üzerine bina edilemeyeceğini, temel ile temel üzerine bina

¹ Hadis ayrıca 4515’te geçmektedir. Müslim (16)

edilen şeyin farklı olması gerektiğini söyleyenlere de bu yorumla gerekli cevap verilmiş olur. İslam'ın, bunların tümünün toplamı olduğunu, toplamın da kendisini oluşturan parçaların her birinden farklı olduğunu söyleyen Kirmânî'ye ise cevap verme gereği duymuyoruz.

Bunlardan biri Allah'tan başka ilah olmadığına, Muhammed'in Allah'ın Resûlü olduğuna şahadet etmektir. Diğeri namazı kılmaktır. Bundan kasıt da namazın şartlarını ve rükünlerini gereği gibi ifa etmektir.

Bir diğeri zekatı vermektir. O da maldaki belli bir kısmı ayırıp belirlenen yerlere vermektir. Bir diğeri Allah'ın evini haccetmektir. Bir diğeri de Ramazan ayı orucunu tutmaktır.

Bu beş şeyden anladığımız ibadetler ya kavîdir ya da başka şeylerledir. Kavî olanı iki şahadettir. İkincisi de (bir şeylerin terk edilmesine veya yapılmasına göre) ya terkî ya da fiilîdir. Oruç (yeme içme terk edildiği için) terkî ibadetlerdendir. Diğeri olan fiili ibadetler ise ya bedenî ya da malîdir. Namaz bedenî ibadettir. Malî ibadetlerden olan ikincisi ise zekattır. Bir ibadet hem bedenî, hem malî de olabilir. Hac bu ibadetlerdendir ve hadiste oruçtan önce zikredilmiştir. Buhârî de eserinde bu sıralamayı göz önünde bulundurmuştur.

Müslim, hadisi Sa'b b. Ubâde kanalıyla İbn Ömer'den rivayet ederken haccı oruçtan sonra zikreder. Hatta Yezîd b. Bişr es-Seksekî: *"Haccetmek ve Ramazan orucunu tutmaktır"* deyip düzeltmek isteyince, İbn Ömer: *"Hayır! «Ramazan orucunu tutmak ve haccetmektir.»* Ben hadisi Resûlullah'tan (sallallahu aleyhi vesellem) bu şekilde işittim" karşılığını verir.

Belki de Hanzale, İbn Ömer'in bu konuda Yezîd'e verdiği cevabı işitmediği için veya işitip sonradan unuttuğu için hadisi mânâ olarak rivayet etmiştir. Müslim bu hadisi İbn Ömer'den dört kanalla rivayet etmiştir. Bu dört rivayetten ikisinde orucu hacdan önce, ikisinde de haccı oruçtan önce zikretmiştir.

"Peki neden peygamberlere ve meleklerle iman ile cihad zikredilmemiştir?" diye sorulacak olursa da şu cevabı verebiliriz: "Cihad farz-ı kifayedir ve ancak belirli durumlarda farz-ı ayn olur. Peygamberlere ve meleklerle imanın zikredilmemesine gelince, şahadette peygamberi tasdik ederek onun getirdiği şeyler de tasdik edilmiş oluyor. Bu da burada zikredilmemiş ve iman edilmeyi gerektiren tüm konuları kapsamaktadır."

Hadiste İslam beş rüknüyle, beş direk ile kurulan çadıra benzetilmiştir. Çadırda orta direğe karşılık bu beş esastan şahadet, çadırın yan direk ve kazıkları olarak da bu beş esasın diğer rükünleri görülmüştür.

Fethu'l-Bârî'de şöyle denilir: “Şahadetten sonra zikredilen dört esas şahadet üzerine kuruludur. Zira diğer dört esasın sahih olabilmesi için önce şahadetin olması gerekir. Nasıl olur da temel olan bir şey temelin üzerine bina edilen şeyle aynı isim altında birlikte zikredilir?” diye sorulacak olursa: “Bir şey başka bir şeyin üzerine bina edilirken, ikisinin üzerine de başka bir şey bina edilebilir” cevabını verebiliriz.

“Temelin, bu temel üzerine bina edilen şeyden ayrı olması gerekir?” denilecek olursa da şu cevabı veririz: “Bir yapıyı bütün olarak düşünmek ayrı, parça parça düşünmek ayrıdır. Örneğin beş direği olan kıldan bir çadır düşünelim. Bu direklerden biri çadırın ortasında, diğer dördü de yanlarda olsun. Yan direklerden biri yıkılsa da ortadaki direk durduğu sürece bu yapı çadır ismini taşır. Ancak ortadaki direk yıkıldığı zaman yan direkler dursa da artık yapı çadır ismini taşıyamaz. Direklerin toplamını göz önünde bulundurursak bu yapı tek bir ismi taşır. Ancak bu yapıyı meydana getiren parçalardan her birini ayrı ayrı düşünürsek farklı şeylerden meydana geldiğini görürüz. Yapının temeli ile direklerini de göz önünde bulundururken temel ayrı direkler ayrı olacaktır.”

Ubeydullah dışında hadisin tüm ravileri Mekkelidir. Ubeydullah ise Kufelidir. Dört ravi ile Resûlullah'a (sallallahu aleyhi vesellem) ulaşan hadislerden biridir. Buhârî bu hadisin metnini *Tefsîr* konusu içinde de zikretmiştir. Müslim de *İmân* konusu içinde tahrir etmiştir.

۳- بَابُ أُمُورِ الْإِيمَانِ

3- İMAN İLE İLGİLİ HUSUSLAR

وَقَوْلِ اللَّهِ تَعَالَى ﴿لَيْسَ الْبِرُّ أَنْ تُولُوا وَجُوهَكُمْ قِبَلَ الْمَشْرِقِ وَالْمَغْرِبِ وَلَكِنَّ الْبِرَّ مَنْ آمَنَ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ وَالْمَلَائِكَةِ وَالْكِتَابِ وَالنَّبِيِّينَ وَآتَى الْمَالَ عَلَى حُبِّهِ ذَوِي الْقُرْبَىٰ وَالْيَتَامَىٰ وَالْمَسَاكِينَ وَابْنَ السَّبِيلِ وَالسَّائِلِينَ وَفِي الرِّقَابِ وَأَقَامَ الصَّلَاةَ وَآتَى الزَّكَاةَ

وَالْمُؤْفُونَ بَعْدَهُمْ إِذَا عَاهَدُوا وَالصَّابِرِينَ فِي الْبَأْسَاءِ وَالضَّرَاءِ وَحِينَ الْبَأْسِ أُولَئِكَ الَّذِينَ صَدَقُوا وَأُولَئِكَ هُمُ الْمُتَّقُونَ ﴿١٧٧﴾ وَقَوْلِهِ ﴿قَدْ أَفْلَحَ الْمُؤْمِنُونَ﴾ الْآيَةُ .

Yüce Allah şöyle buyurur: “Yüzlerinizi doğudan yana ve batıdan yana çevirmeniz iyi olmak demek değildir. Lakin iyi olan, Allah'a, âhiret gününe, meleklerle, Kitab'a, peygamberlere inanan, O'nun sevgisiyle, yakınlarına, yetimlere, düşkünlere, yolculara, yoksullara ve köleler uğrunda mal veren, namaz kılan, zekat veren ve ahitleştiklerinde ahitlerine vefa gösterenler, zorda, darda ve savaş alanında sabredenlerdir. İşte onlar doğru olanlardır ve sakınanlar ancak onlardır”¹

Yüce Allah şöyle buyurur: “Müminler kurtuluşa ermişlerdir...”²

İman ile ilgili hususlardan kasıt, imanın bizzat kendisi olan hususlardır. Zira Buhârî'ye göre ameller imanın göstergesidir.

Yüce Allah bu yönde: “Yüzlerinizi doğudan yana ve batıdan yana çevirmeniz iyi olmak demek değildir. Lakin iyi olan, Allah'a, âhiret gününe, meleklerle, Kitab'a, peygamberlere inanan, O'nun sevgisiyle, yakınlarına, yetimlere, düşkünlere, yolculara, yoksullara ve köleler uğrunda mal veren, namaz kılan, zekat veren ve ahitleştiklerinde ahitlerine vefa gösterenler, zorda, darda ve savaş alanında sabredenlerdir. İşte onlar doğru olanlardır ve sakınanlar ancak onlardır”³ buyurmuştur.

İyilik, hayırlı olan her bir şeye verilen bir isimdir. Nâsiruddîn el-Beydâvî bu âyeti açıklarken şöyle der:

“İyilik sadece yönünüzü kibleye doğru çevirmek ya da şu an sizin içinde bulunduğunuz durumdan ibaret değildir. Asıl iyilik ve hayır olarak görülmesi gereken şey; Allah’a, âhiret gününe, meleklerle, Kur’ân’a veya daha genel bir ifadeyle tüm kitaplara ve gönderilen peygamberlere imandır. Bunun yanında malı Allah rızası için, malı sevmekle beraber ihtiyaç sahibi akrabalara,

¹ Bakara Sur. 177

² Mü’minûn Sur. 1

³ Bakara Sur. 177

yetimlere, miskinlere, yolcu veya misafirlere, ihtiyaçtan dolayı başkalarına el açan kişilere, anlaşma bedelini ödemeye çalışan veya azat edilmeyi bekleyen kölelere, serbest bırakılmayı bekleyen esirlere harcamaktır.

Aynı şekilde farz olan namazı kılıp zekatı vermektir. Verdiği sözden caymayıp ahde vefa göstermektir. Fakirliğe, hastalıklara ve savaş alanında düşman karşısında sabretmektir. Bunları yapanlar da dinlerinde, hakka tâbi olmada ve iyiliği istemede dürüst ve samimi olanlardır. Küfürden ve diğer kötülüklerden gerçek mânâda sakınanlar da işte bunlardır.

Âyet en güzel insani vasıfları bir arada zikretmekte, bu vasıflara da açıkça veya zımnen işâret etmektedir. Bu vasıflar fazla ve değişik olsa da bunları sahih itikat, insanlarla güzel geçinme ve nefsi terbiye etme olmak üzere üç ana başlık altında toplayabiliriz.

Âyetin **“Yüzlerinizi doğudan yana ve batıdan yana çevirmeniz iyi olmak demek değildir. Lakin iyi olan, Allah'a, âhiret gününe, meleklerle, Kitab'a, peygamberlere inanan...”**¹ kısmı, sahih itikat ile ilgilidir.

“O'nun sevgisiyle, yakınlarına, yetimlere, düşkünlere, yolculara, yoksullara ve köleler uğrunda mal veren, namaz kılan, zekat veren”² kısmı insanlarla güzel geçinmeye yöneliktir.

“Namaz kılan, zekat veren ve ahitleştiklerinde ahitlerine vefa gösterenler, zorda, darda ve savaş alanında sabredenlerdir. İşte onlar doğru olanlardır ve sakınanlar ancak onlardır”³ kısmı da nefsi terbiye etme hakkındadır.

Bundan dolayıdır ki bütün bu vasıfları üzerinde taşıyan kişi, iman ve itikat bakımından sadık, insanlarla geçimi ve hakka karşı görevleri bakımından takvalı kişi olarak bilinir. Resûlullah da (sallallahu aleyhi vesellem): *“Bu âyetle amel eden kişinin imanı kemale ermiş olur”* buyurarak buna işâret etmiştir. Buhârî'nin bu âyeti delil olarak kullanması ve bu başlık altında zikretmesi de bu yönüyledir.

Abdurrezzâk'ın, ravileri güvenilir olan bir isnâdla Ebû Zer'den bildirdiğine

¹ Bakara Sur. 177

² Bakara Sur. 177

³ Bakara Sur. 177

göre Ebû Zer, Resûlullah'a (sallallahu aleyhi vesellem) iman konusunu sorunca Allah Resûlü (sallallahu aleyhi vesellem) ona bu âyeti okumuştur. Ancak Buhârî, kendi şartlarını taşımadığı için bu hadisi zikretmemiştir.

Daha sonra Buhârî bu konuda: “Müminler kurtuluşa ermişlerdir...”¹ âyetini delil olarak getirir. *Fethu'l-Bârî*'de: “Belki de Buhârî, «İşte onlar doğru olanlardır ve sakınanlar ancak onlardır»² buyruğundaki sakınanların kimler olduğunu bu sûrenin girişindeki âyetlerle açıklamak istemiştir” denilir.

۹ - حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ مُحَمَّدٍ قَالَ حَدَّثَنَا أَبُو عَامِرٍ الْعَقَدِيُّ قَالَ حَدَّثَنَا سُليْمَانُ بْنُ بِلَالٍ عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ دِينَارٍ عَنْ أَبِي صَالِحٍ عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ - رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ - عَنِ النَّبِيِّ ﷺ قَالَ «الْإِيمَانُ بِضْعٌ وَسِتُّونَ شُعْبَةً، وَالْحَيَاءُ شُعْبَةٌ مِنَ الْإِيمَانِ»

9- “Abdullah b. Muhammed — Ebû Âmir el-Akadî — Süleymân b. Bilâl — Abdullah b. Dînâr — Ebû Sâlih” isnâdıyla Ebû Hureyre'nin bildirdiğine göre Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem) şöyle buyurmuştur: “İman altmış küsur şubedir. Hayâ da imandan bir şubedir.”

Abdullah, Abdullah b. Muhammed b. Câfer el-Müsnedî'dir. Müsnedî olarak isimlendirilmesinin sebebi de mürsel ve munkatî' rivayetlerden uzak durup müsned olan rivayetlere itibar etmesi veya Mâveraünnehir bölgesinde sahabilerden gelen müsned rivayetleri ilk derleyen kişi olmasıdır.

Ebû Âmir, Abdulmelik b. Amr b. Kays el-Akadî el-Basrî'dir. Hicri 204 veya 205 yılında vefat etmiştir.

Süleymân, Süleymân b. Bilâl el-Kureşî el-Medenî'dir. Hicri 127 yılında Medine'de vefat etmiştir.

Ebû Sâlih, Zekvân es-Semmân ez-Zeyyât el-Medenî'dir. Hicri 101 yılında vefat etmiştir.

Ebû Hureyre, Abdurrahman b. Sahr ed-Devsî'dir. İsmi konusunda ihtilaflar vardır. Nevevî, Ebû Hureyre'nin ismi konusunda 30 farklı görüş olduğunu söyler. Hicri 57 veya 58 veya 59 yılında Medine'de vefat etmiştir. Hayber

¹ Mü'minûn Sur. 1

² Bakara Sur. 177

savaşı sırasında Müslüman olmuş ve bu savaşa Resûlullah'ın (sallallahu aleyhi vesellem) yanında katılmıştır. Sonrasında Resûlullah'ın (sallallahu aleyhi vesellem) yanından hiç ayrılmamıştır. Sahabiler içinde en fazla hadis ezberleyen ve rivayet eden kişidir. Bakıy b. Mahled'in bildirdiğine göre 5374 hadis rivayetinde bulunmuştur. Buhârî'de 446 hadisi vardır. Bu da *Sahîh*'deki ilk hadisidir.

Hadiste imanın altmış küsur şube olduğu dile getirilmiştir. “Küsur” kavramı bazılarına göre üçten dokuza kadar, bazılarına göre üçten beşe kadar, bazılarına göre birden dörde kadar, bazılarına göre dörtten dokuza kadar olan sayılar için kullanılır. On’u geçmesi durumunda küsur olmaktan çıkar.

Müslim bu hadisi Ebû Sâlih kanalıyla Abdullah b. Dînâr’dan rivayet ederken tereddütlü bir şekilde “*Altmış küsur*” veya “*Yetmiş küsur*” der. *Sünen* sahiplerinden üçünün yanında da tereddütsüz bir şekilde “*Yetmiş küsur*” lafzıyla rivayet edilmiştir. Beyhakî ise aktarırken Buhârî’nin tereddüt içermeyen lafzını tercih etmiştir.

Peki burada maksat sayının kendisi midir yoksa mübalağa bâbından mı bu sayı verilmiştir? Tîbî’ye göre burada kasıt, sayının kendisi değildir. İmanın çok sayıda şubesi vardır, bu sayının ne kadar olduğu bilinmediği için mübhem olan “küsur” lafzı kullanılmıştır. Şayet sayı belli olsaydı bu şekilde mübhem bir lafız kullanılmazdı.

Bazılarına göre burada kasıt, sayının bizzat kendisidir. Bunlara göre sayı ilk önce küsuratlı verilmiştir. Ancak küsuratlı olan kısımlar daha sonra yenilenince bu sayı daha net bir şekilde verilmiştir. Bazıları da içtihat yoluyla bu şubeleri saymaya çalışmıştır.

Hayâ (utanma duygusu), kişiyi çirkin işlerden uzak durmaya ve her hak sahibine hakkını verme konusunda üzerine düşeni yapmaya yönlendiren bir huydur. Bu huyun da imanın şubelerinden biri olduğu bildirilmiştir. Burada hayânın tek başına zikredilmesi kişiyi imanın diğer şubelerini yerine getirmeye sevk etmedeki etkisi dolayısıyladır. Zira hayâ sahibi olan kişi, dünya ve âhirette kendisini rezil duruma düşürecek bir şeyi yapmaktan uzak durur.

Bu yönde Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem): “*Yüce Allah’tan gerektiği gibi hayâ edin!*” buyurmuştur. “Ey Allah’ın Resûlü! Allah’a hamdolsun O’na karşı hayâlı davranıyoruz” denilince, Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem) şu karşılığı vermiştir:

“Öyle değil! Yüce Allah’tan hakkıyla hayâ etmek demek; kişinin başı ile düşüncelerini, midesi ile içindekileri haram olan şeylerden uzak tutmasıdır. Ölümü ve kabirde çürüyeceğini her dem hatırlamasıdır. Âhireti arzulayan kişi, dünya süsünü bırakıp âhirete yönelir. İşte bunu yapan kişi, Yüce Allah’tan gereği gibi hayâ etmiş olur ve şaşkınlık verecek şeyleri görür.”

Cüneyd ise şöyle der: “Hayâ, kişinin kendisine verilen nimetlere yönelik şükürde taksiratından kaynaklanır. Bundan dolayı ilahi lütuflara ve böylesi güzel bir huya sahip olan kişi, diğer şubeler arasından hayânın tek başına zikredilmesinin değerini bilsin.”

Hayâ doğuştan da olabilir, sonradan kazanılmış da olabilir. Ancak onu dine uygun bir şekilde kullanabilmek için çaba, bilgi ve niyet gerekir. Bu sebepten dolayı da imandan sayılmıştır. Bunun yanında kişiyi Allah’a itaat olan şeyleri yapmaya, günahlardan da kaçınmaya sevk ettiği için imandandır.

Bu hadis de imanın artıp eksileceğine delâlet vardır. Çünkü şerî iman, Hattâbî’nin de dediği gibi bir bütünün en üstte ve en altta olan parçalarına verilen bir isimdir. Bu isim de bu parçalardan her biriyle alakalı olduğu gibi bunların oluşturduğu bütünüle de alakalıdır.

Müslim¹, Buhârî’nin bu rivayetini naklederken: *“En üstünü «Lâ ilâhe illallah» şahadetinde bulunmak, en düşük derecesi de (gelen geçeni) rahatsız eden bir şeyi yoldan kaldırmaktır”* eklemesini yapar. İmanın bütünüyle itaat edilmesi gereken şeyler olduğunu söyleyenler ile imanın tasdik, ikrar ve amel olduğunu söyleyenler bu hadise dayanmışlardır.

Burada kastedilen, imanın bizzat kendisi değil şubeleridir. Zira rahatsız eden bir şeyi yoldan kaldırmak imani bir esas değildir. Olmadığı için de böyle bir şeyi yapmayan kişinin mümin olmadığı söylenemez.

Bu hadiste iman, dalları olan bir ağaca benzetilmiştir. Zira daha önce de belirtildiği gibi imanın sözlük anlamı tasdiktir. Şerî anlamı ise kalp ile tasdik, dil ile ikrar, bedenle de ameldir. Bu şekilde imanın altmış küsur şube olduğunu söylemek gövde ile dallar arasındaki ilişkiye göredir. İman gövde, ameller de bu gövdenin dallarıdır. Amellere de iman denilmesi mecazidir. Zira ameller imandan kaynaklanır. Bu da imanın artıp eksileceği varsayımına

¹ Müslim (35)

göredir.

Bunu kabul etmeyenlere göre ise ameller imana dahil değildir. Bunda da imanın hakikatının tasdikten ibaret olmasına dayanmışlardır. Yine bunu söylerken Kitâb ve sünnette amellerin imana atfedilmesine dayanırlar. Örneğin Yüce Allah: **“İman edenler ve salih amel işleyenler...”**¹ âyetinde salih amelleri imanın üzerine atfetmiştir. Matuf da kendisine atfedilen şeyden ayırdır. **“Kim de inanmış olarak salih ameller işlerse..”**² âyetinde olduğu gibi bazen iman, amellerin sıhhatinin şartı olarak gelir. Şart ile meşrut (şart koşulan şey) da ayrı şeylerdir.

Bazı amelleri terk eden kişilerin de iman sahibi olabileceğine delalet eden âyetler de vardır. **“Eğer müminlerden iki topluluk birbirleriyle savaşırlarsa aralarını düzeltin”**³ âyeti bunlardan biridir. Oysa bir şey, kendisini oluşturan rükünleri olmadan gerçekleşemez. Böylesi âyetler de Mutezile mezhebinden olanlar gibi itaate yönelik amelleri imanın rükünlerinden sayan, böylesi amelleri terk eden kişinin mümin olamayacağını söyleyenlere karşı huccettir. Şâfiî gibi amelleri imanın kemale ermesinin rükünlerinden sayanlara göre ise onları terk eden kişi mümin olmaktan çıkmaz.

el-Akadî ve el-Müsnedî dışında hadisin ravileri Medineli ravilerdir. Hadiste tâbiûnun tâbiûndan rivayeti vardır. Bunlar da Abdullah b. Dînâr ve Ebû Sâlih'tir. Hadisin metnini Ebû Dâvud, *sünnet* konusu içinde tahrir etmiştir. Tirmizî de *îmân* konusu içinde tahrir etmiş ve: “Hasen sahihtir” demiştir. Hadisi Nesâî ve İbn Mâce de rivayet etmişlerdir.

¹ Kehf Sur. 107

² Tâ-hâ Sur. 112

³ Hucurât Sur. 9

٤ - بَابُ الْمُسْلِمِ مَنْ سَلِمَ الْمُسْلِمُونَ مِنْ لِسَانِهِ وَيَدِهِ

4- MÜSLÜMAN, DİLİNDEN VE ELİNDEN YANA MÜSLÜMANLARIN SELAMETTE OLDUĞU KİŞİDİR

١٠ - حَدَّثَنَا آدَمُ بْنُ أَبِي إِيَاسٍ قَالَ حَدَّثَنَا شُعْبَةُ عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ أَبِي السَّفَرِ وَإِسْمَاعِيلَ عَنِ الشَّعْبِيِّ عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عَمْرٍو - رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا - عَنِ النَّبِيِّ ﷺ قَالَ « الْمُسْلِمُ مَنْ سَلِمَ الْمُسْلِمُونَ مِنْ لِسَانِهِ وَيَدِهِ ، وَالْمُهَاجِرُ مَنْ هَجَرَ مَا مَهَى اللَّهُ عَنْهُ » قَالَ أَبُو عَبْدِ اللَّهِ وَقَالَ أَبُو مُعَاوِيَةَ حَدَّثَنَا دَاوُدُ عَنْ عَامِرٍ قَالَ سَمِعْتُ عَبْدَ اللَّهِ عَنِ النَّبِيِّ ﷺ . وَقَالَ عَبْدُ الْأَعْلَى عَنْ دَاوُدَ عَنْ عَامِرٍ عَنْ عَبْدِ اللَّهِ عَنِ النَّبِيِّ ﷺ . طَرَفُهُ ٦٤٨٤

10- “Âdem b. Ebî İyâs — Şu’be — Abdullah b. Ebi’s-Sefer ve İsmâil — Şa’bî” isnâdıyla Abdullah b. Amr’ın bildirdiğine göre Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem) şöyle buyurmuştur: “Müslüman, Müslümanların dilinden ve elinden yana selamette olduğu kişidir. Muhacir de Allah’ın yasakladığı şeylerden uzaklaşan kişidir.”

Buhârî der ki: Ebû Muâviye der ki: “Dâvud’un Âmir’den bildirdiğine göre Abdullah’ın Resûlullah’tan (sallallahu aleyhi vesellem) naklen şöyle dediğini işitmiştir” Aynısını Abdula’lâ “Dâvud — Âmir — Abdullah” isnâdıyla Resûlullah’tan (sallallahu aleyhi vesellem) rivayet etmiştir.¹

Âdem b. Ebî İyâs, hicri 226 yılında vefat etmiştir.

Şu’be, Şu’be b. el-Haccâc b. el-Verd el-Vâsitî’dir. Hicri 160 yılının başlarında Basra’da vefat etmiştir.

Abdullah, Abdullah b. Ebi’s-Sefer b. Yahmud el-Hemdânî el-Kûfî’dir. Mervân b. Muhammed’in hilafeti zamanında vefat etmiştir.

İsmâil, İsmâil b. Ebî Hâlid el-Ahmesî’dir. Hicri 145 yılında vefat etmiştir.

Şa’bî, Ebû Amr Âmir b. Şerâhîl el-Kûfî’dir. Tâbiündandır ve Kufe kadısıdır. Hicri 100 yılından sonra vefat etmiştir.

¹ Hadis ayrıca 6484’te geçmektedir. Müslim kısa metinle (40)

Abdullah b. Amr, Abdullah b. Amr b. el-Âs el-Kureşî es-Sehmî'dir. Babasından önce Müslüman olmuştur. Buhârî'de 26 hadisi vardır.

Kâmil Müslüman, had ve tazir cezası uygulama veya terbiye etme durumları dışında erkek veya kadın diğer Müslümanların ve zimmîlerin, dilinden ve elinden yana selamette kaldığı kişidir. Bu cümle de Resûlullah'ın (sallallahu aleyhi vesellem) az sözle çok şeyler ifade etme kabiliyetine delâlet eden cümlelerinden biridir.

“Zikredilen böylesi bir vasfa sahip olan bir kişinin kamil Müslüman sayılması gerekmez mi?” diye sorulacak olursa şu cevabı verebiliriz: “Burada kasıt, İslam'ın rükünlerinden sayılan diğer vasıflara da riayet edilerek bunun yerine getirilmesidir. Ya da bundan kasıt Hattâbî'nin dediği gibi böylesi bir vasfa sahip birinin Müslümanların en faziletli kişilerinden olduğudur.”

Hadiste söz yerine dilin kullanılması da kişinin alay için arkadaşına dilini çıkarmasının bile hadisin kapsamına girmesi içindir. Dilin elden önce zikredilmesi de etkisinin daha ağır ve acı olmasından dolayıdır. Şair ne güzel demiş:

“Kılıç yarası zamanla iyileşir

Ancak dil yarası asla geçmez.”

Fiiller el dışındaki organlarla da yapılabilmesine rağmen hadiste elin zikredilmesi, vurma, kesme, birleştirme, alma, verme fiillerinin genelinin el aracılığıyla gerçekleşmesinden dolayıdır. Bundan dolayı fiiller konusunda elin konumu daha genel bir anlam kazanmış ve kişinin başına gelenlere yönelik “Elinin yaptıklarından dolayıdır” denilir olmuştur.

Hadiste el ile işlenen fiillerden kasıt, yaralamalardan daha geneldir. Örneğin başkasının hakkına tecavüz etmek de eziyetten sayılır, ancak bildiğimiz elle yapılan bir şey değildir.

Hadiste muhacirlerin de Allah'ın yasakladığı şeylerden uzaklaşan kişiler olduğu bildirilmiş, Muhacirlere hitap edilerek Allah'ın emir ve yasaklarına riayet etmedikçe sadece yurtlarını terk etmeye güvenmemeleri söylenmiştir. Bu cümle, Mekke'nin fethinden sonra hicretin sona ermesiyle bunu yapamayanların gönüllerini almak için söylenmiş de olabilir.

Buhârî bu hadisi ayrıca *Rikâk* konusu içinde de tahrir etmiştir. Müslim de bir kısmını *Sahîh*'inde tahrir etmiştir. Ebû Dâvud, Nesâî, İbn Hibbân ve Hâkim de bu hadisi tahrir etmişlerdir.

Diğer isnâdlarda geçen ravilere gelince, *Ebû Muâviye*, Muhammed b. Hâzım el-Kûfî'dir. Murciî mezhebinden biridir. Hicri 95 yılının Safer ayında vefat etmiştir.

Ebû Dâvud, Ebû Dâvud b. Ebî Hind'dir. Hicri 140 yılında vefat etmiştir.

Âmir, Âmir eş-Şa'bî'dir.

Abdullah, Abdullah b. Amr b. el-Âs'tır.

Abdula'lâ, Sâme b. Luey oğullarından Abdula'lâ b. Abdila'lâ es-Sâmî el-Kureşî el-Basrî'dir. Hicri 187 yılının Şaban ayında vefat etmiştir.

Buhârî'nin burada muallak olarak zikrettiği hadisi İshâk b. Râheveyh, *Müsned*'inde mevsûl olarak zikretmiştir.

5 - بَابُ أَيُّ الْإِسْلَامِ أَفْضَلُ

5- MÜSLÜMANLAR İÇİNDEN EN ÜSTÜNLERİ KİMLERDİR?

۱۱ - حَدَّثَنَا سَعِيدُ بْنُ يَحْيَى بْنِ سَعِيدٍ الْقُرَشِيُّ قَالَ حَدَّثَنَا أَبِي قَالَ حَدَّثَنَا أَبُو بُرْدَةَ بْنُ

عَبْدِ اللَّهِ بْنِ أَبِي بُرْدَةَ عَنْ أَبِي بُرْدَةَ عَنْ أَبِي مُوسَى - رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ - قَالَ قَالُوا يَا رَسُولَ اللَّهِ أَيُّ الْإِسْلَامِ أَفْضَلُ قَالَ « مَنْ سَلِمَ الْمُسْلِمُونَ مِنْ لِسَانِهِ وَيَدِهِ »

11- “Saîd b. Yahya b. Saîd el-Kureşî — babası Yahya b. Saîd — Ebû Burde b. Abdillâh b. Ebî Burde — Ebû Burde” isnâdıyla Ebû Mûsa şöyle demiştir: Allah Resûlü'ne (sallallahu aleyhi vesellem): “Ey Allah'ın Resûlü! Müslümanlar içinden en üstünü kimdir?” diye sorduklarında, Allah Resûlü (sallallahu aleyhi vesellem): “Dilinden ve elinden yana diğer Müslümanların selamette olduğu kişidir” buyurdu.

Saîd b. Yahya b. Saîd el-Kureşî, hicri 247 yılında vefat etmiştir. Kureşî, Saîd'in dedesi olan Saîd'in nisbesidir.

Yahya b. Saîd, hicri 174 yılında vefat etmiştir.

Ebû Burde b. Abdillâh b. Ebî Burde, ismi Bureyd'dir.

Ebû Burde, bir önceki Ebû Burde'nin dedesidir. İsmi Âmir'dir. Vâkidî'nin dediğine göre hicri 103 yılında Kufe'de Şa'bî ile aynı hafta içinde vefat etmiştir.

Ebû Musa, Abdullah b. Kays b. Süleym el-Eş'arî'dir. Hicri 41 veya 44 veya 45 yılında Kufe'de vefat etmiştir. Buhârî'de 57 hadisi vardır.

Ebû Mûsa'nın bildirdiğine göre Resûlullah'a (sallallahu aleyhi vesellem), Müslümanlar içinde en üstün kişinin kim olduğu sorulunca, Allah Resûlü (sallallahu aleyhi vesellem), elinden ve dilinden yana diğer Müslümanların selamette olduğu kişinin, alacağı sevap bakımından diğerlerinden daha üstün olacağını söylemiştir.

Hadisin bütün ravileri Kufelidir. Müslim¹ ve Nesâî bu hadisin metnini *İman* konuları içinde tahrir etmişlerdir. Tirmizî de *Zühd* konusu içinde tahrir etmiştir.

٦ - بَابُ إِطْعَامِ الطَّعَامِ مِنَ الْإِسْلَامِ

6- YEMEK YEDİRMEK İSLAM'DANDIR

١٢ - حَدَّثَنَا عَمْرُو بْنُ خَالِدٍ قَالَ حَدَّثَنَا اللَّيْثُ عَنْ يَزِيدَ عَنْ أَبِي الْحَكِيمِ عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عَمْرٍو - رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا - أَنَّ رَجُلًا سَأَلَ النَّبِيَّ ﷺ أَيُّ الْإِسْلَامِ خَيْرٌ قَالَ « تُطْعِمُ الطَّعَامَ ، وَتَقْرَأُ السَّلَامَ عَلَى مَنْ عَرَفْتَ وَمَنْ لَمْ تَعْرِفْ » . طرفاه ٢٨ ، ٦٢٣٦ - تحفة ٨٩٢٧

12- "Amr b. Hâlid — Leys — Yezîd — Ebu'l-Hayr" isnâdıyla Abdullah b. Amr şöyle demiştir: Adamın biri Resûlullah'a (sallallahu aleyhi vesellem): "En hayırlı İslamî amel hangisidir?" diye sorunca, Allah Resûlü (sallallahu aleyhi vesellem): "Yemek yedirmen, tanıdığın ve tanımadığın herkese de selam vermendir" karşılığını verdi.²

Amr b. Hâlid, Amr b. Hâlid b. Ferrûh el-Harrânî el-Basrî'dir. Mısır'a gelip oraya yerleşmiş, hicri 229 yılında orada vefat etmiştir.

¹ Müslim (42)

² Hadis ayrıca 28 ve 6236'da geçmektedir. Müslim (39)

Leys, Leys b. Sa'd el-Fehmî el-Mısırî'dir. İbn Hallikan'ın dediğine göre Hanefi mezhebindendi, ancak meşhur olan görüşe göre müçtehit biriydi. Hicri 93 veya 94 yılında Kalkaşendî'de doğmuş, 175 yılının Şâban ayında vefat etmiştir.

Yezîd, Ebû Recâ b. Ebî Habîb el-Mısırî'dir. Tâbiûnun önde gelenlerindendir ve Mısır müftüsüdür. Hicri 128 yılında vefat etmiştir.

Ebu'l-Hayr, Mersed b. Abdillâh el-Yezenî el-Mısırî'dir. Hicri 90 yılında vefat etmiştir.

Abdullah, Abdullah b. Amr b. el-Âs'tır.

Abdullah'ın bildirdiğine göre adamın biri Resûlullah'a (sallallahu aleyhi vesellem): “En hayırlı İslâmî amel hangisidir?” diye sordu. İbn Hacer, *el-Feth*'te soran kişinin ismini bilmediğini söylemiştir. Soran kişinin Ebû Zer olduğunu söyleyenler de vardır. Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem) verdiği cevapta en hayırlı İslâmî amelin başkalarına yemek ikramında bulunmak, tanıdık olsun veya olmasın herkese selam vermek olduğunu söylemiştir.

Yemek yedirmenin hadiste mastar olarak zikredilmesi, yeme, içme, tatma ve diğer ikramları da kapsamasından dolayıdır. Yemek yedirmenin yanında en hayırlı İslâmî amel kibre kapılmadan tanıdık olsun veya olmasın her bir müslümâna selam vermektir. Zira müminler kardeşir.

Hadisin bütün ravileri Mısırlı ve değerli âlimlerdir. Buhârî bu hadisi yine *İman* konusu içinde birkaç başlık sonrasında zikretmiştir. Ayrıca *İsti'zân* konusu içinde de tahrir etmiştir. Müslim ve Nesâî de *İman* konuları içinde tahrir etmişlerdir. Ebû Dâvud, *Edeb* konusu içinde, İbn Mâce de *At'ime* konusu içinde zikretmiştir.

۷ - بَابُ مِنَ الْإِيمَانِ أَنْ يُحِبَّ لِأَخِيهِ مَا يُحِبُّ لِنَفْسِهِ

7- KİŞİNİN KENDİSİ İÇİN İSTEDİĞİNİ KARDEŞİ İÇİN İSTEMESİ İMANDANDIR

۱۳ - حَدَّثَنَا مُسَدَّدٌ قَالَ حَدَّثَنَا يَحْيَى عَنْ شُعْبَةَ عَنْ قَتَادَةَ عَنْ أَنَسٍ - رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ - عَنِ النَّبِيِّ ﷺ وَعَنْ حُسَيْنِ الْمَعْلَمِ قَالَ حَدَّثَنَا قَتَادَةُ عَنْ أَنَسٍ عَنِ النَّبِيِّ ﷺ قَالَ « لَا يُؤْمِنُ أَحَدُكُمْ حَتَّى يُحِبَّ لِأَخِيهِ مَا يُحِبُّ لِنَفْسِهِ »

13- “Müsedded — Yahya — Şu’be — Katâde” isnâdıyla Enes’in bildirdiğine göre; yine “Hüseyn el-Muallim — Katâde” isnâdıyla Enes’in bildirdiğine göre Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem): “*Biriniz kendisi için istediğini kardeşi için de istemedikçe iman etmiş olmaz*” buyurmuştur.

Müsedded, Müsedded b. Müserhed b. Mura’bel b. Erendel b. Serendel b. Ğarandel b. Mâsik b. Müstevrid el-Esedî el-Basrî’dir. Müslim ise *el-Kunâ*’da “Mura’bel” yerine “Muğarbel” ismini zikreder. Hicri 223 yılının Ramazan ayında vefat etmiştir.

Yahya, Yahya b. Saîd b. Ferrûh el-Kattân el-Ahvel et-Temîmî el-Basrî’dir.

Şu’be, Şu’be b. el-Haccâc el-Vâsitî el-Basrî’dir.

Katâde, Tâbiûndan Katâde b. Di’âme b. Katâde es-Sedûsî el-Basrî’dir. Hicri 117 yılında Vâsıt’ta vefat etmiştir.

Enes, Enes b. Mâlik b. en-Nadr el-Ensârî en-Neccârî’dir. 9 veya 10 yıl boyunca Resûlullah’ın (sallallahu aleyhi vesellem) hizmetinde bulunmuştur. Hicri 93 yılında Basra’da vefat etmiştir. Basra’da Resûlullah’ın (sallallahu aleyhi vesellem) ashâbı içinden en son vefat eden kişidir. Buhârî’de 268 hadisi vardır.

Hüseyn, Hüseyn b. Zekvân el-Muallim el-Basrî’dir.

Hüseyn kanalıyla gelen ikinci rivayet muallak değildir. Zira Ebû Nuaym, *Müstahrec*’de bu hadisi “İbrâhîm el-Harbî — Müsedded — Yahya el-Kattân — Hüseyn el-Muallim — Katâde — Enes” kanalıyla mevsûl olarak Resûlullah’tan (sallallahu aleyhi vesellem): “*Kul, kendisi için istediğini kardeşi ve komşusu için de istemedikçe iman etmiş olmaz*” şeklinde rivayet etmiştir.

“Katâde tedlis yapmıştır, zira bunu Enes’ten işittiğini açık bir şekilde ifade etmemiştir” denilecek olursa şu cevabı veririz: “Ahmed ve Nesâî bu hadisi rivayet ederken Katâde’nin bunu Enes’ten işittiğini açık bir şekilde ifade eden bir siyga kullanmışlardır. Bu şekilde de onun tedlis yaptığı ithamı giderilmiş olur.”

Hadise göre kişi kendisi için sevip istediği hayırlı şeyleri erkek olsun, kadın olsun Müslüman kardeşleri için de sevip istemedikçe kâmil mânâda mümin olmaz. Burada mübalağa yapılmıştır, zira kâmil bir iman için imanın diğer rükünlerinin de yerine getirilmesi gerekmektedir.

Hadiste kişinin kendisi için nefret edip istemediği bir şeyi kardeşleri için de nefret edip istememesinden bahsedilmemiştir. Çünkü bir şeyi sevmek onun zıttı olan bir şeyden nefret etmeyi de içinde barındırmaktadır.

Hadisteki “kardeşi” ifadesi zımmîleri de kapsayabilir. Bu durumda Müslüman kişi zımmî olan kişi için İslâm’ı isteyebilir. Ebû Hureyre’nin hadisi de bu dediğimizi desteklemektedir. Zira Ebû Hureyre şöyle der: “Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem): «*Kim benden şu beş söz öğrenip onlarla amel eder veya onlarla amel edecek olan birine öğretir?*» buyurunca, ben: «Ey Allah’ın Resûlü! Ben öğrenirim» dedim. Bunun üzerine Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem) elimden tuttu ve: «*Haram olan şeylerden sakın ki insanların en dindarı olasın! Sana takdir edilen rızka razı ol ki insanların en zengini olasın! Komşuna iyi davran ki mümin biri olasın! Kendin için sevip istediğini diğer insanlar için de sevip iste ki Müslüman biri olasın...*» buyurdu...”

Bu hadisi Tirmizî ve başkaları Hasan vasıtasıyla Ebû Hureyre’den rivayet etmişlerdir. Tirmizî: “Hasan, Ebû Hureyre’den bir şey işitmiş değildir” demiştir. Bezzâr ve Beyhakî de “Mekhûl — Vâsile” kanalıyla Ebû Hureyre’den rivayet etmişlerdir. Mekhûl ise Vâsile’den hadis işitmiştir. Tirmizî ve başkaları: “Ancak isnâdının geri kalan kısmında zayıflık vardır” demişlerdir.

Başlığımızın hadisini rivayet edenlerin tümü Basralıdır. Bir önceki hadisin ravileri ise Mısırlıdır. Ondan önceki hadisin ravileri ise Kufelidir. Hadisi Müslim¹, Tirmizî ve Nesâî de tahrir etmişlerdir.

¹ Müslim (45)

۸ - بَابُ حُبِّ الرَّسُولِ ﷺ مِنَ الْإِيمَانِ

8- RESÛLULLAH'İ (sallallahu aleyhi vesellem) SEVMEK İMANDANDIR

۱۴ - حَدَّثَنَا أَبُو الْيَمَانِ قَالَ أَخْبَرَنَا شُعَيْبٌ قَالَ حَدَّثَنَا أَبُو الزِّنَادِ عَنِ الْأَعْرَجِ عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ - رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ - أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ قَالَ « فَوَالَّذِي نَفْسِي بِيَدِهِ لَا يُؤْمِنُ أَحَدُكُمْ حَتَّى أَكُونَ أَحَبَّ إِلَيْهِ مِنْ وَالِدِهِ وَوَلَدِهِ »

14- "Ebu'l-Yemân — Şuayb — Ebu'z-Zinâd — A'rec" isnâdıyla Ebû Hureyre'nin bildirdiğine göre Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem) şöyle buyurmuştur: *"Canım elinde olana yemin olsun ki biriniz beni anne-babasından ve çoluk çocuğundan daha fazla sevmedikçe iman etmiş olmaz."*¹

Ebu'l-Yemân, Hakem b. Nâfi'dir.

Şuayb, Şuayb b. Ebî Hamza el-Hımsî'dir.

Ebu'z-Zinâd, Abdullah b. Zekvân el-Medenî el-Kureşî'dir. Tâbiündandır ve hicri 130 yılında vefat etmiştir.

A'rec, Ebû Dâvud Abdurrahman b. Hürmüz el-Medenî el-Kureşî'dir. Tâbiündandır ve hicri 117 yılında İskenderiye'de vefat etmiştir.

Ebû Hureyre, Suffa ahalisinin temsilcisidir.

Hadiste Resûlullah'ı (sallallahu aleyhi vesellem) kendi anne-babasından ve çoluk çocuğundan daha fazla sevmeyen kişinin kâmil bir imana sahip olamayacağı bildirilmiştir. Anne-babanın çoluk çocuktan daha önce zikredilmesi herkesin anne-babasının olmasına rağmen çoluk çocuğunun olmamasındandır. Belki de zaman olarak anne-babanın çocuktan daha önce gelmesinden dolayı hadiste anne-baba daha önce zikredilmiştir.

Nesâî ise bunu rivayet ederken çoluk çocuğu anne-babadan daha önce zikreder. Bu da çoluk çocuğa sevgi ve şefkatin daha fazla olmasından dolayıdır. Hadiste çoluk çocuğun zikredilmesi kişinin bunları her şeyden daha çok, hatta kendinden daha fazla sevmesinden dolayıdır.

¹ Müslim (44)

Çoluk çocuk sevgisi, acıma ve şefkat kaynaklıdır. Anne-baba sevgisi, saygı kaynaklıdır. Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem) sevgisi ise ihsan kaynaklıdır. Bazen seven kişi sevdiğini ve onun isteklerini her şeyin üstünde görür, onları kendine ve çoluk çocuğuna tercih eder. Hatta bazen sevdiğine benzedikleri için kendi düşmanlarını bile sevmeye başlar.

۱۵ - حَدَّثَنَا يَعْقُوبُ بْنُ إِبْرَاهِيمَ قَالَ حَدَّثَنَا ابْنُ عَلِيٍّ عَنْ عَبْدِ الْعَزِيزِ بْنِ صُهَيْبٍ عَنْ أَنَسٍ عَنِ النَّبِيِّ ﷺ وَحَدَّثَنَا آدَمُ قَالَ حَدَّثَنَا شُعْبَةُ عَنْ قَتَادَةَ عَنْ أَنَسٍ قَالَ قَالَ النَّبِيُّ ﷺ « لَا يُؤْمِنُ أَحَدُكُمْ حَتَّى أَكُونَ أَحَبَّ إِلَيْهِ مِنْ وَالِدِهِ وَوَلَدِهِ وَالنَّاسِ أَجْمَعِينَ »

15- “Yâkub b. İbrâhîm — İbn Uleyye — Abdulazîz b. Suheyb” isnâdıyla Enes’in bildirdiğine göre; yine “Âdem — Şu’be — Katâde” isnâdıyla Enes’in bildirdiğine göre Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem) şöyle buyurmuştur: “*Biriniz beni anne-babasından, çoluk çocuğundan ve diğer tüm insanlardan daha fazla sevmedikçe iman etmiş olmaz.*”¹

Yâkub, Ebû Yûsuf Yâkub b. İbrâhîm b. Kesîr ed-Devrakî el-Abdî’dir. Hicri 252 yılında vefat etmiştir.

İbn Uleyye, İsmâîl b. İbrâhîm b. Sehm el-Basrî el-Esedî’dir. Annesi Uleyye’ye nisbet edilmiştir. Aslen Kufelidir ve hicri 194 yılında Bağdat’ta vefat etmiştir.

Abdulazîz b. Suheyb, Abdulazîz b. Suheyb el-Bunânî’dir. Kureyş’ten Bunâne aşiretine nisbet edilmiştir. Babası gibi tâbiündandır.

Enes, Enes b. Mâlik’tir.

Bu isnâdın metni, İbn Huzeyme’nin *Salûh*’inde Buhârî’nin hocası Yâkub b. İbrâhîm’den bildirdiğine göre: “*Hiçbiriniz beni ailesinden ve malından daha fazla sevmedikçe iman etmiş olmaz*” şeklindedir. Buhârî’nin iki isnâdı “و” atıf harfiyle birleştirmesi hadisin her iki isnâdının aynı metni verdiği zannını doğurabilir, ancak öyle değildir. Buhârî, sadece Katâde’nin lafzını verip bir önceki hadisin metniyle mutabık olan ilk isnâdın metnini zikretmemiştir.

¹ Müslim (44)

Hadiste kişinin, Resûlullah'ı (sallallahu aleyhi vesellem) anne-babasından, çoluk çocuğundan ve diğer tüm insanlardan daha fazla sevmedikçe tam mânâsıyla iman etmiş olmayacağı bildirilmiştir. Buradaki sevgiden kasıt da, doğal olan sevgi değil, sevilene tâbi olma anlamında olan imanî sevgidir. Bundan dolayıdır ki Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem) kendisini çok sevmesine rağmen Ebû Tâlib'in mümin biri olduğuna hükmedilmemiştir.

Kişi Resûlullah'ı (sallallahu aleyhi vesellem) kendi anne-babasından, çoluk çocuğundan, kendisine iyilik yapan her bir kişiden daha fazla sevip ona gereken değeri vermedikçe ve gereken saygıyı göstermedikçe imanın hakikatine eremez. Bu inancı taşımayan kişi de mümin biri olamaz.

Buhârî bu başlıkta Resûlullah'ı (sallallahu aleyhi vesellem) sevmenin imandan olduğu üzerinde durduktan sonra imanın lezzetine yönelik sonraki hadisi zikretmiştir.

۹ - بَابُ حَلَاوَةِ الْإِيمَانِ

9- İMANIN TADI

۱۶ - حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ الْمُثَنَّى قَالَ حَدَّثَنَا عَبْدُ الْوَهَّابِ الثَّقَفِيُّ قَالَ حَدَّثَنَا أَيُّوبُ عَنْ أَبِي قِلَابَةَ عَنْ أَنَسٍ عَنِ النَّبِيِّ ﷺ قَالَ « ثَلَاثٌ مَنْ كُنَّ فِيهِ وَجَدَ حَلَاوَةَ الْإِيمَانِ أَنْ يَكُونَ اللَّهُ وَرَسُولَهُ أَحَبَّ إِلَيْهِ مِمَّا سِوَاهُمَا ، وَأَنْ يُحِبَّ الْمَرْءَ لَا يُحِبُّهُ إِلَّا لِلَّهِ ، وَأَنْ يَكْرَهُ أَنْ يَعُودَ فِي الْكُفْرِ كَمَا يَكْرَهُ أَنْ يُقَذَّفَ فِي النَّارِ » . أطرافه ۲۱ ، ۶۰۴۱ ، ۶۹۴۱ - تحفة ۹۴۶

16- "Muhammed b. el-Müsennâ — Abdulvehhâb es-Sekafî — Eyyûb — Ebû Kılâbe" isnâdıyla Enes'in bildirdiğine göre Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem) şöyle buyurmuştur: "Üç şey kimde bulunursa imanın tadını alır. Biri, Allah'ı ve Resûl'ünü diğer bütün şeylerden daha fazla sevmektir. Diğeri; birini sadece Allah rızası için sevmektir. Bir diğeri de; kişinin ateşe atılmaktan hoşlanmadığı gibi tekrar küfre dönmekten de hoşlanmamasıdır."¹

¹ Hadis ayrıca 21, 6041 ve 6941'de geçmektedir. Müslim (43)

Muhammed b. el-Müsennâ, İbn Ubeyd el-Anezî el-Basrî'dir. Rabîa kabilesinden Aneze b. Esed oğullarına nispet edilmiştir. Hicri 252 yılında vefat etmiştir.

Abdulvehhâb, Abdulvehhâb b. Abdilmecîd b. es-Salt es-Sekafî el-Basrî'dir. Sakîf kabilesine nispet edilmiştir. Hicri 194 yılında vefat etmiştir.

Eyyûb, Eyyûb b. Ebî Temîme el-Basrî'dir. Ebû Temîme'nin de ismi Keysân es-Sahtiyânî'dir. Hicri 134 yılında vefat etmiştir.

Ebû Kılâbe, Abdullah b. Zeyd —veya Âmir— b. Amr el-Basrî'dir. Hicri 104 yılında Şam'da vefat etmiştir.

Üç haslete sahip olan kişi, imanın tadına varır. İmanın tadına varmak da itaate yönelik ameller yaparak imanın kalbe yerleşmesi, kişinin etine ve kanına karışıp ona huzur vermesiyle olur.

“İmanın tadı” denilerek de burada bir benzetme yapılmıştır. Hadisteki bu benzetme, Buhârî'nin dile getirdiği imanın artıp eksilmesine de bir delildir. Bu benzetmede hasta veya sağlam olan kişiye de işaret vardır. Zira hasta kişiye balın tadı ekşi gelir. Sağlam olan kişi ise onun tatlı olan tadını alabilir. Kişinin hastalığı ne kadar artarsa baldan tat alma duyusu da o oranda azalır. Müminin de imana olan rağbeti bal ve benzeri tatlı şeylere benzetilmiş, balda olduğu gibi imandan da benzeri bir tadın alınacağı söylenmiştir.

Kişi Allah'ı ve Resûl'ünü diğer bütün şeylerden daha fazla sevmedikçe mümin biri olmaz. Sadece Allah'ı sevip Resûlullah'ı (sallallahu aleyhi vesellem) sevmeyen kişinin bu sevgisinin de bir değeri ve faydası olmaz. Beydâvî'nin dediği gibi buradaki sevgiden kasıt, nefsi arzulara aykırı dursa da aklın tercih etmeyi gerektirdiği şeyleri tercih etme şeklinde kendini gösteren aklî sevgidir. Zira hasta da doğası gereği ilaçtan hoşlanmaz. Ancak onun vasıtasıyla iyileşeceğini bildiği için tadından hoşlanmasa da onu içmeyi tercih eder.

Allah'ı sevmenin gereklerinden biri de bir şeyi sadece Allah rızası için sevmek, bir şeyden de sadece Allah rızası için nefret etmektir. Bir diğeri de kişi ateşe atılmaktan nasıl hoşlanmıyor ve onu kötü görüyorsa aynı şekilde küfre dönmekten hoşlanmamak ve onu kötü görmektir. Bu da iman nurunun kalbe girmesi, kişinin etine ve kanına karışması, İslam'ın güzellikleri ile küfrün çirkinliklerini keşfetmesinin bir sonucudur.

Hadisin ravilerinin tümü, Mısırlı değerli âlimlerdir. Buhârî bu hadisi ayrıca *Edeb* konusu içinde tahrir etmiştir. Müslim, Tirmizî ve Nesâî de farklı lafızlarla bu hadisi tahrir etmişlerdir.

۱۰ - باب علامة الإيمان حُبُّ الْأَنْصَارِ

10- ENSÂR'I SEVMEK İMANIN ALÂMETİDİR

۱۷ - حَدَّثَنَا أَبُو الْوَلِيدِ قَالَ حَدَّثَنَا شُعْبَةُ قَالَ أَخْبَرَنِي عَبْدُ اللَّهِ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ جَبْرِ قَالَ سَمِعْتُ أَنَسًا عَنِ النَّبِيِّ ﷺ قَالَ « آيَةُ الْإِيمَانِ حُبُّ الْأَنْصَارِ ، وَآيَةُ النِّفَاقِ بُغْضُ الْأَنْصَارِ » . طرفه ۳۷۸۴ - تحفة ۹۶۲ .

17- “Ebu'l-Velîd — Şu'be — Eyyûb — Abdullah b. Abdillâh b. Cebr” isnâdıyla Enes'in bildirdiğine göre Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem) şöyle buyurmuştur: “*Ensâr'ı sevmek imanın alâmetidir. Ensâr'a buğzetmek de nifakın alâmetidir.*”¹

Ebu'l-Velîd, Hişâm b. Abdilmelik et-Tayâlisî el-Basrî'dir. Taylasan satıcılığına nispet edilmiştir. Hicri 220 yılında vefat etmiştir.

Şu'be, Şu'be b. el-Haccâc'tır.

Abdullah, Abdullah b. Abdillâh b. Cebr el-Ensârî el-Medenî'dir.

Kamil imanın alâmetlerinden biri de Ensâr'ı, yani Evs ve Hazreclileri sevmektir. Kişinin küfrünü gizleyip imanlı olduğunu göstermesi olan münafıklığın alameti de Ensâr'a buğzetmektir. Zira, Ensâr, Resûlullah'ın (sallallahu aleyhi vesellem) yardımcılarıdır. Bu bakımdan Resûlullah'ı (sallallahu aleyhi vesellem) tasdik ile Ensâr'a öfke duymak bir arada bulunamaz.

Diğer Arap kabilelerinin aksine Ensâr'ın, türlü eziyetlere katlanıp Resûlullah'a (sallallahu aleyhi vesellem) ve ashâbına yardım etmeleri, bu yönde canlarını ortaya koymaları, mallarını paylaşmaları, Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem) ve ashâbı için her konuda ellerinden geleni yapmaları dolayısıyla diğer kabileler arasından sadece onlar zikredilip böylesi yüksek bir dereceye nail

¹ Hadis ayrıca 3784'te geçmektedir.

olmuşlardır. Bu yaptıklarının mükafatı olarak da onları sevmek imanın, onlara buğzetmek de nifakın âlâmetlerinden sayılmıştır.

Şerhu'l-Mişkât'ta şöyle denilir: "Ensâr, imana gönüllerini ve evlerini açmış, onu sahiplenmiş ve Medine'de yerleşmesi için de her türlü hazırlık ve fedakarlıktan geri durmamışlardır. Bundan dolayıdır ki kişinin onları sevmesi imanının kamil olduğunun, onlara buğzetmesi de nifakının göstergelerinden sayılmıştır."

Küfür yerine nifak ifadesinin kullanılmasının sebebine gelince, burada söz konusu kişiler görünüşte mümin, kalpte ise kâfir olanlardır. Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem) onları gerçek iman sahibi kişilerden bu şekilde ayırmıştır. Zahiren kâfir olmadıkları için de küfür yerine nifak lafzını kullanmıştır.

Bu hadis, Buhârî'nin yanında dört raviyle Resûlullah'a (sallallahu aleyhi vesellem) ulaşmıştır. Müslim'in yanında ise beş raviyle Resûlullah'a (sallallahu aleyhi vesellem) dayandırılır. İsnâdında hem kendisinin, hem de babasının ismi aynı olan ravi bulunmaktadır. Buhârî bu hadisi *Fadâilu'l-Ensâr* konusu içinde de tahrir etmiştir. Müslim ve Nesâî de tahrir etmişlerdir.

۱۱ - باب

11- BÂB

Bir önceki hadiste Ensâr'ı sevmenin üzerinde durulmuştur. Bir sonraki hadiste ise onlara Ensâr denilmesinin sebeplerine değinilecektir. Daha önce onlara *Benî Kayle* denilirdi. Kayle de Evs ve Hazrec kabilelerinin ortak anası olan bir kadındır. Akabe gecesinde Allah'ın dini ve şeriatını yüklenmek üzere biat etmeleri sonrasında Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem) onlara Ensâr ismini vermiştir.

۱۸ - حَدَّثَنَا أَبُو الْيَمَانِ قَالَ أَخْبَرَنَا شُعَيْبٌ عَنِ الزُّهْرِيِّ قَالَ أَخْبَرَنِي أَبُو إِدْرِيسَ عَائِدُ اللَّهِ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ أَنَّ عُبَادَةَ بْنَ الصَّامِتِ - رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ - وَكَانَ شَهِيدَ بَدْرًا ، وَهُوَ أَحَدُ النُّبَّاءِ لَيْلَةَ الْعَقَبَةِ - أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ قَالَ وَحَوْلَهُ عَصَابَةٌ مِنْ أَصْحَابِهِ « بَايَعُونِي عَلَى أَنْ لَا تُشْرِكُوا بِاللَّهِ شَيْئًا ، وَلَا تَسْرِقُوا ، وَلَا تَزْنُوا ، وَلَا تَقْتُلُوا أَوْلَادَكُمْ ، وَلَا تَأْتُوا بِبُهْتَانٍ تَفْتَرُونَهُ

بَيْنَ أَيْدِيكُمْ وَأَرْجُلِكُمْ ، وَلَا تَعْصُوا فِي مَعْرُوفٍ ، فَمَنْ وَفَى مِنْكُمْ فَأَجْرُهُ عَلَى اللَّهِ ، وَمَنْ أَصَابَ مِنْ ذَلِكَ شَيْئًا فَعُوقِبَ فِي الدُّنْيَا فَهُوَ كَفَّارَةٌ لَهُ ، وَمَنْ أَصَابَ مِنْ ذَلِكَ شَيْئًا ثُمَّ سَتَرَهُ اللَّهُ ، فَهُوَ إِلَى اللَّهِ إِنْ شَاءَ عَمَّا عَنْهُ ، وَإِنْ شَاءَ عَاقِبُهُ . فَبَايَعْنَاهُ عَلَى ذَلِكَ أطرافه ٣٨٩٢ ، ٣٨٩٣ ، ٣٩٩٩ ، ٤٨٩٤ ، ٦٧٨٤ ، ٦٨٠١ ، ٦٨٧٣ ، ٧٠٥٥ ، ٧١٩٩ ، ٧٢١٣ ،

٧٤٦٨ - تحفة ٥٠٩٤

18- "Ebu'l-Yemân — Şuayb — Zührî — Ebû İdrîs Âizullah b. Abdillâh" isnâdıyla Ubâde b. es-Sâmit —ki Bedir savaşına katılmış, Akabe biatında temsilci olarak bulunmuştur— şöyle demiştir: "Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem), yanında ashâbından bir topluluk varken: «Allah'a hiçbir şeyi ortak koşturmak, hırsızlık yapmamak, zina etmemek, çocuklarınızı öldürmemek, el ve ayaklarınız arasından (yani kendiliğinizden) uydurulan yalanlarla iftirada bulunmamak ve iyi olan şeylere karşı çıkmamak üzere bana biat edin. İçinizden bunları yerine getiren kişi sevabını Yüce Allah'tan alacaktır. Bunlardan birini işleyen ve dünyada iken de cezalandırılan kişinin bu cezası kefareti olur. Bunlardan birini işleyip de bu suçu gizli kalan kişinin ise cezası Allah'a kalmıştır. Yüce Allah dilerse onu affeder, dilerse de cezalandırır» buyurdu. Biz de bu şartlar üzerinden ona biat ettik."¹

Ebu'l-Yemân, Hakem b. Nâfi' el-Hımsî'dir.

Şuayb, İbn Ebî Hamza el-Kureşî'dir.

Zührî, Muhammed b. Müslim'dir.

Ebû İdrîs, Âizullah b. Abdillâh el-Havlânî ed-Dimaşkî'dir. Abdullâh b. Ömer'in oğludur. Huneyn savaşının yapıldığı yıl doğmuş, hicri 80 yılında vefat etmiştir.

Ubâde, Ubâde b. es-Sâmit b. Kays el-Ensârî el-Hazrecî'dir. Hicri 34 yılında 72 yaşındayken Remle'de vefat etmiştir. Hicri 45 yılında Muâviye'nin hilafeti zamanında vefat ettiği de söylenmiştir. Buhârî'de 9 hadisi vardır. Bedir

¹ Hadis ayrıca 3892, 3893, 3999, 4894, 6784, 6801, 6873, 7055, 7199, 7213 ve 7568'de geçmektedir. Müslim (1709)

savaşına katılmıştır. Minâ'da gerçekleşen birinci Akabe biatında Medineli 12 temsilciden biriydi.

Ubâde'nin bildirdiğine göre Akabe gecesinde Resûlullah'ın (sallallahu aleyhi vesellem) yanında ashâbından bir topluluk vardı. Metinde geçen “İsâbe” lafzı 10 ile 40 arasında bir sayıyı ifade eder.

Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem) yanında bulunanlara belli şartlar üzerinden kendisine biat etmelerini istedi. Bunlardan biri genel mânâda şirkten uzak durup Allah’a hiçbir şeyi ortak koşmamalarıdır. Bir diğeri hırsızlık yapmamalarıdır. Bir diğeri zina etmemeleridir.

Bir diğeri çocuklarını öldürmemeleridir. Burada özellikle çocukların zikredilmesi Araplar arasında fakirlikten dolayı çocukların öldürülmesinin yaygın olmasından dolayıdır. Bunlar içinde en çirkini de kızların diri diri gömülmesidir. Bundan kasıt hem çocukların öldürülmesi, hem de akrabalık bağlarının kesilmesi de olabilir.

Bir diğeri el ve ayakların arasından (kendiliğinden) uydurulan yalanlarla iftirada bulunmamaktır. İftiradan bahsedilirken sadece el ve ayakların zikredilmesi fiillerin genelinin bunlar vasıtasıyla yapılmasından dolayıdır. Burada kendilerinin yanından uydurdukları veya el ile ayaklar arasında bulunan kalpten uydurdukları yalanlarla iftirada bulunmamaları istenmiştir.

Bir diğeri de iyi olan şeylere karşı çıkmamalarıdır. Burada iyiden kasıt, emir olsun yasak olsun hüküm koyucunun açıklamasıyla iyi olarak bilinen şeylerdir. Orada bulunanların içini rahatlatmak için de “iyi” lafzıyla zikredilmiştir. Çünkü Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem) ancak iyi olan şeyleri emreder. Beydâvî bu yöndeki âyeti açıklarken “iyi olan şeylere karşı çıkmamak” ifadesinden Allah’a karşı isyan sayılan konularda hiç kimseye itaat olmayacağını da çıkarır.

Devamında Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem), yasaklanan bu şeylerden uzak duran kişinin mükafatının Allah’a kaldığını bildirmiştir. Şirk dışında bu yasaklardan birini yapıp da cezalandırılan kişinin bu cezasının suçuna kefarete olacağını, bu suçtan dolayı âhirette cezalandırılmayacağını bildirmiştir.

Bazılarına göre birini öldüren kişinin öldürülmesi, başkasını böylesi bir suçtan caydırmak içindir. Öldürülen kişinin ise âhirette katilden yana hakkı baki kalır. Ancak böylesi bir durumda katilin affedilmesinin caiz olamayacağı

söylenerek bu görüş tenkit edilmiştir. Fakihlerin geneli ise bu hadisin zahirine dayanarak uygulanan cezanın işlenen suça kefâret olacağını söylemiştir.

Tirmizî’de Ali b. Ebî Tâlib’den naklen buna benzer merfû bir hadis gelmiştir. Bu hadiste de Resûlullah'ın (sallallahu aleyhi vesellem): *“Kim bir suç işler de dünyada iken cezalandırılırsa, Allah (âhirette de cezalandırarak) kuluna azabını iki defa çektirmeyecek kadar kerem sahibidir”* buyurduğu zikredilir.

Hadiste cezanın kefâret olması konusunda genel bir ifade kullanılmıştır. Ancak mürted olan kişi bundan dolayı öldürüldüğünde, öldürülmesinin suçuna kefâret olmaması bu genel ifadeye göre sıkıntı doğurmaktadır.

Bazıları buna cevap olarak hadisteki genel ifadenin **“Allah, kendisine ortak koşulmasını asla bağışlamaz”¹** âyetiyle tahsis edildiğini söylemiştir.

Bazılarına göre bu hadiste zikredilen şirkten kasıt, küçük şirk olan riya’dır. Ancak dini alanda şirk denildiği zaman tevhidin zıddı olan şirk anlaşıldığından dolayı bu görüş tenkide maruz kalmıştır.

Âlimlerden bazıları ise Bezzâr ve Hâkim’in Ebû Hureyre kanalıyla Resûlullah'tan (sallallahu aleyhi vesellem) rivayet ettikleri: *“Hadlerin (şeri cezaların) işlenen suçların kefâreti olup olmadığını bilmiyorum”* hadisi dolayısıyla bu konuda görüş belirtmekten kaçınmışlardır.

Bazılarına göre isnâd bakımından Ubâde’nin hadisi Ebû Hureyre’nin hadisinden daha sahihtir. Bazılarına göre de Ebû Hureyre’nin hadisi, Yüce Allah’ın Resûlullah'a (sallallahu aleyhi vesellem) bu konuyu bildirmesinden önce söylenmiştir. Daha sonra Yüce Allah bu yöndeki hükmünü ona bildirmiştir.

Bazıları birinci Akabe biatında gerçekleşen Ubâde’nin hadisinin Ebû Hureyre’nin Müslüman olmasından çok daha önce olduğunu söyleyerek buna itiraz etmiştir. Bazıları buna cevap olarak Ebû Hureyre’nin hadisinin daha önce gerçekleştiğini, zira Ubâde’nin hadisinin birinci Akabe biatında değil de Mekke’nin fethinden sonra gerçekleştiğini söylemiştir.

Kâdı İyâd ve başkaları ise Ubâde’nin hadisinin birinci Akabe biatında Minâ’da gerçekleştiğini açık ve net bir şekilde dile getirmişler, hadiste Ubâde’nin temsilcilerden biri olduğunun belirtilmesinin de bunu gösterdiğini söylemişlerdir.

¹ Nisâ Sur. 48

Devamında Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem), sayılan suçlardan birini işleyip de bu suçu açığa çıkmayan kişinin cezasının Allah'a kaldığını, dilerse onu affedip dilerse de cezalandıracağını bildirmiştir. Bu genel ifade, günahından dolayı tövbe edeni de etmeyeniyi de kapsamaktadır. Cezalandırma veya affetme Allah'ın dilemesine bağlı olduğu için de hiç kimse için kesin cehennemliktir denilemez.

Cumhura göre ise tövbe eden kişinin işlediği günahlardan yana bir sorumluluğu kalmaz. Ancak buna rağmen kişi tövbesinin kabul görüp görmediğini bilemeyeceği için cezadan yana emin olmamalıdır.

Hadiste kadı olan birinin yine kadı olan birinden rivayeti vardır. Bu iki kadı da Ebû İdrîs ve Ubâde'dir. Aynı şekilde Resûlullah'ı (sallallahu aleyhi vesellem) gören birinin yine Resûlullah'ı (sallallahu aleyhi vesellem) gören başka birinden rivayeti vardır. Zira Ebû İdrîs de Resûlullah'ı (sallallahu aleyhi vesellem) görmüştür.

Buhârî bu hadisi ayrıca *Meğâzî*, *Ahkâm*, *Ensâr'ın Heyetleri* ve *Hudûd* konuları içinde de zikretmiştir. Müslim de *Hudûd* konusu içinde zikretmiştir. Tirmizî ve Nesâî de değişik lafızlarla rivayet etmişlerdir.

Buhârî, Resûlullah'ın (sallallahu aleyhi vesellem) sevgisi yolunda küfür ve dalâlet fitnelerinden uzaklaşarak canlarını ve mallarını ortaya koyan Ensâr'ın faziletlerini bu şekilde zikredip bitirdikten sonra fitnelerden sakınmanın faziletlerine başlamıştır.

۱۲ - بَابُ مِنَ الدِّينِ الْفِرَارُ مِنَ الْفِتَنِ

12- FİTNELERDEN KAÇMAK DİNDENDİR

۱۹ - حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ مَسْلَمَةَ عَنْ مَالِكٍ عَنْ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ أَبِي صَعْصَعَةَ عَنْ أَبِيهِ عَنْ أَبِي سَعِيدٍ الْخُدْرِيِّ أَنَّهُ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ «يُوشِكُ أَنْ يَكُونَ خَيْرَ مَالِ الْمُسْلِمِ غَنَمٌ يَتَّبِعُ بِهَا شَعَفَ الْجِبَالِ وَمَوَاقِعَ الْقَطْرِ، يَوْرُ بِدِينِهِ مِنَ الْفِتَنِ»
 أطرافه ۳۳۰۰، ۳۶۰۰، ۶۴۹۵، ۷۰۸۸ - تحفة ۴۱۰۳

19- “Abdullah b. Mesleme — Mâlik — Abdurrahman b. Abdillâh b. Abdirrahman b. Ebî Sa'sa'a — babası Abdullah” isnâdıyla Ebû Saîd el-Hudrî'nin bildirdiğine göre Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem) şöyle

buyurmuştur: “Yakında bir müslümanın, dinini fitnelerden korumak için dağ başlarında ve yağmur sularının düştüğü yerlerde güdeceği koyunları en hayırlı malı olacaktır.”¹

Abdullah b. Mesleme, Abdullah b. Mesleme b. Ka’neb el-Hârisî el-Basrî’dir. *Muvattâ*’nın ravilerinden ve duaları kabul gören kişilerden biridir. Hicri 221 yılında vefat etmiştir.

Mâlik, Mâlik b. Enes’tir.

Abdurrahman, Abdurrahman b. Abdillâh b. Abdurrahman b. Ebî Sa’sa’a el-Ensârî el-Mâzinî el-Medenî’dir. Hicri 139 yılında vefat etmiştir.

Abdullah, Abdurrahman’ın babasıdır.

Ebû Saîd el-Hudrî, Sa’d b. Mâlik b. Sinân el-Hazrecî el-Ensârî’dir. Hicri 64 veya 74 yılında Medine’de vefat etmiştir. Buhârî’de 66 hadisi vardır.

Başlıkta hadisın lafzı göz önünde bulundurularak fitnelerden kaçmanın imandan değil, dinden olduğu bildirilmiştir. Ancak burada Buhârî’nin kastı dinin hakikati değildir. Zira fitnelerden kaçmak dinden değildir. Bu başlığın anlamı da fitnelerden kaçmanın imanın şubelerinden bir şube olduğudur.

Hadise göre yakın bir zamanda bir müslümanın en hayırlı malı, dağ başlarında veya vadi ile sahralarda peşinden gideceği koyunlar olacağı bildirilmiştir. En hayırlı malı olmasının sebebi de, fitne zamanlarında bu şekilde dinini fitnelerden koruyacak olmasıdır.

Fitne zamanlarında uzlet, faziletli ve övülen bir tavidir. Ancak fitneyi ortadan kaldırma imkanı olanların, insanların arasına karışması ve fitneyi yok etmek için çalışması şartlara göre farz-ı ayn veya farz-ı kifayedir.

Fitnenin olmadığı durumlarda ise uzlete çekilme konusunda ihtilaf edilmiştir. Şâfiî, kişinin kendisine gerekli olan dini bilgi ve hükümleri öğrenmesi veya başkalarına öğretmesi, ahlakını geliştirmesi için insanların arasına karışmasını uzlete tercih etmiş ve daha faziletli olduğunu söylemiştir.

Başkaları ise kişinin hakiki mânâda günahlardan selamette kalması, bildikleriyle amel etmesi ve Allah’ı zikretmesi açısından uzleti insanların arasına karışmaya tercih etmiştir.

¹ Hadis ayrıca 3300, 3600, 6495 ve 7088’de geçmektedir.

Kişinin kemale ermesi hem uzlet, hem de insanların arasına karışmasıyla olur. İnsanların arasına karışarak dinini fitnelerden koruyamayacak olan kişiye uzlet gereklidir. Ancak hakkı bilip ona uyan, batılı bilip ondan uzak durabilenlerin ise insanların arasında kalması gerekir. Bunları bilmeyenlerin de öğrenip iyice anlaması için insanların arasında durması gereklidir.

Bu hadisin ravilerinin tümü Medinelidir. Buhârî bu hadisi ayrıca *Fiten*, *Rikâk* ve *Peygamberlik Alametleri* konuları içinde rivayet etmiştir. Ebû Dâvud ve Nesâî de tahrir etmişlerdir.

Fitnelerden kaçabilmek kişinin dini açıdan gücüne bağlı ise bu durum kişinin marifet gücüne de işaret eder. Bundan dolayı Buhârî bir sonraki hadiste buna değinir.

۱۳ - بَابُ قَوْلِ النَّبِيِّ ﷺ «أَنَا أَعْلَمُكُمْ بِاللَّهِ» وَأَنَّ الْمَعْرِفَةَ فِعْلُ الْقَلْبِ لِقَوْلِ اللَّهِ تَعَالَى «وَلَكِنْ يُؤْخِذُكُمْ بِمَا كَسَبَتْ قُلُوبُكُمْ»

13- RESÛLULLAH'IN (sallallahu aleyhi vesellem): "Allah'ı en çok bileniniz benim" SÖZÜ; "Ama kalplerinizin kazandıklarından dolayı sorumlu tutar"¹ ÂYETİNE GÖRE MARİFETİN KALBİN BİR FİİLİ OLMASI

Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem), Allah'ı herkesten çok bildiğini söylemiştir ki doğrudur. Zira kişi dini yönden ne kadar güçlü olursa Rabbini bilme konusunda da o kadar güçlü olur. Bu hadisin de zahiri imanın artıp eksildiğine işaret etmektedir.

Marifet, kalbin bir fiilidir. Bundan dolayı Kerâmiyye mezhebinden olanların aksine iman için kalpten bir itikat olmadıktan sonra sadece dil ile ikrar yeterli değildir. İtikat da kalbin bir fiilidir.

"Ama kalplerinizin kazandıklarından dolayı sorumlu tutar"² âyetinde devamlılıkla kalbin içine yerleşen şeylerden dolayı Yüce Allah'ın kişileri sorumlu tutacağı bildirilmiştir.

Resûlullah'ın (sallallahu aleyhi vesellem): "Yüce Allah, dile getirmediikleri ve uygulamaya koymadıkları sürece ümmetimi, içlerinden geçirdikleri şeylerden

¹ Bakara Sur. 225

² Bakara Sur. 225

dolayı hesaba çekmeyecektir” buyruğunun buna ters düştüğü söylenecek olursa da: “Bu hadisteki durum kalpte yerleşmeyen ve söküp atılma imkanı olan şeyler içindir” karşılığını veririz.

۲۰ - حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ سَلَامٍ قَالَ أَخْبَرَنَا عَبْدَةُ عَنْ هِشَامٍ عَنْ أَبِيهِ عَنْ عَائِشَةَ قَالَتْ كَانَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ إِذَا أَمَرَهُمْ أَمْرَهُمْ مِنَ الْأَعْمَالِ بِمَا يُطِيقُونَ قَالُوا إِنَّا لَنَسْنَا كَهَيْئَتِكَ يَا رَسُولَ اللَّهِ ، إِنَّ اللَّهَ قَدْ غَفَرَ لَكَ مَا تَقَدَّمَ مِنْ ذَنْبِكَ وَمَا تَأَخَّرَ فَيَغْضَبُ حَتَّى يُعْرِفَ الْغَضَبُ فِي وَجْهِهِ ثُمَّ يَقُولُ « إِنَّ أَنْتَ أَكْثَرُكُمْ وَأَعْلَمُكُمْ بِاللَّهِ أَنَا »

20- “Muhammed b. Selâm — Abde — Hişâm — Hişâm’ın babası” isnâdıyla Hz. Âişe şöyle demiştir: Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem) bir şey emredeceği zaman yapmaya güçleri yetebilecek şeyleri emrederdi. Ashab: “Ey Allah’ın Resûlü! Bizler senin gibi değiliz! Zira Yüce Allah senin geçmiş ve gelecek günahlarını bağışlamıştır” dediklerinde, Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem) öyle bir öfkelenirdi ki öfkesi yüzüne yansırırdı ve: “*İçinizde en takvalınız ve Allah’ı en iyi bileniniz benim*” karşılığını verirdi.¹

Muhammed, Muhammed b. Selâm el-Bîkendî’dir. Babası Ebu’l-Ferec es-Sülemî el-Buhârî’dir. Buhâra yakınlarında bir belde olan Bîkend’e nisbet edilmiştir. Muhammed hicri 225 yılında vefat etmiştir. Kütüb-i Sitte imamları içinde sadece Buhârî onun bu hadisini rivayet etmiştir.

Abde, Abdurrahman b. Süleymân b. Hâcib el-Kilâbî el-Kûffî’dir. Abde onun lakabıdır. Hicri 187 veya 188 yılında vefat etmiştir.

Hişâm, Hişâm b. Urve’dir. Babası da Urve b. ez-Zübeyr b. el-Avvâm’dır.

Hiz. Âişe’nin bildirdiğine göre Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem) ashâbına bir şey emredeceği zaman güçlerinin yetebileceği ve devamlı yapabilecekleri bir şey olmasına dikkat ederdi. Zira amellerin en hayırlısı az da olsa devamlı yapılanıdır. Amelin çok ve ağır olması da devamlı yapılmasına engeldir.

¹ Müslim (2356)

Bunun karşılığında sahabe bazen “Bizler senin gibi değiliz! Zira Yüce Allah senin geçmiş ve gelecek günahlarını bağışlamıştır” derdi. Allah doğrusunu bilir, bundan kasıt, Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem) ile günahların arasına engel konulmasıdır. Zira bağışlanmak kişinin ya günahla arasına ya da günahıyla cezasının arasına girmek demektir. Peygamberler için yakışanı birincisidir. Onların ümmetleri için de ikincisi geçerlidir.

Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem) onların bu sözü üzerine öfkelenir, öfkesi yüzüne yansır. Bu sözleri karşısında da onlara: “İçinizde en takvalınız ve Allah’ı en iyi bileniniz benim” derdi.

Sahabe ona: “Sen bağışlanmışsın ve amele ihtiyacın da yoktur. Buna rağmen devamlı olarak amelde bulunuyorsun. Biz ise senin gibi değiliz. Bu günahlarımızla ne yapacağız?” der gibidir. Resûlullah da (sallallahu aleyhi vesellem) onlara, içlerinde en takvalı olanın ve Allah’ı en iyi bilenin kendisi olduğunu, bundan dolayı amelde herkesten fazla kendisinin bulunması gerektiğini söylerdi. Burada Resûlullah’ın (sallallahu aleyhi vesellem) hem ameli, hem de ilmi gücüne işaret edilmiştir.

İbn Hacer’in dediğine göre bu hadis *Sahîh*’teki garîb rivayetlerdendir ve sadece bu kanalla bilinmektedir. Hişâm’ın rivayetiyle meşhurdur. Ravileri hepsi de değerli kişiler olan Buhâralı, Kufeli ve Medineli ravilerdir.

Sahabe, itaatin tadına daha fazla varmak için Resûlullah’tan (sallallahu aleyhi vesellem) kendilerine daha çok amel yapmayı emretmesini istemişlerdir. Buhârî bunu zikrettikten sonra imanın tadını verecek olan vasıflar konusuna girer.

١٤ - باب مَنْ كَرِهَ أَنْ يَعُودَ فِي الْكُفْرِ كَمَا يَكْرَهُ أَنْ يُلْقَى فِي النَّارِ مِنَ الْإِيمَانِ

14- KİŞİNİN KÜFRE DÖNMEYİ ATEŞE ATILMAK GİBİ KÖTÜ GÖRMESİ İMANDANDIR

Allah tarafından küfürden kurtarılan kişinin tekrar küfre dönmeyi ateşe atılmak gibi kötü görmesi imanın şubelerindendir.

٢١ - حَدَّثَنَا سُلَيْمَانُ بْنُ حَرْبٍ قَالَ حَدَّثَنَا شُعْبَةُ عَنْ قَتَادَةَ عَنْ أَنَسٍ - رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ - عَنِ

النَّبِيِّ ﷺ قَالَ « ثَلَاثٌ مَنْ كُنَّ فِيهِ وَجَدَ حَلَاوَةَ الْإِيمَانِ مَنْ كَانَ اللَّهُ وَرَسُولُهُ أَحَبَّ إِلَيْهِ مِمَّا

سَوَاهُمَا ، وَمَنْ أَحَبَّ عَبْدًا لَا يُحِبُّهُ إِلَّا لِلَّهِ ، وَمَنْ يَكْرَهُ أَنْ يَعُودَ فِي الْكُفْرِ بَعْدَ إِذْ أَنْقَذَهُ اللَّهُ ،
كَمَا يَكْرَهُ أَنْ يُلْقَى فِي النَّارِ . أطرافه ١٦ ، ٦٠٤١ ، ٦٩٤١ - تحفة ١٢٥٥

21- “Süleymân b. Harb — Şu’be — Katâde” isnâdıyla Enes’in bildirdiğine göre Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem) şöyle buyurmuştur: “Üç şey kimde bulunursa imanın tadını alır. Biri, kişinin Allah’ı ve Resûl’ünü diğer bütün şeylerden daha fazla sevmesidir. Diğeri, birini sadece Allah rızası için sevmesidir. Bir diğeri de Yüce Allah kendisini küfürden kurtardıktan sonra yeniden küfre dönmeyi ateşe atılmak gibi kötü görmesidir.”¹

Süleymân, Süleymân b. Harb el-Ezdî el-Vahşî el-Basrî’dir. Ezd kabilesinin bir koluna nisbet edilmiştir. Hicri 224 yılında Basra’da vefat etmiştir.

Şu’be, Şube b. el-Haccâc’tır.

Katâde, Katâde b. Diâme’dir.

Hadise göre üç hasleti taşıyan kişi imanın tadına varır. Bu uğurda türlü zorluklara katlanır ve bu zorlukları da dünya zevklerine tercih eder. Bazıları bu tadın hissî, bazıları da manevi olduğunu söylemiştir.

Dinden dönmesi için kâfirlerin türlü işkenceleri altında Hz. Bilâl’in “Ehad! Ehad!” demesi bu tadın hissî olduğuna örnektir. Hz. Bilâl işkencelerin verdiği acıyı imandan aldığı tat ile karmıştır. Vefat anında ailesi: “Vay başımıza gelenler!” diye ağlarken, kendisi: “Ne mutlu bana! Yarın Muhammed (sallallahu aleyhi vesellem) ve ashâbıyla buluşacağım!” diyordu. Burada da ölümün acısını sevdikleriyle buluşmanın vereceği tat ile karmıştır. Bu da imanın tadıdır.

Ağzın bal ve benzeri yiyeceklerden tat alması gibi gaflet ve nefsi arzulara uymaktan kaynaklanan hastalıklardan uzak olan bir kalp, imanın tadını aynı şekilde alır. Ancak böylesi bir tada varmak için birincisi kişinin Allah’ı ve Resûl’ünü diğer bütün şeylerden daha fazla sevmesi gerekir. Bunun içine kişinin kendi nefsi, anne-baba, çoluk çocuk, mal mülk, canlı cansız her türlü şey girmektedir. Kişi Allah’ı ve Resûl’ünü bunların hepsinden daha fazla sevdiği zaman imanın tadına varabilir.

¹ Müslim (43)

Bir diğeri; daha önceki rivayette geçtiği gibi birini veya bir şeyi sadece Allah için sevmesidir. Bir diğeri de; Allah'ın inayetiyle imana erdikten sonra küfre tekrar dönmeyi ateşe atılmak gibi kötü görmesi ve bundan kaçınmasıdır. Hem söz, hem de fiille İslam dinine yardım etmek, şeriatı savunmak, Resûlullah'ın (sallallahu aleyhi vesellem) güzel meziyetlerini ahlak edinmek bu sevginin göstergelerindendir.

Daha önceki hadislerle birlikte düşünüldüğünde bu hadis de bizlere üç şeyi vermektedir. Bunlardan biri imanın tadıdır. Diğeri Allah için sevmektir. Bir diğeri de küfrü ateşe atılmak gibi kötü görüp ondan sakınmaktır.

Bu hasletlerden her biri her bir insanda farklı derecelerde olabilir. Bu dereceye göre de insanların amelleri kendini gösterir. Buhârî bunları zikrettikten sonra amellerin kendi aralarındaki üstünlükleri konusuna girmiştir.

۱۵ - بَابُ تَفَاضُلِ أَهْلِ الْإِيمَانِ فِي الْأَعْمَالِ

15- AMEL BAKIMINDAN MÜMİNLERİN BİRBİRLERİNE ÜSTÜNLÜKLERİ

۲۲ - حَدَّثَنَا إِسْمَاعِيلُ قَالَ حَدَّثَنِي مَالِكٌ عَنْ عَمْرِو بْنِ يَحْيَى الْمَازِنِيِّ عَنْ أَبِيهِ عَنْ أَبِي سَعِيدٍ الْخُدْرِيِّ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ - عَنِ النَّبِيِّ ﷺ قَالَ « يَدْخُلُ أَهْلُ الْجَنَّةِ الْجَنَّةَ ، وَأَهْلُ النَّارِ النَّارَ ، ثُمَّ يَقُولُ اللَّهُ تَعَالَى أَخْرِجُوا مَنْ كَانَ فِي قَلْبِهِ مِثْقَالُ حَبَّةٍ مِنْ خَرَدَلٍ مِنْ إِيْمَانٍ فَيُخْرِجُونَ مِنْهَا قَدْ اسْوَدُّوا فَيُلْقَوْنَ فِي نَهْرِ الْحَيَا - أَوْ الْحَيَاةِ ، شَكَّ مَالِكٌ - فَيَنْبُتُونَ كَمَا تَنْبُتُ الْحَبَّةُ فِي جَانِبِ السَّبِيلِ ، أَلَمْ تَرَ أَنَّهَا تَخْرُجُ صَفْرَاءَ مُلْتَوِيَةً » قَالَ وَهَيْبٌ حَدَّثَنَا عَمْرُو « الْحَيَاةِ » . وَقَالَ « خَرَدَلٍ مِنْ خَيْرٍ » . أطرافه ٤٥٨١ ، ٤٩١٩ ، ٦٥٦٠ ، ٦٥٧٤ ، ٧٤٣٨ ،

٧٤٣٩ - تحفة ٤٤٠٧

22- "İsmâil — Mâlik — Amr b. Yahya el-Mâzinî — babası Yahya" isnâdıyla Ebû Saîd el-Hudrî'nin bildirdiğine göre Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem) şöyle buyurmuştur: "Cennetlikler cennete, cehennemlikler de cehenneme girdikten sonra Yüce Allah: «Kalbinde hardal tanesi kadar iman

bulunan kişileri (cehennemden) çıkarın» buyurur. Bunun üzerine bu kişiler kararmış bir şekilde çıkarılıp “haya” —veya hayat— nehrine atılırlar. Atıldıktan sonra da su kenarında bulunan tohumların bitmesi gibi çabucak biterler. Bunların nasıl sapsarı çıkıp yükseldiğini görmez misin?”

Vuheyb ise bunu Amr’dan “*hayat nehri*” ile “*hardal tanesi kadar hayır*” lafızlarıyla rivayet etmiştir.¹

İsmâîl, İsmâîl b. Ebî Uveys b. Abdillâh el-Asbahî el-Medenî’dir. İmam Malik’in kız kardeşinin oğludur. Hicri 226 yılının Receb ayında vefat etmiştir.

Mâlik, Mâlik b. Enes’tir.

Amr, Amr b. Yahya b. Umâre el-Mâzinî el-Medenî’dir. Hicri 140 yılında vefat etmiştir. Amr’ın babası da Yahya’dır.

Ebû Saîd el-Hudrî, Sa’d b. Mâlik el-Hudrî’dir.

Bu bölümde amellerden dolayı insanlar arasında ortaya çıkan farklılıklar anlatılmıştır.

Hadise göre, cennetlikler cennete, cehennemlikler de cehenneme girdikten sonra Yüce Allah meleklerle, kalbinde hardal tanesi kadar iman bulunanları cehennemden çıkarmalarını emreder. Burada hardal tanesi kadar denilmesi hayattayken kişi için gerekli olan asgari imanın bu olduğu anlamında değil, cehennemden çıkartılması için bu kadarlık bir iman bile yeterli olacağı anlamındadır.

Hardal tanesi denilerek bir benzetme yapılmıştır. Bu da ağırlığa yönelik değil, marifete yönelik bir ölçüdür. Zira imanın tartılabilir ve ölçülebilir bir cismi yoktur. Soyut olan bir şey daha iyi anlaşılması için somut olan bir şeye benzetilerek anlatılmıştır.

Gazâlî, “*Kalbinde hardal tanesi kadar iman bulunan kişileri (cehennemden) çıkarın*” sözünden iman eden, ancak bunu dile getirmeden vefat eden kişinin de kurtulacağını çıkarır ve: “Kişi kalbinde iman etmesine rağmen bunu dil ile getirmediği zaman, namazın hak olduğuna iman eden ancak kılamadan ölen kişi gibi sayılır. Böylesi bir kişi de cehennemde ebedi olarak

¹ Hadis ayrıca 4581, 4919, 6560, 6574, 7438 ile 7439’da geçmektedir. Müslim (daha uzun metinle 183, 184-5)

kalmaz” der. Başkaları ise bu konuda farklı düşünür ve imanın, kalb ile tasdikini yanında dil ile ikrarı gerektirdiğini söyler. Bazıları ise dil ile ikrarı dünyadayken dini hükümlerin uygulanması için gerekli görür.

Yüce Allah’ın bu emri üzerine kalbinde hardal tanesi kadar bile olsa iman bulunanlar cehennemden, ateşten kömür gibi kararmış bir şekilde çıkarılırlar. Buradan çıkarılanlar yağmurla beslenen haya nehrine atılırlar. Bu nehre girenler de hayat bulurlar. Mâlik bunu rivayet ederken nehrin “haya” mı yoksa “hayat” mı olduğu konusunda tereddüt etmiştir. Bazı rivayetlerde utanma duygusu anlamını veren “hayâ” lafzı ile gelmiştir.

Burada nehirden kasıt, kişiye hayat verecek olan şeydir. Yağmurda da bitkiler hayat bulur. Hadisteki ifade ya yağmur anlamında olan “haya” ifadesidir. Ya da hayata kaynaklık eden anlamında “hayat” ifadesidir. Utanma duygusu anlamında olan “hayâ” ifadesi, hadisin mânâsına çok da uygun değildir.

Cehennemden kömür gibi kararmış bir şekilde çıkarılıp bu nehre atılanlar su kenarında bulunan tohumun bitmesi gibi yeniden biterler. Burada benzetme yönü, tohumun hızlıca bitmesi ve güzelliğidir. Kalbinde hardal tanesi kadar bile iman bulunan kişi atıldığı bu suyun içinden hızlıca ve görenlerin hoşuna gidecek bir sûretle çıkar. Zira suyun kenarında bulunan bitki tohumları da hızlıca ve göze hitap edecek güzellikte bitip yükselirler.

Bu hadisi Müslim de *İman* konusu¹ içinde tahrir etmiştir. Nesâî de tahrir etmiştir.

Buhârî’nin ikinci isnâdda zikrettiği *Vuheyb*, Vuheyb b. Hâlid b. Aclân el-Bâhilî el-Basrî’dir. *Amr* da Amr b. Yahya el-Mâzinî’dir.

Vuheyb bu hadisi Amr’dan rivayet ederken “*haya nehri*” yerine “*hayat nehri*” lafzını kullanır. Yine: “*Hardal tanesi kadar iman*” yerine “*hardal tanesi kadar hayır*” lafzını kullanır.

Buhârî, burada muallak olarak zikrettiği hadisi *Rikâk* konusu içinde “Mûsa b. İsmâîl — Vuheyb — Amr b. Yahya — Amr’ın babası Yahya — Ebû Saîd” isnâdıyla müsned olarak nakletmiştir.

¹ Müslim 81:2

Buhârî, bu hadisle iman olduktan sonra günahın kişiye zarar vermeyeceğini söyleyen Murcie mezhebine cevap vermiştir. Aynı şekilde günahların kişinin cehennemde ebedi kalmasına sebep olacağını söyleyen Mutezile mezhebine de bir cevap niteliğindedir.

۲۳ - حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ عُبَيْدٍ اللَّهُ قَالَ حَدَّثَنَا إِبْرَاهِيمُ بْنُ سَعْدٍ عَنْ صَالِحٍ عَنِ ابْنِ شِهَابٍ عَنْ أَبِي أُمَامَةَ بْنِ سَهْلٍ أَنَّهُ سَمِعَ أَبَا سَعِيدٍ الْخُدْرِيَّ يَقُولُ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ « بَيْنَا أَنَا نَائِمٌ رَأَيْتُ النَّاسَ يُعْرَضُونَ عَلَيَّ ، وَعَلَيْهِمْ قُمُصٌ مِنْهَا مَا يَبْلُغُ الثُّدْيَ ، وَمِنْهَا مَا دُونَ ذَلِكَ ، وَعُرِضَ عَلَيَّ عُمَرُ بْنُ الْخَطَّابِ وَعَلَيْهِ قَمِيصٌ يَجْرُهُ » قَالُوا فَمَا أَوَلْتَ ذَلِكَ يَا رَسُولَ اللَّهِ قَالَ « الدِّينَ » أطرافه ۳۶۹۱، ۷۰۰۸، ۷۰۰۹ - تحفة ۳۹۶۱

23- “Muhammed b. Ubeydillah — İbrâhîm b. Sa’d — Sâlih — İbn Şihâb — Ebû Umâme b. Sehl” isnâdıyla Ebû Saîd el-Hudrî şöyle demiştir: Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem): “Rüyamda insanların bana arz edildiklerini gördüm. Üzerlerinde gömlekler vardı. Kimilerinin gömleği göğsüne kadardı, kimilerinin de bundan daha kısaydı. Ömer b. el-Hattâb da bana arzedildi ve üzerinde yerde sürüdüğü bir gömlek vardı” buyurdu. Ashâb: “Ey Allah’ın Resûlü! Bunu neye yordun?” diye sorunca, Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem): “Dine!” buyurdu.¹

Muhammed, Muhammed b. Ubeydillah b. Muhammed b. Zeyd el-Kureşî el-Umevî el-Medenî’dir. Osmân b. Affân’ın azatlısıdır.

İbrâhîm, İbrâhîm b. Sa’d b. İbrâhîm b. Abdirrahman b. Avf b. Abdilhâris b. Zühre el-Medenî’dir. Tâbiündandır ve hicri 183 yılında Bağdat’ta vefat etmiştir.

Sâlih, Ebû Muhammed b. Keysân el-Ğifârî el-Medenî’dir. Tâbiündandır ve 160 yaşında vefat etmiştir. İlim öğrenmeye de 90 yaşlarında başlamıştır.

İbn Şihâb, İbn Şihâb ez-Zührî’dir.

Ebû Umâme, Es’ad b. Sehl b. Huneyf’tir. Sahabi olup olmadığı konusunda ihtilaf vardır. Hicri 100 yılında vefat etmiştir.

¹ Hadis ayrıca 3691, 7008 ve 7009’da geçmektedir. Müslim (2390)

Ebû Saîd, Sa'd b. Mâlik el-Hudrî'dir.

Hadiste zikredildiğine göre Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem) rüyasında insanların kendisine arz edildiğini görmüştür. Arz edilen insanlar da gömlek giyyordu. Kiminin gömleği göğüslerine kadar inerken, kiminin de bundan daha kısaydı. Aynı rüyada kendisine Ömer b. el-Hattâb arzedildi. Ömer'in üzerinde yerlerde sürünecek kadar uzun olan bir gömlek vardı.

Bunu dinleyen ashâb, Resûlullah'ın (sallallahu aleyhi vesellem) bu rüyayı neye yorduğunu sorunca, Allah Resûlü (sallallahu aleyhi vesellem): "*Dine*" cevabını vermiştir. Bazı rivayetlerde soruyu soran kişinin Ömer b. el-Hattâb olduğu, bazılarında Ebû Bekr olduğu zikredilir.

Bu rüyadan Ömer b. el-Hattâb'ın Ebû Bekr es-Siddîk'tan daha üstün olduğu anlamı çıkmaz. Zira Ebû Bekr es-Siddîk'in daha üstün olduğunu söyleyen rivayetler tevâtür derecesinde çoktur. Ebû Bekr es-Siddîk'in üstünlüğü konusunda da Ehl-i Sünnet'in icması vardır.

Bu hadiste din gömleğe benzetilmiştir. Zira gömlek insanın avret yerini örtüp onu korur. Din de insanı ateşe karşı korur. Örnek olarak verilen gömleğin her insanda farklı uzunlukta olması insanların iman ve din konusunda aynı seviyede olmadıklarına, birbirlerinden farklı olduğuna işaret eder.

Hadisin ravilerinin tümü Medinelidir. Buhârî bu hadisi ayrıca Ta'bîr ve *Ömer'in Faziletleri* konuları içinde tahrir etmiştir. Müslim, Tirmizî ve Nesâî de rivayet etmişlerdir.¹

Buhârî, iman sahiplerinin amellerine göre farklı derece ve seviyelerde olduklarını bu şekilde belirttikten sonra imanı eksilten şeyleri zikretmeye başlar.

¹ Müslim (7/112), Tirmizî (2286) ve Nesâî (8/113)

۱۶ - بَابُ الْحَيَاءِ مِنَ الْإِيمَانِ

16- HAYÂ İMANDANDIR

۲۴ - حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ يُسُفَ قَالَ أَخْبَرَنَا مَالِكُ بْنُ أَنَسٍ عَنِ ابْنِ شِهَابٍ عَنْ سَالِمِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ عَنْ أَبِيهِ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ مَرَّ عَلَى رَجُلٍ مِنَ الْأَنْصَارِ وَهُوَ يَعِظُ أَخَاهُ فِي الْحَيَاءِ ، فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ « دَعَهُ فَإِنَّ الْحَيَاءَ مِنَ الْإِيمَانِ » . طرفه ۶۱۱۸ - تحفة ۶۹۱۳

24- “Abdullah b. Yûsuf — Mâlik — İbn Şihâb — Sâlim b. Abdillâh” isnâdıyla Sâlim’in babası şöyle demiştir: Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem), Ensâr’dan, utanma konusunda kardeşine öğütlerde bulunan bir adama rastlayınca: “Onu rahat bırak! Zira hayâ imandandır” buyurdu.¹

Abdullah, Abdullah b. Yûsuf et-Tinnîsî’dir.

Mâlik, Mâlik b. Enes’tir.

İbn Şihâb, Muhammed b. Müslim ez-Zührî’dir.

Sâlim, Sâlim b. Abdillâh b. Ömer b. el-Hattâb el-Kureşî el-Adevî’dir. Tâbiûndan ve bir görüşe göre Medine’deki *fukahâ-i seb’a*’dan biridir. Hicri 185 veya 186 veya 188 yılında vefat etmiştir.

Sâlim’in babası, Abdullah b. Ömer’dir.

Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem), Ensâr’dan bir adamla karşılaştı. Bu adam utangaç olan öz veya din kardeşine hayâ konusunda öğütte bulunuyordu.

Râğıb el-İsfahânî hayâyı açıklarken: “Hayâ, kişinin hayvanlar gibi her istediğini yapmasının önüne geçen insani bir haslettir” der.

Burada öğütten kasıt, adamın kardeşini uyarması ve hatırlatmalarda bulunmasıdır. Buhârî aynı hadisi *el-Edebu’l-Müfred* eserinde “öğüt veriyordu” yerine “sitem ediyordu” lafzıyla zikretmiştir. Bu şekilde rivayeti farklı yerlerde her iki lafızla nakletmiştir.

Adamın kardeşi de çok utangaçtı. Bu utangaçlığı da hakkı olan bir şeyi bile almasına engel oluyordu. Bundan dolayı adam kardeşine utangaç olmaması konusunda uyarılarda bulunuyordu.

¹ Hadis ayrıca 6118’de geçmektedir. Müslim (36)

Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem) bu durumu görünce öğütte bulunan kişiye: *“Onu rahat bırak! Zira hayâ imandandır”* buyurmuştur. Çünkü hayâ da iman gibi kişinin günah işlemesine engel olur. İbn Kuteybe’ye göre bir şeyin yerini tutan şeye o şeyin isminin verilmesi gibi burada da hayâya iman denilmiştir.

Hayânın imandan olduğunu söylenmesinin anlamı, daha önceki hadiste geçtiği gibi imanın bir şubesi ve kişinin imanını kemale erdiren unsurlardan olduğudur.

Hadisin ravileri Abdullah dışında Medinelidir. Buhârî bu hadisi ayrıca *el-Birr ve’s-sila* konusu içinde de tahrir etmiştir. Müslim, Ebû Dâvud, Tirmizî ve Nesâî de rivayet etmişlerdir.¹

۱۷ - بَابُ إِفَانِ تَابُوا وَأَقَامُوا الصَّلَاةَ وَآتَوُا الزَّكَاةَ فَخَلُّوا سَبِيلَهُمْ

17- “Eğer Tövbe Eder, Namaz Kılar ve Zekat Verirlerse Yollarını Serbest Bırakın”² BUYRUĞU

Buhârî bu başlıkta âyetin tefsirini yapmış değildir. Bâb başlığında bu âyeti zikretmesinin sebebi amellerin imandan olduğunu ispatlarken bunda âyet ve hadislere dayandığını göstermektir.

Âyette müşriklerin, şirkten tövbe edip iman etmeleri, namazı vakitlerinde kılmaları, tövbelerinin göstergesi olarak da zekatı vermeleri durumunda serbest bırakılmaları emredilmiştir. Beydâvî’nin dediğine göre bu âyet, namaz kılmayan ve zekat vermeyen kişilerin kendi hallerine bırakılmayacaklarının delillerinden biridir.

Buhârî ayrıca bu başlıkta imanın amellere ihtiyacı olmadığını söyleyen Murcie’ye bir cevap vermiş, amellerin imandan olduğunu göstermek istemiştir.

۲۵ - حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ مُحَمَّدٍ الْمُسْنَدِيُّ قَالَ حَدَّثَنَا أَبُو رَوْحٍ الْحَرَمِيُّ بْنُ عُمَارَةَ قَالَ حَدَّثَنَا شُعْبَةُ عَنْ وَاقِدِ بْنِ مُحَمَّدٍ قَالَ سَمِعْتُ أَبِي يُحَدِّثُ عَنِ ابْنِ عُمَرَ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ

¹ Müslim (1/46), Ebû Dâvud (4795), Tirmizî (2615) ve Nesâî (8/121)

² Tevbe Sur. 5

قَالَ « أُمِرْتُ أَنْ أُقَاتِلَ النَّاسَ حَتَّى يَشْهَدُوا أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ وَأَنَّ مُحَمَّدًا رَسُولُ اللَّهِ ، وَيُقِيمُوا الصَّلَاةَ ، وَيُؤْتُوا الزَّكَاةَ ، فَإِذَا فَعَلُوا ذَلِكَ عَصَمُوا مِنِّي دِمَاءَهُمْ وَأَمْوَالَهُمْ إِلَّا بِحَقِّ الْإِسْلَامِ ، وَحِسَابُهُمْ عَلَى اللَّهِ »

25- “Abdullah b. Muhammed — Ebû Ravh el-Haremî b. Umâre — Şu’be — Vâkid b. Muhammed — Vâkid’ın babası” isnâdıyla İbn Ömer’in bildirdiğine göre Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem) şöyle buyurmuştur: *“İnsanlarla, Allah’tan başka ilah olmadığına, Muhammed’in de Allah’ın Resûlü olduğuna şahadet edinceye ve namazı kılıp zekatı verinceye kadar savaşmam emredildi. Bunu yapmaları halinde İslam’ın hakkı dışında canları ile mallarını bana karşı korumuş olurlar. (İçlerindeki) hesapları (gerçek niyetleri) ise Allah’a kalmıştır.”*¹

Abdullah, Abdullah b. Muhammed b. Abdillâh el-Müsnedî’dir.

Ebû Ravh, el-Haremî b. Umâre b. Ebî Hafsa Nâbit el-Atekî el-Basrî’dir. İsmi el-Haremî’dir. Ancak Harem bölgesine nisbetle bu ismi almış değildir. Hicri 201 yılında vefat etmiştir.

Şu’be, Şu’be b. el-Haccâc’tır.

Vâkid, Vâkid b. Muhammed b. Zeyd b. Abdillâh b. Ömer’dir. Babası da Muhammed b. Zeyd b. Abdillâh’tır.

İbn Ömer, Abdullah b. Ömer b. el-Hattâb’dir.

Hadiste Resûlullah’a (sallallahu aleyhi vesellem), insanlarla savaşması emredilmiştir. Burada genel bir ifadeyle özel bir topluluk kastedilmiştir. Kendileriyle savaşılması emredilen insanlar Ehl-i kitab dışındaki müşriklerdir. Nesâî’de bu hadisin: *“Müşriklerle savaşmam emredildi...”* lafzıyla gelmesi de bunu desteklemektedir. Bundan kasıt Ehl-i kitab ile savaş da olabilir.

Resûlullah’a (sallallahu aleyhi vesellem) bunlarla, Allah’tan başka ilah olmadığına, Muhammed’in (sallallahu aleyhi vesellem) Allah’ın Resûlü olduğuna şahadet edinceye, farz kılınan namazları gereği gibi ifa edinceye, aynı şekilde malları konusunda farz kılınan zekatı gerekli yerlere verinceye kadar savaşması emredilmiştir.

¹ Müslim (22)

Resûlullah'ın (sallallahu aleyhi vesellem) risaletini tasdik etmek, onun getirdiği bütün şeyleri de tasdik etmeyi içerir. *Cihâd* konusu içinde bu hadis Ebû Hureyre'den: *"Allah'tan başka ilah olmadığına şahadet edinceye kadar... lafzıyla nakledilir.*

Taberî'ye göre Ebû Hureyre'den gelen söz konusu hadisi Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem), tevhidi kabul etmeyen putperest müşriklerle savaş halindeyken söylemiştir. Başlıkta zikredilen hadisi ise tevhidi kabul eden, ancak Resûlullah'ın (sallallahu aleyhi vesellem) peygamberliğini inkâr eden Ehl-i kitab'dan olanlar hakkında söylemiştir.

Enes'ten gelen rivayette ise Resûlullah'ın (sallallahu aleyhi vesellem): *"Bizim gibi namazı kılana, bizim gibi zekatı verene ve bizim gibi kurban kesene kadar..."* buyurduğu zikredilir. İslam'a girip de cuma namazına ve cemaatle namaza katılma gibi salih amellerde bulunmayan kişilerle bunları yapana kadar savaşılar.

Şayet bunları yapmayı veya cizye vermeyi kabul ederlerse İslam'ın hakkı dışında canları ve mallarını koruma altına almış olurlar. İslam'ın hakkı da birini öldürme, birinin malını telef etme, namazı terk etme ve benzeri haddi gerektiren durumlardır.

Kalplerindekinden yana da hesapları Allah'a kalmıştır. Bundan kasıt onlara, söz ve fiillerinin zahirine göre hüküm verilip, ona dayanarak muamele edileceğidir. Ya da savaş, can ve mala yönelik bu hüküm insanlarla ilgili yani dünya ile ilgili olan kısmıdır. Cennet, cehennem, sevap, cezalandırma gibi âhiretle ilgili kısmı ise Allah'a bırakılmıştır.

Hadiste sadece namaz ve zekatın zikredilmesi, bedeni ve mali ibadetlerin esası olmalarından dolayıdır. Bunun yanında namaz dinin direği, zekat ise İslam'ın (cehennemden kurtuluşun) köprüsüdür.

Bu hadisten, kişiler konusunda amellerinin zahirine göre hüküm verileceği, iman konusunda delillerini de bilmeyi gerekli görenlerin aksine imanda dil ile ikrarın yeterli olacağı, tevhidi kabul edip dini hükümlere riayet edenlerin tekfir edilmeyeceği, zahirî küfür ve batınî küfür gibi bir ayrıma gitmeden kâfirin tövbesinin kabul edilmesi gerektiği anlaşılmaktadır.

İbn Hibbân'ın dediğine göre Buhârî ve Müslim bu hadisin sahih olduğu konusunda ittifak etmiş olsa da garîb bir hadistir. Çünkü Şu'be bunu

Vâkîd'dan rivayette tek kalmıştır. Şu'be kanalıyla da *azîz* bir rivayettir. Zira bunu Şu'be'den sadece Ebû Ravh el-Haremî ve Abdulmelik b. es-Sabbâh rivayet etmişlerdir. Ebû Ravh el-Haremî kanalıyla da *azîz* bir rivayettir. Çünkü bunu Ebû Ravh'tan sadece el-Müsnedî ve İbrâhîm b. Muhammed b. Ar'ara rivayet etmişlerdir. İbrâhîm kanalıyla da hadisi Ebû Avâne, İbn Hibbân, İsmâîlî ve başkaları tahrîc etmiştir. Abdulmelik kanalıyla da *ğarîb* bir hadistir. Zira bunu Abdulmelik'ten sadece Müslim'in hocası Ebû Ğassân Mâlik b. Abdilvâhid rivayet etmiştir.

İbn Hacer'in dediğine göre Buhârî bu hadisi ayrıca *Namaz* konusu içinde de tahrîc etmiştir.

Buhârî, Murcie mezhebine bir cevap olarak amellerin de imandan olduğunu bu şekilde gösterdikten sonra, Murcie mezhebinin iman için dil ile ikrarın yeterli olduğu görüşüne bir cevap olarak imanın amel olduğunu açıklamaya girişmiştir.

۱۸ - بَاب مَنْ قَالَ إِنَّ الْإِيمَانَ هُوَ الْعَمَلُ لِقَوْلِ اللَّهِ تَعَالَى ﴿وَتِلْكَ الْجَنَّةُ الَّتِي أُورِثْتُمُوهَا بِمَا كُنْتُمْ تَعْمَلُونَ﴾ . وَقَالَ عِدَّةٌ مِنْ أَهْلِ الْعِلْمِ فِي قَوْلِهِ تَعَالَى ﴿فَوَرَبُّكَ لَنَسْأَلَنَّهُمْ أَجْمَعِينَ * عَمَّا كَانُوا يَعْمَلُونَ﴾ عَنْ قَوْلٍ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ . وَقَالَ ﴿لِمِثْلِ هَذَا فَلْيَعْمَلِ الْعَامِلُونَ﴾

18- “Yaptıklarınıza karşılık size miras verilen cennet budur”¹
 ÂYETİNE GÖRE İMANIN AMEL OLDUĞUNU SÖYLEYENLER; BAZI
 ÂLİMLERİN “Rabbine andolsun, mutlaka onların hepsini
 yaptıklarından dolayı sorguya çekeceğiz”² ÂYETİNDE HESABI
 SORULACAK OLAN ŞEYİN “LÂ İLÂHE İLLALLAH” OLDUĞUNU
 SÖYLEMESİ; YÜCE ALLAH’IN: “Amel edenler böylesi için amel
 etsinler!”³ BUYURMASI

Bazıları “Yaptıklarınıza karşılık size miras verilen cennet budur”⁴
 âyetine göre imanin amel olduğunu söylemiştir. Âyette cennetin söz konusu
 kişilere miras olarak verildiği bildirilmiştir. Burada kişiye hak ettiği bir şey
 verildiği için mecazi olarak miras denilmiştir. Ya da kâfirin de bu hakta bir
 payı vardı, ancak küfrü bu payını almaya engel olduğu için onun hakkı mümin
 olan kişiye geçmiştir.

Beydâvî’ye göre yapılan amelden geriye kalan bir şey olduğu için amelin
 mükafatı mirasa benzetilmiştir ve bu âyette, “Siz ve eşleriniz, ağırlanmış
 olarak cennete giriniz!”⁵ âyetinde zikredilen cennete işaret vardır. Âyette
 müminlerin dünyada iken yaptıkları amellerine karşılık cennetin verildiği
 bildirilmiştir.

Bu âyet ile “Hiç kimse ameliyle cennete giremez” hadisi arasında herhangi
 bir zıtlık yoktur. Zira âyet kabul görmüş amellere verilen mükafatı dile
 getirmiştir. Hadiste ise kabul görmemiş amellerle cennete girilemeyeceği

¹ Zuhurf Sur. 72

² Hicr Sur. 92, 93

³ Sâffât Sur. 61

⁴ Zuhurf Sur. 72

⁵ Zuhurf Sur. 70

ifade edilmiştir. Amelin kabul görmesi ise Allah'ın rahmetiyledir. Sonuç olarak da cennete girmek, ancak Allah'ın rahmetiyle olmaktadır.

Enes b. Mâlik, İbn Ömer, Mücâhid gibi âlimler **“Rabbine andolsun, mutlaka onların hepsini yaptıklarından dolayı sorguya çekeceğiz”**¹ âyetinde hesabı sorulacak olan şeyin “Lâ ilâhe illallah” olduğunu söylemiştir.

Nevevî ise âyeti açıklarken şöyle der: “Yükümlülükle ilgili bütün amellerden yana sorguya çekeceğiz, anlamındadır. Delil olmadan sorguyu sadece tevhîd ile sınırlamak da kabul edilemez.”

Aynî, *Umdetu'l-Kârî*'de bu konuda şöyle der: “Harici bir delil olmadan buradaki genel ifadeyi tevhîd ile tahsis etmek kabul edilemez. Zira âyette ifade geneldir ve bunun içine tevhîd de diğer şeyler de girmektedir. Bu sorguyu sadece tevhîd ile sınırlamak harici bir delil olmadan doğru değildir. Sınırlama konusunda Tirmizî'nin rivayeti delil olarak getirilecek olursa bu hadis Leys dolayısıyla zayıf bulunmuştur. Bazıları bunu tahsis etmeye gerekçe olarak bu genel ifadenin Müslüman olsun, kâfir olsun herkesi kapsadığını, oysa kâfirlerin amellerden yükümlü olmadıklarını söylemiştir. Zira kâfir ittifakla tevhîdden yükümlüdür. Diğer amellerle yükümlü olup olmadığı konusunda ise ihtilaf vardır. Kafirlerin diğer amellerden yükümlü olmadıklarını söyleyenler tevhîd konusunda ittifak olduğu için sadece tevhîdden sorguya çekileceklerini ileri sürmüşlerdir.”

Yüce Allah: **“Amel edenler böylesi için amel etsinler!”**² buyurmuştur. Bu âyette müminlere, dünyanın gelip geçici şeyleri için değil de, böylesi bir kurtuluş için çalışmaları söylenmiştir. Bu da Buhârî'nin dile getirdiği gibi imanın amelden ibaret olduğunu göstermektedir.

Kalbin de bir ameli olduğu için imana amel denilmesi doğrudur. Ancak bu amelin, imanın bizzat kendisi olduğu anlamına gelmez. Buhârî'nin bu ve diğer başlıklarda amacı, amelin imanın şubelerinden olduğunu ispatlamaktır.

۲۶ - حَدَّثَنَا أَحْمَدُ بْنُ يُونُسَ وَمُوسَى بْنُ إِسْمَاعِيلَ قَالَا حَدَّثَنَا إِبْرَاهِيمُ بْنُ سَعْدٍ قَالَ حَدَّثَنَا ابْنُ شِهَابٍ عَنْ سَعِيدِ بْنِ الْمُسَيَّبِ عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ سُئِلَ أَىُّ الْعَمَلِ

¹ Hicr Sur. 92, 93

² Sâffât Sur. 61

أَفْضَلُ فَقَالَ «إِيمَانٌ بِاللَّهِ وَرَسُولِهِ» . قِيلَ ثُمَّ مَاذَا قَالَ «الْجِهَادُ فِي سَبِيلِ اللَّهِ» . قِيلَ ثُمَّ مَاذَا قَالَ «حَجٌّ مَبْرُورٌ» طرفه ١٥١٩ - تحفة ١٣١٠١

26- “Ahmed b. Yûnus ve Mûsa b. İsmâîl — İbrâhîm b. Sa’d — İbn Şihâb — Saîd b. el-Müseyyeb” isnâdıyla Ebû Hureyre şöyle demiştir: Resûlullah'a (sallallahu aleyhi vesellem): “En faziletli amel hangisidir?” diye sorulunca: “Allah ve Resûl’üne imandır” buyurdu. “Sonra hangisidir?” diye sorulunca: “Allah yolunda cihaddır” buyurdu. “Sonra hangisidir?” diye sorulunca: “Kabul görmüş hacdır” buyurdu.¹

Ahmed b. Yûnus, Ahmed b. Yûnus el-Yarbû’î et-Temîmî el-Kûfî’dir. Dedesine nispet edilmiş ve bu şekilde tanınmıştır. Babasının adı Abdullah’tır. Hicri 227 yılının Rebiulâhîr ayında vefat etmiştir.

Musa, Mûsa b. İsmâîl el-Minkarî’dir.

İbrâhîm, İbrâhîm b. Sa’d b. İbrâhîm b. Abdurrahman b. Avf’tır.

İbn Şihâb, Muhammed b. Müslim ez-Zührî’dir.

Saîd b. el-Müseyyeb, tâbiûnun imamı ve fakihlerin fakihidir. Ebû Hureyre’nin kızının kocasıdır. Babası ve dedesi sahabedendir. Hicri 93 veya 94 veya 95 yılında vefat etmiştir.

Ebû Hureyre, Abdurrahman b. Sahr’dır.

Resûlullah'a (sallallahu aleyhi vesellem) en faziletli amelin yani Allah katında sevabı en fazla olan amelin hangisi olduğu soruldu. Burada soran kişinin ismi zikredilmemiştir. Ancak başka rivayetlerde soran kişinin Ebû Zer olduğu bildirilir. Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem) en hayırlı amelin Allah’a ve Resûl’üne iman olduğunu söyledi.

İmandan sonra en hayırlı amelin hangisi olduğu sorulunca Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem), ilây-ı kelimetullah için Allah yolunda cihad olduğunu söyledi. Cihaddan sonra en hayırlı amelin hangisi olduğu sorulunca da mebrûr, yani makbul, yani içine günah ve riya karışmayan hac olduğunu söyledi. Haccın makbul olmasının göstergesi de kişinin hacdan sonraki durumunun hacdan önceki durumundan daha iyi olmasıdır.

¹ Hadis ayrıca 1519’da geçmektedir. Müslim (83)

Bu hadiste cihad imandan sonra gelmiştir. Ebû Zer'in rivayetinde ise hac yerine köle azat etme zikredilir. İbn Mes'ûd'un hadisinde namazla başlanır, sonra *birr* (iyilik), ardından da cihad zikredilir. Daha önceki hadiste de en hayırlı müslümanın, dilinden ve elinden yana diğer Müslümanların selamette kaldığı kişi olduğu geçmektedir. Bütün bu rivayetler de *Sahîh*'de zikredilmiştir.

Bu yöndeki sorulara farklı cevapların verilmesi, ortamın ve muhatapların farklı olmasına bağlıdır. Burada cihadın hacdan önce zikredilmesi o zamanlarda cihada daha fazla ihtiyaç olmasından dolayıdır.

Hadisin isnâdında hepsi de Medineli olan dört ravi bulunmaktadır. Buhârî'nin de iki hocası vardır. Hadisi Müslim, Nesâî ve Tirmizî farklı lafızlarla rivayet etmişlerdir.

۱۹ - بَابُ إِذَا لَمْ يَكُنِ الْإِسْلَامُ عَلَى الْحَقِيقَةِ وَكَانَ عَلَى الْإِسْتِسْلَامِ أَوْ الْخَوْفِ مِنَ الْقَتْلِ لِقَوْلِهِ تَعَالَى «قَالَتِ الْأَعْرَابُ آمَنَّا قُلْ لَمْ تُؤْمِنُوا وَلَكِنْ قُولُوا أَسْلَمْنَا» .
فَإِذَا كَانَ عَلَى الْحَقِيقَةِ فَهُوَ عَلَى قَوْلِهِ جَلَّ ذِكْرُهُ «إِنَّ الدِّينَ عِنْدَ اللَّهِ الْإِسْلَامُ»
«وَمَنْ يَبْتَغِ غَيْرَ الْإِسْلَامِ دِينًا فَلَنْ يُقْبَلَ مِنْهُ»

19- GERÇEK MÂNÂDA MÜSLÜMAN OLMAMAK, “Bedevîler «İnandık» dediler. De ki: Siz iman etmediniz, ama «Teslim olduk» deyin”¹ ÂYETİNDE OLDUĞU GİBİ MÜSLÜMAN OLMANIN TESLİM OLMAYA VEYA ÖLÜM KORKUSUNA DAYANMASI; “Şüphesiz Allah katında din İslâm’dır”² ÂYETİ GEREĞİNCE GERÇEK MÂNÂDA MÜSLÜMAN OLMAK

Kıtlığın olduğu bir yıl Eslem oğullarından bir grup Medine’ye Resûlullah'ın (sallallahu aleyhi vesellem) yanına geldi. Her iki şahadeti de getirdiler ve: “Mallarımız ve çoluk çocuğumuzla yanına geldik. Biz filan oğulları gibi de seninle savaşmadık” diyerek de başa kakmak istediler. Bunun üzerine Yüce Allah: “Bedevîler «İnandık» dediler. De ki: Siz iman etmediniz, ama «Teslim

¹ Hucurât Sur. 14

² Âl-i İmrân Sur. 19

olduk» deyin¹ âyetini indirdi.

Buhârî, kişinin zahiren teslim olmasının veya ölüm korkusundan dolayı diliyle Müslüman olduğunu söylemesinin âhirette kendisine bir faydasının olmayacağını söylemiş, bu konuda da bu âyete dayanmıştır.

Gerçek iman; dil ile ikrarın yanında kalb ile tasdiki, güveni ve tatmini de gerektirir. Âyete göre kalp ile tasdik olmadan dil ile ikrar olduğu zaman kişi sözlük anlamıyla Müslüman (teslim) olur. Ancak dil ile ikrarın yanında kalp ile tasdik olduğu zaman kişi mümin olur. Bundan dolayı âyette söz konusu kişilere “iman ettik demeyin, teslim olduk deyin” denilmiştir.

İmam Ebû Bekr b. et-Tîb’in de dediği gibi bu âyet imanın sadece dil ile ikrarla gerçekleşeceğini söyleyen Kerâmiyye ile Murcie mezhebine karşı delildir.

Ancak Müslümanlık dini mânâda, yani imanla birlikte olursa bu durumda kişi **“Şüphesiz Allah katında din İslâm’dır”**² âyetinin kapsamına girer.

Buhârî, hakiki İslam’ın din olduğuna, İslam ile imanın özdeş olduğuna bu âyeti delil olarak getirmiştir. Muhaddislerin ve kelimcilerinin genelinin de görüşü bu yöndedir.

Âlimler bu konuda: **“Bunun üzerine orada bulunan müminleri çıkardık. Zaten orada bir ev halkından başka müslüman bulamadık”**³ âyetini de delil olarak getirmişlerdir. Burada Müslümanlar müminlerden istisna edilmiştir. Müstesna olan bir şey de istisna edildiği şeyle aynı cinsten olur. Bu da bize İslam ile imanın aynı olduğunu gösterir.

“Bedevîler «İnandık» dediler. De ki: Siz iman etmediniz, ama «Teslim olduk» deyin⁴ âyetinde olduğu gibi bazen İslam sözlük anlamıyla kullanılır. Ancak muteber olan İslam, iman ile birlikte olan İslam’dır.

Buhârî bu konuda: **“Kim İslâm’dan başka bir din ararsa, ondan kabul edilmeyecektir”**⁵ âyetini de delil olarak getirmiştir. Yani tevhîdden ve

¹ Hucurât Sur. 14

² Âl-i İmrân Sur. 19

³ Zâriyât Sur. 35, 36

⁴ Hucurât Sur. 14

⁵ Âl-i İmrân Sur. 85

Allah'ın hükmüne uymaktan başka bir din arayan kişiden böylesi din kabul edilmeyecektir.

Sonuç olarak iman dindir, din de İslam'dır. O halde “Şüphesiz Allah katında din İslâm'dır”¹ âyetinden anlaşılan imanın İslam olduğudur.

۲۷ - حَدَّثَنَا أَبُو الْيَمَانِ قَالَ أَخْبَرَنَا شُعَيْبٌ عَنِ الزُّهْرِيِّ قَالَ أَخْبَرَنِي عَامِرُ بْنُ سَعْدِ بْنِ أَبِي وَقَّاصٍ عَنْ سَعْدِ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ أَعْطَى رَهْطًا وَسَعْدُ جَالِسٌ ، فَتَرَكَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ رَجُلًا هُوَ أَعْجَبُهُمْ إِلَيَّ فَقُلْتُ يَا رَسُولَ اللَّهِ مَا لَكَ عَنْ فُلَانٍ فَوَاللَّهِ إِنِّي لَأَرَاهُ مُؤْمِنًا فَقَالَ « أَوْ مُسْلِمًا » فَسَكَتُ قَلِيلًا ، ثُمَّ عَلَيْنِي مَا أَعْلَمُ مِنْهُ فَعُدْتُ لِمَقَالَتِي فَقُلْتُ مَا لَكَ عَنْ فُلَانٍ فَوَاللَّهِ إِنِّي لَأَرَاهُ مُؤْمِنًا فَقَالَ « أَوْ مُسْلِمًا » ثُمَّ عَلَيْنِي مَا أَعْلَمُ مِنْهُ فَعُدْتُ لِمَقَالَتِي وَعَادَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ ثُمَّ قَالَ « يَا سَعْدُ ، إِنِّي لَأُعْطِي الرَّجُلَ وَغَيْرَهُ أَحَبُّ إِلَيَّ مِنْهُ ، خَشْيَةَ أَنْ يَكْبَهُ اللَّهُ فِي النَّارِ » وَرَوَاهُ يُونُسُ وَصَالِحٌ وَمَعْمَرُ وَابْنُ أَخِي الزُّهْرِيُّ عَنِ الزُّهْرِيِّ طرفه ۱۴۷۸ - تحفة ۳۸۹۱

27- “Ebu'l-Yemân — Şuayb — Zührî — Âmir b. Sa'd b. Ebî Vakkâs” isnâdıyla Sa'd şöyle demiştir: Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem) yanına gelen birilerine bir şeyler veriyordu. Ben de orada oturuyordum. İçlerinden en beğendiğim adamı bırakıp diğerlerine verince: “Ey Allah'ın Resûlü! Neden filan kişiye vermedin? Oysa vallahi gördüğüm kadarıyla mümin biri” dedim. Allah Resûlü (sallallahu aleyhi vesellem): “Veya Müslüman biri” karşılığını verdi.

Susup biraz bekledikten sonra o adam hakkındaki bilgimden dolayı dayanamadım ve bir daha: “Ey Allah'ın Resûlü! Neden filan kişiye vermedin? Oysa vallahi gördüğüm kadarıyla mümin biri” dedim. Allah Resûlü (sallallahu aleyhi vesellem) yine: “Veya Müslüman biri” karşılığını verdi.

Susup biraz bekledikten sonra o adam hakkındaki bilgimden dolayı yine dayanamadım ve bir daha aynı şeyi sordum. Resûlullah (sallallahu aleyhi

¹ Âl-i İmrân Sur. 19

vesellem) bana aynı karşılığı verdi. Sonra da: “*Ey Sa’d! Bazen başkasını daha fazla sevmeme rağmen, bir adama, Allah onu yüzüstü cehenneme atmasın diye mal verdiğim oluyor*” buyurdu.

Bu hadisi Zührî’den Yûnus, Sâlih, Ma’mer ve Zührî’nin erkek kardeşinin oğlu da rivayet etmiştir.¹

Ebu’l-Yemân, Hakem b. Nâfi’ el-Hımsî’dir.

Şuayb, Şuayb b. Ebî Hamza el-Umevî’dir.

Zührî, Muhammed b. Müslim’dir.

Âmir b. Sa’d, Âmir b. Sa’d b. Ebî Vakkâs el-Kureşî el-Medenî’dir. Ebû Vakkâs’ın ismi Mâlik’tir. Âmir hicri 103 veya 104 yılında vefat etmiştir.

Sa’d, Sa’d b. Ebî Vakkâs’tır. Cennetle müjdelenen on kişiden biridir ve bu on kişi içinden en son vefat edendir. Hicri 57 yılında Medine’ye 10 mil uzaklıkta olan Akîk’teki evinde vefat etmiştir.

Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem), müellefet-i kulûb sınıfından imanı zayıf olan bir topluluğa, onları İslam’a ısındırmak için dünyalık mal veriyordu. Sa’d da orada bulunuyordu. Bu grubun içinde Sa’d’ın, iman bakımından daha iyi ve daha üstün gördüğü bir adam da vardı. Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem) diğerlerine mal verip de bu adama bir şey vermeyince: “Ey Allah’ın Resûlü! Bu adama neden bir şey vermedin? Oysa vallahi gördüğüm kadarıyla mümin biri” dedi. Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem) Sa’d’ın bu sözüne karşılık adam konusunda: “*Veya Müslüman biri*” karşılığını verdi.

Resûlullah’ın (sallallahu aleyhi vesellem) bu cevabı, adamın mümin biri olmadığına yönelik bir söz değildir. Adamın içini sadece Yüce Allah bilebileceği için, yeminle ve kesin bir şekilde birine mümin demenin doğru olmadığını, kişinin zahire göre Müslüman olduğunu söylemenin daha uygun olduğunu vurgulamak içindir.

Resûlullah’ın (sallallahu aleyhi vesellem) bu cevabı üzerine Sa’d sustu. Ancak adamın salih biri olduğu yönünde bildikleri onu rahat bırakmadı ve yine: “Ey Allah’ın Resûlü! Bu adama neden bir şey vermedin? Oysa vallahi gördüğüm

¹ Hadis ayrıca 1478’de geçmektedir. Müslim (150)

kadarıyla mümin biri” dedi. Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem) Sa’d’a yine bir önceki gibi: *“Veya Müslüman biri”* karşılığını verdi.

Aldığı bu cevap karşısında yine bir süre daha susan Sa’d, adam hakkındaki bilgisine dayanarak bir daha aynı şeyi sordu. Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem) üçüncüsünde de Sa’d’a aynı karşılığı verdi.

Resûlullah'ın (sallallahu aleyhi vesellem) Sa’d’a bu şekilde karşılık vermesi, Sa’d'ın adam hakkındaki sözünü şahitlik hükmünde değil de övme olarak veya bir şeyler verilmesine aracı olma bâbından görmesinden dolayıdır. Böyle gördüğü için de bu şekilde bir karşılıklı konuşma gerçekleşmiştir.

Daha sonra Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem), Sa’d'ın belirttiği gibi daha çok sevilen adamların bırakılıp diğerlerine vermesinin hikmetine yönelik: *“Ey Sa’d! Bazen başkasını daha fazla sevmeme rağmen, bir adama, Allah onu yüzüstü cehenneme atmasını diye mal verdiğim oluyor”* açıklamasını yapmıştır. Bu söz Resûlullah'ın (sallallahu aleyhi vesellem), Sa’d'ın adam hakkında değerlendirmesini kabul ettiğini de göstermektedir.

Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem) bu açıklamasında bir topluluk içinden bazen daha çok sevdiği biri olmasına rağmen onu bırakıp diğerlerine mal (para) verdiğini söylemiştir. Bunun sebeplerinden biri diğerlerinin kalplerini İslam’a daha fazla ısındırmaktır. Bir diğeri mal verilmeyen kişi imanının zayıflığından dolayı dinden çıkabilir veya Resûlullah'ı (sallallahu aleyhi vesellem) cimri biri olarak görüp küfre girebilir. İmanı güçlü olan kişi için ise böyle bir endişe olmadığı için diğerlerine mal verilirken ona verilmeyebilir.

Hadisten çıkarılabilecek hükümlere gelince:

-Bazılarına göre hadiste zan üzerine yemin edilmesinin caiz olduğuna işaret vardır.

-Fitne ve fesada sebebiyet vermeyen konularda yöneticilerin yanında birilerine aracılık edilebilir.

-Genel maslahatı gözeterek yönetici bu aracılığı reddedebilir.

-Yönetici kamu yararını gözeterek devlet hazinesinden gerekli gördüğü yerlere harcama yapabilir.

-Aşere-i Mübeşşere dışında hiç kimse için kesin cennetlik olduğu söylenemez.

-İman konusunda kalpten bir tasdik ile desteklenmedikçe dil ile ikrarın tek başına bir faydası yoktur.

Hadisin isnâdında üç Medineli ravi ve birbirinden rivayette bulunan üç tâbîi vardır. Hadiste büyüklerin küçüklerden rivayeti de vardır. Buhârî bu hadisi ayrıca *Zekat* konusu içinde de tahrir etmiştir. Müslim de hem *İman* hem *Zekat* konuları içinde tahrir etmiştir.

Bu hadisi Zührî'den Yûnus, Sâlih, Ma'mer ve Zührî'nin erkek kardeşinin oğlu da rivayet etmiştir.

Yûnus, Yûnus b. Yezîd el-Eylî'dir.

Sâlih, Sâlih b. Keysân'dır.

Ma'mer, Ma'mer b. Râşid el-Basrî'dir.

Zührî'nin erkek kardeşinin oğlu, Muhammed b. Abdillâh b. Müslim'dir. Nevevî'nin dediğine göre hicri 152 yılında vefat etmiştir.

Bu dört ravi hadisi Zührî'den rivayet etmişlerdir. Yûnus'un rivayeti *İman* konusu içinde Abdurrahman b. Ömer kanalıyla mevsûl olarak zikredilmiştir. Sâlih'in rivayeti *Zekat* konusu içinde mevsûl olarak zikredilmiştir. Ma'mer'in rivayetini de Ahmed b. Hanbel, Humeydî ve başkaları nakletmişlerdir. Zührî'nin erkek kardeşinin oğlunun rivayetini de Müslim zikretmiştir.

۲۰ - بَابُ إِفْشَاءِ السَّلَامِ مِنَ الْإِسْلَامِ

20- SELAMI YAYMAK İSLAM'DANDIR

وَقَالَ عَمَّارٌ ثَلَاثٌ مَنْ جَمَعَهُنَّ فَقَدْ جَمَعَ الْإِيمَانَ الْإِنْصَافُ مِنْ نَفْسِكَ ، وَبَذْلُ السَّلَامِ

لِلْعَالَمِ ، وَالْإِنْفَاقُ مِنَ الْإِقْتَارِ

Ammâr da şöyle demiştir: “Üç şeyi kendinde bir araya getiren kişi, imanı elde etmiş olur. Bunlar da kişinin kendine karşı insafli olması, herkese selam vermesi ve darlıkta da infakta bulunmasıdır.”

Başlık selamı yaymanın imanın şubelerinden biri olduğu konusundadır.

Ammâr, Ebu'l-Yakzân Ammâr b. Yâsir b. Âmir'dir. İlk Müslümanlardandır ve hicri 37 yılının Safer ayında Sıffîn savaşında Hz. Ali'nin saflarında

savaşırken vefat etmiştir.

Ammâr, üç şeyi kendinde bir araya getiren kişinin imanının kemale ereceğini söylemiştir. Bunlardan biri; kişinin kendine karşı insafı, yani dürüst olmasıdır. Yani kişinin Allah’a karşı olan görevlerini eksiksiz bir şekilde yerine getirip emirlerini ifa etmesi ve yasaklarından kaçınmasıdır.

İkincisi; tanıdık tanımadık tüm müminlere selam vermesidir. Selam da güzel ahlaka, mütevazı olmaya ve insanlar arasındaki kaynaşmaya vesile olur.

Bir diğeri de; kişinin fakirken de infakta bulunmasıdır. Böylesi bir haslet de kişinin cömertliğinin en üst noktasıdır. Zira kişi darlıkta infakta bulunabiliyorsa bollukta daha fazla infakta bulunacaktır. Buradaki infak (harcama), kişinin kendi ailesine ve misafirlerine yapacağı infakı da kapsar.

Ammâr’ın bu sözünü Ahmed b. Hanbel *Müsned*’de, Abdurrezzâk *Musannefe*’te, Bezzâr *Müsned*’de ve Taberânî *el-Mu’cemu’l-Kebîr*’de rivayet etmiştir.

۲۸ - حَدَّثَنَا قُتَيْبَةُ قَالَ حَدَّثَنَا اللَّيْثُ عَنْ يَزِيدَ بْنِ أَبِي حَبِيبٍ عَنْ أَبِي الْحَيْرِ عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عَمْرٍو أَنَّ رَجُلًا سَأَلَ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ أَيُّ الْإِسْلَامِ خَيْرٌ قَالَ « تَطْعُمُ الطَّعَامَ ، وَتَقْرَأُ السَّلَامَ عَلَى مَنْ عَرَفْتَ وَمَنْ لَمْ تَعْرِفْ » . طرفاه ۱۲ ، ۶۲۳۶ - تحفة ۸۹۲۷

28- “Kuteybe — Leys — Yezîd b. Ebî Habîb — Ebu’l-Hayr” isnâdıyla Abdullah b. Amr şöyle demiştir: Adamın biri Resûlullah’a (sallallahu aleyhi vesellem): “En hayırlı İslâmî amel hangisidir?” diye sorunca, Allah Resûlü (sallallahu aleyhi vesellem): “Yemek yedirmen, tanıdığın ve tanımadığın herkese selam vermendir” karşılığını verdi.

Kuteybe, İbn Mende’nin dediğine göre künyesi Ebû Recâ, ismi de Ali b. Saîd b. Cemîl el-Bağlânî’dir. Belh’in kasabalarından biri olan Bağlân kasabasına nispet edilmiştir. Hicri 240 yılında vefat etmiştir.

Leys, Leys b. Sa’d el-Fehmî el-Mısırî’dir.

Yezîd, Ebû Recâ b. Ebî Habîb el-Mısırî’dir.

Ebu’l-Hayr, Mersed b. Abdillâh el-Yezenî el-Mısırî’dir.

Abdullah, Abdullah b. Amr b. el-Âs’tır.

Abdullah'ın bildirdiğine göre adamın biri Resûlullah'a (sallallahu aleyhi vesellem) en hayırlı İslâmi amelin hangisi olduğunu sordu. Soran kişinin Ebû Zer olduğu söylenir. Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem) buna cevap olarak en hayırlı İslâmi amelin yemek yedirmek ve tanıdık olsun olmasın Müslüman olan herkese selam vermek olduğunu söylemiştir.

Bu hadis yemek yedirme başlığı altında zikredilmişti. Ancak Buhârî âdeti olduğu üzere farklı bir kanaldan geldiği için hadisi burada metniyle birlikte zikretmeyi gerekli ve faydalı görmüştür. Buhârî de bir hadisi farklı iki yerde aynı isnâd ve metinle zikretmez.

Daha önce de değinildiği gibi Buhârî bu hadisi üç yerde tahrir etmiştir. Hadisi Müslim ve Nesâî de tahrir etmişlerdir.¹

۲۱- بَابُ كُفْرَانَ الْعَشِيرِ وَكُفْرِ دُونَ كُفْرِ

21- KOCANIN İYİLİKLERİNE KARŞI KÜFRÂN; KÜFRÜN FARKLI DERECELERİNİN BULUNMASI

فِيهِ عَنْ أَبِي سَعِيدٍ الْخُدْرِيِّ عَنِ النَّبِيِّ ﷺ .

Bu başlıkta Ebû Saîd'in, Resûlullah'tan (sallallahu aleyhi vesellem) bir hadisi vardır.

Küfrân ifadesi, küfür kökenlidir ve bir şeyi örtmek, gizlemek anlamındadır. Bundan dolayıdır ki hakkın yani tevhîdin üzerini örttüğü için imanın karşıtı küfür olarak isimlendirilmiştir. Nimetleri inkâr anlamındaki nankörlük için de küfür ifadesi kullanılır. Ancak daha çok imanın karşıtı olan için *küfür*, nankörlük için ise *küfrân* ifadesi kullanılmıştır. Yani küfür dinde, küfrân ise nimette olur. Nimetlere yönelik nankörlük her ne kadar küfür adı altında zikredilse de bununla dinden çıkma kastedilmez.

İtaate yönelik amellere iman denildiği gibi, günahlara yönelik amellere de küfür ismi verilir. Fakat günahlara yönelik kullanılan küfür ile sadece dinden çıkaran küfür (inkâr) kastedilmez. Buhârî'nin başlıkta belirttiği gibi küfrün de dereceleri vardır. Haksız yere bir insanın malını gasp etme ile haksız yere

¹ Daha önce 12'de geçti. Müslim (39)

birini öldürme arasındaki fark gibi masiyetlerden her birinin dinden çıkaran küfre yakınlığı farklıdır.

İbnu'l-Arabî'nin dediğine göre Buhârî'nin diğer günahlar içinden kocaya nankörlük günahını başlığında zikretmesinin ince bir nüktesi vardır. O da Resûlullah'ın (sallallahu aleyhi vesellem): *“Birinin birine secde etmesini emredecek olsaydım kadının kocasına secde etmesini emrederdim”* hadisidir. Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem) kocanın karısı üzerindeki hakkını Allah'ın kul üzerindeki hakkına benzetmiştir. Buna göre kadın, kocasının hakkını inkâr ettiği zaman Allah'ın hakkını da hafife almış olacaktır.

İbn Battâl bu konuda: “Kocanın iyiliklerine nankörlük yapmak, Allah'ın nimetlerine nankörlük yapmak demektir. Zira Yüce Allah nimetini kocasının eliyle kadına ulaştırmıştır” der.

Sonrasında Buhârî, Ebû Saîd el-Hudrî'nin Resûlullah'tan (sallallahu aleyhi vesellem) olan bir rivayetin bu başlığa girdiğini söylemiştir. Bununla da hadisin Ebû Saîd dışında da ravisinin olduğunu belirtmek istemiştir.

۲۹ - حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ مَسْلَمَةَ عَنْ مَالِكٍ عَنْ زَيْدِ بْنِ أَسْلَمَ عَنْ عَطَاءِ بْنِ يَسَارٍ عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ قَالَ قَالَ النَّبِيُّ ﷺ « أُرِيتُ النَّارَ فَإِذَا أَكْثَرُ أَهْلِهَا النِّسَاءُ يَكْفُرْنَ » قِيلَ أَيْكْفُرْنَ بِاللَّهِ قَالَ « يَكْفُرْنَ الْعَشِيرَ ، وَيَكْفُرْنَ الْإِحْسَانَ ، لَوْ أَحْسَنْتَ إِلَى إِحْدَاهُنَّ الدَّهْرَ ثُمَّ رَأَتْ مِنْكَ شَيْئًا قَالَتْ مَا رَأَيْتُ مِنْكَ خَيْرًا قَطُّ » أطرافه ۴۳۱ ، ۷۴۸ ، ۱۰۵۲ ، ۳۲۰۲ ،

۵۱۹۷ - تحفة ۵۹۷۷

29- “Abdullah b. Mesleme — Mâlik — Zeyd b. Eslem — Atâ b. Yesâr” isnâdıyla İbn Abbâs şöyle demiştir: Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem): *“Bana cehennem gösterildi. Cehennemdekilerin çoğunun inkârlarından dolayı kadınlardan olduğunu gördüm”* buyurdu. “Ey Allah'ın Resûlü! Allah'ı mı inkâr ediyorlar?” diye sorulunca, Allah Resûlü (sallallahu aleyhi vesellem) şöyle buyurdu: *“Kocalarının hakkını inkâr ediyorlar, iyiliklerini inkâr ediyorlar.*

Kadına bir ömür iyilik etsen bile bir kusurunu gördüğü zaman «Zaten senden hiç hayır görmüş değilim» demeye başlar.»¹

Abdullah, Abdullah b. Mesleme el-Medenî'dir.

Mâlik, Mâlik b. Enes'tir.

Zeyd b. Eslem, Hz. Ömer'in azatlısıdır. Künyesi Ebû Usâme'dir. Hicri 133 yılında vefat etmiştir.

Atâ, müminlerin annesi Meymûne'nin azatlısı Atâ b. Yesâr el-Medenî el-Hilâlî'dir. Hicri 103 veya 104 yılında vefat etmiştir. Hicri 94 yılında vefat ettiği de söylemiştir.

Hadiste Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem), cehennemin kendisine gösterildiğini, cehennem ahalisinin çoğunun kadınlardan oluştuğunu, bunun sebebinin de inkârları olduğunu bildirmiştir. Görüldüğü kadarıyla Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem) bunu anlatırken cehennemin çoğunluğunun kadınlardan olduğunu söylemiş, bunun sebebi sorulunca da inkârlarından dolayı olduğunu bildirmiştir.

Dinleyenler Resûlullah'a (sallallahu aleyhi vesellem): "Allah'ı mı inkâr ediyorlar?" diye sorunca, Allah Resûlü (sallallahu aleyhi vesellem) kocalarının haklarını inkâr ettiklerini, kocalarının iyiliklerine karşı nankörlük ettiklerini söylemiştir. Hadisten kocanın haklarını inkâr ile iyiliklerine nankörlük etmenin kişiyi cehenneme götüreceğini anlıyoruz. Nevevî ise hadisin, koca hakları ile iyiliklerinin inkâr edilmesinin büyük günahlardan olduğuna delalet ettiğini söylemiştir.

Devamında Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem), kadına bir ömür iyilik yapılsa dahi kocasından hoşuna gitmeyen veya beğenmediği bir durum gördüğü zaman "Zaten senden hiç hayır görmüş değilim" diyeceğine yönelik bir durum tespiti yapmıştır.

Hadiste yöneticinin yönetilene öğüt vermesi, itaate yönelik amallere teşvikte bulunması olduğu gibi öğrenen kişinin anlamadığı konuları öğreten kişiye sorması da vardır. Yine hadisten hakları inkâr etmenin veya günahların imanı eksilttiği anlamı çıkmaktadır. Zira böylesi bir tavır, kişiyi cehennemde ebedi bırakacak seviyede olmasa da küfürden sayılmıştır. Hadisten,

¹ Hadis ayrıca 431, 748, 1052, 3202 ve 5197'de geçmektedir. Müslim (907)

nankörlük etmemenin, nimete şükretmenin imanı arttıracakını da anlıyoruz. Bu da amellerin imandan olduğunu bize göstermektedir.

İbn Abbâs dışında hadisin ravileri Medinelidir. İbn Abbâs da bir süre Medine’de ikamet etmiştir. Buhârî’nin *Küsûf Namazı* konusu içinde zikrettiği uzunca hadisten bir bölümdür. Namaz, *Bedu’l-Halk* ve *İlim* konuları içinde de zikretmiştir. Müslim de *Bayram Namazları* konusu içinde tahrir etmiştir.

۲۲- بَابُ الْمَعَاصِي مِنْ أَمْرِ الْجَاهِلِيَّةِ

22- GÜNAHLAR CAHİLİYE İŞLERİNDENDİR

وَلَا يُكْفَرُ صَاحِبُهَا بِإِزْتِكَابِهَا إِلَّا بِالشَّرْكِ لِقَوْلِ النَّبِيِّ ﷺ «إِنَّكَ أَمْرٌ فِيكَ جَاهِلِيَّةٌ»
وَقَوْلِ اللَّهِ تَعَالَى ﴿إِنَّ اللَّهَ لَا يَغْفِرُ أَنْ يُشْرَكَ بِهِ وَيَغْفِرُ مَا دُونَ ذَلِكَ لِمَنْ يَشَاءُ﴾.

Şirk dışında günahlardan birini işleyen kişi tekfir edilemez. Zira Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem): “*Henüz Cahiliye huyları taşıyan birisin*” buyurmuştur.

Yüce Allah da şöyle buyurur: “Şüphesiz Allah, kendisine ortak koşulmasını asla bağışlamaz. Bunun dışında kalan (günah)ları ise dilediği kimseler için bağışlar”¹

Küçük olsun, büyük olsun, her türlü günah Cahiliye işlerindendir. Cahiliye de İslam gelmeden önceki dönem için kullanılır. Cahilce işlerin fazlaca işlenmesinden dolayı da Cahiliye dönemi olarak isimlendirilmiştir.

Kişi şirk dışında diğer günahlardan herhangi birini işledi diye kâfir biri olarak nitelendirilemez. Buhârî burada günaha yönelik sadece “işleme” ifadesini kullanmış, bu günaha yönelik itikadı zikretmemiştir. Zira kişi dinde açık bir şekilde haram olduğu belirtilen bir şeyin helal olduğuna itikat etmesi durumunda kâfir olur.

Hariciler ise büyük günah işleyenleri tekfir ederler. Mutezile mezhebinden olanlar ise büyük günah işleyen kişinin ne mümin, ne de kâfir olduğunu söylerler.

¹ Nisâ Sur. 48

Buhârî günaha yönelik bu hükmünü, bir adamı annesinden yana ayıplayan Ebû Zer'e Resûlullah'ın (sallallahu aleyhi vesellem): *"Henüz Cahiliye huyları taşıyan birisin"* buyurmasına dayandırmıştır. Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem) burada ona Cahiliye insanlarından biri olmadığını, ancak onların huylarından izler taşıdığını Ebû Zer'e söylemiştir.

Aynı şekilde bu hükmünü **"Şüphesiz Allah, kendisine ortak koşulmasını asla bağışlamaz. Bunun dışında kalan (günah)ları ise dilediği kimseler için bağışlar"**¹ âyetine dayandırmıştır.

Kişi Allah'a ortak koşmasa dahi O'nu inkâr etmesi ya da Resûlullah'ı (sallallahu aleyhi vesellem) yalanlaması durumunda kâfir biri olur. Böylesi birinin bağışlanmayacağı konusunda da ittifak vardır. Ancak şirk dışındaki diğer günahların bağışlanması ihtimal dahilindedir. Kişi şirke bulaşmamış bir şekilde tevhide inanarak vefat ettiği zaman büyük günah işlemiş olsa dahi cehennemde ebedi olarak kalmaz.

۳۰ - حَدَّثَنَا سُليْمَانُ بْنُ حَرْبٍ قَالَ حَدَّثَنَا شُعْبَةُ عَنْ وَاصِلِ الْأَحْدَبِ عَنِ الْمُعْرُورِ قَالَ لَقِيتُ أَبَا ذَرٍّ بِالرَّبَذَةِ ، وَعَلَيْهِ حُلَّةٌ ، وَعَلَى غُلَامِهِ حُلَّةٌ ، فَسَأَلْتُهُ عَنْ ذَلِكَ ، فَقَالَ إِنِّي سَابَيْتُ رَجُلًا ، فَعَيَّرْتُهُ بِأَمِّهِ ، فَقَالَ لِيَ النَّبِيُّ ﷺ « يَا أَبَا ذَرٍّ أَعَيَّرْتَهُ بِأَمِّهِ إِنَّكَ أَمْرٌ فِيكَ جَاهِلِيَّةٌ ، إِخْوَانُكُمْ خَوَلُكُمْ ، جَعَلَهُمُ اللَّهُ تَحْتَ أَيْدِيكُمْ ، فَمَنْ كَانَ أَخُوهُ تَحْتَ يَدِهِ فَلْيُطْعِمْهُ مِمَّا يَأْكُلُ ، وَلْيُلْبِسْهُ مِمَّا يَلْبَسُ ، وَلَا تُكَلِّفُوهُمْ مَا يَغْلِبُهُمْ ، فَإِنْ كَلَّفْتُمُوهُمْ فَأَعِينُوهُمْ » . طرفاه ٢٥٤٥ ، ٦٠٥٠ - تحفة ١١٩٨٠

30- "Süleymân b. Harb — Şu'be — Vâsıl el-Ahdab" isnâdıyla Ma'rûr şöyle demiştir: Rebeze'de Ebû Zer'i üzerinde bir hırkayla gördüm. Kölesinin üzerinde de aynı şekilde bir hırka vardı. Ona bunun sebebini sorduğumda şöyle dedi: "Zamanında bir adama sövmüş ve annesinden dolayı onu ayıplamıştım. Bunun üzerine Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem) bana: «Ey Ebû Zer! Onu annesiyle mi ayıpladın! Henüz Cahiliye huyları taşıyan birisin! Bu hizmetçileriniz, Yüce Allah'ın, sizlerin elinin altında kıldığı

¹ Nisâ Sur. 48

kardeşlerinizdir. Yüce Allah kimi diğer bir kardeşinin elinin altında kılarsa ona yediğinden yedirsin, giydiğinden giydirsin. Onlara güçlerini aşan bir iş vermeyin. Güçlerini aşan bir iş verdiğiniz de onlara yardım edin» buyurdu.”¹

Süleymân, Süleyman b. Harb el-Ezdî el-Basrî'dir.

Şu'be, Şu'be b. el-Haccâc'tır.

Vâsıl, Vâsıl b. Hayyân'dır.

Ma'rûr, Ma'rûr b. Süveyd'dir.

Ebû Zer, ilk müslümanlardandır. İhtiyaç dışı malların kişiye haram olduğunu düşünür. Medine'ye üç günlük mesafede olan Rebeze'de vefat etmiştir. Buhârî'de 14 hadisi vardır.

Ma'rûr, Rebeze'de Ebû Zer'i kölesiyle birlikte gördüğünde her ikisinin üzerinde aynı hırkadan vardı. Hadiste Ebû Zer'in kölesinin ismi verilmemiştir, ancak azatlısı Ebû Murâvih olması muhtemeldir. Araplarda efendiler ile köleleri aynı giysiden giymez, efendinin giysisine göre kölenin giysisi daha düşük kalitede olurdu.

Ma'rûr her ikisinin üzerinde aynı giysiyi görünce şaşırmış ve bunun sebebini sormuştur. Ebû Zer de zamanında bir adamla ağız dalaşına girip ona sövdüğünü ve annesinden dolayı onu kınadığını, bundan dolayı da Resûlullah'ın (sallallahu aleyhi vesellem) onu uyardığını anlatmıştır.

Başka rivayetlerde Ebû Zer'in dalaştığı adamın müezzin Bilâl olduğu zikredilir. Buhârî'nin *el-Edebu'l-Müfred*'de zikrettiğine göre Bilâl'in annesi Acemlerden biriydi ve Ebû Zer onun annesine dil uzatmıştı. Başka bir rivayette Ebû Zer'in ona: “Ey siyah kadının oğlu!” dediği zikredilir.

Birmâvî'nin bildirdiğine göre Bilâl onu Resûlullah'a (sallallahu aleyhi vesellem) şikayet edince, Allah Resûlü (sallallahu aleyhi vesellem) ona: “*Ey Ebû Zer! Bilâl'a sövüp siyahi olan annesinden dolayı onu ayıpladın mı?*” diye sormuştur. Ebû Zer: “Evet!” deyince, Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem) ona: “*Gördüğüm kadarıyla sende Cahiliye kibrinden izler kalmış*” buyurmuştur. Bunun üzerine Ebû Zer yanağını yere koymuş ve: “Bilâl yanağıma basmadan yerden kaldırmam!”

¹ Hadis ayrıca 2545 ve 6050'de geçmektedir. Müslim (1661)

demıştır. İbnu'l-Mulakkin bunu rivayet ederken Bilâl'in onun yanağına bastığını da zikreder.

Ma'rûr'un sorusu üzerine Ebû Zer, Resûlullah'ın (sallallahu aleyhi vesellem) bu konuda ona: *“Ey Ebû Zer! Onu annesiyle mi ayıpladın! Henüz Cahiliye huyları taşıyan birisin! Bu hizmetçileriniz, Yüce Allah'ın, sizlerin elinin altında kıldığı kardeşlerinizdir. Yüce Allah kimi diğer bir kardeşinin elinin altında kılsa ona yediğinden yedirsin, giydiğinden giydirsin. Onlara güçlerini aşan bir iş vermeyin. Güçlerini aşan bir iş verdiğiniz de onlara yardım edin»* buyurduğunu söylemiştir.

Ebû Zer'in bu davranışı bunun haram olduğunu bilmediğinden olsa gerektir. Yoksa Ebû Zer iman konusunda ileri gelenlerden biriydi. Bu konumundan dolayı da Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem) onu uyarmış ve bir daha benzeri bir şeyi tekrarlamamasını söylemiştir.

Hadiste Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem), Müslümanların hizmetini gören ve yardımcıları olan kölelerin din bakımından veya Hz. Âdem'in oğulları olmasından dolayı onların kardeşleri olduğunu bildirmiştir. Yüce Allah Müslümanların bu kardeşlerini onların elini altına vermiştir. Kardeş olmaları hasebiyle onlara giydiklerinden giydirilmesini, yediklerinden yedirilmesini söylemiştir. Aynı şekilde onlardan güçlerini aşan işler istenmemesini, onları zorlayan işlerde onlara yardım edilmesini emretmiştir. İş konusunda köleye karşı olan bu tutum hizmetçi, işçi, misafir ve hayvanlar için de geçerlidir.

Hadisten çıkarılacak sonuçlara gelince:

-Kölelere veya onların konumunda olan kişilere sövmek ve anne-babalarından yana onları ayıplamak yasaktır. Onlara iyilik edilmeli, şefkatle yaklaşılmalıdır.

-Müslümanlar arasındaki üstünlüğün tek ölçüsü takvadır. Yüce Allah da: **“Allah katında en değerliniz, en takvalı olanınızdır”**¹ buyurur.

-Köle için kardeş ifadesinin kullanılması caizdir.

-İyiliği emredip kötülükten nehyetme her zaman herkes için geçerlidir.

¹ Hucurât Sur. 13

Hadisin ravileri Basralı, Vâsıtlı ve Kufelidir. Buhârî bu hadisi ayrıca *İtk* ve *Edeb* konuları içinde tahrir etmiştir. Farklı lafızlarla Müslim, Ebû Dâvud ve Tirmizî de rivayet etmiştir.

«وَإِنْ طَائِفَتَانِ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ اقْتَتَلُوا فَأَصْلَحُوا بَيْنَهُمَا ۖ فَسَمَّاهُمُ الْمُؤْمِنِينَ

“Eğer müminlerden iki topluluk birbirleriyle savaşırlarsa aralarını düzeltin”¹ ÂYETİNDE TARAFLARIN MÜMİN OLARAK İSİMLENDİRİLMESİ

۳۱ - حَدَّثَنَا عَبْدُ الرَّحْمَنِ بْنُ الْمُبَارَكِ حَدَّثَنَا حَمَّادُ بْنُ زَيْدٍ حَدَّثَنَا أَيُّوبُ وَيُونُسُ عَنِ الْحَسَنِ عَنِ الْأَحْنَفِ بْنِ قَيْسٍ قَالَ ذَهَبْتُ لَأَنْصُرَ هَذَا الرَّجُلَ ، فَلَقِيَنِي أَبُو بَكْرَةَ فَقَالَ أَيْنَ تُرِيدُ قُلْتُ أَنْصُرُ هَذَا الرَّجُلَ قَالَ ارْجِعْ فَإِنِّي سَمِعْتُ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ يَقُولُ « إِذَا لَقِيَ الْمُسْلِمَانِ بِسَيْفَيْهِمَا فَالْقَاتِلُ وَالْمَقْتُولُ فِي النَّارِ » فَقُلْتُ يَا رَسُولَ اللَّهِ هَذَا الْقَاتِلُ فَمَا بَالُ الْمَقْتُولِ قَالَ « إِنَّهُ كَانَ حَرِيصًا عَلَى قَتْلِ صَاحِبِهِ » . طرفاه ۶۸۷۵ ، ۷۰۸۳ - تحفة ۱۱۶۵۵

31- “Abdurrahman b. el-Mübârek — Hammâd b. Zeyd — Eyyûb ve Yûnus — Hasan” isnâdıyla Ahnef b. Kays şöyle demiştir: Şu adama yardım etme niyetiyle yola çıkmıştım. Karşılaştığım Ebû Bekre bana: “Nereye gidiyorsun?” diye sorunca: “Şu adama yardım etmeye gidiyorum” karşılığını verdim. Ebû Bekre bana: “Geri dön!” dedi ve şöyle devam etti: “Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem): «İki Müslüman birbirine kılıç çektiği zaman ölen de, öldüren de cehennemdedir» buyurmuştu. Ona: «Ey Allah'ın Resûlü! Katili anladık da öldürülen neden cehennemdedir?» diye sorduğumda, Allah Resûlü (sallallahu aleyhi vesellem): «Çünkü o da diğerini öldürmeye çalışıyordu» karşılığını verdi.”²

Abdurrahman, Abdurrahman b. el-Mübârek b. Abdillâh el-Ayşî el-Basrî'dir. Hicri 228 veya 229 yılında vefat etmiştir.

Hammâd, Hammâd b. Zeyd b. Dirhem Ebû İsmâil el-Ezrak el-Ezdî el-

¹ Hucurât Sur. 9

² Hadis ayrıca 6875 ve 7083'te geçmektedir. Müslim (2888)

Basrî'dir. Hicri 179 yılında vefat etmiştir.

Eyyûb, Eyyûb es-Sahtiyânî'dir.

Yûnus, Yûnus b. Ubeyd b. Dînâr el-Basrî'dir. Hicri 139 yılında vefat etmiştir.

Hasan, Ebû Saîd b. Ebi'l-Hasan el-Ensârî el-Basrî'dir. Hicri 116 yılında vefat etmiştir.

Ahnef, Ahnef b. Bahr ed-Dahhâk b. Kays b. Muâviye el-Muhadram'dır. Hicri 69 yılında Kufe'de vefat etmiştir.

Ahnef, Müslim'in rivayetine göre Ali b. Ebî Tâlib'e yardım için çıkmıştı. Buhârî ise bunu *Fitneler* konusu içinde naklederken Ahnef'in: "Resûlullah'ın (sallallahu aleyhi vesellem) amcası oğluna yardıma gidiyorum" dediğini zikreder. Olay da Cemel savaşı sırasında vaki olmuştur.

Ahnef, giderken Ebû Bekre ile karşılaştı. Ebû Bekre, Ebû Bekre b. el-Hâris b. Kelede'dir. Hicri 52 yılında Basra'da vefat etmiştir. Buhârî'de 14 hadisi vardır.

Ebû Bekre nereye gittiğini sorunca Ahnef, Hz. Ali'ye yardıma gittiğini söyledi. Ebû Bekre geri dönmesini istedi ve buna gerekçe olarak da Resûlullah'ın (sallallahu aleyhi vesellem): "*İki Müslüman birbirine kılıç çektiği zaman ölen de öldüren de cehennemdedir*" buyurmasını gösterdi.

Hadise göre iki Müslüman birbirine kılıç çekip vuruştukları zaman ölen de, öldüren de cehenneme gidecektir. Tabi bu durum kavga herhangi dini bir yoruma dayanmıyorsa geçerlidir. Ancak taraflardan her biri sahabedense ve kavgaları dinin maslahatına yönelik bir içtihat ile yoruma dayanıyorsa bu durumda içtihadında isabet eden iki sevap, isabet ettiremeyen ise bir sevap alır.

Ebû Bekre ise hadisi genel mânâda dünyalık herhangi bir hedef için birbirine kılıç çeken iki Müslüman için anlamıştır. Ahnef, Ebû Bekre'nin uyarısı üzerine geri dönmüştür. Ancak Ahnef, diğer savaşlarında Hz. Ali'nin yanında yer almıştır.

Resûlullah'ın (sallallahu aleyhi vesellem) "*Ölen de, öldüren de cehennemdedir*" buyruğu, Mutezile'nin günahların cezasına yönelik ileri sürdüğü gibi kesin bir şekilde cehenneme girecekleri anlamına gelmemektedir. Hadisten anladığımız böylesi kişilerin cehennemi hak ettikleridir. Ancak ikisi ya da biri

bağışlanabilir ve bu şekilde cehenneme girmeyebilirler. Yüce Allah: **“Kim bir mümini kasten öldürürse cezası, içinde ebediyen kalacağı cehennemdir”**¹ buyurur. Öldüren kişinin cezası budur, ancak katilin kesin bir şekilde böyle cezalandırılacağı anlamına da gelmiyor.

Resûlullah'ın (sallallahu aleyhi vesellem) bu sözü üzerine Ebû Bekre, katilin zulmünden dolayı cehennemi hak etmesini anladıklarını, ancak mazlum olan maktulün neden cehennemde olacağını sorunca, Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem) maktulün de katili öldürmeye çalıştığını söylemiştir.

Bu gerekçe de bize gösteriyor ki kişi bir günaha niyetlenip de bu niyeti kalbine yerleştiği zaman bundan dolayı günaha girer. Bu da: *“Kulum bir günah işlemeyi düşünüp de işlemediği zaman bunu aleyhinde yazmayın”* hadisine ters düşmez. Çünkü burada kişi günah işleme niyetini kalbine yerleştirmemiş, sadece bir düşünce olarak aklına gelmiştir.

Hadisin tüm ravileri Basralıdır. İsnâdında Eyyûb, Hasan ve Ahnef olmak üzere birbirinden rivayette bulunan üç tâbiî vardır. Buhârî hadisi *Fitneler* konusu içinde de tahrir etmiştir. Müslim, Ebû Dâvud ve Nesâî de rivayet etmişlerdir.

۲۳ - بَابُ ظُلْمٍ دُونَ ظُلْمٍ

23- ZULMÜN FARKLI DERECELERİ VARDIR

Yani zulümler aynı derecede değildir, bazıları diğerlerinden daha hafiftir. Bu başlık da Ahmed b. Hanbel'in İman kitabı içinde Atâ'dan rivayet ettiği hadisin bir bölümüdür.

۳۲ - حَدَّثَنَا أَبُو الْوَلِيدِ قَالَ حَدَّثَنَا شُعْبَةُ ح قَالَ وَحَدَّثَنِي بِشْرٌ قَالَ حَدَّثَنَا مُحَمَّدٌ عَنْ شُعْبَةَ عَنْ سُلَيْمَانَ عَنْ إِبْرَاهِيمَ عَنْ عَلْقَمَةَ عَنْ عَبْدِ اللَّهِ قَالَ لَمَّا نَزَلَتْ ﴿الَّذِينَ آمَنُوا وَلَمْ يَلْبِسُوا إِيمَانَهُمْ بِظُلْمٍ﴾ قَالَ أَصْحَابُ رَسُولِ اللَّهِ ﷺ إِنَّا لَمْ يَظْلِمْ فَأَنْزَلَ اللَّهُ ﴿إِنَّ الشَّرْكَ

¹ Nisâ Sur. 93

– ٦٩٣٧، ٦٩١٨، ٤٧٧٦، ٤٦٢٩، ٣٤٢٩، ٣٤٢٨، ٣٣٦٠ . أطرافه ﴿ظَلُمَ عَظِيمٌ﴾ .
تحفة ٩٤٢٠

32- “Ebu’l-Velîd — Şu’be” kanalıyla; yine “Bişr — Muhammed — Şu’be — Süleymân — İbrâhîm — Alkame” isnâdıyla Abdullah (b. Mes’ûd) şöyle demiştir: “İman edip de imanlarına zulmü bulaştırmayanlar”¹ âyeti nazil olduğu zaman Resûlullah’ın (sallallahu aleyhi vesellem) ashâbı: “Hangimiz zulmetmemiştir ki?” dediler. Bunun üzerine Yüce Allah: “Doğrusu şirk, büyük bir zulümdür”² âyetini indirdi.”³

Ebu’l-Velîd, Hişâm b. Abdilmelik et-Tayâlisî el-Bâhilî el-Basrî’dir.

Şu’be, Şu’be b. el-Haccâc’tır.

Bişr, Bişr b. Hâlid Ebû Muhammed el-Askerî’dir. Hicri 253 yılında vefat etmiştir.

Muhammed, Ğundar olarak tanınan Muhammed b. Câfer el-Hüzelî el-Basrî’dir. Hicri 193 yılında vefat etmiştir.

Süleymân, Süleymân b. Mihrân el-A’miş el-Esedî el-Kâhilî el-Kûfî’dir. Hz. Hüseyin’in öldürüldüğü gün olan Âşûrâ gününde doğmuş, hicri 108 yılında vefat etmiştir.

İbrâhîm, İbrâhîm b. Yezîd b. Kays en-Nehaî Ebû İmrân el-Kûfî’dir. Fakih ve güvenilir, ancak çokça *irsâl* yapan biridir. Haccâc’ın zulmünden dolayı kaçak bir hayat yaşarken hicri 96 yılında vefat etmiştir.

Alkame, Alkame b. Kays b. Abdullah’tır. Hicri 62 yılında vefat etmiştir. Hicri 70 yılında vefat ettiği de söylenmiştir.

Abdullah, Abdullah b. Mes’ûd’dur.

“İman edip de imanlarına zulmü bulaştırmayanlar, işte güven onlarındır ve onlar doğru yolu bulanlardır”⁴ âyeti nazil olduğu âyet

¹ En’âm Sur. 82

² Lokmân Sur. 13

³ Hadis ayrıca 3360, 3428, 3429, 3629, 4776, 6918 ve 6937’de geçmektedir. Müslim (124)

⁴ En’âm Sur. 82

ashâba ağır gelmişti. Âyetteki zulümden kasıt, en büyük zulüm olan şirkir. Zira şirkten daha büyük bir zulüm yoktur.

Başka bir rivayette zikredildiğine göre bu âyet nazil olduğunda sahabe: “Ey Allah'ın Resûlü! Hangimiz zulmetmemiş ki?” diye sormuşlardır. Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem): *“Düşündüğünüz gibi değil! Bundan kasıt imanlarını şirk bulaştırmayanlardır. Lokmân'ın dediğini görmüyor musunuz?”* buyurmuş ve söz konusu âyeti onlara okumuştur.

Başlıktaki hadiste de sahabe aynı soruyu sorunca Yüce Allah: **“Doğrusu şirk, büyük bir zulümdür”¹** âyetini indirmiştir.

Sahabe ilk âyette zikredilen zulmü, belirsiz (*nekre*) olarak geldiği için genel bir şekilde anlamışlardır. Ancak Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem) bunun genel olmadığını, bu genel ifadeyle özel bir durumun, yani zulmün en ileri derecesi olan şirkin kastedildiğini açıklamıştır.

Hadisten anladığımıza göre günahlara şirk denemez. Allah'a şirk koşmayan kişi güven içindedir ve doğru yolu bulmuştur. “Günahkar olan kişi azaba maruz kalacak olmasına rağmen nasıl güven içinde ve doğru yolu bulmuş oluyor?” diye sorulacak olursa cevap olarak “Cehennemde ebedi olarak kalmaktan yana güven içindedir ve cennete girmeye yönelik doğru yoldadır” diyebiliriz.

Hadisten çıkarılan sonuçlara gelince:

-Başlıkta da zikredildiği gibi zulümler bir değildir ve dereceleri vardır.

-Bazen genel olarak gelen bir ifadeyle özel bir şey kastedilebilir. Bundan dolayı sahabe zulmü genel olarak anlamış, Yüce Allah ise bundan kastın zulmün bir türü olan şirk olduğunu açıklamıştır.

-Aradaki çelişkiyi gidermek adına bir lafız zahirinden farklı bir şekilde yorumlanabilir.

Hadisin isnâdında birbirinden rivayette bulunan üç tâbîi vardır. Bunlar da A'meş, İbrâhîm ve Alkame'dir. Üçü de Kufeli fakihlerdendir.

Buhârî hadisin metnini ayrıca *Enbiyâ* ile *Tefsîr* konuları içinde zikretmiştir. Müslim ve Tirmizî de rivayet etmişlerdir.

¹ Lokmân Sur. 13

Buhârî, küfür ile zulmün farklı derecelerinin olduğunu bu şekilde açıkladıktan sonra münafıklık için de aynı durumun söz konusu olduğunu açıklamaya girişmiştir.

۲۴ - بَابُ عَلَامَةِ الْمُنَافِقِ

24- MÜNAFIĞIN ALÂMETLERİ

Nifak, zahirin batından farklı olmasıdır. Şayet bu farklılık iman konusunda ise küfür nifakıdır. Aksi halde amel nifakıdır. Fiilin yapılmasına veya terk edilmesine yönelik şeyler, amel nifakına girer ve farklı dereceleri vardır.

۳۳ - حَدَّثَنَا سُليْمَانُ أَبُو الرَّبِيعِ قَالَ حَدَّثَنَا إِسْمَاعِيلُ بْنُ جَعْفَرٍ قَالَ حَدَّثَنَا نَافِعُ بْنُ مَالِكٍ
بْنِ أَبِي عَامِرٍ أَبُو سُهَيْلٍ عَنْ أَبِيهِ عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ عَنِ النَّبِيِّ ﷺ قَالَ « آيَةُ الْمُنَافِقِ ثَلَاثٌ إِذَا
حَدَّثَ كَذَبَ ، وَإِذَا وَعَدَ أَخْلَفَ ، وَإِذَا أُؤْتِمِنَ خَانَ » . أطرافه ۲۶۸۲ ، ۲۷۴۹ ، ۶۰۹۵ -

تحفة ۱۴۳۴۱

33- “Süleymân Ebu’r-Rabî — İsmâil b. Câfer — Nâfi’ b. Mâlik b. Ebî Âmir Ebû Sehl — Nâfi’nin babası” isnâdıyla Ebû Hureyre’nin bildirdiğine göre Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem) şöyle buyurmuştur: “Münafığın alâmeti üçtür. Konuştuğu zaman yalan söyler. Söz verdiği zaman sözünden döner. Emanete de ihanet eder.”¹

Süleymân, Ebu’r-Rabî Süleymân b. Dâvud ez-Zehrânî el-Atekî’dir. Hicri 234 yılında Basra’da vefat etmiştir.

İsmâil, İsmâil b. Câfer b. Ebî Kesîr el-Ensârî ez-Zurakî’dir. Hicri 180 yılında Bağdat’ta vefat etmiştir.

Nâfi’, Nâfi’ b. Mâlik b. Ebî Âmir Ebû Süheyl el-Asbahî et-Teymî el-Medenî’dir. Hicri 140’larda vefat etmiştir. Nâfi’nin babası da Mâlik b. Ebî Âmir’dir. O da hicri 112 yılında vefat etmiştir.

Hadise göre münafığın alâmeti üçtür. İbn Hacer’e göre bu üç alâmet bir kişide toplandığı zaman kişi münafık biri olur. İbn Hacer’in bu görüşünden,

¹ Hadis ayrıca 2682, 2749 ve 6095’te geçmektedir. Müslim (59)

bu alâmetlerden sadece birini taşıyan kişiye münafık denilemeyeceği anlaşılabilir, ancak öyle değildir. Bu alâmetlerden birini taşıyan kişiye de münafık denilir. Ancak her üçünü taşıyan kişi kamil mânâda münafık biri olur.

Bu alâmetlerden biri, kişinin her konuda bir şey konuştuğu zaman yalan söylemesidir. Bir diğeri, geleceğe yönelik iyi bir konuda söz verdiği zaman bu sözünden caymasıdır. Burada özel olan söz verip cayma, genel olan konuşunca yalan söylemeye atfedilmiştir. Çünkü söz verme de bir çeşit konuşmadır ve konuşmanın kapsamındadır. Ancak yalan söylemekten daha çirkin bir vasıf olduğu için ayrıca zikredilmiştir.

“Özel olan bir şey, genel olan bir şeye atfedildiği zaman onun kapsamında kalır. Bu durumda münafığın alâmeti üç değil iki olur” denilebilir. Ancak verilen sözden cayma bazen fiili gerektirebilir. Yalan söyleme ise herhangi bir fiili gerektirmez. İkisinin arasındaki bu farktan dolayı ayrı ayrı zikredilmişlerdir. Bunun yanında sözden caymanın olabilmesi için bu sözün cayma niyetiyle verilmiş olması gerekir. Fakat kişi bazen yerine getirmek üzere bir söz verir ve çeşitli sebeplerden dolayı bunu yerine getiremez. Böylesine bir cayma münafıklığın alâmeti sayılmaz. *“Kişi yerine getirme niyetiyle kardeşine söz verip de bunu yerine getiremediği zaman günaha girmiş olmaz”* hadisi de bunu desteklemektedir. Burada söz konusu söz de hayırlı bir konuda verilen sözdür. Zira kötü bir konuda verilen sözden caymak daha uygundur, hatta gereklidir.

Üçüncü alâmet ise kendisine bir emanet bırakıldığı zaman ona hıyanet etmesidir.

Hadiste sadece bu üç alâmete yer verilmesi bu üçünün bu yöndeki diğer şeyler konusunda da uyarı niteliğinde olmasıdır. Zira dinle ilgili konular söz, fiil ve niyet olmak üzere üç esasa dayanır. Yalan söyleme sözün bozukluğunu, emanete hıyanet edilmesi fiilin bozukluğunu, verilen sözden cayılması da niyetin bozukluğunu gösterir. Bundan dolayı *“Dört özelliğe sahip olan kişi halis bir münafık olur...”* şeklindeki sonraki hadise aykırı durmaz. Orada zikredilen yapılan anlaşmaya vefa göstermeme, buradaki emanete hıyanet etme gibidir. Zira vefasızlık da bir çeşit hıyanettir.

Peki Müslüman birinde bu özellikler bulunursa bu kişi münafık olur mu? Bu vasıflar nifakın kendisi değil alâmetleridir. Hadisten kasıt, küfür nifaki değil, amelî nifak da olabilir. Ya da burada kasıt, bu özellikleri taşıyan ve

bunları âdet edinip benimseyen kişidir. Ya da bu özellikleri hafife alan ve önemsemeyen kişidir. Ya da kasıt, bu özelliklere karşı insanları uyarıp sakındırmaktır. Buna göre burada nifak ifadesinden zahiri anlamı kastedilmemiştir. Ya da bu hadis münafık olan belirli bir kişi hakkında söylenmiştir, ancak Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem), âdeti olduğu üzere bu kişinin adını açığa vurmamıştır. Ya da hadisten kasıt, Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem) zamanında yaşayan münafıklardır.

Hadisin ravileri Ebu'r-Rabî' dışında Medinelidir. isnâdında tâbiûnun tâbiûndan rivayeti vardır. Buhârî bu hadisi ayrıca *Vasiyetler*, *Şahitlikler* ve *Edeb* konuları içinde de tahrir etmiştir. Müslim, Tirmizî ve Nesâî de rivayet etmişlerdir.

۳۴ - حَدَّثَنَا قَبِيصَةُ بْنُ عُقْبَةَ قَالَ حَدَّثَنَا سُفْيَانُ عَنِ الْأَعْمَشِ عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ مَرْثَةَ عَنْ مَسْرُوقٍ عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عَمْرٍو أَنَّ النَّبِيَّ ﷺ قَالَ « أَرْبَعٌ مَنْ كُنَّ فِيهِ كَانَ مُنَافِقًا خَالِصًا ، وَمَنْ كَانَتْ فِيهِ خَصْلَةٌ مِنْهُنَّ كَانَتْ فِيهِ خَصْلَةٌ مِنَ النِّفَاقِ حَتَّى يَدْعَهَا إِذَا أُؤْتِمِنَ خَانَ وَإِذَا حَدَّثَ كَذَبَ وَإِذَا عَاهَدَ غَدَرَ ، وَإِذَا خَاصَمَ فَجَرَ » تَابَعَهُ شُعْبَةُ عَنِ الْأَعْمَشِ طَرَفَاهُ

۲۴۵۹، ۳۱۷۸ - تحفة ۸۹۳۱

34- “Kabîsa b. Ukbe — Süfyân — A’miş — Abdullah b. Murra — Mesrûk” isnâdıyla Abdullah b. Amr’ın bildirdiğine göre Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem) şöyle buyurmuştur: “Dört özelliğe sahip olan kişi, halis bir münafık olur. Bunlardan bir tanesine sahip olan kişi de onu bırakıncaya kadar münafıklığın bir özelliğini üzerinde taşır. Bunlar da; emanete ihanet etmesi, konuştuğunda yalan söylemesi, yaptığı anlaşmaya vefa göstermemesi ve biriyle davalastığı zaman haddini aşmasıdır.”

Şu’be de A’miş’ten rivayet ederek mutâbaât etmiştir.¹

Kabîsa, Kabîsa b. Ukbe b. Muhammed Ebû Âmir es-Suvâî el-Kûfî’dir. Süfyân es-Sevrî’yi küçükken dinlemesinden dolayı güvenilirliği konusunda ihtilaf vardır. Ancak Süfyân dışındakilerden olan rivayetleri huccettir. Bir çok konuda Buhârî’nin onu huccet görmesi bizim için yeterlidir. Hicri 213 veya 215

¹ Hadis ayrıca 2459 ve 3178’de geçmektedir. Müslim (58)

yılında vefat etmiştir.

Süfyân, Süfyân b. Saîd b. Mansûr Ebû Abdillâh es-Sevrî'dir. Mezhep imamlarındandır ve tedlîs yapan biridir. Hicri 160 yılında Basra'da vefat etmiştir.

A'meş, Süleymân'dır.

Abdullah, Abdullah b. Murra el-Hemdânî el-Kûfî el-Hârîfî'dir. Tâbiündandır ve hicri 100 yılında vefat etmiştir.

Mesrûk, Mesrûk b. el-Ecda' b. Mâlik el-Hemdânî el-Kûfî el-Hadramî'dir. Hicri 62 yılında vefat etmiştir.

Abdullah, Abdullah b. Amr b. el-Âs'tır.

Hadise göre sadece bu dört özelliği kendisinde taşıyan kişi halis münafıklardan biri veya münafıklara aşırı bir şekilde benzeyen biri olur. Böylesi birinin halis münafık olarak nitelendirilmesi, bir önceki hadisten kastın imanî nifak değil de, amelî nifak olduğunu yani dinî nifak değil de örfî nifak olduğunu söyleyenlerin görüşünü desteklemektedir. Çünkü amelî ve örfî nifak sahibini cehenneme sokan küfrü gerektirmez.

Bu beş özellikten birini kendisinde bulunduran kişi, onu bırakıncaya kadar münafıkların bir özelliğini kendisinde taşımış olur. Bunlardan biri, kendisine bırakılan emanete hıyanet etmesidir. Diğeri, konuştuğu zaman yalan söylemesidir. Bir diğeri, birileriyle yaptığı anlaşmaya vefa göstermemesidir. Bir diğeri, birine bir konuda hasım olduğu zaman haktan sapması ve batıl sözler söylemesidir.

Bu iki hadiste münafıklığın alâmeti olarak karşımıza beş özellik çıkmaktadır. İlk hadisteki üç özelliğe bu hadiste anlaşmaya vefa göstermeme ve hasımlıkta haddi aşma eklenmiştir. Beşinin de ortak özelliği zahirin batından farklı olmasıdır.

Ancak bu beş özellik de daha önceki hadiste zikredilen üç özelliğin içine dahildir. Zira ahde vefa göstermeme emanete hıyanet etmeye, hasımlıkta haddi aşma da konuşurken yalan söylemeye girmektedir.

Abdullah b. Amr dışında hadisin ravilerinin tümü Kufelidir. Abdullah da Kufe'ye gitmiş biridir. Yine isnâdında birbirinden rivayette bulunan üç tâbiî vardır. Buhârî bu hadisi *Cizye* konusu içinde de tahrir etmiştir. Müslim ve diğerleri de rivayet etmişlerdir.

Buhârî sonunda, Şu'be b. el-Haccâc'ın da bu hadisi A'meş'ten rivayet ederek Süfyân es-Sevrî'ye mutâbaât ettiğini söylemiştir. Ancak isnâdın başında değil de, ortasında zikredildiği için eksik bir mutâbaattır. Buhârî mutâbaât olan bu rivayeti *Mezâlim* konusu içinde mevsûl olarak zikretmiştir. Mutâbaâtı zikretmesinden kasıt da hadisin başka bir kanalla da A'meş'ten rivayet edildiğini göstermektir.

Buhârî bu şekilde nifak ve alâmetleri konusunu işledikten sonra tekrardan iman konusu ile imanın alâmetlerine döner.

۲۵ - باب قِيَامُ لَيْلَةِ الْقَدْرِ مِنَ الْإِيمَانِ

25- KADİR GECESİNİ İHYÂ ETMEK İMANDANDIR

Buhârî bu başlıkta Kadir gecesini ibadetle geçirmenin imanın şubelerinden biri olduğunu söylemiştir.

۳۵ - حَدَّثَنَا أَبُو الْيَمَانِ قَالَ أَخْبَرَنَا شُعَيْبٌ قَالَ حَدَّثَنَا أَبُو الزِّنَادِ عَنِ الْأَعْرَجِ عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ « مَنْ يَقُمْ لَيْلَةَ الْقَدْرِ إِيْمَانًا وَاحْتِسَابًا غُفِرَ لَهُ مَا تَقَدَّمَ مِنْ ذَنْبِهِ » أطرافه ۳۷، ۳۸، ۱۹۰۱، ۲۰۰۸، ۲۰۰۹، ۲۰۱۴ - تحفة ۱۳۷۳۰

35- "Ebu'l-Yemân — Şuayb — Ebu'z-Zinâd — A'rec" isnâdıyla Ebû Hureyre'nin bildirdiğine göre Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem) şöyle buyurmuştur: "İman ederek ve karşılığını Allah'tan bekleyerek Kadir gecesini ihyâ eden kişinin geçmiş günahları bağışlanır."¹

Ebu'l-Yemân, Hakem b. Nâfi' el-Behrânî el-Hımsî'dir. Şuayb'dan olan rivayetlerinin geneli, münâvele yoluyla. Hicri 222 yılında vefat etmiştir.

Şuayb, Şuayb b. Ebî Hamza'dır.

Ebu'z-Zinâd, Abdullah b. Zekvân el-Kureşî'dir.

A'rec, Abdurrahman b. Hürmüz el-Medenî'dir.

Hadise göre Kadir gecesinin hak olduğuna iman ederek, gösterişten uzak, sadece Allah rızası için yaparak, karşılığını sadece O'ndan bekleyerek ihyâ

¹ Hadis ayrıca 37, 38, 1901, 2008, 2009 ve 2014'te geçmektedir. Müslim (759-760)

eden kişinin geçmiş günahları bağışlanır. Kul hakkı ise bağışlanacak bu günahların dışındadır. Zira kul hakkı sahibinin rızası olmadan düşmez.

Hadis bize amellerin iman olduğuna işaret etmektedir. Zira Kadir gecesini ihyâ etme amelinin iman olduğu söylenmiştir.

Nesâî bu hadisi Muhammed b. Ali b. Meymûn kanalıyla Buhârî'nin hocası Ebu'l-Yemân'dan: *"Kadir gecesini ihyâ eden bağışlanır"* lafzıyla rivayet etmiştir.

Buhârî bu hadisi daha uzun bir metinle *Oruç* konusu içinde tahrir etmiştir. Ebû Dâvud, Tirmizî, Nesâî ve Mâlik de rivayet etmişlerdir.

Kadir gecesini aramak normalden daha fazla ehemmiyet ve çaba gerektirir. Buna rağmen kişinin Kadir gecesini bulması veya bulamaması ihtimal dahilidir. İlay-ı kelimetullah için cihad edip şehitliği isteyen kişi için de aynı durum geçerli olduğu için Buhârî bu başlığın ardından cihad konusuna girmiştir.

۲۶ - باب الْجِهَادِ مِنَ الْإِيمَانِ

26- CİHAD İMANDANDIR

Cihad, imanın şubelerinden biridir. Daha önceki başlıklarda amellerin iman olduğu zikredilmişti. Kişiyi Allah yolunda cihada çıkaran şey, iman olduğu için de bu çıkışı sebebin ismiyle, yani iman şeklinde isimlendirilir. Cihad da ilây-ı kelimetullah için kâfirlerle savaştır.

۳۶ - حَدَّثَنَا حَرَمِيُّ بْنُ حَفْصٍ قَالَ حَدَّثَنَا عَبْدُ الْوَاحِدِ قَالَ حَدَّثَنَا عُمَارَةُ قَالَ حَدَّثَنَا أَبُو زُرْعَةَ بْنُ عَمْرِو بْنِ جَرِيرٍ قَالَ سَمِعْتُ أَبَا هُرَيْرَةَ عَنِ النَّبِيِّ ﷺ قَالَ « ائْتَدَبَ اللَّهُ لِمَنْ خَرَجَ فِي سَبِيلِهِ لَا يُخْرِجُهُ إِلَّا إِيْمَانٌ بِي وَتَصْدِيقٌ بِرُسُلِي أَنْ أَرْجِعَهُ بِمَا نَالَ مِنْ أَجْرٍ أَوْ غَنِيمَةٍ ، أَوْ أُدْخِلَهُ الْجَنَّةَ ، وَلَوْ لَا أَنْ أَشُقَّ عَلَى أُمَّتِي مَا قَعَدْتُ خَلْفَ سَرِيَّةٍ ، وَلَوْ دِدْتُ أَنِّي أُقْتَلُ فِي سَبِيلِ اللَّهِ ثُمَّ أُحْيَا ، ثُمَّ أُقْتَلُ ثُمَّ أُحْيَا ، ثُمَّ أُقْتَلُ » أطرافه ۲۷۸۷ ، ۲۷۹۷ ، ۲۹۷۲ ، ۳۱۲۳ ،

۷۲۲۶ ، ۷۲۲۷ ، ۷۴۵۷ ، ۷۴۶۳ تحفة ۱۴۹۰ ، ۱۴۹۰۱

36- "Haremî b. Hafs — Abdolvâhid — Umâre — Ebû Zûr'a b. Amr b.

Cerîr” isnâdıyla Ebû Hureyre’nin bildirdiğine göre Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem) şöyle buyurmuştur: “Yüce Allah, kendi yolunda (cihad için) çıkan kişiye kefil olmuş ve: «Bana iman edip elçilerimi tasdik ederek çıkan kişiyi elde ettiği sevap ve ganimetlerle geri döndürür veya cennete sokarım» buyurmuştur. Ümmetime zor gelmeyeceğini bilsem savaşa çıkan hiçbir müfrezeden geri durmazdım. Yüce Allah’ın yolunda savaşıp ölmeyi, sonra dirilip bir daha ölmeyi, sonra dirilip bir daha ölmeyi isterdim.”¹

Haremî, Haremî b. Hafs b. Ömer el-Atekî el-Kasmelî el-Basrî’dir. Hicri 213 veya 216 yılında vefat etmiştir.

Abdulvâhid, Abdulvâhid b. Ziyâd el-Abdî el-Basrî es-Sekafî’dir. Hicri 177 yılında vefat etmiştir.

Umâre, Umâre b. el-Ka’kâ’ b. Şubrume el-Kûfî ed-Dabbî’dir.

Ebû Zûr’a, Herem veya Abdurrahman veya Amr veya Abdullah b. Amr b. Cerîr el-Becelî’dir.

Hadiste Allah’a iman ederek ve elçilerini de tasdik ederek cihada çıkan kişinin hayatta kalması durumunda ganimet elde etmemişse cihadının sevabıyla, ganimet elde edilmişse de bu ganimetle evine geri dönmesine, öldürülmesi durumunda da cennete geçirileceğine Allah’ın kefil olduğu bildirilmiştir.

Kişi bu imanla çıktığı cihadda öldürülmesi durumunda hesaba çekilmeden ve herhangi bir şeyden sorumlu tutulmadan Allah’a yakın olan insanların girmesi gibi cennete girer. Zira şahadeti dünyadayken işlediği günahlara kefarete olmuştur.

Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem) yine, ümmetine zor gelmeyeceğini bilse mükafatının büyüklüğünden dolayı Allah yolunda çıkan hiçbir müfrezeden geri kalmayacağını bildirmiştir. Zorluk yönüne gelince, Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem) bütün müfrezelere katılacak olsa Müslümanlardan hiç kimse geri durmak istemeyecek ve hepsi de bu müfrezelere katılmak isteyecektir. Ancak imkansızlıklardan dolayı hepsinin bu müfrezelere katılma durumu yoktu. Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi vesellem) ümmetine şefkatinden dolayı böyle

¹ Hadis ayrıca 2787, 2797, 2972, 3123, 7226, 7227, 7457 ve 7463’te geçmektedir. Müslim bazı farklılıklarla (1876)

demıştır. Bizden yana Yüce Allah, Resûlullah'a (sallallahu aleyhi vesellem) en güzel mükafatları versin.

Sonunda da Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem), Allah yolunda savaşa çıkıp öldürülmeyi, sonra diriltilip tekrar öldürülmeyi, sonra diriltilip tekrar öldürülmeyi dilemiştir. Resûlullah'ın (sallallahu aleyhi vesellem) burada dilediği şey de şahadettir.

“Resûlullah'ın (sallallahu aleyhi vesellem) öldürülmeyi temenni etmesi daha fazla kâfirin olması demek değil midir? Bu da Peygamberliğin özüne aykırı değil midir?” denilecek olursa şu karşılığı verebiliriz: “Resûlullah'ın (sallallahu aleyhi vesellem) burada temennisi katilin günaha bulaşması değil, şahadetin sevabının hasıl olmasıdır.”

Hadisten Allah yolunda öldürülmeyi temenni etmenin müstehab olduğunu ve cihadın faziletini anlıyoruz.

Hadisin ravileri Basralı ve Kufelidir. Buhârî bu hadisi ayrıca *Cihâd* konusu içinde de tahrir etmiştir. Müslim ve Nesâî de rivayet etmişlerdir.

۲۷ - بَابُ تَطَوُّعِ قِيَامِ رَمَضَانَ مِنَ الْإِيمَانِ

27- RAMAZAN GECELERİNİ İHYÂ ETMEK İMANDANDIR

Ramazan ayının gecelerini ibadetle geçirmek imanın şubelerindendir. Burada kastedilen ibadetler de nafile ibadetlerdir.

۳۷ - حَدَّثَنَا إِسْمَاعِيلُ قَالَ حَدَّثَنِي مَالِكٌ عَنْ ابْنِ شِهَابٍ عَنْ حُمَيْدِ بْنِ عَبْدِ الرَّحْمَنِ عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ قَالَ « مَنْ قَامَ رَمَضَانَ إِيْمَانًا وَاحْتِسَابًا غُفِرَ لَهُ مَا تَقَدَّمَ مِنْ ذَنْبِهِ » أطرافه ۳۵، ۳۸، ۱۹۰۱، ۲۰۰۸، ۲۰۰۹، ۲۰۱۴ - تحفة ۱۲۲۷۷

37- “İsmâil — Mâlik — İbn Şihâb — Humeyd b. Abdirrahman” isnâdıyla Ebû Hureyre'nin bildirdiğine göre Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem) şöyle buyurmuştur: “İman ederek ve karşılığını Allah'tan bekleyerek Ramazan gecelerini ihyâ eden kişinin geçmiş günahları bağışlanır.”

İsmâil, İsmâil b. Ebî Uveys el-Medenî el-Asbahî'dir.

Mâlik, Mâlik b. Enes'tir. İsmâil'in de dayısıdır.

İbn Şihâb, Muhammed b. Müslim ez-Zührî'dir.

Humeyd, Humeyd b. Abdirrahman b. Avf el-Kureşî el-Medenî ez-Zührî'dir. Hicri 95 yılında Medine'de vefat etmiştir. Aynî, vefatının hicri 105 yılında olduğunu söyler. İbn Hacer de doğrusunun bu olduğunu söylemiştir.

Ramazân gecelerini, Allah'a iman ederek, Allah'ın rızasını umarak ve mükafatını sadece O'ndan bekleyerek teravih namazı ve benzeri nafile ibadetlerle ihya eden kişinin geçmiş günahları bağışlanır. Buradaki günahlardan kasıt, küçük günahlardır. Ancak Allah lütfu bol, keremi geniştir. Büyük günahları da bağışlayabilir. Hadisin içeriğinin zahirinden de bu anlaşılabilir.

Âlimlerin geneli ise bu ve benzeri hadislerde zikredilen bağışlamanın küçük günahlara has olduğunu, büyük günahlar için ise tövbe veya had gerektiğini söylemiştir. Ancak bu yönde zikredilen Kadir gecesinin ihyâ edilmesi, Ramazân gecelerinin ibadetle geçirilmesi, Âşûrâ gününde oruç tutulması gibi özel zamanlarda yapılan ibadetlerden sadece biri bile kişinin küçük günahlarının kefareti sayılıp günahlarının bağışlanmasına vesile oluyorsa diğerleri onun hangi günahlarına kefaret oluyor? Cevap olarak diyebiliriz ki şayet bağışlanacak günahı yoksa Yüce Allah bunlarla onun derecesini yükseltir veya bunları ona iyilik olarak yazar veya bunlarla büyük günahlarını hafifletir.

Bu hadisin ravileri Medinelidir. Buhârî bu hadisi ayrıca *Oruç* konusu içinde zikretmiştir. Müslim¹, Ebû Dâvud, Tirmizî, Nesâî, İbn Mâce ve Mâlik de rivayet etmiştir.

¹ Müslim (759-760)

۲۸ - بَابُ صَوْمِ رَمَضَانَ احْتِسَابًا مِنَ الْإِيمَانِ

28- KARŞILIĞINI SADECE ALLAH'TAN BEKLEYEREK RAMAZAN ORUCUNU TUTMAK İMANDANDIR

۳۸ - حَدَّثَنَا ابْنُ سَلَامٍ قَالَ أَخْبَرَنَا مُحَمَّدُ بْنُ فُضَيْلٍ قَالَ حَدَّثَنَا يَحْيَى بْنُ سَعِيدٍ عَنْ أَبِي سَلَمَةَ عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ « مَنْ صَامَ رَمَضَانَ إِيْمَانًا وَاحْتِسَابًا غُفِرَ لَهُ مَا تَقَدَّمَ مِنْ ذَنْبِهِ » أطرافه ۳۵، ۳۷، ۱۹۰۱، ۲۰۰۸، ۲۰۰۹، ۲۰۱۴ - تحفة ۱۵۳۵۳

38- “İbn Selâm — Muhammed b. Fudayl — Yahya b. Saîd — Ebû Seleme” isnâdıyla Ebû Hureyre der ki: Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem) şöyle buyurmuştur: “İman ederek ve karşılığını Allah’tan bekleyerek Ramazan orucunu tutan kişinin geçmiş günahları bağışlanır.”

İbn Selâm, Muhammed b. Selâm’dır.

Muhammed, Muhammed b. Fudayl b. Ğazvân ed-Dabbî’dir. Hicri 159 yılında vefat etmiştir.

Yahya, Medine kadısı Yahya b. Saîd el-Ensârî’dir.

Ebû Seleme, Abdullah b. Abdirrahman b. Avf’tır.

İmkânı elveriyorsa Ramazan orucunun tümünü, aciz kalması durumunda bir kısmını iman ederek ve karşılığını sadece Allah’tan bekleyerek tutan kişinin geçmiş günahları bağışlanır. İbadette imandan sonra ibadetin karşılığını Allah’tan beklemenin zikredilmesi her birinin diğerini gerektirmesinden dolayıdır.

Buhârî, gece kıyâmı, Ramazan orucu ve cihad gibi ibadetlere teşvik eden hadisleri zikrettikten sonra bunları yapacak kişinin aciz düşmemesi için kendini zorlamaması, devamlılığın sağlanıp kesintiye uğramaması için alıştırma alıştırma yapılması gerektiği konusunu açıklamaya girişmiştir.

۲۹ - بَابُ الدِّينِ يُسْرٌ وَقَوْلُ النَّبِيِّ ﷺ
« أَحَبُّ الدِّينِ إِلَى اللَّهِ الْحَنِيفِيَّةُ السَّمْحَةُ »

**29- DİN KOLAYLIKTIR; RESÛLULLAH'IN (sallallahu aleyhi vesellem):
“Allah’ın en sevdiği din kolaylık dini olan hanifliktir” BUYRUĞU**

İslam dini diğer dinlere nazaran daha kolay olan bir dindir. Resûlullah da (sallallahu aleyhi vesellem) bu yönde Allah’ın en sevdiği din olan İslam dininin kolaylık dini de olan haniflik olduğunu söylemiştir. Zira İslam dini yükümlülük ve sorumluluk bakımından İsrail oğullarının önceki dinlerine nazaran daha hafif ve kolaydır.

Buhârî, başlıkta muallak olarak zikrettiği hadisi *el-Edebu’l-Müfred*’de müsned (isnâdlı) olarak rivayet etmiştir. İbn Ebî Şeybe, Ahmed b. Hanbel ve başkaları da müsned olarak rivayet etmişlerdir. Buhârî kendi şartlarını taşımadığı için hadisi başlıkta zikretmiştir. Din amellerin kaynağıdır ve kolay veya zor olan şey tasdik değil, amellerin kendisidir.

۳۹ - حَدَّثَنَا عَبْدُ السَّلَامِ بْنُ مُطَهَّرٍ قَالَ حَدَّثَنَا عُمَرُ بْنُ عَلِيٍّ عَنْ مَعْنِ بْنِ مُحَمَّدٍ الْغِفَارِيِّ عَنْ سَعِيدِ بْنِ أَبِي سَعِيدٍ الْمَقْبُرِيِّ عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ عَنِ النَّبِيِّ ﷺ قَالَ « إِنَّ الدِّينَ يُسْرٌ ، وَلَنْ يُشَادَّ الدِّينَ أَحَدٌ إِلَّا غَلَبَهُ ، فَسَدِّدُوا وَقَارِبُوا وَأَبْشِرُوا ، وَاسْتَعِينُوا بِالْغَدْوَةِ وَالرَّوْحَةِ وَشَيْءٍ مِنَ الدَّلْجَةِ » . أطرافه ۵۶۷۳ ، ۶۴۶۳ ، ۷۲۳۵ - تحفة ۱۳۰۶۹

39- “Abdusselâm b. Mutahhar — Ömer b. Ali — Ma’n b. Muhammed el-Ğifârî — Saîd b. Ebî Saîd el-Makburî” isnâdıyla Ebû Hureyre’nin bildirdiğine göre Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem) şöyle buyurmuştur: “Din kolaylıktır. Din konusunda kendini zora sokan her bir kişi ona yenik düşer. Bundan dolayı orta bir yol tutun, elinizden geleni yapın ve buna sevinin. Bu konuda günün başlarından, sonlarından ve bir miktar da geceden faydalanın.”¹

Abdusselâm, Abdusselâm b. Mutahhar b. Husâm el-Ezdî el-Basrî’dir. Hicri 224 yılında vefat etmiştir.

¹ Hadis ayrıca 5673, 6463 ve 7235’te geçmektedir. Müslim (2816)

Ömer, Ömer b. Ali b. Atâ el-Mukaddemî el-Basrî'dir. Fahiş tedlis yapardı. Rivayette bulunurken "Bize anlattı" veya "İşittim" deyip susar, sonra da: "Hişâm b. Urve" veya: "A'meş'ten" derdi. Hicri 190 yılında vefat etmiştir.

Ma'n, Ma'n b. Muhammed el-Ğifârî'dir. Dedesinin de ismi Ma'n'dır.

Saîd, Saîd b. Ebî Saîd el-Makburî el-Medenî'dir. Medine'deki bir kabristana yakın olduğu için ona nisbet edilmiştir. Karıştırmaya başladıktan dört yıl sonra hicri 125 yılında vefat etmiştir. Ma'n'ın Saîd'den hadis işitmesi karıştırmaya başlamasından önceye denk gelir. Aksi halde Buhârî ondan rivayette bulunmazdı.

"Tedlis yapan Ömer b. Ali'nin Ma'n'dan *an'ane* ile olan bu hadisinin hükmü nedir?" diye sorulacak olursa: "Bu hadisi başka bir kanalla ondan duymuş olsa gerektir. Buhârî ve Müslim'de tedlîs yapan ravilerin hadislerinin bulunmasının gerekçesi de budur" denilebilir.

İslam dini kolaylık dinidir. Aynî'ye göre bu kolaylık yorumla ulaşılabilecek bir kolaylıktır. Ya da yorum dışında bizzat dinin özünde kolaylığı barındırmasıdır. Örneğin bazılarına göre Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem) rahmettir. Zira Yüce Allah: **"Biz seni âlemlere ancak rahmet olarak gönderdik"**¹ buyurmuştur. Yani Yüce Allah, Resûlullah'ın (sallallahu aleyhi vesellem) içine o kadar çok rahmet yerleştirmiştir ki sonunda bizzat rahmetin kendisi olarak nitelendirilmiştir. Kolaylığın dinin özünde olması da buna benzetilebilir.

Kişi kendine acımayıp gücünü aşacak amelleri yapmaya kalkışır ve kendini zora sokarsa aciz düşer. Amellerin devamlılığını sağlayamaz ve bu zor duruma yenik düşer. Bundan dolayı kişi amellere yönelik ifrat ve tefritten uzak orta bir yol izlemeli, elinden geldiği kadarıyla amelde bulunmalı ve bu yaptığıının mükafatını bekleyip buna sevinmelidir.

Bu konuda, kişinin bir ameli yapabilirliğini artırmak için en dinç olacağı zamanlar olan günün başları ile sonlarından ve bir miktar da geceden faydalanılması söylenmiştir. Bunu yaparken de sabah, akşam ve gece vakti yapılan yürüyüş ile yolculuklar örnek verilmiştir. Zira bu vakitler kişinin en dinç olacağı ve yapacağı bir işte en yüksek verimi alacağı vakitlerdir. Bu vakitlerin örnek verilmesinin bir diğer yönü de dünya hayatının âhiretle

¹ Enbiyâ Sur. 107

sonuçlanan bir yolculuk olduğunu vurgulamaktır.

Hadisin ravileri Medineli ve Basralıdır. Buhârî bu hadisin bir kısmını *Rikâk* konusu içinde de tahrir etmiştir. Nesâî de bu hadisi rivayet etmiştir.

Beş vakit namaz en faziletli ve zikredilen üç vakit arasında ifa edilen bedeni ibadetlerden olduğu için bir sonraki başlıkta Buhârî namazın da imandan olduğu üzerinde durmuştur.

۳۰ - بَابُ الصَّلَاةِ مِنَ الْإِيمَانِ وَقَوْلُ اللَّهِ تَعَالَى
﴿وَمَا كَانَ اللَّهُ لِيُضِيعَ إِيمَانَكُمْ﴾ يَغْنَى صَلَاتُكُمْ عِنْدَ الْبَيْتِ

30- NAMAZ İMANDANDIR; YÜCE ALLAH'IN: "Allah, imanınızı boşa çıkaracak değildir"¹ BUYRUĞUNDAKİ İMANDAN KASTIN NAMAZ OLMASI

Buhârî'ye göre namaz, imanın şubelerinden biridir. Yüce Allah'ın: "Allah, imanınızı boşa çıkaracak değildir"² âyetindeki imandan kasıt da Kâbe'de kılınan namazdır. Ancak Buhârî'nin bu görüşü bazılarına sıkıntılı gelmiştir. Zira rivayetlerde bu âyette Beytu'l-Makdis'e doğru kılınan namazların kastedildiği söylenmiştir.

Bazıları burada hata yapıldığı ve doğrusunun Kâbe dışında başka bir yöne kılınan namaz olması gerektiğini söylemiştir. İbn Hacer'e göre ise burada bir hata yoktur. Doğrusu budur, zira Buhârî'nin başlıklarının ince maksatları vardır.

Resûlullah'ın (sallallahu aleyhi vesellem) Mekke'deyken hangi yöne doğru namaz kıldığı konusunda ihtilaf edilmiştir. İbn Abbâs ve başkalarına göre Beytu'l-Makdis'e doğru namaz kılmalıdır. Ancak bu namazlarında Kâbe'yi arkasına değil, Beytu'l-Makdis ile arasında kalacak şekilde önüne almıştır.

Başkaları ise Kâbe'yi dikkate almadan direkt Beytu'l-Makdis'e doğru namaz kıldığını söylemiştir. Bazıları ise Mekke'deyken Kâbe'ye doğru namazlarını kıldığını, Medine'ye hicret etikten sonra da namazlarında Beytu'l-Makdis'e doğru yöneldiğini söylemiştir.

¹ Bakara Sur. 143

² Bakara Sur. 143

Buhârî ise bu konuyu netleştirmek istemiştir. Buna göre Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem), Kâbe'de iken Beytul-Makdis'e yönelerek namaz kılardı. Müslümanların Kâbe'de iken başka bir yöne doğru kıldıkları namaz boşa çıkmıyorsa Kâbe'den uzakta iken kıldıkları namaz da boşa çıkmayacaktır.

٤٠ - حَدَّثَنَا عَمْرُو بْنُ خَالِدٍ قَالَ حَدَّثَنَا زُهَيْرٌ قَالَ حَدَّثَنَا أَبُو إِسْحَاقَ عَنِ الْبَرَاءِ أَنَّ النَّبِيَّ ﷺ كَانَ أَوَّلَ مَا قَدِمَ الْمَدِينَةَ نَزَلَ عَلَى أَجْدَادِهِ - أَوْ قَالَ أَخْوَالِهِ - مِنَ الْأَنْصَارِ ، وَأَنَّهُ صَلَّى قَبْلَ بَيْتِ الْمَقْدِسِ سِتَّةَ عَشَرَ شَهْرًا ، أَوْ سَبْعَةَ عَشَرَ شَهْرًا ، وَكَانَ يُعْجِبُهُ أَنْ تَكُونَ قِبْلَتُهُ قَبْلَ الْبَيْتِ ، وَأَنَّهُ صَلَّى أَوَّلَ صَلَاةٍ صَلَّاهَا صَلَاةَ الْعَصْرِ ، وَصَلَّى مَعَهُ قَوْمٌ ، فَخَرَجَ رَجُلٌ مِمَّنْ صَلَّى مَعَهُ ، فَمَرَّ عَلَى أَهْلِ مَسْجِدٍ ، وَهُمْ رَاكِعُونَ فَقَالَ أَشْهَدُ بِاللَّهِ لَقَدْ صَلَّيْتُ مَعَ رَسُولِ اللَّهِ ﷺ قَبْلَ مَكَّةَ ، فَذَارُوا كَمَا هُمْ قَبْلَ الْبَيْتِ ، وَكَانَتِ الْيَهُودُ قَدْ أَعْجَبَهُمْ إِذْ كَانَ يُصَلِّي قَبْلَ بَيْتِ الْمَقْدِسِ ، وَأَهْلُ الْكِتَابِ ، فَلَمَّا وَلَّى وَجْهَهُ قِبَلَ الْبَيْتِ أَنْكَرُوا ذَلِكَ قَالَ زُهَيْرٌ حَدَّثَنَا أَبُو إِسْحَاقَ عَنِ الْبَرَاءِ فِي حَدِيثِهِ هَذَا أَنَّهُ مَاتَ عَلَى الْقِبْلَةِ قَبْلَ أَنْ تُحَوَّلَ رِجَالٌ وَقُتِلُوا ، فَلَمْ نَذِرْ مَا نَقُولُ فِيهِمْ ، فَأَنْزَلَ اللَّهُ تَعَالَى ﴿وَمَا كَانَ اللَّهُ لِيُضِلَّ إِيْمَانَكُمْ﴾ . أطرافه

١٨٤٠ - ٧٢٥٢ ، ٤٤٩٢ ، ٤٤٨٦ ، ٣٩٩

40- “Amr b. Hâlid — Züheyr — Ebû İshâk” isnâdıyla Berâ şöyle demiştir: “Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem) Medine'ye geldiği zaman ilk önce Ensâr'dan dedelerinin — veya dayılarının— yanında kaldı. Hicretten sonra on altı —veya on yedi— ay boyunca Beytu'l-Makdis'e doğru namaz kıldı. Ancak kiblesinin Kâbe'ye doğru olmasını da çok istiyordu. Kâbe'ye doğru ilk kıldığı namaz da bir ikindi namazı idi. Müslümanlardan bir grup da onunla birlikte bu namazı kılmişti. Onunla birlikte namazı kılan biri Mescid'den çıktıktan sonra başka bir mescidde ikindi namazını kılan bir cemaatle karşılaştı. Henüz rükûda idiler. Onlara: «Allah da şahit olsun ki Resûlullah'la (sallallahu aleyhi vesellem) birlikte Mekke'ye doğru namaz kıldım» deyince, cemaat namazını bozmadan Kâbe'ye doğru döndü.

Resûlullah'ın (sallallahu aleyhi vesellem) Beytu'l-Makdis'e doğru namazı kılması Yahudiler ile Ehl-i kitabın çok hoşuna gidiyordu. Ancak kible Kâbe'ye doğru değiştirilince bu durumu yadırgadılar.”

Züheyr der ki: Ebû İshâk bize Berâ'dan bunu naklederken şöyle dediğini zikreder: “Kible değişmeden önce, önceki kibleye göre namaz kılmış ve vefat etmiş kişiler vardı. Onların kıldıkları namaz konusunda ne diyeceğimizi bilmiyorduk. Bunun üzerine Yüce Allah: «Allah imanınızı boşa çıkaracak değildir»¹ âyetini indirdi.”²

Amr, Amr b. Hâlid b. Ferrûh el-Hanzalî el-Harrânî'dir. Sonradan Mısır'a gidip oraya yerleşmiştir. Hicri 229 yılında vefat etmiştir.

Züheyr, Züheyr b. Muâviye b. Hadîc el-Ca'dî el-Kûfî'dir. Hicri 172 veya 173 yılında vefat etmiştir.

Ebû İshâk, Amr b. Abdullah el-Hemdânî es-Sebîî el-Kûfî'dir. Tâbiündandır ve hicri 126 veya 127 veya 128 veya 129 yılında vefat etmiştir.

Berâ, Berâ b. Âzib b. el-Hâris el-Ensârî el-Evsî'dir. Künyesi Ebû Amr veya Ebû Âmir veya Ebu't-Tufeyl'dir. Hicri 72 yılında Kufe'de vefat etmiştir. Buhârî'de 38 hadisi vardır.

Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem), Mekke'den çıkıp Medine'ye hicret ettiğinde ilk olarak Ensâr'dan dayılarından veya dedelerinden olan akrabalarının yanında kaldı. Zira Resûlullah'ın (sallallahu aleyhi vesellem) dedesi Abdulmuttalib'in annesi Medineliydi.

Medine'de kaldığı 16 veya 17 ay boyunca namazlarında kible olarak Beytu'l-Makdis'e doğru döndü. Bu süre konusundaki ihtilaf da, bazılarının bu süreyi Mekke'den çıkıştan, bazılarının ise Medine'ye varıştan başlatmalarından dolayıdır.

Namazlarını Beytu'l-Makdis'e doğru kılan Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem) kıblenin Kâbe'ye doğru olmasını da çok istiyordu. Kâbe'ye doğru ilk kıldığı namaz da ikinci namazıydı. İbn Sa'd ise naklederken “Öğle veya ikinci namazında kible değişti” der. Bu namazı onunla birlikte Müslümanlardan bir

¹ Bakara Sur. 143

² Hadis ayrıca 399, 4486, 4492 ve 7252'de geçmektedir. Müslim kısa metinle (525)

grup da kıldı.

Abbâd b. Bişr b. Kayzî veya Abbâd b. Nâhik de onunla birlikte bu namazı kılanlardan biriydi. Abbâd namazı Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem) ile birlikte kıldıktan sonra çıkıp Hârise oğullarının mescidine uğradı. Hârise oğullarının bu mescidi günümüzde Mescidu'l-Kibleteyn (=İki kiblenin mescidi)" olarak bilinir. Mescidde Müslümanlar namaz kılıyorlardı. Berâ naklederken cemaatin rükûda olduğunu söylemesi de ya mecazi olarak namazda olduklarını ifade etmek içindir ya da gerçekten de o sırada cemaat rükûdaydı.

Abbâd cemaate Allah adına namazı Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem) ile birlikte Mekke'ye yani Kâbe'ye doğru kıldığına dair yemin edince namazlarını bozmadan Beytu'l-Makdis tarafından Kâbe'ye doğru döndüler. Bu şekilde bir namazı iki kibleye doğru kılmış oldular.

Resûlullah'ın (sallallahu aleyhi vesellem) Beytu'l-Makdis'e doğru namaz kılması Yahudi ve Hristiyanların hoşuna gidiyor, onları sevindiriyordu. Buna sevinmeleri de Beytu'l-Makdis'in onların kiblesi olmasından dolayı değil, bir konuda Resûlullah'ın (sallallahu aleyhi vesellem) onlara tâbi olmasından dolayıydı. Ancak Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi vesellem) namazlarda yönünü Beytu'l-Harâm'a yani Kâbe'ye doğru dönünce bundan hoşlanmadılar ve yadırgadılar. Bu konuda: **"İnsanlardan bir kısım beyinsizler: «Yönelmekte oldukları kiblelerinden onları çeviren nedir?» diyecekler. De ki: Doğu da, batı da Allah'ındır. O dilediğini doğru yola iletir"**¹ âyeti nazil olmuştur.

Züheyr bunu Ebû İshâk kanalıyla Berâ'dan naklederken kible değişiminden önce Beytu'l-Makdis'e (Kudüs'e) doğru namazları kılıp vefat etmiş on kişi olduğunu da zikretmiştir. Bunlardan biri Mekke'de vefat eden Abdullah b. Şihâb ez-Zührî el-Kureşî'dir. Bir diğeri de Medine'de vefat eden Berâ b. Ma'rûr el-Ensârî'dir. Kible değiştikten sonra böylesi kişilerin kıldıkları namaz konusunda Müslümanlar ne diyeceklerini bilemeyince Yüce Allah bu konuda: **"Allah imanınızı boşa çıkaracak değildir"**² âyetini indirmiştir.

Resûlullah'ın (sallallahu aleyhi vesellem) Mekke'deyken namazlarını hangi tarafa doğru kıldığı konusunda ihtilaf vardır. Bazılarına göre Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem) Mekke'deyken Kâbe'ye doğru namazlarını kılmıştır. Medine'ye hicret

¹ Bakara Sur. 142

² Bakara Sur. 143

edince namazlarında Beytu'l-Makdis'e doğru dönmüş, sonra da neshedilip yönü tekrar Mekke'ye döndürülmüştür.

Beydâvî, **“Kendisine yöneldiğin kıbleyi, Resûle tâbi olanlarla, ondan yüz çevirip geri dönenleri ayırt etmek için değiştirdik”**¹ âyetini açıklarken Resûlullah'ın (sallallahu aleyhi vesellem) yöneldiği bu kıblenin Kâbe olduğunu söylemiştir. Zira Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem) Mekke'deyken Kâbe'ye doğru namaz kılardı. Medine'ye hicret ettiğinde Yahudileri kendisine çekmek için Beytu'l-Makdis'e doğru namaz kılmıştır.

Bazıları Mekke'deyken Beytu'l-Makdis'e doğru namaz kıldığını söylemiştir. İbn Mâce'nin bildirdiğine göre Berâ: “Resûlullah'la (sallallahu aleyhi vesellem) birlikte 18 ay boyunca Beytu'l-Makdis'e doğru namaz kıldık. Medine'ye girişinden iki ay sonra da kible Kâbe'ye doğru çevrildi” demiştir. Bu da Mekke'de Kâbe'yi dikkate almadan Beytu'l-Makdis'e doğru namaz kıldığını göstermektedir.

İbn Abbâs ise Resûlullah'ın (sallallahu aleyhi vesellem) Mekke'de Beytu'l-Makdis'e doğru namaz kıldığını, ancak Kâbe'yi Beytu'l-Makdis ile arasına aldığını söyler.

Hadisten, bir kişinin haberiyle bir hükmün nesh edilmesinin caiz olduğunu anlıyoruz. Kâdî Ebû Bekr ve başka muhakkikler bu görüştedir. Aynı şekilde kible konusunda içtihadın geçerli olduğunu anlıyoruz. Bunun yanında hadis bize Resûlullah'ın (sallallahu aleyhi vesellem), Allah katındaki değerini de göstermektedir. Zira Yüce Allah kible konusunda ona istediği ve arzuladığı şeyi vermiştir. Ayrıca dinî amellerin iman olarak isimlendirilmesine karşı çıkan Murcie mezhebine de bir cevap vardır.

Başlıktaki hadisi dört değerli âlim rivayet etmiştir. Buhârî bu hadisi ayrıca *Namaz*, *Tefsîr* ve *Haber-i Vâhid* konuları içinde de tahrir etmiştir. Nesâî, Tirmizî ve İbn Mâce de bu hadisi rivayet etmişlerdir.

¹ Bakara Sur. 143

۳۱ - باب حُسْنِ إِسْلَامِ الْمَرْءِ

31- KİŞİNİN İYİ BİR MÜSLÜMAN OLMASI

۴۱ - قَالَ مَالِكٌ أَخْبَرَنِي زَيْدُ بْنُ أَسْلَمَ أَنَّ عَطَاءَ بْنَ يَسَارٍ أَخْبَرَهُ أَنَّ أَبَا سَعِيدٍ الْخُدْرِيَّ أَخْبَرَهُ أَنَّهُ سَمِعَ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ يَقُولُ « إِذَا أَسْلَمَ الْعَبْدُ فَحَسَنَ إِسْلَامُهُ يُكَفِّرُ اللَّهُ عَنْهُ كُلَّ سَيِّئَةٍ كَانَ زَلَفَهَا ، وَكَانَ بَعْدَ ذَلِكَ الْقِصَاصُ ، الْحَسَنَةُ بِعَشْرِ أَمْثَالِهَا إِلَى سَبْعِينَ ضِعْفٍ ، وَالسَّيِّئَةُ بِمِثْلِهَا إِلَّا أَنْ يَتَجَاوَزَ اللَّهُ عَنْهَا »

41- Mâlik "Zeyd b. Eslem — Atâ b. Yesâr" isnâdıyla Ebû Saîd el-Hudrî'den bildirdiğine göre o, Resûlullah'ın (sallallahu aleyhi vesellem) şöyle buyurduğunu işitmiştir: "Kişi İslam'a girdikten sonra iyi bir Müslüman olursa Yüce Allah onun önceki günahlarını bağışlar. Sonrasında da her yaptığı için karşılığını alır. Yapacağı her bir iyiliğe on katından yedi yüz katına kadar sevap verilirken, yapacağı her bir kötülüğe yalnız kendi misli kadar günah yazılır. Ancak Allah dilerse bunu da bağışlar."

Mâlik, Medine imamı Mâlik b. Enes'tir.

Zeyd, Zeyd b. Eslem el-Kureşî el-Mekkî'dir. Ömer b. el-Hattâb'ın azatlısı Eslem'in oğludur.

Atâ b. Yesâr, Ebû Muhammed el-Medenî'dir. Müminlerin annesi Meymûne'nin azatlısıdır.

Erkek olsun, kadın olsun kişi, İslam'a girdikten sonra tereddüt ve şüphelerden uzak ihlaslı bir Müslüman olduğunda Yüce Allah daha önce işlemiş olduğu günahlarını bağışlar. Zemahşerî günahlarının bağışlanmasını, fazladan sevapla hak edilen cezanın giderilmesi olarak görür.

İhlaslı bir Müslüman olduktan sonraki amellerine gelince, yaptığı bir iyiliğe on katından yedi yüz katına kadar sevap yazılır. Yapacağı bir kötülüğe ise sadece karşılığı olan günah yazılır.

Mâverdî'nin dediğine göre bazıları bu hadisin zahirine dayanarak fazlalığın yedi yüzü geçmeyeceğini söylemiştir. Başkaları ise bunun Allah'ın dilemesine bağlı olduğunu ve sayının daha fazla olabileceğini söylemiştir.

Kişinin yaptığı kötülüğe gelince, yapılan iyilikte olduğu gibi bunun karşılığı

katlanmaz ve sadece bir kötülük olarak karşılık görür. Yüce Allah dilerse bu kötülüğü de bağışlayıp siler.

Bu da bize kulun yaptıklarının Allah'ın dilemesi dahilinde olduğunu, dilerse kişinin günahlarını bağışlayacağını, dilerse onu bunlardan sorumlu tutacağını göstermektedir. Bu şekilde büyük günah işleyenlerin cehennemde olacağını söyleyen Mutezile mezhebine de bir cevap verilmiş olmaktadır.

İbn Hacer: “Hadisin başı imanın artıp eksileceğini kabul etmeyenlere bir cevaptır. Zira iyi bir Müslüman olmanın farklı dereceleri vardır” demiştir.

Aynî ise: “İmanın vasıflarından olan iyi Müslümanlığın farklı derecelerde olması ve bunların artıp eksilmesi imanın kendisinin artıp eksildiğini göstermez. Çünkü vasıfları değişse de bir şeyin özü aynı kalır” diyerek buna itiraz etmiştir.

Buhârî bu hadisi burada müsned olarak değil muallak olarak zikretmiştir. Ebû Zer el-Herevî, Nesâî *Sünen*'inde, Hasan b. Süfyân *Müsned*'inde, Dârekutnî *Ğarâibu Mâlik*'te ve İsmâîlî mevsûl olarak ve farklı lafızlarla rivayet etmişlerdir. Bu rivayetlerde de Yüce Allah'ın, kişinin Müslüman olmadan önceki iyiliklerinin de yazılmasını meleklerle emrettiği zikredilmiştir.

Buhârî'nin ise hadisi bu şekilde zikretmesinin sebebi, dinin temel kurallarına göre kâfir birinin küfür halindeyken yaptığı iyiliklerin sevap bakımından karşılıksız olmasından dolayıdır. Zira kişinin Allah'a yaklaşmak için iyilik yapması, kime yaklaştırmaya çalıştığını bilip tanınmasını gerektirir. Şirk içinde bulunan kâfir için ise böylesi bir bilme ve tanıma söz konusu değildir.

Nevevî ise buna itiraz ederken, Müslüman muhakkiklerin kâfir kişinin sadaka, akrabalık bağlarını gözetme, köle azat etme ve benzeri amelleri işledikten sonra Müslüman olması ve Müslüman biri olarak ölmesi durumunda kâfirken yaptığı bu iyiliklerin sevabının kendisine yazılacağı görüşünde olduklarını, hatta bu konuda icma olduğunu söyler. Buhârî ve Müslim'de yer alan Hakîm b. Hizâm'ın hadisi de buna işaret etmektedir.

Bunun dinin temel kurallarına aykırı olduğu da kabul edilemez. Çünkü kişinin kâfirken yaptığı bazı fiillere dünyevi hüküm olarak sonradan itibar edilebilir. Örneğin zihâr yapan kâfir kişi bunun kefareti ödedikten sonra Müslüman olması durumunda kefareti geçerli kabul edilir ve yeniden bir kefaret ödemesi gerekmez.

İbnu'l-Müneyyir bu konuda şöyle der: “Dinin temel kurallarına aykırı olan şey, kâfirin bu tür amellerinin henüz kâfirken kabul görmesidir. Ancak bu kişi Müslüman olursa kâfirken hayırlı olduğunu düşünüp yaptığı amelleri Yüce Allah kabul edebilir ve sevabını katıyla kendisine verebilir.”

Hadisin ravileri meşhur ve değerli âlimlerdir.

٤٢ - حَدَّثَنَا إِسْحَاقُ بْنُ مَنْصُورٍ قَالَ حَدَّثَنَا عَبْدُ الرَّزَّاقِ قَالَ أَخْبَرَنَا مَعْمَرٌ عَنْ هَمَّامٍ عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ « إِذَا أَحْسَنَ أَحَدُكُمْ إِسْلَامَهُ ، فَكُلَّ حَسَنَةٍ يَعْمَلُهَا تُكْتَبُ لَهُ بِعَشْرِ أَمْثَالِهَا إِلَى سَبْعِينَ ضِعْفٍ ، وَكُلَّ سَيِّئَةٍ يَعْمَلُهَا تُكْتَبُ لَهُ بِمِثْلِهَا »

42- “İshâk b. Mansûr — Abdurrezzâk — Ma'mer — Hemmâm” isnâdıyla Ebû Hureyre'nin bildirdiğine göre Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem) şöyle buyurmuştur: “Biriniz iyi bir Müslüman olursa yaptığı her bir iyiliğe on katından yedi yüz katına kadar sevap verilirken, yapacağı her bir kötülüğe yalnız kendi misli kadar günah yazılır.”¹

İshâk, İshâk b. Mansûr b. Ebî Behrâm'dır. Hicri 251 yılında vefat etmiştir.

Abdurrezzâk, Abdurrezzâk b. Hemmâm b. Nâfi' el-Yemânî es-San'ânî'dir. Hicri 211 yılında vefat etmiştir.

Ma'mer, Ma'mer b. Râşid Ebû Urve el-Basrî'dir.

Hemmâm, Tâbiûndan Hemmâm b. Münebbih b. Kâmil Ebû Ukbe el-Yemânî ez-Zimârî el-Enbârî'dir. Hicri 111 yılında San'â'da vefat etmiştir.

Kişi İslam'a girdikten sonra tereddüt ve şüphelerden uzak ihlaslı bir Müslüman olduğunda yaptığı her bir iyiliğin karşılığını sevap bakımından on katından yedi yüz katına kadar olacak şekilde alır.

Burada muhataplar Resûlullah'ın (sallallahu aleyhi vesellem) huzurundaki kişiler olsa da hüküm geneldir ve bu hükmün içine erkek veya kadın, köle veya hür bütün Müslümanlar girmektedir.

İyi bir müslümanın yaptığı her bir kötülük de sadece misliyle karşılık görüp öyle yazılır. Müslim bunu rivayet ederken: “Allah'ın huzuruna çıkıncaya

¹ Müslim (129)

(ölünceye) kadar” eklemesini yapar.

۳۲ - بَابُ أَحَبِّ الدِّينِ إِلَى اللَّهِ أَذْوَمُهُ

32- ALLAH'IN EN SEVDİĞİ DİN (AMEL) DEVAMLİ OLANIDIR

۴۳ - حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ الْمُثَنَّى حَدَّثَنَا يَحْيَى عَنْ هِشَامٍ قَالَ أَخْبَرَنِي أَبِي عَنْ عَائِشَةَ أَنَّ النَّبِيَّ ﷺ دَخَلَ عَلَيْهَا وَعِنْدَهَا امْرَأَةٌ قَالَ « مَنْ هَذِهِ » قَالَتْ فُلَانَةٌ تَذْكُرُ مِنْ صَلَاتِهَا قَالَ « مَهْ ، عَلَيْكُمْ بِمَا تُطِيقُونَ ، فَوَاللَّهِ لَا يَمَلُّ اللَّهُ حَتَّى تَمَلُّوا » . وَكَانَ أَحَبَّ الدِّينِ إِلَيْهِ مَا دَامَ عَلَيْهِ صَاحِبُهُ طَرَفَهُ ۱۱۵۱ - تحفة ۱۷۳۰۷

43- “Muhammed b. el-Müsennâ — Yahya — Hişâm — Hişâm’ın babası” isnâdıyla Hz. Âişe şöyle demiştir: Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem) yanıma girdiğinde kadının biri yanımda oturuyordu. Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi vesellem): “Bu kim?” diye sorunca, ona: “Fılan kadın” deyip ne kadar çok namaz kıldığını anlattım. Bunun üzerine Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem) bana: “Yavaş ol! Gücünüzün yettiği kadarıyla amel yapın. Vallahi siz usanmadıkça Allah da usanmaz” buyurdu. En sevdiği amel de, kişinin devamlı olarak yaptığı ameldi.¹

Muhammed b. el-Müsennâ, Ebû Mûsa el-Basrî’dir.

Yahya, Yahya b. Saîd el-Kattân el-Ahvel’dir.

Hişâm, Hişâm b. Urve’dir. Hişâm’ın babası da Urve b. ez-Zübeyr b. el-Avvâm’dır.

Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem), Âişe’nin yanına girdiğinde yanında bir kadın da bulunuyordu. Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi vesellem) bu kadının kim olduğunu sorunca Hz. Âişe kadının kim olduğunu söyledi ve ne kadar çok namaz kıldığından bahsetti. Buhârî bu hadisi namaz konusu içinde naklederken kadının gecelerini namazla geçirdiğini ve uyumadığını zikreder.

Belki de Hz. Âişe, kadının kibre kapılıp fitneye düşmeyeceğinden emin olduğu için onu yüzüne karşı övmüştür.

¹ Hadis ayrıca 1151’de geçmektedir. Müslim, kadının ismini vermiştir (785)

Hasan b. Süfyân'ın *Müsned*'inde ise bu rivayet: “Kadının biri yanımdaydı. Kalkıp gidince Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem): «Ey Âişe! Bu kadın kim?» diye sordu. Ona: «Ey Allah'ın Resûlü! Bu, Medine ahalisinin en âbidi olan filan kadındır» karşılığını verdim...” şeklinde yer alır. Bu rivayete göre de kadın gıyabında övülmüştür.

Hız. Âişe kadını bu şekilde anlatmaya başlayınca Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem) yavaş olmasını ve kadını bu şekilde övmeyi kesmesini istemiştir. Belki de kastı, kişinin gücünü aşan amellerden uzak durmasıdır.

Sonrasında Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem) kişinin gücünün yetebileceği, devamlı yapabileceği amelleri yapmasını emretmiştir. Hadisten gücü aşan amellerden uzak durulması gerektiğini de anlıyoruz. Burada hadis namaz konusunda gelmiş olsa da hüküm geneldir ve diğer ameller için de geçerlidir.

Ardından Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem), kullar amel yapmadan usanmadıkça Yüce Allah'ın da bunun karşılığı olan sevabı vermekten usanmayacağını bildirmiştir.

Usanmak, bir şeyi hırsla isteyip, sevip yaptıktan sonra ağır gelmesinden dolayı ondan bıkmak, onu yapmayı bırakmaktır ve insanlara özgü bir özelliktir. Allah hakkında böylesi bir şey söz konusu olmadığı için hadiste zikredilen Allah'ın usanması âlimlere göre mecazidir. Yüce Allah, bir ameli usandığından dolayı bırakan kişiden bunun sevabını da keser. Burada da bir şeye sebebinin ismini verme bâbından, Allah'ın sevabı kesmesine usanma ismi verilmiştir. Genel mânâsı da kul istemekten usanmadıkça Yüce Allah'ın da ihsanını kesmeyeceğidir.

“En sevdiği amel de, kişinin devamlı olarak yaptığı ameldir” ifadesinde seven kişi Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem) olabileceği gibi Yüce Allah da olabilir. Zira Yüce Allah'ın en sevdiği şey, Resûlullah'ın da (sallallahu aleyhi vesellem) en sevdiği şeydir. Müstemlî ise bunu: “Allah'ın en sevdiği şey...” lafzıyla rivayet etmiştir.

En sevilen amel, az da olsa devamlı olanıdır. Zira az olan amelin devamlılığı daha fazla olur. Çok olan amel ise zamanla kişiye ağır gelmeye başlar. Bunun yanında az da olsa devamlı yapılan bir amelin sevabı çoğalarak, çok olan ancak zamanla terk edilen amelin sevabından daha fazla hale gelebilir.

Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem) burada ümmetine olan sevgisi ve şefkatinden dolayı kendilerine ağır gelecek amellerden uzak durmalarını söylemiş, az da olsa devamlı olarak yapabilecekleri amellere onları teşvik etmiştir.

Hadisten mecazi ifadelerin kullanımının caiz olduğunu anlıyoruz. Bunun yanında istenmeden yemin etmenin caiz olduğunu, amelin devamlılığını sağlamak gibi faydaları olacaksa da böylesi bir yeminde sakınca olmadığını anlıyoruz. Başlıktan da amelin din olarak isimlendirilebileceğini de anlıyoruz.

Buhârî bu hadisi ayrıca *Namaz* konusu içinde de tahrir etmiştir. Müslim ve Mâlik de rivayet etmişlerdir.

۳۳ - باب زِيَادَةِ الْإِيمَانِ وَنُقْصَانِهِ وَقَوْلِ اللَّهِ تَعَالَى ﴿وَزِدْنَاهُمْ هُدًى﴾ وَ﴿وَيَزِدَادَ الَّذِينَ آمَنُوا إِيمَانًا﴾ وَقَالَ ﴿الْيَوْمَ أَكْمَلْتُ لَكُمْ دِينَكُمْ﴾ فَإِذَا تَرَكَ شَيْئًا مِنَ الْكَمَالِ فَهُوَ نَاقِصٌ

33- İMANIN ARTMASI VE EKSİLMESİ; YÜCE ALLAH: “Biz de onların hidayetlerini artırmıştık”¹ BUYURMUŞTUR. YİNE: “İman edenlerin imanını artırsın”² BUYURMUŞTUR. AYNI ŞEKİLDE: “Bugün dininizi kemâle erdirdim”³ BUYURMUŞTUR. KİŞİ KEMÂLE YÖNELİK BİR ŞEYİ TERKETTİĞİ ZAMAN EKSİK KALIR

Buhârî’ye göre iman, artar ve eksilir. Buhârî: “Biz de onların hidayetlerini artırmıştık”⁴ âyetini imanın artmasına atfeder. Zira hidayetin artması imanın da artmasını gerektirir. Ya da buradaki hidayetten kasıt, bizzat imanın kendisidir. Yüce Allah bu yönde yine: “İman edenlerin imanını artırsın”⁵ buyurur. Aynı şekilde: “Bugün dininizi kemâle erdirdim”⁶ buyurur ki kemâle erdirilen şey şeriattır.

“Buhârî, Mâide Suresi’ndeki âyeti bu şekilde açıklasa bile neye dayanarak

¹ Kehf Sur. 13

² Müddessir Sur. 31

³ Mâide Sur. 3

⁴ Kehf Sur. 13

⁵ Müddessir Sur. 31

⁶ Mâide Sur. 3

bunu imanın artıp eksilmesine delil olarak kullanıyor?” diye sorulacak olursa da: “Kemâl denilen şey içinde eksikliği de barındırır. Eksikliği içinde barındırması artmayı da gerektirir” deriz.

Bundan dolayı Buhârî bu âyeti zikrettikten sonra bir şeyi kemâle erdiren şeylerden birini terk eden kişinin onu eksik bırakmış olacağını söylemiştir. Ancak öncesinde dinin eksik olduğu da söylenemez. Aynı şekilde farzların tamamının nazil olmasından önce vefat eden sahabilerin de imanının eksik olduğu söylenemez. Çünkü iman en baştan beri tamdı ve burada farzlara yönelik söz konusu olan eksiklik şekilsel ve nisbîdir. İmanın mânâsını düşünersek de daha önce vefat etmiş olsalar da sahabenin imanı tamdı.

Örneğin daha önceki kutsal kitaplarda bulunmayan hükümleri içermesi bakımından Muhammed’in (sallallahu aleyhi vesellem) şeriatının Hz. Mûsa ile İsa’nın şeriatından daha kâmil olduğunu söyleyenler de vardır. Bu da ona benzemektedir. Çünkü Mûsa’nın şeriatı kendi zamanında kâmildi. Onun şeriatı İsa zamanında yenilenmiştir. Yani daha kamil oluşu nisbîdir.

٤٤ - حَدَّثَنَا مُسْلِمُ بْنُ أَبِرَاهِيمَ قَالَ حَدَّثَنَا هِشَامٌ قَالَ حَدَّثَنَا قَتَادَةُ عَنْ أَنَسٍ عَنِ النَّبِيِّ ﷺ قَالَ «يَخْرُجُ مِنَ النَّارِ مَنْ قَالَ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ، وَفِي قَلْبِهِ وَزُنْ شَعِيرَةٌ مِنْ خَيْرٍ، وَيَخْرُجُ مِنَ النَّارِ مَنْ قَالَ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ، وَفِي قَلْبِهِ وَزُنْ بُرَّةٌ مِنْ خَيْرٍ، وَيَخْرُجُ مِنَ النَّارِ مَنْ قَالَ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ، وَفِي قَلْبِهِ وَزُنْ ذَرَّةٌ مِنْ خَيْرٍ» قَالَ أَبُو عَبْدِ اللَّهِ قَالَ أَبَانُ حَدَّثَنَا قَتَادَةُ حَدَّثَنَا أَنَسٌ عَنِ النَّبِيِّ ﷺ «مِنْ إِيْمَانٍ» مَكَانَ «مِنْ خَيْرٍ» أَطْرَافُهُ ٤٤٧٦، ٦٥٦٥، ٧٤١٠،

١١٣٤، ١٣٥٦ تحفة ٧٥١٦، ٧٥١٠، ٧٥٠٩، ٧٤٤٠

44- “Müslim b. İbrâhîm — Hişâm — Katâde” isnâdıyla Enes’in bildirdiğine göre Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem) şöyle buyurmuştur: “*Lâ ilâhe illallah* deyip de kalbinde arpa tanesi ağırlığınca hayır bulunan kişi cehennemden çıkacaktır. *Lâ ilâhe illallah* deyip de kalbinde buğday tanesi ağırlığınca hayır bulunan kişi cehennemden çıkacaktır. *Lâ ilâhe illallah* deyip de kalbinde zerre ağırlığınca hayır bulunan kişi cehennemden çıkacaktır.”

Ebân ise bunu Katâde kanalıyla Enes’ten rivayet ederken “Hayır”

yerine “İman” lafzını kullanmıştır.¹

Müslim b. İbrâhîm, Ebû Amr el-Basrî el-Ezdî el-Ferâhîdî’dir. Hicri 222 yılında vefat etmiştir.

Hişâm, Hişâm b. Ebî Abdillâh Sender er-Rab’î el-Basrî ed-Destuvâî’dir. Hicri 154 yılında vefat etmiştir. Kader konusundaki görüşleri yüzünden tenkitlere uğramışsa da bu görüşlerinin propagandasını yapan biri değildi.

Katâde, Katâde b. Diâme’dir.

Allah’tan başka ilah olmadığına, Muhammed’in de Allah’ın Resûlü olduğuna şahadet edip kalbinde arpa tanesi ağırlığına hayır bulunan kişi cehennemden çıkacaktır. Hadiste sadece “Lâ ilâhe illallah” ifadesi zikredilmiş olsa da Muhammed’in (sallallahu aleyhi vesellem) Allah’ın Resûlü olduğuna da şahadetin gerektiğini anlıyoruz. Nasıl “*Kul huvallahu ahad*”ı okudum” diyen kişinin İhlâs Suresi’nin tümünü okuduğunu anlıyorsak burada şahadetin zikredilen ilk kısmından diğer kısmının da kastedildiğini anlıyoruz.

Diğer bir rivayette “hayır” yerine “iman” lafzı kullanılır. İmandan kasıt da Resûlullah’ın (sallallahu aleyhi vesellem) peygamber olarak getirdiği bütün şeylerdir. Adına iman denilebilecek en ufak bir şeyle bile kişi cehennemden çıkabiliyorsa daha büyük bir imana sahip olması durumunda cehennemden çıkması tercihe şayan olacaktır.

Cisimler için geçerli olan ağırlık özelliğinin neden iman için kullanıldığına gelince, burada iman bir cisme benzetilmiş ve cismin vasıfları da onun için kullanılmıştır.

Hadiste zikredilen şahadeti sözle söylemekten kasıt kişinin bunu içinden geçirmesidir, yani şahadeti ikrar ve tasdiktir. İkrar şart olduğu için de Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem) her cümlede bunu tekrarlamıştır.

Allah’tan başka ilah olmadığına, Muhammed’in de Allah’ın Resûlü olduğuna şahadet edip kalbinde buğday tanesi ağırlığına hayır bulunan kişi de cehennemden çıkacaktır.

Allah’tan başka ilah olmadığına, Muhammed’in de Allah’ın Resûlü olduğuna şahadet edip kalbinde zerre ağırlığına hayır bulunan kişi de

¹ Hadis ayrıca 4476, 6565, 7410, 7440, 7509, 7510 ve 7516’da geçmektedir. Müslim (193)

cehennemden çıkacaktır.

Zerrenin sözlük anlamı, küçük karıncadır ve bunlardan yüz tanesi bir arpa tanesi ağırlığındadır. Bazılarına göre dört zerre bir hardal tanesi ağırlığındadır. Bir görüşe göre zerre, güneş ışığında görülen ve havada uçuşan, iğne ucu kadar olan tozlardır. İbn Abbâs’a göre toprağa konan eli kaldırıp silkeleyince uçuşan şeylerdir.

Zerre ağırlığı iman asgari olan miktardır ve daha azı kişiyi cehennemden çıkaramaz. Arpa ve buğday zerreden daha ağırdır ve fazladır. Ancak bu fazlalık tasdiğe yönelik bir fazlalık değil, kişinin tasdikini kemâle erdiren amellerindeki fazlalıktır. Mühelleb bu görüştedir.

Kirmânî ise *Kevâkib*’de şöyle der: “Bu fazlalık kalpteki duruma bağlanabilir. Çünkü imanın tam olması sözün yanında amelî de gerektirir. Amel de kalpte bir ihlas ve niyet olmadan gerçekleşmez. Bundan dolayı amel kalbe nispet edilebilir, zira amelin kemâle ermesi de kalbin tasdikine bağlıdır.”

“Kalbi tasdik kişinin cehennemde ebedi olarak kalmamasına ve oradan çıkmasına yeterlidir. Kişinin «Lâ ilâhe illallah» demesi de dünyadaki hükümleri uygulamak için gereklidir. İkisini bir arada zikretmenin anlamı nedir?” denilebilir.

Bu konuda değişik görüşler vardır. Bazılarına göre iman konusunda tasdik yeterli değildir. Bunun yanında dil ile ikrar ve amel gereklidir. Buhârî bu görüştedir. Kişinin kalbinde az da olsa iman varsa ve bu imana işaret eden başka göstergeler de bulunuyorsa cehennemden çıkar. Kelime-i şahadet dünyada imanın şiarıdır. Dünyevi hükümler de kişinin bu sözü söylemesine bağlıdır. Cehennemden çıkmak için de kişide bu ikisinin bir arada bulunması gerekir.

İbn Battâl ise bu konuda şöyle der: Tasdik farklı derecelerde olması kişinin bilgi ve cehaletine bağlıdır. İlmi az olanın tasdiki zerre kadar olur. İlmi ondan biraz daha fazla olan kişinin tasdiki buğday veya arpa tanesi kadar olur. Ancak her birinin kalbinde hasıl olan tasdik eksilmeye açık değilken ilmin artmasına bağlı olarak artabilir.”

Hadisten anladıklarımıza gelince, iman artıp eksilebilir. Muvahhidlerden günahkar olanlar cehenneme girebilir. Büyük günahların kefareti olmaz,

ancak sahibinin ebedi olarak cehennemde kalmasına sebep olmazlar.

Hadisin ravilerinin tümü Basralı değerli âlimlerdir. Buhârî bu hadisi ayrıca *Tevhîd* konusu içinde tahrir etmiştir. Müslim de *İman* konusu içinde tahrir etmiştir. Tirmizî de rivayet etmiş ve: “Hasen sahihtir” demiştir.

Buhârî, Ebân’ın bunu Katâde kanalıyla Enes’ten rivayet ederken “*Hayır*” yerine “*İman*” lafzını kullandığını söylemiştir. Bu hadisi de burada zikretmesinin sebebi Enes’ten gelen rivayeti başka bir kanalla desteklemektedir. Zira Katâde tedlis yapan biridir ve *an’ane* ile yaptığı rivayetlere huccet görülmez. Huccet sayılması için de bu hadiste olduğu gibi hadisi *an’ane* ile rivayet ettiği kişiden işiterek de rivayet etmesi gerekmektedir.

٤٥ - حَدَّثَنَا الْحَسَنُ بْنُ الصَّبَّاحِ سَمِعَ جَعْفَرَ بْنَ عَوْنٍ حَدَّثَنَا أَبُو الْعُمَيْسِ أَخْبَرَنَا قَيْسُ بْنُ مُسْلِمٍ عَنْ طَارِقِ بْنِ شِهَابٍ عَنْ عُمَرَ بْنِ الْخَطَّابِ أَنَّ رَجُلًا مِنَ الْيَهُودِ قَالَ لَهُ يَا أَمِيرَ الْمُؤْمِنِينَ ، آيَةٌ فِي كِتَابِكُمْ تَقْرَأُوهَا لَوْ عَلَيْنَا مَعَشَرَ الْيَهُودِ نَزَلَتْ لَاتَّخَذْنَا ذَلِكَ الْيَوْمَ عِيدًا قَالَ أَى آيَةٍ قَالَ ﴿الْيَوْمَ أَكْمَلْتُ لَكُمْ دِينَكُمْ وَأَتِمَمْتُ عَلَيْكُمْ نِعْمَتِي وَرَضِيتُ لَكُمُ الْإِسْلَامَ دِينًا﴾ قَالَ عُمَرُ قَدْ عَرَفْنَا ذَلِكَ الْيَوْمَ وَالْمَكَانَ الَّذِي نَزَلَتْ فِيهِ عَلَى النَّبِيِّ ﷺ وَهُوَ قَائِمٌ بِعَرَفَةَ يَوْمَ جُمُعَةٍ . أطرافه ٤٤٠٧ ، ٤٦٠٦ ، ٧٢٦٨ - تحفة ١٠٤٦٨

45- “Hasan b. es-Sabbâh — Câfer b. Avn — Ebu’l-Umeys — Kays b. Müslim” isnâdıyla Târik b. Şihâb şöyle demiştir: Yahudilerden bir adam Ömer b. el-Hattâb’a: “Ey Müminlerin emiri! Sizin kitabınızda okuduğunuz bir âyet var ki şayet o âyet biz Yahudilere inmiş olsaydı indiği o günü bayram edinirdik” dedi. Hz. Ömer: “Hangi âyet?” diye sorunca, adam: “Bugün sizin için dininizi kemale erdirdim. Size nimetimi tamamladım ve sizin için din olarak İslâm’ı seçtim”¹ âyetini okudu. Bunun üzerine Hz. Ömer: “Bu âyetin Resûlullah’a (sallallahu aleyhi

¹ Mâide Sur. 3

vesellem) indiği günü ve yeri biliriz. Bu âyet bir Cuma günü Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem) Arafat'ta durmuşken nazil oldu.¹

Hasan, Hasan b. es-Sabbâh b. Muhammed el-Vâsit'dir. Hicri 260 yılında Bağdat'ta vefat etmiştir.

Câfer, Câfer b. Avn b. Ebî Câfer el-Mahzûmî'dir. Hicri 207 yılında Kufe'de vefat etmiştir.

Ebu'l-Umeys, Ebu'l-Umeys el-Hüzelî el-Mes'ûdî el-Kûfî'dir. Hicri 120 yılında Kufe'de vefat etmiştir.

Kays, Kays b. Müslim el-Kûfî'dir. Hicri 120 yılında vefat etmiştir.

Târik, Târik b. Şihâb b. Abdi Şems'tir. Hicri 23 yılında vefat etmiştir.

Yahudilerden Hz. Ömer'e söz konusu sözü söyleyen kişi Ka'bu'l-Ahbâr'dır. Müslüman olmadan önce Hz. Ömer'le bu konuşmayı yapmıştır. Ka'b, Hz. Ömer'e, Kur'ân'da bir âyetin bulunduğunu, bu âyet Yahudilere inmiş olsaydı indiği günü bayram kabul edip kutlayacaklarını söylemiştir.

Beydâvî bu âyeti açıklarken söylediklerine göre dinin kemâle ermesi diğer dinlere karşı zaferler elde etmesi, itikat, şariat ve içtihadı yönelik bütün esasların ve kuralların belirlenip netleşmesidir. Hidayet ve muvaffakiyet sağlanması, Mekke'nin fethedilmesi, Cahiliye temellerinin sarsılmasıyla da din tamamlanmıştır. Diğer dinler arasından da Allah'ın dini olan İslam dini insanlar için hak din olarak seçilmiştir.

Hz. Ömer, Ka'b'ın bu sözü üzerine söz konusu âyetin ne zaman ve nerede indiğini bildiklerini, bir Cuma günü Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem) Arafat'ta durmuşken bu âyetin nazil olduğunu söylemiştir.

Hz. Ömer, Ka'b'ın bayram edinme konusundaki sözüne cevap olarak âyetin nazil olduğu yeri ve zamanı bildiklerini dile getirmiş, ancak Müslümanların o günü bayram edindiklerini söylememiştir. Zira rivayetlere göre bu âyet, ikindiden sonra nazil olmuştur. Bayram ise günün ilk saatlerinde başlar. Bazıları ise zeval vaktinde sonra görülen hilalin diğer güne ait olduğunu, Arefe gününden bir sonraki günün de Müslümanlar için bayram olduğunu söylemiştir.

¹ Hadis ayrıca 4407, 4606 ve 7268'de geçmektedir. Müslim (3017)

İbn Hacer bu konuda şöyle der: “Bana göre bu rivayette bayrama işaret etmekle yetinilmiştir. Zira İshâk’ın rivayetinde Hz. Ömer’in cevabında bu durum daha açık bir şekilde gelmiş, orada: «Bu âyet Cuma günü de olan Arefe gününde nazil oldu. Allah’a hamdolsun her iki gün de bizim için bayramdır» lafzıyla zikredilmiştir. O günü hem Cuma günü olmasından, hem de bayram gecesi olan Arefe günü olmasından dolayı bayramdır.”

Nevevî ise şöyle der: “O günü ikisi de birbirinden değerli iki gün bir araya gelmiştir. Her biri ayrı değerliyken ikisinin bir araya gelmesi o günün faziletini daha da artırmıştır. Biz de o güne gereken değeri verip bayram edindik.”

Hadisin ravilerinden üçü Kufelidir. Hadiste sahabinin sahabiden rivayeti vardır. Buhârî bu hadisi ayrıca *Meğâzî*, *Tefsîr* ve *İ’tisâm* konuları içinde tahrir etmiştir. Müslim, Tirmizî ve Nesâî de rivayet etmiştir.

۳۴ - بَابُ الزَّكَاةِ مِنَ الْإِسْلَامِ وَقَوْلُهُ «وَمَا أَمْرُوا إِلَّا لِيَعْبُدُوا اللَّهَ مُخْلِصِينَ لَهُ الدِّينَ حُنَفَاءَ وَيُقِيمُوا الصَّلَاةَ وَيُؤْتُوا الزَّكَاةَ وَذَلِكَ دِينُ الْقِيَمَةِ»

34- ZEKAT İSLAM'DANDIR; YÜCE ALLAH'IN: “Halbuki onlara ancak, dini yalnız O'na has kılarak ve hanifler olarak Allah'a kulluk etmeleri, namaz kılmaları ve zekat vermeleri emredilmişti. Sağlam din de budur”¹ BUYRUĞU

Zekat, imanın şubelerinden biridir. Âyete göre de Ehl-i kitab’dan olanlara Tevrat ve İncil’de Allah’a hiçbir şeyi ortak koşmadan, dini sadece O’na has kılarak kulluk etmeleri emredilmişti. Namazı sadece Allah rızası için kılmak, orucu sadece Allah rızası için tutmak, bir mescidde sadece Allah’ın rızasını gözeterek itikafa girmek, dini yani ibadeti Allah’a has kılmak demektir.

İhlas kişinin şüphe ve tereddütlerden uzak durmasıdır. Riya ise itaati isyana çevirebilecek bir âfettir. Bu bakımdan ihlas bütün ibadetlerin başıdır.

Hanîf olmalarından kasıt batıl itikatlardan uzak durmalarıdır. Bunun yanında namaz kılıp zekat vermeleri emredilmiş, ancak onlar sonradan bu ibadetleri tahrifata uğratmışlardır. Âyette zikredilen bu şeyler de Allah’ın dosdoğru ve sağlam dinidir.

¹ Beyyine Sur. 5

٤٦ - حَدَّثَنَا إِسْمَاعِيلُ قَالَ حَدَّثَنِي مَالِكُ بْنُ أَنَسٍ عَنْ عَمِّهِ أَبِي سُهَيْلٍ بْنِ مَالِكٍ عَنْ أَبِيهِ أَنَّهُ سَمِعَ طَلْحَةَ بْنَ عُبَيْدٍ يَقُولُ جَاءَ رَجُلٌ إِلَى رَسُولِ اللَّهِ ﷺ مِنْ أَهْلِ نَجْدٍ ، ثَائِرُ الرَّأْسِ ، يُسْمَعُ دَوِيُّ صَوْتِهِ ، وَلَا يُفْقَهُ مَا يَقُولُ حَتَّى دَنَا ، فَإِذَا هُوَ يَسْأَلُ عَنِ الْإِسْلَامِ فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ - ﷺ « خَمْسُ صَلَوَاتٍ فِي الْيَوْمِ وَاللَّيْلَةِ » . فَقَالَ هَلْ عَلَى غَيْرِهَا قَالَ « لَا ، إِلَّا أَنْ تَطَوَّعَ » قَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ « وَصِيَامُ رَمَضَانَ » قَالَ هَلْ عَلَى غَيْرِهَا قَالَ « لَا ، إِلَّا أَنْ تَطَوَّعَ » قَالَ وَذَكَرَ لَهُ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ الزَّكَاةَ . قَالَ هَلْ عَلَى غَيْرِهَا قَالَ « لَا ، إِلَّا أَنْ تَطَوَّعَ » قَالَ فَادْبَرَ الرَّجُلُ وَهُوَ يَقُولُ وَاللَّهِ لَا أَزِيدُ عَلَى هَذَا وَلَا أَنْقُصُ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ « أَفْلَحَ إِنْ صَدَقَ » أطرافه ١٨٩١ ، ٢٦٧٨ ، ٦٩٥٦ - تحفة ٥٠٠٩

46- "İsmâil — Mâlik b. Enes — Mâlik'in amcası Ebû Süheyl b. Mâlik — Ebû Süheyl'in babası" isnâdıyla Talha b. Ubeydillah şöyle demiştir: Necd ahalisinden saçı başı dağınık bir adam Resûlullah'a (sallallahu aleyhi vesellem) geldi. Uzaktan mırıltısı duyuluyor, ancak ne dediğini anlayamıyorduk. Yaklaştığında Resûlullah'a (sallallahu aleyhi vesellem) İslam'ı sorduğunu gördük. Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi vesellem): "*Gecesi ve gündüzüyle günde beş vakit namaz kılmak*" buyurdu. Adam: "Kılmam gereken başka namaz var mı?" diye sorunca, Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem): "*Hayır! Ancak nafile kılabilirsin*" buyurdu ve: "*Bunun yanında Ramazan orucunu tutmak*" diye devam etti. Adam: "Tutmam gereken başka oruç var mı?" diye sorunca, Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem): "*Hayır! Ancak nafile tutabilirsin*" buyurdu. Ardından Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem) adama zekatı zikretti. Adam: "Vermem gereken başka bir şey var mı?" diye sorunca, Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem): "*Hayır! Ancak nafile olarak verebilirsin*" buyurdu. Adam dönüp giderken: "Vallahi bundan ne fazla, ne de eksik yaparım" deyince, Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem) arkasından: "*Doğruyu söylüyorsa kurtuldu demektir*" buyurdu.¹

İsmâil, İsmâil b. Ebî Uveys el-Asbahî el-Medenî'dir. Hicri 226 yılında vefat etmiştir.

¹ Hadis ayrıca 1891, 2678 ve 6956'da geçmektedir. Müslim (11)

Mâlik'in amcası Ebû Süheyl, Nâfi' el-Medenî'dir.

Ebû Süheyl'in babası, Mâlik b. Ebî Âmir'dir.

Talha, Talha b. Ubeydillah b. Osmân el-Kureşî et-Teymî'dir. Cennetle müjdelenen on kişiden biridir. Hicri 36 yılında Cemel savaşında öldürülmüş, Basra'da defnedilmiştir. Buhârî'de 4 hadisi vardır.

Necd ahalisinden Dimâm b. Sa'lebe veya başkası yoksulluktan saç başı dağınık bir şekilde Resûlullah'ın (sallallahu aleyhi vesellem) yanına gelip onunla konuşmaya başladı. Biraz uzakta olduğu için sahabe onun mırıltılı sesini duyuyor, ancak Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem) ile ne konuştuğunu tam anlamıyorlardı. Biraz yaklaşıncı da adamın Resûlullah'a (sallallahu aleyhi vesellem) İslam'ı sorduğunu gördüler. Burada İslam'dan kasıt Resûlullah'ın (sallallahu aleyhi vesellem) verdiği cevaplardan da anlaşılacağı üzere tevhîd ve tasdikten sonra İslam'ın rükünleri ile hükümleridir. İslam'ın hakikatini de soruyor olabilir.

Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem) adamın sorusuna, gecesi ve gündüzüyle günde beş vakit namaz kılmanın olduğunu söyledi. Bu da bize sorunun İslam'ın rükünleri ile hükümleri konusunda geldiğini göstermektedir. Buhârî'nin *Oruç* konusu içinde İsmâil b. Câfer'den olan rivayeti de bunu desteklemektedir. Zira İsmâil'in rivayetine göre adam, Resûlullah'a (sallallahu aleyhi vesellem): "Yüce Allah'ın bana farz kıldığı namazı söyle" demiştir.

Beş vakit namaz da İslam'ın bizzat kendisi değildir. Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem) verdiği cevapla günde beş vakit namazın İslam'dan olduğunu bildirmiştir. Resûlullah'ın (sallallahu aleyhi vesellem) adamın sorusuna karşılık kelime-i şehadeti zikretmemesi adamın bunu bildiği varsayımından dolayıdır. Ya da Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem) adamın sorusundan kastın İslam'ın fiili rükünleri olduğunu anlamıştır. Veya Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem) adama verdiği cevapta kelime-i şehadeti zikretmiş, ancak ravi rivayet ederken bunu nakletmemiştir.

Soruyu soran adam beş vakit namazdan başka kılması gereken bir namazın olup olmadığını sorunca, Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem) bundan başka farz olarak kılması gereken namaz olmadığını, ancak dilerse nafîle olarak kılabileceğini söyledi.

Beş vakit namaz dışında kişinin kılması gereken başka bir namazın olmadığı cevabı vitir namazının vacip olduğunu söyleyen Hanefilere karşı da

bir delildir. Bayram namazlarının farz-ı kifâye olduğunu söyleyen Şâfiî fakihlerden İstahrî'ye karşı da bir delildir.

Burada farzlardan nafilenin istisna edilmesi munkatı' istisna (farklı cinslerin istisnası) olabilir. Bu durumda beş vakit namaz dışında nafile namaz kılmak müstehab olur. Buradan da nafile ibadete başlamanın tamamlamayı gerektirmediği anlamı çıkar. Zira Nesâî ve başkalarının da rivayet ettiğine göre Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem) bazen nafile oruca niyetlenir, sonra da bu orucu bozardı.

Buhârî'nin de rivayet ettiğine göre Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem), Cuveyriye binti'l-Hâris'e Cuma günü başladığı orucu bozmasını söylemiştir. Bu da bize nafile ibadete başlamanın tamamlamayı gerektirmediğini göstermektedir. Oruç konusunda gelen bu hadisin hükmü kıyasla diğer nafile ibadetler için de geçerlidir.

Hac ibadeti ise bunun dışındadır. Zira hac fasid olduğu zamanlarda bile devam ettirilmesi gereken bir ibadettir. Sahih olması durumunda devam ettirilip tamamlanması evla olacaktır.

Ya da buradaki istisna, muttasıl (aynı cinslerin istisnası) bir istisnâdır. Bu durumda başlanan nafile ibadetin tamamlanması gerektiği anlamı çıkmaktadır. Mâlikilerden Kurtubî, kişinin kendi isteğiyle yaptığı nafile dışında başka bir şeyin vacip olmadığını söylemiştir. Ona göre olumsuzdan yapılan istisna olumluluk ifade eder. Nafilenin vacip olduğunu söyleyen hiç kimse olmadığına göre bu durumda Resûlullah'ın (sallallahu aleyhi vesellem) sözünden anlaşılması gereken, başlanan nafile ibadetin tamamlanması gerektiğidir.

Ahmed'in de *Müsned*'de bildirdiğine göre Hz. Âişe şöyle demiştir: “Hafsa ile birlikte güne oruçlu başladık. Bize hediye olarak koyun eti getirilince de yiyip orucumuzu bozuk. Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem) yanımıza girince durumu anlattık. Allah Resûlü (sallallahu aleyhi vesellem): «*Yerine başka bir gün tutun*» buyurdu.”

Sonrasında Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem) beş vakit namaza ek olarak Ramazan orucunu tutması gerektiğini söylemiştir. Adam bundan başka tutması gereken orucun olup olmadığını sorunca, Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem) olmadığını, ancak nafile olarak isterse tutabileceğini söylemiştir.

Ardından Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem) İslam'ın rükünlerinden biri olan zekatı adama zikretmiştir. Adam zekat dışında vermesi gereken başka bir şeyin olup olmadığını sorunca, Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem) buna da olmadığını, ancak nafile olarak isterse verebileceğini söylemiştir.

Sonrasında adam oradan ayrıldı. Ayrılırken de: “Vallahi bundan ne fazla, ne de eksik yaparım” dedi. Adam bu sözü tasdik ve kabule yönelik söylemiş olabilir. Yani: “Söylediklerini aynen kabul ediyorum, eksiltmeden yerine getireceğim ve daha fazlasını sormayacağım” anlamında olabilir. Ya da adam kabilesinin temsilcisi olarak geldiği ve dönüşte öğrendiklerini onlara öğreteceği için Resûlullah'tan (sallallahu aleyhi vesellem) işittiklerini ne eksik, ne de fazla aynıyla aktaracağını söylemiştir. Ya da bundan kasıt söylenenleri ne eksik, ne de fazla aynen yerine getireceğidir.

Adam bu sözü söyleyerek gidince Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem) arkasından, şayet doğruyu söylüyorsa, söylediklerinde samimiyse ve dediğini yerine getirirse kurtuluşa ereceğini söylemiştir.

Diğer farzlar, yasaklar ve sünnetleri zikretmeden sadece namaz, oruç ve zekat konusunda söyledikleri üzerinden adamın kurtuluşa ereceğinin söylenmesi bazılarında sorun teşkil etmiştir. Ancak aynı olayı Buhârî *Oruç* konusu içinde İsmâil b. Câfer'den naklederken Resûlullah'ın (sallallahu aleyhi vesellem) adama İslam'ın diğer rükünlerini de anlattığını zikreder.

“Adamın söylenenleri eksiksiz bir şekilde yerine getirmesinden dolayı kurtuluşa ermesi anlaşılabilir bir şey olsa da daha fazlasını yapmayacağını söylemesine rağmen kurtulduğunu söylemek nasıl olabilir?” sorusuna karşılık Nevevî şu cevabı vermiştir: “Adam üzerine düşeni eksiksiz bir şekilde yerine getirerek kurtuluşa ermiştir. Ancak hadiste adamın daha fazlasını yapması durumunda kurtuluşa ermeyeceğine dair herhangi bir ifade yoktur. Kişi sadece farz olanlarla kurtuluşa erebiliyorsa farzların yanında nafile olan şeyleri de yapmasıyla kurtulması evla olacaktır.”

Hadisten ilim öğrenmek için yolculuğa çıkmanın, istenmeden yemin etmenin meşrû olduğunu anlıyoruz. Hadisin tüm ravileri Medinelidir. Buhârî hadisi ayrıca *Oruç* ve *Hileler* konuları içinde de tahrir etmiştir. Müslim, Ebû Dâvud ve Nesâî de rivayet etmiştir.

۳۵ - باب اتِّبَاعُ الْجَنَائِزِ مِنَ الْإِيمَانِ

35- CENAZENİN ARKASINDAN GİTMEK İMANDANDIR

۴۷ - حَدَّثَنَا أَحْمَدُ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عَلِيٍّ الْمَنْجُوفِيُّ قَالَ حَدَّثَنَا رَوْحٌ قَالَ حَدَّثَنَا عَوْفٌ عَنْ
 الْحَسَنِ وَمُحَمَّدٍ عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ قَالَ « مَنِ اتَّبَعَ جَنَازَةَ مُسْلِمٍ إِيْمَانًا
 وَاحْتِسَابًا ، وَكَانَ مَعَهُ حَتَّى يُصَلَّى عَلَيْهَا ، وَيُفْرَغَ مِنْ دَفْنِهَا ، فَإِنَّهُ يَرْجِعُ مِنَ الْأَجْرِ بِقِيرَاطَيْنِ
 ، كُلُّ قِيرَاطٍ مِثْلُ أُحُدٍ ، وَمَنْ صَلَّى عَلَيْهَا ثُمَّ رَجَعَ قَبْلَ أَنْ تُدْفَنَ فَإِنَّهُ يَرْجِعُ بِقِيرَاطٍ » تَابِعَهُ
 عُثْمَانُ الْمُؤَذِّنُ قَالَ حَدَّثَنَا عَوْفٌ عَنْ مُحَمَّدٍ عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ عَنِ النَّبِيِّ ﷺ نَحْوَهُ طَرَفَاهُ
 ۱۳۲۵ ، ۱۳۲۳ تحفة ۱۲۲۴۴ ، ۱۴۴۸۱

47- “Ahmed b. Abdillâh b. Ali el-Mencûfî — Ravh — Avf — Hasan ve Muhammed” isnâdıyla Ebû Hureyre'nin bildirdiğine göre Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem) şöyle buyurmuştur: “İman ederek ve karşılığını Allah'tan bekleyerek bir müslümanın cenazesinin arkasından giden ve namazı kılıp defnedilinceye kadar orada bulunan kişi, her biri Uhud dağı kadar olan iki kırat sevapla geriye döner. Cenaze namazını kılıp da defnedilmeden oradan ayrılan kişi ise bir kıratlık sevapla döner.”

Osmân el-Müezzîn de aynısını “Avf — Muhammed — Ebû Hureyre” isnâdıyla Resûlullah'tan (sallallahu aleyhi vesellem) rivayet ederek mutâbaât etmiştir.¹

Ahmed b. Abdillâh b. Ali el-Mencûfî, babasının dedesi Mencûf'a nispet edilmiştir. Hicri 252 yılında vefat etmiştir.

Ravh, Ravh b. Ubâde b. el-Alâ el-Basrî'dir. Hicri 205 yılında vefat etmiştir.

Avf, Avf b. Ebî Cemîle Benduveyh el-Abdî el-Hecerî el-Basrî'dir. Hicri 146 veya 147 yılında vefat etmiştir. Şii olduğu söylenmiştir.

Hasan, Hasan el-Basrî'dir.

¹ Hadis ayrıca 1323 ve 1325'te geçmektedir. Müslim (945)

Muhammed, Muhammed b. Sîrîn el-Ensârî'dir. Künyesi Ebû Bekr'dir. Hasan'dan 120 gün sonra hicri 110 yılında vefat etmiştir.

Hak olduğuna iman ederek, birilerinden yana bir beklenti veya korku içinde olmadan, karşılığını sadece Allah'tan bekleyerek Müslüman birinin cenazesine çıkan kişi, namazını kılıp defnettikten sonra döndüğü zaman iki kıratlık bir sevapla döner ki bu kıratlardan her biri Uhud dağı kadardır.

Burada kırat sevap için kullanılmıştır ve sevabın azı için de, çoğu için de kullanılabilen bir ifadedir. Uhud dağı civar dağlardan ayrı ve tek başına olduğu için "tek" anlamında "Uhud" ismini almıştır.

Hadise göre kişinin iki kıratlık sevap alması, cenaze namazını kılıp yol boyunca cenazeye eşlik etmesi ve defin işi bitene kadar orada bulunmasına bağlıdır. Defin işi mezarın kapatılması veya mezar taşının yerleştirilmesiyle biter. Bize göre defin işi mezarın kapatılmasıyla biter. Her biri için bir kıratlık sevabın hasıl olacağı söylenebilir, fakat her bir kıratın değeri diğerinden farklı olur. Rivayetin zahirine göre namazı kılmadan defin işi bitene kadar orada bulunmakla iki kıratlık sevabın hasıl olacağı söylenemez. Çünkü burada kasıt, her ikisinin gerçekleştirilmesidir.

Kişi cenaze namazını kıldıktan sonra defin işine katılmadan döndüğü zaman sadece bir kıratlık sevap alır. Nevevî'ye göre kişi cenaze namazını kıldıktan sonra tek başına kabristana gitse ve sonradan defin işine katılsa ikinci kıratlık sevabı alamaz. Fakat hadisten öyle bir anlamı çıkarmak ancak yorumlamakla olur. Sadece defin işine katılmakla da bir kıratlık sevabın alınacağı söylenmiş olsa bu durumda kıratlar arasında fark olmakla birlikte her biri için birer kıratlık sevap alınacağını söylenebilir.

Kişi cenazenin arkasından gitmez de namazına katılırsa bir kıratlık sevabını alır. Çünkü cenaze namazından önce yapılan her şey cenazeye yöneliktir. Ancak sadece cenaze namazı kılanın alacağı bir kıratlık sevap, hem namazı kılan, hem de cenazeye eşlik eden kişinin alacağı bir kıratlık sevaptan daha az olabilir.

Müslim'de ise: *"En küçüğü Uhud dağı kadar olan..."* lafzıyla rivayet edilmiştir. Bu da bize, yapılan fiile göre kıratlar arasında bir farkın olduğunu göstermektedir.

Müslim'in rivayetinde yine: “Cenaze namazını kılan ancak ona eşlik etmeyen kişi bir kıratlık sevap alır” ifadesi de vardır. Burada namaz sonrası cenazeye eşlik etmek kastedilmiş olabilir. Kişi cenazeye eşlik etse ancak namazını kılmasa ve defin sırasında bulunmasa sevap olarak hiçbir şey elde etmeden geri döner. Hatta Eşheb'den naklen böylesi bir şeyin mekruh olduğu da söylenmiştir. Daha tafsilatlı bir şekilde inşaallah *Cenazeler* konusu içinde gelecektir.

Hadiste cenaze namazını kılmaya, cenazeye eşlik etmeye ve defin işlemleri sırasında bulunmaya teşvik vardır. Ebû Hureyre dışında ravilerinin tümü Basralıdır. Nesâî de hadisi *İman* ve *Cenazeler* konuları içinde tahrir etmiştir.

Ravh'ın Avf'tan olan rivayetinin aynısını Osmân el-Müezzîn de “Avf — Muhammed — Ebû Hureyre” isnâdıyla Resûlullah'tan (sallallahu aleyhi vesellem) rivayet ederek mutâbaât etmiştir.

Osmân el-Müezzîn, Osmân b. el-Heysem b. Cehm el-Basrî'dir. Basra camisinin müezzînidir. Hicri 220 yılında, Receb ayının 11'nde vefat etmiştir. *Avf*, Avf el-A'râbi'dir. *Muhammed*, Muhammed b. Sîrîn'dir. Isnâdında Hasan yoktur. Osmân bunu aynı lafızla değil de mânâ olarak benzerini rivayet etmiştir. Mutâbaât olan bu rivayeti de Ebû Nuaym, *Müstahrec*'de mevsûl olarak nakletmiştir.

۳۶ - بَابُ خَوْفِ الْمُؤْمِنِ مِنْ أَنْ يَحْبِطَ عَمَلُهُ وَهُوَ لَا يَشْعُرُ

36- MÜMİNİN, FARKINDA OLMADAN AMELİNİN HEBA OLMASINDAN KORKMASI

وَقَالَ إِبْرَاهِيمُ التَّيْمِيُّ مَا عَرَضْتُ قَوْلِي عَلَى عَمَلِي إِلَّا خَشِيتُ أَنْ أَكُونَ مُكَذِّبًا . وَقَالَ ابْنُ أَبِي مُلَيْكَةَ أَذْرَكْتُ ثَلَاثِينَ مِنْ أَصْحَابِ النَّبِيِّ ﷺ كُلُّهُمْ يَخَافُ النِّفَاقَ عَلَى نَفْسِهِ ، مَا مِنْهُمْ أَحَدٌ يَقُولُ إِنَّهُ عَلَى إِيْمَانٍ جَبْرِيلَ وَمِيكَائِيلَ تحفة ١٥٦١٣ ب

وَيُذَكِّرُ عَنِ الْحَسَنِ مَا خَافَهُ إِلَّا مُؤْمِنٌ ، وَلَا أَمِنَهُ إِلَّا مُنَافِقٌ وَمَا يُجَدِّرُ مِنَ الْإِصْرَارِ عَلَى النِّفَاقِ وَالْعِصْيَانِ مِنْ غَيْرِ تَوْبَةٍ لِقَوْلِ اللَّهِ تَعَالَى ﴿وَلَمْ يَصِرُوا عَلَى مَا فَعَلُوا وَهُمْ يَعْلَمُونَ﴾ .

İbrâhîm et-Teymî şöyle demiştir: “Ne zaman sözlerimle amellerimi karşılaştırsam yalancı çıkmaktan korkmuşumdur.”

İbn Ebî Muleyke de şöyle demiştir: “Resûlullah'ın (sallallahu aleyhi vesellem) ashâbından otuz kişiye yetiştim. Hepsi de münafık biri olmaktan korkardı. Hiçbiri de Cebrâîl'in ve Mikâîl'in imanı gibi bir imana sahip olduğunu söylemezdi.”

Rivayet edildiğine göre Hasan da şöyle demiştir: “Ondan ancak mümin biri korkar ve ancak münafık biri ondan yana kendini emin görür.”

Yüce Allah'ın: “Onlar, yaptıklarında bile bile ısrar etmezler”¹ buyruğu gereğince tövbe etmeden savaş ve isyanda ısrardan kaçınmak.

Amelin heba olmasından kasıt, bu amel için vaat edilen sevabın heba olmasıdır. Buhârî'nin bu ifadesi, kişinin amellerinin kötülüklerle tümünden silinip gideceğini söyleyen, bu durumda olan günahkar kişinin de küfrüne hükmedenlerin görüşlerini destekler mahiyette değildir. Buhârî'nin burada kastı, sadece amellere karşılık verilecek sevabın heba olmasıdır. Zira kişi ancak ihlaslı bir şekilde yaptığı amellerin sevabını alır. Nevevî de bundan kastın kişinin kâfir olması değil, imanının azalması ve bazı amellerin heba olması olduğunu söylemiştir.

İbrâhîm et-Teymî, sözleri ile amellerini karşılaştırdığında yalancı çıkmaktan korktuğunu dile getirmiştir. İbrâhîm, İbrâhîm b. Yezîd b. Şerîk et-Teymî el-Kûfî'dir. Hicri 92 yılında vefat etmiştir. İbrâhîm vaizlik yaptığı için davranışlarını gören kişilerin bunları vaazlarındaki sözleriyle karşılaştırmamasından ve bundan dolayı onu yalancı görmesinden endişe ettiğini ifade etmiştir.

İnsanlara iyiliği emredip kötülükten sakındırmasına rağmen amel konusunda taksiratta bulunanları Yüce Allah'ın: “Yapmayacağınız şeyi söylemeniz, Allah katında büyük gazaba sebep olur”² âyetiyle kınadığını bilen İbrâhîm, sözlerinin amelleriyle uyuşmaması korkusunu taşıdığını dile getirmiştir.

¹ Âl-i İmrân Sur. 135

² Saff Sur. 3

Beydâvî, “Kitab’ı okuyup durduğunuz halde kendinizi unuttur da başkalarına mı iyilikle emredersiniz? Düşünmez misiniz?”¹ âyetini açıklarken şöyle der: “Âyet, insanlara iyi şeyleri yapmalarını öğütleyen ancak kendisi bu öğütlerden nasibini alamayan kişilerin ne kadar kötü ve çirkin bir iş yaptıklarını, böylesi bir şeyi de dini konularda cahil ve aklını kullanamayan ahmak kişilerin yapabileceğini anlatmaktadır. Zira kişinin başkalarına iyiliği emredip bunu kendisi yapmaması tabiatına aykırıdır. Başkalarına öğütlerde bulunan kişi kendi nefsini unutmamalı, nefsini artırıp kemâle ermesi konusunda uğraşmalıdır ki sözlerinin hem kendisine, hem de başkasına bir faydası olabilsin. Âyet bu yönde bir teşvik mahiyetindedir. Yoksa günahkar olan kişinin başkasına öğütlerde bulunmaması gerektiğini söyleyen bir âyet değildir. Zira kişinin, kendisine verilen iki emirden birini ihlal etmesi, diğerini de ihlal etmesini gerektirmez.”

Buhârî burada muallak olarak zikrettiği İbrâhîm’in sözünü *Târîh* eserinde Ebû Nuaym kanalıyla mevsûl olarak rivayet etmiştir. Ahmed b. Hanbel de *Zühd*’de mevsûl olarak aktarmıştır.

İbn Ebî Muleyke, Abdullah b. Ubeydillah el-Kureşî et-Teymî el-Mekkî’dir. Abdullah b. ez-Zübeyr zamanında müezzinlik ve kadılık yapmıştır. Hicri 127 yılında vefat etmiştir.

İbn Ebî Muleyke, Resûlullah’ın (sallallahu aleyhi vesellem) ashâbından otuz kişiye yetiştğini söylemiştir. Gördüğü sahabeler arasında Hz. Âişe, Âişe’nin kız kardeşi Esmâ binti Ebî Bekr, Ümmü Seleme, Abdullah b. Ömer, Abdullah b. Abbâs, Abdullah b. Amr, Abdullah b. ez-Zübeyr, Ukbe b. el-Hâris ve Misver b. Mahreme gibi değerli kişiler vardır.

Yetiştigi bu sahabelerden her biri de amallerinden yana münafık biri olmaktan korkardı. Zira her müminin ameline ihlasını zedeleyecek şeyler karışabilir. Ancak nifaka bulaşmış olmaktan korkmaları da nifaka düştükleri anlamına gelmez. Verâ ve takvaya aşırı düşkünlüklerinden dolayı böylesi bir korkuyu her zaman taşımışlardır. Belki de uzun bir ömür yaşamaları ve daha önce görmedikleri durumlarla karşılaşmaları, bu durumlar karşısında gereken tavrı koyamayıp suskun kalmaları onları böylesi bir korkuya itmiştir.

¹ Bakara Sur. 44

İbn Ebî Muleyke'nin dediğine göre yetiştiği sahabelerden hiçbiri Cebrâil ve Mikâil'in imanı gibi bir imana sahip olduğunu söylemezdi. Yani hiçbiri, Cebrâil ve Mikâil'de olduğu gibi kendinden emin bir şekilde ihlasına aykırı herhangi bir duruma maruz kalmadığını söylemezdi. Zira Cebrâil ve Mikâil masum varlıklardır ve insanlar gibi bazı şeylere maruz kalmazlar.

Taberânî, *el-Mu'cemu'l-Evsat*'ta Hz. Âişe kanalıyla zayıf bir isnâdla merfû olarak buna benzer bir rivayette bulunmuştur. Bu rivayet de bize ashâbın imanın artıp eksildiğini düşündüklerini göstermektedir.

Rivayet edildiğine göre Hasan el-Basrî de: "Ondan ancak mümin biri korkar ve ancak münafık biri ondan yana kendini emin görür" demiştir. Nevevî "Ondan" ifadesindeki zamirin Allah'a delâlet ettiğini, bu sözün de: "Allah'tan ancak mümin biri korkar ve ancak münafık biri O'ndan yana kendini emin görür" anlamında olduğunu söyler. Başkaları da bu konuda ona katılmıştır.

Fakat başka bir rivayette Muallâ b. Ziyâd'ın şöyle dediği nakledilir: "Hasan'ın bu mescidde kendisinden başka ilah olmayan Allah adına yemin ederek: «Geçmiş ve gelecek her bir mümin nifaktan korkar! Geçmiş ve gelecek her bir münafık da nifaktan yana kendini güvende görür» dediğini işittim."

Bu da bize Nevevî'nin bu sözün zamiri konusundaki görüşünün isabetli olmadığını gösteriyor.

Ahmed'in yanında ise Muallâ'nın rivayeti: "Vallahi geçmiş ve gelecek her bir mümin nifaktan korkar! Ve ancak münafık olan biri nifaktan yana kendini güvende görür" lafzıyladır ve Buhârî'nin başlık altında ondan zikrettiği sözün mânâsına uygundur.

Bu söz Buhârî'nin yanında sahih olmasına rağmen onu temrîd siygasıyla (eda siygası mechûl fiille) zikretmiştir. Kısaca zikrettiği veya mânâ olarak naklettiği rivayetlere yönelik tutumu da genelde böyledir.

En sonunda Buhârî, müminin bu korkusuna, tövbe etmeden savaş ve isyanda ısrardan kaçınma başlığını atmıştır. Başka nüshalarda savaş yerine nifak lafzı kullanılmıştır. Ancak "savaş" lafzı başlığın hadisine daha uygundur.

Buhârî bu sözle iman olduktan sonra günahlardan sakındırmanın anlamı olmadığını söyleyen Murcie mezhebine cevap vermek istemiştir. Bu sözünde

zikrettiği âyet de zaten onlara bir cevap niteliğindedir. Âyette Yüce Allah takva sahiplerini anlatırken: “Onlar, yaptıklarında bile bile ısrar etmezler”¹ buyurmuş, bağışlanma dilemeden bile bile günahlarında ısrar etmeyeceklerini bildirmiştir.

Tirmizî’nin de Ebû Bekr es-Sıddık’tan bildirdiğine göre Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem): “Kişi günde aynı günahı yetmiş defa işlese bile bundan dolayı bağışlanma dilediği müddetçe bu günahı ısrar etmiş olmaz” buyurmuştur.

Ahmed’in de İbn Ömer’den bildirdiğine göre Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem): “Bile bile günahlarında ısrar edenlerin vay haline!” buyurmuştur. Buradaki kişilerden kasıt da Allah’ın, edilen tövbeleri kabul edeceğini bildiği halde bağışlanma dilemeyenlerdir. Mücâhid ve başkaları hadisi bu şekilde açıklamıştır.

٤٨ - حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ عَزْرَةَ قَالَ حَدَّثَنَا شُعْبَةُ عَنْ زُبَيْدٍ قَالَ سَأَلْتُ أَبَا وَائِلٍ عَنِ الْمُرْجِئَةِ ، فَقَالَ حَدَّثَنِي عَبْدُ اللَّهِ أَنَّ النَّبِيَّ ﷺ قَالَ « سَبَابُ الْمُسْلِمِ فُسُوقٌ ، وَقِتَالُهُ كُفْرٌ »
طرفاه ٦٠٤٤ ، ٧٠٧٦ - تحفة ٩٢٤٣

48- “Muhammed b. Ar’ara — Şu’be” isnâdıyla Zübeyd şöyle demiştir: Ebû Vâil’e Murcie mezhebini sorduğumda: “Abdullah’ın bana bildirdiğine göre Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem): «Müslümana sövmek fasıklık, onunla savaştırmak ise küfürdür» buyurmuştur” dedi.²

Muhammed, Muhammed b. Ar’ara b. el-Birend el-Basrî’dir. Hicri 213 yılında vefat etmiştir.

Şu’be, Şu’be b. el-Haccâc’tır.

Zübeyd, Zübeyd b. el-Hâris b. Abdilkerîm el-Yâmî el-Kûfî’dir. Hicri 122 yılında vefat etmiştir.

Ebû Vâil, Şakîk b. Seleme el-Esedî’dir. Tâbiûndandır ve hicri 99 veya 82 yılında vefat etmiştir.

¹ Âl-i İmrân Sur. 135

² Hadis ayrıca 6044 ve 7076’da geçmektedir. Müslim (64)

Murcie mezhebi, imanı amellere önceler, ameli ikinci plana atar ve büyük günah işleyenlerin fasık olmayacağını söyler. Zübeyd bu konudaki görüşlerinin isabetli olup olmadığını Ebû Vâil'e sormuştur. Ebû Vâil de ona Abdullah b. Mes'ûd'dan naklen bir hadisle cevap vermiştir. Bu hadise göre Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem): *“Müslümana sövmek fasıklık, onunla savaşmak ise küfürdür”* buyurmuştur.

Hadise göre müslümanın onuru hakkında, onu incitecek şekilde konuşmak fasıklıktır, yani fücurdur, yani haktan ayrılmaktır. Onunla savaşmak ise küfürdür. İki müslümanın birbirlerine sövmeleri veya birbirleriyle savaşmalarını da hadisin kapsamında düşünebiliriz. Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem), bir müslümana sövmenin fasıklık, onunla savaşmanın ise küfür olduğunu bildirmişken Murcie'nin büyük günah işleyen kişinin fasık olmayacağını söyleyen görüşü nasıl isabetli olabilir? Ebû Vâil, Zübeyd'in sorusuna bu şekilde bir cevap vermiştir.

Ancak buradaki küfürden kasıt, kişiyi dinden çıkaran küfür değildir. Müslümanların böylesi bir şeyden kati bir şekilde sakınmaları gerektiği üzerine vurgu yapılarak küfür ifadesi kullanılmıştır. Zira dinin temel kurallarına göre böylesi bir şey insanı dinden çıkarmaz. Belki de müslümanla savaşma kâfirlerin yapacağı işlerden olduğu için aradaki benzerliğine dikkat çekmek için küfür ifadesi kullanılmıştır. Ya da burada küfrün sözlük anlamı olan “örtme/görmezden gelme” kastedilmiştir. Bir müslümanın diğer Müslüman üzerinde yardım etme, destek çıkma, eziyet etmeme gibi hakları vardır. Kişi Müslüman biriyle savaştığı zaman bu hakları örtmüş, görmezden gelmiş olur.

Hadiste Müslümanların karşılıklı olan haklarına gereken değerin verilmesi konusuna vurgu yapılmış, bir müslümana sövmenin fasıklık olduğu bildirilmiştir. Hadisin ravileri Basralı, Vâsitli ve Kufeli değerli âlimlerdir.

Buhârî bu hadisi ayrıca *Edeb* konusu içinde tahrir etmiştir. Müslim de *İman* konusu içinde tahrir etmiştir. Nesâî de *Muhârebe* konusu içinde rivayet etmiştir. Tirmizî de rivayet etmiş ve: “Hasen sahihtir” demiştir.

٤٩ - أَخْبَرَنَا قُتَيْبَةُ بْنُ سَعِيدٍ حَدَّثَنَا إِسْمَاعِيلُ بْنُ جَعْفَرٍ عَنْ حُمَيْدٍ عَنْ أَنَسٍ قَالَ أَخْبَرَنِي

عُبَادَةُ بْنُ الصَّامِتِ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ خَرَجَ يُخْرِ بِلَيْلَةِ الْقَدْرِ ، فَتَلَاخَى رَجُلَانِ مِنَ

الْمُسْلِمِينَ فَقَالَ « إِنِّي خَرَجْتُ لِأُخْبِرَكُمْ بِبَيِّنَةِ الْقَدْرِ ، وَإِنَّهُ تَلَاخَى فُلَانٌ وَفُلَانٌ فَرُفِعَتْ
وَعَسَى أَنْ يَكُونَ خَيْرًا لَّكُمْ التَّمَسُّوْهَا فِي السَّبْعِ وَالتَّنْعِ وَالْخُمْسِ » طرفاه ٢٠٢٣ ،

٦٠٤٩ - تحفة ٥٠٧١

49- “Kuteybe b. Saîd — İsmâil b. Câfer — Humeyd” isnâdıyla Enes şöyle demiştir: Ubâde b. es-Sâmit’in bana bildirdiğine göre Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem) Kadir gecesini bildirmek üzere çıktı. Müslümanlardan iki kişinin çekiştiğini görünce şöyle buyurdu: “*Ben size Kadir gecesinin hangi günde olduğunu bildirmek için çıkmıştım. Ama Müslümanlardan filan kişi ile filan kişi bu konuda çekiştiği için bu bilgi benden alındı. Belki de böylesi sizin için daha hayırlıdır. Siz onu yedinci, dokuzuncu ve beşinci gecelerde arayın.*”¹

Kuteybe, İbn Mende’nin dediğine göre künyesi Ebû Recâ, ismi de Ali b. Saîd b. Cemîl el-Bağlânî’dir. Belh’in kasabalarından biri olan Bağlân kasabasına nispet edilmiştir. Hicri 240 yılında vefat etmiştir.

İsmâil, İsmâil b. Câfer el-Ensârî el-Medenî’dir.

Humeyd, Humeyd b. Ebî Humeyd Tîr es-Sehmî el-Huzâî el-Basrî’dir. Hicri 143 yılında vefat etmiştir.

Enes, Enes b. Mâlik’tir.

Ubâde b. es-Sâmit’in bildirdiğine göre Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem), Kadir gecesinin hangi gece olduğunu ashâbına bildirmek üzere odasından Mescid’e çıktı. Çıktığında Müslümanlardan iki adamın çekiştiklerini gördü. Bu kişilerin Abdullah b. Ebî Hadred ile Ka’b b. Mâlik olduğu söylenmiştir. Ka’b’ın Abdullah’tan bir alacağı vardı ve bunu istiyordu. Bu konuda tartışıp Mescid’de sesleri yükselince Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem), Kadir gecesinin hangi gece olduğunu bildirmek üzere odasında çıktığını, ancak Ka’b ile Abdullah Mescid’de çekişince bu gecenin hangi gece olduğuna yönelik bilginin kalbinden alınıp kendisine unutturulduğunu söyledi.

Ramazan ayı boş konuşma ve çekişme değil, Allah’ı zikretme ayıdır. Bunun yanında kendilerine yasaklanmasına rağmen Resûlullah’ın (sallallahu aleyhi vesellem)

¹ Hadis ayrıca 2023 ve 6049’da geçmektedir.

huzurunda seslerini yükseltince Kadir gecesinin hangi gece olduğuna dair bilgi Resûlullah'ın (sallallahu aleyhi vesellem) kalbinden alındı ve ona unutturuldu. Müslim'in Ebû Saîd'den olan rivayeti de buna delâlet etmektedir. Zira bu rivayette Ebû Saîd'in dediğine göre Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem): *“(Kadir gecesinin hangi günde olduğu bana bildirildi ve size söylemek üzere de çıkmıştım.) Ancak yanlarında şeytan da bulunan iki kişi gelip çekişince hangi gece olduğunu unuttum”* buyurmuştur.

Sonrasında Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem): *“Belki de böylesi sizin için daha hayırlıdır”* buyurdu. Zira bu geceyi aramak için Müslümanlar daha fazla çaba gösterecek ve sevapları da buna bağlı olarak daha da artacaktır. Oysa Kadir gecesinin hangi gecede olduğunu kesin olarak bilselerdi ibadetleri sadece o geceye has olacaktı ve daha da azalacaktı.

Sonrasında Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem) Kadir gecesini Ramazan ayının 25, 27 ve 29. gecelerinde aramalarını söyledi.

“Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi vesellem), bilgisi kaldırılan bir şeyi aramalarını nasıl söyleyebilir?” diye sorulacak olursa da şöyle deriz: “Resûlullah'ın (sallallahu aleyhi vesellem) burada amacı bu gecenin bizzat kendisinin aranıp bulunması değil aranırken ibadet edilmesidir.”

Hadiste çekişme ve tartışma yerilmiş ve bunun cezaya sebebiyet vereceği bildirilmiştir. Bunun yanında hadisten, bazılarının işlediği bir şeyin ceremesinin genele de yansıyabileceğini anlıyoruz. Hadiste ayrıca Kadir gecesinin aranması konusunda teşvik vardır.

Hadisin ravileri Belhî, Basralı ve Medinelidir. Hadiste sahabinin sahabiden rivayeti de vardır. Buhârî hadisi *Oruç* ve *Edeb* konuları içinde de tahrir etmiştir. Hadisi Nesâî de rivayet etmiştir.

۳۷ - بَاب سُؤَالِ جَبْرِیْلَ النَّبِیِّ ﷺ عَنِ الْإِيمَانِ وَالْإِسْلَامِ
وَالْإِحْسَانِ وَعِلْمِ السَّاعَةِ وَبَيَانِ النَّبِیِّ ﷺ لَهُ

37- CEBRÂİL'İN RESÛLULLAH'A (sallallahu aleyhi vesellem) İMAN, İSLAM,
İHSAN VE KIYAMET KONUSUNDA SORU SORMASI,
RESÛLULLAH'IN (sallallahu aleyhi vesellem) BUNLARI AÇIKLAMASI

ثُمَّ قَالَ « جَاءَ جَبْرِیْلُ - عَلَيْهِ السَّلَامُ - يُعَلِّمُكُمْ دِينَكُمْ » فَجَعَلَ ذَلِكَ كُلَّهُ دِينًا ، وَمَا
بَيَّنَّ النَّبِيُّ ﷺ لَوْفِدِ عَبْدِ الْقَيْسِ مِنَ الْإِيمَانِ ، وَقَوْلِهِ تَعَالَى ﴿ وَمَنْ يَتَّبِعْ غَيْرَ الْإِسْلَامِ دِينًا
فَلَنْ يُقْبَلَ مِنْهُ ﴾ .

Açıklamalardan sonra Resûlullah'ın (sallallahu aleyhi vesellem): “*Cebrâil, sizlere dininizi öğretmek için geldi*” buyurup sorulan konuları din olarak isimlendirmesi; Resûlullah'ın (sallallahu aleyhi vesellem) Abdulkays heyetine iman konusunda yaptığı açıklamalar; Yüce Allah'ın: “*Kim İslâm'dan başka bir din ararsa, ondan kabul edilmeyecektir*”¹ buyurması.

Cebrâil, Resûlullah'a (sallallahu aleyhi vesellem) gelip iman, İslam, ihsan ve kıyametin vakti konusunda sorular sormuştur. Burada kıyametin bizzat kendisi hakkında değil vakti konusunda sorular gelmiştir. Resûlullah da (sallallahu aleyhi vesellem) kıyamet konusu hariç cevaplarıyla bunları Cebrâil'e açıklamıştır. Kıyamet konusunda vaktini ancak Allah'ın bildiği yönünde verdiği cevap da bir nevi açıklamadır.

Buhârî başlığın ikinci bölümünde üslup değişikliğine gitmiştir. Çünkü ilk bölümünü başlık olarak atarken, ikinci bölümü başlığın bir nevi delillendirilmesi şeklindedir.

Cebrâil zikredilen konularda sorularını sorup gittikten sonra Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem) ashâbına, gelen kişinin Cebrâil olduğunu, dinlerini onlara öğretmek için gelip bu şekilde sorular sorduğunu söylemiştir. Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem) sorulan konuları din olarak isimlendirmiştir. Bunun içine kıyametin varlığı ve vaktini sadece Allah'ın bilmesi de girmektedir.

¹ Âl-i İmrân Sur. 85

Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem), Cebrâil'in imana yönelik sorusuna verdiği cevabın aynısını Abdulkays heyetinin İslam'a yönelik sorduğu soruya da vermiştir. Bu da iman ile İslam'ın aynı şey olduğunu bize göstermektedir.

“Kim İslâm'dan başka bir din ararsa, ondan kabul edilmeyecektir”¹ âyeti de dinin İslam olduğunu göstermektedir. Aksi halde din olarak İslam kabul görmezdi. Bu da iman ile İslam'ın aynı şey olmasını gerektirir. Ebû Avâne de *Sahîh*'de Müzenî'nin kesin bir ifadeyle iman ile İslam'ın bir olduğunu söylediğini aktarmış, Müzenî'nin aynı şeyi Şâfiî'den de işittiğini bildirmiştir.

٥٠ - حَدَّثَنَا مُسَدَّدٌ قَالَ حَدَّثَنَا إِسْمَاعِيلُ بْنُ إِبْرَاهِيمَ أَخْبَرَنَا أَبُو حَيَّانَ التَّيْمِيُّ عَنْ أَبِي زُرْعَةَ عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ قَالَ كَانَ النَّبِيُّ ﷺ بَارِزًا يَوْمًا لِلنَّاسِ ، فَأَتَاهُ جَبْرِيلُ فَقَالَ مَا الْإِيمَانُ قَالَ « الْإِيمَانُ أَنْ تُؤْمِنَ بِاللَّهِ وَمَلَائِكَتِهِ وَبِلِقَائِهِ وَرُسُلِهِ ، وَتُؤْمِنَ بِالْبَعْثِ » قَالَ مَا الْإِسْلَامُ قَالَ « الْإِسْلَامُ أَنْ تَعْبُدَ اللَّهَ وَلَا تُشْرِكَ بِهِ ، وَتُقِيمَ الصَّلَاةَ ، وَتُؤَدِّيَ الزَّكَاةَ الْمَفْرُوضَةَ ، وَتَصُومَ رَمَضَانَ » قَالَ مَا الْإِحْسَانُ قَالَ « أَنْ تَعْبُدَ اللَّهَ كَأَنَّكَ تَرَاهُ ، فَإِنْ لَمْ تَكُنْ تَرَاهُ فَإِنَّهُ يَرَاكَ » قَالَ مَتَى السَّاعَةُ قَالَ « مَا الْمُسْتَوَلُ عَنْهَا بِأَعْلَمَ مِنَ السَّائِلِ ، وَسَأُخْبِرُكَ عَنْ أَشْرَاطِهَا إِذَا وَلَدَتْ الْأُمَّةَ رَبِّهَا ، وَإِذَا تَطَاوَلَ رِعَاةُ الْإِبِلِ الْبُتْهُمُ فِي الْبُنْيَانِ ، فِي حَمْسٍ لَا يَعْلَمُهُنَّ إِلَّا اللَّهُ » ثُمَّ تَلَا النَّبِيُّ ﷺ ﴿إِنَّ اللَّهَ عِنْدَهُ عِلْمُ السَّاعَةِ﴾ الْآيَةَ ثُمَّ أَذْبَرَ فَقَالَ « رُدُّوهُ » فَلَمْ يَرَوْا شَيْئًا فَقَالَ « هَذَا جَبْرِيلُ جَاءَ يُعَلِّمُ النَّاسَ دِينَهُمْ » قَالَ أَبُو عَبْدِ اللَّهِ جَعَلَ ذَلِكَ كُلُّهُ مِنَ الْإِيمَانِ . طرفه ٤٧٧٧ - تحفة ١٤٩٢٩

50- “Müsedded — İsmâil b. İbrâhîm — Ebû Hayyân et-Teymî — Ebû Zur'a” isnâdıyla Ebû Hureyre şöyle demiştir: Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem) insanların arasında otururken adamın biri geldi ve: “İman nedir?” diye sordu. Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi vesellem): “İman, Allah'a, meleklerine, O'na kavuşmaya, elçilerine inanmandır. Yeniden dirilmeye de inanmandır” karşılığını verdi.

¹ Âl-i İmrân Sur. 85

Adam: “İslam nedir?” diye sorunca, Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem): “Allah’a kulluk etmen, O’na hiçbir şeyi ortak koşmaman, namazı kılman, farz olan zekatı vermen ve Ramazan orucunu tutmandır” karşılığını verdi.

Adam: “İhsân nedir?” diye sorunca, Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi vesellem): “Allah’ı görüyormuşçasına amel etmendir. Her ne kadar sen O’nu göremesen de O seni görür” karşılığını verdi.

Adam: “Kıyamet ne zamandır?” diye sorunca, Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem): “Bu konuda soru sorulan soruyu sorandan daha bilgili değildir” karşılığını verdi ve: “Sana alâmetlerini bildireyim. Biri cariyenin kendi efendisini doğurmasıdır. Diğeri deve çobanlarının yüksek binalar yapma yarışına girmeleridir. Kıyametin zamanı Allah dışında kimsenin bilemeyeceği beş şeyden biridir” diye ekledi. Ardından Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi vesellem): “Kıyamet saatini bilmek ancak Allah’a mahsustur. Yağmuru O indirir, rahimlerde bulunanı O bilir, kimse yarın ne kazanacağını bilmez ve hiç kimse nerede öleceğini bilemez. Allah şüphesiz bilendir, her şeyden haberdardır”¹ âyetini okudu.

Adam çekip gidince Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem): “Onu geri çağırın” buyurdu, ancak ashâb adamı bulamadı. Bunun üzerine Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem): “O, Cebrâil’di. İnsanlara dinlerini öğretmek için gelmişti” buyurdu.

Buhârî der ki: “Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem) bunların tümünü imandan saymıştır.”²

Müsedded, Müsedded b. Müserhed’dir. Hicri 223 yılının Ramazan ayında vefat etmiştir.

İsmâîl, İsmâîl b. İbrâhîm b. Sehm’dir. Annesinin adı Uleyye’dir.

Ebû Hayyân, Yahya b. Saîd b. Hayyân et-Teymî el-Kûfî’dir.

Ebû Zur’a, Herem b. Amr b. Cerîr el-Becelî’dir.

Bir gün Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem) ashâbıyla birlikte otururken yanına adam sûretinde bir melek geldi. Müslim’in rivayetine göre melek gelip selam

¹ Lokmân Sur. 34

² Hadis ayrıca 4777’de geçmektedir. Müslim, kaderi de ilave etmiştir (9)

verdikten sonra: “Ey Muhammed!” diye seslenmiştir. Melek durumunu diğerlerinden gizli tutmak için bedeviler gibi Resûlullah'a (sallallahu aleyhi vesellem) ismiyle seslenmiştir. Öğretmen edasıyla da Resûlullah'a (sallallahu aleyhi vesellem) ismiyle seslenmiş olabilir.

Melek ilk olarak Hz. Peygamber'e (sallallahu aleyhi vesellem) imanın ne olduğunu, yani imana ilişkin olan şeyleri sormuştur. Soru “لَا” edatıyla gelmiştir. Bu edatla gelen sorular da sorulan şeyin mahiyetine yöneliktir. Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem), cevap olarak imanın Allah'ı, yani sıfatlarıyla birlikte Allah'ın varlığını tasdik etmek olduğunu söylemiştir.

Fakat ifadenin zahiri bize gösteriyor ki, Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem) bu sorunun imanın hakikatine yönelik değil de imana ilişkin şeyler hakkında olduğunu biliyordu. Aksi halde cevabında imanın tasdik olduğunu söylerdi. Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi vesellem) iman konusunda gelen soruyu bu şekilde açıklayarak cevaplamıştır. Çünkü gelen soru imanın sözlük anlamına değil, dini anlamına yöneliktir.

Resûlullah'ın (sallallahu aleyhi vesellem) imana yönelik cevaplarından biri de meleklerle imandır. Melekler ulvi ve nurani varlıklardır. Diledikleri şekle girebilirler. Onlara iman demek de Allah'ın şerefli kulları olarak var olduklarını tasdik etmektir.

Bir diğeri de; Allah'a kavuşmaya yani Hattâbî'nin dediği gibi âhiret gününde O'nu görmeye iman etmektir. Nevevî ise buna: “Hiç kimse Allah'ı göreceğini kesin bir şekilde söyleyemez. Zira Allah'ı görmek mümin olarak ölenlere has bir şeydir ve kimse kendi sonunun nasıl olacağını bilemez” diyerek itiraz etmiştir. Nevevî'nin bu itirazına cevap olarak da bundan kastın, Allah'a kavuşmanın hak olduğuna veya dünyadan âhirete intikal edileceğine iman etmek olduğu söylenebilir.

Bir diğeri, Allah'ın elçilerine imandır. Yani peygamberlerin Allah'tan bildirdikleri şeylerde doğruyu söylediklerini tasdik etmektir. Meleklerden sonra zikredilmeleri de değer olarak meleklerden daha aşağıda olmalarından değil, varlıklarının meleklerden sonra olmasındandır.

Başka rivayetlerde Allah'ın elçilerine imandan sonra kitaplarına, yani peygamberlerin getirdiği kitapların Allah'ın kalamı ve hak olduklarına iman zikredilmiştir.

Bir diğeri de, *ba's*'ı yani kabirden çıkıp yeniden dirilme ile sonrasında gerçekleşen Sırat, Mizân, Cennet ve Cehennem'in varlığını tasdik etmektir. *Ba's*'tan kasıt peygamberlerin gönderilmesi (bi'set) de olabilir. Bazılarına göre "Allah'a kavuşmaya iman" *ba's* konusu içine girdiği için mükerrerdir. Ancak farklı anlamları taşımaları bunun mükerrer olmadığını göstermektedir. Resûlullah'ın (sallallahu aleyhi vesellem) "Allah'a kavuşma" ile "yeniden dirilme" ifadeleri için ayrı ayrı "inanman" demesi de bunların farklı olduklarına işaret etmektedir. Zira yeniden dirilmeye kadar zikredilenler mevcut ve olan şeylerdir. Yeniden dirilme ise hepsinden sonra gerçekleşecektir. Bundan dolayı bu iki ifade mükerrer değil farklı şeylerdir.

Cebrâîl'in İslam'ın ne olduğuna yönelik sorduğu soruya Resûlullah'ın (sallallahu aleyhi vesellem) verdiği cevaplardan biri de Allah'a kulluk edilmesi ve O'na hiçbir şeyin ortak koşulmamasıdır. Yani Allah'a boyun eğerek itaat etmek veya iki şahadetini ikrar etmektir.

Bir diğeri de, Müslim'in de rivayetinde geçtiği üzere farz olan namazı devamlı olarak ve gereği gibi kılmaktır.

Bir diğeri, farz olan zekatı vermektir. Zekat konusunda farz olanın zikredilmesi farz olan zekat ile nafil olarak verilen sadakayı birbirinden ayırmak içindir. Zira farz olan zekat dışında Arapların cömertliklerinden dolayı verdikleri şeyleri de zekat olarak isimlendirirlerdi. Farz zekat denilerek onların bu şekilde verdikleri geçersiz kılınmıştır. Zerkeşî ise tekîd bâbindan farz denildiğini söylemiştir. Müslim'in rivayetinde ise hadis: "*Farz olan namazları kılmak ve farz kılınan zekatı vermektir*" lafzıyla gelmiştir.

Bir diğeri de Ramazan ayı orucunun tutulmasıdır. Hac ise zikredilmemiştir. Zikredilmemesi de ravinin bir hatası veya unutmamasından dolayı olsa gerektir. Başka rivayetlerde ise: "*İmkanın elverdiğinde hacctir*" ifadesi zikredilmiştir.

Bazılarına göre o zamanlar hac farz olmadığı için hadiste zikredilmemiştir. Ancak buna da bazı itirazlar gelmiştir. Zira İbn Mende'nin Müslim'in şartlarına göre sahih olan bir isnâdla bildirdiğine göre söz konusu adam, Resûlullah'ın (sallallahu aleyhi vesellem) ömrünün sonlarına doğru gelip bu soruları sormuştur. Bazı rivayetlerde oruç zikredilmemiştir. Ebû Âmir'in rivayetinde sadece namaz ve zekat zikredilmiştir. İbn Abbâs'ın rivayetinde iki şahadet dışında başka bir şey zikredilmemiştir.

Süleymân et-Teymî rivayet ederken bunların yanında hac, umre, gusûl ve abdestin güzelce alınmasını da zikretmiştir. Burada ise iman ile İslam ayrı ayrı zikredilmiş, iman kalbin ameli, İslam da organların ameli olarak sayılmıştır.

İman, sözlük anlamıyla mutlak bir şekilde tasdik etmek demektir. Dini anlamda ise hem kalp ile tasdik, hem dil ile ikrardır. Sadece biri ile iman gerçekleşmez. Tek başına tasdik kişiyi cehennem ateşinden kurtaramaz. Tek başına ikrar ise münafıklık demektir. Hadis de bunun bir açıklaması gibidir. Buna göre iman tasdikle, İslam da amelle gerçekleşmektedir ve iman kalpte İslam ise zahirde kendini göstermektedir. Buhârî ise iman, İslam ve dinin aynı anlamda olduğunu düşünür. Konu hakkındaki ihtilaf da tasdik ile ikrarın ayrı ayrı düşünülmesi durumunda ortaya çıkmaktadır.

Sonrasında melek Resûlullah'a (sallallahu aleyhi vesellem) ihsân'ın ne olduğunu sorumuştur. Bundan kasıt da Kur'ân'da sık sık tekrarlanan ve karşılığında sevabının olduğu söylenen ihsândır. Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem) buna cevap olarak ihsânın, Allah'ı görüyormuşçasına ibadet etmek olduğunu söylemiş, kişi her ne kadar O'nu göremese de Allah'ın onu gördüğünü bildirmiştir. Buna göre kişi Allah'ı karşısında görüyormuş gibi ibadetlerini en güzel şekilde yerine getirmelidir.

İhsân da, ameli ihlas içinde en güzel şekilde yerine getirmektir. İfade Resûlullah'ın (sallallahu aleyhi vesellem) özlü söz söyleme kabiliyetini de göstermektedir. Zira bu ifade, hem müşâhede, hem de murâkabeyi içinde barındırmaktadır.

Kulun ibadetlerde üç makamı olur.

Birincisi, kulun ibadetleri, şartları ve rükünlerine riayet ederek yerine getirmesi ve bu şekilde bu yükümlülüğten kurtulmasıdır.

İkincisi, ibadeti yine şartları ve rükünlerine riayet ederek yapmasının yanında Allah'ı karşısında görüyormuşçasına mükâşefe denizine dalmasıdır. Böylesi bir makamda bulunan kul, Resûlullah'ın (sallallahu aleyhi vesellem): “*Namaz gözümün nuru kılındı*” sözünde olduğu gibi ibadetin tadına varır, rahatlığı ve iç huzuru elde eder. İbadetinde mükâşefenin nuruyla mahbubu olan Allah'tan başka hiç kimseyle ilgilenmez ve ondan başka kimseyi görmez. Bu da kalbin her bir yerinin mahbubuyla dolmasının meyvelerindendir. Neticesi de Allah'tan başka her şeyi unutup yalnız ona yönelmektir.

Üçüncüsü, kulun, Allah'ın onu her dem gördüğü düşüncesiyle ibadetini yerine getirmesidir ki bu da murâkabe makamıdır.

Resûlullah'ın (sallallahu aleyhi vesellem): *“Sen O’nu göremesen de...”* sözü mükâşefe makamından murâkabe makamına inmektedir. Yani manevi gözünle Allah'ı görüyormuş gibi ibadet edemiyorsan O'nun seni gördüğünü bilerek ibadetini yap. Zikredilen her üç makam da ihsândır. Ancak ibadetlerin sahih sayılmasının şartı olan ihsân, ilk makamda zikrettiğimiz ihsândır. Zira zikredilen son iki ihsân türü, sadece özel yani havâs olan kişilere özgü bir durumdur ve insanların geneli böylesi makamlara ulaşamazlar.

İhsânı en son sorması da amelin sıfatı veya sıhhatinin şartı olmasından dolayıdır. Zira sıfat mevsûftan, şartın açıklaması da meşruttan sonra gelir.

Daha sonra Cebrâil kıyamet saatinin ne zaman olduğunu sormuş, Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem) cevap olarak kendisinden daha fazla bilgi sahibi olmadığını söylemiştir. Bundan kasıt kıyametin ne zaman gerçekleşeceğinin bilinmemesidir. Yoksa kıyametin gerçekleşeceği konusunda bir şüphe yoktur ve bu konudaki bilgi iki taraf arasında müşterektir.

Hadisteki ifadeden her ne kadar soru soran ile sorulan kişilerin, kıyametin zamanına yönelik bilgilerinin eşit olduğu anlaşılıyor olsa da bu ifadeden kasıt, kıyametin zamanını sadece Allah'ın bilebildiği konusunda bilgilerinin eşit olduğudur. Resûlullah'ın (sallallahu aleyhi vesellem): *“Kıyametin zamanı Allah dışında kimsenin bilemeyeceği beş şeyden biridir”* buyurması da bunu göstermektedir.

Resûlullah'a (sallallahu aleyhi vesellem) bu sorunun sorulması da önceki sorular gibi orada bulunanlara bunun cevabını öğretmek değil, bu konuda soru sormalarının önüne geçmektir. **“İnsanlar senden kıyametin zamanını soruyorlar; de ki: Onun bilgisi ancak Allah katındadır; ne bilirsin, belki de zamanı yakındır”¹** âyeti de bu anlamdadır. Bu soruya kıyametin zamanını sadece Allah'ın bilebileceği cevabı gelince de Müslümanlar bu konuda artık soru sormamışlardır.

Humeydî'nin *Kitâbü'n-Nevâdir*'inde zikredildiğine göre aynı soru, İsa b. Meryem ile Cebrâil arasında da geçmiştir. Ancak burada soruyu soran Hz. İsa, kendisine soru sorulan da Cebrâil'di. *“Süfyân — Mâlik b. Miğvel — İsmâil b.*

¹ Ahzâb Sur. 63

Recâ” isnâdıyla Şa'bî'nin bildirdiğine göre İsa b. Meryem, Cebrâil'e kıyametin zamanını sormuş, Cebrâil de: *“Bu konuda soru sorulan soruyu sorandan daha bilgili değildir”* karşılığını vermiştir.

Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem), kıyametin zamanı hakkında kendisinden daha fazla bilgi sahibi olmadığını belirttiikten sonra onun şartlarını, yani alâmetlerini bildirebileceğini söylemiştir.

Bu alametlerden biri, cariyenin kendi efendisini doğurmasıdır. Bu konu âlimler tarafından farklı şekillerde yorumlanmıştır. Bazılarına göre cariyelerin o kadar fazla çocukları olur ki, çocuğun babasının malı olmasından dolayı kendi çocuğunun cariyesi gibi sayılır.

Bazılarına göre bundan kasıt, cariyelerin hükümdarları doğurmasıdır. Bu durumda anne de bütün halkın efendisi olan hükümdarın hakimiyeti altında olan kişilerden biri olur.

Bazılarına göre bundan kasıt, ümmü veledlerin satışının yaygınlaşması, ümmü veledlerin satış yoluyla elden elde dolaşıp sonunda kendi çocuğu tarafından, annesi olduğunu bilmeden satın alınmasıdır.

Bazılarına göre bundan kasıt, anne-babaya karşı kötü muamelenin çoğalması, aşağılama, sövme, dövme ve hizmet konularında çocuğun kendi annesine efendinin cariyesine davrandığı gibi davranmasıdır. Bundan dolayı çocuğa mecazi olarak efendi denilmiştir. Ancak, cariyenin çocuğunun böylesi bir muamele yapmaya diğerlerinden daha yatkın olduğu söylenebilse de bunun sadece cariyenin çocuklarına tahsis edilmesinin çok da doğru olmadığı söylenerek buna itiraz edilmiştir.

Buhârî aynı hadisi *Tefsîr* konusu için “ربها” yerine, can anlamında ve hem erkek, hem de kadına delâlet edecek şekilde “ربتها” lafzıyla zikreder. Bazıları ise “Rab” lafzına hürmeten böylesi bir ifadede cariyenin “rabbi” denmesinin mekruh olduğunu söylemiştir.

Hadiste zikredilen şartların oluşması durumunda söz konusu sonucun kesin bir şekilde vuku bulacağını vurgulamak için de kesinlik ifade eden “إِذَا” edatı kullanılmıştır.

Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem) kıyametin alametlerinden bir ikincisi olarak deve çobanlarının yüksek binalar yapma yarışına girmelerini zikretmiştir. Bundan kasıt, bedevilerin sayılarının çoğalması, zorla ve baskıyla yönetimi ele

geçirmeleri, servetlerine servet katıp yaptıkları binaların yüksekliğiyle övünmeleridir. Hadis, köle, bedevi gibi toplumda alt tabakalarda bulunan insanların yüksek makamlara geleceklerine de işaret etmektedir. Şâir ne güzel demiş:

“Ayak takımı avâmın arasına karışınca

Ölüme yâren olmanın vakti gelmiştir.”

Hadiste ayrıca İslam dininin geniş alanlara yayılmasına, Müslümanların kâfir beldelerini ele geçirmelerine, çoluk çocuklarını esir almalarına işaret vardır. Beydâvî: “Bir şeyin en üst noktaya ulaştığı yer, gerilemesinin de başladığı yerdir” demiştir.

Hadiste kıyametin alametlerinden sadece iki tanesi zikredilmiştir. Oysa “alâmetler” ifadesi asgari üç alâmeti gerektirmektedir. Bu durumda ya çoğulluk için iki şey de yeterli olmaktadır ya da kıyametin alâmetlerine yönelik maksat hasıl olduğu için Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem) iki tanesini söylemekle yetinmiştir.

Hız. Peygamber (sallallahu aleyhi vesellem), kıyamet vaktinin Allah dışında kimsenin bilemeyeceği beş şeyden biri olduğunu söylemiş ve: **“Kıyamet saatini bilmek ancak Allah’a mahsustur. Yağmuru O indirir, rahimlerde bulunanı O bilir, kimse yarın ne kazanacağını bilmez ve hiç kimse nerede öleceğini bilemez. Allah şüphesiz bilendir, her şeyden haberdardır”**¹ âyetini okumuştur.

Kurtubî der ki: “Bu hadise göre hiç kimse bu beş şeyin bilgisine sahip olamaz. Resûlullah'a (sallallahu aleyhi vesellem) dayandırmadan bu konulardan biri konusunda bilgi sahibi olduğunu söyleyen kişi yalan söylüyor demektir.”

Adam soruları sorduktan sonra çekip gitti. Hız. Peygamber (sallallahu aleyhi vesellem), ashâbına onu geri çağırmasını söyledi. Ancak ashâbı aramalarına rağmen ne kendisini, ne de ondan bir izi bulabildiler.

İbn Bezîze bu konuda: “Resûlullah'ın (sallallahu aleyhi vesellem), onu geri çağırmasını söylemesi, onun bir insan değil de bir melek olduğunu ashâbına göstermek içindi” demiştir.

¹ Lokmân Sur. 34

Tüm aramalara rağmen adamdan bir iz bulunamayınca Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem) onun Cebrâil olduğunu, insanlara dinlerini yani dini esasları öğretmek için geldiğini söyledi. Soruları soran adam olmasına rağmen, ashâbın bu konuları öğrenmelerine sebep olduğu için Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem) öğretmeyi adama nispet etmiştir.

İsmâîlî’de bu ifade: “Siz sormadan öğrenmenizi istedi” lafzıyla gelmiştir. Ebû Âmir’in rivayetinde ise Resûlullah’ın (sallallahu aleyhi vesellem): “*Muhammed’in canı elinde olana yemin olsun ki Cebrâil bana hangi sûrette geldiyse mutlaka onu tanımışımıdır. Ancak bu gelişinde onu tanıyamadım*” buyurduğu zikredilir. Süleymân et-Teymî’nin rivayetinde ise: “*Şu ana dek ne zaman bana geldiyse onu tanımışımıdır. Şimdi ise gittikten sonra onu tanıyabildim*” buyurmuştur.

Buhârî sonunda Resûlullah’ın (sallallahu aleyhi vesellem) bu hadiste zikredilen konuların tümünü imandan saydığını söylemiştir.

Hadisten çıkaracağımız sonuçlara gelince; ibadetlerde ihlas ile murâkabenin önemine değinilmiştir.

Bir âlime bilmediği bir konuda soru sorulduğu zaman bilmediğini söylemesi onun değerini düşürmez. Aksine böyle diyebilmesi onun takvasını, günaha bulaşmaktan kaçınma çabasını ve bilgisinin çokluğunu gösterir.

Dinleyenlere bazı şeyleri öğretmek için âlime soru sorulabilir. Belki de Cebrâil’in ashâbın huzurunda Resûlullah’a (sallallahu aleyhi vesellem) soru sorması, Allah Resûlü’nün (sallallahu aleyhi vesellem) her konuda bilgisinin olduğunu ve bu bilgisinin vahiyden kaynaklandığını göstermek içindir. Bu şekilde ashâbın da ilim öğrenmeye teşviki söz konusudur. Resûlullah’ın (sallallahu aleyhi vesellem): “*İnsanlara dinlerini öğretmek için gelmişti*” sözü de buna işaret etmektedir.

Hadisten anladığımız başka bir şey de meleklerin, insanlardan diledikleri kişilerin sûretine girebilecekleridir.

Buhârî bu hadisi ayrıca *Tefsîr* ve kısa bir şekilde *Zekat* konuları içinde de tahrir etmiştir. Müslim *İman*’da, İbn Mâce *Sünnet* ve *Fiten*’de, Ebû Dâvud *Sünnet*’te, Nesâî *İman*’da, Ahmed *Müsned*’de, Ebû Avâne *Sahîh*’de rivayet etmişlerdir. Tirmizî ve Bezzâr da tahrîc etmişlerdir.

Müslim bu hadisi Ömer b. el-Hattâb’dan naklen de tahrir etmiştir. Ancak bazı ravileri konusundaki ihtilaftan dolayı Buhârî bu hadisi tahrir etmemiştir.

Özetle bu hadis çok değerli bir hadistir. Öyle ki Kurtubî bu hadis için: “Sünnet ilminin temel esaslarını içermesinden dolayı bu hadise «Sünnetin anası» denilebilir” demiştir.

Kâdî İyâd ise şöyle demiştir: “Bu hadis, başından sonuna kadar iman birlikteliğinin sağlanması, bedeni ameller, amelleri afetlerden korumak için gereken ihlas gibi zahirî ve batınî bütün ibadetlerde gerekli olan şeyleri içermektedir. Hatta şerî ilimlerin tümü buna bağlıdır ve bundan kaynaklanmaktadır denilebilir.”

۳۸ - باب

38- BÂB

Nevevî'ye göre burada zikredilen hadis bir önceki başlıkta zikredilen hadisle alakalı değildir. Başkalarına göre ise iman din olarak isimlendirilmesi konusunda ortak oldukları için birbiriyle bağlantılıdır. Ancak her iki hadisin delillendirilmesi konusunda sıkıntı doğmuştur. Zira buradaki sözlerin sahibi mümin biri olmayan Heraklius'tur. Bazıları bu sıkıntıyı gidermek için şöyle demiştir: “Heraklius bu sözleri kendi yanından değil, daha önceki kutsal kitaplara dayanarak söylemiştir. Zira onların da şeriatında iman dindi. Bizden öncekilerin şeriatı da bu yönde nesh söz konusu değilse bizim de şeriatımızdır.”

۵۱ - حَدَّثَنَا إِبْرَاهِيمُ بْنُ حَمْرَةَ قَالَ حَدَّثَنَا إِبْرَاهِيمُ بْنُ سَعْدٍ عَنْ صَالِحٍ عَنِ ابْنِ شِهَابٍ عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ أَنَّ عَبْدَ اللَّهِ بْنَ عَبَّاسٍ أَخْبَرَهُ قَالَ أَخْبَرَنِي أَبُو سُفْيَانَ أَنَّ هِرَقْلَ قَالَ لَهُ سَأَلْتُكَ هَلْ يَزِيدُونَ أَمْ يَنْقُصُونَ ، فَرَعَمْتُ أَنَّهُمْ يَزِيدُونَ ، وَكَذَلِكَ الْإِيمَانُ حَتَّى يَتِمَّ . وَسَأَلْتُكَ هَلْ يَزِيدُ أَحَدٌ سَخَطَةً لِدِينِهِ بَعْدَ أَنْ يَدْخُلَ فِيهِ ، فَرَعَمْتُ أَنْ لَا ، وَكَذَلِكَ الْإِيمَانُ حِينَ تَخَالِطُ بِشَاشَتِهِ الْقُلُوبَ ، لَا يَسْخَطُهُ أَحَدٌ أَطْرَافَهُ ۷ ، ۲۶۸۱ ، ۲۸۰۴ ، ۲۹۴۱ ،

۲۹۷۸ ، ۳۱۷۴ ، ۴۵۵۳ ، ۵۹۸۰ ، ۶۲۶۰ ، ۷۱۹۶ ، ۷۵۴۱ - تحفة ۴۸۵۰

51- “İbrâhîm b. Hamza — İbrâhîm b. Sa'd — Sâlih — İbn Şihâb — Ubeydullah b. Abdillâh” isnâdıyla Abdullah b. Abbâs, Ebû Süfyân b. Harb'den naklediyor: Heraklius bana şöyle dedi: “Ben sana ona tâbi

olanlar artıyor mu eksiliyor mu, diye sordum. Sen, arttıklarını söyledin. İman tamamlanana kadar da zaten hep böyle olur. Dinine giren birinin bu dini beğenmeyip de döndüğü oldu mu diye sordum. Sen, olmadığını söyledin. İşte iman da böyle bir şeydir. Kişinin kalbine girdiği zaman hiçbir şey onu çıkaramaz.”¹

İbrâhîm b. Hamza, İbrâhîm b. Hamza b. Muhammed b. Mus’ab b. Abdullah b. ez-Zübeyr b. el-Avvâm el-Kureşî el-Medenî’dir. Hicri 230 yılında Medine’de vefat etmiştir.

İbrâhîm b. Sa’d, İbrâhîm b. Sa’d b. İbrâhîm b. Abdirrahman b. Avf el-Kureşî el-Medenî’dir.

Sâlih, Sâlih b. Keysân el-Ğifârî’dir.

İbn Şihâb, Muhammed b. Müslim ez-Zührî’dir.

Ubeydullah, Ubeydullah b. Abdillâh b. Utbe’dir. Medine’deki yedi fakihten biridir.

Ebû Süfyân, Ebû Süfyân b. Harb’dır.

Heraklius, Ebû Süfyân’a, Resûlullah’a (sallallahu aleyhi vesellem) tâbi olanların azalıp azalmadığını sorunca, Ebû Süfyân onların giderek çoğaldığı karşılığını vermiştir. Bunun üzerine Heraklius, iman tamamlanana kadar bu dine girenlerin artarak devam edeceğini söylemiştir.

Heraklius yine Müslüman olanlardan sonradan bu dini beğenmeyip dönenlerin olup olmadığını sorunca, Ebû Süfyân bunun da olmadığı karşılığını vermiştir. Heraklius da imanın böyle bir şey olduğunu, kişinin kalbine girdiği zaman hiçbir şeyin onu çıkaramayacağını söylemiştir.

Bu rivayette Buhârî ile Zührî arasında üç ravi vardır. Uzun metniyle zikredildiği daha önceki rivayette ise Buhârî ile Zührî arasında Ebu’l-Yemân ve Şuayb olmak üzere iki ravi vardır.

Buhârî’nin hedefi dine iman isminin verilmesi olduğu için daha önce zikrettiği uzun hadisten sadece maksadıyla ilgili olan bu kısmını almıştır. Böylesi bir kısaltmaya da “*Harm* (=hadisin bir kısmını zikredip kalan kısmını zikretmemek)” denilir. Ancak eğer âlimin konusuyla alakalı değilse ve hadisin

¹ Hadisin tamamı için 7. hadise bakılabilir. Müslim, uzun bir metinle (1773)

tamamının anlamı veya maksadını değiştirmiyorsa bir kısmını zikretmemek caizdir.

Göründüğü kadarıyla da her iki isnâdın ravileri farklılık arz ettiği için buradaki *harm*, Buhârî'den değil Zührî'den kaynaklanmaktadır. Belki de Buhârî'nin hocası İbrâhîm b. Hamza, imanın din olduğu konusunda hadisin sadece bu kısmını zikretmiştir. Vahiyle ilgili konu için hadisin tamamının zikredilmesi gerekirken, bir konuyu delillendirmede sadece ilgili kısmı zikretmek yeterli olur.

Hadisin ravilerinin tümü Medinelidir ve üçü de tâbiûndandır.

۳۹ - بَابُ فَضْلِ مَنِ اسْتَبْرَأَ لِدِينِهِ

39- DİNİNİ KORUYAN KİŞİNİN FAZİLETİ

Bundan kasıt, kişinin dinini şeri mânâda her türlü kötü şeyden koruması, gûnahtan ve şüphelerden arındırıp temizlemesidir. Böylesi bir arındırma ile dini korumak da imandandır.

۵۲ - حَدَّثَنَا أَبُو نُعَيْمٍ حَدَّثَنَا زَكَرِيَّا عَنْ عَامِرٍ قَالَ سَمِعْتُ الثَّعْمَانَ بْنَ بَشِيرٍ يَقُولُ سَمِعْتُ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ يَقُولُ « الْحَلَالُ بَيْنَ وَالحَرَامُ بَيْنَ ، وَبَيْنَهُمَا مُشَبَّهَاتٌ لَا يَعْلَمُهَا كَثِيرٌ مِنَ النَّاسِ ، فَمَنِ اتَّقَى الْمُشَبَّهَاتِ اسْتَبْرَأَ لِدِينِهِ وَعِرْضِهِ ، وَمَنْ وَقَعَ فِي الشُّبُهَاتِ كَرَّاعٍ يَرَعَى حَوْلَ الْحِمَى ، يُوشِكُ أَنْ يُوَاقِعَهُ أَلَا وَإِنَّ لِكُلِّ مَلِكٍ حِمًى ، أَلَا إِنَّ حِمَى اللَّهِ فِي أَرْضِهِ حَرَامُهُ ، أَلَا وَإِنَّ فِي الْجَسَدِ مُضْغَةً إِذَا صَلَحَتْ صَلَحَ الْجَسَدُ كُلُّهُ ، وَإِذَا فَسَدَتْ فَسَدَ الْجَسَدُ كُلُّهُ . أَلَا وَهِيَ الْقَلْبُ » طرفه ۲۰۵۱ - تحفة ۱۱۶۲۴

52- “Ebû Nuaym — Zekeriyâ — Âmir” isnâdıyla Nu'mân b. Beşîr'in bildirdiğine göre Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem) şöyle buyurmuştur: “*Helal olan şeyler açıklanmış, haram olan şeyler de belli olmuştur ve ikisi arasında da çoğu insanın (hükmünü) bilmediği şüpheli şeyler bulunmaktadır. Bu şüpheli şeylerden sakınan kişi, dinini ve onurunu korumuş olur. Bu şüpheli şeylere bulaşan kişi ise, yasak alanın çevresinde sürüsünü otlatan çoban gibidir ki yasak bölgeye girmesi çok uzak değildir. Bilin ki her bir hükümdarın*

bir yasak alanı vardır. Yüce Allah'ın yeryüzündeki yasak alanı da haram kıldığı şeylerdir. Bilin ki insan vücudunda bir et parçası vardır ki, iyi olduğu zaman bütün vücut iyi olur. Bu parça kötü olduğu zaman da bütün vücut kötü olur. Bu et parçası da kalptir.”¹

Ebû Nuaym, Fadl b. Dukeyn (Amr) b. Hammâd el-Kureşî et-Teymî et-Talhî'dir. Hicri 218 veya 219 yılında Kufe'de vefat etmiştir.

Zekeriyyâ, Zekeriyyâ b. Ebî Zâide b. Meymûn el-Hemdânî el-Vâdî el-Kûfî'dir. Hicri 147 veya 149 yılında vefat etmiştir.

Âmir, Âmir eş-Şa'bî'dir.

Nu'mân, Nu'mân b. Beşîr b. Sa'd el-Ensârî el-Hazrecî'dir. Annesi Amre binti Revâha'dır. Nu'mân hicret sonrası Ensâr'dan ilk doğan çocuktur. Hicri 55 yılında öldürülmüştür. Buhârî'de 6 hadisi vardır. Ebu'l-Hasan el-Kâbisî ve Yahya b. Maîn'in Medine âlimlerinden naklen Nu'mân'ın Resûlullah'tan (sallallahu aleyhi vesellem) bir şey işitmediğine dair iddiaları da bu hadisle çürütülmüş olmaktadır. Zira bu hadiste Nu'mân: “Resûlullah'ın (sallallahu aleyhi vesellem) şöyle buyurduğunu işittim” demiştir.

Numân'ın Resûlullah'tan (sallallahu aleyhi vesellem) işittiğine göre —Müslim'in rivayetinde Nu'mân'ın, işittim derken ellerini kulaklarına götürdüğü zikredilir— helal olan şeyler ile haram olan şeyler açıklanmış ve her biri şüpheli barındırmayacak bir şekilde belli olmuştur.

Bu ikisi arasında da hükmü net olmayan, helale de harama da benzer yönleri bulunan şüpheli bazı konular bulunmaktadır. İnsanların çoğu da hüküm olarak bunların helal mi, haram mı olduğunu bilmez. Bunların hükmünü de nas, kıyas, istishâb gibi yollarla sadece âlimler bilebilir.

Bir şeyin helal mi, haram mı olduğu konusunda tereddüt varsa, hükme yönelik nas veya icma da bulunuyorsa bu durumda âlim olan kişi içtihat yapar ve şeri bir delile dayandırarak konu hakkındaki hükmü verir. Bundan dolayı bir konu sadece âlim olmayan kişilere şüpheli gelebilir.

Ancak konunun hükmüne yönelik iki delil arasında tercih yapamama durumu bazen âlimlerin yanında da söz konusu olabilir. Böylesi bir durumda âlim, konunun helal veya haram olduğu yönünde görüş belirtmeli mi yoksa

¹ Hadis ayrıca 2051'de geçmektedir. Müslim (1599)

bir görüş ortaya koymaktan geri mi durmalıdır? Bu durum konu hakkında şerî bir hüküm gelmeden önceki duruma benzer ve doğru olanı böylesi bir konu hakkında hüküm vermekten kaçınmaktır. Zira âlimlerin yanında bir hüküm, ancak şerî bir delile dayanıyorsa kabul görebilir. Bazılarına göre helal veya haramlığına dair herhangi bir hüküm bulunmayan şeylerin hükmü helal ve mubahtır. Bazıları böylesi şeylerden uzak durmak gerektiğini söylerken, bazıları da konu hakkında görüş belirtmekten sakınılması gerektiğini söylemiştir.

Bazen şüpheli konu hakkında var olan delil farklı ihtimalleri barındırıyor olabilir. Bu durumda da günaha bulaşma ihtimalinden dolayı bu delil bırakılmalıdır. Mâlikî mezhebinin fıkıh usulünden olan *murâatu'l-hilâf* (farklı görüşleri dikkate alma) ilkesi de buraya dayanmaktadır. İmam Şâfiî'nin de bazen bu ilkeye itibar ettiği ve bazı konularda kullandığı söylenmiştir. Şâfiî'nin öğrencileri de aynı görüştedir, zira onların yanında görüş ayrılığından dolayı herhangi bir sünnet heba edilemez.

Şüpheli şeylerden sakınan kişi yaratıcısıyla ilgili olan dinini eksikliklerden, diğer insanlarla ilgili olan onurunu da eleştirilerden korumuş olur.

Bir yönüyle helal olan şeylere, başka bir yönüyle de haram olan şeylere benzeyen şüpheli olan şeylere bulaşan kişiye gelince, daha iyi anlaşılması için hadiste bu kişi koruluk çevresinde sürüsünü otlatan çobana benzetilmiştir. Bu koruluk da sahibi tarafından başka hayvanların yayılmasına kapatılmıştır ve bunu yapanlara uygulayacağı bir cezası vardır. Çoban sürüsünü bu koruluğa yakın bir yerde otlattığı zaman sürünün bu koruya girme ihtimali uzak değildir.

İbn Hibbân'ın bu konuda Resûlullah'tan (sallallahu aleyhi vesellem) naklen şöyle bir rivayeti vardır: *“Haramlarla aranızda helalden bir perde çekin. Bunu yapan kişi dinini ve onurunu korumuş olur. Haramların etrafında dolaşan kişi ise sürüsünü koruluğun çevresinde yayan çobana benzer ve sürünün koruluğa dalması uzak değildir.”*

Buna örnek olarak, helal olan şeyleri bolca isteyen kişi bunları elde etmek için kazancını arttırmaya çalışacaktır. Kişinin talep ettiği şeylere göre kazancını arttırmaya çalışması da kasten olmasa da hakkı olmayan bir şeyi almasına sebep olacak, bu şekilde harama düşüp günaha bulaşacak veya

şımarıp azacaktır. Bunun asgari zararı da kişiyi kullukla uğraşmasından alıkoyması olacaktır.

Yasaklanan şeyleri yapan kişi de verâ'nın nurundan mahrum kalacağı için kalbini karartmış olacaktır. Verâ'nın en üst seviyesi de harama bulaşma korkusuyla helal olan şeyleri de terk etmektir. Örneğin İbrâhîm b. Edhem yaptığı işin ücreti tam olarak karşılayamaması şüphesinden dolayı çalışmasına karşılık ücret almayı kabul etmemiş, bundan dolayı da ağır bir açlığa maruz kalmıştır.

Buhârî'de geçtiği gibi Resûlullah'ın (sallallahu aleyhi vesellem) sadaka malından olabilir şüphesiyle yerde bulduğu bir hurmayı yememesi gibi sen de —Allah aşkına— kesin bir şekilde helal olduğunu bilmediğin bir şeyi yapma! Kıyamet gününde verâ sahibi olan kişinin Sırat'tan geçişi daha hızlı olacaktır.

Bişr el-Hâfi'nin kız kardeşi Ahmed b. Hanbel'e: "Gece vakti evimizin damında yün eğiriyoruz. Bazen Zâhiriye mezhebinden olanlardan bazıları ellerinde meşalelerle sokağımızdan geçiyor ve meşalelerinin ışığı bizim dama kadar vuruyor. Onların meşalelerinin bu ışığında yün eğirelim mi?" deyince, Ahmed: "Sen kimsin?" diye sordu. Kadın: "Bişr el-Hâfi'nin kız kardeşiyim" karşılığını verince Ahmed ağladı ve: "En samimi verâ (günaha bulaşma korkusu) zaten sizin evden çıkardı. Onların ışığında yün eğirme" dedi.

Mâlik b. Dinâr, Basra'da kaldığı kırk yıl boyunca kentin meyvelerinden yememiş ve yemeden de vefat etmiştir.

Zamanımızın kadınlarından Seyyide Bedîa el-İciyye Mekke'de otuz yıldan daha fazla kalmış ve kaldığı süre boyunca Becîle'den gelen et ve meyvelerden yememiştir. Çünkü Becîle ahalisinin kızlarını varis kılmadığı söylenmişti. Babası Nureddîn de zekat vermediklerini duyduğu için Medine'nin meyvelerinden yememiştir. Her konuda ruhsatlara tutunan kişi pişman olur ve faziletlerden mahrum kalır.

Dârimî ise bu hadisi Buhârî'nin hocası Ebû Nuaym kanalıyla rivayet ederken Resûlullah'ın (sallallahu aleyhi vesellem): "*Şüpheli şeylere bulaşan kişi de harama düşer*" buyurduğunu zikreder.

Araplardan her bir kralın yasak bir alanı, yani sadece kendi sürüsüne tahsis ettiği bir koruluğu vardır. İzni dışında bu korulukta sürüsünü yayan kişileri de ağır bir şekilde cezalandırmakla tehdit eder. Yüce Allah'ın yasak alanı da zina,

hırsızlık gibi yasaklarıdır. Bu da görülmeyeni görülen bir şeye benzeterek anlatmaktır.

Hadiste mükellef olan kişi çobana, bu kişinin nefsi hayvana, şüpheli olan şeyler koruluğun çevresine, haramlar koruluğa, şüpheli olan şeylere bulaşmak da bu koruluğun çevresinde otlanmaya benzetilmiştir. Çoban sürüsünü koruluğun çevresinde yaydığı zaman sürünün koruluğa girmemesinden emin olamaz. Girmesi durumunda da cezalandırılır. Aynı şekilde şüpheli olan şeylere bulaşan kişi, harama düşer ve bundan dolayı da cezalandırılmayı hak eder.

Sonrasında Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem) insanın vücudunda bir et parçasının bulunduğunu, bu et parçasının iyi olması durumunda bütün vücudun iyi olacağını, kötü olması durumunda da bütün vücudun kötü olacağını ifade etmiş ve bu et parçasının da kalp olduğunu belirtmiştir.

Kalp bedenin yöneticisidir. Yöneticinin iyi olmasıyla yönetilen iyi olur, yöneticinin bozulmasıyla da yönetilenler bozulur. İnsan bedenindeki en değerli parça kalptir. Zira Allah'ı tanıyıp bilen kendisidir. Bedenin diğer organları ise kalbin hizmetindedir.

Hadis bizleri kalbi ıslah etmeye teşvik etmekte, helal kazancın kalbe etkisinin olduğunu göstermektedir. Kalpten kasıt da tanıma ve bilmenin gerçekleştiği yerdir. Düşüncelerle hızlı bir şekilde değişip durduğundan dolayı da bu ismi almıştır. Şair şöyle der:

“Değişip durmasından dolayı kalp bu ismi almıştır

Değişip dönüşmesinden yana kalbine mukayyet ol.

Hanefilerin aksine bizim yanımda kalp aklın bulunduğu yerdir. Bu konuda Yüce Allah'ın: **“Düşünecek kalpleri olurdu”**¹ âyeti delil olarak bize yeterlidir. Kelamcıların genelinin de görüşü bu yöndedir. Ebû Hanife ise aklın beyinde olduğunu söylemiştir. Aynı şekilde zikredildiğine göre filozoflar aklın kalpte olduğunu, tabipler ise aklın beyinde olduğunu söylemiştir. Aklın beyinde olduğunu söyleyen tabiplere göre beyin bozulduğu zaman akıl da bozulur. Aklın kalpte olduğunu söyleyen filozoflar ise buna: “Beyin akıl için

¹ Hac Sur. 46

sadece bir araçtır. Aracın bozulması aklın da bozulmasını gerektirmez” diyerek itiraz ederler.

Âlimlerin geneline göre bu hadisin çok büyük bir önemi vardır ve İslam dininin esaslarını oluşturan dört hadisten biridir. Bu dört hadis de şu beyitlerde özetlenmiştir:

“Bizde dört söz dinin temelidir

Bunlar en hayırlı kişinin sözleridir

Şüphelerden uzak dur, zahid biri ol

Boş şeyleri bırak ve niyetle amel et.”

Hadis dört raviyle Resûlullah'a (sallallahu aleyhi vesellem) ulaşan bir hadistir. Ravilerinin tümü Kufelidir. Buhârî bu hadisi ayrıca *Buyû'* konusu içinde tahrir etmiştir. Müslim, Ebû Dâvud, Tirmizî, Nesâî ve İbn Mâce de rivayet etmişlerdir.

٤٠ - باب أَدَاءِ الْخُمْسِ مِنَ الْإِيمَانِ

40- HUMUSU VERMEK İMANDANDIR

Buhârî ganimetin beşte biri olan humusu vermeyi de imanın şubelerinden biri saymıştır.

٥٣ - حَدَّثَنَا عَلِيُّ بْنُ الْجَعْدِ قَالَ أَخْبَرَنَا شُعْبَةُ عَنْ أَبِي جَهْرَةَ قَالَ كُنْتُ أَقْعُدُ مَعَ ابْنِ عَبَّاسٍ، يُجْلِسُنِي عَلَى سَرِيرِهِ فَقَالَ أَقِمْ عِنْدِي حَتَّى أَجْعَلَ لَكَ سَهْمًا مِنْ مَالِي، فَأَقَمْتُ مَعَهُ شَهْرَيْنِ، ثُمَّ قَالَ إِنَّ وَفْدَ عَبْدِ الْقَيْسِ لَمَّا أَتَوْا النَّبِيَّ ﷺ قَالَ «مَنِ الْقَوْمُ أَوْ مِنَ الْوَفْدِ» قَالُوا رَيْبَعَةٌ قَالَ «مَرْحَبًا بِالْقَوْمِ - أَوْ بِالْوَفْدِ - غَيْرَ خَزَايَا وَلَا نَدَامَى» فَقَالُوا يَا رَسُولَ اللَّهِ، إِنَّا لَا نَسْتَطِيعُ أَنْ نَأْتِيَكَ إِلَّا فِي شَهْرِ الْحَرَامِ، وَبَيْنَنَا وَبَيْنَكَ هَذَا الْحَيُّ مِنْ كُفَّارٍ مُضَرٍّ، فَمُرْنَا بِأَمْرِ فَضْلٍ، نُخْبِرَ بِهِ مَنْ وَرَاءَنَا، وَنَدْخُلَ بِهِ الْجَنَّةَ وَسَأَلُوهُ عَنِ الْأَشْرِبَةِ فَأَمَرَهُمْ بِأَرْبَعٍ، وَتَهَاوَمُ عَنْ أَرْبَعٍ، أَمَرَهُمْ بِالْإِيمَانِ بِاللَّهِ وَخَدَهُ قَالَ «اتَذَرُونَ مَا الْإِيمَانُ بِاللَّهِ وَخَدَهُ». قَالُوا اللَّهُ وَرَسُولُهُ أَعْلَمُ. قَالَ «شَهَادَةُ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ وَأَنَّ مُحَمَّدًا رَسُولُ اللَّهِ،

وَأَقَامَ الصَّلَاةَ ، وَإِيتَاءَ الزَّكَاةِ ، وَصِيَامَ رَمَضَانَ ، وَأَنْ تُعْطُوا مِنَ الْمَغْنَمِ الْخُمْسَ » وَنَهَاهُمْ عَنْ أَرْبَعٍ عَنِ الْحَتَمِ وَالذَّبَائِ وَالنَّقِيرِ وَالْمَرْفَتِ وَرُبِّيَا قَالَ الْمُقِيرُ وَقَالَ « أَحْفَظُوهُمْ » وَأَخْبِرُوا بِهِنَّ مَنْ وَرَاءَكُمْ » أطرافه ٨٧ ، ٥٢٣ ، ١٣٩٨ ، ٣٠٩٥ ، ٣٥١٠ ، ٤٣٦٨ ، ٦٥٢٤ تحفة ٧٥٥٦ ، ٧٢٦٦ ، ٦١٧٦ ، ٤٣٦٩

53- “Ali b. el-Ca’d — Şu’be” isnâdıyla Ebû Cemre şöyle demiştir: İbn Abbâs’ın yanında otururken beni kendi divanında oturturdu. Bir defasında bana: “Benim yanımda kal da sana kendi malımdan bir pay vereyim” dedi. Bunun üzerine iki ay boyunca yanında kaldım. Yanındayken bana şöyle dedi:

“Abdulkays kabilesinin heyeti geldiği zaman Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem): «*Bu topluluk —veya bu heyet— kimdir?*» diye sordu. «Rabîa oğulları» dediklerinde, Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem): «*Gelişiyle pişman olup hüsrana uğramayacak olan topluluğa —veya heyete— merhaba!*» buyurdu. Heyettekiler: “Ey Allah’ın Resûlü! Sizlerle aramızda bulunan Mudar kâfirleri engel olduğu için ancak haram ayda yanına gelebiliyoruz. Bize net bir şeyler söyle ki geride bıraktığımız kabilemizi de buna davet edelim ve amel ederek cennete girebilelim» dediler.

İçecekler konusunu da sorduklarında Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem) onlara dört şeyi emretti, dört şeyi de yasakladı. Onlara yalnızca Allah’a iman etmeyi emretti ve: «*Yalnızca Allah’a iman ne demektir biliyor musunuz?*» diye sordu. Onlar: “Allah ve Resûlü daha iyi bilir” dediklerinde Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem): «*Allah’tan başka ilah olmadığına, Muhammed’in Allah Resûlü olduğuna şahadet etmektir. Namazı kılmak, zekatı vermek, Ramazan orucunu tutmak ve ganimetten elde ettiğinizin beşte birini (humus) vermenizdir*» buyurdu.

Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem) onlara dört şeyi de yasakladı. Hantem, dubbâ, nakîr ve müzeffet —veya mukayyer— denilen kaplar içinde şıra

yapımını yasakladı ve: «*Bunları iyice belleğin ve geride kalanlarınıza bildirin*» buyurdu.”¹

Ali, Ali b. el-Ca’d b. Ubeyd el-Hâşimî el-Cevheri el-Bağdâdî’dir. Hicri 230 yılında vefat etmiştir.

Şu’be, Şu’be b. el-Haccâc’tır.

Ebû Cemre, Nasr b. İmrân ed-Dubbaî el-Basrî’dir. Hicri 128 yılında vefat etmiştir.

Ali b. Ebî Tâlib’in hilafetinde İbn Abbâs, Basra valisi olarak atanmıştı. Ebû Cemre de gelip yanında otururdu. Ebû Cemre gelip yerde oturduktan sonra İbn Abbâs onu kaldırıp kendi divanına oturturdu. Başka rivayetlerde Ebû Cemre’nin, İbn Abbâs’ın tercümanlığını yaptığı zikredilir. Bundan dolayı İbn Abbâs ona saygı gösterip kendi divanında oturturdu.

İbn Abbâs, Ebû Cemre’den bir süre yanında ikamet etmesini, vereceği hükümleri diğer insanlara ulaştırmak veya soru sormak için yanına gelen insanlarla arasında tercümanlık yapma konusunda kendisine yardımcı olmasını istedi. Zira Ebû Cemre, Farsça biliyordu ve insanlarla İbn Abbâs arasında tercümanlık yapıyordu.

İbn Abbâs buna karşılık kendi malından ücret bâbından ona da bir pay vereceğini söyledi. İbn Abbâs’ın ona böylesi bir hisse verme sebebi de umrede iken gördüğü bir rüyaya dayanmaktadır ki inşaallah hac konusu içinde zikredilecektir.

Bu teklif üzerine Ebû Cemre iki ay boyunca İbn Abbâs’ın yanında kalmıştır. Müslim’de gelen rivayette Ebû Cemre, İbn Abbâs’a tercümanlık yaptığını söyledikten sonra hadisin söylenme sebebi olarak şunu anlatır: “Kadının biri geldi ve testide yapılan şıranın hükmünü sordu. İbn Abbâs testide yapılan şıranın içilmemesini söyledi. İbn Abbâs’a: «Ey İbn Abbâs! Yeşil testi içinde tatlı şıra yapıyorum. İçtiğimde de karnım gurulduyor» dediğimde, bana: «Baldan daha tatlı olsa dahi ondan içme!» karşılığını verdi.”

Bunun devamında İbn Abbâs şıra ile ilgili hadisi Ebû Cemre’ye nakleder. İbn Abbas’ın anlatımına göre Abdulkays heyeti Resûlullah’ın (sallallahu aleyhi vesellem)

¹ Hadis ayrıca 87, 523, 1398, 3095, 3510, 4368, 4369, 6176, 7266 ve 7556’da geçmektedir. Müslim (17 ve 39)

yanına geldi. Abdulkays, bir kabilenin atası olan Abdulkays b. Afsâ b. Da'mî'dir. Abdulkays oğulları Bahreyn'de yaşırdı. Resûlullah'a (sallallahu aleyhi vesellem) gelen heyet Eşecc ile birlikte 14 kişiydi. 40 kişi oldukları da söylenmiştir. Belki de Abdulkays oğullarından Resûlullah'a (sallallahu aleyhi vesellem) iki defa heyet gelmiştir. Ya da içlerinde eşraftan 14 kişi vardı, diğerleri de onlara tâbi olan kişilerdi.

Abdulkays oğullarından bu heyetin gelme sebebi de içlerinden Munkiz b. Hibbân'ın Müslüman olmasıdır. Munkiz ticaret amacıyla Medine'ye geldiğinde Müslüman oldu. Fâtîha Suresi ile başka bir sûreyi öğrendi. Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem), Abdulkays oğullarına bir mektup yazıp Munkiz'e verdi. Munkiz kabilesine döndüğünde bir süre bu mektubu onlara açıklamayıp gizli tuttu. Ancak evinde de namazlarını kılıyordu. Munkiz'in karısı onu babası Münzir b. Âiz'e —Eşecc'e— şikayet ederek: “Kocamın durumunu artık garipsiyorum. Yesrib'den döndü döneli garip davranıyor. Organlarını yıkıyor ve bir tarafa —Kâbe'ye— dönüp eğilip kalkıyor” dedi. Kadının babası olan Münzir ve Munkiz bu konuyu konuştuklarında Münzir'in kalbine İslam düştü. Sonrasında Munkiz kabilesine söz konusu mektubu çıkarıp okudu. Kabilesi de Müslüman olup Resûlullah'a (sallallahu aleyhi vesellem) bir heyet çıkardı.

Hız. Peygamber (sallallahu aleyhi vesellem) gelen bu heyeti görünce bu topluluğun veya heyetin kim olduğunu sordu. Hadiste hangi ifadenin kullanıldığı konusunda ravi Şu'be veya Ebû Cemre tereddüt etmiştir. Heyettekiler Rabîa b. Nizâr b. Ma'd b. Adnân oğullarından olduklarını söylediler. Abdulkays, Rabîa'nın oğullarından biri olduğu için sadece “Rabîa oğullarından” demekle yetindiler.

Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem): “*Gelişiyle pişman olup hüsrana uğramayacak olan topluluğa —veya heyete— merhaba!*” diyerek onları karşıladı.

el-Askerî'nin dediğine göre “Merhaba” ifadesini kullanan ilk kişi, Seyf b. Zî Yezzen'dir. Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem), Müslümanlarla savaşmadıkları için herhangi bir mahcubiyet ve eziklik taşımadan geldiklerini, gelişlerinden dolayı pişman olmayacaklarını ve isteklerinden yana hüsrana uğramayacaklarını ifade etmek için onları bu ifadelerle karşılamıştır.

Heyettekiler, kendi bölgeleri Bahreyn ile Medine arasında bulunan Mudar kâfirleri yüzünden ancak haram ayda yanına gelebildiklerinden söz ettiler.

Bundan dolayı yapmaları için kendilerine hak ile batılı birbirinden ayıran veya açık olan bir şeyler söylemesini, bunları hem kabilenin geri kalan insanlarına aktarıp hem de onlarla amel ederek cennete girmek istediklerini söylediler.

Heyetin Resûlullah'a (sallallahu aleyhi vesellem): “Ey Allah'ın Resûlü!” şeklinde hitap etmesi de onların Mudar kabilelerinden önce Müslüman olduklarını bize göstermektedir. Buradaki haram aydan kasıt, savaşmanın haram sayıldığı dört haram ay olabileceği gibi Beyhakî'nin rivayetinde zikredildiği gibi bu olayın gerçekleştiği Receb ayı da olabilir.

Heyettekiler bunun yanında Resûlullah'a (sallallahu aleyhi vesellem) içinde meşrubatların yapıldığı kapların hükmünü de sordular. Bu istekleri üzerine Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi vesellem) onlara dört şeyi emretti, dört şeyi de yasakladı. Emrettikleri şeyler arasında yalnızca Allah'a iman etmeleri vardı. Yalnızca Allah'a iman etmelerini söyledikten sonra da böylesi bir iman ne olduğunu bilip bilmediklerini sordu. Onlar: “Allah ve Resûlü daha iyi bilir” karşılığını verdiler. Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem) onlara bunun Allah'tan başka ilah olmadığına, Muhammed'in Allah Resûlü olduğuna şahadet etme, namazı kılma, zekatı verme, Ramazan orucunu tutma ve ganimetten elde edilen malların beşte birini (humus) verme olduğunu söyledi.

Resûlullah'ın (sallallahu aleyhi vesellem) onlara dört şeyi emrettiğini söyleyip beş şeyin sayılması bazılarının yanında sorun teşkil etmiştir. Cevap olarak dördün üzerine sonradan ganimetin beşte biri olan humusun verilmesinin eklendiği söylenmiştir. Zira Mudar kabilesi ile savaş halindeydiler ve cihad edip ganimet elde ediyorlardı.

Fakat Buhârî başlıkta humusu vermenin imandan olduğunu zikretmiştir. Bu da humusun imanın bölümlerinin içinde olmasını gerektirmektedir. Ya da Allah'ın Kitâb'ında birlikte zikredildikleri için Buhârî de namaz ile zekatı bir saymıştır. Ya da humusun verilmesi zekatın genel kapsamı içindedir. Çünkü hem zekat, hem de humusta belli şartlarda malın belli bir kısmını ayırıp vermek vardır.

Beydâvî bu konuda şöyle der: “Hadiste sayılan beş şey imanın açıklamasıdır ve bu beş şey söz konusu dört şeyden sadece biridir. Geri kalan üç şeyi de ravi ya unutarak ya da kısaltmaya giderek zikretmemiştir. Ya da bu dört şey, şahadet dışında namaz, zekat, oruç ve humus konularıdır. Hadiste şahadetin zikredilmesi de «**Bilin ki ganimet olarak aldığınız herhangi**

bir şeyin beşte biri Allah’a, Peygamber’e, onun yakınlarına, yetimlere, yoksullara ve yolculara aittir»¹ âyetinde Allah’ın zikredilmesi gibi teberrükendir. Zira gelen heyet zaten mümin kişilerdi. Ancak belki de İslam’ın ilk yıllarında olduğu gibi imanin sadece kelime-i şahadetten ibaret olduğunu zannediyorlardı. Bundan dolayı şahadet emredilen dört şey dışında düşünülebilir.”

Ancak Buhârî, Meğâzî konusu içinde aynı hadisi Hammâd b. Zeyd kanalıyla Ebû Cemre’den rivayet ederken Resûlullah’ın (sallallahu aleyhi vesellem) onlara: *“Sizlere dört şeyi emrediyorum. Biri Allah’a imandır, o da Allah’tan başka ilah olmadığına şahadet etmektir”* buyurup elinin bir parmağını kapattığını zikreder. Bu da bize şahadetin emredilen dört şeyden biri olduğunu bize gösterir.

Buhârî, Zekat konusu içinde de bu hadisi naklederken Resûlullah’ın (sallallahu aleyhi vesellem) emrettiği dört şeyden birinin Allah’a iman olduğunu, bunu da Allah’tan başka ilah olmadığına şahadet olarak açıkladığını zikreder. Bu da Resûlullah’ın (sallallahu aleyhi vesellem), şahadeti, emrettiği dört şeyden biri olarak saydığını göstermektedir.

Ebû Abdillah el-Âbî ise bu konuda şöyle der: “Bu konuda verilen en isabetli cevap İbnu’s-Salâh’ın değerlendirmesidir. İbnu’s-Salâh’a göre humus konusu, ilk dört şeye atfedilmiştir. Yani Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem) onlara dört şeyi ve humusu vermeyi emretti. Bu şekilde sayı konusunda ortaya çıkan sıkıntı da giderilmiş olur.”

Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem) heyettekilere haccı zikretmemiştir. Zira heyettekiler kendilerini cennete sokacak şeyi sormuşlardır. Resûlullah da (sallallahu aleyhi vesellem) kısaca onlara halihazırda yapabilecekleri şeyleri söylemiş, emredilen ve yasaklanan bütün şeyleri onlara bildirmemiştir.

Şıra kapları içinden sadece dört tanesini zikretmesi de cevabı onlara kısaca verdiğini gösterir. Zira haramlığı şıradan daha ağır olan başka yasaklar da vardır. Ancak Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem) meşrubat olarak daha çok şıra kullandıklarını bildiği için kısaca söz konusu kapları zikretmiştir.

¹ Enfâl Sur. 41

Bir görüşe göre haccı zikretmemesinin sebebi, haccın hicretin 9. yılında farz kılınmış olmasından dolayıdır. Bu heyetin Resûlullah'a (sallallahu aleyhi vesellem) gelmesi hicretin 8. yılında gerçekleşmiştir. Ancak haccın hicretin 6. yılında farz kılındığını söyleyen görüş daha doğrudur. Belki de arada bulunan Mudar kâfirlerinden dolayı haccetme imkanları olmadığı için Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem) haccı onlara zikretmemiştir. Ya da hac konusu bütün Müslümanlar tarafından bilinen bir ibadet olduğu için ayrıca zikretme gereği duymamıştır. Ya da Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem) onlara emirlerden sadece bir kısmını bildirmiştir.

Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem) onlara dört şeyi emrettikten sonra dört şeyi de yasakladı. Yasakladığı şeylerden biri *hantem* denilen kap içinde şıra yapılmasıdır. Hantem, içi sırlı ağzı yanlardan olan veya çamur, kıl ve kan karışımından yapılan yeşil veya kırmızı testilerdir.

Bir diğer yasağı *dubbâ* denilen kap içinde şıra yapılmasıdır. Dubbâ da içi boşaltılmış su kabağından yapılan kaplardır.

Bir diğer yasağı *nakîr* denilen kap içinde şıra yapılmasıdır. Nakîr içi oyulmuş hurma kütüğünden yapılan kaplardır.

Bir diğer yasağı *müzeffet* denilen kap içinde şıra yapılmasıdır. Müzeffet içi ziftle sıvanmış kaplardır.

Bazı rivayetlerde İbn Abbâs'ın *müzeffet* yerine *mukayyer* dediği zikredilir. Mukayyer de içi gemilerde kullanılan katranla sıvanmış küplerdir.

Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem) bu emirleri ve yasakları bildirdikten sonra bunları iyice anlayıp öğrenmelerini, döndüklerinde kabilenin diğer Müslümanlarına da bildirmelerini söyledi.

Özellikle bu kaplarda şıra yapımının yasaklanması da özelliklerinden dolayı içindeki şıranın çok kısa bir zamanda dönüşüp sarhoş edecek kıvama gelmesindendir. Kişi bilmeden bunların içinde yapılmış şıradan içebileceği için özellikle bu kaplarda şıra yapımını yasaklamıştır. Daha sonra ise sarhoşluk veren içeceklerden uzak durulması şartıyla her türlü kap içinde şıra yapımına ruhsat verilmiştir.

Müslim'in *Sahîh*'de naklettiğine göre Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem): “Daha önce su tulumları hariç her türlü kap içinde şıra yapmanızı yasaklamıştım.

Artık istediğiniz kapta sıra kurabilir ve içebilirsiniz. Ancak sarhoş edecek olan içecekleri içmeyin” buyurmuştur.

Hadisten, âlim olan kişinin huzurunda olanlara bir şeyi anlatabilmek veya bir konuyu onlardan iyice anlayabilmek için başkasından yardım alabileceğini anlıyoruz. Kişinin yanına misafir veya ziyaretçi olarak gelenlere merhaba deyip iyi bir şekilde karşılamasının müstehab olduğunu da anlıyoruz. Âlim olan kişinin saygın olan kişilere gereken değeri vermesi gerektiğini de bu hadisten çıkarıyoruz.

Hadisin ravileri Bağdatlı, Vâsıtlı ve Basralıdır. Buhârî bu hadisi ayrıca *Haber-i Vâhid, İlm, Namaz, Zekat, Humus, Kureyş'in Faziletleri, Meğâzî, Edeb ve Tevhîd* konuları içinde de tahrir etmiştir. Müslim de *İman* ve *Eşribe* konuları içinde tahrir etmiştir. Ebû Dâvud, Tirmizî ve Nesâî de hadisi rivayet etmişlerdir.

٤١ - باب مَا جَاءَ أَنَّ الْأَعْمَالَ بِالنِّيَّةِ وَالْحِسْبَةِ وَلِكُلِّ امْرِئٍ مَا نَوَى

41- AMELLERİN NİYETE VE İHLASA GÖRE OLMASI, HERKESİN ELİNE ANCAK NİYET ETTİĞİ ŞEYİN GEÇMESİ

فَدَخَلَ فِيهِ الْإِيمَانُ وَالْوُضُوءُ وَالصَّلَاةُ وَالزَّكَاةُ وَالْحَجُّ وَالصَّوْمُ وَالْأَحْكَامُ وَقَالَ اللَّهُ تَعَالَى ﴿قُلْ كُلٌّ يَعْمَلُ عَلَى شَاكِلَتِهِ﴾ عَلَى نِيَّتِهِ «نَفَقَةُ الرَّجُلِ عَلَى أَهْلِهِ يَحْتَسِبُهَا صَدَقَةٌ» وَقَالَ «وَلَكِنْ جِهَادٌ وَنِيَّةٌ»

İman, abdest, namaz, zekat, hac ve diğer hükümler buna dahildir.

Yüce Allah da: “Herkes kendi şâkilesine göre amel eder”¹ buyurmuştur. “Şâkilesine göre” ifadesinden kasıt, niyetine göredir. Kişinin karşılığını Allah’tan bekleyerek ailesine yaptığı harcama da bir sadakadır. Resûlullah da (sallallahu aleyhi vesellem): “*Ancak cihad ve niyet bakidir*” buyurmuştur.

Ameller, kişinin niyetine ve ihtisabına yani yaptığı işin karşılığını sadece Allah’tan beklemesine yani ihlasına göredir. Her bir kişinin de eline geçecek

¹ İsrâ Sur. 84

olan ancak niyet ettiğidir. Buhârî ihtisabı iki cümle arasında zikrederek bâbın üç başlığı kapsadığına dikkat çekmek istemiştir. Bu üç cümle de amellerin niyete göre olması, ihtisaba göre olması ve kişinin eline ancak niyet ettiğinin geçmesidir.

İman amel ise ve ameller de bir niyete göre yapılıyorsa iman konusu da bunun içine dahildir demektir. Zira Buhârî'ye göre iman ameldir. Tasdik anlamında olan iman ise yeri kalp olan diğer amellerde olduğu gibi niyeti gerektirmez.

Hanefilerin aksine bunun içine abdest konusu da girmektedir. Hanefilere göre ise abdest müstakil bir ibadet değil başka bir ibadet için vesiledir. Onlara göre Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem) bedeviye abdest almayı öğretirken niyeti zikredip öğretmemiştir. Şayet abdest için gerekli olsaydı Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem) abdest gibi niyetini de ona öğretirdi.

Ancak namaz için vesile olan teyemmüm konusunda niyeti şart görürler. Bu konuda onlara yapılan itirazlara cevap verirken de teyemmümün zayıf bir temizlenme olduğunu, onun için niyet ile güçlendirilmesi gerektiğini söylerler. Ayrıca bunun teyemmüme kıyas edilmesini de doğru bulmazlar. Zira su temiz olarak yaratılmış, Yüce Allah da bu konuda: **“Gökten tertemiz bir su indirdik”**¹ buyurmuştur. Toprak ise su gibi değildir. Toprakla temizlenme kendi başına bir ibadet sayıldığı için niyeti gerektirmektedir. Teyemmüm sözlük anlamı itibariyle suyla abdestin aksine bir maksadı işaret etmektedir. Bundan dolayı niyet olmadan teyemmüm olmaz. Bu durumda söz konusu kıyas geçerli değildir.

Niyete göre olan amellerden biri de namazdır. Niyetsiz sahih olmayacağı konusunda abdestte olduğu gibi herhangi bir ihtilaf yoktur. Fakat İbnu'l-Kayyim, namaz öncesi niyetin sözle dile getirilmesini müstehap görmüş, bunda da Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem) ile ashâbdan namaz öncesi niyeti telaffuz ettiklerine dair bir rivayetin gelmemesine dayanmıştır.

İbnu'l-Kayyim'a cevap verilirken de niyeti söz ile dile getirmenin kalpteki niyete destek olacağı ve dilin de bir ibadeti sayılacağı söylenmiştir. Bazıları bunu *Sahîh*'de gelen Enes'in rivayetine kıyas etmiştir. Zira Enes'in bildirdiğine göre Resûlullah'ın (sallallahu aleyhi vesellem) hac ve umreyi birlikte yapmak için:

¹ Furkân Sur. 48

“Lebbeyk haccen ve umreten” şeklinde telbiye getirdiğini işitmiştir. Burada niyet, söz ile açık bir şekilde dile getirilmiştir. Hüküm lafızla sâbit olabileceği gibi kıyasla da sâbit olabilir.

Niyete göre olan amellerden biri de zekattır. Ancak zekat vermek istemeyen kişiden yönetici bu zekatı aldığı zaman mal sahibinden niyet düşer. Zira bu durumda yönetici o kişinin yerini alır.

Niyeti gerektiren başka bir amel de haktır. Buna karşılık İbn Abbâs’ın Şubrume ile ilgili naklettiği hadis dolayısıyla kişinin başkasının yerine ifa ettiği hac farz olan hac yerine geçer.

Niyete göre olan amellerden biri de oruçtur. Atâ, Mücâhid ve Züfer’e göre Ramazan ayında mukim olan kişiye niyet gerekmez. Zira Ramazan ayında nafil oruç tutulmaz. Diğer mezheplerde ise niyet gerekmektedir.

Nikah, muamelât ve yaralamalar gibi konular da niyetlere göredir. Çünkü bunların her birinde maksat açık bir şekilde dile getirilmelidir. Kişi yanlışlıkla “sattım” veya “hibe ettim” veya “nikahladım” veya “boşadım” demesi halinde sözü maksadından farklı olduğu için geçersiz olur ve dediğini kastettiğine dair bir delil olmadan sözünün zahirine itibar edilmez. Örneğin erkeğin, hayızdan temizlenen karısını yatağına çağırırken “şimdi sen temizsin” diyeceği yerde “şimdi sen boşsun” demesi böyledir ve geçersizdir.

Yüce Allah bu yönde: **“Herkes kendi şâkilesine göre amel eder”**¹ buyurmuştur. Âyetteki şâkile’yi Taberî’nin bildirdiğine göre Hasan el-Basrî, Muâviye b. Kurra el-Müzenî ve Katâde niyet olarak açıklamışlardır. Mücâhid ve Zeccâc ise kelimeyi yol, yöntem, mezhep olarak açıklamıştır.

Kişinin karşılığını Allah’tan bekleyerek ve Allah rızasını gözeterek ailesine yaptığı harcama da bir sadakadır. İbn Abbâs’ın da bildirdiğine göre Resûlullah da (sallallahu aleyhi vesellem): *“Fetihten sonra artık hicret kalmamıştır, ancak cihad ve niyet bakidir”* buyurmuştur.

٥٤ - حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ مَسْلَمَةَ قَالَ أَخْبَرَنَا مَالِكٌ عَنْ يَحْيَى بْنِ سَعِيدٍ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ إِبْرَاهِيمَ عَنْ عَلْقَمَةَ بْنِ وَقَّاصٍ عَنْ عُمَرَ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ قَالَ « الْأَعْمَالُ بِالنِّيَّةِ ، وَلِكُلِّ

أَمْرِي مَا نَوَى ، فَمَنْ كَانَتْ هِجْرَتُهُ إِلَى اللَّهِ وَرَسُولِهِ ، فَهِيَ جَرَّتُهُ إِلَى اللَّهِ وَرَسُولِهِ ، وَمَنْ كَانَتْ هِجْرَتُهُ لِدُنْيَا يُصِيبُهَا ، أَوْ امْرَأَةٍ يَتَزَوَّجُهَا ، فَهِيَ جَرَّتُهُ إِلَى مَا هَاجَرَ إِلَيْهِ . أطرافه ١ ، ٢٥٢٩ ،

١٠٦١٢ تحفة ٦٩٥٣ ، ٦٦٨٩ ، ٥٠٧٠ ، ٣٨٩٨

54- “Abdullah b. Mesleme — Mâlik — Yahya b. Saîd — Muhammed b. İbrâhîm — Alkame b. Vakkâs” isnâdıyla Hz. Ömer’in bildirdiğine göre Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem) şöyle buyurmuştur: “Ameller niyetlere göredir. Kişinin niyetindeki ne ise eline geçen de odur. Kimin hicreti Allah ve Resûlü içinse hicretini Allah ve Resûlü için yapmış sayılır. Kimin hicreti de elde edeceği bir dünyalık veya evleneceği kadın içinse hicreti bu niyetine göre değerlendirilir.”¹

Mâlik, Mâlik b. Enes’tir.

Yahya, Yahya b. Saîd el-Ensârî’dır.

Muhammed, Muhammed b. İbrâhîm b. el-Hâris et-Teymî’dır.

Alkame, Alkame b. Vakkâs el-Leysî’dır.

Ömer, Ömer b. el-Hattâb’dır.

Ameller niyetlere göredir. Bir amelin kabul edilmesi, sahih sayılması ve mükafat olarak karşılık görmesi yapıldığı niyete bağlıdır. Her bir kişi de ancak niyet ettiği için karşılığını alabilir.

Kişi, Allah ve Resûlü için hicret ediyorsa yaptığı bu hicret bu niyetine göre değerlendirilir ve mükafatını ona göre alır. Kişi herhangi bir dünyalık elde etme veya bir kadınla evlenebilme niyetiyle hicret ediyorsa da hicretinin karşılığında eline geçen sadece niyet ettiğiidir.

Murcie mezhebinden bazıları, iman için dil ile ikrarın yeterli olduğunu söylemiştir. Buhârî onların bu görüşüne bir cevap olarak bu hadisi burada zikretmiş ve iman için bir niyetin bir de ona yönelik kalpte bir tasdik gerekliliğini vurgulamıştır.

¹ Bak: 1. hadis. Müslim (1907)

Buhârî ilk cümlede, diğerinde olduğu gibi zamiri kullanmak yerine “*hicretini Allah ve Resûlü için yapmış sayılır*” diyerek zamirin açılımını yapmış ve “Allah ile Resûl’ünün” zikrinin lezzetine varmak istemiştir.

İkinci cümlede ise “Hicretini elde edeceği bir dünyalık veya evleneceği bir kadın için yapmıştır” demek yerine “*hicreti bu niyetine göre değerlendirilir*” diyerek böylesi bir niyetten uzak durulmasına teşvik eder gibidir.

Aynı hadis, konunun ilk hadisinde Humeydî kanalıyla aktarılmıştır. Ancak o hadiste buradaki ilk cümle yer almamıştır. Zira Buhârî, her bir başlıkta hadislerin başlığıyla ilgili olan kısımlarına yer vermiştir.

۵۵ - حَدَّثَنَا حَجَّاجُ بْنُ مِنْهَالٍ قَالَ حَدَّثَنَا شُعْبَةُ قَالَ أَخْبَرَنِي عَدِيُّ بْنُ نَابِتٍ قَالَ سَمِعْتُ عَبْدَ اللَّهِ بْنَ يَزِيدَ عَنْ أَبِي مَسْعُودٍ عَنِ النَّبِيِّ ﷺ قَالَ « إِذَا أَنْفَقَ الرَّجُلُ عَلَى أَهْلِهِ يَحْتَسِبُهَا فَهُوَ لَهُ صَدَقَةٌ » طرفاه ۴۰۰۶، ۵۳۵۱ - تحفة ۹۹۹۶

55- “Haccâc b. Minhâl — Şu’be — Adiy b. Sâbit — Abdullah b. Yezîd” isnâdıyla Ebû Mes’ûd’un bildirdiğine göre Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem) şöyle buyurmuştur: “*Kişinin karşılığını Allah’tan bekleyerek ailesine yaptığı harcama da bir sadakadır.*”¹

Haccâc, Haccâc b. Minhâl Ebû Muhammed el-Enmâtî es-Sülemî’dir. Hicri 216 veya 217 yılında Basra’da vefat etmiştir.

Şu’be, Şu’be b. el-Haccâc’tır.

Adiy, Adiy b. Sâbit el-Ensârî el-Kûfî’dir. Hicri 116 yılında vefat etmiştir.

Abdullah, Abdullah b. Yezîd b. Husayn el-Ensârî el-Hatmî’dir. İbnu’z-Zübeyr zamanlarında vefat etmiştir.

Ebû Mes’ûd, Ukbe b. Amr b. Sa’lebe el-Ensârî el-Hazrecî el-Bedrî’dir. Hicri 31 veya 41 veya 42 yılında Kufe’de veya Medine’de vefat etmiştir. Buhârî’de 11 hadisi vardır.

Kişi, Allah’ın rızasını umarak ve karşılığını O’ndan bekleyerek karısına veya çoluk çocuğuna harcamada bulunduğu zaman sadaka vermiş gibi olur.

¹ Hadis ayrıca 4006 ve 5351’de geçmektedir. Müslim (1002)

Bundan kasıt da sadakanın bizzat kendisi değil sevabıdır. Zira Hâşimî oğulları ile Muttalib oğullarına sadaka caiz değildir.

Buradaki sadakadan kastın onun sevabı olduğu konusunda da icmâ vardır. Yapılan harcamaya sadaka denilmesi de mecazidir. Maksat karşılığında elde edilecek sevap olduğu için de yapılan bu harcamanın nicelik ve niteliği önemli değildir.

Kurtubî şöyle der: “Sözün zahirinden anlıyoruz ki kişi, ister vacip, ister mubah olsun yaptığı infak ve harcamada Allah’ın rızasını gözettiği ve Allah’a yaklaşmayı dilediği müddetçe sevabını alır. Ancak aynı söz bize, yaptığı infak ve harcamada Allah’a yaklaşmayı kastetmeyen kişinin, ailesine karşı sorumluluğunu yerine getirmiş olacağına, ancak bunun sevabını alamayacağına işaret etmektedir. Burada infak ve harcamanın az veya çok olması arasında bir fark yoktur.”

Bu hadis, imanın sadece dil ile ikrar olduğunu söyleyen Murcie mezhebine de bir cevap niteliğindedir. Hadisin beş ravisinden kimi Basralı, kimi Vâsıtlı, kimi de Kufelidir. İsnâdında sahabinin sahabiden rivayeti de vardır.

Buhârî bu hadisi ayrıca *Meğâzî* ve *Nafakalar* konuları içinde de tahrir etmiştir. Müslim de *Zekat* konusu içinde tahrir etmiştir. Tirmizî *Birr* konusu içinde tahrir etmiş ve: “Hasen sahih bir hadistir” demiştir. Nesâî de *Zekat* konusu içinde tahrir etmiştir.

۵۶ - حَدَّثَنَا الْحَكَمُ بْنُ نَافِعٍ قَالَ أَخْبَرَنَا شُعَيْبٌ عَنِ الزُّهْرِيِّ قَالَ حَدَّثَنِي عَامِرُ بْنُ سَعْدٍ عَنْ سَعْدِ بْنِ أَبِي وَقَّاصٍ أَنَّهُ أَخْبَرَهُ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ قَالَ « إِنَّكَ لَنْ تُنْفِقَ نَفَقَةً تَبْتَغِي بِهَا وَجَهَ اللَّهِ إِلَّا أُجِرْتَ عَلَيْهَا ، حَتَّى مَا تَجْعَلُ فِي فِي امْرَأَتِكَ » أطرافه ۱۲۹۵ ، ۲۷۴۲ ،

۳۸۹۰ تحفة ۶۷۳۳ ، ۶۳۷۳ ، ۵۶۶۸ ، ۵۶۵۹ ، ۵۳۵۴ ، ۴۴۰۹ ، ۳۹۳۶ ، ۲۷۴۴

56- “Hakem b. Nâfi’ — Şuayb — Zührî — Âmir b. Sa’d” isnâdıyla Sa’d b. Ebî Vakkâs’ın bildirdiğine göre Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem) şöyle buyurmuştur: “*Karının ağzına götürdüğün lokma dahil Allah’ın rızasını gözeterek yaptığın her bir harcamadan dolayı sevabını alırsın.*”¹

¹ Hadis ayrıca 1295, 2742, 2744, 3936, 4409, 5354, 5659, 5668, 6373 ve 6733’te

Hakem b. Nâfi', Ebu'l-Hakem'dir.

Şuayb, İbn Ebî Hamza el-Kureşî'dir.

Zührî, Ebû Bekr Muhammed b. Şihâb'dır.

Sa'd, Aşere-i Mübeşşere'den olan Sa'd b. Ebî Vakkâs el-Medenî'dir.

Hadiste geçen "Vechullah (=Allah'ın vechi)" ifadesindeki vech (yüz) konusunda iki tutum vardır. Biri bunun anlamı ve hakikatini Allah'a bırakmıştır. Bir diğeri de yorumlayarak açıklamıştır.

Ariflerden Şemsuddîn b. el-Lebbân el-Mısırî eş-Şâzilî bu ifade için şöyle der: "Suret olarak görünüşünün (vech'in) hakikatini öğrenmek istiyorsan bil ki onun sûret olarak görünüşü şeriat bulutlarının içinden çıkan tevhid şimşegidir. Amel olarak görünüşü de ihlastır. Yüce Allah: **«Özünü dosdoğru dine yönelt»**¹ buyurur. Bu da ihlasın onun (vech'in) görünüşü olduğunu gösterir. Yine: **«Rablerinin rızasını isteyerek sabah akşam O'na yalvaranları kovma»**² buyurur. Yine: **«Biz sizi Allah rızası için doyuruyoruz»**³ buyurur. Yine: **«Sadece yüce Rabbinin rızasını gözetir»**⁴ buyurur. Bütün bu âyetlerde bize anlatılmak istenen, ameli asıl sahibine has kılacak şekilde halis bir niyete sahip olmak ve ihlasın, Allah'ın vechinin bir görünüşü olduğuna dikkat çekmektir. Buradaki vecihten kasıt da tevhidin nurudur. Yüce Allah: **«Allah ile beraber başka bir ilâha kulluk etme! O'ndan başka hiçbir ilâh yoktur. O'nun vechinden başka her şey yok olacaktır»**⁵ buyurur. Burada da baki kalacak olan vecih, tevhidin nurudur."

Sa'd b. Ebî Vakkâs'ın bildirdiğine göre Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem) kendisine, az olsun çok olsun Allah'ın rızasını gözeterek yapacağı her bir harcamanın sevabını alacağını söylemiştir. Hatta karısının ağzına götürdüğü bir lokmanın dahi sevap ve karşılığını alacağını bildirmişti.

Kişi yapması vacip olan infakı Allah rızası için değil de gösteriş için yaptığı zaman sorumluluğunu yerine getirip bu yöndeki cezadan kurtulmuş olur,

geçmektedir. Müslim uzun bir metinle (1628)

¹ Rûm Sur. 43

² En'âm Sur. 52

³ İnsân Sur. 9

⁴ Leyl Sur. 20

⁵ Kasas Sur. 88

ancak sevap olarak karşılığında bir şey elde edemez. Birmâvî ve Kirmânî bu görüştedir.

el-Aynî buna itiraz ederken şöyle der: “Cezadan kesin bir şekilde kurtulmuş olacağını söylemek doğru değildir. Yapması gereken bir infakı yapmış olmasından dolayı bu yöndeki cezadan kurtulmuş olur. Ancak amellerini riyadan uzak durarak ihlas içinde yapması da emredilmiştir. İhlaslı olması emrini yerine getirmeyip gösteriş yaptığı için bunun cezasını görür. Zira verilen bir emri yerine getirmeyen kişi cezayı da hak eder.”

Nevevî ise şöyle der: “Kişi bir şeyi Allah rızası için yaptıktan sonra bu yaptığı kendisinde bir şehvete veya lezzete sebep olsa dahi sevabını alır. Örneğin kişinin karısının ağzına bir lokmayı koyması genelde nefsi duyguların ve şehvetin de hareketlenmesine sebep olur. Böylesi bir lokmayı koymada bile kişi sevap alıyorsa sırf Allah rızası için yaptığı bir işte sevabını alması evla olacaktır.”

Salih bir niyet iksir gibidir. Âdet olanı ibadete, çirkin olanı güzele çevirir. Bundan dolayı akıllı olan kişi her bir hareketinde Allah’ın rızasını gözetir. Mescidde dururken kendini Allah’ın misafiri olarak görür. Mescidde diğer bir namazı beklerken veya itikafa girerken sırf Allah’a itaat etmiş olmayı hedefler. Çarşıya giderken sözle açığa vurmasa da Allah’ı zikretmeyi, iyiliği emredip kötülükten sakındırmayı düşünür. Farz bir namazı kıldıktan sonra diğer bir namazı beklemeye niyet eder. Bu bakımdan aldığı her bir nefes değerlidir ve niyeti de amelinden daha hayırlıdır.

Bu başlıkta zikredilen hadis, Buhârî’nin *Cenazeler*, *Meğâzi*, *Davalar*, *Hicret*, *Tıb* ve *Ferâiz* konuları içinde naklettiği uzunca ve meşhur hadisten bir bölümdür. Aynısını Müslim, Ebû Dâvud, Tirmizî, Nesâî ve İbn Mâce de farklı konular içinde tahrir etmişlerdir.

٤٢ - بَابُ قَوْلِ النَّبِيِّ ﷺ « الدِّينُ النَّصِيحَةُ لِلَّهِ وَلِرَسُولِهِ وَلِأُمَّةِ الْمُسْلِمِينَ وَعَامَّتِهِمْ » . وَقَوْلِهِ تَعَالَى ﴿ إِذَا نَصَحُوا لِلَّهِ وَرَسُولِهِ ﴾

42- RESÛLULLAH'IN (sallallahu aleyhi vesellem): *“Din, Allah’a, Resûl’üne, Müslümanların önderlerine ile geneline karşı samimi olmaktır”*
SÖZÜ; YÜCE ALLAH’IN: “Allah ve Resûl’üne karşı samimi oldukları takdirde...”¹ **BUYRUĞU**

Dini ayakta tutan ve temel direği olan şey samimiyettir. Kişinin Allah’a karşı samimi olması, Allah’a iman etmesi, O’nu layığı olduğu sıfatlarla nitelendirmesi, içiyle ve dışıyla O’na boyun eğmesi, sevdiği amelleri yapıp öfke duyduğu amellerden sakınarak O’na yönelmesi ve O’na isyan edenleri bu yoldan döndürmek için cihad etmesiyle olur.

Resûlullah'a (sallallahu aleyhi vesellem) karşı samimi olmak, risaletini tasdik etmek, Allah’tan getirdiği her şeye iman etmek, hayattayken de ölüyken de ona gereken saygıyı gösterip davasına yardım etmek, sünnetini öğrenmek ve öğretmek sûretiyle ihya etmek, ahlâkı ve âdâbını örnek edinmek, Ehl-i beyt’ini, ashâbını, ona uyanları ve onu sevenleri sevmekle olur.

Müslümanların önderlerine karşı samimi olmak, hak yolda onlara yardım edip yanlarında durmak, gaflet anında onları uygun bir dille uyarmak, kusur işlediklerinde yapıcı eleştirilerle düzeltmeye çalışmak, nefret edenlerin kalplerini onlara karşı yumuşatmakla olur.

Bu gruptan sayılan müctehid imamlara karşı samimi olmak da ilimlerini yaymak, faziletlerini anlatmak ve onlar hakkında hüsnü zan beslemekle olur.

Tüm Müslümanlara karşı samimi olmak, onlara karşı şefkatli davranmak, faydalarına olacak işler yapmak, kendilerine yararı dokunan şeyleri öğretmek, zararlı şeylerden onları korumaya çalışmak gibi şeylerle olur.

Hadisten amellere de din denildiğini anlıyoruz. Zira hadiste samimiyetin din olduğu söylenmiştir. Buhârî de *İman* bölümünün genelini bu bakış açısına dayandırmıştır. Hadisi konu içinde müsned olarak değil de başlıkta zikretmesinin sebebi de şartlarını taşıyamamasından dolayıdır.

¹ Tevbe Sur. 91

Müslim ise bu hadisi Temîm ed-Dârî kanalıyla mevsûl olarak rivayet etmiş ve: “Allah’ın Kitâb’ına karşı samimiyettir” eklemesini yapmıştır. Allah’ın Kitâb’ına karşı samimi olmak da onu öğrenmek, öğretmek, okumak, yazmak, anlamaya çalışmak, yasaklarına uymak, hükümleriyle amel etmek gibi şeylerle olur.

Buhârî, Müslim’in bu hadisinin ravisi Temîm olduğu için ve şartlarını taşınamamasından dolayı müsned olarak zikretmemiştir.

En meşhur kanallarında Süheyl b. Ebî Sâlih bulunur. Buhârî’nin zikrettiğine göre İbnu’l-Medînî onun hakkında: “Kardeşinin ölümü kendisini o kadar çok etkilemiştir ki hadislerden çoğunu unutmuştur” demiştir. İbn Maîn: “Huccet değildir” demiştir. Bazıları ezberinin kötü olduğunu söylemiştir. Bundan dolayı Buhârî hadislerine yer vermemiştir.

Müslim ve diğer dört hadis imamı ise Süheyl’in hadislerini tahrir etmişlerdir. Mâlik, Yahya el-Ensârî, Sevrî ve İbn Uyeyne gibileri onun rivayetlerine eserlerinde yer vermişlerdir. Ebû Hâtim: “Hadisleri yazılır” demiştir. İbn Adiy: “Benim yanımda sağlam biridir ve hadislerinde bir sakınca yoktur. Rivayetleri makbuldür” demiştir.

Bu hadis, İslam’ın temel dayanaklarından olan bir hadistir ve belîğ ifadeler içermektedir. Samimiyet (*nasîha*), saflık anlamındadır ki balın peteğinden süzülmesine *nasîha* ile ifade edilir. Bir diğer anlamı da sökücü dökmeye yarayan iğnedir. İğnenin sökülen yerleri bir araya getirmesi gibi samimiyet te Müslümanları bir araya getirir ve onları birlik yapar. Tевbe-i Nasuh da bundan türetilmiştir. Zira günah dini yırtıp parçalarken tövbe onu dikip sağlamlaştırır.

Sonrasında Buhârî hadisi desteklemek için “Allah ve Resûlü için samimi oldukları takdirde...”¹ âyetini zikreder. Buradaki samimiyet ise iman etmeleri, her durumda Allah’a itaat etmeleri, ellerinden geldiği kadıyla da Müslümanların ıslahına ve maslahatına olacak şeyleri yapmalarıdır.

¹ Tевbe Sur. 91

۵۷ - حَدَّثَنَا مُسَدَّدٌ قَالَ حَدَّثَنَا يَحْيَى عَنْ إِسْمَاعِيلَ قَالَ حَدَّثَنِي قَيْسُ بْنُ أَبِي حَازِمٍ عَنْ جَرِيرِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ قَالَ بَايَعْتُ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ عَلَى إِقَامِ الصَّلَاةِ ، وَإِيتَاءِ الزَّكَاةِ ، وَالنُّصْحِ لِكُلِّ مُسْلِمٍ . أطرافه ۵۲۴ ، ۱۴۰۱ ، ۲۱۵۷ ، ۲۷۱۴ ، ۲۷۱۵ ، ۷۲۰۴ تحفة ۳۲۲۶

57- “Müsedded — Yahya — İsmâil — Kays b. Ebî Hâzım” isnâdıyla Cerîr b. Abdillâh şöyle demiştir: “Namazı kılmak, zekatı vermek ve her müslümâna karşı samimi olmak üzere Resûlullah'a (sallallahu aleyhi vesellem) biat ettim.”¹

Müsedded, Müsedded b. Müserhed'dir.

Yahya, Yahya b. Saîd el-Kattân'dır.

İsmâil, tâbiûndan İsmâil b. Ebî Hâlid el-Becelî'dir.

Kays, tâbiûndan Kays b. Ebî Hâzım el-Becelî el-Kûfî'dir. Becîle binti Sa'b oğullarına nisbet edilmiştir. Hicri 84 veya 87 veya 98 yılında vefat etmiştir.

Cerîr, Cerîr b. Abdillâh b. Câbir el-Becelî el-Ahmesî'dir. Hicri 51 yılında vefat etmiştir.

Cerîr, hicri 10. yılın Ramazan ayında Resûlullah'a (sallallahu aleyhi vesellem) gelip Müslüman olmuş ve ona biat etmiştir. Cerîr, namazı kılmak, zekatı vermek ve tüm Müslümanlara karşı samimi olmak şartları üzerinden Resûlullah'a (sallallahu aleyhi vesellem) biat etmiştir.

Hadiste samimiyetin, din ve İslam olarak isimlendirilmesi karşımıza çıkmaktadır. Zira din ismi amel için de söyleneceği gibi söz için de söylenebilir. Göstereceği samimiyetin ve sadakatin bir faydası olacaksa ve kendine bir zarar getirmeyecekse kişinin elinden geldiği kadarıyla Müslümanlara karşı bunu göstermesi farz-ı kifayedir. Ancak samimiyetle kendisine bir zararın geleceğinden endişe ediyorsa bunu yapmayabilir.

Kişi satılan bir malda kusurun olduğunu biliyorsa satıcı kendisi de olsa başkası da olsa bunu açıklamalıdır. Ayrıca kişinin emirlere itaat edip yasaklardan kaçınma konusunda da kendine karşı samimi olması gerekmektedir. Cerîr, biatında Resûlullah'ın (sallallahu aleyhi vesellem) vereceği

¹ Hadis ayrıca 524, 1401, 2157, 2714, 2805 ve 7204'te geçmektedir. Müslim (56)

emirleri dinleyip itaat edeceğini de bildirmiştir. Oruç ve diğer ibadetler buna girdiği için hadisinde ayrıca zikretmemiştir.

Hadis beş raviyle Resûlullah'a (sallallahu aleyhi vesellem) ulaşan bir hadistir. İsnâdında İsmâîl ve Kays olmak üzere iki tâbîi vardır. Müsedded dışında tüm ravileri Kufelidir. Buhârî bu hadisi ayrıca *Namaz, Zekat, Alışveriş ve Şartlar* konular içinde de tahrir etmiştir. Müslim ve Tirmizî de hadisi rivayet etmişlerdir.

٥٨ - حَدَّثَنَا أَبُو النُّعْمَانِ قَالَ حَدَّثَنَا أَبُو عَوَّانَةَ عَنْ زِيَادِ بْنِ عِلَاقَةَ قَالَ سَمِعْتُ جَرِيرَ بْنَ عَبْدِ اللَّهِ يَقُولُ يَوْمَ مَاتَ الْمُعِيرَةُ بْنُ شُعْبَةَ قَامَ فَحَمِدَ اللَّهَ وَأَثْنَى عَلَيْهِ وَقَالَ عَلَيْكُمْ بِاتِّقَاءِ اللَّهِ وَحَدِّهِ لَا شَرِيكَ لَهُ ، وَالْوَقَارِ وَالسَّكِينَةِ حَتَّى يَأْتِيَكُمْ أَمِيرٌ ، فَإِنَّمَا يَأْتِيَكُمْ الْآنَ ، ثُمَّ قَالَ اسْتَغْفِرُوا لِأَمِيرِكُمْ ، فَإِنَّهُ كَانَ يُحِبُّ الْعَفْوَ ثُمَّ قَالَ أَمَّا بَعْدُ ، فَإِنِّي أَتَيْتُ النَّبِيَّ ﷺ قُلْتُ أَبَايُكَ عَلَى الْإِسْلَامِ فَشَرَطَ عَلَيَّ وَالنُّصْحَ لِكُلِّ مُسْلِمٍ فَبَايَعْتُهُ عَلَى هَذَا ، وَرَبَّ هَذَا الْمَسْجِدِ إِنِّي لَنَاصِحٌ لَكُمْ . ثُمَّ اسْتَغْفَرَ وَنَزَلَ . تحفة ٣٢١٠

58- “Ebu’n-Nu’mân — Ebû Avâne” isnâdıyla Ziyâd b. Îlaka şöyle demiştir: Muğîre b. Şu’be’nin öldüğü gün Cerîr b. Abdullah kalkıp Allah’a hamd etti ve senâda bulundu. Sonra: “Yeni valiniz gelene kadar tek olan ve ortağı bulunmayan Allah’a karşı takvalı olmanızı, vakar ve sükûneti elden bırakmamanızı tavsiye ediyorum. Valiniz de yakında gelecektir” dedi.

Ardından: “Valinize bağışlanma dileyin, çünkü o da affetmeyi severdi” dedi ve şöyle devam etti: “Sonrasına gelince, Resûlullah'a (sallallahu aleyhi vesellem) gelip: «İslam üzere sana biat etmek istiyorum» dedim. Bana koştugu şartlar arasında “Her bir müslümana karşı samimi olmak” şartı da vardı. Ben de bu şartlar üzerinden ona biat ettim. Şu mescidin Rabbine and olsun ki size karşı samimiyim!”

Ardından bağışlanma dileyip indi.

Ebu’n-Nu’mân, Ârim olarak bilinen Muhammed b. el-Fadl es-Sedûsî el-Basrî’dir. Hicri 214 yılında Basra’da vefat etmiştir.

Ebû Avâne, Vaddâh el-Yeşkurî'dir.

Ziyâd, Ziyâd b. İlâka b. Mâlik es-Sa'lebî el-Kûffî'dir. Hicri 125 yılında vefat etmiştir.

Cerîr, meşhur sahabi Cerîr b. Abdillâh el-Becelî el-Ahmesî'dir. Hicri 51 yılında vefat etmiştir. Buhârî'de 10 hadisi vardır.

Muğîre b. Şu'be, Muâviye'nin hilafeti zamanında Kufe valisiydi. Hicri 50 yılında vefat etmiştir. Vefatı anında oğlu Urve'yi vekili olarak bırakmıştır. Vekili olarak Cerîr'i bıraktığı, Cerîr'in de bu konuşmayı bundan dolayı yaptığı da söylenmiştir.

Muğîre'nin vefat ettiği gün Cerîr konuşma yapmak üzere minbere çıktı. Konuşmasına başlarken önce Allah'a hamd etti ve senâda bulundu. Hamd etmesi Allah'ı kemâl sıfatlarıyla zikretmesi, senâ etmesi de O'nu her türlü eksiklikten tenzih etmesi olabilir. Ya da hamd etmesi Allah'ın subûti sıfatlarına, senâsı da tenzihi sıfatlara yönelik olabilir.

Cerîr, vefat eden Muğîre'nin yerine yeni bir vali gelene kadar Müslümanlardan tek olan ve ortağı bulunmayan Allah'a karşı takvalı olmalarını, ağırbaşlı davranıp sükûnetlerini bozmamalarını öğütlemiştir. Yeni valinin de yakın bir zamanda, çok geçmeden geleceğini de bildirmişti.

Yeni valinin yakın bir zamanda geleceği sözüyle Muğîre'nin oğlu Ziyâd'ı kastetmiş olabilir. Çünkü Muâviye, Muğîre'nin vefatından sonra onun oğlu Ziyâd'ı Kufe valiliğine atamıştır. Ya da bu sözünden kasıt bizzat kendisi olabilir. Zira bir görüşe göre Muğîre vefat etmeden önce Cerîr'i yerine vekil olarak bırakmıştı.

Valinin vefatı insanlar arasında kargaşa ve fitnelere yol açar. Özellikle Kufe'de o zamanlarda valilere karşı bir muhalefet de söz konusu olduğu için Muğîre'nin ölümünün buna sebep olması muhtemeldi. Bundan dolayı Cerîr yeni vali gelene kadar takvaya sarılmalarını, sükûneti elden bırakmamalarını tavsiye etmiştir. Buradan takvanın sadece yeni vali gelene kadar olması gerektiği anlamı çıkmıyor. Aksine vali geldikten sonra da muhalefet edip fitneye sebep olmamakla ve onun emirlerine uymakla bunun sürdürülmesi gerektiği söz konusudur.

Daha sonra Cerîr, Müslümanlardan vefat eden Muğîre için Allah'tan bağışlanma dilemelerini istemiş, Muğîre'nin hayattayken insanların kusur ve kabahatlerini affettiğini bildirmiştir.

Konuşmasına da Resûlullah'a (sallallahu aleyhi vesellem) olan biatını anlatarak devam etmiştir. Anlattığına göre Resûlullah'a (sallallahu aleyhi vesellem) geldiğinde, Müslüman olarak biat etmek istediğini söylemiş, Allah Resûlü de (sallallahu aleyhi vesellem) Müslüman olduktan sonra onun Müslümanlara karşı samimi olması şartını koşmuştur. Bu samimiyet tutumu sadece Müslümanlara karşı değil, zımmîlere karşı da olmalıdır. Zira onları İslam'a davet etmek veya fikir sorduklarında doğru olanı göstermek bu samimi tutumun bir gereğidir. Ancak yaygın kullanım sebebiyle sadece “Müslümanlara karşı” denilmiştir.

Cerîr bu şartı da kabul ederek Resûlullah'a (sallallahu aleyhi vesellem) biat ettiğini söylemiştir. Sonra da “Şu mescide and olsun ki” şeklinde yemin ederek konuşmasında Resûlullah'ın (sallallahu aleyhi vesellem) koştugu samimi olma şartını yerine getirme dışında başka bir hedefinin olmadığını dile getirmiştir.

Cerîr'in yemin ettiği mescid konuşmayı yaptığı Kufe mescidi olabileceği gibi Mescid-i Harâm da olabilir. Zira Taberânî bunu rivayet ederken Cerîr'in: “Kâbe'nin Rabbine and olsun” dediğini zikreder. Sözlerinin, muhatapların kalplerine daha iyi işlemesi için böylesi değerli bir şey üzerine yemin etmiş olabilir.

Cerîr konuşmasını bu şekilde bitirdikten sonra Allah'tan bağışlanma diledi ve minberden indi.

Hadis dört raviyle Resûlullah'a (sallallahu aleyhi vesellem) dayanan bir hadistir. Ravileri arasında Kufeli, Basralı ve Vâsıtlı vardır. Buhârî bu hadisi ayrıca *Şartlar* konusu içinde de tahrir etmiştir. Müslim *İman*'da¹, Nesâî de *Siyer* ve *Şartlar* konuları içinde rivayet etmiştir.

¹ Müslim kısa metinle (56)

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

BİSMİLLÂHİRRAHMÂNİRRAHÎM

۲ - العلم

3. İLİM

Buhârî, iman konusundan sonra diğerleri içinden ilim konusuna öncelik tanımıştır. Zira her şeyin temel dayanağı ilimdir. İlim, manevi konularda karşılıklı barındırmamayı gerektiren bir özelliğe sahiptir. Karşılıklı barındırmaması özelliğiyle zan, manevi konular denilerek de beş duyu ile idrak edilen şeyler dışarıda bırakılmış olur. Bazılarına göre zorluğundan dolayı ilme bir sınır biçilemez. İmam Fahrüddîn de: “Zarûri olmasından dolayı ilme bir sınır biçilemez. Zira zorunlu olmasaydı teselsülü gerektirirdi” demiştir.

۱ - باب فَضْلِ الْعِلْمِ وَقَوْلِ اللَّهِ تَعَالَى ﴿يَرْفَعِ اللَّهُ الَّذِينَ آمَنُوا مِنْكُمْ وَالَّذِينَ أُوتُوا الْعِلْمَ دَرَجَاتٍ وَاللَّهُ بِمَا تَعْمَلُونَ خَبِيرٌ﴾ . وَقَوْلِهِ عَزَّ وَجَلَّ ﴿رَبِّ زِدْنِي عِلْمًا﴾

1- İLMİN FAZİLETİ; YÜCE ALLAH'IN: “Allah içinizden inananların ve kendilerine ilim verilenlerin derecelerini yükseltsin. Allah, yaptıklarınızdan hakkıyla haberdardır”¹ İLE “Rabbim! ilmimi artır”² BUYRUĞU

Yüce Allah iman edenlere dünyada iken yardım ederek, dillerde en güzel şekilde anılmalarını sağlayarak derecelerini yükseltir. Âhirette de onları cennetin en yüksek mekanlarına yerleştirir. İlim ve amellerinden dolayı da iman edenler arasından özellikle âlimlerin, faziletlerinden dolayı derecesini daha yüksek tutar.

¹ Mücâdele Sur. 11

² Tâhâ Sur. 114

İbn Abbâs şöyle der: “Âlimlerin derecesi, müminlerin derecelerinden yedi yüz kat daha üsttedir ve her bir derece arasında beş yüz yıllık bir mesafe vardır.”

Âyetin sonunda Yüce Allah, herkesin yaptığından haberdar olduğunu belirterek emirlerine uymayanları uyarılmış veya onların bu tutumunu hoş görmediğini ifade etmiş gibidir.

Diğer âyette, Resûlullah'a (sallallahu aleyhi vesellem) Allah'tan ilmini arttırmasını talep etmesi söylenmiştir.

Buhârî, ilmin faziletine yönelik bu iki âyetle yetinmiştir. Bunlarla yetinmesi de ya bu konuda en büyük delilin Kur'ân olmasından dolayı ya da bu konuda şartlarını taşıyan hadis bulamadığından dolayıdır. Belki de başlık altında konuya münasip bir hadis yazamadan vefat etmiştir. Zira Buhârî bâb ve başlıkları belirledikten sonra altlarına şartlarını taşıyan hadisleri eklerdi. Fakat bu konuda eline şartlarını taşıyan bir hadis ulaşmamış gibidir.

İlmin fazileti konusunda “Allah, melekler ve adaleti yerine getiren ilim sahipleri, O'ndan başka ilah olmadığına şahitlik etmişlerdir”¹ âyetinden başka bir âyet olmasa dahi bu yeterli olurdu. Yüce Allah burada önce kendinden başlamış, sonra melekleri, ardından da âlimleri zikretmiştir. Âlimler için böylesi bir şeref yeterlidir.

Hadiste de belirtildiği gibi âlimler peygamberlerin varisleridir. Şayet peygamberlikten daha yüksek bir makam yoksa, peygamberlerin varisleri olan âlimlerin de makamından yüksek bir makam yoktur.

İlmin de amacı ameldir. Zira amel ilmin meyvesi, kişinin ömrünün hasılası ve âhiretin azığıdır. Bundan dolayı ilmi elde eden kişi mutluluğu elde ederken, ondan mahrum olan kişi de hüsrana uğrar.

İlim onunla amelden daha faziletlidir. Zira amelin değeri onun ilminin değerine bağlıdır. İlimsiz amelin de bir değeri yoktur, aksine uzak durulması gereken bir durumdur. Malumatın bölümlerine göre de ilmin bölümleri vardır ve sayılamayacak kadar çoktur.

Bunlardan biri zâhiri ilimdir. Bundan kasıt mükellef olan kişinin ibadetlere ve sosyal hayatına yönelik görevlerini kapsayan şerî ilimdir. Tefsir, fıkıh ve

¹ Âl-i İmrân Sur. 18

hadis ilimleri bu ilim türündendir. Şeyh İzzuddîn b. Abdisselâm, nahiv, Kur'ân'da ve sünnette bulunan yabancı kelimelerin çıkarılıp öğrenilmesi, fıkıh usulünün tedvini gibi alanları uğraşılması vacip olan bidatler sınıfından saymıştır.

Bir diğer ilim türü bâtını ilimdir. Bu da ikiye ayrılır. Birincisi muâmelât ilmidir. Din âlimlerinin fetvalarına göre farz-ı ayn'dır, her bir mükellefin bilmesi gereken bir ilimdir. Bu ilimden yüz çeviren kişi âhirette Yüce Allah tarafından hak ettiği şekilde cezalandırılır. Zahirî amellerden yüz çeviren kişi de fakihlerin hükümlerine göre Müslümanların yöneticisi tarafından gereken cezayı alır.

Muâmelât ilminin hedefi de şeriatın kınadığı riya, kibir, aldatma, makam mevki sevgisi, böbürlenme, tamahkarlık gibi kötü meziyetlerden sakındırmaktır. Bunun yanında ihlas, şükür, sabır, zühd, takva ve kanaat gibi ahlaki meziyetleri edindirerek kalbi arındırma ve nefsi temizlemedir. Bu şekilde kişi bildikleriyle daha sağlam bir şekilde amel edecek, bilmediklerini öğrenme yoluna da gidecektir.

Kişinin amelsiz olan ilmi hedefsiz araca benzer. İlimsiz ameli de cinayet gibidir. Her ikisini de verâ olmadan bir araya getirmek karşılıksız çalışmaya benzer. Kişinin hem ilmi, hem de ameliyle en iyi şekilde istifade etmesinin yolu, zühd ve istikamet sahibi olmasıdır. İnşâallah yeri geldikçe bu konuları eserin değişik yerlerinde dile getirip faydaları ve hedeflerine yönelik gerekli açıklamalarda bulunacağım.

Bâtını ilmin bir diğer türü mükâşefe ilmidir. Bu da kalbi arındırırken onda kendini gösteren bir nurdur. Bu şekilde de kişi genel olan mânâlara vakıf olur. Allah'a, isimlerine, sıfatlarına, kitaplarına ve elçilerine karşı kendisinde bir marifet hasıl olur. Daha önce kendisine gizli kalan hakikatlerin üzerindeki perdeler kalkıp onları daha iyi anlar.

Bu gerçeğe telim ol ki, selamete eresin. Bunu inkâr etme ki helak olanlarla birlikte sen de helak olmayasın. Ariflerden biri bu konuda şöyle der: "Kişide böylesi bir ilimden bir şey yoksa o kişinin sonunun kötü olmasından endişe ederim. Kişinin bu ilimdeki asgari nasibi de bu ilmi tasdik etmesi ve âlimlerine gereken değeri vermesidir. Doğrusunu da Allah bilir."

۲ - باب مَنْ سِئِلَ عِلْمًا وَهُوَ مُشْتَغِلٌ فِي حَدِيثِهِ فَأَتَمَّ الْحَدِيثَ ثُمَّ أَجَابَ السَّائِلَ

2- BİR ŞEY ANLATIRKEN KENDİSİNE SORU SORULAN ÂLİMİN SÖZÜNÜ BİTİRDİKTEN SONRA SORUYA CEVAP VERMESİ

۵۹ - حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ سِنَانٍ قَالَ حَدَّثَنَا فُلَيْحٌ ح وَحَدَّثَنِي إِبْرَاهِيمُ بْنُ الْمُنْذِرِ قَالَ حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ فُلَيْحٍ قَالَ حَدَّثَنِي أَبِي قَالَ حَدَّثَنِي هِلَالُ بْنُ عَلِيٍّ عَنْ عَطَاءِ بْنِ يَسَارٍ عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ قَالَ بَيْنَمَا النَّبِيُّ ﷺ فِي مَجْلِسٍ يُحَدِّثُ الْقَوْمَ جَاءَهُ أَعْرَابِيٌّ فَقَالَ مَتَى السَّاعَةُ فَمَضَى رَسُولُ اللَّهِ ﷺ يُحَدِّثُ ، فَقَالَ بَعْضُ الْقَوْمِ سَمِعَ مَا قَالَ ، فَكِرَةً مَا قَالَ ، وَقَالَ بَعْضُهُمْ بَلْ لَمْ يَسْمَعْ ، حَتَّى إِذَا قَضَى حَدِيثَهُ قَالَ « أَيْنَ - أَرَاهُ - السَّائِلُ عَنِ السَّاعَةِ » . قَالَ هَا أَنَا يَا رَسُولَ اللَّهِ . قَالَ « فَإِذَا ضُيِّعَتِ الْأَمَانَةُ فَانْتَظِرِ السَّاعَةَ » قَالَ كَيْفَ إِضَاعَتُهَا قَالَ « إِذَا وَسَدَ الْأَمْرُ إِلَى غَيْرِ أَهْلِهِ فَانْتَظِرِ السَّاعَةَ » . طرفه ۶۴۹۶ - تحفة ۱۴۲۳۳

59- “Muhammed b. Sinân — Fuleyh” isnâdıyla; yine “İbrâhîm b. el-Münzir — Muhammed b. Fuleyh — Muhammed’in babası — Hilâl b. Ali — Atâ b. Yesâr” isnâdıyla Ebû Hureyre şöyle demiştir: Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem) bir mecliste konuşurken bedevinin biri geldi ve: “Kıyamet ne zaman (kopacak)?” diye sordu. Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi vesellem) konuşmasına devam etti. Oradakilerden bazıları: “Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem) adamın dediğini duydu, ancak sorusundan hoşlanmadı” derken, bazıları da: “Hayır, adamı duymadı” dedi. Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem) konuşmasını bitirdikten sonra: “Kıyametin vaktini soran kişi nerede?” diye sordu. Adam: “Ey Allah’ın Resûlü! Buradayım” karşılığını verdi. Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi vesellem) adama: “Emanet heba edildiğinde kıyameti bekle” buyurdu. Adam: “Emanetin heba edilmesi nasıl olur?” diye sorunca, Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem): “İşler ehil olmayan kişilere bırakıldığında kıyameti bekle” karşılığını verdi.

Muhammed, Muhammed b. Sinân Ebû Bekr el-Basrî’dir.

Fuleyh, Abdulmelik’tir. Lakabı Fuleyh, künyesi Ebû Yahya’dır.

İbrâhîm, İbrâhîm b. el-Münzir el-Medenî’dir.

Muhammed b. Fuleyh, Fuleyh'in oğludur.

Hilâl b. Ali, Hilâl b. Ebî Meymûne, Hilâl b. Ebî Hilâl ve Hilâl b. Usâme olarak da zikredilir. Farklı dört kişi olarak düşünülebilir, fakat hepsi de aynı kişidir.

Atâ, Atâ b. Yesâr'dır. Meymûne binti'l-Hâris'in azatlısıdır.

Ebû Hureyre, Abdurrahman b. Sahr'dır.

Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem) erkek ve kadınlardan bir topluluğun arasında oturmuş bir şeyler anlatırken çöl sakinleri olan bedevilerden biri geldi. Hadiste bedevinin ismi verilmemiştir. Ancak Birmâvî'nin zikrettiğine göre Ebu'l-Âkiye, bedevinin adının Rafî' olduğunu söylemiştir.

Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem) konuşmasını yaparken bu bedevi kıyametin ne zaman kopacağını sordu. Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi vesellem) bedeviye cevap vermeden konuşmasına devam etti. Orada bulunanlardan bazıları, Resûlullah'ın (sallallahu aleyhi vesellem) adamın söylediklerini işittiğini, ancak sorusundan hoşlanmadığı için cevap vermeyip konuşmasına devam ettiğini düşündü. Bazıları ise Resûlullah'ın (sallallahu aleyhi vesellem) adamı işitmediği için cevap vermediğini düşündü.

Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi vesellem) konuşmasını bitirdikten sonra kıyamet ile ilgili soruyu soran kişinin kim olduğunu sordu. Adam: "Buradayım" deyince Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem) ona emanetler heba edilmeye başladığında kıyametin kopmasını beklemesini söyledi. Bedevi emanetlerin heba edilmesinin nasıl olacağını sorunca, Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem) bunun hilafet, kadılık, müftülük gibi dini görev ve makamlara ehil olmayan kişilerin getirilmesiyle olacağını söyledi.

İbn Battâl şöyle der: "Yüce Allah kullarını yöneticilere emanet olarak vermiş ve onlara karşı samimi olmaları emrini vermiştir. Bundan dolayı yöneticiler, işleri dindar ve ehil olmayan kişilere verdikleri zaman bu emaneti heba etmiş olurlar."

Hadisten anlıyoruz ki hainler emin olarak görülmedikçe kıyamet kopmaz. Bu da cehaletin yaygınlaşıp cahillerin baskın olduğu, hak ehli ile âlimlerin zayıflayıp hakka sahip çıkamadığı ve ona yardım edemediği bir zamanda olur.

Hadisten anladığımız başka bir şey de soru soran kişiye sorduğu şeyin öğretilmesi gerektiğidir. Zira Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem) konuşmasını bitirdikten sonra soru soran adamın kim olduğunu sormuş ve cevabını

vermiştir. Soru soran kişi de cevabı tam olarak anlamadığı zaman sorusunu yenileyebilir. Zira hadiste bedevi de emanetin heba edilmesini tam olarak anlamayınca bunun nasıl olduğunu sormuştur.

Hadis sekiz raviyle Resûlullah'a (sallallahu aleyhi vesellem) dayanmıştır. Ravilerin de tümü Medinelidir. Buhârî bu hadisi ayrıca *Rikâk* konusu içinde¹ muhtasar bir şekilde tahrir etmiştir. Buhârî'nin diğer hadis imamı arasında rivayette tek kaldığı hadislerden biridir.

۳ - بَابُ مَنْ رَفَعَ صَوْتَهُ بِالْعِلْمِ

3- İLMİ BİR KONUDA KİŞİNİN SESİNİ YÜKSELTMESİ

۶۰ - حَدَّثَنَا أَبُو النُّعْمَانِ عَرِمُ بْنُ الْفَضْلِ قَالَ حَدَّثَنَا أَبُو عَوَانَةَ عَنْ أَبِي بَشِيرٍ عَنْ يُونُسَ بْنِ مَاهَكَ عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عَمْرٍو قَالَ تَخَلَّفَ عَنَّا النَّبِيُّ ﷺ فِي سَفَرَةٍ سَافَرْنَاهَا ، فَأَذْرَكْنَا وَقَدْ أَزْهَقْنَا الصَّلَاةَ وَنَحْنُ تَتَوَضَّأُ ، فَجَعَلْنَا نَمْسُحُ عَلَى أَرْجُلِنَا ، فَنَادَى بِأَعْلَى صَوْتِهِ « وَئِلَّ لِلْأَعْقَابِ مِنَ النَّارِ » . مَرَّتَيْنِ أَوْ ثَلَاثًا . طرفاه ۹۶ ، ۱۶۳ - تحفة ۸۹۵۴

60- “Ebu’n-Nu’mân Ârim b. el-Fadl — Ebû Avâne — Ebû Bişr — Yûsuf b. Mâhek” isnâdıyla Abdullah b. Amr şöyle demiştir: Çıktığımız bir yolculukta Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem) bizden geride kalmıştı. Bize yetiştiğinde namaz vakti girmişti ve abdest alıyorduk. Ayaklarımızı mesheder gibi yıkadığımızda Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem) yüksek sesle iki veya üç defa: “Ateşten yana topukların vay haline!” diye seslendi.²

Ebu’n-Nu’mân Ârim b. el-Fadl, Muhammed b. el-Fadl es-Sedûsî el-Basrî’dir. Ârim onun lakabıdır. Hicri 223 veya 224 yılında vefat etmiştir.

Ebû Avâne, Ebû Avâne Vaddâh b. Abdillâh el-Yeşkurî’dir. Hicri 196 yılında vefat etmiştir.

Ebû Bişr, Câfer b. İyâs el-Yeşkurî’dir. Hicri 124 yılında vefat etmiştir.

Yûsuf, Yûsuf b. Mâhek el-Fârisî el-Mekkî’dir. Hicri 113 yılında vefat etmiştir.

¹ Hadis ayrıca 6496’da geçmektedir.

² Hadis ayrıca 96 ve 163’te geçmektedir. Müslim (241)

Abdullah, Abdullah b. Amr b. el-Âs'tır.

Müslim'in de rivayetine göre Mekke'den Medine'ye gidilirken Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem) Müslümanların biraz gerisinde kaldı. Öndeki Müslümanlara yetiştğinde ikinci namazı vakti çoktan girmişti. Müslümanlar namazı kaçırmamak için aceleyle abdest almaya başladılar. Bu aceleyle Müslümanların ayaklarını mesheder gibi hafif bir suyla yıkadıklarını gören Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem) yüksek bir sesle iki veya üç defa: *"Ateşten yana topukların vay haline!"* diye seslendi. Burada zikredilen topuklar da abdest sırasında suyun değmediği topuklardır.

بَابُ قَوْلِ الْمُحَدِّثِ حَدَّثَنَا أَوْ أَخْبَرَنَا وَأَنْبَأَنَا - 4

4- MUHADDİSİN "HADDESENÂ" VEYA "AHBARENÂ" VEYA "ENBEENÂ" DEMESİ

وَقَالَ لَنَا الْحُمَيْدِيُّ كَانَ عِنْدَ ابْنِ عُيَيْنَةَ حَدَّثَنَا وَأَخْبَرَنَا وَأَنْبَأَنَا وَسَمِعْتُ وَاحِدًا وَقَالَ ابْنُ مَسْعُودٍ حَدَّثَنَا رَسُولُ اللَّهِ ﷺ وَهُوَ الصَّادِقُ الْمُصَدَّقُ . وَقَالَ شَقِيقٌ عَنْ عَبْدِ اللَّهِ سَمِعْتُ النَّبِيَّ ﷺ كَلِمَةً وَقَالَ حُذَيْفَةُ حَدَّثَنَا رَسُولُ اللَّهِ ﷺ حَدِيثَيْنِ . وَقَالَ أَبُو الْعَالِيَةِ عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ عَنِ النَّبِيِّ ﷺ فِيمَا يَرَوَى عَنْ رَبِّهِ وَقَالَ أَنَسُ عَنِ النَّبِيِّ ﷺ يَرَوِيهِ عَنْ رَبِّهِ عَزَّ وَجَلَّ . وَقَالَ أَبُو هُرَيْرَةَ عَنِ النَّبِيِّ ﷺ يَرَوِيهِ عَنْ رَبِّكُمْ عَزَّ وَجَلَّ .

Humeydî bize şöyle dedi: "İbn Uyeyne'nin yanında «haddesenâ (bize anlattı) – ahabarenâ (bize haber verdi) – enbeenâ (bize bildirdi) – semi'tu (işittim)» siygaları birdir."

İbn Mes'ûd: "Doğruyu söyleyen ve sözü doğrulanan Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem) bize şöyle anlattı (haddesenâ)" demiştir. Şakîk de Abdullah'tan naklen: "Resûlullah'tan (sallallahu aleyhi vesellem) bir söz işittim (semi'tu)" demiştir. Huzeyfe de: "Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem) bize iki söz söyledi (haddesenâ)" demiştir.

Ebu'l-Âliye der ki: "İbn Abbâs'ın Resûlullah'tan (sallallahu aleyhi vesellem), onun da Rabbinden naklen buyurduğuna göre..."

Enes şöyle demiştir: “Resûlullah'ın (sallallahu aleyhi vesellem) Rabbinden naklen buyurduğuna göre...”

Ebû Hureyre şöyle demiştir: “Resûlullah'ın (sallallahu aleyhi vesellem) Rabbinizden naklen buyurduğuna göre...”

Humeydî, Ebû Bekr b. Abdillâh b. ez-Zübeyr el-Mekkî'dir.

İbn Uyeyne, Süfyân b. Uyeyne'dir.

İbn Mes'ûd, Abdullâh b. Mes'ûd'dur.

Şakîk, Ebû Vâil Şakîk b. Seleme el-Esedî'dir.

Abdullah, Abdullâh b. Mes'ûd'dur.

Huzeyfe, Huzeyfe b. el-Yemân'dır. Hicri 36 yılında, Hz. Osman'ın öldürülmesinden 40 gün sonra Medâin'de vefat etmiştir.

Ebu'l-Âliye, Rufey' b. Mihrân'dır. Resûlullah'ın (sallallahu aleyhi vesellem) vefatından iki yıl sonra Müslüman olmuştur. Hicri 90 yılında da vefat etmiştir.

Enes, Enes b. Mâlik'tir.

Buhârî'nin hocası Humeydî'nin dediğine göre Süfyân b. Uyeyne hadis rivayetinde “haddesenâ (bize anlattı)”, “ahbarenâ (bize haber verdi)”, “enbeenâ (bize bildirdi) ve “semi'tu (işittim)” siygalarını bir görürdü.

Câfer b. Hamdân en-Nisâbü'rî de: “Buhârî'de «Filan bana şöyle dedi» şeklinde gelen bütün haberler arz veya münâvele yoluyla nakledilmiştir.”

Buhârî'ye göre hadis naklinde bu dört siyga arasında fark yoktur. Aykırı bir görüş zikretmeden bunu hocası Humeydî'den nakletmesi de bu dört siyga arasında fark görmediği görüşünü bize vermektedir. Aynı görüş Mâlik, Hasan el-Basrî, Yahya b. Saîd el-Kattân ve Kufe ile Hicaz âlimlerinin çoğundan nakledilmiştir.

İsmâil b. Ebî Uveys bunu Mâlik'ten naklederken şöyle der: Mâlik'e bir hadis konusunda bunun bizzat işitilip işitilmediği sorulunca: “Bir kısmı işitilerek bir kısmı da (hocaya) arz ile nakledilmiştir. Ancak bizim yanımızda arz, işitmeden daha aşağı değerdedir” demiştir.

Kâdî İyâd şöyle der: “Hocadan bizzat işitilen hadisin öğrenci tarafından «Filan bize anlattı» veya «Filan bize haber verdi» veya «Filan bize bildirdi» veya «Filanın şöyle dediğini işittim» veya «Filan bize şöyle dedi» veya «Filan

bize şöyle zikretti» siygalarıyla rivayet edilmesinin caiz olduğu konusunda herhangi bir ihtilaf yoktur.”

Tahâvî de bunun olabileceğini söyler. İbnu'l-Hâcib de böylesi bir görüşün doğru olduğunu ifade etmiş ve hem kendi, hem de başkası diğer dört imamının bu görüşte olduğunu söylemiştir.

Bazılarına göre de siyga konusunda bir şartın olmaması gerekir. Zira hoca hadisleri öğrencilerine kendi lafzıyla okur, bunu yazanlar da kendilerine okunduğu şekliyle kayda geçerler. İshâk b. Râheveyh, Nesâî, İbn Hibbân ve İbn Mende gibileri bu görüştedir.

Bazıları ise siyganın, hadisin alınma şekline göre olması gerektiğini söylemiştir. Öğrenci hadisi hocasından işitmişse “Semi'tu (işittim)” veya “Haddesenâ (bize anlattı)” siygasını kullanır. Şayet hadisi hocasına okumuşsa “Ahbarenâ (bize haber verdi)” siygasını kullanır. Hatta ihtiyaten bunun daha açık bir şekilde dile getirilmesi gerekir. Şayet öğrenci hadisi hocasına okumuşsa naklederken “Filana okudum” veya “Kendisine okumamla filanın bize haber verdiğine göre” demelidir. Öğrenci hadisi hocasından işitmişse “Fılanın bana şunu okuduğunu işittim” veya “Fılanın hocaya şunu okuduğunu işittim” demelidir. Hoca şifahi olarak öğrencisine icazet vermişse bu durumda öğrenci naklederken “Enbeenâ (bize bildirdi)” der. İbn Cüreyc, Evzaî, İbn Vehb ve doğu âlimlerinin geneli bu görüştedir.

Onlardan sonra gelenler ise bu konuda başka sınıflandırmalara da gitmişlerdir. Bunlara göre öğrenci bir hadisi hocasından tek olarak işitmişse “haddesenâ (bana anlattı)” der. Başka kişilerle birlikte işitmişse “haddesenâ (bize anlattı)” der. Kişi bir hadisi hocasına tek başına okumuşsa “ahbarenâ (bana haber verdi)” der. Başkasının hocaya okuduğunu işitmişse çoğul olarak “ahbarenâ (bize haber verdi)” der. Öğrenci müzakere esnasında işittiği hadisleri naklederken “bize dedi” veya “bana dedi” veya “bize zikretti” veya “bana zikretti” der. İbn Mende bu tür bir naklin icâzet türünden sayılacağını söyler. Ebû Yâkub el-Hâfız da aynı şeyi söyler. Ebû Câfer b. Ahmed ise bunun *ardu'l-münâvele* olduğunu söyler.

Zeynuddîn Ebu'l-Fadl, *Fethu'l-Muğîs*'te şöyle der: “Cumhura göre böylesi bir durumda hocaların hadisleri öğrencilere teslim ettiği varsayılacağı için söz konusu hadisin muttasıl olduğuna da hükmedilir.”

Ancak bu da kabul edilemez. Zira Buhârî, *Oruç* konusu içinde Ebû Hureyre'den naklen “*Kişi unutarak yiyip içtiği zaman...*” hadisini rivayet ederken isnâdında: “Abdân bize anlattı (haddesenâ)” siygasını kullanır. Aynı hadisi ise *Târîh* eserinde zikrederken “Abdân bana dedi” siygasını kullanmıştır. Aynı şekilde *Sahîh* eserinin *Tefsîr* konusu içinde bir hadisi İbrâhîm b. Mûsa'dan naklederken “haddesenî İbrâhîm (İbrâhîm bana anlattı)” siygasını kullanır. Aynı hadisi *İman* konusu içinde zikrederken ise “İbrâhîm bana dedi” siygasını kullanmıştır. Bu yönde de pek çok örneği vardır. Buhârî genelde hadisin metni işlediği konu için veya senedi delil olması bakımından kendi şartlarını taşımadığı zaman “Filan bana dedi” siygasını kullanır. Bunu da şahid veya mutâbaât olan rivayetlerde yapar.

Hocanın okuduğu hadisi öğrencinin özellikle “haddesenâ” siygasıyla nakletmesine olumlu bakılması bu siyganın hadisin bizzat işitildiği ve şifahi olarak duyulduğuna delâlet etmesinden dolayıdır. Mecazi olarak işitmeyle karıştırılmaması bakımından da özellikle bu siyganın kullanımına dikkat edilmesi gerekmektedir.

İsferâyinî ise şöyle der: “Öğrencinin okuma veya işitme yoluyla hocasından aldığı hadisi «haddesenâ» siygasıyla, lafzıyla işiterek aldığı hadisi de «ahbarenâ» siygasıyla nakletmesi caiz değildir, zira aralarında bariz bir fark vardır. Naklederken bu siygalarla riayet etmeyen kişi de tedlis yapanlardan biri sayılır.”

Sonrasında Buhârî bu dört siygayı bir gördüğüne dair görüşünü desteklemek için muallak olarak üç rivayet girişini zikreder.

Bunlardan biri İbn Mes'ûd'un: “Doğruyu söyleyen ve sözü doğrulanan Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem) bize şöyle anlattı (haddesenâ)” demesidir. Bu da, Buhârî'nin *Kader* konusu içinde mevsûl olarak zikrettiği hadisin bir bölümüdür.

Diğeri Şakîk'in Abdullah'tan naklen: “Resûlullah'tan (sallallahu aleyhi vesellem) bir söz işittim” demesidir. Buhârî bu hadisi *Cenazeler* konusu içinde mevsûl olarak zikretmiştir.

Bir diğeri Huzeyfe'nin: “Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem) bize iki söz söyledi (haddesenâ)” demesidir. Buhârî bu hadisi *Rikâk* konusu içinde mevsûl olarak zikretmiştir.

Daha sonra Buhârî bu üçüne üç rivayeti daha ekler.

Birincisi Ebu'l-Âliye'nin: "İbn Abbâs'ın Resûlullah'tan (sallallahu aleyhi vesellem), onun da Rabbinden naklen buyurduğuna göre..." demesidir.

İkincisi Enes'in: "Resûlullah'ın (sallallahu aleyhi vesellem) Rabbinden naklen buyurduğuna göre..." demesidir.

Üçüncüsü ise Ebû Hureyre'nin: "Resûlullah'ın (sallallahu aleyhi vesellem) Rabbinizden naklen buyurduğuna göre..." demesidir. Buhârî her üç rivayeti de *Tevhîd* konusu içinde mevsûl olarak zikretmiştir. "An'ane" yoluyla gelen rivayetlerin hükmünü belirtmek için bu üç rivayete burada yer vermiştir.

Hem Buhârî, hem de cumhura göre "an'ane" yoluyla gelen bir hadis, ravileri isimlendirilmişse ve bilinen kişilerse, herhangi bir kusuru bulunmaması ve ravi ile hocasının görüşmüş olması şartıyla mevsûl bir hadistir. İbnu'l-Medîni, İbn Abdilber, Hatîb ve başka imamlar da bu görüştedir. Nevevî bu görüşü muhakkiklere dayandırır. Şâfiî'nin sözlerinden bu şekilde düşündüğünü çıkarabiliyoruz.

Müslim ise böylesi bir şartı koşmaz, hatta *Sahîh*'inin girişinde bu şartı koşanlara itiraz eder ve: "Daha sonradan çıkarılan bir şeydir ve benden önce bunu diyen birini duymuş değilim" der. Müslim'e göre hadis âlimlerinin yanında bu konudaki yaygın görüş, ravi ile hocasının görüşmüş olma şartının olmayacağıdır. Ancak aynı zaman diliminde yaşamış olmaları şartı vardır. Şayet ravi ile hocasının bir araya geldiği veya görüştükleri konusunda kesin bir bilgi yoksa hüsnü zan ile ravi güvenilir görülür. Müslim'in bu dediğini tenkit eden ve burada zikredilmesi fazlaca yer tutacak olan görüşler de vardır.

٦١ - حَدَّثَنَا قُتَيْبَةُ حَدَّثَنَا إِسْمَاعِيلُ بْنُ جَعْفَرٍ عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ دِينَارٍ عَنْ ابْنِ عُمَرَ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ « إِنَّ مِنَ الشَّجَرِ شَجَرَةً لَا يَسْقُطُ وَرَقُهَا ، وَإِنَّهَا مِثْلُ الْمُسْلِمِ ، فَحَدِّثُونِي مَا هِيَ » فَوَقَعَ النَّاسُ فِي شَجَرِ الْبَوَادِي قَالَ عَبْدُ اللَّهِ وَوَقَعَ فِي نَفْسِي أَنَّهَا النَّخْلَةُ ، فَاسْتَحْيَيْتُ ثُمَّ قَالُوا حَدَّثَنَا مَا هِيَ يَا رَسُولَ اللَّهِ قَالَ « هِيَ النَّخْلَةُ » أطرافه ٦٢ ،

61- “Kuteybe — İsmâil b. Câfer — Abdullah b. Dînâr” isnâdıyla İbn Ömer şöyle demiştir: Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem): “*Ağaçlar içinde bir ağaç var ki yaprak dökmez. Bu ağaç müslümana benzer. Hangi ağaç olduğunu bana söyleyin*” buyurunca oradakiler çölde bulunan ağaçları saymaya başladılar. Benim aklıma hurma ağacı geldi, ancak utandığımdan söylemedim. Sonunda: “Ey Allah’ın Resûlü! Hangi ağaç olduğunu bize söyle” dediklerinde, Allah Resûlü (sallallahu aleyhi vesellem): “*Hurma ağacıdır*” buyurdu.¹

Kuteybe, Ali b. Saîd b. Cemîl el-Bağlânî’dir. Hicri 240 yılında vefat etmiştir.

İsmâil, İsmâil b. Câfer b. Ebî Kesîr el-Ensârî ez-Zurakî’dir. Hicri 180 yılında Bağdat’ta vefat etmiştir.

İbn Ömer, Abdullah b. Ömer b. el-Hattâb’dır.

Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem), ashâbına yapraklarını dökmeyen bir ağaç türünün olduğunu, bu ağacın Müslüman kişi ile benzerlik gösterdiğini söylemiş ve bu ağacın hangi ağaç olduğunu söylemelerini istemiştir. Ağacın yapraklarını dökmemesi ona has olumlu bir özelliktir. Böylesi bir özelliğinden dolayı da müslümana benzetilmiştir.

Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem) bu ağacın hangi ağaç olduğunu söylemelerini isteyince oradakiler, vadi ve çöllerde bulunan ağaçları saymaya başladı. Ancak hiçbirinin aklına hurma ağacı gelmedi. Abdullah b. Ömer’in aklına bunun hurma ağacı olduğu geldi. Ancak utandığı için bunu dile getiremedi. Zira orada Ebû Bekr ve (babası) Ömer gibi kişiler de bulunuyordu.

Müslümanlar bu konuda aciz kalınca Resûlullah’a (sallallahu aleyhi vesellem) hangi ağaç olduğunu söylemesini istediler. Resûlullah da (sallallahu aleyhi vesellem) bu ağacın hurma ağacı olduğunu söyledi.

Buhârî aynı hadisi *Tefsîr* konusu içinde İbn Ömer’den: “Resûlullah’ın (sallallahu aleyhi vesellem) yanındayken: «*Müslüman kişiye benzeyen, yaprak dökmeyen ve şu şu özelliklerde olan ağacın hangi ağaç olduğunu söyleyin*» buyurdu” lafzıyla nakletmiştir. Açıklamasını yaparken de diğer üç özelliğinin meyvesinin bitmemesi, gölgesinin gitmemesi ve faydalarının arkasının

¹ Hadis ayrıca 62, 72, 131, 2209, 4698, 5444, 5448, 6132 ve 6144’te geçmektedir. Müslim (2811)

kesilmemesi olduğunu söylemiştir.

ه - باب طَرَحَ الْإِمَامُ الْمَسْأَلَةَ عَلَى أَصْحَابِهِ لِيَخْتِيرَ مَا عِنْدَهُمْ مِنَ الْعِلْمِ

5- BİLGİLERİNİ ÖLÇMEK İÇİN HOCANIN ÖĞRENCİLERE SORU SORMASI

٦٢ - حَدَّثَنَا خَالِدُ بْنُ مَخْلَدٍ حَدَّثَنَا سُلَيْمَانُ حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ دِينَارٍ عَنِ ابْنِ عُمرَ عَنِ النَّبِيِّ ﷺ قَالَ « إِنَّ مِنَ الشَّجَرِ شَجَرَةً لَا يَسْقُطُ وَرَقُهَا ، وَإِنَّهَا مِثْلُ الْمُسْلِمِ ، حَدَّثُونِي مَا هِيَ » قَالَ فَوَقَعَ النَّاسُ فِي شَجَرِ الْبَوَادِي قَالَ عَبْدُ اللَّهِ فَوَقَعَ فِي نَفْسِي أَنَّهَا النَّخْلَةُ ، ثُمَّ قَالُوا حَدَّثَنَا مَا هِيَ يَا رَسُولَ اللَّهِ قَالَ « هِيَ النَّخْلَةُ » . أطرافه ٦١ ، ٧٢ ، ١٣١ ، ٢٢٠٩ ،

٤٦٩٨ ، ٥٤٤٤ ، ٥٤٤٨ ، ٦١٢٢ ، ٦١٤٤ - تحفة ٧١٧٩

62- “Hâlid b. Mahled — Süleymân — Abdullah b. Dînâr” isnâdıyla İbn Ömer şöyle demiştir: Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem): “Ağaçlar içinde bir ağaç var ki yaprak dökmez. Bu ağaç müslümana benzer. Hangi ağaç olduğunu bana söyleyin” buyurunca oradakiler çölde bulunan ağaçları saymaya başladılar. Benim de aklıma hurma ağacı geldi. Sonunda: “Ey Allah'ın Resûlü! Hangi ağaç olduğunu bize söyle” dediklerinde, Allah Resûlü (sallallahu aleyhi vesellem): “Hurma ağacıdır” buyurdu.

Hâlid b. Mahled, Ebu'l-Heysem el-Katvânî el-Becelî'dir. Hicri 213 yılının Muharrem ayında vefat etmiştir.

Süleymân, Süleymân b. Bilâl Ebû Muhammed et-Teymî el-Kureşî el-Medenî'dir. Harun Reşîd'in hilafeti zamanında hicri 170 yılında vefat etmiştir.

Buhârî bunu başka bir yerde rivayet ederken Abdullah b. Dînâr'dan naklederken: “Medine'ye giderken yoldaşı olduğum İbn Ömer bana: «Resûlullah'a (sallallahu aleyhi vesellem) hurma göbeği getirildi» dedi” demiş ve gerisini aynen zikretmiştir.

Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi vesellem), yaprak dökmeyen bir ağacın bulunduğunu ve bunun müslümana benzediğini söylemiş, ashâbından bu ağacın hangi ağaç olduğunu söylemelerini istemiştir. Ashâbı bölgede bulunan ağaç türlerini sayıp dururken İbn Ömer'in aklına hurma ağacı

gelmiştir. Ebû Avâne bunu rivayet ederken İbn Ömer'in: "Kendisine cummâr (hurma ağacı özü) getirildiği için bu ağacın hurma ağacı olabileceğini düşündüm" dediğini zikreder.

Başka rivayetlerde zikredildiğine göre İbn Ömer, bu ağacın hurma ağacı olduğunu söylemek istemiş, ancak orada bulunan on kişinin yaşça en küçüklerinin kendisi olduğunu fark edince utanmış ve bunu diyememiştir. Sonrasında ashâbı Resûlullah'a (sallallahu aleyhi vesellem) bu ağacın hangi ağaç olduğunu söylemesini isteyince hurma ağacı olduğunu söylemiştir.

Burada hurma ağacı ile Müslüman arasında ağacın yapraklarını dökmemesi üzerinden benzerlik kurulmuştur. Aradaki benzerliğin yaprak dökmeme konusunda olduğunu İbn Ömer'in şu rivayeti daha açık bir şekilde ortaya koymaktadır:

Bir gün Resûlullah'ın (sallallahu aleyhi vesellem) yanındayken: *"Mümin yaprak dökmeyen bir ağaca benzer. Bu ağacın ne ağacı olduğunu biliyor musunuz?"* diye sordu. Oradakiler: "Hayır" deyince, Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem): *"Hurma ağacıdır. Bu ağacın yaprakları dökülmez. Müminin de ettiği hiçbir dua düşüp heba olmaz"* buyurdu.

Buhârî bu hadisi *Yiyecekler* konusu içinde İbn Ömer'den naklederken: "Resûlullah'ın (sallallahu aleyhi vesellem) yanındayken kendisine cummâr (hurma ağacı özü) getirildi. Bunun üzerine Allah Resûlü (sallallahu aleyhi vesellem): «Ağaçlar içinde bereketi müslümanın bereketine benzeyen bir ağaç vardır» buyurdu" der. Bu rivayetteki benzetme ifadesi daha öncekinden daha geneldir.

Hurma ağacının her bir bölümünde ayrı bir bereket vardır ve yetişmesinden kurumasına kadar her bir aşamasında da bu bereketini gösterir. Meyvesinin yenilmesi, çekirdeğinden hayvan yemi olarak kullanılması, lifinden ip yapılması gibi pek çok faydası ve kullanım alanı vardır. Müslümanın da bu şekilde genel bir bereketi vardır ve bunun faydası, hem kendisine, hem de başkalarına devamlı olarak yansır.

Bazılarına göre hurma ağacı, Hz. Âdem'in yaratıldığı çamurun arta kalanından yaratılmıştır. Onlara göre hurma ağacı ile Müslüman arasındaki benzerlik bu açıdandır. Ancak bu yönde sâbit bir hadis bulunmamaktadır.

Buhârî'nin bu hadisi iki başlıkta da zikretmesi de ravilerinin farklı olmasından dolayıdır.

٦- بَاب مَا جَاءَ فِي الْعِلْمِ ، وَقَوْلِهِ تَعَالَى
﴿وَقُلْ رَبِّ زِدْنِي عِلْمًا﴾ وَالْقِرَاءَةُ وَالْعَرُضُ عَلَى الْمُحَدِّثِ

6- İLİM VE “Rabbim! ilmimi artır”¹ BUYRUĞU MUHADDİSE KIRAAT VE ARZIN HÜKMÜ

وَرَأَى الْحَسَنُ وَالثَّوْرِيُّ وَمَالِكُ الْقِرَاءَةَ جَائِزَةً ، وَاحْتَجَّ بَعْضُهُمْ فِي الْقِرَاءَةِ عَلَى الْعَالِمِ بِحَدِيثِ ضِمَامِ بْنِ ثَعْلَبَةَ قَالَ لِلنَّبِيِّ ﷺ اللَّهُ أَمَرَكَ أَنْ تُصَلِّيَ الصَّلَوَاتِ قَالَ « نَعَمْ » قَالَ فَهَذِهِ قِرَاءَةٌ عَلَى النَّبِيِّ ﷺ أَخْبَرَ ضِمَامٌ قَوْمَهُ بِذَلِكَ فَأَجَارَوْهُ وَاحْتَجَّ مَالِكُ بِالصَّكِّ يَقْرَأُ عَلَى الْقَوْمِ فَيَقُولُونَ أَشْهَدْنَا فُلَانٌ وَيَقْرَأُ ذَلِكَ قِرَاءَةً عَلَيْهِمْ ، وَيَقْرَأُ عَلَى الْمُقْرِئِ فَيَقُولُ الْقَارِئُ أَقْرَأَنِي فُلَانٌ حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ سَلَامٍ حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ الْحَسَنِ الْوَاسِطِيُّ عَنْ عَوْفٍ عَنِ الْحَسَنِ قَالَ لَا بَأْسَ بِالْقِرَاءَةِ عَلَى الْعَالِمِ وَأَخْبَرَنَا مُحَمَّدُ بْنُ يُوسُفَ الْفِرَبْرِئِيُّ وَحَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ إِسْمَاعِيلَ الْبُخَارِيُّ قَالَ حَدَّثَنَا عُبَيْدُ اللَّهِ بْنُ مُوسَى عَنْ سُفْيَانَ قَالَ إِذَا قُرِئَ عَلَى الْمُحَدِّثِ فَلَا بَأْسَ أَنْ يَقُولَ حَدَّثَنِي قَالَ وَسَمِعْتُ أَبَا عَاصِمٍ يَقُولُ عَنْ مَالِكٍ وَسُفْيَانَ الْقِرَاءَةَ عَلَى الْعَالِمِ وَقِرَاءَتُهُ سَوَاءٌ

Hasan, Süfyân ve Mâlik, hocaya kıraati caiz görmüşlerdir. Bazıları âlimin huzurunda kıraatin caiz olduğuna dair Dimâm b. Sa'lebe hadisini delil olarak getirmişlerdir. Bu hadiste Dimâm, Resûlullah'a (sallallahu aleyhi vesellem): “Namazları kılmanı sana Allah mı emretti?” diye sorunca, Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem): “Evet!” karşılığını vermiştir. Bu da Resûlullah'ın (sallallahu aleyhi vesellem) huzurunda bir tür okumadır. Dimâm da bu şekilde öğrendiklerini kabilesine bildirmiştir. Kabilesi de bu tür bir nakli kabul etmiştir.

Mâlik de bu konuda, birilerine okunan belge hakkında o kişilerin: “Fılan kişi buna bizi şahit kıldı” demesini delil olarak getirir. Zira bu

¹ Tâhâ Sur. 114

belge de onlara kıraat yoluyla okunmuştur. Aynı şekilde öğrenci, hocanın huzurunda okuduktan sonra başkalarına: “Fılan beni okuttu” diyebilir.

Muhammed b. Selâm’ın Muhammed b. el-Hasan el-Vâsitî’den, onun da Avf’tan bildirdiğine göre Hasan: “Âlimin huzurunda kıraatin bir sakıncası yoktur” demiştir.

Ubeydullah b. Mûsa’nın da bildirdiğine göre Süfyân: “Hocaya okunan bir hadisi öğrencinin «haddesenâ (bize anlattı)» siygasıyla rivayet etmesinde bir sakınca yoktur” demiştir.

Ebû Âsım’ın Mâlik ve Süfyân’dan naklen: “Âlimin huzurunda ona okunma ile bizzat âlimin okuması aynıdır” dediğini işittim.

Âyette Yüce Allah’tan, daha fazla ilim sahibi olmanın istenmesi dile getirilmiştir.

Muhaddise yani hadis hocasına arz ve kıraate gelince, bu da öğrencinin hadisleri ezberinden veya yazılı bir belgeden hocasına okuması veya hocanın huzurunda okuyan birini dinlemesiyle olur. Öğrencinin bir hadis kitabını hocasına veya güvenilir biri olan başka birine verip, alan kişi kitabı kontrol ettikten sonra rivayet etmesi için öğrenciye geri vermesine de hem arz, hem de münavele anlamında *ardu’l-münâvele* denilir.

Ebû Âsım en-Nebîl, Abdurrahman b. Selâm ve Vekî’nin aksine Hasan, Süfyân ve Mâlik bu şekilde kıraat yoluyla hadis rivayetini caiz görmüşlerdir. Kâdî İyâd, kıraat yoluyla hadis rivayetinin sahih olduğunu çok açık bir şekilde dile getirmiştir.

İmam Mâlik bu yolla rivayete karşı çıkanlara sert bir şekilde çıkışır ve: “Böylesi bir nakil yolu daha değerli olan Kur’ân’da senin için geçerli oluyorken hadiste nasıl olmasın?” derdi.

Mâlik’in öğrencilerinden biri de şöyle der: “Mâlik’e 17 yıl boyunca öğrencilik yaptım. Bir defa bile *Muvattâ’*yı başkasına okuduğunu görmedim. Hep öğrenciler *Muvattâ’*yı ona okumuştur.”

Ebû Âsım’ın bildirdiğine göre Süfyân es-Sevrî ve Mâlik kıraat ve sema’ (işitme) yoluyla hadis rivayetini caiz görürlerdi. Başka bir rivayette kıraati caiz gördükleri zikredilir. Zira işitme konusunda herhangi bir ihtilaf yoktur.

Ubeydullah b. Mûsa'nın da bildirdiğine göre Süfyân: "Hocaya okunan bir hadisi öğrencinin «haddesenâ (bize anlattı)» veya «işıttım» tekil lafzıyla rivayet etmesinde bir sakınca yoktur" demiştir.

Bazıları kıraat yoluyla rivayetin caiz olduğu konusunda Dimâm b. Sa'lebe hadisini delil olarak getirmişlerdir. Bunlardan kasıt da Buhârî'nin hocası Humeydî veya Ebû Saîd el-Haddâd'dır.

Bu hadiste Dimâm, Resûlullah'a (sallallahu aleyhi vesellem): "Namazları kılmanı sana Allah mı emretti?" diye sorunca, Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem) namazları kılmayı Yüce Allah'ın emrettiğini söylemiştir. Bu da Resûlullah'ın (sallallahu aleyhi vesellem) huzurunda bir tür kıraattir. Dimâm dönüp bunları kabilesine anlattığında onlar da bunu Dimâm'dan kabul etmişlerdir.

Mâlik bu konuda bir alacak meselesinde yazılı belgenin, verecek olan kişiye okunmasını, verecek olan kişinin de bu hakka yönelik belgede yazılı olanı onaylayıp: "Filan kişi buna bizi şahit tuttu" demesini delil olarak getirir. Zira bunu onaylayan kişinin belgede yazılı olanları bizzat telaffuz etmemesine rağmen onu onayladığına dair şahadeti bizzat söylemiş hükmünde sayılır.

İbn Battâl: "Bu konuda en kesin delil de budur. Zira şahadet haberi destekleyen en güçlü metotlarından biridir" demiştir.

Öğrenci, Kur'ân öğretmenin huzurunda Kur'ân'ı okuduktan sonra: "Filan kişi beni okuttu" diyebilir.

Hatîb el-Bağdâdî, *el-Kifâye* eserinde İbn Vehb kanalıyla şöyle der: Mâlik'e, hocaya arz edilen kitaptaki hadislerin öğrenci tarafından "haddesenî (bana anlattı)" lafzıyla rivayet edilip edilemeyeceği sorulunca şöyle dedi: "Tabi ki edilir. Kur'ân konusu da öyle değil midir? Öğrenci Kur'ân'ı hocasının huzurunda okuduktan sonra başkasına okurken «Filan bana okuttu» demiyor mu? Aynı şekilde hadis âliminin huzurunda okuduğu zaman bu hadisleri ondan naklen rivayet edebilir."

Muhammed b. Selâm'ın Muhammed b. el-Hasan el-Vâsitî'den, onun da Avf'tan bildirdiğine göre Hasan el-Basrî: "Âlimin huzurunda kıraatin bir sakıncası yoktur" demiştir.

Muhammed b. Selâm, Muhammed b. Selâm el-Bîkendî'dir.

Muhammed b. el-Hasan, Vâsıt kadısı Muhammed b. el-Hasan b. İmrân el-Vâsıtî'dir. Hicri 189 yılında vefat etmiştir. Buhârî'de bundan başka da rivayeti yoktur. *Avf*, *Avf* b. Ebî Cemîle el-A'râbî'dir.

Ubeydullah b. Mûsa'nın da bildirdiğine göre Süfyân: "Hocaya okunan bir hadisi öğrencinin «haddesenâ (bize anlattı)» lafzıyla rivayet etmesinde bir sakınca yoktur" demiştir.

Buhârî, Ebû Âsım'ın Mâlik ve Süfyân'dan naklen: "Âlimin huzurunda okunmak ile bizzat âlimin okuması aynıdır" dediğini işittiğini ifade eder.

Ebû Âsım, Dahhâk b. Mahled eş-Şeybânî el-Basrî'dir. Hicri 212 yılının Zilhicce ayında vefat etmiştir.

Mâlik hocaya kıraati müstehab görmüştür. Dârekutnî, Mâlik'in, öğrencinin hocaya kıraatini hocanın öğrenciye kıraatinden daha sağlam gördüğünü de zikretmiştir. Cumhur ise hocanın okumasını öğrencinin ona okumasına tercih etmiştir. Bazılarına göre de ikisi aynı değerdedir. Buhârî, Mâlik ve başka imamlar bu görüştedir.

٦٣ - حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ يُوسُفَ قَالَ حَدَّثَنَا اللَّيْثُ عَنْ سَعِيدٍ - هُوَ الْمُقْبِرِيُّ - عَنْ شَرِيكَ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ أَبِي نَمِرٍ أَنَّهُ سَمِعَ أَنَسَ بْنَ مَالِكٍ يَقُولُ بَيْنَمَا نَحْنُ جُلُوسٌ مَعَ النَّبِيِّ ﷺ فِي الْمَسْجِدِ ، دَخَلَ رَجُلٌ عَلَى جَهْلٍ فَأَنَاحَهُ فِي الْمَسْجِدِ ، ثُمَّ عَقَلَهُ ، ثُمَّ قَالَ لَهُمْ أَيُّكُمْ مُحَمَّدٌ وَالنَّبِيُّ ﷺ مُتَكِيٌّ بَيْنَ ظَهْرَانِيهِمْ . فَقُلْنَا هَذَا الرَّجُلُ الْأَبْيَضُ الْمُتَكِيُّ فَقَالَ لَهُ الرَّجُلُ ابْنَ عَبْدِ الْمُطَّلِبِ فَقَالَ لَهُ النَّبِيُّ ﷺ « قَدْ أَجَبْتُكَ » فَقَالَ الرَّجُلُ لِلنَّبِيِّ ﷺ إِنِّي سَأَلْتُكَ فَمَشَدَّدٌ عَلَيْكَ فِي الْمُسْأَلَةِ فَلَا تَجِدْ عَلَيَّ فِي نَفْسِكَ . فَقَالَ « سَلْ عَمَّا بَدَأَ لَكَ » فَقَالَ أَسْأَلُكَ بِرَبِّكَ وَرَبِّ مَنْ قَبْلَكَ ، اللَّهُ أَرْسَلَكَ إِلَى النَّاسِ كُلِّهِمْ فَقَالَ « اللَّهُمَّ نَعَمْ » قَالَ أَنشُدْكَ بِاللَّهِ ، اللَّهُ أَمَرَكَ أَنْ تُصَلِّيَ الصَّلَوَاتِ الْخَمْسَ فِي الْيَوْمِ وَاللَّيْلَةِ قَالَ « اللَّهُمَّ نَعَمْ » قَالَ أَنشُدْكَ بِاللَّهِ ، اللَّهُ أَمَرَكَ أَنْ تَأْخُذَ هَذِهِ الصَّدَقَةَ مِنْ أَغْنِيَانَا فَتَقْسِمَهَا عَلَى فَقَرَانَا فَقَالَ النَّبِيُّ ﷺ « اللَّهُمَّ نَعَمْ » . فَقَالَ الرَّجُلُ آمَنْتُ بِمَا جِئْتَ بِهِ ، وَأَنَا رَسُولُ مَنْ وَرَائِي مِنْ قَوْمِي ، وَأَنَا ضِمَامُ

بْنُ ثَعْلَبَةَ أَخُو بَنِي سَعْدِ بْنِ بَكْرِ . رَوَاهُ مُوسَى وَعَلِيُّ بْنُ عَبْدِ الْحَمِيدِ عَنْ سُلَيْمَانَ عَنْ ثَابِتٍ
عَنْ أَنَسٍ عَنِ النَّبِيِّ ﷺ بِهَذَا

63- “Abdullah b. Yûsuf — Leys — Saîd el-Makburî — Şerîk b. Abdillâh b. Ebî Nemir” isnâdıyla Enes b. Mâlik şöyle demiştir: Mescid’de Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem) ile birlikte otururken adamın biri devesi üzerinde geldi. Mescid’de devesini çöktürüp bağladıktan sonra oradakilere: “Muhammed hanginiz?” diye sordu. Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem) ashâbının arasında dayanmış oturuyordu. Adama: “Şu dayanmış oturan beyaz tenli adam” karşılığını verdik. Adam Resûlullah’a (sallallahu aleyhi vesellem): “Abdulmuttalib’in oğlu!” diye seslenince Allah Resûlü (sallallahu aleyhi vesellem): “*Seni dinliyorum*” karşılığını verdi. Adam: “Sana bazı şeyler soracağım, ama ağır olabilir. Bundan dolayı bana kızma” deyince, Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem): “*İstediğini sorabilirsin*” karşılığını verdi.

Adam: “Senin ve senden öncekilerin Rabbi aşkına söyle! Bütün insanlara seni Allah mı gönderdi?” diye sorunca, Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem): “*Allah şahit olsun ki evet!*” karşılığını verdi. Adam: “Allah aşkına söyle! Gecesi ve gündüzüyle bir günde beş vakit namazı kılmamızı sana Allah mı emretti?” diye sorunca, Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem): “*Allah şahit olsun ki evet!*” karşılığını verdi.

Adam: “Allah aşkına söyle! Senenin şu ayında oruç tutmamızı sana Allah mı emretti?” diye sorunca, Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi vesellem): “*Allah şahit olsun ki evet!*” karşılığını verdi. Adam: “Allah aşkına söyle! Zenginlerimizden zekatı alıp fakirlere dağıtmanı sana Allah mı emretti?” diye sorunca, Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem): “*Allah şahit olsun ki evet!*” karşılığını verdi.

Bunun üzerine adam: “Getirdiklerine iman ettim. Ben geride bıraktığım kabilemin temsilcisiyim. Sa’d b. Bekr oğullarından Dimâm b. Sa’lebe’yim” dedi.

Hadisi bu şekilde Mûsa ve Ali b. Abdilhamîd de “Süleyman — Sâbit — Enes” isnâdıyla Resûlullah’tan (sallallahu aleyhi vesellem) rivayet etmişlerdir.

Abdullah, Abdullah b. Yûsuf et-Tinnîsî’dir.

Leys, Mısır âlimlerinden Leys b. Sa'd'dır.

Saîd, Saîd b. Ebî Saîd el-Makburî'dir.

Şerîk, Şerîk b. Abdullah b. Ebî Nemir el-Kureşî el-Medenî'dir. Hicri 104 yılında vefat etmiştir.

Müslümanlar, Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem) ile birlikte Mescid-i Nebevî'de otururken devesi üzerinde bir adam geldi. Adam devesiyle Mescid'e girdi, onu çöktürüp bağladı. Başka rivayetlere göre adam devesini Mescid'in avlusunda veya kapısında çöktürmüş ve orada bağladıktan sonra da Mescid'e girmiştir. Bazılarına göre adamın devesiyle Mescid'e girmesi deve sidiğinin temiz olduğuna delalet etmektedir. Ancak deveyi Mescid'in avlusu veya kapısının önünde çöktürdüğünü söyleyen rivayetlere göre bu ihtimal ortadan kalkmaktadır.

O sırada Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi vesellem) ashâbının arasında bir yere dayanmış oturuyordu. Adam, Resûlullah'ı (sallallahu aleyhi vesellem) tanımadığı için oradakilere: "Muhammed hanginiz?" diye sordu. Adama, aralarından bir yere dayanarak oturan beyaz tenli kişinin Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem) olduğunu söylediler. Buradaki beyaz tenden kasıt kırmızıya çalan beyazdır.

Adam yaklaşıp: "Ey Abdulmuttalib'in oğlu!" diye seslenince Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem) adama: "*Dinliyorum!*" karşılığını verdi. Adam Resûlullah'a (sallallahu aleyhi vesellem) saygı gösterip gerektiği gibi seslenmediği için Allah Resûlü (sallallahu aleyhi vesellem) bu şekilde "*dinliyorum*" karşılığını vermiştir.

Adam bazı soruları olacağını, bu soruların ağır olabileceğini, bundan dolayı kendisine kızmamasını/ incinmemesini söyleyince Allah Resûlü (sallallahu aleyhi vesellem) ona, istediğini sorabileceğini söyledi.

Adam: "Senin ve senden öncekilerin Rabbi aşkına söyle! Bütün insanlara seni Allah mı gönderdi?" diye sorunca, Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem) cevabına Allah'ı da şahit tutarak: "*Evet!*" karşılığını verdi.

Adam: "Allah aşkına söyle! Gecesi ve gündüzüyle bir günde beş vakit namazı kılmamızı sana Allah mı emretti?" diye sorunca, Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem): "*Allah şahit olsun ki evet!*" karşılığını verdi.

Adam: "Allah aşkına söyle! Senenin şu ayında oruç tutmamızı sana Allah mı emretti?" diye sorunca, Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem): "*Allah şahit olsun ki evet!*" karşılığını verdi.

Adam: “Allah aşkına söyle! Zenginlerimizden zekatı alıp fakirlere dağıtmanı sana Allah mı emretti?” diye sorunca, Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem): “Allah şahit olsun ki evet!” karşılığını verdi.

Adam hac konusunu sormamıştır. Kirmânî, Zerkeşî ve başkalarına göre Hz. İbrâhîm’in şeriatında hac konusu bilindiği için Dimâm bunu sormamıştır. Ancak bunu diyenler Müslim’deki rivayeti görmemiş gibidirler. Zira bu hadis Enes, Ebû Hureyre ve İbn Abbâs kanalıyla rivayet edilirken hac konusu da zikredilmiştir.

Bazılarına göre o zamanlarda hac farz olmadığı için Dimâm hacı zikretmemiştir. Bu görüşte olanlar Dimâm olayının hicretin 5. senesinde vaki olduğunu söyleyen Vâkidî ve İbn Habîb’in sözlerine dayanmışlardır. Ancak Müslim’deki rivayet bunun doğru olmadığını göstermektedir. Zira Müslim’deki rivayete göre bu olay soru sormanın Kur’ân’da yasaklanmasından sonra gerçekleşmiştir. Mâide Suresi’ndeki bu âyetin¹ nazil olması da geç dönemlere denk gelir.

Bilindiği üzere Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem) tarafından İslam’a davet için farklı kabilelere elçiler gönderilmesi Hudeybiye anlaşmasından sonra başlamıştır. Geneli de Mekke’nin fethinden sonra yapılmıştır. İbn Abbâs’ın rivayetine göre Dimâm geri döndüğünde kabilesi onun sözünü dinleyip Müslüman olmuştur. Dimâm’ın kabilesi Sa’d b. Bekr b. Hevâzin oğulları da Hayber’in fethinden sonra Müslüman olmuştur. En doğru görüşe göre Dimâm’ın Resûlullah’a (sallallahu aleyhi vesellem) gelişi hicretin 9. yılında gerçekleşmiştir. İbn İshâk, Ebû Ubeyde ve başkaları bu görüştedir.

Resûlullah’ın (sallallahu aleyhi vesellem) cevaplarından sonra adam: “Getirdiklerine iman ettim. Ben geride bıraktığım kabilemin temsilcisiyim. Ben Sa’d b. Bekr oğullarından Dimâm b. Sa’lebe’yim” dedi.

Dimâm’ın bu sözü daha önce olan bir şeyi haber verme bâbından olabilir. Buhârî’nin de tercihi bu yöndedir. Kâdî İyâd da bunu tercih etmiş ve Dimâm’ın daha önce Müslüman olduğunu, Resûlullah’ın (sallallahu aleyhi vesellem) elçisinin kendilerine bildirdiği şeyleri bir de bizzat ondan duymak için geldiğini belirtmiştir. Zira Müslim’de ve başkalarında Enes’ten gelen rivayete göre Dimâm, Resûlullah’a (sallallahu aleyhi vesellem): “Senin elçinin dediğine göre...”

¹ Bak: Mâide Sur. 101

demiştir. Taberânî'de İbn Abbâs'tan naklen Dimâm'ın: "Bize elçilerin ve mektupların geldi..." dediği zikredilir.

Hadisi aynı şekilde Mûsa ve Ali b. Abdilhamîd de "Süleyman — Sâbit — Enes" isnâdıyla Resûlullah'tan (sallallahu aleyhi vesellem) rivayet etmişlerdir.

Musa, Mûsa b. İsmâil Ebû Seleme el-Minkarî'dir.

Ali, Ali b. Abdilhamîd b. Mus'ab el-Ma'nî'dir. Hicri 222 yılında vefat etmiştir.

Süleymân, Süleymân b. el-Muğîre'dir. Hicri 150 yılında vefat etmiştir.

Sâbit, Sâbit el-Bunânî'dir. Kureyş'in boylarından biri olan Bünâne'ye veya annesi Bünâne'ye nisbet edilmiştir. Babasının adı Eslem el-Basrî'dir. Hicri 123 yılında vefat etmiştir.

Mûsa b. İsmâil'in hadisi Ebû Avâne'nin *Sahîh*'inde mevsul olarak zikredilmiştir. Ali b. Abdilhamîd'in hadisi de Tirmizî'de mevsûl olarak nakledilmiştir.¹

Buhârî bu şekilde kıraat yoluyla hadis naklini bitirdikten sonra münâvele konusuna girmiştir.

۷ - بَابُ مَا يُذَكَّرُ فِي الْمُنَاوَلَةِ وَكِتَابِ أَهْلِ الْعِلْمِ بِالْعِلْمِ إِلَى الْبُلْدَانِ

7- MÜNÂVELE; ÂLİMLERİN İLMİ YAZARAK BAŞKA BÖLGELERE GÖNDERMESİ

وَقَالَ أَنَسُ نَسَخَ عَنْهُنَّ الْمُصَاحِفَ ، فَبَعَثَ بِهَا إِلَى الْأَفَاقِ وَرَأَى عَبْدُ اللَّهِ بْنُ عُمَرَ وَيَحْيَى بْنُ سَعِيدٍ وَمَالِكٌ ذَلِكَ جَائِزًا . وَاحْتَجَّ بَعْضُ أَهْلِ الْحِجَازِ فِي الْمُنَاوَلَةِ بِحَدِيثِ النَّبِيِّ ﷺ حِينَ كَتَبَ لَأَمِيرِ السَّرِيَّةِ كِتَابًا وَقَالَ « لَا تَقْرَأُهُ حَتَّى تَبْلُغَ مَكَانَ كَذَا وَكَذَا » فَلَمَّا بَلَغَ ذَلِكَ الْمَكَانَ قَرَأَهُ عَلَى النَّاسِ ، وَأَخْبَرَهُمْ بِأَمْرِ النَّبِيِّ ﷺ

Enes: "Hz. Osmân, mushafları çoğaltarak diğer şehirlere gönderdi" demiştir. Abdullah b. Ömer, Yahya b. Saîd ve Mâlik böyle bir şeyi caiz

¹ Bak: Müslim (12)

görmüşlerdir. Hicazlı âlimlerden bazıları münâvele konusunda Resûlullah'ın (sallallahu aleyhi vesellem) bir ordu komutanına yazdığı mektubu delil olarak getirmiştir. Zira Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem) bir mektup yazıp ordu komutanına vermiş ve: *“Filan yere ulaşana kadar mektubu okuma”* buyurmuştur. Komutan söz konusu yere ulaşınca mektubu açıp Müslümanlara okumuş ve Resûlullah'ın (sallallahu aleyhi vesellem) emirlerini bildirmiştir.

İcazetli münâvele, hocanın öğrencisine hadis kitabını verip: “Bunlar filan kişiden işittiğim veya benim tasnifim olan hadislerdir. Bunları benden rivayet etmene icazet veriyorum” demesidir. Yahya b. Saîd el-Ensârî, Mâlik ve Zührî'nin yanında böylesi bir icazet hadisi bizzat hocadan işitme hükmündedir ve bu yolla alınan hadisler “haddesanâ” veya “ahbarenâ” siygalarıyla rivayet edilebilir. Ancak çoğu âlimin yanında böylesi bir icazet mertebe olarak hadisi hocadan bizzat işitmeden daha aşağıdadır.

İcazetli münâvele daha önce zikredilen arz ile münâvele'den farklıdır. Başlıktaki münâvelenin icazetli münâvele sayılmasına gelince, çünkü hoca hadis kitabını öğrenciye verdiği zaman içindekileri rivayet etme icazetini vermemişse öğrenci onları rivayet edemez.

Başlığın bir diğer cümlesi, âlimin ilmi konuları kayda geçirip diğer şehirlerde, kasabalarda, çöllerde ve benzeri yerlerde olanlara göndermesidir. Muhaddis zaruri olsun veya olmasın, soru sorulsun veya sorulmasın, hadisleri bizzat kendisi yazar veya güvenilir gördüğü birine yazdırıp kendisi de kontrol eder. Yazarken Besmele ile başlar. “Filanın oğlu filandan” diye başlayıp gerekli gördüğü sayıda hadisi yazdırır. Sonra da yazdığı hadisleri yine güvendiği biriyle öğrencisine gönderip bunları rivayet edebileceğini bildirir. Her ihtimale karşı yazılanların değiştirildiği ve yazıldığı şekliyle kendisine ulaşmadığı yönünde olası bir şüpheyi ortadan kaldırmak için yazdığını mühürler. Bu tür bir nakil yolu sıhhat ve kuvvet bakımından icazetli münâveleyle benzer.

Ancak Hatîb gibileri münâveleyi, hocanın öğrenciye şifahi izninden dolayı bu tür mükâtebe metoduna tercih etmiştir. Öğrencinin mükâtebe (mektup) yoluyla aldığı hadisleri rivayet ederken hangi siygaları kullanacağına gelince Leys b. Sa'd ve Mansûr b. el-Mu'temir gibileri “haddesanâ” veya “ahbarenâ” siygalarıyla rivayet edilmesinin caiz olduğunu söylemiştir. Çoğunluk ise

rivayet edilirken “Filanın mükâtebe ile bize bildirdiğine göre” ve benzeri ifadeler kullanılması, hadisin mükâtebe yoluyla alındığının açık bir şekilde belirtilmesi gerektiğini söylemiştir.

Enes’in dediğine göre Hz. Osmân, mushafları çoğaltarak diğer şehirlere göndermiştir. Hz. Osmân’ın emriyle Zeyd b. Sâbit, Abdullah b. ez-Zübeyr, Saîd b. el-Âs ve Abdurrahman b. el-Hâris b. Hişâm, Kur’ân’ın birkaç nüshasını çıkardılar. Hz. Osmân bu nüshalardan birini Mekke’ye, birini Şam’a, birini Yemen’e, birini Bahreyn’e, birini Basra’ya, birini Kufe’ye gönderdi. Birini de Medine’de bıraktı. Ancak meşhur olan görüşe göre Kur’ân’ın beş nüshası çıkarılmıştır. Ebû Amr ed-Dânî ise: “Rivayetlerin çoğu dört nüsha çıkarıldığını söyler” demiştir. Daha fazla bilgi için Kur’ân’ın 14 kıraatine yönelik yaptığım çalışmaya bakabilir.

Enes’in bu rivayeti mükâtebe yoluyla rivayetin caiz olduğunu açık bir şekilde göstermektedir. Zira Hz. Osmân müslümanların söz konusu mushaflara dayanmasını, bunlar dışında kalan mushaflara itibar etmemesini söylemiştir.

İbnu’l-Müneyyir şöyle der: “Hz. Osmân’ın mushafları göndermesi olayından anlamamız gereken bu nüshaların, Kur’ân’ın aslının değil nüshaların Osmân tarafından gönderildiğinin ispatı olmasıdır. Zira Kur’ân’ın metninin sabitliği Müslümanların yanında mütevatirdir.”

Abdullah b. Ömer, Yahya b. Saîd ve Mâlik de böyle bir şeyi caiz görmüşlerdir. *Abdullah*, Abdullah b. Ömer b. Âsım b. Ömer b. el-Hattâb el-Kureşî el-Medenî el-Adevî’dir. Künyesi Ebû Abdurrahman’dır. Hicri 171 yılında vefat etmiştir. Başkaları ise buradaki Abdullah’ın Abdullah b. Amr b. el-Âs olduğunu söylemiştir. Ancak Kirmânî ve başkaları onun Abdullah b. Ömer olduğunu belirtmiştir ki bu, Buhârî’nin diğer nüshalarına da mutabıktır.

İbn Hacer ise bunun Abdullah b. Amr b. el-Âs olduğunu düşünür. Bunu da Yahya b. Saîd’den önce zikredilmesine bağlar. Oysa Yahya, Abdullah b. Ömer’den yaşça daha büyüktür. Aynı şekilde İbn Mende’nin *Vasiyyet* kitabında sahih bir isnâdla Buhârî’den nakledildiğine göre Ebû Abdillâh b. el-Hubulî, Abdullah’a bir kitapla gelmiş ve ona: “Şu kitapta yazılan hadislere bak. İçinde bildiğin hadisleri bırak, bilmediklerini de sil” demiştir. İbn Hacer buradaki Abdullah’ın Abdullah b. Ömer olabileceği gibi Abdullah b. Amr b. el-Âs olma ihtimalinin de bulunduğunu söyler. Zira Ebû Abdillâh el-Hubulî,

Abdullah b. Ömer'den de hadis işitmiştir. Ancak Abdullah b. Amr'dan da rivayetlerde bulunmayla meşhurdur.

Aynî ise İbn Hacer'in bu görüşüne itiraz ederken şöyle der: "Abdullah'ın Yahya'dan sonra zikredilmesi yaşa bağlı olmayabilir. Bunun yaşa bağlı olduğunu söyleyenlerin de bu konuda delil getirmesi gerekmektedir. Ebû Abdillâh el-Hubulî'nin "Abdullah'ın yanına geldim" ifadesi bize bu kişinin Abdullah b. Mes'ûd olabileceğini de göstermektedir."

Hatîb gibi hadis âlimleri ise şöyle der: "Mısırlı biri Abdullah dediği zaman bundan kasıt Abdullah b. Amr b. el-Âs'tır. Kufeli biri Abdullah dediği zaman bundan kasıt Abdullah b. Mes'ûd'dur. Ebû Abdillâh el-Hubulî ise Mısırlıdır."

Yahya, Yahya b. Saîd el-Ensârî el-Medenî'dir. Abdullah b. Ömer, Yahya b. Saîd ve Mâlik icazetli münâveleyi caiz görmüşlerdir.

Hicazlı âlimlerden bazıları münâvele konusunda Resûlullah'ın (sallallahu aleyhi vesellem) bir ordu komutanına yazdığı mektubu delil olarak getirmişlerdir. Zira Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem) bir mektup yazıp ordu komutanına vermiş ve: "*Filan yere ulaşana kadar mektubu okuma*" buyurmuştur. Komutan söz konusu yere ulaşınca mektubu açıp Müslümanlara okumuş ve Resûlullah'ın (sallallahu aleyhi vesellem) emirlerini bildirmiştir.

Hicazlı âlimden kasıt Buhârî'nin hocası Humeydî'dir. Söz konusu ordu komutanı müminlerin annesi Zeyneb'in kardeşi Abdullah b. Cahş el-Mücedda'dır. Başka bir rivayette Resûlullah'ın (sallallahu aleyhi vesellem) ona: "*İki gün yol aldıktan sonra mektubu açıp oku*" dediği zikredilir. Komutan Mekke ile Tâif arasında bir yer olan Nahle'ye varınca da bu mektubu açıp okumuş, mektuptaki emirleri yanındaki Müslümanlara bildirmiştir.

Buhârî bu hadisi mevsûl olarak zikretmemiştir. Taberânî ise hasen bir isnâdla mevsûl olarak nakletmiştir. İbn İshâk'ın *Siret*'inde mürsel olarak yer almıştır. Burada komutan münâvele ile kendisine verilen mektubun içindikileri Müslümanlara bildirmiştir. Bu olayda hem münâvele, hem de mükâtebe yoluyla rivayet bulunmaktadır.

٦٤ - حَدَّثَنَا إِسْمَاعِيلُ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ قَالَ حَدَّثَنِي إِبْرَاهِيمُ بْنُ سَعْدٍ عَنْ صَالِحٍ عَنِ ابْنِ شَهَابٍ عَنْ عُبَيْدِ اللَّهِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عُتْبَةَ بْنِ مَسْعُودٍ أَنَّ عَبْدَ اللَّهِ بْنَ عَبَّاسٍ أَخْبَرَهُ أَنَّ

رَسُولَ اللَّهِ ﷺ بَعَثَ بِكِتَابِهِ رَجُلًا ، وَأَمَرَهُ أَنْ يَدْفَعَهُ إِلَى عَظِيمِ الْبَحْرَيْنِ ، فَدَفَعَهُ عَظِيمُ الْبَحْرَيْنِ إِلَى كِسْرَى ، فَلَمَّا قَرَأَهُ مَرَّقَهُ . فَحَسِبْتُ أَنَّ ابْنَ الْمُسَيَّبِ قَالَ فَدَعَا عَلَيْهِمْ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ أَنْ يُمَزَّقُوا كُلُّ مُمَزَّقٍ . أطرافه ٢٩٣٩ ، ٤٤٢٤ ، ٧٢٦٤ - تحفة ٥٨٤٥ ، ١٨٧٢٨

64- “İsmâil b. Abdillâh — İbrâhîm b. Sa’d — Sâlih — İbn Şihâb — Ubeydullah b. Abdillâh b. Utbe b. Mes’ûd” isnâdıyla Abdullâh b. Abbâs şöyle demiştir: “Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem) bir adama mektup verip Bahreyn büyüğüne teslim etmesini söyledi. Bahreyn büyüğü de bu mektubu alıp Kısra’ya verdi. Kısra mektubu okuduktan sonra onu yırtıp parçaladı.”

(İbn Şihâb der ki:) Sanırım İbnu’l-Müseyyeb, Resûlullah’ın (sallallahu aleyhi vesellem) paramparça olmaları için onlara beddua ettiğini söyledi.¹

İsmâil, İsmâil b. Abdillâh b. Ebî Uveys’tir.

İbrâhîm b. Sa’d, Abdurrahman b. Avf’ın torunudur.

İbn Şihâb, Muhammed b. Müslim ez-Zührî’dir.

Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem) bir mektup yazıp Abdullâh b. Huzâfe es-Sehmî’ye verdi ve mektubu Bahreyn büyüğü Münzir b. Sâvâ’ya teslim etmesini söyledi. Bahreyn büyüğü de bu mektubu Kısra’ya ulaştıracaktı. Kafirler için meliklik veya saltanat olamayacağı için Bahreyn meliki yerine Bahreyn büyüğü denilmiştir.

Abdullâh mektubu alıp Bahreyn büyüğü Münzir’e verdi. Münzir de bu mektubu alıp Kısra’ya ulaştırdı. O zamanki Kısra da Ebruyez b. Hürmüz b. Anuşirvan’dı. Kısra mektubu alıp okuduktan sonra yırtıp parçaladı.

İbn Şihâb’ın Saîd b. el-Müseyyeb’den bildirdiğine göre Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem), Kısra’nın mektubu yırtıp parçaladığını öğrenince öfkeleni ve paramparça olmaları için Allah’a dua etti. Bu bedduadan dolayıdır ki hicri 7. yılda Yüce Allah, Kısra’ya oğlu Şîreveyh’e musallat etti. Şîreveyh hançerle onun karnını deşip parçaladı. Kısra’nın saltanatı sarsıldı, otoritesini kaybetti ve devlet parçalandı.

¹ Hadis ayrıca 2939, 4424 ve 7264’te geçmektedir.

Hadisin münâvele ile ilgili yönüne gelince, İbnu'l-Müneyyir'in de dediği gibi Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem) yazdığı mektubu elçisi olan Abdullah'a okumadı. Mektubu ona verdi ve onun adına Bahreyn büyüğüne verip: "Bu, Resûlullah'ın (sallallahu aleyhi vesellem) mektubudur" demesini istedi. Mektubu alan kişinin de içindekilerle amel etmesi gerekmektedir. Hadis rivayeti konusunda icazetin faydası da budur.

Hadisin ravilerinin tümü Medinelidir. Hadiste tâbiûnun tâbiûndan rivayeti vardır. Buhârî bu hadisi ayrıca *Meğâzi*, *Haber-i Vâhid* ve *Cihâd* konuları içinde de tahrir etmiştir. Nesâî de hadisi *Siyer* konusu içinde rivayet etmiştir.

٦٥ - حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ مُقَاتِلٍ أَبُو الْحَسَنِ أَخْبَرَنَا عَبْدُ اللَّهِ قَالَ أَخْبَرَنَا شُعْبَةُ عَنْ قَتَادَةَ عَنْ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ قَالَ كَتَبَ النَّبِيُّ ﷺ كِتَابًا - أَوْ أَرَادَ أَنْ يَكْتُبَ - فَقِيلَ لَهُ إِنَّهُمْ لَا يَقْرَأُونَ كِتَابًا إِلَّا مَخْتُومًا فَاتَّخَذَ خَاتَمًا مِنْ فِضَّةٍ نَقَشَهُ مُحَمَّدٌ رَسُولُ اللَّهِ . كَأَنِّي أَنْظُرُ إِلَى بَيَاضِهِ فِي يَدِهِ . فَقُلْتُ لِقَتَادَةَ مَنْ قَالَ نَقَشَهُ مُحَمَّدٌ رَسُولُ اللَّهِ قَالَ أَنَسٌ . أطرافه ٢٩٣٨ ، ٥٨٧٠ ، ٥٨٧٢ .

١٢٥٦ تحفة - ٧١٦٢ ، ٥٨٧٧ ، ٥٨٧٥ ، ٥٨٧٤ ،

65- "Muhammed b. Mukâtil Ebu'l-Hasan — Abdullah — Şu'be — Katâde" isnâdıyla Enes b. Mâlik şöyle demiştir: "Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem) bir mektup yazdı veya yazmak istedi. Ona: «Göndereceğin kişiler mühürsüz mektupları okumazlar» denilince Allah Resûlü (sallallahu aleyhi vesellem) gümüşten bir yüzük edindi. Üzerinde de «Muhammedun Resûlullah» yazıyordu. Elindeki yüzüğün parlaklığını şu an bile görür gibiyim."

Şu'be der ki: Katâde'ye: "Üzerinde «Muhammedun Resûlullah» yazdığını kim söyledi?" diye sorduğumda: "Enes söyledi" karşılığını verdi.¹

Muhammed b. Mukâtil, künyesi Ebu'l-Hasan'dır. Hicri 226 yılının sonlarında vefat etmiştir.

¹ Hadis ayrıca 2938, 5870, 5872, 5874, 5875, 5877 ve 7162'de geçmektedir. Müslim (2092)

Abdullah, Abdullah b. el-Mübârek'tir.

Şu'be, Şu'be b. el-Haccâc'tır.

Katâde, Katâde b. Di'âme es-Sedûsî'dir.

Buhârî'nin *Giycekler* konusu içinde de zikrettiğine göre Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem), Pers ya da Rumlara bir mektup yazınca veya yazmak isteyince ona Pers ya da Rumların mühürsüz mektupları okumadıkları söylendi. Zira Pers ve Rumlar sırlarının açığa çıkmasından endişe ettikleri için sadece mühürlü olan mektuplara itibar ederlerdi.

Bunun üzerine Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem) mühür olarak kullanmak üzere gümüşten bir yüzük edindi. Üzerine de mühür olarak "Muhammedun Resûlullah" yazdırdı.

Enes bu olayı naklettikten sonra Resûlullah'ın (sallallahu aleyhi vesellem) parmağındaki yüzüğün beyazlığını o an bile görür gibi olduğunu söylemiştir.

Şu'be bunu kendisine rivayet eden Katâde'ye, yüzüğün üzerinde "Muhammedun Resûlullah" yazılı olduğunu kimin söylediğini sorunca, Katâde bunu ona söyleyenin Enes olduğunu bildirmişti.

۸ - باب مَنْ قَعَدَ حَيْثُ يَنْتَهَى بِهِ الْمَجْلِسُ ،
وَمَنْ رَأَى فُرْجَةً فِي الْحَلَقَةِ فَجَلَسَ فِيهَا

8- MECLİSTE HALKANIN BİTTİĞİ YERDE OTURAN KİŞİ İLE BOŞ BULDUĞU YERE OTURAN KİŞİ

۶۶ - حَدَّثَنَا إِسْمَاعِيلُ قَالَ حَدَّثَنِي مَالِكٌ عَنْ إِسْحَاقَ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ أَبِي طَلْحَةَ أَنَّ أَبَا مُرَّةَ مَوْلَى عَقِيلِ بْنِ أَبِي طَالِبٍ أَخْبَرَهُ عَنْ أَبِي وَاقِدٍ اللَّيْثِيِّ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ بَيْنَمَا هُوَ جَالِسٌ فِي الْمَسْجِدِ وَالنَّاسُ مَعَهُ ، إِذْ أَقْبَلَ ثَلَاثَةُ نَفَرٍ ، فَأَقْبَلَ اثْنَانِ إِلَى رَسُولِ اللَّهِ ﷺ وَذَهَبَ وَاحِدٌ ، قَالَ فَوَقَفَا عَلَى رَسُولِ اللَّهِ ﷺ فَأَمَّا أَحَدُهُمَا فَرَأَى فُرْجَةً فِي الْحَلَقَةِ فَجَلَسَ فِيهَا ، وَأَمَّا الْآخَرُ فَجَلَسَ خَلْفَهُمْ ، وَأَمَّا الثَّالِثُ فَأَذْبَرَ ذَاهِبًا ، فَلَمَّا فَرَغَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ قَالَ « أَلَا

أُخْبِرَكُمْ عَنِ النَّفْرِ الثَّلَاثَةِ أَمَّا أَحَدُهُمْ فَأَوَى إِلَى اللَّهِ ، فَأَوَاهُ اللَّهُ ، وَأَمَّا الْآخَرُ فَاسْتَحْيَا ، فَاسْتَحْيَا اللَّهُ مِنْهُ ، وَأَمَّا الْآخَرُ فَأَعْرَضَ ، فَأَعْرَضَ اللَّهُ عَنْهُ . طرفه ٤٧٤ - تحفة ١٥٥١٤

66- "İsmâil — Mâlik — İshâk b. Abdillâh b. Ebî Talha — Akîl b. Ebî Tâlib'in azatlısı Ebû Murra" isnâdıyla Ebû Vâkıd el-Leysî şöyle demiştir: Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem) insanlarla birlikte Mescid'de otururken karşıdan üç adam görüldü. İçlerinden ikisi Resûlullah'ın (sallallahu aleyhi vesellem) bulunduğu yere yönelirken diğeri gitti. Bu iki kişi gelip Resûlullah'ın (sallallahu aleyhi vesellem) yanında durdu. Biri halkada boş bir yer görünce oraya oturdu. Diğeri halkada oturanların arkasına oturdu. Üçüncü kişi ise dönüp gitti. Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem) sözünü bitirince şöyle buyurdu: "Size bu üç kişinin durumunu bildireyim mi? Biri Allah'a sığındı, Allah da onu korumasına aldı. İkincisi hayâ etti, Allah da ondan hayâ etti. Diğeri ise yüz çevirdi, Allah da ondan yüz çevirdi."¹

İsmâil, İsmâil b. Abdillâh b. Ebî Uveys'tir.

Mâlik, Mâlik b. Enes'tir.

İshâk, İshâk b. Abdillâh b. Ebî Talha el-Ensârî el-Buhârî'dir. Enes'in anne bir erkek kardeşinin oğludur. Tâbiûndandır ve hicri 132 yılında vefat etmiştir.

Ebû Murra, Akîl b. Ebî Tâlib'in azatlısıdır ve ismi de Yezîd'dir.

Ebû Vâkıd, ashâbdan Hâris b. Mâlik veya Hâris b. Avf el-Leysî el-Bedrî'dir. Hicri 68 yılında Mekke'de vefat etmiştir. Buhârî'de sadece bu hadisi bulunmaktadır.

Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem) Medine Mescid'inde ashâbıyla birlikte otururken karşıdan üç kişi görüldü. Bu üç kişi Mescid'e girdikten sonra ikisi Resûlullah'ın (sallallahu aleyhi vesellem) bulunduğu tarafa yönelirken biri geri dönüp gitti. Bu iki kişi Hz. Peygamber'in (sallallahu aleyhi vesellem) bulunduğu yere gelip durdular.

Tirmizî, Nesâî ve Mâlik'in bildirdiğine göre bu iki kişi Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem) ile ashâbına selam verdikten sonra biri oturan halkada boş bir yer

¹ Hadis ayrıca 474'te geçmektedir. Müslim (2176)

buldu ve oraya oturdu. İkincisi kimseyi rahatsız etmemek için en arkada oturdu. Üçüncüsü ise yoluna devam edip gitti.

Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem) o sırada ashâbına Kur'ân veya ilmi bir konu öğretiyordu veya bir konuda konuşuyordu. İşini bitirdikten sonra ashâbına: *"Size bu üç kişinin durumunu bildireyim mi?"* diye sordu. Ashabı: *"Ey Allah'ın Resûlü! Bildir"* deyince, Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi vesellem) birinci adam için: *"Biri Allah'a sığındı, Allah da onu korumasına aldı"* buyurdu. Allah'a sığınması Allah'a iltica etmesi veya Resûlullah'ın (sallallahu aleyhi vesellem) meclisine katılması anlamındadır. Allah'ın onu korumasına alması da adamın bu davranışına karşılık onu rahmeti ile rızasına katması veya kıyamet gününde Arş'ının gölgesine almasıdır.

Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem) ikinci adam için: *"İkincisi hayâ etti, Allah da ondan hayâ etti"* buyurdu. Hayâ etmesi de Resûlullah'ı (sallallahu aleyhi vesellem) ve ashâbını rahatsız etmekten ve mecliste onları sıkıştırmaktan utanmasıdır. Hâkim ise rivayet ederken ikinci adamın gitmek üzere az bir şey yürüdüğünü sonra dönüp en arkada oturduğunu zikreder.

İbn Hacer, *Fethu'l-Bârî*'de: *"İkincisi, üçüncü adam gibi meclisi bırakıp dönüp gitmekten utandı"* demiştir. Allah'ın ondan hayâ etmesi de bu yaptığına karşılık ona merhamet etmesi ve cezalandırmamasıdır. Zira hayâ etme, insanlara has bir özelliktir ve Allah için böylesi bir şey düşünülemez.

Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi vesellem) üçüncü adam için: *"Diğeri ise yüz çevirdi, Allah da ondan yüz çevirdi"* buyurdu. Bu adam Resûlullah'ın (sallallahu aleyhi vesellem) meclisinden yüz çevirip gittiği için Yüce Allah da ondan yüz çevirdi. Yüz çevirmek bir yönden başka bir yöne dönmek demektir. Allah için böylesi bir şey düşünülemeyeceği için buradaki yüz çevirme mecazidir ve kıзма, öfkelenme anlamındadır. Belki de bu adam münafık biridir ve Yüce Allah onun münafık olduğunu Resûlullah'a (sallallahu aleyhi vesellem) bildirmiştir.

Hadisin ravileri Medinelidir. Hadiste tâbiînin tâbiîden rivayeti vardır. Buhârî bu hadisi ayrıca *Namaz* konusu içinde tahrir etmiştir. Müslim, Tirmizî ve Nesâî de rivayet etmişlerdir.

۹ - باب قول النَّبِيِّ ﷺ « رَبِّ مُبْلَغٍ أَوْعَى مِنْ سَامِعٍ »

9- RESÛLULLAH'IN (sallallahu aleyhi vesellem): *"Kendisine bir şey aktarılan nice kişi var ki onu bizzat duyardan daha iyi kavrar"* SÖZÜ

٦٧ - حَدَّثَنَا مُسَدَّدٌ قَالَ حَدَّثَنَا بِشْرٌ قَالَ حَدَّثَنَا ابْنُ عَوْنٍ عَنِ ابْنِ سِيرِينَ عَنْ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ أَبِي بَكْرَةَ عَنْ أَبِيهِ ذَكَرَ النَّبِيُّ ﷺ قَعَدَ عَلَى بَعِيرِهِ ، وَأَمْسَكَ إِنْسَانٌ بِخَطَامِهِ - أَوْ بِزِمَامِهِ - قَالَ « أَيْ يَوْمٍ هَذَا » فَسَكَنَّا حَتَّى ظَنَنَّا أَنَّهُ سَيَسْمِيهِ سَوَى اسْمِهِ قَالَ « أَلَيْسَ يَوْمَ النَّحْرِ » قُلْنَا بَلَى . قَالَ « فَأَيُّ شَهْرٍ هَذَا » . فَسَكَنَّا حَتَّى ظَنَنَّا أَنَّهُ سَيَسْمِيهِ بِغَيْرِ اسْمِهِ . فَقَالَ « أَلَيْسَ بِذِي الْحِجَّةِ » قُلْنَا بَلَى قَالَ « فَإِنَّ دِمَاءَكُمْ وَأَمْوَالَكُمْ وَأَعْرَاضَكُمْ بَيْنَكُمْ حَرَامٌ كَحُرْمَةِ يَوْمِكُمْ هَذَا ، فِي شَهْرِكُمْ هَذَا ، فِي بَلَدِكُمْ هَذَا . لِيُبْلَغَ الشَّاهِدُ الْغَائِبَ ، فَإِنَّ الشَّاهِدَ عَسَى أَنْ يُبْلَغَ مَنْ هُوَ أَوْعَى لَهُ مِنْهُ » أَطْرَافُهُ ١٠٥ ، ١٧٤١ ، ٣١٩٧ ، ٤٤٠٦ ، ٤٦٦٢ ، ٧٤٤٧ ، ٧٠٧٨ ، ٥٥٥٠ ، ١١٦٨٢ تحفة

67- "Müsedded — Bişr — İbn Avn — İbn Sîrîn — Abdurrahman b. Ebî Bekre" isnâdıyla Ebû Bekre, Resûlullah'ı (sallallahu aleyhi vesellem) zikrederken şöyle demiştir: Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi vesellem) devesinin üzerinde oturdu. Adamın biri de devenin dizginlerini tutmuştu. Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem): *"Bu gün hangi gündür?"* diye sorunca biz sustuk. Biz bu güne başka bir isim vereceğini zannederken: *"Kurban (bayramı) günü değil midir?"* diye sordu. Biz: *"Evet, öyle"* dedik. *"Peki bu ay hangi aydır?"* diye sorunca yine sustuk. Bu aya başka bir isim vereceğini zannederken: *"Zilhicce ayı değil midir?"* diye sordu. Biz yine: *"Evet, öyle!"* dedik.

Bunun üzerine Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem) şöyle buyurdu: *"Bilin ki bu bölgede ve bu ayda bu gününüzün haram olması gibi canlarınız, mallarınız ve ırzlarınız da birbirinize haramdır. Bunu burada olanlar olmayanlara*

ulaştırırsın. Zira kendisine bir şey aktarılan nice kişi var ki, onu bizzat duyandan daha iyi kavrar.”¹

Müsedded, Müsedded b. Müserhed’dir.

Bişr, Bişr b. el-Mufaddal b. Lâhik er-Rakkâşî el-Basrî’dir. Hicri 189 yılında vefat etmiştir.

İbn Avn, Abdullah b. Artabân el-Basrî’dir. Hicri 151 yılında vefat etmiştir. İbn Hacer doğrusunun hicri 150 olduğunu söyler.

İbn Sîrîn, Muhammed b. Sîrîn’dir.

Abdurrahman, Abdurrahman b. Ebû Bekre b. el-Hâris es-Sekafî el-Basrî’dir. Basra’da doğan ilk Müslüman çocuktur. Hicri 14 yılında doğmuş, 99 yılında da vefat etmiştir.

Abdurrahman’ın babası Ebû Bekre bir konudan bahsederken anlattığına göre Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem) Veda haccı sırasında Kurbân bayramı günü Minâ’da devesinin üzerine çıkıp oturdu. Devesinin üzerinde oturması da söyleyeceklerini herkese duyurabilmek içindi. Binek sırtlarını konuşma yeri edinmenin yasaklanması da ihtiyaç dışı bunu yapma konusundadır.

Bir adam da devenin dizginlerini tutuyordu. Bir rivayete göre devenin dizginlerinden tutan kişi, Ebû Bekre’nin kendisidir. Bir rivayete göre Bilâl’dir. Başka bir rivayete göre bu kişi Amr b. Hârice’dir. Devenin bu şekilde tutulmasının sebebi de ürkmemesi ve hareket edip de üzerinde olan kişinin sözünü kesmemesidir.

Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem) devesinin üzerinde yerleştikten sonra oradakilere içinde bulundukları günün hangi gün olduğunu sordu. Müslümanlar sustu. Hatta o güne başka bir isim koyacağını düşündüler. Ancak Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem): “*Bu gün Kurban gününü değil mi?*” diye sorunca, Müslümanlar: “Evet!” deyip onayladılar.

Ardından Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem) içinde bulundukları ayın hangi ay olduğunu sordu. Müslümanlar yine sustu. Yine o aya başka bir isim vereceğini düşündüler. Ancak Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem): “*Bu ay Zilhicce değil mi?*” diye sorunca, Müslümanlar: “Evet!” dediler.

¹ Hadis ayrıca 105, 1741, 3197, 4407, 4662, 5550, 7078 ve 7447’de geçmektedir. Müslim (1679)

Başka rivayetlerde Resûlullah'ın (sallallahu aleyhi vesellem) Müslümanlara üzerinde bulundukları beldenin hangi belde olduğunu sorduğu zikredilir. Müslümanlar susup beldeyi başka bir isimle anacağını düşünürken Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem): *"Mekke değil mi?"* buyurmuştur.

En sonunda Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem): *"Bilin ki bu bölgede ve bu ayda bu gününüzün haram olması gibi canlarınız, mallarınız ve ırzlarınız da birbirinize haramdır. Bunu burada olanlar olmayanlara ulaştırsın. Zira kendisine bir şey aktarılan nice kişi var ki, onu bizzat duyandan daha iyi kavrar"* buyurdu.

Burada haram olan şey can, mal ve ırzın bizzat kendisi değil, haksız yere cana kıyılması, haksız yere bir mala el konulması ve birinin onurunun çiğnenmesidir. Onur denilen şey de, kişinin kendisinde veya ailesinde övülen veya yerilen taraftır.

Hadiste haram olması bakımından can, mal ve ırzların haram güne, aya ve beldeye benzetilmesi de İslam öncesi Arapların yanında da bu zamanların haram olduğunun bilinmesinden dolayıdır. Bir benzetmede benzeyen şey kendisine benzetilen şeyden daha düşük bir derecede olur. Bundan dolayı oradakiler tarafından haramlığı daha önce bilinmesine rağmen Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem) hükmünü ifade etmeden önce bunları tekrardan sormuş, ardından bir şeyi kendisinden daha değerli ve üst derecede olan bir şeye benzetmiştir.

Ardından sözlerini ve hükümlerini orada bulunup işitenlerin orada bulunmayanlara aktarıp bildirmesini istemiş, bu şekilde kendisine bir şey aktarılan kişinin onu bizzat duyup işitenden daha iyi kavrayabileceğini ifade etmiştir.

Hadisten anlıyoruz ki bir kişinin naklettiği hadis, nakleden kişi anlamını, hangi hükümleri içerdiğini bilmiyor ve anlamıyor olsa dahi alınabilir. Bu kişi de böyle bir nakilden dolayı mükafatını alır ve âlimlerden biri olarak sayılır.

Hadisin ravileri Basralıdır. Buhârî bu hadisi ayrıca *Hac*, *Tefsîr*, *Fitneler*, *Bedu'l-Halk* konuları içinde de tahrir etmiştir. Müslim *Diyetler* konusu içinde Nesâî de *Hac* ve *İlim* konuları içinde rivayet etmiştir.

۱۰ - باب الْعِلْمُ قَبْلَ الْقَوْلِ وَالْعَمَلِ

10- İLİM, SÖZ VE AMELDEN ÖNCE GELİR

لَقَوْلِ اللَّهِ تَعَالَى ﴿فَاعْلَمُ أَنَّهُ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ﴾ فَبَدَأَ بِالْعِلْمِ ، وَأَنَّ الْعُلَمَاءَ هُمْ وَرَثَةُ الْأَنْبِيَاءِ - وَرَثُوا الْعِلْمَ - مَنْ أَخَذَهُ أَخَذَ بِحِطِّ وَافِرٍ ، وَمَنْ سَلَكَ طَرِيقًا يَطْلُبُ بِهِ عِلْمًا سَهَّلَ اللَّهُ لَهُ طَرِيقًا إِلَى الْجَنَّةِ وَقَالَ جَلَّ ذِكْرُهُ ﴿إِنَّمَا يَخْشَى اللَّهَ مِنْ عِبَادِهِ الْعُلَمَاءُ﴾ وَقَالَ ﴿وَمَا يَعْقِلُهَا إِلَّا الْعَالَمُونَ﴾ ﴿وَقَالُوا لَوْ كُنَّا نَسْمَعُ أَوْ نَعْقِلُ مَا كُنَّا فِي أَصْحَابِ السَّعِيرِ﴾ . وَقَالَ ﴿هَلْ يَسْتَوِي الَّذِينَ يَعْلَمُونَ وَالَّذِينَ لَا يَعْلَمُونَ﴾ . وَقَالَ النَّبِيُّ ﷺ « مَنْ يُرِدِ اللَّهُ بِهِ خَيْرًا يُفَقِّهْهُ فِي الدِّينِ ، وَإِنَّمَا الْعِلْمُ بِالتَّعَلُّمِ » . وَقَالَ أَبُو ذَرٍّ لَوْ وَصَّعْتُمْ الصَّنَمَصَامَةَ عَلَى هَذِهِ وَأَشَارَ إِلَى قَفَاهُ - ثُمَّ ظَنَنْتُ أَنِّي أَنْفَعُ كَلِمَةً سَمِعْتُهَا مِنَ النَّبِيِّ ﷺ قَبْلَ أَنْ تُحْيِزُوا عَلَيَّ لِأَنْفَعِهَا وَقَالَ ابْنُ عَبَّاسٍ ﴿كُونُوا رَبَّانِيِّينَ﴾ حُكَمَاءُ فُقَهَاءَ وَيُقَالُ الرَّبَّانِيُّ الَّذِي يُرَبِّي النَّاسَ بِصَغَارِ الْعِلْمِ قَبْلَ كِبَارِهِ .

Zira Yüce Allah: “Bil ki Allah’tan başka hiçbir ilâh yoktur”¹ buyurmuş ve önce ilimle başlamıştır. Ayrıca âlimler sadece ilmi miras olarak bırakan peygamberlerin varisleridir. Bu mirastan payını alan kişi yeteri kadar pay almış demektir. İlim öğrenmek için yola çıkan kişiye Yüce Allah onu cennete doğru götürecek bir yolu kolaylaştırır.

Yüce Allah: “Kulları içinden ancak âlimler Allah’tan (gereğince) korkar”² buyurur.

Yine: “İşte bu temsilleri biz insanlar için getiriyoruz. Onları ancak âlimler düşünüp anlarlar”³ buyurur.

Yine: “Eğer kulak vermiş veya aklımızı kullanmış olsaydık, şu alevli ateştekilerden olmazdık, dediler”¹ buyurur.

¹ Muhammed Sur. 19

² Fâtır Sur. 28

³ Ankebût Sur. 43

Yine: “De ki: Hiç bilenlerle bilmeyenler bir olur mu?”² buyurur.

Resûlullah da (sallallahu aleyhi vesellem): “Yüce Allah hayır dilediği kişiyi fakih biri kılar” buyurur. İlim de ancak öğrenerek elde edilebilir.

Ebû Zer ensesine işaret ederek: “Kılıcı şuraya koysanız, boynumu vurmadan önce de Resûlullah'tan (sallallahu aleyhi vesellem) işittiğim bir sözü aktarmayı yetiştirebileceğimi bilsem bunu yapardım” demiştir.

İbn Abbâs da: “Rabbaniler olun”³ buyruğunu: “Halim, fakih ve âlimler olun” şeklinde açıklamıştır.

Rabbâni kişinin, büyüklerinden önce küçük bilgilerle insanları eğiten kişi olduğu söylenir.

İlim, söz ve amelden önceliklidir. Zira niyeti tashih ettiği için söz ve amelin de sahih olmasının şartlarındandır. Amel olmadan ilmin bir faydasının olmayacağını söyleyen görüş ilmin değerini düşürmesin ve ilim tahsiline gerekli önem gösterilsin diye Buhârî başlıkta ilmi söz ve amelin önüne geçirmiştir.

Yüce Allah da: “Bil ki Allah’tan başka hiçbir ilâh yoktur. Hem kendinin hem de mümin erkeklerin ve mümin kadınların günahlarının bağışlanmasını dile”⁴ buyurmuştur. Yüce Allah burada Resûlullah'a (sallallahu aleyhi vesellem) seslenirken ilimle başlamış, ardından günahlar için bağışlama dilemesini emretmiştir. Âyetin başı ilme, kalan kısmı da söz ve amele işaret etmektedir. Bu âyette de muhatap her ne kadar Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem) olsa da emir bütün ümmetini kapsamaktadır. Ya da âyetteki emir, “Ey Peygamber! Takvada sebat et”⁵ âyetinde olduğu gibi devamlılık ve sebata işaret etmektedir.

Âlimler de peygamberlerin varisleridir. Peygamberlerin miras olarak bıraktıkları ilme varis olurlar. Böylesi bir ilimden nasibini alan kişi de nasibini tamamıyla almış demektir. Bu da Ebû Dâvud, Tirmizî, İbn Hibbân ve Hâkim’de

¹ Mülk Sur. 10

² Zümer Sur. 9

³ Âl-i İmrân Sur. 79

⁴ Muhammed Sur. 19

⁵ Ahzâb Sur. 1

Ebu'd-Derdâ'dan naklen gelen sahih hadisten bir bölümdür. Her ne kadar bazıları senedinden dolayı zayıf görmüş olsa da hadisi güçlendiren şahidleri de vardır.

Bu sözün başlıkla alakası, varis olan birinin varisi olduğu kişinin hükmü ve konumunda sayılmasıdır.

İlim öğrenmek için yola çıkan kişiye Yüce Allah âhirette cennet yolunu kolaylaştırır. Ya da dünyadayken onu cennete sokacak salih ameller işlemeye muvaffak kılar. Bu da ilmin onu tahsil etmek isteyeneye kolaylaştırılması yönünde bir müjde gibidir. Zira ilmi talep etmek kişiyi cennete ulaştıracak yollardan biridir. Cümlede ilmin de, yolun da belirsiz (*nekra*) olarak gelmesi de bu konuda ilmin azı ile çoğu arasında bir fark olmadığını, dini ilimleri elde etmek için birden fazla yolun bulunduğunu göstermek içindir.

Bu sözü de Müslim, A'meş kanalıyla Ebû Sâlih'ten nakletmiştir. Tirmizî de nakletmiş ve: "Hasen hadistir" demiştir. A'meş'in tedlis yapma ihtimalinden dolayı da hadis için sahih hükmünü vermemiştir. Ancak Müslim bunu A'meş kanalıyla Ebû Sâlih'ten zikrettiği için A'meş'in tedlis yaptığı ithamı giderilmiş olur.

Deylemî, *Müsnedu'l-Firdevs*'te Saîd b. Cübeyr'e dayandırarak bildirdiğine göre Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem) şöyle buyurmuştur: *"İlim talebesine şefkatli davranın, zira bedeni yorgun biridir. Eğer kendini beğenmeyecek olsaydı melekler bizzat karşısına çıkıp onunla tokalaşır. Ancak kendini beğenir ve kendinden daha bilgili olan birine baskın çıkmaya çalışır."*

Yüce Allah: **"Kulları içinden ancak âlimler Allah'tan (gereğince) korkar"**¹ buyurmuştur. Yüce Allah'ın kudretini ve hakimiyetini bilenler, Allah'tan en fazla korkarlar. Bu konuda kişinin bilgisi arttıkça korkusu da artar. Bu bakımdan Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem): *"Allah'tan en çok korkanınız ve O'ndan sakınanınız benim"* buyurmuştur.

Yüce Allah yine: **"İşte bu temsilleri biz insanlar için getiriyoruz. Onları ancak âlimler düşünüp anarlar"**² buyurur. Allah'ın verdiği örnekleri, bu örneklerin güzel yanları ile faydalarını ancak düşünenler kavrayabilir ve olması gerektiği gibi anlayabilir.

¹ Fâtır Sur. 28

² Ankebût Sur. 43

Yüce Allah, cehenneme giren kâfirlerin ağzıyla: “Eğer kulak vermiş veya aklımızı kullanmış olsaydık, şu alevli ateştekilerden olmazdık, dediler”¹ buyurur. Cehenneme giren kâfirler, şayet elçinin getirdiklerini araştırmadan, sorup soruşturmadan tümünden kabul etseydik veya âlimlerin yaptığı gibi getirdiği şeylerin hikmet ile mânâlarını düşünebilseydik cehenneme girenlerin içinde olmazdık derler.

Yüce Allah yine: “De ki: Hiç bilenlerle bilmeyenler bir olur mu?”² buyurmuştur.

Kâdı Nâsiruddîn bu âyete yönelik şöyle der: “Bilenle bilmeyen arasında amelde eşitsizlikten önce ilimde eşitsizlik zikredilmiştir. Bu şekilde ifade daha belîğ olmuş ve ilmin değeri vurgulanmıştır. Bazılarına göre böylesi bir denklem geneldir ve diğer konularda da geçerlidir. Yani âlimlerle cahillerin bir olmayacağı gibi itaatkâr olanlarla asiler bir olamaz.”

Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem): “Yüce Allah hayır dilediği kişiyi fakih biri kılar” buyurur. Bu da onu dinde fakih biri kılmasıdır. Buhârî bu hadisi ilerde mevsûl olarak da zikredecektir. İbn Ebî Âsım da hadisi bu lafızla hasen bir isnâdla tahrir etmiştir. Fakih biri olmaktan kasıt, anlayış sahibi olmaktır.

İlim ancak öğrenerek elde edilebilir. Bu, Buhârî’nin kendi sözü değildir. İbn Ebî Âsım ve Taberânî bunu Muâviye’den, Ebû Nuaym el-İsbehânî de Riyâdu’l-Müteallimîn’de Ebu’d-Derdâ’dan merfû olarak: “İlim öğrenmekle, hilim de bu yönde gayret etmekle elde edilir. Hayır isteyen kişiye hayır verilir” lafzıyla rivayet etmişlerdir.

Ebû Zer ensesine işaret ederek: “Kılıcı şuraya koysanız, boynumu vurmadan önce de Resûlullah’tan (sallallahu aleyhi vesellem) işittiğim bir sözü aktarmayı yetiştirebileceğimi bilsem bunu yapardım” demiştir.

Rivayete göre Ebû Zer, orta Cemre’deyken insanlar toplanmış ona sorular soruyor, fetva istiyorlardı. Adamın biri ona: “Fetva vermek sana yasaklanmadı mı?” deyince Ebû Zer ona böyle bir karşılık vermiştir.

Ona fetva vermeyi yasaklayan da Hz. Osmân’dı. Sebebi de “Altın ve gümüşü biriktirip Allah yolunda sarf etmeyenlere can yakıcı bir azabı

¹ Mülk Sur. 10

² Zümer Sur. 9

müjdele"¹ âyeti konusunda Ebû Zer ile Muâviye arasındaki tartışmaydı. Muâviye bu âyetin Ehl-i kitab hakkında olduğunu söylüyor, Ebû Zer ise hem onlar, hem de Müslümanlar hakkında nazil olduğunu söyleyerek ona karşı çıkıyordu. Bu çekişme Ebû Zer'in Medine'den Rebeze'ye sürülmesiyle sonuçlandı.

Ebû Zer'in bu sözü, sevabını umarak ilim öğretmeye olan hırsını göstermektedir. Bu sevap da ilim öğretmenin zorluğu ve meşakkatiyle paralel olarak büyük olacaktır.

İbn Abbâs da: **"Rabbaniler olun"**² buyruğunu: "Halim, fakih ve âlimler olun" şeklinde açıklamıştır. Beydâvî ise "Rabbânî" ifadesini açıklarken: "Rabbe nisbet edilen, ilim ve ameli kamil olan kişidir" demiştir.

Sonunda da Buhârî başkalarından naklen bu konuda: "Rabbânî kişinin, büyüklerinden önce küçük bilgilerle insanları eğiten kişi olduğu söylenir" der. Bundan kasıt ilmin temel konularından, küllî şeylerden önce cüzi şeyleri veya köklerinden önce dallarını veya maksatlarından önce araçlarını veya detay ve ayrıntılarından önce genel ve açık olanı öğretmektir.

Buhârî bu başlık altında mevsûl bir hadis zikretmemiştir. Belki de zikrettiği âyet ve sözleri bu konuda yeterli görmüştür veya bunun başka bir açıklaması vardır. Doğrusunu Allah bilir.

۱۱ - بَابَ مَا كَانَ النَّبِيُّ ﷺ يَتَخَوَّلُهُمْ بِالْمَوْعِظَةِ وَالْعِلْمِ كَيْ لَا يَنْفِرُوا

11- RESÛLULLAH'IN (sallallahu aleyhi vesellem) BIKTIRMAMAK İÇİN VAAZLARINDA VE İLİM ÖĞRETMEDE UYGUN ZAMANLARI KOLLAMASI

Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem) ashâbına vaaz vereceği veya ilmi şeyleri öğreteceği zaman bıkıp usanmamaları için en uygun zamanları seçerdi.

¹ Tevbe Sur. 34

² Âl-i İmrân Sur. 79

٦٨ - حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ يُوسُفَ قَالَ أَخْبَرَنَا سُفْيَانُ عَنِ الْأَعْمَشِ عَنْ أَبِي وَائِلٍ عَنِ ابْنِ مَسْعُودٍ قَالَ كَانَ النَّبِيُّ ﷺ يَتَخَوَّلُنَا بِالْمَوْعِظَةِ فِي الْأَيَّامِ ، كَرَاهَةَ السَّامَةِ عَلَيْنَا طَرَفَاهُ ٧٠ ، ٦٤١١ - تحفة ٩٢٥٤

68- "Muhammed b. Yûsuf — Süfyân — A'meş — Ebû Vâil" isnâdıyla İbn Mes'ûd şöyle demiştir: "Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem) bıkıp usanmamızı istemediğinden vaaz vermek için uygun olduğumuz zamanları kollardı."¹

Muhammed, Muhammed b. Yûsuf b. Vâkîd el-Firyâbî ed-Dabbî'dir. Hicri 212 yılının Rabûlevvel ayında vefat etmiştir. Muhammed b. Yûsuf el-Bîkendî ile karıştırılmamalıdır. Bu eserde sadece "Muhammed b. Yûsuf" şeklinde zikredilen her isimden kasıt, Muhammed b. Yûsuf b. Vâkîd'dir.

Süfyân, Süfyân es-Sevrî'dir.

A'meş, Süleyman b. Mihrân'dır.

Ebû Vâil, Şakîk b. Seleme el-Kûfî'dir.

İbn Mes'ûd, Abdullah b. Mes'ûd'dur.

Abdullah b. Mes'ûd'un bildirdiğine göre Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem) ashâbına vaaz vereceği zaman veya ilmi bir konuyu öğreteceği zaman bıkıp usanmamaları ve eziyet çekmemeleri için bunu her gün yapmaz, dinç ve istekli oldukları zamanları kollayıp seçerdi.

٦٩ - حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ بَشَّارٍ قَالَ حَدَّثَنَا يَحْيَى بْنُ سَعِيدٍ قَالَ حَدَّثَنَا شُعْبَةُ قَالَ حَدَّثَنِي أَبُو التَّيَّاحِ عَنْ أَنَسٍ عَنِ النَّبِيِّ ﷺ قَالَ « يَسْرُوا وَلَا تُعَسِّرُوا ، وَبَسَّرُوا وَلَا تُنْفَرُوا » طَرَفُهُ ١٦٢٥ - تحفة ١٦٩٤

69- "Muhammed b. Beşşâr — Yahya b. Saîd — Şu'be — Ebu't-Teyyâh" isnâdıyla Enes'in bildirdiğine göre Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem) şöyle buyurmuştur: "Kolaylaştırın, zorlaştırmayın. Müjdeleyin, nefret ettirmeyin."²

¹ Hadis ayrıca 70 ve 6411'de geçmektedir. Müslim (2821)

² Hadis ayrıca 6125'te geçmektedir. Müslim (1734)

Muhammed, Muhammed b. Beşşâr b. Dâvud el-Abdî el-Basrî'dir. Lakabı Bundâr'dır. Abd Mudar b. Kilâb oğullarına nispet edilmiştir. Hicri 252 yılının Receb ayında vefat etmiştir.

Yahya, Yahya b. Saîd el-Ahvel el-Kattân'dır.

Şu'be, Şu'be b. el-Haccâc'tır.

Ebu't-Teyyâh, Yezîd b. Humeyd ed-Dubbaî'dir. Hicri 127 yılında vefat etmiştir.

Enes, Enes b. Mâlik'tir.

Hadiste kolaylaştırma emredilmiş, zorlaştırmamanın gerektiği söylenmiştir. Kolaylaştırma emrinden sonra zorlaştırmamanın zikredilmesi bazılarında sorun teşkil etmiştir. Bunlara göre bir şeyin yapılmasının emredilmesi doğal olarak zıttı olan şeyin yapılmamasını da içerir.

Cevap olarak denilebilir ki ikinci ifadenin zikredilmesi birinci ifadeyi pekiştirmek içindir. Bunun yanında sadece “kolaylaştırın” emriyle yetinilecek olsaydı ara sıra kolaylaştıran ancak genelde zorlaştıran kişiler de bu emri yerine getirmiş sayılacaktı. Bütün durumlarda zorluğu ortadan kaldırmak içinde ayrıca “zorlaştırmayın” denilmiştir.

Bir diğer emir de müjde verilmesi ve nefret ettirilmemesidir. Müjdelemek de hayırlı ve güzel olan şeyleri söylemektir. Burada insanlara veya müminlere Allah'ın lütfu, mükafatları, geniş ihsanı ve rahmetinin anlatılması emredilmiş, tehdit ve cezaları üzerinde durarak insanların dinden nefret ettirilmemesi gerektiği ifade edilmiştir.

Müjdelemenin zıddı uyarmaktır. Ancak nefret yerine uyarma ifadesinin kullanılması daha münasip olduğu söylenemez. Zira uyarmada da maksat, insanları bir şeyden uzak tutmak, sakındırmak ve kaçırmaktır. Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem) “kolaylaştırın” ifadesiyle yetinmeyip “zorlaştırmayın” demesi gibi burada da doğrudan maksadı zikredip diğerinden daha genel olan böylesi bir ifade kullanmıştır.

Bunun yanında zorlaştırmamak, her zaman kolaylaştırmak anlamına gelmez. Burada da nefret ettirmemek, her zaman müjdelemek anlamına gelmez. İki yönlü olan mânânın sâbit olması içinde Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem) zıt olan her iki lafzı da bir arada zikretmiştir.

۱۲ - بَابُ مَنْ جَعَلَ لِأَهْلِ الْعِلْمِ أَيَّامًا مَعْلُومَةً

12- İLİM ÖĞRENENLER İÇİN GÜN BELİRLEMEK

۷۰ - حَدَّثَنَا عُثْمَانُ بْنُ أَبِي شَيْبَةَ قَالَ حَدَّثَنَا جَرِيرٌ عَنْ مَنْصُورٍ عَنْ أَبِي وَائِلٍ قَالَ كَانَ عَبْدُ اللَّهِ يُذَكِّرُ النَّاسَ فِي كُلِّ خَمِيسٍ ، فَقَالَ لَهُ رَجُلٌ يَا أَبَا عَبْدِ الرَّحْمَنِ لَوِدِدْتُ أَنَّكَ ذَكَرْتَنَا كُلَّ يَوْمٍ قَالَ أَمَا إِنَّهُ يَمْنَعُنِي مِنْ ذَلِكَ أَنِّي أَكْرَهُ أَنْ أُمْلِكَكُمْ ، وَإِنِّي أَتَخَوَّلُكُمْ بِالْمَوْعِظَةِ كَمَا كَانَ النَّبِيُّ ﷺ يَتَخَوَّلُنَا بِهَا ، مَخَافَةَ السَّامَةِ عَلَيْنَا . طرفاه ۶۸ ، ۶۴۱۱ - تحفة ۹۲۹۸

70- “Osmân b. Ebî Şeybe — Cerîr — Mansûr” isnâdıyla Ebû Vâil şöyle demiştir: Abdullah (b. Mes’ûd) Perşembe günlerinde insanlara vaaz verirdi. Adamın biri ona: “Ey Ebû Abdırrahman! Her gün bize vaaz vermeni isterdim” deyince, Abdullah şu karşılığı verdi: “Sizi usandırmamak için bunu yapmıyorum. Resûlullah’ın (sallallahu aleyhi vesellem) bizleri usandırmamak için vaazlarında uygun zamanlarımızı kollaması gibi ben de vaazlarım için sizlerin uygun zamanlarını kolluyorum.”¹

Osmân b. Ebî Şeybe, Osmân b. Muhammed b. İbrâhîm b. Ebî Şeybe b. Osmân b. Huvâstî el-Absî el-Kûfî’dir. Hicri 239 yılının Muharrem ayında vefat etmiştir.

Cerîr, Cerîr b. Abdilhamîd b. Kurt el-Absî el-Kûfî’dir. Hicri 187 veya 188 yılında vefat etmiştir.

Mansûr, Mansûr b. el-Mu’temir b. Abdillâh’tır. Hicri 132 yılında vefat etmiştir.

Ebû Vâil, Şakîk b. Seleme’dir.

Abdullah b. Mes’ûd haftada bir defa Perşembe günleri Müslümanlara vaaz verirdi. İbn Mes’ûd’un sohbetinin lezzetini ve bereketini gören bir adam ona: “Ey Ebû Abdırrahman! Her gün bize vaaz vermeni isterdim” dedi. Bu adamın Yezîd b. Abdillâh en-Nehaî olduğu söylenir.

¹ Müslim (2821)

Abdullah, adamın isteğine cevap olarak, cemaati sıkmamak ve usandırmamak için her gün vaaz vermek yerine haftada bir defa vermeyi seçtiğini söyledi. Resûlullah'ın (sallallahu aleyhi vesellem), Müslümanları bıktırmamak ve usandırmamak için en uygun ve müsait olacakları zamanı bekleyerek vaazlarını verdiğini dile getirip, bundan dolayı kendisi de vaazlarını haftada bir verdiğini belirtmiştir.

۱۳ - بَاب مَنْ يُرِدُ اللَّهُ بِهِ خَيْرًا يُفَقِّهُهُ فِي الدِّينِ

13- ALLAH'IN HAYIR DİLEDİĞİ KİŞİLERİ DİNDE FAKİH KILMASI

Yüce Allah, hayır dilediği kulunu dinde fakih biri kılar. “Fıkıh” anlayış demektir. Araplar bir konuyu anlayan ve öğrenen kişi için “*fakihe*” ifadesini, fakih ve âlim olan kişi için de “*fakuhe*” ifadesini kullanırlar. Örfte bu ifade daha çok şerî ilimler, şerî ilimlerden de özellikle furûa yönelik ilimler konusunda kullanılmıştır. İlim kanunlar, deliller, kıyaslar ve derin düşünmeler sonucunda elde edildiği için de dil ve imladan ziyade şerî ilimler fıkıh olarak isimlendirilmiştir.

Rivayet edildiğine göre Selmân, Irak'ta Nebatlı bir kadının misafiri oldu. Kadına: “Burada namaz kılabilceğim temiz bir yer var mı?” diye sorunca, kadın: “Kalbini temiz tuttuktan sonra istediğin yerde kılabilirsin” karşılığını verdi. Bunun üzerine Selmân: “Hakkı anladım ve kavradım” demiştir. Zira öğrenmek ve bilmek, anlama ve kavrama anlamına gelmez.

Resûlullah'ın (sallallahu aleyhi vesellem) bu hadisinden anlamamız gereken de Yüce Allah'ın, dinde fakih kılmadığı kişinin hayırlardan mahrum olacağıdır.

۷۱ - حَدَّثَنَا سَعِيدُ بْنُ عَفِيرٍ قَالَ حَدَّثَنَا ابْنُ وَهْبٍ عَنْ يُونُسَ عَنِ ابْنِ شِهَابٍ قَالَ قَالَ
حُمَيْدُ بْنُ عَبْدِ الرَّحْمَنِ سَمِعْتُ مُعَاوِيَةَ خَطِيبًا يَقُولُ سَمِعْتُ النَّبِيَّ ﷺ يَقُولُ « مَنْ يُرِدِ اللَّهُ بِهِ
خَيْرًا يُفَقِّهُهُ فِي الدِّينِ ، وَإِنَّا أَنَا قَاسِمٌ وَاللَّهِ يُعْطَى ، وَلَنْ تَزَالَ هَذِهِ الْأُمَّةُ قَائِمَةً عَلَى أَمْرِ اللَّهِ
لَا يَضُرُّهُمْ مَنْ خَالَفَهُمْ حَتَّى يَأْتِيَ أَمْرُ اللَّهِ » أطرافه ۳۱۱۶ ، ۳۱۶۱ ، ۷۳۱۲ ، ۷۴۶۰

71- “Saîd b. Ufeyr — İbn Vehb — Yûnus — İbn Şihâb” isnâdıyla Humeyd b. Abdirrahman şöyle demiştir: Muâviye’nin hutbe verirken şöyle dediğini işittim: “Resûlullah’ın (sallallahu aleyhi vesellem): «Yüce Allah, hayır dilediği kişiyi dinde fakih biri kılar. Ben taksim edenim, veren de Allah’tır. Allah’ın emri gelinceye kadar bu ümmet Allah’ın emri doğrultusunda hareket edecek, muhalefet edenlerin onlara bir zararı dokunamayacaktır» buyurduğunu işittim.”¹

Saîd, Saîd b. Ufeyr el-Mısırî’dir. Babasının adı Kesîr’dir. Buhârî, Saîd’i dedesine nispet ederek zikretmiştir, zira Saîd bununla meşhurdur. Hicri 226 yılında vefat etmiştir.

İbn Vehb, Abdullah b. Müslim el-Kureşî el-Mısırî el-Fihri’dir. Denildiğine göre İmam Malik fikhî konularda sadece ona mektup yazıp bilgisine başvururdu. Hicri 190 yılının Şaban ayında Mısır’da vefat etmiştir.

Yûnus, Yûnus b. Yezîd el-Eylî’dir.

İbn Şihâb, İbn Şihâb ez-Zührî’dir.

Humeyd, Humeyd b. Abdirrahman b. Avf’tır.

Muâviye, Muâviye b. Ebî Süfyân’dır. Resûlullah’ın (sallallahu aleyhi vesellem) vahiy katiplerinden biridir ve menkıbeleri vardır. Hicri 60 yılının Receb ayında 78 yaşındayken vefat etmiştir.

Yüce Allah hayrın her türlüünü vermek istediği kulunu dinde fakih biri kılar. Hadisteki fıkıh, sözlük anlamıyladır ve anlama, anlayış sahibi olma mânâsındadır. Sözlük anlamı daha genel olduğu için hadiste ıstılah anlamı tercih edilmiştir. Hadiste hayrın *nekra* (belirsiz) olarak gelmesi de her türlü hayır anlamını vermesi içindir.

Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem), kendisinin “*Kâsım*” yani taksim eden olduğunu ifade etmiştir. Yani Allah’tan aldığı vahyi insanlar arasında fark gözetmeksizin herkese tebliğ etmektedir. Yüce Allah da her bir kişiye iradesi oranınca anlayış ile idrak vermektedir. Bundan dolayı insanlar arasındaki anlayış ve idrak farklılığı Allah’tandır.

¹ Hadis ayrıca 3316, 3641, 7312 ve 7460’ta geçmektedir. Müslim (1037)

Ashâbdan ve ondan sonra gelenlerden bazıları bir hadisi işittiğinde ancak onun zahirini anlardı. Başkası ise bir hadisi veya Kur’ân’dan bir âyeti işittiği zaman bu hadis ve âyetten pek çok şeyi çıkarırdı. Bu da Allah’ın bir lütfudur ve onu dilediğine verir.

Tîbî, “Kâsım” ifadesinden iki mânânın çıktığını ifade eder. Biri: “Yüce Allah fakih kılmak istediği her bir kişiye bir şeyin mânâsını idrak edebilme gücünü verir. Sonra da bana her bir kişinin idrak gücüne uygun şekilde konuşmamı ilham eder” şeklindedir. Bir diğeri de: “Bana ilham edilen şeyi hiç kimse arasında fark gözetmeden herkese anlatırım. Yüce Allah da insanlar içinden dilediğini söylediklerimi idrak etme konusunda muvaffak kılar” şeklindedir.

Başkaları ise buradaki taksim etmeden kastın mal taksimi olduğunu söylemiştir. Ancak sözlerin içeriği, Tîbî’nin verdiği anlama daha uygun düşmektedir. Zira Yüce Allah’ın hayır dilediği kişileri dine fakih kılması anlatılmaktadır. Hadisin zahiri ise bunun mal konusunda olduğuna işaret etmektedir. Çünkü taksimat mallarda olur.

Hadisin başı ile sonu arasındaki münasebete yönelik denilebilir ki bu hadis, Resûlullah’ın (sallallahu aleyhi vesellem) mal taksimatı yaptığı sırada söylenmiştir. Bu taksimatta Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem) bazı gerekçelere dayanarak bazılarını diğerlerinden daha fazla mal vermiştir. Böylesi bir taksimatın hikmetini bilmeyenler itiraz etmek isteyince Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem): “*Yüce Allah, hayır dilediği kişiyi dine fakih biri kılar...*” buyurmuştur.

Yani Yüce Allah birine hayır dilediği zaman bu kişi şerî hükümleri daha iyi kavrayıp idrak eder ve hikmetini bilemeyeceği bir şeye itiraz etmeye kalkışmaz. Sonuçta tasarrufun tümü Allah’ın elindedir. Dilediğine verir, dilediğine vermez. Dilediğine az, dilediğine de çok verir.

Malı veren de Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem) değil, Yüce Allah’tır. Allah Resûlü (sallallahu aleyhi vesellem), Yüce Allah’ın verdiğini sadece taksim etmektedir. Bundan dolayı az veya çok vermenin hesabı ondan sorulamaz.

Resûlullah’ın (sallallahu aleyhi vesellem) “Kâsım” sıfatının yanında başka isim ve sıfatları da vardır. Ancak burada malı veren ve taksim edenin Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem) olduğunu düşünenlere bir cevap verildiği için “Kâsım” sıfatı öne çıkarılmıştır. Dolayısıyla burada bu sıfatının zikredilmesi diğer sıfatlarını değil, sadece taksimata yönelik yanlış düşünenlerin bu düşüncelerini reddetmektedir.

Bu hadiste Resûlullah'ın (sallallahu aleyhi vesellem) bildirdiği başka bir şeyde Allah'ın emri yani kıyamet günü gelinceye kadar bu ümmetin Allah'ın emri doğrultusunda hareket edeceği, onlara muhalefet edenlerin de bir zararının dokunamayacağıdır.

Bazıları bu ifadeden, bu ümmetin kıyamet gününe kadar Allah'ın emri doğrultusunda hareket edeceği, ancak kıyamet gününde hak üzerinde olmayacağı anlamının çıktığını söylemiş ve bunun önceki ifadeye ters düştüğünü düşünmüştür. Cevap olarak diyebiliriz ki Allah'ın emrinden kasıt, yükümlülük ve sorumluluklardır. Kıyamet gününde ise artık bu tür yükümlülükler olmayacaktır.

Ya da “Allah'ın emri gelinceye kadar” ifadesi “sonuna kadar” anlamını vurgulamak için kullanılmıştır. **“Mutlu olanlara gelince, gökler ve yerler durdukça içinde ebedî kalmak üzere cennettedirler”¹** âyeti de bu anlamdadır.

Belki de Allah'ın emrinden kasıt beladır ve hak yolda olma Allah'tan bir bela gelene kadar devam edecektir. Allah'tan bir bela geldiği zaman da hak yolda bulunanlara muhalif olanların zararı onlara dokunmaya başlayacaktır. Bu şekilde de denildiği gibi önceki durum sonraki duruma muhalif olmaktadır.

١٤ - باب الْفَهْمِ فِي الْعِلْمِ

14- İLMİ KAVRAMA GÜCÜ

Cevherî “fehm” ifadesinin ilim anlamına da geldiğini söyler. İbn Hacer ve Birmâvî de böyle düşünür. Ancak başlıktaki “Fehm” ifadesi ilmi konuları anlama, kavrama ve idrak etme anlamındadır. Bazıları Cevherî'nin bu görüşüne itiraz etmiş ve ilmin apaçık idrak, fehm'in ise zihninin idrak gücü olduğunu söylemiştir. Zihni de madde ile mânâyı algılayan, akli ve hissi idrakleri kapsayan güç olarak açıklamıştır. Leysî bir şeyi fehmetmenin onu akletmek ve bilmek olduğunu söyler. Fehm'e marifet anlamını verenler de vardır.

¹ Hûd Sur. 108

٧٢ - حَدَّثَنَا عَلِيُّ حَدَّثَنَا سُفْيَانُ قَالَ قَالَ لِي ابْنُ أَبِي نَجِيحٍ عَنْ مُجَاهِدٍ قَالَ صَحِبْتُ ابْنَ عُمَرَ إِلَى الْمَدِينَةِ فَلَمْ أَسْمَعْهُ يُحَدِّثُ عَنْ رَسُولِ اللَّهِ ﷺ إِلَّا حَدِيثًا وَاحِدًا ، قَالَ كُنَّا عِنْدَ النَّبِيِّ ﷺ فَأَتَى بِجُمَارٍ فَقَالَ « إِنَّ مِنَ الشَّجَرِ شَجَرَةً مِثْلُهَا كَمِثْلِ الْمُسْلِمِ » . فَأَرَدْتُ أَنْ أَقُولَ هِيَ النَّخْلَةُ ، فَإِذَا أَنَا أَصْغَرُ الْقَوْمِ فَسَكَتُ ، قَالَ النَّبِيُّ ﷺ « هِيَ النَّخْلَةُ » أطرافه ٦١ ،

٦٢ ، ١٣١ ، ٢٢٠٩ ، ٤٦٩٨ ، ٥٤٤٤ ، ٥٤٤٨ ، ٦١٢٢ ، ٦١٤٤ - تحفة ٧٣٨٩

72- “Ali — Süfyân — İbn Ebî Necîh” isnâdıyla Mücâhid şöyle demiştir: İbn Ömer ile birlikte Medine’ye kadar yolculuk yaptım. Yol boyunca Resûlullah’tan (sallallahu aleyhi vesellem) sadece şu hadisi naklettiğini işittim: “Resûlullah’ın (sallallahu aleyhi vesellem) yanındayken kendisine hurma göbeği getirildi. Allah Resûlü (sallallahu aleyhi vesellem): «Ağaçlar içinde müslümana benzeyen bir ağaç vardır» buyurunca bu ağacın hurma ağacı olduğunu söylemek istedim. Ancak yaşça oradakilerin en küçüğü olduğumu fark edince sustum. Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem): «Bu ağaç hurma ağacıdır» buyurdu.”¹

Ali, zamanının en büyük âlimlerinden biri olan Ali b. Abdullah el-Medînî’dir. Hicri 234 yılının Zilkade ayında vefat etmiştir.

Süfyân, Süfyân b. Uyeyne’dir.

İbn Ebî Necîh, Abdullah b. Yesâr’dır. Ebû Zur’a onun sika olduğunu söylemiştir. Hicri 131 yılında vefat etmiştir.

Mücâhid, Mücâhid b. Cebr el-Mahzûmî’dir. Babasının adının Cübeyr olduğunu söyleyenler de vardır. Hicri 100 yılında vefat etmiştir. Buhârî’de sadece bu hadisi vardır.

Mücâhid, Abdullah b. Ömer’e ile birlikte Medine’ye kadar yolculuk etmiş, bu yolculuk boyunca da onun Resûlullah’tan (sallallahu aleyhi vesellem) sadece bir hadis rivayet ettiğini söylemiştir.

Abdullah b. Ömer’in naklettiği bu hadise göre Resûlullah’a (sallallahu aleyhi vesellem) hurma göbeği (*cummâr*) getirilince, ağaçlar içinden bir ağacın

¹ Müslim (2811)

müslümana benzediğini belirtmiş ve yanındakilere bu ağacın hangi ağaç olduğunu söylemelerini istemiştir. Abdullah b. Ömer'in aklına hemen hurma ağacı gelmiş, ancak orada bulunanlar içinde yaşça en küçük kişinin kendisi olduğunu görünce utanıp susmuştur. Sonunda da Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem) müslümana benzeyen bu ağacın hurma ağacı olduğunu söylemiştir.

Hadisin başlıkla alakasına gelince, Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem) söz konusu şeyi söylediğinde kendisine hurma göbeği getirilmişti. İbn Ömer de hurma göbeğinden yola çıkarak Resûlullah'ın (sallallahu aleyhi vesellem) sorduğu ağacın hurma ağacı olduğunu anlamıştır.

۱۵ - باب الإِغْتِبَاطِ فِي الْعِلْمِ وَالْحِكْمَةِ

15- İLİM VE HİKMET KONULARINDA GIPTA ETMEK

وَقَالَ عُمَرُ تَفَقَّهُوا قَبْلَ أَنْ تُسَوِّدُوا وَقَالَ أَبُو عَبْدِ اللَّهِ: وَبَعْدَ أَنْ تُسَوِّدُوا. وَقَدْ تَعَلَّمَ أَصْحَابُ النَّبِيِّ ﷺ فِي كِبَرٍ سِنَّهُمْ.

Hız. Ömer: “Lider olmadan önce fakih olun” demiştir. Lider olduktan sonra da fakih olunmalıdır. Resûlullah'ın (sallallahu aleyhi vesellem) ashâbı da ilerlemiş yaşlarına rağmen ilim öğrenmişlerdir.

Gıpta etmek, kişinin, başkasında bulunan bir şeyin benzerinin, o şeyin o kişinin elinden gitmesini istemeden kendisinde olmasını temenni etmesidir. Bu yönüyle de haset etmekten ayrılır. Zira hasette kişi başkasında bulunan bir şeyin kendisinde bulunmasını temenni ederken, o şeyin o kişinin elinden de gitmesini ister. Başlık bu şekilde başkasında bulunan ilim ve hikmete gıpta etmeyi dile getirmiştir.

Hız. Ömer kişinin lider, yani kabilesinin veya içinde bulunduğu topluluğun başı olmadan önce fakih yani bilgi sahibi biri olmaya çalışması gerektiğini söylemiştir.

Ebû Ubeyde bunu açıklarken: “Birilerine lider olmadan önce, yani henüz küçükken bilgi sahibi olmaya bakın! Zira büyüyüp birilerinin başına geçtiğinizde bu makamınız sizden daha aşağı makamda olanlardan bir şeyleri öğrenmenizin önüne geçer ve cahil kalırsınız” demiştir.

Bu sözdeki liderliği evliliğe hasredenler varsa da doğru değildir, zira liderlik evlilik yapmaktan daha genel bir ifadedir. Bunun yanında ilim öğrenmeye, evlilik te başka şeyler de engel olabilir.

Bazıları bu sözdeki “tesûdû” ifadesini “sakallarınız siyahlaşmadan” şeklinde yorumlamıştır. Buna göre Hz. Ömer gençlere, sakalları siyahlaşmadan, orta yaşlılara da sakalları beyazlaşmadan bilgi sahibi olmalarını tavsiye etmektedir.

Buhârî, Hz. Ömer’in bu sözüne: “Lider olduktan sonra da fakih olun” eklemesini yapmıştır. Bunu yapmasının sebebi de liderliğin bilgi sahibi olmaya engel olmadığına işaret etmektir. Hz. Ömer, lider olmanın bilgi sahibi olmaya ve öğrenmeye engel olabileceğine dikkat çekmiştir. Zira lider kişinin kibri ve konumu diğer öğrencilerle birlikte bir hocanın karşısında oturmasına engel olabilir.

Buhârî önceki sözleri destekleme bâbından ashâbın ilerleyen yaşlarda bile ilim öğrendiklerini söylemiştir.

Hz. Ömer’in sözünün başlıkla doğrudan bir alakası yok gibi görünmektedir. Bazıları başlığı “İlim ve hikmet konularında gıpta etmek ve Ömer’in «Lider olmadan önce fakih olun» sözü” şeklinde anlamışlardır. Hz. Ömer’in bu sözünü İbn Abdilberr, sahih bir senedle “İbn Sîrîn — Ahnef — Ömer” kanalıyla rivayet etti.

۷۳ - حَدَّثَنَا الْحُمَيْدِيُّ قَالَ حَدَّثَنَا سُفْيَانُ قَالَ حَدَّثَنِي إِسْمَاعِيلُ بْنُ أَبِي خَالِدٍ عَلَى غَيْرِ مَا حَدَّثَنَا الزُّهْرِيُّ قَالَ سَمِعْتُ قَيْسَ بْنَ أَبِي حَازِمٍ قَالَ سَمِعْتُ عَبْدَ اللَّهِ بْنَ مَسْعُودٍ قَالَ قَالَ النَّبِيُّ ﷺ « لَا حَسَدَ إِلَّا فِي اثْنَتَيْنِ رَجُلٌ آتَاهُ اللَّهُ مَالًا فَسَلَّطَ عَلَى هَلَكَّتِهِ فِي الْحَقِّ ، وَرَجُلٌ آتَاهُ اللَّهُ الْحِكْمَةَ ، فَهُوَ يَقْضِي بِهَا وَيُعَلِّمُهَا » أطرافه ۱۴۰۹ ، ۷۱۴۱ ، ۷۳۱۶ - تحفة

۹۵۳۷

73- “Humeydî — Süfyân — İsmâil b. Ebî Hâlid [Zührî’nin rivayetinden farklı bir lafızla] — Kays b. Ebî Hâzım” isnâdıyla Abdullah b. Mes’ûd’un bildirdiğine göre Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem) şöyle buyurmuştur: “Sadece iki konuda haset olabilir. Bunlardan biri, Allah tarafından kendisine verilen malı hak yolda harcayan kişiye haset edilmesidir. Bir diğeri, Allah tarafından

kendisine verilen hikmetle hükmeden ve onu başkalarına öğreten kişiye haset edilmesidir.”¹

Humeydî, Ebû Bekr Abdullah b. ez-Zübeyr b. İsa el-Mekkî’dir. Hicri 219 yılında vefat etmiştir.

Süfyân, Süfyân b. Uyeyne’dir.

Bu hadisi İsmâil b. Ebî Hâlid ve Zührî rivayet etmişlerdir. Ancak buradaki lafız, Zührî’nin lafzından farklıdır. Buhârî hadisi Zührî’nin lafzıyla *Tevhîd* konusu içinde tahrir etmiştir.

Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem) sadece iki kişiye haset etmenin caiz olabileceğini bildirmiştir. Bunlardan biri Yüce Allah’ın kendisine verdiği malı israf etmeden, kötü yollarda kullanmadan sadece hak olan Allah yolunda harcayan kişidir. Kişi öylesi bir mala sahip olmak ve Allah yolunda harcamak için böylesi birine haset edebilir.

Bir diğeri Allah’ın kendisine bahsettiği hikmetle hükmeden ve onu başkalarına öğreten kişidir. Buradaki hikmet, Kur’ân’dır veya insanı cehaletten, kötü olan her türlü şeyden koruyan, sakındıran şeylerdir. Böylesi bir adama da haset edip onun gibi olmayı istemek caizdir.

Hadiste her ne kadar haset ifadesi kullanılmış olsa da bundan kasıt gıpta etmektir. Buhârî’nin *Kur’ân’ın Faziletleri* konusu içinde zikrettiği rivayet de bunu tekit etmektedir. Zira bu rivayete göre Ebû Hureyre: “Keşke filan kişiye verilen mallar bana da verilseydi de ben de malları onun gibi infak etseydim” demiştir. Bu rivayette Ebû Hureyre, malına gıpta ettiği adamın bu malının elinden gitmesini temenni etmiş değildir. Sadece onun gibi malının olmasını istemiştir.

Bazılarına göre de hadiste haset, gerçek anlamıyla da kullanılmış olabilir. Bazı yalanlara ruhsat verilmesi gibi burada da istisna yapılarak hasedin bir çeşidine izin verilmiştir. Bu durumda hadisten sadece iki çeşit hasedin iyi görülebileceği anlamı çıkmaktadır.

Oysa haset de daha önce açıkladığımız gibi başkasının elinde olan bir şeyi temenni ederken, o şeyin o kişinin elinden gitmesini de istemektir. Bu da hiçbir şekilde mubah değildir. Böyle iken Allah’ın verdiği nimeti Allah’ın

¹ Hadis ayrıca 1409, 7141 ve 7316’da geçmektedir. Müslim (816)

emrettiği şekilde infak eden birinden bu malın gitmesini istemek nasıl mubah olabilir?

١٦ - بَاب مَا ذُكِرَ فِي ذَهَابِ مُوسَى ﷺ فِي الْبَحْرِ إِلَى الْخَضِرِ
وَقَوْلِهِ تَعَالَى «هَلْ أَتَبِعَكَ عَلَى أَنْ تُعَلِّمَنِ مِمَّا عُلِّمْتَ رُشْدًا»

16- HZ. MUSA'NIN DENİZDE HIZIR'A GİTMESİ; YÜCE ALLAH'IN:

“Mûsa ona: «Sana öğretilen ilimden bana da öğretmen için peşinden gelebilir miyim?» dedi”¹ BUYRUĞU

Hz. Musa, Mûsa b. İmrân'dır. Firebrî'nin dediğine göre Nuh tufanından 1620 yıl sonra 7 Mart'ta 160 yaşındayken Tih çölünde vefat etmiştir.

Hızır'ın ismi konusunda farklı görüşler vardır. Bir görüşe göre ismi Belyâ b. Melkân'dır. Bazıları ise onun Mısır hükümdarı Firavun'un oğlu olduğunu söylemiştir. Bazılarına göre Hz. İlyas'ın kardeşi Mâlik'in oğludur. İbn Asâkir'in rivayetine göre Hz. Adem'in soyundan geldiği için ismini Adem'in oğlu Hızır şeklinde zikredenler de vardır.

Doğrusu ise Hızır, kendisine uzun bir ömür verilen ve gözlere görünmeyen bir peygamberdir. Ölümsüzlük suyu olan Âb-ı Hayat'tan içtiği için de kıyamete kadar bu şekilde yaşayacaktır. Âlimlerin, mutasavvıfların ve salih kimselerin genelinin görüşü bu yöndedir.

Buhârî, İbnu'l-Mübârek, el-Harbî ve İbnu'l-Cevzî gibileri ise onun hâlâ yaşadığını kabul etmezler. Bu konu ilerde daha ayrıntılı bir şekilde işlenecektir.

Başlıktan anlaşıldığına göre Hz. Musa, Hızır'la görüşmek için deniz yolculuğuna çıkmıştır. Ancak bu yönde gelen rivayetlere göre Hz. Mûsa karada yolculuk yapmış, Hızır'la bir araya geldikten sonra birlikte deniz yolculuğuna çıkmıştır.

Fakat kıssanın tümü üzerinden diyebiliriz ki başlıkta geldiği gibi hem Hızır'a gitme, hem de deniz yolculuğuna çıkma gerçekleşmiştir. Buhârî mecazi bir ifade ile her ikisini gitme olarak nitelendirmiş, parçayı bütünün adına kullanmıştır.

¹ Kehf Sur. 66

Abd b. Humeyd'in Ebu'l-Âliye'den bildirdiğine göre Hz. Musa, Hızır'la denizdeki adalardan birinde karşılaşmıştır. Genelde de bir adaya gidebilmek için deniz yolculuğuna çıkmak gerekmektedir.

Yine Abd b. Humeyd'in bildirdiğine göre Enes: “Balık suyun içinde giderken izlediği yolun suyu arkadan çekilip kanal gibi bir boşluk oluştu. Hz. Mûsa da balığın arkasından bu kanala girdi ve Hızır'ın yanına kadar gitti” demiştir. Bu da bize Hz. Mûsa'nın Hızır'a gitmek için denizde yol aldığını göstermektedir. Abd b. Humeyd'den mevkûf olarak zikredilen her iki rivayetin ravileri güvenilirdir.

Âyette belirtildiği gibi Hz. Musa, Hızır'a: “Sana öğretilen ilimden bana da öğretmen için peşinden gelebilir miyim?”¹ demiştir. Âyette geçen “rüşd” ifadesinden kasıt, insanı hayırlara sevk eden ilimdir. Yâkub, Ebû Amr, Hasan ve el-Yezîdî bu ifadeyi “رُشْدًا” şeklinde okurken, diğerleri “رُشْدًا” şeklinde okumuşlardır.

Hz. Mûsa'nın peygamber olması, dini konularda olmadıktan sonra başkalarından bir şeyler öğrenmesine engel değildir. Zira peygamber gönderildiği dinin usul ve furûuna yönelik herkesten daha fazla bilgi sahibi olmak zorundadır. Beydâvî'ye göre bu kıssada Hz. Musa, Hızır'dan bunu isterken adabı ve tevazuu gözetmiş gibidir. Kendini bazı konuların cahili gibi saymış ve ona tâbi olmak istediğini söylemiş, Yüce Allah'ın ona ihsan ettiği ilimden kendisine de öğretmesini istemiştir.

٧٤ - حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ غُرَيْرٍ الزُّهْرِيُّ قَالَ حَدَّثَنَا يَعْقُوبُ بْنُ إِبْرَاهِيمَ قَالَ حَدَّثَنِي أَبِي عَنْ صَالِحٍ عَنِ ابْنِ شَهَابٍ حَدَّثَ أَنَّ عُبَيْدَ اللَّهِ بْنَ عَبْدِ اللَّهِ أَخْبَرَهُ عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ أَنَّهُ تَمَارَى هُوَ وَالْحُرُّ بْنُ قَبَسٍ بْنِ حِصْنِ الْفَزَارِيِّ فِي صَاحِبِ مُوسَى قَالَ ابْنُ عَبَّاسٍ هُوَ خِضْرٌ فَمَرَّ بِهِمَا أَبُو بْنُ كَعْبٍ ، فَدَعَاهُ ابْنُ عَبَّاسٍ فَقَالَ إِنِّي تَمَارَيْتُ أَنَا وَصَاحِبِي هَذَا فِي صَاحِبِ مُوسَى الَّذِي سَأَلَ مُوسَى السَّبِيلَ إِلَى لُقْيِهِ ، هَلْ سَمِعْتَ النَّبِيَّ ﷺ يَذْكُرُ شَأْنَهُ قَالَ نَعَمْ سَمِعْتُ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ يَقُولُ «بَيْنَمَا مُوسَى فِي مَلَأٍ مِنْ بَنِي إِسْرَائِيلَ ، جَاءَهُ رَجُلٌ فَقَالَ هَلْ تَعْلَمُ

¹ Kehf Sur. 66

أَحَدًا أَعْلَمَ مِنْكَ قَالَ مُوسَى لَا فَأَوْحَى اللَّهُ إِلَى مُوسَى بَلَى ، عَبْدُنَا خَضِرٌ ، فَسَأَلَ مُوسَى السَّبِيلَ إِلَيْهِ ، فَجَعَلَ اللَّهُ لَهُ الْحُوتَ آيَةً ، وَقِيلَ لَهُ إِذَا فَقَدْتَ الْحُوتَ فَارْجِعْ ، فَإِنَّكَ سَتَلْقَاهُ ، وَكَانَ يَتَّبِعُ أَثَرَ الْحُوتِ فِي الْبَحْرِ ، فَقَالَ مُوسَى فَتَاهُ أَرَأَيْتَ إِذْ أَوْينَا إِلَى الصَّخْرَةِ فَإِنِّي نَسِيتُ الْحُوتَ ، وَمَا أَنْسَانِيهِ إِلَّا الشَّيْطَانُ أَنْ أَذْكُرَهُ قَالَ ذَلِكَ مَا كُنَّا نَبْغِي ، فَارْتَدَّا عَلَى آثَارِهِمَا قَصَصًا ، فَوَجَدَا خَضِرًا . فَكَانَ مِنْ شَأْنِهِمَا الَّذِي قَصَّ اللَّهُ - عَزَّ وَجَلَّ - فِي كِتَابِهِ « أطرافه ، ٤٧٢٧ ، ٤٧٢٦ ، ٤٧٢٥ ، ٣٤٠١ ، ٣٤٠٠ ، ٣٢٧٨ ، ٢٧٢٨ ، ٢٢٦٧ ، ١٢٢ ، ٧٨

٣٩ تحفة - ٧٤٧٨ ، ٦٦٧٢

74- “Muhammed b. Ğureyr ez-Zührî – Yâkub b. İbrâhîm – Yâkub’un babası – Sâlih – İbn Şihâb” isnâdıyla Ubeydullah b. Abdillâh şöyle demiştir: İbn Abbâs, Mûsâ’nın (yol) arkadaşının kim olduğu konusunda Hur b. Kays b. Hısn el-Fezârî ile tartıştı. İbn Abbâs: “O Hızır’dır” diyordu. Ubey b. Ka’b oradan geçince İbn Abbâs onu çağırdı ve: “Bu arkadaşım, Mûsâ’nın, kendisiyle buluşmayı dilediği arkadaşı konusunda ihtilafa düştük. Resûlullah’ın (sallallahu aleyhi vesellem) bu konuda bir şeyler dediğini işittin mi?” diye sordu. Ubey: “Evet! Resûlullah’ın (sallallahu aleyhi vesellem) bu konuda şöyle dediğini işittim” dedi ve şöyle devam etti: “Mûsâ, İsrâîl oğullarından bir topluluğun içindeyken yanına bir adam geldi ve: «Senden daha âlim birini biliyor musun?» diye sordu. Mûsâ: «Hayır!» deyince, Yüce Allah ona: «Aksine kulumuz Hızır senden daha âlimdir» diye vahyetti. Mûsâ onun yanına nasıl gidebileceğini sorunca Yüce Allah balığı kendisine bir işaret yaptı ve ona: «Balığı kaybettiğin yere dön, onu orada bulacaksın!» denildi. Mûsâ, balığın denizdeki izlerini takip ediyordu. Hizmetçisi ona: «Kayaya vardığımızda balığı orada unutmuştum. Bana onu unutturan da şeytandır» deyince, Mûsâ: «İstedığımız zaten buydu» karşılığını verdi ve hemen geldikleri yoldan geri döndüler. Hızır’ı da orada buldular. Aralarında da Yüce Allah’ın, Kitâb’ında zikrettiği olaylar yaşandı.”¹

¹ Hadis ayrıca 78, 122, 2267, 2728, 3278, 3400, 3401, 4725, 4726, 4727, 6672 ve 7478’de

Muhammed, Muhammed b. Ğureyr b. el-Velîd el-Kureşî ez-Zührî el-Medenî'dir. Sonradan Semerkant'a gelip yerleşmiştir.

Yâkub, Yâkub b. İbrâhîm b. Sa'd el-Kureşî el-Medenî ez-Zührî'dir. Bağdat'ta ikamet etmiş ve hicri 208 yılının Şevvâl ayında orada vefat etmiştir.

Yâkub'un babası, İbrâhîm b. Sa'd b. İbrâhîm b. Abdirrahman b. Avf'tır.

Sâlih, tâbiûndan Sâlih b. Keysân el-Medenî'dir. 160 kûsur yaşındayken vefat etmiştir.

İbn Şihâb, İbn Şihâb ez-Zührî'dir.

Ubeydullah, Ubeydullah b. Abdillâh b. Utbe'dir. Fukahâ-i Seb'a'dan biridir.

H. Mûsa'nın, Kur'ân'da zikredilen ve kendisiyle buluşmayı dilediği yol arkadaşının kim olduğu konusunda İbn Abbâs'la Hur b. Kays b. Hısn tartıştılar. İbn Abbâs bu kişinin Hızır olduğunu söylüyordu. Hur b. Kays'ın ise bu kişinin kim olduğuna yönelik ne dediği zikredilmemiştir. İbn Hacer: "Bu hadisin hiçbir kanalında Hur'un bu konudaki görüşüne yönelik bir şey bulabilmiş değilim" demiştir.

İkisi bu konuda tartışırken oradan Ubey b. Ka'b geçti. Ubey, Ebu'l-Münzir el-Ensârî'dir. Hicri 19 veya 20 veya 30 yılında vefat etmiştir.

İbn Abbâs onu görünce seslenip çağırdı. Bazıları bunu açıklarken edebi ve saygısından dolayı İbn Abbâs'ın kalkıp yanına gittiğini ve bu konuyu sorduğunu söylemiştir. Ancak aradaki tartışmayı sonuca bağlayıp çözmek için İbn Abbâs'ın onu çağırmasında da herhangi bir saygısızlık yoktur. Başka bir rivayette: "Ubey b. Ka'b oradan geçerken İbn Abbâs ona: «Ey Ebu't-Tufayl! Yanımıza gel!» diye seslendi" denilir ki burada İbn Abbâs'ın onu yanlarına çağırması açık bir şekilde ifade edilmiştir.

Ubey gelince İbn Abbâs ona, H. Mûsa'nın kendisiyle buluşmayı dilediği yol arkadaşının kim olduğu konusunda Hur ile tartıştıklarını söyledi ve bu konuda Resûlullah'tan (sallallahu aleyhi vesellem) bir şey işitip işitmediğini sordu. Ubey de Resûlullah'ın (sallallahu aleyhi vesellem) bu konuyu zikrettiğini ona söyledi.

Ubey'in Resûlullah'tan (sallallahu aleyhi vesellem) naklen bildirdiğine göre H. Musa, İsrail oğullarından bir toplulukla birlikte oturuyordu. İsrâil oğulları, H.

Yâkub'un çocuklarıdır. Hz. Yâkub'un 12 oğlu vardı ve tüm İsrâil oğulları onların soyundan gelmiştir.

Bu şekilde oturlurken adamın biri geldi ve Hz. Mûsa'ya kendisinden daha âlim birini bilip bilmediğini sordu. Hz. Mûsa kendisinden daha âlim birini bilmediğini söyledi. İbn Hacer: "Hz. Mûsa'ya bu soruyu soran adamın ismini bulabilmiş değilim" demiştir.

Başka rivayetlerde ise adamın Hz. Mûsa'ya: "İnsanların en âlimi kimdir?" diye sorduğu, Hz. Mûsa'nın da: "Benim" karşılığını verdiği zikredilir.

Yüce Allah onun bu şekilde cevap vermesine kızmış ve hem onu uyarmak, hem de ondan sonra gelenlere bu konuda örnek olmak için: "Aksine kulumuz Hızır senden daha âlimdir" diye vahy etmiştir. Zira Hz. Mûsa'yı örnek alıp başkaları da kendilerini bu şekilde tezkiye edip kendini helak edebilir. Bu kıssa da özellikle zamanımızda: "İnsanların en âlimi benim!" sözünü dillerinden düşürmeyen kişilere verilmiş en güzel karşılıktır. Hz. Mûsa'yı Hızır'a arkadaş etmek de ona bir şeyleri öğretmek için değil tedip etmek içindi.

Yüce Allah ona bu şekilde vahy ederek gayb ve kudrete yönelik kendisinden daha bilgili birinin bulunduğunu bildirmiştir. Zira peygamberler de gayba ve Allah'ın kudretine yönelik sadece kendilerine bildirildiği kadarıyla bilgi sahibidirler. Bundan dolayı peygamberlerin efendisi olan Peygamberimiz (sallallahu aleyhi vesellem) bu yönde: "*Rabbim! Ancak bana bildirdiğin kadarıyla biliyorum*" buyurmuştur. Yoksa peygamberliğin görevleri, sorumlulukları, şeriatla ilgili hükümler ve ümmetinin idaresi konusunda Hz. Mûsa'nın daha âlim olduğu konusunda şüphe yoktur.

Yüce Allah, Hz. Mûsa'ya bu konuda kesin konuşmamasını, Hızır'ın kendisinden daha âlim olduğunu söylemesini vahyetti. Ancak rivayette "Allah'ın kulu" yerine "Kulumuz" ifadesinin kullanılması bazılarında sorun teşkil etmiştir. Fakat olay Yüce Allah'tan hikaye edilerek nakledildiği için bu şekilde bir ifade kullanılmış, faziletinden dolayı da Hızır'a "kulumuz" denilerek Allah'a nisbet edilmiştir.

Hz. Musa, kendisinden daha âlim birinin olduğunu öğrenince Yüce Allah'tan onunla görüşmeyi istedi. Yüce Allah da Hızır'ı bulacağı yeri bildirmek için balığı bir işaret olarak kıldı ve balığı kaybettiği yerde onu bulacağını söyledi.

Zira rivayete göre Hz. Musa, Hızır'a nasıl ulaşabileceğini sorunca, Yüce Allah: "Onu deniz sahilinde ara" buyurdu. Hz. Musa: "Rabbim! Onu nasıl bulacağım?" diye sorduğunda, Yüce Allah: "Bir balık alır ve onu bir zembilin içinde taşırsın. Balığı kaybettiğin yerde de onu bulacaksın" buyurdu.

Hızır'ın yanında da onun hizmetini gören Yuşa b. Nûn vardı. Hz. Mûsa yolda Nehru'z-Zeyt'in berisinde bulunan kayanın yanında dinlenip uyudu. Uyurken kızartılmış olan balık bir mucize olarak hareketlenip zembilin içinden denize atladı.

Rivayete göre Yûşa, zembilin içine balığın yanında ekmek de koymuştu. Gece vakti Hayat Pınarı adında bir su kaynağının başında mola verdiler. Balık bu pınarın suyunun serinliğini alınca canlandı. Başka bir rivayete göre Yûşa o sudan abdest almış, abdest alırken balığın üzerine su sıçrayınca balık canlanıp denize atlamıştır.

Hızır'ın yemek için balığı isteyince, hizmetçisi Yûşa, kayanın yanında balığı kaybettiğini veya unuttuğunu söyledi ve bu unutmalarının şeytandan kaynaklandığını dile getirdi. Hz. Mûsa ise bekledikleri işaretin bu olduğunu söyledi ve geldikleri yolu aynen takip ederek kayanın yanına geri döndüler. Kayanın yanında da Hızır'la karşılaştılar. Bu karşılaşmadan sonra aralarında geçen olaylar da Kehf Suresi'nde "Mûsa ona: «Sana öğretilen ilimden bana da öğretmen için peşinden gelebilir miyim?» dedi"¹ âyetinden başlayarak zikredilmiştir. Doğrusunu da Allah bilir.

۱۷ - باب قَوْلِ النَّبِيِّ ﷺ «اللَّهُمَّ عَلِّمَهُ الْكِتَابَ»

17- RESÛLULLAH'IN (sallallahu aleyhi vesellem):

"Allahım! Ona Kitâb'ı öğret" SÖZÜ

Burada Kitâb'dan kasıt Kur'ân'dır. Bir önceki hadise dayanarak başlıkta kastedilen kişinin İbn Abbâs olma ihtimali vardır. Zira Hur b. Kays ile tartışmasında İbn Abbâs'ın onu yenmesinin Resûlullah'ın (sallallahu aleyhi vesellem) bu duası sayesinde olduğuna işaret vardır. Ya da başlık altında zikredilen hadisi başlığa çekmiş ve hadis İbn Abbâs hakkında söylenmiş olsa da ona has olmadığını, genel olduğunu ifade etmek istemiştir.

¹ Kehf Sur. 66

٧٥ - حَدَّثَنَا أَبُو مَعْمَرٍ قَالَ حَدَّثَنَا عَبْدُ الْوَارِثِ قَالَ حَدَّثَنَا خَالِدٌ عَنْ عِكْرِمَةَ عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ قَالَ ضَمَّنِي رَسُولُ اللَّهِ ﷺ وَقَالَ «اللَّهُمَّ عَلِّمْنِي الْكِتَابَ» . أطرافه ١٤٣ ، ٣٧٥٦ ، ٧٢٧٠ - تحفة ٦٠٤٩

75- “Ebû Ma’mer — Abdolvâris — Hâlid — İkrime” isnâdıyla İbn Abbâs şöyle demiştir: Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem) beni kucakladı ve: “Allahım! Ona Kitâb’ı öğret” diye dua etti.¹

Ebû Ma’mer, Abdullah b. Amr b. Ebî'l-Haccâc el-Basrî el-Minkarî'dir. İbn Maîn tarafından güvenilir bulunmuştur. Hicri 229 yılında vefat etmiştir.

Abdolvâris, Abdolvâris b. Saîd b. Zekvân et-Temîmî el-Anberî Ebû Abdillâh el-Basrî'dir. Hicri 180 yılında vefat etmiştir.

Hâlid, tâbiünden Hâlid b. Mihrân el-Hazzâ'dır. İbn Maîn ve Ahmed tarafından güvenilir bulunmuştur. Hicri 141 yılında vefat etmiştir.

İkrime, İkrime b. Abdillâh el-Medenî'dir. Haricilere yakın görüşlerinden dolayı tenkide uğramıştır. Buhârî sahih olan çoğu rivayetine itibar etmiştir. Hicri 105 veya 106 veya 107 yılında vefat etmiştir.

Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem), İbn Abbâs'ı kucaklamış veya ona sarılmış ve: “Allahım! Ona Kitâb’ı öğret” diye dua etmiştir. Burada Kitâb’dan kasıt Kur’ân’dır. Öğretmekten kasıt da lafzının öğretilmesidir. Zira Kur’ân’ın lafızları kendi anlamlarını verecektir.

Tirmizî ve Nesâî’nin Atâ kanalıyla İbn Abbâs’tan bildirdiklerine göre Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem) iki defa kendisine hikmetin verilmesi için dua etmiştir.

Beğavî’nin *Mu’cemu’s-Sahâbe*’de İbn Ömer’den bildirdiğine göre Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem) İbn Abbâs’ın başını okşamış ve: “Allahım! Onu dinde fakih kıl ve Kitâb’ın tevilini öğret” diye dua etmiştir. Tâvus ise bunu rivayet ederken Resûlullah’ın (sallallahu aleyhi vesellem), başını okşadığını ve: “Allahım! Ona hikmeti ve Kitâb’ın tevilini öğret” diye dua ettiğini zikreder.

¹ Hadis ayrıca 143, 3756 ve 7270’te geçmektedir. Müslim (2477)

Resûlullah'ın (sallallahu aleyhi vesellem) bu duasına icabet edilmiş ve bu icabet de kendini göstermiştir. Zira İbn Abbâs ilmin denizi, ümmetin âlimi, müfessirlerin imamı ve Kur'ân'ın tercümanı olmuştur.

۱۸ - بَابُ مَتَى يَصِحُّ سَمَاعُ الصَّغِيرِ

18- KÜÇÜĞÜN HADİS İŞİTMESİ NE ZAMAN SAHİH SAYILIR?

Buhârî'nin bu başlıktan kastı, bir hadisin nakli için buluğa ermenin şart olmadığıdır.

۷۶ - حَدَّثَنَا إِسْمَاعِيلُ بْنُ أَبِي أُوَيْسٍ قَالَ حَدَّثَنِي مَالِكٌ عَنِ ابْنِ شِهَابٍ عَنْ عُبَيْدِ اللَّهِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عُتْبَةَ عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عَبَّاسٍ قَالَ أَقْبَلْتُ رَاكِبًا عَلَى حِمَارٍ أَتَانِ ، وَأَنَا يَوْمَئِذٍ قَدْ نَاهَزْتُ الْإِحْتِلَامَ ، وَرَسُولُ اللَّهِ ﷺ يُصَلِّي بِمَنْبِي إِلَى غَيْرِ جِدَارٍ ، فَمَرَرْتُ بَيْنَ يَدَيْ بَعْضِ الصَّفِّ وَأَرْسَلْتُ الْأَتَانَ تَرْتَعُ ، فَدَخَلْتُ فِي الصَّفِّ ، فَلَمْ يُنْكَرْ ذَلِكَ عَلَيَّ أَطْرَافَهُ ۹۳ ۴ ،

۵۸۳۴ - تحفة ۴۴۱۲ ، ۱۸۵۷ ، ۸۶۱

76- “İsmâîl b. Ebî Uveys — Mâlik — İbn Şihâb — Ubeydullah b. Abdillâh b. Utbe” isnâdıyla Abdullah b. Abbâs şöyle demiştir: “Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem) Minâ'da önünde bir duvar olmadan namaz kıldırıyordu. Ben de buluş çağına girmek üzereydim. Dişi bir merkep üzerinde gelip saflardan birinin önünde durdum. Merkebi otlanması için salıp safa girdim. Bu yaptığıma kimse ses çıkarmadı.”¹

Mâlik, Mâlik b. Enes'tir.

İbn Şihâb, İbn Şihâb ez-Zührî'dir.

Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem) Minâ'da namaz kıldırırken İbn Abbâs dişi bir merkep üzerinde geldi. “Himâr” ifadesi hem erkek, hem de dişi merkepler için kullanıldığından rivayette merkebin dişi olduğunu belirten “atân” lafzı kullanılmıştır. Dişil anlamı veren “himâre” ifadesinin kullanılmamasına gelince bu konuda Aynî şöyle der: “Bunun en makul cevabı «himâre» ifadesinin melez atlar için de kullanılmasıdır. Rivayette «himâre» ifadesi kullanılsaydı İbn

¹ Hadis ayrıca 493, 861, 1857 ve 4412'de geçmektedir. Müslim (504)

Abbâs'ın melez bir ata binip geldiği zannedilebilirdi. Böylesi bir yanlış anlamının önüne geçmek için dişi merkep anlamına gelen «atân» lafzı kullanılmıştır.

İbnu'l-Esîr ise buradaki merkebin dişi olduğunun özellikle belirtilmesinin başka bir şeye de delâlet ettiğini söyler. O da namaz kılan kişinin önünden geçen kadınların namazı bozmayacağıdır. Zira kadınlar merkepten daha saygındırlar. Ancak İbnu'l-Esîr'in bu görüşüne itiraz edilmiş, namazı bozan şeyin sadece dişilik olmadığı, bu konuda şehvete sebep olan beşeri dişilik kaydının bulunduğu söylenmiştir.

Bu olay yaşandığında İbn Abbâs buluş çağına girmemişti, ama yaklaşmıştı. Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem) Minâ'da Müslümanlara namaz kıldırıyordu. Önünde de duvar bulunmuyordu. Buradaki duvardan kasıt Şâfiî'ye göre sütredir. Yani Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem) önünde sütre olarak bir şey olmadan namazı kıldırıyordu. Rivayetin zahirinden anlaşılan budur. Zira İbn Abbâs da namaz kılan kişinin önünden geçmenin namazı bozmayacağına dair delil olarak bu olayı aktarmıştır. Bezzâr'ın rivayeti de bunu desteklemektedir. Zira Bezzâr bunu: “Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem) farz namazı önünde sütre olmadan kıldırıyordu” lafzıyla nakleder.

İbn Abbâs gelip safların önünde durmuş, merkebinin otlanması için bırakıp namaz kılmak üzere safa girmiştir. Bu yaptığına da namaz sonrası ne Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem), ne de ashâbdan kimsenin ses çıkarmadığını ve onu yadırgamadığını söylemiştir.

Buhârî bu rivayeti başlığına delil olarak kullanmıştır. O da bir hadisi dinlemek için tam ehliyetin şart olmadığı, ehliyetin nakletmede şart sayıldığıdır. Bu konuda köle, fasık ve kâfir de aynı hükümdedir.

Buhârî bu hadisi çocuğun hadis işitmesi başlığı altında zikretse de hadiste bir şeyi işitme durumu yoktur. İbn Abbâs'ın, namaz kılanların önünden geçmesine itiraz edilmemesi durumu vardır. Bu da bunun caiz olduğu yönünde Resûlullah'ın (sallallahu aleyhi vesellem) sözü hükmündedir. Başlıktaki küçük ifadesinden kasıt, buluşa ermemiş çocuktur. Bunun “küçük çocuk” şeklinde dillendirilmesi de daha açıklayıcı olma bâbındandır.

۷۷ - حَدَّثَنِي مُحَمَّدُ بْنُ يُوسُفَ قَالَ حَدَّثَنَا أَبُو مُشِيرٍ قَالَ حَدَّثَنِي مُحَمَّدُ بْنُ حَرْبٍ حَدَّثَنِي الزُّبَيْدِيُّ عَنِ الزُّهْرِيِّ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ الرَّبِيعِ قَالَ عَقَلْتُ مِنَ النَّبِيِّ ﷺ حُجَّةً بَجَّهَا فِي وَجْهِهِ وَأَنَا ابْنُ خَمْسِ سِنِينَ مِنْ دَلْوٍ اطْرَافُهُ ١٨٩ ، ٨٣٩ ، ١١٨٥ ، ٦٣٥٤ ، ٦٤٢٢ - تحفة ١١٢٣٥

77- "Muhammed b. Yûsuf — Ebû Müshir — Muhammed b. Harb — Zübeydî — Zührî" isnâdıyla Mahmûd b. er-Rabî' şöyle demiştir: "Beş yaşlarımdayken Resûlullah'ın (sallallahu aleyhi vesellem) bir kovadan ağzına su alarak yüzüme püskürttüğünü hatırlarım."¹

Muhammed, Beyhakî'nin dediğine göre Muhammed b. Yûsuf el-Bîkendî'dir. Başkaları ise onun Muhammed b. Yûsuf el-Fezârî olduğunu söylemiştir. Ancak Fezârî'nin Ebû Müshir'den rivayeti yoktur.

Ebû Müshir, Abdula'lâ b. Müshir el-Ğassânî ed-Dimaşkî'dir. Hicri 218 yılında Bağdat'ta vefat etmiştir. Buhârî onunla karşılaşmış ve az da olsa ondan hadis dinlemiştir.

Muhammed b. Harb, Muhammed b. Harb el-Havlânî el-Hımsî'dir. Hicri 174 yılında vefat etmiştir.

Ebû Müshir'in Muhammed b. Harb'den naklettiği bu hadisi Nesâî'de geçtiği üzere Muhammed b. el-Musaffâ da rivayet etmiştir. Beyhakî'nin *Medhal*'inde geçtiği üzere İbn Cavsâ da Seleme b. el-Halîl ve İbnu't-Takî'den, onlar da Muhammed b. Harb'den rivayet etmişlerdir. Hadisi Ebû Müshir dışında üç kişi de Muhammed b. Harb'den rivayet ettiğine göre Ebû Müshir'in bu rivayette tek kaldığı iddiası geçersiz olur.

Zübeydî, Ebu'l-Huzeyl Muhammed b. el-Velîd b. Âmir eş-Şâmî el-Hımsî'dir. Hicri 147 veya 148 yılında Şam'da vefat etmiştir.

Zührî, Muhammed b. Müslim b. Şihâb'dır.

Mahmûd, Mahmûd b. er-Rabî' b. Surâka el-Ensârî el-Hazrecî el-Medenî'dir. Hicri 99 yılında 93 yaşındayken Kudüs'te vefat etmiştir.

¹ Hadis ayrıca 189, 839, 1185, 6354 ve 6422'de geçmektedir.

Mahmûd b. er-Rabî'nin evlerinde su kuyusu vardı. Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem) bu kuyudan doldurulmuş bir kovadan ağzına su alıp Mahmûd'un yüzüne püskürtmüştür. Mahmûd beş yaşlarındayken olan bu olayı hatırladığını söylemiştir. Resûlullah'ın (sallallahu aleyhi vesellem) bunu yapması da ya Mahmûd'la şakalaşmak için ya da diğer sahabe çocuklarına da yaptığı gibi onu bereketli kılmak içindir.

Buhârî beş yaşındaki bir çocuğun hadis işitebileceğine delil olarak böylesi bir sünneti Resûlullah'ın (sallallahu aleyhi vesellem) söylediği bir söz gibi burada nakletmiştir.

İbn Ebî Sufra ise buna itiraz ederken, Buhârî'nin, Hendek savaşı sırasında Resûlullah'ın (sallallahu aleyhi vesellem) Kurayza oğullarına gidip gelmesini gören ve henüz dört veya beş yaşlarında olan İbnu'z-Zübeyr'in hadisini bu başlıkta zikretmediğini söyler. İbn Ebî Sufra'ya göre Mahmûd'un rivayetinde de Resûlullah'tan (sallallahu aleyhi vesellem) bir şey işitildiğine dair bir şey yoktur. Dolayısıyla İbnu'z-Zübeyr'in rivayetine burada yer vermek daha tercihe şayandır.

İbnu'l-Müneyyir buna şu cevabı verir: “Buhârî yaşanan herhangi bir olayı değil, sâbit olan nebevi sünnetleri nakletmek istemiştir. Mahmûd da burada sünnet olan bir uygulamayı nakletmiştir. Zira Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem) ağzıyla aldığı suyu onun yüzüne püskürtmüştür. Asgari Mahmûd'un Resûlullah'ı (sallallahu aleyhi vesellem) görmesi onun sahabilerden biri olduğunu bize göstermektedir. İbnu'z-Zübeyr'in kıssası ise bu başlıkta yer alacak şekilde herhangi bir nebevi sünnet içermez.”

Bu hadisten çıkarabileceğimiz fıkhi hükümlere gelince, küçük çocukların hadis meclislerine getirilmesi caizdir. Hadis işitmede asgari yaş beştir. Kâdî İyâd da bu görüşü hadis âlimlerine dayandırmıştır.

İbnu's-Sabbâğ: “Müteahhirundan olan hadis âlimleri de hadis yazımında bunu ölçü olarak almışlar, beş ve üzeri yaşta olanlardan hadis yazmışlardır” demiştir.

Kâdî İyâd ayrıca bu olay yaşandığında Mahmûd'un henüz dört yaşında olduğunu söylemiştir. Bundan dolayı çoğu kişi dört yaşındaki çocuğun da hadis işitmesini yerinde görmeye başlamıştır. Ancak yaşta bu ölçü sadece Arap olanlar için geçerlidir. Arap olmayan çocuklar için de yaş sınırı yedidir.

İbn Hacer, *el-Feth*'te şöyle der: "Hadiste beş yaşında olanlara hadis dinletmeye dair herhangi bir şey yoktur. Bu konuda itibar edilmesi gereken de yaş değil anlayıştır. Duyduğu şeyi anlayabilen kişiye beş yaşından küçük olsa da hadis dinletilir. Aksi halde dinletilmez."

۱۹ - بَابُ الْخُرُوجِ فِي طَلَبِ الْعِلْمِ

19- İLİM ÖĞRENMEK İÇİN YOLCULUĞA ÇIKMAK

وَرَحَلَ جَابِرُ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ مَسِيرَةَ شَهْرٍ إِلَى عَبْدِ اللَّهِ بْنِ أَنَسٍ فِي حَدِيثٍ وَاحِدٍ .

Câbir b. Abdillâh, Abdullah b. Uneys'ten tek bir hadis öğrenmek için bir aylık yol gitmiştir.

Başlık ilim öğrenmek için yolculuk etmekle ilgilidir. Câbir b. Abdillâh da sadece bir hadis için bir aylık mesafede olan Abdullah b. Uneys'in yanına yolculuk etmiştir. Câbir b. Abdillâh, Ensâr'dan bir sahabidir. Abdullah b. Uneys de Cüheyne kabilesindendir. Hicri 54 yılında Muâviye'nin hilafeti zamanında Şam'da vefat etmiştir.

Câbir b. Abdillâh'ın Abdullah b. Uneys'ten bildirdiğine göre Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem): "Yüce Allah kullarını haşr ettikten sonra uzak yakın herkesin duyabileceği bir şekilde şöyle seslenir..." buyurmuştur. Buhârî bu hadisi *el-Edebu'l-Müfred*'de mevsûl olarak da zikretmiştir. Bu hadiste: "Câbir, Abdullah b. Uneys'in Resûlullah'tan (sallallahu aleyhi vesellem) bir hadisi işittiğini öğrenince bir deve satın alıp yanına doğru yola çıktı. Bir ay boyunca yol gittikten sonra yanına ulaştı ve bu hadisi ondan dinledi..." denilir. Aynısını Ahmed ve Ebû Ya'lâ da rivayet etmiştir.

۷۸ - حَدَّثَنَا أَبُو الْقَاسِمِ خَالِدُ بْنُ خَلْفٍ قَالَ حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ حَرْبٍ قَالَ قَالَ الْأَوْزَاعِيُّ أَخْبَرَنَا الزُّهْرِيُّ عَنْ عُبَيْدِ اللَّهِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عُتْبَةَ بْنِ مَسْعُودٍ عَنْ ابْنِ عَبَّاسٍ أَنَّهُ تَمَارَى هُوَ وَالْحُرُّ بْنُ قَبَسٍ بْنِ حِصْنِ الْفَزَارِيِّ فِي صَاحِبِ مُوسَى ، فَمَرَّ بِهِمَا أَبِيُّ بْنُ كَعْبٍ ، فَدَعَا ابْنَ عَبَّاسٍ فَقَالَ إِنِّي تَمَارَيْتُ أَنَا وَصَاحِبِي هَذَا فِي صَاحِبِ مُوسَى الَّذِي سَأَلَ السَّبِيلَ إِلَى لُقْيِهِ ، هَلْ سَمِعْتَ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ يَذْكُرُ شَأْنَهُ فَقَالَ أَبِيُّ نَعَمْ ، سَمِعْتُ النَّبِيَّ ﷺ يَذْكُرُ شَأْنَهُ

يَقُولُ « بَيْنَمَا مُوسَى فِي مَلَأٍ مِنْ بَنِي إِسْرَائِيلَ ، إِذْ جَاءَهُ رَجُلٌ فَقَالَ أَتَعْلَمُ أَحَدًا أَعْلَمَ مِنْكَ قَالَ مُوسَى لَا . فَأَوْحَى اللَّهُ عَزَّ وَجَلَّ إِلَى مُوسَى بَلَى ، عَبْدُنَا خَضِرٌ ، فَسَأَلَ السَّبِيلَ إِلَى لُقْيِهِ ، فَجَعَلَ اللَّهُ لَهُ الْخُوتَ آيَةً ، وَقِيلَ لَهُ إِذَا فَقَدْتَ الْخُوتَ فَارْجِعْ ، فَإِنَّكَ سَتَلْقَاهُ ، فَكَانَ مُوسَى عَلَيْهِ السَّلَامُ يَتَّبِعُ أَثَرَ الْخُوتِ فِي الْبَحْرِ فَقَالَ فَتَى مُوسَى لِمُوسَى أَرَأَيْتَ إِذْ أَوْنَيْنَا إِلَى الصَّخْرَةِ فَإِنِّي نَسِيتُ الْخُوتَ ، وَمَا أَنْسَانِيهِ إِلَّا الشَّيْطَانُ أَنْ أَذْكُرَهُ . قَالَ مُوسَى ذَلِكَ مَا كُنَّا نَبْغِي فَارْتَدَّا عَلَى آثَارِهِمَا قَصَصًا ، فَوَجَدَا خَضِرًا ، فَكَانَ مِنْ شَأْنِهِمَا مَا قَصَّ اللَّهُ فِي كِتَابِهِ »

أطرافه ٧٤ ، ١٢٢ ، ٢٢٦٧ ، ٢٧٢٨ ، ٣٢٧٨ ، ٣٤٠٠ ، ٣٤٠١ ، ٤٧٢٥ ، ٤٧٢٦ ،

٤٧٢٧ ، ٦٦٧٢ ، ٧٤٧٨ - تحفة ٣٩

78- "Ebu'l-Kâsım Hâlid b. Haliy — Muhammed b. Harb — Evzaî — Zühri" isnâdıyla Ubeydullah b. Abdillâh b. Utbe b. Mes'ûd şöyle demiştir: İbn Abbâs, Hz. Mûsa'nın (yol) arkadaşının kim olduğu konusunda Hur b. Kays b. Hısn el-Fezârî ile tartıştı. Ubey b. Ka'b oradan geçince İbn Abbâs onu çağırdı ve: "Bu arkadaşım, Hz. Mûsa'nın, kendisiyle buluşmayı dilediği arkadaşı konusunda ihtilafa düştük. Resûlullah'ın (sallallahu aleyhi vesellem) bu konuda bir şeyler dediğini işittin mi?" diye sordu. Ubey: "Evet! Resûlullah'ın (sallallahu aleyhi vesellem) bu konuda şöyle dediğini işittim" dedi ve şöyle devam etti: "Mûsa, İsrâîl oğullarından bir topluluğun içindeyken yanına bir adam geldi ve: «Senden daha âlim biri var mı?» diye sordu. Mûsa: «Hayır!» deyince, Yüce Allah ona: «Aksine kulumuz Hızır var» diye vahyetti. Mûsa onun yanına nasıl gidebileceğini sorunca Yüce Allah balığı kendisine bir işaret yaptı ve ona: «Balığı kaybettiğin yere dön, onu orada bulacaksın!» denildi. Mûsa, balığın denizdeki izlerini takip ediyordu. Hizmetçisi ona: «Kayaya vardığımızda balığı orada unutmuştum. Bana onu unutturan da şeytandır» deyince, Mûsa: «İstediğimiz zaten buydu» karşılığını

verdi ve hemen geldikleri yoldan geri döndüler. Hızır'ı da orada buldular. Aralarında da Yüce Allah'ın, Kitâb'ında zikrettiği olaylar yaşandı.”¹

Ebu'l-Kâsım, Humus kadısı Hâlid b. Haliy el-Kilâî'dir.

Muhammed, Muhammed b. Harb el-Havlânî el-Hımsî'dir.

Evzaî, tebe-i tâbiînin önde gelenlerinden biri olan Ebû Amr Abdurrahman b. Amr b. Yuhmid'dir. Dimaşk'ta Firdevs kapısının dışında kalan Evza' kasabasına ya da Himyer veya Hemdân kabilelerinden birine nispet edilmiştir. Hicri 157 yılında vefat etmiştir.

Zührî, Muhammed b. Müslim'dir.

Mûsa b. İmrân'ın Kur'ân'da zikredilen ve kendisiyle buluşmayı dilediği yol arkadaşının kim olduğu konusunda İbn Abbâs'la Hur b. Kays b. Hısn tartıştılar. Daha önce geçen rivayette İbn Abbâs'ın onun Hızır olduğunu söylediği zikredilirken, burada bu ifade yer almamıştır.

İkisi bu konuda tartışırken oradan Ubey b. Ka'b geçti. İbn Abbâs onu görünce seslenip çağırdı. Ubey gelince İbn Abbâs ona, Hz. Mûsa'nın kendisiyle buluşmayı dilediği yol arkadaşının kim olduğu konusunda Hur ile tartıştıklarını söyledi ve bu konuda Resûlullah'tan (sallallahu aleyhi vesellem) bir şey işitip işitmediğini sordu. Ubey de Hz. Peygamber'in (sallallahu aleyhi vesellem) bu konuyu zikrettiğini ona söyledi.

Ubey'in Resûlullah'tan (sallallahu aleyhi vesellem) naklen bildirdiğine göre Hz. Musa, İsrail oğullarından bir toplulukla birlikte oturuyordu. Müslim'in rivayetinde Hz. Mûsa'nın onlara Allah'ın günlerini (nimet ve belalarını) anlattığı zikredilir. Bu sırada adamın biri geldi ve Hz. Mûsa'ya kendisinden daha âlim birinin olup olmadığını sordu. Hz. Mûsa kendisinden daha âlim birinin bulunmadığını söyledi.

Bunun üzerine Yüce Allah ona bazı konularda ondan daha âlim olan Hızır'ın bulunduğunu vahyetti. Hz. Musa, Yüce Allah'tan onunla görüşmeyi istedi. Yüce Allah da Hızır'ı bulacağı yeri bildirmek için balığı bir işaret olarak kıldı ve balığı kaybettiği yerde onu bulacağını söyledi.

¹ Müslim (2830)

Hız. Mûsa ve hizmetçisi yola çıktıklarında azık olarak ekmekle balık aldılar. Zira Hız. Mûsa'ya azık olarak balık alması söylenmiş ve aldığı bu balığı kaybettiği yerde Hızır'ı bulacağı bildirilmişti. Sabahları ve akşamları acıktıklarında oturup bunlardan yiyorlardı. Sahilde bulunan kayanın yanına vardıklarında balık denize atladı.

Balık denize atlayıp gitmeye başlayınca Hız. Mûsa bekledikleri işaretin bu olduğunu söyledi ve geldikleri yolu aynen takip ederek kayanın yanına geri döndüler. Hızır'ı suyun üzerinde bir yaygının üstünde dururken veya giysiyle ya da başka bir şeyle örtünmüş bir şekilde uyurken buldular. Bu karşılaşmadan sonra aralarında geçen olaylar Kehf Suresi'nde anlatılmıştır.

۲۰ - بَابُ فَضْلِ مَنْ عِلِمَ وَعَلَّمَ

20- İLİM ÖĞRENEN VE ÖĞRETENİN FAZİLETİ

۷۹ - حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ الْعَلَاءِ قَالَ حَدَّثَنَا حَمَّادُ بْنُ أَسَامَةَ عَنْ بُرَيْدِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ عَنْ أَبِي بُرْدَةَ عَنْ أَبِي مُوسَى عَنِ النَّبِيِّ ﷺ قَالَ « مَثَلُ مَا بَعَثَنِي اللَّهُ بِهِ مِنَ الْهُدَى وَالْعِلْمِ كَمَثَلِ الْغَيْثِ الْكَثِيرِ أَصَابَ أَرْضًا ، فَكَانَ مِنْهَا نَقِيعٌ قَبِلَتِ الْمَاءَ ، فَأَنْبَتَتِ الْكَلَّا وَالْعُشْبَ الْكَثِيرَ ، وَكَانَتْ مِنْهَا أَجَادِبُ أَمَكَّتِ الْمَاءَ ، فَتَفَعَّ اللَّهُ بِهَا النَّاسَ ، فَشَرِبُوا وَسَقَوْا وَزَرَعُوا ، وَأَصَابَتْ مِنْهَا طَائِفَةٌ أُخْرَى ، إِنَّمَا هِيَ قِيعَانٌ لَا تُمْسِكُ مَاءً ، وَلَا تُنْبِتُ كَلًّا ، فَذَلِكَ مَثَلُ مَنْ فَقِهَ فِي دِينِ اللَّهِ وَنَفَعَهُ مَا بَعَثَنِي اللَّهُ بِهِ ، فَعَلِمَ وَعَلَّمَ ، وَمَثَلُ مَنْ لَمْ يَرْفَعْ بِذَلِكَ رَأْسًا ، وَلَمْ يَقْبَلْ هُدَى اللَّهِ الَّذِي أُرْسِلْتُ بِهِ » . قَالَ أَبُو عَبْدِ اللَّهِ قَالَ إِسْحَاقُ وَكَانَ مِنْهَا طَائِفَةٌ قَبِلَتِ الْمَاءَ . قَاعٌ يَغْلُوهُ الْمَاءُ ، وَالصَّفْصَفُ الْمُسْتَوِى مِنَ الْأَرْضِ .

79- “Muhammed b. el-Alâ — Hammâd b. Usâme — Bureyd b. Abdillâh — Ebû Burde” isnâdıyla Ebû Mûsa'nın bildirdiğine göre Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem) şöyle buyurmuştur: “Yüce Allah'ın benimle gönderdiği hidayet ve ilim, bolca inen yağmura benzer. Bazen bu yağmur, suyu çeken bir yere iner. O yerde bolca ot ve çayır biter. Bazen de sert olan bir yere iner. Bu yer de suyu üzerinde tutar. Yüce Allah bu sudan insanları faydalandırır. Hem kendileri

içer, hem hayvanlarını sular, hem de ekin ekerler. Bazen de dümdüz olan yere iner. Bu yer ne suyu tutar, ne de üzerinde ot biter. Allah'ın dini hakkında bilgi sahibi olup Allah'ın benimle gönderdiklerinden faydalanan, onu öğrenip başkalarına öğreten kişi ile başını kaldırıp bunlara bakmayan ve Allah'ın benimle gönderdiği hidayeti kabul etmeyen kişinin durumu da buna benzer."

Ebû Abdillâh (Buhârî) der ki: İshâk bunu rivayet ederken "قَيْلَتْ" yerine "قَيْلَتْ" lafzını kullanmıştır. "قاع" ifadesi suyu üzerinde tutup biriktiren arazi parçası anlamındadır. "صَفْصَف" ifadesi de dümdüz arazi anlamındadır.¹

Muhammed b. el-Alâ, künyesi Ebû Kureyb'dir. İsminden çok künyesiyle meşhurdur. Hicri 248 yılında vefat etmiştir.

Hammâd, Hammâd b. Usâme b. Yezîd el-Hâşimî el-Kureşî el-Kûfî'dir. Hicri 201 yılında 80 yaşındayken vefat etmiştir.

Ebû Burde, Ebû Mûsa el-Eş'arî'nin oğludur.

Ebû Mûsa, Ebû Mûsa el-Eş'arî'dir.

Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem), Yüce Allah'ın kendisiyle gönderdiği hidayet ile ilmi bolca yağın yağmura benzetmiştir. Bu yağmur bazen suyu içine çeken ve içinde tutan bir toprağa iner. Bundan dolayı o yerde bolca çayır biter ve bitkiler yetişir.

Hattâbî'nin yanında ise "suyu çeken yer" anlamındaki "*nakiyyetun*" yerine "*sağibetun*" lafzı yer alır. Bu da dağ başlarında veya kaya üzerinde olan su birikintileridir. Kâdî İyâd ise Hattâbî'deki bu lafza itiraz etmiş ve: "Hadiste ot ve çayır bitiren yerler örnek verilmiştir. Dağ başlarında ve kaya üzerinde olan su birikintilerinde ise ot ve çayır bitmez" demiştir.

Bazen bu yağmur içine suyu çekmeyen ve ot bitirmeyen yerlere iner. Bu yerler suyu üzerinde tutar. Bu sudan insanlar ve hayvanlar içer, ekinler sulanır. Bazen de yağmur dümdüz ve kaygan olan yerlere düşer. Bu yerler de ne suyu tutar, ne de ot ve çayır bitirir.

¹ Müslim (2282)

Allah'ın dini hakkında bilgi sahibi olan, Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem) aracılığıyla insanlara gönderdiklerinden faydalanan, bunları öğrenip başkalarına öğreten kişi yağmur suyunu alan yer gibidir.

Yüce Allah'ın Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem) aracılığıyla gönderdiği şeyleri öğrenmek ve öğretmek iki çeşittir. Birincisi; kişinin bunları öğrenmesi, onlarla amel edip başkalarına da öğretmesidir. Bu kişi yağmur suyunu içine çeken, hem kendi faydalanıp hem de başkalarını faydalandıran yer gibidir.

İkincisi; bu ilimleri öğrenen, başkalarına öğreten, bu yönde bütün zamanını harcayan ancak nafileleri yerine getirmeyen veya bildiklerini iyice kavrayamayan kişidir. Bu kişi de suyu üzerinde tutan ve insanlara faydalar sağlayan yer gibidir.

Kibre kapılıp ilme dönüp bakmayan, ondan yüz çevirenler, yani Müslüman olmasına rağmen ilim öğrenmeyen veya öğrenmesine rağmen onunla amel etmeyen ve başkalarına öğretmeyen kişiler killi toprağa benzerler. Böylesi yerler üzerindeki suyu bozar ve başkalarının kullanmasına da olanak vermezler.

Yüce Allah'ın Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem) aracılığıyla gönderdiği hidayeti kabul etmeyenler, yani İslam'a girmeyenler, İslam'ı ıstısmesine rağmen inkâr edenler üzerinde su tutmayan dümdüz ve kaygan yer gibidir. Bu yerler de aldığı yağmuru üzerinde tutmaz, kimseye faydası dokunmadan bu su akıp gider.

Bedruddîn ed-Demâmînî *Mesâbîhu'l-Câmi'*de şöyle der: “Hidayet ve ilmin yağmura benzetilmesi teşbih-i müfred bi-mürekkeb (tekil olanın birleşik olana benzetilmesi) türü bir teşbihtir. Yani burada bir tek şeyin birkaç şeye benzetilmesi durumu vardır. Benzeyen konumundaki hidayet ve ilim müfreddir. Bunlardan her birinin benzetildiği şey ise bol yağmur, suyu içine çekip ot ve çayır bitiren yer, suyu üzerinde tutan, insanların, hayvanların ve ekinlerin su ihtiyacını karşılayan yer, suyu üzerinde tutmayan ve ne ot ne de çayır bitiren yer gibi bir çok şeyden oluşmuştur, yani mürekkeptir. Hadiste Allah'ın dini hakkında bilgi sahibi olup Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem) aracılığıyla gönderdiklerinden faydalanan, onu öğrenip başkalarına öğreten kişi, yağmur suyunu içine çeken ve ot ile çayır bitiren yere benzetilmiştir. Başını kaldırıp bunlara bakmayan ve Allah'ın Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem) aracılığıyla gönderdiği hidayeti kabul etmeyen kişi de suyu üzerinde tutmayan dümdüz

ve kaygan yere benzetilmiştir. Peki, arada bulunan ve suyu üzerinde tutan yer ile ilgili kısma neden değinilmemiştir, diye sorulabilir. Cevap olarak şöyle denilebilir: Belki de iki kısımdan en üst ve en alt olanlar zikredilmiş ve yapılan benzetme üzerinden aradaki kısmın anlaşılacağı düşünülmüştür. Ya da «Allah'ın dini hakkında bilgi sahibi olan» bir kısım, «Allah'ın Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem) aracılığıyla gönderdiklerinden faydalanan» bir kısım, geriye kalan da bir kısımdır.”

Başkaları ise cevap olarak şöyle demiştir: “Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem), kendisi aracılığıyla gönderilen dini, ihtiyaç anında insanlara gönderilen yağmura benzetmiştir. Zira Resûlullah'ın (sallallahu aleyhi vesellem) gönderilmesinden önce insanların durumu da yağmur bekleyen insanların durumuna benzemektedir. Yağmurun ölü arazileri ihya etmesi gibi dini ilimler de ölü kalpleri ihya eder. Sonrasında Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem) kendisini dinleyenleri yağmuru farklı şekillerde alan toprak parçalarına benzetmiştir.”

Hadisin ravileri Kufelidir. Buhârî hadisi sadece burada tahrir etmiştir. Müslim *Faziletler*, Nesâî de *İlim* konusu içinde rivayet etmiştir.

Buhârî'nin dediğine göre İshâk bunu rivayet ederken suyu çeken anlamındaki “قَبِلْتُ” yerine “قَبِلْتُ” lafzını kullanmıştır. Bu da öğle sıcaklığında suyu içine çekip içen arazi anlamındadır.

İshâk, İbn Râheveyh olarak bilinen İshâk b. İbrâhîm b. Mahled el-Hanzalî el-Mervezî'dir. Hicri 238 yılında Nisabur'da vefat etmiştir. İbnu's-Seken'in de dediğine göre Buhârî'de sadece “İshâk” olarak zikredilen isimlerde kastedilen kişi İbn Râheveyh'tir.

Sonunda Buhârî, Tâhâ Suresi'nin 106. âyetine de gönderme yaparak hadiste geçen “قَاعٌ” ifadesini suyu üzerinde tutup biriktiren arazi parçası olarak açıklamıştır. Hadiste bulunmayan ancak söz konusu âyette zikredilen “مَصْفُوفٌ” ifadesinin de dümdüz arazi anlamında olduğunu söylemiştir. Zira Buhârî adeti üzere hadiste geçen bazı lafızları Kur'ân'da geçtiği şekliyle açıklamaya çalışır.

۲۱ - بَابُ رَفْعِ الْعِلْمِ وَظُهُورِ الْجَهْلِ

21- İLMİN KALDIRILMASI VE CEHALETİN YAYILMASI

وَقَالَ رَبِيعَةُ لَا يَنْبَغِي لِأَحَدٍ عِنْدَهُ شَيْءٌ مِنَ الْعِلْمِ أَنْ يُضَيِّعَ نَفْسَهُ .

Rabîa der ki: “İlimden bir şey bilen kişiye bu ilmi heba etmesi yakışmaz.”

İlmin kaldırılması doğal olarak cehaletin de yaygınlaşmasına sebep olacaktır.

Râbîa, anlayış sahibi ve ilim öğrenme kabiliyeti olan kişinin bu yönünü ihmal edip heba etmemesi gerektiğini, böylesi bir şeyin ilmin kaldırılmasına, doğal sonucu olarak da cehaletin yayılmasına sebep olacağını söylemiştir.

Rabîa, Rabîa b. Ebî Abdîrrahman el-Medenî’dir. Tâbiûndandır ve imam Mâlik’in hocalarındandır. Görüş belirtme ve içtihatla çok uğraştığı için Rabîatu’r-Rey olarak isimlendirilmiştir. Hicri 136 yılında Medine’de vefat etmiştir. Onun bu sözünü mevsûl olarak Hatîb Câmi’de, Beyhakî de Medhal’de zikretmiştir.

۸۰ - حَدَّثَنَا عِمْرَانُ بْنُ مَيْسَرَةَ قَالَ حَدَّثَنَا عَبْدُ الْوَارِثِ عَنْ أَبِي التَّيَّاحِ عَنْ أَنَسٍ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ « إِنَّ مِنْ أَشْرَاطِ السَّاعَةِ أَنْ يُرْفَعَ الْعِلْمُ ، وَيَثْبُتَ الْجَهْلُ ، وَيُشْرَبَ الْحُمْرُ ، وَيَظْهَرَ الزُّنَا » . أطرافه ۸۱ ، ۵۲۳۱ ، ۵۵۷۷ ، ۶۸۰۸ - تحفة ۱۶۹۶

80- “İmrân b. Meysere — Abdulvâris — Ebu’t-Teyyâh” isnâdıyla Enes’in bildirdiğine göre Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem) şöyle buyurmuştur: “İlmin kaldırılması, cehaletin yerleşmesi, içkinin içilmesi ve zinanın yaygınlaşması kıyamet alametlerindendir.”¹

İmrân, İmrân b. Meysere el-Minkarî el-Basrî’dir. Hicri 223 yılında vefat etmiştir.

Abdulvâris, Abdulvâris b. Saîd b. Zekvân et-Temîmî el-Basrî’dir.

¹ Hadis ayrıca 81, 5231, 5577 ve 6808’de geçmektedir. Müslim (2671)

Ebu't-Teyyâh, Yezîd b. Humejd ed-Dubbaî'dir. Hicri 128 yılında vefat etmiştir.

Enes, Enes b. Mâlik'tir.

Kıyamet alametlerinden biri ilmin kaldırılıp yok olması ve cehaletin yayılıp yerleşmesidir. İlmin kaldırılması âlimlerin içinden alınmasıyla değil, onu bilenlerin ve öğretenlerin vefat etmesiyle olur.

Bir diğer kıyamet alameti de içki içmenin çoğalmasıdır. Buhârî, *Nikah* konusu içinde Hişâm kanalıyla bunu Katâde'den: "*İçki içmenin çoğalması*" lafzıyla rivayet etmiştir.

Hadisin içeriğinden anlıyoruz ki alâmet olarak zikredilen şeyler söylendiği zaman var olmayan şeylerdir. Söylendiği anda var olan şeyler zikredilmişse de bundan kasıt var olan bu şeylerin daha sonra aşırı şekilde çoğalması ve toplumun ayırt edici bir özelliği haline gelmesidir.

Bir diğer alamet de zinanın çoğalıp yaygınlaşmasıdır. Bu dört şeyin bulunması kıyametin alametlerindendir.

۸۱ - حَدَّثَنَا مُسَدَّدٌ قَالَ حَدَّثَنَا يَحْيَى عَنْ شُعْبَةَ عَنْ قَتَادَةَ عَنْ أَنَسٍ قَالَ لَأُحَدِّثَنَّكُمْ حَدِيثًا لَا يُحَدِّثُكُمْ أَحَدٌ بَعْدِي سَمِعْتُ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ يَقُولُ « مِنْ أَشْرَاطِ السَّاعَةِ أَنْ يَقَلَ الْعِلْمُ ، وَيَظْهَرَ الْجَهْلُ ، وَيَظْهَرَ الزِّنَا ، وَتَكْثُرَ النِّسَاءُ وَيَقَلَ الرِّجَالُ ، حَتَّى يَكُونَ لِحَمِيمٍ امْرَأَةٌ الْقَيْمُ الْوَاحِدُ » أطرافه ۸۰ ، ۵۲۳۱ ، ۵۵۷۷ ، ۶۸۰۸ - تحفة ۱۲۴۰

81- "Müsedded — Yahya — Şu'be — Katâde" isnâdıyla Enes şöyle demiştir: Size benden sonra kimsenin anlatmayacağı bir hadisi söyleyeceğim. Resûlullah'ın (sallallahu aleyhi vesellem) şöyle buyurduğunu işittim: "*İlmin azalıp cehaletin yaygınlaşması, zinanın yaygınlaşması, elli kadına bir erkek düşecek şekilde kadınların çoğalıp erkeklerin azalması kıyamet alametlerindendir.*"¹

Müsedded, Müsedded b. Müserhed'dir.

Yahya, Yahya b. Saîd el-Kattân'dır.

¹ Müslim (2671)

Şu'be, Şu'be b. el-Haccâc'tır.

Enes, Enes b. Mâlik'tir.

Enes b. Mâlik, Basra'da ashâbdan en son vefat eden kişidir. Bundan dolayı Basralılara kendisinden sonra kimsenin anlatamayacağı bir hadisi aktaracağını ifade etmiştir.

Enes'in Resûlullah'tan (sallallahu aleyhi vesellem) naklen bildirdiğine göre kıyametin alametlerinden biri, ilmin azalıp cehaletin yaygınlaşmasıdır. Buhârî bunu *Hadler* ve *Nikah* konuları içinde "*İlmin kaldırılması*" lafzıyla rivayet etmiştir. Ancak iki lafız arasında herhangi bir aykırılık yoktur. Zira ilmin azalması da onun yok olması anlamına gelmektedir. İlmin azalmasının doğal bir sonucu olarak da cehalet yaygınlaşacaktır.

Bir diğer alamet de, zinanın yaygınlaşmasıdır. Bir diğeri de, fitnelerin baş göstermesi ve insanların birbirini öldürmesi sonucu erkek nüfusunun azalıp kadın sayısının çok olmasıdır. Kadınların çoğalmasıyla cehalet ve zina da çok olur. Zira kadınlar şeytanın tuzaklarından biridir. İlmin yok olmasıyla da cehalet yayılır.

Kadınların sayısı erkeklere nazaran o kadar çok olur ki, elli kadına bir erkek düşer. Yani elli kadının işlerini görmeye ancak bir erkek düşer.

Ebû Abdillâh el-Kurtubî, *Tezkire*'de şöyle der: "Hadiste elli kadına bir erkeğin düşmesi, cinsel ilişki bakımından olabileceği gibi başka konularda da olabilir. Bu durum "Allah" bile diyen kimsenin bulunmayacağı zamanlarda gerçekleşecek olabilir. Böylesi bir zamanda kişi dini hükümleri bilemediği için istediği sayıda kadınla evlenir."

Hadiste geçen 50 sayısı ile gerçek sayı mı kastedilmiştir yoksa bu sayı mecazi midir? Ebû Mûsa'nın: "Bir erkeğin peşinden kırk kadının gittiğini görürsün" sözü bu sayının mecazi olduğunu göstermektedir.

۲۲ - بَابُ فَضْلِ الْعِلْمِ

22- İLMİN FAZİLETİ

Daha önce âlimlerin fazileti işlenmişti. Burada ise ilmin faziletine değinilmiştir, bundan dolayı ortada tekrar yoktur.

۸۲ - حَدَّثَنَا سَعِيدُ بْنُ عَفِيرٍ قَالَ حَدَّثَنِي اللَّيْثُ قَالَ حَدَّثَنِي عُقَيْلٌ عَنِ ابْنِ شِهَابٍ عَنْ
 هَمَزَةَ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عُمَرَ أَنَّ ابْنَ عُمَرَ قَالَ سَمِعْتُ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ قَالَ « بَيْنَا أَنَا نَائِمٌ أُتِيتُ
 بِقَدَحٍ لَبَنٍ ، فَشَرِبْتُ حَتَّى إِنِّي لَأَرَى الرَّيَّ يُخْرُجُ فِي أَظْفَارِي ، ثُمَّ أُعْطِيتُ فَضَلِي عُمَرُ بْنُ
 الْخَطَّابِ » . قَالُوا فَمَا أَوْلَتْهُ يَا رَسُولَ اللَّهِ قَالَ « الْعِلْمُ » . أطرافه ۳۶۸۱ ، ۷۰۰۶ ، ۷۰۰۷ ،

۷۰۲۷ ، ۷۰۳۲ - تحفة ۶۷۰۰

82- "Saïd b. Ufeyr — Leys — Ukayl — İbn Şihâb — Hamza b. Abdillâh b. Ömer" isnâdıyla İbn Ömer şöyle demiştir: Resûlullah'ın (sallallahu aleyhi vesellem); *"Uykudayken bana bir bardak süt getirildi. O kadar çok içtim ki doyumumun tırnaklarımdan sızdığını hissettim. Benden artan sütü de Ömer b. el-Hattâb'a verdim"* buyurduğunu işittim. "Ey Allah'ın Resûlü! Bunu neye yordun?" diye sorulunca da: "İlme" karşılığını verdi.¹

Leys, Mısırlıların imamı Leys b. Sa'd'dır.

Ukayl, Ukayl b. Hâlid el-Eylî'dir.

İbn Şihâb, Muhammed b. Müslim ez-Zührî'dir.

Hamza, tâbiûndan Hamza b. Abdillâh b. Ömer b. el-Hattâb el-Kureşî el-Adevî el-Medenî'dir. Künyesi Ebû Umâre'dir.

İbn Ömer'in bildirdiğine göre Resûlullah'a (sallallahu aleyhi vesellem) rüyasındayken bir bardak süt getirildi. Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi vesellem) bu sütten o kadar çok içti ki doyumunun tırnaklarından sızdığını hissetti. Buhârî bu hadisi *Rüya Tabirleri* konusu içinde naklederken *"tırnaklarımdan"* yerine *"parmak uçlarımdan"* lafzını kullanmıştır. Bundan kasıt, Resûlullah'ın (sallallahu aleyhi vesellem), parmak uçlarına kadar sütle dolduğu hissini verecek şekilde çok fazla süt içtiğidir.

Bu sütten içtikten sonra geriye kalanı da Ömer b. el-Hattâb'a verdi. Onu dinleyenler Resûlullah'a (sallallahu aleyhi vesellem) bu rüyayı neye yorduğunu sorunca da Allah Resûlü (sallallahu aleyhi vesellem) ilme yorduğunu söyledi.

¹ Hadis ayrıca 3681, 7006, 7007, 7027 ve 7032'de geçmektedir. Müslim (2391)

Burada sütün ilme yorulması ikisinin de insana olan faydalarından dolayıdır. Zira sütün bedene, ilmin de ruha çok faydası bulunmaktadır.

۲۳ - باب الْفُتْيَا وَهُوَ وَاقِفٌ عَلَى الدَّابَّةِ وَغَيْرِهَا

23- KİŞİNİN BİNEK VE BENZERİ BİRŞEY ÜZERİNDEYKEN FETVA VERMESİ

Bundan kasıt kendisine soru sorulan âlim kişinin bu soruya bineği üzerindeyken, bir yerde dururken veya yürürken, her durumunda cevap verebilmesidir.

۸۳ - حَدَّثَنَا إِسْمَاعِيلُ قَالَ حَدَّثَنِي مَالِكٌ عَنْ ابْنِ شِهَابٍ عَنْ عِيْسَى بْنِ طَلْحَةَ بْنِ عُبَيْدٍ اللَّهُ عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عَمْرٍو بْنِ الْعَاصِ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ وَقَفَ فِي حَجَّةِ الْوَدَاعِ بِمِنَى لِلنَّاسِ يَسْأَلُونَهُ ، فَجَاءَهُ رَجُلٌ فَقَالَ لَمْ أَشْعُرْ فَحَاقَتْ قَبْلَ أَنْ أَذْبَحَ . فَقَالَ « اذْبَحْ وَلَا حَرَجَ » . فَجَاءَ آخَرُ فَقَالَ لَمْ أَشْعُرْ ، فَتَحَرْتُ قَبْلَ أَنْ أُرْمِيَ . قَالَ « اُرْمِ وَلَا حَرَجَ » . فَمَا سُئِلَ النَّبِيُّ ﷺ عَنْ شَيْءٍ قُدِّمَ وَلَا أُخِّرَ إِلَّا قَالَ أَفْعَلْ وَلَا حَرَجَ أَطْرَافُهُ ۱۲۴ ، ۱۷۳۶ ، ۱۷۳۷ ، ۱۷۳۸ ، ٦٦٦٥ تحفة ٨٩٠٦

83- “İsmâil — Mâlik — İbn Şihâb — İsa b. Talha b. Ubeydillah” isnâdıyla Abdullah b. Amr b. el-Âs şöyle demiştir: Veda haccında Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem) Minâ’da insanların sorduğu sorulara cevap vermek için durdu. Adamın biri gelip: “Farkında olmayarak kurbanı kesmeden tıraş oldum” deyince, Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem): “Şimdi kes, sakıncası yoktur” karşılığını verdi. Başka bir adam gelip: “Farkında olmayarak şeytanı taşlamadan kurban kestim” deyince, Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem): “Şimdi taşla, sakıncası yoktur” karşılığını verdi. Orada Resûlullah’a (sallallahu aleyhi vassellem) vaktinden önce veya sonra yapılmış olan şeylerle ilgili ne sorulduysa hepsine de: “Şimdi yap, sakıncası yoktur” karşılığını verdi.¹

¹ Hadis ayrıca 124, 1736, 1737, 1738 ve 6665’te geçmektedir. Müslim (1306)

İsmâil, İsmâil b. Ebî Uveys'tir. İmam Mâlik'in kız kardeşinin oğludur.

Mâlik, Mâlik b. Enes'tir.

İbn Şihâb, Muhammed b. Müslim ez-Zührî'dir.

İsa, tâbiûndan İsa b. Talha b. Ubeydillah el-Kureşî et-Teymî'dir. Hicri 100 yılında vefat etmiştir.

Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem) Veda haccında Minâ'da, insanların kendisine soru sorması için veya soru soranlara cevap vermek için durdu. İsmi zikredilmeyen bir adam gelip farkında olmayarak kurbanını kesmeden önce başını tıraş ettiğini söyleyince Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi vesellem) adama bunda bir günah olmadığını ve kurbanını şimdi de kesebileceğini söyledi.

Başka bir adam gelip farkında olmayarak şeytanı taşlamadan önce kurbanını kestiğini söyleyince ona da bunda bir günahı olmayacağını ve şimdi de şeytanı taşıyabileceğini söyledi. O gün orada durduğunda haccın rükünlerinden herhangi birinin önce veya sonra yapılmasına yönelik ne kadar soru sorulduysa Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem) hepsine de bunda bir günah olmadığını ve onu sonradan yapabileceğini söyledi.

Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi vesellem) bununla sıralamanın gereği gibi yapılmaması ve bundan dolayı gereken fidyenin terk edilmesinden dolayı bir günahlarının olmadığını bildirmiştir. Şâfiî, Ahmed, Atâ, Tâvus ve Mücâhid de bu görüştedir.

Mâlik ve Ebû Hanîfe ise İbn Abbâs'ın: "Hacda bir rüknü başka bir rükünden önce veya sonra yapan kişi, bundan dolayı kan akıtsın" sözüne dayanarak sıralamaya riayet edilmesinin vacip olduğunu, terkinden dolayı fideye gerektiğini söylemişlerdir.

Hadiste Resûlullah'ın (sallallahu aleyhi vesellem) sakınca görmeyişini de bunun kasıtlı bir şekilde değil de cehaletten ve bilmemekten dolayı yapılmasına bağlamışlardır. Bilmediklerinden veya unutarak yapmalarından dolayı Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem) onları mazur görmüş ve günahlarının olmadığını söylemiştir. Soru soran kişinin: "Farkında olmayarak" demesi de bunu göstermektedir. Tahâvî'de Hz. Ali'den naklen bunun: "Şeytanı taşıdım ve tıraşımı oldum, ancak kurban kesmeyi unuttum" lafzıyla gelmesi de bunu desteklemektedir.

Hadisten, binek üzerinde olan veya yürüyen veya duran veya buna benzer durumlarda bulunan âlime soru sormanın caiz olduğunu anlıyoruz. Yollarda ilim ve hadise yönelik soru sormanın mekruh olduğuna dair Mâlik'ten gelen rivayet buna aykırı değildir. Zira Minâ konumu itibariyle yollardan sayılmaz. Minâ, sünnet, ibadet ve zikir yeridir. Öğrenilecek bir konu varsa da bu zaman ve mekanı değerlendirmeli, fırsatı kaçırmadan öğrenilmelidir.

۲۴ - بَابُ مَنْ أَجَابَ الْفُتْيَا بِإِشَارَةِ الْيَدِ وَالرَّأْسِ

24- KİŞİNİN EL VEYA BAŞ İŞARETİYLE SORUYU CEVAPLANDIRMASI

۸۴ - حَدَّثَنَا مُوسَى بْنُ إِسْمَاعِيلَ قَالَ حَدَّثَنَا وَهْبٌ قَالَ حَدَّثَنَا أَيُّوبُ عَنْ عِكْرِمَةَ عَنْ ابْنِ عَبَّاسٍ أَنَّ النَّبِيَّ ﷺ سُئِلَ فِي حَجَّتِهِ فَقَالَ دَبَحْتُ قَبْلَ أَنْ أُرْمَى ، فَأَوْمَأَ بِيَدِهِ قَالَ وَلَا حَرَجَ . قَالَ حَلَفْتُ قَبْلَ أَنْ أَدْبَحَ . فَأَوْمَأَ بِيَدِهِ وَلَا حَرَجَ . أطرافه ۱۷۲۱ ، ۱۷۲۲ ، ۱۷۲۳ ، ۱۷۳۴ ، ۱۷۳۵ ، ۶۶۶۶ - تحفة ۵۹۹۹

84- “Mûsa b. İsmâil – Vuheyb – Eyyûb – İkrime” isnâdıyla İbn Abbâs şöyle demiştir: Hac sırasında Resûlullah'a (sallallahu aleyhi vesellem): “Şeytanı taşlamadan önce tıraş oldum” diye sorulunca, Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem) eliyle sakıncası yok anlamında işaret etti. Başka biri: “Kurban kesmeden önce tıraş oldum” deyince, Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem) yine eliyle sakıncası yok anlamında işaret etti.¹

Musa, Mûsa b. İsmâil et-Tebûzekî el-Basrî'dir.

Vuheyb, Vuheyb b. Hâlid el-Bâhilî el-Basrî'dir. Hicri 165 veya 169 yılında vefat etmiştir.

Eyyûb, Eyyûb es-Sahtiyânî'dir.

İkrime, İbn Abbâs'ın azatlısıdır.

Veda haccında Resûlullah'a (sallallahu aleyhi vesellem) biri, şeytanı taşlamadan önce kurbanı kestiğini, bunda bir sakıncanın olup olmadığını sorunca Resûlullah

¹ Hadis ayrıca 1721, 1722, 1723, 1734, 1735 ve 6666'da geçmektedir.

(sallallahu aleyhi vesellem) bir sakıncası olmadığı ve ibadetinin geçerli olduğu anlamında eliyle işaret etti. Burada elle işaretin yanında “قال” ifadesinin kullanılması, Resûlullah'ın (sallallahu aleyhi vesellem) hem eliyle işaret ettiği, hem de bunu sözle ifade ettiği anlamına gelebilir. Ya da bir eyleme söz denilmiş ve öyle zikredilmiştir.

Başka biri kurbanını kesmeden önce saçlarını tıraş ettiğini söyleyince Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem) bir sakıncası olmadığı, ibadetinin geçerli olduğu ve bunda kendisine bir günah bulunmadığı anlamında eliyle işaret etti. Soruyu soran kişi elle işaretin sakıncası yok anlamına geldiğini anladığı için de cevap kısmında “قال” ifadesinin kullanılmasına gerek görülmemiştir.

Hadisin tüm ravileri Basralıdır. Hadiste tâbiînin tâbiiden rivayeti vardır. Buhârî bu hadisi *Hac* konusu için farklı iki kanalla tahrir etmiştir. Müslim ve Nesâî de rivayet etmişlerdir.

۸۵ - حَدَّثَنَا الْمُكِّيُّ بْنُ إِبْرَاهِيمَ قَالَ أَخْبَرَنَا حَنْظَلَةُ بْنُ أَبِي سُفْيَانَ عَنْ سَالِمٍ قَالَ سَمِعْتُ أَبَا هُرَيْرَةَ عَنِ النَّبِيِّ ﷺ قَالَ « يُقْبَضُ الْعِلْمُ ، وَيُظْهَرُ الْجَهْلُ وَالْفِتْنُ ، وَيَكْثُرُ الْهَرْجُ » . قِيلَ يَا رَسُولَ اللَّهِ وَمَا الْهَرْجُ فَقَالَ هَكَذَا بِيَدِهِ ، فَحَرَفَهَا ، كَأَنَّهُ يُرِيدُ الْقَتْلَ أَطْرَافَهُ ۱۰۳۶ ، ۱۴۱۲ ، ۳۶۰۸ ، ۳۶۰۹ ، ۴۶۳۵ ، ۴۶۳۶ ، ۶۰۳۷ ، ۶۵۰۶ ، ۶۹۳۵ ، ۷۰۶۱ ،

۷۱۱۵ ، ۷۱۲۱ - تحفة ۱۲۹۱۲

85- “Mekkî b. İbrâhîm — Hanzale b. Ebî Süfyân — Sâlim” isnâdıyla Ebû Hureyre şöyle demiştir: Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem): “İlim kaldırılacak, cehalet ve fitneler baş gösterecek, herc artacak” buyurdu. “Ey Allah'ın Resûlü! Herc nedir?” diye sorulunca Resûlullah'ın (sallallahu aleyhi vesellem) ölümleri kasteder gibi eliyle işaret edip “Şudur” buyurdu.¹

Mekkî, Mekkî b. İbrâhîm b. Beşîr el-Belhî'dir. Hicri 214 yılında Belh'te vefat etmiştir.

Hanzale, Hanzale b. Ebî Süfyân'dır.

¹ Hadis ayrıca 1036, 1412, 3608, 3609, 4635, 4636, 6037, 6506, 6935, 7061, 7115 ve 7521'de geçmektedir. Müslim (157)

Sâlim, Sâlim b. Abdillâh b. Ömer b. el-Hattâb'dır.

Ebû Hureyre, Abdurrahman b. Sahr'dır.

Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem) âlimlerin ölümüyle ilmin kaldırılacağını cehalet ve fitnelerin baş göstereceğini bildirmiştir. İlmın kaldırılacağını söyledikten sonra cehaletin baş göstereceğini söylemesi de konuyu vurgulama ve açıklama bâbındandır. Zira ilmin kaldırılması doğal olarak cehaletin baş göstermesine sebep olacaktır.

Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem) bununla birlikte herc'in de artacağını söylemiştir. Onu dinleyenler herc'in ne anlama geldiğini sorunca Allah Resûlü (sallallahu aleyhi vesellem) bunun ölümler anlamına geldiğini kasteder gibi eliyle işarette bulunup "*Şudur*" karşılığını vermiştir. Elinin hareketi de "*Şudur*" sözünün bir açıklaması gibidir.

٨٦ - حَدَّثَنَا مُوسَى بْنُ إِسْمَاعِيلَ قَالَ حَدَّثَنَا وَهَيْبٌ قَالَ حَدَّثَنَا هِشَامٌ عَنْ فَاطِمَةَ عَنْ
أَسْمَاءَ قَالَتْ أَتَيْتُ عَائِشَةَ وَهِيَ تُصَلِّي فَقُلْتُ مَا شَأْنُ النَّاسِ فَأَشَارَتْ إِلَى السَّمَاءِ ، فَإِذَا النَّاسُ
قِيَامٌ ، فَقَالَتْ سُبْحَانَ اللَّهِ قُلْتُ آيَةُ فَأَشَارَتْ بِرَأْسِهَا ، أَيْ نَعَمْ ، فَقُمْتُ حَتَّى تَجَلَّأَنِي
الْغُشَى ، فَجَعَلْتُ أَصْبُ عَلَى رَأْسِي الْمَاءَ ، فَحَمِدَ اللَّهُ عَزَّ وَجَلَّ النَّبِيَّ ﷺ وَأَتْنَى عَلَيْهِ ، ثُمَّ
قَالَ « مَا مِنْ شَيْءٍ لَمْ أَكُنْ أَرِيْتُهُ إِلَّا رَأَيْتُهُ فِي مَقَامِي حَتَّى الْجَنَّةَ وَالنَّارَ ، فَأُوجِي إِلَى أَنْكُم
تُفْتَنُونَ فِي قُبُورِكُمْ ، مِثْلَ - أَوْ قَرِيبًا لَا أَدْرِي أَى ذَلِكَ قَالَتْ أَسْمَاءُ - مِنْ فِتْنَةِ الْمَسِيحِ
الدَّجَالِ ، يُقَالُ مَا عَلِمْتُكَ بِهَذَا الرَّجُلِ فَأَمَّا الْمُؤْمِنُ - أَوْ الْمُؤْمِنَةُ لَا أَدْرِي بِأَيِّهَا قَالَتْ أَسْمَاءُ -
فَيَقُولُ هُوَ مُحَمَّدٌ رَسُولُ اللَّهِ جَاءَنَا بِالْبَيِّنَاتِ وَالْهُدَى ، فَأَجَبْنَا وَاتَّبَعْنَا ، هُوَ مُحَمَّدٌ ثَلَاثًا ،
فَيُقَالُ نَحْنُ صَالِحَاتٌ ، قَدْ عَلِمْنَا إِنْ كُنْتَ لَمُوقِنًا بِهِ ، وَأَمَّا الْمُنَافِقُ - أَوْ الْمُنَافِقَةُ لَا أَدْرِي أَى ذَلِكَ
قَالَتْ أَسْمَاءُ - فَيَقُولُ لَا أَدْرِي ، سَمِعْتُ النَّاسَ يَقُولُونَ شَيْئًا فَقُلْتُهُ » . أطرافه ١٨٤ ، ٩٢٢ ،
١٠٥٣ ، ١٠٥٤ ، ١٠٦١ ، ١٢٣٥ ، ١٣٧٣ ، ٢٥١٩ ، ٢٥٢٠ ، ٧٢٨٧ - تحفة

86- “Mûsa b. İsmâil — Vuheyb — Hişâm — Fâtıma” isnâdıyla Esmâ şöyle demiştir: Âişe’nin yanına geldiğimde namaz kılıyordu. Ona: “İnsanlara ne oluyor?” diye sorduğumda gökyüzünü gösterdi. İnsanlar da namaza durmuştu. Âişe namazda “Sübhânallah!” deyince, ona: “Bu bir âyet mi?” diye sordum. Başıyla evet anlamında işaret etti. Bunun üzerine ben de namaza durdum. (Sıcaktan) üzerime baygınlık gelince başıma su dökmeye başladım.

Sonra Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem) Yüce Allah’a hamd ve senâ edip şöyle buyurdu: *“Daha önce bana gösterilmemiş her şey, hatta cennet ve cehennem bile burada bana gösterildi. Bana vahy edildiğine göre kabrinizde Mesîh Deccâl fitnesine benzer veya yakın —Esmâ’nın bu iki sözden hangisini söylediğini bilmiyorum— bir şekilde imtihan edileceksiniz. Kişiye: «Bu adam hakkında ne biliyorsun?» diye sorulacak. Mümin veya mûkin —Esmâ’nın bu iki sözden hangisini söylediğini bilmiyorum— olan kişi: «O, Allah’ın Resûlü Muhammed’dir! Bize apaçık delillerle ve hidayetle geldi. Biz de icabet edip ona tâbi olduk» karşılığını verecek ve bunu üç defa tekrarlayacak. Bunun üzerine ona: «Rahat bir şekilde uyu! Biz ona kesin bir şekilde inandığını bildik» denilecek. Münafık veya şüphede —Esmâ’nın bu iki sözden hangisini söylediğini bilmiyorum— olan kişiye aynısı sorulunca: «Bilmiyorum! İnsanların bir şeyler dediğini duydum, ben de aynısını söyledim» karşılığını verecek.”¹*

Musa, Mûsa b. İsmâil et-Tebûzekî el-Basrî’dir.

Vuheyb, Vuheyb b. Hâlid el-Bâhilî el-Basrî’dir.

Hişâm, Hişâm b. Urve b. ez-Zübeyr b. el-Avvâm’dır.

Fâtıma, Fâtıma binti’l-Münzir b. ez-Zübeyr b. el-Avvâm’dır. Hişâm’ın amcası kızı ve karısıdır.

Esmâ, Esmâ binti Ebî Bekr es-Sıddîk’tir. Zübeyr’in karısıdır. Hicri 73 yılında Mekke’de vefat etmiştir. 100 yaşlarında vefat etmesine rağmen ne bir diş dökülmüş, ne de hafızası zayıflamıştır.

¹ Hadis ayrıca 184, 922, 1053, 1054, 1061, 1235, 1373, 2519, 2520 ve 7287’de geçmektedir. Müslim (905)

Esmâ, Müslümanların korku ve endişe içinde olduklarını görünce müminlerin annesi Âişe'nin yanına geldi. Hz. Âişe namaz kılıyordu. Ona insanların bu halinin ne olduğunu sorunca, Hz. Âişe bunun güneş tutulmasından dolayı olduğunu ifade etmek için gökyüzüne işaret etti.

O arada Esmâ, Müslümanlardan bazılarının güneş tutulması namazına durduğunu gördü. Hz. Âişe “Sübânallah!” deyip namazına devam edince Esmâ, güneş tutulmasını kast edip bunun Allah'ın azabına yönelik bir işaret olup olmadığını sordu. Zira böylesi işaretler azabın öncüsüdür. Yüce Allah da: **“Oysa biz âyetleri ancak korkutmak için göndeririz”**¹ buyurur.

Hz. Âişe, Esmâ'nın bu sorusuna da evet anlamında başıyla işaret etti. Bunun üzerine Esmâ da namaza durdu. Uzun süre ayakta durmaktan ve sıcaqlardan baygınlık geldiğinde de başına su döküyordu.

Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem) güneş tutulması namazını bitirdikten sonra Allah'a hamd ve senâ etti. Burada senâ'nın hamd'a atfedilmesi genelin özele atfedilmesidir. Zira senâ, hamd etmeden, şükretmeden ve övmekten daha genel bir ifadedir.

Sonrasında Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem) o ana kadar görmediği şeylerin namaz esnasında kendisine gösterildiğini, hatta cennet ile cehennemin bile gösterildiğini söyledi. Namazda kendisine vahy edildiğine göre insanlar kabirlerinde Mesîh Deccâl fitnesine benzer veya ona yakın bir şekilde imtihana ve sorgulamaya tâbi tutulacaklar. Ravi Esmâ'nın “benzer” mi yoksa “yakın” mı dediğini bilemediği için her ikisini de zikretmiştir.

Bu imtihanda kabirde olan kişiye Resûlullah'ı (sallallahu aleyhi vesellem) kast ederek: “Bu adam hakkında ne biliyorsun?” diye sorulur. Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi vesellem) burada meleklerin ağzıyla soruyu sorduğu için mütekellim zamiri kullanmadan “*bu adam*” demiştir. Soru sorulan kişiye telkin olmaması için de soruda “Resûlullah” ifadesi kullanılmamıştır.

İmtihana çekilme konusunda çoğul ifadesini kullanılırken sorguya geçildiğinde bunun tekile indiğini görüyoruz. Bu da her bir kişinin ayrı ayrı bu sorguya çekileceğini bize göstermektedir.

¹ İsrâ Sur. 59

Bu soru karşısında Resûlullah'ın (sallallahu aleyhi vesellem) nübüvvetine iman edip onu tasdik eden kişi, sorulan söz konusu kişinin Allah'ın Resûlü Muhammed (sallallahu aleyhi vesellem) olduğunu, peygamberliğine dair apaçık delillerle ve hidayetle geldiğini, buna karşılık peygamberliğine inanıp ona tâbi olduğunu söyleyecek ve bunu üç defa tekrarlayacaktır. Burada cevap hem ilme, hem de amele yöneliktir.

Bunun üzerine sorguyu yapan melekler ona, bu imanı ve amellerinden dolayı mezarında rahat bir şekilde uyumasını söyleyeceklerdir.

Peygamberliğe kalpten iman etmeyen münafığa veya bu yönde içinde şüpheler bulunan kişiye bu soru sorulduğu zaman ise bu konuda herhangi bir bilgisinin olmadığını, insanların bu konuda bir şeyler dediklerini işittiğini, onun da aynısını dediğini söyleyecektir.

Bu hadis kabir azabının ve meleklerin sorgusunun ispatı niteliğindedir. Aynı şekilde Resûlullah'ın (sallallahu aleyhi vesellem) doğruluğu, risaletinin sahihliği konusunda şüphesi olan kişinin kâfir olduğunu anlıyoruz. Hadisten anladığımız başka bir şey de bilinç kaybedilmedikten sonra baygınlık halinin abdesti bozmayacağıdır.

٢٥ - باب تَحْرِيزِ النَّبِيِّ ﷺ وَفَدَ عَبْدِ الْقَيْسِ عَلَى أَنْ
يَحْفَظُوا الْإِيمَانَ وَالْعِلْمَ وَيُخْبِرُوا مَنْ وَرَاءَهُمْ

**25- RESÛLULLAH'IN (sallallahu aleyhi vesellem) ABDULKAYS HEYETİNİ
İMANI VE İLMİ İYİCE ÖĞRENMEYE VE ONU GERİDE
KALANLARINA ÖĞRETMEMEYE TEŞVİK ETMESİ**

وَقَالَ مَالِكُ بْنُ الْحُوَيْرِثِ قَالَ لَنَا النَّبِيُّ ﷺ « اَرْجِعُوا إِلَى أَهْلِيكُمْ ، فَعَلَّمُوهُمْ »

Mâlik b. el-Huveyris der ki: Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem) bize: *“Ailelerinizin yanına dönün ve öğrendiklerinizi onlara da öğretin”* buyurdu.

Mâlik, Mâlik b. el-Huveyris el-Leysî'dir. Buhârî'de 4 hadisi vardır. Hicri 94 yılında Basra'da vefat etmiştir. Onun bu sözünü Buhârî, *Namaz, Edeb ve*

Haber-i Vâhid konuları¹ içinde mevsûl olarak zikretmiştir. Müslim de bunu rivayet etmiştir.

Mâlik, kabilesinden altı kişiyle birlikte Resûlullah'ın (sallallahu aleyhi vesellem) yanına gelip Müslüman olmuş, birkaç gün kaldıktan sonra da Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem) onun dönüşüne izin vermiştir. Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem), dönecekleri zaman ailelerine dini konuları öğretmelerini söylemiştir.

۸۷ - حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ بَشَّارٍ قَالَ حَدَّثَنَا غُنْدَرٌ قَالَ حَدَّثَنَا شُعْبَةُ عَنْ أَبِي جَرْمَةَ قَالَ كُنْتُ أُرْجِمُ بَيْنَ ابْنِ عَبَّاسٍ وَبَيْنَ النَّاسِ فَقَالَ إِنَّ وَفَدَ عَبْدِ الْقَيْسِ أَتَوْا النَّبِيَّ ﷺ فَقَالَ « مَنِ الْوَفْدُ - أَوْ مِنَ الْقَوْمِ » قَالُوا رَبِيعَةٌ . فَقَالَ « مَرَحَبًا بِالْقَوْمِ - أَوْ بِالْوَفْدِ - غَيْرَ خَرَابَا وَلَا نَدَامَى » قَالُوا إِنَّا نَأْتِيكَ مِنْ شَقَةِ بَعِيدَةٍ ، وَبَيْنَنَا وَبَيْنَكَ هَذَا الْحَيُّ مِنْ كُفَّارٍ مُضَرٍّ ، وَلَا نَسْتَطِيعُ أَنْ نَأْتِيكَ إِلَّا فِي شَهْرِ حَرَامٍ فَمَرْنَا بِأَمْرِ نُخْبِرُ بِهِ مَنْ وَرَاءَنَا ، نَدْخُلُ بِهِ الْجَنَّةَ فَأَمَرَهُمْ بِأَرْبَعٍ ، وَنَهَاهُمْ عَنْ أَرْبَعٍ أَمَرَهُمْ بِالْإِيمَانِ بِاللَّهِ عَزَّ وَجَلَّ وَحَدَهُ قَالَ « هَلْ تَذَرُونَ مَا الْإِيمَانُ بِاللَّهِ وَحَدَهُ » قَالُوا اللَّهُ وَرَسُولُهُ أَعْلَمُ قَالَ « شَهَادَةُ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ وَأَنَّ مُحَمَّدًا رَسُولُ اللَّهِ ، وَإِقَامُ الصَّلَاةِ ، وَإِيتَاءُ الزَّكَاةِ ، وَصَوْمُ رَمَضَانَ ، وَتُعْطَاوُا الْخُمْسَ مِنَ الْمَغْنَمِ » . وَنَهَاهُمْ عَنِ الدُّبَاءِ وَالْحَتَمِ وَالْمَرْفَتِ . قَالَ شُعْبَةُ رُبَّمَا قَالَ النَّبِيُّ ، وَرُبَّمَا قَالَ الْمُقَرَّرُ قَالَ « أَحْفَظُوهُ وَأَخْبِرُوهُ مَنْ وَرَاءَكُمْ » . أطرافه ۵۳ ، ۵۲۳ ، ۱۳۹۸ ، ۳۰۹۵ ، ۳۵۱۰ ،

۶۵۲۴ تحفة ۷۵۵۶ ، ۷۲۶۶ ، ۶۱۷۶ ، ۴۳۶۹ ، ۴۳۶۸

87- "Muhammed b. Beşşâr — Ğundar — Şu'be" isnâdıyla Ebû Cemre şöyle demiştir: İbn Abbâs ile insanlar arasında tercümanlık yapardım. İbn Abbâs şöyle dedi: "Abdulkays kabilesinin heyeti geldiği zaman Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem): «*Bu heyet —veya bu topluluk— kimdir?*» diye sordu. «Rabîa oğulları» dediklerinde, Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem): «*Gelişiyle pişman olup hüsrana uğramayacak olan topluluğa —veya heyete— merhaba!*» buyurdu. Heyettekiler: "Çok uzak bir yerden yanına geliyoruz.

¹ Bakın 628, 818-9, 6008, 7246. hadis. Ayrıca Müslim (674)

Sizlerle aramızda bulunan Mudar kâfirleri engel olduğu için ancak haram ayda yanına gelebiliyoruz. Bize bir şeyler söyle ki geride bıraktığımız kabilemizi de buna davet edelim ve amel ederek cennete girebilelim» dediler.

Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem) onlara dört şeyi emretti, dört şeyi de yasakladı. Onlara yalnızca Allah'a iman etmeyi emretti ve: «*Yalnızca Allah'a iman ne demektir biliyor musunuz?*» diye sordu. Onlar: "Allah ve Resûlü daha iyi bilir" dediklerinde Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem): «*Allah'tan başka ilah olmadığına, Muhammed'in Allah Resûlü olduğuna şahadet etmektir. Namazı kılmak, zekatı vermek, Ramazan orucunu tutmak ve ganimetten elde ettiğinizin beşte birini (humus) vermenizdir*» buyurdu.

Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem) onlara dubbâ, hantem ve müzeffet denilen kaplar içinde sıra yapımını yasakladı ve: «*Bunları iyice belleyin ve geride kalanlarınıza bildirin*» buyurdu."

Şu'be der ki: Ebû Cemre rivayet ederken bazen "nakîr" bazen de "mukayyer" derdi.¹

Muhammed, Muhammed b. Beşşâr b. Osmân el-Basrî'dir.

Ğundar, Muhammed b. Câfer el-Hüzelî el-Basrî'dir.

Şu'be, Şu'be b. el-Haccâc'tır.

Ebû Cemre, Nasr b. İmrân ed-Dubbaî el-Basrî'dir. Hicri 128 yılında vefat etmiştir.

Ebû Cemre, Farsça bildiği için Basra'da İbn Abbâs ile insanlar arasında tercümanlık yapardı. İnsanların söylediklerini İbn Abbâs'a, İbn Abbâs'ın söylediklerini de insanlara tercüme edip bildirirdi.

İbn Abbâs'ın anlatımına göre Abdulkays heyeti Resûlullah'a (sallallahu aleyhi vesellem) geldi. Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi vesellem) gelen bu heyeti görünce bu topluluğun veya heyetin kim olduğunu sordu. Hadiste hangi ifadenin kullanıldığı konusunda ravi Şu'be veya Ebû Cemre tereddüt etmiştir.

¹ Müslim (17)

Heyettekiler Rabîa oğullarından olduklarını söylediler. Zira Abdulkays, Rabîa'nın oğullarındandır.

Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem): “*Gelişiyile pişman olup hüsrana uğramayacak olan topluluğa —veya heyete— merhaba!*” diyerek onları karşıladı. Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem), Müslümanlarla savaşmadıkları için herhangi bir mahcubiyet ve eziklik taşımadan geldiklerini, gelişlerinden dolayı pişman olmayacaklarını ve isteklerinden yana hüsrana uğramayacaklarını ifade etmek için onları bu ifadelerle karşılamıştır.

Heyettekiler, uzak bir bölgeden geldiklerini ifade ettiler. Kendi bölgeleri ile Medine arasında bulunan Mudar kâfirleri yüzünden ancak haram ayda yanına gelebildiklerini söylediler. Buradaki haram aydan kasıt Beyhakî'nin rivayetinde zikredildiği gibi bu olayın gerçekleştiği Receb ayıdır. Bundan dolayı yapmaları için kendilerine bir şeyler söylemesini, bunları hem kabilenin geri kalan insanlarına aktarıp hem de onlarla amel ederek cennete girmek istediklerini söylediler.

Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem) onlara dört şeyi emretti ve bu dört emrin üzerine beşincisi olarak humusu vermeyi ekledi. Dört şeyi de yasakladı. Onlara yalnızca Allah'a iman etmelerini emretti. Yalnızca Allah'a iman etmelerini söyledikten sonra da böylesi bir iman ne olduğunu bilip bilmediklerini sordu. Onlar: “Allah ve Resûlü daha iyi bilir” karşılığını verdiler. Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem) onlara bunun Allah'tan başka ilah olmadığına, Muhammed'in Allah Resûlü olduğuna şahadet etme, farz olan namazı kılma, farz kılınan zekatı verme, Ramazan orucunu tutma ve ganimetten elde edilen malların beşte birini (humus) verme olduğunu söyledi.

Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem) onlara dört şeyi emrettikten sonra dört şeyi de yasakladı. Yasakladığı şeylerden biri *dubbâ* denilen kap içinde şıra yapılmasıdır. *Dubbâ* içi boşaltılmış kabaktan yapılan kaplardır.

Bir diğeri *hantem* denilen kap içinde şıra yapılmasıdır. *Hantem* çamur, kıl ve kan karışımından yapılan yeşil veya kırmızı testilerdir.

Bir diğer yasağı *müzeffet* denilen kap içinde şıra yapılmasıdır. *Müzeffet* içi ziftle sıvanmış kaplardır.

Şu'be'nin dediğine göre Ebû Cemre bunu rivayet ederken yasaklanan dördüncü kap olarak bazen *nakîr* bazen de *mukayyer* demiştir. *Nakîr* içi

oyulmuş hurma kütüğünden yapılan kaplardır. Mukayyer de içi gemilerde kullanılan katranla sıvanmış küplerdir.

İbn Hacer, *Fethu'l-Bârî*'de buna yönelik şöyle der: “Ebû Cemre'nin ilk üç kap konusunda herhangi bir tereddüdü yoktur. Ancak dördüncü kap konusunda tereddütlü olduğu için rivayet ederken bazen *nakîr* bazen de *mukayyer* derdi. Hatta üçüncü kabın ismi konusunda da tereddüdü vardı. Bundan dolayı rivayet ederken bazen *mukayyer* bazen de *müzeffet* derdi. Zira her iki kap da birbirine benzer, ancak isimleri farklıdır.”

Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem) bu emirleri ve yasakları bildirdikten sonra bunları iyice anlayıp öğrenmelerini, döndüklerinde kabilenin diğer Müslümanlarına da bildirmelerini söyledi.

۲۶ - باب الرِّحْلَةِ فِي الْمَسَافَةِ النَّازِلَةِ وَتَعْلِيمِ أَهْلِهِ

26- KARŞILAŞILAN BİR MESELENİN HÜKMÜNÜ SORMAK İÇİN YOLCULUĞA ÇIKMAK VE BUNU AİLESİNE DE ÖĞRETMEK

۸۸ - حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ مُقَاتِلٍ أَبُو الْحُسَيْنِ قَالَ أَخْبَرَنَا عَبْدُ اللَّهِ قَالَ أَخْبَرَنَا عُمَرُ بْنُ سَعِيدٍ
بْنِ أَبِي حُسَيْنٍ قَالَ حَدَّثَنِي عَبْدُ اللَّهِ بْنُ أَبِي مُلَيْكَةَ عَنْ عُقْبَةَ بْنِ الْحَارِثِ أَنَّهُ تَزَوَّجَ ابْنَتَهُ لَأَبِي
إِهَابِ بْنِ عَزِيزٍ ، فَاتَتْهُ امْرَأَةٌ فَقَالَتْ إِنِّي قَدْ أَرْضَعْتُ عُقْبَةَ وَالَّتِي تَزَوَّجَ بِهَا فَقَالَ هَا عُقْبَةُ
مَا أَعْلَمُ أَنَّكَ أَرْضَعْتَنِي وَلَا أَخْبَرْتَنِي فَرَكِبَ إِلَى رَسُولِ اللَّهِ ﷺ بِالْمَدِينَةِ فَسَأَلَهُ ، فَقَالَ
رَسُولُ اللَّهِ ﷺ « كَيْفَ وَقَدْ قِيلَ » . فَفَارَقَهَا عُقْبَةُ ، وَنَكَحَتْ زَوْجًا غَيْرَهُ أَطْرَافُهُ ۲۰۵۲

۹۹۰۵ تحفة ۵۱۰۴، ۲۶۶۰، ۲۶۵۹، ۲۶۴۰،

88- “Muhammed b. Mukâtil — Abdullah — Ömer b. Saîd b. Ebî Hüseyin” isnâdıyla Abdullah b. Ebî Muleyke şöyle demiştir: Ukbe b. el-Hâris, Ebû İhâb b. Azîz'in kızıyla evlendi. Kadının biri: “Ben hem Ukbe'yi hem de evlendiği kadını emzirmiştım” deyince, Ukbe ona: “Senin beni emzirdiğini bilmiyordum, sen de bana söylemedin” karşılığını verdi. Ardından bineğine binip Medine'de bulunan Resûlullah'a (sallallahu aleyhi vesellem) gitti. Bu konuyu ona sorunca Allah Resûlü (sallallahu aleyhi vesellem): “Böyle

dendiği halde nasıl olacak?” buyurdu. Bunun üzerine Ukbe o kadından ayrıldı. Kadın da başka biriyle evlendi.¹

Muhammed, Muhammed b. Mukâtil el-Mervezî'dir.

Abdullah, Abdullah b. el-Mübârek el-Mervezî'dir.

Ömer, Ömer b. Saîd b. Ebî Hüseyin en-Nevfelî el-Mekkî'dir.

Abdullah b. Ebî Muleyke, Abdullah b. Ubeydillah b. Ebî Muleyke Züheyr et-Teymî el-Kureşî el-Ahvel'dir. Şöhretinden dolayı dedesi Ebû Muleyke'ye nisbet edilmiştir.

Ukbe, Ukbe b. el-Hâris b. Âmir el-Kureşî el-Mekkî'dir. Künyesi Ebû Sirvağa'dır. Mekke'nin fethi zamanında müslüman olmuştur.

Buhârî bu hadisi *Nikah* konusu içinde de zikreder. Orada Abdullah b. Ebî Muleyke bu hadisi Ubeyd b. Ebî Meryem kanalıyla Ukbe b. el-Hâris'ten nakleder ve: “Bunu Ukbe'den de işittim, ancak Ubeyd'in ondan naklen olanını daha iyi ezberlemekteyim” der. Bu şekilde Ukbe'den hadis işittiğini açık bir şekilde ifade eder. Bununla da Ebû İmrân'ın: “İbn Ebî Muleyke, Ukbe'den hadis işitmiş değildir. Aralarında İbn Ebî Meryem vardır. Bundan dolayı bu hadisin isnâdı munkatî'dir” şeklindeki iddiası boşa çıkmış olur.

Ukbe b. el-Hâris, Ebû İhâb b. Azîz'in kızlarından biriyle evlendi. Ebû İhâb, Ebû İhâb b. Azîz b. Kays b. Süveyd et-Temîmî ed-Dârîmî'dir. Kızının ismi de Ğaniyye'dir. Künyesi Ümmü Yahya'dır.

Ukbe onunla evlendikten sonra kadının biri geldi ve zamanında hem Ukbe'yi, hem de evlendiği kadını emzirdiğini söyledi. Ukbe ona zamanında onu emzirdiğini bilmediğini ve o ana kadar da bunu kendisine bildirmediğini söyledi.

Bunun hükmünü sormak için de bineğine bindi ve Medine'de bulunan Resûlullah'ın (sallallahu aleyhi vesellem) yanına gitti. Ona başına gelen bu olayı anlatıp hükmünü sorunca Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem): “*Böyle dendiği halde nasıl olacak?”* karşılığını verdi. Yani süt kardeşi olduğu söylendikten sonra onunla nasıl birlikte olup ilişkiye girebileceğini, böylesi bir şeyi yapmanın mertlikten ve verâdan uzak olacağını, ona yakışık almayacağını ifade etti.

¹ Hadis ayrıca 2052, 2640, 2659, 2660 ve 5104'te geçmektedir.

Bunun üzerine Ukbe o kadından ayrıldı veya ihtiyaten boşandı. Ancak ondan ayrılıp boşanması nikahının fasit olmasından veya bu yönde verilen kesin bir hükümden değil, günaha bulaşma korkusundan dolayıdır. Zira usulden olan bir konuda tek bir kadının şehadeti caiz değildir. Ancak Ahmed b. Hanbel bu hadisin zahirine göre amel etmiş ve: “Süt kardeşliği emziren kadının şehadeti ve yeminiyle sâbit olur” demiştir.

Ukbe ondan ayrıldıktan sonra kadın Zurayb b. el-Hâris’le evlendi. Bu hadis hakkında daha geniş açıklamalar inşâallah daha sonra tekrar dile getirilecektir. Yolculuktayken de, mukimken de Yüce Allah’tan afiyet ve selamet diliyorum.

۲۷ - باب التَّائُوبِ فِي الْعِلْمِ

27- İLMİ NÖBETLEŞE ÖĞRENMEK

İlmi nöbetleşe öğrenmek, iki kişinin sırayla katıldıkları ilim meclislerinde her birinin katılmayan arkadaşına öğrendiklerini anlatıp öğretmesidir.

۸۹ - حَدَّثَنَا أَبُو الْيَمَانِ أَخْبَرَنَا شُعَيْبٌ عَنِ الزُّهْرِيِّ قَالَ أَبُو عَبْدِ اللَّهِ وَقَالَ ابْنُ وَهْبٍ أَخْبَرَنَا يُونُسُ عَنِ ابْنِ شِهَابٍ عَنْ عُبَيْدِ اللَّهِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ أَبِي ثَوْرٍ عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عَبَّاسٍ عَنْ عُمَرَ قَالَ كُنْتُ أَنَا وَجَارِلِي مِنَ الْأَنْصَارِ فِي بَنِي أُمَيَّةَ بْنِ زَيْدٍ ، وَهِيَ مِنْ عَوَالِي الْمَدِينَةِ ، وَكُنَّا نَتَّائِبُ النَّزُولَ عَلَى رَسُولِ اللَّهِ ﷺ يَنْزِلُ يَوْمًا وَانْزِلُ يَوْمًا ، فَإِذَا نَزَلْتُ جِئْتُهُ بِخَبِيرٍ ذَلِكَ الْيَوْمِ مِنَ الْوَحْيِ وَغَيْرِهِ ، وَإِذَا نَزَلَ فَعَلَ مِثْلَ ذَلِكَ ، فَتَزَلَّ صَاحِبِي الْأَنْصَارِيُّ يَوْمَ نَوَيْتِهِ ، فَضَرَبَ بَابِي ضَرْبًا شَدِيدًا . فَقَالَ أَنْتُمْ هُوَ فَفَزِعْتُ فَخَرَجْتُ إِلَيْهِ فَقَالَ قَدْ حَدَثَ أَمْرٌ عَظِيمٌ قَالَ فَدَخَلْتُ عَلَى حَفْصَةَ فَإِذَا هِيَ تَبْكِي فَقُلْتُ طَلَّقَكُنَّ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ قَالَتْ لَا أَدْرِي ثُمَّ دَخَلْتُ عَلَى النَّبِيِّ ﷺ فَقُلْتُ وَأَنَا فَائِمٌ أَطَلَقْتَ نِسَاءَكَ قَالَ « لَا » فَقُلْتُ اللَّهُ أَكْبَرُ أَطْرَافُهُ ۲٤٦٨ ، ٤٩١٣ ، ٤٩١٤ ، ٤٩١٥ ، ٥١٩١ ، ٥٢١٨ ، ٥٨٤٣ ، ٧٢٥٦ ،

٧٢٦٣ تحفة ١٠٥٠٧

89- “Ebu’l-Yemân — Şuayb — Zührî” isnâdıyla; yine: “İbn Vehb — Yûnus — İbn Şihâb — Ubeydullah b. Abdillâh b. Ebi Sevr — Abdullâh b.

Abbâs" isnâdıyla Hz. Ömer şöyle demiştir: Ensâr'dan olan komşumla Umeyye b. Zeyd kabilesinde kalıyorduk. Bu kabile Medine'nin Avâli denilen bölgesindeydi. Bu komşumla Resûlullah'ın (sallallahu aleyhi vesellem) yanına sırayla iniyorduk. Bir gün o giderken bir gün de ben gidiyordum. Ben indiğim zaman o gün inen vahiyler ile diğer haberleri komşuma bildiriyordum. O gittiği zaman da aynı şekilde yapıyordu. Bir defasında Ensâr'dan olan komşum kendi sırasında gitti. Dönüşte sert bir şekilde kapımı çalıp: "Ömer burada mı?" diye sordu. Endişeli bir şekilde yanına çıktıgımda bana: "Büyük bir olay oldu!" dedi...

Hafsa'nın yanına girdiğimde ağlıyordu. Ona: "Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem) sizleri boşadı mı?" diye sorduğumda: "Bilmiyorum!" karşılığını verdi. Bunun üzerine Resûlullah'ın (sallallahu aleyhi vesellem) yanına girdim ve ayaktaiken: "Eşlerini boşadın mı?" diye sordum. Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem): "Hayır!" karşılığını verince: "Allahu Ekber!" dedim.¹

Ebu'l-Yemân, Hakem b. Nâfi'dir.

Şuayb, Şuayb b. Ebî Hamza'dır.

Zühri, Muhammed b. Müslim b. Şihâb'dır.

İbn Vehb, Abdullah el-Mısrî'dir.

Yûnus, Yûnus b. Yezîd el-Eylî'dir.

Ubeydullah, tâbiûndan Ubeydullah b. Abdillâh b. Ebî Sevr el-Kureşî en-Nevfelî'dir.

Ömer b. el-Hattâb ve Ensâr'dan olan komşusunun evleri Umeyye b. Zeyd oğullarının yurdunda bulunuyordu. Kutbuddîn el-Kastallânî'nin dediğine göre Ensâr'dan olan komşusunun adı İtbân b. Mâlik b. Amr b. Aclân el-Ensârî el-Hazrecî'dir. Birmâvî ise adının Evs b. Havlî olduğunu söyler. Zira Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem) kardeşleşmede Ömer'le onu kardeş kılmıştı. Ancak kardeş yapılmaları onların komşu olmalarını gerektirmez.

Avâli, Medine'nin doğusunda bulunan köylerdir. Bunlardan Medine'ye en yakın köy 3-4 mil, en uzak köy ise 8 mil uzaklıktadır.

¹ Hadis ayrıca 2468, 4913, 4914, 4915, 5191, 5218, 5843, 7256 ve 7263'te geçmektedir. Müslim uzun bir metinle (1479)

Ömer'le bu komşusu, evleri Medine merkezine uzak olduğu için sırayla Resûlullah'ın (sallallahu aleyhi vesellem) yanına gidip ilim öğreniyorlardı. Bunun için bir gün Ömer, bir gün de komşusu gidiyordu. Her biri de döndükten sonra yeni nazil olan vahiyler ile diğer şeyleri diğerine bildiriyordu.

Ensâr'dan olan adam sırası gelince Medine'ye, Resûlullah'ın (sallallahu aleyhi vesellem) yanına gitti. Bu gidişinde Resûlullah'ın (sallallahu aleyhi vesellem) hanımlarından ayrıldığını duyunca geri dönüp sert bir şekilde Ömer'in kapısını çalmaya başladı. Ömer kapısının sert bir şekilde çalındığını görünce endişeye kapıldı. Zira Buhârî'nin *Tefsîr* konusu içinde Ömer'den naklen zikrettiğine göre o sıralarda Ğassânlıların Müslümanlarla savaş hazırlığı içinde olduğu haberi gelmişti. Bundan dolayı Müslümanlar endişeli bir bekleyiş içindeydi. Kapısının sert bir şekilde çalındığını gören Ömer bu yönde yeni bir haberin geldiğini düşünüp endişeye kapıldı.

Ömer kapıyı açınca komşusu büyük bir olayın olduğunu, Resûlullah'ın (sallallahu aleyhi vesellem) hanımlarını boşadığını söyledi. Ömer de böylesi bir şeyin olmasını zaten beklediğini dile getirdi.

Sonrasında Ömer sabah namazını kıldıktan sonra hazırlanıp Medine'ye gitti. Kızı Hafsa'nın yanına girince ağladığını gördü. Hafsa'ya Resûlullah'ın (sallallahu aleyhi vesellem) onları boşayıp boşamadığını sorunca Hafsa bunu bilmediğini söyledi.

Ardından Resûlullah'ın (sallallahu aleyhi vesellem) yanına girdi. Oturmadan ayaktaiken Resûlullah'a (sallallahu aleyhi vesellem) hanımlarını boşayıp boşamadığını sordu. Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi vesellem) boşamadığını söyleyince, Ömer, Resûlullah'ın (sallallahu aleyhi vesellem) hanımlarından ayrılmasını boşama olarak düşünen Ensârîya hayret edip "Allahu ekber!" dedi.

Hadisin burada zikredilmesinin sebebi nöbetleşe öğrenilecek olsa dahi ilim öğrenmenin önemini vurgulamak içindir. Ancak İbn Vehb'in rivayetinde Ömer'in bu komşusuyla nöbetleşe Resûlullah'ın (sallallahu aleyhi vesellem) yanına indikleri zikredilmez. Hadisin bu kısmı Zührlî, Dârekutnî, Hâkim ve başkalarının bildirdiğine göre Şuayb'ın rivayetinde vardır.

Hadiste tâbiûnun tâbiûndan, sahabinin sahabiden rivayeti vardır. Buhârî bu hadisi ayrıca Nikah ile Mezâlim konuları içinde tahrir etmiştir. Müslim Talâk'ta, Tirmizî Tefsîr'de, Nesâî de Oruç ile İşretu'n-Nisâ konuları içinde rivayet etmiştir.

٢٨ - باب الغضب في الموعظة والتعليم إذا رأى ما يكره

28- ÂLİMİN İLİM ÖĞRETİRKEN VEYA VAAZ VERİRKEN
HOŞLANMADIĞI BİR DURUM GÖRDÜĞÜNDE ÖFKELENMESİ

Başlık hocanın veya âlimin bir şeyler öğretirken ya da vaaz verirken öğrenci veya cemaatten hoşuna gitmeyen bir durum gördüğünde kızıp öfkelenmesiyle ilgilidir. Bazılarının dediğine göre Buhârî bununla kadının öfkelenmesi ile âlimin öfkelenmesi arasındaki farka dikkat çekmek istemiştir. Zira bir şeyleri öğreten veya vaaz veren kişinin öfkelenmesi daha olası ve daha anlaşılırdır. Birmâvî, Aynî ve İbnu'l-Müneyyir bu görüştedir.

Bedruddîn ed-Demâmînî ise buna itiraz edip şöyle der: “Vaaz verirken öfkelenme anlaşılır bir şeydir. Ancak ilim öğretirken öfkelenmenin anlaşılır bir tarafı yoktur. Zira öfke zihni bulandırır ve hem hocayı hem de öğrenciyi olumsuz bir şekilde etkiler.”

٩٠ - حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ كَثِيرٍ قَالَ أَخْبَرَنَا سُفْيَانُ بْنُ أَبِي خَالِدٍ عَنْ قَيْسِ بْنِ أَبِي حَازِمٍ عَنْ أَبِي مَسْعُودٍ الْأَنْصَارِيِّ قَالَ قَالَ رَجُلٌ يَا رَسُولَ اللَّهِ، لَا أَكَادُ أُذْرِكُ الصَّلَاةَ مِمَّا يُطَوَّلُ بِنَا فَلَانٌ، فَمَا رَأَيْتُ النَّبِيَّ ﷺ فِي مَوْعِظَةٍ أَشَدَّ عَضْبًا مِنْ يَوْمِيذٍ فَقَالَ « أَتَيْتُ النَّاسَ، إِنَّكُمْ مُتَفَرِّقُونَ، فَمَنْ صَلَّى بِالنَّاسِ فَلْيُخَفِّفْ، فَإِنَّ فِيهِمُ الْمَرِيضَ وَالضَّعِيفَ وَذَا الْحَاجَةِ »

أطرافه ٧٠٢، ٧٠٤، ٦١١٠، ٧١٥٩ - تحفة ١٠٠٠٤

90- “Muhammed b. Kesîr — Süfyân — İbn Ebî Hâlid — Kays b. Ebî Hâzım” isnâdıyla Ebû Mes’ûd el-Ensârî şöyle demiştir: Adamın biri: “Ey Allah'ın Resûlü! Filan kişi namazı o kadar uzatıyor ki bazen namazı terk edecek gibi oluyorum” dedi. Adamın bu sözü üzerine Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem) o kadar kızdı ki vaazlarında böylesine kızdığını daha önce hiç görmedim. Sonra: “Ey insanlar! Sizler nefret ettiriyorsunuz! İnsanlara namaz kıldıran kişi uzatmasın. Zira içlerinde hasta, zayıf ve işi bulunan olabilir” buyurdu.¹

¹ Hadis ayrıca 702, 704, 6110 ve 7159’da geçmektedir. Müslim (466)

Muhammed, Muhammed b. Kesîr el-Abdî el-Basrî'dir. Ebû Hâtim tarafından sika bulunmuştır. Hicri 223 yılında vefat etmiştir.

Süfyân, Süfyân es-Sevrî'dir.

İbn Ebî Hâlid, tâbiûndan İsmâil el-Becelî el-Kûfî el-Ahmesî et-Tahhân'dır.

Kays, Kays b. Ebî Hâzım el-Ahmesî el-Kûfî el-Becelî'dir.

Ebû Mes'ûd, Ukbe b. Âmir el-Ensârî el-Hazrecî el-Bedrî'dir.

Adamın biri Resûlullah'a (sallallahu aleyhi vesellem): “Ey Allah'ın Resûlü! Filan kişi namazı o kadar uzatıyor ki bazen namazı terk edecek gibi oluyorum” dedi.

İbn Hacer mukaddimedede bu sözü söyleyen kişinin Hazm b. Ebî Ka'b olduğunu söylemiştir. Namaz konusunu şerh ederken de: “Bu adamın ismiyle karşılaşmış değilim. Onun Hazm b. Ubey b. Ka'b olduğunu söyleyenler yanılmıştır. Zira bu olay Ubey b. Ka'b ile değil Muâz b. Cebel ile ilgilidir” demiştir.

Adamın bahsettiği imam da Muâz b. Cebel'dir. Adamın namazı terk edecek gibi olması konusunda iki görüş vardır. Bir görüşe göre imam kıraati o kadar uzun tutmaktadır ki rükûya gitmeye mecali kalmıyor, namazın diğer rükünlerinde imama yetişemiyor, onları imamla birlikte eda edemiyordu. Diğer bir görüşe göre imam namazı uzun tuttuğu için adam bazen cemaatle namazı terk ediyordu.

Adamın bu sözü üzerine Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem) o kadar kızdı ki o güne kadarki vaazlarında bu kadar öfkeleniği görülmemişti. Sonra da: “Ey insanlar! Sizler nefret ettiriyorsunuz! İnsanlara namaz kıldıran kişi uzatmasın. Zira içlerinde hasta, zayıf ve işi bulunan olabilir” buyurdu.

Resûlullah'ın (sallallahu aleyhi vesellem) kızması öğüt ve nasihatlerine aykırı davranılmasından dolayı olabilir. Zira daha önce Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem) bu yönde uyarılar yapmıştı. Ya da Müslümanların gerekli olan şeyleri öğrenmeleri konusunda taksiratta bulunmalarıdır. Ya da sahabenin kendilerine yakışan şeyleri yapmaları ve böylesi şeyleri bir daha tekrarlamamaları yönünde bir uyarıdır.

Resûlullah'ın (sallallahu aleyhi vesellem), bu konuda Müslümanları uyarırken özellikle bunu yapanı zikretmeden genel bir ifade kullanması onun yüksek ahlaki meziyetlerinin bir göstergesidir.

Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem) bu uyarısında bir topluluğa namaz kıldırarak olan kişinin namazı gereğinden fazla uzatmamasını söylemiş, cemaatin içinde uzun tutulan namaza mecali yetmeyecek yaşlı, zayıf ve güçsüz olanların ya da namaz sonrası işi olup da buna yetişmek isteyenlerin bulunabileceğini dile getirmiştir. Namazı kısa tutmak için bütün gerekçeleri barındırdığı için de sadece bu üç tanesini zikretmekle yetinmiştir.

٩١ - حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ مُحَمَّدٍ قَالَ حَدَّثَنَا أَبُو عَامِرٍ قَالَ حَدَّثَنَا سُلَيْمَانُ بْنُ بِلَالٍ الْمَدِينِيُّ عَنْ رَبِيعَةَ بْنِ أَبِي عَبْدِ الرَّحْمَنِ عَنْ يَزِيدَ مَوْلَى الْمُتَّبِعِ عَنْ زَيْدِ بْنِ خَالِدٍ الْجُهَنِيِّ أَنَّ النَّبِيَّ ﷺ سَأَلَهُ رَجُلٌ عَنِ اللَّقْطَةِ فَقَالَ « اَعْرِفْ وَكَاءَهَا - أَوْ قَالَ وَعَاءَهَا - وَعِفَاصَهَا ، ثُمَّ عَرَفَهَا سَنَةً ، ثُمَّ اسْتَمْتَعَ بِهَا ، فَإِنْ جَاءَ رَبُّهَا فَأَدَّهَا إِلَيْهِ » قَالَ فَضَالَةُ الْإِبِلِ فَعَضِبَ حَتَّى احْمَرَّتْ وَجْتَاهُ - أَوْ قَالَ احْمَرَّ وَجْهُهُ - فَقَالَ « وَمَا لَكَ وَلَهَا مَعَهَا سِقَاؤُهَا وَحِذَاؤُهَا ، تَرِدُ الْمَاءَ ، وَتَرَعَى الشَّجَرَ ، فَلَنَزَاهَا حَتَّى يَلْقَاهَا رَبُّهَا » . قَالَ فَضَالَةُ الْغَنَمِ قَالَ « لَكَ أَوْ لِأَخِيكَ أَوْ لِلذَّئْبِ » أطرافه ٢٣٧٢ ، ٢٤٢٧ ، ٢٤٢٨ ، ٢٤٢٩ ، ٢٤٣٦ ، ٢٤٣٨ ، ٥٢٩٢ ،

٦١١٢ - تحفة ٣٧٦٣

91- “Abdullah b. Muhammed — Ebû Âmir — Süleymân b. Bilâl el-Medînî — Rabîa b. Ebî Abdirrahman — Münbeis’in azatlısı Yezîd” isnâdıyla Zeyd b. Hâlid el-Cühenî şöyle demiştir: Adamın biri Resûlullah'a (sallallahu aleyhi vesellem) yitik malı sorunca, Allah Resûl'ü (sallallahu aleyhi vesellem): “Bağını —veya kabını— ve kılıfını iyice belle. Sonra bir yıl boyunca mal bulduğunu ilan et. Sonra da onu kullan. Şayet sahibi çıkarsa ona ver” buyurdu. Adam: “Yitik devenin de hükmü aynı mı?” diye sorunca Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem) öyle bir kızdı ki yanakları —veya yüzü— kızardı ve: “Ondan sana ne! Suluğunu da ayakkabısını da yanında taşı. Su başına gelir, bitkilerden yer. Sahibi onu bulana kadar kendi haline bırak!” buyurdu. Adam: “Peki ya yitik koyun?” diye sorunca, Resûlullah (sallallahu

aleyhi vesellem): “O da ya senindir ya kardeşinindir ya da kurdundur” karşılığını verdi.¹

Abdullah, Abdullah b. Muhammed Ebû Cafer el-Müsnedî’dir.

Ebû Âmir, Abdulmelik b. Amr el-Akadî’dir.

Rabîa b. Abdirrahman, imamların imamı Mâlik b. Enes’in hocasıdır.

Yezîd, İbnu’l-Münbeis’in azatlısı Yezîd el-Medenî’dir.

Zeyd b. Hâlid el-Cühenî, Kufe’de ikamet etmiş, hicri 78 yılında Kufe’de veya Medine’de veya Mısır’da vefat etmiştir. Buhârî’de 5 hadisi vardır.

Adamın biri Resûlullah'a (sallallahu aleyhi vesellem) yitik malın hükmünü sordu. Soran kişi Mâlik’in babası Umeyr’dir. Bazılarına göre bu kişi müezzin Bilal, bazılarına göre el-Cârûd, bazılarına göre de bunu rivayet eden Zeyd b. Hâlid’in kendisidir.

Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem) adama bulduğu malın bağını, kabını, kılıfını iyice öğrenip aklında tutmasını, bir yıl boyunca mal bulduğunu ilan etmesini, üzerinden bir yıl geçtikten sonra onu kullanmasını, daha sonra sahibi çıkması halinde de malı sahibine vermesini söyledi. Burada hükmü sorulan şey içine para konulan torba veya kesedir. Özelliklerinin iyice öğrenilmesini istemesi de malın kendisine ait olduğunu iddia eden birinin çıkması durumunda doğru söyleyip söylemediğini öğrenmek, bunun yanında bu malın bulan kişinin malına karışmasının önüne geçmektir.

Kişi bulduğu malın bir yıl boyunca ilanını yapar. Başlarda her gün sabah akşam, sonra günde bir defa, sonra haftada bir, sonra ayda bir ilanını yapar. İlanın, malın bulunmasından hemen sonra yapılması gerekmez. Ancak ilan yapılmaya başlandığı zaman bunun bir yıl boyunca sürdürülmesi gerekir. Bir yıl geçtikten sonra sahibi çıkmazsa bulan kişi bu malı kullanabilir. Ancak daha sonra sahibinin çıkması durumunda onu sahibine öder.

Adam Resûlullah'ın (sallallahu aleyhi vesellem) bu cevabı üzerine yitik devenin de aynı hükümde olup olmadığını sordu. Adamın bu sorusu üzerine Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem), yanakları ya da yüzü kızaracak kadar kızdı. Resûlullah'ın (sallallahu aleyhi vesellem) kızması adamın anlayışının az olmasından ya da yitik para

¹ Hadis ayrıca 2372, 2427, 2428, 2429, 2436, 2438, 5292 ve 6112’de geçmektedir. Müslim (1722)

kesesini yitik deveye benzetmesinden dolayıdır. Zira yitik maldan (lukata) kasıt kişinin düşürüp kaybettiği ve nerede olduğunu bilemediği şeydir. Yitik devenin durumu ise tamamen farklıdır.

Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem) adamın deve konusundaki bu sorusuna: *“Ondan sana ne! Suluğunu da ayakkabısını da yanında taşır. Su başına gelir, bitkilerden yer. Sahibi onu bulana kadar kendi haline bırak!”* karşılığını verdi.

Zira deve bir defa içtiği suyla birkaç gün idare edebilir. İsteddiği yere gidip dolaşabilir, su başlarına gidip suyunu içebilir. Sağda solda bulduğu otlardan bitkilerden ve ağaçlardan yiyip karnını doyurabilir. Kendini küçük yırtıcı hayvanlara karşı koruyabilir. Sahibi onu bulana kadar hayatta kalabilecek özelliklere sahip bir hayvandır.

Sonrasında adam yitik koyunun hükmünün deve gibi olup olmadığını sordu. Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem): *“O da ya senindir ya kardeşinindir ya da kurdundur”* karşılığını verdi. Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem) burada yitik koyunun hüküm olarak deve gibi olmadığını ve onu alabileceğini söyledi. Zira kendisi almazsa bulan başka biri o koyunu alacaktır. Hiç kimse almazsa da kurtlara yem olacaktır.

Fakat kasaba ve şehirlerde olan yitik develer alınabilir. Zira böylesi yerlerde bulunan develer alınmadığı taktirde telef olabilir veya birilerinin hırsına kurban gidebilir. Bununla ilgili açıklamalar da inşâallah daha ileriki konularda zikredilecektir.

۹۲ - حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ الْعَلَاءِ قَالَ حَدَّثَنَا أَبُو أُسَامَةَ عَنْ بُرَيْدٍ عَنْ أَبِي بُرْدَةَ عَنْ أَبِي مُوسَى قَالَ سَمِعَ النَّبِيَّ ﷺ عَنْ أَشْيَاءَ كَرِهَهَا ، فَلَمَّا أُكْثِرَ عَلَيْهِ غَضِبَ ، ثُمَّ قَالَ لِلنَّاسِ « سَلُونِي عَمَّا شِئْتُمْ » قَالَ رَجُلٌ مِنْ أَبِي قَالَ « أَبُوكَ حَذَافَةٌ » فَقَامَ آخَرُ فَقَالَ مَنْ أَبِي يَا رَسُولَ اللَّهِ فَقَالَ « أَبُوكَ سَالِمٌ مَوْلَى شَيْبَةَ » . فَلَمَّا رَأَى عُمَرُ مَا فِي وَجْهِهِ قَالَ يَا رَسُولَ اللَّهِ ، إِنَّا نَتُوبُ إِلَى اللَّهِ عَزَّ وَجَلَّ . طرفه ۷۲۹۱ - تحفة ۹۰۵۲

92- “Muhammed b. el-Alâ — Ebû Usâme — Bureyd — Ebû Burde” isnâdıyla Ebû Mûsa şöyle demiştir: Resûlullah'a (sallallahu aleyhi vesellem) hoşuna gitmeyen bazı şeyler soruldu. Böylesi sorular çok gelince de kızdı. Daha sonra: *“Bana istediğinizi sorun”* buyurdu. Adamın biri: “Babam kim?” diye

sorunca, Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem): “*Baban Huzâfe’dir*” buyurdu. Başka biri kalkıp: “Ey Allah'ın Resûlü! Benim babam kim?” diye sorunca, Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem): “*Baban Şeybe’nin azatlısı Sâlim’dir*” karşılığını verdi. Ömer, Resûlullah'ın (sallallahu aleyhi vesellem) yüzündeki öfkeyi görünce: “Ey Allah'ın Resûlü! Yüce Allah’a tövbe ediyoruz” dedi.¹

Muhammed b. el-Alâ, Ebû Kureyb el-Kûfî’dir.

Ebû Usâme, Hammâd b. Usâme el-Kûfî’dir.

Ebû Burde, Âmir b. Mûsa el-Eş’arî’dir.

Ebû Musa, Ebû Mûsa el-Eş’arî’dir.

Resûlullah'a (sallallahu aleyhi vesellem) hoşuna gitmeyen bazı şeyler soruldu. Bazı sorular bazı şeylerin Müslümanlara haram kılınmasına sebebiyet vereceği ve durduk yere onları sıkıntıya sokacağı için bu sorular Resûlullah'a (sallallahu aleyhi vesellem) rahatsızlık vermiştir. Bu sorulardan bazıları da kıyamet saati ve benzeri şeylerle ilgiliydi.

İnsanların soruları artınca da kendilerini ilgilendirmeyen konularda bu şekilde ısrarla soru sormalarına öfkelenildi. Sonunda da istediklerini sorabileceklerini söyledi. Resûlullah'ın (sallallahu aleyhi vesellem) bu sözünü de vahye dayandırmak en doğrusudur. Zira Resûlullah'ın (sallallahu aleyhi vesellem) gayba dair sorularda ancak Allah'ın bildirdiği kadarıyla bilgisi vardır ve olabilir.

Adamın biri: “Ey Allah'ın Resûlü! Babam kim?” diye sordu. Bu kişi Resûlullah'ın (sallallahu aleyhi vesellem) Kısra’ya elçi olarak gönderdiği kişi de olan Abdullah b. Huzâfe’dir. Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem), babasının Huzâfe olduğunu söyledi.

Başka biri de kalkıp babasının kim olduğunu sorunca Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem) ona da babasının Şeybe’nin azatlısı Sâlim olduğunu söyledi. Bunu da soran kişi Sa’d b. Sâlim’di.

Bu konuda soru gelmesinin sebebi de Cahiliye insanların adeti üzere birbirlerinin soyları hakkında ileri geri konuşmalarıdır. Hz. Ömer, Resûlullah'ın (sallallahu aleyhi vesellem) yüzündeki öfkeyi görünce: “Ey Allah'ın Resûlü! Yüce Allah’a

¹ Hadis ayrıca 7291’de geçmektedir. Müslim (2360)

tövbe ediyoruz” diyerek Resûlullah'ı (sallallahu aleyhi vesellem) öfkeliendirecek şeyleri yapmalarından dolayı Allah'a tövbe ettiklerini dile getirdi.

۲۹ - باب مَنْ بَرَكَ عَلَى رُكْبَتَيْهِ عِنْدَ الْإِمَامِ أَوْ الْمُحَدِّثِ

29- İMAMIN VEYA MUHADDİSİN ÖNÜNDE DİZ ÜSTÜ ÇÖKMEK

۹۳ - حَدَّثَنَا أَبُو الْيَمَانِ قَالَ أَخْبَرَنَا شُعَيْبٌ عَنِ الزُّهْرِيِّ قَالَ أَخْبَرَنِي أَنَسُ بْنُ مَالِكٍ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ خَرَجَ ، فَقَامَ عَبْدُ اللَّهِ بْنُ حُدَافَةَ فَقَالَ مَنْ أَبِي فَقَالَ « أَبُوكَ حُدَافَةُ » ثُمَّ أَكْثَرَ أَنْ يَقُولَ « سَلُونِي » فَبَرَكَ عُمَرُ عَلَى رُكْبَتَيْهِ فَقَالَ رَضِينَا بِاللَّهِ رَبًّا ، وَبِالْإِسْلَامِ دِينًا ، وَبِمُحَمَّدٍ ﷺ نَبِيًّا ، فَسَكَتَ . أَطْرَافُهُ ٥٤٠ ، ٧٤٩ ، ٤٦٢١ ، ٦٣٦٢ ، ٦٤٦٨ ، ٦٤٨٦ ، ٧٠٨٩ ، ٧٠٩٠ ، ٧٠٩١ ، ٧٢٩٤ ، ٧٢٩٥ - تحفة ١٤٩٣

93- “Ebu'l-Yemân — Şuayb — Zühri” isnâdıyla Enes b. Mâlik şöyle demiştir: Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem) çıktığında Abdullah b. Huzâfe kalkıp: “Babam kim?” diye sordu. Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem): “*Baban Huzâfe'dir*” karşılığını verdi. Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem): “*Bana sorun!*” sözünü çokça tekrar edince Ömer dizlerinin üzerine oturarak: “Rab olarak Allah'tan, din olarak İslam'dan, peygamber olarak da Muhammed'den (sallallahu aleyhi vesellem) razıyız!” dedi. Bunun üzerine Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem) sustu.¹

Ebu'l-Yemân, Hakem b. Nâfi'dir.

Şuayb, Şuayb b. Ebî Hamza'dır.

Zühri, Muhammed b. Müslim b. Şihâb'dır.

Enes b. Mâlik'in bildirdiğine göre Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem) odasından çıkınca müslümanlar ona soru sormaya başladılar. Ancak fazlaca soru gelince Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem) bazılarından öfkeliendi ve sonunda istediklerini sorabileceklerini söyledi.

¹ Hadis ayrıca 540, 749, 4621, 6362, 6468, 6486, 7089, 7090, 7091, 7294 ve 7295'te geçmektedir. Müslim uzun bir metinle (2359)

Rıdvân biatına katılanlardan biri olan Abdullah b. Huzâfe es-Sehmî el-Muhâcîrî kalkıp babasının kim olduğunu sorunca, Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem) babasının Huzâfe olduğunu söyledi. Müslim’de geçtiğine göre Abdullah babasından başkasına nisbet ediliyordu. Annesi onun Resûlullah’a (sallallahu aleyhi vesellem) bu soruyu sorduğunu öğrenince: “Senin gibi hayırsız bir evlat görmüş değilim! Cahiliye kadınlarının yaptığı gibi annenin çirkin bir iş yaptığına sen de mi inandın ki insanların önünde onu rezil ediyorsun?” demiştir. Abdullah da ona: “Vallahi Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem) beni, siyah bir köleye nisbet edecek olsa kendimi onun oğlu sayarım!” karşılığını vermiştir.

Sonrasında Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem) birkaç defa: “*Bana sorun!*” sözünü tekrarlayıp durdu. Resûlullah’ın (sallallahu aleyhi vesellem) Müslümanlara olan şefkatini gören Hz. Ömer saygıdan dolayı dizlerinin üzerine oturdu ve: “Rab olarak Allah’tan, din olarak İslam’dan, peygamber olarak da Muhammed’den (sallallahu aleyhi vesellem) razıyız!” dedi. Bunun üzerine Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem) sakinleşti ve sustu. Başka rivayetlerde sustu ifadesi yerine “öfkesi dindi” lafzı kullanılmıştır.

۳۰ - بَابُ مَنْ أَعَادَ الْحَدِيثَ ثَلَاثًا لِيُفْهَمَ عَنْهُ

30- ANLAŞILMASI İÇİN BİR SÖZÜ ÜÇ DEFA TEKRAR ETMEK

فَقَالَ « أَلَا وَقَوْلُ الزُّوْرِ ». فَمَا زَالَ يُكْرَرُهَا . وَقَالَ ابْنُ عُمَرَ قَالَ النَّبِيُّ ﷺ « هَلْ بَلَغْتُ ثَلَاثًا » .

Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem): “*Bilin ki bir diğeri yalan söylemektir!*” buyurmuş ve bunu tekrar edip durmuştur.

İbn Ömer de: “Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem) üç defa: “*Tebliğ ettim mi?*” buyurdu” demiştir.

Başlık kişinin bir sözü daha iyi anlaşılması için üç defa tekrar etmesiyle ilgilidir. Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem) bir mecliste bir konuyu anlatırken “*Bilin ki bir diğeri de yalan söylemektir!*” demiş ve bunu birkaç defa tekrar etmiştir. Şahitlikler konusu içinde bu hadis tam metniyle mevsûl olarak zikredilecektir.

İbn Ömer'in de bildirdiğine göre Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem) Vedâ haccında verdiği hutbenin sonunda üç defa: “*Tebliğ etti mi?*” demiştir. Buhârî bunu da Vedâ haccı konusu içinde mevsûl olarak zikretmiştir.

٩٤ - حَدَّثَنَا عَبْدَةُ قَالَ حَدَّثَنَا عَبْدُ الصَّمَدِ قَالَ حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ الْمُثَنَّى قَالَ حَدَّثَنَا سُؤْمَامَةُ

بْنُ عَبْدِ اللَّهِ عَنْ أَنَسٍ عَنِ النَّبِيِّ ﷺ أَنَّهُ كَانَ إِذَا سَلَّمَ سَلَّمَ ثَلَاثًا ، وَإِذَا تَكَلَّمَ بِكَلِمَةٍ أَعَادَهَا

ثَلَاثًا . طرفاه ٩٥ ، ٦٢٤٤ - تحفة ٥٠٠

94- “Abde — Abdussamed — Abdullah b. el-Müsennâ — Sümâme b. Abdillâh” isnâdıyla Enes şöyle demiştir: “Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem) selamını üç defa tekrar ederdi. Bir söz söylediği zaman da onu üç defa tekrarlardı.”¹

Abde, Abde b. Abdillâh el-Huzâî el-Basrî el-Kûfî’dir. Hicri 258 yılında vefat etmiştir.

Abdussamed, Abdussamed b. Abdulvâris b. Saîd el-Anberî et-Temîmî el-Basrî’dir. Hicri 207 yılında vefat etmiştir.

Abdullah, Abdullah b. el-Müsennâ b. Abdillâh b. Enes b. Mâlik el-Ensârî’dir. İclî ve Tirmizî onu sika görmüşlerdir.

Sümâme, Sümâme b. Abdillâh b. Enes b. Mâlik el-Ensârî’dir.

Enes, Enes b. Mâlik’tir.

Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem) selam vereceği zaman selamı üç defa tekrarlardı. Bu selamın istizân konusunda olması muhtemeldir. Zira hadiste: “*Biriniz bir yere girmek için üç defa izin istesin. İzin verilmediği zaman da geri dönsün*” denilir. Ancak buna itiraz edilmiş ve ilk izin istemede izin verilmesi halinde ikinciye gerek kalmayacağı, ikincisinde izin verilmesi durumunda da üçüncüsüne gerek kalmayacağı söylenmiştir.

Belki de Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem) bir meclise geldiği zaman girmek için izin alma babında ilk selamını verirdi. Aralarına girip oturacağı zaman da esenlik dileme bâbından ikinci selamını verirdi. Bu meclisten kalkacağı zaman da vedalaşma bâbından üçüncü selamını verirdi.

¹ Hadis ayrıca 95 ve 6244’te geçmektedir.

Herkesin bilmesi gereken ve genelin faydasına olan bir cümle söyleyeceği zaman da bu cümleyi üç defa tekrar ederdi.

Bedruddîn ed-Demâmînî sözü veya selamı tekrarlama konusunda şöyle der: “Bir sözün üç defa tekrar edilmesi onun dört defa söylenmesini gerektirir. Zira sözün ilk söylenmesi tekrardan sayılmaz. Tekrar, sözün ikinci defa söylenmesiyle başlar. Hadisin zahirinden her ne kadar böylesi bir anlam çıkarılabilecek olsa da asıl kastedilen iki tekrarla bir sözün üç defa söylenmesidir.”

٩٥ - حَدَّثَنَا عَبْدَةُ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ حَدَّثَنَا عَبْدُ الصَّمَدِ قَالَ حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ الْمُثَنَّى قَالَ حَدَّثَنَا ثُمَامَةُ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ عَنْ أَنَسٍ عَنِ النَّبِيِّ ﷺ أَنَّهُ كَانَ إِذَا تَكَلَّمَ بِكَلِمَةٍ أَعَادَهَا ثَلَاثًا حَتَّى تَفْهَمَ عَنْهُ ، وَإِذَا أَتَى عَلَى قَوْمٍ فَسَلَّمَ عَلَيْهِمْ سَلَّمَ عَلَيْهِمْ ثَلَاثًا طرفاه ٩٤ ، ٦٢٤٤ - تحفة

٥٠٠

95- “Abde b. Abdillāh — Abdussamed — Abdullāh b. el-Müsennā — Sümāme b. Abdillāh” isnâdıyla Enes şöyle demiştir: “Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem) bir söz söyleyeceği zaman iyice anlaşılması için onu üç defa tekrar ederdi. Bir topluluğun yanına gelip de selam vereceği zaman da üç defa selam verirdi.”

Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem) konuşurken bazı cümleleri, dinleyenler tarafından daha iyi anlaşılсын ve akıllarında yer etsin diye üç defa tekrar ederdi. Zira Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem) tebliğ etmekle görevlidir ve bunu en iyi şekilde yerine getirmesi gerekmektedir. Bazen selam verdiği zaman da selamını üç defa tekrarlardı.

٩٦ - حَدَّثَنَا مُسَدَّدٌ قَالَ حَدَّثَنَا أَبُو عَوَانَةَ عَنْ أَبِي بِشْرِ عَنْ يُوسُفَ بْنِ مَاهَكَ عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عَمْرٍو قَالَ تَخَلَّفَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ فِي سَفَرٍ سَافَرْنَاهُ فَأَذَرَكْنَا وَقَدْ أَرْهَقْنَا الصَّلَاةَ صَلَاةَ الْعَصْرِ وَنَحْنُ نَتَوَضَّأُ ، فَجَعَلْنَا نَمْسَحُ عَلَى أَرْجُلِنَا ، فَنَادَى بِأَعْلَى صَوْتِهِ « وَيْلٌ لِلْأَعْقَابِ مِنَ النَّارِ » . مَرَّتَيْنِ أَوْ ثَلَاثًا . طرفاه ٦٠ ، ١٦٣ - تحفة ٨٩٥٤

96- “Müsedded — Ebû Avâne — Ebû Bişr — Yûsuf b. Mâhek” isnâdıyla Abdullāh b. Amr şöyle demiştir: Çıktığımız bir yolculukta Resûlullah

(sallallahu aleyhi vesellem) bizden geride kalmıştı. Bize yettiğinde ikinci namazı vakti girmişti ve abdest alıyorduk. Ayaklarımızı mesheder gibi yıkadığımızda Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem) yüksek sesle iki veya üç defa: “*Ateşten yana topukların vay haline!*” diye seslendi.¹

Müsedded, Müsedded b. Müserhed’dir.

Ebû Avâne, Ebû Avâne el-Vaddâh b. Abdillâh el-Yeşkurî’dir. Hicri 196 yılında vefat etmiştir.

Ebû Bişr, Câfer b. İyâs’tır.

Yûsuf, Yûsuf b. Mâhek el-Fârisî el-Mekkî’dir. Hicri 113 yılında vefat etmiştir.

Abdullah, Abdullah b. Amr b. el-Âs’tır.

Müslim’in de rivayetine göre Mekke’den Medine’ye gidilirken Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem) Müslümanların biraz gerisinde kaldı. Öndeki Müslümanlara yettiğinde ikinci namazı vakti girmişti. Müslümanlar namazı kaçırmamak için aceleyle abdest almaya başladılar. Bu aceleyle Müslümanların ayaklarını mesheder gibi hafif bir suyla yıkadıklarını gören Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem) yüksek bir sesle iki veya üç defa: “*Ateşten yana topukların vay haline!*” diye seslendi.

Sayı konusunda tereddüt bunu nakleden raviye aittir. Bu hadis daha önce Nu’mân kanalıyla Ebû Avâne’den, namazın ikinci namazı olduğu zikredilmeden nakledilmişti. Burada ise Müsedded kanalıyla Ebû Avâne’den, söz konusu namazın ikinci namazı olduğu zikredilerek nakledilmiştir. Konu hakkında diğer açıklamalar taharet konusu içinde dile getirilecektir.

۳۱ - باب تَعْلِيمِ الرَّجُلِ أُمَّتَهُ وَأَهْلَهُ

31- KİŞİNİN CARIYESİNE VE AİLESİNE İLİM ÖĞRETMESİ

Başlıkta özelin genele atfedilmesi vardır. Zira kişinin cariyesi onun ailesinin bir ferdi sayılır.

¹ Hadis ayrıca 60, 163’te geçmektedir. Müslim (241)

۹۷ - أَخْبَرَنَا مُحَمَّدٌ - هُوَ ابْنُ سَلَامٍ - حَدَّثَنَا الْمُحَارِبِيُّ قَالَ حَدَّثَنَا صَالِحُ بْنُ حَيَّانَ قَالَ قَالَ عَامِرُ الشَّعْبِيِّ حَدَّثَنِي أَبُو بُرْدَةَ عَنْ أَبِيهِ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ « ثَلَاثَةٌ هُمْ أَجْرَانِ رَجُلٌ مِنْ أَهْلِ الْكِتَابِ آمَنَ بِنَبِيِّهِ ، وَآمَنَ بِمُحَمَّدٍ ﷺ وَالْعَبْدُ الْمَمْلُوكُ إِذَا أَدَّى حَقَّ اللَّهِ وَحَقَّ مَوْلَاهُ ، وَرَجُلٌ كَانَتْ عِنْدَهُ أَمَةٌ { يَطْرُهَا } فَأَدَّيَهَا ، فَأَحْسَنَ تَأْدِيبَهَا ، وَعَلَّمَهَا فَأَحْسَنَ تَعْلِيمَهَا ، ثُمَّ أَعْتَقَهَا فَتَزَوَّجَهَا ، فَلَهُ أَجْرَانِ » . ثُمَّ قَالَ عَامِرٌ أَعْطَيْنَاكَهَا بِغَيْرِ شَيْءٍ ، قَدْ كَانَ يُرَكَّبُ فِيهَا دُونَهَا إِلَى الْمَدِينَةِ أَطْرَافُهُ ٢٥٤٤ ، ٢٥٤٧ ، ٢٥٥١ ، ٣٠١١ ، ٣٤٤٦ ، ٥٠٨٣ - تحفة ٩١٠٧

97- "Muhammed b. Selâm — Muhâribî — Sâlih b. Hayyân — Âmir eş-Şa'bî — Ebû Burde" isnâdıyla Ebû Burde'nin babasının bildirdiğine göre Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem) şöyle buyurmuştur: "Üç kişinin sevabı iki katıyla verilir. Biri Ehl-i kitab'dan olup hem kendi peygamberine hem de Muhammed'e iman eden kişidir. Diğeri hem Allah'ın hakkını hem de efendilerinin haklarını yerine getiren köle edinilmiş kuldur. Bir diğeri de yanındaki cariyeyi güzel bir şekilde terbiye edip güzel bir şekilde ilim öğreten, sonra da azat edip onunla evlenen kişidir. Buna da sevabı iki katıyla verilir."

Âmir der ki: "Bunu sana, senden bir karşılık almadan verdik. Oysa önceleri bundan daha küçük bir mesele için bile Medine'ye kadar yol gidilirdi."¹

Muhâribî, Abdurrahman b. Muhammed b. Ziyâd el-Kûfî'dir. Hicri 195 yılında vefat etmiştir.

Sâlih, Sâlih b. Sâlih b. Müslim b. Hayyân'dır. Ancak şöhretinden dolayı dedesi Hayyân'a nisbet edilmiştir. Zayıf olan Sâlih b. Hayyân el-Kureşî ile karıştırılmamalıdır.

Âmir, Âmir b. Şerâhîl eş-Şa'bî'dir.

Ebû Burde'nin babası, Ebû Mûsa el-Eş'arî'dir.

¹ Hadis ayrıca 2544, 2547, 2551, 3446 ve 5083'te geçmektedir. Müslim (154)

Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem) üç kişiye sevabının iki katıyla verileceğini bildirmiştir. Bunlardan biri Ehl-i kitab'dan olup hem kendi peygamberine hem de sonradan Müslüman olup Muhammed'e (sallallahu aleyhi vesellem) iman eden kişidir. Burada Ehl-i kitab'dan kasıt Yahudi veya Hristiyanlardır. Hristiyanlığın Yahudiliği neshettiği görüşünde olanlara göre ise bundan kasıt Hristiyanlardır.

Böylesi bir kişi Yahudi veya Hristiyan biri iken Hz. Mûsa veya Hz. İsa'ya inanan birisidir. İslam'ın gelişiyle de Tevrat ve İncil'de vasıfları zikredilen Muhammed'e (sallallahu aleyhi vesellem) iman etmiştir. Bu konuda daha geniş açıklamalar cihad konusu içinde yapılacaktır.

Bir diğer kişi birilerinin kölesi olup da hem namaz, oruç gibi Allah'ın haklarını hem de efendilerine hizmet ederek onların haklarını ifa eden kişidir. Bütün insanlar sonuçta Allah'ın kulları olduğu için genel mânâdaki kullar ile köle kulları birbirinden ayırmak için hadiste "*Köle edinilmiş kul*" ifadesi kullanılmıştır.

Bir diğer kişi de yanındaki cariyeyi güzel bir şekilde terbiye edip ona güzel bir şekilde ilim öğreten, sonra da azat edip onunla evlenen kişidir. Başka nüshalarda "*İlişkiye de girdiği cariyeyi...*" lafzı da yer alır.

Kişi böylesi bir cariyeye en güzel ahlaki meziyetleri verip terbiye ettiği, yine bilmesi gereken dini bilgileri öğrettiği, daha sonra da onu azat edip mehrini de vererek onunla evlendiği zaman buna karşılık sevabını iki katıyla alır.

Üçüncü kişi sevabı bakımından ilk iki kişiye atfedilmesine rağmen ayrıca sevabını iki katıyla alacağı zikredilmiştir. Bunun sebebi de kişinin terbiye, eğitme, azat etme ve evlenme gibi daha fazla şeyi yapıyor olmasındandır. Bütün bunları yaptığı için diğerlerinden daha fazla sevabı hakkeder. Bundan dolayı sevabını iki katıyla alacağı ayrıca zikredilmiştir.

Kişi yabancı çocukları ve insanları terbiye edip öğretmeyle de sevabını iki katıyla alabilir ve bu sadece cariyelere has bir durum değildir. Ancak böylesi birinin ayrıca sevabını iki katıyla alacağının söylenmesi, daha çok terbiye edip eğittiği cariyesini azat edip onunla evlenmesinden dolayıdır. Zira kişi terbiye edip eğittiği kadınla evlendiği zaman bunun bereketini daha fazla görecektir.

Hadiste terbiye ile eğitim “ف” edatıyla birbirine atfedilirken, azat edip evlenmeyi “ثم” edatıyla onlara atfetmesi, evlenme sonucu cinsel ilişkinin terbiye etme ve eğitime konusunda daha faydalı olmasından dolayıdır. Ayrıca cariyeye iken azat edilen kadın sınıf değiştirmiş demektir. Cariye ile hür kadının da hükümleri farklıdır. Bundan dolayı da her birinin değeri ve konumuna uygun düşecek bir edat kullanılmıştır.

Peki kişi cariyeye ilişkiye girmese de onu terbiye edip eğitmekle sevabını iki katıyla alamaz mı? Burada amaç kişinin cariyeye cinsel ilişkiye girmesi değil şerî olarak onunla ilişkiye girebilecek konuma gelebilmesidir. Hadis ile ilgili diğer açıklamalar cihad konusu içinde gelecektir.

Âmir eş-Şa'bî bu hadisi Sâlih b. Hayyân'a naklettikten sonra bu meseleyi ona herhangi bir karşılık olmadan naklettiğini bildirmiş ve Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem) zamanında daha küçük ve basit meseleler için bile Medine'ye yolculuk edildiğini söylemiştir. Horasan ahalisinden bir adam Âmir'e, kişinin cariyesini azat ettikten sonra onunla evlenmesini sorunca Âmir bu hadisi nakletmiştir.

Başlıkta yer alan cariyenin eğitimi hadisle ortaya konulmuştur. Ailenin eğitimi ise hadise dayanarak kıyas yoluyla ortaya çıkmaktadır. Zira kişi için hür olan ailesine Allah'ın farzları ile Resûlullah'ın (sallallahu aleyhi vesellem) sünnetini öğretmesi, bunları cariyesine öğretmesinden daha fazla önem taşır.

Hadisin ravileri İbn Selâm dışında Kufelidir. Hadiste tâbiînin tâbiîden rivayeti vardır. Buhârî bu hadisi ayrıca *İtk*, *Cihad* ve *Nikâh* konuları içinde tahrir etmiştir. Müslim, Tirmizî, Nesâî ve İbn Mâce de rivayet etmişlerdir.

۳۲ - باب عِظَةِ الْإِمَامِ النَّسَاءِ وَتَعْلِيمِهَا

32- İMAMIN KADINLARA ÖĞÜT VERİP İLİM ÖĞRETMESİ

Başlık devlet başkanı veya onun vekilinin kadınlara öğütler verip gerekli uyarılarda bulunması ve dini konuları onlara öğretmesi ile ilgilidir.

۹۸ - حَدَّثَنَا سُلَيْمَانُ بْنُ حَرْبٍ قَالَ حَدَّثَنَا شُعْبَةُ عَنْ أَيُّوبَ قَالَ سَمِعْتُ عَطَاءً قَالَ

سَمِعْتُ ابْنَ عَبَّاسٍ قَالَ أَشْهَدُ عَلَى النَّبِيِّ ﷺ - أَوْ قَالَ عَطَاءٌ أَشْهَدُ عَلَى ابْنِ عَبَّاسٍ - أَنَّ

رَسُولُ اللَّهِ ﷺ خَرَجَ وَمَعَهُ بِلَالٌ ، فَظَنَّ أَنَّهُ لَمْ يُسْمِعِ النِّسَاءَ فَوَعَّظَهُنَّ ، وَأَمَرَهُنَّ بِالصَّدَقَةِ ، فَجَعَلَتِ الْمَرْأَةُ تُلْقِي الْقُرْطَ وَالْحَتَاتِمَ ، وَبِلَالٌ يَأْخُذُ فِي طَرَفِ ثَوْبِهِ وَقَالَ إِسْمَاعِيلُ عَنْ أَبِي ثُوبٍ عَنْ عَطَاءٍ وَقَالَ عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ أَشْهَدُ عَلَى النَّبِيِّ ﷺ . أطرافه ٨٦٣ ، ٩٦٢ ، ٩٦٤ ، ٩٧٥ ، ٩٧٧ ، ٩٧٩ ، ٩٨٩ ، ١٤٣١ ، ١٤٤٩ ، ٤٨٩٥ ، ٥٢٤٩ ، ٥٨٨٠ ، ٥٨٨١ ،

٥٨٨٣ - تحفة ٧٣٢٥ - ٥٨٨٣

98- "Süleymân b. Harb — Şu'be — Eyyûb" isnâdıyla Atâ şöyle demiştir: İbn Abbâs'ın şöyle dediğini işittim: "Şahadet ederim ki — ya da Atâ: "Şahadet ederim ki İbn Abbâs şöyle dedi" demiştir— Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem) sözlerini kadınlara duyuramadığını düşünerek Bilâl ile birlikte çıkıp kadınların bulunduğu tarafa gitti. Onlara öğütlerde bulunduktan sonra sadaka vermelerini söyledi. Bunun üzerine kadınlardan kimi küpelerini, kimi de yüzüğünü atmaya başladı. Bilâl da onları eteğinde topluyordu."

İsmâil ise bunu Eyyûb kanalıyla Atâ'dan rivayet ederken "Şahadet ederim ki Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem)..." lafzını kullanmıştır.¹

Süleymân, Süleymân b. Harb el-Ezdî el-Ensârî'dir.

Şu'be, Şu'be b. el-Haccâc'tır.

Eyyûb, Eyyûb es-Sahtiyânî'dir.

Atâ, Atâ b. Ebî Rebâh Selmân el-Kûfî el-Kureşî el-Habeşî'dir. Siyah tenli, yassı burunlu, bir gözü kör, aksak ve çolak biriydi. Ömrünün sonlarına doğru tümünden kör olmuştu. Büyük âlimlerden ve saygın kişilerden biridir. Hicri 105 veya 114 yılında vefat etmiştir.

İbn Abbâs sözüne başlarken "Şahadet ederim ki" demiştir. Ancak bunu nakleden ravi bu sözün İbn Abbâs'a mı, yoksa Atâ'ya mı ait olduğu konusunda tereddüt etmiştir. Ahmed b. Hanbel bunu Ğundar kanalıyla

¹ Hadis ayrıca 863, 962, 964, 975, 977, 979, 989, 1431, 1449, 4895, 5249, 5880, 5881, 5883 ve 7325'te geçmektedir. Müslim (884)

Şu'be'den rivayet ederken hem Atâ'nın, hem de İbn Abbâs'ın bu sözü kullandığını zikreder.

İbn Abbâs bu olayın kesin bir şekilde gerçekleştiğini vurgulamak için sözüne “Şahadet ederim ki” ifadesiyle başlamıştır.

Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem) Mescid'de Müslümanlara vaazını verdikten sonra kadınların bu vaazı duymadıklarını düşündü. Bundan dolayı yanına Bilâl'i alıp erkeklerin bulunduğu saflardan çıktı ve kadınların olduğu tarafa gitti. Bilâl, Bilâl b. Ebî Rebâh el-Habeşî'dir. Annesinin adı Hamâme'dir.

Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem) onların yanına geldikten sonra öğütlerde bulundu. Rivayetlere göre onlara: *“Cehennem ahalisi içinde çoğunluğu oluşturduğunuzu gördüm. Zira çokça lanet okuyor ve kocalarınızın haklarını inkâr ediyorsunuz”* buyurmuştur. Bu da bize fitneden emin olunduktan sonra kadınların vaaz meclislerinde bulunabileceğini göstermektedir.

Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem) onlara böyle dedikten sonra da sadaka vermelerini söyledi. Zira cehennem ahalisi içinde çoğunluğu oluşturduklarını söylemişti ve sadaka da cehennemlik olan bir çok günahı temizlemektedir. Ya da sadaka vermelerini söylemesi o zamanlarda buna ihtiyaç duyulmasından dolayıdır.

Resûlullah'ın (sallallahu aleyhi vesellem) bu sözlerinden sonra kadınlardan bazıları küpelerini, bazıları da yüzüğünü çıkarıp atmaya başladı. Resûlullah'ın (sallallahu aleyhi vesellem) sadaka alması haram olduğu için atılan bu takıları Resûlullah'ın (sallallahu aleyhi vesellem) emredeceği yerlere harcamak için Bilâl alıp eteğinde topluyordu.

İsmâil b. Uleyye bu hadisi Eyyûb es-Sahtiyânî kanalıyla Atâ b. Ebî Rebâh'tan naklederken “İbn Abbâs: «Şahadet ederim ki Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem)...» dedi” demiş ve tereddütsüz bir şekilde şahadet lafzının İbn Abbâs'a ait olduğunu bildirmiştir.

Bu da Buhârî'nin muallak olarak zikrettiği hadislerdendir. Zira İsmâil b. Uleyye'ye yetişmiş değildir. İsmâil b. Uleyye, Buhârî'nin doğduğu yıl olan hicri 194 yılında vefat etmiştir. *Zekât* konusu içinde ise İbn Uleyye'nin rivayetini mevsûl olarak zikretmiştir.

۳۳ - باب الْحِرْصِ عَلَى الْحَدِيثِ

33- HADİS ÖĞRENME KONUSUNDA HIRSLI OLMAK

۹۹ - حَدَّثَنَا عَبْدُ الْعَزِيزِ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ قَالَ حَدَّثَنِي سُلَيْمَانُ عَنْ عَمْرِو بْنِ أَبِي عَمْرِو عَنْ سَعِيدِ بْنِ أَبِي سَعِيدٍ الْمُقْبَرِيِّ عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ أَنَّهُ قَالَ قِيلَ يَا رَسُولَ اللَّهِ ، مَنْ أَسْعَدَ النَّاسِ بِشَفَاعَتِكَ يَوْمَ الْقِيَامَةِ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ « لَقَدْ ظَنَنْتُ يَا أَبَا هُرَيْرَةَ أَنْ لَا يَسْأَلَنِي عَنْ هَذَا الْحَدِيثِ أَحَدٌ أَوْلُ مِنْكَ ، لِمَا رَأَيْتُ مِنْ حِرْصِكَ عَلَى الْحَدِيثِ ، أَسْعَدَ النَّاسِ بِشَفَاعَتِي يَوْمَ الْقِيَامَةِ مَنْ قَالَ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ ، خَالِصًا مِنْ قَلْبِهِ أَوْ نَفْسِهِ » . طرفه ۶۵۷۰ - تحفة ۱۳۰۰۱

99- “Abdulazîz b. Abdillâh — Süleymân — Amr b. Ebî Amr — Saîd b. Ebî Saîd el-Makburî” isnâdıyla Ebû Hureyre şöyle demiştir: “Ey Allah'ın Resûlü! Kıyamet gününde senin şefaatinle en çok mesut olacak insan kimdir?” diye sorulunca, Allah Resûlü (sallallahu aleyhi vesellem) şöyle buyurdu: “Ey Ebû Hureyre! Hadis öğrenme konusundaki hırsını gördüğümünden dolayı böylesi bir soruyu senden önce kimsenin sormayacağını tahmin ediyordum. Kıyamet gününde benim şefaetimle en çok mesut olacak kişi kalpten —veya içinden— halis bir şekilde «Lâ ilâhe illallah» diyen kişidir.”

Abdulazîz, Abdulazîz b. Abdillâh b. Yahya el-Uveysî el-Medenî'dir.

Süleymân, Süleymân b. Bilâl Ebû Muhammed et-Teymî el-Kureşî'dir.

Amr, Muttalib'in azatlısı Amr b. Ebî Amr el-Medenî'dir. Hicri 136 yılında Ebû Câfer el-Mansûr'un hilafeti zamanında vefat etmiştir.

Buhârî bu hadisi Rikâk konusu içinde naklederken Ebû Hureyre'nin: “Resûlullah'a (sallallahu aleyhi vesellem) sordum” dediğini zikreder. Eserin Ebû Zer ve Kerîme dışındaki nüshalarında ise bu şekilde geçmektedir. Burada ise başkası sormuş gibi nakledilmiştir. Bu da bize ifadenin Buhârî'nin Ebû Zer ve Kerîme nüshalarında hatalı olarak yazıldığını göstermektedir. Zira soruyu soran kişi hadisin de ravisi olan Ebû Hureyre'dir.

Ebû Hureyre, Resûlullah'a (sallallahu aleyhi vesellem), kıyamet gününde insanlar içinde şefaatinde dolayı en mesut kişilerin kimler olacağını sordu. Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi vesellem) cevap verirken Ebû Hureyre'den böylesi bir

soru beklediğini dile getirdi. Zira Ebû Hureyre'nin hadis öğrenme konusundaki arzusu ile hırsını görüyordu ve bu yönde ilk sorunun kendisinden geleceğini tahmin ediyordu.

Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem), Ebû Hureyre'ye bunu ifade ettikten sonra kıyamet gününde itaatkar olsun günahkar olsun insanlar içinde şefaatten dolayı en mesut olacak kişinin kalpten veya içinden halis bir şekilde “Lâ ilâhe illallah” diyen kimse olacağını söyledi. Buna “Muhammedun resûlullah” sözü de dahildir. “Lâ ilâhe illallah” sözü her iki şahadetin şiarı olduğu için burada ilk kısmını zikretmekle yetinilmiştir. Bunun halis bir şekilde söylenmesi de şirkten uzak bir şekilde söylenmesi demektir.

“İhlas kalpte gerçekleşen bir şey olmasına rağmen neden ayrıca «kalpten» ifadesine gerek görülmüştür?” diye sorulacak olursa şöyle diyebiliriz: “Burada kalbin ayrıca zikredilmesi tekid bâbındandır. Kişi kalpte halis olduktan sonra şehadeti sözle dile getirmese de Resûlullah'ın (sallallahu aleyhi vesellem) belirttiği şefaatin hükmüne girer. Ancak biz zahire göre amel ettiğimiz için şehadeti söz ile dile getirmesi durumunda onu bu hükmün içinde sayarız.”

Mesut lafzının tafdîl kalıbıyla (en mesut) gelmesi de bazılarında sorun teşkil etmiştir. Zira şehadeti söylemeyen kâfir ile sadece diliyle söyleyen münafık kişilerin de mesut olabileceği anlamı da çıkıyor. Bu ifade tafdîl kalıbıyla gelmiş olsa tafdîl mânâsı kastedilmemiş olabilir. Buna göre mânâsı, mesut olan kişi şehadeti söyleyen kişidir, şeklindedir. Ya da tafdîl mânâsı da kastedilmiş olabilir, buna göre anlamı halis bir şekilde şehadeti söyleyen kişinin konumunun da saadetine de şehadeti halis bir şekilde söylemeyen kişiden daha yüksek ve fazla olduğudur. İhlasın kalpte olmasına rağmen hadiste ayrıca kalp ifadesinin kullanılması buna işaret etmektedir.

Bedruddîn ed-Demâmînî şöyle der: “İbn Battâl buradaki ihlası tevhitin gereklerinden olan genel ihlasa yormuştur. İbnü'l-Müneyyir ise buna itiraz eder ve böylesi bir ihlasa her bir müminin zaten sahip olduğunu söyler. Ona göre buradaki ihlasın genel ihlasa yorulması saadetin tafdîl kalıbıyla gelmesini de boşa çıkarır. Oysa Ebû Hureyre Resûlullah'a (sallallahu aleyhi vesellem) şefaatinin hak edenleri değil, bu şefaatte en çok mesut olacak kişileri sormuştur. Bu da ihlasın genel değil, sadece bazılarında kendini gösteren ve şüphe barındırmayan özel ihlasa yorulmasını gerektirir.”

Bu hadis inşâallah *Rikâk* konusu¹ içinde de gelecektir.

۳۴ - بَابُ كَيْفَ يُقْبَضُ الْعِلْمُ

34- İLİM NASIL SÖKÜLÜP ALINIR?

وَكَتَبَ عُمَرُ بْنُ عَبْدِ الْعَزِيزِ إِلَى أَبِي بَكْرٍ بْنِ حَزْمٍ انْظُرْ مَا كَانَ مِنْ حَدِيثِ رَسُولِ اللَّهِ ﷺ فَارْتَبِطْ بِهِ، فَإِنِّي خِفْتُ دُرُوسَ الْعِلْمِ وَذَهَابَ الْعُلَمَاءِ، وَلَا تَقْبَلْ إِلَّا حَدِيثَ النَّبِيِّ ﷺ، وَلْتَنْفُسُوا الْعِلْمَ، وَلْتَجْلِسُوا حَتَّى يُعَلَّمَ مَنْ لَا يَعْلَمُ، فَإِنَّ الْعِلْمَ لَا يَهْلِكُ حَتَّى يَكُونَ سِرًّا، حَدَّثَنَا الْعَلَاءُ بْنُ عَبْدِ الْجَبَّارِ قَالَ حَدَّثَنَا عَبْدُ الْعَزِيزِ بْنُ مُسْلِمٍ عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ دِينَارٍ بِذَلِكَ، يَعْنِي حَدِيثَ عُمَرَ بْنِ عَبْدِ الْعَزِيزِ إِلَى قَوْلِهِ ذَهَابَ الْعُلَمَاءُ

Ömer b. Abdilazîz de Ebû Bekr b. Hazm'a yazdığı mektupta şöyle demiştir: “Resûlullah'ın (sallallahu aleyhi vesellem) hadislerine yönelik ne varsa bulup yaz. Zira ilmin yok olmasından ve âlimlerin göçüp gitmesinden endişe ediyorum. Kayda geçme esnasında Resûlullah'ın (sallallahu aleyhi vesellem) hadislerinden başkasına itibar edilmesin. İlim yayılsın, bilenler bilmeyenlere öğretsin diye de meclisler kurulsun. Zira ilim ancak gizli bırakıldığında yok olur.”

Alâ b. Abdilcebbâr da Abdulazîz b. Müslim kanalıyla Abdullah b. Dînâr'dan Ömer b. Abdilazîz'in hadisini “âlimlerin göçüp gitmesinden endişe ediyorum” kısmına kadar bu şekilde rivayet etti.

Râşid halifelerden biri olan Ömer b. Abdilazîz, Medine'deki valisi ve kadısı olan Ebû Bekr b. Hazm'a bir mektup yazdı. Ebû Bekr, Ebû Bekr b. Muhammed b. Amr b. Hazm el-Ensârî el-Medenî'dir. Hişâm b. Abdilmelik'in hilafeti zamanında hicri 102 yılında 84 yaşındayken vefat etmiştir. Buhârî onu babasının dedesine nisbet etmiştir. Dedesi Amr, sahabeden sayılır. Babası Muhammed de Resûlullah'ı (sallallahu aleyhi vesellem) görmüştür.

Ömer b. Abdilazîz ona yazdığı mektupta bulunduğu bölgede Resûlullah'ın (sallallahu aleyhi vesellem) hadislerine yönelik gerekli araştırmaları yapmasını ve

¹ Hadis ayrıca 6570'te geçmektedir.

bulduğu hadisleri kayda geçmesini söyledi. Buna gerekçe olarak da ilmin yok olmasından, âlimlerinden de göçüp gitmesinden endişe ettiğini ifade etti.

O zamanlarda ilim konusunda Müslümanlar genelde ezbere dayanıyordu. Ömer b. Abdilazîz hicri yüzüncü yılın başlarında âlimlerin ölümüyle ilmin de yok olup gitmesinden endişe etti. Bundan dolayı hadisin kayda geçirilip korunması konusunda böylesi bir emir verdi.

Hadisleri kayda geçerken de sadece Resûlullah'tan (sallallahu aleyhi vesellem) gelen hadislere itibar edilip onların yazılmasını söyledi. Bunun yanında âlimlerin ilmi yaymaları, ilim meclislerinin kurulup bilenlerin bilmeyenlere ilmi öğretmesi emrini verdi. Zira ilmin yok olmasının onun sır gibi gizii bırakılmasında, başkalarına öğretilmemesi ve aktarılmasında olacağını bildirdi.

Âlim bildiği ilmi kendi evinde öğretmeye çalışabilir. Ancak onun evine herkes gelmeyeceği için bu ilimden pek çok kişi mahrum kalacak, belki de bildikleri onun ölümüyle yok olup gidecektir. Fakat mescid, medrese ve benzeri yerlerde kurulacak ve herkese açık olacak meclislerde ilmin yayılması sağlanır ve unutulup yok olmasının önüne geçilir.

Muallak olarak gelen bu hadisi Buhârî sonunda “âlimlerin göçüp gitmesinden endişe ediyorum” kısmına kadar “Alâ b. Abdilcebbâr — Abdulazîz b. Müslim — Abdullah b. Dînâr” isnâdıyla mevsûl olarak zikretmiştir.

Alâ b. Abdilcebbâr, Ebu'l-Hasan el-Basrî el-Attâr el-Ensârî'dir. Güvenilir biridir. Hicri 213 yılında vefat etmiştir.

Abdulazîz, Abdulazîz b. Müslim el-Kasmalî'dir. Hicri 167 yılında vefat etmiştir.

Abdullah, İbn Ömer'in azatlısı Abdullah b. Dînâr el-Kureşî el-Medenî'dir.

İbn Hacer bu konuda şöyle demiştir: “Âlimlerin göçüp gitmesinden endişe ediyorum» kısmından sonrasının Ömer b. Abdilazîz'in sözlerinden olmama ihtimali olduğu gibi onun sözü olma ihtimali de vardır. Ancak görüldüğü kadarıyla onun sözlerinden değildir. Ebû Nuaym da *Müstahrec*'de bunu açık bir şekilde dile getirmiştir. Çoğu yerde de hadisi zikredilen kısma kadar görmüşümdür. Bu durumda «Âlimlerin göçüp gitmesinden endişe ediyorum» sözünden sonrası Buhârî'nin kendi sözüdür ve Ömer'in sözlerinin bir açıklaması ve maksadı bâbında dile getirmiştir.”

۱۰۰ - حَدَّثَنَا إِسْمَاعِيلُ بْنُ أَبِي أُوَيْسٍ قَالَ حَدَّثَنِي مَالِكٌ عَنْ هِشَامِ بْنِ عُرْوَةَ عَنْ أَبِيهِ عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عَمْرٍو بْنِ الْعَاصِ قَالَ سَمِعْتُ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ يَقُولُ « إِنَّ اللَّهَ لَا يَقْبِضُ الْعِلْمَ انْتِزَاعًا ، يَتَزَعُهُ مِنَ الْعِبَادِ ، وَلَكِنْ يَقْبِضُ الْعِلْمَ بِقَبْضِ الْعُلَمَاءِ ، حَتَّى إِذَا لَمْ يَبْقَ عَلِمًا ، اخْتَذَ النَّاسُ رُءُوسًا جُهَلًا فَسُئِلُوا ، فَأَفْتَوْا بِغَيْرِ عِلْمٍ ، فَضَلُّوا وَأَضَلُّوا » قَالَ الْفِرْبَرِيُّ حَدَّثَنَا عَبَّاسٌ قَالَ حَدَّثَنَا قُتَيْبَةُ حَدَّثَنَا جَرِيرٌ عَنْ هِشَامٍ نَحْوَهُ . طرفه ۷۳۰۷ - تحفة ۸۸۸۳

100- “İsmâil b. Ebî Uveys — Mâlik — Hişâm b. Urve — Hişâm’ın babası (Urve)” isnâdıyla Abdullah b. Amr b. el-Âs’ın bildirdiğine göre Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem) şöyle buyurmuştur: “Yüce Allah ilmi kullarının içinden çekip çıkararak almaz. Ama âlimleri aralarından alarak ilmi de onlardan almış olur. Bu şekilde de âlim kalmayınca insanlar cahil kişileri baş edinirler. Onlara da soru sorulduğu zaman ilimleri olmadan fetva verirler. Bu şekilde hem sapar, hem de saptırırlar.”

Firebrî der ki: “Abbâs aynısını bize «Kuteybe — Cerîr — Hişâm» isnâdıyla rivayet etti.”¹

Resûlullah’ın (sallallahu aleyhi vesellem) bildirdiğine göre Yüce Allah ilmi, insanların arasından alıp göğsüne çekerek veya onların zihinlerinden silerek almaz. Aksine ilmi taşıyan âlimlerin ruhunu alarak ilmi de almış olur. Âlimleri kabzetme yerine ilmi kabzetme (çekip alma) diyerek de durumun önemine vurgu yapmıştır.

Âlimlerin ölümüyle ortada ilmi bilen kişiler kalmayınca insanlar kendilerine cahillerden başlar ve önderler edinirler. Böylesi kişilere soru sorulduğu zaman da ilimleri olmadığı için verecekleri fetva ve cevaplarla hem kendileri sapar, hem de soru soranları saptırırlar.

Firebrî, Mâlik’ten gelen bu hadisin aynısını Abbâs’ın, “Kuteybe — Cerîr — Hişâm” isnâdıyla rivayet ettiğini söylemiştir.

Kuteybe, Buhârî’nin hocalarından biri olan Kuteybe b. Saîd’dir.

Cerîr, Cerîr b. Abdilhamîd ed-Dabbî’dir.

¹ Hadis ayrıca 7307’de geçmektedir.

Hişâm, Hişâm b. Urve b. ez-Zübeyr b. el-Avvâm'dır.

Kuteybe'nin bu rivayetini de Müslim¹ tahric etmiştir.

۳۵ - باب مَنْ سَمِعَ شَيْئًا فَرَجَعَ حَتَّى يَعْرِفَهُ

35- BİR ŞEY DUYUP DA ANLAMAYAN KİŞİNİN ÖĞRENMEK İÇİN SÖYLEYENE MÜRACAAT ETMESİ

۱۰۱- حَدَّثَنَا سَعِيدُ بْنُ أَبِي مَرْيَمَ قَالَ أَخْبَرَنَا نَافِعُ بْنُ عُمَرَ قَالَ حَدَّثَنِي ابْنُ أَبِي مُلَيْكَةَ أَنَّ عَائِشَةَ زَوْجَ النَّبِيِّ ﷺ كَانَتْ لَا تَسْمَعُ شَيْئًا لَا تَعْرِفُهُ إِلَّا رَاجَعَتْ فِيهِ حَتَّى تَعْرِفَهُ ، وَأَنَّ النَّبِيَّ ﷺ قَالَ « مَنْ حُوسِبَ عُذِّبَ » قَالَتْ عَائِشَةُ فَقُلْتُ أَوْ لَيْسَ يَقُولُ اللَّهُ تَعَالَى ﴿ فَسَوْفَ يُحَاسَبُ حِسَابًا يَسِيرًا ﴾ قَالَتْ فَقَالَ « إِنَّهَا ذَلِكَ الْعَرُضُ ، وَلَكِنْ مَنْ نُوقِشَ الْحِسَابَ يَهْلِكُ » أطرافه ۴۹۳۹، ۶۵۳۶، ۶۵۳۷ - تحفة ۱۶۲۶۱

101- "Saîd b. Ebî Meryem — Nâfi' b. Ömer" isnâdıyla İbn Ebî Muleyke şöyle demiştir: Resûlullah'ın (sallallahu aleyhi vesellem) hanımı Âişe bir şeyi işitip de anlamadığı zaman mutlaka anlamak için Resûlullah'a (sallallahu aleyhi vesellem) müracaat ederdi. Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi vesellem): "*Hesaba çekilen kişi azaba da maruz kalır*" buyurdu.

Âişe der ki: "Yüce Allah: «Kitabı kendisine sağından verilen kimse kolay geçireceği bir hesaba çekilir»² buyurmuyor mu?" diye sorduğumda, Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem): "O (hesaba çekilme değil) arz edilmedir. İncesine kadar hesaba çekilecek kişi helak olacaktır" karşılığını verdi.³

Saîd, Saîd b. Ebî Meryem el-Cumahî el-Basrî'dir. Hicri 224 yılında vefat etmiştir. Buhârî onu babasının dedesine nisbet etmiştir. Zira babası Hakem b. Muhammed b. Ebî Meryem'dir.

¹ Müslim (2673)

² İnşikâk Sur. 7, 8

³ Hadis ayrıca 4939, 6536 ve 6537'de geçmektedir. Müslim (2876)

Nâfi', *Nâfi'* b. Ömer el-Cumahî'dir. Mekke'li ve Kureyşlidir. Hicri 124 yılında vefat etmiştir.

İbn Ebî Muleyke, Abdullah b. Ubeydillah'dır.

Resûlullah'ın (sallallahu aleyhi vesellem) eşi Hz. Âişe anlamadığı bir şekilde dile getirilen bir şeyi işittiği zaman mutlaka bunu Resûlullah'a (sallallahu aleyhi vesellem) sorar ve iyice öğrenip anlamaya çalışırdı.

Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem), hesaba çekilecek olan kişinin azaba da maruz kalacağını söylemişti. Hz. Âişe, Yüce Allah'ın, âyetinde **"Kitabı kendisine sağından verilen kimse kolay geçireceği bir hesaba çekilir"**¹ buyurup kolay bir hesap olacağını, çok da detaya inilmeyeceğini bildirmişken hesaba çekilen kişilerin nasıl olur da azaba maruz kaldığını sordu. Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi vesellem) âyette zikredilen hesabın hesaba çekilme değil de, insanların Mizan'a arz edilmesine yönelik olduğunu, ancak en ince ayrıntısına kadar hesaba çekilecek kişinin sonunda helak olacağını söyledi.

Hadisten anlıyoruz ki hesabın en ince ayrıntısı ve detayına kadar yapılması, kişinin azabı hak etmesine götürecektir. Zira kulların iyiliklerinin ancak kabul görmesi durumunda bir değeri olur. Kişinin iyiliklerinin kabulüyle sonuçlanacak rahmet olmazsa kurtuluş da olmayacaktır.

İbn Ebî Muleyke tâbiündandır ve Hz. Âişe'nin bir konuda Resûlullah'a (sallallahu aleyhi vesellem) bu şekilde müracaat etmesine yetişmiş değildir. Bu da zahiren rivayette irsâlin olduğunu gösteriyor. Ancak Âişe'nin: "...diye sorduğumda" demesi de rivayetin mevsûl olduğuna delâlet etmektedir. Doğrusunu da Allah bilir.

۳۶- بَابُ هَلْ يُجْعَلُ لِلنِّسَاءِ يَوْمٌ عَلَى حِدَةٍ فِي الْعِلْمِ

36- İLİM İÇİN KADINLARA ÖZEL BİR GÜN TAHSİS EDİLİR Mİ?

۱۰۲ - حَدَّثَنَا آدَمُ قَالَ حَدَّثَنَا شُعْبَةُ قَالَ حَدَّثَنِي ابْنُ الْأَصْبَهَانِيِّ قَالَ سَمِعْتُ أَبَا صَالِحٍ دُكْوَانَ يُحَدِّثُ عَنْ أَبِي سَعِيدٍ الْخُدْرِيِّ قَالَتِ النِّسَاءُ لِلنَّبِيِّ ﷺ عَلَيْنَا عَلَيْكَ الرَّجَالُ ،

¹ İnşikâk Sur. 7, 8

فَاجْعَلْ لَنَا يَوْمًا مِنْ نَفْسِكَ . فَوَعَدَهُنَّ يَوْمًا لَقِيَهُنَّ فِيهِ ، فَوَعَّظَهُنَّ وَأَمَرَهُنَّ ، فَكَانَ فِيهَا قَالَتْ
هُنَّ « مَا مِنْكُنَّ امْرَأَةٌ تُقَدِّمُ ثَلَاثَةً مِنْ وَلَدِهَا إِلَّا كَانَ لَهَا حِجَابًا مِنَ النَّارِ » فَقَالَتِ امْرَأَةٌ
وَأُثْنَيْنِ فَقَالَ « وَاثْنَيْنِ » . طرفاه ١٢٤٩ ، ٧٣١٠ - تحفة ٤٠٢٨

102- “Âdem — Şu’be — İbnu’l-Esbehânî — Ebû Sâlih Zekvân” isnâdıyla Ebû Saîd el-Hudrî şöyle demiştir: Kadınlar: “Ey Allah’ın Resûlü! Erkeklerden dolayı senin yanına gelemiyoruz. Bize bir gün tahsis et de yanına gelelim” dediler. Resûlullah da (sallallahu aleyhi vesellem) onlara bir gün tahsis etti. O gün gelip toplandıklarında onlara öğütlerde bulundu ve bazı şeyleri emretti. Onlara söyledikleri arasında: “*Birinizin kendisinden önce ölen üç çocuğu onu cehennem ateşinden korurlar*” buyurdu. Bir kadın: “Ya iki çocuk?” deyince, Allah Resûlü (sallallahu aleyhi vesellem): “*İki çocuk da öyledir*” buyurdu.¹

Âdem, Âdem b. Ebî Uveys’tir.

Şu’be, Şu’be b. el-Haccâc’tır.

İbnu’l-Esbehânî, Abdurrahman b. Abdillâh el-Kûfî’dir.

Ebû Saîd el-Hudrî, Sa’d b. Mâlik’tir.

Kadınlar Resûlullah’a (sallallahu aleyhi vesellem), erkeklerden dolayı yanına gelemediklerini, kendilerine bir gün tahsis etmesini istediler. Zira erkekler her gün Resûlullah’ın (sallallahu aleyhi vesellem) yanında bulunuyor, dini konuları öğreniyorlardı. Erkeklerden dolayı da kadınlar Resûlullah’ın (sallallahu aleyhi vesellem) yanına yaklaşamıyorlardı. Bundan dolayı kadınlar, yanına gelip bir şeyler öğrenmek için Hz. Peygamber’den (sallallahu aleyhi vesellem) kendisi için de uygun olacak bir gün belirlemesini istediler.

Bu talepleri karşısında Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem) onlara bir gün tahsis etti. Belirlediği bu günde de kadınlar Resûlullah’ın (sallallahu aleyhi vesellem) yanına geldi. Allah Resûlü (sallallahu aleyhi vesellem) onlara nasihatlerde ve öğütlerde bulundu. Yerine getirmeleri için bazı şeyleri emretti.

¹ Hadis ayrıca 1249 ve 7310’da geçmektedir. Müslim (2633)

Bu buluşmasında onlara söylediği sözlerden biri de içlerinden birinin, kendisinden önce ölen üç çocuğunun cehennem ateşine karşı ona bir perde olup koruyacağıydı. İçlerinden bir kadın, bu şekilde iki çocuğu ölen kişinin durumunun aynı olup olmayacağını sorunca, Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi vesellem) iki çocuğu ölen kadın için de aynı durumun geçerli olacağını söyledi. Ölen çocuklar konusunda kadınlara söylenen bu şey, erkekler için de geçerlidir.

Ahmed ve Taberânî'ye göre iki çocuk konusunu soran kadın Ümmü Süleym'dir. Taberânî'nin *el-Mu'cemu'l-Evsat*'ta zikrettiğine göre ise Ümmü Eymen'dir. Buhârî ise bu kadının Ümmü Mübeşşir olduğunu söylemiştir.

۱۰۳ - حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ بَشَّارٍ قَالَ حَدَّثَنَا غُنْدَرٌ قَالَ حَدَّثَنَا شُعْبَةُ عَنْ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ الْأَصْبَهَانِيِّ عَنْ ذَكْوَانَ عَنْ أَبِي سَعِيدٍ الْخُدْرِيِّ عَنِ النَّبِيِّ ﷺ هَذَا وَعَنْ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ الْأَصْبَهَانِيِّ قَالَ سَمِعْتُ أَبَا حَازِمٍ عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ قَالَ « ثَلَاثَةٌ لَمْ يَبْلُغُوا الْحِنْتَ » طَرَفُهُ ۱۲۵۰ - تحفة ۴۰۲۸، ۱۳۴۰۹

103- “Muhammed b. Beşşâr — Ğundar — Şu’be — Abdurrahman b. el-Esbehânî — Zekvân” isnâdıyla Ebû Saîd el-Hudrî, Resûlullah'tan (sallallahu aleyhi vesellem) bir öncekinin aynısını bildirmiştir.

Yine Abdurrahman b. el-Esbehânî der ki: Ebû Hâzım'ın Ebû Hureyre'den naklettiğine göre Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem): “*Buluğ çağına ermemiş üç çocuğu...*” buyurmuştur.¹

Muhammed, Bundâr lakaplı Muhammed b. Beşşâr'dır.

Ğundar, Muhammed b. Câfer el-Basrî'dir.

Şu’be, Şu’be b. el-Haccâc’tır.

Zekvân, Ebû Sâlih’tir.

Ebû Saîd, Ebû Saîd el-Hudrî'dir.

Ebû Hâzım, Selmân el-Eşcaî el-Kûfî'dir. Ömer b. Abdilazîz'in hilafeti zamanında vefat etmiştir.

¹ Hadis ayrıca 1250'de geçmektedir. Müslim (2634)

Buhârî burada bir önceki rivayette mübhem olarak gelen İbnu'l-Esbehânî'nin ismini açık bir şekilde zikretmiştir. Bir önceki hadis bu isnâdla da rivayet edilmiştir.

Şu'be bu hadisi Abdurrahman'dan iki isnâdla rivayet eder. Bundan dolayı mevsûl bir hadistir ve muallak olduğunu söylemek hatadır.

İkinci isnâdda Abdurrahman'ın bildirdiğine göre Ebû Hâzım, Ebû Saîd el-Hudrî'nin hadisini Ebû Hureyre'den: *"Birinizin kendisinden önce ölen buluğa ermemiş üç çocuğu onu cehennem ateşinden korurlar"* lafzıyla rivayet etmiştir. Günahların yazılması kişinin buluğa ermesinden sonra olacağı için Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem) bu çocukların henüz buluğa ermemiş olduklarını belirtmiştir. Bu sözün özellikle kadınlara söylenmesinin sebebine gelince, henüz bebeklik çağındaki olan çocuğun ölmesinin annesi olan kadını daha çok üzmesi ve etkilemesinden dolayıdır.

۳۷ - باب لِيُبْلَغَ الْعِلْمُ الشَّاهِدُ الْغَائِبَ

37- "BURADA HAZIR BULUNANLAR HAZIR BULUNMAYANLARA İLMİ TEBLİĞ ETSİN."

قَالَ ابْنُ عَبَّاسٍ عَنِ النَّبِيِّ ﷺ .

Bu sözü İbn Abbâs, Resûlullah'tan (sallallahu aleyhi vesellem) naklen aktarmıştır.

Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem) bu sözü Vedâ haccı sırasında Minâ'dayken verdiği hutbede söylemiş, İbn Abbâs da bunu nakletmiştir. Ancak Resûlullah'ın (sallallahu aleyhi vesellem) verdiği hutbede "ilim" lafzı yoktur. İbn Abbâs'tan naklen bu hadisin lafzı da: "Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem), Kurban gününde insanlara bir hutbe verdi. Hutbesinde: «Ey insanlar! Bu gün hangi gündür?» diye sorunca, müslümanlar: «Haram bir gündür» karşılığını verdi..." şeklindedir. Sonunda da Resûlullah'ın (sallallahu aleyhi vesellem): "Allah aşkına söyleyin! Tebliğ ettim mi?" diye sorduğu zikredilir. İbn Abbâs bu hadisi naklettikten sonra da: "Canım elinde olana yemin olsun ki bu sözler Resûlullah'ın (sallallahu aleyhi vesellem), ümmetine bir vasiyetidir. Bunları burada hazır bulunanlar hazır bulunmayanlara tebliğ etsin!" der.

Göründüğü kadarıyla Buhârî bunu mânâ olarak rivayet etmiştir. Zira burada tebliğ edilmesi emredilen şey ilimdir.

١٠٤ - حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ يُسُفَ قَالَ حَدَّثَنِي اللَّيْثُ قَالَ حَدَّثَنِي سَعِيدٌ عَنْ أَبِي شُرَيْحٍ أَنَّهُ قَالَ لِعَمْرِو بْنِ سَعِيدٍ وَهُوَ يَبْعَثُ الْبُعُوثَ إِلَى مَكَّةَ أَتَذُنُّ لِي أَتِيهَا الْأَمِيرُ أَحَدْتُكَ قَوْلًا قَامَ بِهِ النَّبِيُّ ﷺ الْغَدَ مِنْ يَوْمِ الْفَتْحِ ، سَمِعْتُهُ أَذُنَايَ وَوَعَاهُ قَلْبِي ، وَأَبْصَرْتُهُ عَيْنَايَ ، حِينَ تَكَلَّمَ بِهِ ، حَمِدَ اللَّهَ وَأَثْنَى عَلَيْهِ ثُمَّ قَالَ « إِنَّ مَكَّةَ حَرَّمَهَا اللَّهُ ، وَلَمْ يُحَرِّمْهَا النَّاسُ ، فَلَا يَحِلُّ لِمُرِيٍّ يُؤْمِنُ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ أَنْ يَسْفِكَ بِهَا دَمًا ، وَلَا يَغْضَدَ بِهَا شَجَرَةً ، فَإِنْ أَحَدٌ تَرَخَّصَ لِقِتَالِ رَسُولِ اللَّهِ ﷺ فِيهَا فَقُولُوا إِنَّ اللَّهَ قَدْ أَذِنَ لِرَسُولِهِ ، وَلَمْ يَأْذَنْ لَكُمْ . وَإِنَّمَا أَذِنَ لِي فِيهَا سَاعَةً مِنْ نَهَارٍ ، ثُمَّ عَادَتْ حُرْمَتُهَا الْيَوْمَ كَحُرْمَتِهَا بِالْأَمْسِ ، وَلْيُبَلِّغِ الشَّاهِدُ الْغَائِبَ » فَقِيلَ لَأَبِي شُرَيْحٍ مَا قَالَ عَمْرُو قَالَ أَنَا أَعْلَمُ مِنْكَ يَا أَبَا شُرَيْحٍ ، لَا يُعِيدُ عَاصِبًا ، وَلَا قَارًا يَدَمَ ، وَلَا قَارًا بِحَرْبَةٍ . طرفاه ١٨٣٢ ، ٤٢٩٥ - تحفة ١٢٠٥٧

104- “Abdullah b. Yûsuf — Leys” isnâdıyla Saîd şöyle demiştir: Ebû Şurayh, Mekke'ye ordu çıkaran Amr b. Sâid'e şöyle dedi: “Ey vali! Bana izin ver de Resûlullah'ın (sallallahu aleyhi vesellem) Mekke'nin fethinin ikinci gününde yaptığı konuşmayı sana bildireyim. O konuşmayı kulaklarım işitti, kalbim iyice belledi ve konuşurken gözlerim onu bizzat gördü. Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem) Yüce Allah'a hamd ve senâ edip: «Mekke'yi insanlar değil, Yüce Allah haram kılmıştır. Bundan dolayı Allah'a ve âhiret gününe iman eden kişinin burada kan dökmesi, ağaç kesmesi helal değildir. Kendi savaşı için Resûlullah'ın burada savaşmasını gerekçe olarak gösterecekler: “Yüce Allah, Resûl'üne izin verdi, ancak size izin vermedi” deyin. Bana da günün belli bir bölümü için izin verdi, sonra da haramlığı geri döndü. Bundan dolayı dün nasıl haram ise bugün de artık öyle haramdır. Burada hazır bulunanlar bunları hazır bulunmayanlara tebliğ etsin» buyurdu.”

Ebû Şurayh'a: “Amr sana ne karşılık verdi?” diye sorulunca, Ebû Şurayh şöyle dedi: “Amr bana: «Ey Ebû Şurayh! Ben bunu senden daha

iyi biliyorum! Ancak Mekke hiçbir asiye, boynunda kan borcu olan bir kaçağı ve firarda olan bir hırsız barındırmaz» karşılığını verdi.”¹

Abdullah, Abdullah b. Yûsuf et-Tinnîsî’dir.

Leys, Leys b. Sa’d el-Mısrî’dir.

Saîd, Saîd b. Ebî Saîd el-Makburî’dir.

Ebû Şurayh, ashâbdan Huveylid b. Amr b. Sahr el-Huzâî el-Ka’bî’dir. Hicri 68 yılında vefat etmiştir. Buhârî’de üç hadisi vardır.

Amr b. Saîd, Eşdak olarak bilinen Amr b. Saîd b. el-Âs b. Umeyye el-Kureşî el-Umevî’dir. İbn Hacer onun hakkında: “Amr b. Saîd sahabeden biri değildir. Tâbiünun iyilerinden biri olduğu da söylenemez” der.

Amr b. Saîd, hicri 61 yılında Yezîd b. Muâviye’ye biat etmeye yanaşmayan Abdullah b. ez-Zübeyr’e karşı savaşmak üzere Mekke’ye —Allah Mekke’nin şerefini arttırsın, bizi de afiyet ve selamet içinde Mekke’nin misafirlerinden kılsın— ordu çıkarıyordu. Amr, Yezîd’in Medine valisiydi.

Bu durumu gören Ebû Şurayh, Amr’a, izin verirse Resûlullah’ın (sallallahu aleyhi vesellem) Mekke’nin fethinin ikinci gününde yaptığı bir konuşmayı aktarmak istediğini söyledi. Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi vesellem) bu konuşmayı hicri 8. yılda, Ramazan ayının 20’sinde yapmıştı. Ebû Şurayh “O konuşmayı kulaklarım işitti” diyerek bu konuşmayı başkasından değil de, bizzat kendisi duyduğunu belirtti. Duyduğu şekilde unutmadan aklında kaldığını belirtmek için de “kalbim iyice belledi” demiştir. Aynı şekilde Resûlullah’ın (sallallahu aleyhi vesellem) bu konuşmayı, perde arkasından veya görmediği bir yerden değil de bizzat gözlerinin önünde yaptığını ifade etmek için “konuşurken gözlerim onu bizzat gördü” demiştir.

Ebû Şurayh’ın bildirdiğine göre Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem) konuşmasına başlamadan önce Yüce Allah’a hamd ve senâ etti. Sonrasında Yüce Allah’ın yerleri ve gökleri yarattığından beri Mekke’yi haram kıldığını söyledi. Mekke’yi haram kılan insanlardan biri değildir, haramlığı bizzat Yüce Allah tarafından gelmiştir. Bunda herhangi bir peygamberin dahli yoktur.

¹ Müslim (1354)

Bu rivayet ile Hz. İbrâhîm'in Mekke'yi haram bölge kıldığını söyleyen rivayet arasında bir zıtlık yoktur. Zira Hz. İbrâhîm'in Mekke'yi haram kılması Allah'ın bu yöndeki emrini bildirmesinden başka bir şey değildir. Nûh tufanı sırasında Kâbe göğe yükseltildikten sonra Mekke'nin haramlığı ihlal edilmişti. Hz. İbrâhîm zamanında Allah'ın bildirmesiyle tekrar haram bölge ilan edilmiştir.

Bundan dolayı Allah'a ve âhiret gününe iman eden hiçbir kişinin Mekke'de kan dökmesi, yani birini öldürmesi ve Mekke'nin ağaçlarından birini kesmesi helal değildir.

Ancak Resûlullah'ın (sallallahu aleyhi vesellem) Mekke'de müşriklerle savaşmasından dolayı bölgede savaşmamanın azimet, savaşmanın ise ruhsat olduğunu söyleyerek kendi savaşına dayanak aramak isteyenler çıkabilir. Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi vesellem) konuşmasında buna da dikkat çekerek böylesi bir iddiada bulunan kişilere Yüce Allah'ın sadece Resûlullah'a (sallallahu aleyhi vesellem) bu yönde izin verdiğinin ve bu iznin de günün belli bir vaktine dair olduğunun söylenmesini istemiştir.

Ahmed'de gelen rivayete göre de Mekke'nin fethi sırasında Resûlullah'a (sallallahu aleyhi vesellem) tanınan bu vakit güneşin doğuşundan ikinci vaktine kadardı. Sonrasında da Mekke'nin fethi öncesi olduğu gibi tekrar haram bölge olmuştur. Sonunda da Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem) bu sözleri orada hazır bulunanların, hazır olmayanlara ulaştırıp bildirmesini söylemiştir.

Bunları Amr b. Saîd'e aktaran Ebû Şurayh'a Amr'ın ne cevap verdiği sorulmuştur. Ebû Şurayh'ın bildirdiğine göre mealen Amr ona şöyle demiştir: “Bu konuyu ben senden daha iyi biliyorum. Duyduğum şey doğru, iyi de aklında tutmuşsun. Ancak bu sözleri iyi anlayamamışsın. Mekke haram bölgedir, fakat bunun yanında aynı Mekke isyankar birini barındırmaz ve böylesi birine işlediği suçun cezasının verilmesine engel olmaz. Aynı şekilde birinin kanını döken ve cezasından kurtulmak için kendisine sığınan kişiyi de barındırmaz. Yine hırsızlık eden veya fesat çıkaran birini de himaye etmez.”

Amr, Ebû Şurayh'ın sözlerine net bir cevap vermemiş, zahiren hak görünen ancak kendisiyle batıl kastedilen sözler söylemiştir. Ashâbdan biri olan Ebû Şurayh, onun Mekke'ye ordu çıkarıp bölgenin haramlığını ihlal etmesini yadırgamıştır. Amr ise Mekke'nin haram bölge olmasının orada kısas uygulanmasına engel olmadığı cevabını vermiştir ki doğrudur. Ancak

İbnu'z-Zübeyr kendisine kisası gerektirecek bir suç işlemiş değildir. Aksine hilafeti Yezîd b. Muâviye'den daha fazla hak eden biridir. Kendisine de Yezîd'den önce biat edilmiştir ve ashâbdan biridir. Konu hakkında daha geniş açıklamalar inşaallah *Hac* konusu içinde zikredilecektir.

Hadisin ravileri Mısırlı ve Medinelidir. Buhârî bu hadisi *Hac* ile *Meğâzî* konuları içinde de tahrir etmiştir. Müslim *Hac*'da, Tirmizî, *Hac* ve *Diyet*'te, Nesâî de *Hac* ve *İlim* konuları içinde rivayet etmiştir.¹

۱۰۵ - حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ عَبْدِ الْوَهَّابِ قَالَ حَدَّثَنَا حَمَّادٌ عَنْ أَيُّوبَ عَنْ مُحَمَّدٍ عَنِ ابْنِ أَبِي بَكْرَةَ عَنْ أَبِي بَكْرَةَ ذِكْرِ النَّبِيِّ ﷺ قَالَ « فَإِنَّ دِمَاءَكُمْ وَأَمْوَالَكُمْ - قَالَ مُحَمَّدٌ وَأَخْسِبُهُ قَالَ وَأَعْرَاضَكُمْ - عَلَيْكُمْ حَرَامٌ كَحَرَمَةِ يَوْمِكُمْ هَذَا فِي شَهْرِكُمْ هَذَا ، أَلَا لِيُبلغَ الشَّاهِدُ مِنْكُمُ الْغَائِبَ » وَكَانَ مُحَمَّدٌ يَقُولُ صَدَقَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ كَانَ ذَلِكَ « أَلَا هَلْ بَلَغْتُ » مَرَّتَيْنِ . أطرافه ۶۷ ، ۱۷۴۱ ، ۳۱۹۷ ، ۴۴۰۶ ، ۴۶۶۲ ، ۵۵۵۰ ، ۷۰۷۸ ، ۷۴۴۷ تحفة

۱۱۶۸۲

105- “Abdullah b. Abdilvehhâb — Hammâd — Eyyûb — Muhammed” isnâdıyla İbn Ebî Bekre şöyle demiştir: Ebû Bekre, Resûlullah'ı (sallallahu aleyhi vesellem) zikretti ve ondan naklen şöyle dedi: “*Bu ayınızda bu gününüzün haram oluşu gibi kanlarınız, mallarınız —Muhammed der ki: İbn Ebî Bekre rivayet ederken sanırım şunu da dedi— ve ırzlarınız birbirinize haramdır. Dikkat edin! Burada bulunanlar bulunmayanlara bunları tebliğ etsin!*”

Muhammed şöyle derdi: “Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem) doğru söylemiş! Zira dediği gibi de oldu!”

Sonrasında Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem) iki defa: “*Tebliğ ettim mi?*” buyurdu.²

Abdullah, Abdullah b. Abdilvehhâb el-Hacebî el-Basrî'dir. Sika biridir. Hicri 228 yılında vefat etmiştir.

¹ Tirmizî (809, 1406) ve Nesâî (5/205)

² Müslim uzun bir metinle (1679)

Hammâd, Hammâd b. Zeyd el-Basrî'dir.

Eyyûb, Eyyûb es-Sahtiyânî'dir.

Muhammed, Muhammed b. Sîrîn'dir.

İbn Ebî Bekre, Abdurrahman b. Ebî Bekre'dir.

Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem) Veda haccında verdiği hutbede o ay olan Zilhicce ayının, o gün olan Kurban gününün haramlığı gibi Müslümanların kanlarının, mallarının ve ırzlarının birbirlerine haram olduğunu bildirmiştir. Orada hazır bulunan kişilerin de orada bulunmayan kişilere bunları tebliğ edip ulaştırmasını söylemiştir. Hutbesinin sonunda da iki defa “*Tebliğ ettim mi?*” buyurmuştur.

Muhammed b. Sîrîn bunu rivayet ederken: “Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem) doğru söylemiş! Zira dediği gibi de oldu!” derdi. Bundan kastı, Resûlullah'ın (sallallahu aleyhi vesellem) tebliğ etmeye yönelik söylediği bu sözün gerçekleştiğidir. Bu durumda bahsettiği tebliğ bir emir değil, bir haberdur. Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem) bu yönde tebliğin ileriki zamanlarda gerçekleşeceğini bildirmiştir. Zira Muhammed b. Sîrîn'in “Doğru söylemiş” sözü bir emre değil, bir habere yöneliktir. Ya da İbn Sîrîn'in bu sözü hadisin devamına işarettir. O da Resûlullah'ın (sallallahu aleyhi vesellem) ifadesiyle hazır bulunan kişinin bu sözleri orada hazır bulunmayan, ancak kendisinden daha iyi anlayabilecek olan birine ulaştırmasıdır. Ya da İbn Sîrîn'in bu sözü, Resûlullah'ın (sallallahu aleyhi vesellem): “*Tebliğ ettim mi?*” buyruğuna yöneliktir ve Resûlullah'ın (sallallahu aleyhi vesellem), ümmetine tebliği gerçekleşmiştir.

۳۸ - بَابُ إِثْمِ مَنْ كَذَبَ عَلَى النَّبِيِّ ﷺ

38- RESÛLULLAH (sallallahu aleyhi vesellem) ADINA YALAN SÖYLEYEN KİŞİNİN GÜNAHI

Başlık, Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem) adına yalan söz söylemenin günah ve vebali hakkındadır. Allah bizleri böylesi ve benzeri helak edici günahlardan korusun.

۱۰۶ - حَدَّثَنَا عَلِيُّ بْنُ الْجُعْدِ قَالَ أَخْبَرَنَا شُعْبَةُ قَالَ أَخْبَرَنِي مَنْصُورٌ قَالَ سَمِعْتُ رِبْعِيَّ بْنَ جِرَاشٍ يَقُولُ سَمِعْتُ عَلِيًّا يَقُولُ قَالَ النَّبِيُّ ﷺ « لَا تَكْذِبُوا عَلِيًّا ، فَإِنَّهُ مِنْ كَذَبِ عَلِيٍّ فَلْيَلِجِ النَّارَ »

106- "Ali b. el-Ca'd — Şu'be — Mansûr — Rib'î b. Hirâş" isnâdıyla Ali b. Ebî Tâlib'in bildirdiğine göre Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem) şöyle buyurmuştur: *"Benim adıma yalan söylemeyin! Benim adıma yalan söyleyen cehenneme girsin!"*¹

Ali, Ali b. el-Ca'd el-Cevherî el-Bağdâdî'dir.

Şu'be, Şu'be b. el-Haccâc'tır.

Mansûr, Mansûr b. el-Mu'temir'dir.

Rib'î, Rib'î b. Hirâş b. Cahş el-Ğatafânî el-Absî el-Kûfî el-A'var'dır. Zikredildiğine göre Rib'î, asla yalan söylememiştir. Hatta sonunun nasıl olduğunu öğrenene kadar gülmeyeceğine dair yemin etmiş ve sadece vefat anında güldüğü görülmüştür. Ömer b. Abdilazîz'in hilafeti zamanında hicri 101 veya 104 yılının Receb ayında vefat etmiştir.

Ali, Ali b. Ebî Tâlib'dir. İlk Müslüman olanlardan ve cennetle müjdelenen on kişiden biridir. Raşid halifelerdendir, ilmi ve cesaretiyle tanınır. Hilafeti 5 yıl sürmüştür. Abdurrahman b. Mülcem zehirli kılıçla ona vurmuş, hicri 40 yılının Ramazan ayında 63 yaşındayken Kufe'de vefat etmiştir. Buhârî'de 29 hadisi vardır.

Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem), adına yalan uydurulup söylenmemesini emretmiştir. Buradaki yalan yasağı geneldir ve ahkama yönelik olsun terğîb ve terhîbe yönelik olsun her alanda geçerlidir. Burada Resûlullah'ın (sallallahu aleyhi vesellem), kendi adına yalan söylemeyi yasaklaması başkası adına yalan söylemeye kapı aralamaz. Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem) her şart ve durumda yalan söylemeyi yasaklamıştır.

Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem) adına yalan söyleyen kişiler için de *"Cehenneme girsin!"* buyurmuştur. Zira bunu yapan kişinin cezası

¹ Müslim (1)

cehennemdir, ancak Allah böylesi bir kişiyi bağışlayabilir. Bunu yapan kişinin, küfür dışında diğer büyük günahları işleyen kişilerde olduğu gibi kesin bir şekilde cehenneme gireceği söylenemez. Hadiste Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem) adına yalan söylemenin, kişinin cehenneme girmesine sebep olabileceği bildirilmiştir.

“Cehenneme girsin!” ifadesi, emir kalıbında bir haber cümlesi de olabilir. Zira Müslim’de geçtiğine göre Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem): “Benim adıma yalan söyleyen cehenneme girer” buyurmuştur. İbn Mâce’de geçtiğine göre Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem): “Benim adıma yalan söylemek cehenneme girmeye sebep olur” buyurmuştur. Bazılarına göre ise Resûlullah’ın (sallallahu aleyhi vesellem) bu ifadesi bir tür bedduadır.

۱۰۷ - حَدَّثَنَا أَبُو الْوَلِيدِ قَالَ حَدَّثَنَا شُعْبَةُ عَنْ جَامِعِ بْنِ شَدَّادٍ عَنْ عَامِرِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ الزُّبَيْرِ عَنْ أَبِيهِ قَالَ قُلْتُ لِلزُّبَيْرِ إِنِّي لَا أَسْمَعُكَ تُحَدِّثُ عَنْ رَسُولِ اللَّهِ ﷺ كَمَا يُحَدِّثُ فُلَانٌ وَفُلَانٌ قَالَ أَمَا إِنِّي لَمْ أَفَارِقْهُ وَلَكِنْ سَمِعْتُهُ يَقُولُ « مَنْ كَذَبَ عَلَيَّ فَلْيَتَّبِعُوا مَقْعَدَهُ مِنَ النَّارِ »

تحفة ۳۶۲۳

107- “Ebu’l-Velîd — Şu’be — Câmi’ b. Şeddâd — Âmir b. Abdillâh b. ez-Zübeyr” isnâdıyla Âmir’in babası şöyle demiştir: Zübeyr’e: “Falanla filanın yaptığı gibi Resûlullah’tan (sallallahu aleyhi vesellem) hadis naklettiğini duymuyorum” dediğimde, Zübeyr: “Resûlullah’ın (sallallahu aleyhi vesellem) yanından hiç ayrılmadığım doğrudur! Ancak Resûlullah’ın (sallallahu aleyhi vesellem): «Benim adıma yalan söyleyen cehennemdeki yerine de hazırlansın» buyurduğunu işittim” karşılığını verdi.

Ebu’l-Velîd, Hişâm b. Abdilmelik et-Tayâlisî el-Basrî’dir.

Şu’be, Şu’be b. el-Haccâc’tır.

Câmi’, Câmi’ b. Şeddâd el-Muhâribî el-Kûfî’dir. Güvenilir biridir ve hicri 128 yılında vefat etmiştir.

Âmir, Âmir b. Abdillâh b. ez-Zübeyr b. el-Avvâm el-Esedî el-Kureşî’dir. Hicri 124 yılında vefat etmiştir.

Âmir'in babası, ashâbdan Abdullah b. ez-Zübeyr'dir. Medine'de Muhacirlerden doğan ilk Müslüman çocuktur. Köseydi, sakalları yoktu. Hicri 72 yılında vefat etmiştir.

Zübeyr, Zübeyr b. el-Avvâm'dır. Resûlullah'ın (sallallahu aleyhi vesellem) havarilerinden ve cennetle müjdelenmiş on kişiden biridir. Hicri 36 yılında, Cemel savaşından çekildikten sonra Basra'nın kenarında bulunan Sibâ' vadisinde vefat etmiştir. Buhârî'de 9 hadisi vardır.

Abdullah, (babası) Zübeyr'e neden diğerleri gibi hadis nakletmediğini sormuştur. Burada "Falanla filan" denilirken İbn Mâce'de gelen rivayette Abdullah b. Mes'ûd'un ismi zikredilir. Zübeyr buna verdiği cevapta Resûlullah'ın (sallallahu aleyhi vesellem) yanından ayrılmamasına, yani ondan bolca hadis duymuş olmasına rağmen, Resûlullah'ın (sallallahu aleyhi vesellem): *"Benim adıma yalan söyleyen cehennemdeki yerine de hazırlansın"* buyurmasından dolayı diğerleri gibi fazla hadis rivayetinde bulunmadığını söylemiştir.

İsmâîlî rivayet ederken "Müslüman olduğumdan beri" ifadesini ekler. Zübeyr'in Resûlullah'ın (sallallahu aleyhi vesellem) yanından ayrılmadığı sözü mecazidir ve bundan kastı, çoğu zamanını Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem) ile birlikte geçirdiğidir. Zira Habeşistan'a hicret edenlerin arasında kendisi de vardı. Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem) Medine'ye hicret ederken de yanında değildi. Zübeyr'in Habeşistan'a hicreti, İslam'ın henüz güçlü olmadığı zamanlara denk gelmiştir. İslam bölgede hakim olunca da dediği gibi Resûlullah'ın (sallallahu aleyhi vesellem) yanından hiç ayrılmamıştır.

Resûlullah'ın (sallallahu aleyhi vesellem) *"cehennemdeki yerine de hazırlansın"* sözü bir haber cümlesi olabilir. Yani Resûlullah'ın (sallallahu aleyhi vesellem) adına yalan söyleyen kişiye Yüce Allah cehennemde bir yer hazırlar. Ya da tehdit anlamında bir emir cümlesidir. Ya da "Allah ona cehennemde yer hazırlasın" anlamında bir beddua cümlesidir.

Zübeyr'in fazla hadis rivayet etmekten kaçınması, bilmeden hata yapmaktan çekinmesinden dolayıdır. Zira bilmeden bir hadisi hata ile naklettiği zaman başkası bu hadisi ondan hatalı bir şekilde alacak ve Müslümanlar ona güvenerek böylesi bir hata ile amel edecektir. Bu şekilde de bilmeden Resûlullah'ın (sallallahu aleyhi vesellem) söylemediği bir şeyle amel edilmesine sebep olacaktır.

Bundan dolayı hem Zübeyr, hem de sahabeden başkaları fazla hadis rivayet etmekten geri durmuşlardır. İçlerinden çokça hadis rivayet edenlere gelince, İbn Hacer bunu, ezber konusunda kendilerine güvenmelerine, ya da uzun bir süre yaşamalarından dolayı bilgilerine ihtiyaç duyulmasına, onlara soru sorulunca da bildiklerini gizlemeden cevap vermelerine yormuştur.

۱۰۸ - حَدَّثَنَا أَبُو مَعْمَرٍ قَالَ حَدَّثَنَا عَبْدُ الْوَارِثِ عَنْ عَبْدِ الْعَزِيزِ قَالَ أَسَّ إِنَّهُ لَيَمْنَعُنِي أَنْ أُحَدِّثَكُمْ حَدِيثًا كَثِيرًا أَنَّ النَّبِيَّ ﷺ قَالَ « مَنْ تَعَمَّدَ عَلَى كَذِبٍ فَلْيَتَبَوَّأْ مَقْعَدَهُ مِنَ النَّارِ »
تحفة ۱۰۴۵

108- “Ebû Ma’mer — Abdulvâris — Abdulazîz” isnâdıyla Enes şöyle demiştir: Sizlere çokça hadis rivayet etmeme engel olan şey, Resûlullah'ın (sallallahu aleyhi vesellem): “Benim adıma kasten yalan söyleyen kişi cehennemdeki yerine de hazırlansın” buyurmasıdır.¹

Ebû Ma’mer, Muk’ad olarak bilinen Abdullah b. Amr el-Minkarî el-Basrî’dir.

Abdulvâris, Abdulvâris b. Saîd et-Teymî el-Basrî’dir.

Abdulazîz, Abdulazîz b. Suheyb el-A’mâ el-Basrî’dir.

Enes, Enes b. Mâlik’tir.

Enes fazla hadis rivayet etmeme sebebinin Resûlullah'ın (sallallahu aleyhi vesellem): “Benim adıma kasten yalan söyleyen kişi cehennemdeki yerine de hazırlansın” buyurması olduğunu söylemiştir.

Hadiste “yalan” ifadesi, *nekra* (belirsiz) olarak geldiği için her türlü yalanı içine almaktadır. Yalan da söylenen şeyin var olan şeye mutabık düşmemesidir. Ancak bir sözün yalan sayılması için bunun kasıtlı veya kasıtsız söylenmesi şartı yoktur. Hadis, yalanların kasıtlı ve kasıtsız gibi bir ayrıma tâbi tutulduğuna da işaret etmektedir.

Enes’in hadis rivayetinden geri durmasının sebebi, bu yöndeki tebliğ emrini yerine getirmeme değil, fazla hadis rivayet ederek hataya düşme endişesidir.

¹ Müslim (2)

Cevnî, Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem) adına kasıtlı bir şekilde yalan söyleyen kişinin kâfir olacağını söylemiştir. Haremeyn imamı olan oğlu buna itiraz etmiş ve böylesi bir hükmün babasının yanlıgılarından biri olduğunu söylemiştir.

Daha sonra gelenler de Cevnî'nin bu görüşüne karşı çıkmıştır. İbnu'l-Müneyyir ise bu konuda ona destek çıkmış ve şöyle demiştir: “Hadiste yapılan uyarının özel olması böylesi bir şeyi gerektirmektedir. Yoksa genel olsaydı Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem) adına olsun, başkası adına olsun yalan söyleyen her bir kişinin cehenneme girmesi gerekirdi. Hadiste bu tür bir yalanı söyleyen kişinin cehennemde ebedi kalacağına işaret vardır. Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem) adına kasten yalan söyleyen kişinin cehennemde kendine bir yer ve mesken hazırlaması ifadesi de orada ebedi kalacağının bir göstergesidir. Kişi haram olan bir şeyi helal kılacak şekilde Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem) adına yalan söylediği zaman haram olan o şeyi helal kılıyor veya öyle görüyor demektir. Haram olan bir şeyi haram kılmak veya öyle görmek de küfürdür.”

İbnu'l-Müneyyir'in “*cehennemdeki yerine de hazırlansın*” ifadesini cehennemde ebedi kalmaya yormasına cevap olarak şöyle denilebilir: “Cehennemde yer hazırlamanın orada ebedi kalma anlamına geldiği kesin ve net değildir. Öyle olsa bile cehennemde ebedi kalmak kişinin kâfir olmasını gerektirmez. Kasten birini öldüren kişinin kâfir olmasa da cehennemde ebedi kalması buna delildir.”

Haram olan bir şeyi haram kılma ve öyle görme ilgili söylediklerine şöyle cevap verilebilir: “Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem) adına haram olan bir şeyi helal kılacak şekilde yalan söyleme, her zaman için haram olan o şeyin helal görüldüğü anlamına gelmez. Zira kişi, Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem) adına yalan söylemenin haram olduğuna inandığı halde böylesi bir yalanı söyleyebilir. Bu durum da kişinin o haramı helal gördüğü anlamına gelmez. Zira isyankar müminler de haram olduklarına inandıkları halde büyük günahları işleyebilmektedir.”

۱۰۹ - حَدَّثَنَا مَكِّيُّ بْنُ إِبْرَاهِيمَ قَالَ حَدَّثَنَا يَزِيدُ بْنُ أَبِي عُبَيْدٍ عَنْ سَلَمَةَ قَالَ سَمِعْتُ

النَّبِيِّ ﷺ يَقُولُ « مَنْ يَقُلْ عَلَى مَا لَمْ أَقُلْ فَلْيَبْشُرْ مَقْعَدَهُ مِنَ النَّارِ »

109- “Mekkî b. İbrâhîm — Yezîd b. Ebî Ubeyd” isnâdıyla Seleme b. el-Ekva' şöyle demiştir: Resûlullah'ın (sallallahu aleyhi vesellem): *“Söylemediğim bir şeyi benim ağızımdan söyleyen kişi cehennemdeki yerine de hazırlansın”* buyurduğunu işittim.

Mekkî, Mekkî b. İbrâhîm el-Belhî'dir.

Yezîd, Yezîd b. Ebî Ubeyd el-Eslemî'dir. Hicri 146 veya 147 yılında Medine'de vefat etmiştir.

Seleme b. el-Ekva', Seleme b. Amr b. Sinân b. Abdillâh es-Sülemî el-Medenî'dir. Hicri 74 yılında 80 yaşındayken vefat etmiştir. Buhârî'de 20 hadisi vardır.

Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem), kendi söylemediği bir şeyi söylemiş gibi onun ağızından aktaran kişilerin bunun cezası olarak cehennemdeki yerlerine de hazırlanmalarını söylemiştir. Ancak âlim kişinin Resûlullah'ın (sallallahu aleyhi vesellem) bir sözünü lafzıyla değil de mânâ olarak aktarması muhakkiklerin yanında geçerlidir.

Daha önceki hadislerde genel olarak Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem) adına yalan söyleme zikredilmişken, bu hadiste yalanın anlamı da verilerek daha açık ve net bir şekilde dile getirilmiştir.

۱۱۰ - حَدَّثَنَا مُوسَى قَالَ حَدَّثَنَا أَبُو عَوَانَةَ عَنْ أَبِي حَصِينٍ عَنْ أَبِي صَالِحٍ عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ عَنِ النَّبِيِّ ﷺ قَالَ « تَسْمَوُا بِاسْمِي وَلَا تَكْتُمُوا بِكُنْيَتِي ، وَمَنْ رَأَى فِي الْمَنَامِ فَقَدْ رَأَى ، فَإِنَّ الشَّيْطَانَ لَا يَتَمَثَّلُ فِي صُورَتِي ، وَمَنْ كَذَبَ عَلَيَّ مُتَعَمِّدًا فَلْيَتَّبِعُوا مَقْعَدَهُ مِنَ النَّارِ » . أطرافه ۳۵۳۹ ، ۶۱۸۸ ، ۶۱۹۷ ، ۶۹۹۳ - تحفة ۱۲۸۵۲

110- “Mûsa — Ebû Avâne — Ebû Hasîn — Ebû Sâlih” isnâdıyla Ebû Hureyre'nin bildirdiğine göre Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem) şöyle buyurmuştur: *“İsmimi kullanın, ama künyemi kullanmayın. Rüyasında beni gören kişi gerçekten de görmüş olur. Zira şeytan benim sûretime giremez.*

Benim adıma kasıtlı olarak yalan söyleyen kişi, cehennemdeki yerine de hazırlansın.”¹

Musa, Mûsa b. İsmâil el-Minkarî et-Tebûzekî el-Basrî'dir.

Ebû Avâne, Ebû Avâne el-Vaddâh b. Abdillâh el-Yeşkurî'dir. Hicri 196 yılında vefat etmiştir.

Ebû Hasîn, Osmân b. Âsım el-Kûfî'dir. Hicri 127 veya 128 yılında vefat etmiştir.

Ebû Sâlih, Zekvân es-Semmân el-Medenî'dir.

Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem) Müslümanların kendilerine veya çocuklarına “Muhammed” veya “Ahmed” gibi isimleri takabileceklerini, ancak bu isimde olanların “Ebu'l-Kâsım” künyesini kullanmamalarını söylemiştir.

Yine rüyasında Resûlullah'ı (sallallahu aleyhi vesellem) gören kişilerin onu gerçekten de görmüş gibi olacaklarını, zira şeytanın onun sûretine giremeyeceğini, onun şeklini alamayacağını bildirmiştir. *Mevâhib* eserimde de bu konuda yeteri derecede bilgiler verip açıklamalar yaptım.

Sonunda Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem), onun adına kasıtlı yalan söyleyenlerin cehennemdeki yerlerine de hazırlanmalarını söylemiştir. Burada uyanık olsun, uykuda olsun her halükârda Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem) adına yalan söylemek yasaklanmıştır.

Buhârî, Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem) adına yalan söyleme ile ilgili hadisi Hz. Ali, Zübeyr, Enes, Seleme ve Ebû Hureyre gibi sahabilerden rivayet etmiştir. Bu hadis son derece sahih ve kuvvetli bir hadistir. Bazıları bu hadisin mütevâtir olduğunu söylemiştir.

Bir hadisin mütevâtir olması için, isnâdının başından sonuna kadar her tabakasında yeteri sayıda çok ravinin rivayet etmesi gerektiği şartına dayanarak bazıları bu hadisin mütevâtir olmadığını söylemiştir. Onlara göre bu hadisin bazı tabakalarında yeterli sayı bulunmamaktadır. Ancak diyebiliriz ki buna mütevâtir denilmesinin sebebi başından sonuna kadar her dönemde hadisi bir topluluğun bir topluluktan rivayet etmesidir. Bu da onun mütevâtir olarak görülmesi için yeterlidir.

¹ Hadis ayrıca 3539, 6188, 6197 ve 6993'te geçmektedir. Müslim (3)

۳۹ - باب كِتَابَةِ الْعِلْمِ

39- İLMİ YAZMAK

۱۱۱ - حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ سَلَامٍ قَالَ أَخْبَرَنَا وَكِيعٌ عَنْ سُفْيَانَ عَنْ مُطَرِّفٍ عَنِ الشَّعْبِيِّ عَنْ أَبِي جُحَيْفَةَ قَالَ قُلْتُ لِعَلِيٍّ هَلْ عِنْدَكُمْ كِتَابٌ قَالَ لَا ، إِلَّا كِتَابُ اللَّهِ ، أَوْ فَهَمٌ أُعْطِيَهُ رَجُلٌ مُسْلِمٌ ، أَوْ مَا فِي هَذِهِ الصَّحِيفَةِ . قَالَ قُلْتُ فَمَا فِي هَذِهِ الصَّحِيفَةِ قَالَ الْعَقْلُ ، وَفَكَأُكَ الْأَسِيرِ ، وَلَا يُقْتَلُ مُسْلِمٌ بِكَافِرٍ أطرافه ۱۸۷۰ ، ۳۰۴۷ ، ۳۱۷۲ ، ۳۱۷۹ ، ۶۷۵۵ ، ۶۹۰۳ ، ۶۹۱۵ ، ۷۳۰۰ تحفة ۱۰۳۱۱

111- “Muhammed b. Selâm — Vekî’ — Süfyân — Mutarrif — Şa’bî” isnâdıyla Ebû Cuhayfe şöyle demiştir: Hz. Ali’ye: “Yanınızda bir kitap bulunuyor mu?” diye sorduğumda: “Allah’ın Kitâb’ından, her müslümana verilen anlama kabiliyetinden ve bir de şu kağıtta yazılanlardan başka bir şey yok” dedi. Ona: “Bu kağıtta ne var?” diye sorduğumda: “Diyet ve esirin serbest bırakılması hakkında hükümler ile Müslüman birinin kâfire karşılık öldürülmeyeceği var” dedi.¹

İbn Selâm, Muhammed b. Selâm el-Bîkendî’dir.

Vekî’, Vekî’ b. el-Cerrâh b. Melîh el-Kûfî’dir. Hicri 177 yılında Âşurâ gününde vefat etmiştir.

Süfyân, Süfyân es-Sevrî veya Süfyân b. Uyeyne’dir. İbn Hacer, *Fethu’l-Bârî*’de Süfyân es-Sevrî olduğunu söylemiştir. Zira Vekî’ ondan rivayetleriyle meşhurdur. Süfyân b. Uyeyne olsaydı Buhârî onu nisbesiyle zikrederdi. Aynî’nin bildirdiğine göre ise Ebû Mes’ûd ed-Dimaşkî, *Etrâf*’ta onun Süfyân b. Uyeyne olduğunu söylemiştir.

Mutarrif, Mutarrif b. Tarîf el-Hârisî’dir. Hicri 133 yılında vefat etmiştir.

Şa’bî, Âmir eş-Şa’bî’dir.

¹ Hadis ayrıca 1870, 3047, 3172, 3179, 6755, 6903, 6915 ve 7300’de geçmektedir.

Ebû Cuhayfe, sahabenin küçüklerinden Vehb b. Abdillâh es-Suvâî el-Kûfî'dir. Hicri 72 yılında vefat etmiştir.

Ebû Cuhayfe, Ehl-i Beyt'in elinde Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem) tarafından kendilerine özel yazılan, başkaları tarafından bilinmeyen vahyî ilme yönelik yazılan bir kitabın olup olmadığını Hz. Ali'ye sordu. Zira Şia'dan bir grup böyle bir şeyi iddia ediyordu.

Hz. Ali, kitap olarak ellerinde Allah'ın Kitâb'ı olan Kur'ân'dan başka bir kitabın bulunmadığını söyledi. Bunun yanında Yüce Allah'ın her bir müslümana ihsan ettiği anlayışın bulunduğunu söyledi. Bu anlayış her bir müslümanda farklı bir düzeydedir. Kişi böylesi bir anlayışla nasların zahirinden derinde olan mânâları çıkarabilir. Buradan da âlim olan kişinin şeriatın usulüne aykırı olmadığı sürece kendi anlayışına dayanarak naslardan müfessirlerin söylemediği şeyleri çıkarmasının caiz olduğunu anlıyoruz.

Hz. Ali ayrıca yanında bir sahifenin de olduğunu söylemiştir. Bu sahife Hz. Ali'nin kılıcının kınında duruyordu. Bunu kılıcının kınında taşımamasının sebebi ya kaybolmaması için ya da her zaman yanında bulunması için ya da içindekileri sadece kendisi bildiği içindi.

Ebû Cuhayfe bu sahifede ne olduğunu sorunca, Hz. Ali içinde diyet ve esiri serbest bırakmanın hükümleri ile bir müslümanın kâfire karşılık öldürülmeyeceğinin yazılı olduğunu söylemiştir. Diyetten kasıt, diyetin hükümleri, miktarı, sınıfları ve verilecek hayvanın yaşlarıdır. Sahifede yazılı olan diğer şeyler, esir olan kişinin kurtarılıp serbest bırakılmasıyla ilgili hükümler ve bir müslümanın kısas olarak kâfir birine karşı öldürülmesinin haram olduğudur.

Müslümanın kısas olarak kâfire karşı öldürülemeyeceği Şâfiî, Mâlik, Ahmed, Evzaî, Leys ve başkalarının mezhebidir. Hanefiler ise bunun aksini düşünür. Zira onlara göre Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem) zımmî (anlaşmalı) olan birine karşılık kısas olarak bir müslümanı öldürtmüş ve: "*Ahde vefa en çok bana yakışır*" buyurmuştur. Bu hadisi Dârekutnî rivayet etmiştir, ancak zayıf olduğu için huccet değildir. Bu yönde gerekli açıklamalar da *Diyetler* konusu içinde yapılacaktır.

Buhârî ve Müslim'de başka bir kanalla gelen rivayette Hz. Ali'nin: "Allah'ın Kitâb'ı ve şu sahifede yazılı olanlardan başka elimizde okuduğumuz bir şey

yoktur” dediği zikredilir. Sahifenin içinde de “Medine haram bölgedir” ifadesinin yazılı olduğu bildirilir.

Müslim’de geçen başka bir rivayette: “İçinde «Allah’tan başkası adına kurban kesene Allah lanet etsin» yazılı olan bir sahife çıkardı” denilir.

Nesâî’de gelen rivayette: “Sahifede: «Müminler canları konusunda birbirlerine eşittirler. Onlardan en alt seviyede olanlar dahi hepsi adına emân verebilir...» yazılıydı” denilir. Ahmed’de gelen rivayette içinde zekat miktarlarının yazılı olduğu zikredilir.

Bu yönde gelen bütün rivayetleri bir arada düşünürsek bu sahife bir taneydi ve farklı rivayetlerde zikredilenlerin hepsi de içinde yazılıydı. Her bir ravi, sahifenin içindekilere yönelik kendi ezberini nakletmişti.

۱۱۲ - حَدَّثَنَا أَبُو نُعَيْمٍ الْفَضْلُ بْنُ دُكَيْنٍ قَالَ حَدَّثَنَا شَيْبَانُ عَنْ يَحْيَى عَنْ أَبِي سَلَمَةَ عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ أَنَّ خُرَاعَةَ قَتَلُوا رَجُلًا مِنْ بَنِي لَيْثٍ عَامَ فَتْحِ مَكَّةَ بِقَتِيلٍ مِنْهُمْ قَتَلُوهُ ، فَأَخْبَرَ بِذَلِكَ النَّبِيُّ ﷺ فَرَكِبَ رَاحِلَتَهُ ، فَخَطَبَ فَقَالَ « إِنَّ اللَّهَ حَبَسَ عَنْ مَكَّةَ الْقَتْلَ - أَوْ الْفِيلَ شَكَّ أَبُو عَبْدِ اللَّهِ - وَسَلَطَ عَلَيْهِمْ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ وَالْمُؤْمِنِينَ ، أَلَا وَإِنَّمَا لَمْ تَحِلَّ لِأَحَدٍ قَبْلِي ، وَلَا تَحِلَّ لِأَحَدٍ بَعْدِي أَلَا وَإِنَّمَا حَلَّتْ لِي سَاعَةٌ مِنْ نَهَارٍ ، أَلَا وَإِنَّمَا سَاعَتِي هَذِهِ حَرَامٌ ، لَا يُحْتَلَى شَوْكُهَا ، وَلَا يُعْصَدُ شَجَرُهَا ، وَلَا تُلْتَقِطُ سَاقِطُهَا إِلَّا لِلْإِنْسِيْدِ ، فَمَنْ قُتِلَ فَهُوَ بِخَيْرِ النَّظَرَيْنِ إِمَّا أَنْ يُعْقَلَ ، وَإِمَّا أَنْ يُقَادَ أَهْلُ الْقَتِيلِ » . فَجَاءَ رَجُلٌ مِنْ أَهْلِ الْيَمَنِ فَقَالَ أَكْتُبْ لِي يَا رَسُولَ اللَّهِ فَقَالَ « أَكْتُبُوا لِأَبِي فَلَانٍ » . فَقَالَ رَجُلٌ مِنْ قُرَيْشٍ إِلَّا الْإِذْخِرَ يَا رَسُولَ اللَّهِ ، فَإِنَّا نَجْعَلُهُ فِي بُيُوتِنَا وَقُبُورِنَا . فَقَالَ النَّبِيُّ ﷺ « إِلَّا الْإِذْخِرَ ، إِلَّا الْإِذْخِرَ » . قَالَ أَبُو عَبْدِ اللَّهِ يُقَالُ يُقَادُ بِالْقَافِ فَقِيلَ لِأَبِي عَبْدِ اللَّهِ أَيُّ شَيْءٍ كَتَبَ لَهُ قَالَ كَتَبَ لَهُ هَذِهِ الْخُطْبَةُ . طر فاه ۲۴۳۴ ، ۶۸۸۰ - تحفة ۱۵۳۷۲

112- “Ebû Nuaym Fadl b. Dukeyn — Şeybân — Yahya — Ebû Seleme” isnâdıyla Ebû Hureyre şöyle demiştir: Mekke’nin fethedildiği yıl Huzaalılar, kendilerinden öldürülen bir adama karşılık Leys oğullarından bir adamı öldürdüler. Bu olay Resûlullah’a (sallallahu aleyhi vesellem)

haber verilince bineğine binip bir hutbe verdi. Hutbesinde şöyle buyurdu: “Yüce Allah Mekke’yi öldürmelerden (katliamdan) veya filden —hangisi olduğu konusunda Buhârî tereddüt etmiştir— korumuş, ancak onları Resûlü ile müminlerin tasarrufuna vermiştir. Mekke benden önce hiç kimseye helal değildi, benden sonra da kimseye helal olmayacaktır. Bana da sadece günün belli bir zamanında helal kılınmıştır. Bundan sonra da artık haramdır. Bundan dolayı bölgenin dikenleri kırılmaz, ağaçları kesilmez, bulunan bir şey de sahibini aramak için olmadıktan sonra alınmaz. Biri öldürüldüğü zaman maktulün ailesi iki şeyi yapmakta muhayyerdir. İsterlerse diyeti alırlar, isterlerse de katili öldürürler.”

Yemen ahalisinden bir adam gelip: “Ey Allah’ın Resûlü! Bana bunu yaz” deyince, Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem): “*Ebû Fülân’a bunu yazın*” buyurdu. Kureyşli bir adam: “Ey Allah’ın Resûlü! İzhır otunu bunun dışında tut, zira hem evlerimizde, hem de mezarlarımızda kullanıyoruz” deyince, Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem): “*İzhır otu bunun dışındadır*” buyurdu.

Buhârî der ki: “Kısas edilir” anlamındaki lafız “ق” harfiyle “يَقَاد” şeklinde telaffuz edilir.

Buhârî’ye: “Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem) adama neyi yazdırdı?” diye sorulunca, Buhârî: “Verdiği bu hutbeyi yazdırdı” dedi.¹

Ebû Nuaym, nahivci ve müeddib Ebû Nuaym Fadl b. Dukeyn b. Abdirrahman el-Basrî’dir. Halife Mehdî zamanında hicri 174 yılında vefat etmiştir.

Yahya, Yahya b. Ebî Kesîr Sâlih b. el-Mütevekkil et-Tâî’dir. Hicri 129 yılında vefat etmiştir. Hicri 132 yılında vefat ettiği de söylenmiştir.

Ebû Seleme, Abdullah b. Abdirrahman b. Avf’tır.

Ezd kabilesinin bir kolu olan Huzaalılar, Mekke’nin fethedildiği yıl kendilerinden öldürülen bir adama karşılık Leys oğullarından bir adamı öldürdüler. *es-Sîre*’de geçtiğine göre Hirâş b. Umeyye el-Huzâî, Cundub b. el-Akra’ el-Huzelî’yi öldürmüştür. Öldürme sebebi de Cahiliye döneminde

¹ Hadis ayrıca 2434 ve 6880’de geçmektedir. Müslim, Ebû Şâh ile Abbâs’ı zikrederek (1355)

kendilerinden biri olan Ahmer adında bir adamın öldürülmesiydi. Öldüren bir kişi olmasına rağmen mecazi olarak adamı Huzaalıların öldürdüğü söylenmiştir.

Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem) bundan haberdar olunca yolculuk için de kullandığı devesine bindi ve devesi üzerinde bir konuşma yaptı. Konuşmasında belirttiğine göre Yüce Allah, Mekke'yi kan dökülmesinden veya filden korumuştur. Resûlullah'ın (sallallahu aleyhi vesellem) hangi ifadeyi kullandığı konusunda Buhârî tereddüt etmiştir. Eserin başka nüshalarında tereddüdün Buhârî'nin hocalarından kaynaklandığı, Buhârî'nin de bu hadisi rivayet edenlerin bu şekilde tereddütle rivayet etmelerini söylediği zikredilir. Buhârî, *Diyetler* konusu içinde tereddütsüz bir şekilde “filden” ifadesini kullanmıştır.

Filden kasıt da zamanında Mekke'ye fillerle saldıran ordudur. Yüce Allah, Kur'ân'da da zikredildiği gibi Mekke'yi bu ordudan korumuştur. Birmâvî ise Kirmânî gibi bunu rivayet ederken “fil” yerine “فتك” lafzını kullanır. Bu ifade de habersiz ve baskınla birine saldırıp kanını dökmek anlamındadır. Ancak bu şekilde rivayet eden başka birini bilmiyorum. Yanlışlıkla böyle yazılmış olması muhtemeldir.

Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem), Yüce Allah'ın Mekke'yi fil ordusundan ve kan dökülmekten koruduğunu bildirdikten sonra bölgeyi Resûl'ünün ve müminlerin tasarrufuna verdiğini de bildirmiştir.

Resûlullah'ın (sallallahu aleyhi vesellem) bildirdiğine göre Mekke, Allah Resûlü'nden (sallallahu aleyhi vesellem) önce hiç kimseye helal değildi. Ondan sonra da hiç kimse için helal olmayacaktır. Mekke'nin fethinde günün belli bir bölümünde Resûlullah'a (sallallahu aleyhi vesellem) helal kılınmış, sonrasında ise öncesinde olduğu gibi haramlığı devam etmiştir.

Bu haramlıktan dolayı eziyet veren yaş ve kuru olanları hariç Mekke'nin dikenleri kırılmaz. Ağaçları kesilemez. Bulunan bir mal sahibini arayıp ona teslim etmek için olmadıktan sonra alınamaz.

Bir yakını öldürülen kişi, katile yönelik iki şeyi yapmakta muhayyerdir. Bunlardan biri maktulün diyetinin alınmasıdır. Bir diğeri de katilin teslim alınması ve maktulün yakınları tarafından kısas olarak öldürülmesidir.

Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem) konuşmasını bu şekilde yaptıktan sonra Yemen ahalisinden Ebû Şâh adında bir adam geldi ve Resûlullah'tan (sallallahu aleyhi vesellem) yaptığı bu konuşmayı kendisi için yazdırmasını istedi. Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi vesellem) yaptığı konuşmanın adam için yazılmasını söyledi.

Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem) hutbesinde Mekke'nin dikeninin kırılmayacağı ve ağaçlarının kesilemeyeceğini söylemişti. Kureyşli bir adam Resûlullah'tan (sallallahu aleyhi vesellem) ızhır otunu istisna etmesini istedi. ızhır otu güzel kokulu bir bitkidir. Kureyşli bu adam da Abbâs b. Abdilmuttalib'dir. O zamanlarda ızhır otu evin tavanlarının yapımında kullanılıyordu. Evin tavanı üzerine konulan kalasların üzeri bu otlarla örtülüyordu. Ya da kalasların üzerine konulacak çamura, kuruduktan sonra çatlamasını ve daha sağlam olsun diye bu ot karıştırılıyordu. Aynı şekilde mezarların iç duvar briketlerinin arasındaki boşlukları kapatmada da bu ot kullanılıyordu. Abbâs bunu belirtip yasaktan bu otu hariç tutmasını isteyince Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem) ızhır otunu bu yasağın dışında tuttuğunu söyledi.

Hadisin sonunda Buhârî'ye, Resûlullah'ın (sallallahu aleyhi vesellem) Yemenli adam için neyi yazdırdığı sorulunca, orada verdiği hutbeyi yazdırdığını söylemiştir. Ancak *Sahîh*'in diğer nüshalarında Buhârî'nin bu açıklaması yer almaz.

۱۱۳ - حَدَّثَنَا عَلِيُّ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ قَالَ حَدَّثَنَا سُفْيَانُ قَالَ حَدَّثَنَا عَمْرُو قَالَ أَخْبَرَنِي وَهْبُ بْنُ مُبَيَّهٍ عَنْ أَخِيهِ قَالَ سَمِعْتُ أَبَا هُرَيْرَةَ يَقُولُ مَا مِنْ أَصْحَابِ النَّبِيِّ ﷺ أَحَدٌ أَكْثَرَ حَدِيثًا عَنْهُ مِنِّي ، إِلَّا مَا كَانَ مِنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عَمْرٍو فَإِنَّهُ كَانَ يَكْتُبُ وَلَا أَكْتُبُ تَابِعَهُ مَعْمَرٌ عَنْ هَمَّامٍ عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ

113- “Ali b. Abdillâh — Süfyân — Amr — Vehb b. Münebbih — Vehb'in kardeşi” isnâdıyla Ebû Hureyre şöyle demiştir: “Resûlullah'ın (sallallahu aleyhi vesellem) ashâbı içinde Abdullah b. Amr dışında benden daha fazla hadis bilen yoktur. Zira o hadisleri yazarken ben yazmazdım.”

Ma'mer de bunu Hemmâm kanalıyla Ebû Hureyre'den rivayet ederek mutâbaât etmiştir.

Ali, Ali b. Abdillâh el-Medîni'dir.

Süfyân, Süfyân b. Uyeyne'dir.

Amr, Amr b. Dînâr el-Mekkî el-Cumahî'dir. Müctehid imamlardan biridir. Hicri 126 yılında vefat etmiştir.

Vehb, Vehb b. Münebbih b. Kâmil b. Sîc es-San'ânî el-Enbârî ez-Zimârî'dir. Hicri 114 yılında vefat etmiştir.

Vehb'in kardeşi, Hemmâm b. Münebbih'tir. Hicri 131 yılında vefat etmiştir.

Ebû Hureyre, Resûlullah'ın (sallallahu aleyhi vesellem) ashâbı arasında Abdullah b. Amr el-Âs dışında kendisinden daha fazla hadis öğrenip bilen kimsenin olmadığını söylemiş, Abdullah'ın daha çok hadis bilmesini de onları kayda geçmişi olmasına bağlamıştır.

Hadisten Abdullah'ın Ebû Hureyre'den daha fazla hadis bildiğini anlıyoruz. Ancak Ebû Hureyre'nin rivayet ettiği hadisler Abdullah'ın rivayet ettiklerinden daha fazladır. Belki de Abdullah'ın Mısır'da bulunmasından dolayıdır. Abdullah, Ebû Hureyre'den daha fazla hadis bilmesine rağmen Mısır'da ikamet ettiği için yanına fazla gelen ve ondan hadis dinleyen olmamıştır.

Ebû Hureyre ise Medine'de ikamet etmiştir. İslam coğrafyasının dört bir tarafından Medine'ye Müslüman gelmiş ve ondan hadis dinlemiştir. Buhârî'nin dediğine göre Ebû Hureyre'den yaklaşık 800 kişi rivayette bulunmuştur. Kendisinden 5400 hadis rivayet edilmiştir. Abdullah'ın ise 700 hadisi vardır.

Ma'mer b. Râşid de bunu Hemmâm kanalıyla Ebû Hureyre'den rivayet ederek Vehb b. Münebbih'e mutâbaât etmiştir.

۱۱۴ - حَدَّثَنَا يَحْيَى بْنُ سُلَيْمَانَ قَالَ حَدَّثَنِي ابْنُ وَهْبٍ قَالَ أَخْبَرَنِي يُونُسُ عَنْ ابْنِ شَهَابٍ عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ قَالَ لَمَّا اشْتَدَّ بِالنَّبِيِّ ﷺ وَجَعُهُ قَالَ « ائْتُونِي بِكِتَابٍ أَكْتُبُ لَكُمْ كِتَابًا لَا تَضِلُّوا بَعْدَهُ » قَالَ عُمَرُ إِنَّ النَّبِيَّ ﷺ عَلَيْهِ الْوَجَعُ وَعِنْدَنَا كِتَابُ اللَّهِ حُسْبُنَا فَاخْتَلَفُوا وَكَثُرَ اللَّعْطُ قَالَ « قُومُوا عَنِّي ، وَلَا يَنْبَغِي عِنْدِي التَّنَازُعُ » فَخَرَجَ ابْنُ عَبَّاسٍ يَقُولُ إِنَّ الرِّزْيَةَ كُلَّ الرِّزْيَةِ مَا حَالَ بَيْنَ رَسُولِ اللَّهِ ﷺ وَبَيْنَ

كِتَابِهِ . أطرافه ۳۰۵۳، ۳۱۶۸، ۴۴۳۱، ۴۴۳۲، ۵۶۶۹، ۷۳۶۶ - تحفة ۵۸۴۱

114- “Yahya b. Süleymân — İbn Vehb — Yûnus — İbn Şihâb — Ubeydullah b. Abdillâh” isnâdıyla İbn Abbâs şöyle demiştir: Resûlullah'ın (sallallahu aleyhi vesellem) hastalığı ağırlaşınca: “*Bana yazmak için bir şey getirin! Sizlere bir yazı yazayım ki ondan sonra asla dalâlete düşmeyezsiniz*” buyurdu. Ömer: “Resûlullah'ın (sallallahu aleyhi vesellem) hastalığı ağırlaştı. Yanımızda da Allah'ın Kitâb'ı var, o bize yeter” deyince oradakiler tartışmaya başladı ve sesleri yükseldi. Bunun üzerine Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem); “*Yanımdan çıkın! Benim önümde böyle tartışamazsınız!*” buyurdu.

Ubeydullah der ki: İbn Abbâs çıkarken: “Resûlullah'ın (sallallahu aleyhi vesellem) o yazıyı yazmasına engel olmak ne büyük bir musibettir” dedi.¹

Yahya, Yahya b. Süleymân b. Yahya el-Cu'fî el-Mekkî'dir. Hicri 237 veya 238 yılında vefat etmiştir.

İbn Vehb, Abdullah el-Mısırî'dir.

Yûnus, Yûnus b. Yezîd'dir.

İbn Şihâb, Muhammed b. Müslim ez-Zührî'dir.

Ubeydullah, fukahâ-i seb'a'dan biri olan Ubeydullah b. Abdillâh b. Utbe'dir.

Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem), vefatına sebep olan hastalığı sırasında ağrıları artınca yazmak için bir şey getirilmesini söyledi. İsteddiği şeyler yazı yazma gereçleri olan hokka ve divit olabileceği gibi kağıt da olabilir. Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem) ashâbına bir yazı yazacağını ve bu yazıdan sonra da asla dalâlete düşmeyeceklerini bildirdi. Resûlullah'ın (sallallahu aleyhi vesellem) yazacağı şey de kendisinden sonra halife olacak kişiler ya da önemli hükümlerle ilgiliydi.

Resûlullah'ın (sallallahu aleyhi vesellem) bu talebi üzerine Hz. Ömer orada bulunan sahabilere Resûlullah'ın (sallallahu aleyhi vesellem) hastalığının ağırlaşıp ağrıların arttığını, ihtilaflar konusunda da ellerinde Allah'ın Kitâb'ının bulunduğunu ve onun yeterli olacağını söyledi. Hz. Ömer hastalığı ağırlaşan Resûlullah'a (sallallahu aleyhi vesellem), yazı yazdırarak daha fazla zahmet vermek ve eziyet çektirmek istememiştir.

¹ Hadis ayrıca 3053, 3168, 4431, 4432, 5669 ve 7366'da geçmektedir. Müslim (1637)

H. Ömer, Resûlullah'ın (sallallahu aleyhi vesellem) yazı yazmak için bir şeyler getirilmesini istemesini, yerine getirilmesi gereken bir emir değil de daha iyi olana yönelik yol gösterme olarak düşünmüştür. Bir emir olarak görseydi bu emre karşı gelmesi düşünülemezdi. H. Ömer: “Yanımızda Allah'ın Kitâb'ı var, o bize yeter” demesi üzerine Resûlullah'ın (sallallahu aleyhi vesellem) yazıyı yazmaktan vazgeçmesi de onun bu tutumunun doğru olduğunu gösterir.

Ancak orada bulunan sahabiler bu konuda ihtilafa düştüler. Zira bazıları Resûlullah'ın (sallallahu aleyhi vesellem) isteğinin yerine getirilmesini ve bazı konuları açıklanmasını daha uygun görüp yazının yazılmasını istediler. Bu şekilde birbirleriyle tartışırken sesleri de yükseldi ve bir kargaşa ortamı oldu. H. Peygamber (sallallahu aleyhi vesellem) bu durumu görünce yanından kalkmalarını, zira huzurunda bu şekilde çekişmelerinin doğru ve uygun olmadığını söyledi.

İbn Abbâs bu hadisi naklettikten sonra bulunduğu yerden çıkarken: “Resûlullah'ın (sallallahu aleyhi vesellem) o yazıyı yazmasına engel olmak ne büyük bir musibettir” demiştir. Ancak H. Ömer'in anlayışı İbn Abbâs'ın anlayışından daha yüksektir. Belki de Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem), hastalığı ağırlaşınca önce böylesi bir yazıyı yazmayı müslümanların maslahatına olacağını düşünmüştür. Daha sonra ise yazmamanın daha doğru olacağını düşünmüş veya yazmaması kendisine vahy edilmiştir.

Resûlullah'ın (sallallahu aleyhi vesellem) yazı yazma talebi bir emir olsaydı bazıları muhalefet etse dahi Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem) dinlemez ve bunu mutlaka yerine getirirdi. Oysa bu olaydan sonra Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem) bir süre daha yaşamıştır ve yazıya yönelik herhangi bir talebi de olmamıştır.

Hadisten anladığımıza göre Resûlullah'ın (sallallahu aleyhi vesellem) hadislerinin yazılıp kayda geçilmesi caizdir. H. Ali'nin hadisi ile Ebû Şâh kıssası da Resûlullah'ın (sallallahu aleyhi vesellem) bu yönde bir izni olduğunu bize göstermektedir.

Ancak bu, Müslim'in Ebû Saîd el-Hudrî'den rivayet ettiğine muhalif durmaktadır. Zira Ebû Saîd'in bildirdiğine göre Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem): “*Kur'ân dışında benden bir şey yazmayın!*” buyurmuştur.

Cevap olarak diyebiliriz ki Resûlullah'ın (sallallahu aleyhi vesellem) Kur'ân dışında bir şeyin yazılmasını yasaklaması Kur'ân'ın nazil olduğu zamana has bir yasaktır. Bu yasağın sebebi de Kur'ân'a başka bir şeyin karışması endişesidir. Karışma

endişesinin olmadığı durumlarda başka şeylerin yazılmasına izin vermesi de önceki yasağını nesh etmektedir.

Ya da yasak, ezber olmadan sadece yazıya güvenen kişiler için, izin de hem yazan, hem de ezberleyen kişiler içindir. Sahabe ve tâbiûndan bazıları hadislerin yazılmasını kerih görmüştür. Kendileri hadisleri ezber yoluyla elde ettikleri için başkalarının da bu hadisleri onlardan ezberleyerek almasının daha doğru olacağını söylemişlerdir.

Ancak bu yöndeki çaba ve gayretler azalıp ilmin yok olmasından endişe edilince tedvin çalışmaları başlamıştır. İlk hadis tedvini de hicri birinci yüzyılın sonlarında Ömer b. Abdilazîz'in emriyle İbn Şihâb ez-Zührî tarafından yapılmıştır. Ondan sonra tedvin ve tasnif faaliyetleri çoğalmış, Allah'a şükür bunun da pek çok hayırları olmuştur.

٤٠ - باب العلم والعظة بالليل

40- GECE VAKTİ İLİM ÖĞRETMEK VE VAAZ VERMEK

١١٥ - حَدَّثَنَا صَدَقَةُ أَخْبَرَنَا ابْنُ عُيَيْنَةَ عَنْ مَعْمَرٍ عَنِ الزُّهْرِيِّ عَنْ هِنْدٍ عَنْ أُمِّ سَلَمَةَ وَعَمْرِو وَيَحْيَى بْنِ سَعِيدٍ عَنِ الزُّهْرِيِّ عَنْ هِنْدٍ عَنْ أُمِّ سَلَمَةَ قَالَتْ اسْتَقِظَ النَّبِيُّ ﷺ ذَاتَ لَيْلَةٍ فَقَالَ « سُبْحَانَ اللَّهِ مَاذَا أَنْزَلَ اللَّيْلَةَ مِنَ الْفِتَنِ وَمَاذَا فُتِحَ مِنَ الْخَزَائِنِ أَيْقِظُوا صَوَاحِبَاتِ الْحُجَبَرِ ، قُرْبَ كَاسِيَةٍ فِي الدُّنْيَا عَارِيَةٍ فِي الْآخِرَةِ » أطرافه ١١٢٦ ، ٣٥٩٩ ،

١٨٢٩٠ تحفة ٧٠٦٩ ، ٦٢١٨ ، ٥٨٤٤

115- “Sadaka — İbn Uyeyne — Ma’mer — Zührî — Hind” isnâdıyla; ayrıca “Amr ve Yahya b. Saîd — Zührî — Hind” isnâdıyla Ümmü Seleme şöyle demiştir: Bir gece Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem) uyandı ve: “Sühbânallah! Bu gece ne fitneler indirildi ve ne hazineler açıldı. Oda sahiplerini uyandırın! Dünyada nice giyinik kadın vardır ki âhirette çıplak olacaktır” buyurdu.¹

¹ Hadis ayrıca 1126, 3599, 5844, 6218 ve 7069'da geçmektedir.

Sadaka, Sadaka b. el-Fudayl el-Mervezî'dir. Hicri 223 veya 226 yılında vefat etmiştir.

İbn Uyeyne, Süfyân b. Uyeyne'dir.

Ma'mer, Ma'mer b. Râşid ez-Zührî'dir.

Zührî, Muhammed b. Müslim'dir.

Hind, Hind binti'l-Hâris el-Fârisiyye'dir.

Ümmü Seleme, ismi Hind'dir. İsmi'nin Remle olduğu da söylenmiştir. Müminlerin annesidir ve Sehl b. el-Muğîre b. Abdillâh b. Amr b. Mahzûm'un kızıdır. Resûlullah'tan (sallallahu aleyhi vesellem) çok ilim öğrenmiştir. Buhârî'de 4 hadisi vardır. Hicri 59 yılında vefat etmiştir.

İbn Uyeyne bu hadisi ayrıca "Amr ve Yahya b. Saîd — Zührî — Hind" kanalıyla da rivayet etmiştir.

Amr, Amr b. Dînâr'dır.

Yahya, Yahya b. Saîd el-Ensârî'dir. Yahya el-Kattân ile karıştırılmamalıdır. Zira Yahya el-Kattân, Zührî ile karşılaşmamıştır ve ondan hadis işitmiş değildir.

Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem), sırası olduğu bir günde Ümmü Seleme'nin evinde uyuyordu. Bir ara gece vakti uyandı ve o gece Yüce Allah tarafından bir çok fitnenin indirilip bir çok hazinenin açıldığını söyledi.

Hizmet Peygamber (sallallahu aleyhi vesellem) burada azabı fitne ile ifade etmiştir. Zira fitneler azabın sebebidir. Rahmeti de hazine ile ifade etmiştir. Zira Yüce Allah da: "**Rabbinin rahmet hazineleri onların yanında mıdır?**"¹ buyurur. Fitneler için mecazi olarak indirme ifadesi kullanılmıştır. Bundan kasıt da, takdir edilen şeyleri meleklerin ona bildirmesidir.

Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem) rüyasında kendisinden sonra bir takım fitnelerin baş göstereceğini ve bazı hazinelerin ona bahşedileceğini görmüş gibidir. Ya da uyumadan önce Yüce Allah bunların olacağını ona vahy etmiş, Resûlullah da (sallallahu aleyhi vesellem) uyanınca bunu ifade ederken indirme ifadesini kullanmıştır. Bu da Resûlullah'ın (sallallahu aleyhi vesellem)

¹ Sâd Sur. 9

mucizelerindendir. Zira Resûlullah'ın (sallallahu aleyhi vesellem) bildirdiği gibi Perslerin, Rumların ve başkalarının hazineleri Müslümanların eline geçmiştir.

Sonrasında Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem) oda sahiplerinin uyandırılmasını istemiştir. Oda sahiplerinden kasıt, diğer odalarda kalan hanımlarıdır. Orada hazır olanlar onlar olduğu için Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem) özellikle onların uyandırılmasını söylemiştir.

Daha sonra Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem) dünyada iken giyinik olan nice kadının âhirette çıplak olacağını bildirmiştir. Bundan kasıt, kadının tenini tam olarak örtmeyen ince veya çok kaliteli giysiler giyen kadınların ceza olarak âhirette çıplak olacaklarıdır. Ya da ceza olarak âhirette iyiliklerinden arındırılacağıdır. Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem) bununla kadınları sadaka vermeye ve israftan kaçınmaya teşvik eder gibidir. Bu hadis inşâallah *Fitneler* konusu içinde yine gelecektir.

٤١ - بَابُ السَّمْرِ بِالْعِلْمِ

41- GECE VAKTİ İLMÎ SOHBET YAPMAK

١١٦ - حَدَّثَنَا سَعِيدُ بْنُ عَفَيْرٍ قَالَ حَدَّثَنِي اللَّيْثُ قَالَ حَدَّثَنِي عَبْدُ الرَّحْمَنِ بْنُ خَالِدٍ عَنْ ابْنِ شِهَابٍ عَنْ سَالِمٍ وَأَبِي بَكْرِ بْنِ سُلَيْمَانَ بْنِ أَبِي حَنْظَلَةَ أَنَّ عَبْدَ اللَّهِ بْنَ عُمَرَ قَالَ صَلَّى بِنَا النَّبِيُّ ﷺ الْعِشَاءَ فِي آخِرِ حَيَاتِهِ ، فَلَمَّا سَلَّمَ قَامَ فَقَالَ « أَرَأَيْتَكُمْ لَيْلَتَكُمْ هَذِهِ ، فَإِنَّ رَأْسَ مِائَةِ سَنَةٍ مِنْهَا لَا يَبْقَى مِمَّنْ هُوَ عَلَى ظَهْرِ الْأَرْضِ أَحَدٌ » طر فاه ٥٦٤ ، ٦٠١ - تحفة ٦٨٦٧ ،

٨٥٧٨

116- "Saîd b. Ufeyr — Leys — Abdurrahman b. Hâlid — İbn Şihâb — Sâlim ve Ebû Bekr b. Süleymân b. Ebî Hasme" isnâdıyla Abdullah b. Ömer şöyle demiştir: Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem), hayatının sonlarına doğru bir gece bize yatsı namazını kıldırdı. Selam verdikten sonra kalktı ve şöyle buyurdu: "Şu geceniz var ya, bu geceden yüz yıl sonra bugün yeryüzünde bulunanlardan hiç kimse hayatta olmayacaktır."¹

¹ Hadis ayrıca 564 ve 601'de geçmektedir. Müslim (2537)

Leys, Mısır âlimi Leys b. Sa'd'dır.

Abdurrahman, Abdurrahman b. Hâlid b. Misâfir el-Fehmî'dir. Hişâm b. Abdilmelik'in Mısır valisi Leys b. Sa'd'ın azatlısıdır. Hicri 127 yılında vefat etmiştir.

İbn Şihâb, Muhammed b. Müslim ez-Zührî'dir.

Sâlim, Sâlim b. Abdillâh b. Ömer b. el-Hattâb'dır.

Ebû Bekr b. Süleymân b. Ebî Hasme'nin Sâlim ile beraber Buhârî'de sadece bu hadisi vardır.

Abdullah b. Ömer'in bildirdiğine göre Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem) hayatının sonlarına doğru, yani vefatından bir ay önce Müslümanlara yatısı namazını kıldırıldı. Selam verip bitirdikten sonra ayağa kalktı ve: “*Şu geceniz var ya, bu geceden yüz yıl sonra bugün yeryüzünde bulunanlardan hiç kimse hayatta olmayacaktır*” buyurdu.

Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem) namaz sonrası içinde bulundukları gece itibariyle yeryüzünde bulunan hiç kimsenin bir yüz yıl sonra hayatta olmayacağını bildirmiştir. Bundan kasıt, o zamanın insanların tanıyıp bildikleri kişilerin yaşadığı bölge olabileceği gibi Resûlullah'ın (sallallahu aleyhi vesellem) içinde büyüdüğü ve peygamber olarak gönderildiği Arap yarımadası da olabilir.

Buhârî ve başkaları gibi Hızır'ın vefat etmiş olduğunu söyleyenler, görüşlerinde bu hadise dayanırlar. Onlara muhalif olanlar ise Hızır'ın Arap yarımadası dışında bir yerde yaşıyor olabileceğini bundan dolayı da hayatta olduğunu söylerler.

Nevevî bu konuda şöyle der: Bundan kasıt, bu sözün söylendiği gece hayatta olanlardır. O gece itibariyle yaşı az veya çok olsun bir yüz yıl geçtikten sonra içlerinden hayatta olan kimse kalmayacaktır. Ancak hadiste, o geceden sonra doğan birinin yüz yıldan daha fazla yaşamayacağına delâlet eden herhangi bir şey de yoktur.”

۱۱۷ - حَدَّثَنَا آدَمُ قَالَ حَدَّثَنَا شُعْبَةُ قَالَ حَدَّثَنَا الْحَكَمُ قَالَ سَمِعْتُ سَعِيدَ بْنَ جُبَيْرٍ عَنِ

ابْنِ عَبَّاسٍ قَالَ بَيْتٌ فِي بَيْتِ خَالَتِي مَيْمُونَةَ بِنْتِ الْحَارِثِ زَوْجِ النَّبِيِّ ﷺ وَكَانَ النَّبِيُّ ﷺ عِنْدَهَا فِي لَيْلَتِهَا ، فَصَلَّى النَّبِيُّ ﷺ الْعِشَاءَ ، ثُمَّ جَاءَ إِلَى مَنْزِلِهِ ، فَصَلَّى أَرْبَعَ رَكَعَاتٍ ، ثُمَّ نَامَ

، ثُمَّ قَامَ ، ثُمَّ قَالَ « نَامَ الْغُلَامُ » . أَوْ كَلِمَةً تُشَبِّهُهَا ، ثُمَّ قَامَ فَقُمْتُ عَنْ يَسَارِهِ ، فَجَعَلَنِي عَنْ يَمِينِهِ ، فَصَلَّى خَمْسَ رَكَعَاتٍ ثُمَّ صَلَّى رَكَعَتَيْنِ ، ثُمَّ نَامَ حَتَّى سَمِعْتُ غَطِيطَهُ - أَوْ خَطِيطَهُ - ثُمَّ خَرَجَ إِلَى الصَّلَاةِ أَطْرَافَهُ ١٣٨ ، ١٨٣ ، ٦٩٧ ، ٦٩٨ ، ٦٩٩ ، ٧٢٦ ، ٧٢٨ ، ٨٥٩ ، ٧٤٥٢ ، ٦٣١٦ ، ٦٢١٥ ، ٥٩١٩ ، ٤٥٧٢ ، ٤٥٧١ ، ٤٥٧٠ ، ٤٥٦٩ ، ١١٩٨ ، ٩٩٢

- تحفة ٥٤٩٦

117- “Âdem — Şu’be — Hakem — İbn Şihâb — Saïd b. Cübeyr” isnâdıyla İbn Abbâs şöyle demiştir: Teyzem ve Resûlullah'ın (sallallahu aleyhi vesellem) hanımı olan Meymûne binti'l-Hâris'in evinde geceledim. Sırası olduğu için Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem) o gece yanındaydı. Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem) yatsı namazını kıldırdıktan sonra eve gelip dört rekat daha kıldı ve uyudu. Sonra kalktı ve: “Çocuk uyudu mu?” diye sordu veya buna benzer bir söz söyledi. Ardından kalkıp namaza durdu. Ben de kalkıp sol tarafında durunca beni sağ tarafına aldı. Beş rekat kıldı, ardından iki rekat daha kıldı. Sonra uyudu ki horultusunu duydum. Sonra da namaz kıldırmak için çıktı.¹

Âdem, Âdem b. Ebî İyâs'tır.

Şu'be, Şu'be b. el-Haccâc'tır.

Hakem, Kufe fakihlerinden Hakem b. Uteybe b. en-Nehhâs'tır. Hicri 114 veya 155 yılında vefat etmiştir.

İbn Abbâs bir gece hem teyzesi, hem de Resûlullah'ın (sallallahu aleyhi vesellem) hanımı olan Meymûne'nin evinde kaldı. Meymûne, Meymûne binti'l-Hâris el-Hilâliyye'dir. İbn Abbâs'ın annesi Lubâbe binti'l-Hâris'in kız kardeşidir. Lubâbe, Hz. Hatice'den sonra ilk Müslüman olan kadındır. Hz. Meymûne hicri 51 yılında Serif'te, Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem) ile evlendiği ve gerdeğe girdiği yerde vefat etmiştir. Cenaze namazını da İbn Abbâs kıldırmıştır. Buhârî'de 7 hadisi vardır.

¹ Hadis ayrıca 138, 183, 697, 698, 699, 726, 728, 859, 924, 1198, 4569, 4570, 4571, 4572, 5919, 6215, 6316 ve 7452'de geçmektedir. Müslim (763)

O günü Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem) yatsı namazını Mescid'de kıldırdıktan sonra Meymûne'nin evine geldi. Eve girdikten sonra dört rekat kılıp dinlenmek için uyudu. Sonra uykusundan kalktı ve İbn Abbâs'ı kast ederek: "Çocuk uyudu mu?" diye sordu veya buna benzer bir söz söyledi.

Ardından kalkıp namaza durdu. İbn Abbâs, Resûlullah'ın (sallallahu aleyhi vesellem) namaza durduğunu görünce o da onunla namaz kılmak üzere sol tarafından durdu. Ancak Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi vesellem) onu tutup sağ tarafına geçirdi. Bu şekilde Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem) beş rekat namaz kıldı. Beş rekatın ardından iki rekat daha kıldı ve tekrar uyudu. Bu uykusunda İbn Abbâs onun horladığını işitti.

Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi vesellem) bu uykusundan uyandığında abdestini tazelemeden sabah namazını kıldırmak üzere Mescid'e çıktı. Ancak Resûlullah'ın (sallallahu aleyhi vesellem) uzanıp uyuduğunda abdesti bozulmazdı. Zira gözleri uyusa da kalbi daima uyanık kalırdı. Bu durum vadide güneş doğana kadar uyuyakalmasını, kalktıktan sonra abdest alıp namazı kılmasını anlatan hadise muhalif değildir. Zira şafağın sökmesi ile güneşin doğması kalple değil gözle idrak edilen bir şeydir. Bu konu hakkında daha tafsilatlı açıklamalar Resûlullah'ın (sallallahu aleyhi vesellem) teheccüdü konusu içinde yapılacaktır.

Bu hadisle başlık arasındaki münasebete gelince, gece sohbeti anlamındaki "semer" ifadesi, tek bir söz için de söylenebilir. Hadiste de Resûlullah'ın (sallallahu aleyhi vesellem): "Çocuk uyudu mu?" sözü bu anlamı bize vermektedir. İbn Abbâs'ın, Resûlullah'ın (sallallahu aleyhi vesellem) davranışlarını gözlemesi de bunun içine girer. Zira bir şeyleri söylenen sözle öğrenmek ile yapılan bir fiille öğrenmek arasında fark yoktur.

Ancak tek bir sözün gece sohbeti (semer) anlamını vermeyeceğini, İbn Abbâs'ın yaptığının da gece sohbeti (semer) değil de gece oturması (selher) olduğunu söyleyip buna itiraz edenler çıkmıştır. Bunlara göre semer ancak sohbetle olur.

Semer, gece sohbeti demektir ve tek bir söz ile de bu sohbet gerçekleşmiş sayılır. Zira böylesi bir sohbetin gerçekleşmesi için birden fazla sözün söylenmesi şart değildir. Semer, söz için kullanıldığı gibi fiil için de kullanılır. Zira Araplar gece vakti içki içenler için "içti" yerine "semer" ifadesini de kullanırlar.

İbn Hacer ise başlık ile hadis ilişkisini, *Tefsîr* konusu içinde hadisin başka bir kanalla gelen lafzına bağlar. Zira söz konusu kanalla gelen hadiste İbn Abbâs'ın Meymûne'nin evinde gecelediği, gecenin bir vaktinde Resûlullah'ın (sallallahu aleyhi vesellem) eşiyle sohbet ettiği zikredilir. İbn Hacer bunu dile getirdikten sonra da: “Zanna bulaşmak ve tahmine göre konuşmak yerine konuyu bu şekilde düşünmek tercihe şayandır. Zira hadisi hadisle açıklamak zanna dayanmaktan daha uygundur” der.

Aynî ise İbn Hacer'in bu yaklaşımını tenkit ederken şöyle der: “Buhârî bir başlık açmış ve başlığın altına bu hadisi koymuştur. Aynı hadisi başka bir kanal ve başka bir lafızla farklı bir başlığın altında da zikretmiştir. Bu durumda başka bir hadisin kendi başlığıyla ilgili bağlantısını bu hadisin kendi başlığıyla bağlantısı olarak göstermek nasıl olabilir? İbn Hacer'in, hadisi hadisle açıklamanın zanna dayanmaktan daha uygun olacağı gerekçesi de iddiasını daha da geçersiz kılmaktadır. Zira burada konu, hadisin açıklaması değil başlıkla olan münasebetidir.”

٤٢ - باب حِفْظِ الْعِلْمِ

42- İLMİ EZBERLEMEK

١١٨ - حَدَّثَنَا عَبْدُ الْعَزِيزِ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ قَالَ حَدَّثَنِي مَالِكٌ عَنْ ابْنِ شِهَابٍ عَنِ الْأَعْرَجِ عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ قَالَ إِنَّ النَّاسَ يَقُولُونَ أَكْثَرَ أَبُو هُرَيْرَةَ ، وَلَوْ لَا آيَتَانِ فِي كِتَابِ اللَّهِ مَا حَدَّثْتُ حَدِيثًا ، ثُمَّ يَتْلُو (إِنَّ الَّذِينَ يَكْتُمُونَ مَا أَنزَلْنَا مِنَ الْبَيِّنَاتِ وَالْهُدَىٰ مِنْ بَعْدِ مَا بَيَّنَّاهُ لِلنَّاسِ فِي الْكِتَابِ أُولَٰئِكَ يَلْعَنُهُمُ اللَّهُ وَيَلْعَنُهُمُ اللَّاعِنُونَ إِلَّا الَّذِينَ تَابُوا وَأَصْلَحُوا وَبَيَّنَّاهُ أُولَٰئِكَ أَثُوبٌ عَلَيْهِمْ وَأَنَا التَّوَّابُ الرَّحِيمُ) إِنَّ إِخْوَانَنَا مِنَ الْمُهَاجِرِينَ كَانَ يَشْغَلُهُمُ الصَّفْقُ بِالْأَسْوَاقِ ، وَإِنَّ إِخْوَانَنَا مِنَ الْأَنْصَارِ كَانَ يَشْغَلُهُمُ الْعَمَلُ فِي أَمْوَالِهِمْ ، وَإِنَّ أَبَا هُرَيْرَةَ كَانَ يَلْزُمُ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ بِشَبَعِ بَطْنِهِ وَيَخْضُرُ مَا لَا يَخْضُرُونَ ، وَيَحْفَظُ مَا لَا يَحْفَظُونَ أَطْرَافَهُ

١١٩، ٢٠٤٧، ٢٣٥٠، ٣٦٤٨، ٧٣٥٤ - تحفة ١٣٩٥٧

118- “Abdulazîz b. Abdillâh — Mâlik — İbn Şihâb — A'rec” isnâdıyla Ebû Hureyre şöyle demiştir: “İnsanlar: «Ebû Hureyre çok hadis rivayet

ediyor» diyorlar. Allah'ın Kitâb'ındaki iki âyet olmasaydı hadis rivayet etmezdim.”

Sonra Ebû Hureyre: “İndirdiğimiz apaçık delilleri ve hidayetin kendisi olan âyetleri insanlar için biz kitapta açıkladıktan sonra gizleyenler var ya mutlaka onlara Allah lanet eder. Lanet edebilecek olanlar da lanet ederler. Ancak tövbe edip durumlarını düzeltenler ve gerçeği açıkça ortaya koyanlar (lânetlenmekten) kurtulmuşlardır. Çünkü ben onların tövbelerini kabul ederim. Zira ben tövbeleri çok kabul edenim, çok merhamet edenim”¹ âyetlerini okudu ve şöyle devam etti: “Muhacirlerden kardeşlerimizi çarşıdaki ticaretleri meşgul ediyordu. Ensâr'dan kardeşlerimizi de mallarındaki işleri meşgul ediyordu. Ebû Hureyre ise karın tokluğuna Resûlullah'ın (sallallahu aleyhi vesellem) yanından ayrılmazdı. Onların bulunmadıkları yerlerde o hazır bulunur, onların ezberleyemediklerini o ezberlerdi.”²

Abdulazîz, Abdulazîz b. Abdillâh el-Uveysî el-Medenî'dir.

Mâlik, imamların imamı Mâlik b. Enes'tir.

İbn Şihâb, İbn Şihâb ez-Zührî'dir.

A'rec, Abdurrahman b. Hürmüz'dür.

Müslümanlar Ebû Hureyre'nin fazla hadis rivayet etmesinden şikayet ediyor ve: “Neden Muhacir ile Ensâr onun kadar hadis rivayetinde bulunmuyor?” diyorlardı. Ebû Hureyre bu yönde söylenenleri ve gelen şikayetleri işitince Allah'ın Kitâb'ı Kur'ân'da bulunan iki âyet olmasaydı Müslümanlara tek bir hadis bile aktarmayacağını söyledi.

Dile getirdiği iki âyet de “İndirdiğimiz apaçık delilleri ve hidayetin kendisi olan âyetleri insanlar için biz kitapta açıkladıktan sonra gizleyenler var ya mutlaka onlara Allah lanet eder. Lanet edebilecek olanlar da lanet ederler. Ancak tövbe edip durumlarını düzeltenler ve gerçeği açıkça ortaya koyanlar (lânetlenmekten) kurtulmuşlardır.

¹ Bakara Sur. 159, 160

² Hadis ayrıca 119, 2047, 2350, 3648 ve 7354'te geçmektedir. Müslim (2492)

Çünkü ben onların tövbelerini kabul ederim. Zira ben tövbeleri çok kabul ederim, çok merhamet ederim”¹ âyetleridir.

Ebû Hureyre bununla: “Yüce Allah ilmi gizli tutan ve başkasından esirgeyenleri kınamamış olsaydı sizlere tek bir hadis bile rivayet etmezdim. Ancak ilmi gizleme haram olduğu için benim de bildiklerimi aktarmam bir görev olmuştur” demek istemiştir.

Bundan dolayı Ebû Hureyre çokça hadis rivayetinde bulunmuştur. Muhacir ve Ensâr’dan daha fazla hadis rivayet etmesini Muhacirlerin çarşılarda ticaretle, Evs ve Hazrecli olan Ensâr’ın ise arazilerinde çalışmakla meşgul olmasına bağlamıştır.

Oysa kendisinin ticaret ve arazi işleriyle uğraşmadan sadece karn tokluğuna Resûlullah’ın (sallallahu aleyhi vesellem) yanında durduğunu, Resûlullah’ın (sallallahu aleyhi vesellem) hal ve hareketlerini herkesten daha fazla gördüğünü, onların bulunmadığı ilim meclislerinde kendisinin bulunduğunu, bu meclislerde Resûlullah’ın (sallallahu aleyhi vesellem) sözlerini kendisi dinleyip öğrenirken onların bunları duyamadığını ifade etmiştir.

۱۱۹ - حَدَّثَنَا أَحْمَدُ بْنُ أَبِي بَكْرٍ أَبُو مُصْعَبٍ قَالَ حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ إِبْرَاهِيمَ بْنِ دِينَارٍ عَنِ ابْنِ أَبِي ذِئْبٍ عَنْ سَعِيدِ الْمُقْبِرِيِّ عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ قَالَ قُلْتُ يَا رَسُولَ اللَّهِ، إِنِّي أَسْمَعُ مِنْكَ حَدِيثًا كَثِيرًا أَنَسَاهُ قَالَ « ابْسُطْ رِدَاءَكَ » فَبَسَطْتُهُ قَالَ فَغَرَفَ بِيَدَيْهِ ثُمَّ قَالَ « ضُمَّهُ » فَضَمَّمْتُهُ فَمَا نَسِيتُ شَيْئًا بَعْدَهُ حَدَّثَنَا إِبْرَاهِيمُ بْنُ الْمُنْذِرِ قَالَ حَدَّثَنَا ابْنُ أَبِي فُدَيْكٍ هَذَا أَوْ قَالَ غَرَفَ بِيَدَيْهِ فِيهِ . أطرافه ۱۱۸ ، ۲۰۴۷ ، ۲۳۵۰ ، ۳۶۴۸ ، ۷۳۵۴ - تحفة ۱۵۰۱۳

119- “Ahmed b. Ebî Bekr Ebû Mus’ab — Muhammed b. İbrâhîm b. Dînâr — İbn Ebî Zi’b — Saîd el-Makburî” isnâdıyla Ebû Hureyre şöyle demiştir: “Allah Resûlü’ne (sallallahu aleyhi vesellem): «Ey Allah’ın Resûlü! Senden pek çok hadis işitiyor, ancak unuttuyorum» dediğimde, Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem): «*Ridâmı (üstlüğü) yere ser*» buyurdu. Ridâmı yere serdiğimde iki eliyle bir şey avuçlayıp koydu ve: «*Onu topl!*» buyurdu. Topladıktan sonra da artık hiçbir şeyi unutmaz oldum.”

¹ Bakara Sur. 159, 160

İbrâhîm b. el-Münzir de aynısını İbn Ebî Fudeyk'ten: "Eliyle bir şey avuçlayıp üzerine koydu" lafzıyla rivayet etmiştir.¹

Ahmed b. Ebî Bekr, Ebû Mus'ab künyesidir ve daha çok bu künyesiyle meşhurdur. Ebû Bekr'in ismi de Kâsım b. el-Hâris b. Zurâre b. Mus'ab b. Abdirrahman b. Avf ez-Zührî el-Avfî'dir. Medine'nin kadısı, âlimi ve Mâlik'in öğrencilerinden biridir. Ahmed b. Ebî Bekr hicri 242 yılında 92 yaşındayken vefat etmiştir.

Muhammed b. İbrâhîm b. Dînâr, Mâlik b. Enes ile birlikte Medine müftülüğü yapmıştır. Hicri 182 yılında vefat etmiştir.

İbn Ebî Zi'b, Muhammed b. Abdirrahman b. el-Muğîre b. el-Hâris b. Ebî Zi'b el-Kureşî el-Medenî el-Âmirî'dir. Ahmed b. Hanbel: "İbn Ebî Zi'b, Mâlik'ten daha âlim biriydi, ancak Mâlik ravi seçimlerinde daha titizdi" demiştir. Hicri 159 yılında Kufe'de vefat etmiştir.

Sâid, Saîd b. Ebî Saîd el-Makburî el-Medenî'dir.

Ebû Hureyre çokça hadis işitmesine rağmen bunları unuttuğundan yakınıncı Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi vesellem) ona ridâsını (üstlüğü) yere sermesini söyledi. Resûlullah'ın (sallallahu aleyhi vesellem) bu emri üzerine Ebû Hureyre ridâsını yere serdi. Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem), Yüce Allah'ın lütfundan avuçlayıp yerde duran üstlüğü üzerine koydu Burada unutmama, akılda tutma sanki avuçlanabilir bir şey gibi kılınmıştır.

Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem) bu şekilde bir şeylerden avuçlayıp ridânın üzerine koyduktan sonra onu toplamasını söylemiştir. Buhârî'de bu hadis başka bir kanalla rivayet edilirken Resûlullah'ın (sallallahu aleyhi vesellem): "*Ben konuşurken giysisini yere seren, bitirdikten sonra da katlayıp göğsüne koyan kişi söylediklerimden hiçbir şeyi unutmaz*" buyurduğu zikredilir.

Tirmizî ve Ebû Nuaym'ın *Hilye*'sinde Ebû Hureyre'den naklen bildirildiğine göre Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem): "*Yüce Allah'ın kendisine farz kıldığı şeylerden bir veya iki söz duyup da bunları öğrenen ve başkalarına öğreten kişi cennete girer*" buyurmuştur.

¹ Müslim (2492)

Ebû Hureyre yere serdiği ridâsını topladıktan sonra da duyduğu hiçbir şeyi unutmadığını söylemiştir. Burada “şey” lafzının *nekra* olarak gelmesi hadis olsun başka konularda olsun Ebû Hureyre’nin duyduğu hiçbir şeyi unutmadığını göstermektedir.

Ancak aynı hadisi Süfyân b. Uyeyne ve başkaları Zührî’den naklederken Ebû Hureyre’nin: “O günden sonra Resûlullah’ın (sallallahu aleyhi vesellem) bana söylediği hiçbir şeyi unutmaz oldum” dediğini zikrederler. Bu da bize unutmamanın sadece hadis alanında olduğunu göstermektedir.

Şuayb ise bunu rivayet ederken Ebû Hureyre’nin: “Resûlullah’ın (sallallahu aleyhi vesellem) o gün söylediklerinden hiçbir şeyi unutmadım” dediğini zikreder. Bu da Ebû Hureyre’nin unutmamasının hadislerin tümüne değil de sadece Resûlullah’ın (sallallahu aleyhi vesellem) o günkü sözlerine yönelik olduğuna işaret etmektedir.

Ancak hadisin içeriği, Yûnus’un ve ona mutabık olanların rivayetini tercih etmemizi gerektirmektedir. Zira Ebû Hureyre bu hadisi çok hadis rivayet etmesinin gerekçesi olarak dile getirmiştir. Bundan dolayı unutmamayı sadece o günkü konuşma üzerine tahsis etmek doğru değildir.

Belki de bu konuda iki olay olmuştur. Zührî’nin rivayet ettiği o günkü konuşmaya yönelik, Saîd el-Makburî’nin rivayeti ise hadislerin geneline yöneliktir. İbn Hacer bu konuda bu şekilde düşünür.

Bu da Resûlullah’ın (sallallahu aleyhi vesellem) açık mucizelerinden biridir. Zira nisyanla malul bir insan olan hatta ismi bile nisyandan türetilen (insan) birinden unutmayı kaldırmıştır. Bunu gerçekleşmesi de giysinin yere serilmesiyle olmuştur ki bu olay aklın alanı dışında olan bir durumdur.

İbrâhîm b. el-Münzir de aynısını İbn Ebî Fudeyk’ten: “Eliyle bir şey avuçlayıp üzerine koydu” lafzıyla rivayet etmiştir.

İbn Ebî Fudeyk, Ebû İsmâil Muhammed b. İsmâil b. Ebî Fudeyk’tir. Ebû Fudeyk’in ismi Dînâr el-Medenî el-Leysî’dir. Hicri 200 yılında vefat etmiştir.

۱۲۰ - حَدَّثَنَا إِسْمَاعِيلُ قَالَ حَدَّثَنِي أَخِي عَنِ ابْنِ أَبِي ذُئْبٍ عَنْ سَعِيدِ الْمَقْبُرِيِّ عَنْ أَبِي مُرَيْرَةَ قَالَ حَفِظْتُ مِنْ رَسُولِ اللَّهِ ﷺ وَعَاءَيْنِ ، فَأَمَّا أَحَدُهُمَا فَبَشْتُهُ ، وَأَمَّا الْآخَرُ فَلَوْ بَشْتُهُ قُطِعَ هَذَا الْبُلْعُومُ .

120- “İsmâil — İsmâil’in kardeşi — İbn Ebî Zî’b — Saîd el-Makburî” isnâdıyla Ebû Hureyre şöyle demiştir: “Resûlullah’tan (sallallahu aleyhi vesellem) iki kap ilim öğrendim. Bunlardan birini yaydım, diğerini de yayacak olsam bu boğazım kesilir.”

İsmâil, İsmâil b. Ebî Uveys’tir.

İsmâil’in kardeşi, Abdulhamîd b. Ebî Uveys’tir.

Ebû Hureyre, Resûlullah’tan (sallallahu aleyhi vesellem) iki kap ilim öğrendiği söylerken iki tür ilim öğrendiğini kastetmiştir. Bunlardan birini insanlara aktarıp bildirmiştir. Diğer bir ilim türünü ise anlatması ve ortaya koyması durumunda boynunun vurulacağını, yani başının kesileceğini ifade etmiştir.

Ebû Hureyre iki kaptan ilkiyle ezberlediği hadisleri kastetmiştir. İkinci kapla da fitneler, kıyamet alametleri ve Kureyş sefihlerinden bazı gençlerin eliyle dinin bozulmasına yönelik Resûlullah’tan (sallallahu aleyhi vesellem) işittiği haberleri kastetmiştir. Zira Ebû Hureyre: “Eğer istesem bunların isimlerini tek tek sayardım” derdi.

İkinci kaptan kasıt, zalim yöneticilerin isimleri, durumları ve kınanmaları ile ilgili hadisler de olabilir. Ebû Hureyre onlardan yana başına bir kötülük gelmesin diye isimlerini üstü kapalı bir şekilde zikreder, açıkça söylemezdi.

Mesela bir sözünde: “Altmışlı yılların başından ve çocukların yöneticiliğinden Allah’a sığınırım” demiştir. Bununla da Yezîd b. Muâviye’nin halifeliğine işaret etmiştir. Zira Yezîd’in halifeliği hicri 60 yılında başlamıştır. Ancak Yüce Allah, Ebû Hureyre’nin duasına icabet etmiş ve Yezîd halife olmadan bir yıl önce Ebû Hureyre vefat etmiştir. Bu konuda daha geniş açıklamalar fitneler konusu içinde yapılacaktır.

Bazılarına göre ikinci kaptan kasıt, geneli ilgilendirmeyen sadece Allah’ı hakkıyla bilen irfan sahibi olan kişileri ilgilendiren esrâr ilmi, yani bâtın ilmidir. Bu da şeriat ilimlerini bilme ve onlarla hakkıyla amel etme sonucu olan bir şeydir. Bunu da ancak mücâhede denizine dalanlar elde edebilir. Müşâhedenin nuruyla arınmış olanlar bunun huzuruna nail olabilir.

Ancak kasıt bu olsaydı Ebû Hureyre bunu saklamaz dile getirirdi. Zira önceki rivayette geçtiği üzere bir ilmi gizli tutanları kınayan âyetleri okuyan da kendisidir. Özellikle ilim meyvesinin özü sayılabilecek böylesi bir alanı gizli

tutması düşünülemezdi. Bunun yanında ikinci kaba yönelik herhangi bir tahsis yapmadan, genel bir ifadeyle açıklama yapmayacağını söylemiştir.

Ebû Hureyre bu yönde bildiklerini açıklamamış olmasına rağmen kastın bu olduğu neye dayanarak söylenmektedir? Kastın bu olduğunu söyleyenlerin bu konudaki delilleri de getirmeleri gerekmektedir. Oysa bu iddiada bulunanlara göre şariat onların delilleriyle konuşmaktadır. Bundan dolayı da bu konuda herhangi bir delil ortaya koyma gereği görmemişlerdir.

Bu alanda gelen haber ve hadisleri gereği gibi inceleyip düşünenler benim dediklerime varacaklardır. Allah bizleri doğru yola iletсин.

٤٣ - بَابُ الْإِنْصَاتِ لِلْعُلَمَاءِ

43- ÂLİMLERİ SUSUP DİNLEMEK

١٢١ - حَدَّثَنَا حَجَّاجٌ قَالَ حَدَّثَنَا شُعْبَةُ قَالَ أَخْبَرَنِي عَلِيُّ بْنُ مُدْرِكٍ عَنْ أَبِي زُرْعَةَ عَنْ جَرِيرٍ أَنَّ النَّبِيَّ ﷺ قَالَ لَهُ فِي حَجَّةِ الْوَدَاعِ « اسْتَنْصِتِ النَّاسَ » فَقَالَ « لَا تَرْجِعُوا بَعْدِي كُفَّارًا يَضْرِبُ بَعْضُكُمْ رِقَابَ بَعْضٍ ». أطرافه ٤٤٠٥ ، ٦٨٦٩ ، ٧٠٨٠ - تحفة ٣٢٣٦

121- “Haccâc — Şu’be — Ali b. Müdrîk — Ebû Zur’a” isnâdıyla Cerîr şöyle demiştir: Vedâ haccında Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem) bana: “İnsanları sustur” buyurdu. Daha sonra onlara: “Benden sonra birbirlerinin boyunlarını vuran kâfirlere dönmeyin!” buyurdu.¹

Haccâc, Haccâc b. Minhâl’dır.

Şu’be, Şu’be b. Haccâc’tır.

Ali, Ali b. Müdrîk en-Nehaî el-Kûfî’dir. Hicri 120 yılında vefat etmiştir.

Ebû Zur’a, Herem b. Amr b. Cerîr el-Becelî’dir.

Cerîr, Cerîr b. Abdillâh el-Becelî’dir. Baba tarafından Ebû Zur’a’nın dedesidir. Güzel yüzlü, uzun boyluydu. Ayakkabısı bir arşın kadardı.

Vedâ haccı sırasında Akabe cemresinin yanında Müslümanlar toplanmışken Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem), Cerîr’e bir şeyler konuşacağını,

¹ Hadis ayrıca 4405, 6869 ve 7080’de geçmektedir. Müslim (65)

bundan dolayı oradakileri susturmasını söyledi. Bazıları Cerîr'in, Resûlullah'ın (sallallahu aleyhi vesellem) vefatından 40 gün önce Müslüman olduğunu söylemiş, bundan dolayı Cerîr'in Vedâ haccında bulunmasını sorunlu görmüştür. Ancak bir çok kişi Cerîr'in hicri 10. yılın Ramazan ayında Müslüman olduğunu söylemiştir. Bu durumda onun Vedâ haccında Müslüman olarak bulunması mümkün olur ve bazılarının gördüğü söz konusu sorun ortadan kalkar.

Cerîr'in uyarısıyla Müslümanlar susup dinlemeye geçtikten sonra Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem) yaptığı konuşmada onlara: *"Benden sonra birbirlerinin boyunlarını vuran kâfirlere dönmeyin!"* buyurdu.

Bunun anlamı birbirini öldürmeyi helal gören kâfirlere dönmeyin olabileceği gibi kâfirlere benzeyip birbirinizin boyunlarını vurmayın da olabilir. Bu konuda gerekli açıklamalar *Fitneler* konusu içinde yapılacaktır.

٤٤ - باب مَا يُسْتَحَبُّ لِلْعَالِمِ إِذَا سُئِلَ أَيُّ النَّاسِ أَعْلَمُ فَيَكِلُ الْعِلْمَ إِلَى اللَّهِ

44- ÂLİME: "İNSANLARIN EN ÂLİMİ KİMDİR?" DİYE SORULDUĞU ZAMAN İLMİ ALLAH'A DAYANDIRMASININ MÜSTEHAB OLMASI

١٢٢ - حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ مُحَمَّدٍ قَالَ حَدَّثَنَا سُفْيَانُ قَالَ حَدَّثَنَا عَمْرُو قَالَ أَخْبَرَنِي سَعِيدُ بْنُ جُبَيْرٍ قَالَ قُلْتُ لِابْنِ عَبَّاسٍ إِنَّ نَوْفًا الْبِكَالِيَّ يَزْعُمُ أَنَّ مُوسَى لَيْسَ بِمُوسَى بْنِ إِسْرَائِيلَ ، إِنَّمَا هُوَ مُوسَى آخَرٌ . فَقَالَ كَذَبَ عَدُوُّ اللَّهِ ، حَدَّثَنَا أَبِي بْنُ كَعْبٍ عَنِ النَّبِيِّ ﷺ قَالَ « قَامَ مُوسَى النَّبِيُّ خَطِيبًا فِي بَنِي إِسْرَائِيلَ ، فَسُئِلَ أَيُّ النَّاسِ أَعْلَمُ فَقَالَ أَنَا أَعْلَمُ . فَعَتَبَ اللَّهُ عَلَيْهِ ، إِذْ لَمْ يَرِدَّ الْعِلْمُ إِلَيْهِ ، فَأَوْحَى اللَّهُ إِلَيْهِ أَنَّ عَبْدًا مِنْ عِبَادِي بِمَجْمَعِ الْبَحْرَيْنِ هُوَ أَعْلَمُ مِنْكَ . قَالَ يَا رَبِّ وَكَيْفَ بِهِ فَقِيلَ لَهُ اخْمِلْ حُوتًا فِي مِكْتَلٍ فَإِذَا فَقَدْتَهُ فَهُوَ ثُمَّ ، فَاَنْطَلَقَ وَانْطَلَقَ بِفَتَاهُ يُوْشَعَ بْنِ نُونٍ ، وَحَمَلَا حُوتًا فِي مِكْتَلٍ ، حَتَّى كَانَا عِنْدَ الصَّخْرَةِ وَضَعَا رُءُوسَهُمَا وَنَامَا فَانْسَلَّ الْحُوتُ مِنَ الْمِكْتَلِ فَاتَّخَذَ سَبِيلَهُ فِي الْبَحْرِ سَرَبًا ، وَكَانَ لِمُوسَى وَفَتَاهُ عَجَبًا ، فَاَنْطَلَقَا بَقِيَّةَ لَيْلَتِهِمَا وَيَوْمَهُمَا فَلَمَّا أَصْبَحَ قَالَ مُوسَى لِفَتَاهُ آتِنَا غَدَاءَنَا ، لَقَدْ لَقِينَا مِنْ سَفَرِنَا هَذَا نَصَبًا ، وَلَمْ يَجِدْ مُوسَى مَسًا مِنَ النَّصَبِ حَتَّى جَاوَزَ الْمَكَانَ الَّذِي أُمِرَ بِهِ . فَقَالَ لَهُ

فَنَاهَ أَرَأَيْتَ إِذَا أَوَيْنَا إِلَى الصَّخْرَةِ فَإِنِّي نَسِيتُ الْخُوتَ ، قَالَ مُوسَى ذَلِكَ مَا كُنَّا نَبْنِى ، فَأَرْثَدْنَا عَلَى آثَارِهِمَا قَصَصًا ، فَلَمَّا أَتَيْنَاهَا إِلَى الصَّخْرَةِ إِذَا رَجُلٌ مَّجِيٌّ بِنُوبٍ - أَوْ قَالَ تَسَجَّى بِثَوْبِهِ - فَسَلَّمَ مُوسَى فَقَالَ الْخَضِرُ وَأَنَّى بَارِضُكَ السَّلَامُ فَقَالَ أَنَا مُوسَى فَقَالَ مُوسَى إِنِّى إِسْرَائِيلُ قَالَ نَعَمْ قَالَ هَلْ أَتَيْتُكَ عَلَى أَنْ تُعَلِّمَنِ جِمَاعُ الْعُلَمَاءِ رَشَدًا قَالَ إِنَّكَ لَنْ تَسْتَطِيعَ مَعِيَ صَبْرًا ، يَا مُوسَى إِنِّى عَلَى عِلْمٍ مِنْ عِلْمِ اللَّهِ عَلَّمْنِيهِ لَا تَعْلَمُهُ أَنْتَ ، وَأَنْتَ عَلَى عِلْمِ عِلْمِهِ لَا أَعْلَمُهُ قَالَ سَتَجِدُنِي إِنِ شَاءَ اللَّهُ صَابِرًا ، وَلَا أَعْصِي لَكَ أَمْرًا ، فَأَنْظَلْنَا تَنْجِيَانٍ عَلَى سَاحِلِ الْبَحْرِ لَيْسَ لَهَا سَافِنَةٌ ، فَمَرَّتْ بِهَا سَافِنَةٌ ، فَكَلَّمُوهُمْ أَنْ يَحْمِلُوا هُما ، فَعُورَفَ الْخَضِرُ ، فَحَمَلُوا هُما بِغَيْرِ تَوَلٍّ ، فَجَاءَ عَصْفُورٌ فَوَفَّعَ عَلَى حَرْفِ السَّفِينَةِ ، فَقَرَّرَ ثَوْرَةٌ أَوْ ثَوْرَتَيْنِ فِي الْبَحْرِ فَقَالَ الْخَضِرُ يَا مُوسَى ، مَا تَقْصُ عَلَيْنِى وَعِلْمُكَ مِنْ عِلْمِ اللَّهِ إِلَّا كَثْرَةٌ هَذَا الْعَصْفُورُ فِي الْبَحْرِ فَعَمِدَ الْخَضِرُ إِلَى لُوحٍ مِنَ الْوُحُوحِ السَّفِينَةِ فَرْتَعَهُ . فَقَالَ مُوسَى قَوْمٌ خَلُونَا بِغَيْرِ تَوَلٍّ ، عَمِدْتَ إِلَى سَفِينَتِهِمْ فَخَرَقْتَهَا لِتُغْرِقَ أَهْلَهَا قَالَ أَلَمْ أَقُلْ إِنَّكَ لَنْ تَسْتَطِيعَ مَعِيَ صَبْرًا قَالَ لَا تُؤَاخِذْنِى بِمَا نَسِيتُ فَنَكَّاتِ الْأَوَّلِ مِنْ مُوسَى نِسْيَانًا فَأَنْظَلْنَا فَإِذَا غُلَامٌ تَلْعُبُ مَعَ الْغُلَامَانِ ، فَأَخَذَ الْخَضِرُ بِرَأْسِهِ مِنْ أَعْلَاهُ فَأَنْقَعَ رَأْسَهُ بِيَدِهِ فَقَالَ مُوسَى أَفَكُنْتَ تَفْسُدُ زَكِيَّةً بِغَيْرِ نَفْسٍ قَالَ أَلَمْ أَقُلْ إِنَّكَ لَنْ تَسْتَطِيعَ مَعِيَ صَبْرًا - قَالَ ابْنُ عُيَيْنَةَ وَهَذَا أَوْكَدُ - فَأَنْظَلْنَا حَتَّى إِذَا آتَا أَهْلَ قَرْيَةٍ اسْتَطْعَمُوا أَهْلَهَا ، فَأَبْرَأْنَا أَنْ يُضَيِّقُوا هُما ، فَوَجَدَا فِيهَا جِدَارًا يُرِيدُ أَنْ يَنْقَضَ فَأَقَامَهُ قَالَ الْخَضِرُ بِيَدِهِ فَأَقَامَهُ فَقَالَ لَهُ مُوسَى لَوْ شِئْتَ لَاتَّخَذْتَ عَلَيْهِ أَجْرًا قَالَ هَذَا فِرَاقُ بَيْنِي وَبَيْنَكَ « قَالَ النَّبِيُّ ﷺ » يَرْحَمُ اللَّهُ مُوسَى ، لَوَدِدْنَا لَوْ صَبَرَ حَتَّى يَمُتَ عَلَيْنَا مِنْ أَمْرِ هُمَا « أَطْرَافُهُ ٧٤ ، ٧٨ ، ٢٢٦٧ ، ٢٧٢٨ ، ٣٢٧٨ ، ٣٤٠٠ ، ٣٤٠١ ، ٤٧٢٥ ، ٤٧٢٦ ، ٤٧٢٧ ، ٦٦٧٢ ، ٧٤٧٨ ، ٧٤٧٩ - تحفة ٣٩

olan Mûsa'nın İsrâil oğullarına peygamber olarak gönderilen Mûsa olmadığını, onun başka bir Mûsa olduğunu söylüyor" dediğimde, İbn Abbâs şu karşılığı verdi: "Allah'ın düşmanı yalan söylüyor! Zira Ubey b. Ka'b'ın bana bildirdiğine göre Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem) şöyle buyurmuştur:

«Mûsa, İsrail oğullarına hitap etmek için kalktığında kendisine: "İnsanların en âlimi kimdir?" diye sordular. Musa: "En âlimi benim" deyince Yüce Allah, ilmi kendisine dayandırmadığı için ona sitem etti ve: "İki denizin birleştiği yerde senden daha âlim olan bir kulum var" diye vahyetti. Musa: "Rabbim! Ona nasıl ulaşabilirim?" diye sorduğunda, Yüce Allah: "Zembile bir balık koy, bu balığı kaybettiğin yerde de onu bulacaksın" buyurdu.

Bunun üzerine Mûsa, hizmetçisi Yûşa' b. Nûn ile birlikte yola çıktı. Yanlarında zembil içinde balık da götürdüler. Kayanın yanına geldiklerinde başlarını koyup uyudular. Balık zembilden çıkıp denize atladı ve arkasında bir iz bırakarak gitti. Balığın denizde bıraktığı bu iz Mûsa ve hizmetçisi için şaşılacak bir durumdu.

Uyandıktan sonra gecenin kalan kısmı ile gündüz boyu yol aldılar. Sabah olunca Mûsa, hizmetçisine: "Yemeğimizi getir! Zira bu yolculuğumuzda epeyce yorulduk" dedi. Oysa Mûsa, Yüce Allah'ın gitmesini emrettiği o yere gelene dek hiç yorulmamıştı. Hizmetçisi ona: "Yanında dinlendiğimiz o kaya vardı ya, balığı işte orada unuttum" karşılığını verdi. Bunun üzerine Mûsa: "Bizim aradığımız yer de orasıydı zaten!" dedi. Geldikleri yolda, izlerini takip ederek geri döndüler.

O kayanın yanına vardıklarında giysilere bürünmüş bir adamla karşılaştılar. Mûsa ona selam verince, Hızır: "Senin yurdunda selam da ne oluyor?" karşılığını verdi. Mûsa: "Ben Mûsa'yım" deyince, Hızır: "İsrail oğullarının Mûsa'sı mı?" diye sordu. Mûsa: "Evet!" karşılığını verdi ve: "Sana öğretilen doğru yolu bana da öğretmen için seninle gelebilir miyim?" diye sordu. Hızır: "Ama benim yanımda sabredemezsin. Ey Mûsa! Ben Yüce Allah'ın bana öğrettiği, ancak senin bilmediğin şeyleri biliyorum. Sen de, Yüce Allah'ın sana öğrettiği ancak benim bilmediğim şeyleri biliyorsun" deyince,

Mûsa: “İnşallah beni sabırlı bulacaksın ve senin hiçbir emrine karşı gelmeyeceğim” karşılığını verdi.

Gemileri olmadığı için deniz sahilinde yürümeye başladılar. Oradan bir gemi geçince, gemidekilerle konuşup kendilerini de almalarını istediler. Gemidekiler Hızır’ı tanıyınca ücretsiz olarak gemiye aldılar. Sonra bir kuş gelip geminin kenarına kondu ve gagasıyla denizden bir iki yudum su aldı. Hızır: “Ey Mûsa! Benim ilmim ile senin ilmin, Yüce Allah’ın ilmini şu kuşun denizden aldığı su kadar bile eksiltmez” dedi.

Sonrasında Hızır geminin tahtalarından birini söktü. Mûsa: “Adamlar bizleri ücretsiz olarak gemilerine aldılar, oysa sen gemide bir delik açarak gemidekileri suda boğmak istiyorsun.” diye çıkışınca, Hızır: “Benim yanımda sabredemezsin demedim mi?” dedi. Mûsa: “Unuttuğum bir şeyden dolayı beni sorumlu tutma” karşılığını verdi. Mûsa’nın ilk sabırsızlığı bu şekilde unutmaktan dolayı oldu.

(Gemiden inip) giderlerken bir grup çocukla birlikte oynayan bir çocuk gördüler. Hızır o çocuğun başını eliyle tutup kopararak öldürdü. Mûsa: “Tertemiz bir cana, bir cana karşılık olmadan mı kıydın!” diye çıkışınca, Hızır: “Ben sana yanımda sabredemezsin demedim mi?” dedi. —İbn Uyeyne: “Bu ikincisi ilkinden daha vurguludur” demiştir.—

Tekrar yola koyuldular. Bir kasabaya geldiklerinde kasaba ahalisinden yemek istediler. Ancak kasabalılar onları ağırlamaktan kaçındılar. Kasabada eğilmiş, yıkılmak üzere olan bir duvar gördüler. Hızır duvarı düzeltti. Mûsa: “İsteseydin buna karşılık onlardan ücret alabilirdin” deyince, Hızır: “İşte bu, seninle benim ayrılmamızı gerektiriyor” karşılığını verdi.»

Sonrasında Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem): «Allah, Mûsa’ya merhamet etsin! İsterdik ki Mûsa sabretmiş olsaydı da aralarında geçen başka olaylar da bize anlatılsaydı» buyurdu.”¹

Abdullah, Abdullah b. Muhammed el-Cu’fi el-Müsnedî’dir.

Süfyân, Süfyân b. Uyeyne’dir.

¹ Müslim (2380)

Amr, Amr b. Dînâr'dır.

Saîd b. Cübeyr, İbn Abbâs'a, Nevf el-Bikâlî'nin Hızır'a yol arkadaşı olan Mûsa'nın İsrâîl oğullarına peygamber olarak gönderilen Mûsa olmadığını, bunun başka bir Mûsa olduğunu iddia ettiğini söyledi.

Nevf el-Bikâlî, Himyer kabilesinden Bikâl oğullarına nisbet edilmiştir. Nevf, tâbiûndan âlim bir kişiydi. Dimaşk ahalisine imamlık yapardı. Meşhur görüşe göre Ka'b'ul-Ahbâr'ın karısının oğludur.

Saîd, Nevf'in bu iddiasını söyleyince İbn Abbâs: "Allah'ın düşmanı yalan söylüyor!" karşılığını vermiş ve Ubey kanalıyla Resûlullah'tan (sallallahu aleyhi vesellem) Hızır ile Mûsa'nın kıssasını anlatmıştır. İbn Abbâs'ın Nevf'e karşı bu çıkışı öfkesinden kaynaklandığı için bir tür kınama şeklinde anlaşılmalıdır. Zira öfke anında söylenen sözler genelde gerçeği yansıtmaz. Onu yalanlaması da gerçeğe aykırı söz söylemesinden dolayıdır ki bu da yalanın kasıtlı söylendiği anlamını vermez.

İbn Abbâs'ın Ubey'den naklen Resûlullah'tan (sallallahu aleyhi vesellem) anlattığı kıssaya göre Hz. Mûsa, İsrâîl oğullarına bir şeyler anlatırken kendisine insanlar içinde en âlim kişinin kim olduğu soruldu. Hz. Mûsa da kendisinden daha âlim biri olmadığını düşündüğünden insanların en âlimi olan kişinin kendisi olduğunu söyledi.

İlim talep etme konusu içinde bu hadis zikredilmiş orada Hz. Mûsa'ya: "Senden daha âlim birini biliyor musun?" diye sorulmuş, Hz. Mûsa da: "Hayır" demiştir. Hz. Mûsa'nın burada verdiği cevap öncekinden daha belîğdir. Zira önceki rivayette kendisinden daha âlim birini bilmediğini söylemişken burada kesin bir şekilde en âlim kişinin kendisi olduğunu ifade etmiştir.

Yüce Allah, Hz. Mûsa'nın bu şekilde cevap vermesine, ilmi kendisine dayandırmadan en âlim kişinin kendisi olduğunu söylemesine sitem etti. Sitem insanlara has bir vasıf olduğu için ifade mecazidir ve onun bu sözü, razı olmaması anlamındadır.

Hz. Mûsa'nın bu cevabı üzerine Yüce Allah ona iki denizin birleştiği yerde (Mecmau'l-Bahreyn) ondan daha âlim bir kulun bulunduğunu vahyetti. Burada söz konusu kul Hızır'dır. Bu yerden kasıt doğudan Bahr-i Fâris (Atlas

okyanusu) ile Bahr-i Rûm'un (Akdeniz) birleştiği yer olabileceği gibi İfrîkiyye (Tunus çevresi) veya Tanca (Fas) da olabilir.

Hızır'ın Hz. Mûsa'dan âlim olması da sadece belli bir alandadır. Hızır'ın: “Ben Yüce Allah'ın bana öğrettiği ancak senin bilmediğin şeyleri biliyorum. Sen de, Yüce Allah'ın sana öğrettiği ancak benim bilmediğim şeyleri biliyorsun” demesi de bunu göstermektedir. Hz. Mûsa'nın Hızır'dan daha faziletli olduğu konusunda şüphe yoktur. Zira risâlet için seçilmiştir, Allah'ın kelamını işitmiştir, Tevrat kendisine indirilmiştir. Hz. İsa da dahil İsrâil oğullarının bütün peygamberleri onun şeraitini devam ettirmiş, onun peygamberliğinin hükümleriyle muhatap olmuşlardır.

Hızır nihayetinde İsrâil oğullarından bir peygamber de olabilir. Ancak onların en üstünleri Mûsa'dır. Hızır'ın peygamber değil de velî biri olduğunu söylesek, peygamberin velîden daha üstün olduğu teslim edilen bir gerçektir. Aksini söyleyen de kâfir olur, zira şerî olarak bunun bu şekilde olması zorunludur.

Hz. Mûsa'nın Hızır'la olan kıssası bir imtihandı ve Mûsa'nın ibret alması içindi. Nesâî'de rivayet edildiğine göre Hz. Musa, kendisine verilen ilmin hiç kimseye verilmediğini içinden geçirirdi. Yüce Allah onun bu düşüncesini görünce: “Ey Mûsa! Kullarımdan birine, sana vermediğim ilmi verdim” diye vahy etmiştir. Hz. Mûsa bu kişiyle nasıl bir araya gelip görüşeceğini sorunca, Yüce Allah ona bir zembilin içine bir balık koymasını, balığın kaybolduğu yerde de bu kulu bulacağını söyledi.

Bunun üzerine Hz. Mûsa yanına hizmetçisi Yûşa' b. Nûn'u alarak yola çıktı. Denildiği gibi de zembile balık koyup yanında götürdü. Bazıları bu balığın ölü ve tuzlanmış olduğunu, bazıları da yarım balık olduğunu söylemiştir.

Hızır'la buluşacağı yer olan deniz sahilinde bulunan kayanın yanına vardıklarında mola verip uyudular. Onlar uyurken tuzlanmış ölü balık zembilden çıkıp denize atladı. Zira başka rivayette de geçtiği üzere kayanın dibinde bulunan ve ölümsüzlük suyu olan Âb-ı Hayat'tan balığa değdiği için canlanmış ve zembilden çıkıp deniz suyuna karışmıştır. Kehf Suresi'nde anlatıldığına göre Yüce Allah suyun akıntısını balık için durdurmuş, denizin suyu adeta bir kemer gibi yanlara açılmıştır. Ölü ve tuzlanmış balığın canlanması ve balık için denizde bir kemer açılması Hz. Mûsa ile hizmetçisini çok şaşırtmıştı.

Uyandıktan sonra gecenin kalan kısmı ile gündüz boyu yol aldılar. Ancak Buhârî bu hadisi *Tefsîr* konusu içinde, Müslim de rivayet ederken: “Gündüzün kalan kısmı ile gece boyunca yol aldılar” denilir. “Sabah olunca...” diye devam edildiği için doğrusu da budur. Zira ancak geceden sonra “sabah olunca “denilir.

Sabah olunca Hz. Mûsa, hizmetçisine kahvaltı olarak yemeği çıkarmasını, zira yolculuktan dolayı epey yorulduklarını söyledi. Oysa Yüce Allah’ın gitmesini emrettiği yere ulaşıncaya kadar hiç yorulmamıştı. Hizmetçisi ise balığı yatıp dinlendikleri kayanın yanında unuttuğunu söyledi. Başka rivayetlerde ona balığı unutturanın şeytan olduğunu da zikreder. Hz. Mûsa, balığın kaybolmasının Hızır’la buluşmak için bekledikleri işaret olduğunu söyledi ve geldikleri yolu aynen takip ederek kayanın yanına geri döndüler.

Kayanın yanına geldiklerinde giysilerine sarınmış uyuyan bir adamla karşılaştılar. Hz. Mûsa ona selam verince Hızır: “Senin yurdunda selam da ne oluyor?” karşılığını verdi. Zira selam o bölgede bilinen bir şey değildi. Belki de küfür diyarı olduğu için selamlaşmaları başka bir şekilde yapılıyordu. Buhârî bunu *Tefsîr* konusu içinde rivayet ederken Hızır’ın: “Senin yurdunda nasıl selamette olunabilir ki?” dediğini zikreder.

Hz. Mûsa: “Ben Mûsa’yım” diyerek kendini tanıttınca, Hızır: “İsrail oğullarının Mûsa’sı mı?” diye sordu. Mûsa: “Evet!” karşılığını verdi. Bu da bize gösteriyor ki peygamberler ve onlardan daha aşağı konumda olanlar gayba dair ancak Yüce Allah’ın bildirdiği kadarıyla bilgi sahibidirler. Zira Hızır, gayb olan her şeyi bilseydi Hz. Mûsa’ya bu soruyu sormaz, kim olduğunu o söylemeden bilirdi.

Hz. Mûsa kendisini bu şekilde tanıttıktan sonra ona: “Sana öğretilen doğru yolu bana da öğretmen için seninle gelebilir miyim?” diye sordu. Hz. Mûsa’nın şariat sahibi bir peygamber olması, dini konularda olmadıktan sonra başkalarından bir şeyler öğrenmesine engel değildir. Zira bir peygamber, her konuda olmasa da gönderildiği dinin usul ve furûuna yönelik herkesten daha fazla bilgi sahibi olmak zorundadır. Beydâvî’ye göre bu kıssada Hz. Musa, Hızır’dan bunu isterken adabı ve tevazuyu gözetmiş gibidir. Kendini bazı konuların cahili gibi saymış ve ona tâbi olmak istediğini söylemiş, Yüce Allah’ın ona ihsan ettiği ilimden kendisine de öğretmesini

istemiştir. Bunun yanında Hz. Mûsa'nın Hızır'a peygamber olarak gönderilmediği de bilinmelidir.

Hz. Mûsa'nın bu talebi karşısında Hızır, kendisine tâbi olması durumunda bazı şeylere sabredemeyeceğini, zira zahiren ona kötü olarak görünen, ama iç yüzünü bilemeyeceği bazı şeyleri yapabileceğini söyledi. Sonra Yüce Allah'ın kendisine öğrettiği, ancak Mûsa'nın bilmediği şeylerin olduğunu, bunun yanında Yüce Allah'ın Mûsa'ya öğrettiği, ancak kendisinin bilmediği şeylerin de bulunduğunu belirtti.

Hızır'ın bu sözü de açıklamaya ihtiyaç duymaktadır. Zira Hızır böyle dese de şerî ilimlerden her mükellefin bilmesi gereken şeyleri biliyordu. Hz. Mûsa da bâtına yönelik ilimlerden bilinmesi gereken şeyleri biliyordu.

Hızır'ın bu uyarısı karşısında Hz. Mûsa: “İnşallah beni sabırlı bulacaksın ve senin hiçbir emrine karşı gelmeyeceğim” dedi. Kâdı İyâd'ın dediğine göre Hz. Mûsa'nın burada “İnşâallah” demesi ya teberrük içindir ya da girişeceği işin zorluğunu bilmesinden dolayıdır. Zira normal olmayan durumlara sabır işi, normal olana sabırdan daha zordur.

Ardından birlikte deniz sahilinde yürümeye başladılar, zira kendi gemileri yoktu. Oradan bir gemi geçince onlarla konuşup gemiye kendilerini de almalarını istediler. Gemidekiler Hızır'ı tanıdıkları için ücret talep etmeden onları gemilerine aldılar.

Bundan sonrasında Hz. Mûsa'nın hizmetçisi Yûşa' kıssada zikredilmez. İhtimaldir ki Hz. Mûsa ile Hızır deniz sahilinde yürümeye başlayınca Yûşa' onlardan ayrılmıştır. Onlarla birlikte gemiye binmiş de olabilir, ancak olaylarda ondan bahsedilmez ve adı geçmez.

Gemideyken bir kuş gelip geminin kenarına kondu. Bu kuşun kerkenez kuşu olduğu söylenmiştir. Bu kuş gagasıyla deniz suyundan bir veya iki yudum su alınca Hızır, Hz. Mûsa'ya: “Benim ilmim ile senin ilmin, Yüce Allah'ın ilmini şu kuşun denizden aldığı su kadar bile eksiltmez” dedi. Buhârî başka bir yerde bunu naklederken Hızır'ın: “Senin ilminle benim ilmim, Allah'ın ilminin yanında şu kuşun denizden aldığı su kadar bile çıkmaz” dediğini zikreder ki kıssanın anlatımı buradaki ifadenin içeriğinden daha güzeldir ve daha açıklayıcıdır.

Burada kastedilen ilim, zahiri ilim değildir. Zira Allah'ın ilmini hiçbir şey eksiltmez. Burada eksiltmeden kasıt, Allah'ın ilminin yanında ikisinin ilminin kapladığı yerdir. Kuşun denizden aldığı su miktarı nasıl denizden bir şey eksiltmiyor ve onu etkilemiyorsa, onların da ilmi Allah'ın ilminden bir şey eksiltmez ve onu etkilemez.

Sonrasında Hızır geminin tahtalarından birini keser gibi bir şeyle söktü. Tahta sökölünce gemi delindi ve su almaya başladı. Hz. Mûsa bu durumu görünce: “Adamlar bizleri ücretsiz olarak gemilerine aldılar, oysa sen gemide bir delik açarak gemidekileri suda boğmak istiyorsun!” diye çıkıştı. Hz. Mûsa'nın bu çıkışı karşısında Hızır: “Benim yanımda sabredemezsin demedim mi?” diyerek en baştaki sözünü hatırlattı. Hz. Mûsa: “Unuttuğum bir şeyden dolayı beni sorumlu tutma” karşılığını verdi. Hz. Mûsa başta sabredip hiçbir konuda kendisine itiraz etmeyeceği sözünü vermişti. Ancak unutarak ve kasıtsız bir şekilde itiraz ettiği için kusuruna bakmamasını istedi. Başka rivayetlerde ayrıca: “Unutmamdan dolayı beni sorumlu tutup işimi daha da zorlaştırma” dediği zikredilmiştir. Hz. Mûsa'nın ilk sabırsızlığı ve itirazı bu şekilde unutulması sebebiyle oldu.

Gemiden indikten sonra yollarına devam ettiler. Bir ara birlikte oynayan bir grup çocuk gördüler. Hızır içlerinden bir çocuğu başından tuttu ve elleriyle başını koparıp bedeninden ayırdı. Bu çocuklar on kişiydi. Öldürdüğü bu çocuk da içlerinde en narin ve güzel olanıydı. Çocuğun ismi Haysûn veya Haysûr'du. Dahhâk'ın bildirdiğine göre bu çocuk kötü şeyler yapar, anne babası ondan dolayı eziyete maruz kalırdı. Kelbî'nin bildirdiğine göre ise bu çocuk gece vakti birilerinin mallarını çalar, sabah vakti anne babasının evine sığınır, sorulduğunda da anne babası: “Geceyi evde geçirdi” derlerdi.

Buhârî bunu *Bedu'l-Halk*'ta rivayet ederken: “Hızır çocuğun başını tuttu ve şu şekilde kesti” denilir. Bunu rivayet eden Süfyân da nasıl kestiğini el işaretiyle gösterir. Hz. Mûsa, Hızır'ın çocuğu sorup soruşturmadan ve bir sebep olmadan öldürdüğünü görünce: “Tertemiz bir cana, bir cana karşılık olmadan mı kıydın!” diye çıkıştı.

Bu cümlede geçen tertemiz anlamındaki “*zekiyye*” ifadesi günahsız anlamındadır ve “*zâkiye*” ifadesinden daha belîğdir. Ebû Amr b. el-Alâ ise şöyle der: “*Zâkiye*, hiç günah işlememiş demektir. *Zekiyye* ise günah işleyen, ancak bağışlanan anlamındadır.”

Çocuğun henüz buluğa ermemiş olduğu söylenmiştir. Bazıları ise buluğa erdiğini ve fesat çıkardığını söylemiştir. Bunda da Hz. Mûsa'nın: "Bir cana karşılık olmadan" demesine dayanırlar. Zira bir cana karşılık yani kısas ancak buluğa ermiş biri için geçerlidir. Hz. Mûsa bu çocuğun öldürülmeyi hak edecek bir suç işlediğini veya kendisine kısas uygulanması için birini öldürdüğünü görmüş değildi. Öldürülmenin ancak haddi gerektiren bir durumda veya kısas olarak yapılabileceğini düşündüğü için böylesi bir itirazda bulundu.

Çocuk, Basra ve Abadan yakınlarında bir kasaba olan Ubulle'de öldürüldü. Daha önceki uyarısına rağmen Hz. Mûsa'nın verdiği sözü tutmaması, yine sabırsız davranıp itiraz etmesi üzerine Hızır ikinci kez: "Ben sana yanımda sabredemezsin demedim mi?" dedi. Ravi İbn Uyeyne, Hızır'ın uyarısının ilkinden daha vurgulu olduğunu söylemiş, bunu da ikincisinde "sana" ifadesini kullanmasına bağlamıştır.

Tekrar yola koyulup güneş battıktan sonra bir kasabaya geldiler. Bu kasabanın Antakya veya Ubulle veya Nâsıra veya Burka veya başkası olduğu söylenmiştir. Kasaba ahalisinden kendilerini misafir etmelerini istedilerse de kimse onları misafir edip ağırlamadı. O kasabada kendilerini misafir edecek birini ya da kalacakları bir barınak bulamadılar. Gece de çok soğuk bir geceydi.

Bu kasabada yol kenarında eğilmiş ve yıkılmak üzere olan bir duvar gördüler. Bu duvarın kalınlığı o kasabanın arşınlarıyla 200, uzunluğu 500, yüksekliği de 50 arşındı. Kasabalılar da bu duvarın dibinden korkarak geçerlerdi. Hızır bu duvarı eliyle işaret ederek düzeltti. Duvara elini sürerek düzelttiği söylendiği gibi, o duvarı yıkıp yeniden yaptığı da söylenmiştir. Bazılarına göre de duvarı direklerle destekleyerek düzeltmiştir.

Hızır duvarı düzeltince Hz. Mûsa ona, istemesi halinde buna karşılık kasaba ahalisinden ücret alabileceğini, onunla da kendilerini yiyecek ve azık alabileceklerini söyledi. Hz. Mûsa yine bu şekilde araya girince Hızır ayrılık vaktinin artık geldiğini söyledi.

Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem) bu kıssayı anlattıktan sonra ashâbına: "*Allah, Mûsa'ya merhamet etsin! İsterdik ki Mûsa sabretmiş olsaydı da aralarında geçen başka olaylar da bize anlatılsaydı*" buyurmuş, sabretmesi halinde daha da şaşılacak olayların olabileceğini bildirmiştir.

Kıssadan anladığımıza göre dinî olan konularda yanlış görülen şeylere sırf akılla değil şerî olan delillerle itiraz edilebilir. Yanlış görülen bu şeyler bâtında doğru olabilir. Zira Hızır'ın yaptıklarında dine aykırı bir şey yoktu. Geminin tahtasını sökmesi, zalim birinin ona el koymasına engel olmak içindi. Böylesi bir tehlike atlatıldığında o tahta geri yerine takılabilir. Bu da aklen de, şeran de caizdir.

Hızır'ın itirazları da yapılanların zahirine dayanmaktadır. Müslim'de olan rivayette bu durum daha açık bir şekilde dile getirilmiştir. Zira o rivayette Hızır'ın: “Gemiye el koyacak olan kişi geldiğinde onu delinmiş bulacak, ona el koymaktan vazgeçecekti” dediği zikredilir.

Hızır'ın çocuğu öldürmesine gelince, belki de o zamanın şariatında şartlara göre caiz olan bir şeydi. Kurtubî, *el-Urs ve'l-Arâis* eserinin sahibinden naklen şöyle der: “Hz. Mûsa, Hızır'a: «Tertemiz olan bir cana mı kıydın?» deyince, Hızır çocuğun sol omzunu açtı, etini de sıyrınca omuz kemiğinde «Bu kâfirdir ve asla Allah'a iman etmez» yazılı olduğu görüldü.”

Müslim'de geçen rivayette çocuğun öldürülme sebebi açıklanırken: “Çocuğa gelince, yaratılmazdan önce bile kâfir ve Allah'a inanmayacak biri olarak yazılmıştı” denilir. Yıkılacak duvarı onarma konusu da yapılan kötülüğe iyilikle karşılık verme bâbındandır.

Buhârî bu hadisi on yerden fazla yerde tahrir etmiştir. Hadiste tâbiînin tâbiiden, sahabinin sahabiden rivayeti vardır.

٤٥ - بَابُ مَنْ سَأَلَ وَهُوَ قَائِمٌ عَالِمًا جَالِسًا

45- OTURAN ÂLİMİN KARŞISINDA AYAKTA DURUP SORU SORMAK

Başlık, kişinin oturan âlimin karşısında ayakta durup ona soru sormasının caiz oluşuyla ilgilidir. Caiz olması için de âlimde kibir ve kendini beğenmişliğin olmaması gerekmektedir.

١٢٣ - حَدَّثَنَا عُثْمَانُ قَالَ أَخْبَرَنَا جَرِيرٌ عَنْ مَنْصُورٍ عَنْ أَبِي وَائِلٍ عَنْ أَبِي مُوسَى قَالَ جَاءَ رَجُلٌ إِلَى النَّبِيِّ ﷺ فَقَالَ يَا رَسُولَ اللَّهِ ، مَا الْقِتَالُ فِي سَبِيلِ اللَّهِ فَإِنَّ أَحَدَنَا يُقَاتِلُ غَضَبًا ، وَيُقَاتِلُ حِمَةً فَرَفَعَ إِلَيْهِ رَأْسَهُ - قَالَ وَمَا رَفَعَ إِلَيْهِ رَأْسَهُ إِلَّا أَنَّهُ كَانَ قَائِمًا - فَقَالَ »

مَنْ قَاتَلَ لِتَكُونَ كَلِمَةُ اللَّهِ هِيَ الْعُلْيَا فَهُوَ فِي سَبِيلِ اللَّهِ عَزَّ وَجَلَّ « أطرافه ٢٨١٠ ،
٨٩٩٩ تحفة ٧٤٥٨ ، ٣١٢٦

123- “Osmân — Cerîr — Mansûr — Ebû Vâil” isnâdıyla Ebû Mûsa şöyle demiştir: Adamın biri Resûlullah'a (sallallahu aleyhi vesellem) geldi ve: “Ey Allah'ın Resûlü! Allah yolunda savaşmak nedir? Zira bazımız öfkesinden dolayı bazımız da asabiyetten (kabilesinden) dolayı savaşıyor” dedi. Adam ayakta olduğu için Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem) başını kaldırıp ona baktı ve: “En üstün söz Allah'ın sözü olsun (ilây-i kelimetullah) diye savaşan kişi Allah'ın yolunda savaşmış olur” buyurdu.¹

Osmân, Osmân b. Ebî Şeybe'dir.

Cerîr, Cerîr b. Abdilhamîd'dir.

Mansûr, Mansûr b. el-Mu'temir'dir.

Ebû Vâil, Şakîk b. Seleme'dir.

Ebû Musa, Abdullah b. Kays el-Eş'arî'dir.

Adamın biri Resûlullah'a (sallallahu aleyhi vesellem) geldi ve hangi savaşların Allah yolunda yapılmış sayılacağını sordu. Zira dediğine göre bazıları öfke ve intikam duygusuyla savaşıırken bazıları da akrabalarına ya da kabilesine sahip ve destek çıkma bâbindan savaşmaktadır.

Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem) başını kaldırdı ve ayakta durup soruyu soran adama baktı. Başını kaldırıp bakması da sadece adamın ayakta duruyor olmasından dolayıydı. Bu da bize bir ihtiyaç veya özürden dolayı kişinin ayakta durup soru sormasının caiz olduğunu göstermektedir.

Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem) adama cevap olarak öfkesi veya şehvi bazı duygular için değil de ilây-i Kelimetullah için, yani İslam davası veya ihlas sözünün daha üstün olması için savaşan kişilerin Allah yolunda savaşmış sayılacağını bildirdi. Sevap elde etmek veya Allah'ın rızasını kazanmak için savaşmak da ilây-i Kelimetullah'ın içine girmektedir.

Resûlullah'ın (sallallahu aleyhi vesellem) burada sorunun lafzına değil de mânâsına cevap vermiştir. Zira öfke ve asabiyet bazen Allah rızası için bazen de

¹ Hadis ayrıca 2810, 3126 ve 7458'de geçmektedir. Müslim (1904)

dünyalık herhangi bir amaç için olabilir. Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi vesellem), sorunun mânâsına yönelik özlü bir cevap vermiştir. Zira öfke çeşitlerine girecek olsaydı cevap daha uzun olacak ve soruyu soran kişinin akli karışacaktır.

Sorunun savaşın mahiyetine, cevabın ise savaşan kişiye yönelik olduğu söylenebilir. Ancak diyebiliriz ki soruya fazlasıyla cevap verilmiştir. Zira savaşan kişinin hangi amaçlarla savaştığı savaşın mahiyetini de belirleyecektir.

٤٦ - باب السُّؤَالِ وَالْفُتْيَا عِنْدَ رَمَى الْجِمَارِ

46- ŞEYTAN TAŞLAMA SIRASINDA SORU SORUP CEVAP VERMEK

١٢٤ - حَدَّثَنَا أَبُو نُعَيْمٍ قَالَ حَدَّثَنَا عَبْدُ الْعَزِيزِ بْنُ أَبِي سَلَمَةَ عَنِ الزُّهْرِيِّ عَنْ عِيسَى بْنِ طَلْحَةَ عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عَمْرٍو قَالَ رَأَيْتُ النَّبِيَّ ﷺ عِنْدَ الْجُمُرَةِ وَهُوَ يُسْأَلُ ، فَقَالَ رَجُلٌ يَا رَسُولَ اللَّهِ نَحَرْتُ قَبْلَ أَنْ أَزِمِيَ . قَالَ « ازِمِ وَلَا حَرَجَ » قَالَ آخَرُ يَا رَسُولَ اللَّهِ خَلَقْتُ قَبْلَ أَنْ أَتَحَرَ قَالَ « اُنْحَرْ وَلَا حَرَجَ » . فَمَا سُئِلَ عَنْ شَيْءٍ قَدَّمَ وَلَا أَخَّرَ إِلَّا قَالَ أَفْعَلْ وَلَا حَرَجَ . أطرافه ٨٣ ، ١٧٣٦ ، ١٧٣٧ ، ١٧٣٨ ، ٦٦٦٥ - تحفة ٨٩٠٦

124- “Ebû Nuaym — Abdulazîz b. Ebî Seleme — Zühri — İsa b. Talha” isnâdıyla Abdullah b. Amr şöyle demiştir: Cemre’nin yanında Resûlullah’a (sallallahu aleyhi vesellem) soru sorulduğunu gördüm. Adamın biri: “Ey Allah’ın Resûlü! Şeytanı taşlamadan kurban kestim” deyince, Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem): “Şimdi taşla, sakıncası yoktur” karşılığını verdi. Başka bir adam: “Ey Allah’ın Resûlü! Kurbanı kesmeden tıraş oldum” deyince, Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi vesellem): “Şimdi kes, sakıncası yoktur” karşılığını verdi. Orada Resûlullah’a (sallallahu aleyhi vesellem) vaktinden önce veya sonra yapılmış olan şeylerle ilgili ne sorulduysa hepsine de: “Şimdi yap, sakıncası yoktur” karşılığını verdi.¹

¹ Müslim (1306)

Ebû Nuaym, Fadl b. Dukeyn'dir.

Abdulazîz b. Ebî Seleme, dedesine nisbet edilmiştir. Zira babasının adı Abdullah'tır. Dedesi Ebû Seleme'nin ismi de Mâcişûn'dur.

Zührî, Muhammed b. Müslim'dir.

İsa, İsa b. Talha b. Ubeydillah el-Kureşî et-Teymî'dir.

Abdullah, Abdullah b. Amr b. el-Âs'tır.

Abdullah, Akabe cemresinin yanında Resûlullah'a (sallallahu aleyhi vesellem) soru sorulduğunu görmüştür. Hadislerde sadece “cemre” şeklinde gelen ifadelerden kasıt Akabe cemresidir (Büyük Şeytan).

Adamın biri şeytanı taşlamadan önce kurbanını kestğini söyleyince, Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem) bunun bir sakıncasının olmayacağını ve şimdi de şeytanı taşıyabileceğini söyledi. Başka bir adam kurbanını kesmeden önce başını tıraş ettiğini söyleyince, Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem) bir sakıncası olmayacağını ve kurbanını şimdi de kesebileceğini söyledi.

O gün oradayken haccın rükünlerinden herhangi birinin önce veya sonra yapılmasına yönelik ne kadar soru sorulduysa Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem) hepsine de bunda bir günah olmadığını ve onu sonradan yapabileceğini söyledi.

Ancak hadiste, başlıkta zikredildiği gibi soruların şeytan taşlandığı sırada sorulduğuna işaret eden bir şeyin bulunmadığı, aksine Resûlullah'ın (sallallahu aleyhi vesellem) cemrenin yanında dururken bu soruların geldiği yönünde itirazlar gelmiştir.

Cevap olarak diyebiliriz ki Buhârî, hadislerde mânâ olarak geneli özele tercih eder. Soruların cemrenin yanında sorulmuş olması da şeytanı taşlarken veya taşıdıktan sonra sorulmuş olmasından daha geneldir.

٤٧ - بَابُ قَوْلِ اللَّهِ تَعَالَى ﴿وَمَا أُوتِيتُمْ مِنَ الْعِلْمِ إِلَّا قَلِيلًا﴾

47- YÜCE ALLAH'IN: “Size Pek Az İlim Verilmiştir”¹ BUYRUGU

١٢٥ - حَدَّثَنَا قَيْسُ بْنُ حَفْصٍ قَالَ حَدَّثَنَا عَبْدُ الْوَاحِدِ قَالَ حَدَّثَنَا الْأَعْمَشُ سُلَيْمَانُ عَنْ إِبْرَاهِيمَ عَنْ عَلْقَمَةَ عَنْ عَبْدِ اللَّهِ قَالَ بَيْنَا أَنَا أَمْشِي مَعَ النَّبِيِّ ﷺ فِي خَرْبِ الْمَدِينَةِ ، وَهُوَ يَتَوَكَّأُ عَلَى عَصِيٍّ مَعَهُ ، فَمَرَّ بِنَفَرٍ مِنَ الْيَهُودِ ، فَقَالَ بَعْضُهُمْ لِبَعْضٍ سَلُوهُ عَنِ الرُّوحِ وَقَالَ بَعْضُهُمْ لَا تَسْأَلُوهُ لَا يَجِيءُ فِيهِ شَيْءٌ تَكْرَهُونَهُ فَقَالَ بَعْضُهُمْ لَنَسْأَلَنَّهُ فَقَامَ رَجُلٌ مِنْهُمْ فَقَالَ يَا أَبَا الْقَاسِمِ ، مَا الرُّوحُ فَسَكَتَ فَقُلْتُ إِنَّهُ يُوحَى إِلَيْهِ فَقُمْتُ ، فَلَمَّا انْجَلَى عَنْهُ ، قَالَ ﴿وَسَأَلُونَكَ عَنِ الرُّوحِ قُلِ الرُّوحُ مِنْ أَمْرِ رَبِّي وَمَا أُوتُوا مِنَ الْعِلْمِ إِلَّا قَلِيلًا﴾ قَالَ الْأَعْمَشُ هَكَذَا فِي قِرَاءَتِنَا أَطْرَافُهُ ٤٧٢١ ، ٧٢٩٧ ، ٧٤٥٦ ، ٧٤٦٢ - تحفة

٩٤١٩

125- “Kays b. Hafs — Abdolvâhid — A’miş Süleymân — İbrâhîm — Alkame” isnâdıyla Abdullah şöyle demiştir: Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem) ile birlikte Medine harabelerinde yürüyordum. Allah Resûlü (sallallahu aleyhi vesellem) hurma dalından bir değneğe dayanıyordu. Yürürken birkaç Yahudiyle karşılaştık. İçlerinden birileri diğerlerine: “Ona ruh hakkında soru sorun” deyince, diğerleri: “Sormayın ki hoşlanmayacağınız bir şeyler söylemesin” karşılığını verdi. Bazıları ise: “Soracağız!” dedi. İçlerinden biri kalkıp: “Ey Ebu’l-Kâsım! Ruh nedir?” diye sorunca Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem) sustu. Susunca içimden: “Ona vahiy iniyor” deyip kalktım. Vahiy alma hali kendisinden geçince: “Sana ruh hakkında soru soruyorlar. De ki: Ruh, Rabbimin bileceği bir şeydir. Onlara pek az ilim verilmiştir”² buyurdu.

¹ İsrâ Sur. 85

² İsrâ Sur. 85

A'meş der ki: "Bizim kıraatimizde âyet bu şekilde "أُوْتُوْا (=Onlara verilmiştir)" lafzıyla'dır."¹

Kays, Kays b. Hafs b. el-Ka'kâ' ed-Dârimî'dir. Hicri 227 yılında vefat etmiştir.

Abdülvâhid, Abdolvâhid b. Ziyâd el-Basrî'dir.

A'meş, Süleymân b. Mihrân'dır.

İbrâhîm, İbrâhîm b. Yezîd en-Nehaî'dir.

Alkame, Alkame b. Kays en-Nehaî'dir.

Abdullah, Abdullah b. Mes'ûd'dur.

Abdullah b. Mes'ûd, Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem) ile birlikte Medine'nin harabelerinde yürüyordu. Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi vesellem) yürürken hurma dalından bir değneği baston olarak kullanıyordu. Giderken birkaç Yahudiyle karşılaştılar. Onu gördüklerinde içlerinden birileri: "Ona ruhun ne olduğunu soralım" dedi. Diğerleri böylesi bir şeyi ona sormamalarını, sormaları halinde hoşlarına gitmeyecek bir cevabın da gelebileceğini söyledi.

İçlerinden bazılan ise bu konuyu sormakta ısrar etti. Biri kalkıp: "Ey Ebu'l-Kâsım! Ruh nedir?" diye sordu. Ancak sordukları ruhtan kastettikleri şey de net değildir. Zira Kur'ân'da ruhun birkaç mânâsı vardır. Bazen Kur'ân, bazen Cebrâil veya başka bir melek, bazen de İsâ için kullanılır. Ancak çoğu âlime göre Yahudilerin burada sorduğu şey canlılarda bulunan ruhun hakikatinin ne olduğudur.

Rivayet edildiğine göre Yahudiler, Kureyşlilere: "Şayet ruhun ne olduğunu söylerse peygamber değildir demektir" demişlerdi. Bundan dolayı Resûlullah'a (sallallahu aleyhi vesellem) ruhu sorup sormama konusunda tereddüt etmiş, içlerinden bazıları bunun sorulmamasını, zira hoşlarına gitmeyecek bir cevabın gelebileceğini söylemiştir. Bu soru karşısında Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem) ruhun ne olduğunu açıklamazsa gerçekten peygamber olduğu ortaya çıkacaktı ve bu durum da onların hoşuna gitmeyecekti.

Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi vesellem) Yahudi adamın bu sorusu üzerine sustu. Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem) susunca Abdullah b. Mes'ûd ona vahiy nazil

¹ Müslim (2794)

olduğunu düşünmüş ve rahatsız etmemek için veya onunla Yahudilerin arasına girmek için kalkmıştır.

Vahiy nazil olurken üzerine çöken sıkıntı geçince de kendisine nazil olan **“Sana ruh hakkında soru soruyorlar. De ki: Ruh, Rabbimin bileceği bir şeydir. Onlara pek az ilim verilmiştir”¹** âyetini okumuştur.

Âyette ruhun, Allah’ın “Kün (=Ol)” emriyle herhangi bir madde ve kaynak olmadan var olduğu bildirilmiştir. Firavun’un: **“Âlemlerin Rabbi de nedir?”²** sorusuna Hz. Mûsa’nın, Allah’ın bazı sıfatları üzerinden kısaca: **“O, göklerin, yerin ve ikisi arasında bulunan her şeyin Rabbidir”³** cevabını vermesi gibi burada da ruhun ne olduğuna yönelik özetle bu cevap verilmiştir. Zira ona has bazı sıfatları dışında Allah’ın zatının mahiyetini bilmek mümkün değildir.

Allah’ın zatı konusunda olduğu gibi burada da ruh konusunda kısa bir cevap verilmiştir. Çünkü mahiyetini sadece Allah bilebilir. Bunun yanında bilinmemesi Yahudilere göre Resûlullah’ın (sallallahu aleyhi vesellem) peygamberliğinin de göstergesidir.

Eski olsun, yeni olsun âlimler ve hekimler ruhun mahiyeti konusunda çeşitli görüşler ileri sürmüş, açıklaması konusunda sonu olmayan beyhude uğraşların içine girmişlerdir. Ehl-i sünnet kelamcılarının geneline göre ruh, suyun gülün içinde dolaşması gibi bedende dolaşan latif bir cisimdir. Eş’arî’ye göre de doğumla bedenine içine konulan, ölümle de insanın içinden alınan candır. Âyette Yüce Allah, ruh konusunda insanlara çok az bilgi verildiğini de belirtmiştir.

Sonunda A’mes (elimizdeki mushaflarda **“أُوْتِيْتُمْ”** (=Size verilmiştir) lafzıyla geçen)” bu âyetin kendi kıraatlerinde **“أُوْتُوْا”** (=Onlara verilmiştir)” lafzıyla olduğunu söyler.

İbn Hacer der ki: **“Ebû Ubeyd, A’mes’in bu kıraatini görmemiş olacak ki el-Kırâât eserinde buna yer vermemiştir.”**

¹ İsrâ Sur. 85

² Şuarâ Sur. 23

³ Şuarâ Sur. 24

Tefsîr konusu içinde inşâallah ruh konusu daha detaylı bir şekilde işlenecektir. Doğruya ulaşmak Allah sayesinde. Yardımcımız O'dur. Hamd sadece Allah'a mahsustur.

٤٨ - بَاب مَنْ تَرَكَ بَعْضَ الْإِخْتِيَارِ مَخَافَةَ أَنْ يَقْصُرَ
فَهُمْ بَعْضُ النَّاسِ عَنْهُ فَيَقْعُوا فِي أَشَدِّ مِنْهُ

48- BAZILARININ ANLAMAMASI VE DAHA KÖTÜ BİR DURUMA DÜŞMELERİ KORKUSUYLA YAPILMAK İSTENEN BAZI ŞEYLERDEN VAZGEÇMEK

Başlık, yapılması istenen bazı şeyleri, anlayışı kıt bazı insanların bunu anlayamamasından veya yapılması durumunda daha kötü bir duruma düşebilmeleri endişesinden dolayı yapmayı bırakmak, ondan vazgeçmektir.

١٢٦ - حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ مُوسَى عَنْ إِسْرَائِيلَ عَنْ أَبِي إِسْحَاقَ عَنِ الْأَسْوَدِ قَالَ قَالَ
لِي ابْنُ الزُّبَيْرِ كَأَنَّ عَائِشَةَ تُسِرُّ إِلَيْكَ كَثِيرًا فَمَا حَدَّثْتُكَ فِي الْكَعْبَةِ قُلْتُ قَالَتْ لِي قَالَ النَّبِيُّ
ﷺ « يَا عَائِشَةُ ، لَوْلَا قَوْمُكَ حَدِيثٌ عَنْهُمْ - قَالَ ابْنُ الزُّبَيْرِ بِكُفْرٍ - لَفَقَضْتُ الْكَعْبَةَ
فَجَعَلْتُ هَا بَابَيْنِ بَابٌ يَدْخُلُ النَّاسُ ، وَبَابٌ يَخْرُجُونَ » . فَفَعَلَهُ ابْنُ الزُّبَيْرِ . أَطْرَافُهُ ١٥٨٣ ،
١٦٠١٦ تحفة ٧٢٤٣ ، ٤٤٨٤ ، ٣٣٦٨ ، ١٥٨٦ ، ١٥٨٥ ، ١٥٨٤ ،

126- “Ubeydullah b. Mûsa — İsrâil — Ebû İshâk” isnâdıyla Esved şöyle demiştir: İbnu’z-Zübeyr bana: “Âişe sana özel olan bazı şeyleri söylerdi. Kâbe hakkında sana neler söyledi?” diye sorunca şöyle dedim: “Âişe’nin bana dediğine göre Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem): «Ey Âişe! Şayet kavminin geçmişi (Cahiliye devri) yakın —İbnu’z-Zübeyr: “Küfre yakın” demiştir— olmasaydı Kâbe’nin şimdiki yapısını değiştirir ve biri insanların girişi, biri de çıkışı için ona iki kapı yapardım» buyurmuştur.”

İbnu’z-Zübeyr de bunu yapmıştır.¹

Ubeydullah, Ubeydullah b. Mûsa el-Absî’dir.

¹ Hadis ayrıca 1583, 1584, 1585, 1586, 3368, 4484 ve 7243’te geçmektedir. Müslim (1333)

İsrâil, İsrâil b. Yûnus b. Ebî İshâk es-Sebî'î'dir. Hicri 160 yılında vefat etmiştir.

Ebû İshâk, İsrâil'in dedesidir.

Esved, Esved b. Yezîd b. Kays en-Nehaî'dir. Resûlullah'ın (sallallahu aleyhi vesellem) zamanına yetişmiş ancak onu görememiştir. Hicri 75 yılında Kufe'de vefat etmiştir.

İbnu'z-Zübeyr, Esved'e Hz. Âişe'nin herkese anlatmadığı, sadece kendisine söylediği bazı şeylerin olduğunu söylemiş, Kâbe konusunda kendisine bir şey söyleyip söylemediğini sormuştur. Bunun üzerine Esved, Hz. Âişe'den naklen Resûlullah'ın (sallallahu aleyhi vesellem) Kâbe konusunda söylediği bir sözü aktarmıştır.

Buna göre Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem), Âişe'ye Kâbe'nin o anki yapısını değiştirip, biri insanların girmesi, biri de çıkması için ona iki kapı yaptırmak istediğini söylemiştir. Ancak Kureyşlilerin küfürden ya da Cahiliye âdetlerinden henüz yeni çıkmış olması bunu yapmaktan vazgeçirmiştir.

Resûlullah'ın (sallallahu aleyhi vesellem) yapmak istediği bu değişikliği sonradan İbnu'z-Zübeyr gerçekleştirmiştir. İbnu'z-Zübeyr'in bu yaptığı Kâbe'de yapılan dördüncü değişikliktir. Beşincisini de Haccâc yapmış ve günümüze kadar son yapı üzerinden gelmiştir.

Hadisin başlıkla münasebetine gelince, Kureyşliler Kâbe'ye büyük bir değer ve önem verirdi. Henüz yeni Müslüman olduklarından dolayı, Resûlullah'ın (sallallahu aleyhi vesellem) kendilerine karşı övünme maksadıyla bu değişikliği yapmış olduğunu düşünebilecekleri için Allah Resûlü (sallallahu aleyhi vesellem) bundan vazgeçmiştir.

٤٩ - باب مَنْ خَصَّ بِالْعِلْمِ قَوْمًا دُونَ قَوْمٍ كَرَاهِيَةً أَنْ لَا يَفْهَمُوا

49- ANLAYAMAMALARI ÇEKİNCESİYLE İLMİ İNSANLAR İÇİNDEN SADECE BELLİ BİR KESİME ÖĞRETMEK

وَقَالَ عَلِيُّ حَدَّثُوا النَّاسَ بِمَا يَعْرِفُونَ ، أَتُحِبُّونَ أَنْ يُكَذِّبَ اللَّهُ وَرَسُولُهُ

Hiz. Ali de şöyle demiştir: "İnsanlara anlayabilecekleri şeyleri anlatın. Allah ve Resûl'ünün yalanlanması ister misiniz?"

Başlık, ilmi bir konuyu onu anlayabilecek kişilere anlatmaktır. Bunda amaç ilmi bazı insanlardan esirgemek değil, onu hakkıyla anlayamamalarından çekinmektir. Bu başlık da bir önceki başlıkla uyumludur. Ancak bir önceki başlık fiillere, bu başlık ise sözlere yöneliktir.

Ali b. Ebî Tâlib de insanlara anlayabilecekleri, kavrayabilecekleri şeylerin anlatılmasını söylemiştir. Zira insan anlayamadığı ve kavrayamadığı bir şeyi işittiği zaman bunun mümkün olmayacağını düşünecek ve o şeyi inkâr edecektir. Bu yönde kendisine aktarılan şey Allah'a veya Resûlullah'a (sallallahu aleyhi vesellem) dayanıyorsa anlayamadığı için inanmayacak, onu inkâr edip yalanlayacaktır.

۱۲۷ - حَدَّثَنَا عُبَيْدُ اللَّهِ بْنُ مُوسَى عَنْ مَعْرُوفٍ بْنِ خَرَّبُودٍ عَنْ أَبِي الطُّفَيْلِ عَنْ عَلِيٍّ بِذَلِكَ .

127- “Ubeydullah b. Mûsa — Ma'rûf b. Harrebûz” isnâdıyla Ebu't-Tufayl, Hz. Ali'den bu sözü nakletmiştir.

Ubeydullah, Ubeydullah b. Mûsa el-Absî'dir.

Ma'rûf, Kureyşlilerin azatlısı Ma'rûf b. Harrebûz el-Mekkî'dir. İbn Maîn onu zayıf bulmuştur. Buhârî'nin yanında sadece bu hadisi vardır.

Ebu't-Tufayl, Âmir b. Vâsile'dir. En son vefat eden sahabidir.

Ali, Ali b. Ebî Tâlib'dir.

Bu hadis Buhârî'nin âli isnâdlarından biridir. Zira üç ravi ile sözün sahibine ulaşmıştır. Buhârî burada senedi metinden sonra zikretmiştir. Bundan gayesi de hadisin isnâdı ile haberin isnâdı arasındaki farkı göstermektir. Ya da İbn Harrebûz'dan dolayı isnâdının zayıf olduğuna işaret etmektir. Ya da nakilde çeşitliliği göstermek içindir.

۱۲۸ - حَدَّثَنَا إِسْحَاقُ بْنُ إِبْرَاهِيمَ قَالَ حَدَّثَنَا مُعَاذُ بْنُ هِشَامٍ قَالَ حَدَّثَنِي أَبِي عَنْ قَتَادَةَ قَالَ حَدَّثَنَا أَنَسُ بْنُ مَالِكٍ أَنَّ النَّبِيَّ ﷺ وَمُعَاذُ رَدِيفُهُ عَلَى الرَّحْلِ قَالَ « يَا مُعَاذُ بْنُ جَبَلٍ » قَالَ لَبَّيْكَ يَا رَسُولَ اللَّهِ وَسَعْدَيْكَ . قَالَ « يَا مُعَاذُ » . قَالَ لَبَّيْكَ يَا رَسُولَ اللَّهِ وَسَعْدَيْكَ ثَلَاثًا قَالَ « مَا مِنْ أَحَدٍ يَشْهَدُ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ وَأَنَّ مُحَمَّدًا رَسُولُ اللَّهِ صِدْقًا مِنْ قَلْبِهِ إِلَّا

حَرَّمَهُ اللَّهُ عَلَى النَّارِ ۖ قَالَ يَا رَسُولَ اللَّهِ ، أَفَلَا أَخْبِرُ بِهِ النَّاسَ فَيَسْتَبْشِرُوا قَالَ « إِذَا يَتَكَلَّمُوا » وَأَخْبَرَ بِهَا مُعَاذٌ عِنْدَ مَوْتِهِ تَأْتِيًا طرّفه ١٢٩ - تحفة ١٣٦٣

128- “İshâk b. İbrâhîm — Muâz b. Hişâm — Muâz’ın babası — Katâde” isnâdıyla Enes b. Mâlik anlatıyor: Muâz b. Cebel deve üzerinde Resûlullah’ın (sallallahu aleyhi vesellem) terkine binmişti. Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi vesellem): “Ey Muâz b. Cebel!” diye seslenince, Muâz: “Ey Allah’ın Resûlü! Buyur emrindeyim!” karşılığını verdi. Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem) bir daha: “Ey Muâz!” diye seslenince, Muâz: “Ey Allah’ın Resûlü! Buyur emrindeyim!” karşılığını verdi. Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem) üç defa bu şekilde seslendikten sonra: “Allah’tan başka ilah olmadığını, Muhammed’in de Allah’ın Resûlü olduğunu samimi bir şekilde kalpten söyleyen kişiyi Yüce Allah cehenneme haram kılar” buyurdu. Muâz: “Ey Allah’ın Resûlü! Bunu insanlara bildireyim de sevinsinler” deyince, Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem): “Söylersen buna güvenirler” karşılığını verdi.

Muâz vefatına yakın vebalinden kurtulmak için bunu insanlara bildirdi.¹

İshâk, İshâk b. İbrâhîm b. Râheveyh’tir.

Muâz, Muâz b. Hişâm b. Ebî Abdillâh ed-Destuvâî’dir. Hicri 200 yılında Basra’da vefat etmiştir.

Muâz’ın babası, Hişâm’dır.

Katâde, Katâde b. Diâme’dir.

Muâz b. Cebel, Resûlullah’ın (sallallahu aleyhi vesellem) devesinin arkasına binmişti. Buhârî bunu *Cihâd* konusu içinde rivayet ederken binilen hayvanın deve değil merkep olduğunu zikreder. Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem), arkasında olan Muâz’a seslenince Muâz: “Ey Allah’ın Resûlü! Buyur emrindeyim!” karşılığını verdi. Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem), Muâz’a bu şekilde üç defa seslendi. Muâz da her defasında aynı karşılığı verdi. Sonrasında Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem): “Allah’tan başka ilah olmadığını, Muhammed’in de Allah’ın Resûlü olduğunu

¹ Hadis ayrıca 129’da geçmektedir. Müslim (32)

samimi bir şekilde kalpten söyleyen kişiyi Yüce Allah cehenneme haram kılar” buyurdu.

Burada, Allah’tan başka ilah olmadığını, Muhammed’in de Allah’ın Resûlü olduğunu sözle dile getirip kalbiyle bunu tasdik eden kişiyi Yüce Allah’ın cehenneme haram kılacağı bildirilmiştir. Bu şehadeti kalple tasdik etmek münafıkların şehadetini dışarıda bırakmaktadır.

Şöyle bir soru sorulabilir: “Burada ifade genel ve vurgulu olduğu için iki şehadeti getiren her bir kişinin cehenneme girmeyeceğini anlıyoruz. Bu, müminlerden isyankar bazı kişilerin cehenneme gireceği, sonradan şefaate çıkacakları gibi kesin olan bir delile ters düşmüyor mu?”

Cevap olarak şöyle diyebiliriz: “Cehenneme girmeme durumu, tövbe ederek bu iki şehadeti getirme ve bu şekilde ölme şartına bağlıdır. Ya da burada cehennemi bu kişiye haram kılmanın anlamı, cehenneme hiç girmeme değil, orada ebedi olarak kalmasının haram kılınmasıdır. Belki de burada müminlerin geneli kastedilmiştir. Zira bu şehadeti getiren müminlerin geneli, salih ameller işleyip günahlardan kaçınır. Ya da bundan kasıt, secde yerlerinin cehennem ateşine haram kılınması gibi bu şehadeti söyleyen kişinin dilinin cehennem ateşine haram kılınmasıdır.”

Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi vesellem) böylesi bir müjdeyi verince, Muâz sevinmeleri için bunu diğer Müslümanlara bildirmek istedi. Ancak Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem) bu yönde ona izin vermedi ve bunu duyan müminlerin bu şahadete güvenip amellerden geri durabileceklerini söyledi.

Ancak Muâz vefatına yakın tebliğ edilmesi gereken bir bilgiyi Müslümanlardan saklamış olma günahından kurtulmak için Resûlullah’ın (sallallahu aleyhi vesellem) bu sözünü Müslümanlara aktardı.

Şöyle bir soru sorulabilir: “Muâz bir bilgiyi gizlemiş olmanın günahından çekinirken Resûlullah’ın (sallallahu aleyhi vesellem) bu yöndeki yaşağına muhalefet etme günahından neden çekinmemiştir?”

Cevap olarak şöyle diyebiliriz: Zamanında Muâz’a bunu bildirme yaşağının konulması insanların buna bel bağlaması endişesine dayanıyordu. Daha sonraları Muâz böylesi bir duruma düşmeyeceğinden emin olduğu kişilere Resûlullah’ın (sallallahu aleyhi vesellem) bu sözünü bildirmiştir. Ya da Resûlullah’ın (sallallahu aleyhi vesellem) bu yöndeki yaşağı haram değil tenzih ifade ediyordu. Yoksa

haram anlamında olsaydı Muâz yasağı çiğneyip bu sözü asla başkalarına bildirmezdi.

Bezzâr'ın Ebû Saîd el-Hudrî'den bildirdiğine göre Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem) Muâz'a bunu başkalarına bildirme izni verdi. Muâz giderken Ömer'le karşılaştı. Ömer ona: "Acele etme" dedi. Sonrasında Ömer, Resûlullah'ın (sallallahu aleyhi vesellem) yanına girdi ve: "Ey Allah'ın Resûlü! Sen daha iyi bilirsin, ancak insanlar bunu duyunca buna güvenecek" dedi. Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem): "*Muâz'ı geri çevir*" buyurunca Ömer, Muâz'ı geri çevirdi.

Bu hadisten anladığımıza göre bazı bilgiler sadece onları iyi bir şekilde anlayıp kavrayacak ve onları kötüye kullanmayacak ehil kişilere aktarabilecek kimselere verilebilir. Bu da, Buhârî'nin başlığına mutabıktır.

۱۲۹ - حَدَّثَنَا مُسَدَّدٌ قَالَ حَدَّثَنَا مُعْتَمِرٌ قَالَ سَمِعْتُ أَبِي قَالَ سَمِعْتُ أَنَسًا قَالَ ذُكِرَ لِي أَنَّ النَّبِيَّ ﷺ قَالَ لِعِزَابٍ « مَنْ لَعَنَى اللَّهَ لَا يُشْرِكُ بِهِ شَيْئًا دَخَلَ الْجَنَّةَ » قَالَ أَلَا أُبَشِّرُ النَّاسَ قَالَ « لَا ، إِنِّي أَخَافُ أَنْ يَتَكَبَّلُوا » . طرفه ۱۲۸ - تحفة ۸۸۵ ، ۱۵۵۳۱ أ

129- "Müsedded — Mu'temir — Mu'temir'in babası" isnâdıyla Enes şöyle demiştir: Bana bildirildiğine göre Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem), Muâz'a: "*Allah'a, O'na hiçbir şeyi ortak koşmadan kavuşan kişi cennete girer*" buyurmuştur. Muâz: "Bu müjdeyi insanlara vereyim mi?" diye sorunca, Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem): "*Hayır! Buna güvenmelerinden korkarım*" buyurmuştur.

Müsedded, Müsedded b. Müserhed'dir.

Mu'temir, Mu'temir b. Süleymân b. Tarhân el-Basrî'dir. Hicri 178 yılında Basra'da vefat etmiştir.

Mu'temir'in babası, Süleymân b. Tarhân'dır. Hicri 143 yılında Basra'da vefat etmiştir.

Enes "Bana bildirildiğine göre" demiş ve bunu kendisine bildiren kişinin ismini zikretmemiştir. Ancak bu durum hadisin sıhhatine hâlel getirmez. Çünkü hadisin metni başka kanallarla sâbittir. Bunun yanında Enes sahâbi olsun, başkası olsun ancak rivayeten dürüst olan kişilerden rivayette bulunur. Bundan dolayı burada hadisi kendisine bildiren kişinin meçhul oluşunun bir

zararı yoktur. Ona bunu bildiren kişinin Amr b. Meymûn veya Abdurrahman b. Seleme olma ihtimali de vardır.

Enes'in bildirdiğine göre Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem), Muâz'a, Allah'a hiçbir şeyi ortak koşmadan ölen kişinin salih amelde bulunmasa da cennete gireceğini söylemiştir. Cennete girmesi cehenneme girmeden olabileceği gibi Allah'ın rahmetiyle cehenneme girdikten sonra da olabilir. Burada sadece şirkin reddedilmesi, bu reddin tevhidî ve onun gereklerini yerine getirmeyi gerektirmesinden dolayıdır.

Risâlete imanın zikredilmemesi de şirkin reddinin peygamberliğe tasdiki gerektirmesindendir. Zira Resûlullah'ı (sallallahu aleyhi vesellem) yalanlayan kişi Allah'ı da yalanlamış olur. Allah'ı yalanlayan kişi de kâfir olur.

“Abdesti olanın namazı sahih olur” denilir. Bundan kasıt da abdestin yanında namazın diğer rükünlerini hakkıyla ifa etme durumunda namazın sahih olacağıdır. Burada da şirk koşmadan Allah'a kavuşmanın kişiyi cennete sokması, imanın gerektirdiği diğer şeyleri ifa etme durumunda olur.

Resûlullah'ın (sallallahu aleyhi vesellem) bu sözü karşısında Muâz: “Bu müjdeyi diğer Müslümanlara da bildireyim mi?” deyince, Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi vesellem) buna izin vermemiş, gerekçe olarak da sırf buna güvenip diğer görevlerini yapmaktan geri kalabilecekleri endişesini göstermiştir.

٥٠ - بَابُ الْحَيَاءِ فِي الْعِلْمِ

50- İLİMDE UTANGAÇLIK

وَقَالَ مُجَاهِدٌ لَا يَتَعَلَّمُ الْعِلْمَ مُسْتَحْيٍ وَلَا مُسْتَكْبِرٌ وَقَالَتْ عَائِشَةُ نِعَمَ النِّسَاءِ نِسَاءُ الْأَنْصَارِ لَمْ يَمْنَعَهُنَّ الْحَيَاءُ أَنْ يَتَفَقَّهْنَ فِي الدِّينِ .

Mücâhid der ki: “Utangaç da, kibirli olan da ilim öğrenemez.”

Âişe de: “Ensâr'ın kadınları ne güzel kadınlardır! Utanma duyguları onları ilim öğrenmekten alıkoymamıştır” dedi.

Başlık, ilim öğrenme konusunda utangaç olmakla ilgilidir.

Tâbiûndan Mücâhid b. Cebr bu konuda, utangaç ve kibirli olan kişilerin ilim öğrenemeyeceklerini söylemiştir. Mücâhid'in bu sözünü Ebû Nuaym

*Hilye'*de sahih bir isnâdla “Ali b. el-Medîni — İbn Uyeyne — Mansûr” kanalıyla mevsûl olarak rivayet etmiştir. Burada yerilen durum, kişinin hayâ sahibi olması değil, kişinin şerî olan konuları öğrenmesine engel olacak derecede utangaç olmasıdır.

Hz. Âişe de Ensârlı kadınlar üzerinden Medineli kadınları övmüş ve hayâ sahibi olmalarının, onların dini ilimleri öğrenmelerine engel olmadığını söylemiştir.

۱۳۰ - حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ سَلَامٍ قَالَ أَخْبَرَنَا أَبُو مُعَاوِيَةَ قَالَ حَدَّثَنَا هِشَامٌ عَنْ أَبِيهِ عَنْ زَيْنَبِ ابْنَةِ أُمِّ سَلَمَةَ عَنْ أُمِّ سَلَمَةَ قَالَتْ جَاءَتْ أُمُّ سُلَيْمٍ إِلَى رَسُولِ اللَّهِ ﷺ فَقَالَتْ يَا رَسُولَ اللَّهِ إِنَّ اللَّهَ لَا يَتَحَبَّى مِنَ الْحَقِّ ، فَهَلْ عَلَى الْمَرْأَةِ مِنْ غُسْلِ إِذَا احْتَلَمَتْ قَالَ النَّبِيُّ ﷺ « إِذَا رَأَتْ الْمَاءَ » فَغَطَّتْ أُمُّ سَلَمَةَ - تَغْنَى وَجْهَهَا - وَقَالَتْ يَا رَسُولَ اللَّهِ وَتَحْتَلِمُ الْمَرْأَةُ قَالَ « نَعَمْ تَرَبَّتْ يَمِينُكَ فَبِمِ يَشْبِهُهَا وَلَكُذَا » أطرافه ۲۸۲ ، ۳۳۲۸ ، ۶۰۹۱ ،

۱۸۲۶۴ تحفة - ۶۱۲۱

130- “Muhammed b. Selâm — Ebû Muâviye — Hişâm — Hişâm’ın babası — Zeyneb binti Ümmü Seleme” isnâdıyla Ümmü Seleme şöyle demiştir: Ümmü Süleym, Resûlullah’ın (sallallahu aleyhi vesellem) yanına geldi ve: “Ey Allah’ın Resûlü! Yüce Allah hak olan şeyde hayâ etmez! İhtilam olan kadının gusletmesi gerekir mi?” dedi. Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi vesellem): “Suyu görüyorsa gerekir” karşılığını verdi. Ümmü Seleme elleriyle yüzünü kapatıp: “Ey Allah’ın Resûlü! Kadın da ihtilam olur mu?” deyince, Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem): “Evet! Allah hayrını versin! Çocuğun annesine benzerliği nasıl oluyor?” karşılığını verdi.¹

Muhammed, Muhammed b. Selâm el-Bîkendî’dir.

Ebû Muâviye, Muhammed b. Hâzım ed-Darîr et-Teymî’dir.

Hişâm, Hişâm b. Urve’dir.

Hişâm’ın babası, Urve b. ez-Zübeyr b. el-Avvâm’dır.

¹ Hadis ayrıca 282, 3228, 6091 ve 6121’de geçmektedir. Müslim (313)

Zeyneb binti Ümmü Seleme, Abdullah b. Abdilesed el-Mahzûmî'nin kızıdır. Analığı olduğu için müminlerin annesi Ümmü Seleme'ye nisbet edilmiştir. Hicri 73 yılında vefat etmiştir.

Ümmü Seleme, Hind binti Ebî Umeyye'dir. Resûlullah'ın (sallallahu aleyhi vesellem) zevcesidir.

Ümmü Süleym, Ümmü Süleym binti Milhân en-Neccâriyye el-Ensâriyye'dir. Mâlik b. Enes'in annesidir.

Ümmü Süleym, Resûlullah'ın (sallallahu aleyhi vesellem) yanına geldi. Sorusunu sormadan önce: "Yüce Allah hak olan şeyde hayâ etmez!" dedi. Ancak burada hayâ etme gerçek değil, mecazi anlamda kullanılmıştır. Zira hayâ insanlara has bir vasıftır. Bundan kasıt, Yüce Allah'ın hak olan bir şeyi söylemekten çekinmeyeceğidir. Ümmü Süleym de bununla ihtiyacı olan bir şeyi sormaktan çekinmeyeceğini ifade etmiştir. Böylesi bir giriş yapması da mazeret bâbındandır. Zira bir kadın erkeğin yanında normalde böylesi bir soruyu sormaya utanır. Çünkü kadından sıvı gelmesi cinsel gücüne işaret eder.

Ümmü Süleym ihtilam olan, yani rüyasında cinsel ilişkiye girdiğini gören kadın için gusûl abdestinin gerekip gerekmediğini sorunca, Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem), uyandığında cinsel organından ıslaklık olduğunu görmesi durumunda gusûl yapması gerektiğini söyledi.

Resûlullah'ın (sallallahu aleyhi vesellem), sıvının gelmesini guslün şartlarından görmesi sıvının gelmemesi durumunda guslün de gerekmediğini göstermektedir.

Ümmü Seleme bu cevabı duyunca utancından elleriyle yüzünü kapatmış ve: "Kadından da erkekler gibi meni gelir mi ki?" diye sormuştur. Müslim'in Enes'ten bildirdiğine göre böylesi bir kıssada Hz. Âişe de zikredilmiştir. Belki de aynı olayda ikisi de beraberdi.

Ümmü Süleym'in şaşırıp böyle demesi üzerine Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem), sıvının kadından da geldiğini, çocuğun annesine benzeme sebebinin bu olduğunu bildirmiştir. Müslim'in *Sahîh*'inde Enes'in bildirdiğine göre Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem): "*Ya benzerlik nereden geliyor? Erkeğin menisi koyu beyaz, kadının ki ince sarıdır. Bunlardan hangisi baskın veya önce gelirse benzerlik ondan gelir*" buyurmuştur.

Hadis bize, sorusu olan kişinin utangaç davranmaması gerektiğini anlatmaktadır.

۱۳۱ - حَدَّثَنَا إِسْمَاعِيلُ قَالَ حَدَّثَنِي مَالِكٌ عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ دِينَارٍ عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عُمَرَ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ قَالَ « إِنَّ مِنَ الشَّجَرِ شَجَرَةً لَا يَسْقُطُ وَرَقُهَا ، وَهِيَ مِثْلُ الْمُسْلِمِ ، حَدَّثُونِي مَا هِيَ » فَوَقَعَ النَّاسُ فِي شَجَرِ الْبَادِيَةِ ، وَوَقَعَ فِي نَفْسِي أَنَّهَا النَّخْلَةُ قَالَ عَبْدُ اللَّهِ فَاتَّحَيْتُ . فَقَالُوا يَا رَسُولَ اللَّهِ ، أَخْبَرْنَا بِهَا . فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ « هِيَ النَّخْلَةُ » قَالَ عَبْدُ اللَّهِ فَحَدَّثْتُ أَبِي بِمَا وَقَعَ فِي نَفْسِي فَقَالَ لَأَنْ تَكُونَ قُلْتَهَا أَحَبُّ إِلَيَّ مِنْ أَنْ يَكُونَ لِي كَذَا وَكَذَا أَطْرَافُهُ ٦١ ، ٦٢ ، ٧٢ ، ٢٢٠٩ ، ٤٦٩٨ ، ٥٤٤٤ ، ٥٤٤٨ ، ٦١٢٢ ، ٧٢٣٤ تحفة ٦١٤٤ ،

131- “İsmâil — Mâlik — Abdullah b. Dînâr” isnâdıyla Abdullah b. Ömer şöyle demiştir: Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem): “Ağaçlar içinde bir ağaç var ki yaprak dökmez. Bu ağaç müslümana benzer. Hangi ağaç olduğunu bana söyleyin” buyurunca oradakiler çölde bulunan ağaçları saymaya başladılar. Benim aklıma hurma ağacı geldi, ancak utandığımdan söylemedim. Sonunda: “Ey Allah'ın Resûlü! Hangi ağaç olduğunu bize söyle” dediklerinde, Allah Resûlü (sallallahu aleyhi vesellem): “Hurma ağacıdır” buyurdu.

Babama bunun içimden geçtiğini söylediğimde: “Şu şu şeylere sahip olmaktansa onu söylemiş olmanı isterdim” dedi.¹

İsmâil, İsmâil b. Ebî Uveys'tir. İmam Mâlik'in kız kardeşinin oğludur.

Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem), ashâbına yapraklarını dökmeyen bir ağaç türünün bulunduğunu, bu ağacın Müslüman kişi ile benzerlik gösterdiğini söylemiş ve bu ağacın hangi ağaç olduğunu söylemelerini istemiştir. Oradakiler, vadi ve çöllerde bulunan ağaçları saymaya başladı. Ancak hiçbirinin aklına hurma ağacı gelmedi. Abdullah b. Ömer'in aklına bunun

¹ Müslim (2811)

hurma ağacı olduğu geldi. Ancak utandığı için bunu dile getiremedi.

Müslümanlar bu konuda aciz kalınca Resûlullah'a (sallallahu aleyhi vesellem) hangi ağaç olduğunu söylemesini istediler. Resûlullah da (sallallahu aleyhi vesellem) bu ağacın hurma ağacı olduğunu söyledi.

İbn Ömer, bunun hurma ağacı olduğunun aklına geldiğini babası Ömer'e söyleyince, Ömer, kızıl develere sahip olmaktansa orada bu ağacın hangi ağaç olduğunu söylemesini tercih edeceğini dile getirdi.

Abdullah b. Ömer aklına hurma ağacı gelmesine rağmen utanması söylemesinin önüne geçmiştir. Babası Ömer bunu söylemesi durumunda faziletinin de ortaya çıkacağını bildiği için söylememesine hayıflanmıştır. Oysa Abdullah b. Ömer utanıyorsa bunu gizli bir şekilde orada bulunan daha büyük birine söyleyebilir, o da bunu Resûlullah'a (sallallahu aleyhi vesellem) bildirebilirdi. Buna dayanarak da Buhârî bir sonraki başlığı atmıştır.

۵۱ - بَاب مَنِ اسْتَحْيَا فَأَمَرَ غَيْرَهُ بِالسُّؤَالِ

51- SORU SORMAKTAN UTANAN KİŞİNİN BUNU BAŞKASINA SORDURMASI

Başlık, âlime bir konuda soru sormaya utanan kişinin onun adına başkasına bu soruyu sordurmasıyla ilgilidir.

۱۳۲ - حَدَّثَنَا مُسَدَّدٌ قَالَ حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ دَاوُدَ عَنِ الْأَعْمَشِ عَنْ مُنْذِرِ الثَّوْرِيِّ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ الْحَفِيفَةِ عَنْ عَلِيٍّ قَالَ كُنْتُ رَجُلًا مَذَّاءً فَأَمَرْتُ الْمُقْدَادَ أَنْ يَسْأَلَ النَّبِيَّ ﷺ فَسَأَلَهُ فَقَالَ « فِيهِ الْوُضُوءُ » طرفاه ۱۷۸، ۲۶۹ - تحفة ۱۰۲۶۴

132- “Müsedded — Abdullah b. Dâvud — A'meş — Münzir es-Sevrî — Muhammed b. el-Hanefiyye” isnâdıyla Hz. Ali şöyle demiştir: Mezisi çokça gelen birisiydim. Mikdâd'a bunun hükmünü Resûlullah'a (sallallahu aleyhi vesellem) sormasını istedim. Mikdâd sorunca Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem): “*Abdesti gerektirir*” buyurdu.¹

Müsedded, Müsedded b. Müserhed'dir.

¹ Hadis ayrıca 178 ve 269'da geçmektedir. Müslim (303)

Abdullah, Abdullah b. Dâvud b. Âmir el-Hureybî'dir. Basra'da bir mahalle olan Hureybe'ye nisbet edilmiştir. Hicri 213 yılında vefat etmiştir.

A'meş, Süleymân b. Mihrân'dır.

Münzir, Münzir es-Sevrî el-Kûfî'dir.

Muhammed b. el-Hanefiyye, hicri 80 veya 81 veya 114 yılında vefat etmiş, Bakî'de defnedilmiştir. Annesine nisbetle Hanefiyye diye isimlendirilmiştir. Annesi Hanîfe oğulları esirlerinden Havle binti Câfer el-Hanefî el-Yemâmî'dir.

Hiz. Ali mezisi çokça gelen biriydi. Mezi erkeğin, karısı ile oynaması sırasında akan suyudur. Bunun hükmünü kendisi Resûlullah'a (sallallahu aleyhi vesellem) sormadığı için Mikdâd'ın sormasını istedi.

Mikdâd, Mikdâd b. el-Esved'dir. Esved onun öz babası değildir. Onu evlatlık almış veya onu yetiştirmiş veya onunla anlaşmalı olmuş veya onun annesiyle evlenmiş olduğu için Esved'e nisbet edilmiştir. Asıl babası ilk Müslümanlardan Amr b. Sa'lebe el-Behrânî'dir. Hicri 33 yılında Hiz. Osmân'ın hilafeti zamanında vefat etmiştir.

Mikdâd, Resûlullah'a (sallallahu aleyhi vesellem) mezinin hükmünü sorunca Allah Resûlü (sallallahu aleyhi vesellem) mezi için gusül değil abdest gerektiğini söylemiştir. Bazıları bu hadise dayanarak bir konuda kesin haberi alma imkanı varken zanna dayalı habere itibar etmenin caiz olduğunu söylemiştir. Ancak yanlış bir görüştür. Zira Nesâî'de gelen rivayette Mikdâd bunu sorarken Hiz. Ali'nin de orada hazır bulunduğu zikredilmiştir.

۵۲ - بَابُ ذِكْرِ الْعِلْمِ وَالْفُتْيَا فِي الْمَسْجِدِ

52- MESCİDDE İLİM ÖĞRETİP FETVA VERMEK

Başlık, mescid içinde ilmi bir konuyu müzakere edip fetva vermek konusundadır. Müzakere esnasında sesler yükselse dahi böylesi bir şey caizdir.

۱۳۳ - حَدَّثَنِي قُتَيْبَةُ قَالَ حَدَّثَنَا اللَّيْثُ بْنُ سَعْدٍ قَالَ حَدَّثَنَا نَافِعٌ مَوْلَى عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عُمَرَ بْنِ الْخَطَّابِ عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عُمَرَ أَنَّ رَجُلًا قَامَ فِي الْمَسْجِدِ فَقَالَ يَا رَسُولَ اللَّهِ، مِنْ أَيْنَ تَأْمُرُنَا أَنْ نُهْلَ فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ «يُهْلُ أَهْلُ الْمَدِينَةِ مِنْ ذِي الْحُلَيْفَةِ، وَيُهْلُ أَهْلُ الشَّامِ

مِنَ الْجُحْفَةِ ، وَيُهْلُ أَهْلُ نَجْدٍ مِنْ قَرْنٍ . وَقَالَ ابْنُ عُمَرَ وَبِزْعُمُونَ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ قَالَ
« وَيُهْلُ أَهْلُ الْيَمَنِ مِنْ يَلَمْلَمٍ » وَكَانَ ابْنُ عُمَرَ يَقُولُ لَمْ أَفْقَهُ هَذِهِ مِنْ رَسُولِ اللَّهِ ﷺ

أطرافه ١٥٢٢ ، ١٥٢٥ ، ١٥٢٧ ، ١٥٢٨ ، ٧٣٤٤ - تحفة ٨٢٩١

133- "Kuteybe — Leys b. Sa'd — Abdullah b. Ömer b. el-Hattâb'ın azatlısı Nâfi" isnâdıyla Abdullah b. Ömer şöyle demiştir: Adamın biri Mescid'de kalktı ve: "Ey Allah'ın Resûlü! İhrama nereden girmemizi emredersin?" diye sordu. Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem): "*Medineliler Zu'l-Huleyfe'den, Şamlılar Cuhfe'den, Necdliler Karn'dan ihrama girerler*" karşılığını verdi.

Abdullah b. Ömer der ki: "Resûlullah'ın (sallallahu aleyhi vesellem): «*Yemenliler de Yelemlem'den ihrama girerler*» buyurduğunu da iddia ediyorlar."

İbn Ömer: "Son sözü Resûlullah'tan (sallallahu aleyhi vesellem) işitmiş değilim" derdi.¹

Kuteybe, Kuteybe b. Saîd'dir.

Leys b. Sa'd, Mısırlıların imamıdır.

Nâfi', Abdullah b. Ömer'in azatlısı Nâfi' b. Sercîs'tir. Hicri 117 yılında vefat etmiştir.

İsmi verilmeyen adamın biri Mescid-i Nebvî'de kalktı ve Resûlullah'a (sallallahu aleyhi vesellem) Mekke'ye gidecek hacıların nereden ihrama girmesi gerektiğini sordu. Hadiste geçen "ihlâl" ifadesi hac esnasında yüksek sesle telbiye getirme anlamındadır. Soruda ihrama girmekten kasıt da mîkât denilen yerden telbiye ile birlikte ihrama girmektir.

Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem), Medinelilerin Zu'l-Huleyfe'den, Şamlıların Cuhfe'den, Necdlilerin de Karn'dan ihrama gireceklerini söyledi. Burada "ihrama girerler" ifadesi bir haber cümlesi kalıbında gelmiş olsa da "buradan ihrama girsinler" anlamındadır.

İbn Ömer, Resûlullah'ın (sallallahu aleyhi vesellem): "*Yemenliler Yelemlem'den ihrama girerler*" buyurduğunun da iddia edildiğini söyler. Bunu bizzat

¹ Hadis ayrıca 1522, 1525, 1527, 1528 ve 7334'te geçmektedir. Müslim (1182)

Resûlullah'tan (sallallahu aleyhi vesellem) işitip öğrenmediğinden bu konuda herhangi bir vebale girmemek için hadisi rivayet ederken: “Son sözü Resûlullah'tan (sallallahu aleyhi vesellem) işitmiş değilim” derdi. Son kısmı huccet olan sünnet âlimlerinden geldiği için İbn Ömer “söylüyorlar” yerine kesinlik ifade eden “iddia ediyorlar” lafzını kullanmıştır. Bu kişiler de kendi görüşlerine göre böylesi bir şeyi diyecek değildirler. Zira böylesi bir şey şahsi görüşle belirlenebilecek bir şey değildir. Diğer açıklamalar inşâallah *Hac* konusu içinde gelecektir.

۵۳ - بَابُ مَنْ أَجَابَ السَّائِلَ بِأَكْثَرِ مِمَّا سَأَلَهُ

53- SORU SORAN KİŞİYE SORDUĞUNDAN DAHA FAZLASIYLA CEVAP VERMEK

Başlık, kişinin sorduğu soruya sorduğundan daha fazlasıyla cevap vermekle ilgilidir. Verilecek cevabın soruyla tamı tamına mutabık olma şartı yoktur. Hatta soru özel, cevap ise genel olduğu zaman sorulandan daha fazlasıyla cevap vermek caizdir. Usul âlimlerinin geneli cevabın soruya mutabık olması gerektiğini söylerken de bundan kasıt, fazla söz söylenmemesi değil, cevabın sorunun hükmüne yönelik olmasıdır.

۱۳۴ - حَدَّثَنَا آدَمُ قَالَ حَدَّثَنَا ابْنُ أَبِي ذَنْبٍ عَنْ نَافِعٍ عَنِ ابْنِ عُمَرَ عَنِ النَّبِيِّ ﷺ وَعَنِ الزُّهْرِيِّ عَنْ سَالِمٍ عَنِ ابْنِ عُمَرَ عَنِ النَّبِيِّ ﷺ أَنَّ رَجُلًا سَأَلَهُ مَا يَلْبَسُ الْمُحْرِمُ فَقَالَ « لَا يَلْبَسُ الْقَمِيصَ وَلَا الْعِمَامَةَ وَلَا السَّرَاوِيلَ وَلَا الْبُرُنْسَ وَلَا ثَوْبًا مَسَّهُ الْوَرُسُ أَوْ الزَّرْعَرَانُ ، فَإِنْ لَمْ يَجِدِ النَّعْلَيْنِ فَلْيَلْبَسِ الْخَفَيْنِ وَلْيَقْطَعْهُمَا حَتَّى يَكُونَا تَحْتَ الْكَعْبَيْنِ »

أطرافه ۳۶۶، ۱۵۴۲، ۱۸۳۸، ۱۸۴۲، ۵۷۹۴، ۵۸۰۳، ۵۸۰۵، ۵۸۰۶، ۵۸۴۷،

۵۸۵۲ - تحفة ۸۴۳۲، ۶۹۲۵

134- “Âdem — İbn Ebî Zî'b — Nâfi” isnâdıyla; yine “Zührî — Sâlim” isnâdıyla İbn Ömer şöyle demiştir: Adamın biri Resûlullah'a (sallallahu aleyhi vesellem): “İhramlı kişi neler giyebilir?” diye sorunca Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem) şöyle buyurdu: “Gömlek, sarık, don, pelerin giyemez. Aynı şekilde vers ve zafiranla boyanmış kumaş da giyemez. Giymeye terlik/ayakkabı

bulamadığı zaman mest giyebilir. Ancak mestleri topuk altında kalacak şekilde keser.”¹

Âdem, Âdem b. Ebî İyâs’tır.

İbn Ebî Zi’b, Muhammed b. Abdirrahman el-Medenî’dir.

Nâfi’, Abdullah b. Ömer’in azatlısı Nâfi’ b. Sercîs’tir.

Zührî, Muhammed b. Müslim’dir.

Sâlim, Sâlim b. Abdillâh’tır.

Hadisin iki isnâdı vardır. Biri “Âdem — İbn Ebî Zi’b — Nâfi’ — İbn Ömer”, diğeri de “Âdem — İbn Ebî Zi’b — Zührî — Sâlim — İbn Ömer” isnâdıdır.

İsmi verilmeyen bir adam Resûlullah'a (sallallahu aleyhi vesellem), ihramlı olan kişinin neler giyebileceğini sordu. Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi vesellem) ihramlı kişi için: *“Gömlek, sarık, don, pelerin giyemez. Aynı şekilde vers ve zafranla boyanmış kumaş da giyemez. Giymeye terlik/ayakkabı bulamadığı zaman mest giyebilir. Ancak mestleri topuk altında kalacak şekilde keser”* buyurdu.

“Adam ihramlının giyeceği şeyler konusunda soru sorarken Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem) neden ihramlının giyemeyeceği şeyleri söylemiştir?” diye sorulabilir. Böylesi bir cevap Resûlullah'ın (sallallahu aleyhi vesellem) fesahatini bize göstermektedir. Zira giyilmesi yasaklanan şeyleri söyleyince giyilmesi helal olan şeyler de ortaya çıkmaktadır. Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi vesellem) giyilmesi haram olan şeyleri sayarak bunun dışında kalan giyeceklerin helal olduğunu söylemiş olmaktadır.

Soru kişinin ihramda iken tercihinine bağlı olarak neler giyebileceği konusundadır. Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem) bu soruya cevap verirken buna ek olarak zaruri durumlarda da giyinme konusunu zikretmiştir. Resûlullah'ın (sallallahu aleyhi vesellem) burada terlikleri/ ayakkabıları zikretmesi soruyla alakasız değildir. Zira yolculuk böylesi bir şeyi gerektirebilmektedir. Hac konusu içinde bu yönde gerekli açıklamalar yapılacaktır.

Bu hadis ilim konusunun son hadisidir. İlim konusu içinde merfû olarak 103 hadis zikredilmiştir.

¹ Hadis ayrıca 366, 1542, 1838, 1842, 5794, 5803, 5805, 5806, 5847 ve 5852’de geçmektedir. Müslim (1177)

Buhârî şerî hükümlerin kaynağı ve dayanağı olan vahiy ile ilgili hadisleri zikrettikten sonra iman konusunu, onun da ardından ilim konusunu işlemiştir. Bunlardan sonra da *Sahîhain*'da yer alan *"İslam beş şey üzerine bina edilmiştir. Bunlar da Allah'tan başka ilah olmadığına, Muhammed'in Allah'ın Resûlü olduğuna şahadet etmek, namaz kılmak, zekat vermek, hacetmek ve Ramazan orucunu tutmaktır"* hadisinin tertibine göre ibadetler konusuna başlamıştır.

Şahadetlerden sonra namaz konusuna öncelik tanınması imandan sonra en üstün ibadet olmasından dolayıdır. Buhârî namaz konusuna namazın anahtarı ve en büyük şartlarından biri olan abdest konusuyla başlamıştır. Her zaman da şart (abdest) meşruttan (namaz) önce gelir. Bundan dolayı namaz konusuna abdestle başlamıştır.

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

BİSMİLLÂHİRRAHMÂNİRRAHÎM

٤ - الوضوء

4. ABDEST

١ - بَاب مَا جَاءَ فِي قَوْلِ اللَّهِ تَعَالَى ﴿إِذَا قُمْتُمْ إِلَى الصَّلَاةِ فَاغْسِلُوا وُجُوهَكُمْ وَأَيْدِيَكُمْ إِلَى الْمَرَافِقِ وَامْسَحُوا بِرُءُوسِكُمْ وَأَرْجُلَكُمْ إِلَى الْكَعْبَيْنِ﴾

1- YÜCE ALLAH'IN: “Ey iman edenler! Namaza kalkacağınız zaman yüzlerinizi, dirseklere kadar ellerinizi ve -başlarınıza mesh edip- her iki topuğa kadar da ayaklarınızı yıkayın”¹ BUYRUĞU
HAKKINDA SÖYLENENLER

قَالَ أَبُو عَبْدِ اللَّهِ وَبَيَّنَ النَّبِيُّ ﷺ أَنَّ فَرَضَ الْوُضُوءِ مَرَّةً مَرَّةً ، وَتَوَضَّأَ أَيْضًا مَرَّتَيْنِ وَثَلَاثًا ، وَلَمْ يَزِدْ عَلَى ثَلَاثٍ ، وَكَرِهَ أَهْلُ الْعِلْمِ الْإِسْرَافَ فِيهِ وَأَنْ يُجَاوِزُوا فِعْلَ النَّبِيِّ ﷺ .

Buhârî şöyle demiştir: Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem) abdestte farz olarak azaların birer defa yıkanması gerektiğini bildirmiştir. Ancak kendisi bazen ikişer defa bazen de üçer defa yıkamış, üçten fazla da yıkadığı olmamıştır. Âlimler de abdestte su israfını ve Resûlullah'ın (sallallahu aleyhi vesellem) yaptığının ötesine geçmeyi kerih görmüştür.

Başlık, “Ey iman edenler! Namaza kalkacağınız zaman yüzlerinizi, dirseklere kadar ellerinizi ve -başlarınıza mesh edip- her iki topuğa

¹ Mâide Sur. 6

kadar da ayaklarınızı yıkayın”¹ âyeti konusunda âlimlerin farklı görüşleri ile ilgilidir.

Âyetle “dirseklere kadar” denilmiş olsa da bunun mânâsı dirseklerle beraberdir. Zira dirseklerin de kollarla birlikte yıkanması gerektiği konusunda icmâ vardır. Şâfiî, *el-Ümm*’de dirseklerin de kollar ile birlikte yıkanması gerektiğini söylemiştir. Müslim’in Ebû Hureyre’den rivayet ettiğine göre Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem) kollarıyla birlikte dirseklerini de yıkamıştır. Bu rivayete göre Ebû Hureyre abdest alırken yüzünü güzelce yıkamış, sonra sağ ve sol kollarını pazulara kadar yıkamıştır. Abdestini bitirdikten sonra da: “Resûlullah’ın (sallallahu aleyhi vesellem) bu şekilde abdest aldığını gördüm” demiştir. Hz. Peygamber’in (sallallahu aleyhi vesellem) uygulaması da bize abdestte yıkanması emredilen kısımları göstermektedir. Resûlullah’ın (sallallahu aleyhi vesellem) abdestte dirseklerini yıkamadığı da rivayet edilmiş değildir.

Bazı rivayetlerde “bileğe (*kû’*) kadar” denilmiş ve bunda da dirsekler kastedilmiştir. Âyetle “إِلَى” edatı yıkama konusunda sınırı gösterdiği gibi “مَنْ أَنْصَارِي إِلَى اللَّهِ (=Allah'a giden yolda yardımcılarım kimlerdir?)” âyetinde olduğu gibi birliktelik de ifade eder. Bundan dolayı “dirseklere kadar” ifadesini “dirseklerle birlikte” şeklinde anlıyoruz.

Bazılarına göre ise sınır olarak belirtilen dirsek yıkanma kapsamına bir farz olarak girmez. Ancak ibadetlerde ihtiyatlı davranmak gerektiğinden abdestte o da yıkamaya dahil edilir.

Mütevelli bu konuda şöyle der: “El, parmak uçlarından başlayıp omuzlarda biter. Şayet âyetle dirsekler zikredilmeden «ellerinizi yıkayın» denilseydi elin omuzlara kadar yıkanması gerekirdi. Ancak «dirseklere kadar ellerinizi yıkayın» denilmiş ve elin bir bölümü farz olan yıkamanın dışında tutulmuştur. Bundan dolayı dışarıda tutulduğundan emin olduğumuz kısımları yıkamaz, tereddütte kaldığımız kısımları ise ibadetlerde ihtiyatlı davranacağımız için yıkanması gereken yere dahil ederiz.”

Bu konuda her iki görüşü dikkate alacak olursak diyebiliriz ki abdestte eller dirseklere kadar farz olarak, dirseklerle beraber de ihtiyaten yıkanır.

¹ Mâide Sur. 6

“Namaza kalkacağınız zaman yüzlerinizi, dirseklere kadar ellerinizi ve -başlarınıza mesh edip- her iki topuğa kadar da ayaklarınızı yıkayın”¹ âyetinin her durumda abdesti gerektirip gerektirmediği konusunda da farklı görüşler vardır. Âlimlerin çoğuna göre ifade, genel olarak gelmiş olsa da takdiri bir “abdestsiz olma” kaydı vardır. Anlamı da: “Abdestiniz yoksa ve namaz kılmak istiyorsanız...” şeklindedir.

Başkalarına göre ise âyette herhangi bir kayıt bulunmamaktadır ve genel mânâda bir emir vardır. Bu bakımdan namaz kılmak isteyen kişinin abdesti yoksa abdest alması farzdır. Abdesti varsa da tazelemesi mendubdur.

Bazılarına göre başlarda her namaz için abdest almak farzdı. Daha sonra ise bu hüküm neshedilmiş ve abdesti olanlar için abdest tazelemek mendub olmuştur. Bu konuda da Abdullah b. Hanzala el-Ensârî’nin hadisini delil olarak getirmişlerdir.

Buna göre Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem), Abdullah’a abdesti olsun, olmasın her namaz için abdest almasını emretmiştir. Ancak bu durum Abdullah’a zor gelince sadece abdestsiz olması halinde abdest almasını söylemiştir. Bu hadisi Ebû Dâvud rivayet etmiştir, ancak zayıftır. Zira Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem): *“Mâide Suresi, Kur’ân’da en son nazil olan sûrelerdendir. Bundan dolayı bu sûrenin helal kıldığını helal, haram kıldığını da haram bilin”* buyurmuştur.

Buhârî teberrüken veya bu yöndeki hükümlerin kaynağı olması dolayısıyla konuya bu âyetle başlamıştır.

Abdesti gerektiren durumlar konusunda farklı görüşler bulunmaktadır. Müslim hades (abdesti bozan şeyler) ile namaza kalkmayı birlikte açıklarken, başkaları sadece namaz için abdestin gerektirdiğini söylemiştir.

İbn Abbâs’tan gelen rivayet ikincisine işaret etmektedir. Zira İbn Abbâs’ın bildirdiğine göre Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem): *“Namaza duracağım zaman abdest almam emredildi”* buyurmuştur. Sünen sahipleri de bu hadisi rivayet etmişlerdir.

¹ Mâide Sur. 6

Ebû Ali şöyle demiştir: “Hades’ten dolayı abdest namaz için abdestten daha geneldir. Vaktinin girişinden önce farz namaza niyet edip abdestini almak da buna dayanır. Bu yüzden de çocuğun abdesti geçerlidir.”

Başka nüshalarda Buhârî’nin bu başlığı “abdest” olarak değil de “taharet (temizlik)” şeklinde açtığı zikredilir. Bu da abdestten daha uygun bir başlıktır. Zira taharet, abdestten daha genel bir ifadedir. Herhangi bir konuyu anlatmak için ayrılan bir bölümde de konunun bütün alanlarını içine alması için başlığının daha genel bir lafızla ifade edilmesi gerekir.

Şâfiî’nin dediği gibi temizlik konusunda da su kaydının konulması gerekmektedir. Zira toprakla da taharet olabilmektedir. Taharet, hissi pisliklerden kurtulmak anlamına geldiği gibi manevi pislikler olan kusurlardan da kurtulmak anlamına gelmektedir.

Nevevî, *Şerhu’l-Mühezzeb*’de tahareti açıklarken hadesten kurtulmak veya necasetten temizlenmek olduğunu söyler. Gusül, teyemmüm, abdest tazeleme, uzvu iki veya üç defa yıkama, kulakları meshetme, mazmaza, müstehaze (özürlü) kadının temizlenmesini de taharetten sayar.

Abdest konusunda âyette emredilen yıkama, Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem) tarafından birer defa olduğu açıklanmıştır. Ancak Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi vesellem) abdestte uzuvları bazen ikişer defa bazen de üçer defa yıkamıştır. Resûlullah’ın (sallallahu aleyhi vesellem) abdestte uzuvlarını üçten daha fazla yıkadığı olmamıştır. Hatta üçten daha fazla yıkayanları kınamıştır.

Amr b. Şuayb’ın babası kanalıyla dedesinden bildirdiğine göre Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem) abdest alıp uzuvlarını üçer defa yıkamış ve: *“Bundan daha fazla veya daha eksik yapan kötü yapmış ve haksızlık etmiş demektir”* buyurmuştur. Kişi daha fazla yıkayarak su israfında bulunduğu için haksızlık etmiş sayılır. Bu hadisi Ebû Dâvud ve başkası ceyyid bir isnâdla rivayet etmiştir.

Hadisin zahirinden üçten daha az yıkayan kişi kınanmış gibi anlaşılmaktadır. Buna verilen cevaplardan birine göre hadisteki ifade takdiridir. Yani farz olan birden daha az yıkayan kişi kötü yapmış demektir, anlamındadır. Nuaym b. Hammâd’ın merfû olarak rivayet ettiği de bunu desteklemektedir. Zira bu rivayete göre Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem): *“Abdestte uzuvlar bir veya iki veya üç defa yıkanır. Birden daha az veya üçten*

daha fazla yıkayan yanlış yapmış olur” buyurmuştur. Hadis mürsel, ravileri güvenilirlerdir.

Kötü yapma ve zulmetmenin anlamı konusunda da çeşitli görüşler ileri sürülmüştür. Bazılarına göre eksik yıkayarak kötü etmiş, fazla yıkayarak zulmetmiş olur, demiştir. Zira zulmetmek haddi aşmak ve bir şeyi olması gereken yerinin dışında koymak demektir.

Bazıları ise bunun aksi olduğunu söylemiştir. Zira zulüm bir şeyi eksik yapma anlamında da kullanılır. Örneğin **“Her iki bahçe de ürünlerini vermişlerdi, hiçbir şeyi de eksik bırakmamışlardı”**¹ âyetinde eksiklik “zulüm” lafzıyla ifade edilmiştir.

Bazılarına göre her iki durumda da kötü yapmış ve zulmetmiş olur. Hadisin zahirinden bu anlaşıldığı için İbnu’s-Salâh da bunu tercih etmiştir.

Bir diğer cevaba göre raviler arasında, hadiste eksikliğin zikredildiği konusunda ittifak yoktur. Ravilerin geneli eksik yıkamayı zikretmeden sadece *“daha fazla yıkayan”* kısmını aktarır. İbn Huzeyme ve başkası bu şekilde rivayet etmiştir. Hatta Müslim, Amr b. Şuayb’ın *“daha eksik yapan”* ifadesine itiraz edildiğini zikreder. Abdestte uzuv iyice yıkandıktan sonra o uzuv yıkanmış sayılır. Yıkama sayısı konusunda şüphe ettiği zaman bazılarına göre dört defa yıkamış olmamak için şüphesini daha fazla olan sayı üzerinden giderir. Ancak doğrusu namaz rekatlarında olduğu gibi şüphenin daha az olan sayı üzerinden giderilmesidir. Abdest bittikten sonra düşülen şüpheyne de itibar edilmez. Zira itibar edilmesi durumunda kişiyi kınanmış olan vesveseye düşürebilir.

Müctehidler de abdestte su israfını kerih görmüştür. Bunlardan biri imam Şâfiî’dir. Şâfiî, *el-Ümm*’de: “Abdest alan kişinin, uzvu üçten fazla yıkamasını istemem, ancak üçten fazla yıkamasını da haram görmem” demiştir. Üçten fazla yıkamasını istememesi bunu kerih gördüğü anlamına gelmektedir.

Ahmed, İshâk ve başkaları da: “Üçten fazla yıkamayı caiz görmeyiz” demiştir.

İbnu’l-Mübârek: “Üçten fazla yıkayan kişinin günaha girmeyeceğinden emin olamam” demiştir.

¹ Kehf Sur. 33

Müctehidlerin kerih gördüğü bir diğer şey de Resûlullah'ın (sallallahu aleyhi vesellem) yaptığıının ötesine geçmektir. Buradan da israfın, Resûlullah'ın (sallallahu aleyhi vesellem) yaptığıının ötesine geçmek olduğunu anlıyoruz. İbn Ebî Şeybe'nin *Musannef*'te bildirdiğine göre İbn Mes'ûd: "Üçten fazla yıkamanın bir değeri yoktur" demiştir.

۲ - بَابُ لَا تُقْبَلُ صَلَاةٌ بِغَيْرِ طَهْوَرٍ

2- TAHARETSİZ NAMAZ KABUL EDİLMEZ

Başlıktaki taharet, suyla gerçekleştirilen abdest ve gusûlden daha genel anlamdadır. Başlık Buhârî'nin şartlarını taşımayan bir hadisin lafzıdır. Müslim ve başkası bunu İbn Ömer'den naklen rivayet etmiştir.

Kâdî İyâd şerhinde hadis için: "Taharetin farz olduğu konusunda delildir" demiştir. Ebû Abdullah el-Ebbî ise buna itiraz ederken şöyle der: "Hadiste taharet, namazın kabulünün şartı olarak gösterilmiştir. İbadetin kabul edilmesi de sahih olmasından daha özeldir. Özelin şartı da genel olanın şartlarından sayılmaz. Kabulün özel olması sevabın fiil için verilmesinden dolayıdır. Sıhhat ise fiilin emredilene mutabık düşmesiyle olur. Bu bakımından kabul görmüş her ibadet sahih iken, sahih olan her ibadet kabul görmüş demek değildir. Şartın yani taharetin yok olmasıyla yok olan şey ibadetin sahih olması değil kabul edilmesidir. Şayet sıhhat ortadan kalkmıyorsa o zaman bu hadis denilen mânâda delil olarak gösterilemez."

"Sıhhat, fiilin emredilene mutabık düşmesiyle açıklanacaksa fiilin emredilene mutabık düşmesi sevabının da hasıl olmasına sebep olmaz mı?" diye sorulacak olursa şöyle deriz: "Bizim burada demek istediğimiz şey, hadisteki taharete ibadetin şartı olması yönünden bakılmasıdır ki bunu da açıklamıştık. Diğer yandan sevabın hasıl olmasına sebep görülmemesidir. Zira genel olan bir şey, onun özeline hasıl olmasına sebep olamaz."

Buradaki kabulden kasıt, sıhhat ile aynı anlamda olan geçerlilik de olabilir. Kabul de kişinin bir ibadeti zimmetinden kalkacak ve geçerli sayılacak şekilde yerine getirmesinin bir sonucudur. İbadeti, şartlarını yerine getirerek ifa etmek, kabul edilmeye sonuçlanacak geçerliliği de barındırdığı için başlıkta mecazi olarak "kabul" ifadesi kullanılmıştır. Zira sıhhat demek, ibadeti emredilene mutabık olacak şekilde yapmak demektir. Bu gerçekleştiği

zaman da kabul beklenebilir. Kabul ortadan kalktığı zaman sıhhat de ortadan kalkar. Zira bu yöndeki deliller sıhhatin kabulü gerektirdiğine işaret eder. O halde sıhhat yoksa kabul de olmaz.

“*Kahine giden kişinin namazları kabul edilmez*” hadisinde ise kabul gerçek mânâsıyla kullanılmıştır. Zira bazen amel sahih olmasına rağmen bir sebepten dolayı kabul görmez. Bundan dolayıdır ki, seleften bazıları: “Tek bir namazımın kabul edilmesi benim için tüm dünyadan daha iyidir” derdi. İbn Ömer de buna gerekçe olarak: “Çünkü Yüce Allah: «Allah ancak takvâ sahiplerinden kabul eder»¹ buyurur” demiştir.

۱۳۵ - حَدَّثَنَا إِسْحَاقُ بْنُ إِبْرَاهِيمَ الْحَنْظَلِيُّ قَالَ أَخْبَرَنَا عَبْدُ الرَّزَّاقِ قَالَ أَخْبَرَنَا مَعْمَرٌ عَنْ هَمَّامِ بْنِ مُنَبِّهٍ أَنَّهُ سَمِعَ أَبَا هُرَيْرَةَ يَقُولُ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ « لَا تُقْبَلُ صَلَاةٌ مِنْ أَحَدٍ حَتَّى يَتَوَضَّأَ » قَالَ رَجُلٌ مِنْ حَضْرَمَوَاتٍ مَا الْحَدَّثُ يَا أَبَا هُرَيْرَةَ قَالَ فُسَاءٌ أَوْ ضَرَّاطٌ
طرفه ۶۹۵۴ - تحفة ۱۴۶۹۴

135- “İshâk b. İbrâhîm el-Hanzalî — Abdurrezzâk — Ma’mer — Hemmâm b. Münebbih” isnâdıyla Ebû Hureyre şöyle demiştir: “Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem): «Kendisinde hades meydana gelen kişinin namazı abdest almadıkça kabul edilmez» buyurdu.”

Hadramevt ahalisinden bir adam: “Ey Ebû Hureyre! Hades nedir?” diye sorunca, Ebû Hureyre: “Yellenme veya osurmadır” dedi.²

Abdurrezzâk, Abdurrezzâk b. Hemmâm’dır.

Ma’mer, Ma’mer b. Râşid’dır.

Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem), kendisinden hades meydana gelen kişinin abdest almadıkça namazının kabul edilmeyeceğini bildirmiştir. Buradaki hadesten kasıt, büyük hades olan cünüplük veya hayızlık olduğu gibi küçük hades olan ve abdesti bozan bir şey de olabilir. Bu kişi su veya onun yerine geçen bir şeyle abdest almadıkça namazları kabul edilmez.

¹ Mâide Sur. 27

² Hadis ayrıca 6954’te geçmektedir. Müslim (225)

Bedruddîn ed-Demâmînî *Mesâbîhu'l-Câmi'*de şöyle der: Arkadaşlarımızdan biri bana: “Ebû Hureyre’nin bu rivayetinden anladığımız, kişi abdestsiz olarak kıldığı namazın ardından abdest alması durumunda bu namazının sahih olacağıdır” dedi. Ona: “Ancak icmâ böylesi bir şeyi reddediyor” karşılığını verdiğimde şöyle dedi: “Harici bir delile tutunmak yerine hüküm koyucunun yine kendi sözüyle bu reddedilebilir. Bu durumda hadisin anlamı «Birinizde hades meydana geldiği zaman abdest almadıkça kılacağı namaz kabul edilmez» şeklinde olur.”

Suyla abdestin yerini tutacak olan şey de teyemmümdür. Nesâî’nin sahih bir isnâdla Ebû Zer’den rivayet ettiğine göre teyemmüm de abdest olarak isimlendirilmiştir. Zira Ebû Zer’in bildirdiğine göre Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem): “*Su bulamadıktan sonra on yıl boyunca olsa dahi temiz toprakla teyemmüm müslümanın abdesti olur*” buyurmuştur. Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem) burada suyun yerini tutan temiz toprakla yapılmış teyemmüm için abdest demiştir.

Hadiste namazın kabulü için sadece abdestin zikredilmesi esas olmasından dolayıdır. Yoksa namazın kabul görmesi için abdestin yanında diğer şartların da yerine getirilmesi gerekmektedir.

Hadisten her namaz için ayrı bir abdest alınmasının gerekmediğini anlıyoruz. Zira namazın kabul edilmemesi abdest alıncaya kadardır. Abdest sonrası ise abdest öncesinden farklıdır. Hadisten anladığımız başka bir şey de, abdest sonrasında namazın kesin bir şekilde kabul edileceğidir. Aynı şekilde isteyerek veya istemeyerek bozulan abdestin namazı da bozacağını anlıyoruz. Zira hadiste bu yönde herhangi bir ayırım yapılmış değildir.

Ebû Hureyre, Resûlullah’tan (sallallahu aleyhi vesellem) naklen bu hadisi aktardıktan sonra Hadramevt ahalisinden bir adam bahsettiği hadesin ne olduğunu sordu. Ebû Hureyre hadesin yellenme veya osurma olduğunu söylemiştir. İki de dübürden çıksa da biri sessiz biri de seslidir.

Ebû Hureyre’nin hadesi sadece bu ikisiyle açıklaması en basit hadese dikkat çekmek içindir. Ya da soru soran kişinin ihtiyacını bildiği için kendisine yetecek cevabı vermiştir. Yoksa hades kişiden çıkan böylesi şeyler için kullanılacağı gibi bunların çıkmasına da hades denilir. Bunun yanında kişinin ibadetine engel olan her şey de hades olarak isimlendirilir. Hadiste abdestin böylesi bir hadesi ortadan kaldıracağı bildirilmiştir. Ancak abdest dübürden

çıkan hadesi ortadan kaldırırsa da cünüplük, hayızlık gibi hadesleri ortadan kaldırmaz. Bundan dolayı hadiste kastedilen hades, namaza engel olan her şeydir.

۳ - باب فَضْلِ الْوُضُوءِ ، وَالْغُرِّ الْمُحَجَّلُونَ مِنْ آثَارِ الْوُضُوءِ

3- ABDESTİN FAZİLETİ, ABDESTTEN DOLAYI YÜZLERİ, ELLERİ VE AYAKLARI NURLU OLANLAR

۱۳۶ - حَدَّثَنَا يَحْيَى بْنُ بُكَيْرٍ قَالَ حَدَّثَنَا اللَّيْثُ عَنْ خَالِدٍ عَنْ سَعِيدِ بْنِ أَبِي هِلَالٍ عَنْ نُعَيْمِ الْمُجَمِرِ قَالَ رَقِيتُ مَعَ أَبِي هُرَيْرَةَ عَلَى ظَهْرِ الْمَسْجِدِ ، فَتَوَضَّأَ فَقَالَ إِنِّي سَمِعْتُ النَّبِيَّ ﷺ يَقُولُ « إِنَّ أُمَّتِي يُدْعَوْنَ يَوْمَ الْقِيَامَةِ غُرًّا مُحَجَّلِينَ مِنْ آثَارِ الْوُضُوءِ ، فَمَنْ اسْتَطَاعَ مِنْكُمْ أَنْ يُطِيلَ غُرَّتَهُ فَلْيَفْعَلْ »

136- “Yahya b. Bukeyr — Leys — Hâlid — Saîd b. Ebî Hilâl” isnâdıyla Nuaym el-Mücmir şöyle demiştir: Bir gün Ebû Hureyre ile Mescid’in damına çıktım. Ebû Hureyre abdest aldı ve şöyle dedi: “Resûlullah’ın (sallallahu aleyhi vesellem): «Ümmetimden olanlar kıyamet gününde abdest izinden dolayı yüzleri, el ve ayakları nurlu bir şekilde huzura çağrılacaklardır. Bundan dolayı elinizden geldiği kadarıyla bu nurunuzu arttırmaya çalışın» buyurduğunu işittim.”¹

Yahya, Yahya b. Bukeyr el-Mısırî’dir.

Leys, Leys b. Sa’d el-Mısırî’dir.

Hâlid, Hâlid b. Yezîd el-İskenderânî el-Berberî’dir. Tâbiûnun fakih ve müftülerinden biridir. Hicri 139 yılında vefat etmiştir.

Saîd, Saîd b. Ebî Hilâl et-Teymî’dir. Hicri 135 yılında vefat etmiştir.

Nuaym, Nuaym b. Abdullah el-Medenî el-Adevî el-Mücmir’dir.

Bir gün Nuaym, Ebû Hureyre ile birlikte Mescid-i Nebevî’nin damına çıktı. Ebû Hureyre abdest aldıktan sonra Resûlullah’tan (sallallahu aleyhi vesellem) naklen:

¹ Müslim uzun bir metinle (246)

“Ümmetimden olanlar kıyamet gününde abdest izinden dolayı yüzleri, el ve ayakları nurlu bir şekilde huzura çağrılacaklardır. Bundan dolayı elinizden geldiği kadarıyla bu nurunuzu arttırmaya çalışın” dedi.

Kıyamet gününde müminler bütün insanların önünde Allah'ın huzuruna çağrıldıkları zaman dünyadayken aldıkları abdestten dolayı yüzleri, el ve ayakları bembeyaz, yani nurlu olur. Belki de bu nur Havz'ın yanında durdukları zaman onların bir alameti olur. Oradan ayrılıp cennete girdikleri zaman da bu nur onlardan gider.

Bundan dolayı Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem) Müslümanların, ellerinden geldiği kadarıyla bu nuru arttırmaya çalışmalarını söylemiştir. Bu nuru arttırmak da yüzü yıkarken başın ön tarafını da yıkayarak ve Ebû Hureyre ile İbn Ömer'den rivayet edildiğine göre kolları pazulara kadar yıkamakla olabilir.

İbn Battâl, İyâd ve İbnu't-Tîn ise kolların dirsekten ileriye, ayakların topuktan yukarıya yıkanmasının müstehab olmadığı konusunda âlimlerin ittifakının bulunduğunu iddia etmişlerdir. Ancak Resûlullah'ın (sallallahu aleyhi vesellem) ve Ebû Hureyre'nin bu şekilde yıkadığı söylenerek bu görüşe itiraz edilmiştir. İbn Ebî Şeybe de İbn Ömer'in abdestinde bu şekilde yaptığını rivayet etmiştir. Âlimlerin bu yöndeki uygulamaları ve fetvaları da söz konusu iddiayı geçersiz kılmaktadır. Kâdı Hüseyin, Şâfiî ile Hanefî âlimlerinden başkaları da bu görüştedir.

“Bundan daha fazla veya daha eksik yapan kötü yapmış ve zulmetmiş demektir” buyruğundan kasıt da abdestte uzuvları yıkarken nurun daha fazla olması için fazlasıyla yıkamak değil, belirtilen sayıdan fazla veya eksik yapmaktır. Zira hadiste de belirtildiği gibi bu nur, kıyamet gününde Muhammed ümmetinin ayırt edici bir vasfı olacaktır.

İnsanda ilk görülen yerler yüzü, elleri ve ayakları olduğu için hadiste nura yönelik sadece bu kısımların zikredilmesiyle yetinilmiştir. Ebû Abdullah el-Ebbî'nin naklettiğine göre İbn Arefe, nurun sadece abdestte yıkanan yerleri değil, müminin tüm zatını kaplayacağını söylemiştir. Tirmizî'nin Abdullah b. Busr'den naklettiğine göre ise Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem): *“Kıyamet gününde namaz ve abdestten dolayı ümmetim nurlu olacaktır”* buyurmuştur.

٤ - بَابُ لَا يَتَوَضَّأُ مِنَ الشَّكِّ حَتَّى يَسْتَيَقِنَ

4- BOZULDUĞUNDAN EMİN OLUNMADIKTAN SONRA ŞÜPHE ÜZERİNE ABDEST ALINMAZ

١٣٧ - حَدَّثَنَا عَلِيُّ قَالَ حَدَّثَنَا سُفْيَانُ قَالَ حَدَّثَنَا الزُّهْرِيُّ عَنْ سَعِيدِ بْنِ الْمُسَيَّبِ وَعَنْ عَبَادِ بْنِ تَمِيمٍ عَنْ عَمِّهِ أَنَّهُ شَكََا إِلَى رَسُولِ اللَّهِ ﷺ الرَّجُلُ الَّذِي يُحَيِّلُ إِلَيْهِ أَنَّهُ يَجِدُ الشَّيْءَ فِي الصَّلَاةِ . فَقَالَ « لَا يَنْفَتِلْ - أَوْ لَا يَنْصَرِفْ - حَتَّى يَسْمَعَ صَوْتًا أَوْ يَجِدَ رِيحًا » . طرفاه ١٧٧
٢٠٥٦، - تحفة ٥٢٩٦، ٥٢٩٩،

137- “Ali — Süfyân — Zührî — Saîd b. el-Müseyyeb ve Abbâd b. Temîm” isnâdıyla Abbâd’ın amcası şöyle demiştir: Resûlullah'a (sallallahu aleyhi vesellem) namazında abdestinin bozulduğuna dair şüpheye düşen kişinin durumunu sorduğumda, Allah Resûlü (sallallahu aleyhi vesellem): “*Ses duymadıkça veya koku almadıkça namazını bırakmasın*” buyurdu.¹

Ali, Ali b. Abdillâh el-Medenî’dir.

Süfyân, Süfyân b. Uyeyne’dir.

Zührî, Muhammed b. Müslim’dir.

Abbâd, Abbâd b. Temîm b. Yezîd el-Ensârî el-Medenî’dir. Zehebî onu sahabeden, başkaları ise tâbiûndan saymıştır. Bazı nüshalarda “Zührî — Saîd b. el-Müseyyeb — Abbâd b. Temîm” isnâdıyla rivayet edilmiştir. Ancak yanlıştır, zira Saîd b. el-Müseyyeb’in Abbâd’dan rivayeti yoktur. Zührî ise hem Saîd, hem de Abbâd’dan rivayette bulunur.

Abbâd’ın amcası, Abdullah b. Zeyd b. Âsım el-Ensârî el-Mâzinî’dir. Hicri 63 yılının Zilhicce ayında Harre’de öldürülmüştür. Buhârî’de 9 hadisi vardır.

Abdullah b. Zeyd, namazda iken kendisinden abdesti bozacak bir şeylerin çıkıp çıkmadığı konusunda tereddüde düşen kişinin durumunu sordu. Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem), bu yönde ses duymadıkça veya koku almadıkça namazını bırakmamasını söyledi. Koku alamayan veya kulakları duymayan kişi

¹ Hadis ayrıca 177 ve 2056’da geçmektedir. Müslim (361)

için de aynı durum geçerlidir ve abdestinin bozulduğuna emin olmadıktan sonra namazı bırakmaz.

Bu hadis bir çok hükme de kaynaklık etmekte ve genel geçer olan bir kuralı ortaya koymaktadır. O da yakinî bilgiye dayanıp şüpheye itibar etmemektir. Âlimlerin de bu konuda görüş birliği vardır. Kişi abdestli olduğundan yana emin, abdestinin bozulmasından yana şüphede ise abdestli olduğunu varsayıp şüphesine itibar etmez. Abdestinin bozulmasından yana emin abdestli olduğu konusunda da şüpheli ise şüpheye itibar etmez ve abdestinin olmadığını var sayar.

Her ikisinden emin olsa, ancak hangisinin daha önce olduğunu bilmiyorsa, örneğin güneş doğduktan sonra hem abdestinin bozulduğu hem de abdest aldığı konusunda emin ise, ancak hangisinin önce olduğunu bilmiyorsa bu konuda farklı görüşler vardır. En doğru görüşe göre şüphesini güneşin doğuşundan önceki durumuna yöneltir. Şayet güneşin doğuşundan önce abdestsiz olduğundan emin ise halihazırda abdestlidir. Çünkü abdestsiz olması durumu daha sonra aldığı abdestle ortadan kalkmıştır.

Güneşin doğuşundan önce abdestli olduğundan emin olması durumunda, abdest tazelemenin âdetinden olup olmadığına bakılır. Şayet abdest tazelemek âdetinden ise halihazırda abdestsizdir demektir. Zira büyük bir ihtimal abdestsizken abdest almıştır. Abdestsizlik durumu da sonradan hasıl olmuştur. Ancak ben her halükârda ihtiyaten abdest alınmasını tercih ederim. İmam Malik ise böylesi bir durumda kişi namazın içinde değilse abdestsiz sayılacağını ve abdest alması gerektiğini söylemiştir.

۵ - باب التَّخْفِيفِ فِي الْوُضُوءِ

5- HAFİF ABDEST ALMAK

۱۳۸ - حَدَّثَنَا عَلِيُّ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ قَالَ حَدَّثَنَا سُفْيَانُ عَنْ عَمْرِو قَالَ أَخْبَرَنِي كُرَيْبٌ عَنْ

ابْنِ عَبَّاسٍ أَنَّ النَّبِيَّ ﷺ نَامَ حَتَّى نَفَخَ ثُمَّ صَلَّى - وَرَبَّيَا قَالَ اضْطَجَعَ حَتَّى نَفَخَ - ثُمَّ قَامَ

فَصَلَّى

ثُمَّ حَدَّثَنَا بِهِ سُفْيَانُ مَرَّةً بَعْدَ مَرَّةٍ عَنْ عَمْرِو عَنْ كُرَيْبٍ عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ قَالَ بَتُّ عِنْدَ خَالَتِي مَيْمُونَةَ لَيْلَةً ، فَقَامَ النَّبِيُّ ﷺ مِنَ اللَّيْلِ ، فَلَمَّا كَانَ فِي بَعْضِ اللَّيْلِ قَامَ النَّبِيُّ ﷺ فَتَوَضَّأَ مِنْ شَنْ مُعَلَّقٍ وَضَوْءًا خَفِيفًا - يُحَقِّقُهُ عَمْرُو وَيُقَلِّلُهُ - وَقَامَ يُصَلِّي فَتَوَضَّأَتْ نَحْوًا يَمًّا تَوَضَّأَ ، ثُمَّ جِئْتُ فَقُمْتُ عَنْ يَسَارِهِ - وَرَبِّمَا قَالَ سُفْيَانُ عَنْ شِمَالِهِ - فَحَوَّلَنِي فَجَعَلَنِي عَنْ يَمِينِهِ ، ثُمَّ صَلَّى مَا شَاءَ اللَّهُ ، ثُمَّ اضْطَجَعَ ، فَنَامَ حَتَّى نَفَخَ ، ثُمَّ أَتَاهُ الْمُنَادِي فَأَذَنَهُ بِالصَّلَاةِ ، فَقَامَ مَعَهُ إِلَى الصَّلَاةِ ، فَصَلَّى وَلَمْ يَتَوَضَّأْ قُلْنَا لِعَمْرِو إِنَّ نَاسًا يَقُولُونَ إِنَّ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ تَنَامُ عَيْنُهُ وَلَا يَنَامُ قَلْبُهُ قَالَ عَمْرُو سَمِعْتُ عُبَيْدَ بْنَ عَمْرٍِ يَقُولُ رُؤْيَا الْأَنْبِيَاءِ وَخَى ، ثُمَّ قَرَأَ ﴿إِنِّي أَرَى فِي الْمَنَامِ أَنِّي أَذْبَحُكَ﴾ . أطرافه ١١٧ ، ١٨٣ ، ٦٩٧ ، ٦٩٨ ، ٦٩٩ ، ٧٢٦ ، ٧٢٨ ، ٨٥٩ ، ٩٩٢ ، ١١٩٨ ، ٤٥٦٩ ، ٤٥٧٠ ، ٤٥٧١ ، ٤٥٧٢ ،

٥٩١٩ ، ٦٢١٥ ، ٦٣١٦ ، ٧٤٥٢ - تحفة ٦٣٥٦

138- "Ali b. Abdillâh — Süfyân — Amr — Kureyb" isnâdıyla İbn Abbâs şöyle demiştir: "Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem) uyudu, hatta horladı. Sonra kalkıp namaz kıldı."

İbn Abbâs bunu rivayet ederken bazen: "Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem) uzandı, hatta horladı. Sonra kalkıp namaz kıldı" lafzını kullanmıştır.

Ali b. Abdillâh der ki: Süfyân bize tekrar tekrar "Amr — Kureyb" isnâdıyla İbn Abbâs'tan şu hadisi naklederdi: "Bir gece teyzem Meymûne'nin evinde kaldım. Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem) gecenin bir vakti kalkıp asılı duran bir su kırbasından hafif bir abdest aldı. —Amr bunu rivayet ederken el işaretiyle suyu çok az kullandığını gösterdi.— Abdest sonrası namaza durunca ben de kalkıp onun abdesti gibi abdest aldım ve sol tarafında durdum. Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem) beni tutup sağ tarafına durdurdu, sonra da bir müddet namaz kıldı. Namaz sonrası uzandı ve horlayacak kadar uyudu. Bir süre sonra müezzin gelip namaz için çağırdı. Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem) müezzin ile birlikte namaza çıktı ve abdestini tazelemeden namazı kıldırdı."

Süfyân der ki: Amr'a: "Bazıları Resûlullah'ın (sallallahu aleyhi vesellem) gözlerinin uyuduğunu, ancak kalbinin uyumadığını söylüyor" dediğimizde, Amr şu karşılığı verdi: "Ubeyd b. Umeyr'in: «Peygamberlerin rüyası vahiy gibidir» dediğini ve: «Yavrucuğum! Rüyada seni boğazladığımı görüyorum»¹ âyetini okuduğunu işittim."²

Ali, Ali b. Abdillâh el-Medenî'dir.

Süfyân, Süfyân b. Uyeyne'dir.

Amr, Amr b. Dînâr'dır.

Kureyb, Abdullah b. Abbâs'ın azatlısı Kureyb b. Ebî Müslim el-Kureşî'dir. Künyesi Ebû Rişdîn'dir. Hicri 98 yılında Medine'de vefat etmiştir.

İbn Abbâs'ın bildirdiğine göre Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem) uyumuş, hatta uyurken horultusu duyulmuş, ardından kalkıp abdestini tazelemeden namaz kılmıştır. Hadis İbn Abbâs'tan rivayet edilirken bazen "uyudu" yerine "uzandı" lafzı kullanılmıştır.

Ali b. Abdillâh'ın bildirdiğine göre Süfyân, "Amr — Kureyb" isnâdıyla İbn Abbâs'tan bazen kısa, bazen de uzun bir şekilde tekrar tekrar rivayet ettiğine göre İbn Abbâs bir gece teyzesi ve Resûlullah'ın (sallallahu aleyhi vesellem) hanımı olan Meymûne binti'l-Hâris'in yanında kaldı. Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem) gecenin bir vaktinde kalktı. Eski bir su kırbasından hafif bir abdest aldı. Hafif abdest almasından kasıt uzuvları fazla su harcamadan, ama caiz olacak şekilde asgari miktarda su kullanarak yıkamasıdır. Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem) bu şekilde abdest aldıktan sonra namaza durdu.

İbn Abbâs, Resûlullah'ın (sallallahu aleyhi vesellem) namaza durduğunu görünce o da Allah Resûlü (sallallahu aleyhi vesellem) gibi hafif bir abdest aldı ve sol tarafında namaza durdu. Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi vesellem), sol tarafında duran İbn Abbâs'ı alıp sağ tarafına geçirdi ve birlikte bir süre namaz kıldılar.

Namaz sonrası Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem) yine uzandı. Bu uzanmasında horultusu duyuldu. Sonrasında müezzin gelip sabah namazı için onu çağırdı.

¹ Sâffât Sur. 102

² Müslim (763)

H. Peygamber (sallallahu aleyhi vesellem) kalkıp müezzinle birlikte namazı kaldırmaya gitti. Uykudan uyanmış olmasına rağmen de abdestini tazelemedi.

Süfyân bunu rivayet eden Amr'a: "Bazıları Resûlullah'ın (sallallahu aleyhi vesellem) gözlerinin uyuduğunu, ancak kalbinin uyumadığını söylüyor" deyince, Amr, Ubeyd b. Umeyr'in: "Peygamberlerin rüyası vahiy gibidir" dediğini ve: "Yavrucuğum! Rüyada seni boğazladığımı görüyorum"¹ âyetini okuduğunu söyledi.

Ubeyd, tâbiûndan Ubeyd b. Umeyr b. Katâde el-Leysî el-Mekkî'dir. Ubeyd'in bu sözünü Müslim merfû olarak rivayet etmiştir. Ubeyd'in bu âyeti delil olarak getirmesi de peygamberlerin rüyası vahiy olmasaydı H. İbrâhîm'in gördüğü rüya üzerine oğlunu boğazlamaya kalkışmasının caiz olmayacağını göstermek içindir.

٦ - بَابُ إِسْبَاغِ الْوُضُوءِ

6- ABDESTTE UZUVLARI İYİCE YIKAMAK (İSBÂĞ)

وَقَالَ ابْنُ عُمَرَ إِسْبَاغُ الْوُضُوءِ الْإِنْقَاءُ .

İbn Ömer: "Abdestte isbâğ, uzuvları tertemiz yapmak demektir" demiştir.

Abdestte isbâğ, uzuvları tam olarak yıkamak demektir. Yüce Allah: "Üzerinizdeki nimetlerini tamamladığını görmediniz mi?"² buyururken de "esbeğ" lafzını kullanır.

Abdullah b. Ömer b. el-Hattâb da abdestte isbâğın uzuvları tertemiz olacak şekilde yıkamak olduğunu söylemiştir. İbn Ömer'in bu sözünü Abdurrezzâk, *Musannef*'te sahih bir isnâdla mevsûl olarak rivayet etmiştir.

İbnu'l-Münzir'in sahih bir isnâdla naklettiğine göre İbn Ömer, abdest alırken ayaklarını yedi defa yıkadı. İbn Ömer'in diğer uzuvlar içinden sadece ayaklarını bu şekilde yıkaması, çıplak ayakla yürümekten dolayı en fazla pisliğe bulaşan uzvun ayaklar olmasındandır. Bazıları İbn Ömer'in bu uygulamasının daha önce zikredilen "Bundan daha fazla veya daha eksik

¹ Sâffât Sur. 102

² Lokmân Sur. 20

yapan kötü yapmış ve zulmetmiş demektir” hadisine aykırı düştüğünü düşünmüştür. Cevap olarak diyebiliriz ki bu durum üç defa yıkamayı sünnet olarak görmeyenler içindir. Ancak kişi üç defa yıkamayı sünnet olarak görüyorsa ve fazla yıkamayı abdest üzerine abdest olarak görüyorsa bu durumda fazladan yıkaması nur üzerine nur sayılır.

Bedruddîn ed-Demâmînî *Mesâbilu'l-Câmi'*de şöyle der: “Abdestte isbâğ, uzuvları tam olarak ve bol su ile yıkamaktır.”

۱۳۹ - حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ مَسْلَمَةَ عَنْ مَالِكٍ عَنْ مُوسَى بْنِ عُقْبَةَ عَنْ كُرَيْبٍ مَوْلَى ابْنِ عَبَّاسٍ عَنْ أُسَامَةَ بْنِ زَيْدٍ أَنَّهُ سَمِعَهُ يَقُولُ دَفَعَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ مِنْ عَرَفَةَ حَتَّى إِذَا كَانَ بِالشَّعْبِ نَزَلَ فَبَالَ ، ثُمَّ تَوَضَّأَ وَلَمْ يُسْبِغِ الْوُضُوءَ فَقُلْتُ الصَّلَاةُ يَا رَسُولَ اللَّهِ فَقَالَ « الصَّلَاةُ أَمَامَكَ » فَرَكِبَ ، فَلَمَّا جَاءَ الْمُرْدَلِفَةَ نَزَلَ فَتَوَضَّأَ ، فَأَسْبَغَ الْوُضُوءَ ، ثُمَّ أُقِيمَتِ الصَّلَاةُ فَصَلَّى الْمَغْرِبَ ، ثُمَّ أَنَاخَ كُلَّ إِنْسَانٍ بَعِيرَهُ فِي مَنَزِلِهِ ، ثُمَّ أُقِيمَتِ الْعِشَاءُ فَصَلَّى وَلَمْ يُصَلِّ بَيْنَهُمَا . أطرافه ۱۸۱ ، ۱۶۶۷ ، ۱۶۶۹ ، ۱۶۷۲ - تحفة ۱۱۵

139- “Abdullah b. Mesleme — Mâlik — Mûsa b. Ukbe — İbn Abbâs'ın azatlısı Kureyb” isnâdıyla Usâme b. Zeyd şöyle demiştir: Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem), Arafat'tan dönerken dağ yoluna girince inip küçük su döktü. Ardından hafif bir abdest aldı. Ona: “Ey Allah'ın Resûlü! Namazı kılmayacak mısın?” dediğimde: “İlerde kılacağız” buyurdu. Sonra bineğine bindi. Müzdelife'ye gelince inip güzelce abdest aldı. Kamet de getirilince akşam namazını kıldırdı. Namaz sonrası herkes bulunduğu yerde devesini çöktürdü. Yatsı namazı için kamet getirilince yatsı namazını kıldırdı. Bu iki namaz arasında başka da bir namaz kılmadı.¹

Abdullah, Abdullah b. Mesleme el-Ka'nebî'dir.

Mâlik, Mâlik b. Enes'tir.

Musa, Mûsa b. Ukbe b. Ebî Ayyâş el-Medenî'dir. Hicri 141 yılında vefat etmiştir.

¹ Hadis ayrıca 181, 1667, 1669 ve 1672'de geçmektedir. Müslim (1280)

Usâme, Usâme b. Zeyd b. Hârise el-Kelbî el-Medenî'dir. Hibb b. el-Hibb (Resûlullah'ın (sallallahu aleyhi vesellem) sevdiği kişinin sevgili oğlu) olarak da bilinir. Annesi Ümmü Eymen'dir. Hicri 54 yılında Vâdi'l-Kurâ'da vefat etmiştir. Buhârî'de 17 hadisi vardır.

Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem), Arafat vakfesini bitirip Müzdelife'ye giderken dağ yoluna girince bineğinden inip küçük su döktü. Müzdelife'ye gideceği ve acelesi olduğu için hafif bir abdest aldı. Bazıları buradaki hafif abdest almayı uzuvlarını birer defa yıkaması olarak, bazıları da az su kullanması olarak açıklamıştır.

Buradaki abdesti istinca olarak anlamak doğru değildir. Zira başka rivayetlerde hacetini giderdikten sonra Usâme'nin abdest için ona su döktüğü zikredilir. Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem) hacetini giderirken yanına kimse yaklaşamayacağından Usâme ancak abdest için ona su döküyordu.

Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi vesellem) bu şekilde abdest aldıktan sonra Usâme ona namaz kılıp kılmayacağını sorunca, Allah Resûlü (sallallahu aleyhi vesellem) namazın ilerde kılınacağını söyledi. Sonrasında Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem) bineğine binip yoluna devam etti. Müzdelife'ye vardığında Zemzem suyuyla bolca su kullanarak abdest aldı.

Neden yoldayken az, Müzdelife'de ise bolca su kullanarak abdest aldığı sorulacak olursa diyebiliriz ki ilkinde Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem) aldığı abdestle namaz kılmayı düşünmüyordu, sadece abdestli halini devam ettirmek istiyordu. Bu da namaz kılınmayacak olsa dahi abdest tazelemenin müstehab olduğunu gösterir.

Bazıları ise bunun böyle olmadığı görüşündedir. Bunlara göre Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem) tazelediği abdestle ibadet yapmış değildir. Bu olsa olsa abdestte bir uzvu üçten fazla yıkamak gibi sayılır. Şâfiîlere göre makbul görüş budur. Şâfiîler: "Kişi ilk abdestle farz veya nafile bir namaz kılmadıktan sonra onu tazelemesi caiz değildir" der.

Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem) Müzdelife'de abdest aldıktan sonra akşam namazı için kamet getirildi. Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi vesellem) akşam namazını kıldırıktan sonra herkes devesini bulunduğu yerde çöktürdü. Ardından yatsı namazı için kamet getirilince Allah Resûlü (sallallahu aleyhi vesellem) yatsı namazını kıldırıldı. Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem) orada akşam ile yatsı namazları arasında herhangi bir namaz kılmadı. Diğer açıklamalar *Hac* konusu içinde yapılacaktır.

۷ - بَابُ غَسْلِ الْوَجْهِ بِالْيَدَيْنِ مِنْ غَرْفَةٍ وَاحِدَةٍ

7- BİR AVUÇ SUYLA YÜZÜ İKİ ELLE YIKAMAK

Başlıktan anladığımıza göre su kabından iki elle suyu avuçlamak şart değildir. Kişi tek elle aldığı suyla iki elini kullanarak yüzünü yıkayabilir.

۱۴۰ - حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ عَبْدِ الرَّحِيمِ قَالَ أَخْبَرَنَا أَبُو سَلَمَةَ الْخَزَاعِيُّ مَنْصُورُ بْنُ سَلَمَةَ

قَالَ أَخْبَرَنَا ابْنُ بِلَالٍ - يَعْنِي سُلَيْمَانَ - عَنْ زَيْدِ بْنِ أَسْلَمَ عَنْ عَطَاءِ بْنِ يَسَارٍ عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ أَنَّهُ تَوَضَّأَ فَغَسَلَ وَجْهَهُ ، ثُمَّ أَخَذَ غَرْفَةً مِنْ مَاءٍ ، فَمَضَمَضَ بِهَا وَاسْتَنْشَقَ ، ثُمَّ أَخَذَ غَرْفَةً مِنْ مَاءٍ ، فَجَعَلَ بِهَا هَكَذَا ، أَصَافَهَا إِلَى يَدِهِ الْأُخْرَى ، فَغَسَلَ بِهَا وَجْهَهُ ، ثُمَّ أَخَذَ غَرْفَةً مِنْ مَاءٍ ، فَغَسَلَ بِهَا يَدَهُ الْيُمْنَى ، ثُمَّ أَخَذَ غَرْفَةً مِنْ مَاءٍ ، فَغَسَلَ بِهَا يَدَهُ الْيُسْرَى ، ثُمَّ مَسَحَ بِرَأْسِهِ ، ثُمَّ أَخَذَ غَرْفَةً مِنْ مَاءٍ فَرَشَّ عَلَى رِجْلِهِ الْيُمْنَى حَتَّى غَسَلَهَا ، ثُمَّ أَخَذَ غَرْفَةً أُخْرَى ، فَغَسَلَ بِهَا رِجْلَهُ - يَعْنِي الْيُسْرَى - ثُمَّ قَالَ هَكَذَا رَأَيْتُ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ يَتَوَضَّأُ

140- "Muhammed b. Abdirrahîm — Ebû Seleme el-Huzâî Mansûr b. Seleme — Süleymân b. Bilâl — Zeyd b. Eslem" isnâdıyla Atâ b. Yesâr şöyle demiştir: İbn Abbâs abdest alırken önce yüzünü yıkadı. Bunu yaparken bir avuç su alıp ağzını yıkadı ve burnunu temizledi. Sonra bir avuç daha alıp diğer eline döktü ve her iki eliyle yüzünü yıkadı. Sonra bir avuç su alıp sağ kolunu yıkadı. Sonra bir avuç su alıp sol kolunu yıkadı. Sonra başını meshetti. Sonra bir avuç su alıp sağ ayağının üzerine serpip yıkadı. Sonra bir avuç daha su alıp sol ayağını yıkadı. Sonra da: "Resûlullah'ın (sallallahu aleyhi vesellem) bu şekilde abdest aldığını gördüm" dedi.

Muhammed, Muhammed b. Abdirrahîm b. Ebî Züheyr el-Bağdâdî el-Bezzâz'dır. Ezberinin hızlı, hafızasının güçlü olmasından dolayı kendisine Sâika (Şimşek) lakabı takılmıştır. Hicri 255 yılında vefat etmiştir.

Ebû Seleme el-Huzâî, Mansûr b. Seleme el-Bağdâdî'dir. Hicri 207 veya 209 veya 210 veya 220 yılında Missisa'da vefat etmiştir.

Atâ'nın bildirdiğine göre İbn Abbâs abdest alırken önce yüzünü yıkadı. Yüzünü yıkarken tek eliyle bir avuç su aldı ve bununla ağzını yıkayıp burnunu

temizledi. Sonra yine tek eliyle bir avuç su aldı. Bu sudan diğer eline de döküp her iki eliyle yüzünü yıkadı. Zira yüzün tek elle yıkanması zordur ve her iki elle daha iyi yıkanır.

Buradan anlıyoruz ki İbn Abbâs önce bir avuç su alıp ağzı ile burnunu yıkamış, sonra bir avuç daha alıp her iki eliyle yüzünü yıkamıştır.

Ardından bir avuç su alıp sağ kolunu yıkadı. Sonra bir avuç su alıp sol kolunu yıkadı. Sonra da başını meshetti. Ebû Dâvud'da gelen rivayete göre İbn Abbâs elini suya daldırıp silkelemiş ve kalan suyla başını mesh etmiştir. Aynı rivayette kulaklarını da meshettiği zikredilmiştir.

Sonra bir avuç su alıp sağ ayağının üzerine azar azar dökerek onu yıkadı. Metinde her ne kadar serpme ifade kullanılmış olsa buradaki anlamı yıkamadır. Serpme denilmesinin sebebi de suyu israf etmeden idareli kullandığını ifade etmek içindir.

İbn Abbâs bu şekilde abdestini aldıktan sonra Resûlullah'ın da (sallallahu aleyhi vesellem) bu şekilde abdest aldığını gördüğünü söylemiştir.

Hadisten çıkaracağımız sonuçlara gelince, bir avuç su ile hem ağız, hem de burun yıkanabilir. Bu da iki şekilde yapılabilir. Birincisi, aldığı bir avuç suyla ağzını peş peşe üç defa çalkalayıp burnunu da üç defa temizler. İkincisi, aldığı bir avuç suyla önce ağzını çalkalar, sonra burnunu temizler. Bunu da üç defa tekrarlar.

Tercihe şayan olanı ise üç avuç su alması ve her bir avuçta önce ağzını çalkalayıp sonra da burnunu temizlemesidir. Abdullah b. Zeyd ve başkasından gelen rivayetler de bu yöndedir. Abdestte mazmaza konusu içinde bu yönde gerekli açıklamalar yapılacaktır.

۸ - بَابُ التَّسْمِيَةِ عَلَى كُلِّ حَالٍ وَعِنْدَ الْوَقَاعِ

8- HER DURUMDA, CİNSEL İLİŞKİ SIRASINDA BİLE BESMELE ÇEKMEK

Başlık, kişinin her durumda hatta cinsel ilişkiye gireceği zaman bile Besmele çekmesiyle ilgilidir. Buhârî'nin bu başlık altında zikrettiği hadis genel değil özel bir durumla alakalıdır. Ancak kişinin Allah'ı zikredeceği en son yer olan cinsel ilişki sırasında bile Besmele çekiliyorsa diğer durumlarda Besmele çekmek daha evla olacaktır. Buhârî buna dayanarak abdest öncesi Besmele

çekilmesi gerektiğini söylemiştir. “Başlarken Allah’ın adını zikretmeyenin abdesti de yoktur” hadisi bu konuda daha net ve daha belîğ olmasına rağmen Buhârî bu hadisi zikretmemiştir. Zira bu hadis Buhârî’nin şartlarını taşımamaktadır ve hadis hakkında tenkitler vardır.

۱۴۱ - حَدَّثَنَا عَلِيُّ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ قَالَ حَدَّثَنَا جَرِيرٌ عَنْ مَنْصُورٍ عَنْ سَالِمِ بْنِ أَبِي الْجَعْدِ عَنْ كُرَيْبٍ عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ يَبْلُغُ بِهِ النَّبِيُّ ﷺ قَالَ «لَوْ أَنَّ أَحَدَكُمْ إِذَا أَتَى أَهْلَهُ قَالَ بِسْمِ اللَّهِ اللَّهُمَّ جَنِّبْنَا الشَّيْطَانَ وَجَنِّبِ الشَّيْطَانَ مَا رَزَقْتَنَا فَقَضَى بَيْنَهُمَا وَلَدٌ، لَمْ يَضُرَّهُ» أَطْرَافُهُ
٦٣٤٩ - تحفة ٧٣٩٦، ٦٣٨٨، ٥١٦٥، ٣٢٨٣، ٣٢٧١

141- “Ali b. Abdillâh — Cerîr — Mansûr — Sâlim b. Ebi’l-Ca’d — Kureyb” isnâdıyla İbn Abbâs’ın bildirdiğine göre Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem) şöyle buyurmuştur: “Biriniz eşiyle ilişkiye gireceği zaman «Bismillah! Allahım! Bizleri şeytandan, şeytanı da bize vereceğin rızıktan uzak tut» der de bu ilişkiden bir çocuğun olması takdir edilirse şeytanın ona bir zararı dokunmaz.”¹

Ali, Ali b. Abdillâh el-Medenî’dir.

Cerîr, Cerîr b. Abdilhamîd’dir.

Mansûr, Mansûr b. el-Mu’temir’dir.

Sâlim, tâbiûndan Sâlim b. Ebi’l-Ca’d el-Eşcaî’dir. Hicri 100 yılında vefat etmiştir.

Kureyb, İbn Abbâs’ın azatlısıdır.

Resûlullah’ın (sallallahu aleyhi vesellem) bildirdiğine göre kişi eşiyle ilişkiye gireceği zaman “Bismillah! Allahım! Bizleri şeytandan, şeytanı da bize vereceğin rızıktan uzak tut” diye dua ettiğinde bu ilişkiden bir çocuğun olması takdir edilmişse şeytanın ona bir zararı dokunmaz. Burada Yüce Allah’ın vereceği rızıktan kasıt çocuktur.

Kişi eşiyle ilişkiye gireceği zaman bu duayı eder de o ilişkiden erkek veya kız bir çocukları olursa bu çocuk şeytana karşı korunmuş çocuklardan olur.

¹ Hadis ayrıca 3271, 3283, 5165, 6388 ve 7396’da geçmektedir. Müslim (1434)

Şeytan ona bir zarar veremez. Aklına olsun bedenine olsun bir zararı dokunamaz. Onu küfre düşüremez.

İbn Cerîr'in *Tehzîbu'l-Âsâr*'da bildirdiğine göre Mücâhid şöyle demiştir: "Kişi eşiyle ilişkiye gireceği zaman Besmele çekmezse cin onun sidik deliğine girer. Karısıyla da o cinle birlikte ilişkiye girmiş olur. «Onlara eşlerinden önce ne bir insan, ne bir cin dokunmuştur»¹ âyetinin de anlamı budur."

۹ - بَاب مَا يَقُولُ عِنْدَ الْخَلَاءِ

9- HELAYA GİRERKEN SÖYLENECEK ŞEY

۱۴۲ - حَدَّثَنَا آدَمُ قَالَ حَدَّثَنَا شُعْبَةُ عَنْ عَبْدِ الْعَزِيزِ بْنِ صُهَيْبٍ قَالَ سَمِعْتُ أَنَسًا يَقُولُ
كَانَ النَّبِيُّ ﷺ إِذَا دَخَلَ الْخَلَاءَ قَالَ «اللَّهُمَّ إِنِّي أَعُوذُ بِكَ مِنَ الْخُبْثِ وَالْخُبَائِثِ»
تَابَعَهُ ابْنُ عَزْرَةَ عَنْ شُعْبَةَ وَقَالَ غُنْدَرٌ عَنْ شُعْبَةَ إِذَا أَتَى الْخَلَاءَ وَقَالَ مُوسَى عَنْ
حَمَّادٍ إِذَا دَخَلَ وَقَالَ سَعِيدُ بْنُ زَيْدٍ حَدَّثَنَا عَبْدُ الْعَزِيزِ إِذَا أَرَادَ أَنْ يَدْخُلَ طَرَفَهُ ۶۳۲۲ -
تحفة ۱۰۲۲، ۱۰۲۰

142- "Âdem — Şu'be — Abdulazîz b. Suheyb" isnâdıyla Enes şöyle demiştir: Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem) helaya girdiği zaman: "Allahım! Erkek ve dişi şeytanlardan sana sığınırım" derdi.

Muhammed b. Ar'ara da bunu Şu'be'den rivayet ederek mutâbaât etmiştir.

Ğundar ise Şu'be'den bunu: "Helaya geldiği zaman" lafzıyla aktarmıştır.

Mûsa da Hammâd'dan: "Helaya girdiği zaman" lafzıyla nakletmiştir.

Saîd b. Zeyd ise Abdulazîz'den rivayet ederken: "Helaya girmek istediği zaman" lafzını kullanmıştır.²

Âdem, Âdem b. Ebî İyâs'tır.

¹ Rahmân Sur. 56

² Hadis ayrıca 6322'de geçmektedir. Müslim (375)

Şu'be, Şu'be b. el-Haccâc'tır.

Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem) helaya girdiği zaman erkek ve dişi şeytanlardan Allah'a sığınır. Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi vesellem) kulluğunu göstermek için Allah'a sığınır, nasıl olduğunu Müslümanlara öğretmek için de bunu açıktan söylerdi. Zira Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem) hem cinlerden, hem de insanlardan korunmuştur.

Müslim bunu başka bir kanalla emir kalıbıyla: *"Helaya girdiğiniz zaman «Bismillah! Erkek ve dişi şeytanlardan Allah'a sığınırım» deyin"* şeklinde rivayet etmiş ve Besmele'yi eklemiştir. İbn Hacer ise Besmele'yi sadece bu rivayette gördüğünü söylemiştir.

Müslim'in bu rivayetinde Besmele istiâzeden önce zikredilmiştir. Bazı âlimler, ortada bir kıraat olmadığı için Besmele'nin istiâzeden önce zikredildiğini söylemiştir. Bunun özellikle hela için söylenmesi de şeytanların daha çok Allah'ın zikredilmeyeceği yerleri mesken tutmasından dolayıdır.

Muhammed b. Ar'ara da bunu Şu'be'den rivayet ederek Âdem b. Ebî İyâs'a mutâbaât etmiştir. Muhammed bunu Şu'be'den, Âdem'in Şu'be'den rivayet ettiği gibi rivayet etmiştir. Böylesi bir mutâbaat da tam bir mutâbaattır ve rivayeti güçlendirmektedir.

Ğundar lakaplı Muhammed b. Câfer el-Basrî bunu Şu'be'den: *"Helaya geldiği zaman"* lafzıyla rivayet etmiştir. Bezzâr bunu *Müsned*'inde mevsûl olarak rivayet etmiştir.

Mûsa b. İsmâil et-Tebûzekî de Hammâd'dan: *"Helaya girdiği zaman"* lafzıyla aktarmıştır. Bunu da Beyhakî mevsûl olarak tahrîc etmiştir. *Hammânâd*, Hammâd b. Seleme b. Dînâr er-Rib'î'dir. Abdallardan biridir. 70 kadınla evlenmesine rağmen çocuğu olmamıştır. Zira abdalların çocuğu olmaz. Hicri 167 yılında vefat etmiştir.

Saîd b. Zeyd ise Abdulazîz'den bunu: *"Helaya girmek istediği zaman"* lafzıyla rivayet etmiştir. *Saîd*, Saîd b. Zeyd b. Dirhem el-Cahdamî el-Basrî'dir. Ancak Saîd bunu yazılı bir yerden değil kendi ezberinden rivayet etmiştir. Saîd bunu rivayette tek olmasa da Buhârî'nin yanında muallak olarak onun sadece bu rivayeti vardır. Zira Müsedded de Abdulvâris kanalıyla Abdulazîz'den hadisi bu lafızla rivayet etmiştir. Saîd'in bu hadisini de Buhârî *el-Edebu'l-Müfred*'de mevsûl olarak zikretmiştir.

Bu rivayetlerin lafızları farklı olsa da mânâ olarak birbirine yakındır ve aynı şeyi söylemektedir. O da helaya girişte söylenecek şeydir. Buhârî, Resûlullah'ın (sallallahu aleyhi vesellem) heladan çıkışta söylediği şeyi burada zikretmemiştir, zira bu yönde gelen hadis şartlarını taşımamaktadır.

Resûlullah'ın (sallallahu aleyhi vesellem) heladan çıkışta söylediği şey konusunda Hz. Âişe'nin bir rivayeti vardır. Bu rivayeti İbn Hibbân ile İbn Huzeyme, *Salih*'lerinde zikretmişlerdir. Buna göre Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem) heladan çıktığı zaman: “(Rabbim!) *Bağışlamamı dileriz*” derdi.

İbn Mâce'nin Enes'ten bildirdiğine göre Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem) heladan çıktığı zaman: “*Benden eziyeti gideren ve afiyet veren Allah'a hamdolsun*” derdi.

Dârekutnî'nin İbn Abbâs'tan bildirdiğine göre Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem) heladan çıkınca: “*Eziyet veren şeyleri benden çıkarıp faydalı şeyleri bende bırakan Allah'a hamdolsun*” derdi.

۱۰ - باب وَضْعِ الْمَاءِ عِنْدَ الْخَلَاءِ

10- HELANIN YANINA SU KOYMAK

Başlık, helaya giren kişinin çıktıktan sonra abdest alması için hela çıkışına su koyulmasıyla ilgilidir.

۱۴۳ - حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ مُحَمَّدٍ قَالَ حَدَّثَنَا هَاشِمُ بْنُ الْقَاسِمِ قَالَ حَدَّثَنَا وَرْقَاءُ عَنْ عُبَيْدِ اللَّهِ بْنِ أَبِي يَزِيدَ عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ أَنَّ النَّبِيَّ ﷺ دَخَلَ الْخَلَاءَ ، فَوَضَعْتُ لَهُ وَضُوءًا قَالَ « مَنْ وَضَعَ هَذَا » فَأُخْبِرَ فَقَالَ « اللَّهُمَّ فَقِّهْهُ فِي الدِّينِ » أطرافه ۷۵، ۳۷۵۶، ۷۲۷۰ -

تحفة ۵۸۶۵

143- “Abdullah b. Muhammed — Hâşim b. el-Kâsım — Varkâ — Ubeydullah b. Ebî Yezîd” isnâdıyla İbn Abbâs şöyle demiştir: Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem) helaya girince kendisi için dışarıya su koydum. Çıkınca:

“Bu suyu kim koydu?” diye sordu. Kimin koyduğu söylenince: “Allahum! Onu dinde fakih biri kıl” diye dua etti.¹

Abdullah, Abdullah b. Muhammed el-Müsneğ el-Cu’fî’dir.

Hâşim b. el-Kâsım, Ebu’n-Nadr et-Teymî el-Leysî el-Kinânî el-Horasânî’dir. Kayser el-Kûfî lakaplıdır. Hicri 207 yılında vefat etmiştir.

Varkâ, Varkâ b. Ömer el-Yeşkurî el-Kûfî’dir. Hicri 169 yılında vefat etmiştir.

Ubeydullah, Ubeydullah b. Ebî Yezîd el-Mekkî’dir. Hicri 126 yılında vefat etmiştir.

Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem) helaya girince çıkışta kullanması için İbn Abbâs su hazırlayıp hela çıkışına koydu. Bazıları İbn Abbâs’ın bu suyu istinca (taharetlenmesi) için Resûlullah’a (sallallahu aleyhi vesellem) verdiğini söylemiştir. Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi vesellem) heladan çıkıp hazırlanan suyu görünce onu kimin koyduğunu sordu. Suyu İbn Abbâs’ın hazırladığı söylendi. Bunu söyleyen de İbn Abbâs’ın teyzesi Meymûne binti’l-Hâris’tir. Zira bu olay onun evinde gerçekleşmişti ve İbn Abbâs da o sırada yanında bulunuyordu. Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem) bunu duyunca onun için: “Allahum! Onu dinde fakih biri kıl!” diye dua etti.

İbn Abbâs o küçük yaşına rağmen yaşından daha büyük düşünerek su hazırlayıp hela çıkışına koymuştur. Suyu hela yakınına koyması Resûlullah’ın (sallallahu aleyhi vesellem) kullanması için daha kolay olacaktı. Zira uzak bir yere koysaydı Resûlullah’ın (sallallahu aleyhi vesellem) ona ulaşması sıkıntı verebilecekti. Suyu yanına helaya geçirseydi hacetini giderirken onu görme ihtimali doğacaktı. Suyu en uygun yere koyması dini bir faydaya yaradığı için Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem) onun dinde fakih biri olması için dua etmiştir.

۱۱ - بَابُ لَا تُسْتَقْبَلُ الْقِبْلَةُ بِغَائِطٍ أَوْ بَوْلٍ إِلَّا عِنْدَ الْبِنَاءِ جِدَارٍ أَوْ نَحْوِهِ

11- ARADA DUVAR VE BENZERİ BİR YAPI OLMADIKTAN SONRA KİŞİ DEF-İ HACETTE KIBLEYE DÖNEMEZ

Kişi, küçük veya büyük abdestini bozarken önünü veya arkasını kibleye dönemez. Ancak kible ile arasında duvar, direk, sütun, kaya ve benzeri şeyler

¹ Müslim (2477)

varsa bu durumda önünü veya arkasını kibleye dönmesinin bir sakıncası olmaz.

Büyük abdest olarak anlamlandırılan “ğâit” ifadesi açık arazilerde diğer yerlerden daha alçakta kalan, çukur gibi yerler için kullanılan bir lafızdır. Araplar büyük abdesti kendi ismiyle dile getirmekten hoşlanmadıkları için kinaye ile “çukur yer” anlamındaki “ğâit” lafzıyla ifade etmişlerdir. Görülmesi veya duyulması hoş görülmeleyen şeyleri kinaye ile ifade etme de Arapların özelliklerinden biridir. Zamanla da “çukur yer” anlamında olan “ğâit” lafzı sözlük anlamını yitirmiş ve büyük abdest anlamında kullanılır olmuştur.

Başlık altında zikredilen hadiste küçük ve büyük abdestte kibleye dönme konusunda zikredildiği gibi duvar ve benzeri bir istisna bulunmamaktadır. Ancak hadiste ğâitin sözlük anlamıyla kullanıldığını söyleyenler olmuştur. Bu durumda duvar ve benzeri şeylerin istisna edilmesi doğru olur. Bazıları da istisnanın ilerde İbn Ömer vasıtasıyla zikredilen hadise dayandığını söylemiştir.

۱۴۴ - حَدَّثَنَا آدَمُ قَالَ حَدَّثَنَا ابْنُ أَبِي ذَنْبٍ قَالَ حَدَّثَنَا الزُّهْرِيُّ عَنْ عَطَاءِ بْنِ يَزِيدَ اللَّيْثِيِّ عَنْ أَبِي أَيُّوبَ الْأَنْصَارِيِّ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ « إِذَا أَتَى أَحَدُكُمْ الْغَائِطَ فَلَا يَسْتَقْبِلُ الْقِبْلَةَ وَلَا يُوَلِّهَا ظَهْرَهُ ، شَرَّفُوا أَوْ غَرَّبُوا » . طرفه ۳۹۴ - تحفة ۳۴۷۸

144- “Âdem – İbn Ebî Zi’b – Zührî – Atâ b. Yezîd el-Leysi” isnâdıyla Ebû Eyyûb el-Ensârî’nin bildirdiğine göre Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem) şöyle buyurmuştur: “Biriniz helaya çıktığı zaman önünü veya arkasını kibleye dönmesin. Bunun yerine doğuya veya batıya dönün.”¹

Âdem, Âdem b. Ebî İyâs’tır.

İbn Ebî Zi’b, Muhammed b. Abdirrahman b. el-Muğîre b. el-Hâris’tir. Buhârî onu dedesinin dedesine nisbet etmiştir, zira onunla daha fazla tanınmıştır.

Zührî, Muhammed b. Müslim’dir.

¹ Hadis ayrıca 394’te geçmektedir. Müslim, farklı bir lafızla (624)

Atâ, tâbiündan *Atâ b. Yezîd el-Leysî el-Cunduî el-Medenî*'dir. Hicri 105 veya 107 yılında vefat etmiştir.

Ebû Eyyûb, Hâlid b. Zeyd b. Kuleyb el-Ensârî'dir. Sahabenin büyüklerindendir. Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem) Medine'ye geldiği zaman onun yanında misafir olmuştur. Hicri 50 yılında Bizanslılara karşı çıktığı bir savaşta (İstanbul'da) vefat etmiştir. Daha sonra vefat ettiği de söylenmiştir. Buhârî'de 7 hadisi vardır.

Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem), helaya çıkan kişinin önünü veya arkasını kibleye dönmemesini emretmiştir. Hadisin zahirinden anladığımıza göre yasağın sebebi, kibleye saygıdan ve ona verilen değerden dolayı avret yerlerinden çıkan pisliğin kible tarafına saçılmamasıdır.

Bir diğer görüşe göre bu yöndeki yasağın sebebi, avret yerlerinin kibleye doğru açılmamasıdır. Buna göre her türlü durumda, mesela cinsel ilişki sırasında avret yerinin kibleye doğru açılması yasak olur. İbn Şâs bunu Mâlikîlerin bir görüşü olarak nakleder. Bu görüşü savunan kişi de *Muvattâ*'da yer alan: "*Avret yerlerinizi kibleye doğru açmayın*" rivayetine dayanmış gibidir. Her iki rivayeti bir arada düşünecek olursak *Muvattâ*'da yer alan bu rivayetin hela konusunda olduğunu söyleyebiliriz.

Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem) def-i hacette önün veya arkanın kibleye dönülmesini yasakladıktan sonra doğruya veya batıya dönülmesini söylemiştir. Hadiste ilk cümle genel için söylenmişken, ikinci cümle muhatapları olan Medine ahalisi ile kibleleri onlarla aynı yöne düşen kişiler için söylenmiştir. Kiblesi doğu veya batı tarafına düşen kişiler ise helada güney veya kuzeye döner.

Def-i hacet yapılan yere göre ön veya arkayı kibleye dönme konusunda farklı görüşler vardır.

Bazılarına göre hadisteki hüküm geneldir ve hem açık alanlar, hem de bina gibi kapalı alanlar için geçerlidir. Ebû Hanîfe, Mücâhid, İbrâhîm en-Nehaî, Süfyân es-Sevrî ve ondan nakledilen bir rivayete göre Ahmed b. Hanbel bu görüştedir. Zira açık alan için de, kapalı alan için de kible vardır. Kapalı alanlarda, arada duvar ve benzeri engellerin olmasından dolayı dönmenin caiz olduğunu söyleyenlere: "Açık alanlarda da kişi ile kible arasında dağ, vadi ve benzeri engeller bulunur" şeklinde karşılık vermişlerdir.

Şâfiîler, Mâlikîler ve bir rivayetine göre Ahmed, hadisteki genel hükmü İbn Ömer'in bir sonraki rivayetiyle tahsis etmiş ve binalarda kıbleye arkayı dönmenin caiz olduğunu söylemişlerdir. Ahmed, Ebû Dâvud ve İbn Huzeyme'de yer alan Câbir'in hadisi de bina içinde kıbleye önü de dönmenin caiz olduğunu göstermektedir. Öyle olmasaydı Ebû Eyyûb'un genel olarak gelen rivayeti İbn Ömer'in rivayetiyle sadece arkayı kıbleye doğru dönme ile tahsis edilebilir, kıyasla önü de dönmeye cevaz verilemezdi. Ancak bazıları bu hadise dayanmış ve bina içlerinde kıbleye sadece arkayı dönmenin caiz olduğunu söylemiştir.

Bina içinde önü veya arkayı kıbleye dönmenin caiz olmasıyla birlikte bunda kerahetin olup olmadığı konusunda da farklı görüşler vardır. Bazıları caiz olmakla beraber bunda kerahetin bulunduğunu söylerken, bazıları mutlak bir şekilde caiz olduğunu ve bunda bir kerahetin bulunmadığını söylemiştir. Bazılarına göre helada arkayı veya önü Beytu'l-Makdis'e doğru dönmek de mekruhtur.

Urve b. ez-Zübeyr, Rabîatu'r-Rey ve Dâvud ez-Zâhirî, bina içinde önü veya arkayı kıbleye dönmenin mutlak bir şekilde caiz olduğu ve bunda bir kerahetin bulunmadığı görüşündedir. Bunlara göre İbn Ömer'in hadisi Câbir'in hadisiyle neshedilmiştir. Ebû Dâvud, Tirmizî, İbn Mâce, İbn Huzeyme ve İbn Hibbân'da zikredildiğine göre Câbir şöyle demiştir: “Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem) küçük veya büyük abdesti bozarken kıbleye doğru dönmemizi yasakladı. Ancak vefatından bir yıl önce Resûlullah'ın (sallallahu aleyhi vesellem) kıbleye doğru dönerek küçük abdestini bozduğunu gördüm.”

Bazıları ise böylesi bir nesh iddiasını zayıf bulmuş ve bunun ancak farklı rivayetlerin bir arada düşünülemeyeceği durumlarda geçerli olabileceğini söylemiştir. Câbir'in hadisini açıklarken de: “Câbir, Resûlullah'ı (sallallahu aleyhi vesellem) bina ve benzeri kapalı bir yerde görmüştür. Zira Resûlullah'tan (sallallahu aleyhi vesellem) bu konuda son görülen tavır, helada iken görünmemeye azami derecede dikkat ettiğiidir” demişlerdir.

Açık alanda önü veya arkayı kıbleye dönme yasağında da bir istisna olabilir. O da rüzgar olması ve kıblenin sağına veya soluna doğru esmesi durumudur. Bu durumda zarureten dolayı önü veya arkayı kıbleye dönmek haram sayılmaz. Kaffâl eş-Şâî fetvalarında böyle demiştir.

Bunun kapalı alanda caiz, açık alanda yasak olması, kişi ile kible arasında bir engelin olup olmadığına bağlıdır. Şayet kişi açık alandaysa, kible ile arasında herhangi bir engel yoksa veya engel olmasına rağmen bu engelin boyu bir arşının üçte ikisi kadar çıkmıyorsa veya bir arşının üçte ikisini aşmasına rağmen kişiden üç arşından fazla bir uzaklıktaysa kişinin önünü veya arkasına kibleye dönmesi haram olur. Aksi durumda ise haram olmaz. Bina içinde de daha önce zikrettiğimiz gibi kişinin kible ile arasında bir engelin bulunması şartı vardır. Yoksa hacet gidermek için yapılan özel mekanlar haricinde bina içinde de yasak olur. Bu açıklamalar da Horasanlılar tarafından yapılmıştır.

۱۲ - بَابُ مَنْ تَبَرَّزَ عَلَى لَبْتَيْنِ

12- İKİ KERPİÇ ÜZERİNDE DEF-İ HACET YAPMAK

۱۴۵ - حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ يُسُفَ قَالَ أَخْبَرَنَا مَالِكٌ عَنْ يَحْيَى بْنِ سَعِيدٍ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ يَحْيَى بْنِ حَبَّانَ عَنْ عَمِّهِ وَاسِعِ بْنِ حَبَّانَ عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عُمَرَ أَنَّهُ كَانَ يَقُولُ إِنَّ نَاسًا يَقُولُونَ إِذَا قَعَدْتَ عَلَى حَاجَتِكَ ، فَلَا تَسْتَقْبِلِ الْقِبْلَةَ وَلَا بَيْتَ الْمُقَدَّسِ . فَقَالَ عَبْدُ اللَّهِ بْنُ عُمَرَ لَقَدْ ارْتَفَعْتُ يَوْمًا عَلَى ظَهْرِ بَيْتِ لَنَا ، فَرَأَيْتُ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ عَلَى لَبْتَيْنِ مُسْتَقْبِلًا بَيْتَ الْمُقَدَّسِ لِحَاجَتِهِ . وَقَالَ لَعَلَّكَ مِنَ الَّذِينَ يُصَلُّونَ عَلَى أَوْرَاقِهِمْ ، فَقُلْتُ لَا أَدْرِي وَاللَّهِ قَالَ مَالِكٌ يَعْنِي الَّذِي يُصَلِّي وَلَا يَرْتَفِعُ عَنِ الْأَرْضِ ، يَنْجُدُ وَهُوَ لَا صِقُّ بِالْأَرْضِ أَطْرَافُهُ ۱۴۸ ،

۱۴۹ ، ۳۱۰۲ - تحفة ۸۵۵۲

145- “Abdullah b. Yûsuf — Mâlik — Yahya b. Saîd — Muhammed b. Yahya b. Habbân” isnâdıyla Muhammed’in amcası Vâsi’ b. Habbân şöyle demiştir: Abdullah b. Ömer: “Bazıları «Def-i hacet için oturduğun zaman kibleyi veya Beytu’l-Makdis’i önüne alma» diyorlar. Oysa bir defasında evlerimizden birinin damına çıktığımda oradan Resûlullah’ın (sallallahu aleyhi vesellem) iki kerpicin üzerine oturup, Beytu’l-Makdis’e doğru dönmüş bir şekilde def-i hacet yaptığını gördüm” derdi. Sonra bana: “Belki sen de

karnını dizlerine yapıştırarak secde edenlerden birisin?” deyince ona: “Vallahi bilmiyorum” karşılığını verdim.

Mâlik der ki: “Secdede karnı dizlere yapıştırmaktan kasıt, secdeyi yere yapışarak, karın ile dizlerin arasını açmadan yapmaktır.”¹

Abdullah, Abdullah b. Yûsuf et-Tinnîsî’dir. Hicri 218 yılında vefat etmiştir.

Mâlik, Mâlik b. Enes’tir.

Yahya, Yahya b. Saîd el-Ensârî el-Medenî’dir.

Muhammed, Muhammed b. Yahya b. Habbân en-Neccârî el-Mâzinî’dir. Hicri 121 yılında vefat etmiştir.

Muhammed’in amcası Vâsi’, Vâsi’ b. Habbân b. Munkiz’dir. Resûlullah’ı (sallallahu aleyhi vesellem) görmüş biridir. Babası ise sahabedendir.

Vâsi’nin bildirdiğine göre Abdullah b. Ömer bazılarının, def-i hacet için oturulduğu zaman kıblenin veya Beytu’l-Makdis’in öne alınmaması gerektiğini söylediklerini aktardı. Ebû Hureyre, Ubey, Ebû Eyyûb el-Ensârî ve Ma’kil el-Esedî bunu söyleyenlerden bazılarıydı.

Abdullah b. Ömer onların bu sözüne karşılık verirken de bir defasında evlerinden birinin damına çıktığında Resûlullah’ın (sallallahu aleyhi vesellem) iki kerpicin üzerine oturduğunu, Beytu’l-Makdis’e doğru dönmüş bir şekilde de hacetini giderdiğini gördüğünü söylemiştir.

el-Hakîm et-Tirmizî ise sahih bir isnâdla bunu İbn Ömer’den rivayet ederken Resûlullah’ı (sallallahu aleyhi vesellem) helada gördüğünü zikretmiştir. İbn Hacer de Tirmizî’deki bu rivayete dayanarak: “Bu da mutlak mânâda önü ve arkayı kıbleye dönmenin caiz olduğunu söyleyenlere bir cevaptır” der. İbn Ömer, Resûlullah’ı (sallallahu aleyhi vesellem) açık bir alanda görmüş de olabilir. Resûlullah’ın (sallallahu aleyhi vesellem) iki kerpiç üzerinde olması onun bir binada olduğunu göstermez. Resûlullah’ın (sallallahu aleyhi vesellem) yerle irtibatını koparmak için iki kerpiç üzerine çıkmış olması da muhtemeldir.

Ancak Ebû Dâvud ve başkasının rivayet ettiğine göre İbn Ömer’in açık alanda önü kıbleye dönmeyi caiz görmemesi böylesi bir ihtimali geçersiz

¹ Hadis ayrıca 148, 149 ve 3102’de geçmektedir. Müslim, kısa metinle (366)

kılar. Bu hadisle birlikte Câbir'in hadisi genel bir ifadeyle gelen Ebû Eyyûb'un hadisini tahsis etmektedir.

İbn Ömer'in dama çıkması da Resûlullah'ı (sallallahu aleyhi vesellem) o durumda görmek için değildir. Daha sonra gelecek rivayette belirtildiği gibi bir ihtiyacından dolayı dama çıkmış ve tesadüfen Resûlullah'ı (sallallahu aleyhi vesellem) görmüştür. Tesadüfen Resûlullah'ı (sallallahu aleyhi vesellem) bu durumda görünce de şerî bir hükmü öğrenmek için dikkat kesilmiştir.

Abdullah b. Ömer bu olayı aktardıktan sonra onu dinleyen Vâsi'ye, secde konusundaki sünneti bilmeyenler gibi karnını dizlerine yapıştırarak secde edenlerden biri olabileceğini söyledi. Zira bu sünneti bilen kişi, kapalı alan ile açık alanın farkını, def-i hacet sırasında Kâbe'ye dönme ile Beytu'l-Makdis'e dönme arasındaki farkı bilirdi.

Vâsi', İbn Ömer'in bu sözü karşısında: "Vallahi bilmiyorum" demiştir. Bundan kastı dediği kişilerden biri olup olmadığını bilmediği olabileceği gibi Kâbe'ye yönelme veya Beytu'l-Makdis'e yönelme konusundaki sünneti bilmediği de olabilir.

Sonunda Malik, İbn Ömer'in secde konusundaki sözünü: "Bundan kasıt, secdeyi yere yapışarak, karın ile dizlerin arasını açmadan yapmaktır" diyerek açıklamıştır.

۱۳ - بَابُ خُرُوجِ النِّسَاءِ إِلَى الْبَرَازِ

13- KADINLARIN DEF-İ HACET İÇİN AÇIK ALANA ÇIKMALARI

۱۴۶ - حَدَّثَنَا يَحْيَى بْنُ بُكَيْرٍ قَالَ حَدَّثَنَا اللَّيْثُ قَالَ حَدَّثَنِي عُقَيْلٌ عَنْ ابْنِ شِهَابٍ عَنْ عُرْوَةَ عَنْ عَائِشَةَ أَنَّ أَرْوَاجَ النَّبِيِّ ﷺ كُنَّ يَخْرُجْنَ بِاللَّيْلِ إِذَا تَبَرَّزْنَ إِلَى الْمَنَاصِعِ - وَهُوَ صَعِيدٌ أَفْيَحٌ - فَكَانَ عُمَرُ يَقُولُ لِلنَّبِيِّ ﷺ اخْجُبْ نِسَاءَكَ فَلَمْ يَكُنْ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ يَفْعَلُ ، فَخَرَجَتْ سَوْدَةُ بِنْتُ زَمْعَةَ زَوْجَ النَّبِيِّ ﷺ لَيْلَةً مِنَ اللَّيَالِي عِشَاءً ، وَكَانَتْ امْرَأَةً طَوِيلَةً ، فَذَاهَا عُمَرُ أَلَا قَدْ عَرَفْنَاكَ يَا سَوْدَةُ . حَرِّصَا عَلَى أَنْ يَنْزِلَ الْحِجَابُ ، فَأَنْزَلَ اللَّهُ آيَةَ الْحِجَابِ . أطرافه ۱۴۷، ۴۷۹۵، ۵۲۳۷، ۶۲۴۰ - تحفة ۱۶۵۴۲

146- “Yahya b. Bukeyr — Leys — Ukayl — İbn Şihâb — Urve” isnâdıyla Âişe şöyle demiştir: Resûlullah'ın (sallallahu aleyhi vesellem) hanımları gece vakti def-i hacet için çıktıklarında geniş bir alan olan Menâsı'ya kadar giderlerdi. Ömer de Resûlullah'a (sallallahu aleyhi vesellem): “Hanımlarına görünmemelerini söyle” der, ancak Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem) bunu yapmazdı. Bir gece Resûlullah'ın (sallallahu aleyhi vesellem) hanımı Sevde binti Zem'a yatsı vakti dışarı çıktı. Uzun boylu bir kadındı. Ömer, hicâb konusunda bir vahyin inmesini arzu ettiği için: “Ey Sevde! Seni tanıdık!” diye seslendi. Sonrasında Yüce Allah hicâb âyetini indirdi.¹

Leys, Mısır ahalisinin imamı Leys b. Sa'd'dır.

İbn Şihâb, Muhammed b. Müslim ez-Zührî'dir.

Urve, Urve b. ez-Zübeyr'dir.

Hz. Âişe'nin bildirdiğine göre Resûlullah'ın (sallallahu aleyhi vesellem) hanımları gece vakti def-i hacet için dışarı çıktıklarında Bakî' tarafından Medine'nin kenarı olan Menâsı'ya kadar uzaklaşırlardı. Burası geniş bir alandı. Öncesinde Hz. Ömer, Resûlullah'a (sallallahu aleyhi vesellem) hanımlarının dışarıya çıkmalarına engel olmasını söylerdi, ancak Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem) onun bu dediğini yapmazdı.

Bir gece Resûlullah'ın (sallallahu aleyhi vesellem) hanımlarından, uzun boylu biri olan Sevde binti Zem'a yatsı vakti dışarıya çıktı. Sevde, Hz. Ömer'in hilafetinin son zamanlarında vefat etmiştir. Muâviye'nin hilafeti zamanında hicri 54 yılında Medine'de vefat ettiği de söylenmiştir.

Ömer onu görünce uzaktan seslenerek onu tanıdığını söyledi. Hz. Ömer hicâb ile ilgili vahyin nazil olmasını şiddetle istediği için bu şekilde seslenmiştir. Bu olay sonrasında da Yüce Allah hicâb ile ilgili âyeti, yani hükmü indirdi.

Ebû Avâne *Sahîh*'de bunu Tirmizî kanalıyla İbn Şihâb'dan rivayet ederken: “Bunun üzerine Yüce Allah hicâb âyeti olan: «Ey inananlar! Peygamber'in evlerine, yemeğe çağırılmaksızın vakitli vakitsiz girmeyin. Davet edilerseniz girin ve yemeği yiyince dağılın. Sohbet etmek için de girip oturmayın. Bu haliniz Peygamber'i üzüyor, o da size bir şey

¹ Hadis ayrıca 147, 4795, 5237 ve 6240'ta geçmektedir. Müslim (2170)

söylemeye çekiniyordu. Allah gerçeği söylemekten çekinmez. Peygamber'in eşlerinden bir şey isteyeceğiniz zaman onu perde arkasından isteyin. Bu sayede sizin gönülleriniz de onların gönülleri de daha temiz kalır. Bundan sonra ne Allah'ın Peygamber'ini üzmeniz ne de O'nun eşlerini nikahlamanız asla caiz değildir. Doğrusu bu, Allah katında büyük şeydir»¹ âyetini indirdi" demiş ve hicâb âyetiyle kastedileni açıklamıştır.

Hz. Ömer'in görüşünün, vahyin nazil olmasından önce vahye mutabık düştüğü 11 konudan biri de budur. Ahzâb Suresi'nin tefsiri konusu içinde bu yöndeki diğer açıklamalar gelecektir.

١٤٧ - حَدَّثَنَا زَكَرِيَّا قَالَ حَدَّثَنَا أَبُو أُسَامَةَ عَنْ هِشَامِ بْنِ عُرْوَةَ عَنْ أَبِيهِ عَنْ عَائِشَةَ عَنِ النَّبِيِّ ﷺ قَالَ « قَدْ أُذِنَ أَنْ تَخْرُجْنَ فِي حَاجَتِكُنَّ ». قَالَ هِشَامٌ يَعْنِي الْبَرَارَ أَطْرَافَهُ ١٤٦ ، ٤٧٩٥ ، ٥٢٣٧ ، ٦٢٤٠ - تحفة ١٦٨٠٥

147- "Zekeriyyâ — Ebû Usâme — Hişâm b. Urve — Hişâm'ın babası" isnâdıyla Âişe'nin bildirdiğine göre Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem) kadınlara: "Hacetiniz için dışarıya çıkmanıza izin verildi" buyurmuştur.

Hişâm der ki: "Burada kasıt, abdest bozmak için dışarıya çıkmaktır."

Zekeriyyâ, Zekeriyyâ b. Yahya b. Sâlih el-Lu'lu' el-Belhî'dir. Hicri 230 yılında Bağdat'ta vefat etmiştir.

Ebû Usâme, Hammâd b. Usâme el-Kûfî'dir.

Hişâm'ın babası, Urve b. ez-Zübeyr b. el-Avvâm'dır.

Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem), Yüce Allah'ın kadınlara ihtiyaçlarını görmeleri için dışarı çıkmalarına izin verdiğini bildirmiştir. Bunu rivayet eden Hişâm da Âişe'nin bu sözünden kastın, kadınların tuvalet ihtiyacını gidermeleri olduğunu söylemiştir.

Derâverdî der ki: "Hadiste zikredilen izin, âyette zikredilen ve evde bulunan perdenin arkasından çıkmak değildir. O ayrı konudur. Burada

¹ Ahzâb Sur. 53

kastedilen şey, sadece gözleri görünecek şekilde cilbablarını (çarşaflarını) giymeleri ve bu şekilde dışarı çıkmalarıdır.”

Bu hadis *Tefsir* konusu içinde de gelecek olan uzunca hadisin bir bölümüdür. Özetleyecek olursak, hicâb ile ilgili âyet nazil olduktan sonra Sevde binti Zem'a bir ihtiyacından dolayı dışarıya çıktı. Sevde de uzun boylu ve irice biriydi. Hz. Ömer onu görünce: “Ey Sevde! Vallahi bizden gizlenemiyorsun! Bundan dolayı dışarıya nasıl çıktığına dikkat et” dedi.

Sevde bunu duyunca geri dönüp Resûlullah'a (sallallahu aleyhi vesellem) şikayette bulundu. Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi vesellem) o sırada akşam yemeğini yiyordu. Bunun üzerine Yüce Allah bu konuda ona vahiy indirdi. Resûlullah da (sallallahu aleyhi vesellem): “*Hacetiniz için dışarı çımanıza izin verildi*” buyurdu. Zira o zamanlarda evlerde helalar bulunmuyordu ve bu durum ihtiyaç için dışarıya çıkılmasını gerektiriyordu. Evlerde helalar yapılmaya başlanınca şerî bir zorunluluk olmadıktan sonra dışarı çıkmalarını yasakladı. Buhârî de buna dayanarak bir sonraki başlığı atmıştır.

۱۴ - بَابُ التَّبَرُّزِ فِي الْبُيُوتِ

14- EVLERDE HELA EDİNMEK

۱۴۸ - حَدَّثَنَا إِبْرَاهِيمُ بْنُ الْمُنْذِرِ قَالَ حَدَّثَنَا أَنَسُ بْنُ عِيَاضٍ عَنْ عَبْدِ اللَّهِ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ يَحْيَى بْنِ حَبَّانَ عَنْ وَاسِعِ بْنِ حَبَّانَ عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عُمَرَ قَالَ ارْتَقَيْتُ فَوْقَ ظَهْرِ بَيْتِ حَفْصَةَ لِيَعُضَ حَاجَتِي ، فَرَأَيْتُ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ يَقْضِي حَاجَتَهُ مُسْتَدْبِرَ الْقِبْلَةِ مُسْتَقْبِلَ الشَّامِ . أطرافه ۱۴۵ ، ۱۴۹ ، ۳۱۰۲ - تحفة ۸۵۵۲

148- “İbrâhîm b. el-Münzir — Enes b. İyâd — Ubeydullah — Muhammed b. Yahya b. Habbân — Vâsi' b. Habbân” isnâdıyla Abdullah b. Ömer şöyle demiştir: “Bir ihtiyacımdan dolayı Hafsa'nın evinin damına çıktım. O arada Resûlullah'ın (sallallahu aleyhi vesellem), kibleyi arkasına, Şam'ı önüne alarak abdest bozduğunu gördüm.”¹

¹ Müslim (266)

İbrâhîm, İbrâhîm b. el-Münzir el-Kureşî el-Harrânî'dir.

Enes b. İyâd, Ebû Damra el-Leysî el-Medenî'dir. Hicri 200 yılında vefat etmiştir.

Ubeydullah, Ubeydullah b. Ömer b. Hafs b. Âsım b. Ömer b. el-Hattâb el-Kureşî el-Medenî'dir. Hicri 147 yılında vefat etmiştir.

İbn Ömer bir işinden dolayı kız kardeşi Hafsa'nın evinin damına çıktığını söylemiştir. Daha önceki rivayette ise "Evlerimizden birinin damına çıktım" ibaresi geçmiştir. Her iki rivayeti bir arada düşünmeye çalışırsak, İbn Ömer'in "bizim evlerden" demesi mecazidir. Zira Hafsa onun kız kardeşidir. "Hafsa'nın evi" demesi de Resûlullah'ın (sallallahu aleyhi vesellem) onu o evde oturtmasından dolayıdır. Vefat edene kadar da bu ev onun elinde kalmıştır. Vefat edince bu ev miras yoluyla İbn Ömer'in eline geçmiştir.

İbn Ömer dama çıktığında Resûlullah'ı (sallallahu aleyhi vesellem) abdest bozarken görmüştür. Bunu yaparken de kibleyi arkasına, Şam'ı da önüne almıştı.

۱۴۹ - حَدَّثَنَا يَعْقُوبُ بْنُ إِبْرَاهِيمَ قَالَ حَدَّثَنَا يَزِيدُ بْنُ هَارُونَ قَالَ أَخْبَرَنَا يَحْيَى عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ يَحْيَى بْنِ حَبَّانَ أَنَّ عَمَّهُ وَاسِعَ بْنَ حَبَّانَ أَخْبَرَهُ أَنَّ عَبْدَ اللَّهِ بْنَ عُمَرَ أَخْبَرَهُ قَالَ لَقَدْ ظَهَرْتُ ذَاتَ يَوْمٍ عَلَى ظَهْرِ بَيْتِنَا ، فَرَأَيْتُ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ قَاعِدًا عَلَى لَبَتَيْنِ مُسْتَقْبِلَ بَيْتِ الْمَقْدِسِ . أطرافه ١٤٥ ، ١٤٨ ، ٣١٠٢ - تحفة ٨٥٥٢

149- "Yâkub b. İbrâhîm — Yezîd b. Hârûn — Yahya — Muhammed b. Yahya b. Habbân — amcası Vâsî' b. Habbân" isnâdıyla Abdullah b. Ömer şöyle demiştir: "Bir gün evimin damına çıktığımda Resûlullah'ı (sallallahu aleyhi vesellem) iki kerpiç üzerine oturmuş ve Beytu'l-Makdis'e doğru dönmüş bir şekilde abdest bozarken gördüm."¹

Yâkub, Yâkub b. İbrâhîm b. Yûsuf ed-Devrakî'dir.

Yezîd b. Hârûn, hicri 206 yılında Vâsî'ta vefat etmiştir.

Yahya, Yahya b. Saîd el-Ensârî el-Medenî'dir.

¹ Müslim (266)

Bir gün İbn Ömer evinin damına çıktığında Resûlullah'ı (sallallahu aleyhi vesellem) abdest bozarken gördü. İki kerpiç üzerinde oturmuş ve Beytu'l-Makdis'e doğru dönmüştü.

Beytu'l-Makdis'e dönmüş olması, kıbleyi arkasına aldığı anlamına gelir. Zira Medine'de Şam'a doğru dönen kıbleyi arkasına almış olur.

Bu rivayette Resûlullah'ın (sallallahu aleyhi vesellem) Beytu'l-Makdis'e, bir önceki rivayette ise Şam'a doğru döndüğü zikredilmiştir. Lafızlar her ne kadar farklı olsa da mânâ aynıdır. Zira Beytu'l-Makdis (Kudüs) ile Şam aynı yöndedir.

۱۵ - بَابُ الْإِسْتِنْجَاءِ بِالْمَاءِ

15- SU İLE İSTİNCA (TAHARETLENME)

İstinca, kişinin cinsel organı veya dübürünün ağzında def-i hacet sonrası arta kalan necaseti su ve taş ile temizlemesidir. Buhârî bu başlığı atarak su ile istincayı kerih görenlere ve Resûlullah'ın (sallallahu aleyhi vesellem) böylesi bir şeyi yapmadığını söyleyenlere bir cevap vermek istemiştir.

۱۵۰ - حَدَّثَنَا أَبُو الْوَلِيدِ هِشَامُ بْنُ عَبْدِ الْمَلِكِ قَالَ حَدَّثَنَا شُعْبَةُ عَنْ أَبِي مُعَاذٍ - وَاسْمُهُ عَطَاءُ بْنُ أَبِي مَيْمُونَةَ - قَالَ سَمِعْتُ أَنَسَ بْنَ مَالِكٍ يَقُولُ كَانَ النَّبِيُّ ﷺ إِذَا خَرَجَ لِحَاجَتِهِ أَجَىءُ أَنَا وَغُلَامٌ مَعَنَا إِدَاوَةٌ مِنْ مَاءٍ يَعْنِي يَسْتَنْجِي بِهِ أَطْرَافَهُ ۱۵۱ ، ۱۵۲ ، ۲۱۷ ، ۵۰۰ - تحفة ۱۰۹۴

150- "Ebu'l-Velîd Hişâm b. Abdilmelik — Şu'be — Ebû Muâz Atâ b. Ebî Meymûne" isnâdıyla Enes b. Mâlik şöyle demiştir: "Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem) abdest bozmak için çıktığı zaman bir çocukla birlikte ona bu kap su getirirdik."

Ravi der ki: "Onunla istinca yapması için getirirlerdi."¹

Ebu'l-Velîd, Hişâm b. Abdilmelik et-Tayâlisî el-Basrî'dir.

Şu'be, Şu'be b. el-Haccâc'tır.

¹ Hadis ayrıca 151, 152, 217 ve 500'de geçmektedir. Müslim (270-1)

Ebû Muâz, tâbiûndan Atâ b. Ebî Meymûne el-Basrî'dir. Hicri 130'lardan sonra vefat etmiştir.

Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem) def-i hacet için çıktığında Enes, yanında başka bir çocukla birlikte bir kap içinde su götürürdü. Enes'in yanındaki çocuğun ismi verilmemiştir. Bu çocuğun İbn Mes'ûd olduğu söylenmiştir. Bazıları da Ebû Hureyre olduğunu söylemiştir. Ancak Ebû Hureyre Müslüman olduğunda yaşı büyüktü ve Enes de çocuk değildi.

Ravi Hişâm, bu suyun Resûlullah'ın (sallallahu aleyhi vesellem) istinca yapması için götürüldüğünü söyler. Buhârî bu hadisi su ile istinca başlığına delil olarak zikretmiştir. Ancak sondaki söz, Enes'in değil ravi Hişâm'ın sözüdür. Süleyman b. Harb bunu Şu'be'den rivayet ederken son cümleyi zikretmemiştir. Bu suyun Resûlullah'ın (sallallahu aleyhi vesellem) abdest alması için getirilmiş olması da muhtemeldir.

Bazıları istinca ile ilgili cümlenin, hadisi Enes'ten nakleden ravi Atâ'ya ait olduğunu söylemiştir. Bu durumda hadis mürseldir ve huccet değildir. Ancak İsmâilî'nin Amr b. Merzûk kanalıyla Şu'be'den olan rivayeti bu görüşü geçersiz kılar. Zira bu rivayete göre Enes: "Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem) istinca yapsın diye Ensâr'dan bir çocukla birlikte kap içinde su götürdüm" demiştir.

Müslim de Hâlid el-Hazzâ kanalıyla Atâ'dan rivayet ederken Enes'in: "Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem) yanıma çıktığında su ile istinca yapmıştı" dediğini zikreder.

Buhârî de bunu Ravh b. el-Kâsım kanalıyla Atâ b. Ebî Meymûne'den rivayet ederken Enes'in: "Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem) def-i hacet için çıkacağı zaman yıkaması için ona su götürürdüm" dediğini zikreder.

İbn Huzeyme'nin de *Sahîh*'de İbrâhîm b. Cerîr'den bildirdiğine göre Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem) helaya girip abdest bozduktan sonra Cerîr ona bir kapta su getirmiş, Resûlullah da (sallallahu aleyhi vesellem) o suyla istinca yapmıştır.

İbn Hibbân da *Sahîh*'de bildirdiğine göre Hz. Âişe şöyle demiştir: "Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem) ne zaman heladan çıksa mutlaka su ile temizlenirdi."

Tirmizî'nin de bildirdiğine göre Hz. Âişe kadınlara: "Kocalarınıza söyleyin de abdest bozduktan sonra dışkı ve sidiklerinden kalan izleri yıkayıp temizlesinler. Zira Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem) böyle yapardı" demiştir.

Bu rivayetler de su ile istincayı kerih görenlere ve Resûlullah'ın (sallallahu aleyhi vesellem) su ile istinca yapmadığını söyleyenlere cevabı vermektedir. Bunu söyleyenler de görüşlerinde İbn Ebî Şeybe'nin sahih isnâdlarla Huzeýfe b. el-Yemân'dan rivayet ettiğine dayanmışlardır. Bu rivayete göre Huzeýfe'ye su ile istinca sorulunca: “Bu durumda kişinin elinde illaki kokusu kalacaktır” demiştir.

Bu konuda ayrıca Nâfi'nin: “İbn Ömer su ile istinca yapmazdı” sözünü delil olarak getirmişlerdir. Bir diğer delilleri de Zührî'nin: “Su ile istinca yapmazdık” demesidir.

Bir diğerine göre Saîd b. el-Müseyyeb'e su ile istinca konusu sorulunca: “Kadınların temizlenme şeklidir” demiştir.

İbnu't-Tîn'in de bildirdiğine göre Mâlik, Resûlullah'ın (sallallahu aleyhi vesellem) su ile istinca yaptığını kabul etmemiştir. Ayrıca Mâlikilerden İbn Habîb'in, içeceklerden olması hasebiyle su ile istincayı yasakladığını bildirmiştir.

Bazıları: “Su varken taşlarla istinca etmek caiz değildir” demiştir. Ancak bu yöndeki sünnet, onların bu görüşünü geçersiz kılmaktadır. Zira Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem) yanında Ebû Hureyre de varken su olmasına rağmen taşlarla istinca yapmıştır.

Selef ve haleften âlimlerin icması da istincada hem su, hem de taş kullanılmasının daha iyi olduğu yönündedir. Hem su, hem de taş kullanılacaksa önce taşla temizlik yapılır, geriye kalan da su ile yıkanıp temizlenir. Ancak ikisinden biriyle temizlik yapılacaksa su tercih edilir. Zira su necasetin hem kendisini, hem de izini temizleyip yok eder.

١٦- بَابُ مَنْ حَمَلَ مَعَهُ الْمَاءَ لِطَهْوَرِهِ

16- KİŞİNİN TAHARET İÇİN YANINDA SU TAŞIMASI

وَقَالَ أَبُو الدَّرْدَاءِ أَلَيْسَ فَيْكُمْ صَاحِبُ النَّعْلَيْنِ وَالطَّهْوَرِ وَالْوَسَادِ

Ebu'd-Derdâ: “Resûlullah'ın (sallallahu aleyhi vesellem) ayakkabıları, taharet suyu ve yastığıyla ilgilenen kişi aranızda değil mi?” demiştir.

Başlık kişinin taharette kullanılmak üzere yanında su bulundurması ile ilgilidir.

Ebu'd-Derdâ, Uveymir b. Mâlik b. Abdullah b. Kays'dır. İsmi'nin Uveymir b. Yezîd b. Kays olduğu da söylenmiştir. Ensarlıdır ve Hz. Osmân'ın hilafeti döneminde Dimaşk (Şam) kadılığı yapmıştır. Hicri 31 veya 32 yılında da Dimaşk'ta vefat etmiştir.

Ebu'd-Derdâ, Şam'da iken Alkame b. Kays ve bazı Iraklılar ona bazı konuları sordular. Ebu'd-Derdâ da onlara: “Resûlullah'ın (sallallahu aleyhi vesellem) ayakkabıları, taharet suyu ve yastığıyla ilgilenen kişi aranızda değil mi?” karşılığını vermiştir. Ebu'd-Derdâ'nın bununla kastettiği kişi Abdullah b. Mes'ûd'dur. Abdullah b. Mes'ûd, Resûlullah'ın (sallallahu aleyhi vesellem) hizmetinde bulunduğu için bu konularla kendisinin ilgilendiği söylenmiştir.

Ebu'd-Derdâ bu cevabıyla kendisine soru soranlara: “Irak'ta aranızda Abdullah b. Mes'ûd dururken bu konuları neden Şam ahalisinden benim gibi birine soruyorsunuz?” demek istemiştir.

۱۵۱ - حَدَّثَنَا سُلَيْمَانُ بْنُ حَرْبٍ قَالَ حَدَّثَنَا شُعْبَةُ عَنْ أَبِي مُعَاذٍ - هُوَ عَطَاءُ بْنُ أَبِي مَيْمُونَةَ - قَالَ سَمِعْتُ أَنَسًا يَقُولُ كَانَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ إِذَا خَرَجَ لِحَاجَتِهِ تَبِعْتُهُ أَنَا وَغُلَامٌ مِنَّا مَعَنَا إِدَاوَةٌ مِنْ مَاءٍ . أطرافه ۱۵۰، ۱۵۲، ۲۱۷، ۵۰۰ - تحفة ۱۰۹۴

151- “Süleyman b. Harb — Şu'be — Atâ b. Ebî Meymûne” isnâdıyla Enes şöyle demiştir: “Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem) abdest bozmak için çıktığı zaman bizden bir çocukla birlikte ona bir kap su götürdük.”¹

Süleyman, Süleyman b. Harb el-Vâşihî'dir.

Şu'be, Şu'be b. el-Haccâc'tır.

Atâ, tâbiûndan Atâ b. Ebî Meymûne el-Basrî'dir.

Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem) abdest bozmak için çıktığında Enes, yanında bizden dediği başka bir çocukla birlikte bir kap içinde su götürdü. Enes'in bizden demesinden kasıt ya Ensâr'dan olması veya Enes'in kabilesinden olması veya Resûlullah'ın (sallallahu aleyhi vesellem) hizmetinde bulunanlardan biri olmasıdır.

¹ Müslim (271)

۱۷ - بَابِ حَمْلِ الْعَنْزَةِ مَعَ الْمَاءِ فِي الْإِسْتِنْجَاءِ

17- İSTİNCA İÇİN SU İLE BİRLİKTE SOPA TAŞIMAK

۱۵۲ - حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ بَشَّارٍ قَالَ حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ جَعْفَرٍ قَالَ حَدَّثَنَا شُعْبَةُ عَنْ عَطَاءِ بْنِ أَبِي مَيْمُونَةَ سَمِعَ أَنَسَ بْنَ مَالِكٍ يَقُولُ كَانَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ يَدْخُلُ الْحَلَاءَ ، فَأَحْمِلُ أَنَا وَغُلَامٌ إِدَاوَةَ مِنْ مَاءٍ ، وَعَنْزَةٌ ، يَسْتَنْجِي بِالْمَاءِ تَابِعَهُ النَّضْرُ وَشَاذَانُ عَنْ شُعْبَةَ الْعَنْزَةَ عَصَا عَلَيْهِ زُجْ اطرافه ۱۵۰، ۱۵۱، ۲۱۷، ۵۰۰ - تحفة ۱۰۹۴

152- “Muhammed b. Beşşâr — Muhammed b. Câfer — Şu’be — Atâ b. Ebî Meymûne” isnâdıyla Enes b. Mâlik şöyle demiştir: “Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem) helaya girdiği zaman yanımda bir çocukla birlikte ona bir kap su ile anezeyi götürürdük. Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem) bu suyla istinca yapardı.”

Nadr ve Şâzân da bunu Şu’be’den rivayet ederek mutâbaât etmişlerdir.

Aneze, ucunda keskin demir bulunan sopadır.

Muhammed b. Beşşâr, lakabı Bundâr’dır.

Muhammed b. Câfer, lakabı Ğundâr’dır.

Şu’be, Şu’be b. el-Haccâc’tır.

Atâ, tâbiûndan Atâ b. Ebî Meymûne el-Basrî’dır.

Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem) helaya girdiği zaman Enes yanında bir çocukla birlikte ona bir kap su götürürdü. Suyun yanında da sopasını götürürdü. Ucu demirli, mızraktan daha kısa olan bu sopayı Resûlullah’a (sallallahu aleyhi vesellem) Necâşi hediye etmişti.

Bu hadisteki heladan kasıt, bina içinde olanı değil, açık alanda olan heladır. Zira ev içindeki hela Resûlullah’ın (sallallahu aleyhi vesellem) hizmetini ev ahalisi görürdü. Götürülen su istinca içindi. Sopa ise gerektiğinde Resûlullah’ın (sallallahu aleyhi vesellem) namazda sütire olarak kullanması içindi. Bunun yanında Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem) helaya çıkacağı zaman sert olan yeri bu sopayla kazır, bu şekilde üzerine bir şey sıçramazdı. Yine def-i hacet yaparken

bu sopayı işaret olarak yanına diker, onu görenler de yanına yaklaşmazdı. Ayrıca def-i hacet yaparken kendisine yaklaşacak hayvanları onunla uzaklaştırırdı.

Nadr ve Şâzân da bu hadisi Şu'be'den rivayet ederek Muhammed b. Câfer'e mutâbaât etmişlerdir.

Nadr, tebe-i tâbiinden Nadr b. Şumeyl el-Mâzinî el-Basrî'dir. Hicri 203 veya 204 yılında vefat etmiştir.

Şâzân, Esved b. Âmir eş-Şâmî veya el-Bağdâdî'nin lakabıdır. Hicri 208 yılında vefat etmiştir.

Nadr'ın mutâbaatını Nesâî mevsûl olarak rivayet etmiştir. Şâzân'ın mutâbaatını ise Buhârî *Namaz* konusu içinde mevsûl olarak rivayet etmiştir.

۱۸ - بَابُ النَّهْيِ عَنِ الْإِسْتِنْجَاءِ بِالْيَمِينِ

18- SAĞ ELLE İSTİNCANIN YASAKLANMASI

۱۵۳ - حَدَّثَنَا مُعَاذُ بْنُ فَضَالَةَ قَالَ حَدَّثَنَا هِشَامٌ - هُوَ الدَّسْتَوَائِيُّ - عَنْ يَحْيَى بْنِ أَبِي كَثِيرٍ عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ أَبِي قَتَادَةَ عَنْ أَبِيهِ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ « إِذَا شَرِبَ أَحَدُكُمْ فَلَا يَتَنَفَّسُ فِي الْإِنَاءِ ، وَإِذَا أَتَى الْخَلَاءَ فَلَا يَمَسُّ ذَكَرَهُ يَمِينِهِ ، وَلَا يَتَمَسَّحُ يَمِينِهِ » طرفاه

۱۵۴ ، ۵۶۳۰ - تحفة ۱۲۱۰۵

153- “Muâz b. Fadâle — Hişâm ed-Destuvâî — Yahya b. Ebî Kesîr — Abdullah b. Ebî Katâde” isnâdıyla babasının (Ebû Katâde'nin) bildirdiğine göre Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem) şöyle buyurmuştur: “Biriniz bir şey içeceği zaman nefesini kabın içine vermesin. Helaya gittiği zaman cinsel organına sağ eliyle dokunmasın, sağ eliyle de temizlenip silinmesin.”¹

Muâz, Muâz b. Fadâle el-Basrî ez-Zehrânî'dir.

Yahya, Yahya b. Ebî Kesîr et-Tâî'dir.

Abdullah, Abdullah b. Ebî Katâde es-Sülemî'dir. Hicri 95 yılında vefat etmiştir.

¹ Hadis ayrıca 154 ve 5630'da geçmektedir. Müslim (267)

Abdullah'ın babası, Ebû Katâde Hâris veya Nu'mân veya Amr b. Rib'î el-Ensârî'dir. Resûlullah'ın (sallallahu aleyhi vesellem) süvarisidir. Uhud ve sonrasındaki savaflara katılmıştır. Bedir savaflına katılıp katılmadığı konusunda ise ihtilaf vardır. Hicri 54 yılında Medine'de veya Kufe'de vefat etmiştir. Buhârî'de 13 hadisi vardır.

Hadise göre Resûlullah'ın (sallallahu aleyhi vesellem) emirlerinden biri kişinin bir şey içerken içtiği kabın içine nefesini vermemesidir. Bu emir de içme adabı ile temizliğe yöneliktir. Zira kişi içtiği kabın içine nefesini verdiği zaman salyası içeceğe karışabilir ve onu içene zarar verebilir.

Ya da içen kişinin midesi bozulmuştur. Bu durumda nefesi de kötü kokacaktır. Nefesini kabın içine vermesi de içeceğe bozacaktır. Bundan dolayı kişinin bir içeceği üç nefeste, her birinde de kabı ağzından uzaklaştırarak içmesi sünnettir. Konu hakkındaki diğer açıklamalar *İçecekler* konusu içinde zikredilecektir.

Resûlullah'ın (sallallahu aleyhi vesellem) diğer bir emri de helaya giden kişinin sağ eliyle cinsel organına dokunmamasıdır. Bu da sağ ele verilen değer bir göstergesidir. Zira kişi sağ eliyle cinsel organına dokunduğu zaman belki de yemekte bu aklına gelecek ve iştahını kesecektir.

Bu iki konudaki yasak, çoğunluğa göre tenzihen mekruhtur. Bazı âlimlere göre istincayı sol elle yapmak müstehabdır. Bazıları ise kişinin gümüş kaptan aldığı abdestin geçerli olması gibi sağ elle yaptığı istincanın da sahih olacağını söylemiştir.

Hadiste emrin erkeklere yönelik gelmesi muhatapların onlar olmasından dolayıdır. Aksi halde bazı özel durumlar dışında hükümler hem erkekler, hem de kadınlar için geçerlidir.

İsticmârın (küçük taşlarla yapılan taharetlenme) sağ elle yapılmamasının yanında cinsel organa sağ elle dokunmama emri bazılarınca sorun teşkil etmiştir. Zira kişi isticmârı sol elle yaptığı zaman cinsel organını sağ elle tutmak zorunda kalacaktır. Cinsel organını sol elle tutması durumunda da isticmârı sağ elle yapması gerekecektir.

Bu sorunu aşmak da Beğavî'nin *Tehzîb*'de Gazâlî'nin de *Vesîl*'te zikrettiği yolla olur. Kişi sol elle cinsel organını tutup sağ elinde tuttuğu şeye değdirip temizler. Bu şekilde hem sağ elle cinsel organına dokunmamış, hem de

isticmârı sağ elle yapmamış olur. İstincada sağ eliyle aldığı suyu sol eline döken kişi gibi sayılır.

Buhârî, sağ elle istincanın yasaklanmasını zikrettikten sonra sağ elle cinsel organa dokunmanın yasaklanmasını zikreder.

١٩ - بَابُ لَا يُمْسِكُ ذَكَرَهُ بِيَمِينِهِ إِذَا بَالَ

19- KİŞİNİN İŞERKEN SAĞ ELLE CİNSEL ORGANINA DOKUNMAMASI

Başlık, kişinin küçük abdestini bozarken sağ eliyle cinsel organına dokunmamasıyla ilgilidir. Bunun hükmü, bir önceki hadiste zikredilmesine rağmen Buhârî'nin ona yeni bir başlık altında yer vermesinin sebebi, hem isnâd, hem de lafızda olan farklılıktır. Zira Buhârî, âdeti üzere bir hadisten çıkan farklı hükümler için farklı başlıklar kullanır.

١٥٤ - حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ يُوسُفَ قَالَ حَدَّثَنَا الْأَوْزَاعِيُّ عَنْ يَحْيَى بْنِ أَبِي كَثِيرٍ عَنْ عَبْدِ

اللَّهِ بْنِ أَبِي قَتَادَةَ عَنْ أَبِيهِ عَنِ النَّبِيِّ ﷺ قَالَ « إِذَا بَالَ أَحَدُكُمْ فَلَا يَأْخُذَنَّ ذَكَرَهُ بِيَمِينِهِ ، وَلَا

يَسْتَنْجِي بِيَمِينِهِ ، وَلَا يَتَنَفَّسُ فِي الْإِنَاءِ » . طرفاه ١٥٣ ، ٥٦٣٠ - تحفة ١٢١٠٥

154- “Muhammed b. Yûsuf — Evzaî — Yahya b. Ebî Kesîr — Abdullah b. Ebî Katâde” isnâdıyla babasının (Ebû Katâde'nin) bildirdiğine göre Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem) şöyle buyurmuştur: “Biriniz işerken cinsel organını sağ eliyle tutmasın, sağ eliyle istinca yapmasın ve bir şey içerken nefesini kabın içine vermesin.”¹

Muhammed, Muhammed b. Yûsuf el-Firyâbî'dir.

Evzaî, Şamlıların imamı Abdurrahman b. Amr'dır.

İbn Huzeyme bunu rivayet ederken Yahya'nın hadisi Abdullah'tan işittiğini açıkça ifade etmiştir. Bu durumda ortada bir tedlis olma ihtimali kalmaz.

Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem), kişinin işerken cinsel organını sağ eliyle tutmamasını söylemiştir. İstincayı da sağ eliyle yapmamasını emretmiştir. Bu

¹ Müslim (267)

rivayette geçen “istinca yapmasın” ifadesi, bir önceki rivayette geçen “sağ eliyle de temizlenip silinmesin” ifadesinin bir açıklaması gibidir. İstinca lafzı da diğerinden daha geneldir. Bu da bir önceki rivayette geçen “sağ eliyle de temizlenip silinmesin” ifadesinin dübürle ilgili olduğunu söyleyen et-Tibî’ye bir cevaptır.

Resûlullah'ın (sallallahu aleyhi vesellem) bir diğer emri de, bir önceki hadiste geçtiği gibi bir şey içerken kabın içine nefesin verilmemesidir.

۲۰ - باب الاستنجاء بِالْحِجَارَةِ

20- TAŞLARLA İSTİNCA YAPMAK

۱۵۵ - حَدَّثَنَا أَحْمَدُ بْنُ مُحَمَّدٍ الْمَكِّيُّ قَالَ حَدَّثَنَا عَمْرُو بْنُ يَحْيَى بْنِ سَعِيدٍ بْنُ عَمْرِو الْمَكِّيُّ عَنْ جَدِّهِ عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ قَالَ أَتَبِعْتُ النَّبِيَّ ﷺ وَخَرَجَ لِحَاجَتِهِ ، فَكَانَ لَا يَلْتَفِتُ فَدَنَوْتُ مِنْهُ فَقَالَ « ابْغِئِي أَحْجَارًا أَسْتَنْفِضُ بِهَا - أَوْ نَحْوَهُ - وَلَا تَأْتِيْنِي بِعَظْمٍ وَلَا رَوْثٍ » فَأَتَيْتُهُ بِأَحْجَارٍ بِطَرَفِ ثِيَابِي فَوَضَعْتُهَا إِلَى جَنْبِهِ وَأَعْرَضْتُ عَنْهُ ، فَلَمَّا قَضَى أَتْبَعَهُ مِنْ طَرَفِهِ ۳۸۶۰ تحفة ۱۳۰۸۵

155- “Ahmed b. Muhammed el-Mekkî — Amr b. Yahya b. Saîd b. Amr el-Mekkî — Amr’ın dedesi” isnâdıyla Ebû Hureyre şöyle demiştir: Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem) abdest bozmak için çıkınca ben de peşinden gittim. Yürürken arkasına dönüp bakmazdı. Yanına yaklaştığımda bana: “Temizlenmem için bana taş bul, ancak içinde kemik veya tezek olmasın” buyurdu. Giysimin kenarıyla birkaç taş getirip yanına koydum ve yanından ayrıldım. Hacetini giderdikten sonra da o taşlarla taharetlendi.¹

Ahmed, Ahmed b. Muhammed b. Ebi'l-Velîd el-Mekkî el-Ezrakî'dir. Târilu Mekke eserinin sahibi Ebu'l-Velîd Muhammed b. Abdillâh'ın dedesidir. Hicri 214 veya 222 yılında vefat etmiştir.

Amr, Amr b. Yahya b. Saîd b. Amr el-Mekkî el-Kureşî el-Umevî'dir.

¹ Hadis ayrıca 3860'ta geçmektedir.

Amr'ın dedesi, Saîd b. Amr b. Saîd b. el-Âs'tır.

Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem) abdest bozmak için çıkınca Ebû Hureyre onun peşinden gitti. Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi vesellem) giderken arkasına dönüp bakmıyordu ki âdeti böyleydi, yürürken sağına soluna veya arkasına dönüp bakmazdı.

İsmâîlî'nin rivayetinde geçtiğine göre Ebû Hureyre yanına yaklaşıncâ Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem): *"Kim o?"* diye sormuş, Ebû Hureyre: *"Ebû Hureyre'yim"* karşılığını vermiştir. Bunun üzerine Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem) istincada kullanması için kendisine birkaç taş bulup getirmesini söylemiş, getireceği taşlar içinde kemik veya tezek olmaması için uyarıda bulunmuştur.

Buhârî'nin başka bir yerde zikrettiğine göre bunun sebebi, kemik ile tezeğin cinlerin yiyeceklerinden olmasıdır. Zira Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem) hacetini giderdikten sonra Ebû Hureyre: *"Kemik ile tezeğin nesi var?"* diye sormuş, Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem): *"Onlar cinlerin yiyeceklerindendir"* buyurmuştur.

Ebû Dâvud'un da naklettiğine göre İbn Mes'ûd şöyle demiştir: Cinlerden bir heyet Resûlullah'a (sallallahu aleyhi vesellem) geldiğinde ona: *"Ey Muhammed! Ümmetine kemik ve tezekle istinca etmelerini yasakla! Zira Yüce Allah onları bizim rızığımız kıldı"* dediler. Allah Resûlü de (sallallahu aleyhi vesellem) Müslümanların istincada bunları kullanmasını yasakladı ve: *"Bunlar cinlerden olan kardeşlerinizin yiyecekleridir"* buyurdu

Bazılarına göre kemik ile istincanın yasaklanması kaygan olmasından ve pisliği iyice temizleyememesinden dolayıdır. Bu durumda kemiğe benzer diğer kaygan şeyler de bu yasağın hükmüne girmektedir. Bazılarına göre ise kemikte az da olsa yağ bulunur ve bazıları sonradan bunu yiyebilir. Bundan dolayı kemikle istinca yasaklanmıştır.

Tezeğin yasaklanması da pis olmasından dolayıdır. İstinca temizlemek yerine necaseti daha da arttırır. Diğer pis olan ve pisleten şeyler de bu yasağın hükmündedir. Kemiğin yakılması ve kemik olmaktan çıkması durumunda iki görüş vardır. İçlerinden en doğrusu bu durumdayken de kullanılmamasıdır.

Hayvanların yiyeceklerinden olan kemik yasağına insanların da her türlü yiyeceği girmektedir. Mâverdî insanların yiyeceği ile istincanın haram

olmadığını söylerken İbnu's-Sabbâğ bunlarla istincayı yasaklamıştır. Genel görüş ise bu konuda insan yiyeceğinin hayvan yiyeceği hükmünde olduğudur.

Hadiste kemik ile tezeğin yasaklanması bunların dışında kalan şeylerin caiz olduğunu göstermektedir. Zira Hanbelilerden ve Zahirîyye mezhebinden bazılarının dediği gibi caizlik, sadece taşlara has bir şey olsaydı kemik ile tezeğin yasaklanmasının bir anlamı kalmazdı. Hadiste taşların zikredilmesi en fazla bulunan şeyin taş olmasından dolayıdır.

Resûlullah'ın (sallallahu aleyhi vesellem) bu emri üzerine Ebû Hureyre giysisinin kenarına koyduğu taşları getirip Resûlullah'ın (sallallahu aleyhi vesellem) yanına bıraktı ve oradan ayrıldı. Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi vesellem) hacetini bitirdikten sonra getirilen taşlarla istinca yaptı.

Hadisten istincanın meşruiyetini çıkarıyoruz. Peki def-i hacet sonrası istinca vacip mi, yoksa sünnet midir?

Şâfiî ve Ahmed, istincanın vacip olduğu görüşündedir. Zira Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem) üç taşla istinca yapmayı emretmiştir. Köpeğin kaba ağzını sokması konusunda olduğu gibi içinde sayı olan her emir de vacip hükmündedir.

Mâlik, Ebû Hanîfe ve Şâfiîlerden Müzenî, sünnet olduğunu söylemiştir. Bu konuda da Ebû Dâvud'da bulunan Ebû Hureyre'nin hadisini delil getirmişlerdir. Şöyle ki Ebû Hureyre'nin bildirdiğine göre Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem): *“Biriniz istincada taş kullanacaksa tekli sayıda taş kullansın. Bunu yapan güzelini yapmış olur, Yapmayan için de bir sakınca yoktur”* buyurmuştur. Bu hadiste “yapamayan” ifadesinden kasıt, tekli sayıda taş kullanma değil, istincanın tamamıdır.

Ahmed'e göre istincanın abdest öncesi yapılması şartı vardır. Teyemmümden sonra yapılması durumunda caiz değildir.

۲۱ - بَابُ لَا يُسْتَنْجَى بِرَوْثٍ

21- TEZEKLE İSTİNCA OLMAZ

۱۵۶ - حَدَّثَنَا أَبُو نُعَيْمٍ قَالَ حَدَّثَنَا زُهَيْرٌ عَنْ أَبِي إِسْحَاقَ قَالَ لَيْسَ أَبُو عُبَيْدَةَ ذَكَرَهُ وَلَكِنْ عَبْدُ الرَّحْمَنِ بْنُ الْأَسْوَدِ عَنْ أَبِيهِ أَنَّهُ سَمِعَ عَبْدَ اللَّهِ يَقُولُ أَنِّي النَّبِيُّ ﷺ وَالْغَائِطُ ،

فَأَمَرَنِي أَنْ آتِيَهُ بِثَلَاثَةِ أَحْجَارٍ ، فَوَجَدْتُ حَجَرَيْنِ ، وَالتَّمَسْتُ الثَّالِثَ فَلَمْ أَجِدْهُ ، فَأَخَذْتُ رَوْثَةً ، فَأَتَيْتُهُ بِهَا ، فَأَخَذَ الْحَجَرَيْنِ وَأَلْقَى الرَّوْثَةَ وَقَالَ « هَذَا رِكْسٌ » وَقَالَ إِبْرَاهِيمُ بْنُ يُوسُفَ عَنْ أَبِيهِ عَنْ أَبِي إِسْحَاقَ حَدَّثَنِي عَبْدُ الرَّحْمَنِ .

156- “Ebû Nuaym — Züheyr — Ebû İshâk [Ebû İshâk: “Bunu bana Ebû Ubeyde değil Abdurrahman b. el-Esved zikretti” demiştir] — Abdurrahman b. el-Esved — Abdurrahman’ın babası” isnâdıyla Abdullah der ki: Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem) helaya gidince kendisine üç taş getirmemi söyledi. İki taş buldum, ama aramama rağmen üçüncü bir taş bulamadım. Onun yerine bir tezek alıp geldim. Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi vesellem) iki taşı alıp tezeği attı ve: “*Bu pistir*” buyurdu.

İbrâhîm b. Yûsuf bunu babası kanalıyla rivayet ederken Ebû İshâk’ın: “Abdurrahman bana bildirdi” dediğini zikreder.

Ebû Nuaym, Fadl b. Dukeyn’dir.

Züheyr, Züheyr b. Muâviye el-Cu’fî el-Mekkî el-Kûfî’dir.

Ebû İshâk, tâbiûndan Amr b. Abdillâh es-Seb’î’dir. Ebû İshâk naklettiği bu hadisi Ebû Ubeyde Âmir b. Abdillâh b. Mes’ûd’dan değil Abdurrahman b. el-Esved’den naklen bildirdiğini zikretmiştir.

Abdurrahman b. el-Esved, hicri 99 yılında vefat etmiştir.

Abdurrahman’ın babası, İbn Mes’ûd’un öğrencilerinden Esved b. Yezîd en-Nehaî el-Kûfî’dir.

Abdullah, Abdullah b. Mes’ûd’dur.

Ebû İshâk’tan rivayetinde de farklı kanallar kullanılmıştır. İsrâîl bunu Ebû İshâk’tan “Ebû Ubeyde — Ebû Ubeyde’nin babası” kanalıyla rivayet etmiştir.

İbn Miğvel ve başkaları “Esved — Esved’in babası — Abdullah” kanalıyla Abdurrahman’ı zikretmeden rivayet etmiştir.

Ebû Zekeriyâ b. Ebî Zâide bunu Ebû İshâk’tan “Abdurrahman b. Yezîd — Esved” kanalıyla rivayet etmiştir.

Ma’mer bunu Ebû İshâk’tan “Alkame — Abdullah” kanalıyla rivayet etmiştir.

Yûnus b. Ebî İshâk bunu babası Ebû İshâk'tan “Ebu'l-Ahvas — Abdullah” kanalıyla rivayet etmiştir.

Kanalların farklılığından dolayı Dârekutnî bu hadis konusunda Buhârî'yi tenkit etmiş, ancak: “Anlatımı en iyi olanı yine de Buhârî'nin tahrir ettiği kanalla gelenidir” demiştir.

Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem) açık bir alanda helaya girmek isteyince Abdullah b. Mes'ûd'a kendisine üç taş getirmesini söyledi. Abdullah iki taş bulmasına rağmen üçüncü bir taş bulamadı. Onun yerine bir tezek parçası alıp Resûlullah'a (sallallahu aleyhi vesellem) getirdi. Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem) içlerinden iki taşı alıp tezeği attı ve: “*Bu pistir!*” buyurdu.

“Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem) kendisine taş getirmesini söylemesine rağmen Abdullah neden tezek getirmişti?” diye sorulacak olursa şöyle diyebiliriz: “Abdullah katılık ve sertlik yönünden tezeği taşla kıyas etmiş ve ona benzer olduğu sonucuna varmıştır. Ancak bu kıyası da zorunluluk altında yapmıştır. Zira üçüncü bir taş bulamamıştır.”

İbrâhîm b. Yûsuf da bunu babası kanalıyla rivayet ederken Ebû İshâk'ın: “Abdurrahman bana bildirdi” dediğini zikreder.

İbrâhîm, İbrâhîm b. Yûsuf b. Ebî İshâk es-Sebî'î el-Hemdânî el-Kûfî'dir. Hicri 198 yılında vefat etmiştir.

İbrâhîm'in babası, Yûsuf b. Ebî İshâk el-Kûfî'dir. Halife Ebû Câfer el-Mansûr zamanında veya hicri 157 yılında vefat etmiştir.

Buhârî bu ta'liki (muallak rivayeti), Ebû İshâk'ın bu hadisi rivayet ederken tedlis yaptığını söyleyenlere cevap olarak zikretmiştir.

Tahâvî, “Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem) iki taşı alıp tezeği attı” ifadesine dayanarak istincada üç taşın şart olmadığını söylemiştir. Zira şart olsaydı attığı tezeğin yerine başka bir taş getirmesini söylerdi. Mâlik, Ebû Hanîfe ve Dâvud ez-Zâhirî'nin de görüşü böyledir.

Ancak Ahmed *Müsned*'de, ravileri güvenilir olan bir isnâdla bu hadisi İbn Mes'ûd'dan rivayet ederken Resûlullah'ın (sallallahu aleyhi vesellem) iki taşı alıp tezeği attığını ve İbn Mes'ûd'a: “*Bu pistir! Yerine bana taş getir*” buyurduğunu zikreder.

Ya da Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem) iki taştan birinin her iki ucunu da kullanmış ve üçüncü taşta gerek kalmamıştır. Zira üç taş olmasından maksat

üç defa silmedir. Bir taşın her iki ucunu kullanmak da iki taş yerini tutacağı için maksat hasıl olmuş demektir. Üç yüzü olan tek bir taşla bile bu maksat hasıl olabilir.

۲۲ - بَابُ الْوُضُوءِ مَرَّةً مَرَّةً

22- ABDESTTE UZUVLARIN BİRER DEFA YIKANMASI

۱۵۷ - حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ يُوسُفَ قَالَ حَدَّثَنَا سُفْيَانُ عَنْ زَيْدِ بْنِ أَسْلَمَ عَنْ عَطَاءِ بْنِ يَسَارٍ عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ قَالَ تَوَضَّأَ النَّبِيُّ ﷺ مَرَّةً مَرَّةً .

157- “Muhammed b. Yûsuf — Süfyân — Zeyd b. Eslem — Atâ b. Yesâr” isnâdıyla İbn Abbâs şöyle demiştir: “Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem) abdestte uzuvlarını birer defa yıkadı.”

Muhammed, Muhammed b. Yûsuf el-Bîkendî veya el-Firyâbî’dir.

Süfyân, Süfyân b. Uyeyne veya es-Sevrî’dir. İbn Hacer ve Birmavî, bir önceki Muhammed’in Muhammed b. Yûsuf el-Firyâbî, buradaki Süfyân’ın da Süfyân es-Sevrî olduğunu söylemişlerdir. Hangisi oldukları konusundaki tereddüt Kirmânî’ye aittir.

Zeyd, tâbiûndan Zeyd b. Eslem el-Medenî’dir.

İbn Abbâs’ın bildirdiğine göre Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem) abdest almış, abdestinde de her bir uzvunu bir defa yıkamıştır.

۲۳ - بَابُ الْوُضُوءِ مَرَّتَيْنِ مَرَّتَيْنِ

23- ABDESTTE UZUVLARIN İKİŞER DEFA YIKANMASI

۱۵۸ - حَدَّثَنَا حُسَيْنُ بْنُ عِيسَى قَالَ حَدَّثَنَا يُونُسُ بْنُ مُحَمَّدٍ قَالَ حَدَّثَنَا فُلَيْحُ بْنُ سُلَيْمَانَ عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ أَبِي بَكْرٍ بْنِ عَمْرِو بْنِ حَزْمٍ عَنْ عَبَّادِ بْنِ تَمِيمٍ عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ زَيْدٍ أَنَّ النَّبِيَّ ﷺ تَوَضَّأَ مَرَّتَيْنِ مَرَّتَيْنِ .

158- “Hüseyn b. İsa — Yûnus b. Muhammed — Fuleyh b. Süleymân — Abdullah b. Ebî Bekr b. Amr b. Hazm — Abbâd b. Temîm” isnâdıyla

Abdullah b. Zeyd şöyle demiştir: “Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem) abdestte uzuvlarını ikişer defa yıkadı.”

Hüseyn, Hüseyn b. İsa b. Humrân et-Tâî el-Kavmesî ed-Dâmiğânî el-Bestânî'dir. Hicri 247 yılında Nisabur'da vefat etmiştir.

Yûnus, muallim, müeddib ve müezzin Yûnus b. Muhammed b. Müslim el-Bağdâdî'dir. Hicri 207 veya 208 yılında vefat etmiştir.

Fuleyh b. Süleymân, Abdulmelik b. Süleymân b. Ebi'l-Muğîre el-Huzâî'dir. Fuleyh lakabıyla tanınmıştır.

Abdullah, tâbiûndan Abdullah b. Ebî Bekr b. Amr b. Hazm el-Medenî el-Ensârî'dir. Hicri 135 yılında vefat etmiştir.

Abbâd, Abbâd b. Temîm b. Yezîd el-Ensârî'dir. Sahabeden olup olmadığı konusunda ihtilaf vardır.

Abdullah b. Zeyd, ezan konusundaki rüyayı gören Abdullah b. Zeyd b. Abdirabbih'tir.

Abdullah b. Zeyd'in bildirdiğine göre Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem) abdest almış, abdestinde de her bir uzvunu ikişer defa yıkamıştır.

٢٤ - باب الوُضوءِ ثَلَاثًا ثَلَاثًا

24- ABDESTTE UZUVLARIN ÜÇER DEFA YIKANMASI

١٥٩ - حَدَّثَنَا عَبْدُ الْعَزِيزِ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ الْأَوْنَسِيُّ قَالَ حَدَّثَنِي إِبْرَاهِيمُ بْنُ سَعْدٍ عَنِ ابْنِ شِهَابٍ أَنَّ عَطَاءَ بْنَ يَزِيدَ أَخْبَرَهُ أَنَّ حُمْرَانَ مَوْلَى عُثْمَانَ أَخْبَرَهُ أَنَّهُ رَأَى عُثْمَانَ بْنَ عَفَّانَ دَعَا بِإِنَاءٍ ، فَأَفْرَغَ عَلَى كَفِّهِ ثَلَاثَ مِرَارٍ فَغَسَلَهُمَا ، ثُمَّ أَدْخَلَ يَمِينَهُ فِي الْإِنَاءِ فَمَضْمَضَ ، وَاسْتَنْشَقَ ، ثُمَّ غَسَلَ وَجْهَهُ ثَلَاثًا ، وَيَدَيْهِ إِلَى الْمِرْفَقَيْنِ ثَلَاثَ مِرَارٍ ، ثُمَّ مَسَحَ بِرَأْسِهِ ، ثُمَّ غَسَلَ رِجْلَيْهِ ثَلَاثَ مِرَارٍ إِلَى الْكَعْبَيْنِ ، ثُمَّ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ « مَنْ تَوَضَّأَ نَحْوَ وُضُوءِي هَذَا ، ثُمَّ صَلَّى رَكْعَتَيْنِ ، لَا يُحَدِّثُ فِيهِمَا نَفْسَهُ ، غُفِرَ لَهُ مَا تَقَدَّمَ مِنْ ذَنْبِهِ » أَطْرَافَهُ

159- “Abdulazîz b. Abdillâh el-Uveysî – İbrâhîm b. Sa’d – İbn Şihâb – Atâ b. Yezîd” isnâdıyla Osmân b. Affân’ın azatlısı Humrân şöyle demiştir: Bir gün Osman b. Affân’ın abdest için su istediğini gördüm. İlk önce avuçlarına üç defa su döküp onları yıkadı. Sonra sağ elini kabin içine soktu ve aldığı suyla ağzını ve burnunu temizledi. Sonra yüzünü üç defa yıkadı. Sonra kollarını dirseklere kadar üçer defa yıkadı. Sonra başını meshetti. Sonra ayaklarını topuklara kadar üçer defa yıkadı. Bitirdikten sonra da şöyle dedi: “Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem): «Benim şimdi aldığım abdestin benzerini alıp da vesvesesiz bir şekilde iki rekat namaz kılan kişinin geçmiş günahları bağışlanır» buyurdu.”¹

İbrâhîm b. Sa’d, Abdurrahman b. Avf’ın torunudur.

İbn Şihâb, Muhammed b. Müslim ez-Zührî’dir.

Humrân, Hz. Osmân’ın azatlısı Humrân b. Ebân b. Hâlid’dir. Hicri 75 yılında vefat etmiştir.

Humrân, Hz. Osmân’ın su istetip abdest almasına şahit oldu. Hz. Osmân, müminlerin emiri Osmân b. Affân b. Ebi’l-Âs b. Umeyye’dir. Zu’n-Nûeyn lakaplıdır. Resûlullah’ın (sallallahu aleyhi vesellem) iki kızıyla evlenebilen tek kişidir. Hicri 35 yılında, Zilhicce ayının 18’inde bir Cuma günü vefat etmiştir.

Hz. Osmân getirilen sudan önce avuçlarına üç defa su döktü. Hadisin zahirinden her iki eline değil de, ellerine sırasıyla su döktüğü anlaşılmaktadır. Başka bir rivayette sağ eliyle sol eline su döküp sonrasında yıkadığı zikredilir.

Ellerini su kabına sokmadan önce bu şekilde yıkadıktan sonra sağ elini kabin içine soktu. Aldığı suyla ağzını çalkalayıp yıkadı, ardından burnunu temizleyip sümkürdü. Ebû Dâvud’un rivayetinde üç defa ağzını çalkalayıp üç defa da burnunu temizlediği zikredilir.

Daha sonra üç defa yüzünü yıkadı. Yüz de uzunlamasına alt çeneden başlar, üstten başta saçın başladığı yerde biter. Enlemesine de iki kulak memesi arasındır. Yüzünden sonra kollarını parmak uçlarından dirseklere kadar, dirsekler de dahil olacak şekilde üçer defa yıkadı.

¹ Hadis ayrıca 160, 164, 1934 ve 6433’te geçmektedir. Müslim (226-229)

Daha sonra başını meshetti. Bu rivayette Hz. Osmân'ın başını kaç defa meshettiği zikredilmediği için bunu bir defa yaptığını varsayıyoruz. Ebû Hanîfe, Mâlik ve Ahmed de bir defa mesh edileceğini söylemiştir. Zira mesh etmek yıkamanın hafifletilmiş halidir ve sayı olarak yıkamaya kıyas edilemez.

Ebû Dâvud'da Hz. Osmân'ın bu hadisi iki kanaldan rivayet edilir. Bunlardan birini İbn Huzeyme ve başkası sahih bulmuştur. Bu rivayetlerden birine göre Hz. Osmân başını üç defa mesh etmiştir. Rivayeten sağlam olan kişilerin rivayette yaptığı ziyade ise makbuldür. İmam Şâfiî de başın diğer uzuvlar gibi olduğunu ve üç defa mesh edileceğini söylemiştir. Ancak bu hadiste başın bir defa mesh edildiğinin zikredilmesi bir defa mesh edilmesinin de geçerli olacağını göstermek içindir.

Hz. Osmân başını mesh ettikten sonra ayaklarını topuklara kadar, topuklar da dahil olacak şekilde üçer defa yıkadı. Abdestini bitirdikten sonra da Resûlullah'ın (sallallahu aleyhi vesellem): *“Benim şimdi aldığım abdestin benzerini alıp da vesvesesiz bir şekilde iki rekat namaz kılan kişinin geçmiş günahları bağışlanır”* buyurduğunu söyledi.

Hadis başka kanallarla rivayet edilirken *“abdestin benzerini”* yerine *“abdestin aynısını”* lafzı kullanılmıştır. Örneğin Buhârî bu hadisi *Rikâk* konusu içinde *“aynısını”* lafzıyla nakletmiştir. Müslim de aynı lafızla rivayet etmiştir.

“Benzer” ile “aynı” ifadeleri hem lafız olarak, hem de mânâ olarak birbirinden farklıdır. Zira iki şeyin aynı olması, ikisini birbirinden ayıran hakikat dışında her bakımdan birbirine eşit olması demektir. Oysa iki şeyin benzer olması böylesi bir eşitliği gerektirmez.

Nevevî bu konuda şöyle der: “Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem) sözünde «aynı» demek yerine «benzer» ifadesini kullanmıştır. Zira onun aldığı abdestin aynısını kimsenin alamayacağını bilmektedir.”

Hadiste zikredilen vesveseden kasıt, Hakîm et-Tirmizî'nin namaz konusu içinde ifade ettiği gibi dünyalık olan herhangi bir şeyi akla getirip düşünmektedir. Bu durumda kişinin namazda iken âhiretiyle ilgili şeyleri veya okuduğu âyetlerin anlamını düşünmesi bunun dışında kalır. Hz. Ömer de namaz kılarken çıkaracağı ordunun düzenlemesini düşünürdü.

İbn Hacer, *el-Feth*'te şöyle der: “Bundan kasıt, kişinin kendi isteği ve çabasıyla aklına gelen ve istediği anda da kafasından çıkarıp atacağı şeylerdir.

Ancak kendi istediği dışında aklına hücum eden ve karşı koyamayacağı hatıralar ve vesveselerden dolayı kişi muaf tutulmuştur.”

Kendini tamamen namaza veren ve aklına dünyalık hiçbir şey getirmeyen kişi, tâbi ki bazı vesveselere maruz kalan kişiden daha üstün olacaktır. Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem) vesveseye bulaşsa da ondan kurtulma çabasını gösterenlere de bu bağışlanmayı garanti etmiştir. Ancak hadiste zikredilen bağışlanmayı hak edenler namazında aklını dünya meşgalelerinden uzak tutan, kalbini de Allah'ın zikrine verenlerdir.

Rivayet edildiğine göre Sa'd: “Ne zaman namaza dursam aklıma namaz dışında hiçbir şey getirmem” demiştir. Zührî de bu sözüne dayanarak: “Şayet Sa'd bu konuda kendinden emin ise Allah ona rahmet etsin! Zira böylesi bir hasletin sadece peygamberlerde olacağını düşünüyorum” demiştir.

Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem), aldığı abdestin benzerini alan, sonra da vesvesesiz bir şekilde iki rekat namaz kılan kişinin geçmiş günahlarının bağışlanacağını bildirmiştir. Bu günahlardan kasıt, büyük günahlar dışındaki küçük günahlardır. Müslim bu hadisi rivayet ederken bu açıkça dile getirilir. İbn Ebî Şeybe ise rivayet ederken “geçmiş ve gelecek günahları” lafzını kullanır.

١٦٠ - وَعَنْ إِبْرَاهِيمَ قَالَ قَالَ صَالِحُ بْنُ كَيْسَانَ قَالَ ابْنُ شِهَابٍ وَلَكِنْ عُرْوَةُ يُحَدِّثُ عَنْ حُمْرَانَ ، فَلَمَّا تَوَضَّأَ عُثْمَانُ قَالَ أَلَا أَحَدْتُكُمْ حَدِيثًا لَوْلَا آيَةُ مَا حَدَّثْتُكُمْوه ، سَمِعْتُ النَّبِيَّ ﷺ يَقُولُ « لَا يَتَوَضَّأُ رَجُلٌ فَيُحْسِنُ وُضُوءَهُ ، وَيُصَلِّي الصَّلَاةَ إِلَّا غُفِرَ لَهُ مَا بَيْنَهُ وَبَيْنَ الصَّلَاةِ حَتَّى يُصَلِّيَهَا » قَالَ عُرْوَةُ الْآيَةُ ﴿إِنَّ الَّذِينَ يَكْتُمُونَ مَا أَنزَلْنَا مِنَ الْبَيِّنَاتِ﴾

أطرافه ١٥٩ ، ١٦٤ ، ١٩٣٤ ، ٦٤٣٣ - تحفة ٩٧٩٣

160- İbrâhîm ise bunu Sâlih b. Keysân'dan rivayet ederken İbn Şihâb'ın şöyle dediğini bildirir: Urve ise bu hadisi Humrân'dan rivayet ederken Osmân'ın abdest aldıktan sonra: “Size bir hadis aktaracağım! Bir âyet olmasaydı böylesi bir hadisi size aktarmazdım. Resûlullah'ın (sallallahu aleyhi vesellem): «Kişi güzelce abdestini aldıktan sonra namaz kıldığı zaman diğer vaktin namazını kılana kadar işleyeceği günahları bağışlanır» buyurduğunu işittim” dediğini zikretmiş ve âyetin de: “İndirdiğimiz

apaçık delilleri ve hidayetini kendisi olan âyetleri insanlar için biz kitapta açıkladıktan sonra gizleyenler var ya mutlaka onlara Allah lanet eder. Lanet edebilecek olanlar da lanet ederler”¹ âyeti olduğunu söylemiştir.²

İbrâhîm, bir önceki hadiste geçen İbrâhîm b. Sa’d’dır.

İbn Şihâb’ın hocaları bu hadisi Humrân kanalıyla Osmân’dan rivayet ederken ihtilaf etmişlerdir. Hocalarından Atâ farklı bir şekilde aktarırken Urve ise başka bir şekilde nakletmiştir. Bu da bizatihi ihtilaf değil farklılıktır.

Atâ’nın rivayeti bir önceki hadiste zikredildi. Urve ise rivayet ederken Hz. Osmân’ın, bir önceki rivayette zikredildiği gibi abdestini aldıktan sonra oradakilere bir hadisi aktarmak istediğini, Allah’ın Kitâb’ındaki bir âyet olmasaydı bu hadisi onlara anlatmaya kalkışmayacağını söylemiştir.

Bu hadis de Resûlullah’ın (sallallahu aleyhi vesellem): *“Kişi güzelce abdestini aldıktan sonra namaz kıldığı zaman diğer vaktin namazını kılana kadar işleyeceği günahları bağışlanır”* buyruğudur.

Abdestini güzelce alan kişi namaz kıldıktan sonra bir diğer vaktin namazını kılıp bitirinceye veya ona başlayıncaya kadar işleyeceği küçük günahlar bağışlanır.

Urve’nin dediğine göre Hz. Osmân’ın kast ettiği âyet: *“İndirdiğimiz apaçık delilleri ve hidayetini kendisi olan âyetleri insanlar için biz kitapta açıkladıktan sonra gizleyenler var ya mutlaka onlara Allah lanet eder. Lanet edebilecek olanlar da lanet ederler”*³ âyetidir.

Âyet her ne kadar Ehl-i kitab hakkında indirilmiş olsa da tebliğe teşvik etmektedir. Hz. Osmân da buna dayanarak bu âyeti hadisi aktarmasına gerekçe göstermiştir.

Hadisin zahirinden anlıyoruz ki söz konusu bağışlanmanın gerçekleşmesi için abdesti güzelce almak yeterli değildir. Abdestin üzerine namaz kılınması da gerekmektedir.

¹ Bakara Sur. 159

² Müslim (227)

³ Bakara Sur. 159

İbn Dakîk el-İd şöyle der: “Vaad edilen sevap, zikredildiği gibi abdest alınıp ardından iki rekat namaz kılınmasıdır. İki şeyin yapılmasına vaad edilen sevap da harici bir delil olmadan bunlardan sadece birinin yapılması üzerine verilmez. Bazıları bu hadisi abdestin fazileti hakkında olduğunu söylemiştir. Oysa bir şey kendisine sevap vaad edilen şeylerden bir parça ise bunun parçası olması faziletli sayılması için yeterlidir. Bu yönüyle de abdestin faziletli olduğunu bize göstermektedir. Bu durum ayrıca bize özel sevap ile genel sevap arasındaki farkı da göstermektedir. Özel sevap abdestin zikredilen şekilde alınması ve ardından zikredildiği şekilde namazın kılınması üzerine verilir. Oysa abdest, burada zikredildiği gibi alınmasa da fazileti hasıl olur.”

Ebû Hureyre'den gelen sahih bir rivayete göre Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem): “*Kul abdest aldığı zaman günahları da dökülüp gider...*” buyurmuştur. Bu hadiste abdest sonunda kişinin günahlarından tamamen arınacağı bildirilir ve namaz zikredilmez. Bu hadis, abdestin fazileti hakkında olabilir. Ancak Müslim'de bu yönde zikredilen rivayette Resûlullah'ın (sallallahu aleyhi vesellem): “*(Abdestini aldıktan sonra namaz için) mescide yürüyüşü ve orada kılacağı namaz da nafile (fazladan sevap) olur*” buyurduğu da bildirilir. Belki de bu yöndeki hüküm kişiden kişiye değişmektedir. Zira bazıları abdest alırken o kadar şiddetli bir huşû taşır ki, sırf bu abdestinden dolayı bağışlanır. Bazıları ise abdest sonrası ancak namaz kıldıktan sonra bağışlanır.

۲۵ - بَابُ الْإِسْتِنَاةِ فِي الْوُضُوءِ

25- ABDESTTE SÜMKÜRMEK

ذَكَرَهُ عُمَرُ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ زَيْدٍ وَأَبْنُ عَبَّاسٍ - رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمْ - عَنِ النَّبِيِّ ﷺ .

Bunu Hz. Osmân, Abdullah b. Zeyd ve İbn Abbâs, Resûlullah'tan (sallallahu aleyhi vesellem) nakletmişlerdir.

Abdestte burnu yıkarken sümkmülmesini Osmân b. Affân, Abdullah b. Zeyd ve Abdullah b. Abbâs, Resûlullah'tan (sallallahu aleyhi vesellem) naklen rivayet etmişlerdir.

Osmân b. Affân'ın hadisini Buhârî, başın mesh edilmesi başlığı altında mevsûl olarak zikretmiştir. Abdullah b. Zeyd'in hadisini de ileride mevsûl

olarak zikredecektir. Abdullah b. Abbâs'ın hadisini ise “Bir Avuç Suyla Yüzü İki Elle Yıkamak” başlığı altında zikretmişti. Ancak İbn Abbâs'ın söz konusu o rivayetinde sümkürmeye yer verilmemiştir.

İbn Hacer, *el-Feth*'te şöyle der: “Buhârî o hadiste Ahmed, Ebû Dâvud ve Hâkim'in İbn Abbâs'tan mevkûf olarak «İki veya üç defa sert bir şekilde sümküürün» şeklinde rivayet edilen hadise işaret etmekle yetinmiş gibidir.”

١٦١ - حَدَّثَنَا عَبْدَانُ قَالَ أَخْبَرَنَا عَبْدُ اللَّهِ قَالَ أَخْبَرَنَا يُونُسُ عَنِ الزُّهْرِيِّ قَالَ أَخْبَرَنِي أَبُو إِدْرِيسَ أَنَّهُ سَمِعَ أَبَا هُرَيْرَةَ عَنِ النَّبِيِّ ﷺ أَنَّهُ قَالَ « مَنْ تَوَضَّأَ فَلْيَسْتَنْثِرْ ، وَمَنْ اسْتَجْمَرَ فَلْيُوتِرْ » . طرفه ١٦٢ - تحفة ١٣٥٤٧

161- “Abdân — Abdullah — Yûnus — Zührî — Ebû İdrîs” isnâdıyla Ebû Hureyre'nin bildirdiğine göre Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem) şöyle buyurmuştur: “*Abdest alan burnuna su alıp sümkürsün. Taşla taharetlenecek kişi de tekli sayıda taş kullansın.*”¹

Abdân, Abdullah b. Osmân el-Mervezî'dir.

Abdullah, Abdullah b. el-Mübârek'tir.

Yûnus, Yûnus b. Yezîd'dir.

Ebû İdrîs, tâbiûndan Âizullah b. Abdillâh el-Havlânî'dir. Muâviye'nin Dimaşk kadısıdır. Hicri 80 yılında vefat etmiştir.

Abdestte *istinsâr* yani sümküreme, burna su alıp içindekileri dışarıya çıkarıp temizlemedir. Kişi bunu yapınca hem burnundaki pislikleri temizlemiş olacak, hem de kiraatinde âyetleri daha rahat okuyup daha doğru bir şekilde telaffuz edecektir.

Buhârî'nin *Bedu'l-Halk*'ta zikrettiği rivayete göre sümküreme şeytanın burundan uzaklaştırılmasına da sebep olur. Zira Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem) bu yönde: “*Biriniz uykudan uyandığı zaman abdest alsın ve abdestinde üç defa sümkürsün. Zira şeytan geceyi burnunun içinde geçirir*” buyurmuştur.

Şeytanın burnun içinde gecelemeesi gerçek mânâda olabileceği gibi mecazi de olabilir. Zira burnun içinde bir araya gelen toz ve sıvının karışımı tam da

¹ Hadis ayrıca 162'de geçmektedir. Müslim (237, 278)

şeytana uyan bir pisliği andırmaktadır. Araplar da pis ve çirkin gördükleri şeyleri şeytan olarak nitelendirirlerdi. Ya da kişinin namaza kalkma konusunda gevşek veya tembel davranması bu şekilde dile getirilmiştir. Şeytanın burunda geceleme, kinayeden uzak gerçek mânâda da olabilir.

Şeytanın burunda geceleme, uyuyan herkes için midir yoksa sadece uyurken dua etmeyen veya âyet okumayan kişiler için mi geçerlidir? İkincisi daha muhtemel durmaktır.

Hadisin zahirinden sümkürmenin vacip olduğu anlaşılmaktadır. Bundan dolayı abdestte burna su çekmeyi vacip gören Ahmed, İshâk ve benzeri kişilerin sümkürmeyi de vacip görmeleri gerekmektedir. Hanbelî âlimlerinden İbn Kudâme'nin *el-Muğnî*'de söylediklerinden anladığımız kadarıyla sümkürmeyi de vacip olarak görmüşlerdir. Onlara göre sümkürme olmadan burun da temizlenmiş olmaz.

Aynî: "İcmâ, sümkürmenin vacip olmadığı yönündedir" demiştir. Oysa İbn Battâl'ın: "Bazı âlimler sümkürmeyi vacip görmüştür" sözü Aynî'nin iddiasını geçersiz kılmaktadır.

Sümkürme konusunda çoğunluğun görüşü mendub olduğudur. Bu konuda delilleri de Tirmizî ve Hâkim'in rivayet ettiği. Bu rivayete göre Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem) bedevi birine: "*Allah'ın emrettiği gibi abdest alan...*" buyurmuş ve onu abdest konusunda âyete yönlendirmiştir. Söz konusu âyette de burna su çekme zikredilmemiştir.

Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem), taharetlenmesini taşla yapacak olanlara da tekli taş kullanmasını emretmiştir. Bazıları buradaki *isticmâr*ı buhur yani koku kullanma olarak yorumlamıştır. Onlara göre hadisin anlamı: "Koku sürececek olan kişi, üç parça veya tekli sayıda parça alıp üzerine sürsün" şeklindedir. İbn Habîb bu yorumu İbn Amr'dan naklen zikretse de doğru değildir. İbn Abdilber de Mâlik'ten böylesi bir yorum nakletmiştir. İbn Huzeyme ise *Sahîh*'inde Mâlik'ten buna muhalif bir görüş nakleder. Hadisin zahirinden anlaşılan isticmârdan kasıt, koku sürünme değil istincada (taharetlenmede) taş kullanmadır.

۲۶ - باب الاستِجْمَارِ وَثَرَا

26- İSTINCADA TEKLİ SAYIDA TAŞ KULLANMAK

۱۶۲ - حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ يُسُفَ قَالَ أَخْبَرَنَا مَالِكٌ عَنْ أَبِي الزِّنَادِ عَنِ الْأَعْرَجِ عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ قَالَ « إِذَا تَوَضَّأَ أَحَدُكُمْ فَلْيَجْعَلْ فِي أَنْفِهِ ثَمَّ لَيْسُزْ ، وَمَنْ اسْتَجْمَرَ فَلْيُوتِرْ ، وَإِذَا اسْتَيْقَظَ أَحَدُكُمْ مِنْ نَوْمِهِ فَلْيَغْسِلْ يَدَهُ قَبْلَ أَنْ يُدْخِلَهَا فِي وَضُوئِهِ ، فَإِنْ أَحَدُكُمْ لَا يَذَرِي أَيْنَ بَاتَتْ يَدُهُ » . طرفه ۱۶۱ - تحفة ۱۳۸۲۰ ، ۱۳۸۴۰

162- “Abdullah b. Yûsuf — Mâlik — Ebu’z-Zinâd — A’rec” isnâdıyla Ebû Hureyre’nin bildirdiğine göre Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem) şöyle buyurmuştur: *“Abdest alan kişi, burnuna su çeksin, sonra da sümkürsün. Taşla taharetlenecek kişi tekli sayıda taş kullansın. Biriniz uykudan uyandığı zaman ellerini yıkamadan abdest kabına batırmasın. Zira ellerinin geceyi nerede geçirdiğini bilemez.”*

Abdullah, Abdullah b. Yûsuf et-Tinnîsî’dir.

Mâlik, Mâlik b. Enes el-Asbahî’dir.

Ebu’z-Zinâd, Abdullah b. Zekvân’dır.

A’rec, Abdurrahman b. Hürmüz’dür.

Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem) abdest alacak kişinin burnuna su çekmesini, sonra da sümküürüp burnunu temizlemesini emretmiştir. İstincada taş kullanacak olan kişinin de üç, beş, yedi gibi tekli sayıda taş kullanmasını söylemiştir.

Müslim’de geçen: *“İçinizden kimse üçten daha az sayıda taşla istinca etmesin”* hadisine göre istincada asgari taş sayısı üçtür. Şâfiî ve Ahmed bu hadise dayanarak istincada asgari üç taşı şart koşmuşlardır. Üç taşla temizlik hasıl olmuyorsa daha fazla taş kullanılmalıdır. *“Taşla istinca edecek kişi tekli sayıda taş kullansın”* hadisine göre de üçten daha fazla taş kullanımında bunun tekli sayıda yapılması müstehab görülmüştür, ancak vacip değildir. Zira Ebû Dâvud hasen bir isnâdla bu hadisi rivayet ederken: *“Yapamayan için de bir sakıncası yoktur”* eklemesini yapar. Mâliki ve Hanefîlerin yanında amaç,

temizliğin hasıl olmasıdır. Bundan dolayı temizlik hasıl olunca daha fazla taş kullanılmaz.

Resûlullah'ın (sallallahu aleyhi vesellem) bir diğer emri de, kişi uykudan uyandığı zaman ellerini yıkamadan abdest alacağı su kabına batırmamasıdır. Müslim'de gelen rivayete göre kişi ellerini kaba sokmadan önce üç defa yıkamalıdır. El yıkamayı gerektiren su miktarı da iki *kulleden* daha az olan sudur.

Bu yıkamanın gerekçesi de kişinin uyurken elleriyle nerelere dokunduğunu bilememesidir. Zira kişi uyurken yara, ter, taşla istincadan arta kalan pislik, pis olan ıslak bir yer gibi şeylere dokunup dokunmadığını bilemez. Buradan da anlıyoruz ki kişi ellerinin nerede gecelediğini bilse, örneğin ellerini bir bezle sarıp öyle yatmış olsa bu durumda ellerini yıkamadan su kabına sokması mekruh olmaz. Ancak kaba sokmadan önce az suyla da olsa yıkaması müstehabdır. Zira Resûlullah'ın (sallallahu aleyhi vesellem), uykudan uyanmış olmamasına rağmen abdest öncesi ellerini kaba sokmadan yıkadığı sâbittir. Bu durumda uyku sonrası yıkamak da tercihe şayan olacaktır.

İmam Mâlik gibileri ise bunu taabbüdi bir konu olduğunu söylemiş ve kişinin ellerinin nerede gecelediğini bilip bilmemesi arasında bir fark görmemişlerdir. Resûlullah'ın (sallallahu aleyhi vesellem), hadisteki yıkama emrini çoğunluk mendub olarak görmüştür, zira Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi vesellem) gerekçesini ellerin nerede gecelediği konusundaki şüpheye dayandırmıştır. Şüpheyi de barındıran bir emir hüküm olarak vacip sayılmaz.

İmam Ahmed ise böylesi bir yıkamayı gece yapılan uyku sonraları için vacip görmüştür. Zira hadiste geçen “geceleme” ifadesi gece uykusu için geçerlidir. Ebû Dâvud'un rivayetinde ise: “*Biriniz gece vakti kalktığı zaman...*” lafzıyla gelmiştir ve burada bunun gece uykusu olduğu daha açıktır.

Tirmizî'nin yanında da vaciptir. Ona göre bunun gerekçesi olan şüphe, gece uykusunda da, gündüz uykusunda da olabilir. Hadiste gecenin zikredilmesi uykunun genelde gece vakti olmasından dolayıdır.

Râfiî, *Şerhu Müsnedi'sh-Şâfiî*'de şöyle der: “Gece uyuyan kişinin ellerini yıkamadan kaba sokmasının kerahetinin gündüz uyuyan kişinin sokmasından daha ağır olduğu söylenebilir. Zira gece uykusu gündüz uykusundan daha ağır ve daha uzun olur. Gece uykusunda kişinin pis olan bir şeye dokunma

ihtimali de daha fazladır. Burada gerekçe uyku değil, elin pis olup olmadığı şüphesidir. Ancak kişinin ellerini yıkamadan kaba sokmasının suyun temizliğine bir zararının olmayacağı konusunda âlimlerin ittifakı vardır. İshâk, Dâvud ez-Zâhirî ve başkası ise bunun aksini düşünür.”

Bu yönde şüphe varsa bunun giderilmesi için Buveytî'nin de dediği gibi ellerin kaba sokulmadan önce üç defa yıkanması gerekir. Her abdest öncesi de istenen budur.

Hadisten anladığımıza göre abdest öncesi necaseti üç defa yıkamak müstehaptır. Zira şüphe durumunda yıkama emredilmişse, necasetin bulunduğu emin olunan durumlarda yıkamak tercihe şayan olacaktır. Hadisten çıkaracağımız başka bir şey de ibadetlerde ihtiyatlı davranmanın gerektiğidir. Bir diğer şey de hadiste muhatapların Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem) dışındaki kişiler olduğudur. Resûlullah'ın (sallallahu aleyhi vesellem): “*Biriniz uykudan uyandığı zaman...*” buyurması, uykusunun diğer Müslümanların uykusundan farklı olduğuna işaret etmektedir. Zira Resûlullah'ın (sallallahu aleyhi vesellem) gözleri uyusa da kalbi uyumaz.

Bu hadisi altı hadis imamı da tahrir etmiştir. Burada dikkat edilmesi gereken başka bir şey de Resûlullah'tan (sallallahu aleyhi vesellem) gelen hadislerin kabul edilmesi, bu yönde gereksiz itirazlarda bulunulmamasıdır. Zira bize bildirildiğine göre adamın biri bu hadisi duyunca: “Kişinin eli onun neresinde geceleyebilir ki?” demiş ve bir defa uyandığında elini dübürünün içinde bulmuştur. Bunu görünce de tövbe edip bu tutumundan vazgeçmiştir. Allah kalplerimizi böylesi şeylerden uzak ve temiz kılsın.

۲۷ - بَابُ غَسْلِ الرَّجُلَيْنِ وَلَا يَمْسَحُ عَلَى الْقَدَمَيْنِ

27- AYAKLARIN MESHEDİLMEYİP YIKANMASI

۱۶۳ - حَدَّثَنَا مُوسَى قَالَ حَدَّثَنَا أَبُو عَوَانَةَ عَنْ أَبِي بَشِيرٍ عَنْ يُونُسَ بْنِ مَاهَكَ عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عَمْرٍو قَالَ تَخَلَّفَ النَّبِيُّ ﷺ عَنَّا فِي سَفَرَةٍ سَافَرْنَاهَا ، فَأَذَرَكْنَا وَقَدْ أَرْهَقْنَا الْعَصْرَ ، فَجَعَلْنَا نَتَوَضَّأُ وَنَمْسَحُ عَلَى أَرْجُلِنَا ، فَنَادَى بِأَعْلَى صَوْتِهِ « وَيْلٌ لِلْأَعْقَابِ مِنَ النَّارِ »

مَرَّتَيْنِ أَوْ ثَلَاثًا طرفاه ۶۰، ۹۶ - تحفة ۸۹۵۴

163- “Mûsa — Ebû Avâne — Ebû Bişr — Yûsuf b. Mâhek” isnâdıyla Abdullah b. Amr şöyle demiştir: Çıktığımız bir yolculukta Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem) bizden geride kalmıştı. Bize yetiştiğinde ikinci namazı vakti girmişti ve abdest alıyorduk. Ayaklarımızı mesheder gibi yıkadığımızda Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem) yüksek sesle iki veya üç defa: “*Ateşten yana topukların vay haline!*” diye seslendi.¹

Musa, Mûsa b. İsmâil et-Tebûzekî el-Basrî’dir.

Ebû Avâne, Ebû Avâne Vaddâh b. Abdillâh el-Yeşkurî’dir. Hicri 196 yılında vefat etmiştir.

Ebû Bişr, Câfer b. Ebî Vahşiyye el-Vâsitî’dir.

Yûsuf, Yûsuf b. Mâhek el-Fârisî el-Mekkî’dir. Hicri 113 yılında vefat etmiştir.

Abdullah, Abdullah b. Amr b. el-Âs’tır.

Vedâ haccı ve kaza umresinde Mekke’den Medine’ye gidilirken Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem) Müslümanların biraz gerisinde kaldı. Öndeki Müslümanlara yetiştiğinde ikinci namazı vakti girmişti.

Müslim’in rivayetinde ise Mekke’den Medine’ye dönülürken yolda bir su kaynağına yetiştikleri, ikinci vaktinin girmesiyle de bazı Müslümanların aceleyle abdest almaya davrandıkları zikredilir.

Bu aceleyle Müslümanların ayaklarını mesheder gibi hafif bir suyla yıkadıklarını gören Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem) yüksek bir sesle iki veya üç defa: “*Ateşten yana topukların vay haline!*” diye seslendi.

Bu hadis, farz olanın ayakları yıkama değil, meshetme olduğunu iddia eden Şiilere bir cevap mahiyetindedir. Bu iddia sahipleri söz konusu âyette ayaklarla ilgili lafzı “*Erculikum*” şeklinde mecrur olarak okumuş ve zahire göre buna anlam vermişlerdir. Ancak ayaklarda farz olan yıkama değil de, mesh olsaydı Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem) ayaklarını mesh edenleri cehennem ateşiyle uyarmazdı.

Müslim’de bu yönde gelen rivayetin zahirinden, Resûlullah’ın (sallallahu aleyhi vesellem) onlara bu çıkışının sebebinin ayaklarının bir kısmını yıkamamaları

¹ Müslim (241)

olduğu anlaşılabilir. Zira orada gelen rivayette: “Yanlarına ulaştığımızda topuklarına su değmediğini ve kuru olduğunu gördük” ibaresi geçmiştir. Bu hadis Müslim’in rivayette tek kaldığı hadislerdendir. Tercih edilen rivayet ise Buhârî’nin zikrettiği ve üzerinde ittifak olan rivayettir. Müslim’in rivayeti de Buhârî’nin rivayeti ölçü alınarak yorumlanır.

Her iki rivayeti bir arada düşündüğümüzde Müslim’in rivayetinde geçen “su değmemiştii” ifadesi belki de yıkanmadığı anlamındadır. Zira Müslim’in Ebû Hureyre’den naklettiği bir rivayette: “Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem) topuklarını yıkamamış bir adam görünce...” der.

Farz olanın ayakları yıkama değil de mesh olduğunu iddia edenler de topukların mesh edilmesi gerektiğini söylemezler. Resûlullah’ın (sallallahu aleyhi vesellem), abdestinde ayaklarını yıkadığını söyleyen rivayetler tevatür derecesindedir. Resûlullah’ın (sallallahu aleyhi vesellem) uygulaması da Yüce Allah’ın bu yöndeki emrinin bir açıklaması gibidir. İbn Huzeyme’nin Amr b. Anbese’den bildirdiğine göre Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem): “*Sonra Yüce Allah’ın emrettiği gibi ayaklarını yıkar*” buyurduğu zikredilir.

Hız. Ali, İbn Abbâs ve Enes’ten ayakların meshine yönelik rivayetler gelmişse de daha sonra bundan döndükleri de sâbittir.

Bu hadis daha önce *İlim* konusu içinde zikredilmişti. Ancak orada ilk ravi Ebu’n-Nu’mân’dır. Burada ise ilk ravi Mûsa’dır. Doğrusunu da Allah bilir.

۲۸- بَابُ الْمَضْمَازَةِ فِي الْوُضُوءِ

28- ABDESTTE AĞZI YIKAMA (MAZMAZA)

قَالَ ابْنُ عَبَّاسٍ وَعَبْدُ اللَّهِ بْنُ زَيْدٍ - رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمْ - عَنِ النَّبِيِّ ﷺ .

Bunu İbn Abbâs ve Abdullah b. Zeyd, Resûlullah’tan (sallallahu aleyhi vesellem) nakletmişlerdir.

Başlık, ağız çalkalayıp yıkama olan mazmaza ile ilgilidir. Resûlullah’ın (sallallahu aleyhi vesellem) abdestinde ağızını çalkalayıp yıkadığını Abdullah b. Abbâs ve Abdullah b. Zeyd rivayet etmişlerdir. Abdullah b. Abbâs’ın rivayeti mevsûl olarak daha önce zikredilmişti. Abdullah b. Zeyd’in rivayeti ise ayakların topuklara kadar yıkanması başlığı altında gelecektir.

١٦٤ - حَدَّثَنَا أَبُو الْيَمَانِ قَالَ أَخْبَرَنَا شُعَيْبٌ عَنِ الزُّهْرِيِّ قَالَ أَخْبَرَنِي عَطَاءُ بْنُ يَزِيدَ عَنْ مُحْرَانَ مَوْلَى عُثْمَانَ بْنِ عَفَّانَ أَنَّهُ رَأَى عُثْمَانَ دَعَا بِوُضُوءٍ ، فَأَفْرَغَ عَلَى يَدَيْهِ مِنْ إِنَائِهِ ، فَغَسَلَهُمَا ثَلَاثَ مَرَّاتٍ ، ثُمَّ أَدْخَلَ يَمِينَهُ فِي الْوُضُوءِ ، ثُمَّ تَمَضَّمَ ، وَاسْتَنْشَقَ ، وَاسْتَنْشَرَّ ، ثُمَّ غَسَلَ وَجْهَهُ ثَلَاثًا وَيَدَيْهِ إِلَى الْمِرْفَقَيْنِ ثَلَاثًا ، ثُمَّ مَسَحَ بِرَأْسِهِ ، ثُمَّ غَسَلَ كُلَّ رِجْلٍ ثَلَاثًا ، ثُمَّ قَالَ رَأَيْتُ النَّبِيَّ ﷺ يَتَوَضَّأُ نَحْوَ وَضُوءِي هَذَا وَقَالَ « مَنْ تَوَضَّأَ نَحْوَ وَضُوءِي هَذَا ثُمَّ صَلَّى رَكْعَتَيْنِ ، لَا يُحَدِّثُ فِيهِمَا نَفْسَهُ ، غَفَرَ اللَّهُ لَهُ مَا تَقَدَّمَ مِنْ ذَنْبِهِ » . أطرافه ١٥٩ ، ١٦٠ ،

١٩٣٤ ، ٦٤٣٣ - تحفة ٩٧٩٤

164- "Ebu'l-Yemân — Şuayb — Zühri — Atâ b. Yezîd" isnâdıyla Osmân b. Affân'ın azatlısı Humrân anlatıyor: Bir gün Osman b. Affân'ın abdest için su istediğini gördüm. İlk önce su kabından ellerine su döküp onları üç defa yıkadı. Sonra sağ elini kabın içine soktu. Aldığı suyla ağzını çalkalayıp yıkadı ve burnuna su çekip sümkürdü. Sonra yüzünü üç defa yıkadı. Sonra kollarını dirseklere kadar üçer defa yıkadı. Sonra başını meshetti. Sonra her bir ayağını üç defa yıkadı. Sonra da şöyle dedi: "Resûlullah'ın da (sallallahu aleyhi vesellem) benim aldığım bu abdestin benzerini aldığını ve: «Benim şimdi aldığım abdestin benzerini alıp da vesvesesiz bir şekilde iki rekat namaz kılan kişinin geçmiş günahları bağışlanır» buyurdu."

Ebu'l-Yemân, Hakem b. Nâfi'dir.

Şuayb, Şuayb b. Ebî Hamza'dır.

Zühri, Muhammed b. Müslim'dir.

Humrân'ın bildirdiğine göre Hz. Osmân abdest almak için su istedi. Ellerini kaba sokmadan önce üzerlerine üç defa su döküp yıkadı. Sonra sağ elini kaba batırdı. Eliyle aldığı suyla ağzını yıkayıp temizledi. Sonra burnuna su çekip sümkürdü.

Mazmaza, ağza su verdikten sonra parmağı ağza sokup içinde dolaştırmak, bu şekilde ağzı temizledikten sonra suyu tükürmektir. Ancak Şâfiîler parmağın ağızda dolaştırılması, sonra da suyun tükürülmesini şart görmezler. Ağız temizliği parmakla yapılacaksa da bunun sağ elin parmağıyla

yapılması müstehabdır. Zira sol elle istincada pisliğe dokunulmuş olabilir. Ağzda gümüş kaplama dış varsa kaplama hareket ettirilerek altına su girmesi sağlanır.

Ebû Dâvud'un rivayetinde Hz. Osmân'ın üç defa ağzını çalkalayıp yıkadığı, üç defa da burnunu temizleyip sümkürdüğü zikredilir. Ağzın burnundan önce yıkanması da iki uzvun farklı olmasından dolayıdır. Bazılarına göre sağın sola öncelenmesi gibi ağzın da burna öncelenmesi müstehabdır.

İbn Hacer, *el-Feth*'te şöyle der: “Abdestte ağzın burundan önce temizlenmesi konusunda rivayetler ittifak halindedir. Abdest ve gusûlde ağız ve burun temizliği de sünnettir. Ahmed ise vacip olduğunu söyler.”

Nasıl yıkanmaları konusunda da farklı görüşler vardır. Bazı âlimlere göre ağız ile burun ayrı ayrı yıkanıp temizlenir. Buna göre üç defa su alınarak ağız yıkanıp temizlendikten sonra üç defa su alınarak burun temizlenip yıkanır.

Bazılarına göre de üç avuç suyla hem ağız, hem de burun yıkanıp temizlenir. Bu görüşe göre ağız ile burun birlikte yıkanır. Kişi aldığı bir avuç suyla önce ağzını çalkalayıp temizler. Ardından burnunu yıkayıp temizler. Bunu da üç defa tekrarlar.

H. Osmân bu şekilde ağzı ile burnunu yıkayıp temizledikten sonra yüzünü üç defa yıkadı. Ardından kollarını dirseklerle birlikte üçer defa yıkadı. Ardından başını meshetti. Ebû Dâvud ve İbn Huzeyme'nin rivayetlerinde başını üç defa meshettiği zikredilir. Ardından da ayaklarını üçer defa yıkadı.

H. Osmân abdestini bitirdikten sonra Resûlullah'ın da (sallallahu aleyhi vesellem) buna benzer bir şekilde abdest aldığını söyledi ve Resûlullah'tan (sallallahu aleyhi vesellem) naklen: “*Benim şimdi aldığım abdestin benzerini alıp da vesvesesiz bir şekilde iki rekat namaz kılan kişinin geçmiş günahları bağışlanır*” dedi.

H. Peygamber'in (sallallahu aleyhi vesellem) bu sözü konusunda gerekli açıklamalar daha önce yapılmıştı. Bir önceki rivayette Resûlullah'ın (sallallahu aleyhi vesellem) bu şekilde abdest aldığı zikredilmeden doğrudan sözü aktarılırken, burada H. Osmân'ın aldığı abdesti Resûlullah'ın (sallallahu aleyhi vesellem) abdestine dayandırdığı zikredilmiştir.

Bu hadisi İbn Ebî Şeybe, *Musannef* ve *Müsned*'inde “Hâlid b. Mahled — İshâk b. Hâzım — Muhammed b. Ka'b el-Kurazî” kanalıyla Osmân'ın azatlısı Humrân b. Ebân'dan şöyle bildirir: Osmân b. Affân soğuk bir gecede namaza

çıkacağından abdest için su istedi. Ben de ona su getirdim. Yüzü ve kollarını yıkarken fazla özendiğini gördüğümde: “Bu kadarı yeterli! Abdestte uzuvları güzelce yıkadın! Hava da çok soğuk” dedim. Ancak bana: “Dök!” dedi ve şöyle devam etti: “Zira Resûlullah'ın (sallallahu aleyhi vesellem): «*Kul abdestinde uzuvları güzelce yıkadığı zaman Yüce Allah onun geçmiş ve gelecek günahlarını bağışlar*» buyurduğunu işittim.”

İbn Hacer: “Bu hadisin aslı, farklı kanallarla Buhârî ve Müslim’de vardır. Ancak hiçbirinde gelecek günahların bağışlanması zikredilmez” demiştir.

Hadisi Nesâî'nin hocası Ebû Bekr Ahmed b. Ali b. Saîd el-Mervezî de Hz. Osmân'dan nakletmiş, İbn Ebî Şeybe, Muhammed b. Saîd b. Yezîd et-Tüsterî gibileri de ona mutâbaat etmişlerdir. Abdurrezzâk da ondan naklen bu hadisi rivayet etmiştir.

۲۹ - بَابُ غَسْلِ الْأَعْقَابِ

29- ABDESTTE TOPUKLARI YIKAMAK

وَكَانَ ابْنُ سِيرِينَ يَغْسِلُ مَوْضِعَ الْخَاتَمِ إِذَا تَوَضَّأَ

İbn Sîrîn de abdest alırken yüzüğün altını yıkardı.

Başlık, abdest alırken ayaklarla birlikte topukların da yıkanmasıyla ilgilidir. Buhârî başlığını bu şekilde attıktan sonra yüzük yerinin yıkanması konusuna değinmiştir. Zira yüzük dar olduğu zaman altına su girmeyebilir. Bu yönde Muhammed b. Sîrîn'in abdest alırken yüzüğün altını yıkadığını zikretmiştir. İbn Sîrîn'in bu uygulamasını İbn Ebî Şeybe *Musannef*'te, Buhârî de *Târih*'te mevsûl olarak rivayet etmişlerdir. Şâfiî ve Ebû Hanîfe, yüzüğün, altına su geçecek şekilde geniş olması durumunda abdest alırken onu hareket ettirmenin gerekli olmayacağını söylemiştir. Ancak yüzük dar ise altına suyun girmesi için hareket ettirilmesi gerekmektedir.

۱۶۵ - حَدَّثَنَا آدَمُ بْنُ أَبِي إِيَاسٍ قَالَ حَدَّثَنَا شُعْبَةُ قَالَ حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ زَيَْادٍ قَالَ سَمِعْتُ

أَبَا هُرَيْرَةَ - وَكَانَ يَمُرُّ بِنَا وَالنَّاسُ يَتَوَضَّؤْنَ مِنَ الْمِطْهَرَةِ - قَالَ أَسْبِغُوا الْوُضُوءَ فَإِنَّ أَبَا

الْقَاسِمِ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ « وَثَلٌ لِلْأَعْقَابِ مِنَ النَّارِ »

165- “Âdem b. Ebî İyâs — Şu’be” isnâdıyla Muhammed b. Ziyâd şöyle demiştir: İnsanlar abdesthanede abdest alırken Ebû Hureyre yanlarına uğradı. Bir defa uğradığında: “Abdesti güzelce alın! Zira Ebu’l-Kâsım: «Ateşten yana topukların vay haline!» buyurdu” dediğini işittim.¹

Şu’be, Şu’be b. el-Haccâc’tır.

Muhammed, tâbiûndan Muhammed b. Ziyâd el-Kureşî el-Cumahî el-Medenî’dir.

Ebû Hureyre, Müslümanların abdest aldıkları abdesthaneye uğradı. Bir defasında uğradığında Müslümanlar abdest alıyordu. Onlara abdestlerini güzelce almalarını, her bir uzvu gereği gibi ve hakkıyla yıkamalarını söyledi. Resûlullah’ın da (sallallahu aleyhi vesellem) bu yönde: “Ateşten yana topukların vay haline!” buyurduğunu bildirdi.

Abdest alırken topukların da ayaklarla birlikte yıkanması gerekir. “Topuklara kadar”² âyetini müfessirler açıklarken bunun “topuklarla beraber” anlamında olduğunu söylerler.

Hâkim’in Abdullah b. el-Hâris’ten bildirdiğine göre ise Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem): “(Yıkanmayan) ayak topuklarının ve alt taraflarının (cehennemdeki) ateşten yana vay haline!” buyurmuştur. Beğavî’nin de dediğine göre bu uyarı topukları ve alt taraflarını iyice yıkamayan kişilere yapılmıştır.

Ya da bunun anlamı, topuğun yıkanmayan kısımlarının cehennem ateşinde yanacağıdır. Zira rivayetlerde zikredildiğine göre secde yerlerine ateşin dokunmaması gibi abdestle yıkanan yerlere de cehennem ateşi dokunmaz. Topukları yıkamak da vacip olmasaydı yıkamayanlara cehennem ateşi uyarısı yapılmazdı.

Bu hadis dört raviyle Resûlullah’a (sallallahu aleyhi vesellem) ulaşan hadislerdendir. Ravileri Basralı, Horasanlı ve Medinelidir.

¹ Müslim (242)

² Mâide Sur. 6

۳۰ - بَابُ غَسْلِ الرَّجُلَيْنِ فِي النَّعْلَيْنِ وَلَا يَمْسَحُ عَلَى النَّعْلَيْنِ

30- NALIN (AYAKKABI) İÇİNDEKİ AYAKLARI MESHETMEYİP YIKAMAK

Başlık, kişinin ayakkabı giymişken onu çıkarmadan ayaklarını yıkayacağı zaman ayakkabı üzerine meshetmeden ayakları pabucun içindeyken yıkamakla ilgilidir. Çünkü ayakkabı üzerine mesh etmek caiz değildir. Ebû Dâvud'da ayakkabı üzerine meshetme konusunda gelen rivayeti İbn Mehdî ve başkası zayıf bulmuştur.

“وَأَمْسَحُوا بِرُؤُوسِكُمْ وَأَرْجُلَكُمْ” âyetinin zahirine göre mesh edileceğini söyleyenlere gelince, “وارجلکم” lafzı ellerin yıkanmasına atfedilerek mansub olarak “وَأَرْجُلَكُمْ” şeklinde okunmuştur. Bu da eller gibi onların da yıkanması gerektiği anlamındadır. “وَأَرْجُلَكُمْ” şeklinde mecrur olarak okunsa bile bundan mest üzerine mesh anlaşılmaktadır. Yani kelimeyi nasb ile okumak ayakları yıkama, cerr ile okumak da mest üzerine meshetme olarak yorumlanır. Şâfiî'nin bu yönde söylediği sözden de bu anlaşılmaktadır. Ya da “وارجلکم” kelimesi hem lafız, hem de mânâ olarak “بِرُؤُوسِكُمْ” kelimesine atfedilmiştir. Yani cerr ile okunur ve ayakları meshetme anlamındadır. Ancak sonradan yıkama emri ile neshedilmiştir.

١٦٦ - حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ يُسُفَ قَالَ أَخْبَرَنَا مَالِكٌ عَنْ سَعِيدِ الْمُقْبِرِيِّ عَنْ عُبَيْدِ بْنِ جُرَيْجٍ أَنَّهُ قَالَ لِعَبْدِ اللَّهِ بْنِ عُمَرَ يَا أَبَا عَبْدِ الرَّحْمَنِ ، رَأَيْتَكَ تَصْنَعُ أَرْبَعًا لَمْ أَرِ أَحَدًا مِنْ أَصْحَابِكَ يَصْنَعُهَا قَالَ وَمَا هِيَ يَا ابْنَ جُرَيْجٍ قَالَ رَأَيْتَكَ لَا تَمْسُ مِنَ الْأَرْكَانِ إِلَّا الْيَمَانِينَ ، وَرَأَيْتَكَ تَلْبَسُ النَّعَالَ السَّيِّئَةَ ، وَرَأَيْتَكَ تَصْبُغُ بِالْصُّفْرَةِ ، وَرَأَيْتَكَ إِذَا كُنْتَ بِمَكَّةَ أَهَلَ النَّاسِ إِذَا رَأَوْا الْهَلَالَ وَلَمْ يُهَلِّ أَنْتَ حَتَّى كَانَ يَوْمَ التَّرْوِيَةِ . قَالَ عَبْدُ اللَّهِ أَمَّا الْأَرْكَانُ فَإِنِّي لَمْ أَرِ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ يَمْسُ إِلَّا الْيَمَانِينَ ، وَأَمَّا النَّعَالُ السَّيِّئَةُ فَإِنِّي رَأَيْتُ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ يَلْبَسُ النَّعْلَ الَّذِي لَيْسَ فِيهَا شَعْرٌ وَيَتَوَضَّأُ فِيهَا ، فَأَنَا أَحَبُّ أَنْ أَلْبَسَهَا ، وَأَمَّا الصُّفْرَةُ فَإِنِّي

رَأَيْتُ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ يَضْبِعُ بِهَا ، فَأَنَا أَحِبُّ أَنْ أَضْبِعَ بِهَا ، وَأَمَّا الْإِهْلَالُ فَإِنِّي لَمْ أَرِ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ يَهْلُ حَتَّى تَنْبَعِثَ بِهِ رَاحِلَتُهُ . أطرافه ١٥١٤ ، ١٥٥٢ ، ١٦٠٩ ، ٢٨٦٥ ، ٥٨٥١

- تحفة ٧٣١٦

166- “Abdullah b. Yûsuf — Mâlik” isnâdıyla Saîd el-Makburî şöyle demiştir: Ubeyd b. Cüreyc, Abdullah b. Ömer’e: “Ey Ebû Abdirrahman! Arkadaşlarından hiç kimsenin yapmadığı dört şeyi senin yaptığını gördüm” dedi. İbn Ömer: “Ey İbn Cüreyc! Bunlar nedir?” diye sorunca, İbn Cüreyc: “İki Yemânî rüknünden başkalarına dokunmuyorsun; Sibtiyye denilen pabuçlardan giyiyorsun; (giysini) sarı boya ile boyuyorsun ve Mekke’de olduğunda insanlar hilali görüp telbiyeye başlarken, sen Terviye gününe kadar telbiyeye başlamıyorsun” karşılığını verdi.

Bunun üzerine Abdullah şöyle dedi: “Rükünler konusunda, Resûlullah’ın da (sallallahu aleyhi vesellem) iki Yemânî’den başkasına dokunduğunu görmedim. Sibtiyye denilen pabuçları giymemin sebebi, Resûlullah’ın da (sallallahu aleyhi vesellem) böylesi kılsız pabuçlar giydiğini ve bunlar ayağında iken abdest aldığını görmemdir. Bundan dolayı ben de bunları giymeyi seviyorum. Sarı ile boyamama gelince, Resûlullah’ın da (sallallahu aleyhi vesellem) (giysisini) sarı ile boyadığını gördüm. Bundan dolayı ben de bununla boyamayı seviyorum. Telbiye konusunda böyle yapmam ise, Resûlullah’ın da (sallallahu aleyhi vesellem) bineği harekete geçtikten sonra telbiyeye başladığını gördüğüm içindir.”¹

Abdullah, Abdullah b. Yûsuf et-Tinnîsî’dir.

Ubeyd, Ubeyd b. Umeyr el-Medenî’dir.

Ubeyd, İbn Ömer’e dört şeyin sebebini sormuştur. Zira bu dört şeyi İbn Ömer’in arkadaşlarından kimse yapmamaktadır. Bu arkadaşlarından kasıt da, Resûlullah’ın (sallallahu aleyhi vesellem) ashâbıdır. Bunlardan bazıları İbn Ömer gibi yapıyor olsa da çoğunluğu yapmadığı için Ubeyd genelleyerek konuşmuştur.

¹ Hadis ayrıca 1514, 1552, 1609, 2865 ve 5851’de geçmektedir. Müslim (1187, 1267)

Bunlardan biri Kâbe'nin dört rûknünden sadece ikisine dokunmasıdır. Bu ikisi de Rûkn-ü Yemânî ile Hacer-i Esved'in bulunduğu rûkündür. Burada genel bir ifade kullanılarak ikisi için "Yemânî" ifadesi kullanılmıştır. Yoksa Hacer-i Esved'in bulunduğu rûknün adı Rûknü Irâkî'dir, zira o yöndedir. Genellemenin Hacer-i Esved üzerinden yapılmaması da cahilleri şüpheye düşürmemek içindir.

Bu iki rûkûn de Hz. İbrâhîm'in attığı temeller üzerindedir. Daha sonraları tavafta selamlama için tahsis edilmişlerdir. Bugün Kâbe, tamamen Hz. İbrâhîm'in attığı temeller üzerinde kalmış olsaydı tavafta her dört rûkûn de selamlanacaktı. Bundan dolayı İbnü'z-Zübeyr onları eski temeller üzerine getirince kalan ikisini de selamlamaya başlamıştır. Muâviye'nin de ikisini selamladığı zikredilir. Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin de onları selamlamıştır.

Hadisin zahirinden anladığımız da İbn Ömer'in dört rûkûn içinden sadece rûknü Yemânî denilen iki rûkne dokunduğudur. Ubeyd ise başkalarının dört rûknü de selamladığını görmüştür.

Ubeyd'in ikinci sorusu İbn Ömer'in Sibtiyye denilen ayakkabılardan giymesine yöneliktir. Sibtiyye, kılları alınmış deriden ya da karaz ve sibt ile tabaklanmış sığır derisinden, ya da tabaklanmış her türlü deriden ya da tabaklanarak yumuşatılmış deriden yapılmış pabuçlardır. Ya da Sebt denilen çarşıda imal edilen ayakkabılardır. Bu tür pabuçları genelde zengin olanlar giydiği için Ubeyd, İbn Ömer'in bunları giymesini garipsemiştir. Zira Müslümanların geneli Tâif gibi yerlerde imal edilen ve tabaklanmamış kıllı deriden yapılan ayakkabılar giyerdi.

Ubeyd'in üçüncü sorusu ise onun saçlarını veya giysilerini sarı boya ile boyamasına yöneliktir.

Dördüncüsü sorusuna gelince Zilhicce ayı hilalini gören insanlar hac veya umre için ihrama girip yüksek sesle telbiye getirmeye başlamalarına rağmen Mekke'de bulunan İbn Ömer ancak Zilhicce ayının 8. günü olan Tevriye gününde telbiyeye başlamaktaydı. Ubeyd, İbn Ömer'e bunun da sebebini sordu.

Abdullah b. Ömer, Ubeyd'in bu sorularına cevap verirken rûkûnler konusunda böyle yapmasını Resûlullah'ın da (sallallahu aleyhi vesellem) iki Yemânî'den başkasına dokunduğunu görmemesine bağladı.

Sibtıyye denilen ayakkabılar giymesi konusunda da Resûlullah'ın (sallallahu aleyhi vesellem) Sibtıyye denilen kılsız pabuçları giydiğini, bunlar ayağındayken abdest aldığını gördüğünü ve Resûlullah'ı (sallallahu aleyhi vesellem) örnek alarak onları giymeyi sevdiğini söyledi. İbn Ömer'in bu cevabı, Resûlullah'ın (sallallahu aleyhi vesellem) ayaklarını ayakkabıları içindeyken yıkadığını açık bir şekilde göstermektedir. Buhârî'nin başlığına konu ettiği bölüm de burasıdır.

Ubeyd'in sarı boya ile ilgili sorusuna da Resûlullah'ın (sallallahu aleyhi vesellem) sarı ile boyadığını gördüğünü ve ona uymak için sarıya boyamayı sevdiğini söylemiştir. Burada boyamadan kasıt giysileri boyama olabilir. Zira Ebû Dâvud'da gelen rivayete göre Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem) sarığına kadar giysilerini vers ve zafiran ile boyardı.

Boyamadan kasıt saç ve sakal boyaması da olabilir. Zira rivayetlere göre Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem) sakallarını sarıya boyardı. Sahabe ve tâbiûnun geneli de saç ve sakallarını sarıya boyardı. Kâdî İyâd boyamada kastın giysi boyaması olmasını tercih etmiştir. Resûlullah'ın (sallallahu aleyhi vesellem) sakallarını sarıya boyadığı ile ilgili hadisi de boyama değil de koku olarak sürünme olarak yorumlamıştır.

Telbiye konusuna gelince, Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem) bineği üzerine oturup binek harekete geçince telbiyeye başladılar. İbn Ömer de bu yöndeki uygulamasını Resûlullah'ın (sallallahu aleyhi vesellem) bu uygulamasına dayandırmıştır.

Telbiyeye başlamak, haccın rükünlerine başlamak demektir. Şâfiî, Mâlik ve Ahmed'e de göre de yola çıkılacağı sırada binek harekete geçince telbiyeye başlanır.

Ebû Hanîfe ise: "Kişi mikat yerinde kıldığı iki rekat namazın ardından henüz oturmuşken telbiyeye başlar. Zira Tirmizî'de gelen rivayete göre Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem) iki rekat namazı kıldıktan sonra telbiyeye başlamıştır" der.

Hasan ve başkaları ise: "En güzeli, Zilhicce ayının ilk gününden telbiyeye başlanmasıdır" demiştir.

Hadis beş raviyle Resûlullah'a (sallallahu aleyhi vesellem) ulaşan bir hadistir. Ravilerinin tümü Medinelidir. Hadiste akranların birbirinden rivayeti vardır. Zira Ubeyd ve Saîd tâbiûndan aynı tabakadandır. Buhârî bu hadisi ayrıca

Libâs, Müslim ve Ebû Dâvud ise *Hac*, Nesâî *Tahâret*, İbn Mâce de *Libâs* konusu içinde tahrir etmiştir.¹

۳۱ - باب التَّيْمُنِ فِي الْوُضُوءِ وَالْغُسْلِ

31- ABDEST VE GUSÛLDE YIKAMAYA SAĞDAN BAŞLAMAK

۱۶۷ - حَدَّثَنَا مُسَدَّدٌ قَالَ حَدَّثَنَا إِسْمَاعِيلُ قَالَ حَدَّثَنَا خَالِدٌ عَنْ حَفْصَةَ بِنْتِ سِيرِينَ عَنْ أُمِّ عَطِيَّةَ قَالَتْ قَالَ النَّبِيُّ ﷺ هُنَّ فِي غُسْلِ ابْنَتِهِ « اَبْدَأْنَ بِمِائِمِنِهَا وَمَوَاضِعِ الْوُضُوءِ مِنْهَا »
أطرافه ۱۲۵۳ ، ۱۲۵۴ ، ۱۲۵۵ ، ۱۲۵۶ ، ۱۲۵۷ ، ۱۲۵۸ ، ۱۲۵۹ ، ۱۲۶۰ ،

۱۲۶۱ ، ۱۲۶۲ ، ۱۲۶۳ تحفة ۱۸۱۲۴

167- “Müsedded — İsmâil — Hâlid — Hafsa binti Sîrîn” isnâdıyla Ümmü Atiyye şöyle demiştir: Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem) (vefat eden) kızının yıkanması sırasında bize: “Yıkamaya sağdan ve abdest uzuvlarından başlayın” buyurdu.²

Müsedded, Müsedded b. Müserhed'dir.

İsmâil, İsmâil b. Uleyye'dir.

Hâlid, Hâlid el-Hazzâ'dır.

Hafsa, Hafsa binti Sîrîn el-Ensâriyye'dir. Muhammed b. Sîrîn'in kız kardeşidir.

Ümmü Atiyye, Nuseybe binti Ka'b —veya binti'l-Hâris— el-Ensâriyye'dir. Ölüleri yıkar, hastaları tedavi ederdi. Hayber savaşında bulunmuştur.

Ümmü Atiyye'nin bildirdiğine göre Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem), kızı Zeyneb vefat ettiği zaman onu yıkayan ve kendisinin de içlerinde bulunduğu kadınlara yıkamaya sağdan ve abdestte yıkanan uzuvlardan başlamalarını söylemiştir.

¹ Müslim (2788), Ebû Dâvud (1772), Nesâî (1/80, 5/232) ve İbn Mâce (3626)

² Hadis ayrıca 1253, 1254, 1255, 1256, 1257, 1258, 1259, 1260, 1261, 1262 ve 1263'te geçmektedir. Müslim (939)

Hadis beş raviyle Resûlullah'a (sallallahu aleyhi vesellem) ulaşan bir hadistir. Ravilerinin tümü Basralıdır. İsnâdında tâbiûndan bir kadının sahabeden bir kadından rivayeti vardır.

Buhârî bu hadisi *Cenazeler* konusu içinde tam metniyle tahrir etmiştir. Hz. Âişe'nin bir sonraki rivayetini açıklama bâbında da burada uzunca hadisin sadece bir bölümüne yer vermiştir. Hadisi Müslim, Nesâî ve İbn Mâce de rivayet etmiştir.¹

١٦٨ - حَدَّثَنَا حَفْصُ بْنُ عُمَرَ قَالَ حَدَّثَنَا شُعْبَةُ قَالَ أَخْبَرَنِي أَشْعَثُ بْنُ سُلَيْمٍ قَالَ سَمِعْتُ أَبِي عَنْ مَسْرُوقٍ عَنْ عَائِشَةَ قَالَتْ كَانَ النَّبِيُّ ﷺ يُعْجِبُهُ التَّيْمُنُ فِي تَعْلِهِ وَتَرْجُلِهِ وَطُهُورِهِ وَفِي شَأْنِهِ كُلِّهِ أَطْرَافُهُ ٤٢٦ ، ٥٣٨٠ ، ٥٨٥٤ ، ٥٩٢٦ - تحفة ١٧٦٥٧

168- "Hafs b. Ömer — Şu'be — Eş'as b. Süleym — Eş'as'ın babası — Mesrûk" isnâdıyla Âişe şöyle demiştir: "Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem) ayakkabı giymede, taranmada, abdest almada ve her türlü işinde sağdan başlamayı severdi."²

Hafs, Hafs b. Ömer el-Havdî el-Basrî'dir. Hicri 225 yılında Basra'da vefat etmiştir.

Şu'be, Şu'be b. el-Haccâc'tır.

Eş'as, Eş'as b. Süleym b. el-Esved el-Muhâribî el-Kûfî'dir.

Eş'as'ın babası, Süleym b. el-Esved el-Muhâribî el-Kûfî'dir.

Mesrûk, Mesrûk b. el-Ecda' el-Kûfî'dir. Resûlullah'ın (sallallahu aleyhi vesellem) vefatından önce doğmuş ve ilk sahabileri görmüştür.

Hz. Âişe'nin bildirdiğine göre Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem) her işinde sağdan başlamayı severdi. Ayakkabılarını giyerken sağ ayaktan başlardı. Saç ve sakallarını tararken sağ taraftan başlardı. Abdest alırken önce sağ uzuvlardan başlardı.

Ebû Dâvud'un Ebû Hureyre'den bildirdiğine göre Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem): "Abdest alırken sağ uzuvlarınızdan başlayın" buyurmuştur. Kişinin

¹ Müslim (2131-2), Ebû Dâvud (3145) ve Nesâî (4/30)

² Hadis ayrıca 426, 5380, 5854 ve 5926'da geçmektedir. Müslim (268)

abdestte önce sol uzvunu yıkaması mekruhtur, ancak bu şekilde aldığı abdest geçerlidir.

Eller, yanaklar, kulaklar ise bir defada yıkandığı için bunlardan sağdan başlama söz konusu olmaz.

Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem) her konuda sağdan başlamayı severdi. Giysi veya mest giyme, mescide girme, namazda selam verme, yeme, içme, tırnakları kesme, bıyıkları kesme, koltuk altlarını temizleme, saçları tıraş etme, heladan çıkma ve benzeri konular da buna dahildir.

Helaya girme, mescidden çıkma, giysi çıkarma gibi konularda ise yine delile dayanarak önce soldan başlanır. Bu konularda solun sağa öncelenmesi eziyet veren bir şeyden kurtulma dolayısıyladır. Bu konuda genel kural değer verme, süslenme gibi konularda sağa, diğer şeylerde ise sola öncelik tanınmasıdır.

Başın tıraş edilmesi konusunda, onu eziyet veren bir şeyden kurtulma olarak görüp soldan başlanır denilemez. Zira tıraş olma bir tür süslenmedir. Başın tıraş edilmesi konusunda da rivayetlerde sâbit olduğu üzere sağdan başlanır. Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem) bu tür konularda yolculukta olsun, mukim olsun, meşgul olsun boş olsun sağdan başlamayı asla bırakmazdı.

Bu hadis sağın değerini bize göstermektedir. Altı raviyle Resûlullah'a (sallallahu aleyhi vesellem) ulaşan bir hadistir. Ravileri Basralı ve Kufelidir. İsnâdında oğlun babadan rivayeti olduğu gibi tebe-i tâbiînden Eş'as ve Şu'be, tâbiûndan de Süleym ve Mesrûk gibi aynı tabakadan olanların da birbirinden rivayeti vardır.

Buhârî hadisi ayrıca *Salât* ve *Libâs*'ta, Müslim *Tahâret*, Ebû Dâvud *Libâs*, Tirmizî *Salât*, Nesâî *Tahâret* ve İbn Mâce *Tahâret*'te tahrir etmiştir.¹

بَابُ التَّمَسِّسِ الْوُضُوءِ إِذَا حَانَ الصَّلَاةُ - 32

32- NAMAZ VAKTİ GİRİNCE ABDEST İÇİN SU ARAMAK

وَقَالَتْ عَائِشَةُ حَضَرَتِ الصُّبْحُ فَالتَّمَسَّسَ الْمَاءَ ، فَلَمْ يَوْجَدْ ، فَتَزَلَّ التَّيْمُمُ .

¹ Müslim (537), İbn Mâce (401), Ebû Dâvud (4140), Tirmizî (608) ve Nesâî (1/78, 8/185)

Âişe: “Sabah namazı vakti girince abdest için su arandı, ama bulunamadı. Bunun üzerine teyemmüm ile ilgili âyet nazil oldu” dedi.

Başlık, namaz vakti girdiğinde abdest almak için su aramakla ilgilidir. Hz. Âişe’nin de dediğine göre bir gün sabah namazı vakti girdiğinde abdest için su arandı, ancak bulunamadı. Bunun üzerine Yüce Allah teyemmüm ile ilgili âyeti indirdi. Buhârî bu hadisi de Âişe’nin kolyesinin kaybolduğu olayı anlatırken zikretmiştir.

١٦٩ - حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ يُسُفَ قَالَ أَخْبَرَنَا مَالِكٌ عَنْ إِسْحَاقَ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ أَبِي طَلْحَةَ عَنْ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ أَنَّهُ قَالَ رَأَيْتُ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ وَحَانتْ صَلَاةُ الْعَصْرِ ، فَالْتَمَسَ النَّاسُ الْوُضُوءَ فَلَمْ يَجِدُوهُ ، فَأَتَى رَسُولُ اللَّهِ ﷺ بِوُضُوءٍ ، فَوَضَعَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ فِي ذَلِكَ الْإِنَاءِ يَدَهُ ، وَأَمَرَ النَّاسَ أَنْ يَتَوَضَّعُوا مِنْهُ قَالَ فَرَأَيْتُ الْمَاءَ يَنْبُعُ مِنْ تَحْتِ أَصَابِعِهِ حَتَّى تَوَضَّعُوا مِنْ عِنْدِ آخِرِهِمْ أَطْرَافَهُ ١٩٥ ، ٢٠٠ ، ٣٥٧٢ ، ٣٥٧٣ ، ٣٥٧٤ ، ٣٥٧٥ - تحفة ٢٠١ - ١/٥٤

169- “Abdullah b. Yûsuf — Mâlik — İshâk b. Abdillâh b. Ebî Talha” isnâdıyla Enes b. Mâlik şöyle demiştir: “İkinci vakti girdiğinde insanlar abdest için su aradılar, ancak bulamadılar. Bunun üzerine Resûlullah'a (sallallahu aleyhi vesellem) abdest için su getirildi. Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem) getirilen kabın içine elini koydu ve insanların ondan abdest almasını söyledi. Suyun parmaklarının arasından fışkırdığını gördüm. Bu suyla da son kişiye kadar orada bulunanların hepsi abdest aldılar.”¹

Abdullah, Abdullah b. Yûsuf et-Tinnîsî'dir.

Mâlik, Mâlik b. Enes'tir.

İshâk, İshâk b. Abdillâh b. Ebî Talha Zeyd b. Sehl el-Ensârî'dir.

İkinci vakti girdiğinde Müslümanlar abdest almak için su aradılar, ama bulamadılar. Resûlullah'a (sallallahu aleyhi vesellem) abdest alması için bir kap su getirdiklerinde Allah Resûlü (sallallahu aleyhi vesellem) elini kabın içine koydu.

¹ Hadis ayrıca 195, 200, 3572, 3573, 3574 ve 3575'te geçmektedir. Müslim (2279)

İbnu'l-Mübârek'in rivayetinde adamın birinin bir kap içinde Resûlullah'a (sallallahu aleyhi vesellem) sadece bir kişinin abdestine yetecek kadar su getirdiği zikredilir. Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi vesellem) getirilen kabın içine elini koyduktan sonra orada bulunanların bu sudan abdest almalarını söyledi.

Mâlik'in rivayetinde bunu rivayet eden, Resûlullah'ın (sallallahu aleyhi vesellem) kabın içinde bulunan parmaklarının arasından suyun fışkırdığını gördüğünü söyler. Resûlullah'ın (sallallahu aleyhi vesellem) bu emriyle orada bulunan herkes, tek bir kişi kalmayınca kadar abdest aldı.

Bu olayla ilgili diğer açıklamalar *Peygamberliğin Alametleri* konusu içinde gelecektir. Hadisten, namaz vakti girince abdesti olmayan kişinin abdest için su aramasının müstehap olduğunu anlıyoruz. Hadis mucizeyi inkâr eden mülhidlere de bir cevap niteliğindedir. Aynı şekilde suyun az olması durumunda abdest alan kişinin elleriyle kaptan su alabileceğini çıkarıyoruz.

Hadis dört raviyle Resûlullah'a (sallallahu aleyhi vesellem) dayanan bir hadistir. Ravileri Tinnîsli, Medineli ve Basralıdır. Buhârî bu hadisi ayrıca *Peygamberlik Alametleri* konusu içinde tahrir etmiştir. Müslim ve Tirmizî *Menâkib*'de, Nesâî de *Tahâret*'te tahrir etmiştir.

۳۳ - بَابُ الْمَاءِ الَّذِي يُغَسَّلُ بِهِ شَعْرُ الْإِنْسَانِ

33- KİŞİNİN SAÇINI YIKADIĞI SUYUN HÜKMÜ

وَكَانَ عَطَاءٌ لَا يَرَى بِهِ بَأْسًا أَنْ يَتَّخِذَ مِنْهَا الْحَبِطُ وَالْحَبَالُ ، وَسُورِ الْكِلَابِ وَتَمَرَهَا فِي الْمَسْجِدِ . وَقَالَ الزُّهْرِيُّ إِذَا وَلَغَ فِي إِنَاءٍ نَبَسَ لَهُ وَضُوءٌ غَيْرُهُ يَتَوَضَّأُ بِهِ . وَقَالَ سُفْيَانُ هَذَا الْفِقْهُ بِعَيْنِهِ ، يَقُولُ اللَّهُ تَعَالَى ﴿ فَلَمْ تَجِدُوا مَاءً فَتَيَمَّمُوا ﴾ وَهَذَا مَاءٌ ، وَفِي النَّفْسِ مِنْهُ شَيْءٌ ، يَتَوَضَّأُ بِهِ وَيَتَيَمَّمُ .

Atâ, insan saçından ip ve urgan yapılmasında bir sakınca görmezdi.

Köpeklerin artığı olan su ile köpeklerin mescide girip çıkmalarının hükmü.

Zühri: "Köpek, su kabına ağzını soktuğu zaman şayet abdest alacak başka su yoksa bu sudan abdest alınır" demiştir.

Süfyân da şöyle demiştir: “Bu da (âyetten elde edilmiş) bir fıkhıdır. Zira Yüce Allah: «**Su bulamazsanız temiz toprakla teyemmüm edin**»¹ buyurur. Bu da sudur, ancak kişinin içine sinmeyebilir. Bundan dolayı bu durumda kişi bu sudan abdest alır, sonra teyemmüm eder.”

Başlık, kişinin saçını yıkadığı suyun temiz olup olmadığıyla ilgilidir. Atâ b. Ebî Rebâh kişinin saçlarından ip veya urgan yapılmasında bir sakınca görmezdi. Atâ’nın bu görüşünü Muhammed b. İshâk el-Fâkihî, *Ahbâru Mekke*’de sahih bir isnâdla mevsûl olarak zikretmiştir.

Buhârî’nin bir diğer konu başlığı da, köpeklerin artığı olan, yani onların içmesinden sonra geriye kalan suyun hükmü ile köpeklerin mescidlere girip çıkmasının hükmüdür.

Bu konuda Zührî, abdest alacak kişi için, köpeğin ağzını soktuğu, yani içtiği kaptan geriye kalan su dışında bir su yoksa ondan abdest alabileceğini söylemiştir. Zührî’nin bu sözünü Velîd b. Müslim *Musannef*’inde Evzaî’den zikretmiştir. İbn Abdilber de *Temhîd*’de sahih bir isnâdla onun bu sözünü tahrîc etti.

Süfyân es-Sevrî de Zührî’nin su konusundaki bu hükmünün Kur’ân âyetinden çıkarılan bir hüküm olduğunu söylemiş ve bunun “**Su bulamazsanız temiz toprakla teyemmüm edin**”² âyetine dayandığını ifade etmiştir. Süfyân’a göre âyette “su” ifadesi *nekra* olarak gelmiştir ve genellik ifade eder. Tahsis edilebilmesi için de başka bir delile ihtiyaç vardır. Köpeğin içmesinden arta kalan su da âyette genel olarak ifade edilen su hükmündedir. Necisliği konusunda âlimler arasında ittifak yoktur. Ancak temiz olup olmadığı net olmadığı için kişinin içine sinmeyebilir. Bundan dolayı kişi bu sudan abdestini alır. Temizliği veya necisliği konusunda ittifak olmadığı için de ibadetlerde ihtiyatlı davranmak gerektiğinden bu abdestin ardından teyemmüm eder.

¹ Nisâ Sur. 43

² Nisâ Sur. 43

۱۷۰ - حَدَّثَنَا مَالِكُ بْنُ إِسْمَاعِيلَ قَالَ حَدَّثَنَا إِسْرَائِيلُ عَنْ عَاصِمٍ عَنِ ابْنِ سِيرِينَ قَالَ قُلْتُ لِعَبِيدَةَ عِنْدَنَا مِنْ شَعْرِ النَّبِيِّ ﷺ أَصْبَنَاهُ مِنْ قَبْلِ أَنَسٍ ، أَوْ مِنْ قَبْلِ أَهْلِ أَنَسٍ فَقَالَ لَأَنْ تَكُونَ عِنْدِي شَعْرَةٌ مِنْهُ أَحَبُّ إِلَيَّ مِنَ الدُّنْيَا وَمَا فِيهَا . طرفه ۱۷۱ - تحفة ۱۴۶۵

170- “Mâlik b. İsmâil — İsrâil — Âsım” isnâdıyla İbn Sîrîn şöyle demiştir: Abîde’ye: “Yanımızda Resûlullah’ın (sallallahu aleyhi vesellem) saçlarından bir miktar bulunuyor. Bunları Enes’ten —veya Enes’in ailesinden— elde etmiştik” dediğimde: “Ondan bir kılın bende olması benim için dünya ve içindekilere daha iyidir” karşılığını verdi.

Mâlik, Mâlik b. İsmâil b. Ğassân en-Nehdî’dir. Hafız, huccet ve abid biridir. Hicri 210 yılında vefat etmiştir.

İsrâil, İsrâil b. Yûnus b. İshâk es-Sebî’î el-Hemdânî Ebû Yûsuf el-Kûfî’dir. Yedinci tabakadan güvenilir biridir. Hakkında tenkitler varsa da delilsizdir. Hicri 160’ta veya sonrasında vefat etmiştir.

Âsım, Âsım b. Süleymân el-Ahvel el-Basrî’dir. Hicri 142 yılında vefat etmiştir.

İbn Sîrîn, Muhammed b. Sîrîn’dir.

İbn Sîrîn, Abîde’ye yanlarında Resûlullah’ın (sallallahu aleyhi vesellem) saçlarından bir miktar kıl bulunduğunu, bunları da Enes’ten veya Enes’in ailesinden elde ettiğini söyledi. Muhammed b. Sîrîn’in babası Sîrîn, Enes b. Mâlik’in azatlısıydı. Enes b. Mâlik de Ebû Talha’nın üvey oğluydu. Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem) tıraş sonrası saçlarının bir kısmını Ebû Talha’ya vermişti. Bu saçlar da Ebû Talha’dan Enes’e, Enes’ten de Sîrîn’e geçmişti.

Abîde de onlardan bir kılın kendisinde bulunmasını dünya ve içindekilere tercih edeceğini söylemiştir. İsmâîlî’nin rivayetinde ise: “O kılardan bir tanesinin bende olmasını bütün altın ve gümüşlere tercih ederim” dediği zikredilir.

Hadisin başlıkla ilgisine gelince, Enes’in Resûlullah’ın (sallallahu aleyhi vesellem) saçlarını muhafaza etmesi, Abîde’nin de onlardan birini dünya ve içindekilere tercih edeceğini söylemesi saçın temiz olduğunu göstermektedir. Şayet saç temiz ise bu durumda onu yıkayan su da temiz olacaktır.

Ancak, Resûlullah'ın (sallallahu aleyhi vesellem) saçlarının normal insanların saçlarından değerli olduğu ve kimsenin saçıyla karşılaştırılmayacağı söylenip buna itiraz edilmiştir. Buna cevap olarak: “Genel olan bir hüküm, ancak bir delille tahsis edilebilir. Bu yönde de genel hükme muhalif bir delil bulunmamaktadır” diyebiliriz. Buna da itirazlar gelmiştir ve burada zikredilmesi de çok uzun yer tutacaktır.

Hadis beş raviyle sahibine ulaşan hadislerdendir. Ravileri Basralı ve Kufelidir. Hadiste tâbiînin tâbiîden rivayeti vardır.

۱۷۱ - حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ عَبْدِ الرَّحِيمِ قَالَ أَخْبَرَنَا سَعِيدُ بْنُ سُلَيْمَانَ قَالَ حَدَّثَنَا عَبَّادُ عَنْ ابْنِ عَوْنٍ عَنْ ابْنِ سِيرِينَ عَنْ أَنَسٍ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ لَمَّا حَلَقَ رَأْسَهُ كَانَ أَبُو طَلْحَةَ أَوَّلَ مَنْ أَخَذَ مِنْ شَعْرِهِ طَرَفَهُ ۱۷۰ - تحفة ۱۴۶۲

171- “Muhammed b. Abdirrahim — Saîd b. Süleymân — Abbâd — İbn Avn — İbn Sîrîn” isnâdıyla Enes şöyle demiştir: “Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem) saçlarını kestirdiği zaman onlardan ilk alan kişi Ebû Talha oldu.”¹

Muhammed, Muhammed b. Abdirrahîm Sâika el-Bağdâdî'dir.

Saîd, Saîd b. Süleymân ed-Dabbî el-Bezzâr Ebû Osmân Sa'deveyh el-Vâsitî'dir.

Abbâd, Abbâd b. el-Avvâm el-Vâsitî Ebû Sehl'dir. Hicri 185 yılında vefat etmiştir.

İbn Avn, İsmi Abdullah'tır. Tâbiûndan ve zamanının kurrâsındandır.

İbn Sîrîn, Muhammed b. Sîrîn'dir.

Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem) Veda hacı sırasında berberine saçlarını kestirdi. Orada saçlarını kesen berberin kim olduğu konusunda ihtilaf edilmiştir. Buhârî gibileri onun Ma'mer b. Abdillâh olduğunu zikreder. Bazıları ise onun Hirâş b. Umeyye olduğunu söyler. Ancak Hirâş, Resûlullah'ı (sallallahu aleyhi vesellem) Hudeybiye'de iken tıraş deden kişidir.

¹ Müslim (1305)

Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem) tıraş olunca onun saçlarından ilk alan kişi, Ebû Talha oldu. Ebû Talha, Zeyd b. Sehl b. el-Esved el-Ensârî en-Neccârî'dir. Enes'in annesi Ümmü Süleym'in kocasıdır. Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem) ile birlikte bütün savaşlara katılmıştır. Ebû Hureyre gibi hicri 70 yılında vefat etmiştir.

Bu hadis beş raviyle sahibine ulaşan hadislerdendir. Ravileri Tinnîsli ve Medinelidir. Her biri de değerli âlimlerdendir. Hadisi ayrıca Müslim, Tirmizî, Nesâî ve İbn Mâce de rivayet etmiştir. Tirmizî hadis için: "Hasen sahih" demiştir.

بَابُ إِذَا شَرِبَ الْكَلْبُ فِي إِنَاءٍ أَحَدِكُمْ فَلْيَغْسِلْهُ سَبْعًا

**"BİRİNİZİN KABINDAN KÖPEK İÇTİĞİ
ZAMAN O KABI YEDİ DEFA YIKASIN."**

۱۷۲ - حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ يُسُفَ عَنْ مَالِكٍ عَنْ أَبِي الزِّنَادِ عَنِ الْأَعْرَجِ عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ

قَالَ إِنَّ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ قَالَ « إِذَا شَرِبَ الْكَلْبُ فِي إِنَاءٍ أَحَدِكُمْ فَلْيَغْسِلْهُ سَبْعًا » تحفة

۱۳۷۹۹

172- "Abdullah b. Yûsuf — Mâlik — Ebu'z-Zinâd — A'rec" isnâdıyla Ebû Hureyre'nin bildirdiğine göre Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem) şöyle buyurmuştur: *"Birinizin kabından köpek içtiği zaman o kabı yedi defa yıkasın."*¹

Abdullah, Abdullah b. Yûsuf et-Tinnîsî'dir.

Mâlik, Mâlik b. Enes'tir.

Ebu'z-Zinâd, Abdullah b. Zekvân el-Kureşî el-Medenî'dir.

A'rec, Abdurrahman b. Hürmüz'dür.

Edinilmesine izin verilen köpeklerden olsa dahi bir köpek dilini kabın içine soktuğu zaman o kap yedi defa yıkanır. Bazıları hadiste kabın zikredilmesinden az da olsa kap dışında olan durgun suyun, köpeğin ağzını

¹ Müslim (279)

sokmasıyla necis olmayacağını söylemiştir. Ancak bu. şâz bir görüştür. Zira burada su, kap ile kayıtlı değildir ve geneldir.

Kabın içindeki katı bir madde ise köpeğin ondan yalaması durumunda değdiği kısımlar çıkarılıp atılır ve kabın yıkanması gerekmez. Ancak böylesi bir kaba salyasını bulaştırması durumunda sadece dokunduğu yer yedi defa yıkanır. Zira kabın içindeki katı bir madde ise bu durumda köpeğin içmesinden bahsedilemez.

Mâlik'in rivayetinde toprakla yıkama zikredilmemiştir. Ebû Hureyre'den gelen rivayetlerde de sadece İbn Sîrîn'in rivayetinde toprakla yıkamadan bahsedilir.

Hadiste her ne kadar *"Birinizin kabından"* denilmiş olsa da kabın illa da kişinin kendi malı olması gerekmez. Zira temizlik veya necaset kabın sahibine göre değişmez.

Hadislerde genelde köpeğin ağzını kaba sokması durumunda kabın yıkanmasından bahsedilir. Ancak köpeğin kabı yalaması, kabın içinden içmesi ve yemesi de aynı hükümdedir. Genel bir ifadeyle de köpeğin ağzını sokması ile ifade edilmiştir.

Köpeğin diğer yerlerinin kaba değmesi konusuna gelince bunlarda da hüküm aynı şekildedir. Zira köpeğin en temiz yeri olan ağzı yıkamayı gerektiriyorsa diğer yerlerinin yıkamayı gerektirmesi tercihe şayan olacaktır. Bu yöndeki diğer açıklamalar kendi konusu içinde yapılacaktır.

۱۷۳ - حَدَّثَنَا إِسْحَاقُ أَخْبَرَنَا عَبْدُ الصَّمَدِ حَدَّثَنَا عَبْدُ الرَّحْمَنِ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ دِينَارٍ سَمِعْتُ أَبِي عَنْ أَبِي صَالِحٍ عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ عَنِ النَّبِيِّ ﷺ « أَنْ رَجُلًا رَأَى كَلْبًا يَأْكُلُ الثَّرَى مِنْ الْعَطَشِ ، فَأَخَذَ الرَّجُلُ خُفَّهُ فَجَعَلَ يَغْرِفُ لَهُ بِهِ حَتَّى أَرَوَاهُ ، فَشَكَرَ اللَّهُ لَهُ فَأَدْخَلَهُ الْجَنَّةَ » أطرافه ۲۳۶۳، ۲۴۶۶، ۶۰۰۹ - تحفة ۱۲۸۲۵

173- "İshâk — Abdussamed — Abdurrahman b. Abdillâh b. Dînâr — Abdurrahman'ın babası — Ebû Sâlih" isnâdıyla Ebû Hureyre'nin bildirdiğine göre Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem) şöyle buyurmuştur: *"Adamın biri susuzluktan toprağı yalayan bir köpek gördü. Ayakkabısıyla su çıkarıp*

köpeğe içirmeye başladı ve bu şekilde susuzluğunu giderdi. Yüce Allah da buna karşılık adamı cennete soktu.”¹

İshâk, İshâk b. Mansûr b. Behrâm el-Kevsec Ebû Yâkub el-Mervezî’dir. Hicri 251 yılında vefat etmiştir.

Abdussamed, Abdussamed b. Abdilvâris’tir.

Abdurrahman, Abdurrahman b. Abdillâh b. Dînâr el-Medenî el-Adevî’dir.

Abdurrahman’ın babası, İbn Ömer’in azatlısı Abdullâh b. Dînâr’dır.

Ebû Sâlih, Zekvân ez-Zeyyât’tır.

Ebû Hureyre’nin Resûlullah’tan (sallallahu aleyhi vesellem) naklen bildirdiğine göre İsrâil oğullarından bir adam susuzluktan toprağı yalayan bir köpekle karşılaştı. Ayağından ayakkabısını çıkarıp onu su doldurdu ve susuzluğu gidene kadar ona içirdi.

Başka bir rivayette ise olay şöyle anlatılır: Adamın biri sıcak bir günde yol alırken bir kuyuyla karşılaştı. Kuyuya inip su içti ve çıktı. Çıktıktan sonra susuzluktan toprağı yiyen bir köpek gördü. Adam: “Bu köpek benim gibi susuzluktan kırılmış” dedi ve kuyuya indi. Ayakkabısını su ile doldurdu. Ayakkabıyı ağızıyla tutup kuyudan çıktı. Çıktıktan sonra da köpeğe su içirdi. Yüce Allah da bu yaptığına karşılık onu cennete soktu.

Başka bir rivayette cennete sokma yerine Yüce Allah’ın onu bağışladığı zikredilir. Bunu dinleyenler: “Ey Allah’ın Resûlü! Hayvanlara yaptığımız iyiliklere karşılık sevabımız olur mu?” diye sorunca, Allah Resûlü (sallallahu aleyhi vesellem): “*Canlı olan her bir şeye yaptığınız iyilik için sevabınız vardır*” buyurdu.

Mâlikîlerden bazıları Buhârî’nin bu başlık altında zikrettiği, köpeğe su içiren adamın hadisine dayanarak köpeğin temiz olduğunu söylemiştir. Zira adam ayakkabısıyla köpeğe su içirmesine rağmen tekrar giymiş ve o ayakkabıyla namaz da kılmıştır. Hadiste sonradan o ayakkabıyı yıkadığı da zikredilmemiştir.

Ancak belki de adam, ayakkabısıyla çıkardığı suyu bir yere döküp köpeğe öyle içirmiştir veya ayakkabısıyla içirdikten sonra onu yıkamıştır. Ayakkabısıyla içirmiş olduğunu kabul etsek bile bu, köpeği temiz görmemizi

¹ Hadis ayrıca 2363, 2466 ve 6009’da geçmektedir. Müslim uzun bir metinle (2277)

gerektirmez. Zira bizden öncekilerin şeriatında temiz olsa da bizim şeriatımızda onun temiz olduğu hükmü neshedilmiştir.

Hadis altı raviyle Resûlullah'a (sallallahu aleyhi vesellem) dayanan bir hadistir. Ravileri Mervli, Basralı ve Medinelidir. İsnâdında Abdullah b. Dînâr ve Ebû Sâlih olmak üzere iki tâbîi vardır. Buhârî bu hadisi *İçecekler*, *Mezâlim* ve *Edeb* konuları içinde de tahrir etmiş ve bu rivayetlerden bazılarında adamın İsrail oğullarından olduğunu da zikretmiştir. Müslim ve Ebû Dâvud da bu hadisi rivayet etmişlerdir.

۱۷۴ - وَقَالَ أَحْمَدُ بْنُ شَيْبٍ حَدَّثَنَا أَبِي عَنْ يُونُسَ عَنِ ابْنِ شَهَابٍ قَالَ حَدَّثَنِي هَمَزَةُ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ عَنْ أَبِيهِ قَالَ كَانَتْ الْكِلَابُ تَبُولُ وَتُقْبِلُ وَتُدْبِرُ فِي الْمَسْجِدِ فِي زَمَانِ رَسُولِ اللَّهِ ﷺ فَلَمْ يَكُونُوا يَرُشُونَ شَيْئًا مِنْ ذَلِكَ .

174- “Ahmed b. Şebîb — Ahmed’in babası — Yûnus — İbn Şihâb — Hamza b. Abdillâh” isnâdıyla Hamza’nın babası şöyle demiştir: “Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem) zamanında köpekler Mescid’in içine girip çıkardı. Bundan dolayı da su serpmezlerdi.”

Ahmed, Ahmed b. Şebîb b. Saîd Ebû Abdillâh et-Teymî el-Hanzalî el-Basrî’dir. Buhârî’nin hocalarından biridir ve hicri 200’den sonra vefat etmiştir.

Ahmed’in babası, Şebîb’dir.

Yûnus, Yûnus b. Yezîd el-Eylî’dir.

İbn Şihâb, Muhammed b. Müslim ez-Zührî’dir.

Hamza, Hamza b. Abdillâh b. Ömer b. el-Hattâb Ebû Umâre el-Kureşî el-Adevî el-Medenî’dir.

Hamza’nın babası, Abdillâh b. Ömer’dir.

Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem) zamanında köpekler Mescid-i Nebvî’ye girip çıkardı. Başka rivayetlerde köpeklerin işedikleri de zikredilir. Müslümanlar da köpeklerin Mescid’de geçtikleri yerleri temizlemek için su serpmezlerdi.

Hadiste mübalağa bâbından su dökme yerine su serpme lafzı kullanılmıştır. Köpeklerin dolaştığı yerleri yıkamak bir yana su bile serpmezlerdi anlamındadır. Bu, köpeğin artığının temiz olduğunu göstermek içindir. Zira köpek bir yerde geziyorsa mutlaka oraya salyası da bulaşacaktır.

Ancak Mescid'in temiz olduğundan yana emin olunurken köpeğin salyasının bulaşıp bulaşmadığı konusunda şüphe vardır. Emin olunan bir konuda şüphenin de herhangi bir hükmü olmaz.

Bu hadisin delâleti de daha önce geçen ve köpeğin dokunduğu kapların yıkanmasını emreden hadise aykırı değildir.

Ebû Nuaym ve Beyhakî bu hadisi Ahmed b. Şebîb kanalıyla mevsûl olarak rivayet ederlerken açık bir şekilde: "Girip işerlerdi" eklemesini yaparlar. Bu durumda hadis, köpeği temiz olarak görenlerin delili olmaktan çıkar. Zira köpeklerin sidiğinin necis olduğu konusunda ittifak vardır. Bazılarının köpeğin etinin yenilebileceğini söylemesi ise böylesi bir ittifaka hâlel getirir. Zira eti yenen bir hayvanın sidiği de necis sayılır.

İbnu'l-Münzir ise bu konuda şöyle der: "Köpekler Mescid dışında kendilerine ait olan yerde işerler, sonra Mescid'e girip çıkarlardı. Zira köpeklerin Mescid içinde işemelerine Müslümanların müdahale etmemeleri düşünülemez."

Belki de bu durum her şeyin normal şartlarda mubah olarak görüldüğü ilk zamanlara aittir. Sonradan mescidlere gereken değerin verilip temiz tutulması emri gelince bu durum değişmiş ve mescidlere kapılar yapılmaya başlanmıştır.

Hanefîler bu hadise dayanarak yere bulaşan pisliğin güneşle veya rüzgarla kuruyup yok olması durumunda yerin temiz olacağını söylemişlerdir. Ebû Dâvud da buna dayanarak konu içinde: "Kuruması Halinde Yerin Temiz Olması" başlığını atmıştır.

Hadisin ravileri Basralı, Eyleli ve Medinelidir. İsnâdında tâbiînin tâbiinden rivayeti vardır. Hadisi ayrıca Ebû Dâvud, İsmâîlî ve Ebû Nuaym tahrir etmişlerdir.

۱۷۵ - حَدَّثَنَا حَفْصُ بْنُ عُمَرَ قَالَ حَدَّثَنَا شُعْبَةُ عَنِ ابْنِ أَبِي السَّفَرِ عَنِ الشَّعْبِيِّ عَنْ عَدِيِّ بْنِ حَارِثٍ قَالَ سَأَلْتُ النَّبِيَّ ﷺ فَقَالَ « إِذَا أُرْسِلَتْ كَلْبُكَ الْمُعَلَّمُ فَقَتَلَ فَكُلْ ، وَإِذَا أَكَلَ فَلَا تَأْكُلْ ، فَإِنَّمَا أَمْسَكَهُ عَلَى نَفْسِهِ » . قُلْتُ أُرْسِلُ كَلْبِي فَأَجِدُ مَعَهُ كَلْبًا آخَرَ قَالَ « فَلَا تَأْكُلْ ، فَإِنَّمَا سَمَّيْتَ عَلَى كَلْبِكَ ، وَلَمْ تُسَمِّ عَلَى كَلْبِ آخَرَ » أطرافه ۲۰۵۴ ، ۵۴۷۵ ،

- ٩٨٦٣ تحفة - ٧٣٩٧، ٥٤٨٧، ٥٤٨٦، ٥٤٨٥، ٥٤٨٤، ٥٤٨٣، ٥٤٧٧، ٥٤٧٦

١/٥٥

175- “Hafs b. Ömer — Şu’be — İbn Ebi’s-Sefer — Şa’bî” isnâdıyla Adiy b. Hâtim şöyle demiştir: Resûlullah'a (sallallahu aleyhi vesellem) (av köpeğinin hükmünü) sorduğumda: *“Eğitilmiş köpeğini avın üzerine salıp da onu öldürürse yiyebilirsin. Ancak köpek ondan yemiştir sen yeme, zira bu durumda köpek onu kendi için yakalamış demektir”* buyurdu. Ona: “Köpeğimi saldıktan sonra yanında başka bir köpek de görüyorum” dediğimde, Allah Resûlü (sallallahu aleyhi vesellem): *“O zaman tuttuğundan yeme! Zira sen başka köpek için değil sadece kendi köpeğin için Besmele çektin”* buyurdu.¹

Hafs, Hafs b. Ömer b. el-Hâris b. Sahbere en-Nemrî el-Ezdî el-Basrî Ebû Ömer el-Havdî’dir. Hadis rivayeti için ücret almasıyla eleştirilmiştir. Hicri 225 yılında vefat etmiştir.

Şu’be, Şu’be b. el-Haccâc’tır.

İbn Ebi’s-Sefer, Abdullah Saîd b. Muhammed —veya Ahmed— el-Hemdânî el-Kûfî’dir.

Şa’bî, Âmir eş-Şa’bî’dir.

Adiy, ashâbdan Adiy b. Hâtim b. Abdillâh b. Saîd b. el-Haşrec et-Tâî’dir. Hicri 68 yılında Muhtâr zamanında Kufe’de vefat etmiştir. 180 yıl yaşadığı söylenmiştir. Buhârî’de 7 hadisi vardır.

Adiy, Resûlullah'a (sallallahu aleyhi vesellem) av köpeğinin hükmünü sorunca Allah Resûlü (sallallahu aleyhi vesellem) eğitilmiş köpeği saldıktan sonra köpek avı yakalayıp öldürmesi halinde onu yiyebileceğini, ancak köpek avdan yemiştir onu yiyemeyeceğini, zira bu durumunda köpeğin avı sahibi için değil de kendisi için yakalamış sayılacağını söyledi.

Adiy, bazen eğitilmiş köpeğini avın üzerine saldırdığını, gelince de köpeğinin yanında başka bir köpek de gördüğünü söyledi. Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem) ona böylesi bir durumda o avdan yememesini, zira köpeğini salarken sadece

¹ Hadis ayrıca 2054, 5475, 5476, 5477, 5483, 5484, 5485, 5486, 5487 ve 7397’de geçmektedir. Müslim (1929)

kendi köpeği için Besmele çektiğini, başka köpekler için Besmele çekmediğini bildirdi.

Zahirî mezhebine göre kişinin, köpeğini avın üzerine salarken Besmele çekmesi gerekir. Kişi bilerek veya bilmeyerek Besmele çekmediği zaman o avın eti kendisine helal olmaz. Hanefî ve Mâlikîlere göre ise kişi kasıtlı olarak değil de, kasıtsız bir şekilde sehven Besmele çekmediği zaman avın etini yiyebilir. Bu konuda hadisin yanında: **“Üzerine Allah adı anılmayanlardan yemeyin. Çünkü bu şekilde davranış fasıklıktır”**¹ âyetini delil olarak getirmişlerdir.

Şâfiîler ise: “Bu konudaki Besmele sünnettir. Bundan dolayı kişi Besmele’yi kasıtlı da olsa, kasıtsız da olsa çekmediği zaman et helal olur” demiştir. Ancak bu hadisin Şâfiîlerin görüşüne karşı bir delil olduğu da söylenmiştir.

Buna karşılık Şâfiîler de Buhârî’de yer alan Hz. Âişe’nin hadisiyle cevap vermişlerdir. Bu hadise göre de Hz. Âişe: “Ey Allah’ın Resûlü! Cahiliye’den henüz yeni çıkıp Müslüman olmuş birileri bize et getirdiler. Ancak keserken Allah’ın adını anıp anmadıklarını bilmiyoruz. Bu etten yiyelim mi yemeyelim mi?” diye sorunca, Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellam): **“Siz Allah’ın adını anarak yiyin”** buyurmuştur. Şayet Besmele çekmek vacip olsaydı şüphe varken o etin yenilmesi caiz olmazdı.

Âyette geçen “fasıklık” ifadesi de Allah’tan başkası adına bir şey kesme olarak açıklanmıştır. Bu âyette ikinci cümle birinci cümleye matuf değildir. Zira birinci cümle fiilî ve inşâî bir cümle iken ikinci cümle haber cümlesidir. İki cümle arasındaki atıf edatının yeri düşünülünce de ikinci cümle birinci cümlelerin cevabı olarak da görülemez. İkinci cümle durum cümlesidir ve yasağı kayıt altına almıştır. Yani fasıklığa giren şeylerden yemeyin anlamındadır. Bu yöndeki fasıklık da, Kur’ân’da Allah’tan başkası adına bir şey kesme olarak açıklanmıştır.

Yüce Allah başka bir âyette: **“Kendilerine kitap verilenlerin yiyeceği size helâldir”**² buyurur. Ehl-i kitab’dan olanların bir şeyi keserken Besmele

¹ En’âm Sur. 121

² Mâide Sur. 5

çekmedikleri de malumdur. Besmele çekilmeden kesilen bir şeyi yiyen kişinin fasık olmadığı konusunda da icmâ vardır.

Hadiste Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem), köpeğin yakaladığı avı sahibine helal kılmış, avda köpeğin ağzının değdiği yerleri yıkamasını şart koşmamıştır. Hadisin başlıkla olan ilgisi de buradadır.

Bundan dolayı da Mâlik: “Köpeğin salyası necis ise avladığı bir şey nasıl helal olabilir?” demiştir. Mâlik’in bu sözüne cevap olarak: “Hüküm koyucu olan Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem), gerekli gördüğü için köpeğin salyasının değdiği yerlerin yıkanmasını emretmiştir” denilebilir.

Hadis beş raviyle Resûlullah'a (sallallahu aleyhi vesellem) ulaşan bir hadistir. Ravileri Basralı ve Kufeli değerli ravilerdir. Buhârî bu hadisi ayrıca *Buyû'*, *Sayd* ve *Zebâih* konuları içinde tahrir etmiştir. Müslim ve İbn Mâce de tahrir etmişlerdir.

۳۴ - باب مَنْ لَمْ يَرِ الْوُضُوءَ إِلَّا مِنَ الْمَخْرَجَيْنِ ،
مِنَ الْقُبْلِ وَالذُّبْرِ لِقَوْلِهِ تَعَالَى ﴿أَوْ جَاءَ أَحَدُ مِنْكُمْ مِنَ الْغَائِطِ﴾

34- YÜCE ALLAH'IN: “Biriniz def-i hacetten gelmişse”¹
BUYRUĞUNA DAYANARAK SADECE ÖNDEN VE ARKADAN
ÇIKAN ŞEYLERDEN DOLAYI ABDESTİ GEREKLİ GÖRENLER

وَقَالَ عَطَاءٌ فِيمَنْ يَخْرُجُ مِنْ دُبْرِهِ الدُّودُ أَوْ مِنْ ذَكَرِهِ نَحْوُ الْقَمَلَةِ يُعِيدُ الْوُضُوءَ وَقَالَ جَابِرُ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ إِذَا صَحَّكَ فِي الصَّلَاةِ أَعَادَ الصَّلَاةَ ، وَلَمْ يُعِيدِ الْوُضُوءَ وَقَالَ الْحَسَنُ إِنَّ أَخَذَ مِنْ شَعْرِهِ وَأَظْفَارِهِ أَوْ خَلَعَ خُفَّيْهِ فَلَا وَضُوءَ عَلَيْهِ . وَقَالَ أَبُو هُرَيْرَةَ لَا وَضُوءَ إِلَّا مِنْ حَدِيثٍ وَيُذَكَّرُ عَنْ جَابِرٍ أَنَّ النَّبِيَّ ﷺ كَانَ فِي غَزْوَةِ ذَاتِ الرِّقَاعِ فَرَمَى رَجُلٌ بِسَهْمٍ ، فَتَرَفَهُ الدَّمُ فَكَرَعَ وَسَجَدَ ، وَمَضَى فِي صَلَاتِهِ وَقَالَ الْحَسَنُ مَا زَالَ الْمُسْلِمُونَ يُصَلُّونَ فِي جِرَاحَاتِهِمْ وَقَالَ طَاوُسٌ وَمُحَمَّدُ بْنُ عَلِيٍّ وَعَطَاءٌ وَأَهْلُ الْحِجَازِ لَيْسَ فِي الدَّمِ وَضُوءٌ

¹ Mâide Sur. 6

وَعَصَرَ ابْنُ عُمَرَ بَنَةً فَخَرَجَ مِنْهَا الدَّمُ ، وَلَمْ يَتَوَضَّأْ ، وَبَرَقَ ابْنُ أَبِي أُوْفَى دَمًا فَمَضَى فِي صَلَاتِهِ . وَقَالَ ابْنُ عُمَرَ وَالْحَسَنُ فِيمَنْ يَخْتَجِمُ لَيْسَ عَلَيْهِ إِلَّا غَسْلُ مَحَاجِهِ .

Atâ, dübüründen kurtçuk veya cinsel organından bit çıkan kişi hakkında: “Yeniden abdest alır” demiştir.

Câbir b. Abdillâh: “Kişi namazda güldüğü zaman namazını iade eder, ancak abdestini yenilemesi gerekmez” demiştir.

Hasan: “Saçlarını veya tırnaklarını kesen ya da mestlerini çıkaran kişinin yeniden abdest alması gerekmez” demiştir.

Ebû Hureyre: “Sadece hadesten (abdest bozmadan) dolayı abdest gerekir” demiştir.

Câbir’den nakledildiğine göre Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem) Zâtu’r-Rikâ gazvesinde iken namazda olan birine bir ok isabet etti. Adamdan çok kan akmasına rağmen rükû ve secdelerini yapıp namazına devam etti.

Hasan: “Öteden beri Müslümanlar yaralarıyla birlikte namazı kılarlar” demiştir.

Tâvus, Muhammed b. Ali, Atâ ve Hicazlılar: “Kan abdest yenilemeyi gerektirmez” demişlerdir.

İbn Ömer de bir sivilcesini patlattı. İçinden kan çıkmasına rağmen abdestini yenilemedi.

İbn Ebî Evfâ da namazda iken kan tükürmesine rağmen namazına devam etmiştir.

İbn Ömer ve Hasan hacamat olan kişi konusunda: “Kan aldırıldığı yerleri yıkaması dışında bir şey yapması gerekmez” demişlerdir.

Bazıları Yüce Allah’ın: “**Biriniz def-i hacetten gelmişse**”¹ buyruğuna dayanarak sadece önden ve arkadan çıkan şeylerden dolayı abdestin gerekli olduğunu söylemiştir. Önden kasıt kişinin cinsel organı, arkadan kasıt ise dübürüdür.

¹ Mâide Sur. 6

Ancak bu âyet, Buhârî'nin başlıkta zikrettiği sınırlamaya delil olamaz. Zira aynı âyette abdest veya teyemmümün kişinin ön ve arkasından bir şey çıkmasının yanında kadınlara dokunmayla da gerektiği zikredilmiştir.

Âyetteki “*Lems* (=dokunma)” ifadesini İbn Ömer el ile dokunma olarak açıklamıştır. İmam Şâfiî de buna dayanarak kadına el ile dokunmanın abdesti gerektirdiğini söylemiştir. Abdesti gerektirmesinin sebebi de bu dokunmanın kişide şehveti harekete geçirmesidir.

Hanefiler ise bu ifadede kinaye olduğunu ve ondan kastın cinsel ilişki olduğunu söylemiştir. Bu durumda âyet abdeste değil gusle delil olur.

Cevap olarak diyebiliriz ki âyetteki söz konusu lafız, sadece cinsel ilişkiye hasredilemez. Yüce Allah başka bir âyette: “**Eğer sana kâğıda yazılı bir kitap indirseydik, onlar da elleriyle ona dokunsalardı...**”¹ buyururken burada olduğu gibi “*lems*” lafzını kullanmıştır. Aynı şekilde Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem), zina itirafında bulunan Mâiz’e: “*Belki de sadece ona dokunmuşsundur*” buyururken yine “*lems*” lafzını kullanmıştır.

Atâ b. Ebî Rebâh, kişinin dübüründen kurtçuk veya cinsel organından bit ve benzeri şeylerin çıkması durumunda yeniden abdest alması gerektiğini söylemiştir. Atâ'nın bu sözünü İbn Ebî Şeybe, *Musannef*'te sahih bir isnâdla mevsûl olarak zikretmiştir.

Şâfiî, Ahmed, İshâk, Ebû Sevr, Süfyân es-Sevrî ve Evzaî de bu görüştedir. Katâde ve Mâlik ise: “Abdest yenilemesi gerekmez” demişlerdir.

Câbir b. Abdillâh, kişinin namazda duyulacak ve anlaşılabilecek şekilde gülmesi durumunda namazını yeniden kılmaması gerektiğini, ancak abdestini yenilemesi gerekmediğini söylemiştir. Câbir'in bu sözünü Saîd b. Mansûr ve Dârekutnî mevsûl olarak zikretmişlerdir.

Namazda gülme konusunda Ebû Hanîfe şöyle der: “Kişi namazda iken yanında bulunanlar tarafından duyulacak şekilde kahkaha ile gülmesi durumunda namazı da, abdesti de bozulur. Gülmesi yanındakilerin duymayacağı kadersa namazı da, abdesti de bozulmaz. Zira Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem): «*Namazda iken kahkaha ile gülen kişi abdestini de, namazını da yenilesin*» buyurmuştur.”

¹ En'âm Sur. 7

Ebû Hanîfe'nin zikrettiği hadisi İbn Adiy, *el-Kâmil*'de: “İster duyulacak şekilde isterse de tebessüm şeklinde olsun” lafzıyla rivayet etmiştir.

Buradaki ihtilaf, namazın değil abdestin bozulup bozulmadığı konusundadır.

Hasan el-Basrî, abdestli olan kişi saçlarını veya bıyıklarını veya tırnaklarını kestiği, ya da mesh ettikten sonra giydiği mestlerinden birini veya ikisini çıkardığı zaman abdestini yenilemesi gerekmediğini söylemiştir. Hasan'ın bu sözünü Saîd b. Mansûr, İbnu'l-Münzir ve İbn Ebî Şeybe mevsûl olarak zikretmişlerdir.

Bu konuda Katâde, Atâ, Tâvus, İbrâhîm en-Nehaî, Selmân ve Dâvud ez-Zâhirî de Hasan gibi düşünmektedir. Nevevî de *Şerhu'l-Mühezzebe*'de İbnu'l-Münzir gibi bu görüşü tercih etmiştir.

Bazılarına göre ise abdestliken mestleri çıkarması durumunda abdesti bozulur. Zira namazda olduğu gibi bir bölümünün bozulması tümünün bozulmasını gerektirir. Ancak mestleri çıkarmasından dolayı sadece ayaklarını yıkaması gerektiği daha makbul olan görüştür.

Ebû Hureyre de sadece hadesten (abdest bozmadan) dolayı abdestin gerektiğini söylemiştir. Hades sözlükte sonradan meydana gelen şey anlamında iken tahareti bozan şey anlamında kullanılır olmuştur. Ebû Hureyre'nin bu sözünü Kâdi İsmâil, *el-Ahkâm*'da Mücâhid kanalıyla sahih bir isnâdla mevsûl olarak zikretmiştir.

Câbir'den nakledildiğine göre Zâtu'r-Rikâ gazvesi sırasında namaz kılan Abbâd b. Bişr'e bir ok isabet etti. Aldığı bu ok isabetiyle kanı akmasına rağmen Abbâd namazını bozmayıp kılmaya devam etti. Namazı bozmaması da namazdan aldığı lezzetin, okun verdiği acıya baskın çıkmasından dolayıdır.

Câbir'in bu rivayetini İbn İshâk, *Meğâzî*'de mevsûl olarak zikretmiştir. Ahmed, Ebû Dâvud, Dârekutnî, İbn Huzeyme, İbn Hibbân ve Hâkim de İbn İshâk'tan naklen rivayet etmişlerdir.

Hadis Hanefî mezhebinden olanlara da bir cevaptır. Zira Hanefîler: “Çıkan kan akarsa abdesti bozar” demişlerdir.

Ancak namazını bozacak şekilde bedeninde veya giysisinde necis sayılan kanın bulunması burada sorun teşkil etmektedir. Belki de Abbâd'dan çıkan

kan bedenine veya giysisine bulaşmamıştır. Ya da giysisine bulaşmış, ancak giysisini çıkararak namazına devam etmiştir.

Ya da bedenine bulaşan kan namazı bozmayacak miktardadır. İbn Hacer, Birmâvî, Aynî ve başkaları bu olayı bu şekilde açıklamışlardır. Abbâd'dan akıp bedenine bulaşan kan namazını bozmayacak miktardadır. Zira fazla olsaydı kendi kanı da olsa yabancı kanı gibi sayılır ve namazını bozardı. Nevevî ise böylesi bir kanı sivilceden çıkan kan gibi sayar ve azının da çoğunun da zararının olmayacağını söyler. Zira Hz. Ömer'in, yarasından kan aktığı halde namaz kıldığı sâbittir.

Hasan el-Basrî de Müslümanların öteden beri yaralarıyla birlikte namazı kıldıklarını söylemiştir. Aynî bu konuda kendi mezhebini destekler mahiyette şöyle der: “Bundan kasıt, kanı akmayan yaralarıdır. Bunun da delili İbn Ebî Şeybe'nin *Musannef*'te Hüseyim kanalıyla Yûnus'tan yaptığı rivayettir. Zira Hüseyim'in bildirdiğine göre Hasan el-Basrî akmadığı sürece kanın abdesti bozmayacağını düşünürdü.”

Hasan'dan sahih bir isnâdla nakledilen bu söz de Hanefîlerin hasımlarına karşı delil olarak kullandıkları sözlerden biridir. Ancak Aynî'nin Hasan'dan zikrettiği söz, Buhârî'nin bu başlıkta ondan naklettiği sözle aynı değildir. Buhârî'nin Hasan'dan naklettiği söz, sahabeden ve başkalarından da nakledilen bir sözdür. Aynî'nin zikrettiği söz ise Hasan'ın kendi mezhebi ve görüşünü yansıtmaktadır.

Tâvus, Muhammed b. Ali, Atâ ve Hicazlılar: “Kan abdest yenilemeyi gerektirmez” demişlerdir.

Tâvus'un ismi Zekvân b. Keysân el-Yemânî el-Himyerî'dir. Büyük âlimlerden biridir. Onun bu yöndeki sözünü İbn Ebî Şeybe sahih bir isnâdla Ubeydullah b. Mûsa b. Hanzale kanalıyla Tâvus'tan nakletmiştir.

Muhammed b. Ali, Muhammed b. Ali b. el-Hüseyn b. Ali b. Ebî Tâlib el-Hâşimî el-Medenî et-Tâbiî'dir. Künyesi Ebû Câfer'dir. el-Bâkır olarak bilinir. Onun da bu yöndeki sözünü Ebû Bîşr Semuveyh *Fevâid*'de A'meş kanalıyla nakletmiştir.

Atâ, Atâ b. Ebî Rebâh'tır. Atâ'nın bu yöndeki sözünü de Abdurrezzâk ve İbn Cüreyc mevsûl olarak nakletmişlerdir.

Hicazlılardan kasıt da, Saîd b. Cübeyr, Saîd b. el-Müseyyeb, Fukahâ-i seb'a, Mâlik, Şâfiî ve benzerleridir. Burada genelin özele atfedilmesi vardır. Zira Tâvus, Muhammed b. Ali ve Atâ da Hicazlıdır.

Tâvus, Muhammed b. Ali, Atâ ve Hicazlılar, Ebû Hanîfe'nin aksine aksa da, akmasa da kanın abdesti bozmayacağını söylemişlerdir. Ebû Hanîfe ise Dârekutnî'nin de tahrîc etmiş olduğu hadisine dayanarak akması durumunda kanın abdesti gerektireceğini söylemiştir.

İbn Ömer, yüzünde çıkan bir sivilceyi patlamış, içinden çıkan kanı parmaklarıyla kazıyıp atmış ve abdestini tazelemeden namazını kılmıştır. Bunu da İbn Ebî Şeybe sahih bir isnâdla mevsûl olarak nakletmiştir.

İbn Ebî Evfâ da namazda iken kan tükürmesine rağmen namazına devam etmiştir. İbn Ebî Evfâ, sahabeden Abdullah b. Ebî Evfâ'dır. Babası Abdullah da sahabedendir. İbn Ebî Evfâ, Kufe'de sahabeden en son vefat eden kişidir. Hicri 87 yılında Kufe'de vefat etmiştir. Vefatından önce de gözlerini kaybetmiştir. Ebû Hanîfe henüz yedi yaşındayken onu görmüştür. Bunu da Süfyân es-Sevrî *Câmi'*de Atâ b. es-Sâib'den mevsûl olarak nakletmiştir. Zira Süfyân, Atâ'yı henüz merviyatını karıştırmaya başlamadan önce dinlemiştir.

İbn Ömer ve Hasan el-Basrî, hacamat olan kişi konusunda abdestini yenilemesi gerekmediğini, sadece kan aldırıldığı yerleri yıkamasının yeterli olacağını söylemişlerdir.

İbn Ömer'in sözünü Şâfiî ve İbn Ebî Şeybe mevsûl olarak: "İbn Ömer hacamat olduğu zaman kan aldırıldığı yerleri yıkamakla yetinirdi" lafzıyla nakletmişlerdir.

Hasan el-Basrî'nin sözünü ise İbn Ebî Şeybe şöyle nakleder: "Hasan'a hacamat olan kişinin yapması gereken şey sorulunca: «Kan aldırıldığı yerleri yıkar» demiştir."

۱۷۶ - حَدَّثَنَا آدَمُ بْنُ أَبِي إِيَاسٍ قَالَ حَدَّثَنَا ابْنُ أَبِي ذَنْبٍ عَنْ سَعِيدِ الْمُقْبِرِيِّ عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ قَالَ قَالَ النَّبِيُّ ﷺ « لَا يَزَالُ الْعَبْدُ فِي صَلَاةٍ مَا كَانَ فِي الْمَسْجِدِ يَنْتَظِرُ الصَّلَاةَ ، مَا لَمْ يُحْدِثْ » فَقَالَ رَجُلٌ أَعْجَمِيٌّ مَا الْحَدَّثُ يَا أَبَا هُرَيْرَةَ قَالَ الصَّوْتُ يَعْنِي الضَّرْطَةَ

أطرافه ٤٤٥، ٤٧٧، ٦٤٧، ٦٤٨، ٦٥٩، ٢١١٩، ٣٢٢٩، ٤٧١٧ - تحفة ١٣٠٢٦

176- “Âdem b. Ebî İyâs — İbn Ebî Zî'b — Saîd el-Makburî” isnâdıyla Ebû Hureyre şöyle demiştir: “Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem): «*Kişi mescidde namazı beklediğinde, kendisinde hades meydana gelmediği (abdesti bozulmadığı) sürece namazda sayılır*» buyurdu.”

Acemden bir adam: “Ey Ebû Hureyre! Hades nedir?” diye sorunca, Ebû Hureyre: “Sesli yellenmedir” dedi.¹

İbn Ebî Zî'b, Muhammed b. Abdurrahman b. el-Muğîre b. el-Hâris b. Ebî Zî'b'dir. Ebû Zî'b'in ismi de Hişâm'dır.

Ebû Hureyre'nin bildirdiğine göre Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem), mescidde namazı bekleyen kişinin, kendisinde hades meydana gelmediği yani abdesti bozulmadığı sürece namazda sayılacağını söylemiştir. Burada namazda sayılması mecazidir ve bundan kasıt abdesti bozulmadan namazı beklediği sürece namazdaymış gibi sevap alacağıdır.

Ebû Hureyre bunu aktarınca orada bulunan Arap olmayan bir adam hadesin ne olduğunu sordu. Burada Acemden adamdan kasıt, Arap da olsa iyi konuşamayan, kendini iyice ifade edemeyen adamdır. Ebû Hureyre adamın bu sorusuna karşılık hadesin sesli yellenme yani osurma olduğunu söylemiştir. Ebû Dâvud ve başkası: “*Abdesti gerektiren osurma veya yellenmedir*” şeklinde rivayet etmiştir. Ebû Hureyre de bu cevabında hadesin, osurma ve yellenme olduğunu söylemiş gibidir.

Hades, kişinin önü ile arkasından çıkan şeyler ile başka yerlerinden çıkan şeyleri içine alan ve sesli yellenmeden daha genel bir ifadedir. Ebû Hureyre'nin cevabında sadece ikisini zikretmesi genelde mescidde kişiden çıkan şeylerin bunlar olmasından dolayıdır. Belki de soru, özel olarak namazda kişide hasıl olabilecek hades hakkında gelmiş ve cevabında sadece bu ikisini zikretmekle yetinilmiştir.

Hadis dört raviyle Resûlullah'a (sallallahu aleyhi vesellem) ulaşan bir hadistir. Âdem dışında diğer ravileri Medinelidir.

¹ Hadis ayrıca 6954'te geçmektedir. Müslim (362, 272, 649)

۱۷۷ - حَدَّثَنَا أَبُو الْوَلِيدِ قَالَ حَدَّثَنَا ابْنُ عُيَيْنَةَ عَنِ الزُّهْرِيِّ عَنْ عَبَّادِ بْنِ تَمِيمٍ عَنْ عَمِّهِ
عَنِ النَّبِيِّ ﷺ قَالَ « لَا يَنْصَرِفُ حَتَّى يَسْمَعَ صَوْتًا أَوْ يَجِدَ رِيحًا » طرفاه ۱۳۷، ۲۰۵۶ -
تحفة ۵۲۹۹

177- “Ebu'l-Velîd — İbn Uyeyne — Zührî — Abbâd b. Temîm” isnâdıyla Abbâd'ın amcasının bildirdiğine göre Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem): “Kişi ses duymadıkça veya koku almadıkça namazını bırakmasın” buyurmuştur.

Ebu'l-Velîd, Hişâm b. Abdilmelik et-Tayâlisî'dir.

İbn Uyeyne, Süfyân b. Uyeyne'dir.

Zührî, Muhammed b. Müslim'dir.

Abbâd, Abbâd b. Temîm b. Yezîd el-Ensârî el-Medenî'dir.

Abbâd'ın amcası, Abdullah b. Zeyd b. Âsım el-Ensârî el-Mâzinî'dir.

Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem) namazda olup da abdestinin bozulup bozulmadığı konusunda şüpheye düşen kişinin ses duymadıkça veya koku almadıkça namazı bırakmamasını söylemiştir.

Hadis daha önce “Bozulduğundan Emin Olunmadıktan Sonra Şüphe Üzerine Abdest Alınmaz” başlığı altında¹ “Ali — Süfyân — Zührî — Saîd b. el-Müseyyeb ve Abbâd b. Temîm” isnâdıyla Abbâd'ın amcasından naklen şöyle gelmişti: “Resûlullah'a (sallallahu aleyhi vesellem) namazında abdestinin bozulduğuna dair şüpheye düşen kişinin durumunu sorduğumda, Allah Resûlü (sallallahu aleyhi vesellem): «*Ses duymadıkça veya koku almadıkça namazını bırakmasın*» buyurdu.”

Buhârî burada sadece başlığıyla ilgili olan cevap kısmını zikretmiştir.

Hadis beş raviyle Resûlullah'a (sallallahu aleyhi vesellem) ulaşan bir hadistir. Ravileri Basralı, Kufeli ve Medineli değerli ravilerdir. Buhârî bu hadisi ayrıca *Tahâret* ile *Buyû'* konuları içinde tahrir etmiştir. Müslim, Ebû Dâvud ve Nesâî de *Tahâret* konuları içinde tahrir etmişlerdir.

¹ Bakın hadis no. 137. Müslim (361)

١٧٨ - حَدَّثَنَا قُتَيْبَةُ بْنُ سَعِيدٍ قَالَ حَدَّثَنَا جَرِيرٌ عَنِ الْأَعْمَشِ عَنْ مُنْذِرِ أَبِي يَعْلَى
الثَّوْرِيِّ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ الْحَنَفِيَّةِ قَالَ قَالَ عَلِيٌّ كُنْتُ رَجُلًا مَذَّاءً ، فَاسْتَحْيَيْتُ أَنْ أَسْأَلَ رَسُولَ
اللَّهِ ﷺ فَأَمَرْتُ الْمُقَدَّادَ بْنَ الْأَسْوَدِ فَسَأَلَهُ فَقَالَ « فِيهِ الْوُضُوءُ » وَرَوَاهُ شُعْبَةُ عَنِ
الْأَعْمَشِ . طرفاه ١٣٢ ، ٢٦٩ - تحفة ١٠٢٦٤

178- “Kuteybe — Cerîr — A’miş — Münzir Ebû Ya’lâ es-Sevrî — Muhammed b. el-Hanefiyye” isnâdıyla Hz. Ali şöyle demiştir: Mezisi çokça gelen birisiydim. Bunu Resûlullah'a (sallallahu aleyhi vesellem) sormaya utandığımdan Mikdâd b. el-Esved'e bunun hükmünü Resûlullah'a (sallallahu aleyhi vesellem) sormasını istedim. Mikdâd sorunca Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem): “*Abdesti gerektirir*” buyurdu.¹

Şu’be de bunu A’miş’ten rivayet etmiştir.

Kuteybe, Kuteybe b. Saîd’dir.

Cerîr, Cerîr b. Abdilhamîd’dir.

A’miş, Süleymân b. Mihrân’dır.

Münzir, Münzir Ebû Ya’lâ es-Sevrî el-Kûfî’dir.

Hz. Ali mezisi çokça gelen biriydi. Bunun hükmünü kendisi Resûlullah'a (sallallahu aleyhi vesellem) sormaya utandığından Mikdâd’ın sormasını istedi.

Mikdâd, Mikdâd b. el-Esved’dir. Esved onun öz babası değildir. Onu evlatlık almış veya onu yetiştirmiş veya onunla anlaşmalı olmuş veya onun annesiyle evlenmiş olduğu için Esved’e nisbet edilmiştir.

Mikdâd, Resûlullah'a (sallallahu aleyhi vesellem) mezinin hükmünü sorunca Allah Resûlü (sallallahu aleyhi vesellem) mezi için gusûl değil, abdest gerektiğini söylemiştir.

Bu hadisi Şu’be b. el-Haccâc da A’miş’ten rivayet etmiştir. Şu’be’nin bu rivayeti de ilim konusunun sonlarına doğru zikredilmişti. Gusûl konusu içinde inşâallah tekrar gelecektir. Buhârî’nin hadisi burada zikretmesinin sebebi, mezinin de abdesti gerektirdiğini ifade etmek içindir. Zira mezi de kişinin önünden çıkan bir şeydir.

¹ Müslim (343, 345)

۱۷۹ - حَدَّثَنَا سَعْدُ بْنُ حَفْصٍ حَدَّثَنَا شَيْبَانُ عَنْ يَحْيَى عَنْ أَبِي سَلَمَةَ أَنَّ عَطَاءَ بْنَ يَسَارٍ أَخْبَرَهُ أَنَّ زَيْدَ بْنَ خَالِدٍ أَخْبَرَهُ أَنَّهُ سَأَلَ عُثْمَانَ بْنَ عَفَّانَ - رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ - قُلْتُ أَرَأَيْتَ إِذَا جَامَعَ فَلَمْ يُمْنِ قَالَ عُثْمَانُ يَتَوَضَّأُ كَمَا يَتَوَضَّأُ لِلصَّلَاةِ ، وَيَغْسِلُ ذَكَرَهُ قَالَ عُثْمَانُ سَمِعْتُهُ مِنْ رَسُولِ اللَّهِ ﷺ . فَسَأَلْتُ عَنْ ذَلِكَ عَلِيًّا ، وَالزُّبَيْرَ ، وَطَلْحَةَ ، وَأُبَيَّ بْنَ كَعْبٍ - رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمْ - فَأَمَرُوهُ بِذَلِكَ . طرفه ۲۹۲ - تحفة ۹۸۰۱ ، ۱۰۰۹۸ ، ۳۶۲۱ ، ۴۹۹۷ ، ۳۴۷۷

179- “Sa’d b. Hafs — Şeybân — Yahya — Ebû Seleme — Atâ b. Yesâr” isnâdıyla Zeyd b. Hâlid şöyle demiştir: Osmân b. Affân’a: “Hanımıyla ilişkiye giren ancak menisi gelmeyen kişi hakkında ne dersin?” diye sorduğumda: “Namaz için aldığı gibi abdest alır ve cinsel organını yıkar” dedi ve: “Bunu Resûlullah’tan (sallallahu aleyhi vesellem) işittim” diye de ekledi. Aynı şeyi Hz. Ali, Zübeyr, Talha ve Ubey b. Ka’b’a da sorduğumda onlar da bu kişi için aynı şeyi söylediler.¹

Sa’d b. Hafs, Ebû Muhammed el-Talhî el-Kûfî’dir.

Şeybân, Şeybân b. Abdirrahman en-Nahvî Ebû Muâviye’dir.

Yahya, tâbiûndan Yahya b. Ebî Kesîr el-Basrî’dir.

Ebû Seleme, tâbiûndan Ebû Seleme Abdullah b. Abdirrahman b. Avf’tır.

Atâ, Atâ b. Yesâr el-Medenî’dir.

Zeyd, ashâbdan Zeyd b. Hâlid el-Medenî’dir.

Zeyd, Osmân b. Affân’a karısıyla ilişkiye giren ancak menisi gelmeyen kişinin durumunu sordu. Hz. Osmân böylesi bir kişinin namaza alır gibi abdest alacağını, abdest sonrası da cinsel organını yıkayacağını söyledi. Hz. Osmân ihtiyaten abdest almasını söylemiştir. Zira kişi böylesi bir durumda farkında olmasa da cinsel organından mezi çıkar. Bundan dolayı da abdest sonrası cinsel organını yıkar.

Peki cinsel organının tamamını mı yoksa sadece mezi bulaşan kısmını mı yıkar? Şâfiî sadece mezi bulaşan kısmını yıkaması gerektiğini söylerken, Mâlik tümünü yıkaması gerektiğini söylemiştir.

¹ Hadis ayrıca 292’de geçmektedir. Müslim (347)

Normalde cinsel organın abdest öncesi yıkanması gerekirken neden burada abdest sonrası yıkanması söylenmiştir? Cevap olarak diyebiliriz ki Hz. Osmân'ın cevabındaki atıf harfi tertibi gerektirmez. Bundan dolayı kişi cinsel organını abdest öncesi de, sonrası da yıkayabilir.

H. Osmân bu cevabı verdikten sonra bunu Resûlullah'tan (sallallahu aleyhi vesellem) işittiğini de söylemiştir. Zeyd aynı konuyu Ali b. Ebî Tâlib, Zübeyr b. el-Avvâm, Talha b. Ubeydillah ve Ubey b. Ka'b'a da sormuştur. Onlar da Hz. Osmân gibi karısıyla cinsel ilişkiye giren, ancak menisi akmayan kişinin abdest alıp cinsel organını yıkayacağını söylemişlerdir.

Hadis bize karısıyla cinsel ilişkiye girip de menisi gelmeyen kişinin gusûl değil, abdest alması gerektiğini göstermektedir.

Osmân b. Affân, Ali b. Ebî Tâlib, Zübeyr b. el-Avvâm, Talha b. Ubeydillah, Sa'd b. Ebî Vakkâs, Abdullah b. Mes'ûd, Râfi' b. Hadîc, Ebû Saîd el-Hudrî, Ubey b. Ka'b, Abdullah b. Abbâs, Zeyd b. Sâbit, Atâ b. Ebî Rebâh, Hişâm b. Urve, A'meş ve Dâvud ez-Zâhirî'nin bazı öğrencileri daha önce cinsel ilişkide meni gelmemesi durumunda guslün değil sadece abdestin gerektiğini söylerken, daha sonra böylesi bir durumda guslün gerektiği konusunda icmâ oluşmuştur.

“Bu hadis sonradan neshedilmis ise Buhârî bunu nasıl delil olarak zikrediyor?” diye sorulabilir. Cevap olarak diyebiliriz ki neshedilen şey abdestin değil guslün gerekmediğidir. Böylesi bir durumda abdestin hükmü ise bakidir. Bu durumda guslün gerektiği hükmü gelmeden önce abdestin emredilmesinin hikmeti ya cinsel ilişki sırasında mezinin çıkması ihtimali ya da âyette zikredilen kadınlara dokunmadır. Bu açıdan da başlık altında zikredilmiştir. Başlık altında her bir hadisin de başlığın tamamına delâlet etmesi gerekmez. Başlığın bir bölümüne işaret etmesi de yeterlidir.

Hadiste 11 ravi zikredilmiştir. Kimi Basralı, kimi Kufeli, kimi de Medinelidir. Buhârî bu hadisi ayrıca *Tahâret* konusu içinde tahrir etmiştir. Müslim de bu hadisi rivayet etmiştir.

١٨٠ - حَدَّثَنَا إِسْحَاقُ قَالَ أَخْبَرَنَا النَّضْرُ قَالَ أَخْبَرَنَا شُعْبَةُ عَنِ الْحَكَمِ عَنْ ذَكْوَانَ أَبِي صَالِحٍ عَنْ أَبِي سَعِيدٍ الْخُدْرِيِّ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ أَرْسَلَ إِلَى رَجُلٍ مِنَ الْأَنْصَارِ فَجَاءَ

وَرَأْسُهُ يَقْطُرُ ، فَقَالَ النَّبِيُّ ﷺ « لَعَلَّنَا أَعْجَلْنَاكَ » . فَقَالَ نَعَمْ . فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ « إِذَا أَعْجَلْتَ أَوْ فُحِطَتْ ، فَعَلَيْكَ الْوُضُوءُ » . تَابَعَهُ وَهَبٌ قَالَ حَدَّثَنَا شُعْبَةُ قَالَ أَبُو عَبْدِ اللَّهِ وَلَمْ يَقُلْ غُنْدَرٌ وَيَحْيَى عَنْ شُعْبَةَ الْوُضُوءُ .

180- “İshâk b. Mansûr — Nadr — Şu’be — Hakem — Zekvân Ebû Sâlih” isnâdıyla Ebû Saîd el-Hudrî şöyle demiştir: Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem) Ensâr’dan bir adama haber gönderip çağırırdı. Adam geldiğinde başından su damlıyordu. Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem) adama: “*Sanırım seni aceleye getirdik?*” buyurunca, adam: “Evet” karşılığını verdi. Bunun üzerine Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem): “*Şayet aceleye getirilir veya boşalmazsan abdest alman gereklidir*” buyurdu.

Vehb de bunu Şu’be’den rivayet ederek mutâbaât etmiştir.

Buhârî der ki: “Ğundar ve Yahya bunu Şu’be’den rivayet ederlerken «*Abdest*» lafzını zikretmemişlerdir.”¹

İshâk, İshâk b. Mansûr b. Behrâm’dır.

Nadr, Nadr b. Şumeyl Ebu’l-Hasan el-Mâzinî el-Basrî’dir.

Şu’be, Şu’be b. el-Haccâc’tır.

Hakem, Hakem b. Uteybe’dir.

Zekvân, Ebû Sâlih ez-Zeyyât’tır.

Ebû Saîd el-Hudrî, Sa’d b. Mâlik el-Ensârî’dir.

Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem), Ensâr’dan bir adama haber gönderip yanına çağırırdı. Müslim’in zikrettiğine göre bu kişi, İtbân b. Mâlik el-Ensârî’dir. Abdulğânî b. Saîd’in zikrettiğine göre ise Sâlih el-Ensârî’dir. İbn Beşkuvâl’in zikrettiğine göre ise Râfi’ b. Hadîc’tir. İbn Hacer, *Fethu’l-Bârî*’de İtbân b. Mâlik olduğu görüşünü tercih etmiştir.

Adam geldiğinde başından sular damlıyordu, zira aceleyle yıkanıp gelmişti. Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem), adamın karısıyla ilişki halindeyken çağırılması üzerine işini bitirmeden hemen kalkıp yıkanarak geldiğini fark

¹ Müslim (267)

edince: “*Sanırım seni aceleye getirdik*” buyurdu. Adam öyle olduğunu ifade etti. Bunun üzerine Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem), aceleye getirildiği veya boşalmadan ilişkiyi bırakması durumunda yıkanmak yerine abdest almasının yeterli olacağını söyledi.

Kişi kendi tercihiyle boşalmadan cinsel ilişkiyi kestiği veya isteği dışında cinsel ilişkiyi sonlandırmak zorunda kaldığı zaman gusûl alması gerekmez, abdest alması yeterli olur. Ancak bu hüküm sonradan neshedilmiştir.

Şu an ümmet, boşalma olmasa dahi cinsel ilişkiye giren kişinin gusletmesi gerektiği üzerinde ittifak etmiştir. Bu hüküm de Hz. Âişe, Ebû Bekr es-Sıddîk, Ömer b. el-Hattâb, Abdullah b. Ömer, Ali b. Ebî Tâlib, Abdullah b. Mes’ûd, Abdullah b. Abbâs ve Muhacirlerden rivayet edilmiştir. Şâfiî, Mâlik, Ebû Hanîfe, Ahmed, İbrâhîm en-Nehâî, Süfyân es-Sevrî ve Dâvud ez-Zâhirî’nin bazı öğrencileri de bu görüştedir.

Hadis, altı raviyle Resûlullah'a (sallallahu aleyhi vesellem) ulaşan bir hadistir. Ravileri Mervli, Basralı, Vâsıtlı, Kufeli ve Medinelidir. Hadisi Müslim ve İbn Mâce de tahrir etmişlerdir.

Vehb b. Cerîr b. Hâzım da bu hadisi Şu’be’den rivayet ederek Nadr b. Şumeyl’e mutâbaât etmiştir. Vehb’in bu hadisini Ebu’l-Abbâs es-Serrâc *Müsned*’inde Ziyâd b. Eyyûb kanalıyla Vehb’den mevsûl olarak rivayet etmiştir.

Buhârî’nin dediğine göre Ğundar lakaplı Muhammed b. Câfer ve Yahya b. Saîd el-Kattân bunu Şu’be’den bu isnâd ve metinle rivayet ederlerken “*abdest*” lafzını zikretmemişler, sadece “*gereklidir*” demişlerdir.

İbn Hacer der ki: “Ğundar’ın hadisini Ahmed de Ğundar’dan: «*Gusletmen gerekmez, abdest alman yeterlidir*» lafzıyla rivayet etmiştir. Müslim, Nesâî, İbn Mâce, İsmâîlî ve Ebû Nuaym da farklı kanallarla Ğundar’dan bu lafızla rivayet etmişlerdir. Şu’be’nin öğrencilerinden Ebû Dâvud et-Tayâlisî gibileri de hadisi bu şekilde zikretmişlerdir. Belki de Buhârî’nin hocalarından biri bu hadisi ona hem Yahya, hem de Ğundar’dan birlikte nakletmiş, Buhârî de hadisi Yahya’nın lafzıyla aktarmıştır.”

۳۵ - باب الرَّجُلِ يُوَضِّئُ صَاحِبَهُ

35- KİŞİNİN BAŞKASINA ABDEST ALDIRMASI

۱۸۱ - حَدَّثَنِي مُحَمَّدُ بْنُ سَلَامٍ قَالَ أَخْبَرَنَا يَزِيدُ بْنُ هَارُونَ عَنْ يَحْيَى عَنْ مُوسَى بْنِ عُقْبَةَ عَنْ كُرَيْبِ مَوْلَى ابْنِ عَبَّاسٍ عَنْ أُسَامَةَ بْنِ زَيْدٍ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ لَمَّا أَفَاضَ مِنْ عَرَفَةَ عَدَلَ إِلَى الشَّعْبِ ، فَقَضَى حَاجَتَهُ . قَالَ أُسَامَةُ بْنُ زَيْدٍ فَجَعَلْتُ أَصْبُ عَلَيْهِ وَيَتَوَضَّأُ فَقُلْتُ يَا رَسُولَ اللَّهِ أَتُصَلِّي فَقَالَ « الْمُصَلَّى أَمَامَكَ » . أطرافه ۱۳۹ ، ۱۶۶۷ ، ۱۶۶۹ ، ۱۶۷۲ -

تحفة ۱۱۵

181- “Muhammed b. Selâm — Yezîd b. Hârûn — Yahya — Mûsa b. Ukbe — İbn Abbâs’ın azatlısı Kureyb” isnâdıyla Usâme b. Zeyd şöyle demiştir: Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem), Arafat’tan dönerken dağ yoluna saptı ve abdest bozdu. Sonra ben ona su döktüm, o da abdestini aldı. “Ey Allah’ın Resûlü! Namaz mı kılacaksın?” diye sorduğumda: “*Namaz ileride kılınacak*” karşılığını verdi.¹

Yezîd, Yezîd b. Hârûn b. Zâzân es-Sülemî’dir.

Yahya, tâbiûndan Yahya b. Saîd el-Ensârî’dir.

Musa, tâbiûndan Mûsa b. Ukbe el-Esedî el-Medenî’dir.

Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem), Arafat’taki vakfesini bitirip Müzdelife’ye doğru hareket ettiği zaman yolda dağ yoluna saptı. Bineğinden inip def-i hacet yaptı. Hacetini giderip geldikten sonra Usâme’nin döktüğü suyla abdest aldı.

Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi vesellem) abdestini bitirdikten sonra Usâme ona namaz kılıp kılmayacağını sordu. Allah Resûlü (sallallahu aleyhi vesellem) namazın ileride kılınacağını söyledi.

¹ Müslim, uzun bir metinle (1280)

Hadisten birine su dökerek abdestinde yardım edilmesinin caiz olduğunu anlıyoruz. Buhârî de başlığında bu hadisi delil olarak kullanmış, ancak caiz olup olmadığını konusunda bir şey dememiştir.

Buna kıyasla birine yıkamada yardım etme veya abdesti için su taşıma da buna dahil edilebilir. Zira her ikisi de yardım etmekten sayılır.

Bazılarına göre birine abdestinde su dökme bu konuda ideal olana muhaliftir. Rahatlığa girdiği için ibadete hazırlanan birine yakışacak bir tutum değildir. Bazıları ise hüküm koyucu olan Resûlullah'ın (sallallahu aleyhi vesellem) böyle bir şeyi yapmasına dayanarak ideal olana muhalif düşmeyeceğini söylemiştir.

Kişi böylesi bir şeyi caiz olduğunu göstermek için yapabilir, bu durumda da ideal olana muhalif bir tutum sergilemiş olmaz. Bazıları da böylesi bir şeyi mekruh görmüştür.

Zaruri bir durum olmadıktan sonra birine abdestinde uzuvlarını yıkamada yardım etmek ise kesin bir şekilde mekruhtur. Abdest alması için birine su getirmek ise mekruh değildir. İbn Hacer: “En iyisi getirmemektir” demiştir. Celâluddîn el-Mahallî de: “Bu konuda birine su getirmenin ideal olana muhalif olduğu söylenemez” demiştir.

Resûlullah'ın (sallallahu aleyhi vesellem): “*Abdestimde kimseden yardım alman*” hadisine gelince, Allah Resûlü (sallallahu aleyhi vesellem) bunu kendisine su dökmek isteyen Hz. Ömer'e söylemiştir. Nevevî, *Şerhu'l-Mühezzebe*'de bu hadisin batıl olduğunu ve aslının bulunmadığını söylemiştir.

Hadis altı raviyle Resûlullah'a (sallallahu aleyhi vesellem) ulaşan bir hadistir. Ravileri Bîkendli, Vâsıtlı ve Medinelidir. İsnâdında tâbiûndan üç kişi vardır. Buhârî bu hadisi *Tahâret* ve *Hac* konuları içinde de tahrir etmiştir. Müslim de *Hac* konusu içinde tahrir etmiştir.

١٨٢ - حَدَّثَنَا عَمْرُو بْنُ عَلِيٍّ قَالَ حَدَّثَنَا عَبْدُ الْوَهَّابِ قَالَ سَمِعْتُ يَحْيَى بْنَ سَعِيدٍ قَالَ أَخْبَرَنِي سَعْدُ بْنُ إِبْرَاهِيمَ أَنَّ نَافِعَ بْنَ جُبَيْرٍ بْنِ مُطْعِمٍ أَخْبَرَهُ أَنَّهُ سَمِعَ عُرْوَةَ بْنَ الْمُغِيرَةَ بْنَ شُعْبَةَ يُحَدِّثُ عَنِ الْمُغِيرَةَ بْنِ شُعْبَةَ أَنَّهُ كَانَ مَعَ رَسُولِ اللَّهِ ﷺ فِي سَفَرٍ ، وَأَنَّهُ ذَهَبَ لِلْحَاجَةِ لَهُ ، وَأَنَّ مُغِيرَةَ جَعَلَ يَصُبُّ الْمَاءَ عَلَيْهِ ، وَهُوَ يَتَوَضَّأُ ، فَعَسَلَ وَجْهَهُ وَيَدَيْهِ وَمَسَحَ بِرَأْسِهِ

وَمَسَحَ عَلَى الْخُفَّيْنِ اطرافه ٢٠٣، ٢٠٦، ٣٦٣، ٣٨٨، ٢٩١٨، ٤٤٢١، ٥٧٩٨،

٥٧٩٩ - تحفة ١١٥١٤

182- “Amr b. Ali — Abdulvehhâb — Yahya b. Saîd — Sa’d b. İbrâhîm — Nâfi’ b. Cübeyr b. Mut’im” isnâdıyla Urve b. el-Muğîre b. Şu’be şöyle demiştir: “Muğîre b. Şu’be, yolculuklarından birinde Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem) ile beraberdi. Bir ara Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem) abdest bozdu. Hacet sonrası Muğîre su dökmeye, Resûlullah da (sallallahu aleyhi vesellem) abdest almaya başladı. Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi vesellem) abdestinde yüzünü ve kollarını yıkadı. Başını meshetti, mestlerin üzerine de meshetti.”¹

Amr, Amr b. Ali el-Fellâs el-Basrî’dir.

Abdulvehhâb, Abdulvehhâb b. Abdilmecîd es-Sekafî el-Basrî’dir.

Yahya, tâbiûndan Yahya b. Saîd el-Ensârî’dir.

Nâfi’, tâbiûndan Nâfi’ b. Cübeyr b. Mut’im el-Kureşî en-Nevfelî el-Medenî’dir.

Muğîre, ashâbdan Muğîre b. Şu’be b. Mes’ûd es-Sekafî el-Kûfî’dir. Hudeybiye zamanında Müslüman olmuştur. Kufe valiliği görevinde bulunmuştur. Hicri 50 yılında vefat etmiştir. Buhârî’de 11 hadisi vardır.

Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem), çıktığı yolculuklardan birinde Muğîre b. Şu’be de onunla birlikteydi. Bir ara Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem) hacetini giderdi. Hacetini giderdikten sonra abdest aldı. Abdest suyunu Muğîre döktü. Muğîre’nin döktüğü sudan Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem) yüzünü ve kollarını yıkadı. Başını ve mestlerinin üzerini meshetti.

Hadis yedi ravi ile Resûlullah’a (sallallahu aleyhi vesellem) ulaşan bir hadistir. Ravileri Basralı, Kufeli ve Medinelidir. İsnâdında birbirinden rivayette bulunan ve tâbiûndan olan dört kişi vardır.

¹ Hadis ayrıca 203, 206, 363, 388, 2918, 4421, 5798 ve 5799’da geçmektedir. Müslim (274)

۳۶ - بَابِ قِرَاءَةِ الْقُرْآنِ بَعْدَ الْحَدَثِ وَغَيْرِهِ

36- ABDEST BOZULDUKTAN SONRA KUR'ÂN OKUMAK VE BENZERİ ŞEYLER YAPMAK

وَقَالَ مَنْصُورٌ عَنْ إِبْرَاهِيمَ لَا بَأْسَ بِالْقِرَاءَةِ فِي الْحَمَامِ ، وَبِكُتْبِ الرِّسَالَةِ عَلَى غَيْرِ وَضوءٍ
وَقَالَ حَمَّادٌ عَنْ إِبْرَاهِيمَ إِنْ كَانَ عَلَيْهِمْ إِزَارٌ فَسَلَّمْ ، وَإِلَّا فَلَا تُسَلِّمْ .

Mansûr'un bildirdiğine göre İbrâhîm: “Hamamda Kur'ân okumanın ve abdestsiz mektup yazmanın bir sakıncası yoktur” demiştir.

Hammâd'ın bildirdiğine göre de İbrâhîm: “Şayet üzerlerinde peştamal varsa onlara selam ver, aksi halde selam verme” demiştir.

Başlık, kişinin küçük abdesti yokken Kur'ân okuması ve Kur'ân'ı yazmak gibi şeyleri yapmasıyla ilgilidir. Bu hem kavli, hem de fiili bir duruma yöneliktir. Kirmânî'nin “benzeri şeyler yapmak” ifadesini zikir ve selam gibi şeylere yormasının bir anlamı yoktur. Zira abdesti olmayan kişinin Kur'ân okuması caiz olabiliyorsa zikretmesi, selam vermesi ve benzeri şeyleri yapması tercihe şayandır.

Mansûr'un bildirdiğine göre İbrâhîm: “Hamamda Kur'ân okumanın ve abdestsiz mektup yazmanın bir sakıncası yoktur” demiştir

Mansûr, Mansûr b. el-Mu'temir es-Sülemî'dir.

İbrâhîm, fakihlerden İbrâhîm b. Yezîd en-Nehaî el-Kûfî'dir. İbrâhîm'in bu sözünü Saîd b. Mansûr mevsûl olarak Ebû Avâne kanalıyla zikretmiştir.

İbrâhîm, hamamda Kur'ân okumanın bir sakıncasının olmadığını söylemiştir. Burada özellikle hamamı zikretmesinin sebebi de genelde hamamdakilerin abdestsiz olmasından dolayıdır. Nevevî, *el-Ezkâr* eserinde ashâbın bunu kerih görmediklerini zikretmiştir. Sübkî de bunun mekruh olmadığı görüşünü tercih etmiştir.

Saymarî ise *Şerhu'l-Kifâye*'de hamam da Kur'ân okumanın doğru olmadığını söylemiştir. Halîmî ise abdest bozma esnasında Kur'ân okuma ile zikir veya selam arasında fark görmemiştir.

Ebû Hanîfe de hamamda Kur'ân okumayı kerih görmüştür. Ebû Hanîfe'ye göre hamamın hükmü, helanın hükmü gibidir. Hamamda kullanılan su da

pistir. Muhammed b. el-Hasan ise hamam suyunu pis görmediğinden hamamda Kur'ân okumayı kerih görmez.

İbrâhîm, abdestsiz mektup yazılmasında da sakınca görmemiştir. Oysa mektupların genelini Besmele ile başladığı, bazı mektuplarda zikirler ve Kur'ân'dan âyetler de bulunduğu malumdur.

İbrâhîm'in bu sözünü Abdurrezzâk mevsûl olarak Sevrî kanalıyla Mansûr'dan şu lafızla rivayet etmiştir: “İbrâhîm’e: «Abdestim olmadığında mektup yazabilir miyim?» diye sorduğumda: «Evet, yazabilirsin» karşılığını verdi.”

Hammâd'ın bildirdiğine göre de İbrâhîm: “Şayet üzerlerinde peştamal varsa onlara selam ver, aksi halde selam verme” demiştir. *Hammâd*, Ebû Hanîfe'nin hocası ve Kufe fakihî Hammâd b. Süleymân'dır.

İbn Hacer, “Şayet üzerlerinde peştamal varsa” sözünü “hamamda olanların üzerinde peştamal varsa” şeklinde açıklamıştır. Aynî ise burada ifadenin genel olduğunu ve mezbahada giysileriyle oturan kişileri de kapsadığını söylemiştir.

Cevap olarak diyebiliriz ki mezbaha için de hamam denilir, ancak böyle denilmesi mecazidir. Zira gerçek mânâda hamam, sıcak suyun bulunduğu yerdir. Aslolan da mecazi değil, gerçek anlamına itibar edilmesidir.

İbrâhîm, hamamda olan kişilerin üzerinde şayet peştamal varsa onlara selam verileceğini, üzerlerinde peştamal yoksa da selam verilmeyeceğini söylemiştir. Peştamalı olmayanlara selam verilmemesi de bu hallerinin bidat olmasından dolayıdır. Ya da selam, Allah'ın isimlerinden biridir. Onlara selam verilmesi üzerlerinde peştamal olmadan bu selamı almalarını, yani Allah'ın adını anmalarını gerektirecektir. Üzerinde peştamal olmayan kişi de helada gibidir. Bundan dolayı da onlara selam verilmez.

Buhârî, başlığına açıklama olarak İbrâhîm'in bu sözlerini zikretmiştir. Müslim'in abdest bozulduktan sonra Allah'ın adını anmanın kerahetine yönelik İbn Ömer'den bir hadisi vardır. Ancak Buhârî'nin şartlarını taşımamaktadır.

۱۸۳ - حَدَّثَنَا إِسْمَاعِيلُ قَالَ حَدَّثَنِي مَالِكٌ عَنْ مَخْرَمَةَ بْنِ سُلَيْمَانَ عَنْ كُرَيْبِ مَوْلَى ابْنِ عَبَّاسٍ أَنَّ عَبْدَ اللَّهِ بْنَ عَبَّاسٍ أَخْبَرَهُ أَنَّهُ بَاتَ لَيْلَةً عِنْدَ مَيْمُونَةَ زَوْجِ النَّبِيِّ ﷺ وَهِيَ خَالَتُهُ

sabah namazı için gelince kalkıp kısa iki rekat daha kıldı ve çıkıp sabah namazını kıldırıldı.”¹

İsmâil, İsmâil b. Ebî Uveys el-Asbahî'dir.

Mâlik, Mâlik b. Enes'tir. Ravi İsmâil'in de dayısıdır.

Mahreme, Mahreme b. Süleymân el-Vâlibî el-Medenî'dir.

Bir gece İbn Abbâs, teyzesi ve Resûlullah'ın (sallallahu aleyhi vesellem) hanımı olan Meymûne'nin evinde kaldı. Gece Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem) ile eşi Meymûne başlarını yastığa normal bir şekilde boylamasına, İbn Abbâs da enlemesine koyarak uyudular.

Gece yarısı veya gece yarısına az kala veya gece yarısını biraz geç Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem) uyanıp oturdu. Elleriyle gözlerini ovuşturup uykusunu dağıtmaya çalıştı. Ardından Âl-i İmrân Suresi'nin sonlarındaki on âyeti okudu. Bunlar da “Göklerin ve yerin yaratılışında, gece ile gündüzün birbiri ardınca gelmesinde akıl sahiplerine şüphesiz deliller vardır”² âyetinden başlamak üzere sûrenin sonuna kadar olan âyetlerdir.

Ardından kalkıp asılı duran deri bir su tulumundan güzelce abdestini aldı. Güzelce abdest almasından kasıt, mendublarını da yerine getirecek şekilde abdest almasıdır. Daha önce “Hafif Abdest Almak” başlığı altında bu hadis “Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem) gecenin bir vakti kalkıp asılı duran bir su kırbasından hafif bir abdest aldı” lafzıyla zikredilmişti. İki ifade arasında da bir aykırılık yoktur. Zira bütün mendublarını da yerine getirerek hafif bir abdest almış olabilir. Ya da her bir hadis farklı zamanlarda gerçekleşmiştir.

Abdest sonrası Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem) namaza durdu. İbn Abbâs bunu görünce o da kalkıp Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi vesellem) gibi abdest aldı ve sol tarafında namaza durdu. Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem) sağ elini İbn Abbâs'ın başına koyup onu sağ tarafına geçirdi. Sonra da eliyle sağ kulağından tutup büktü. Resûlullah'ın (sallallahu aleyhi vesellem), kulağını bu şekilde bükmesi imamın arkasında yanlış yerde durmasından dolayı olabileceği gibi vakit gece vakti olduğundan onu kendine getirmek/ çekmek için de olabilir.

¹ Müslim (763)

² Âl-i İmrân Sur. 190

Sonrasında Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem) ikişerli olacak şekilde ard arda 12 rekat namaz kıldı. En son vitir olarak bir veya üç rekat kıldı. Ardından bir daha uzandı. Sabah namazı için müezzin gelip haber verince Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi vesellem) kalkıp kısa iki rekat kıldı. Ardından odasından çıkıp ashâbına sabah namazını kıldırarak için Mescid'e gitti.

Resûlullah'ın (sallallahu aleyhi vesellem) uykudan uyandıktan sonra abdest almadan Al-i İmrân Suresi'nden on âyet okuması abdesti olmayan kişinin Kur'ân okumasının caiz olduğunun delilidir.

Bazılarına göre Resûlullah'ın (sallallahu aleyhi vesellem) gözleri uyur, ancak kalbi uyumaz. Bundan dolayı bu uykusunda abdesti bozulmuş değildir. Abdest alması da onu yenilemesidir. Ya da başka bir şeyden dolayı abdesti bozulduğu için yeniden abdest almıştır. Bundan dolayı bu hadis abdestsiz Kur'ân okumanın cevazına delil olamaz.

Bu hadisi abdestsiz Kur'ân okumanın caiz olduğuna delil olarak görenlere yapılan itirazlardan biri de şöyledir: “Abdestiz Kur'ân okumanın caiz olduğunu söylemek, Resûlullah'ın (sallallahu aleyhi vesellem) uykusunun abdestini bozduğunun kabul edilmesi durumunda geçerli olabilir. «Benim gözlerim uyur, ancak kalbim uyumaz» buyurduğuna göre burada abdest alması abdestin bozulmasından dolayı değildir. Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem) ayrıca: «Abdest, nur üzerine nurdur» buyurmuştur. Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem) burada abdestini yenileyerek nurunu artırmak istemiş olabilir.”

Hadisin başlıkla ilgisine gelince, kişinin hanımıyla aynı yatakta yatması genellikle ona dokunmasını da beraberinde getirecektir. Resûlullah'ın (sallallahu aleyhi vesellem) abdest alması da buna dayanmaktadır.

Resûlullah'ın (sallallahu aleyhi vesellem), hanımlarından bazılarını öpmesine rağmen abdestini tazelemeden namaz kıldığı söylenerek buna da itiraz edilmiştir. Bu yönde Ebû Dâvud ve Nesâî'nin rivayetleri vardır.

Cevap olarak şöyle diyebiliriz: “Âyette de zikredildiği gibi kadınlara dokunma abdesti bozar. Nevevî de bunu dile getirmiştir. Ancak Buhârî burada Resûlullah'ın (sallallahu aleyhi vesellem) abdestinin bozulmasını uyumasına bağlamaz. Zira daha önce de İbn Abbâs'tan nakledildiğine göre Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem) horlayacak şekilde uyumuş, sonra kalkıp abdestini tazelemeden namaz kılmıştır. Belki de Buhârî burada İbn Abbâs'ın: «Ben de

kalkıp aynısını yaptım» şeklinde dile getirdiği uygulamasını delil olarak getirmiştir.”

Hadisten teheccüd namazının, uykudan uyanınca Al-i İmrân Suresi'nin son on âyetini okumanın, gece namazını ikişer rekat olarak kılınmanın müstehab olduğu sonucunu çıkarabiliriz.

Hadis beş raviyle Resûlullah'a (sellallahu aleyhi vesellem) ulaşan bir hadistir. Ravileri Medinelidir. Buhârî bu hadisi ayrıca *Salât* ve *Tefsîr* konuları içinde tahrir etmiştir. Müslim, Ebû Dâvud ve İbn Mâce de tahrir etmişlerdir.

۳۷ - بَابُ مَنْ لَمْ يَتَوَضَّأْ إِلَّا مِنَ الْغَشْيِ الْمُثْقَلِ

37- SADECE AĞIR BİR BAYGINLIKTAN SONRA ABDESTİ GEREKLİ GÖRENLER

Başlık, hafif bir kendinden geçmeden dolayı değil de sadece ağır bir baygınlıktan sonra abdest alınması gerektiğini söyleyenler hakkındadır.

۱۸۴ - حَدَّثَنَا إِسْمَاعِيلُ قَالَ حَدَّثَنِي مَالِكٌ عَنْ هِشَامِ بْنِ عُرْوَةَ عَنْ امْرَأَتِهِ فَاطِمَةَ عَنْ جَدَّتِهَا أَسْمَاءَ بِنْتِ أَبِي بَكْرٍ أَنَّهَا قَالَتْ أَتَيْتُ عَائِشَةَ زَوْجَ النَّبِيِّ ﷺ حِينَ خَسَفَتِ الشَّمْسُ ، فَإِذَا النَّاسُ قِيَامٌ يُصَلُّونَ ، وَإِذَا هِيَ قَائِمَةٌ تُصَلِّي فَقُلْتُ مَا لِلنَّاسِ فَأَشَارَتْ بِيَدِهَا نَحْوَ السَّمَاءِ وَقَالَتْ سُبْحَانَ اللَّهِ . فَقُلْتُ آيَةً فَأَشَارَتْ أَيْ نَعَمْ . فَقُمْتُ حَتَّى تَجَلَّأَنِي الْغَشْيُ ، وَجَعَلْتُ أَصْبُ فَوْقَ رَأْسِي مَاءً ، فَلَمَّا انْصَرَفَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ حَمِدَ اللَّهَ وَأَثْنَى عَلَيْهِ ، ثُمَّ قَالَ « مَا مِنْ شَيْءٍ كُنْتُ لَمْ أَرَهُ إِلَّا قَدْ رَأَيْتُهُ فِي مَقَامِي هَذَا حَتَّى الْجَنَّةَ وَالنَّارَ ، وَلَقَدْ أَوْحَى إِلَيَّ أَنَّكُمْ تُفْتَنُونَ فِي الْقُبُورِ مِثْلَ أَوْ قَرِيبًا مِنْ فِتْنَةِ الدَّجَالِ - لَا أَدْرِي أَىِّ ذَلِكَ قَالَتْ أَسْمَاءُ - يُؤْتَى أَحَدُكُمْ فَيَقَالُ مَا عَلِمْتَ بِهَذَا الرَّجُلِ فَأَمَّا الْمُؤْمِنُ - أَوْ الْمُؤْمِنَةُ - لَا أَدْرِي أَىِّ ذَلِكَ قَالَتْ أَسْمَاءُ - فَيَقُولُ هُوَ مُحَمَّدٌ رَسُولُ اللَّهِ ، جَاءَنَا بِالْبَيِّنَاتِ وَهُدًى ، فَأَجَبْنَا وَآمَنَّا وَاتَّبَعْنَا ، فَيَقَالُ نَمْ صَالِحًا ، فَقَدْ عَلِمْنَا إِنْ كُنْتَ لِمُؤْمِنًا ، وَأَمَّا الْكَافِرُ - أَوْ الْكَافِرَةُ - لَا أَدْرِي أَىِّ ذَلِكَ قَالَتْ

أَسْمَاءُ - فَيَقُولُ لَا أَدْرِي ، سَمِعْتُ النَّاسَ يَقُولُونَ شَيْئًا فَقُلْتُ ۖ « أَطْرَافُهُ ٨٦ ، ٩٢٢ ،
١٥٧٥٠ تحفة ٧٢٨٧ ، ٢٥٢٠ ، ٢٥١٩ ، ١٣٧٣ ، ١٢٣٥ ، ١٠٦١ ، ١٠٥٤ ، ١٠٥٣

184- "İsmâil — Mâlik — Hişâm b. Urve — Hişâm'ın karısı Fâtıma" isnâdıyla ninesi Esmâ binti Ebî Bekr anlatıyor: Bir güneş tutulmasında Resûlullah'ın (sallallahu aleyhi vesellem) hanımı Âişe'nin yanına geldim. İnsanlar namaza durmuştu. Âişe de namaz kılıyordu. Ona: "İnsanlara ne oluyor?" diye sorduğumda eliyle gökyüzüne işaret etti ve: "Sübhânallah!" dedi. Ona: "Bu bir âyet mi?" diye sorduğumda evet anlamında işaret etti. Bunun üzerine ben de namaza durdum. Üzerime baygınlık gelince başıma su dökmeye başladım.

Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem) namazı bitirince Yüce Allah'a hamd ve senâ edip şöyle buyurdu: *"Daha önce bana gösterilmemiş her şey, hatta cennet ve cehennem bile burada bana gösterildi. Bana vahy edildiğine göre kabrinizde Mesîh Deccâl fitnesine benzer veya yakın —Esmâ'nın bu iki sözden hangisini söylediğini bilmiyorum— bir şekilde imtihan edileceksiniz. Kişiye: «Bu adam hakkında ne biliyorsun?» diye sorulacak. Mümin veya mûkin —Esmâ'nın bu iki sözden hangisini söylediğini bilmiyorum— olan kişi: «O Allah'ın Resûlü Muhammed'dir! Bize apaçık delillerle ve hidayetle geldi. Biz de icabet edip ona iman ettik ve tâbi olduk» karşılığını verecek. Bunun üzerine ona: «Rahat bir şekilde uyu! Biz ona kesin bir şekilde inandığımı bildik» denilecek. Münafık veya şüphede —Esmâ'nın bu iki sözden hangisini söylediğini bilmiyorum— olan kişiye aynısı sorulunca: «Bilmiyorum! İnsanların bir şeyler dediğini duydum, ben de aynısını söyledim» karşılığını verecek.»¹*

İsmâil, İsmâil b. Ebî Uveys'tir.

Mâlik, Mâlik b. Enes'tir.

Hişâm, Hişâm b. Urve b. ez-Zübeyr b. el-Avvâm el-Kureşî'dir.

Hişâm'ın karısı Fâtıma, Fâtıma binti'l-Münzir b. ez-Zübeyr b. el-Avvâm'dır.

¹ Müslim (905)

Esmâ, Esmâ binti Ebî Bekr es-Sıddîk'tir. Zübeyr b. el-Avvâm'ın karısıdır. Hişâm ve Fâtıma'nın ninesidir.

Güneş tutulması zamanında Esmâ, müminlerin annesi Âişe'nin yanına geldi. Hz. Âişe diğer Müslümanlar gibi namaza durmuştu. Esmâ ona insanların bu halinin ne olduğunu sorunca, Hz. Âişe eliyle gökyüzüne doğru işaret etti.

H. Âişe "Sübhânallah!" deyince Esmâ, güneş tutulmasını kast edip bunun Allah'ın azabına yönelik bir işaret olup olmadığını sordu. Hz. Âişe, Esmâ'nın bu sorusuna evet anlamında başıyla işaret etti. Bunun üzerine Esmâ da namaza durdu. Uzun süre ayakta durmaktan ve sıcaklardan baygınlık geldiğinde de başına su döküyordu.

Esmâ'nın arada başına su dökmesi onun tam anlamıyla bayılmadığını, sadece yorgunluktan kendinden geçecek duruma geldiğini, ancak şuurunun açık olduğunu göstermektedir. Zira kişinin şuurunun kaybedecek şekilde kendinden geçip bayılması ittifakla abdestini bozar.

Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem), Müslümanlara kıldırıldığı güneş tutulması namazını bitirdikten veya namaz sonrası Mescid'den çıktıktan sonra Allah'a hamd ve senâ etti. Burada senâ'nın hamd'a atfedilmesi genelin özele atfedilmesidir. Zira senâ, hamd etmeden, şükretmeden ve övmekten daha genel bir ifadedir.

Sonrasında Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem) o ana kadar görmediği şeylerin namaz esnasında kendisine gösterildiğini, hatta cennet ile cehennemin bile gösterildiğini söyledi. Namazda kendisine vahy edildiğine göre insanlar kabirlerinde Mesîh Deccâl fitnesine benzer veya ona yakın bir şekilde imtihana ve sorgulamaya tâbi tutulacaklardır.

Bu imtihanda kabirde olan kişiye Resûlullah'ı (sallallahu aleyhi vesellem) kast ederek: "Bu adam hakkında ne biliyorsun?" diye sorulur. Bu soru karşısında Resûlullah'ın (sallallahu aleyhi vesellem) nübüvvetine iman edip onu tasdik eden kişi sorulan söz konusu kişinin Allah'ın Resûlü Muhammed (sallallahu aleyhi vesellem) olduğunu, peygamberliğine dair apaçık delillerle ve hidayetle geldiğini, ona inanıp tâbi olduğunu söyleyecektir.

Bunun üzerine sorguyu yapan melekler ona, bu imanı ve amellerinden dolayı mezarında rahat bir şekilde uyumasını söyleyeceklerdir.

Peygamberliğe kalpten iman etmeyen münafığa veya bu yönde içinde şüpheler bulunan kişiye bu soru sorulduğu zaman ise bu konuda herhangi bir bilgisinin olmadığını, insanların bu konuda bir şeyler dediklerini işittiğini, onun da aynısını dediğini söyleyecektir.

Hadisin başlıkla ilgisi de Esmâ'nın yaptığıdır. Zira Esmâ, namazı Resûlullah'ın (sallallahu aleyhi vesellem) arkasında kılıyordu. Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem) önündekileri görmesi gibi arkasındakileri de görürdü. Esmâ'nın kendinden geçerken başına su döküp namaza devam etmesini görmesine rağmen ona herhangi bir uyarıda bulunmamıştır.

Bu hadis hakkında bazı açıklamalar ilim konusu içinde geçmişti. Diğer açıklamalar da *Güneş Tutulması Namazı (Küsûf)* konusu içinde gelecektir.

Hadisin ravilerinin tümü Medinelidir. İsnâdında akran olan Hişâm ve karısı Fâtîma'nın birbirinden rivayeti vardır. Buhârî bu hadisi *İlim, Tahâret, Kûsûf ve İ'tisâm* konuları içinde de tahrir etmiştir. Müslim de *Salât* konusu içinde tahrir etmiştir.

۳۸ - بَابُ مَسْحِ الرَّأْسِ كُلِّهِ لِقَوْلِ اللَّهِ تَعَالَى ﴿وَأَمْسَحُوا بِرُءُوسِكُمْ﴾

38- YÜCE ALLAH'IN: “Başlarınızı meshedin”¹ BUYRUĞUNA DAYANARAK BAŞIN TÜMÜNÜ MESHETMEK

وَقَالَ ابْنُ الْمُسَيَّبِ الْمَرْأَةُ بِمَنْزِلَةِ الرَّجُلِ تَمْسَحُ عَلَى رَأْسِهَا وَسُئِلَ مَالِكٌ أَيُّجَزِي أَنْ يَمْسَحَ بَعْضُ الرَّأْسِ فَاحْتَجَّ بِحَدِيثِ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ زَيْدٍ

İbnu'l-Müseyyeb: “Kadın da erkek hükmündedir ve başını mesheder” demiştir.

Mâlik'e: “Başın bir kısmını mesh etmek yeterli olur mu?” diye sorulunca (yeterli olmayacağı konusunda) Abdullah b. Zeyd'in hadisini delil olarak getirdi.

¹ Mâide Sur. 6

Başlık, abdestte başın tümünü mesh etmekle ilgilidir. Bunun da dayanağı Yüce Allah'ın: **“Başlarınızı meshedin”**¹ buyruğudur.

Saîd b. el-Müseyyeb abdestte kadının da erkek gibi olduğunu ve başını mesh edeceğini söylemiştir.

İbnu'l-Müseyyeb'in bu sözünü İbn Ebî Şeybe: “Başı meshetmede erkek ile kadın aynıdır” lafzıyla mevsûl olarak rivayet etmiştir. Ahmed ise kadının, başının önünü meshetmesinin yeterli olacağını söylemiştir.

İshâk b. İsa ise Mâlik b. Enes'e abdestte başın bir kısmını meshetmenin yeterli olup olmayacağını sorunca, Mâlik yeterli olmayacağını söylemiş ve bu konuda Abdullah b. Zeyd'in bir sonraki hadisini delil olarak zikretmiştir.

١٨٥ - حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ يُسُفَ قَالَ أَخْبَرَنَا مَالِكٌ عَنْ عَمْرِو بْنِ يَحْيَى الْمَازِنِيِّ عَنْ أَبِيهِ أَنَّ رَجُلًا قَالَ لِعَبْدِ اللَّهِ بْنِ زَيْدٍ - وَهُوَ جَدُّ عَمْرِو بْنِ يَحْيَى - أَسْتَطِيعُ أَنْ تُرِينِي كَيْفَ كَانَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ يَتَوَضَّأُ فَقَالَ عَبْدُ اللَّهِ بْنُ زَيْدٍ نَعَمْ . فَدَعَا بِمَاءٍ ، فَأَفْرَغَ عَلَى يَدَيْهِ فَغَسَلَ يَدَهُ مَرَّتَيْنِ ، ثُمَّ مَضْمَضَ وَاسْتَنْشَرَّ ثَلَاثًا ، ثُمَّ غَسَلَ وَجْهَهُ ثَلَاثًا ، ثُمَّ غَسَلَ يَدَيْهِ مَرَّتَيْنِ إِلَى الْمِرْفَقَيْنِ ، ثُمَّ مَسَحَ رَأْسَهُ بِيَدَيْهِ ، فَأَقْبَلَ بِهَا وَأَذْبَرَ ، بَدَأَ بِمُقَدِّمِ رَأْسِهِ ، حَتَّى ذَهَبَ بِهَا إِلَى قَفَاهُ ، ثُمَّ رَدَّهَا إِلَى الْمَكَانِ الَّذِي بَدَأَ مِنْهُ ، ثُمَّ غَسَلَ رِجْلَيْهِ . أطرافه ١٨٦ ، ١٩١ ، ١٩٢ ، ١٩٧ ، تحفة ٥٣٠٨

185- “Abdullah b. Yûsuf – Mâlik – Amr b. Yahya el-Mâzinî” isnâdıyla Amr'ın babası şöyle demiştir: Adamın biri —ki bu adam Amr b. Yahya'nın dedesidir— Abdullah b. Zeyd'e: “Resûlullah'ın (sallallahu aleyhi vesellem) nasıl abdest aldığını bana gösterebilir misin?” deyince, Abdullah: “Olur” karşılığını verdi ve su getirilmesini söyledi. Getirilen sudan ellerine döküp onları iki defa yıkadı. Sonra ağzını ve burnunu üç defa yıkayıp temizledi. Sonra yüzünü üç defa yıkadı. Sonra kollarını ikişer defa dirseklere kadar yıkadı. Sonra her iki eliyle başını hem önden, hem de arkadan meshetti. Başını meshederken ellerini ön taraftan başlayıp arka

¹ Mâide Sur. 6

tarafa kadar götürdü, sonra arkadan öne başladığı yere kadar getirdi. Sonra da ayaklarını yıkadı.¹

Abdullah, Abdullah b. Yûsuf et-Tinnîsî'dir.

Mâlik, Mâlik b. Enes'tir.

Amr, Amr b. Yahya b. Umâre el-Mâzinî'dir.

Amr'ın babası, Yahya b. Umâre b. Ebî Hasan'dır.

Hadiste Abdullah b. Zeyd'e soruyu soran adam Amr b. Ebî Hasan'dır. Amr b. Yahya el-Mâzinî'nin dedesidir. Mecazi olarak dedesi denilmiştir, zira aslında babasının amcasıdır. Ancak dedesi konumunda olduğu için dede olarak anılmıştır.

Amr b. Ebî Hasan, Abdullah b. Zeyd'e, Resûlullah'ın (sallallahu aleyhi vesellem) abdestinin nasıl olduğunu kendisine göstermesini istedi. Göstermesini istemesi de daha iyi öğrenmesi içindir. Zira bir şeyin fiilen gösterilmesi öğretimde daha etkilidir. Abdullah: "Olur" deyip su istedi. Abdullah getirilen sudan ellerine döküp onları iki defa yıkadı.

Mâlik de rivayet ederken ellerini iki defa yıkadığını zikreder. Başkaları ise üç defa yıkadığını zikretmiştir. Müslim'in Habbân b. Vâsi' kanalıyla Abdullah b. Zeyd'den bildirdiğine göre ise Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem) abdestte sağ elini üç defa yıkadıktan sonra sol elini de aynı şekilde üç defa yıkamıştır. Belki de rivayetler farklı olayları aktarmaktadır.

Daha sonra Abdullah, ağzını ve burnunu üç defa yıkayıp temizledi. Anladığımız kadarıyla da üç avuç su ile ağzı ile burnunu yıkamıştır. Sonrasında yüzünü üç defa yıkadı. Daha sonra kollarını dirseklerle beraber ikişer defa yıkadı.

Kolların yıkanması konusunda bazıları "**Dirseklere kadar**"² buyruğunu "dirseklerle beraber" şeklinde açıklamış ve abdestte kolların dirseklerle beraber yıkanması gerektiğini söylemiştir. Bazıları ise dirsekleri sınır olarak görmüş ve kollar yıkanırken dirseklerin yıkanmasının farz olmadığını, ancak ibadetlerde ihtiyatın gözetilmesi gerektiğinden ihtiyaten dirseklerin de yıkanacağını dile getirmiştir.

¹ Hadis ayrıca 186, 191, 192, 197 ve 199'da geçmektedir. Müslim (235-6)

² Mâide Sur. 6

Beydâvî şöyle demiştir: “Şayet emir kolların dirseklerle beraber yıkanması olsaydı sınırın «dirsekler» olarak belirlenmesinin bir anlamı kalmaz, ayrıca dirseklerin zikredilmesinin bir faydası olmazdı. Zira (Arap dilinde) el, parmak uçlarında başlayıp omuzlarda bittiği için dirsekleri de kapsamaktadır.”

İshâk b. Râheveyh şöyle demiştir: “Âyette «إلى» edatı yıkama konusunda sınırı gösterdiği gibi birliktelik te ifade eder. Ancak sünnet, bunun beraberlik anlamına geldiğini göstermektedir. Zira abdestte kollar dirseklerle birlikte yıkanmıştır.”

Şâfiî de *el-Ümm*’de şöyle demiştir: “Abdestte yıkamaya dirseklerin de dahil olduğu konusunda muhalif görüş belirten birini bilmiyorum.”

Daha sonra Abdullah, iki eliyle başını hem önden, hem de arkadan meshetti. Müslim rivayet ederken: “Başını önden, arkadan ve yanlardan olmak üzere tümünü meshetti” demiştir. Başını meshederken ellerini ön taraftan başlayıp arka tarafa kadar götürdü, sonra arkadan öne başladığı yere kadar getirdi.

Eli arkadan öne tekrar getirmek sadece taranabilir saçlı olanlara has bir durumdur. Kişi kelse ellerini ön taraftan arkaya doğru götürüp meshetmesi yeterli olur. Arkadan bir daha öne getirmesi durumunda ikinci defa meshetmiş sayılmaz, zira ikincisinde meshettiği su kullanılmış su hükmünde olur.

Ancak Abdullah b. Zeyd’in bu şekildeki meshi, Mâlik, İbn Uleyye ve Ahmed’e göre farz olan meshetme değildir. Mâlikî âlimlerden Eşheb ise farz olan meshin bu şekilde olduğunu söylemiştir.

Hadis, abdestte meshin en güzel şeklinin gösterilmesi hakkında gelmiştir. Yoksa başka rivayetlerde başın mesh edilirken ellerin önden arkaya, sonra da arkadan öne getirildiği zikredilmemiştir.

Şâfiî, “**Başlarınızı meshedin**”¹ buyruğundan kastın başın tamamı olabileceği gibi bir kısmı olabileceğini de söylemiştir. Ancak sünnet başın bir kısmının mesh edilmesinin de yeterli olacağına delâlet etmektedir.

¹ Mâide Sur. 6

Şâfiî, bu konuda ayrıca Atâ kanalıyla: “Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem) abdest alırken sarığını yukarı sıyırdı ve başının ön tarafını suyla meshetti” hadisini zikreder.

İbn Hacer bu hadis hakkında şöyle der: “Mürsel bir hadistir. Ancak başka kanallarla mevsûl olarak da rivayet edilmiştir. Ebû Dâvud bu hadisi Enes vasıtasıyla rivayet etmiştir. İsnâdında durumu bilinmeyen Ebû Ma’kil vardır. Mevsûl olan mürsel olanı, mürsel olan da mevsûl olanı desteklediği için sonuçta hadis daha da sağlam olmaktadır. İbnu’l-Münzir ve başkasının bildirdiğine göre İbn Ömer, başın sadece bir bölümünü mesh etmekle yetinmiştir. İbn Hazm’ın da dediğine göre sahabeden hiç kimseden böylesi bir meshe itiraz ettiği sâbit değildir. Bütün bunlar da mürsel olan rivayeti desteklemektedir.”

Müslim’in Muğîre b. Şu’be’den bildirdiğine göre Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem) aldığı abdestte perçemini ve sarığının ön tarafını mesh etmiştir. Şayet başın tümünü mesh etmek gerekseydi Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem) perçemini mesh etmekle yetinmezdi.

Resûlullah’ın (sallallahu aleyhi vesellem) perçemini mesh etmekle yetinmesine dayanarak Hanefîler başın dörtte birinin mesh edilmesinin gerektiğini söylemişlerdir. Zira perçem başın dörtte biri kadardır.

Ancak bunun böyle sayılabilmesi için abdest âyetinin nazil olmasından sonra Resûlullah’ın (sallallahu aleyhi vesellem) ilk meshinin bu şekilde olması gerekir. Perçemini meshetmesi de perçemin bir kısmını meshetmesi anlamında da olabilir.

Her halükârda başın mesh edilmesi âyetle sabittir. Farziyeti kesin olduğu için inkâr eden kafirdir. İhtilaf ise başın ne kadarının mesh edileceği konusundadır. Bu yöndeki görüşlerden birini reddeden kişi de kâfir olmaz, zira bu yöndeki görüşler zannidir.

Sonunda Abdullah b. Zeyd ayaklarını yıkadı. Burada diğer rivayetlerde olduğu gibi ayaklarını kaç defa yıkadığı zikredilmemiştir. Belki de aynı abdestte bazı uzuvların bir defa, bazılarının iki defa, bazılarının da üçer defa yıkanabileceğine işaret edilmek istenmiştir. En güzeli de uzuvları üçer defa yıkamaktır.

Abdullah b. Zeyd'in abdesti bu şekilde alması, böylesi bir yıkamanın caiz olduğunu göstermek içindir. Abdullah'ın, Resûlullah'ın (sallallahu aleyhi vesellem) abdestini anlatmak yerine bilfiil göstermesi de bu konuda olabilecek farklı yorumların önüne geçmek için daha isabetlidir.

Bu hadisin ravileri Buhârî'nin hocası dışında Medinelidir. İsnâdında oğlun babasından rivayeti vardır. Buhârî bu hadisi ayrıca Tahâret konusu içinde tahrir etmiştir. Müslim, Tirmizî, Nesâî ve İbn Mâce de farklı lafızlarla rivayet etmişlerdir.

۳۹ - بَابُ غَسْلِ الرَّجُلَيْنِ إِلَى الْكَعْبَيْنِ

39- AYAKLARI TOPUKLARA KADAR YIKAMAK

۱۸۶ - حَدَّثَنَا مُوسَى قَالَ حَدَّثَنَا وَهَيْبٌ عَنْ عَمْرِو عَنْ أَبِيهِ شَهِدْتُ عَمْرَو بْنَ أَبِي حَسَنٍ سَأَلَ عَبْدَ اللَّهِ بْنَ زَيْدٍ عَنْ وُضْوءِ النَّبِيِّ ﷺ فَدَعَا بِتَوْرٍ مِنْ مَاءٍ ، فَتَوَضَّأَ لَهُمْ وَوُضْوءَ النَّبِيِّ ﷺ فَأَكْفَأَ عَلَى يَدَيْهِ مِنَ التَّوْرِ ، فَغَسَلَ يَدَيْهِ ثَلَاثًا ، ثُمَّ أَدْخَلَ يَدَهُ فِي التَّوْرِ ، فَمَضْمَضَ وَاسْتَنْشَقَ وَاسْتَنْشَقَ ثَلَاثَ عَرَفَاتٍ ، ثُمَّ أَدْخَلَ يَدَهُ فَغَسَلَ وَجْهَهُ ثَلَاثًا ، ثُمَّ أَدْخَلَ يَدَهُ فَغَسَلَ يَدَيْهِ مَرَّتَيْنِ إِلَى الْمِرْفَقَيْنِ مَرَّتَيْنِ ، ثُمَّ أَدْخَلَ يَدَهُ فَمَسَحَ رَأْسَهُ ، فَأَقْبَلَ بِهِمَا وَأَذْبَرَ مَرَّةً وَاحِدَةً ، ثُمَّ غَسَلَ رِجْلَيْهِ إِلَى الْكَعْبَيْنِ . أطرافه ۱۸۵ ، ۱۹۱ ، ۱۹۲ ، ۱۹۷ ، ۱۹۹ - تحفة ۵۳۰۸

186- "Mûsa b. İsmâîl — Vuheyb — Amr" isnâdıyla Amr'ın babası şöyle demiştir: "Amr b. Ebî Hasan'ın Abdullah b. Zeyd'e Resûlullah'ın (sallallahu aleyhi vesellem) abdestini sormasına şahit oldum. Abdullah bir kap su isteyip Resûlullah'ın (sallallahu aleyhi vesellem) abdestinin nasıl olduğunu onlara göstermek için abdest aldı. İlk önce su kabından ellerine su dökerek onları üç defa yıkadı. Sonra elini kabın içine sokup üç avuç alarak hem ağzını hem de burnunu yıkayıp sümkürdü. Sonra elini kaba sokup su alarak yüzünü üç defa yıkadı. Sonra kollarını dirseklere kadar ikişer defa

yıkadı. Sonra elini kaba soktu. Çıkarıp başını önden ve arkadan bir defa meshetti. Sonra ayaklarını topuklara kadar yıkadı.”¹

Musa, Mûsa b. İsmâil et-Tebûzekî’dir.

Vuheyb, Vuheyb b. Hâlid el-Bâhilî’dir.

Amr, Mâlik’in hocası Amr b. Yahya b. Umâre el-Mâzinî’dir.

Amr’ın babası, Yahya b. Umâre b. Ebî Hasan’dır.

Umâre’nin kardeşi ve Yahya b. Umâre’nin de amcası olan Amr b. Ebî Hasan, Abdullah b. Zeyd el-Ensârî’ye Resûlullah’ın (sallallahu aleyhi vesellem) abdestinin nasıl olduğunu sordu. Abdullah bunu oradakilere göstermek için su getirilmesini söyledi. Bir kap içinde ona su getirildi. Abdullah önce kaptan ellerine su döküp onları üçer defa yıkadı.

Sonra elini kabın içine daldırıp aldığı üç avuç suyla ağzını çalkaladı, burnunu temizleyip sümkürdü. Bunu yaparken ya üç avuç su alarak her bir avuçta ağzını ve burnunu yıkayıp temizledi. Ya da önce üç avuç su alıp ağzını yıkadı, sonra üç avuç su alarak burnunu temizleyip sümkürdü.

Sonra elini kaba sokup aldığı suyla yüzünü üç defa yıkadı. Daha sonra kollarını dirseklerle beraber iki defa yıkadı. Daha sonra elini kaba soktu. Çıkardıktan sonra iki eliyle önden ve arkadan başının tümünü bir defa meshetti. En sonunda da ayaklarını topuklarla birlikte yıkadı. Topuk ta ayak ile baldırın birleştiği yerde bulunan kemikli çıkıntıdır.

٤٠ - باب اسْتِعْمَالِ فَضْلِ وَضُوءِ النَّاسِ

40- BAŞKASININ ABDESTİNDEN ARTA KALAN SUYU KULLANMAK

وَأَمَرَ جَرِيرُ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ أَهْلَهُ أَنْ يَتَوَضَّؤُوا بِفَضْلِ سِوَاكِهِ .

Cerîr b. Abdillâh ailesine, ağzını misvakladığı suyun artığıyla abdest almalarını söylerdi.

¹ Müslim (235-6)

Başlık, kişinin abdest almasından sonra kapta kalan suyu başkalarının temizlik, içme, hamur ve benzeri şeyler için kullanması ile ilgilidir. Ya da bundan kasıt; kişinin, abdestte uzvu birinci defa yıkama gibi farz olan taharette kullandığı ve uzuvlarından dökülen suyun başkalarınca kullanımıdır.

Şâfiî, el-Cedîd'de (yeni mezhebinde) böylesi bir suyun temiz olduğunu, ancak temizleyici olmayacağını söylemiştir. Zira sahabe yolculuklarında suları az olduğu zaman abdestlerinde kullandıkları suyu bir daha onunla abdest almak için biriktirmemiş, su yokluğunda bunu kullanmak yerine teyemmüm almışlardır.

Ancak Şâfiî, el-Kadîm'de (eski mezhebinde) bu suyun hem temiz, hem de temizleyici olduğunu söylemiştir. Mâlik, İbrâhîm en-Nehaî, Hasan el-Basrî, Zührî ve Sevrî de aynı görüştedir. Bunun dayanağı da Yüce Allah'ın: **"Gökten tertemiz su indirdik"**¹ buyruğudur. Bu da suyun tekrar kullanımında temizleyici olmasını gerektirir.

Suyun tekrar kullanımında temizleyici olması konusunda diyebiliriz ki şayet su, aynı yerin yıkanmasında tekrar kullanılacaksa temizleyici olur. Ancak bir yerin temizliğinde kullanılan su başka bir yer için temizleyici sayılmaz.

Ebû Yûsuf'un naklettiğine göre Ebû Hanîfe, böylesi bir suyun necisliğinin hafif olduğu görüşündedir. Öğrencilerinden Hasan'ın rivayetine göre necisliğinin ağır olduğu görüşündedir. Öğrencilerinden Muhammed b. Hasan ile Züfer'in rivayetine göre ise temiz, ancak temizleyici olmadığı görüşündedir. Hanefilerin bu konudaki fetvası da son görüşe göredir.

Maveraünnehr âlimleri de Ebû Hanîfe'nin görüşleri arasından bu görüşü tercih etmişlerdir. *el-Mufîd*'de: "Bu konuda en doğru ve en makbul görüş, nafil olan (farz olmayan) taharette kullanılan suyun ikinci kullanım için temiz sayılacağıdır" denilir.

Bu yönde Cerîr b. Abdillâh, misvak ve suyla dişlerini temizledikten sonra artan suyla ailesinin abdest alabileceklerini söylerdi. Bunu da İbn Ebî Şeybe,

¹ Furkân Sur. 48

Dârekutnî ve başkaları Kays b. Ebî Hâzım kanalıyla mevsûl olarak rivayet etmişlerdir.

Cerîr, ağzını misvamlarken misvamların ucunu suya batırıp yumuşatırdı. Daha sonra da: “Bu suyla abdest alabilirsiniz, bunda bir sakınca görmüyoruz” der, ağzını misvamlamada kullandığı bu sudan ailesinin abdest almalarını söylerdi.

Aynî ise Cerîr’den gelen bu rivayetin Buhârî’nin başlığıyla ilgisi olmadığını söylemiştir. Zira başlık, kişinin abdestinden arta kalan suyun kullanımıyla ilgilidir. Oysa Cerîr’in rivayeti ağzın misvamlanmasından arta kalan suyla abdest alma konusundadır.

Buna cevap olarak da şöyle denilmiştir: “Misvamların ağzının temizleme aracı olduğu sâbittir. Misvamların içine batırıldığı suyla abdest almak da temizlenme için kullanılmış suyla abdest almak demektir. Burada ağzı misvamlamadan arta kalan sudan kasıt, kabın içindeki su da olabilir. Kişi abdestinde ağzını yıkarken misvak ta kullanmıştır. Misvamlayarak ağzını yıkadıktan sonra bu misvamlı kullandığı su kabının içine atmıştır. Bu şekilde de misvamlardan arta kalan su aynı zamanda abdestten arta kalan su olur ve başlıklı ilgisi buradan gelir.”

۱۸۷ - حَدَّثَنَا آدَمُ قَالَ حَدَّثَنَا شُعْبَةُ قَالَ حَدَّثَنَا الْحَكَمُ قَالَ سَمِعْتُ أَبَا جُحَيْفَةَ يَقُولُ خَرَجَ عَلَيْنَا رَسُولُ اللَّهِ ﷺ بِالْهَاجِرَةِ ، فَأَتَى بِوُضُوءٍ فَتَوَضَّأَ ، فَجَعَلَ النَّاسُ يَأْخُذُونَ مِنْ فَضْلِ وَضُوئِهِ فَيَتَمَسَّحُونَ بِهِ ، فَصَلَّى النَّبِيُّ ﷺ الظُّهْرَ رَكَعَتَيْنِ وَالْعَصْرَ رَكَعَتَيْنِ ، وَبَيْنَ يَدَيْهِ عَتَرَةٌ أَطْرَافُهُ ٣٧٦ ، ٤٩٥ ، ٤٩٩ ، ٥٠١ ، ٦٣٣ ، ٦٣٤ ، ٣٥٥٣ ، ٣٥٦٦ ،

٥٧٨٦ ، ٥٨٥٩ تحفة ١١٧٩٩

187- “Âdem — Şu’be — Hakem” isnâdıyla Ebû Cuhayfe şöyle demiştir: “Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem) öğle sıcağında yanımıza çıktı. Kendisine abdest için su getirilince abdestini aldı. İnsanlar onun abdestinden artan suyu alıp vücutlarına sürmeye başladılar. Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem)

öğleyi de ikindiye de ikişer rekat olarak kıldırdı. Namazlarda önünde bir harbe (kısa mızrak) bulunuyordu.”¹

Âdem, Âdem b. Ebî İyâs’tır.

Şu’be, Şu’be b. el-Haccâc’tır.

Hakem, tâbiûndan Hakem b. Uteybe el-Kûfî’dir.

Ebû Cuhayfe, Vehb b. Abdillâh es-Suvâî es-Sekafî el-Kûfî’dir. Hicri 74 yılında vefat etmiştir. Buhârî’de 7 hadisi vardır.

Bir yolculuk sırasında Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi vesellem) gün ortası öğle sıcağında Müslümanların yanına çıktı. Başka bir rivayette Resûlullah’ın (sallallahu aleyhi vesellem) Mekke’de Ebtah denilen yerde kırmızı bir çadırın içinden ashâbın yanına çıktığı zikredilir. Abdest alması için su getirilince abdestini aldı.

Müslümanlar, Resûlullah’ın (sallallahu aleyhi vesellem) abdestinden arta kalan suyu alıp bereketini umarak vücutlarına sürmeye başladılar. Ya da abdest alırken uzuvlarından akan suyu alıp bu şekilde ellerine ve yüzlerine sürmüşlerdir. Zira bu su, Resûlullah’ın (sallallahu aleyhi vesellem) mübarek tenine değmişti. Bu da abdestte kullanılan suyun temiz olduğunun delilidir.

Kaptan arta kalan suyu alıp vücutlarına sürdüğünü söyleyenlere göre de sürülen su kullanılmış sudur. Zira Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem) abdest alırken elini kabın içine sokmuştur.

Sonrasında Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem) yolcu olduğu için öğle ile ikindi namazlarını kısaltarak ikişer rekat olarak kıldırdı. Namazı açık alanda kıldıracağı için sütte olarak önüne bir harbe (kısa mızrak) dikilmişti.

Hadisin ravileri Askalanî, Kufelî ve Vâsıtlıdır. Buhârî bu hadisi ayrıca *Salât* konusu içinde da tahrir etmiştir. Müslim ve Nesâî de *Salât* konuları içinde tahrir etmişlerdir.

¹ Hadis ayrıca 376, 495, 499, 501, 633, 634, 3553, 3566, 5786 ve 5859’da geçmektedir. Müslim (503)

۱۸۸ - وَقَالَ أَبُو مُوسَى دَعَا النَّبِيُّ ﷺ بِقَدَحٍ فِيهِ مَاءٌ ، فَغَسَلَ يَدَيْهِ وَوَجْهَهُ فِيهِ ، وَمَجَّ فِيهِ ثُمَّ قَالَ لَهُمَا اشْرَبَا مِنْهُ ، وَأَفْرِغَا عَلَى وُجُوهِكُمَا وَنَحُورِكُمَا طرفاه ۱۹۶ ، ۴۳۲۸ - تحفة

۹۰۶۱

188- Ebû Mûsa da şöyle demiştir: Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem) bir kap su istedi. Bu kapta ellerini ve yüzünü yıkadıktan sonra kabın içine ağzından su püskürttü ve onlara: “Bundan için, yüzlerinize ve boyunlarınıza dökün” buyurdu.¹

Ebû Musa, Abdullah b. Kays el-Eş’arî’dir.

Buhârî bu hadisi *Meğâzî*’de: “Ci’râne’de Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem) ile birlikteydim. Yanında Bilâl da vardı. Bedevinin biri gelip: «Bana verdiğin sözünü yerine getirmeyecek misin?» deyince, Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem): «*Tabi ki!*» karşılığını verdi...” lafzıyla tahrir etmiştir. Burada ise hadisin sadece başlıkla ilgili kısmını zikretmiştir.

Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem) bir kapta su getirilmesini istedi. Getirilen kapta ellerini ve yüzünü yıkadıktan sonra ağzına aldığı suyu kabın içine püskürttü. Sonra da Bilâl ile Ebû Mûsa’ya bu sudan içmelerini, yüzleri ile boyunlarına dökmelerini söyledi.

İbn Battâl buna dayanarak insan salyasının ve içtiğinden arta kalanın necis olmadığını söylemiştir. Bu bakımdan Resûlullah’ın (sallallahu aleyhi vesellem), içilen kabın içine nefesin verilmesini veya yemeğe üflenmesini yasaklaması necis olmasından dolayı değil, ona salya ve tükürük bulaşmasından şüphe eden kişinin iğrenmemesi içindir.

Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi vesellem) su kabında ellerini ve yüzünü yıkadıktan sonra ondan ağzına aldığı suyu içine püskürtmesi, Bilâl ile Ebû Mûsa’ya ondan içmelerini, yüzleri ile boyunlarına dökmelerini söylemesi bu suyun temiz olduğuna delâlet eder. Bu su necis olsaydı Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem) onlara böyle bir şey demezdi. Hadisin başlık ile münasebeti de burasıdır.

¹ Hadis ayrıca 196 ve 4328’de geçmektedir. Müslim, uzun bir metinle (2497)

١٨٩ - حَدَّثَنَا عَلِيُّ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ قَالَ حَدَّثَنَا يَعْقُوبُ بْنُ إِبْرَاهِيمَ بْنِ سَعْدٍ قَالَ حَدَّثَنَا أَبِي عَنْ صَالِحٍ عَنِ ابْنِ شِهَابٍ قَالَ أَخْبَرَنِي مُحَمَّدُ بْنُ الرَّبِيعِ قَالَ وَهُوَ الَّذِي مَجَّ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ فِي وَجْهِهِ وَهُوَ غُلَامٌ مِنْ بَنِيهِمْ وَقَالَ عُرْوَةُ عَنِ الْمُسَوَّرِ وَغَيْرِهِ يُصَدِّقُ كُلَّ وَاحِدٍ مِنْهُمَا صَاحِبَهُ وَإِذَا تَوَضَّأَ النَّبِيُّ ﷺ كَادُوا يَقْتَتِلُونَ عَلَى وَصُوئِهِ أَطْرَافَهُ ٧٧ ، ٨٣٩ ،

١١٨٥ ، ٦٣٥٤ ، ٦٤٢٢ - تحفة ١١٢٣٥ ، ١١٢٧٠

189- “Ali b. Abdillâh — Yâkub b. İbrâhîm b. Sa’d — Yâkub’un babası — Sâlih” isnâdıyla İbn Şihâb şöyle demiştir: Çocuk iken kendi kuyularından Resûlullah’ın (sallallahu aleyhi vesellem), ağzından yüzüne su püskürttüğü Mahmûd b. er-Rabî’nin bana bildirdiğine göre; yine Urve’nin Misver ve başkasından —her biri diğerini doğrulayacak şekilde— bildirdiğine göre Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem) abdest aldığı zaman abdest suyundan almak için insanlar neredeyse birbiriyle kavga edecek hale geliyorlardı.

Ali, Ali b. Abdillâh el-Medînî’dir.

Yâkub, Yâkub b. İbrâhîm b. Sa’d el-Kureşî el-Medenî ez-Zührî’dir.

Yâkub’un babası, İbrâhîm b. Sa’d b. İbrâhîm b. Abdurrahman b. Avf’tır.

Sâlih, tâbiûndan Sâlih b. Keysân el-Medenî’dir.

İbn Şihâb, Muhammed b. Müslim ez-Zührî’dir.

Mahmûd, Mahmûd b. er-Rabî’ b. Surâka el-Ensârî el-Hazrecî el-Medenî’dir. Hicri 99 yılında 93 yaşındayken Kudüs’te vefat etmiştir.

Resûlullah’ın (sallallahu aleyhi vesellem), Mahmûd b. er-Rabî’nin yüzüne su püskürtmesi daha önce Mahmûd’dan: “Beş yaşlarımdayken Resûlullah’ın (sallallahu aleyhi vesellem) bir kovadan ağzına su alarak yüzüme püskürttüğünü hatırlarım” şeklinde rivayet edilmiştir.

Urve, Urve b. ez-Zübeyr b. el-Avvâm’dır.

Misver, Misver b. Mahreme ez-Zührî’dir. Abdurrahman b. Avf’ın kız kardeşinin oğludur. Hicri 64 yılında Haccâc, Mekke’yi kuşatıp mancınıklarla Kâbe’yi taşıdığı zaman Hicr’de namaz kılan Misver bu taşlardan birinin isabetiyle vefat etmişti.

Mahmûd b. er-Rabî'nin, aynı şekilde Urve'nin Misver ve Mervân b. el-Hakem'den bildirdiğine göre Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem) abdest aldığı zaman abdest suyundan almak için müslümanlar âdeti birbiriyle kavga edecek hale geliyorlardı.

Bu sözü de Urve b. Mes'ûd es-Sekafî, Hudeybiye olayları zamanında Resûlullah'ın (sallallahu aleyhi vesellem) yanına gelip döndükten sonra ashâbın Resûlullah'a (sallallahu aleyhi vesellem) verdikleri değeri ifade etmek için Mekke müşriklerine söylemişti. Burada kavga edecek hale geilmeleri mecazi bir anlatımdır ve abdest suyundan almak için birbirleriyle yarışmaları anlamındadır.

İbn Hacer bu konuda: “Zira bu yüzden aralarında kavga çıkmış değildir. Urve b. Mes'ûd durumu Mekke müşriklerine aktarıırken mübalağa yaparak aktarmıştır” demiştir.

باب

BÂB

١٩٠ - حَدَّثَنَا عَبْدُ الرَّحْمَنِ بْنُ يُونُسَ قَالَ حَدَّثَنَا حَاتِمُ بْنُ إِسْمَاعِيلَ عَنِ الْجَعْدِ قَالَ سَمِعْتُ السَّائِبَ بْنَ يَزِيدَ يَقُولُ ذَهَبْتُ بِى خَالَتى إِلَى النَّبِىِّ ﷺ فَقَالَتْ يَا رَسُولَ اللَّهِ، إِنَّ ابْنَ أُخْتِى وَجِعَ فَمَسَحَ رَأْسِى وَدَعَا لِى بِالْبَرَكَهَةِ، ثُمَّ تَوَضَّأَ فَشَرِبْتُ مِنْ وَضُوئِهِ، ثُمَّ قُمْتُ خَلْفَ ظَهْرِهِ، فَنَظَرْتُ إِلَى خَاتَمِ النُّبُوَّةِ بَيْنَ كَتِفَيْهِ مِثْلَ زُرِّ الْحَجَلَةِ. أطرافه ٣٥٤٠، ٣٥٤١
٣٧٩٤ تحفة ٦٣٥٢، ٥٦٧٠،

190- “Abdurrahman b. Yûnus — Hâtim b. İsmâil — Ca'd” isnâdıyla Sâib b. Yezîd anlatıyor: Teyzem beni Resûlullah'a (sallallahu aleyhi vesellem) götürdü ve: “Ey Allah'ın Resûlü! Kız kardeşimin oğlu ayaklarından rahatsız” dedi. Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem) başımı okşayıp bereket duası etti. Sonra abdest alınca abdest suyundan içtim. Sonra arkasında durup

iki kürek kemiği arasındaki peygamberlik mührünü gördüm. Mühür çadır düğmesi kadardı.¹

Abdurrahman, Abdurrahman b. Yûnus el-Bağdâdî'dir. Hicri 224 yılında aniden vefat etmiştir.

Hâtim, Hâtim b. İsmâil el-Kûfî'dir. Medine'de ikamet etmiştir. Hicri 186 yılında Hârûn er-Reşîd'in hilafeti zamanında vefat etmiştir.

Ca'd, Ca'd b. Abdirrahman b. Evs el-Medenî el-Kûfî'dir.

Sâib b. Yezîd el-Kindî, sahabenin küçüklerindendir. Hicretin ikinci yılında doğmuştur. Yedi yaşındayken Vedâ haccında babasıyla birlikte bulunmuştur. Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem) Tebuk'ten Medine'ye geldiği zaman Sâib de Medine'nin diğer çocuklarıyla birlikte onu karşılamaya Vedâ tepesine çıkmıştır. Hicri 91 yılında Medine'de vefat etmiştir. Buhârî'de 6 hadisi vardır.

Sâib'i teyzesi Resûlullah'a (sallallahu aleyhi vesellem) götürdü ve ayaklarından rahatsız olduğunu söyledi. Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem), Sâib'in başını okşadı ve bereketli bir hayatı olması için hayır duada bulundu. Daha sonra abdest alınca Sâib, Resûlullah'ın (sallallahu aleyhi vesellem) uzuvlarından akan sudan içti. Başlık ile hadis arasındaki münasebet de budur. Zira hadis abdestte kullanılan suyun temiz olduğunu bize göstermektedir.

Daha sonra Sâib, Resûlullah'ın (sallallahu aleyhi vesellem) arkasına geçti ve iki kürek kemiği arasındaki peygamberlik mührünü gördü. Bu mühür, Resûlullah'ın (sallallahu aleyhi vesellem) peygamberliğinin bir işareti olduğu gibi ondan sonra başka bir peygamber gelmeyeceğinin deliliydi.

Ahmed'in Abdullah b. Sercîs'ten bildirdiğine göre bu mühür Resûlullah'ın (sallallahu aleyhi vesellem) sol kürek kemiğinin üzerindedir. Mühür Arapların hazırladığı gerdek çadırında kullanılan düğme büyüklüğündeydi.

Ahmed'in bildirdiğine göre Ebû Remîme et-Temîmî şöyle demiştir: "Babamla birlikte Resûlullah'ın (sallallahu aleyhi vesellem) yanında geldik. Kürek kemiği üzerinde elma büyüklüğünde bir et parçası gördüm. Babam: «Benim tabipliğim var, onu tedavi edeyim mi?» deyince, Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem): «Tabibi onu yaratandır» buyurdu."

¹ Hadis ayrıca 3540, 3541, 5670 ve 6352'de geçmektedir. Müslim (2345)

Peki bu mühür Resûlullah'ın (sallallahu aleyhi vesellem) doğumundan sonra mı konulmuştur yoksa doğduğunda bu mühür de var mıydı? Ebû Nuaym'ın *Delâil*'de bildirdiğine göre Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem) doğduğunda annesinin anlattığına göre melek onu çıkardığı bir suya üç defa batırdı. Sonra beyaz ipekten bir keseyi açıp içinden bir mühür çıkardı ve Resûlullah'ın (sallallahu aleyhi vesellem) kürek kemiğine bu mührü vurdu. Bu mühür yumurta kadardı ve çiçek gibi parılıyordu. Ebû Nuaym'ın bu rivayeti bize mührün, Resûlullah'ın (sallallahu aleyhi vesellem) doğumundan sonra vurulduğunu anlatmaktadır.

Bazılarına göre ise Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem) doğduğunda bu mühür vardı. Doğrusunu Allah bilir. *el-Mevâhib* eserimde de bu konuda gerekli açıklamaları yapmıştım. Resûlullah'ın (sallallahu aleyhi vesellem) sıfatları anlatılırken de bu konuda daha geniş açıklamalar yapılacaktır.

Hadisin ravileri Bağdatlı, Kufeli ve Medinelidir. Buhârî bu hadisi ayrıca *Resûlullah'ın* (sallallahu aleyhi vesellem) *Sıfatları*, *Tıb* ve *Da'vât* konuları içinde tahrir etmiştir. Müslim, Tirmizî ve Nesâî de tahrir etmişlerdir.

٤١ - بَابُ مَنْ مَضَمَضَ وَاسْتَنْشَقَ مِنْ عَرَقَةٍ وَاحِدَةٍ

41- BİR AVUÇ SU İLE AĞZI VE BURNU YIKAMAK

١٩١ - حَدَّثَنَا مُسَدَّدٌ قَالَ حَدَّثَنَا حَالِدُ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ قَالَ حَدَّثَنَا عَمْرُو بْنُ يَحْيَى عَنْ أَبِيهِ عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ زَيْدٍ أَنَّهُ أَفْرَغَ مِنَ الْإِنَاءِ عَلَى يَدَيْهِ فَغَسَلَهُمَا ، ثُمَّ غَسَلَ أَوْ مَضَمَضَ ، وَاسْتَنْشَقَ مِنْ كَفَّةٍ وَاحِدَةٍ ، فَفَعَلَ ذَلِكَ ثَلَاثًا ، فَغَسَلَ يَدَيْهِ إِلَى الْمِرْفَقَيْنِ مَرَّتَيْنِ مَرَّتَيْنِ ، وَمَسَحَ بِرَأْسِهِ مَا أَقْبَلَ وَمَا أَدْبَرَ ، وَغَسَلَ رِجْلَيْهِ إِلَى الْكَعْبَيْنِ ، ثُمَّ قَالَ هَكَذَا وَضُوءُ رَسُولِ اللَّهِ ﷺ . أطرافه ١٨٥ ، ١٨٦ ، ١٩٢ ، ١٩٧ ، ١٩٩ - تحفة ٥٣٠٨

191- "Müsedded — Hâlid b. Abdillâh — Amr b. Yahya" isnâdıyla Amr'ın babası şöyle demiştir: Abdullâh b. Zeyd kaptan ellerine su döküp onları yıkadı. Sonra bir avuç suyla hem ağzını yıkadı, hem de burnunu temizledi ve bunu üç defa tekrarladı. Sonra yüzünü üç defa yıkadı. Sonra kollarını dirseklere kadar ikişer defa yıkadı. Sonra başını önden ve

arkadan meshetti. Sonra ayaklarını topuklara kadar yıkadı. Bitirdikten sonra da: “Resûlullah'ın (sallallahu aleyhi vesellem) abdesti böyleydi” dedi.¹

Hâlid, Hâlid b. Abdillâh b. Abdîrrahman el-Vâsîî Ebu'l-Heysem et-Tahhân'dır. Anlatıldığına göre canını üç defa Allah'tan satın almış ve her defasında karşılığı olan gümüşü sadaka olarak vermiştir. Hicri 177 yılında vefat etmiştir.

Amr, Amr b. Yahya el-Mâzinî el-Ensârî'dir.

Amr'ın babası, Yahya b. Umâre'dir.

Abdullah b. Zeyd el-Ensârî abdest alırken su kabından ellerine su döküp onları üç defa yıkadı. Sonra bir avuç su aldı. Bu bir avuç suyla hem ağzını yıkadı, hem de burnunu temizledi ve bunu üç avuçla tekrarladi. Sonra yüzünü üç defa yıkadı. Sonra kollarını dirseklerle beraber ikişer defa yıkadı. Sonra başını önden ve arkadan bir defa meshetti. Sonra ayaklarını topuklarla birlikte yıkadı. Abdullah bu şekilde abdestini bitirdikten sonra: “Resûlullah'ın (sallallahu aleyhi vesellem) abdesti bu şekildeydi” dedi.

Hadisin ravileri Basralı, Vâsîtlı ve Medinelidir. Hadiste ashâbdan birinin bir fiili yapması ve bunu Resûlullah'a (sallallahu aleyhi vesellem) dayandırması vardır. Daha önce zikredildiği gibi Buhârî bu hadisi beş yerde zikretmiştir. Müslim de rivayet etmiştir.

٤٢ - بَابُ مَسْحِ الرَّأْسِ مَرَّةً

42- BAŞI BİR DEFA MESHETMEK

١٩٢ - حَدَّثَنَا سُلَيْمَانُ بْنُ حَرْبٍ قَالَ حَدَّثَنَا وَهَيْبٌ قَالَ حَدَّثَنَا عَمْرُو بْنُ يَحْيَى عَنْ أَبِيهِ قَالَ شَهِدْتُ عَمْرُو بْنَ أَبِي حَسَنِ سَأَلَ عَبْدَ اللَّهِ بْنَ زَيْدٍ عَنْ وُضُوءِ النَّبِيِّ ﷺ فَدَعَا بِتَوْرٍ مِنْ مَاءٍ ، فَتَوَضَّأَ هُمُ ، فَكَفَّأَ عَلَى يَدَيْهِ فَغَسَلَهُمَا ثَلَاثًا ، ثُمَّ أَدْخَلَ يَدَهُ فِي الْإِنَاءِ ، فَمَضْمَضَ وَاسْتَنْشَقَ ، وَاسْتَنْشَرَّ ثَلَاثًا بِثَلَاثِ غَرَفَاتٍ مِنْ مَاءٍ ، ثُمَّ أَدْخَلَ يَدَهُ فِي الْإِنَاءِ ، فَغَسَلَ وَجْهَهُ

¹ Müslim (235)

ثَلَاثًا ، ثُمَّ أَدْخَلَ يَدَهُ فِي الْإِنَاءِ ، فَغَسَلَ يَدَيْهِ إِلَى الْمِرْفَقَيْنِ مَرَّتَيْنِ مَرَّتَيْنِ ، ثُمَّ أَدْخَلَ يَدَهُ فِي الْإِنَاءِ ، فَمَسَحَ بِرَأْسِهِ فَأَقْبَلَ بِيَدَيْهِ وَأَدْبَرَ بِهِنَّ ، ثُمَّ أَدْخَلَ يَدَهُ فِي الْإِنَاءِ فَغَسَلَ رِجْلَيْهِ وَحَدَّثَنَا مُوسَى قَالَ حَدَّثَنَا وَهَيْبٌ قَالَ مَسَحَ رَأْسَهُ مَرَّةً أَطْرَافَهُ ١٨٥ ، ١٨٦ ، ١٩١ ، ١٩٧ ، تحفة ٥٣٠٨

192- “Süleymân b. Harb — Vuheyb — Amr b. Yahya” isnâdıyla Amr’ın babası şöyle demiştir: “Amr b. Ebî Hasan’ın Abdullah b. Zeyd’e Resûlullah’ın (sallallahu aleyhi vesellem) abdestini sormasına şahit oldum. Abdullah bir kap su isteyip nasıl olduğunu göstermek için abdest aldı. İlk önce su kabından ellerine su dökerek onları üç defa yıkadı. Sonra elini kabın içine sokup üç avuç alarak hem ağzını, hem de burnunu yıkayıp sümkürdü. Sonra elini kaba sokup su alarak yüzünü üç defa yıkadı. Sonra elini kaba sokup kollarını dirseklere kadar ikişer defa yıkadı. Sonra elini kaba soktu. Çıkarıp başını önden ve arkadan meshetti. Sonra elini kaba sokup ayaklarını yıkadı.”

Mûsa ise bunu Vuheyb’den rivayet ederken: “Başını bir defa meshetti” lafzını kullanmıştır.¹

Vuheyb, Vuheyb b. Hâlid el-Bâhilî’dir.

Amr, Mâlik’in hocası Amr b. Yahya b. Umâre el-Mâzinî’dir.

Amr’ın babası, Yahya b. Umâre b. Ebî Hasan’dır.

Amr b. Ebî Hasan, Abdullah b. Zeyd el-Ensârî’ye Resûlullah’ın (sallallahu aleyhi vesellem) abdestinin nasıl olduğunu sordu. Abdullah bunu oradakilere göstermek için su getirilmesini söyledi. Bir kap içinde ona su getirildi. Abdullah önce kaptan ellerine su döküp onları üç defa yıkadı.

Sonra elini kabın içine daldırıp aldığı üç avuç suyla ağzını çalkaladı, burnunu temizleyip sümkürdü. Sonra elini kaba sokup aldığı suyla yüzünü üç defa yıkadı. Daha sonra elini kaba sokup kollarını dirseklerle beraber ikişer defa yıkadı. Daha sonra elini kaba soktu. Çıkardıktan sonra iki eliyle önden ve

¹ Müslim (235)

arkadan başının tümünü bir defa meshetti. En sonunda da elini kaba sokup ayaklarını topuklarla birlikte yıkadı.

Mûsa b. İsmâil et-Tebûzekî ise bunu Vuheyb'den rivayet ederken: “Başını bir defa meshetti” lafzını kullanmıştır. Bu hadisin tamamı daha önce ayakların topuklara kadar yıkanması başlığı altında zikredilmişti.

Buhârî ve Müslim'in *Sahîh*'lerinde bu konuda gelen hadislerde başı meshetmenin sayısı zikredilmez. Âlimlerin geneli de sayıyı zikretmemiştir. Ebû Dâvud ve İbn Mâce iki kanaldan Osmân b. Affân'ın abdest alırken başını üç defa meshettiğini rivayet etmişlerdir. İbn Huzeyme bu kanallardan birini sahih bulmuştur. Güvenilir olan ravilerden gelen ziyade de makbuldür. Şâfiî ve Ebû Hanîfe de başın üç defa mesh edileceği görüşündedir.

Ancak üç defa meshetme de bir defa su alınarak yapılır. Başın üç defa mesh edildiğini söyleyen rivayetler de bunun bir defa su almayla gerçekleştirildiğine yorulur. Ebû Hanîfe'den rivayet edildiğine bir defa su alarak başı üç defa meshetme caizdir. Bu durumda başın bir defa mesh edildiğini söyleyen rivayet meshin birden fazla yapılamayacağına delil olamaz. Hanefîlerden başın bir defa mesh edilmesi gerektiği yönünde de fetvalar verilmiştir.

Müslim'de yer alan ve Resûlullah'ın (sallallahu aleyhi vesellem) abdestinde uzuvlarını üçer defa yıkadığını söyleyen rivayetin zahirinden başı meshetmenin birden fazla olabileceği çıkarılabilir. Bu da meshin yıkamaya kıyas edilmesiyle olur. Zira abdestte yıkama şerî bir temizliktir. Şerî temizlikte de yıkama ile meshetme arasında fark yoktur.

Buna cevap olarak da şöyle denilmiştir: “Resûlullah'ın (sallallahu aleyhi vesellem) abdestinde uzuvlarını üçer defa yıkaması genel bir ifadedir. Sahih olan rivayetler de meshte tekrarın olamayacağını söyler. Bundan dolayı üçer defa yıkama ifadesi genele yorumlanır ve sadece yıkanan uzuvlar konusunda geçerli olur.”

Bunun yanında meshetmenin, hafifletme temeline dayandığını, bundan dolayı da gereği kadar su kullanarak yapılan yıkamaya kıyas edilemeyeceği söylenmiştir.

Buna da cevap olarak: “Hafifçe yıkama, fazla su kullanmamayı gerektirir ve böylesi bir yıkama da ittifakla meşrûdur. Birden fazla meshetmeye de bu açıdan bakılabilir” denilmiştir.

٤٣ - بَابُ وُضُوءِ الرَّجُلِ مَعَ امْرَأَتِهِ وَفَضْلِ وُضُوءِ الْمَرْأَةِ
وَتَوَضُّأَ عَمَرُ بِالْحَمِيمِ مِنْ بَيْتِ نَضْرَانِيَّةٍ

43- KİŞİNİN HANIMI İLE BİRLİKTE ABDEST ALMASI VE KADININ ABDESTİNDEN ARTA KALAN SUYUN HÜKMÜ; HZ. ÖMER DE HİRİSTİYAN BİR KADININ EVİNDE SICAK SUYLA ABDEST ALMIŞTIR

Başlık, kişinin karısıyla aynı kaptan birlikte abdest almasıyla ilgilidir. Başka nüshalarda kişinin kendi karısı denilmeden genel bir şekilde kadınla birlikte abdest alması şeklinde zikredilmiştir. Bir diğeri de kadının abdesti sonrası kaptan arta kalan suyla abdest almanın hükmüdür.

Hz. Ömer, Hristiyan bir kadının evinde sıcak suyla abdest almıştır. Hz. Ömer’in bu rivayetini Saîd b. Mansûr, Abdurrezzâk ve başkaları sahih bir isnâdla mevsûl olarak: “Ömer, sıcak suyla abdest alır ve yıkanır” lafzıyla rivayet etmişlerdir. Mücâhid’in rivayeti dışında sıcak suyla abdest almanın caiz olduğu konusunda ittifak vardır. Uzuvarın gereği gibi yıkanmasına engel olabileceği için de aşırı sıcak suyla abdest almak kerih görülmüştür.

Başka bir rivayette: “Ömer, Hristiyan bir kadının testisindeki sudan abdest aldı” denilir. Bunu da Şâfiî, Abdurrezzâk ve başkaları “Süfyân b. Uyeyne — Zeyd b. Eslem — Eslem” kanalıyla mevsûl olarak rivayet etmişlerdir. Beyhakî de bunu Sa’d b. Nasr kanalıyla Zeyd b. Eslem’den uzun bir metinle rivayet etmiştir.

Ömer’den gelen bu iki rivayet de birbirinden farklı olayları aktarıyor gibidir. Ancak her iki rivayet ile başlık arasında bir münasebet göremiyorum. Hz. Ömer’in sıcak suyla abdest almasının başlıkla bir alakasının olmadığı açıktır. Hristiyan bir kadının testisindeki sudan abdest aldığını söyleyen rivayet de onun, kadının kullanımından arta kalan suyla abdest aldığını göstermez. Aksine her iki rivayetin bize gösterdiği Hristiyanların suyunu kullanmanın caiz olduğudur.

Hristiyan kadının içmesinden arta kalan suyun kullanılmasının caiz olduğu konusunda ihtilaf yoktur. Zira bu su temizdir. Ancak Ahmed ve İshâk bunun aksini düşünür.

Bu konuda İmam Mâlik'ten ise farklı görüşler nakledilmiştir. *el-Müdevvenetü'l-Kübrâ*'da Mâlik'in: "Hristiyan birinin içmesinden arta kalan veya elini içine batırdığı suyla abdest alınmaz" dediği zikredilir. Başka yerlerde ise bir caiz, bir kerih gördüğü zikredilir.

Sahîh'in İbn Asâkir rivayetinde ise Hz. Ömer'le ilgili kısım zikredilmemiştir. Başlıkla ilgisi bulunmadığından dolayı doğrusu da budur.

١٩٣ - حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ يُوسُفَ قَالَ أَخْبَرَنَا مَالِكٌ عَنْ نَافِعٍ عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عُمَرَ أَنَّهُ قَالَ كَانَ الرَّجَالُ وَالنِّسَاءُ يَتَوَضَّئُونَ فِي زَمَانِ رَسُولِ اللَّهِ ﷺ جَمِيعًا

193- "Abdullah b. Yûsuf — Mâlik — Nâfi" isnâdıyla Abdullah b. Ömer: "Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem) zamanında erkeklerle kadınlar birlikte abdest alırlardı" dedi.

Abdullah, Abdullah b. Yûsuf et-Tinnîsî'dir.

Mâlik, Mâlik b. Enes'tir.

Nâfi', Abdullah b. Ömer'in azatlısıdır.

Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem) zamanında erkeklerle kadınlar aynı yerde oldukları zaman birlikte abdest alırlardı. İbn Mâce bunu Hişâm b. Urve kanalıyla Mâlik'ten rivayet ederken: "Aynı kaptan" eklemesini yapar. Dâvud ise bunu Ubeydullah b. Ömer kanalıyla İbn Ömer'in azatlısı Nâfi'den rivayet ederken: "Ellerimizi aynı kaba sokardık" eklemesini yapar.

İbn Huzeyme'nin "Ma'mer — Ubeydullah — Nâfi" kanalıyla bildirdiğine göre İbn Ömer, Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem) ve ashâbının kadınlarla birlikte aynı kaptan abdest aldığını görmüştür. Bu da hicâb (örtünme) ile ilgili âyetin nazil olmasından önceki zamana ait olduğu şeklinde yorumlanmıştır. Hicâb âyetinin nazil olmasından sonra ise sadece karı koca olanlar veya birbirlerine mahrem olanlara has bir durum olmuştur.

"Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem) zamanında" denilmesi de bunun caiz olduğunun göstergesidir. Zira sahabeden biri: "Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem)

zamanında şöyle yapardık” veya “Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem) zamanında şöyle yapılırdı” dediği zaman böylesi bir söz merfû hükmünde sayılır.

Bu hadis de başlığın sadece ilk kısmının caiz olduğuna işaret etmektedir. Kadının abdestinden arta kalan suya gelince ise Şâfiîlerin yanında kadının abdestinden arta kalan suyla erkeğin abdest alması kerahet olmadan caizdir. Kadın abdestinde bir uzvu yıkadıktan sonra erkeğin o suyu kullanması ile kadın abdestini bitirdikten sonra erkeğin artan suyu kullanması arasında bir fark görmemişlerdir.

Ahmed ve Dâvud (ez-Zâhirî) ise: “Kadın abdestini bitirdikten sonra ondan arta kalan sudan erkeğin abdest alması caiz olmaz” demişlerdir. Hasan ve İbnu'l-Müseyyeb ise kayıtsız şartsız bunun caiz olduğunu söylemişlerdir.

Hadisin ravileri Tinnîsli ve Medinelidir. İsnâdı Buhârî'nin yanında en sahih ve en güvenilir isnâdlardandır.

٤٤ - باب صَبِّ النَّبِيِّ ﷺ وَضَوْءُهُ عَلَى الْمُغْمَى عَلَيْهِ

44- RESÛLULLAH'IN (sallallahu aleyhi vesellem) ABDEST ALDIĞI SUDAN BAYGIN KİŞİNİN ÜZERİNE DÖKMESİ

Başlık, Resûlullah'ın (sallallahu aleyhi vesellem) abdestinden arta kalan suyu baygın, kendinden geçmiş, şuurunu kaybetmiş kişinin üzerine dökmesiyle ilgilidir.

١٩٤ - حَدَّثَنَا أَبُو الْوَلِيدِ قَالَ حَدَّثَنَا شُعْبَةُ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ الْكُذَرِ قَالَ سَمِعْتُ جَابِرًا يَقُولُ جَاءَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ يَعُودُنِي ، وَأَنَا مَرِيضٌ لَا أَغْقِلُ ، فَتَوَضَّأَ وَصَبَّ عَلَيَّ مِنْ وَضُوئِهِ ، فَعَقَلْتُ فَقُلْتُ يَا رَسُولَ اللَّهِ لِمَنِ الْمِيرَاثُ إِنَّمَا يَرْتَبِي كَلَالَةٌ . فَتَرَلْتُ آيَةَ الْفَرَائِضِ أَطْرَافَهُ ،

٣٠٤٣ تحفة - ٧٣٠٩ ، ٦٧٤٣ ، ٦٧٢٣ ، ٥٦٧٦ ، ٥٦٦٤ ، ٥٦٥١ ، ٤٥٧٧

194- “Ebu'l-Velîd — Şu'be — Muhammed b. el-Münkedir” isnâdıyla Câbir anlatıyor: Hasta olduğumda Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem) ziyaretime geldi. Geldiğinde abdest aldı ve abdest suyundan üzerime döktü. Suyu üzerime dökünce kendine geldim. “Ey Allah'ın Resûlü! Mirasım kimin

olacak? Zira ne çoluk çocuğum ne de anne babam var” dediğimde miras payları ile ilgili âyet nazil oldu.¹

Ebu'l-Velîd, Hişâm b. Abdilmelik et-Tayâlisî'dir.

Şu'be, Şu'be b. el-Haccâc'tır.

Muhammed, Muhammed b. el-Münkedir et-Teymî el-Kureşî'dir. Hicri 131 yılında vefat etmiştir.

Câbir, Câbir b. Abdillâh'tır.

Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem), hasta düşen Câbir'i ziyarete gitti. Câbir kendinden geçmiş bir şekilde yatıyordu. Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem) abdest aldı ve abdestte kullandığı veya abdestinden arta kalan sudan Câbir'in üzerine serpti. Serpilen suyla kendine gelen Câbir, ölmesi durumunda kendisine kimin mirasçı olacağını sordu. Zira ne çoluk çocuğu, ne de anne babası vardı.

Bunun üzerine miras payları ile ilgili olarak “Senden fetva isterler. De ki: Allah, babası ve çocuğu olmayan kimsenin mirası hakkındaki hükmü şöyle açıklıyor...”² âyeti nazil oldu. Ya da Câbir'in kastettiği âyet “Allah çocuklarınız hakkında, erkeğe iki dişinin hissesi kadar tavsiye eder...”³ âyetidir.

Hadisten, büyüklerin hasta olan küçükleri ziyaret etmesinin önemini anlıyoruz. Hadisin ravileri Basralı, Kufeli ve Medinelidir. Buhârî bu hadisi ayrıca *Tıb* ve *Ferâid* konuları içinde tahrir etmiştir. Müslim, Nesâî ve İbn Mâce de tahrir etmişlerdir.

¹ Hadis ayrıca 4577, 5651, 5664, 5676, 6723, 6743 ve 7309'da geçmektedir. Müslim (1616)

² Nisâ Sur. 176

³ Nisâ Sur. 11

٤٥ - باب الغُسلِ وَالْوُضوءِ فِي الْمِخْضَبِ وَالْقَدَحِ وَالْخَشَبِ وَالْحِجَارَةِ

45- TEKNE, ÇANAK, TAHTA VE TAŞTAN KAPLAR İÇİNDEN YIKANIP ABDEST ALMAK

Başlık, içinde giysi ve çamaşır yıkanan tekne, içinde yemek yenilen ve genellikle tahtadan yapılan çanak ve tahta ile taştan yapılan diğer kaplar içindeki sudan yıkanıp abdest almakla ilgilidir. Başlıkta tahta ve taştan kapların öncekilere atfedilmesi onların bir çeşit açıklaması gibidir.

١٩٥ - حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ مُنِيرٍ سَمِعَ عَبْدَ اللَّهِ بْنَ بَكْرٍ قَالَ حَدَّثَنَا حُمَيْدٌ عَنْ أَنَسٍ قَالَ خَضَرَتِ الصَّلَاةُ ، فَقَامَ مَنْ كَانَ قَرِيبَ الدَّارِ إِلَى أَهْلِهِ ، وَبَقِيَ قَوْمٌ ، فَأَتَى رَسُولُ اللَّهِ ﷺ بِمِخْضَبٍ مِنْ حِجَارَةٍ فِيهِ مَاءٌ ، فَصَغَرَ الْمِخْضَبُ أَنْ يَنْسُطَ فِيهِ كَفَّهُ ، فَتَوَضَّأَ الْقَوْمُ كُلُّهُمْ قُلْنَا كَمْ كُنْتُمْ قَالَ ثَمَانِينَ وَزِيَادَةً . أطرافه ١٦٩ ، ٢٠٠ ، ٣٥٧٢ ، ٣٥٧٣ ، ٣٥٧٤ ، ٣٥٧٥

- تحفة ٧٠٠

195- “Abdullah b. Munîr — Abdullah b. Bekr — Humeyd” isnâdıyla Enes şöyle demiştir: “Bir defasında namaz vakti gelince evi yakın olanlar evlerine giderken bazıları da kaldı. Resûlullah'a (sallallahu aleyhi vesellem) taştan yapılmış tekne içinde su getirdiler. Tekne, içinde avucunu açamayacak kadar küçüktü. Orada bulunanların hepsi de bu sudan abdest aldı.”

(Ravi der ki:) Enes’e: “Orada kaç kişiydiniz?” diye sorduğumuzda: “Seksen kişiden fazlaydık” dedi.

Abdullah, Abdullah b. Munîr es-Sehmî el-Mervezî’dir. Hicri 241 yılında vefat etmiştir.

Abdullah b. Bekr, Ebû Vehb el-Mısrî’dir. Hicri 208 yılında Memûn’un hilafeti zamanında vefat etmiştir.

Humeyd, Humeyd b. Ebî Humeyd et-Tavîl’dir. Hicri 143 yılında namazdayken vefat etmiştir.

Enes, Enes b. Mâlik’tir.

Bir defasında Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem) ashâbıyla birlikteyken ikinci namazı vakti geldi. Evi yakın olanlar abdest almak için evlerine giderken, diğerleri Resûlullah'ın (sallallahu aleyhi vesellem) yanında kaldı.

Abdest alması için Resûlullah'a (sallallahu aleyhi vesellem) taştan yapılmış bir tekne de su getirdiler. Bu tekne de Resûlullah'ın (sallallahu aleyhi vesellem), içinde avucunu açamayacağı kadar dar ve küçüktü. Orada bulunanların hepsi bu küçük teknedeki sudan abdest aldılar.

Humeyd bunu rivayet eden Enes'e orada bulunanların kaç kişi olduğunu sorunca Enes seksen kişiden fazla olduklarını söyledi.

Hadisin ravileri Mervli ve Mısırlıdır. Buhârî bu hadisi ayrıca *Peygamberliğin Alametleri* konusu içinde tahrir etmiştir. Müslim de tahrir etmiştir, ancak lafızları farklıdır.

۱۹۶ - حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ الْعَلَاءِ قَالَ حَدَّثَنَا أَبُو أُسَامَةَ عَنْ بُرَيْدٍ عَنْ أَبِي بُرْدَةَ عَنْ أَبِي مُوسَى أَنَّ النَّبِيَّ ﷺ دَعَا بِقَدَحٍ فِيهِ مَاءٌ ، فَغَسَلَ يَدَيْهِ وَوَجْهَهُ فِيهِ وَمَجَّ فِيهِ طَرَفَاهُ ۱۸۸ ، ۴۳۲۸ - تحفة ۹۰۶۱

196- “Muhammed b. el-Alâ — Ebû Usâme — Bureyd — Ebû Burde” isnâdıyla Ebû Mûsa şöyle demiştir: “Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem) bir çanakta su getirilmesini istedi. Getirilen sudan elleri ile yüzünü yıkadıktan sonra içine ağzından su püskürttü.”¹

Ebû Usâme, Hammâd b. Usâme'dir.

Ebû Burde, Hâris b. Ebî Mûsa'dır.

Ebû Musa, Abdullah b. Kays el-Eş'arî'dir.

Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem) bir çanak içinde su getirilmesini istedi. Getirilince de ellerini ve yüzünü yıkadı. Ardından ağzına aldığı suyu çanağın içine püskürttü. Hadiste Resûlullah'ın (sallallahu aleyhi vesellem) bu sudan abdest aldığı veya yıkandığına dair herhangi bir işaret yoktur.

¹ Müslim, uzun bir metinle (2497)

Hadisin ravileri Kufeli ve Mekkelidir. Buhârî hadisi daha önce başkalarının abdestinden arta kalan suyu kullanma başlığı altında muallak olarak zikretmişti.

۱۹۷ - حَدَّثَنَا أَحْمَدُ بْنُ يُونُسَ قَالَ حَدَّثَنَا عَبْدُ الْعَزِيزِ بْنُ أَبِي سَلَمَةَ قَالَ حَدَّثَنَا عَمْرُو بْنُ يَحْيَى عَنْ أَبِيهِ عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ زَيْدٍ قَالَ أَتَى رَسُولُ اللَّهِ ﷺ فَأَخْرَجَنَا لَهُ مَاءً فِي تَوْرٍ مِنْ صُفْرِ فَتَوَضَّأَ ، فَغَسَلَ وَجْهَهُ ثَلَاثًا وَيَدَيْهِ مَرَّتَيْنِ مَرَّتَيْنِ ، وَمَسَحَ بِرَأْسِهِ فَأَقْبَلَ بِهِ وَأَذْبَرَ ، وَغَسَلَ رِجْلَيْهِ أَطْرَافَهُ ۱۸۵ ، ۱۸۶ ، ۱۹۱ ، ۱۹۲ ، ۱۹۹ - تحفة ۵۳۰۸

197- “Ahmed b. Yûnus — Abdulazîz b. Ebî Seleme — Amr b. Yahya — Amr’ın babası” isnâdıyla Abdullah b. Zeyd şöyle demiştir: “Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem) yanımıza geldiğinde bakır bir kap içinde ona su getirdik. Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi vesellem) bu kaptan abdest aldı. Abdestinde yüzünü üç defa yıkadı. Kollarını ikişer defa yıkadı. Başını önden ve arkadan meshetti. Sonra ayaklarını yıkadı.”¹

Abdulazîz, Abdulazîz b. Ebî Seleme el-Mâcişûn’dur.

Amr, Amr b. Yahya b. Umâre’dır.

Amr’ın babası, Yahya b. Umâre’dır.

Abdullah, Abdullah b. Zeyd el-Ensârî’dır.

Abdullah b. Zeyd’in bildirdiğine göre Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem) yanlarına geldiği zaman abdest alması için bakır bir kap içinde ona su getirdiler. Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi vesellem) bu sudan abdest aldı. Abdestinde yüzünü üç defa yıkadı. Yüzünden önce zikredilmemiş olsa da ağzını ve burnunu da yıkamıştır. Sonra kollarını ikişer defa yıkadı. Sonra başını meshetti. Meshederken ellerini önden arkaya doğru götürdü. Ardında da ayaklarını yıkadı.

Hadisin ravileri Kufeli ve Medinelidir. Hadiste Ahmed ve Abdulazîz dedelerine nisbet edilmişlerdir ve her ikisinin de babasının adı Abdullah’tır.

¹ Müslim, uzun bir metinle (235)

۱۹۸ - حَدَّثَنَا أَبُو الْيَمَانِ قَالَ أَخْبَرَنَا شُعَيْبٌ عَنِ الزُّهْرِيِّ قَالَ أَخْبَرَنِي عُبَيْدُ اللَّهِ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عُتْبَةَ أَنَّ عَائِشَةَ قَالَتْ لَمَّا نَقَلَ النَّبِيُّ ﷺ وَاشْتَدَّ بِهِ وَجَعُهُ ، اسْتَأْذَنَ أَزْوَاجَهُ فِي أَنْ يُمَرَّضَ فِي بَيْتِي ، فَأَذِنَ لَهُ ، فَخَرَجَ النَّبِيُّ ﷺ بَيْنَ رَجُلَيْنِ تَخَطَّ رِجْلَاهُ فِي الْأَرْضِ بَيْنَ عَبَّاسٍ وَرَجُلٍ آخَرَ . قَالَ عُبَيْدُ اللَّهِ فَأَخْبَرْتُ عَبْدَ اللَّهِ بْنَ عَبَّاسٍ فَقَالَ أَتَدْرِي مَنْ الرَّجُلُ الْآخَرُ قُلْتُ لَا . قَالَ هُوَ عَلِيٌّ . وَكَانَتْ عَائِشَةُ - رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا - تُحَدِّثُ أَنَّ النَّبِيَّ ﷺ قَالَ بَعْدَ مَا دَخَلَ بَيْتَهُ وَاشْتَدَّ وَجَعُهُ « هَرِيقُوا عَلَيَّ مِنْ سَبْعِ قَرَبٍ ، لَمْ تُخْلَلْ أَوْكِيتُهُنَّ ، لَعَلِّي أَعْهَدُ إِلَى النَّاسِ » وَأَجْلَسَ فِي مَخْضَبِ لِحْفَصَةِ رَوْحِ النَّبِيِّ ﷺ ، ثُمَّ طَفِقْنَا نَصُبُّ عَلَيْهِ تِلْكَ حَتَّى طَفِقَ يُشِيرُ إِلَيْنَا أَنْ قَدْ فَعَلْتُنَّ ، ثُمَّ خَرَجَ إِلَى النَّاسِ اطْرَافَهُ ٦٦٤ ، ٦٦٥ ، ٦٧٩ ، ٦٨٣ ، ٦٨٧ ، ٧١٢ ، ٧١٣ ، ٧١٦ ، ٢٥٨٨ ، ٣٠٩٩ ، ٣٣٨٤ ، ٤٤٤٢ ، ٤٤٤٥ ، ٥٧١٤ ، ٧٣٠٣ -

تحفة ١٦٣٠٩

198- "Ebu'l-Yemân — Şuayb — Zührî — Ubeydullah b. Abdillâh b. Utbe" isnâdıyla Âişe anlatıyor: "Resûlullah'ın (sallallahu aleyhi vesellem) hastalığı ağırlaşmış ağırları da artınca bakım ve tedavisinin evimde yapılması için diğer hanımlarından izin istedi. Onlar da izin verdi. Bunun üzerine Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem) biri Abbâs, biri de başka bir adam olacak şekilde iki adamın kolları arasında ayaklarını yerde sürüyerek çıktı."

Ravi Ubeydullah der ki: Abdullah b. Abbâs'a bunu anlattığımda bana: "Diğer adamın kim olduğunu biliyor musun?" diye sordu. "Hayır" karşılığını verdiğimde: "Ali'ydi" dedi.

Âişe'nin bildirdiğine göre Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem) evine geldikten sonra ağırları artınca: "Üzerime bağları çözülmemiş yedi kırba su dökün! Belki insanlara vasiyette bulunurum" buyurdu. Bunun üzerine Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem), hanımı Hafsa'ya ait olan bir teknenin içine oturtuldu. Ardından o kırbalardan üzerine su dökmeye başladık. Bir süre sonra

bize: “Tamam” anlamında işaret etti. Daha sonra insanların yanına çıktı.¹

Ebu'l-Yemân, Hakem b. Nâfi'dir.

Şuayb, Şuayb b. Ebî Hamza el-Hımsî'dir.

Zührî, Muhammed b. Müslim'dir.

Ubeydullah, Ubeydullah b. Abdillâh b. Utbe b. Mes'ûd'dur.

Resûlullah'ın (sallallahu aleyhi vesellem) hastalığı ağırlaşır ağırları da artınca bakım ve tedavisinin Hz. Âişe'nin evinde yapılması için diğer hanımlarından izin istedi. O sırada Meymûne'nin veya Zeyneb binti Cahş'ın veya Reyhâne'nin evinde bulunuyordu. Ancak kabul gören görüş Meymûne'nin evinde bulunduğudır. Onlar da izin verince Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem), Hz. Âişe'nin evine götürüldü.

Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem) iki adamın kolları arasında, ayaklarını yerde sürüyerek Âişe'nin evine götürüldü. Bu adamlardan biri amcası Abbâs'tı. Hz. Âişe bu olayı aktarırken diğer adamın adını zikretmemiştir.

Bunu Âişe'den rivayet eden Ubeydullah, bu olayı İbn Abbâs'a anlattı. İbn Abbâs ona ismi zikredilmeyen diğer kişinin kim olduğunu bilip bilmediğini sordu. Ubeydullah bilmediğini söyleyince İbn Abbâs, o kişinin Ali b. Ebî Tâlib olduğunu söyledi.

Müslim'in rivayetinde Abbâs'ın yerine Fadl b. Abbâs zikredilir. Başka rivayette Resûlullah'ın (sallallahu aleyhi vesellem) iki adamın arasında gittiği ve bunlardan birinin Usâme olduğu söylenir. Belki de zikredilen bu üç kişi sırayla Resûlullah'ın (sallallahu aleyhi vesellem) kolundan tutuyorlardı. Abbâs daha fazla tuttuğu için de Hz. Âişe onun ismini öne çıkarmıştır. Hz. Ali ile arasında (Cemel vakasında) geçen bir tatsızlıktan dolayı da Hz. Âişe onun ismini zikretmemiştir.

Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem), Hz. Âişe'nin evindeyken ağırları artınca bağları açılmamış yedi kırbadan üzerine su dökülmesini söyledi. Bu şekilde biraz rahatlayıp insanların yanına çıkmayı ve onlara bazı nasihatlerde bulunmayı istediğini dile getirdi.

¹ Hadis ayrıca 664, 665, 679, 683, 687, 712, 713, 716, 2588, 3099, 3384, 4442, 4445, 5714 ve 7303'te geçmektedir. Müslim, uzun bir metinle (418)

Bu isteği üzerine hanımı Hafsa'ya ait bir leğenin içine oturtuldu. Emrettiği gibi de bağları açılmamış yedi kırbadan üzerine su dökmeye başladılar. Bağları açılmamış kırbalardan üzerine su dökülmesini istemesi de bu kırbaların sularının daha serin olmasından dolayıdır. Serin su da bazı hastalıklarda kişiyi kendine getirip zinde tutar. Bunun yanında bağları çözülmemiş kırbaların suyu daha temiz olur.

Bir süre sonra Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem) yeteri kadar su döktükleri anlamında onlara işarette bulundu. Biraz kendine gelince de Mescid'de bulunan ashâbının yanına çıktı. Namazı kıldırıp onlara bir konuşma yaptı. *Resûlullah'ın* (sallallahu aleyhi vesellem) *Vefatı* konusu içinde inşâallah bu konudaki diğer detaylar verilecektir.

Resûlullah'ın (sallallahu aleyhi vesellem), Hz. Âişe'nin evinde kalmak için diğer hanımlarından izin istemesi, eşleri arasında gün taksimi yapmasının kendisine vacip olduğunu göstermektedir. Hadisten, şifa niyetine hastanın üzerine su dökülebileceğini de anlıyoruz.

Hadisin ravileri Humuslu ve Medinelidir. Buhârî bu hadisi ayrıca *Salât*, *Hibe*, *Humus*, *Meğâzî* ve *Tıb* konuları içinde tahrir etmiştir. Müslim, Nesâî ve Tirmizî de tahrir etmişlerdir.

٤٦ - بَابُ الْوُضُوءِ مِنَ التَّوْرِ

46- BAKIR, TAŞ VE BENZERİ KAPLARDAN ABDEST ALMAK

١٩٩ - حَدَّثَنَا خَالِدُ بْنُ مَخْلَدٍ قَالَ حَدَّثَنَا سُلَيْمَانُ قَالَ حَدَّثَنِي عَمْرُو بْنُ يَحْيَى عَنْ أَبِيهِ قَالَ كَانَ عَمِّي يُكْثِرُ مِنَ الْوُضُوءِ ، قَالَ لِعَبْدِ اللَّهِ بْنِ زَيْدٍ أَخْبِرْنِي كَيْفَ رَأَيْتَ النَّبِيَّ ﷺ يَتَوَضَّأُ فَدَعَا بِتَوْرِ مِنْ مَاءٍ ، فَكَفَّ عَلَى يَدَيْهِ فَعَسَلَهُمَا ثَلَاثَ مَرَارٍ ، ثُمَّ أَدْخَلَ يَدَهُ فِي التَّوْرِ ، فَمَضَمَصَ وَاسْتَنْثَرَ ثَلَاثَ مَرَّاتٍ مِنْ غَرْفَةٍ وَاحِدَةٍ ، ثُمَّ أَدْخَلَ يَدَهُ فَاعْتَرَفَ بِهَا فَغَسَلَ وَجْهَهُ ثَلَاثَ مَرَّاتٍ ، ثُمَّ غَسَلَ يَدَيْهِ إِلَى الْمِرْفَقَيْنِ مَرَّتَيْنِ مَرَّتَيْنِ ، ثُمَّ أَخَذَ بِيَدِهِ مَاءً ، فَمَسَحَ رَأْسَهُ ، فَأَذْبَرَ بِيَدَيْهِ وَأَقْبَلَ ثُمَّ غَسَلَ رِجْلَيْهِ ، فَقَالَ هَكَذَا رَأَيْتُ النَّبِيَّ ﷺ يَتَوَضَّأُ أَطْرَافَهُ ١٨٥ ،

199- “Hâlid b. Mahled — Süleymân — Amr b. Yahya” isnâdıyla Amr’ın babası şöyle demiştir: Amcam devamlı olarak abdestli kalmaya çalışırdı. Bir defasında Abdullah b. Zeyd’e: “Resûlullah’ın (sallallahu aleyhi vesellem) nasıl abdest aldığını gördün?” deyince, Abdullah bir kap su istedi. Bu kaptan ellerine su döküp onları üç defa yıkadı. Sonra elini kaba sokup aldığı bir avuçla ağzını yıkadı, burnunu temizleyip sümkürdü. Bunu da üç defa yaptı. Sonra elini kaba sokup aldığı suyla yüzünü üç defa yıkadı. Sonra kollarını dirseklerle beraber ikişer defa yıkadı. Sonra eliyle aldığı suyla başını arkadan ve önden meshetti. Sonra ayaklarını yıkadı ve: “Resûlullah’ın (sallallahu aleyhi vesellem) bu şekilde abdest aldığını gördüm” dedi.¹

Hâlid, Hâlid b. Mahled el-Katvânî el-Becelî’dir.

Süleymân, Süleymân b. Bilâl’dır.

Amr, Amr b. Yahya el-Mâzinî el-Ensârî’dir.

Amr’ın babası, Yahya b. Umâre’dir.

Amr b. Ebî Hasan, çokça abdest almayı sever, devamlı abdestli kalmaya çalışırdı. Bir defasında Abdullah b. Zeyd’e Resûlullah’ın (sallallahu aleyhi vesellem) abdestinin nasıl olduğunu kendisine anlatmasını istedi. Abdullah bir kap içinde su istedi. Bu kaptan ellerine su dökerek onları üç defa yıkadı.

Sonra elini kaba soktu. Aldığı tek bir avuç suyla hem ağzını çalkalayıp yıkadı, hem de burnunu temizleyip sümkürdü. Bunu da üç defa tekrarladi. Sonra elini kaba sokup aldığı suyla yüzünü üç defa yıkadı. Ardından kollarını dirseklerle beraber ikişer defa yıkadı.

Sonra eliyle su alıp başını arkadan ve önden meshetti. Daha önceki rivayetlerde başını meshederken önden başlayıp arkaya gidildiği zikredilirken burada arkadan başlayıp öne gelindiği dile getirilmiştir. Bu da her iki mesh şeklinin caiz olduğunu göstermektedir. Ardından Abdullah ayaklarını yıkadı ve Resûlullah’ı (sallallahu aleyhi vesellem) bu şekilde abdest alırken gördüğünü söyledi.

Hadis beş raviyle Resûlullah’a (sallallahu aleyhi vesellem) ulaşan bir hadistir.

¹ Müslim (235)

٢٠٠ - حَدَّثَنَا مُسَدَّدٌ قَالَ حَدَّثَنَا حَمَّادٌ عَنْ ثَابِتٍ عَنْ أَنَسٍ أَنَّ النَّبِيَّ ﷺ دَعَا بِإِنَاءٍ مِنْ مَاءٍ ، فَأَتَى بِقَدَحٍ رَخْرَاحٍ فِيهِ شَيْءٌ مِنْ مَاءٍ ، فَوَضَعَ أَصَابِعَهُ فِيهِ قَالَ أَنَسٌ فَجَعَلْتُ أَنْظُرُ إِلَى الْمَاءِ يَتَّبِعُ مِنْ بَيْنِ أَصَابِعِهِ ، قَالَ أَنَسٌ فَحَزَرْتُ مَنْ تَوَضَّأَ مَا بَيْنَ السَّبْعِينَ إِلَى الثَّمَانِينَ أَطْرَافَهُ ١٦٩ ، ١٩٥ ، ٣٥٧٢ ، ٣٥٧٣ ، ٣٥٧٤ ، ٣٥٧٥ - تحفة ٢٩٧

200- “Müsedded — Hammâd — Sâbit” isnâdıyla Enes der ki: “Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem) bir kap su istedi. Ona içinde biraz su bulunan, ağzı geniş derinliği az olan bir kap getirildi. Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem) parmaklarını bu kabın içine soktu. Ben de parmaklarının arasından fışkıran suyu izlemeye koyuldum. O sudan abdest alanlar tahminen yetmiş ile seksen kişi arasındaydı.”

Müsedded, Müsedded b. Müserhed'dir.

Hammâd, Hammâd b. Zeyd'dir. Hammâd b. Seleme ile karıştırılmamalıdır. Zira Müsedded, Hammâd b. Seleme'den hadis işitmemiştir.

Sâbit, Sâbit el-Bunânî'dir.

Enes, Enes b. Mâlik'tir.

Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem) bir kap su isteyince, içinde biraz su bulunan, çanağa benzeyen ve ağzı geniş derinliği az olan bir kapta su getirildi. İbn Huzeyme'nin Ahmed b. Abde kanalıyla Hammâd b. Zeyd'den rivayet ettiğine göre Resûlullah'a (sallallahu aleyhi vesellem) cam bir çanak içinde su getirilmiştir. Ahmed'in *Müsned*'inde İbn Abbâs'tan gelen rivayet de bunu desteklemektedir. Zira orada Mukavkis'in Resûlullah'a (sallallahu aleyhi vesellem) hediye olarak cam bir tabak verdiği zikredilir. Ancak rivayetin isnâdına yönelik tenkitler vardır.

Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem) getirilen bu kabın içine parmaklarını soktu. Sokunca da parmaklarının arasından sular kaynayıp fışkırmaya başladı. Enes, suyun Resûlullah'ın (sallallahu aleyhi vesellem) parmakları arasında kaynayıp fışkırmasını seyrettiğini dile getirmiştir. Enes, o sudan abdest alanları tahminen hesap ettiğinde yetmiş ile seksen kişi arasında olduklarını söylemiştir.

Daha önce gelen Humeyd'in rivayetinde ise bunların seksen kişiden fazla oldukları zikredilmişti. Câbir'in rivayetinde ise orada bulunanların 115 kişi oldukları söylenir. Başka rivayetlerde ise 300 kişiye yakın oldukları zikredilir. Bunlar, farklı yerlerde ve farklı olaylarda görülen durumlardır. *Peygamberliğin Alametleri* konusu içinde inşâallah bu yöndeki detay ve açıklamalar zikredilecektir.

Hadisin ravileri Basralı değerli âlimlerdir. Hadisi ayrıca Müslim de *Peygamberliğin Faziletleri* konusu içinde tahrir etmiştir. Abdest kabı olarak çanak getirilmesi de hadisin başlıkla olan münasebetidir.

٤٧ - بَابُ الْوُضُوءِ بِالْمُدِّ

47- BİR MÜDD SU İLE ABDEST ALMAK

٢٠١ - حَدَّثَنَا أَبُو نُعَيْمٍ قَالَ حَدَّثَنَا مِسْعَرٌ قَالَ حَدَّثَنِي ابْنُ جَبْرِ قَالَ سَمِعْتُ أَنَسًا يَقُولُ كَانَ النَّبِيُّ ﷺ يَغْتَسِلُ - أَوْ كَانَ يَغْتَسِلُ - بِالصَّاعِ إِلَى خَمْسَةِ أَمْدَادٍ ، وَيَتَوَضَّأُ بِالْمُدِّ .

201- “Ebû Nuaym — Mis’ar — İbn Cebr” isnâdıyla Enes şöyle demiştir: “Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem) bir sâ’dan (3,3 litre) beş müdde (4,15 litre) kadar olan su ile yıkar veya yıkanır, bir müdd (0,83 litre) ile de abdest alırdı.”¹

Ebû Nuaym, Fadl b. Dukeyn’dir.

Mis’ar, Mis’ar b. Kidâm’dır. Hicri 155 yılında vefat etmiştir.

İbn Cebr, Abdullah b. Abdillâh b. Cebr b. Atîk el-Ensârî’dir. Onunla tanındığı için dedesine nispet edilmiştir. Saîd b. Cübeyr ile karıştırılmamalıdır. Zira *Sahîh*’de Saîd b. Cübeyr’in Enes’ten rivayeti yoktur.

Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem), bir sâ’dan beş müdde kadar olan su ile vücudunu yıkar veya yıkanır, bir müdd su ile de abdest alırdı.

Bir müdd, çeyrek sâ’dır. Buna dayanarak da abdestte bir müdden, yıkanmada ise bir sâ’dan daha az su kullanmamak sünnettendir. Abdest ve yıkanmada asgari su miktarı budur. Üst sınırı ise kişiden kişiye değişmektedir.

¹ Müslim (325)

İri yarı, uzun boylu veya göbekli olan birinin vücuduna yetecek kadarıyla su kullanması müstehabdır. Bunun da ölçüsü, Resûlullah'ın (sallallahu aleyhi vesellem) kullandığı sâ' ve müddün kendi bedenine oranıdır.

Ebû Dâvud'un Ümmü Umâre'den bildirdiğine göre Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem) abdest alırken kendisine içinde bir müddün (0,7 litre) üçte ikisi kadar su bulunan bir kap getirilmiştir. Yine Ebû Dâvud'un Enes'ten bildirdiğine göre Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem), iki rıtl (1 litre) sığan bir kaptan abdest alır, bir sâ' (3,3 litre) kadar alan suyla da yıkanır.

İbn Huzeyme ve İbn Hibbân'ın *Sahîh*'lerinde, Hâkim'in de *Müstedrek*'te Abdullah b. Zeyd'den bildirdiğine göre Resûlullah'a (sallallahu aleyhi vesellem) içinde bir müddün üçte ikisi kadar su olan bir kap getirilmiş, Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem) abdest alırken kollarını ovarak yıkamıştır.

Müslim'in Âişe'den bildirdiğine göre Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem) ile birlikte üç müdd (2 litre) su alan bir kaptan yıkanarlardı. Müslim'in başka bir rivayetinde ise Resûlullah'ın (sallallahu aleyhi vesellem) beş mekûk ile yıkandığı, bir mekûk su ile de abdest aldığı zikredilmiştir. Bir mekûk de bir müd kadar su alan kaptır.

Buhârî'deki rivayete göre ise *farak* denilen bir kaptan abdest alırdı. İbnu'l-Esîr'e göre bir farak 16 rıtl su alan bir kaptır, bu da üç sâ' etmektedir. *Firak* denilen kap ise 123 rıtl su alır.

Bütün bu rivayetler Resûlullah'ın (sallallahu aleyhi vesellem) farklı yer, zaman ve durumlarda kullandığı suyun alt ile üst sınırını göstermektedir. Bu rivayetlerden anladığımız, taharette su miktarı konusunda kesin bir alt ve üst sınırın olmadığıdır. Bu miktar, kişiye ve duruma göre değişmektedir.

“Yıkar veya yıkanır” ifadesindeki tereddüt raviye aittir. Bu tereddüt Buhârî'ye de Ebû Nuaym'a da İbn Cebr'e de Mis'ar'a da ait olabilir.

Hadisin ravileri Basralı ve Kufelidir.

٤٨ - بَابُ الْمَسْحِ عَلَى الْخُفَّيْنِ

48- MESTLER ÜZERİNE MESHETMEK

Başlık, abdestte ayakları yıkamak yerine mestlerin üzerine mesh etmekle ilgilidir.

Abdest Kitabı

٢٠٢ - حَدَّثَنَا أَصْبَغُ بْنُ الْفَرَجِ الْمِصْرِيُّ عَنْ ابْنِ وَهْبٍ قَالَ حَدَّثَنِي عَمْرُو حَدَّثَنِي أَبُو النَّضْرِ عَنْ أَبِي سَلَمَةَ بْنِ عَبْدِ الرَّحْمَنِ عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عُمَرَ عَنْ سَعْدِ بْنِ أَبِي وَقَّاصٍ عَنِ النَّبِيِّ ﷺ أَنَّهُ مَسَحَ عَلَى الْخَفَّيْنِ وَأَنَّ عَبْدَ اللَّهِ بْنَ عُمَرَ سَأَلَ عُمَرَ عَنْ ذَلِكَ فَقَالَ نَعَمْ إِذَا حَدَّثَكَ شَيْئًا سَعْدُ عَنِ النَّبِيِّ ﷺ فَلَا تَسْأَلْ عَنْهُ غَيْرَهُ وَقَالَ مُوسَى بْنُ عُقْبَةَ أَخْبَرَنِي أَبُو النَّضْرِ أَنَّ أَبَا سَلَمَةَ أَخْبَرَهُ أَنَّ سَعْدًا حَدَّثَهُ فَقَالَ عُمَرُ لِعَبْدِ اللَّهِ . نَحْوُهُ .

202- "Asbağ b. el-Ferec el-Mısırî — İbn Vehb — Amr — Ebu'n-Nadr — Ebû Seleme b. Abdirrahman — Abdullah b. Ömer" isnâdıyla Sa'd b. Ebî Vakkâs şöyle demiştir: "Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem) mestlerinin üzerine meshetti."

Abdullah b. Ömer bu konuyu Ömer'e sormuş, Ömer de: "Evet, öyledir. Sa'd bir konuda sana Resûlullah'tan (sallallahu aleyhi vesellem) naklen bir şey aktardığı zaman o konuyu artık başkasına sorma" demiştir.

Mûsa b. Ukbe de Ebu'n-Nadr kanalıyla Ebû Seleme'den, o da Sa'd'dan aynısını rivayet etmiştir. Sonunda da Ömer'in Abdullah'a aynı şeyi dediğini zikretmiştir.

Asbağ, fakihlerden Ebû Abdillâh b. el-Ferec el-Kureşî el-Mısırî'dir. Hicri 226 yılında vefat etmiştir.

İbn Vehb, Abdullah b. Vehb el-Kureşî el-Mısırî'dir. *Asbağ* da İbn Vehb'in katibiydi.

Amr, fakih ve müeddib Amr b. el-Hâris Ebû Umeyye el-Ensârî el-Mısırî'dir. Hicri 148 yılında Mısır'da vefat etmiştir.

Ebu'n-Nadr, Ömer b. Ubeydillah'ın azatlısı Sâlim b. Ebî Umeyye el-Kureşî el-Medenî'dir. Hicri 129 yılında vefat etmiştir.

Ebû Seleme, Abdullah b. Abdirrahman b. Avf el-Kureşî el-Medenî'dir.

Abdullah, Abdullah b. Ömer b. el-Hattâb'dır.

Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem), abdest aldıktan sonra temiz ayaklarla giydiği mestlerinin üzerine mesh etmiştir. Mest de abdestte, ayaklarda yıkanması

gereken yerleri örten ve ayağı çepeçevre saran bir tür giyecektir. Mestin, içindeki ayaklar görünecek şekilde geniş olmasının da bir sakıncası yoktur.

Abdullah b. Ömer, Sa'd b. Ebî Vakkâs'ın bu rivayetini babası Ömer'e aktarıp konuyu sorunca, Hz. Ömer, Sa'd'ı doğrulayıp Resûlullah'ın (sallallahu aleyhi vesellem) mestleri üzerine meshettiğini söyledi. Sonra da oğlu Abdullah'a: "Sa'd bir konuda Resûlullah'tan (sallallahu aleyhi vesellem) naklen sana bir şey aktardığı zaman o konuyu artık başkasına sorma" dedi.

Bu hadisi Ahmed, "Ebu'n-Nadr — Ebû Seleme" kanalıyla İbn Ömer'den şöyle nakleder: "İrak'ta Sa'd b. Ebî Vakkâs'ın abdest alırken mestleri üzerine meshettiğini gördüm ve bunu garipsedim. Ömer'in yanında bir araya geldiğimizde Sa'd bana bu konuyu babama sormamı söyledi..."

İbn Huzeyme de "Eyyûb — Nâfi'" kanalıyla İbn Ömer'den aynısını rivayet etmiştir. Bu rivayette de Ömer'in: "Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem) ile beraberken mestlerimizin üzerine mesheder ve bunda bir sakınca görmezdik" dediğini zikretmiştir.

İbn Ömer'in, konumuna ve çokça rivayetinin bulunmasına rağmen mest üzerine meshi garipsemesi başkasının bildiği bazı şeylerden habersiz olmasına bağlanabilir. Ya da *Muvattâ'*'da geçtiği gibi bunu garipsemesi kişinin mukimken bunu yapmasından dolayıdır. *Muvattâ'*'da Nâfi' ve Abdullah b. Dînâr'ın bildirdiğine göre İbn Ömer, Kufe'de bulunan ve Kufe'nin valisi de olan Sa'd'ın yanına geldiğinde onun abdest alırken mestleri üzerine meshettiğini görüp bunu garipsemiş, Sa'd da ona bu konuyu babasına sormasını söylemiştir. Yolculukta ise İbn Ömer de mest üzerine meshederdi.

Aynısını İbn Ebî Hayseme *et-Târîhu'l-Kebîr*'de, İbn Ebî Şeybe de *Musannef*'te "Âsım — Sâlim" kanalıyla İbn Ömer'den: "Resûlullah'ın (sallallahu aleyhi vesellem) yolculukta mestleri üzerine meshettiğini gördüm" şeklinde rivayet etmişlerdir. Yolculukta olsun, mukimken olsun her zaman Resûlullah'ın (sallallahu aleyhi vesellem) yanında bulunan sahabeden bu yönde gelen rivayetler çoktur.

Âlimlerden bazıları bu yöndeki rivayetlerin tevatür derecesine ulaştığını söylemiştir. Bazıları bu yöndeki hadisın ravilerinin sekseni aştığını bildirmiştir. Ravileri içinde cennetle müjdelenen on kişi de vardır.

İbn Ebî Şeybe ve başkasının bildirdiğine göre Hasan el-Basrî: “Sahabeden yetmiş kişi mest üzerine meshetmeyi nakletti” demiştir. Hariciler dışında mest üzerine meshetmenin caiz olduğu konusunda âlimlerin ittifakı vardır. Hariciler ise Kur’ân’da bulunmamasına dayanarak caiz olmadığını söylemişlerdir. Hz. Ali’nin bunu yapmamasına dayanarak Şiiler de caiz olmadığını söylemişlerdir. Ancak Resûlullah’tan (sallallahu aleyhi vesellem) sâbit olduğunu söyleyen sahih ve tevatür derecesine ulaşan rivayetler onlara bir cevaptır.

Bu konuda Hz. Ali’den gelen rivayetler de Beyhakî’nin dediği gibi sâbit sayılacak şekilde mevsûl değildir. el-Kerhî de: “Mest üzerine meshetmeyi kabul etmeyenlerin kâfir olmalarından endişe ederim” demiştir.

Muğîre’nin rivayetine göre de mest üzerine mesh, neshedilmiş değildir. Zira Muğîre’nin rivayeti Tebuk savaşına dayanır ve bu savaş Resûlullah’ın (sallallahu aleyhi vesellem) katıldığı son savaştır. Mâide Suresi ise daha önce Mureysi gazvesinde nazil olmuştur. Bundan dolayı mest üzerine mesh, Mâide Suresi’ndeki âyetle neshedilmiş olamaz. Cerîr’in hadisi de Mâide Suresi’nin nüzulünden sonra Resûlullah’ın (sallallahu aleyhi vesellem) mest üzerine meshettiğini göstermektedir.

Hadisin ravileri Mısırlı ve Medinelidir. İsnâdında tâbînin tâbîden, sahabinin sahabiden rivayeti vardır. Buhârî hadisi sadece burada tahrir etmiştir. Müslim de mest üzerine mesh konusunda sadece Ömer b. el-Hattâb’dan rivayet zikretmiştir. Bu hadis Buhârî’nin rivayette tek kaldığı hadislerdendir. Nesâî de *Tahâret* konusu içinde tahrir etmiştir.

Mûsa b. Ukbe de Ebu’n-Nadr kanalıyla Ebû Seleme’den, o da Sa’d’dan aynısını aktarmıştır. Sonunda da Hz. Ömer’in oğlu Abdullah’a aynı şeyi dediğini zikretmiştir.

Mûsa b. Ukbe tâbîûndandır. Hicri 141 yılında vefat etmiştir. Mûsa’nın bu rivayetini İsmâîlî ve başkası mevsûl olarak rivayet etmiştir. Rivayetin sonunda da Ömer’in oğlu Abdullah’a mânâ olarak aynı şeyi söylediği zikredilmiştir.

٢٠٣ - حَدَّثَنَا عَمْرُو بْنُ خَالِدٍ الْحَرَّانِيُّ قَالَ حَدَّثَنَا اللَّيْثُ عَنْ يُمَيْي بْنِ سَعِيدٍ عَنْ سَعْدِ بْنِ إِبْرَاهِيمَ عَنْ نَافِعِ بْنِ جُبَيْرٍ عَنْ عُرْوَةَ بْنِ الْمُغِيرَةِ عَنْ أَبِيهِ الْمُغِيرَةِ بْنِ شُعْبَةَ عَنْ رَسُولِ اللَّهِ

ﷺ أَنَّهُ خَرَجَ لِحَاجَتِهِ فَاتَّبَعَهُ الْمُغِيرَةُ بِإِدَاوَةٍ فِيهَا مَاءٌ ، فَصَبَّ عَلَيْهِ حِينَ فَرَّغَ مِنْ حَاجَتِهِ ،
فَتَوَضَّأَ وَمَسَحَ عَلَى الْخُفَّيْنِ أطرافه ١٨٢ ، ٢٠٦ ، ٣٦٣ ، ٣٨٨ ، ٢٩١٨ ، ٤٤٢١ ،

٥٧٩٨ ، ٥٧٩٩ - تحفة ١١٥١٤

203- “Amr b. Hâlid el-Harrânî — Leys — Yahya b. Saîd — Sa’d b. İbrâhîm — Nâfi’ b. Cübeyr — Urve b. el-Muğîre” isnâdıyla Muğîre b. Şu’be şöyle demiştir: “Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem) abdest bozmak için çıktığında ben de bir kap su ile peşinden gittim. Hacetini giderdikten sonra bu kaptan ona su döktüm, o da abdest aldı. Akabinde mestlerinin üzerine meshetti.”¹

Amr, Amr b. Hâlid b. Ferrûh el-Harrânî’dir. Dicle ile Fırat arasında bulunan Harrân kasabasına nispet edilmiştir.

Leys, Mısırlı imam Leys b. Sa’d’dır.

Yahya, Yahya b. Saîd el-Ensârî’dir.

Sa’d, Sa’d b. İbrâhîm b. Abdirrahman b. Avf’tır.

Nâfi’, Nâfi’ b. Cübeyr b. Mut’im’dir.

Urve, Urve b. el-Muğîre b. Şu’be’dir.

Mâlik *Muvattâ*’da, Ahmed *Müsned*’de, Ebû Dâvud da *Sünen*’de Abbâd b. Ziyâd kanalıyla Urve b. el-Muğîre’den bildirdiğine göre Tebuk savaşında sabah namazı vaktinde Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi vesellem) abdest bozmak için çıktı. Muğîre bir kap su alarak peşinden gitti. Hacetini bitirince de Muğîre’nin döktüğü suyla Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem) abdest aldı.

Daha önce de zikredildiği gibi Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem) bu abdestinde ağzını ve burnunu üçer defa yıkayıp temizledi. Yüzünü üç defa yıkadı. Başka rivayetlerde zikredildiğine göre Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem) bu abdestinde kollarını cübbesinin kollarından çıkarmak istemiş, ancak dar olduğu için yapamayınca cübbenin altından çıkarıp üçer defa yıkamıştır. Sonra başını mesh edip mestlerinin üzerine mesh etmiştir.

¹ Müslim (274)

Mestleri meshetmede sünnet, üstten ve alttan mesh edilmesidir. Sol elin parmakları açık olacak şekilde ayağın alt tarafına, sağ el de ayağın üstüne konularak mestler mesh edilir. Mestleri sadece ayak tarağının bulunduğu üst taraftan mesh etmek yeterli olsa da sadece alt taraftan mesh etmek yeterli değildir. Mestleri meshetmede tekrar yapmak da mekruhtur.

Farz olsun, nafil olsun gusülde mest üzerine mesh caiz değildir. Zira Tirmizî'nin bildirdiğine göre Safvân: “Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem) bir sefere veya yolculuğa çıktığımız zamanlarda cünüp olmamız durumu hariç geceleriyle birlikte üç gün boyunca abdest için mestlerimizi çıkarmamamızı söylerdi” demiştir. Bu da bize cünüp olunca mestlerin çıkarılması gerektiğini, üzerlerine meshetmenin caiz olmadığını göstermektedir.

Hadisin ravileri Harranlı, Mısırlı ve Medinelidir. Buhârî bu hadisi ayrıca *Tahâret*, *Meğâzî* ve *Libâs* konuları içinde tahrir etmiştir. Müslim, Ebû Dâvud, Nesâî ve İbn Mâce de tahrir etmişlerdir.

۲۰۴ - حَدَّثَنَا أَبُو نُعَيْمٍ قَالَ حَدَّثَنَا شَيْبَانُ عَنْ يَحْيَى عَنْ أَبِي سَلَمَةَ عَنْ جَعْفَرِ بْنِ عَمْرٍو
بْنِ أُمَيَّةَ الضَّمَرِيِّ أَنَّ أَبَاهُ أَخْبَرَهُ أَنَّهُ رَأَى النَّبِيَّ ﷺ يَمْسَحُ عَلَى الْخُفَّيْنِ وَتَابَعَهُ حَرْبُ بْنُ
شَدَّادٍ وَأَبَانُ عَنْ يَحْيَى طَرَفَهُ ۲۰۵ - تحفة ۱۰۷۰۱

204- “Ebû Nuaym — Şeybân — Yahya — Ebû Seleme — Câfer b. Amr b. Umeyye ed-Damrî” isnâdıyla Câfer’in babası şöyle demiştir: “Resûlullah’ı (sallallahu aleyhi vesellem) mestlerinin üzerine meshederken gördüm.”

Harb ve Ebân da bunu Yahya’dan rivayet ederek mutâbaât etmişlerdir.

Ebû Nuaym, Fadl b. Dukeyn’dir.

Şeybân, Şeybân b. Abdirrahman en-Nahvî’dir.

Yahya, tâbiûndan Yahya b. Ebî Kesîr’dir.

Ebû Seleme, Abdullah b. Abdirrahman b. Avf’tır.

Câfer, tâbiûndan Câfer b. Amr b. Umeyye ed-Damrî’dir. Hicri 95 yılında vefat etmiştir.

Câfer’in babası, Amr b. Umeyye’dir. Hicri 60 yılında Medine’de vefat etmiştir.

Amr b. Umeyye, Resûlullah'ın (sallallahu aleyhi vesellem) mestleri üzerine meshettiğini görmüştür.

Hadisin ravileri Basralı, Kufeli ve Medinelidir. Isnâdında Yahya, Ebû Seleme ve Câfer olmak üzere üç tâbîi vardır. Hadisi Nesâî ve İbn Mâce de *Tahâret* konusu içinde tahrir etmişlerdir.

Harb ve Ebân da bunu Yahya b. Ebî Kesîr kanalıyla Ebû Seleme'den rivayet ederek Şeybân'a mutâbaât etmişlerdir.

Harb, Harb b. Şeddâd'dır. Harb'ın rivayetini Nesâî ve Taberânî mevsûl olarak rivayet etmişlerdir.

Ebân, Ebân b. Yezîd el-Attâr'dır. Onun da rivayetini Ahmed ve Taberânî mevsûl olarak rivayet etmişlerdir.

٢٠٥ - حَدَّثَنَا عَبْدَانُ قَالَ أَخْبَرَنَا عَبْدُ اللَّهِ قَالَ أَخْبَرَنَا الْأَوْزَاعِيُّ عَنْ يَحْيَى عَنْ أَبِي سَلَمَةَ عَنْ جَعْفَرِ بْنِ عَمْرٍو عَنْ أَبِيهِ قَالَ رَأَيْتُ النَّبِيَّ ﷺ يَمْسَحُ عَلَى عِمَامَتِهِ وَخُفَّيْهِ . وَتَابَعَهُ مَعْمَرٌ عَنْ يَحْيَى عَنْ أَبِي سَلَمَةَ عَنْ عَمْرٍو قَالَ رَأَيْتُ النَّبِيَّ ﷺ طَرَفَهُ ٢٠٤ - تحفة

١٠٧٠١

205- “Abdân — Abdullah — Evzaî — Yahya — Ebû Seleme — Câfer b. Amr” isnâdıyla Câfer'in babası şöyle demiştir: “Resûlullah'ı (sallallahu aleyhi vesellem) sarığının ve mestlerinin üzerine meshederken gördüm.”

Ma'mer de bunu “Yahya — Ebû Seleme” isnâdıyla Amr'dan rivayet ederek mutâbaât etmiş ve Amr'ın: “Resûlullah'ı (sallallahu aleyhi vesellem)... gördüm” dediğini zikretmiştir.

Abdân, Abdullah b. Osmân el-Atekî'dir. Abdân lakabıdır.

Abdullah, Abdullah b. el-Mübârek el-Mervezî'dir.

Yahya, Yahya b. Ebî Kesîr'dir.

Ebû Seleme, Abdullah b. Abdirrahman b. Avf'tır.

Câfer, Câfer b. Amr b. Umeyye ed-Damrî'dir.

Câfer'in babası, Amr b. Umeyye'dir.

Amr'ın bildirdiğine göre Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem) abdest alırken sarığının üzerini veya sarığının bir kısmının üzerini mesh etmiştir. Müslim'de gelen rivayete göre Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem) perçemini mesh ettikten sonra sarığının üzerine mesh etmiştir. Aynı abdestte Amr, Resûlullah'ın (sallallahu aleyhi vesellem) mestlerinin üzerine meshettiğini görmüştür.

Ahmed'in mezhebine göre de sarık üzerine mesh etmek yeterlidir. Ancak sarığın abdestliyen giyilmesi ve abdest sırasında onu çıkarmada zorluk olması gerekmektedir. Zira baş teyemmümde mesh edilmeyen bir uzuvdur. Bundan dolayı ayaklarda olduğu gibi başın üzerinde olan şeyi mesh etmek caiz olur. Bu konuda Evzaî, Sevrî, Ebû Sevr ve İbn Huzeyme de Ahmed gibi düşünmektedir.

İbnu'l-Münzir şöyle der: "Ebû Bekr ve Ömer'in sarıklarının üzerine mesh ettikleri sâbittir. Resûlullah da (sallallahu aleyhi vesellem): «*İnsanlar Ebû Bekr ve Ömer'e itaat ederlerse doğru yolu bulurlar*» buyurmuştur."

Sarık üzerine meshi caiz görmeyenler bu konuda: "**Başlarınızı meshedin**"¹ âyetini delil olarak getirmişlerdir. Sarığının üzerine mesheden de âyetle zikredildiği gibi başını meshetmiş sayılmaz. Teyemmümde nasıl yüzün bir şey üzerinden mesh edilmesi caiz olmuyorsa başın da bir şey üzerinden mesh edilmesi caiz olmaz.

Hattâbî ise şöyle der: "Yüce Allah başı meshetmeyi farz kılmıştır. Sarık üzerine mesh ile ilgili hadis ise yoruma açıktır. Bundan dolayı kesin olan bir şey, yoruma açık olan bir şeyden dolayı bırakılamaz. Sarığın meshini mestlerin meshine kıyaslamak da doğru değildir. Çünkü abdest sırasında sarığın aksine mestleri çıkarmakta zorluk vardır."

Buna verilen cevaplara gelince, âyet sadece sarık üzerine meshetmeyi reddetmemektedir. Özellikle müsterek olan sözcüğü hem mecazi hem de gerçek anlamıyla kabul edenlerin yanında böylesi bir red söz konusu değildir. Örneğin: "Filanın başını öptüm" denildiğinde başı öperken arada bir engel olsa da başın öpülmesi gerçekleşmiş sayılır.

Yalnızca sarığın üzerine meshi caiz görenler de mestlerde olduğu gibi sarığın çıkarılmasında bir zorluğun bulunması şartını koşmuşlardır. Takke ve

¹ Mâide Sur. 6

benzeri şeylerde ise durum farklıdır. Enes'in takke üzerine meshettiği rivayet edilmiş olsa da çıkarılmasında zorluk bulunmadığı için yalnızca bunların üzerine mesh etmekle yetinmek caiz değildir.

Bizim yanımızda başının tümünü meshetme konusundaki sünnet, çıkarılmasında zorluk olduğu veya kişinin çıkarmak istemediği durumlarda sarık üzerine de mesh etmekle gerçekleşmiş olur.

İbn Battâl'ın zikrettiğine göre ise Asîlî şöyle demiştir: “Bu hadiste sarığın zikredilmesi Evzaî'nin hatasıdır. Çünkü Şeybân ve başkası bunu Yahya'dan rivayet ederken sarığı zikretmezler. Bundan dolayı cemaatin rivayeti tek kişinin rivayetine tercih edilir.”

Asîlî'nin bu itirazına şöyle cevap verilmiştir: “Evzâî'nin sarığı zikretmede tek kaldığını kabul etsek bile bu onun hata yapmış olduğunu göstermez. Çünkü sika olan kişinin ziyadesi başkasına muhalif değilse makbuldür.”

Hadisin ravileri Mervli, Şamlı ve Medinelidir.

Ma'mer b. Râşid de bunu “Yahya — Ebû Seleme” isnâdıyla Amr'dan rivayet ederek Evzaî'ye mutâbaât etmiş ve Amr'ın: “Resûlullah'ı (sallallahu aleyhi vesellem)... gördüm” dediğini bildirmiştir.

Buhârî, Ma'mer'in rivayetinde Ebû Seleme ile Amr arasında Câfer b. Amr'ın olmadığını göstermek için bu isnâda burada yer vermiştir. Ancak bu isnâda hadisin metnini zikretmemiştir.

Mutâbaât olan bu hadisi de Abdurrezzâk, *Musannef*'te Ma'mer'den rivayet etmiş, bu rivayette de sarığı zikretmemiştir. Ma'mer'in bu rivayeti mürsel bir rivayettir. Ancak İbn Mende bunu Ma'mer'den rivayet ederken sarığı da zikretmiştir. Ebû Seleme de Amr'dan hadis işitmiş değildir. Amr'ın oğlu Câfer'den hadis işitmiştir. Bu açıdan mürsel bir mutâbaâttır.

٤٩ - بَابُ إِذَا أَدْخَلَ رِجْلَيْهِ وَهَمًا طَاهِرَتَانِ

49- KİŞİNİN AYAKLARI TEMİZKEN MESTLERİ GİYMESİ

٢٠٦ - حَدَّثَنَا أَبُو نُعَيْمٍ قَالَ حَدَّثَنَا زَكَرِيَّا عَنْ عَامِرٍ عَنْ عُرْوَةَ بْنِ الْمُعِيزَةِ عَنْ أَبِيهِ قَالَ كُنْتُ مَعَ النَّبِيِّ ﷺ فِي سَفَرٍ ، فَأَهْوَيْتُ لِأَنْزِعَ خُفَّيْهِ فَقَالَ « دَعُهُمَا ، فَإِنِّي أَدْخَلْتُهُمَا طَاهِرَتَيْنِ

« فَمَسَحَ عَلَيْهِمَا أَطْرَافَهُ ١٨٢ ، ٢٠٣ ، ٣٦٣ ، ٣٨٨ ، ٢٩١٨ ، ٤٤٢١ ، ٥٧٩٨ ،

٥٧٩٩ - تحفة ١١٥١٤

206- “Ebû Nuaym — Zekerıyyâ — Âmir — Urve b. el-Muğîre” isnâdıyla Urve’nin babası şöyle demiştir: Bir yolculukta Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi vesellem) ile birlikteydim. (Abdest alacağı sırada) mestlerini çıkarmak istediğimde Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem): “Bırak! Çünkü ayaklarım temizken onu giydim” buyurdu ve onların üzerine meshetti.

Ebû Nuaym, Fadl b. Dukeyn’dir.

Zekerıyyâ, Zekerıyyâ b. Zâide el-Kûfi’dir. İbn Hacer şöyle der: “Zekerıyyâ tedlis yapan biridir. Bu hadisi de «an’ane» siygası dışında rivayet ettiğini görmüş değilim. Fakat İmam Ahmed bu hadisi Yahya el-Kattân kanalıyla Zekerıyyâ’dan rivayet etmiştir. Yahya el-Kattân da bizzat işitilmiş olmadıktan sonra tedlis yapan hocalarından bir şey rivayet etmez.”

Âmir, tâbiûndan Âmir b. Şerâhîl eş-Şa’bî’dir.

Urve’nin babası, Muğîre b. Şu’be’dir.

Hicri 9. yılın Receb ayında yapılan Tebuk savaşı sırasında Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem) abdest almak isteyince yanında bulunan Muğîre, Resûlullah’ın (sallallahu aleyhi vesellem) mestlerini çıkarmak istedi veya mestlerini çıkarması için Resûlullah’a (sallallahu aleyhi vesellem) işarette bulundu. Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi vesellem) ise mestleri bırakmasını, zira temizken yani abdestliken mestleri giydiğini söyledi. Sonrasında Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem) mestlerinin üzerine meshetti.

İbn Huzeyme’nin bildirdiğine göre Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem) yolcu olana geceleriyle birlikte üç gün, mukim olana ise gecesini ve gündüzüyle bir gün boyunca mestlerini çıkarmama, abdestte üzerlerine meshetme ruhsatı vermiştir. Ancak mestlerin abdestliken giyilmesi gerekmektedir. Bu süre de tercih edilen görüşe göre mestler giyildikten sonra ilk abdest bozulmasında başlar.

Nevevî, *el-Mecmû’* eserinde, sürenin mest üzerine ilk meshin yapılmasından sonra başlayacağını söyleyen Ebû Sevr ve İbnu’l-Münzir’in görüşünü tercih etmiştir. Zira bu yöndeki hadislerden anlaşılan budur.

İbn Huzeyme ve İbn Hibbân'ın hadisi, mestlerin her türlü hadesten temiz olacak şekilde giyilmiş olması şartı konusunda başlığın hadisiyle mutabıktır. Kişi abdest alırken ayaklarını yıkamadan mestleri giyse ve ayaklarını mestlerin içindeyken yıkasa daha sonra bunların üzerine mesh caiz olmaz. Bunun için mestleri çıkarıp tekrar giymesi gerekmektedir. Kişi bir ayağını yıkadıktan sonra mesti giyse, sonra diğer ayağını yıkayıp diğer mesti giyse yine üzerlerine mesh caiz olmaz. Caiz olması için ilk yıkadığı ayağından mesti çıkarıp tekrar giymesi gerekir. Zira iki uzuv hakkındaki hüküm, tek uzuv hakkındaki hüküm gibi değildir.

İbn Dakîk el-İd, temizliğin parçalara ayrılamayacağını söyleyen bir delil olmadıktan sonra böylesi bir görüşün zayıf olacağını söylemiştir.

Kişi ayaklarını yıkadıktan sonra mestleri giyerken, mestler henüz ayaklara tam oturmadan abdesti bozulursa üzerlerine meshetmesi caiz olmaz. Şâfiî gibi abdestte sıralamayı şart görenlere göre kişi, abdest niyetiyle ayaklarını yıkayıp mestleri giyse, sonra abdestte yıkaması gereken diğer uzuvlarını yıkasa mest üzerine meshetmesi caiz olmaz. Ancak abdestte sıralamayı şart görmeyen Ebû Hanîfe gibileri böylesi bir abdestin caiz olduğunu söylemişlerdir. Bunda dayandıkları şey de temizliğin parçalara ayrılamayacağıdır.

Buhârî, bu eserinde meshin süresine yönelik herhangi bir hadis rivayet etmemiştir. Âlimlerin geneli ise burada zikrettiğim hadis, Müslim'de gelen hadis ve başka hadislerle dayanarak meshin bir süresinin olduğunu söylemiştir.

Mâlikîler ise kendilerinden nakledilen meşhur görüşe göre buna muhalefet ederek mest üzerine meshin herhangi bir süresinin olmadığını söylemişlerdir. Kişi mestleri ayağından çıkarmadığı veya cünüp olmadığı sürece üzerlerine mesh edebilir. Eşheb yolcu için mest üzerine mesh süresinin üç gün olduğunu rivayet etmiştir, ancak mukîm olan kişi için herhangi bir süre zikretmemiştir.

İbn Nâfi', mukîm olan kişinin cumadan cumaya kadar mestleri üzerine mesh edebileceğini rivayet etmiştir. Kâdı Ebû Muhammed: "Bu da müstehab olarak görülebilir, hatta kişi Cuma günü yıkanacağı için özellikle bir haftalık süre tayin edilmiştir" demiştir.

Kendisine nispet edilen risaleye göre Mâlik, bu süreyi yolcu için üç, mukîm olan kişi için ise bir gün olarak belirlemiştir. Ancak bu risalenin ona ait olmadığı da söylenmiştir.

Bu hadisin ravileri Kufelidir. İsnâdında tâbiûndan büyük olanın tâbiûndan küçük olandan rivayeti vardır.

۵۰- باب مَنْ لَمْ يَتَوَضَّأْ مِنْ لَحْمِ الشَّاةِ وَالسَّوِيقِ 50- KOYUN ETİ VE KAVUT YEMEKTE DOLAYI ABDEST ALMAYANLAR

وَأَكَلَ أَبُو بَكْرٍ وَعُمَرُ وَعُثْمَانُ - رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمْ - لَحْمًا فَلَمْ يَتَوَضَّأُوا

Hız. Ebû Bekr, Ömer ve Osmân da et yemelerine rağmen abdestlerini yenilememişlerdir.

Başlık, koyun ve benzeri hayvanların eti ile kavut yiyip de bundan dolayı abdestlerini tazelemeyenlerle ilgilidir. Kavut, kavrulmuş arpa veya buğday ununu su, süt, pekmez veya benzeri bir şeyle karıştırarak yapılan bir yemektir.

Hız. Ebû Bekr, Ömer ve Osmân da yemelerine rağmen abdestlerini yenilememişlerdir. Buradaki yedikleri şey zikredilmemişse de ateşte pişen her türlü şey bunun içine girmektedir. Kuşmîhenî, Hamevî ve Asîlî'nin nüshalarında ise Ebû Bekr, Ömer ve Osmân'ın et yedikleri açık bir şekilde zikredilir.

İbn Ebî Şeybe'nin bildirdiğine göre Muhammed b. el-Münkedir: "Resûlullah'la (sallallahu aleyhi vesellem), Ebû Bekr, Ömer ve Osmân'la birlikte ekme ve et yedik. Yemek sonrası abdestlerini tazelemeden namaz kıldılar" demiştir. Tirmizî de bu şekilde rivayet etmiştir.

Taberânî'nin *Müsnedü's-Şâmiyyîn*'de hasen bir isnâdla bildirdiğine göre Süleym b. Âmir: "Ebû Bekr, Ömer ve Osmân'ın ateşte pişen yemek yediklerini ve abdestlerini tazelemediklerini gördüm" demiştir.

٢٠٧ - حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ يُسُفَ قَالَ أَخْبَرَنَا مَالِكٌ عَنْ زَيْدِ بْنِ أَسْلَمَ عَنْ عَطَاءِ بْنِ يَسَارٍ عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عَبَّاسٍ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ أَكَلَ كَتِفَ شَاةٍ ، ثُمَّ صَلَّى وَلَمْ يَتَوَضَّأْ

طرفاه ٥٤٠٤ ، ٥٤٠٥ - تحفة ٥٩٧٩

207- “Abdullah b. Yûsuf — Mâlik — Zeyd b. Eslem — Atâ b. Yesâr” isnâdıyla Abdullah b. Abbâs şöyle demiştir: “Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem) koyunun pişmiş kürek etinden yedi. Sonra yeniden abdest almadan namaz kıldı.”¹

Abdullah, Abdullah b. Yûsuf et-Tinnîsî'dir.

Mâlik, Mâlik b. Enes'tir.

Zeyd, Zeyd b. Eslem el-Adevî'dir. Babası Eslem, Hz. Ömer'in azatlısıdır.

Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem) amcası kızı Dubâ'a binti'z-Zübeyr b. Abdilmuttalib'in veya Meymûne'nin evinde pişmiş koyun küreği eti yedi. Bu eti yedikten sonra da abdestini tazelemeden namaz kıldı. Sevrî, Evzaî, Ebû Hanîfe, Mâlik, Şâfiî, Leys, İshâk ve Ebû Sevr'in mezhebi de budur.

Tahâvî ve Taberânî'nin *el-Mu'cemu'l-Kebîr*'de Zeyd b. Sâbit'ten bildirdiğine göre Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem): “Ateşte pişen bir şeyi yedikten sonra abdest alın” buyurmuştur. Âişe, Ebû Hureyre, Enes, Hasan el-Basrî, Ömer b. Abdilazîz de bu görüştedir.

Müslim'in bildirdiğine göre Câbir b. Semure şöyle demiştir: Adamın biri Resûlullah'a (sallallahu aleyhi vesellem): “Koyun eti yemekten dolayı abdestimi yenileyeyim mi?” diye sorunca, Allah Resûlü (sallallahu aleyhi vesellem): “İstersen yenile, istersen de yenileme” buyurdu. Adam: “Deve etini yemekten dolayı abdest yenilemek gerekir mi?” diye sorunca, Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem): “Evet, deve eti yemekten dolayı abdestini yenile” buyurdu.

Berâ da: “Resûlullah'a (sallallahu aleyhi vesellem) deve etini yemekten dolayı abdest yenilemenin gerekip gerekmediği sorulunca gerektiğini söyledi” demiştir. Nevevî, *el-Mecmû'* eserinde bu hadisin sahih olduğunu söylemiştir. İmam Ahmed de deve etini yemenin abdesti gerektirdiğine bu hadisi delil

¹ Hadis ayrıca 5404 ve 5405'te geçmektedir. Müslim (354)

olarak getirmiştir. Ancak Berâ'nın hadisindeki abdest (*vudû*) bildiğimiz namaz abdestine değil, deve etinin fazla yağlı olması ve kokusundan dolayı elin yıkanması ve ağzın temizlenmesine yorulmuştur. Akrep ve benzeri hayvanları çekeceği için de kişinin elinde veya ağzındaki yağ kalıntılarını yıkamadan uyuması yasaklanmıştır.

Bazılarına göre bunları yemekten dolayı abdest gerektiği hükmü, Ebû Dâvud, Nesâî ve başkalarından gelen bir rivayete göre neshedilmiştir. İbn Huzeyme ve Hibbân da bunu sahih bulmuşlardır. Bu rivayete göre Câbir: “Resûlullah'ın (sallallahu aleyhi vesellem) bu yöndeki son uygulaması, ateşte pişen bir şeyi yemekten dolayı abdest almanın gerekmediğidir” demiştir.

Ancak Nevevî hadisteki abdestin şerî anlamını sözlük anlamına öncelemiş ve bunun daha uygun olacağını söylemiştir. Ona göre ateşin değdiği şeylerden dolayı abdest yenilememe hükmü geneldir, deve etinden dolayı abdesti yenileme hükmü ise özeldir. Özel olan hüküm de zaman açısından önce veya sonra gelmiş olsa da genel olana her zaman öncelenir.

Beyhakî'nin bildirdiğine göre Osmân ed-Dârimî şöyle demiştir: “Bir konudaki rivayetler birbiriyle çeliştiği ve hangisinin tercih edileceği belli olmadığı zaman Resûlullah'tan (sallallahu aleyhi vesellem) sonra Râşid halifelerin bu konudaki uygulamasına bakıp tercihimizi ona göre yaparız.”

Nevevî de *Şerhu'l-Mühezzeb'*de Dârimî'nin bu görüşünü benimseyip şöyle demiştir: “Bu konuda en kabul edilebilir görüş Râşid halifelerin ve ashâbın genelinin uygulamasıdır. Bu konuda gelen rivayetlerden ilki (ateşte pişen şeylerden dolayı abdest gerekmediği) daha sağlam görünmektedir. Mezhepler arasında şâz görünse de delâleti daha güçlüdür. Muhaddislerden bir grup da bu görüşü tercih etmişlerdir. Benim görüşüm de bu yöndedir.”

İmam Ahmed ise, deve eti ile diğer hayvanların etini birbirinden ayırmıştır.

Bu hadis beş raviyle Resûlullah'a (sallallahu aleyhi vesellem) ulaşan bir hadistir. Buhârî bu hadisi *Yiyecekler* konusu içinde tahrir etmiştir. Müslim ve Ebû Dâvud da *Tahâret* konusu içinde tahrir etmişlerdir.

٢٠٨ - حَدَّثَنَا يَحْيَى بْنُ بُكَيْرٍ قَالَ حَدَّثَنَا اللَّيْثُ عَنْ عُقَيْلٍ عَنْ ابْنِ شِهَابٍ قَالَ أَخْبَرَنِي جَعْفَرُ بْنُ عَمْرٍو أَنَّ أُمَّيَّةَ أُمَّ أَبَاهُ أَخْبَرَهُ أَنَّهُ رَأَى رَسُولَ اللَّهِ ﷺ يَخْتَرُ مِنْ كَتِفِ شَاةٍ ، فَدُعِيَ

إِلَى الصَّلَاةِ فَأَلْقَى السَّكِّينَ فَصَلَّى وَلَمْ يَتَوَضَّأْ أَطْرَافَهُ ٦٧٥ ، ٢٩٢٣ ، ٥٤٠٨ ، ٥٤٢٢ ،

١٠٧٠٠ تحفة - ٥٤٦٢

208- “Yahya b. Bukeyr — Leys — Ukayl — İbn Şihâb — Câfer b. Amr b. Umeyye” isnâdıyla Câfer’in babası (Amr) şöyle demiştir: “Resûlullah’ın (sallallahu aleyhi vesellem), koyunun pişmiş kürek etinden kestiğini gördüm. Namaza çağrılınca da bıçağı bıraktı ve abdestini tazelemeden namazı kıldırıldı.”¹

Yahya, Yahya b. Abdillâh b. Bukeyr’dir. Onunla tanındığı için dedesine nispet edilmiştir.

Leys, Leys b. Sa’d el-Mısrî’dir.

Ukayl, Ukayl b. Hâlid el-Eylî el-Mısrî’dir.

İbn Şihâb, İbn Şihâb ez-Zührî’dir.

Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem), elinde bıçak koyunun pişmiş kürek etinden keserken müezzin gelip onu namaza çağırıldı. Buhârî bu hadisi *Yiyecekler* konusu içinde Ma’mer kanalıyla Zührî’den rivayet ederken Resûlullah’ın (sallallahu aleyhi vesellem) bu etten yediği ifadesini de ekler. Nesâî’nin Ümmü Seleme’den naklettiği hadise göre Resûlullah’ı (sallallahu aleyhi vesellem) namaza çağırın kişi Bilâl’dir. Bunun üzerine Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi vesellem) elindeki bıçağı bırakıp namaza çıkmış, abdestini tazelemeden de namazı kıldırmıştır.

Beyhakî bunu Abdülkerîm b. el-Heysem kanalıyla Ebu’l-Yemân’dan naklederken hadisin sonunda Zührî’nin şöyle dediğini zikreder: “Bu olay insanlar arasında yayıldı ve uygulamaları bu yönde oldu. Daha sonra ise Resûlullah’ın (sallallahu aleyhi vesellem) ashâbından ve hanımlarından bazıları Allah Resûlü’nün (sallallahu aleyhi vesellem): «*Ateşte pişen bir şeyi yedikten sonra abdest alın*» buyurduğunu bildirdi.”

Bundan dolayı Zührî, ateşte pişen bir şeyi yemekten dolayı abdest alınması emrinin, alınması gerekmediğini söyleyen hadisleri neshettiğini düşünürdü. Ancak Zührî’nin bu yaklaşımına Câbir’in: “Resûlullah’ın (sallallahu aleyhi

¹ Hadis ayrıca 675, 2923, 5408, 5422 ve 5462’de geçmektedir. Müslim (355)

vesellem) bu yöndeki son uygulaması ateşte pişen bir şeyi yemekten dolayı abdest almanın gerekmediğidir” sözüyle itiraz edilmiştir.

Ebû Dâvud ve başkası ise bu konuda şöyle demiştir: “Resûlullah'ın (sallallahu aleyhi vesellem) buradaki abdest alma emri, yasağın zıttı olan genel bir emir değil, özel bir durumla ilgilidir. Bu hadis de Câbir'in naklettiği hadisın bir bölümüdür. Câbir'in bildirdiğine göre kadının biri koyun eti pişirip Resûlullah'ı (sallallahu aleyhi vesellem) davet etti. Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi vesellem) bu etten yedikten sonra abdest alıp öğle namazını kıldı. Daha sonra yine bu etten yedi ve abdestini tazelemeden ikindi namazını kıldı. Belki de bu olay, ateşte pişen bir şeyi yemekten dolayı abdest alınması emrinden önce gerçekleşmiştir. Resûlullah'ın (sallallahu aleyhi vesellem) öğle namazı için abdest alması da o etten yediği için değil, başka bir şeyden dolayı abdesti bozulduğu için olabilir.”

İbn Hacer, *Fethu'l-Bârî*'de şöyle der: “Sahabe ve tâbiûn arasında bu konuda ihtilaf bulunuyordu. Daha sonra ise deve eti konusundaki istisna dışında, ateşte pişen bir şeyi yemekten dolayı abdestin gerekmediği konusunda icmâ oluşmuştur.”

Mühelleb bu konuda şöyle der: “Cahiliye insanları bu konuda temizliğe dikkat etmezlerdi ve buna alışmışlardı. Bundan dolayı ateşte pişen şeyleri yemekten dolayı abdest almaları emredildi. Ancak İslam ile birlikte temizlik olayı bir düzene girip insanlar arasında yayılınca Müslümanlara kolaylık bâbindan daha önce emredilen abdest olayı neshedilmiştir.”

Hadisten eti bıçakla kesmenin caiz olduğunu anlıyoruz.

Hadisin altı ravisinden üçü Mısırlı, üçü de Medinelidir. *Sahîh*'de Amr b. Umeyye'nin bu hadis ve daha önce mesh konusunda geçen hadis dışında hadisi yoktur. Buhârî bu hadisi ayrıca *Salât*, *Cihâd* ve *Yiyecekler* konuları içinde tahrir etmiştir. Nesâî ve İbn Mâce de tahrir etmişlerdir.

٥١ - بَابُ مَنْ مَضْمَضَ مِنَ السَّوِيقِ وَلَمْ يَتَوَضَّأْ

51- KİŞİNİN KAVUT YEMekten DOLAYI
ABDEST ALMAYIP AĞZINI YIKAMASI

٢٠٩ - حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ يُسُفَ قَالَ أَخْبَرَنَا مَالِكٌ عَنْ يَحْيَى بْنِ سَعِيدٍ عَنْ بُشَيْرِ بْنِ
يَسَارٍ مَوْلَى بَنِي حَارِثَةَ أَنَّ سُؤَيْدَ بْنَ النُّعْمَانَ أَخْبَرَهُ . أَنَّهُ خَرَجَ مَعَ رَسُولِ اللَّهِ ﷺ عَامَ خَيْبَرَ
، حَتَّى إِذَا كَانُوا بِالصَّهْبَاءِ - وَهِيَ أَذْنَى خَيْبَرَ - فَصَلَّى الْعَصْرَ ، ثُمَّ دَعَا بِالْأَزْوَادِ ، فَلَمْ يُؤْتَ
إِلَّا بِالسَّوِيقِ ، فَأَمَرَ بِهِ فَنُزِيَ ، فَأَكَلَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ وَأَكَلْنَا ، ثُمَّ قَامَ إِلَى الْمَغْرِبِ ،
فَمَضْمَضَ وَمَضْمَضْنَا ، ثُمَّ صَلَّى وَلَمْ يَتَوَضَّأْ أطرافه ٢١٥ ، ٢٩٨١ ، ٤١٧٥ ، ٤١٩٥ ،
٤٨١٣ - تحفة ٥٤٥٥ ، ٥٤٥٤ ، ٥٣٩٠ ، ٥٣٨٤

209- “Abdullah b. Yûsuf — Mâlik — Yahya b. Saîd — Hârise oğullarının azatlısı Buşeyr b. Yesâr” isnâdıyla Süveyd b. en-Nu’mân şöyle demiştir: Hayber’in fethedildiği yıl Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem) ile birlikte sefere çıkmıştım. Hayber’in aşağı taraflarında bulunan Sahbâ’ya ulaştığımızda Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem) ikindi namazını kıldırdı ve azıkların getirilmesini söyledi. Ancak kavuttan başka bir şey getirilmedi. Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem) emredince kavut suyla ıslatıldı ve ondan yedi. Biz de onunla birlikte yedik. Akşam namazı için kalktığı anda ağızını yıkayınca biz de ağızımızı yıkadık. Sonra da abdestini tazelemeden namazı kıldırdı.”¹

Abdullah, Abdullah b. Yûsuf et-Tinnîsî’dir.

Yahya, Yahya b. Saîd el-Ensârî’dir.

Süveyd, ashâbdan Süveyd b. en-Nu’mân el-Evsî el-Medenî’dir. Uhud ve sonraki savaşlarda bulunmuştur. Buhârî’de bundan başka hadisi yoktur. Buşeyr b. Yesâr dışında da ondan rivayette bulunan olmamıştır.

¹ Hadis ayrıca 215, 2981, 4175, 4195, 5384, 5390, 5454 ve 5455’te geçmektedir.

Hayber savaşına çıkılırken Süveyd de Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem) ile birlikteydi. Hayber, bölgeye gelip yerleşen Hayber adında adamdır. Şehir de bu adamın ismiyle anılmıştır.

Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem) ashâbıyla birlikte Hayber'e varmadan şehrin alt taraflarında bulunan Sahbâ'ya varınca mola verdi. Molada ikinci namazını kıldırdıktan sonra Müslümanlarda bulunan azıkların getirilmesini söyledi. Ancak azık olarak kavuttan başka bir şey yoktu ve sadece o getirildi. Katılmış olduğu için de içine su konulmasını söyledi. İçine su konulup karıldıktan sonra Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem) kavuttan yedi. Yanındaki Müslümanlar da yediler.

Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem) yemeğini yedikten sonra akşam namazını kıldırmak üzere kalktı. Namazdan önce ağzını çalkalayıp yıkayınca yanındaki Müslümanlar da aynısını yapıp ağızlarını yıkadılar. Sonrasında Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem) abdestini tazelemeden Müslümanlara akşam namazını kıldırdı.

Kavut sonrası ağzını çalkalayıp yıkama sebebine gelince, her ne kadar kavutta yağ bulunmasa da kalıntıları dişlerin arasında kalabilir ve namazda kişiyi meşgul edebilir. Bu da bize yemek sonrası ağzı yıkamanın müstehab olduğunu göstermektedir.

Hadisin ravileri Buhârî'nin hocası dışında Medinelidir. Hepsi de değerli fakih ve âlimlerdendir. İsnâdında tâbiînin tâbiîden rivayeti vardır. Buhârî bu hadisi ayrıca *Yiyecekler*, *Meğâzî* ve *Cihâd* konuları içinde tahrir etmiştir. Nesâî ve İbn Mâce de tahrir etmişlerdir.

۲۱۰ - وَحَدَّثَنَا أَصْبَغُ قَالَ أَخْبَرَنَا ابْنُ وَهْبٍ قَالَ أَخْبَرَنِي عَمْرُو عَنْ بُكَيْرٍ عَنْ كُرَيْبٍ

عَنْ مَيْمُونَةَ أَنَّ النَّبِيَّ ﷺ أَكَلَ عِنْدَهَا كِفًّا، ثُمَّ صَلَّى وَلَمْ يَتَوَضَّأْ

210- "Asbağ — İbn Vehb — Amr — Bukeyr — Kureyb" isnâdıyla Meymûne şöyle demiştir: "Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem) yanımda pişmiş kürek etinden yedi. Sonra da abdestini tazelemeden namaz kıldı."¹

Asbağ, Asbağ b. el-Ferec'tir.

¹ Müslim (356)

İbn Vehb, Abdullah b. Vehb'dir.

Amr, Amr b. el-Hâris'tir.

Bukeyr, Bukeyr b. Abdillâh b. el-Eşec'tir.

Kureyb, Kureyb b. Ebî Müslim el-Hâşimî'dir.

Müminlerin annesi Meymûne'nin bildirdiğine göre Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem) yanındayken pişmiş kürek etinden yemiş, yemek sonrası da abdestini tazelemeden namaz kılmıştır. Bu da Resûlullah'ın (sallallahu aleyhi vesellem), pişmiş et yemeyi abdesti bozan şeylerden görmediğine işaret etmektedir.

Bu hadis ile başlık arasında bir münasebet bulunmamaktadır. Bazılarına göre bu hadisin burada yer alması katiplerin hatası sonucudur. Firebrî kendi nüshasında bu hadisi bir önceki başlık altında zikretmiştir.

Burada ağzın yıkanmasına yer verilmemesi, yenilen şey ağız yıkamayı gerektiren et gibi yağlı bir yiyecek olsa da ağız yıkamanın terk edilmesinin caiz olduğunu göstermek içindir.

Hadis altı raviyle Resûlullah'a (sallallahu aleyhi vesellem) ulaşan bir hadistir. İsnâdında Bukeyr ve Kureyb olmak üzere iki tâbîi vardır. Ravilerinin üçü Mısırlı, üçü de Medinelidir. Müslim bu hadisi Tahâret konusu içinde tahrir etmiştir.

۵۲ - بَابُ هَلْ يُمْضَمُّ مِنَ اللَّبَنِ

52- SÜT İÇMEKTEN DOLAYI AĞIZ YIKANIR MI?

۲۱۱ - حَدَّثَنَا يَحْيَى بْنُ بُكَيْرٍ وَفُتَيْبَةُ قَالََا حَدَّثَنَا اللَّيْثُ عَنْ عُقَيْلٍ عَنِ ابْنِ شِهَابٍ عَنْ عُبَيْدِ اللَّهِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عُتْبَةَ عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ شَرِبَ لَبَنًا ، فَمَضَمَضَ وَقَالَ « إِنَّ لَهُ دَسَمًا » تَابَعَهُ يُونُسُ وَصَالِحُ بْنُ كَيْسَانَ عَنِ الزُّهْرِيِّ . طرفه ۵۶۰۹ - تحفة

۵۸۳۳

211- "Yahya b. Bukeyr ve Kuteybe — Leys — Ukayl — İbn Şihâb — Ubeydullah b. Abdillâh b. Utbe" isnâdıyla İbn Abbâs şöyle demiştir: Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem) süt içtikten sonra ağzını yıkadı ve: "Süt yağlıdır" buyurdu.

Hadisi Yûnus ve Salih b. Keysân da Zührî'den rivayet ederek mutâbaât etmişlerdir.¹

Kuteybe, Kuteybe b. Saîd Ebû Recâ es-Sekaffî'dir.

Leys, Leys b. Sa'd'dır.

Ukayl, Ukayl b. Hâlid'dir.

İbn Şihâb, Muhammed b. Müslim ez-Zührî'dir.

Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem) süt içtikten sonra ağzını yıkamıştır. Müslim'de gelen rivayet göre su isteyip ağzını yıkamış, yıkamasına gerekçe olarak da sütün yağlı bir içecek olduğunu göstermiştir.

Süte kıyasla yağı bulunan her bir içeceğin içilmesinden sonra ağzı yıkamak müstehab görülmüştür.

Hadisin yedi ravisinden Yahya b. Abdillâh b. Bukeyr, Leys ve Ukayl Mısırlıdır. Kuteybe Belhlidir. İbn Şihâb ve Ubeydullah ise Medinelidir. Bu hadis Buhârî, Müslim, Ebû Dâvud, Tirmizî ve Nesâî'nin tek bir hocadan rivayet ettikleri hadislerden biridir. Bu hoca da Kuteybe'dir. Hadisi Müslim, Tirmizî, Nesâî ve İbn Mâce de tahrir etmiştir.

Hadisi Yûnus b. Yezîd ve Salih b. Keysân da İbn Şihâb ez-Zührî'den rivayet ederek Ukayl'a mutâbaât etmişlerdir.

Yûnus'un rivayetini Müslim mevsûl olarak rivayet etmiştir. Salih'in rivayetini Ebu'l-Abbâs es-Serrâc *Müsned*'de mevsûl olarak rivayet etmiştir. Buhârî'nin *Yiyecekler*'de zikrettiği gibi Evzaî de hadisi Ebû Âsım'dan bu lafızla rivayet ederek Ukayl'a mutâbaât etmiştir.

İbn Mâce ise hadisi Velîd b. Müslim'den: "*Süt içmekten dolayı ağzınızı yıkayın!*" lafızıyla, emir siygasıyla rivayet etmiştir. Ancak Şâfiî'nin İbn Abbâs'tan olan rivayetine dayanarak buradaki emir müstehaplığa yorumuştur. Zira Şâfiî'nin bildirdiğine göre İbn Abbâs, süt içtikten sonra ağzını yıkamış ve: "Yıkamasam da olurdu" demiştir.

Ebû Dâvud'un da hasen bir isnâdla bildirdiğine göre Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem) süt içmiş, içtikten sonra ne ağzını yıkamamış, ne de abdest tazelemiştir.

¹ Hadis ayrıca 5609'da geçmektedir. Müslim (358)

٥٣ - بَابُ الْوُضُوءِ مِنَ النَّوْمِ وَمَنْ لَمْ يَرِ مِنَ
النَّعْسَةِ وَالنَّعْسَتَيْنِ أَوْ الْخَفَقَةِ وَضُوءًا

**53- UYKUDAN DOLAYI ABDEST ALMAK, UYUKLAMA VEYA
HAFİF DALMADA ABDESTİ GEREKLİ GÖRMEYENLER**

Başlık, az olsun çok olsun uykudan dolayı abdest almayla ilgilidir. Bazıları kişinin uyuklaması veya hafif bir şekilde uykuya dalmasından dolayı abdesti gerekli görmemiştir. Kişinin uyuduğunun göstergesi, rüya görmesi, uyukladığının göstergesi ise anlamasa da yanındaki sesleri duyabilmesidir.

٢١٢ - حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ يُسُفَ قَالَ أَخْبَرَنَا مَالِكٌ عَنْ هِشَامٍ عَنْ أَبِيهِ عَنْ عَائِشَةَ أَنَّ
رَسُولَ اللَّهِ ﷺ قَالَ « إِذَا نَعَسَ أَحَدُكُمْ وَهُوَ يُصَلِّي فَلْيَرْقُدْ حَتَّى يَذْهَبَ عَنْهُ النَّوْمُ ، فَإِنْ
أَحَدَكُمْ إِذَا صَلَّى وَهُوَ نَاعِسٌ لَا يَذَرِي لَعَلَّهُ يَسْتَغْفِرُ فَيَسْبَبُ نَفْسَهُ »

212- “Abdullah b. Yûsuf — Mâlik — Hişâm — Hişâm’ın babası” isnâdıyla Âişe’nin bildirdiğine göre Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem) şöyle buyurmuştur: *“Birinizin namazdayken uykusu gelirse uykusu gidinceye kadar uyusun. Zira uykulu haliyle namaz kıldığında ne yaptığını bilemez. İstiğfar ettiğini düşünürken belki de kendine sövüyordur.”*¹

Abdullah, Abdullah b. Yûsuf et-Tinnîsî’dir.

Mâlik, Mâlik b. Enes’tir.

Hişâm, Hişâm b. Urve’dir.

Hişâm’ın babası, Urve b. ez-Zübeyr’dir.

Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem) namazdayken uykusu gelen kişinin uykusu gidene kadar uyumasını söylemiştir. Resûlullah’ın (sallallahu aleyhi vesellem) uyumasını söylemesi ihtiyatendir. Zira bunun gerekçesi ihtimale dayanmaktadır.

Nesâî bunu Hişâm’dan rivayet ederken uykusu gelen kişinin namazını kesmesi değil, namazını bitirdikten sonra uyumasının söylendiği zikredilir.

¹ Müslim (786)

Mühelleb ise hadisi zahirine göre anlamış ve bundan kastın namazın kesilmesi olduğunu söylemiştir.

Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem) bunun gerekçesini açıklarken kişinin namazda ne yapacağını bilemeyeceğini, belki de kendine bağışlanma dilemek isterken uykulu haliyle kendine beddua edebileceğini söylemiştir.

İbn Ebî Hamza ise uyku gidene kadar uyuma gerekçesini, uykulu halin duaların icabet edileceği vakte denk gelebilme endişesi olarak görmüştür.

Uyku bizatihi bir hades midir? Yoksa hadese sebep olma ihtimali bulunduğu için mi abdesti gerektirmektedir? Bu konuda farklı görüşler bulunmaktadır.

İbnu'l-Münzir ve başkalarının bildirdiğine göre sahabe ve tâbiûndan bazıları uykunun her haliyle mutlak bir şekilde abdesti bozduğu görüşündedir. İshâk, Hasan, Müzenî ve başkaları bu görüştedir. Bunun da dayanağı Safvân b. Assâl'ın hadisinin ifadesinin genel olmasıdır. İbn Huzeyme'nin Safvân'dan olan bu rivayetinde: "Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem) küçük-büyük abdest bozma veya uyku sonrası abdest için mestlerimizi çıkarmamızı söylerdi" ifadesi geçer. Bu da dışkı, idrar ve uykunun aynı hükümde olduğunu gösterir.

Başkaları ise uykunun bizatihi hades olmadığını, ancak hadese sebep olma ihtimalinden dolayı abdesti gerektirdiğini söylemiştir. Bunda da dayandıkları şey Ebû Dâvud ve başkasının rivayet ettiği: "Gözler dübürün bağıdır, bundan dolayı uyuyan abdestini tazelesin" hadisidir.

İkinci görüşte olanlar da kendi aralarında ihtilaf etmişlerdir. İçlerinden bazıları hafif uykunun abdesti bozmadığını söylemiştir. Zührî, Mâlik ve kendisinden gelen bir rivayete göre Ahmed bu görüştedir.

İçlerinden bazıları da kalçayı sağlam bir şekilde yere koymadıktan sonra hafif veya ağır uykunun her türlüünün abdesti bozacağını söylemiştir. Kalçayı sağlam bir şekilde yere koyup uyumanın abdesti bozmayacağı konusunda da Enes'in rivayetine dayanmışlardır. Müslim'in Enes'ten bildirdiğine göre sahabe uyur, sonra kalkıp abdest tazelemeden namaz kılarlardı. Bu yöndeki rivayetleri uzlaştırmak için de Enes'in bu rivayeti yorumlanırken sahabenin kalçalarını sağlam bir şekilde yere koyarak uyudukları söylenmiştir. Buna göre kalçası yere yapışmayacak şekilde

sırtüstü veya yan tarafına uzanarak uyuyan kişi bunun dışında kalmaktadır. Şâfiî ve Ebû Hanîfe bu görüştedir.

İmam Mâlik: “Az ve hafif uyku abdesti bozmaz, uzun ve ağır uyku ise abdesti bozar” demiştir.

Bazılarına göre uyku hiçbir şekilde bizatihi abdesti bozan bir şey değildir. Ebû Mûsa el-Eş’arî, İbn Amr ve Mekhûl’dan bu yönde rivayetler gelmiştir.

Kendinden geçme, bayılma, delirme ve sarhoşluk durumları da uykuya kıyas edilir. Zira bu durumlarda hadesin hasıl olma ihtimali uykuda olmasından daha fazladır.

Hadisin ravileri Buhârî’nin hocası dışında Medinelidir. Hadisi Müslim ve Ebû Dâvud da tahric etmişlerdir.

۲۱۳ - حَدَّثَنَا أَبُو مَعْمَرٍ قَالَ حَدَّثَنَا عَبْدُ الْوَارِثِ حَدَّثَنَا أَيُّوبُ عَنْ أَبِي قِلَابَةَ عَنْ أَنَسٍ
عَنِ النَّبِيِّ ﷺ قَالَ « إِذَا نَعَسَ أَحَدُكُمْ فِي الصَّلَاةِ فَلْيَنْمَ حَتَّى يَعْلَمَ مَا يَقْرَأُ »

213- “Ebû Ma’mer — Abdolvâris — Eyyûb — Ebû Kılâbe” isnâdıyla Enes’in bildirdiğine göre Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem) şöyle buyurmuştur: “Kişiye namazda uyku bastırdığı zaman ne okuduğunu anlayana kadar uyusun.”

Ebû Ma’mer, Abdullah b. Amr’dır.

Abdolvâris, Abdolvâris b. Saîd b. Zekvân’dır.

Eyyûb, Eyyûb es-Sahtiyânî’dır.

Ebû Kılâbe, Abdullah b. Zeyd el-Cermî’dır.

Enes, Enes b. Mâlik’tir.

Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem), namazda iken uykusu bastıran veya uyuklayan kişinin kıldığı namazı bitirdikten sonra kıraatinde ne okuduğunu anlayana kadar uyumasını söylemiştir.

Bu da genelde gece namazları için geçerlidir. Zira farz namazlar uyku vaktinde kılınmazlar ve arada uyumayı gerektirecek kadar da uzun değildirler. Ancak hadis özel bir sebep üzerinden söylenmiş olsa da genel olan lafız ve mânâsına itibar edilir. Bundan dolayı farz namazlarda da kişinin başına öyle bir şey gelirse ve vakit de uyumaya yeterli ise bununla amel edilir.

Hadisin beş ravisi de Basralıdır. isnâdında tâbîînin tâbîîden rivayeti vardır. Nesâî de *Tahâret* konusu içinde tahric etmiştir.

٥٤ - بَابُ الْوُضُوءِ مِنْ غَيْرِ حَدَثٍ

54- HADES OLMADAN ABDEST ALMAK

Başlık, abdestli olan kişide hades olmamasına rağmen bu abdestinin üzerine yeniden abdest alması, abdestini tazelemesiyle ilgilidir.

٢١٤ - حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ يُوسُفَ قَالَ حَدَّثَنَا سُفْيَانُ عَنْ عَمْرِو بْنِ عَامِرٍ قَالَ سَمِعْتُ أَنَسًا قَالَ وَحَدَّثَنَا مُسَدَّدٌ قَالَ حَدَّثَنَا يَحْيَى عَنْ سُفْيَانَ قَالَ حَدَّثَنِي عَمْرُو بْنُ عَامِرٍ عَنْ أَنَسٍ قَالَ كَانَ النَّبِيُّ ﷺ يَتَوَضَّأُ عِنْدَ كُلِّ صَلَاةٍ . قُلْتُ كَيْفَ كُنتُمْ تَصْنَعُونَ قَالَ يُجْزِي أَحَدَنَا الْوُضُوءُ مَا لَمْ يُحْدِثْ

214- “Muhammed b. Yûsuf — Süfyân — Amr b. Âmir” isnâdıyla; ayrıca “Müsedded — Yahya — Süfyân — Amr b. Âmir” isnâdıyla Enes: “Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem) her namaz öncesi abdest alırdı” dedi.

Ravi der ki: Enes’e: “Siz nasıl yapardınız?” diye sorduğumda: “Abdestimiz bozulmadıkça bir abdestle yetinirdik” dedi

Muhammed, Muhammed b. Yûsuf el-Firyâbî’dir.

Süfyân, Süfyân es-Sevrî’dir.

Amr, Amr b. Âmir el-Ensârî’dir.

Enes, Enes b. Mâlik’tir.

Müsedded, Müsedded b. Müserhed’dir.

Yahya, Yahya b. Saîd el-Kattân’dır.

Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem) beş vakit farz namazların her biri için abdest alırdı. Hadisin lafzı, Resûlullah’ın (sallallahu aleyhi vesellem) bunu devamlı olarak yapıp âdet edindiğini göstermektedir. Ancak Süveyd’in Hayber savaşıyla ilgili olarak daha önce geçen hadisini de göz önünde bulundurursak Resûlullah’ın (sallallahu aleyhi vesellem) bunu devamlı olarak değil de çoğunlukla yaptığını anlıyoruz.

Resûlullah'ın (sallallahu aleyhi vesellem) bunu yapması da müstehab olmasından dolayıdır. Zira farz olsaydı ne kendisi, ne de başkasının bu konuda başka bir şey yapması düşünülemezdi.

Tahâvî bu konuda şöyle demiştir: “Başlarda her namaz öncesi abdestin sadece Resûlullah'a (sallallahu aleyhi vesellem) farz olması, Müslim'de gelen Bureyde'nin hadisinden anladığımız kadarıyla sonradan neshedilmiş olmalıdır. Çünkü Bureyde'nin bildirdiğine göre Mekke'nin fethinde Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem) beş vakit namazı tek bir abdestle kılmıştır. Hz. Ömer de bunu ona sorunca Allah Resûlü (sallallahu aleyhi vesellem) kasten böyle yaptığını söylemiştir.”

Ancak Tahavî'nin zikrettiği nesh gerçekleşmiş olsa bile Süveyd b. en-Nu'mân'ın Hayber'deki olay konusundaki rivayetine göre nesh edilme Mekke'nin fethinden önce gerçekleşmiştir. Zira Hayber'deki olay Mekke'nin fethinden önce vaki olmuştur.

Enes bunu aktardıktan sonra Amr b. Âmir, sahabenin bu konudaki uygulamasının nasıl olduğunu ona sordu. Enes de abdestleri bozulmadığı müddetçe ashâbın bir abdestle yetindiklerini söyledi. İbn Mâce ise bunu rivayet ederken Enes'in: “Biz ise bütün namazları tek bir abdestle de kılardık” dediğini zikreder.

Ulemânın çoğunluğuna göre herhangi bir hadesten dolayı abdest bozulmadıkça her namaz için abdest almak gerekmez. Bazıları ise hadese bağlı olmaksızın mutlak bir şekilde her namaz için abdestin farz olduğunu söylemiştir. Bunda da dayandıkları şey abdest âyetidir. Zira âyetle abdest alma namaza kalkmaya bağlanmıştır. Bu da her namaza kalkıldığında abdest bozulmamış olsa bile yeniden abdest almayı gerektirmektedir.

Zehebî ise *el-Keşşâf*'ta buna: “Âyetle abdest emri abdesti olmayanlar için farz, abdesti olanlar için ise mendubluk ifade eder” şeklinde cevap vermiştir. Ancak müşterek bir lafzın farklı iki hükmü verecek şekilde iki mânâyı yorulmasının kabul edilemeyeceği söylenmişse de bizce böylesi bir yorum makbuldür.

Zâhirilerden ve Şiilerden bazıları her namaz öncesi abdestin sadece mukîm olanlar için farz olduğunu söylemiştir. İbrâhîm en-Nehaî ise tek bir abdestle beşten fazla namazın kılınabileceği görüşündedir.

Hadis altı raviyle Resûlullah'a (sallallahu aleyhi vesellem) ulaşan bir hadistir. Ravileri Firyablî, Kufelî ve Basralıdır. Buhârî bunu iki isnâdla nakletmiştir. Birinci isnâdî âlî bir isnâddır. Zira Buhârî ile Süfyân arasında sadece bir ravi vardır. İkinci isnâdî ise Buhârî ile Süfyân arasında iki ravi olduğu için nâzil bir isnâddır. Hadisi Tirmizî, Nesâî ve İbn Mâce de tahrir etmiştir.

٢١٥ - حَدَّثَنَا خَالِدُ بْنُ مَخْلَدٍ قَالَ حَدَّثَنَا سُلَيْمَانُ قَالَ حَدَّثَنِي يَحْيَى بْنُ سَعِيدٍ قَالَ أَخْبَرَنِي بُشَيْرُ بْنُ يَسَارٍ قَالَ أَخْبَرَنِي سُؤَيْدُ بْنُ النُّعْمَانِ قَالَ خَرَجْنَا مَعَ رَسُولِ اللَّهِ ﷺ عَامَ خَيْبَرَ ، حَتَّى إِذَا كُنَّا بِالصَّهْبَاءِ ، صَلَّى لَنَا رَسُولُ اللَّهِ ﷺ الْعَصْرَ ، فَلَمَّا صَلَّى دَعَا بِالْأَطْعِمَةِ ، فَلَمْ يُؤْتِ إِلَّا بِالسَّوْبِقِ ، فَأَكَلْنَا وَشَرِبْنَا ، ثُمَّ قَامَ النَّبِيُّ ﷺ إِلَى الْمَغْرِبِ فَمَضْمَضَ ، ثُمَّ صَلَّى لَنَا الْمَغْرِبَ وَلَمْ يَتَوَضَّأْ أَطْرَافَهُ ٢٠٩ ، ٢٩٨١ ، ٤١٧٥ ، ٤١٩٥ ، ٥٣٨٤ ، ٥٣٩٠ ، ٥٤٥٤ ، ٥٤٥٥ تحفة ٤٨١٣

215- “Hâlid b. Mahled — Süleymân — Yahya b. Saîd — Buşeyr b. Yesâr” isnâdıyla Süveyd b. en-Nu’mân anlatıyor: “Hayber’in fethedildiği yıl Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem) ile birlikte sefere çıktık. Sahbâ’ya ulaştığımızda Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi vesellem) bize ikinci namazını kıldırdı. Namazı kıldırdıktan sonra yemeğin getirilmesini söyledi. Ancak kavuttan başka bir şey getirilmedi. Yiyip içtikten sonra Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem) akşam namazı için kalktı. Ağzını çalkalayıp yıkadıktan sonra abdestini tazelemeden akşam namazını bize kıldırdı.”

Süleymân, Süleymân b. Bilâl’dir.

Yahya, Yahya b. Saîd el-Ensârî’dir.

Süveyd, Süveyd b. en-Nu’mân el-Evsî el-Medenî’dir.

Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem) ile birlikte Hayber gazvesine çıkıldı. Hayber’e varmadan şehrin alt taraflarında bulunan Sahbâ’ya vardıklarında Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem) mola verip müslümanlara ikinci namazını kıldırdı. Namaz sonrası da yemeğin getirilmesini söyledi. Yiyecek olarak sadece kavut getirildi. Kavut yenilip sular veya kavutun suyu içildikten sonra Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem) akşam namazını kaldırmak üzere kalktı. Kavut yediği için ağzını çalkalayıp yıkadı ve abdestini tazelemeden akşam namazını kıldırdı.

Başlık altındaki ilk hadis, Resûlullah'ın (sallallahu aleyhi vesellem) genel uygulamasına yöneliktir. Bu hadis ise abdest tazelemeden de namaz kılmanın caiz olduğunu göstermeye yöneliktir.

Hadis beş raviyle Resûlullah'a (sallallahu aleyhi vesellem) ulaşan bir hadistir. Buhârî'nin bundan başka Süveyd b. en-Nu'mân'dan rivayeti yoktur. Daha önce de zikredildiği gibi Buhârî bu hadise farklı konular içinde de yer vermiştir.

٥٥ - باب مِنَ الْكِبَائِرِ أَنْ لَا يَسْتَتِرَ مِنْ بَوْلِهِ

55- KİŞİNİN İDRARINDAN SAKINMAMASININ BÜYÜK GÜNAHLARDAN OLMASI

Kişinin idrarını yaparken üzerine bulaşmasından sakınmaması büyük günahlardandır. Büyük günahlar da öldürme, zina, savaştan kaçma gibi kesin bir şekilde yasaklanan ve bunlardan uzak durana bağışlanma vaad edilen günahlardır.

٢١٦ - حَدَّثَنَا عُثْمَانُ قَالَ حَدَّثَنَا جَرِيرٌ عَنْ مَنْصُورٍ عَنْ مُجَاهِدٍ عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ قَالَ مَرَّ النَّبِيُّ ﷺ بِحَائِطٍ مِنْ حِيطَانِ الْمَدِينَةِ أَوْ مَكَّةَ ، فَسَمِعَ صَوْتَ إِنْسَانَيْنِ يُعَذِّبَانِ فِي قُبُورِهِمَا ، فَقَالَ النَّبِيُّ ﷺ « يُعَذِّبَانِ ، وَمَا يُعَذِّبَانِ فِي كَبِيرٍ » ، ثُمَّ قَالَ « بَلَى ، كَانَ أَحَدُهُمَا لَا يَسْتَتِرُ مِنْ بَوْلِهِ ، وَكَانَ الْآخَرُ يَمْشِي بِالنَّمِيمَةِ » ثُمَّ دَعَا بِجَرِيدَةٍ فَكَسَرَهَا كِسْرَتَيْنِ ، فَوَضَعَ عَلَى كُلِّ قَبْرٍ مِنْهُمَا كِسْرَةً . فَقِيلَ لَهُ يَا رَسُولَ اللَّهِ لِمَ فَعَلْتَ هَذَا قَالَ « لَعَلَّهُ أَنْ يُخَفَّفَ عَنْهُمَا مَا لَمْ تَبْسَا أَوْ إِلَى أَنْ تَبْسَا » أطرافه ٢١٨ ، ١٣٦١ ، ١٣٧٨ ، ٦٠٥٢ ، ٦٠٥٥ - تحفة ٦٤٢٤

216- “Osmân — Cerîr — Mansûr — Mücâhid” isnâdıyla Abdullah b. Abbâs şöyle demiştir: Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem) Medine —veya Mekke— bahçelerinden birine uğradığında kabirlerinde azap gören iki kişinin seslerini işitti. Bunun üzerine: “Azap görüyorlar, ancak büyük olmayan bir şeyden dolayı azap görüyorlar” buyurdu ve: “Aksine öyle değil! Biri idrarından sakınmazdı. Diğeri de koğuculuk yapardı” diye de ekledi.

Sonra bir hurma dalı getirilmesini söyledi. Getirilen dalı ikiye ayırdı ve her bir parçasını bir mezara koydu. “Ey Allah'ın Resûlü! Neden öyle yaptın?” diye sorulunca: “*Umulur ki bu dallar kurumadıkça onların azabı hafifletilir*” buyurdu.¹

Osmân, Osmân b. Ebî Şeybe el-Kûfî'dir.

Cerîr, Cerîr b. Abdilhamîd'dir.

Mansûr, Mansûr b. el-Mu'temir'dir.

Mücâhid, Mücâhid b. Cebr'dir.

Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem) Medine veya Mekke'deki hurma bahçelerinden birine uğradı. Şehir konusundaki tereddüt ravi Cerîr'e aittir. Buhârî bunu *el-Edebu'l-Müfred*'de rivayet ederken tereddütsüz bir şekilde Medine bahçelerinden biri olduğunu söylemiştir.

Dârekutnî de bunu Câbir'den naklederken bahçenin Ensâr'dan Ümmü Mübeşşir'e ait olduğunu zikreder. Ümmü Mübeşşir'in bahçesi de Medine'de bulunuyordu. A'meş ise rivayet ederken bahçeyi zikretmeden Resûlullah'ın (sallallahu aleyhi vesellem) iki kabre uğradığını söyler.

Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi vesellem) söz konusu bahçeye uğradığında kabirlerinde azaba maruz kalan iki insan sesi işitti. Kabir sahiplerinin ismi bilinmemektedir. Belki de Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem) ifşa etmemek için isimlerini özellikle zikretmemiştir. Zira bu tavır Resûlullah'ın (sallallahu aleyhi vesellem) âdetidir. Ümmetine şefkatinden dolayı böylesi durumlarda kimseyi ifşa etmez, insanlar arasında küçük düşmesine sebep olmazdı.

Belki de başkaları bundan ders alıp böylesi bir şeyden sakınsın diye Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem) isimlerini zikretmiş, ancak ravi ifşa olmamaları için rivayet ederken isimlerini gizli tutmuştur.

Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem) onların seslerini işitince kabirde olanların azap çektiklerini, bunun da uzak durmaları kendileri için büyük olmayan bir günahtan dolayı olduğunu söyledi. Daha sonra ise aksine bunun büyük bir günahtan dolayı olduğunu dile getirdi.

¹ Hadis ayrıca 218, 1361, 1378, 6052 ve 6055'te geçmektedir. Müslim (292)

Belki de Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem) başta bunun büyük bir günah olmadığını düşünmüş, daha sonra aksi yönde kendisine bir vahiy gelince bunu düzeltip büyük bir gûnahtan dolayı olduğunu söylemiştir.

Beğavî ve başkaları: “Büyük olmamasından kasıt, kendisinden uzak durulması onlar için ağır ve zor olmayan günah anlamındadır. Büyük günah da haddi gerektiren veya azabı çetin olan gûnahtır” demişlerdir. İbn Dakîk el-İd ve başkaları da bu görüşü benimsemişlerdir.

İbn Hibbân'ın *Sahîh*'de Ebû Hureyre'den naklen bildirdiğine göre Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem) bu olayda: “*Küçük bir gûnahtan dolayı çetin bir azaba maruz kalıyorlar*” buyurmuştur.

Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi vesellem) bu iki kişinin büyük bir azaba maruz kalmasının sebebini açıklarken birinin idrarından sakınmadığını söylemiştir. Hadiste geçen “*istitâr*” lafzını örtünme anlamında alıp sözü de: “Avret yerini örtmezdi” şeklinde açıklamak doğru değildir. Çünkü “*istitâr*” lafzı, bu anlamda alınacaksa o zaman söz konusu kişilerin maruz kaldıkları azabın sebebi idrar değil idrar yaparken avret yerlerini açıkta bırakma olacaktı ki doğru bir yorum değildir. Doğrusu ise bu lafzı mecazi olarak anlamaktır. Hadiste lafza mecazi anlamıyla yaklaşılması idrarın kabir azabına yönelik özel bir yerinin olmasından dolayıdır.

Sahîh'in İbn Asâkir'in rivayetinde ise “*idrardan sakınmazdı*” yerine “*istibrâ yapmazdı*” lafzı kullanılmıştır. Bu da bize istincanın gerekliliğini göstermektedir. Zira kişinin idrardan sakınmadığı için böylesine bir azaba maruz kalması, idrarı çıktığı yerde bırakıp temizlemeyen kişinin de benzeri bir azaba maruz kalacağına işaret etmektedir.

Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem) bir diğerinin azaba maruz kalma sebebini açıklarken onun koğuculuk yaptığını, yani insanlar arasında laf taşıdığını söylemiştir. Koğuculuk, fesat çıkarıp müslümanların arasını bozmak için yapılıyorsa ittifakla haramdır.

Her ikisi de büyük günahlardan sayıldığına göre idrardan sakınmama namazın bozulmasını da gerektirecektir. Namazı terk etmenin de büyük günahlardan olduğu konusunda şüphe yoktur.

Fesat çıkarmak için laf taşıyıp koğuculuk yapmak da en çirkin işlerden biridir. Laf taşımanın küçük günahlardan olmasına rağmen hadiste büyük

günahlardan sayılması bazılarının yanında sorun teşkil etmiştir. Ancak küçük bir gûnahta ısrar, hükmünü değiştirecek ve onu cezası çetin olan büyük bir gûnaha dönüştürecektir.

Ahmed ve Taberânî'nin bildirdiğine göre ise Ebû Bekre bunu: *“Azaba maruz kalmaları büyük bir gûnahtan dolayı değildir. Aksine azaba maruz kalmaları gıybet ve idrardan dolayıdır”* lafzıyla rivayet etmiştir. Bu da bu iki kişinin kâfir olmadığını göstermektedir. Zira kâfir kişi Müslümanlardan istenen şeyleri yapmamasından dolayı azaba maruz kalsa da en başta küfüründen dolayı hesaba çekilip cezalandırılacaktır.

Alâ b. el-Attâr da bunu net bir şekilde ifade etmiş ve şöyle demiştir: *“Bu ikisinin kâfir olduğunu söylemek caiz değildir. Zira kâfir olsalardı Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem) azaplarının hafifletilmesi için dua etmez, bu yönde bir beklenti içine girmezdi.”*

Kabir azabı konusunda özellikle idrardan sakınmama ve koğuculuğun zikredilmesinin hikmetine gelince, bazılarına göre kabir, âhiret duraklarından ilkidir. Bu durakta da kıyamet gününde ceza ve mükafatlara yönelik maruz kalınacak şeylerin bir örneği görülecektir. Kişinin kıyamet gününde cezasını çekeceği günahları iki çeşittir. Biri Allah'ın haklarına, diğeri de kulların haklarına yöneliktir. Kıyamet gününde kişinin Yüce Allah'ın haklarına yönelik hesaba çekileceği ilk şey namaz, kulların haklarına yönelik hesaba çekileceği ilk şey de kan dökme olacaktır. Berzah âleminde bu yöndeki hakların öncüllerinin hesabı görülür. Namazın öncülü hadesten ve necasetten taharet, kan dökmenin öncülü de koğuculuktur. Bunların cezasına da Berzah aleminde başlanır.

Sonrasında Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem) yaprakları sıyrılmış bir hurma dalı getirilmesini söyledi. Getirilen bu dalı da ikiye böldü ve her bir parçasını bir kabrin üzerine koydu. Resûlullah'a (sallallahu aleyhi vesellem) neden bunu yaptığını sorulunca da bu dallar yaş durup kurumadıkça bu ikisinin azabının hafifletileceğinin umulacağını söyledi.

Mâzirî'nin dediğine göre dalın yaş kaldığı sürece onların azabının hafifletilebileceği vahiy ile Resûlullah'a (sallallahu aleyhi vesellem) bildirilmiş olabilir. Ancak Kurtubî buna itiraz eder ve: *“Şayet vahiyle bildirilmiş olsaydı hadiste ifade ümit etme siygasıyla gelmezdi”* demiştir.

Bu olay birden fazla kanalla gelmiş olmasına rağmen Nevevî bunun tek bir olaya dayandığını söylemiştir. Ancak bu, tenkide açıktır. İmam Ahmed ve Taberânî bunu Ebû Bekre'den nakledip orada dalı Resûlullah'a (sallallahu aleyhi vesellem) getiren kişinin Ebû Bekre olduğunu zikrederler.

Bu başlıkta İbn Abbâs'tan gelen rivayette anlatılanlar Medine'de gerçekleşmiştir ve Resûlullah'ın (sallallahu aleyhi vesellem) yanında da ashâbından bir grup vardır. Câbir ise bunu rivayet ederken olayın yolculuk esnasında gerçekleştiğini zikreder. Câbir'in naklettiğine göre yolculuk esnasında Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem) hacetini gidermek için diğerlerinden ayrılınca Câbir tek başına peşinden gitmiştir. Bu da İbn Abbâs ile Câbir'in rivayetinin farklı olduğunu bize göstermektedir.

İbn Hibbân'ın *Sahîh*'de Ebû Hureyre'den naklettiği rivayet ise üçüncü bir olaya işaret etmektedir. Ebû Hureyre'nin bildirdiğine göre Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem) bir kabrin yanından geçerken durmuş ve: *"Bana iki dal getirin"* buyurmuştur. Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem) getirilen dalı ikiye böldükten sonra bir parçasını kabrin baş tarafına bir parçasını da ayak tarafına koymuştur. Bu da bize bu olayların farklı olduğunu göstermektedir. *Cenazeler* konusu içinde daha fazla açıklama yapılacaktır.

Hadisin ravileri Kufeli, Dârimli ve Mekkelidir. Buhârî hadisi ayrıca *Cenâiz*, *Edeb* ve *Hac* konuları içinde tahrir etmiştir. Müslim, Ebû Dâvud, Tirmizî, Nesâî ve İbn Mâce de tahrir etmişlerdir.

٥٦ - بَاب مَا جَاءَ فِي غَسْلِ الْبَوْلِ

56- İDRARIN YIKANMASI

وَقَالَ النَّبِيُّ ﷺ لِصَاحِبِ الْقَبْرِ «كَانَ لَا يَسْتَتِرُ مِنْ بَوْلِهِ». وَلَمْ يَذْكُرْ سِوَى بَوْلِ النَّاسِ

Resûlullah'ın (sallallahu aleyhi vesellem) söz konusu kabirde olan kişi hakkında: *"İdrarından sakınmazdı"* buyurup sadece insana ait idrarı zikretti.

Başlık, insan idrarının yıkanması ile ilgilidir. Bir önceki hadiste de zikredildiği gibi Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem) kabrinde azaba maruz kalan kişinin idrarından sakınmadığını söylemiş ve bunda sadece insan idrarını zikretmiştir. Buhârî de buna dayanarak sakınılması söylenen idrarın genel

mânâda bütün canlıların idrarı değil de, sadece insan idrarı olduğunu söylemiştir.

Hadisteki ifadenin genel olduğunu, bunun içine hem insanın, hem de başka canlıların idrarının girdiğini söyleyenlerin bu hadisten başka delilleri de vardır. Buna karşılık eti yenen hayvanın idrarının temiz olduğunu söyleyenlerin de bu konuda delilleri vardır.

۲۱۷ - حَدَّثَنَا يَعْقُوبُ بْنُ إِبْرَاهِيمَ قَالَ حَدَّثَنَا إِسْمَاعِيلُ بْنُ إِبْرَاهِيمَ قَالَ حَدَّثَنِي رَوْحُ بْنُ الْقَاسِمِ قَالَ حَدَّثَنِي عَطَاءُ بْنُ أَبِي مَيْمُونَةَ عَنْ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ قَالَ كَانَ النَّبِيُّ ﷺ إِذَا تَبَرَّزَ لِحَاجَتِهِ أَتَيْتُهُ بِإِهَاءٍ فَيَغْسِلُ بِهِ . أطرافه ۱۵۰ ، ۱۵۱ ، ۱۵۲ ، ۵۰۰ - تحفة ۱۰۹۴

217- “Yâkub b. İbrâhîm — İsmâîl b. İbrâhîm — Ravh b. el-Kâsım — Atâ b. Ebî Meymûne” isnâdıyla Enes b. Mâlik: “Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem) def-i hacet için çıktığı zaman yıkaması için kendisine su götürürdüm” dedi.¹

Yâkub, Yâkub b. İbrâhîm ed-Devrakî’dir.

İsmâîl, İsmâîl b. İbrâhîm b. Uleyye’dir. Yâkub’un kardeşi değildir.

Ravh, Ravh b. el-Kâsım et-Temîmî el-Anberî’dir. Basralıların güvenilir ravilerinden biridir.

Atâ b. Ebî Meymûne, Ebû Muâz el-Basrî’dir. Enes’in azatlısıdır.

Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem) açık alanda abdest bozmak için çıktığı zaman Enes b. Mâlik ona su götürürdü. Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi vesellem) bu suyla cinsel organını yıkar ya da istinca yapardı.

Buhârî, def-i hacet sonrası idrarın yani cinsel organın yıkanması gerektiğine dair bu hadisi delil olarak getirmiştir. Hadisin buna işareti istincaya işaretinden daha açıktır. İstinca da taş kullanacak kişiye cinsel organını yıkamama ruhsatı da verilmiştir. Bu durumda bu hadis idrarın, çıkış yerinin dışına taşması durumunda yıkanması gerektiğine delil olur.

¹ Müslim (270-1)

Hadisin ravileri Bağdatlı ve Mısırlıdır. Buhârî hadisi ayrıca *Salât* konusu içinde tahrir etmiştir. Müslim, Ebû Dâvud ve Nesâî de tahrir etmişlerdir.

باب

BÂB

٢١٨ - حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ الْمُثَنَّى قَالَ حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ حَزِيمٍ قَالَ حَدَّثَنَا الْأَعْمَشُ عَنْ مُجَاهِدٍ عَنْ طَاوُسٍ عَنْ ابْنِ عَبَّاسٍ قَالَ مَرَّ النَّبِيُّ ﷺ بِقَبْرَيْنِ فَقَالَ « إِنَّهُمَا لَيُعَذَّبَانِ ، وَمَا يُعَذَّبَانِ فِي كَبِيرٍ أَمَّا أَحَدُهُمَا فَكَانَ لَا يَسْتَتِرُ مِنَ الْبَوْلِ ، وَأَمَّا الْآخَرُ فَكَانَ يَمْشِي بِالنَّمِيمَةِ » ثُمَّ أَخَذَ جَرِيدَةَ رَطْبَةٍ ، فَشَقَّهَا نِصْفَيْنِ ، فَغَرَزَ فِي كُلِّ قَبْرٍ وَاحِدَةً قَالُوا يَا رَسُولَ اللَّهِ ، لِمَ فَعَلْتَ هَذَا قَالَ « لَعَلَّهُ يُخَفَّفُ عَنْهُمَا مَا لَمْ يَيَسَّسَا » . قَالَ ابْنُ الْمُثَنَّى وَحَدَّثَنَا وَكِيعٌ قَالَ حَدَّثَنَا الْأَعْمَشُ قَالَ سَمِعْتُ مُجَاهِدًا مِثْلَهُ « يَسْتَتِرُ مِنْ بَوْلِهِ » أَطْرَافُهُ ٢١٦ ، ١٣٦١ ، ١٣٧٨ ، ٦٠٥٢ ، ٦٠٥٥ - تحفة ٥٧٤٧

218- “Muhammed b. el-Müsennâ — Muhammed b. Hâzım — A’miş — Mücâhid — Tâvus” isnâdıyla İbn Abbâs şöyle demiştir: Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem) iki kabrin yanından geçerken: “*Bu ikisi azap görüyorlar, ancak büyük olmayan bir şeyden dolayı azap görüyorlar. Biri idrarından sakınmazdı. Diğeri de koğuculuk yapardı*” buyurdu.

Sonra yaş olan bir hurma dalı aldı. Onu ikiye ayırdı ve her bir parçasını bir kabre saptı. “Ey Allah’ın Resûlü! Neden öyle yaptın?” diye sorulunca: “*Umulur ki bu dallar kurumadıkça onların azabı hafifletilir*” buyurdu.

İbnu’l-Müsennâ der ki: Vekî bunu bize A’miş’ten: “Mücâhid’in şöyle dediğini işittim” siygasıyla nakletti.¹

Muhammed, Muhammed b. el-Müsennâ el-Basrî’dir.

¹ Müslim (292)

Muhammed b. Hâzım, Ebû Muâviye el-Kûfî'dir. A'meş'in hadislerini en iyi bilen kişidir. Hicri 195 yılında vefat etmiştir.

A'meş, Süleymân b. Mihrân el-Kûfî el-Esedî'dir.

Mücâhid, Mücâhid b. Cebr'dir.

Tâvus, Tâvus b. Keysân'dır.

Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem) iki kabrin yanından geçerken kabirde olan kişilerin azap çektiklerini, ancak bu azabı büyük bir şeyden dolayı çekmediklerini söyledi. Bundan kasıt, kendisi büyük bir günah olsa da ondan uzak durmanın büyük olmadığıdır.

Sonrasında Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem) bunların neden azaba maruz kaldıklarını açıklarken birinin idrarından sakınmadığını, diğerinin ise koğuculuk yaptığını bildirdi. Burada söz konusu olan koğuculuk, insanların zararına olan laf taşımadır. Ancak insanların maslahatına ve faydasına olacak laf taşıma istenen bir şeydir.

Bazılarına göre “büyük” ifadesinden kasıt, yapılan işin bizatihi büyük bir günah olması değildir. Ancak küçük olan bir günah sürekli ve ısrarla yapılması sonucunda büyük bir günaha dönüşür.

Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem) bu açıklamayı yaptıktan sonra yaş olan bir hurma dalı aldı. Bu dalı iki parçaya ayırdı ve her bir parçasını bir kabrin üzerine saplayıp dikti. Yanında bulunanlar Resûlullah'a (sallallahu aleyhi vesellem) neden bunu yaptığını sorunca da bu dallar yaş durup kurumadıkça bu ikisinin azabının hafifletileceğinin umulacağını söyledi.

Hadisin ravileri Basralı, Kufeli, Mekkeli ve Medinelidir. Hadis daha önce “Mansûr — Mücâhid — İbn Abbâs” isnâdıyla zikredilmişti. Burada ise “A'meş — Mücâhid — Tâvus — İbn Abbâs” isnâdıyla gelmiştir. Müslim, Ebû Dâvud, Nesâî, Tirmizî ve İbn Mâce hadisi kimi ilk isnâdla, kimi de ikinci isnâdla rivayet etmiştir.

Dârekutnî, ilk isnâdda Tâvus'u zikretmemesinden dolayı Buhârî'yi tenkit etmiştir. Tirmizî bu hadisi tahrir ettikten sonra: “Hadisi Mansûr, Mücâhid'den, o da İbn Abbâs'tan rivayet etti. Ancak A'meş'in ziyadeyi de barındıran hadisi daha sahihtir” demiştir.

Cevap olarak da şöyle denilmiştir: Mücâhid tedlis yapan biri değildir. İbn Abbâs'tan hadis işitmişliği de doğrudur. Hadis âlimlerinin yanında Mansûr

hadis konusunda A'meş'ten daha hassastır. Bunun yanında A'meş'in de hafız biri olduğu kabul edilmektedir. Her halükârda hadisin ravileri güvenilir, senedi ise muttasıldır. Sonuç olarak da Buhârî'nin hadisi Mücâhid'den iki kanalla tahrir etmesi doğru bir tutumdur. Zira Mücâhid'in bunu bazen İbn Abbâs'tan bazen de Tâvus'tan işitmiş olması muhtemeldir.

Muhammed b. el-Müsennâ de bunu Vekî kanalıyla A'meş'ten naklederken A'meş'in: “Mücâhid'in şöyle dediğini işittim” siygasını kullandığını zikretmiş ve A'meş'in bu hadisi Mücâhid'den işittiğini açık bir şekilde dile getirmiştir.

Bundan dolayı da Buhârî bu isnâdı zikretmiştir. Zira ilk isnâd “an'ane” siygasıyla gelmiştir. A'meş de müdellis biridir. Müdellis birinin “an'ane” siygasıyla gelen rivayetine itibar edilmez. İtibar edilmesi için hadisi işittiğinin de bilinmesi gerekir. Bu hadisi de Ebû Nuaym, *Müstahrec*'de “Muhammed b. el-Müsennâ — Vekî' ve Ebû Muâviye — A'meş” isnâdıyla mevsûl olarak rivayet etmiştir.

۵۷ - باب تَرَكِ النَّبِيُّ ﷺ وَالنَّاسِ الْأَعْرَابِيَّ حَتَّى فَرَعَ مِنْ بَوْلِهِ فِي الْمَسْجِدِ

57- MESCİD'DE İŞEYEN BEDEVİYE BİTİRENE KADAR RESÛLULLAH'IN (sallallahu aleyhi vesellem) VE İNSANLARIN DOKUNMAMASI

Başlık, Mescid-i Nebevî'de işeyen bir bedeviye, işini bitirene kadar orada bulunan Resûlullah'ın (sallallahu aleyhi vesellem) ve Müslümanların dokunmamasıyla ilgilidir.

۲۱۹ - حَدَّثَنَا مُوسَى بْنُ إِسْمَاعِيلَ قَالَ حَدَّثَنَا هَمَّامٌ أَخْبَرَنَا إِسْحَاقُ عَنْ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ أَنَّ النَّبِيَّ ﷺ رَأَى أَعْرَابِيًّا يَبُولُ فِي الْمَسْجِدِ فَقَالَ « دَعُوهُ » حَتَّى إِذَا فَرَغَ دَعَا بِمَاءٍ فَصَبَّهُ عَلَيْهِ . أَطْرَافَهُ ۲۲۱ ، ۲۲۱ م ، ۶۰۲۵ - تحفة ۲۱۶

219- “Mûsa b. İsmâil — Hemmâm — İshâk” isnâdıyla Enes şöyle demiştir: Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem) Mescid'de işeyen bir bedevi görünce ashâbına: “Onu bırakın!” buyurdu. Bedevi işemesini bitirince

Allah Resûlü (sallallahu aleyhi vesellem) su getirilmesini söyledi ve onu idrarın üzerine döktü.¹

Musa, Mûsa b. İsmâil et-Tebûzekî el-Basrî'dir.

Hemmâm, Hemmâm b. Yahya b. Dînâr el-Avzî'dir. Hicri 163 yılında vefat etmiştir.

İshâk, İshâk b. Abdillâh b. Ebî Talha el-Ensârî'dir.

Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem), bir bedeviyi Mescid-i Nebevî'de idrarını yaparken gördü. Bu bedevi bazılarına göre Akra' b. Hâbis'tir. Bazıları ise Zu'l-Huvaysira el-Yemânî olduğunu söylemiştir. Bedevinin idrarı bedenine veya giysilerine veya Mescid'in başka bir yerine bulaşmasın diye Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem) ashâbına adama dokunmamalarını söyledi. Bedevi idrarını yapıp bitirince Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi vesellem) su getirilmesini söyledi. Getirilen suyu da bedevinin idrarını yaptığı yere döktü.

Bu hadise dayanarak bazıları pislenen yere su dökerek yerin temiz olacağını söylemiştir. Dökülecek su miktarı da pislenen yeri gömecek kadardır. Bazıları toprağın sert olması durumunda pisliğin yedi katı su dökülmesi gerektiğini söylemiştir. Aynı şey Şâfiî'den yerin sert olması kaydı olmadan zikredilmiştir. Sanırım Şâfiî bu görüşünde bu bedevinin idrarını göz önünde bulundurmuştur. Zira bir sonraki rivayette de zikredildiği gibi Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem) bir kova su getirilip üzerine dökülmesini emretmiştir.

Bazıları ise toprağın yumuşak olması durumunda pislik bulaşan yerin toprağının kazılıp kaldırılması gerektiği görüşündedir. Bunlara göre pislik üzerine dökülecek olan su da pistir. Bunda da Ebû Dâvud'un Abdullah b. Ma'kil'den olan rivayetine dayanmışlardır. Zira bu rivayete göre Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem): *"İdrarın bulaştığı toprağı atın, yerine de su dökün"* buyurmuştur. Ebû Hanîfe'nin öğrencilerinin görüşü böyledir. Ebû Hanîfe ise idrarın ıslaklığının bulaştığı bütün toprak kazılıp atılmadan o yerin temiz olamayacağını söylemiştir.

¹ Hadis ayrıca 221 ve 6025'te geçmektedir. Müslim (284-5)

Bazılarına göre bir kişinin idrarının bulaştığı yere bir kova, iki kişinin idrarının bulaştığı yere iki kova dökmeden o yer temiz olmaz. Kişi sayısı arttıkça da kova olarak dökülecek su miktarı aynı oranda artar.

Bu başlık ile bir sonraki başlığın hadisine dayanarak en doğrusunun idrar üzerine su dökme olduğu söylenebilir. Zira Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem) idrar bulaşan toprağın kazılıp atılmasını söylememiş, sadece üzerine su dökmekle yetinmiştir.

Toprağın kazılıp kaldırılmasına işaret eden Ebû Dâvud'un rivayeti zayıftır. Abdullah b. Ma'kil, Resûlullah'a (sallallahu aleyhi vesellem) yetişmediği için isnâdı muttasıl değildir.

Hadisten anladığımıza gelince, cahil olan kişiye, yaptığıında inat ve ısrar etmiyorsa anlayışla yaklaşılmalı, sert davranmadan bilmesi gereken şeyler öğretilmelidir. Özellikle İslam'a ısındırılmak istenen kişilere böyle yaklaşmak önceliklidir.

Hadisin ravileri Basralı ve Medinelidir. Buhârî hadisi ayrıca *Edeb* konusu içinde tahrir etmiştir. Müslim, Ebû Dâvud, Tirmizî, Nesâî ve İbn Mâce de tahrir etmişlerdir.

٥٨ - بَابُ صَبِّ الْمَاءِ عَلَى الْبَوْلِ فِي الْمَسْجِدِ

58- MESCİDDEKİ İDRARIN ÜZERİNE SU DÖKMEK

Başlık, Mescid-i Nebvî ve diğer mescidlerde bulunan idrarın üzerine su dökmekle ilgilidir.

٢٢٠ - حَدَّثَنَا أَبُو الْيَمَانِ قَالَ أَخْبَرَنَا شُعَيْبٌ عَنِ الزُّهْرِيِّ قَالَ أَخْبَرَنِي عُبَيْدُ اللَّهِ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عُتْبَةَ بْنِ مَعُودٍ أَنَّ أَبَا هُرَيْرَةَ قَالَ قَامَ أَعْرَابِيٌّ فَبَالَ فِي الْمَسْجِدِ فَتَنَّاوَلَهُ النَّاسُ ، فَقَالَ لَهُمُ النَّبِيُّ ﷺ « دَعُوهُ وَهَرِّقُوا عَلَى بَوْلِهِ سَجَلًا مِنْ مَاءٍ ، أَوْ ذَنْوًا مِنْ مَاءٍ ، فَإِنَّا بُعِثْنَا مِنْ أُولَئِكَ » . طرفه ٦١٢٨ - تحفة ١٤١١

220- "Ebu'l-Yemân — Şuayb — Zührî — Ubeydullah b. Abdillâh b. Utbe b. Mes'ûd" isnâdıyla Ebû Hureyre şöyle demiştir: "Bedevinin biri Mescid'de kalkıp idrarını yapınca insanlar ona saldırdı. Resûlullah (sallallahu

aleyhi vesellem) onlara: *“Onu bırakın! İdrarının üzerine de bir kova su dökün. Zira siz zorlaştırmacı değil, kolaylaştırmacı olarak gönderildiniz”* buyurdu.¹

Ebu'l-Yemân, Hakem b. Nâfi'dir.

Şuayb, Şuayb b. Ebî Hamza'dır.

Zührî, Muhammed b. Müslim'dir.

Bedevinin biri Mescid'de kalkıp idrarını yapmaya başladı. Onu gören Müslümanlar elleriyle değil de dilleriyle adama saldırdılar. Enes'ten gelen bir sonraki rivayette Müslümanların onu azarladığı zikredilir. Müslim'in rivayetinde ise Müslümanların ona: *“Yapma! Yapma!”* diye çıkıştıkları zikredilmiştir. Beyhakî ise bunu Buhârî'nin hocası Abdân'dan rivayet ederken müslümanların adama bağırıp çıkıştıklarını zikreder.

Ancak Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem) işini bitirinceye kadar onu rahat bırakmalarını söyledi. Dârekutnî rivayet ederken Resûlullah'ın (sallallahu aleyhi vesellem) bedevi için: *“Belki de cennet ahalisinden biri olur”* buyurduğu eklemesini yapar. Daha sonra bir kova su getirip idrarını yaptığı yere dökmelerini emretti. Sonrasında Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem) Müslümanlara, insanlara güçlük çıkarmak için değil onlara kolaylık sağlamak için gönderildiklerini söyledi.

Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem) hadiste gönderilmeyi (*ba's*) mecazi olarak ashâba nispet etmiştir. Çünkü gerçek anlamda gönderilmiş kişi Resûlullah'ın (sallallahu aleyhi vesellem) kendisidir. Ancak Resûlullah'ın (sallallahu aleyhi vesellem) huzurunda olsun, gıyabında olsun onlar da tebliğle memur olduklarından kendileri için böylesi bir ifade kullanılmıştır.

Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem) herhangi bir yere birlik göndereceği zaman onlara: *“Kolaylaştırın, zorlaştırmayın”* tavsiyesinde bulunurdu. *“Kolaylaştırmacı olarak gönderildiniz”* ifadesi de idrar bulaşan toprağın kazılıp atılmasını söyleyen rivayetin zayıflığına işaret etmektedir. Zira böylesi bir durumda toprağın kazılıp atılması vacip olsaydı bunda kolaylık değil, zorluk olacaktı.

Hadisin ravileri Humuslu, Basralı ve Medinelidir. Ravilerin çoğu hadis Zührî kanalıyla Ubeydullah'tan rivayet etmişlerdir. Süfyân b. Uyeyne ise

¹ Hadis ayrıca 6128'de geçmektedir.

Ubeydullah yerine Saîd b. el-Müseyyeb'den rivayet etmiştir. Süfyân b. Hüseyin de bu şekilde rivayet ederek Süfyân b. Uyeyne'ye mutâbaât etmiştir. İbn Hacer, *el-Feth*'te: "Göründüğü kadarıyla her iki rivayet de sahihtir" demiştir.

بَابُ يُهْرِيقُ الْمَاءَ عَلَى الْبَوْلِ

İDRARIN ÜZERİNE SU DÖKMEK

٢٢١ - حَدَّثَنَا عَبْدَانُ قَالَ أَخْبَرَنَا عَبْدُ اللَّهِ قَالَ أَخْبَرَنَا يَحْيَى بْنُ سَعِيدٍ قَالَ سَمِعْتُ أَنَسَ

بْنَ مَالِكٍ عَنِ النَّبِيِّ ﷺ

وَحَدَّثَنَا خَالِدٌ قَالَ حَدَّثَنَا سُلَيْمَانُ عَنْ يَحْيَى بْنِ سَعِيدٍ قَالَ سَمِعْتُ أَنَسَ بْنَ مَالِكٍ قَالَ
جَاءَ أَعْرَابِيٌّ فَبَالَ فِي طَائِفَةِ الْمَسْجِدِ ، فَزَجَرَهُ النَّاسُ ، فَتَهَاكُمُ النَّبِيُّ ﷺ ، فَلَمَّا قَضَى بَوْلَهُ أَمَرَ
النَّبِيُّ ﷺ بِذُنُوبٍ مِنْ مَاءٍ ، فَأَهْرَيْقَ عَلَيْهِ . أطرافه ٢١٩ ، ٢٢١ ، ٦٠٢٥ تحفة ١٦٥٧

221- "Abdân — Abdullah — Yahya b. Saîd" isnâdıyla; ayrıca: "Hâlid — Süleymân — Yahya b. Saîd" isnâdıyla Enes b. Mâlik der ki: "Bedevinin biri gelip Mescid'in bir yerinde idrarını yaptı. İnsanlar onu azarlayınca Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem) onlara engel oldu. Bedevi idrarını bitirince Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi vesellem) emredince idrarın üzerine bir kova su döküldü."¹

Abdân, Abdullah el-Atekî'dir.

Yahya, Yahya b. Saîd el-Ensârî'dir.

Hâlid, Hâlid b. Mahled'dir.

Süleymân, Süleymân b. Bilâl'dir.

Beyhakî bunu ilk isnâdla, yani Abdân kanalıyla şu lafızla rivayet etmiştir: "Bedevinin biri Resûlullah'ın (sallallahu aleyhi vesellem) yanına geldi. Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi vesellem) ile işini bitirdikten sonra Mescid'in bir köşesine gidip çişini yapmaya başladı. Orada bulunan Müslümanlar adama bağırmaya başlayınca

¹ Müslim (284-5)

Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem) onlara engel oldu. Daha sonra: «İdrarın üzerine bir kova su dökün» buyurdu.”

İkinci isnâdla gelen rivayete göre bedevinin biri gelip Mescid'in bir yerinde çişini yapmaya başladı. Onu gören Müslümanlar adamı azarlamaya kalkıştılar. Müslümanların adama çıkışması da pislikten uzak durmaya dikkat ettiklerini göstermektedir.

Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem), adamı azarlayan kişilere engel oldu. Bunun sebebi kötü olan iki durumdan küçüğünü seçerek büyüğünden uzak durmak, iyi olan iki durumdan da küçük olanı terk ederek büyüğünü elde etmektir.

Bedevi çişini bitirdikten sonra Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem) bir kova su getirilmesini söyledi. Sonra emriyle bu su bedevinin idrarının üzerine döküldü. Bu da bize gösteriyor ki pis olan yeri, kuruması veya güneş veya rüzgar değil, ancak su temizler. Zira idrarın güneşle veya rüzgarla kuruması yeterli görülseydi, Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem) su getirip dökmelerini söylemezdi. Buna dayanarak da idrarın bulaşıp kuruduğu bir toprakla teyemmüm edilmeyeceğini söyleyebiliriz.

Züfer dışında Hanefilerden bazıları şöyle demiştir: “Bir yere pislik bulaşır da güneşte kuruyup izi de gittiği zaman bu yerde namaz kılınır. Zira Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem): «Yerin temiz olması kurumasıyla olur» buyurmuştur. Enes'in hadisinde de pis olan yerin sadece suyla temizlenebileceğine dair bir şey yoktur. Burada amaç, pisliğin giderilmesidir. Su da pisliği gideren şeylerden biridir. Bu bakımdan pisliği giderebilen her bir şey suya kıyas edilebilir. Böylesi bir toprakla teyemmüm edilememesine gelince teyemmümde temiz toprak Kur'ân âyetiyle şart koşulmuştur. Bu bakımdan temizliği hadisle sâbit olan bir şeyle ifa edilemez.”

Hadisten, idrar üzerine dökülen suyun temiz olduğunu da anlıyoruz. Çünkü üzerine dökülen suyla idrar illa ki dağılacak ve daha önce değmediği yerlere bulaşacaktır. Şayet idrarı yıkayan su temiz olmasaydı dökülen su onu temizlemek yerine daha geniş bir alana yaymış olacaktır. Bu da temizlemedeki amaca aykırıdır. Pisliğin toprak veya başka bir şey üzerinde olması arasında fark yoktur. Ancak Hanbeliler bu konuda toprak ile başka yerleri aynı görmez, bunları birbirinden ayırırlar. Doğrusunu da Allah bilir.

۵۹ - بَابُ بَوْلِ الصَّبْيَانِ

59- ERKEK ÇOCUĞUN ÇİŞİ

Başlık, henüz sütten kesilmeyen erkek çocuğun çişinin hükmü ile ilgilidir.

۲۲۲ - حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ يُوسُفَ قَالَ أَخْبَرَنَا مَالِكٌ عَنْ هِشَامِ بْنِ عُرْوَةَ عَنْ أَبِيهِ عَنْ عَائِشَةَ أُمِّ الْمُؤْمِنِينَ أَنَّهَا قَالَتْ أُنِيَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ بِصَبِيٍّ ، فَبَالَ عَلَى نُورِهِ ، فَدَعَا بِمَاءٍ فَأَتْبَعَهُ إِيَّاهُ . أطرافه ۵۴۶۸ ، ۶۰۰۲ ، ۶۳۵۵ - تحفة ۱۷۱۶۳

222- “Abdullah b. Yûsuf — Mâlik — Hişâm b. Urve — Hişâm’ın babası” isnâdıyla müminlerin annesi Âişe anlatıyor: “Resûlullah'a (sallallahu aleyhi vesellem) bir erkek çocuğu getirilmişti. Çocuk Resûlullah'ın (sallallahu aleyhi vesellem) giysisinin üzerine çişini yapınca su getirtip çiş değen yerlerin üzerine döktü.”¹

Abdullah, Abdullah b. Yûsuf et-Tinnîsî'dir.

Mâlik, Mâlik b. Enes'tir.

Hişâm'ın babası, Urve b. ez-Zübeyr b. el-Avvâm'dır.

Resûlullah'a (sallallahu aleyhi vesellem) henüz yemek yemeyen ve sütle beslenen bir erkek çocuğu getirildi. Bu çocuk bazı rivayetlerde Ümmü Kays'ın oğlu, bazılarında Hz. Hasan, bazılarında da Hz. Hüseyin olarak geçer.

Hiz. Peygamber (sallallahu aleyhi vesellem) bu çocuğu kucağına alınca çocuk giysisinin üzerine çişini yaptı. Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem) su istedi ve giysisinin sadece çiş değen yerlerinin üzerine döktü. Erkek çocuğun çışı hafif olduğu için Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem) çiş değen yerleri yıkamadan sadece üzerine su döküp ıslatmakla yetinmiştir.

Sütle beslenen çocukta kastımız, hem insan, hem de havyan sütüyle beslenen çocuktur. Bu yönde gelen rivayetlerin zahirinden anladığımız kadarıyla pis süt ile normal süt arasında fark yoktur.

¹ Hadis ayrıca 5468, 6002 ve 6355'te geçmektedir. Müslim (287)

Zerkeşî ise: “Çocuk şayet pis veya içine pislik bulaşmış süt içmişse çişinin yıkanması gerekir. Bu da necis süt içen veya dışkı yiyen keçinin ağız sütünün pis olması gibidir” demiştir.

Ancak kabul gören bir görüş değildir. Zira dışarıda olan bir şey hayvanın içine girdikten sonra başka bir şeye dönüştüğü için hükmü de değişmektedir. Örneğin köpek ve benzeri hayvanların sütünden içen bir keçinin eti ulemânın çoğunluğuna göre temizdir. Oysa keçinin içtiği bu süt, etinin gelişmesine katkı sağlamıştır. Aynı şekilde keçi, köpek eti yemiş olsa ağzını yedi defa yıkamak gerekse de yedikten sonra midesinde başka bir şeye dönüştüğü için dübürünü yedi defa yıkamak gerekmez.

Ağız sütü de hayvanın ağzından çıkan bir şey değildir. Hayvanın içtiği ve necis sayılan süt hayvanın içine girdikten sonra başka bir şeye dönüşmekte ve hükmü de değişmektedir. Dışkı yiyen hayvan için de aynı şey geçerlidir ve hem eti, hem de sütü temizdir.

Hadis beş raviyle Resûlullah'a (sallallahu aleyhi vesellem) ulaşan bir hadistir. Hadisi Nesâî de *Tahâret* konusu içinde tahrir etmiştir.

٢٢٣ - حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ يُوسُفَ قَالَ أَخْبَرَنَا مَالِكٌ عَنْ ابْنِ شِهَابٍ عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عُتْبَةَ عَنْ أُمِّ قَيْسٍ بِنْتِ مَحْصَنٍ أَنَّهَا أَتَتْ بِابْنِهَا لَهَا صَغِيرٌ ، لَمْ يَأْكُلِ الطَّعَامَ إِلَى رَسُولِ اللَّهِ ﷺ ، فَأَجْلَسَهُ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ فِي حِجْرِهِ ، فَبَالَ عَلَى ثَوْبِهِ ، فَدَعَا بِإِهَاءٍ فَنَضَحَهُ وَلَمْ يَغْسِلْهُ . طرفه ٥٦٩٣ - تحفة ١٨٣٤٢

223- “Abdullah b. Yûsuf — Mâlik — İbn Şihâb — Ubeydullah b. Abdillâh b. Utbe” isnâdıyla Ümmü Kays binti Mihsân şöyle demiştir: “Resûlullah'a (sallallahu aleyhi vesellem) henüz yemek yemeyen küçük oğlumu getirdim. Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem) onu kucığına oturttu. Çocuk giysisinin üzerine çişini yapınca Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem) su getirtti ve çiş değen yeri yıkamadan sadece üzerine su serpti.”

Abdullah, Abdullah b. Yûsuf et-Tinnîsî'dir.

Mâlik, Mâlik b. Enes'tir.

İbn Şihâb, İbn Şihâb ez-Zührî'dir.

Ümmü Kays, Ümmü Kays binti Mihsan'dır. Zehebî *Tedricu Esmâi's-Sahâbe* eserinde ona yer vermiş, ancak ona bir isim zikretmemiştir. İbn Abdilber isminin Cuzâme olduğunu söylemiştir. Süheyfî'ye göre ise ismi Âmine'dir. Ukkâşe b. Mihsan'ın kız kardeşidir. İlk Müslüman olan kadınlardandır. Buhârî'de iki hadisi vardır.

Ümmü Mihsan henüz yemek yemeyen sütle beslenen oğlunu Resûlullah'a (sallallahu aleyhi vesellem) getirdi. Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem) çocuğu kucağına oturtunca giysisinin üzerine çişini yaptı. Bunun üzerine Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi vesellem) su getirilmesini istedi. Getirilen suyu da çiş değen yerlerin üzerine serpti. Çiş değen yerleri yıkamadı. Su serpmesi de çişin üzerine akmayacak şekilde su dökmesinden ibarettir.

Asîlî hadisteki “yıkamadan” ifadesinin Ümmü Kays'a değil de ravi İbn Şihâb'a ait olduğunu söyler. Hadiste erkek çocuk için “veled” yerine “ibn” lafzı kullanılmıştır. Zira “İbn” sadece erkekler için kullanılırken “veled” hem erkek, hem de kızlar için kullanılır. Bundan dolayı hadisten çıkarılan hüküm, kızlara değil sadede erkek çocuklara mahsustur. Çünkü kız çocuğunun çışı yıkamayı gerektirir.

İbn Huzeyme, kız çocuğunun çişinin yıkanacağını, erkek çocuğun çişinin ise üzerine su serpileceğini rivayet etmiş, Hâkim de bu rivayeti sahih bulmuştur. Erkek çocuk, çışı ile kız çocuğu çışı birbirinden farklı görülmüştür. Kız çocuğunun çışı, erkek çocuğun çişinden daha yoğundur, bundan dolayı değdiği yere yapışır. Erkek çocuğun çışı daha ince olduğu için kız çocuğu çışı gibi yapışkan değildir. Bunun yanında kız çocuğun çişinin kokusu daha ağır ve pistir. Çift cinsiyetli veya cinsiyeti belli olmayan hünsâ kişinin çışı de kız çocuğu çışı gibidir.

Çocuğun damağına hurma sürülmesi ya da ince toz şeklinde olan yiyecekleri yemesi onu henüz süt emen çocuk hükmünden çıkarmaz.

Ali b. Ebî Tâlib, Atâ b. Ebî Rebâh, Hasan, Ahmed b. Hanbel, İbn Râheveyh ve Mâlikilerden İbn Vehb, erkek çocuğun çışı ile kız çocuğunun çişinin farklı olduğu görüşündedirler. Ebû Hanîfe ve Mâlik ise bu konuda erkek ile kız arasında bir fark görmemiş, yemek yiyor olsalar da, olmasalar da her ikisi için yıkamanın gerekli olduğunu söylemişlerdir. Bu görüşlerinde de Resûlullah'ın (sallallahu aleyhi vesellem) çiş üzerine su serpmesine (*nadh*) dayanmışlardır. Onlara göre “*nadh*” yıkama anlamındadır. Çünkü Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem) mezi

konusunda kişinin cinsel organı üzerine su serpmesini ifade ederken “*nadh*” lafzını kullanmıştır.

Mezi ile ilgili hadisi de Ebû Dâvud, Mikdâd kanalıyla rivayet etmiştir. Müslim’de de açık bir şekilde zikredildiği gibi hadiste “*nadh*” ifadesinden kasıt yıkamadır. Bu konuda dayandıkları başka bir hadis de Esmâ’nın kan ile ilgili hadisidir. Orada da Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem) ona kanın üzerine su serpmesini söylerken “*nadh*” lafzını kullanmıştır.

Resûlullah’ın (sallallahu aleyhi vesellem) abdestine yönelik İbn Abbâs’tan gelen rivayette de kaptan bir avuç su aldıktan sonra ayağının üzerine serpip yıkadığı zikredilir. Burada da serpmeden kasıt, azar azar su döküp yıkamaktır.

Bazıları hadisteki “yıkamadan” ifadesini açıklarken, bunun giysinin yıkanması gibi bir yıkama olmadığını, hafif bir yıkama olduğunu söylemiştir. Başkaları ise dil üstatlarına dayanarak “*nadh*” ifadesinin yıkama anlamına gelmediğini, su serpme anlamında olduğunu söylemiştir.

Mikdâd ve Esmâ’nın söz konusu hadislerinde geçen “*nadh*” ifadesinden kastın yıkama olduğunu kabul edemeyiz. Kabul etsek bile bu harici bir delilden dolayı olacaktır.

Bazıları ise Resûlullah’ın (sallallahu aleyhi vesellem) bu hadiste çiş yerini yıkamamasına dayanarak erkek çocuğun çişinin temiz olduğunu söylemiştir. Ahmed, İshâk ve Ebû Sevr bu görüştedir. Mâlik ve Evzaî’nin de bu görüşte olduğu söylenmiştir. Şâfiî’nin görüşünün bu yönde olduğu iddia edilse de Nevevî bu iddianın aslı olmadığını söylemiştir.

Hadisin ravileri Tinnîsli ve Medinelidir.

٦٠ - باب الْبُولِ قَائِمًا وَقَاعِدًا

60- AYAKTA VE OTURARAK ÇİŞ YAPMAK

٢٢٤ - حَدَّثَنَا آدَمُ قَالَ حَدَّثَنَا شُعْبَةُ عَنِ الْأَعْمَشِ عَنْ أَبِي وَائِلٍ عَنْ حُذَيْفَةَ قَالَ أَتَى

النَّبِيَّ ﷺ سُبَّاطَةَ قَوْمٍ فَبَالَ قَائِمًا ، ثُمَّ دَعَا بِمَاءٍ ، فَجِئْتُهُ بِمَاءٍ فَتَوَضَّأَ أَطْرَافَهُ ٢٢٥ ، ٢٢٦ ،

224- “Âdem — Şu’be — A’miş — Ebû Vâil” isnâdıyla Huzeyfe şöyle demiştir: “Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem) bir ailenin çöplüğüne geldi ve ayakta çişini yaptı. Daha sonra su istedi. Ona getirdiğim suyla abdest aldı.”¹

Âdem, Âdem b. Ebî İyâs’tır.

Şu’be, Şu’be b. el-Haccâc’tır.

A’miş, Süleymân b. Mihrân’dır.

Ebû Vâil, Şakîk el-Kûfî’dır.

Huzeyfe, Huzeyfe b. el-Yemân el-Absî’dir. Ensâr’ın anlaşmalılarında ve ashâbdan ileri gelenlerden biridir. Müslim’de rivayet edildiğine göre kıyamet gününe kadar olmuş ve olacak şeyleri Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem) ona bildirmiştir. Babası da ashâbdandır ve Uhud savaşında ölmüştür. Huzeyfe, Hz. Ali’nin hilafetinin başlarında, hicri 36 yılında vefat etmiştir. Buhârî’de 22 hadisi vardır.

Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem) Ensâr’dan bir ailenin çöplüğüne gitti. Orada ayakta çişini yaptı. Çöplüğün aileye nispet edilmesi onların mülkü olmasından dolayı değil orayı çöplükleri olarak kullandıkları içindir.

Ahmed’in rivayetine göre ise Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi vesellem) bir ailenin çöplüğüne gitmiş, Huzeyfe ondan uzaklaşınca Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem) yaklaşmasını söylemiştir. Resûlullah’ın (sallallahu aleyhi vesellem) çişini ayakta yapması bunun caiz olduğunu göstermek içindir. Ya da orada oturmak için bir yer bulamamış bundan dolayı çişini ayakta yapmıştır. Ya da başka rivayetlerde geçtiği gibi o zamanlarda ayaklarındaki veya belindeki bir rahatsızlığından dolayı çökememiş, çişini ayakta yapmak zorunda kalmıştır. Belki de insanlar oraya yakın bir yerde bulunduğundan, kendisinden çıkabilecek sesi duymamaları için çişini ayakta yapmayı tercih etmiştir.

Peki neden Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem) insanlardan uzaklaşmak veya insanları kendisinden uzaklaştırmak yerine çişini çöplükte yapmayı tercih etmiştir? Cevap olarak şöyle denilebilir: “Belki de Müslümanları ilgilendiren veya onların maslahatına olan önemli bir şeyle meşguldü ve bu uzun sürdü. Uzun sürmesinden dolayı çok sıkışınca da fazla uzağa gidemedi.”

¹ Hadis ayrıca 225, 226 ve 2471’de geçmektedir. Müslim (273)

H. Ömer, oğlu Abdullah b. Ömer, Zeyd b. Sâbit, Saîd b. el-Müseyyeb, İbn Sîrîn, İbrâhîm en-Nehaî, Şa'bî ve Ahmed, ayakta çiş yapmayı caiz görmüşlerdir. Mâlik ise: “Şayet üzerine sıçramayacak bir yerde yapacaksa ayakta yapmasında bir sakınca olmaz, aksi halde mekruhtur” demiştir. Âlimlerin çoğuna göre de bunun mekruhlığı tenzîhendir.

“Hadiste sadece ayakta çiş yapma geçerken neden başlıkta ayakta ve oturarak çiş yapma zikredilmiştir?” diye sorulacak olursa da şöyle diyebiliriz: “Hadise göre ayakta çiş yapma caiz oluyorsa, oturarak yapmanın caizliği daha tercihe şayan olacaktır. Bundan dolayı ayrıca oturarak çiş yapmanın zikredilmesine gerek duyulmamıştır.”

Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem) çişini yaptıktan sonra su getirilmesini söyledi. Huzeyfe su getirince H. Peygamber (sallallahu aleyhi vesellem) abdest aldı. İbn Abdilber'in *et-Temhîd*'de sahih bir isnâdla zikrettiğine göre İsa b. Yûnus bunu A'meş'ten rivayet ederken bu olayın Medine'de geçtiği eklemesini yapar.

Hadisten meskene yakın bir yere çiş yapmanın caiz olduğunu, kişinin çok sıkışacak şekilde çişini tutmasının da mekruh olduğunu anlıyoruz.

Hadisin ravileri Horasanlı ve Kufelidir. Buhârî hadisi *Tahâret* konusu içinde de tahrir etmiştir. Müslim, Ebû Dâvud, Tirmizî, Nesâî ve İbn Mâce de tahrir etmişlerdir.

٦١ - بَابُ الْبَوْلِ عِنْدَ صَاحِبِهِ وَالتَّسْتُرِ بِالْحَائِطِ

61- ARKADAŞIN YANINDA ÇİŞ YAPMAK, ÇİŞTE DUVAR ARKASINA GİZLENMEK

٢٢٥ - حَدَّثَنَا عُثْمَانُ بْنُ أَبِي شَيْبَةَ قَالَ حَدَّثَنَا جَرِيرٌ عَنْ مَنْصُورٍ عَنْ أَبِي وَائِلٍ عَنْ حُذَيْفَةَ قَالَ رَأَيْتُنِي أَنَا وَالنَّبِيُّ ﷺ نَتَمَشَى ، فَأَتَى سُبَّاطَةَ قَوْمٍ خَلْفَ حَائِطٍ ، فَقَامَ كَمَا يَقُومُ أَحَدُكُمْ فَبَالَ ، فَانْتَبَذْتُ مِنْهُ ، فَأَشَارَ إِلَيَّ فَجِئْتُهُ ، فَقُمْتُ عِنْدَ عَقِبِهِ حَتَّى فَرَغَ أَطْرَافَهُ ٢٢٤

٢٢٦، ٢٤٧١ - تحفة ٣٣٣٥

225- “Osmân b. Ebî Şeybe — Cerîr — Mansûr — Ebû Vâil” isnâdıyla Huzeyfe şöyle demiştir: “Zamanında Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem) ile birlikte yürüyorduk. Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem) bir ailenin duvar

arkasında bulunan çöplüğüne gitti ve şu an sizin durduğunuz gibi ayakta durup çişini yaptı. Ben ondan uzaklaştım, ancak işaret ederek yaklaşmamı söyledi. Bunun üzerine yaklaştım ve çişini bitirene kadar arkasında durdum.”

Osmân, Osmân b. Muhammed b. İbrâhîm el-Kûfî'dir. Kendisiyle tanındığı için büyük dedesi Ebû Şeybe'ye nispet edilmiştir. Hicri 239 yılında vefat etmiştir.

Cerîr, Cerîr b. Abdilhamîd'dir.

Mansûr, Mansûr b. el-Mu'temir'dir.

Ebû Vâil, Şakîk el-Kûfî'dir.

Huzeyfe, Huzeyfe b. el-Yemân'dır.

Huzeyfe, Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem) ile birlikte yürürken bir ara Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem) bir ailenin duvar arkasında bulunan çöplüğüne gitti. Orada ayakta durup çişini yapmaya başladı. Huzeyfe, Resûlullah'ın (sallallahu aleyhi vesellem) çiş yaptığını görünce yanından uzaklaştı. Ancak Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi vesellem) yaklaşması için eli veya başıyla ona işarette bulundu.

Taberânî bunu İsmet b. Mâlik'ten rivayet ederken Resûlullah'ın (sallallahu aleyhi vesellem) Huzeyfe'ye: *“Ey Huzeyfe! Arkamda dur ki kimse görmesin”* buyurduğunu zikreder. Huzeyfe'nin, yaklaşıp arkasında durmasını istemesi başkalarının onu görmemesi içindi. Zira çöplükler açık alanlarda ve meskenlere yakın yerlerde bulunurdu. Bundan dolayı oradan geçip giden de çok olurdu. Huzeyfe'nin uzaklaşması da abdest bozma anında çıkabilecek sesleri duymaması içindi. Huzeyfe yaklaştı ve Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem) çişini bitirene kadar arkasında durdu.

Resûlullah'ın (sallallahu aleyhi vesellem) Huzeyfe'ye bu şekilde işarette bulunması, ondan görünmeyecek kadar uzaklaşmadığını göstermektedir.

Hadisin ravileri Kufeli ve Reylidir.

۶۲ - باب الْبَوْلِ عِنْدَ سَبَاطَةِ قَوْمٍ

62- BİRİLERİNİN ÇÖPLÜĞÜNDE ÇİŞ YAPMAK

۲۲۶ - حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ عَرَعَرَةَ قَالَ حَدَّثَنَا شُعْبَةُ عَنْ مَنْصُورٍ عَنْ أَبِي وَائِلٍ قَالَ كَانَ أَبُو مُوسَى الْأَشْعَرِيُّ يُسَدِّدُ فِي الْبَوْلِ وَيَقُولُ إِنَّ بَنِي إِسْرَائِيلَ كَانَ إِذَا أَصَابَ ثَوْبَ أَحَدِهِمْ قَرَضَهُ فَقَالَ حَدِيثُهُ لَيْتَهُ أَمْسَكَ ، أَتَى رَسُولُ اللَّهِ ﷺ سَبَاطَةَ قَوْمٍ فَبَالَ قَائِمًا أَطْرَافَهُ ۲۴۷۱، ۲۲۵، ۲۲۴ - تحفة ۳۳۳۵، ۹۰۰۳

226- “Muhammed b. Ar’ara — Şu’be — Mansûr” isnâdıyla Ebû Vâil şöyle demiştir: Ebû Mûsa el-Eş’arî idrar bulaşması konusunda tavizsiz davranır ve: “İsrâil oğullarından birinin giysisine idrar bulaştığı zaman o yeri keserdi” derdi. Bu tavrı konusunda Huzeyfe: “Keşke Ebû Mûsa bu konuda bu kadar sert davranmasa! Zira Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem) bir ailenin çöplüğüne gelmiş ve ayakta çişini yapmıştır” dedi.

Şu’be, Şu’be b. el-Haccâc’tır.

Mansûr, Mansûr b. el-Mu’temir’dir.

Ebû Vâil, Şakîk el-Kûfî’dir.

Ebû Mûsa el-Eş’arî idrar bulaşması konusunda sert ve tavizsiz davranırdı. Hatta idrarını yaparken bulaşmasın diye bir şişenin içine çişini yaptığı söylenirdi. Bu konuda da İsrâil oğullarının, giysilerine idrar bulaştığı zaman o yeri kesip attıklarını anlatırdı.

İsrâil oğulları, Hz. Yâkub’un oğullarıdır. İsrâil, Yâkub’un lakabıdır. Hz. Yâkub babası Hz. İshak’ın davetine sahip çıkıp bu konuda kardeşi Esav’dan daha başarılı olunca kavmi onu öldürmekle tehdit etti. Bunun üzerine Hz. Yâkub, Bâbil’de ya da Harrân’da bulunan dayısının yanına gitti. Giderken geceleri yol alıp gündüzleri saklandığı için de kendisine bu anlama gelen İsrâil denildi.

İsmâîlî rivayet ederken bu yeri makasla kestiklerini zikreder. Müslim ise rivayet ederken: “Kişi giydiği deriye ya da kendi tenine idrar bulaştığı zaman...” lafzını kullanmıştır. Ebû Dâvud’un: “Birinin bedenine idrar değdiği zaman...” lafzıyla gelen rivayeti de Müslim’i desteklemektedir. Ancak

Buhârî'nin rivayetinde bulaşan yerin giysi olduğu açık bir şekilde dile getirilmiştir. Belki de bazıları bunu mânâ ile rivayet etmişlerdir.

Huzeyfe, Ebû Mûsa'nın bu tutumunu, söylediklerini, şişede çişini yaptığını işitince: “Keşke Ebû Mûsa bu konuda bu kadar sert davranmasa!” demiştir. Zira onun bu tavizsiz tutumunu sünnete aykırı bulmuştur. Aykırı bulmasını açıklarken de Resûlullah'ın (sallallahu aleyhi vesellem), bir ailenin çöplüğüne gidip ayakta çişini yaptığını dile getirmiştir.

Mâlik bu hadise dayanarak iğne ucu kadar olan idrar serpintilerine ruhsat vermiş, ancak yıkanmasını da müstehab görmüştür. Ebû Hanîfe ise diğer necis olan şeylerde olduğu gibi bu konuda kolaylık tanımıştır. Şâfiî'ye göre bulaşan idrarın yıkanması vaciptir.

Ancak zikredilen idrar miktarının bulaşmasına ruhsat tanıyanların bu görüşü tenkide açıktır. Zira Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem), çişini ayakta yapmış olsa da üzerine bulaştığına dair bize bir şey gelmiş değildir.

İbn Hibbân bu konuda şöyle demiştir: “Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem) oturacak müsait bir yer bulamadığı için çişini ayakta yapmıştır. Bunun yanında kendisine sıçramayacak şekilde çişini çöplüğün yüksek olan yerine, ya da sert olmayan, gevşek olan yerine yapmıştır.”

Hadisin ravileri Şamlı, Mısırlı ve Kufelidir.

٦٣ - بَابُ غَسْلِ الدَّمِ

63- KANIN YIKANMASI

Başlık, hayız kanının yıkanmasıyla ilgilidir.

٢٢٧ - حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ الْمُثَنَّى قَالَ حَدَّثَنَا يَحْيَى عَنْ هِشَامٍ قَالَ حَدَّثَنِي فَاطِمَةُ عَنْ أَسْمَاءَ قَالَتْ جَاءَتِ امْرَأَةُ النَّبِيِّ ﷺ فَقَالَتْ أَرَأَيْتَ إِحْدَانَا تَحِيضُ فِي الثَّوْبِ كَيْفَ تَصْنَعُ قَالَ « تَحْتَهُ، ثُمَّ تَقْرُصُهُ بِالمَاءِ، وَتَنْضَحُهُ وَتُصَلِّي فِيهِ ». طرفه ٣٠٧ - تحفة ١٥٧٤٣

227- “Muhammed b. el-Müsennâ — Yahya — Hişâm — Fâtıma” isnâdıyla Esmâ şöyle demiştir: Kadının biri Resûlullah'a (sallallahu aleyhi vesellem) geldi ve: “Birimizin giysisine hayız kanı bulaştığı zaman ne yapsın?” diye

sordu. Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem): “O yeri eliyle ovalar, sonra suyla çitiler, sonra üzerine su serpip onunla namazını kılar” buyurdu.¹

Yahya, Yahya b. Saîd el-Kattân’dır.

Hişâm, Hişâm b. Urve b. ez-Zübeyr’dır.

Fâtıma, Hişâm’ın karısı Fâtıma binti’l-Münzir b. ez-Zübeyr’dır.

Esmâ, Esmâ binti Ebî Bekr es-Sıddîk’tir. Abdullah b. ez-Zübeyr’in annesidir. Hicret sırasında yaptıklarından dolayı kendisine iki kuşaklı anlamında “Zâtü’n-Nitâkayn” denilmiştir. İbn İshâk’ın dediğine göre ilk Müslüman olan 18. kişidir. Oğlu Abdullah ile birlikte hicret emiştir. Rüya yorumu konusunda derin bir bilgisi vardı. Denildiğine göre İbn Sîrîn rüya yorumlamayı İbnu’l-Müseyyeb’den, İbnu’l-Müseyyeb de Esmâ’dan öğrenmiştir. Esmâ da bunu babasından öğrenmiştir. Muhacirler içinden en son vefat eden kadındır. Hicri 73 yılının Cemaziyülevvel ayında oğlu Abdullah’ın ölümünden birkaç gün sonra Mekke’de vefat etmiştir. Vefat ettiğinde 100 yaşlarında olmasına rağmen ağzında tek bir dişi dahi dökülmemiş, aklında hiçbir zayıflık görülmemiştir. Buhârî’de 16 hadisi vardır.

Kadının biri Resûlullah’a (sallallahu aleyhi vesellem) geldi ve giysisine hayız kanı bulaşan kadının ne yapması gerektiğini sordu. Zira bazen hayız kanı çamaşırı aşip giysiye bulaşıyordu. Şâfiî’nin sahih bir isnâdla Süfyân b. Uyeyne kanalıyla Hişâm’dan bildirdiğine göre bu kadın Esmâ’nın kendisidir. Rivayetlerde ravinin kendi ismini gizlemesi de olağan bir durumdur.

Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem) bu durumda kadının o yeri eliyle ovalayıp sonra suyla çitileyeceğini, sonra üzerine su serpip onunla namazını kılableceğini söyledi. Çitilemesi, su dökerek parmakları veya tırnaklarıyla o yeri kazımasıdır. Üzerine su serpmesi de o yeri, üzerine azar azar su dökerek yıkaması anlamındadır.

Hattâbî bu konuda şöyle der: “Bu durumda kadın, giysi üzerindeki kanı iyice ovalar ve tırnaklarıyla kazıyıp temizler. Kanın kaba olan kısmı temizlendikten sonra üzerine su döküp yıkar.”

¹ Hadis ayrıca 307’de geçmektedir. Müslim (291)

Hadis, her türlü necasetin sıvılar içinden sadece su ile temizlenebileceğine işaret etmektedir. Zira necislik konusunda kan ile necis olan başka şeyler arasında fark yoktur. Ulemânın çoğunluğunun görüşü bu yöndedir.

Ebû Hanife ve öğrencisi Ebû Yûsuf ise bunun aksini düşünmüş ve Hz. Âişe'nin hadisine dayanarak: “Necis olan şeyler, temiz olan her türlü sıvı ile temizlenebilir” demişlerdir. Zira bu konuda Âişe: “Her birimizin sadece birer giysisi vardı. Kadın hayız olup da giysiye kan bulaştığı zaman kanlı yeri tükürüğüyle ıslatıp tırnağıyla kazırdı” demiştir. Tükürük de temiz olmasaydı pis olan yeri temizlemek yerine necisliğini daha da artıracaktır.

Ancak bu rivayete dayananlara cevap olarak Hz. Âişe'nin tükürüğüyle kanın kaba kısmını kazıyıp çıkardığı, daha sonra ise o yeri yıkadığı söylenmiştir.

Hadisten anlıyoruz ki diğer kanların aksine hayız kanının az da olsa yıkanıp temizlenmesi gerekmektedir. İmam Mâlik az olan kanın yıkanması gerekmediği, başka necasetlerin ise az da olsa yıkanması gerektiği görüşündedir. Ebû Hanîfe de dirhem kadar olan kanın yıkanması gerekmediğini söylemiştir.

Hadisin ravileri Mekkeli ve Medinelidir. Buhârî hadisi ayrıca *Salât* ve *Buyû'* konuları içinde tahrir etmiştir. Ebû Dâvud, Tirmizî ve İbn Mâce de *Tahâret* konusu içinde tahrir etmişlerdir.

۲۲۸ - حَدَّثَنَا مُحَمَّدٌ قَالَ حَدَّثَنَا أَبُو مُعَاوِيَةَ حَدَّثَنَا هِشَامُ بْنُ عُرْوَةَ عَنْ أَبِيهِ عَنْ عَائِشَةَ قَالَتْ جَاءَتْ فَاطِمَةُ ابْنَةُ أَبِي حَبِشٍ إِلَى النَّبِيِّ ﷺ فَقَالَتْ يَا رَسُولَ اللَّهِ إِنِّي امْرَأَةٌ أَسْتَحَاضُ فَلَا أَطْهُرُ ، أَفَادَعُ الصَّلَاةَ فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ « لَا ، إِنَّمَا ذَلِكَ عِرْقٌ ، وَلَيْسَ بِحَيْضٍ ، فَإِذَا أَقْبَلْتَ حَيْضَتِكَ فَدَعِي الصَّلَاةَ ، وَإِذَا أَذْبَرْتَ فَاعْبِلِي عَنْكَ الدَّمَ ثُمَّ صَلِّي » قَالَ وَقَالَ أَبِي « ثُمَّ تَوَضَّئِي لِكُلِّ صَلَاةٍ ، حَتَّى يَجِيءَ ذَلِكَ الْوَقْتُ » . أطرافه ۳۰۶ ، ۳۲۰ ،

۳۲۵ ، ۳۳۱ - تحفة ۱۷۱۹۶

228- “Muhammed — Ebû Muâviye — Hişâm b. Urve — Hişâm'ın babası” isnâdıyla Âişe anlatıyor: Fâtıma binti Ebî Hubeyş, Resûlullah'a (sallallahu aleyhi vesellem) geldi ve: “Ey Allah'ın Resûlü! Kanamam kesilmiyor ve

temizlenemiyorum. Bu durumda namaz kılmayayım mı?” diye sordu. Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi vesellem): *“Hayır! Bu kan hayız kanı değil, damardan gelen özür kanıdır. Normal hayızlık dönemin geldiği zaman namazı bırak. Bu dönem bittiği zaman da senden gelen kanı yıkar, namazını kılarısın”* buyurdu.

Hişâm der ki: Babam bazen bunu: *“Ondan sonra yeni âdet dönemin gelene kadar her namaz için abdest al”* lafzıyla rivayet ederdi.

Muhammed, Muhammed b. Selâm el-Bîkendî’dir.

Ebû Muâviye, Muhammed b. Hâzım’dır.

Hişâm, Hişâm b. Urve b. ez-Zübeyr’dır.

Hişâm’ın babası, Urve b. ez-Zübeyr’dır.

Fâtıma binti Hubeyş el-Kureşîyye el-Esediyye, Resûlullah’a (sallallahu aleyhi vesellem) geldi. Babası Ebû Hubeyş’in ismi de Kays b. el-Muttalib’dır. Fâtıma, Resûlullah’a (sallallahu aleyhi vesellem) hayızlık dönemi bitmesine rağmen kanının kesilmediğini, kendisinden devamlı olarak kan geldiğini söyledi ve: *“Bu durumda namaz kılmayayım mı?”* diye sordu.

Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem) hayız dönemi bittikten sonra kadından gelen kanın hayız kanı olmadığını, bunun rahmin içinden gelen özür kanı olduğunu söyledi. Fâtıma’ya hayızlık dönemi boyunca namaz kılmamasını, normal hayız dönemi geçtikten sonra gelen kanı ise yıkadıktan sonra içinde bulunduğu ilk vakit namazını kılabileceğini bildirdi.

Resûlullah’ın (sallallahu aleyhi vesellem) bunu söylemesi Fâtıma’nın hayız kanı ile özür kanı arasındaki farkı bildiğini göstermektedir. Bundan dolayı bunun takdirini Fâtıma’ya bırakmıştır.

Bir rivayete göre Mâlik bu konuda: *“Hayız dönemi bitip de kanaması olan kadın, hayız kanının tamamen kesildiğinden emin olmak için üç gün daha bekler ve bu süre içinde de namaz ve benzeri ibadetleri yapmaz”* demiştir.

Ravi Hişâm’ın bildirdiğine göre babası Urve, bazen bu hadisin son kısmını: *“Ondan sonra yeni âdet dönemin gelene kadar her namaz için abdest al”* lafzıyla rivayet ederdi.

Konu hakkında diğer açıklamalar *Hayız* konusu için gelecektir. Konunun detayları fıkıh kitaplarında yeterince işlenmiş ve açıklanmıştır ki kendi konusu içinde bunlara arada göndermelerde bulunulacaktır.

Hadisi ayrıca Müslim¹, Ebû Dâvud, Tirmizî ve Nesâî tahrir etmiştir.

٦٤ - بَابُ غَسْلِ الْمَنِيِّ وَفَرْكِهِ وَغَسْلِ مَا يُصِيبُ مِنَ الْمَرْأَةِ

64- MENİYİ YIKAMAK VE OVALAMAK; KADINDAN BULAŞAN AKINTIYI YIKAMAK

Başlık, kişinin giysisine bulaşan meniye yıkamak ve ovalamak; kadınla birlikte olan erkeğe, kadının cinsel organından bulaşan sıvıyı yıkamakla ilgilidir.

٢٢٩ - حَدَّثَنَا عَبْدَانُ قَالَ أَخْبَرَنَا عَبْدُ اللَّهِ قَالَ أَخْبَرَنَا عَمْرُو بْنُ مَيْمُونٍ الْجَزَرِيُّ عَنْ سُلَيْمَانَ بْنِ يَسَارٍ عَنْ عَائِشَةَ قَالَتْ كُنْتُ أَعْسِلُ الْجَنَابَةَ مِنْ تَوْبِ النَّبِيِّ ﷺ ، فَيَخْرُجُ إِلَى الصَّلَاةِ ، وَإِنْ بَقِيَ الْمَاءُ فِي تَوْبِهِ . أطرافه ٢٣٠ ، ٢٣١ ، ٢٣٢ - تحفة ١٦١٣٥

229- “Abdân — Abdullah — Amr b. Meymûn el-Cezerî — Süleymân b. Yesâr” isnâdıyla Âişe şöyle demiştir: “Resûlullah'ın (sallallahu aleyhi vesellem) giysisine meni bulaştığı zaman bulaşan yeri yıkardım. Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi vesellem) giysisinde yıkanan bu yerin ıslaklığıyla da namaza çıkardı.”²

Abdân, Abdullah b. Osmân b. Cebele el-Atekî el-Mervezî'dir. Abdân onun lakabıdır.

Abdullah, Abdullah b. el-Mübârek b. Vâdih el-Hanzalî et-Teymî'dir.

Süleymân b. Yesâr, müminlerin annesi Meymûne'nin azatlısıdır. Medine fakihlerindendir. Hicri 107 yılında vefat etmiştir.

Hiz. Âişe, Resûlullah'ın (sallallahu aleyhi vesellem) giysisine meni bulaştığı zaman bulaşan yeri yıkardı. Yıkama sonrası Hiz. Peygamber (sallallahu aleyhi vesellem) odasından Mescid'e çıktığı zaman yıkanan yerin ıslaklığı hâlâ giysisinin üzerinde olurdu. Zira Resûlullah'ın (sallallahu aleyhi vesellem) bir tane giysisi vardı, giyecek başka da giysisi bulunmuyordu.

¹ Müslim (333)

² Hadis ayrıca 230, 231 ve 232'de geçmektedir. Müslim (289)

İbn Mâce ise rivayet ederken Âişe'nin: “Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi vesellem) çıktığında yıkanan yerin ıslaklığını görürdüm” dediğini zikreder. Bu da yıkanan yer kurumadan Resûlullah'ın (sallallahu aleyhi vesellem) Mescid'e çıktığına işaret etmektedir.

Müslim ise bunu rivayet ederken Âişe'nin: “Resûlullah'ın (sallallahu aleyhi vesellem) giysisinden meniye ovalayıp çıkarırdım” dediğini zikreder. İbn Huzeyme ve İbn Hibbân ise sahih bir isnâdla bunu rivayet ederlerken, Resûlullah'ın (sallallahu aleyhi vesellem) namaz kılarken Âişe'nin meniye kazıyıp çıkardığını zikrederler.

Bu rivayetler ile başlığın hadisini bir arada düşünürsek meninin temiz olduğunu anlarız. Şâfiî ve Ahmed'in görüşü de bu yöndedir. Muhaddisler ise Âişe'nin meniye yıkamasını mendub oluşuna ya da cinsel organda geçtiği yerin necis oluşuna yorarlardı. Kadının cinsel organından gelen sıvının necis olduğunu düşünenlere göre ise meni bu sıvıya karıştığı için yıkanmıştır. Hanefiler ise bu hadise dayanarak meninin yaş ise yıkanarak, kuru ise ovulup kazınarak temizleneceğini söylemişlerdir.

İbn Huzeyme'nin başka bir kanalla bildirdiğine göre Âişe, Resûlullah'ın (sallallahu aleyhi vesellem) giysisine bulaşan meniye yaş ise ızhır otuyla silip temizler, sonra da Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem) onunla namaz kılardı. Meni kuru ise de ovarak temizler, sonra da Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem) onunla namaz kılardı. Bu rivayet her iki durumda da yıkamanın olmadığını bize göstermektedir. Bundan da anlıyoruz ki şayet meni diğer şeyler gibi necis olsaydı ovalamakla yetinilmez, yıkanması gerekli olurdu.

Hanefiler, miktarı bir dirhemden daha fazla olan kanın ovulmasını yeterli görmez, yıkanması gerektiğini söylerler. Ancak kanın, yıkamak yerine ovarak temizlenmesinin caiz olacağına dair herhangi bir nass yoktur. Kıyasa muhalif olarak kuru menide ovma caiz görülmüştür. Bundan dolayı bu konuda itibar edilmesi gereken nassın söylediğidir.

Özetle meni, Şâfiî ve Hanbelîlerde temizdir. Ebû Hanîfe ve Mâlik ise necis olduğunu söylemişlerdir. Ancak Ebû Hanîfe kuru olan meninin temizlenmesinde ovmayı yeterli görmüştür. Mâlik ise yaş ve kuru olması arasında bir fark görmemiş ve her iki durumda da yıkanması gerektiğini söylemiştir.

Nevevî ise köpek, domuz ve bu türden olan hayvanların menileri dışında diğer hayvanların menilerini temiz görenlerin bu görüşlerini benimsemiştir.

Buhârî, başlığa uygun bir şekilde meninin yıkanmasına yönelik hadis zikrederken ovularak temizlenmesi yönünde bir hadis zikretmemiş, âdeti üzere sadece buna işaretle yetinmiştir. Ya da başlığı atarken bu konuda hadis zikretmeyi düşünmüş, ancak bu yönde hadis bulamamış ya da bulduğu hadis şartlarını taşımamıştır. Bundan dolayı da başlıkta sadece yıkamayla ilgili hadis yer almıştır.

Başlıkta zikredilen, kadından bulaşan akıntının yıkanması konusuna gelince, meni çıkarken bu akıntıya bulaştığı için yıkanması gerektiğini söylemiştir. Gusûl konusunun sonlarına doğru Osmân'dan gelen rivayetle yetindiği için başlık altında ayrıca bir hadis zikretme gereği duymamıştır.

Hadisin ravileri Mervli ve Medinelidir. Müslim, Ebû Dâvud, Tirmizî, Nesâî ve İbn Mâce de *Tahâret* konuları içinde tahrir etmişlerdir. Tirmizî hadis için: “Hasen sahih” demiştir.

۲۳۰ - حَدَّثَنَا قُتَيْبَةُ قَالَ حَدَّثَنَا يَزِيدُ قَالَ حَدَّثَنَا عَمْرُو عَنْ سُلَيْمَانَ قَالَ سَمِعْتُ عَائِشَةَ ح وَحَدَّثَنَا مُسَدَّدٌ قَالَ حَدَّثَنَا عَبْدُ الْوَاحِدِ قَالَ حَدَّثَنَا عَمْرُو بْنُ مَيْمُونٍ عَنْ سُلَيْمَانَ بْنِ يَسَارٍ قَالَ سَأَلْتُ عَائِشَةَ عَنِ الْمَنِيِّ يُصِيبُ الثَّوْبَ فَقَالَتْ كُنْتُ أَغْسِلُهُ مِنْ ثَوْبِ رَسُولِ اللَّهِ ﷺ ، فَيَخْرُجُ إِلَى الصَّلَاةِ وَأَثَرُ الْغَسْلِ فِي ثَوْبِهِ بُقْعُ الْمَاءِ أَطْرَافَهُ ۲۲۹ ، ۲۳۱ ، ۲۳۲ - تحفة ۱۶۱۳۵

230- “Kuteybe — Yezîd — Amr — Süleymân” isnâdıyla Âişe şöyle demiştir...

Ayrıca “Müsedded — Abdulvâhid — Amr b. Meymûn” isnâdıyla Süleymân b. Yesâr şöyle demiştir: Âişe'ye meninin giysiye bulaşmasını sorduğumda: “Resûlullah'ın (sallallahu aleyhi vesellem) giysisine bulaşan meniye yıkardım. Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi vesellem) namaza çıktığı zaman yıkanan yerin ıslaklığı hâlâ üzerinde olurdu” dedi.¹

Kuteybe, Kuteybe b. Saîd'dir.

¹ Müslim (289)

Yezîd, Yezîd b. Zuray' b. es-Seken'dir. Ğassânî'nin *Takyîdu'l-Muhmel*'de zikrettiğine göre Firebrî'nin ravilerinden biridir. Ya da İsmâîlî'nin Devrakî ve Ahmed b. Menî' kanalıyla olan rivayetine göre Yezîd b. Hârûn'dur. Kutbuddîn el-Halebî ve Aynî bu görüşü tercih etmişlerdir. Ancak Yezîd konusundaki bu ihtilaf hadisin sıhhatini etkilemez. Zira Yezîd b. Zuray' da, Yezîd b. Hârûn da Buhârî'nin şartlarını taşıyan güvenilir kişilerdir.

Süleymân, Süleymân b. Yesâr'dır.

Müsedded, Müsedded b. Müserhed'dir.

Abdolvâhid, Abdolvâhid b. Ziyâd el-Basrî'dir.

Süleymân b. Amr, Hz. Âişe'ye giysiye bulaşan meni konusunu sordu. Birinci isnâdda Süleymân: "Âişe'nin şöyle dediğini işittim" derken, ikinci isnâdda: "Âişe'ye sordum" demiştir. Müslim'de birinci isnâdla gelmiştir. Ancak işitme soru sormayı gerektirmediği gibi soru sorma da işitmeyi gerektirmemektedir. Buhârî her iki isnâdın sahih olduğunu göstermek için ikisini de zikretmiştir. Bunu yaparak da: "Süleymân b. Yesâr, Âişe'den bir şey işitmiş değildir" diyen Bezzâr'a cevap vermiş olmaktadır.

Süleymân, giysiye bulaşan meni konusunda ne yapılması gerektiğini Hz. Âişe'ye sordu. Hz. Âişe, Resûlullah'ın (sallallahu aleyhi vesellem) giysisine bulaşan meniye yıkadığını, yıkama sonrası Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem) odasından namaza çıktığında yıkanan yerin ıslaklığının giysinin üzerinde görülebileceğini söyledi. Daha önce de söylediğimiz gibi bu yöndeki hadisleri bir arada düşünürsek buradaki yıkama mendub olarak görülmüştür.

Hadisin ravileri Basralı, Vâsıtlı ve Medinelidir.

٦٥ - بَابُ إِذَا غَسَلَ الْجَنَابَةَ أَوْ غَيْرَهَا فَلَمْ يَذْهَبْ أَثَرُهُ

65- YIKANAN MENİ VE BENZERİ ŞEYLERİN İZİNİN KALMASI

Başlık, kişinin giysisine bulaşan meni, hayız kanı ve benzeri şeylerin yıkandıktan sonra izlerinin kalmasıyla ilgilidir. Burada izden kasıt, yıkanan şeyin izidir. Şayet bu iz giderilmesi kolay olan bir şeye tam olarak temizlenmemesinin sakıncası olur. Ancak yıkamaya rağmen rengi veya kokusu kalıyorsa o yer temiz sayılır. Fakat hem renk, hem de kokunun bir arada bulunması bu şeyin tam olarak temizlenmediği anlamını vereceği için sakıncalı bulanlar olmuştur.

٢٣١ - حَدَّثَنَا مُوسَى قَالَ حَدَّثَنَا عَبْدُ الْوَاحِدِ قَالَ حَدَّثَنَا عَمْرُو بْنُ مَيْمُونٍ قَالَ سَأَلْتُ
سُلَيْمَانَ بْنَ يَسَارٍ فِي الثَّوْبِ تُصَيِّهُ الْجَنَابَةُ قَالَ قَالَتْ عَائِشَةُ كُنْتُ أَغْسِلُهُ مِنْ ثَوْبِ رَسُولِ اللَّهِ
ﷺ ، ثُمَّ يَخْرُجُ إِلَى الصَّلَاةِ وَأَثَرُ الْغَسْلِ فِيهِ بُقْعُ الْمَاءِ . أطرافه ٢٢٩ ، ٢٣٠ ، ٢٣٢ - تحفة
١٦١٣٥

231- “Mûsa — Abdolvâhid” isnâdıyla Amr b. Meymûn şöyle demiştir:
Süleymân b. Yesâr’a, meninin giysiye bulaşmasını sorduğumda şu
karşılığı verdi: “Bu konuda Âişe: «Resûlullah’ın (sallallahu aleyhi vesellem) giysisine
bulaşan meniye yıkardım. Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi vesellem) namaza çıktığı
zaman yıkanan yerin ıslaklığı hâlâ üzerinde olurdu» dedi.”¹

Musa, Mûsa b. İsmâil el-Minkarî et-Tebûzekî’dir. Temîm kabilesinden
Minkar oğulları boyuna nispet edilmiştir.

Abdolvâhid, Abdolvâhid b. Ziyâd’dır.

Amr, Süleymân b. Yesâr’a üzerine meni bulaşan giysinin hükmünü ve
böylesi bir durumda ne yapılmasını gerektiğini sordu. Süleymân da buna Hz.
Âişe’nin bir sözüyle cevap verdi. Buna göre Hz. Âişe, Resûlullah’ın (sallallahu aleyhi
vesellem) giysisine bulaşan meniye yıkardı. Yıkama sonrası Resûlullah (sallallahu aleyhi
vesellem) namaz için odasından Mescid’e çıkınca giysisinde yıkanan yerin ıslaklığı
hâlâ görünüyor olurdu.

Buhârî başlıkla meni ve benzeri şeyler dese de başlık altında meni dışında
bir şey zikretmiş değildir. Belki de diğer şeyleri de meniye kıyas etmiştir.

٢٣٢ - حَدَّثَنَا عَمْرُو بْنُ خَالِدٍ قَالَ حَدَّثَنَا زُهَيْرٌ قَالَ حَدَّثَنَا عَمْرُو بْنُ مَيْمُونٍ بْنُ مِهْرَانَ
عَنْ سُلَيْمَانَ بْنِ يَسَارٍ عَنْ عَائِشَةَ أَنَّهَا كَانَتْ تَغْسِلُ الْمُنَى مِنْ ثَوْبِ النَّبِيِّ ﷺ ، ثُمَّ أَرَاهُ فِيهِ
بُقْعَةٌ أَوْ بُقْعَا . أطرافه ٢٢٩ ، ٢٣٠ ، ٢٣١ تحفة ١٦١٣٥

232- “Amr b. Hâlid — Züheyr — Amr b. Meymûn b. Mihrân —
Süleymân b. Yesâr” isnâdıyla Âişe: “Resûlullah’ın (sallallahu aleyhi vesellem)

¹ Müslim (289)

giysisindeki meniye yıkardım. Yıkama sonrası da giyside su lekelerini görürdüm” dedi.

Züheyr, Züheyr b. Muâviye el-Cu'ffî'dir.

Hiz. Âişe, Resûlullah'ın (sallallahu aleyhi vesellem) giysisine bulaşan meniye yıkardı. Yıkama sonrası da giysinin yıkandığını belli eden su lekeleri görülürdü.

٦٦ - بَابُ أَبْوَالِ الْإِبِلِ وَالْدَّوَابِّ وَالْغَنَمِ وَمَرَابِضِهَا

66- DEVELERİN, DİĞER HAYVANLARIN, KOYUNLARIN SİDİĞİ İLE KOYUN AĞILLARININ HÜKMÜ

وَصَلَّى أَبُو مُوسَى فِي دَارِ الْبَرِيدِ وَالسَّرْقِينِ وَالْبَرِّيَّةِ إِلَى جَنْبِهِ فَقَالَ هَا هُنَا وَتَمَّ سَوَاءٌ .

Ebû Mûsa, yan tarafında açık arazi bulunmasına rağmen postacı ile elçilerin ve hayvanlarının dışkısının bulunduğu yerde namaz kılar ve: “Şurası ile orası aynıdır” derdi.

Başlık, develerin, diğer hayvanların ve koyunların sidiği ile koyun ağıllarının hükmüyle ilgilidir. Başlıkta “*devâb*” olarak geçen ifade, her türlü hayvan anlamında olsa da genelde dört ayaklı hayvanlar için kullanılır.

Ebû Mûsa el-Eş'arî'nin namaz kıldığı ve “berîd” olarak ifade edilen yer, Kufe'de bir konaklama yeri idi. Bu konaklama yerinde halifelerden valilere gönderilen elçiler ve postacılar kalırdı. Ebû Mûsa da, Hiz. Ömer ve Osmân'ın Kufe valiliğini yapıyordu.

Ebû Musa, hemen yan tarafında açık araziler olmasına rağmen postacı ile elçilerin hayvanlarıyla birlikte kaldığı yerde namazı kılar. Hayvanlardan dolayı da orada dışkı bulunurdu. Ancak Ebû Mûsa bu yerde namaz kılar ve namaz kıldığı yer ile yan tarafta bulunan araziler arasında namazın sıhhati açısından bir fark olmadığını söylerdi.

Ebû Mûsa'ya göre bu hayvanların dışkısı ile sidiği temizdir. Bundan dolayı açık arazide kılınan namaz ile bu yerde kılınan namaz arasında fark yoktur ve her iki alanda kılınan namaz caizdir.

Ebû Mûsa'nın bu sözünü Buhârî'nin hocası Ebû Nuaym mevsûl olarak şu lafızla rivayet etmiştir: “Ebû Mûsa bize postacı ve elçilerin konaklama yerinde namaz kıldır. Açık arazi hemen yanımdaydı ve namazı kıldığımız

alandaki hayvan dışkısı bulunuyordu. Ebû Mûsa'ya: «Kapı dışında bize namazı kıldırıydın ya» dedik...”

İbn Ebî Şeybe de *Musannef*'te bunu şu lafızla rivayet etmiştir: “Ebû Mûsa bize hayvan dışkısı ile samanın bulunduğu yerde namaz kıldırdı. Ona: «Açık arazi hemen yanında bulunmasına rağmen neden burada bize namazı kıldırıyorsun?» dediğimizde: «Açık arazi ile burası birdir» karşılığını verdi.”

Buhârî, eti yenilen hayvanların sidiğinin temiz olduğuna delil olarak Ebû Mûsa'nın bu uygulaması ile sözünü zikretmiştir. Ancak bu konuda delil olamaz. Zira hayvan dışkısı ile arasında bir engel olduğu halde namazı kıldırması muhtemeldir. Bazıları da olayın zahirinden öylesi bir engelin olmadığına anlaşıldığını söylemiştir. Bu konuda en doğru yaklaşım bunu Ebû Mûsa'nın kendi uygulaması olarak görmektir. Zira İbn Ömer gibi sahabiler bu konuda Ebû Mûsa'ya muhaliftir. Bu durumda Buhârî'nin zikrettiği bu uygulama bu konuda delil olamaz.

۲۳۳ - حَدَّثَنَا سُلَيْمَانُ بْنُ حَرْبٍ قَالَ حَدَّثَنَا حَمَّادُ بْنُ زَيْدٍ عَنْ أَيُّوبَ عَنْ أَبِي قِلَابَةَ عَنْ أَنَسٍ قَالَ قَدِمَ أَنَسٌ مِنْ عُكْلٍ أَوْ عُرَيْنَةَ ، فَاجْتَوُوا الْمَدِينَةَ ، فَأَمَرَهُمُ النَّبِيُّ ﷺ بِلِقَاحٍ ، وَأَنْ يَشْرَبُوا مِنْ أَبْوَاهِهَا وَالْبَانِيَا ، فَانْطَلَقُوا ، فَلَمَّا صَحُّوا قَتَلُوا رَاعِيَّ النَّبِيِّ ﷺ وَاسْتَأْذَنُوا النَّعَمَ ، فَجَاءَ الْحَبْرُ فِي أَوَّلِ النَّهَارِ ، فَبَعَثَ فِي آثَارِهِمْ ، فَلَمَّا ارْتَفَعَ النَّهَارُ جِئَ بِهِمْ ، فَأَمَرَ فَقَطَعَ أَيْدِيَهُمْ وَأَرْجُلَهُمْ ، وَسَمِرَتْ أَعْيُنُهُمْ ، وَأَلْقُوا فِي الْحَرَّةِ يَسْتَقْفُونَ فَلَا يُسْقَوْنَ قَالَ أَبُو قِلَابَةَ فَهَؤُلَاءِ سَرَقُوا وَقَتَلُوا وَكَفَرُوا بَعْدَ إِيْمَانِهِمْ ، وَحَارَبُوا اللَّهَ وَرَسُولَهُ أَطْرَافَهُ ١٥٠١ ، ٣٠١٨ ، ٤١٩٢ ، ٤١٩٣ ، ٤٦١٠ ، ٥٦٨٥ ، ٥٦٨٦ ، ٥٧٢٧ ، ٦٨٠٢ ، ٦٨٠٣ ،

٦٨٠٤ ، ٦٨٩٩ - تحفة ٩٤٥

233- “Süleymân b. Harb — Hammâd b. Zeyd — Eyyûb — Ebû Kılâbe” isnâdıyla Enes anlatıyor: “Ukl —veya Ureyne— kabilelerinden bazıları Medine'ye geldi. Midelerinden rahatsız olunca Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem) sağmal develerin bulunduğu yere gitmelerini ve onların sidiği ile sütünden içmelerini söyledi. Onlar da söz konusu yere gittiler. İyileştiklerinde Resûlullah'ın (sallallahu aleyhi vesellem) çobanını öldürdüler ve

develeri sürüp götürdüler. Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi vesellem) sabah vakitlerinde bunu haber alınca peşlerinden adam gönderdi. Güneş iyice yükseldiğinde de yakalanıp getirildiler. Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem) onların elleri ve ayaklarını kestirdi. Gözlerine mil çekildi ve Harre'ye atıldılar. Su istemelerine rağmen onlara su verilmedi.”

Ebû Kılâbe der ki: “Bunlar hırsızlık yapmış, cana kıymış, iman ettikten sonra küfre dönmüş ve Allah ile Resûl’üne savaş açmışlardı.”¹

Süleymân, Süleymân b. Harb el-Ezdî el-Vâşihî el-Basrî’dir. Mekke kadısıdır. Hicri 224 yılında 80 yaşındayken vefat etmiştir.

Hammâd, Hammâd b. Zeyd b. Dirhem el-Ezdî el-Cahdamî el-Basrî’dir.

Eyyûb, Eyyûb es-Sahtiyânî el-Basrî’dir.

Ebû Kılâbe, Abdullah b. Zeyd —veya Âmir— b. Amr el-Basrî’dir.

Enes, Enes b. Mâlik’tir.

Ukl veya Ureyne kabilesinden bazıları Medine’ye Resûlullah’ın (sallallahu aleyhi vesellem) yanına geldiler. Ukl kabilesi Adnân, Ureyne kabilesi ise Kahtân oğullarındandır ve aynı kabile değildirler. Hangi kabile olduğu konusundaki tereddüt ravi Hammâd’a aittir. Kirmânî ise tereddüdün Enes’e ait olduğunu söylemiştir. Dâvûdî’ye göre ise tereddüt raviden kaynaklanmaktadır.

Buhârî, *Cihâd* konusu içinde bunu Vehb kanalıyla Eyyûb’dan rivayet ederken tereddüt etmeden gelenlerin Ukl kabilesinden olduğunu söylemiştir. *Zekat* konusu içinde de “Şu’be — Katâde” kanalıyla Enes’ten yaptığı rivayette tereddüt etmeden gelenlerin Ureyne’den olduğunu söylemiştir. Müslim de bu şekilde rivayet etmiştir.

Meğâzî konusu içinde “Saîd b. Ebî Arûbe — Katâde” kanalıyla yaptığı rivayette: “Ukl ve Ureyne’den” demiştir. İbn Hacer de doğrusunun bu olduğunu söylemiştir. Ebû Avâne ve Taberânî’nin Saîd b. Beşîr kanalıyla Katâde’den yaptığı rivayet de bunu desteklemektedir. Zira bu rivayette Enes’in: “Bunların dördü Ureyne, üçü de Ukl kabilesindendi” dediği zikredilir.

¹ Hadis ayrıca 1501, 3018, 4192, 4193, 4610, 5685, 5686, 5727, 6802, 6803, 6804, 6805 ve 6899’da geçmektedir. Müslim (1671)

Ancak bu, Buhârî'nin *Cihâd* ve *Diyetler* konularında zikrettiği rivayete muhaliftir. Zira bu iki konu içinde gelen rivayette: “Ukl kabilesinden sekiz kişi geldi” denilmiştir. Muhtemeldir ki sekizinci kişi iki kabileden değildi, onların arasına katılan biriydi.

İbn İshâk'ın dediğine göre bunların Resûlullah'a (sallallahu aleyhi vesellem) gelişi Zû Karad gazvesinden sonradır. Bu gazve de hicri 6. yılın Cemâziyelevvel ayında vaki olmuştur. Buhârî bu gazvenin Hudeybiye'den sonra hicri 6. yılın Zilkade ayında gerçekleştiğini söylemiştir. Vâkıdî'ye göre ise hicri 6. yılın Şevvâl ayında gerçekleşmiştir. İbn Hibbân, İbn Sa'd ve başkaları da Vâkıdî'nin görüşüne katılmıştır.

Buhârî başka bir konu içinde Medine'ye gelen bu kişilerin, sağmal develerin yanına gitmeden önce Suffa'da kaldıklarını zikreder.

Medine'ye gelenler Medine'nin ağır havasına veya yemeklerine alışamadıklarından dolayı midelerinden rahatsızlandılar. Buhârî bunu Saîd kanalıyla Katâde'den rivayet ederken: “Ey Allah'ın Resûlü! Biz hayvancılıkla uğraşırdık, şehirde yaşamaya alışık değiliz” dediklerini zikreder.

Tıb konusu içinde ise Sâbit kanalıyla Enes'ten rivayet ederken hasta olan bazılarının Resûlullah'a (sallallahu aleyhi vesellem): “Ey Allah'ın Resûlü! Bize kalacak yer ve yiyecek ver” dedikleri, iyileştikten sonra da: “Medine'nin havası ağır geliyor” dedikleri zikredilir. Görüldüğü kadarıyla geldiklerinde açlıktan dolayı yüzleri sararmıştı ve hastaydılar. İyileştiklerinde de Medine hummasına yakalandıkları için şehirde kalmak istememişlerdir.

Müslim'de gelen rivayete göre Medine'de karın şişliğine sebep olan bir göğüs hastalığına yakalanmışlar ve: “Ey Allah'ın Resûlü! Medine'nin havası bize ağır geliyor” demişlerdir. Bunun üzerine Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem) sağmal develerin bulunduğu yere gitmelerini söylemiştir.

Ebû Avâne'nin bildirdiğine göre ise: “Ey Allah'ın Resûlü! Gördüğün gibi hastalığa yakalandık. İzin verirsen develerin bulunduğu yere çıkmak istiyoruz” diyerek develerin bulunduğu yere onlar gitmeyi istemişlerdir.

Buhârî, bunu Vehb'den rivayet ederken onların: “Ey Allah'ın Resûlü! Bize süt getirilmesini söyle” dediklerini, Resûlullah'ın da (sallallahu aleyhi vesellem): “*Elimde size verecek süt yok, ama sağmal develerin yanına gidebilirsiniz*” karşılığını verdiğini zikreder.

İbn Sa'd, Resûlullah'ın (sallallahu aleyhi vesellem) sağmal develerinin 25 tane olduğunu söyler. Ebû Avâne'ye göre bu develer Medine'ye 6 mil uzaklıkta, Kubâ'ya ait olan Zu'l-Cedr adında bir yerde otlanıyorlardı.

Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem) gittiklerinde bu develerin sidiği ve sütlerinden içmelerini söyledi. Denildiği gibi de yaptılar. İyileşip eski sağlıklarına kavuştuklarında Resûlullah'ın (sallallahu aleyhi vesellem) çobanı olan Yesâr en-Nûbî'yi öldürdüler. İbn Sa'd'ın bildirdiğine göre bunlar develeri almak için saldırdıklarında Yesâr birkaç kişiyle birlikte onlara engel olmak istedi. Çıkan kavgada Yesâr'ın el ve ayaklarını kestiler, diline ve gözlerine dikenler batırıp öldürdüler. Sonrasında deve sürüsünü önlerine katıp götürdüler.

Vakit henüz sabah vakti iken bu haber Resûlullah'a (sallallahu aleyhi vesellem) ulaştı. Allah Resûlü (sallallahu aleyhi vesellem), Kurz b. Câbir komutasında 20 kişilik bir birliği peşlerinden gönderdi. İbn Ukbe, birliğin komutanının Saîd b. Zeyd olduğunu söylemiştir. Çok geçmeden yakalandılar ve güneş iyice yükselmişken Resûlullah'a (sallallahu aleyhi vesellem) getirildiler.

Hız. Peygamber (sallallahu aleyhi vesellem), Mâide Suresi'ndeki âyet gereğince ellerini ve ayaklarını çaprazlama kestirdi. Kızdırılmış demir çivilerle de gözlerine mil çektirdi. Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem) burada müsle yapmış değildir. Onlar çobanın el ve ayaklarını kesip gözlerini oydukları için Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem) onlara kısas yapmıştır. Sonra da onları Medine'nin dışında bulunan Harre'ye ölüme terk etti. Harre, yanmış volkanik taşların bulunduğu bir bölgedir. Orada insanlardan su istedilerse de kimseler onlara su vermedi.

Tıb konusu içinde geçtiğine göre Enes: "İçlerinden birinin ölmek için dilini yere sürüttüğünü gördüm" demiştir. Ebû Avâne ise rivayet ederken: "Aşırı sıcaklar ve susuzluktan dolayı az da olsa serinliğini almak için toprağı yaladığını gördüm" demiştir.

Ceza olarak öldürülmesi gereken kişiye normal şartlarda istemesi halinde su verilir. Ancak bunlar su istemelerine rağmen onlara su verilmemiştir. Bunun sebebi de ya Resûlullah'ın (sallallahu aleyhi vesellem) bu konuda bir emri bulunmaması ya da dinden dönmeleri dolayısıyladır. Müslim ve Tirmizî'de bunların dinden döndükleri zikredilir. Bu durumda da onların bu yöndeki isteklerine itibar edilmez.

Bazıları Resûlullah'ın (sallallahu aleyhi vesellem) bunlara deve sidiğinden içmelerini emretmesini deve sidiğinin temiz olduğunun delili olarak görmüş, eti yenen diğer hayvanların sidiğini de buna kıyas etmişlerdir. Mâlik, Ahmed, Hanefîlerden Muhammed b. el-Hasan, İbn Huzeyme, İbnu'l-Münzir, İbn Hibbân, İstahrî, Şâfiîlerden Rûyânî, Şa'bî, Atâ, İbrâhîm en-Nehaî, Zührî, İbn Sîrîn ve Süfyân es-Sevrî bu görüştedir.

İbnu'l-Münzir'e göre ayrıca âlimlerin koyun dışkısını çarşılarda satan kişilere izin vermesi, eski olsun yeni olsun tabiplerin deve sidiğini tedavi amaçlı kullanmalarına itiraz edilmemesi de bunların temiz olduğunun başka bir delilidir.

Fakat ihtilaflı olan bir konuda itiraz gerekmez, itiraz edilmemesi de bir şeyin caiz olduğunu göstermez. Şâfiî, Ebû Hanîfe ve âlimlerin çoğu, bütün sidiklerin necis olduğu görüşündedir. Bu hadiste Resûlullah'ın (sallallahu aleyhi vesellem) deve sidiğinin içilmesini söylemesini de tedavi amaçlı olarak görmüşlerdir. Bundan dolayı bu hadis zaruri bir durum olmadıktan sonra deve sidiğini içmenin mubahlığına delil olamaz.

Ebû Dâvud'un Ümmü Süleym kanalıyla rivayet ettiği: *“Yüce Allah ümmetimin şifasını onlara haram ettiği bir şeyde kulmuş değildir”* hadisi de ihtiyari durumlar için geçerlidir. Ancak zaruri bir durum varsa, zorda kalmışa leşin haram olmaması gibi bu da haram değildir.

Zaruri durumlarda içkinin tedavi için kullanılması konusu ise bundan farklıdır. Zira içkinin tedavi amaçlı kullanılıp kullanılmayacağını soran kişiye Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem) içkinin tedavi etmesi bir yana bizzat hastalık olduğunu bildirmiştir.

İçki ile diğer necis olan şeyler arasındaki fark ise, diğerleri içinden içkinin ihtiyari durumlarda onu kullanan kişiye had cezası gerektirmesidir. Bunun yanında içilmesi bir çok hastalığa sebep olur. Deve sidiğine gelince İbnu'l-Münzir'in İbn Abbâs'tan bildirdiğine göre Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem): *“Deve sidiğinde mide bozulmalarına şifa vardır”* buyurmuştur. Bundan dolayı içinde şifa olduğu söylenen bir şey, içinde hastalık bulunduğu söylenen bir şeye kıyas edilemez.

Buhârî'nin başlıktaki “develerin ve diğer hayvanların sidiği” sözünün zahirinden, hadisi Zâhiriler gibi mutlak bir şekilde dışkı ve sidiğin temiz oluşuna delil olarak getirdiğini anlıyoruz. Zâhiriler sadece insanın dışkı ve

sidiğini bunun dışında tutarlar. Ancak hadisin eti yenen hayvanlar hakkında geldiği, bunun hükmünün eti yenmeyen hayvanlara kıyas edilemeyeceği söylenerek buna itiraz edilmiştir.

Hadisin ravileri Basralıdır. İsnâdında tâbiînin tâbiînden rivayeti vardır. Buhârî hadisi ayrıca *Cihâd*, *Meğâzî* ve *Diyetler* konuları içinde tahrir etmiştir. Müslim, Ebû Dâvud ve Nesâî de tahrir etmiştir.

Ebû Kılâbe onların böyle cezalandırılmasının gerekçesini Resûlullah'ın (sallallahu aleyhi vesellem) develerini çalmaları, çobanını öldürmeleri, iman ettikten sonra küfre dönüp Allah'a ve Resûl'üne savaş açmaları olarak göstermiştir.

Ahmed'de Ebû Kılâbe'nin Enes'ten gelen bir rivayete dayanarak onların Allah'a ve Resûl'üne savaş açtıklarını söylenmiştir. Yine Enes'ten gelen bir rivayete dayanarak onların imandan sonra küfre girdiklerini söylemiştir.

۲۳۴ - حَدَّثَنَا آدَمُ قَالَ حَدَّثَنَا شُعْبَةُ قَالَ أَخْبَرَنَا أَبُو التَّيَّاحِ يَزِيدُ بْنُ هُجَيْدٍ عَنْ أَنَسٍ قَالَ كَانَ النَّبِيُّ ﷺ يُصَلِّي قَبْلَ أَنْ يُبْنَى الْمَسْجِدُ فِي مَرَابِضِ الْغَنَمِ أَطْرَافَهُ ٤٢٨ ، ٤٢٩ ، ١٨٦٨ ، ٢١٠٦ ، ٢٧٧١ ، ٢٧٧٤ ، ٢٧٧٩ ، ٣٩٣٢ - تحفة ١٦٩٣

234- “Âdem — Şu'be — Ebu't-Teyyâh” isnâdıyla Enes: “Mescid inşa edilmenden önce Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem) koyun ağıllarında namaz kıldırır” dedi.¹

Âdem, Âdem b. Ebî İyâs'tır.

Şu'be, Şu'be b. el-Haccâc'tır.

Ebu't-Teyyâh, Yezîd b. Humeyd'dir.

Mescid-i Nebvî henüz inşa edilmemişken Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem) namazları Müslümanlara koyun ağıllarında kıldırırdı. Bu hadis koyunların dışkı ve sidiğinin temiz olduğuna delil olarak getirilmiştir. Zira koyun ağıllarında mutlaka dışkı ve sidik bulunur. Müslümanlar da buralarda namaz kılarken bunlara bir şekilde temas etmişlerdir.

¹ Hadis ayrıca 428, 429, 1868, 2106, 2771, 2774, 2779 ve 3932'de geçmektedir. Müslim, uzun bir metinle (524)

Müslümanların buralarda namazı doğrudan yerde değil de başka bir şeyin üzerinde kılmış olma ihtimali bulunduğu söylenerek bu görüşe itiraz edilmiştir.

“Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem) ile ashâbı normalde namazları bir şeyin üzerinde değil de temas ederek toprak üzerinde kılardı. Bundan dolayı Enes’in bu rivayetinden ağıllarda namazın doğrudan yere temas ederek kılındığı anlaşılmaktadır” diyenler de vardır. Ancak Buhârî ve Müslim’de zikredildiğine göre Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem), Enes’in evinde namazı bir hasırın üzerinde kılmıştır. Hz. Âişe’den gelen sahih bir rivayette ise Resûlullah’ın (sallallahu aleyhi vesellem) seccade üzerinde namaz kıldığı bildirilmiştir.

Hadisin ravileri Horasanlı, Kufeli ve Basralıdır. Buhârî hadisi ayrıca *Salât* konusu içinde tahrir etmiştir. Müslim, Tirmizî ve Nesâî de tahrir etmiştir.

٦٧ - بَابُ مَا يَقَعُ مِنَ النَّجَاسَاتِ فِي السَّمَنِ وَالْمَاءِ

67- İÇİNE NECASET DÜŞEN KATI YAĞ VE SUYUN HÜKMÜ

وَقَالَ الزُّهْرِيُّ لَا بَأْسَ بِالْمَاءِ مَا لَمْ يُغَيِّرْهُ طَعْمٌ أَوْ رِيحٌ أَوْ لَوْنٌ . وَقَالَ حَمَّادٌ لَا بَأْسَ بِرِيحِ الْمَيْتَةِ . وَقَالَ الزُّهْرِيُّ فِي عِظَامِ الْمَوْتَى نَحْوِ الْفِيلِ وَغَيْرِهِ أَذْرَكْتُ نَاسًا مِنْ سَلَفِ الْعُلَمَاءِ يَمْتَسِطُونَ بِهَا ، وَيَدَّهِنُونَ فِيهَا ، لَا يَرَوْنَ بِهِ بَأْسًا . وَقَالَ ابْنُ سِيرِينَ وَإِبْرَاهِيمُ وَلَا بَأْسَ بِتِجَارَةِ الْعَاجِ .

Zührî şöyle demiştir: “Suya düşen necasette, suyun tadını, kokusunu ve rengini değiştirmedikten sonra bir sakınca olmaz.”

Hammâd: “Ölü hayvan tüyünün suya düşmesinin bir sakıncası yoktur” demiştir.

Zührî, ölü fil ve benzeri hayvan kemikleri konusunda şöyle demiştir: “Selef âlimlerinden yetiştiğim kişiler bunlardan tarak, yağdanlık edinir ve bunda bir sakınca görmezlerdi.”

İbn Sîrîn ve İbrâhîm de: “Fil dişinin ticaretinde sakınca yoktur” demişlerdir.

Başlık, içine necaset düşen katı yağ ve suyun hükmüyle ilgilidir.

Muhammed b. Müslim b. Şihâb ez-Zührî, suya necis olan bir şey düştüğü zaman şayet suyun tadını, kokusunu ve rengini değiştirmiyorsa o suyun kullanımında bir sakınca olmadığını söylemiştir. Zührî'nin bu sözünü İbn Vehb, *Câmi'*de Yûnus kanalıyla Zührî'den mevsûl olarak rivayet etmiştir.

Zührî'nin sözünden, suyun az veya çok olması arasında bir fark görmediğini anlıyoruz. Âlimlerden bir grup da bu konuda onun gibi düşünmüştür.

Ancak Ebû Ubeyd, *et-Tuhûr* kitabında: “Zührî'nin sözüne göre kişi ibrik içine işese, suyun niteliğini değiştirmedeği sürece bu suyla abdest almak caiz olur ki bu da hoş bir şey değildir” diyerek itiraz etmiştir.

Ahmed ile Şâfiî ise bu konuda asgari su miktarını iki *kulle* olarak kabul etmişlerdir. İki kullenden az olan suya necaset bulaştığı zaman suyun niteliği değişmese de necis olur. *Kulleteyn* hadisi olarak bilinen “*Su iki kulle miktarı ise pislik tutmaz*” hadisine göre de su iki kulle ve daha fazla olduğu zaman necaset tutmaz. Bu hadisi de İbn Hibbân ve başkaları sahih bulmuştur.

Buhârî isnâdındaki ihtilaftan dolayı *kulleteyn* hadisini başlık altında zikretmemiştir. Ancak ravileri güvenilirdir ve hadis âlimlerden bir grup sahih bulmuştur. Hadiste zikredilen kullenin miktarı ise net bir şekilde sâbit değildir. Bu durumda kulle ifadesi genel bir mânâ ifade eder.

Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem) ümmetine kolaylık olsun diye kulle miktarını net olarak belirtmemiştir. Ancak Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem) ashâbına anlamayacakları bir şekilde konuşmaz. Bundan dolayı Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem) bu sözü söylerken muhatapları olan sahabe bunun ne anlama geldiğini bilmektedir. Onlardan sonra gelenler arasında ise bunun net miktarı hakkında farklı görüşler vardır.

Şâfiî, iki kullenin yaklaşık olarak Hicaz kırbalarından 5 kırba çıktığını söylemiştir.

Hanefilere göre su çok olmadıktan sonra kendisine bulaşan necaset onu necis yapar. Çok olmasının ölçüsü de bir tarafı hareket ettirildiği zaman diğer tarafının bundan etkilenmemesi, hareket etmemesidir.

Mâlikilere göre suyun miktarı konusunda belirli bir alt ve üst sınır yoktur. Tat, koku ve renk olmak üzere suyun üç vasfı değiştiği zaman az olsun çok olsun su necis olur.

Ebû Hanîfe'nin hocası Hammâd b. Ebî Süleymân, eti yensin veya yenmesin ölü hayvan tüyünün suya düşmesinin bir sakıncası olmadığını söylemiştir. Bunun da gerekçesi tüyün, suyun üç vasfını değiştirmemesi veya tüyün temiz olmasıdır. Hammâd'ın sözünü Abdurrezzâk, *Musannef*'te mevsûl olarak zikretmiştir.

Hanefi ve Mâlikilerin de bu konuda görüşü böyledir. Şâfiîler ise böylesi bir durumda suyun necis olacağını söylemişlerdir.

Zührî, seleften karşılaştığı pek çok âlimin ölü fil ve benzeri eti yenmeyen hayvanların kemiklerinden tarak, yağdanlık edindiklerini ve böylesi hayvanların kemiklerini kullanmada bir sakınca görmediklerini söylemiştir.

Bu kemikler söz konusu âlimlerin yanında necis olsaydı onlardan tarak ve yağdanlık yapmaz, onları kullanmazlardı. Bu kemiklerin temiz olduğunu söyleyenlere göre bu kemikler suya düştüğü zaman onu necis yapmazlar. Ebû Hanîfe'nin de görüşü böyledir. Ona göre böylesi kemiklerde canlılık yoktur.

Şâfiî ise **“Kendi yaratılışını unutarak bize karşı misal getirmeye kalkışıyor ve: «Şu çürümüş kemikleri kim diriltecek?» diyor. De ki: Onları ilk defa yaratmış olan diriltecek. Çünkü O, her türlü yaratmayı gayet iyi bilir”**¹ âyetine dayanarak bu kemiklere canlılık atfetmiş ve necis olduklarını söylemiştir.

İmam Mâlik ise böylesi kemiklerin, eti yenmeyen diğer hayvanlarda olduğu gibi temizlenmesi durumunda necis sayılmayacaklarını söylemiştir.

Muhammed b. Sîrîn ve İbrâhîm en-Nehaî, fil dişi veya kemiğinin ticaretinde bir sakınca olmadığını söylemişlerdir.

İbn Sîrîn'in sözünü Abdurrezzâk, *Musannef*'te: “İbn Sîrîn fil dişi ticaretinde bir sakınca görmezdi” lafzıyla mevsûl olarak rivayet etmiştir. Bu da İbn Sîrîn'in fil dişini temiz kabul ettiğini göstermektedir. Çünkü meşhur zeytinyağı kıssasının bize gösterdiğine göre İbn Sîrîn necis olan veya temizlenmeyecek bir şekilde içine necaset bulaşan bir şeyin satışını caiz görmezdi.

Buhârî'nin başlık altında bu rivayetleri zikretmesinden anlıyoruz ki o da

¹ Yâsîn Sur. 78, 79

İmam Mâlik gibi az olsun, çok olsun içine bulaşan necasetle niteliği değişmeyen suyu temiz görmektedir.

۲۳۵ - حَدَّثَنَا إِسْمَاعِيلُ قَالَ حَدَّثَنِي مَالِكٌ عَنْ ابْنِ شِهَابٍ عَنْ عُبَيْدِ اللَّهِ بْنِ عَبَّاسٍ عَنْ مَيْمُونَةَ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ سُئِلَ عَنْ فَاَرَةٍ سَقَطَتْ فِي سَمْنٍ فَقَالَ « أَلْقُوهَا وَمَا حَوْلَهَا فَاطْرَحُوهُ وَكُلُوا سَمْنَكُمْ ». أطرافه ۲۳۶، ۵۵۳۸، ۵۵۳۹، ۵۵۴۰ - تحفة ۱۸۰۶۵ -

235- “İsmâil — Mâlik — İbn Şihâb — Ubeydullah b. Abdillâh — İbn Abbâs” isnâdıyla Meymûne şöyle demiştir: Resûlullah'a (sallallahu aleyhi vesellem) içine fare düşen katı yağın hükmü sorulunca: “*Fareyi ve etrafındaki yağı çıkarıp atın. Geriye kalan yağınızı da yiyin*” buyurdu.¹

İsmâil, İsmâil b. Ebî Uveys'tir.

Mâlik, Mâlik b. Enes'tir.

İbn Şihâb, İbn Şihâb ez-Zührî'dir.

Resûlullah'a (sallallahu aleyhi vesellem) katı yağın içine farenin düşmesi durumunda ne yapılması gerektiği soruldu. Soran kişinin Meymûne olması muhtemeldir. Başka rivayetlerde farenin, yağın içine düşüp ölmesi de zikredilmiştir.

Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem) böylesi bir durumda farenin ve farenin düştüğü yerin çevresinin çıkarılıp atılacağını, geriye kalan yağın da yenilebileceğini söyledi. Bal, pekmez ve benzeri yiyecekler konusunda da buna kıyasla aynı şey geçerlidir.

Hadis, katı yağ konusunda geldiği için sıvı olanı bunun dışında kalmıştır. Sıvı olan yağa fare düştüğü zaman temizlenme imkanı olmadığı için tamamı necis olur. Bu durumda yenilmesi de, satılması da haram olur. Yeme ve satış haricinde kandil yağı olarak aydınlatmada ve benzeri alanlarda ondan faydalanılabilir.

Şâfiî ve Maliki mezhebinin de görüşü böyledir. Zira bir sonraki rivayette sıvı olması durumunda aydınlatmada kullanılması söylenmiştir.

¹ Hadis ayrıca 236, 5538, 5539 ve 5540'ta geçmektedir.

Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem) ondan faydalanılmasını emrettiği için de Hanefiler sadece yenmesini haram görmüşlerdir. Satışını ise bir çeşit faydalanma saymışlardır.

Mâlikîler ise ondan faydalanmayı mutlak bir şekilde yasaklamışlardır. Dayanakları da Abdurrezzâk'ın rivayetinde geçtiği üzere Resûlullah'ın (sallallahu aleyhi vesellem): “*Sıvı ise ona yaklaşmayın*” buyurmasıdır.

Hadisin ravileri Medinelidir. İsnâdında sahabinin sahabiden rivayeti vardır. Buhârî hadisi ayrıca *Zebâih* konusu içinde tahrir etmiştir. Müslim, Ebû Dâvud, Tirmizî ve Nesâî de tahrir etmişlerdir. Tirmizî hadis için: “Hasen sahih” demiştir.¹

۲۳۶ - حَدَّثَنَا عَلِيُّ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ قَالَ حَدَّثَنَا مَعْنٌ قَالَ حَدَّثَنَا مَالِكٌ عَنِ ابْنِ شِهَابٍ عَنْ عُبَيْدِ اللَّهِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عُتْبَةَ بْنِ مَسْعُودٍ عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ عَنْ مَيْمُونَةَ أَنَّ النَّبِيَّ ﷺ سُئِلَ عَنْ فَأْرَةٍ سَقَطَتْ فِي سَمْنٍ فَقَالَ « خُذُوهَا وَمَا حَوْلَهَا فَاطْرَحُوهُ ». قَالَ مَعْنٌ حَدَّثَنَا مَالِكٌ مَا لَا أَحْصِيهِ يَقُولُ عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ عَنْ مَيْمُونَةَ . أطرافه ۲۳۵ ، ۵۵۳۸ ، ۵۵۳۹ ، ۵۵۴۰ - تحفة ۱۸۰۶۵

236- “Ali b. Abdillâh — Ma’n — Mâlik — İbn Şihâb — Ubeydullah b. Abdillâh b. Utbe b. Mes’ûd — İbn Abbâs” isnâdıyla Meymûne şöyle demiştir: Resûlullah'a (sallallahu aleyhi vesellem) içine fare düşen katı yağın hükmü sorulunca: “*Fareyi ve etrafındaki yağı çıkarıp atın*” buyurdu.

Ma’n der ki: “Mâlik bu hadisi bize «İbn Abbâs — Meymûne» kanalıyla sayamayacağım kadar çok nakletti.”²

Ali, Ali b. Abdillâh el-Medînî’dir.

Ma’n, Ma’n b. İsa Ebû Yahya el-Kazzâz el-Medenî’dir. Hicri 198 yılında vefat etmiştir.

¹ Ebû Dâvud (3841, 3843), Tirmizî (1798) ve Nesâî (7/178) rivayet ettiler.

² Hadis ayrıca 235, 5538, 5539, 5540’da geçmektedir.

Resûlullah'a (sallallahu aleyhi vesellem) katı yağın içine farenin düşmesi durumunda ne yapılması gerektiği soruldu. Dârekutnî'de gelen rivayete göre bu konuyu soran kişinin Meymûne olması muhtemeldir.

Daha önceki rivayette de geçtiği gibi Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem) böylesi bir durumda farenin ve farenin düştüğü yerin çevresinin çıkarılıp atılacağını, geriye kalan yağın da yenilebileceğini söyledi.

Hadis bize suyun aksine yağın, içine necis olan bir şey düşmesi durumunda niteliği değişmese de pis olacağını göstermektedir. Burada farenin düştüğü yerin çevresinin çıkarılıp atılmasını söylemesi onu yememeleri anlamındadır. Yoksa çıkarılan bu yağ, kandil yağı olarak aydınlatmada kullanılabilir.

Ma'n, Mâlik'in bu hadisi onlara "İbn Abbâs — Meymûne" kanalıyla sayamayacağı kadar çok naklettiğini söylemiştir. Yani hadis İbn Abbâs'ın rivayetiyle Meymûne'nin müsnedlerinden biridir. Buhârî'nin, Ma'n'ın bu sözünü zikretmesinin sebebi de hadisin Meymûne'nin müsnedlerinden biri olduğuna dikkat çekmektir.

۲۳۷ - حَدَّثَنَا أَحْمَدُ بْنُ مُحَمَّدٍ قَالَ أَخْبَرَنَا عَبْدُ اللَّهِ قَالَ أَخْبَرَنَا مَعْمَرٌ عَنْ هَمَّامِ بْنِ مُنَبِّهٍ عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ عَنِ النَّبِيِّ ﷺ قَالَ « كُلُّ كَلِمٍ يُكَلِّمُهُ الْمُسْلِمُ فِي سَبِيلِ اللَّهِ يَكُونُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ كَهَيْئَتِهَا إِذْ طُعِنَتْ ، تَفَجَّرَ دَمًا ، اللَّوْنُ لَوْنُ الدَّمِ ، وَالْعَرَفُ عَرَفُ الْمُسْكِ » . طرفاه ۲۸۰۳ ،

۵۵۳۳ تحفة ۱۴۶۸۱

237- "Ahmed b. Muhammed — Abdullah — Ma'mer — Hemmâm b. Münebbih" isnâdıyla Ebû Hureyre'nin bildirdiğine göre Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem) şöyle buyurmuştur: *"Müslüman kişi, Allah yolunda herhangi bir yara aldığı zaman kıyamet gününde bu yarası henüz yeni alınmış gibi kanları akararak huzura gelir. Yaradan akan kan rengindedir, ancak kokusu misk kokusu gibidir."*¹

Ahmed, Ahmed b. Muhammed b. Mûsa el-Mervezî'dir.

Abdullah, Abdullah b. el-Mübârek'tir.

¹ Hadis ayrıca 2803 ve 5533'te geçmektedir. Müslim (1876)

Ma'mer, Ma'mer b. Râşid'dir.

Müslüman kişi, dünyada iken Allah yolunda herhangi bir yara aldığı zaman kıyamet gününde Allah'ın huzuruna çıkınca yarası sanki henüz yeni alınmış gibi kanıyor olur. Hadiste "Allah yolunda" denilerek Allah yolunda alınmayan yaralar dışarıda bırakılmıştır.

Yaradan akanın rengi kan renginde olmasına rağmen kokusu misk gibi olur. Yaradan akanın kan renginde olması Allah yolunda gösterdiği çabanın, bu yolda ödediği bedelin bir göstergesidir. Kokusunun misk kokusu olması da Allah'ın huzurunda duran diğer kullar arasında faziletinin bir göstergesidir. Bundan dolayıdır ki şehidin kanı da, kendisi de yıkanmaz.

Buhârî'nin bu hadisi bu başlık altında zikretmesine gelince, misk aslı pis olmasına rağmen temizdir. Sonradan değişime uğradığı için hükmü de değişmiştir. Su için de aynı durum geçerlidir. O da değişikliğe uğradığı zaman hükmü değişir. Hadisin başlıkla bağlantısı budur.

Ya da dünyadayken kanın hükmü pistir. Ancak şehidin kanı olarak âhirette misk gibi kokmasıyla hükmü değişmiş ve necis olmaktan çıkıp temiz hükmünü almıştır. Aynı şekilde temiz olan su, pis kokmasıyla temiz olmaktan çıkıp necis hükmünü alabilir.

Bazıları ise şehidin kanıyla ilgili hükmün âhiretle ilgili bir şey olduğunu, suyun temiz veya necis olması hükmünün ise dünyayla ilgili bir şey olduğunu söyleyerek buna itiraz etmiştir.

Ya da Buhârî'nin bu hadisi zikretmedeki amacı bu konuda kendi görüşünü vurgulamak içindir. Bu da suyun niteliğini değiştirmede sürece necis olan bir şeyin bulaşmasının suyu necis yapmayacağıdır. Sıfatın değişmesinin mevsûfu da etkileyeceğinin bir delili olarak bu hadisi zikretmiştir. Çünkü kanın misk gibi kokması onun necis olan hükmünü temize dönüştürmüştür. Aynı şekilde temiz olan suyun niteliği necasetle değişiyorsa hükmü değişip necis olur. Hadis hakkında diğer açıklamalar *Cihâd* konusu içinde gelecektir.

Hadisin ravileri Mervli, Basralı ve Yemenlidir. Buhârî hadisi *Cihâd* konusu içinde de tahrir etmiştir. Müslim de rivayet etmiştir.

٦٨ - باب الْمَاءِ الدَّائِمِ

68- DURGUN SU

Sahîh'in İbn Asâkir rivayetinde başlık: “Durgun Suya İşemek” şeklindedir. Asîlî nüshasında ise: “Durgun Suya İşemeyin” şeklinde geçer.

٢٣٨ - حَدَّثَنَا أَبُو الْيَمَانِ قَالَ أَخْبَرَنَا شُعَيْبٌ قَالَ أَخْبَرَنَا أَبُو الزُّنَادِ أَنَّ عَبْدَ الرَّحْمَنِ بْنَ هُرْمُزَ الْأَعْرَجَ حَدَّثَهُ أَنَّهُ سَمِعَ أَبَا هُرَيْرَةَ أَنَّهُ سَمِعَ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ يَقُولُ « نَحْنُ الْآخِرُونَ السَّابِقُونَ » أطرافه ٨٧٦، ٨٩٦، ٢٩٥٦، ٣٤٨٦، ٦٦٢٤، ٦٨٨٧، ٧٠٣٦، ٧٤٩٥ تحفة ١٣٧٤٤

238- “Ebu’l-Yemân — Şuayb — Ebu’z-Zinâd — Abdurrahman b. Hürmüz el-A’rec” isnâdıyla Ebû Hureyre’nin bildirdiğine göre Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem) şöyle buyurmuştur: “Biz sonra gelenleriz, ancak öne geçecek olanlarız.”¹

Ebu’l-Yemân, Hakem b. Nâfi’dir.

Şuayb, Şuayb b. Ebî Hamza’dır.

Ebu’z-Zinâd, Abdullah b. Zekvân’dır.

Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem), ümmetinin dünyada en son gelen ümmet olduğunu, ancak âhirette diğer bütün ümmetlerin önüne geçeceğini bildirmiştir.

٢٣٩ - وَبِإِسْنَادِهِ قَالَ « لَا يُولَنَ أَحَدُكُمْ فِي الْمَاءِ الدَّائِمِ الَّذِي لَا يَجْرِي ، ثُمَّ يَغْتَسِلُ فِيهِ »

239- Bir önceki isnâdla Resûlullah’ın (sallallahu aleyhi vesellem): “Sizden biri akmayan durgun suya işeyip de sonra ondan yıkanmasın” buyurduğu bildirilmiştir.²

¹ Hadis ayrıca 876, 896, 2956, 3486, 6624, 6887, 7036 ve 7495’te geçmektedir. Müslim (855)

² Müslim (282)

Bir önceki hadisin isnâdıyla bildirildiğine göre Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem), akmayan durgun suyun içine işenip de sonra bu suyla yıkanılmamasını söylemiştir. Bundan kasıt, iki kullenden daha az olan sudur. İşeme suyun niteliğini değiştirmese dahi onu necis yapar. Şâfiîlerin görüşü budur.

Mâlikiler: “Az olsun, çok olsun, durgun olsun, akıyor olsun niteliğini değiştirmedeği sürece su temiz kalır” demişlerdir. Bunda da dayanakları Resûlullah'ın (sallallahu aleyhi vesellem): “*Yüce Allah suyu temiz yaratmıştır, hiçbir şey onu necis yapmaz*” buyruğudur.

Hanefilere göre bir tarafı hareket ettirildiğinde diğer tarafı etkilenen havuza işenmesi durumunda su necis olur. Ahmed'den nakledilen bir görüşe göre su iki kulle ve daha fazla çıksa dahi insan idrarı onu necis yapar.

Hadiste geçen yıkanma ifadesi bazılarına göre abdest almaktır. Bazıları Ebû Dâvud'da: “*Onunla gusletmesin*” lafzıyla gelen rivayete dayanarak bundan kastın gusletme olduğunu söylemiştir.

Âlimlerin yanında bu hadis, miktarı konusunda ihtilaflar olsa da az olan su hakkındadır. Daha önce suyun miktarına bakmayan ve niteliklerinin değişmesini esas alan görüşü nakletmiştik ki güçlü bir görüştür. Ancak iki kulle hakkında gelen hadis sahih olduğu için sınırı iki kulle olarak gören görüş ondan daha güçlüdür. Mâlik'in buradaki yasağı niteliği değişmeyen sularda tenzihen gördüğü nakledilmiştir. Diğer âlimler de çok olan su konusunda bu görüştedir.

“*Biz sonra gelenleriz, ancak öne geçecek olanlarız*” hadisinin başlıkla ilgisi nedir? Hadisin başı ile sonu arasındaki münasebet nedir?

Bu sorulara şöyle cevap verilebilir: Belki de Ebû Hureyre her iki hadisi de aynı anda Resûlullah'tan (sallallahu aleyhi vesellem) işitmiş ve ikisini bir arada nakletmiştir. Buhârî de bu konuda onun gibi davranıp ikisini buraya taşımıştır.

Ya da ravi Hemmâm bu iki hadisi Ebû Hureyre'den işitmiş ve ikisini birlikte rivayet etmiştir. Yoksa ilk hadisin başlıkla herhangi bir alakası bulunmamaktadır. Ancak Buhârî'nin hadisi Hemmâm kanalıyla değil de A'rec kanalıyla Ebû Hureyre'den aktarmasının bu ihtimali ortadan kaldırdığı söylenmiştir.

Fethu'l-Bârî'de ise şöyle denilir: “Buhârî genelde bir şeyi işittiği şekliyle aktarır. Hadisin bir kısmı başlığıyla veya maksadıyla ilgili olduktan sonra başlığıyla ilgili olmayan kısmını da zikreder.”

Hadisin ravileri Humuslu ve Medinelidir. Hadisi ayrıca Müslim, Ebû Dâvud, Tirmizî, Nesâî ve İbn Mâce rivayet etmiştir.¹

٦٩ - بَابُ إِذَا أُلْقِيَ عَلَى ظَهْرِ الْمُصَلِّي قَذَرٌ أَوْ حَيْفَةٌ لَمْ تَفْسُدْ عَلَيْهِ صَلَاتُهُ

69- NAMAZ KILAN KİŞİNİN SIRTINA PİSLİK VEYA LEŞ ATILMASI DURUMUNDA NAMAZI BOZULMAZ

وَكَانَ ابْنُ عُمَرَ إِذَا رَأَى فِي ثَوْبِهِ دَمًا وَهُوَ يُصَلِّي وَضَعَهُ وَمَضَى فِي صَلَاتِهِ وَقَالَ ابْنُ الْمُسَيَّبِ وَالشَّعْبِيُّ إِذَا صَلَّى وَفِي ثَوْبِهِ دَمٌ أَوْ جَنَابَةٌ أَوْ لَغَيْرِ الْقِبْلَةِ أَوْ تَيْمَمَ ، فَصَلَّى ثُمَّ أَدْرَكَ الْمَاءَ فِي وَقْتِهِ ، لَا يُعِيدُ .

İbn Ömer, namaz kılarken giysisinde kan gördüğü zaman onu kazıyıp temizler, sonra da namazına devam ederdi.

İbnu'l-Müseyyeb ve Şa'bî de şöyle demişlerdir: “Kişi, giysisinin üzerinde kan veya meni varken namaz kıldığında ya da kıbleden başka bir tarafa namaz kıldığında ya da teyemmüm edip namazı kıldıktan sonra vakit içinde su bulduğunda o namazı yeniden kılmaz.”

Başlık, namaz kılan kişinin üzerine pislik ya da leş atılması durumunda namazının bozulmayacağıyla ilgilidir.

İbn Ömer, namaz kılarken giysisinin üzerinde kan gördüğü zaman bu kanı giysisinin üzerinden atar ve namazına devam ederdi. Bundan dolayı da İbn Ömer'in namazı yeniden kıldığı zikredilmez.

Şâfiî ve Ahmed'e göre böylesi bir durumda namaz yeniden kılınır. Mâlik'e göre ise şayet o namazın vakti çıkmamışsa yeniden kılınır, aksi halde namazı kaza etmek gerekmez. İbn Ömer'in bu uygulamasını İbn Ebî Şeybe, *Musannef*'te sahih bir isnâdla mevsûl olarak zikretmiştir.

¹ Müslim (583, 1931), Tirmizî (68) ve Nesâî (1/197, 3/85)

İbnu'l-Müseyyeb ve Şa'bî'nin dediğine göre kişi, farkında olmadan giysisinin üzerinde kan veya meni varken namaz kılsa bu namazı iade etmesi gerekmez. Kible olarak tahmin ettiği bir yöne doğru namaz kılıp da sonradan o yönün yanlış olduğunu öğrendiği zaman da namazını iade etmesi gerekmez. Aynı şekilde su yokluğunda kişi teyemmüm edip namaz kıldıktan sonra vakit içinde suyu bulduğunda namazı iade etmesi gerekmez.

Kan yabancı birinden olsun, kişinin kendi kanı olsun şayet az miktarda ise yıkamayı gerektirmez. Şâfiî de bu görüştedir.

Mâlik, Ahmed, Ebû Hanîfe ve *el-Kadîm*'de (eski mezhebinde) Şâfiî kişinin kible olarak tahmin ettiği bir yöne doğru namaz kılıp da sonradan o yönün yanlış olduğunu öğrenmesi durumunda namazını iade etmesi gerekmediğini söylemiştir. Ancak Şâfiî *el-Cedîd*'de (yeni mezhebinde) böylesi bir durumda namazın iade edilmesini gerekli görür.

Teyemmüm konusuna gelince de dört mezhep imamı ve selef âlimlerinin geneli, böylesi bir durumda namazın iadesinin gerekli olmadığı görüşündedir.

٢٤٠ - حَدَّثَنَا عَبْدَانُ قَالَ أَخْبَرَنِي أَبِي عَنْ شُعْبَةَ عَنْ أَبِي إِسْحَاقَ عَنْ عَمْرِو بْنِ مَيْمُونٍ عَنْ عَبْدِ اللَّهِ قَالَ بَيْنَا رَسُولُ اللَّهِ ﷺ سَاجِدٌ قَالَ وَحَدَّثَنِي أَحْمَدُ بْنُ عُثْمَانَ قَالَ حَدَّثَنَا شَرِيحُ بْنُ مَسْلَمَةَ قَالَ حَدَّثَنَا إِبْرَاهِيمُ بْنُ يُونُسَ عَنْ أَبِيهِ عَنْ أَبِي إِسْحَاقَ قَالَ حَدَّثَنِي عَمْرُو بْنُ مَيْمُونٍ أَنَّ عَبْدَ اللَّهِ بْنَ مَسْعُودٍ حَدَّثَهُ أَنَّ النَّبِيَّ ﷺ كَانَ يُصَلِّي عِنْدَ الْبَيْتِ ، وَأَبُو جَهْلٍ وَأَصْحَابُ لَهُ جُلُوسٌ ، إِذْ قَالَ بَعْضُهُمْ لِبَعْضٍ أَيُّكُمْ يَحْيَى بِسَلَى جَزُورِ بَنِي فَلَانٍ فَيَضَعُهُ عَلَى ظَهْرِ مُحَمَّدٍ إِذَا سَجَدَ فَأَنْبَعَتْ أَشْقَى الْقَوْمِ فَجَاءَ بِهِ ، فَنَظَرَ حَتَّى إِذَا سَجَدَ النَّبِيُّ ﷺ وَضَعَهُ عَلَى ظَهْرِهِ بَيْنَ كَتِفَيْهِ وَأَنَا أَنْظُرُ ، لَا أَعْيُرُ شَيْئًا ، لَوْ كَانَ لِي مَنَعَةٌ قَالَ فَجَعَلُوا يَضْحَكُونَ وَيُحِيلُ بَعْضُهُمْ عَلَى بَعْضٍ ، وَرَسُولُ اللَّهِ ﷺ سَاجِدٌ لَا يَرْفَعُ رَأْسَهُ ، حَتَّى جَاءَتْهُ فَاطِمَةُ ، فَطَرَحَتْ عَنْ ظَهْرِهِ ، فَرَفَعَ رَأْسَهُ ثُمَّ قَالَ « اللَّهُمَّ عَلَيْكَ بِقُرَيْشٍ » ثَلَاثَ مَرَّاتٍ ، فَشَقَّ عَلَيْهِمْ إِذْ دَعَا عَلَيْهِمْ - قَالَ وَكَانُوا يُرَوْنَ أَنَّ الدَّعْوَةَ فِي ذَلِكَ الْبَلَدِ مُسْتَجَابَةٌ - ثُمَّ سَمَى « اللَّهُمَّ عَلَيْكَ بِأَبِي جَهْلٍ ، وَعَلَيْكَ بِعُتْبَةَ بْنِ رَبِيعَةَ ، وَشَيْبَةَ بْنِ رَبِيعَةَ ، وَالْوَلِيدَ بْنِ

عُبَّةٌ ، وَأُمِّيَّةٌ بْنُ خَلْفٍ ، وَعُقْبَةُ بْنُ أَبِي مُعَيْطٍ « وَعَدَّ السَّابِعَ فَلَمْ يَحْفَظْهُ قَالَ فَوَالَّذِي
نَفْسِي بِيَدِهِ ، لَقَدْ رَأَيْتُ الَّذِينَ عَدَّ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ صَرَعى فِي الْقَلْبِ قَلْبِ بَذِرٍ أَطْرَافَهُ

٩٤٨٤ تحفة - ٣٩٦٠ ، ٣٨٥٤ ، ٣١٨٥ ، ٢٩٣٤ ، ٥٢٠

240- “Abdân — Abdân’ın babası — Şu’be — Ebû İshâk — Amr b. Meymûn” isnâdıyla Abdullah şöyle demiştir: “Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem) secdede iken...”

Ayrıca “Ahmed b. Osmân — Şurayh b. Mesleme — İbrâhîm b. Yûsuf — İbrâhîm’in babası — Ebû İshâk — Amr b. Meymûn” isnâdıyla Abdullah b. Mes’ûd anlatıyor: Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem) Kâbe’nin yanında namaz kılıyordu. Ebû Cehil ve arkadaşları da orada oturuyorlardı. İçlerinden biri diğerlerine: “Hanginiz falan oğullarının deve kestikleri yerden döleşti getirip, Muhammed secdeye gittiği zaman sırtına koyar?” diye sordu. İçlerinden en kötü olanı gidip döleşini getirdi. Resûlullah’ın (sallallahu aleyhi vesellem) secde etmesini bekledi, secdeye vardığında işkembeyi sırtına, omuzlarının arasında koydu. Ben de olanları izliyor, bir şey yapamıyordum. Keşke onlara engel olmaya gücüm olsaydı.

Sonra gülmeye başladılar ki gülmekten birbirlerinin üzerine yıkılıyorlardı. Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem) ise secdedeydi ve başını kaldırmıyordu. Sonunda kızı Fâtıma geldi ve işkembeyi sırtından aldı. Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi vesellem) başını kaldırdı ve üç defa: “Allahım! Kureyş’i sana havale ediyorum!” diye dua etti. Resûlullah’ın (sallallahu aleyhi vesellem) bu şekilde beddua etmesi onlara ağır geldi. Zira o belde edilen duaya icabet edileceğine inanıyorlardı.

Sonra Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem): “Allahım! Ebû Cehil’i sana havale ediyorum! Utbe b. Rabîa’yı, Şeybe b. Rabîa’yı, Velîd b. Utbe’yi, Umeyye b. Halef’i, Ukbe b. Ebî Muayt’ı sana havale ediyorum” diyerek bedduasını isim vererek tekrarlardı. —Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem) yedinci kişinin de ismini söyledi, ancak aklımda tutamadım.— Canım elinde olana yemin

olsun ki Resûlullah'ın (sallallahu aleyhi vesellem) ismini saydığı bu kişilerin ölü olarak Bedir kuyusuna atıldıklarını gördüm.¹

Abdân, Abdân b. Osmân'dır.

Abdân'ın babası, Osmân b. Cebele'dir.

Şu'be, Şu'be b. el-Haccâc'tır.

Ebû İshâk, tâbiündan Amr b. Abdillâh es-Sebî'î el-Kûfî'dir.

Amr, Amr b. Meymûn el-Kûfî el-Evdî'dir. Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem) zamanına yetişmiş, ancak onu görememiştir. Yüz defa hac ve umre yapmıştır. Hicri 75 yılında vefat etmiştir.

Ahmed, Ahmed b. Osmân b. Hakîm el-Evdî el-Kûfî'dir. Hicri 202 yılında vefat etmiştir.

Şurayh, Şurayh b. Mesleme et-Tenûhî'dir. Hicri 222 yılında vefat etmiştir.

İbrâhîm, İbrâhîm b. Yûsuf es-Sebî'î'dir. Hicri 198 yılında vefat etmiştir.

İbrâhîm'in babası, Yûsuf b. İshâk'tır.

Abdullah, Abdullah b. Mes'ûd'dur.

Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem) Kâbe'nin yanında namaz kılıyordu. Allah'ın düşmanı Ebû Cehil, yani Amr b. Hişâm el-Mahzûmî arkadaşlarıyla birlikte orada oturuyordu. Müslim'de geçtiğine göre Ebû Cehil diğerlerine bir ailenin adını vererek onların deve kestikleri yerden bir döleşî getirilmesini ve Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem) secdede iken üzerine atılmasını teklif etti. Bunun kimin yapabileceğini sorunca içlerinden en kötüsü olan Ukbe b. Ebî Muayt bunu üstlendi.

Ebû Cehil orada bulunmasına rağmen hadiste içlerinde en kötü kişinin Ukbe b. Ebî Muayt olduğu söylenmiştir. Zira Ukbe'nin Resûlullah'a (sallallahu aleyhi vesellem) karşı muhalefeti ve eziyeti Ebû Cehil'den daha fazlaydı. Küfür ve şirkte müşterek olmalarına rağmen Ukbe'nin Resûlullah'a (sallallahu aleyhi vesellem) fiziki müdahalesi vardı. Bu özelliğiyle diğerlerinden sıyrılmıştır. Bedir savaşında diğerleri normal bir şekilde öldürülürken Ukbe yakalanıp öldürülmüştür.

¹ Hadis ayrıca 520, 2934, 3185, 3854 ve 3960'ta geçmektedir. Müslim (1794)

Ukbe, döleşini getirdikten sonra Resûlullah'ın (sallallahu aleyhi vesellem) secdeye gitmesini bekledi. Allah Resûlü (sallallahu aleyhi vesellem) secdeye gidince Ukbe döleşini onun sırtına koydu. Bunu rivayet eden Abdullah b. Mes'ûd da olanları izliyor, ancak elinden bir şey gelmediği için hayıflanıyordu. İbn Mes'ûd, Huzeyl kabilesindendi ve Kureyşlilerle anlaşmalı olan biriydi. Anlaşmalı olduğu kişiler de o sıralar kâfirdi. Yani arkasında duracak hiç kimsesi yoktu. Olmadığı için de Resûlullah'ın (sallallahu aleyhi vesellem) yaptıklarına engel olma konusunda elinden bir şey gelmiyordu.

Ukbe, döleşini Resûlullah'ın (sallallahu aleyhi vesellem) sırtına koyunca Ebû Cehil ve arkadaşları katıla katıla gülmeye başladılar. Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem) ise secdedeydi ve başını kaldıramıyordu. Sonunda kızı Fâtıma gelip döleşini sırtından kaldırıp attı.

Hz. Fâtıma bu ümmetin kadınlarının efendisidir ve pek çok menkıbesi vardır. İbn Abdilber'in zikrettiğine göre babasının vefatından 5 ay 28 gün sonra, Ramazan ayının üçünde, bir Salı günü vefat etti. Vasiyeti üzere onu kocası Hz. Ali yıkadı ve gece vakti defnetti. Hz. Fâtıma'nın Buhârî'de bir hadisi vardır.

İsrâil'in bildirdiğine göre Hz. Fâtıma koşarak geldi ve babasının sırtına konulan döleşini kaldırıp attı. Gelirken orada bulunanlara sövdüğü, ancak bir karşılık vermedikleri de zikredilir. Döleşini sırtından kaldırılınca Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi vesellem) başını secdeden kaldırdı.

Bazıları bu hadise dayanarak kişinin namazını tamamlamasına engel olacak bir şeye maruz kalması durumunda namaz harici hareketlerde bulunacak olsa dahi namazının bozulmayacağını söylemiştir. Buhârî de buradan hareketle kişi namazda iken üzerinde necis olan bir şey görüp de gördüğü anda temizlerse ve ondan bir iz kalmazsa namazının sahih olacağını düşünmüştür.

Hattâbî ise: "Resûlullah'ın (sallallahu aleyhi vesellem) bu olayı yaşadığı zamanlarda içki gibi üzerine atılan bu şeyin necis olduğu konusunda kesin bir hüküm yoktu. Zira içki yasağından önce elleri ve giysileri içkiye bulaşmış olsa dahi namazı kılarlardı" diyerek itirazda bulunmuştur.

Hadisin, eti yenen hayvanın fışkısının temiz olduğuna delâleti de zayıftır. Çünkü içinde mutlaka kan da bulunur. İsrâil ise rivayet ederken putperestlerin kestiklerinden olduğu için temiz sayılamayacağını söylemiştir.

Nevevî ise şöyle der: “Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem) sırtına konulan şeyin ne olduğunu bilmediği için temizliğe yormuş ve namazına devam etmiştir. Bunun yanında kıldığı namazın farz bir namaz olup olmadığını da bilmiyoruz. Bundan dolayı iade edilip edilmemesi konusunda net bir şey diyemiyoruz. Şayet iade edilmesi gerekiyorsa da bunun için yeterli bir vaktin olması gerekmektedir.”

Bazıları ise Resûlullah'ın (sallallahu aleyhi vesellem), secdeden başını kaldırmadan önce Hz. Fâtıma onu alıp attığı için sırtına bir şey konulduğunu hissettiğini söylemiş, Nevevî'nin bu görüşüne itiraz etmiştir.

Buna da şu cevap verilmiştir: “Hz. Fâtıma'nın, döleşini sırtından alıp atması Resûlullah'ın (sallallahu aleyhi vesellem) bunu hissetmesini gerektirmez. Çünkü Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem) namaza başladığı zaman kendini Allah'a verir ve başka bir şeyi düşünmezdi. Hissettiğini söylesek bile muhtemeldir ki onun sırtına atılmasıyla Resûlullah'ın (sallallahu aleyhi vesellem) üzeri necis olmamıştır. Zira Resûlullah'ın (sallallahu aleyhi vesellem) değeri o kadar büyüktür ki üzerinde necaset varken namazı devam ettirmesi düşünülemez.”

Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem) secdeden başını kaldırıp namazını da bitirdikten sonra: *“Allahım! Kureyş'i sana havale ediyorum!”* diyerek Allah'tan bunu yapanların helak olmasını diledi. Bu duasını da üç defa tekrarladi. Zira Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem) dua ve dileklerini üçer defa tekrar ederdi.

Ebû Cehil ve yanındakiler Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem) bu bedduasını duyunca gülmeyi kestiler ve korkuya kapıldılar. Korkuya kapılmaları Resûlullah'ın (sallallahu aleyhi vesellem) duasına icabet edileceğini düşünmelerinden dolayı değil, o belde edilecek dualara icabet edileceğine inanmalarından dolayıldı. Bu inançları da Hz. İbrâhîm'in şeriatından, onlarda geriye kalan bir şey olabilir.

Daha sonra Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem) genel olarak yaptığı bedduayı tek tek isim vererek: *“Allahım! Ebû Cehil'i sana havale ediyorum! Utbe b. Rabîa'yı, Şeybe b. Rabîa'yı, Velîd b. Utbe'yi, Umeyye b. Halefi, Ukbe b. Ebî Muayt'ı sana havale ediyorum”* şeklinde tekrarladi.

Ebû Cehil, Amr b. Hişâm'dır. İbnu'l-Hanzaliyye olarak bilinir. Bu ümmetin firavunudur. Şaşı ve erkeklerle ilişkiye giren biriydi. Utbe b. Rabîa ile Şeybe b. Rabîa kardeşti. Velîd b. Utbe, Müslim'de Velîd b. Ukbe olarak zikredilir. Ancak

âlimler bunun ravi Süfyân tarafından yapılan bir hata olduğu konusunda hemfikirdirler. Şu'be bunu rivayet ederken “Umeyye b. Halef veya Ubeyd b. Halef” şeklinde tereddütle zikreder.

Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem) bu bedduasında yedinci kişiyi de zikretmiştir. Ancak Abdullah bu ismi hatırlayamadığını söylemiştir. Belki de Abdullah bu kişinin ismini zikretmiş, ancak ravi Amr b. Meymûn onu hatırlayamamıştır ve bu söz ona aittir. Buhârî başka bir yerde bunu rivayet ederken yedinci kişi olarak Umâre b. Velîd b. el-Muğîre'yi zikreder.

Tayâlisî bu hadisi Şu'be'den rivayet ederken İbn Mes'ûd'un: “Resûlullah'ın (sallallahu aleyhi vesellem) onlara beddua ettiğini sadece orada görmüşümdür” dediğini zikreder. Beddua etmesi de Rabbine ibadet ederken ona yaptıklarından dolayıdır. Aksi halde kendisine eziyet edenlere karşı yumuşak huyu malumdur.

Abdullah b. Mes'ûd, Resûlullah'ın (sallallahu aleyhi vesellem) bedduasında saydığı kişilerin daha sonra yapılan Bedir savaşında Bedir kuyusunda ölü bedenlerini gördüğünü söylemiştir. Kuyuya atılmaları bir tür defin değildir. Zira Müslümanların, muharib olanların ölülerini defnetme sorumluluğu yoktur. Kuyuya atılmaları onları aşağılamak ve kokularından insanların rahatsız olmaması içindi.

Buhârî ve Müslim'de geçtiğine göre Ebû Cehil'i öldürenler Muâz b. Amr b. el-Cemûh ile Muâz b. Afrâ'dır. Yaralı bir şekilde yerde yatarken Abdullah b. Mes'ûd yanına gelmiş ve başını kesip Resûlullah'a (sallallahu aleyhi vesellem) getirmiştir.

Utbe b. Rabîa'yı Hamza veya Hz. Ali öldürmüştür. Şeybe b. Rabîa'yı Hamza öldürmüştür. Velîd b. Utbe'yi Ubeyde b. el-Hâris veya Hz. Ali ve Hamza ya da Ali ile Hamza birlikte öldürmüştür. Umeyye b. Halef'i İbn Ukbe'de geçtiğine göre Ensâr'dan Mâzin oğullarından bir adam öldürmüştür. İbn İshâk'ta geçtiğine göre ise Muâz b. Afrâ, Hârice b. Zeyd ve Habîb b. Esâf birlikte öldürmüşlerdir.

Siyer konusunda içinde Abdurrahman b. Avf'ın bildirdiğine göre Bilâl birkaç kişiyle birlikte Umeyye b. Halef'in yanına gidip onu öldürmüşlerdir. Umeyye göbekli biri olduğu için ölünce şişmiş, üzerine toprak atıp örtmüşlerdir.

Ukbe b. Ebî Muayt'ı Hz. Ali veya Âsım b. Sâbit öldürmüştür. Doğrusu ise Resûlullah'ın (sallallahu aleyhi vesellem), Ukbe'yi İrku'z-Zabya'da öldürttüğüdür. Umâre b. Velîd b. el-Muğîre ise Necâşî'nin karısını taciz etmiş, Necâşî bir büyücüyü görevlendirerek ceza olarak sidik deliğine üfleyip erkekliğini almıştır. Sonrasında Umâre yabanda hayvanların içinde yaşamış, Hz. Ömer'in hilafeti zamanında da ölmüştür.

Hadisin ravileri Abdân ve babası dışında Kufelidir. Abdân ile babası ise Mervlidir. Buhârî birbirini açıklar ve destekler mahiyette iki isnâdı birlikte zikretmiştir. Buhârî hadisi ayrıca *Cizye*, *Salât*, *Cihâd* ve *Meğâzî* konuları içinde tahrir etmiştir. Müslim ve Nesâî de tahrir etmişlerdir.

۷۰ - باب الْبُرَاقِ وَالْمَخَاطِ وَنَحْوِهِ فِي الثَّوْبِ

70- GİYSİYE TÜKÜRÜK, SÜMÜK VE BENZERİ ŞEYLERİN BULAŞMASI

قَالَ عُرْوَةُ عَنِ الْمِسْوَرِ وَمَرْوَانَ خَرَجَ النَّبِيُّ ﷺ زَمَنَ حَدِيثِيَّةَ فَذَكَرَ الْحَدِيثَ . وَمَا تَنَحَّمَ النَّبِيُّ ﷺ نَحَامَةً إِلَّا وَقَعَتْ فِي كَفِّ رَجُلٍ مِنْهُمْ فَذَلِكِ بِهَا وَجْهُهُ وَجِلْدُهُ تحفة ۱۱۲۵۰ ، ۱۱۲۷۰

Urve'nin bildirdiğine göre Misver ile Mervân şöyle demişlerdir: “Hudeybiye zamanında Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem) yola çıktı... Her bir tükürüğü de sahabilerden birinin eline düşüyor, o da bunu yüzüne ve bedenine sürüyordu...”

Başlık, kişinin giysisine veya bedenine bulaşan tükürük, sümük ve benzeri şeylerin sakıncasının olup olmadığıyla ilgilidir.

Tâbiûndan Urve b. ez-Zübeyr'in bildirdiğine göre ashâbdan Misver b. Mahreme ile Mervân b. el-Hakem, Resûlullah'ın (sallallahu aleyhi vesellem) Hudeybiye'ye çıkışını anlatırken Resûlullah'ın (sallallahu aleyhi vesellem) ağzından çıkan her bir tükürüğün ashâbından birinin eline düştüğünü, bunu elde eden kişinin de teberrüken onu yüzüne ve tenine sürdüğünü söylemişlerdir.

Mervân b. el-Hakem el-Umevî, Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem) zamanında doğmuş olmasına rağmen ondan bir şey işitmiş değildir. Hz. Peygamber

(sallallahu aleyhi vesellem) babası Hakem'i Tâif'e sürdüğü zaman Mervân henüz bir çocuktı ve babasıyla birlikte gitmişti. Hz. Osmân halife olunca dönmelerine izin vermiştir. Mervân, Mekke'nin fethinde müslüman olduğu için bu rivayeti sahabi mürseli sayılır, ancak huccettir. Misver'in de rivayeti onun rivayetini destekleyip güçlendirmektedir.

Hudeybiye, Mekke'ye bir günlük mesafede olan bir köydür. Bölgede bulunan bir kuyu veya eğik bir ağaçtan dolayı da bu isimle anılmıştır. Misver'in rivayetini Buhârî, Hudeybiye kıssasını anlatırken mevsûl olarak zikretmiştir.

Metinde geçen “*nuhâme*” lafzına gelince kimi bunu tükürük ve balgam olarak açıklarken, kimi de sümük anlamını vermiştir. Hadis, necis olmayan temiz bir ağızdan çıkan tükürük ve benzeri şeylerin temiz olduğuna delil olarak getirilmiştir. Buna dayanarak da böylesi bir şey suya düştüğü zaman suyu necis yapmaz ve abdest için kullanılır.

٢٤١ - حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ يُوسُفَ قَالَ حَدَّثَنَا سُفْيَانُ عَنْ هُمَيْدٍ عَنْ أَنَسٍ قَالَ بَرَقَ النَّبِيُّ ﷺ فِي ثَوْبِهِ طَوَّلَهُ ابْنُ أَبِي مَرْيَمَ قَالَ أَخْبَرَنَا يَحْيَى بْنُ أَيُّوبَ حَدَّثَنِي هُمَيْدٌ قَالَ سَمِعْتُ أَنَسًا عَنِ النَّبِيِّ ﷺ أَطْرَافَهُ ٤٠٥ ، ٤١٢ ، ٤١٣ ، ٤١٧ ، ٥٣١ ، ٥٣٢ ، ٨٢٢ ، ١٢١٤ - تحفة ٦٧٤ ، ٧٩٠

241- “Muhammed b. Yûsuf — Süfyân — Humeyd” isnâdıyla Enes şöyle demiştir: “Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem) giysisinin içine tükürdü.”

İbn Ebî Meryem bunu Yahya b. Eyyûb kanalıyla Humeyd'den daha uzun bir metinle rivayet ederken Humeyd'in: “Enes'in şöyle dediğini işittim” dediğini zikretmiştir.¹

Muhammed, Muhammed b. Yûsuf el-Firyâbî'dir.

Süfyân, Süfyân es-Sevrî'dir.

Humeyd, Humeyd et-Tavîl'dir.

Enes, Enes b. Mâlik'tir.

¹ Hadis ayrıca 405, 412, 413, 417, 531, 532, 822 ve 1214'de geçmektedir. Müslim (493)

Ebû Nuaym'ın da rivayet ettiğine göre Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem) namazda iken giysisinin içine tükürmüştür. Tükürüğü Mescid'den elle silip temizleme konusu içinde bu hadisi İbn Ebî Meryem, "Yahya b. Eyyûb — Humeyd" isnâdıyla Enes'ten daha uzun bir metinle rivayet etmiştir.

İbn Ebî Meryem, Buhârî'nin hocası Saîd b. el-Hakem el-Mısırî'dir. Hicri 224 yılında vefat etmiştir.

Yahya, Yahya b. Eyyûb el-Ğâfikî el-Mısırî'dir. Ömer b. Mervân'ın azatlısıdır. Hicri 168 yılında vefat etmiştir.

İkinci isnâda göre Humeyd bunu rivayet ederken: "Enes'in şöyle dediğini işittim" demiştir. Humeyd hadisi Enes'ten işittiğini açıkça dile getirmiş, bu şekilde de onun tedlis yaptığı iddiası çürütülmüştür.

Hadisin ravileri Mısırlı, Basralı ve Mekkelidir.

٧١ - بَابُ لَا يَجُوزُ الْوُضُوءُ بِالنَّيِّدِ وَلَا الْمُسْكِرِ

71- ŞIRA VE SARHOŞLUK VEREN

ŞEYLERLE ABDEST CAİZ DEĞİLDİR

وَكَرِهَهُ الْحَسَنُ وَأَبُو الْعَالِيَةِ . وَقَالَ عَطَاءُ التَّمِيمِ أَحَبُّ إِلَيَّ مِنَ الْوُضُوءِ بِالنَّيِّدِ وَاللَّبَنِ

Hasan ve Ebu'l-Âliye bunu kerih görmüştür. Atâ da: "Teyemmüm benim için şırayla ve sütle abdest almaktan daha iyidir" demiştir.

Başlık, şıra ve sarhoşluk veren şeylerle abdest almanın hükmüyle ilgilidir. Şıra sarhoşluk verecek kıvama gelmeyecek şekilde hurma ve benzeri meyvelerden yapılan bir içecektir. Şıranın diğer sarhoş edici şeylerden ayrı zikredilmesi de hakkındaki ihtilaflardan dolayıdır.

Hasan el-Basrî şıra ile abdest almayı kerih görmüştür. İbn Ebî Şeybe ve Abdurrezzâk'ın rivayet ettiğine göre Hasan: "Şırayla abdest alınmaz" demiştir. Ebû Ubeyde'nin rivayet ettiğine göre ise Hasan: "Şırayla abdest almanın sakıncası yoktur" demiştir. Bu durumda Hasan'ın şıra ile abdesti kerih görmesi tenzihen olur.

Ebu'l-Âliye Rufey' b. Mihrân er-Riyâhî de şıra ile abdest almayı kerih görmüştür. Ebû Dâvud'un *Sünen*'de ceyyid bir senedle bildirdiğine göre Ebû Halde şöyle demiştir: "Ebu'l-Âliye'ye: «Cünüp olan kişi yanında su

bulunmuyorsa ve sırası varsa, sırayla yıkanabilir mi?» diye sorduğumda: «Alamaz» dedi.”

İbn Ebî Şeybe'nin yanında ise Ebu'l-Âliye'nin sırayla yıkanmayı kerih gördüğü zikredilmiştir.

Atâ b. Ebî Rebâh teyemmümü sıra veya süt ile abdest almaya tercih ettiğini söylemiştir. Ebû Dâvud da İbn Cerîr kanalıyla Atâ'nın sıra ve sütle abdest almayı kerih gördüğünü ve: “Teyemmüm benim için daha iyidir” dediğini rivayet etmiştir.

Evzaî genel olarak sıra ile abdesti caiz görmüştür. Ebû Hanîfe sadece hurma sırasıyla abdesti caiz görmüştür. Ancak buna kasaba ve köy dışında bulunma, su bulamama şartını koşmuştur. Bunun yanında sıranın tatlı ve uzuvların üzerinde su gibi akacak şekilde ince olması gerektiğini söylemiştir.

İmam Muhammed: “Olası durumlarda hem sıra ile abdest alınıp hem de teyemmüm edilir “ demiştir.

Ebû Yûsuf ise ulemânın çoğunluğu gibi: “Hiçbir durumda sıra ile abdest alınmaz” demiştir. Şâfiî, Mâlik ve Ahmed'in mezhebi de bu yöndedir. Kâdi Hân'ın dediğine göre sonradan Ebû Hanîfe de bu görüşe dönmüştür.

Ancak Hanefilerin eseri olan *el-Mufîd*'de: “Suya birkaç hurma atılıp da bu hurmalar suyun içinde çözülürse, ancak ona hâlâ su olarak bakılıyorsa onunla abdest almak caiz olur” denilir. Bu konuda delil olarak da Resûlullah'ın (sallallahu aleyhi vesellem) cinlerle buluştuğu geceye dair Abdullah b. Mes'ûd'un rivayetini getirirler. Bu rivayete göre Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem): “Yanında su var mı?” diye sorunca, İbn Mes'ûd: “Şıram var” demiş, Resûlullah da (sallallahu aleyhi vesellem): “Hem içeceğin, hem de temizlik için suyun varmış” veya: “Güzel bir içecek ve temiz bir su” buyurmuştur. Ebû Dâvud ve Tirmizî de bunu rivayet edip Resûlullah'ın (sallallahu aleyhi vesellem) onunla abdest aldığını zikretmişlerdir.

Ancak selef âlimleri bu hadisin zayıf olduğu konusunda hemfikirdirler. Sahih olduğunu kabul etsek bile neshedilmiş bir uygulamadır. Çünkü bu olay, Mekke'de vaki olmuştur. Teyemmüm ile ilgili âyet ise Medine'de nazil olmuştur ve bu konuda herhangi bir ihtilaf yoktur. Hanefilerin delil olarak getirdikleri hadise bu şekilde bir itiraz gelmiştir.

Bu itiraza da şöyle cevaplar verilmiştir: Taberânî ve Dârekutnî'nin bildirdiğine göre Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem) Mekke'nin üst taraflarındayken

Cebrâil yanına gelmiş, topuğuyla yere vurunca vurduğu yerden su çıkmış, o suyla da Resûlullah'a (sallallahu aleyhi vesellem) abdesti öğretmiştir.

Süheylî de bu konuda şöyle der: “Abdest hüküm olarak Mekke’de nazil olmuştur. Âyet olarak nüzulü ve tilaveti ise Medine’de gerçekleşmiştir. Hz. Âişe de rivayetinde «Abdest âyeti nazil oldu» değil «Teyemmüm âyeti nazil oldu» demiştir. Çünkü abdest daha öncesinde farz kılınmıştı, tilaveti yapılacak şekilde âyet olarak nazil olması da teyemmüm âyetinin vahy edilmesiyle gerçekleşmiştir.”

İyâd’ın da Ebu’l-Cehm’den bildirdiğine göre Medine’de, hakkında âyet nazil olana kadar abdest sünnetti.

Bazıları da İbn Mes’ûd’da bulunan şıranın, niteliği tamamen değişmeyecek şekilde içine birkaç hurma atılan sudan ibaret olduğunu söylemiştir. Süte gelince saf sütle abdest almanın caiz olmadığı konusunda icmâ vardır. Ancak içine su katılmışsa Hanefilere göre onunla abdest caizdir.

۲۴۲ - حَدَّثَنَا عَلِيُّ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ قَالَ حَدَّثَنَا سُفْيَانُ قَالَ حَدَّثَنَا الزُّهْرِيُّ عَنْ أَبِي سَلَمَةَ عَنْ عَائِشَةَ عَنِ النَّبِيِّ ﷺ قَالَ « كُلُّ شَرَابٍ أَسْكَرَ فَهُوَ حَرَامٌ » . طرفاه ۵۵۸۵ ، ۵۵۸۶ - تحفة ۱۷۷۶۴

242- “Ali b. Abdillâh — Süfyân — Zührî — Ebû Seleme” isnâdıyla Âişe’nin bildirdiğine göre Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem): “*Sarhoşluk veren her içecek haramdır*” buyurmuştur.¹

Süfyân, Süfyân b. Uyeyne’dir.

Zührî, Muhammed b. Müslim’dir.

Ebû Seleme, Abdullah b. Abdirrahman b. Avf’tır.

Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem) sarhoşluk veren her türlü içeceğin azının da, çoğunun da haram olduğunu bildirmiştir. Bundan dolayı az olsun çok olsun, üzümünden, hurmadan, buğdaydan veya başka bir şeyden olsun, kaynatılmış olsun olmasın sarhoşluk veren bir şeyi içen mükellef kişiye bu yöndeki had cezası uygulanır.

¹ Hadis ayrıca 5585 ve 5586’da geçmektedir. Müslim (2001)

Ebû Hanîfe bu konuda şöyle der: “Hurma ve kuru üzüm şırası eğer keskin olursa azı da, çoğu da haram olur. Ancak yine de içki değil de ıslatma (şıra) olarak isimlendirilir. Şayet sarhoşluk veriyorsa içilmesi haddi gerektirir ve necis olur. Sarhoşluk vermeyecek şekilde asgari miktarda kaynatıldığında içilebilir. Ancak tadı keskinleşirse içilmesi haram olur ve kaynatılırken üçte ikisinin gidip gitmemesine itibar edilmez.”

Buğday, arpa, darı, pirinç ve bal şırası ise ister ıslatma, ister kaynatma ile olsun Ebû Hanîfe’ye göre helaldir. Bunlardan da sarhoşluk vereni haramdır ve içene had uygulanır. Ebû Hanîfe bu konuda hem mevkûf, hem de merfû olarak İbn Abbâs’tan nakledilen: “İçkinin bizatihi kendisi, diğer içeceklerden ise sarhoşluk vereni haram kılındı” sözüne dayanmıştır. Bu da gösteriyor ki içki az olsun çok olsun, sarhoşluk versin ya da vermesin haramdır. Diğer içecekler ise sarhoşluk verip vermemesine göre haram olur. İçecekler konusu içinde inşâallah bu yöndeki açıklamalar zikredilecektir.

Buhârî’nin bu hadisi bu başlık altında zikretmesine gelince, Buhârî’ye göre sarhoşluk veren bir şeyin içilmesi haramdır. İçilmesi haram olan bir şeyle de abdest almak ittifakla caiz değildir. Bunun yanında şıra, hem lafız hem de hüküm olarak su olmaktan çıktığı için onunla abdest alınmaz.

Hadisin ravileri Medineli ve Kufelidir. İsnâdında tâbiînin tâbiîden rivayeti vardır. Buhârî hadisi ayrıca *İçecekler* konusu içinde tahrir etmiştir. Müslim, Ebû Dâvud, Tirmizî, Nesâî ve İbn Mâce de tahrir etmişlerdir.

۷۲ - بَابُ غَسْلِ الْمَرْأَةِ أَبَاهَا الدَّمَ عَنْ وَجْهِهِ

72- KADININ, BABASININ YÜZÜNDEKİ KANI YIKAMASI

وَقَالَ أَبُو الْعَالِيَةِ امْسَحُوا عَلَى رِجْلِي فَإِنَّهَا مَرِيضَةٌ .

Ebu’l-Âliye: “Hasta olan ayağımın üzerine meshedin” demiştir.

Başlık, kadının, babasının yüzündeki kanı yıkayıp temizlemesi ile ilgilidir.

Ayaklarının birinden rahatsız olan Ebu’l-Âliye, ailesi ona abdest aldırırken geriye hasta ayağı kalınca onun üzerine meshetmelerini söylemiştir. Ebu’l-Âliye’nin bu rivayetini Abdurrezzâk, *Musannef*’te mevsûl olarak zikretmiştir.

Bunun başlıkla alakası da abdestte başkasından yardım almanın caiz olması yönündendir. Necis olan bir şeyi kişinin üzerinden alıp temizleme de bu tür bir yardıma girmektedir.

۲۴۳ - حَدَّثَنَا مُحَمَّدٌ قَالَ أَخْبَرَنَا سُفْيَانُ بْنُ عُيَيْنَةَ عَنْ أَبِي حَازِمٍ سَمِعَ سَهْلَ بْنَ سَعْدٍ السَّاعِدِيِّ ، وَسَأَلَهُ النَّاسُ وَمَا بَيْنِي وَيِنَّهُ أَحَدٌ بِأَيِّ شَيْءٍ دُوِيَ جُرْحُ النَّبِيِّ ﷺ فَقَالَ مَا بَقِيَ أَحَدٌ أَعْلَمُ بِهِ مِنِّي ، كَانَ عَلِيٌّ يَجِيءُ بِزُرْسِهِ فِيهِ مَاءٌ ، وَفَاطِمَةُ تَغْسِلُ عَنْ وَجْهِهِ الدَّمَ ، فَأُخِذَ حَصِيرٌ فَأُخْرِقَ فَحُشِيَ بِهِ جُرْحُهُ أَطْرَافَهُ ۲۹۰۳ ، ۲۹۱۱ ، ۳۰۳۷ ، ۴۰۷۵ ، ۵۲۴۸ ، ۵۷۲۲ - تحفة ۶۸۸

243- “Muhammed — Süfyân b. Uyeyne” isnâdıyla Ebû Hâzım şöyle demiştir: Sehl b. Sa'd es-Sâidî'ye, Resûlullah'ın (sallallahu aleyhi vesellem) yarasının ne ile tedavi edildiği sorulduğunda onunla aramda kimseler yoktu. Sehl: “Bunu benden daha iyi bilen kimseler kalmadı” deyip şöyle devam etti: “Hz. Ali kalkanıya su getiriyor, Fâtıma da Resûlullah'ın (sallallahu aleyhi vesellem) yüzündeki kanları siliyordu. Sonra bir hasır parçası bulunup yakıldı ve Resûlullah'ın (sallallahu aleyhi vesellem) yarasına bastırıldı.”¹

Muhammed, Muhammed b. Selâm'dır.

Ebû Hâzım, Seleme b. Dînâr el-A'rec el-Mahzûmî el-Medenî'dir. Hicri 135 yılında vefat etmiştir.

Sehl, Sehl b. Sa'd es-Sâidî el-Ensârî el-Medenî'dir. Hicri 91 yılında 100 yaşındayken vefat etmiştir. Buhârî'de 41 hadisi vardır.

Uhud savaşında Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem) yüzünden ve başından yaralanmıştı. Bu savaşa katılanlardan biri olan Sehl'e Resûlullah'ın (sallallahu aleyhi vesellem) bu yarasının ne ile tedavi edildiği soruldu. Bunu da ondan rivayet eden Ebû Hâzım, bu soru ona sorulurken hemen yanında durduğunu, onunla arasında kimselerin bulunmadığını söylemiştir. Bunu da Sehl'in sözlerini doğru bir şekilde duyduğunu belirtmek için zikretmiştir.

¹ Hadis ayrıca 2903, 2911, 3037, 4075, 5248 ve 5722'de geçmektedir. Müslim (1790)

Sehl, Resûlullah'ın (sallallahu aleyhi vesellem) yarasının tedavi edilmesini kendisi gibi bilen başkalarının kalmadığını söyledi. Böyle demesinin sebebi de Buhârî'nin *Nikâh* konusu içinde zikrettiğine göre Medine'deki sahabeler içinde en son vefat eden kişi olmasıdır.

Sehl'in bildirdiğine göre Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem) bu şekilde yaralanınca Ali b. Ebî Tâlib kalkarıyla su getirmiş, Hz. Fâtıma da Resûlullah'ın (sallallahu aleyhi vesellem) yüzündeki kanları yıkayıp yarasını temizlemiştir. Buhârî'nin *Tıb* konusu içinde zikrettiğine göre Hz. Fâtıma kanın kesilmediğini ve kan kaybının fazla olduğunu görünce hasırından bir parça alıp yaktı. Yaktıktan sonra külünü Resûlullah'ın (sallallahu aleyhi vesellem) yarasına basınca da kanama durdu.

Hadisten anlıyoruz ki tedavi mubahtır. Tedavi amaçlı yardım almanın tevekküle aykırı bir tarafı yoktur. Mükafatlarının daha çok olması için peygamberler de belaya maruz kalabilirler. Belaya maruz kalmaları onların da diğerleri gibi beşer olduklarını gösterir. Bunun yanında Hıristiyanların Hz. İsa'yı yüceltme konusunda düştüğü hataya Müslümanların da Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem) konusunda düşmemesi için mucizeler göstermiş olsa da beşeri olan bu yönü onlara gösterilmiştir.

Hadisin ravileri Mekkeli ve Medinelidir. Buhârî bunu ayrıca *Cihâd* ve *Nikâh* konuları içinde tahrir etmiştir. Müslim, Tirmizî ve İbn Mâce de tahrir etmiştir. Tirmizî hadis için: "Hasen sahih" demiştir.

٧٣ - باب السَّوَاكِ

73- DİŞLERİ MİSVAKLAMAK

وَقَالَ ابْنُ عَبَّاسٍ بَتُّ عِنْدَ النَّبِيِّ ﷺ فَاسْتَنَّ .

İbn Abbâs: "Resûlullah'ın (sallallahu aleyhi vesellem) yanında kaldığımda gece dişlerini temizledi" demiştir.

Başlık, ağzın misvakla temizlenmesi ile ilgilidir. Misvak abdestin sünnetlerinden olduğu için Buhârî onu bu konu içinde zikretmiştir.

İbn Abbâs, bir gece Resûlullah'ın (sallallahu aleyhi vesellem) yanında kaldığını, Resûlullah'ın (sallallahu aleyhi vesellem) gece vakti kalktığında dişlerini ovalayarak

temizlediğini söylemiştir. İbn Abbâs'ın bu rivayetini Buhârî, *Tefsîr* konusu içinde daha uzun bir metinle ve mevsûl olarak zikretmiştir.

٢٤٤ - حَدَّثَنَا أَبُو النُّعْمَانِ قَالَ حَدَّثَنَا حَمَّادُ بْنُ زَيْدٍ عَنْ غَيْلَانَ بْنِ جَرِيرٍ عَنْ أَبِي بُرْدَةَ عَنْ أَبِيهِ قَالَ أَتَيْتُ النَّبِيَّ ﷺ فَوَجَدْتُهُ يَسْتَنُّ بِسِوَاكٍ بِيَدِهِ يَقُولُ « أَعُ أَعُ » ، وَالسَّوَاكُ فِي فِيهِ ، كَأَنَّهُ يَتَهَوَّعُ

244- “Ebu’n-Nu’mân — Hammâd b. Zeyd — Ğaylân b. Cerîr — Ebû Burde” isnâdıyla Ebû Burde’nin babası şöyle demiştir: “Resûlullah'ın (sallallahu aleyhi vesellem) yanına geldiğimde kusacakmış gibi «Öö! Ööö!» şeklinde sesler çıkararak elindeki misvakla ağzını misvakladığını gördüm.”¹

Ebu’n-Nu’mân, Muhammed b. el-Fadl’dır. Ârim olarak şöhret bulmuştur.

Hammâd, Hammâd b. Zeyd b. Dirhem’dır.

Ğaylân, Ğaylân b. Cerîr el-Mi’valî’dır. Hicri 129 yılında vefat etmiştir.

Ebû Burde, Âmir b. Ebî Mûsa’dır.

Ebû Burde’nin babası, Ebû Mûsa Abdullah b. Kays el-Eş’arî’dır.

Ebû Mûsa, Resûlullah'ın (sallallahu aleyhi vesellem) yanına geldiğinde Allah Resûlü (sallallahu aleyhi vesellem) elinde misvakla dişlerini temizliyordu. Temizlerken de kusacakmış gibi sesler çıkarıyordu. Ebû Mûsa burada mübalağa yoluyla Resûlullah'ın (sallallahu aleyhi vesellem) ağzını misvaklarken çıkardığı sesleri, kusacak olan kişinin çıkardığı seslere benzetmiştir.

Bundan da anlaşılıyor ki Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem) misvakı dilinin üzerine uzunlamasına koymuştur. Dişlere gelince ise “*Dişlerinizi enine misvaklayın*” hadisine göre enlemesine fırçalanması müstehabdır. Bu hadisi Ebû Dâvud, *Merâsîl*'de rivayet etmiştir. Diş etlerine zarar vereceği için bazıları dişlerin uzunlamasına fırçalanmasını kerih görmüştür.

Daha önce de zikrettiğimiz gibi, “*Ümmetime ağır gelmeyeceğini bilseydim her abdestle birlikte misvak kullanmalarını emrederdim*” hadisine göre misvakla ağzı temizlemek abdestin sünnetlerindendir. Kur’ân okumadan

¹ Müslim (254)

önce, uykudan kalkıldığında ağız misvaklamak da müstehab görülmüştür. Sadece oruçlu kişi için güneş tepe noktasını aştıktan sonra misvak kullanma kerih görülmüştür.

İbn Abbâs şöyle demiştir: “Misvak kullanmanın on özelliği vardır. Dişleri beyazlatır. Gözlere fer katar. Diş etlerini güçlendirir. Ağza güzel bir koku verir. Balgamı azaltır. Melekleri sevindirir. Rabbin rızasına vesile olur. Sünnete uyulmuş olur. Kişinin namazdaki sevabını artırır. Bedeni sağlıklı tutar.”

Tirmizî buna şu eklemeyi yapar: “Hafızayı güçlendirir. Yeni saç bitirir. Ten bozukluğunu giderir. Kişi misvaklamanın başında tükürüğünü yutsun. Zira bunu yapmasının ölüm dışında cüzam, abraşlık ve her türlü hastalığa faydası vardır. Daha sonraki tükürüğünü ise yutmasın. Zira o da unutkanlığa sebep olur.”

Hadisin ravileri Basralı ve Kufelidir. Hadisi Müslim, Ebû Dâvud ve Nesâî de tahrir etmişlerdir.

٢٤٥ - حَدَّثَنَا عُثْمَانُ قَالَ حَدَّثَنَا جَرِيرٌ عَنْ مَنْصُورٍ عَنْ أَبِي وَائِلٍ عَنْ حَذِيفَةَ قَالَ كَانَ

النَّبِيُّ ﷺ إِذَا قَامَ مِنَ اللَّيْلِ يَشْوُصُ فَاهُ بِالسَّوَاكِ . طرفاه ٨٨٩ ، ١١٣٦ - تحفة ٣٣٣٦

245- “Osmân — Cerîr — Mansûr — Ebû Vâil” isnâdıyla Huzeyfe şöyle demiştir: “Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem) gece uyandığında ağzını misvakla temizlerdi.”¹

Osmân, Ebû Bekr b. Ebî Şeybe’nin kardeşidir.

Cerîr, Cerîr b. Abdilhamîd’dir.

Mansûr, Mansûr b. el-Mu’temir’dir.

Ebû Vâil, Şakîk el-Hadramî’dir.

Huzeyfe, Huzeyfe b. el-Yemân’dır.

Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem) gece vakti uykudan kalktığı zaman ağzını iyice temizlerdi. Zira kişi uykudayken midesinden yukarıya doğru bazı gazlar çıkar ve ağzının tadını da kokusunu da değiştirir. Hadisin zahirinden anladığımız

¹ Hadis ayrıca 889 ve 1136’da geçmektedir. Müslim (255)

kadarıyla Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem) geceleri bunu âdet haline getirmişti ve devamlı olarak yapıyordu.

Hadisin ravileri Huzeyfe dışında Kufelidir. Huzeyfe ise Iraklıdır. Buhârî hadisi *Salât* konusu içinde de tahrir etmiştir. Müslim, Ebû Dâvud, Nesâî ve İbn Mâce de rivayet etmişlerdir.

۷۴ - بَابُ دَفْعِ السَّوَاكِ إِلَى الْأَكْبَرِ

74- MİSVAĞI BÜYÜK OLANA VERMEK

Başlık, kişinin ağzını misvakladıktan sonra kullanması için yaşça en büyük olana vermesiyle ilgilidir.

۲۴۶ - وَقَالَ عَفَّانُ حَدَّثَنَا صَخْرُ بْنُ جُوَيْرِيَةَ عَنْ نَافِعٍ عَنِ ابْنِ عُمَرَ أَنَّ النَّبِيَّ ﷺ قَالَ « أَرَانِي أَتَسَوَّكَ بِسَوَاكِ ، فَجَاءَنِي رَجُلَانِ أَحَدُهُمَا أَكْبَرُ مِنَ الْآخَرِ ، فَتَأَوَّلْتُ السَّوَاكَ الْأَصْغَرَ مِنْهُمَا ، فَقِيلَ لِي كَبِّرْ فَلَدَفَعْتُهُ إِلَى الْأَكْبَرِ مِنْهُمَا » قَالَ أَبُو عَبْدِ اللَّهِ اخْتَصَرَهُ نَعِيمٌ عَنِ ابْنِ الْمُبَارَكِ عَنْ أُسَامَةَ عَنْ نَافِعٍ عَنِ ابْنِ عُمَرَ

246- “Affân — Sahr b. Cuveyriye — Nâfi” isnâdıyla İbn Ömer’in bildirdiğine göre Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem) şöyle buyurmuştur: “Misvakla ağzımı misvakladığımı gördüm. Yanıma biri diğerinden daha büyük olan iki adam geldi. Misvakı içlerinden küçük olana verdiğimde bana: «Büyüğe ver!» denildi. Bunun üzerine büyük olana verdim.”

Buhârî der ki: Bu hadisi Nuaym, “İbnu’l-Mübarek — Usâme — Nâfi” isnâdıyla İbn Ömer’den kısa bir şekilde rivayet etmiştir.¹

Affân, Affân b. Müslim es-Saffâr el-Basrî el-Ensârî’dir. Hicri 220 yılında Bağdat’ta vefat etmiştir.

Sahr, Sahr b. Cuveyriye el-Basrî et-Temîmî’dir.

Nâfi, İbn Ömer’in azatlısıdır.

¹ Müslim (2271, 3003)

Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem) rüyasında ağzını misvakladığını gördü. O sırada yanına biri diğerinden daha büyük olan iki adam geldi. Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem) misvakı içlerinden yaşça küçük olana vermek istediğinde Cebrâil yaşça daha büyük olana vermesi konusunda onu uyardı. Bunun üzerine Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi vesellem) misvakı büyük olana verdi.

Buhârî'nin bildirdiğine göre Ebû Nuaym bu hadisin metnini “İbnu'l-Mübârek — Usâme — Nâfi” kanalıyla İbn Ömer'den: “*Cebrâil bana, önceliği yaşça büyük olana vermeme emretti*” şeklinde daha kısa bir şekilde rivayet etmiştir. Bu lafızla olan hadisi de Taberânî, *M. el-Evsat*'ta Bukeyr b. Sehl kanalıyla nakletmiştir.

Hadisten misvakta, yemede, içmede, yürümede, binmede ve benzeri konularda büyüklere öncelik tanınması gerektiğini anlıyoruz.

۷۵ - باب فَضْلِ مَنْ بَاتَ عَلَى الْوُضُوءِ

75- ABDESTLİ YATMANIN FAZİLETİ

۲۴۷ - حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ مُقَاتِلٍ قَالَ أَخْبَرَنَا عَبْدُ اللَّهِ قَالَ أَخْبَرَنَا سُفْيَانُ عَنْ مَنْصُورٍ عَنْ سَعْدِ بْنِ عُبَيْدَةَ عَنِ الْبَرَاءِ بْنِ عَازِبٍ قَالَ قَالَ النَّبِيُّ ﷺ « إِذَا أَتَيْتَ مَضْجَعَكَ فَتَوَضَّأْ وَضُوءَكَ لِلصَّلَاةِ ، ثُمَّ اضْطَجِعْ عَلَى شِقِّكَ الْأَيْمَنِ ، ثُمَّ قُلِ اللَّهُمَّ أَسْلَمْتُ وَجْهِيَ إِلَيْكَ ، وَفَوَّضْتُ أَمْرِي إِلَيْكَ ، وَأَلْجَأْتُ ظَهْرِي إِلَيْكَ ، رَغْبَةً وَرَهْبَةً إِلَيْكَ ، لَا مَلْجَأَ وَلَا مَنْجَا مِنْكَ إِلَّا إِلَيْكَ ، اللَّهُمَّ آمَنْتُ بِكِتَابِكَ الَّذِي أَنْزَلْتَ ، وَبِنَبِيِّكَ الَّذِي أَرْسَلْتَ . فَإِنْ مِتُّ مِنْ لَيْلَتِكَ فَأَنْتَ عَلَى الْفِطْرَةِ ، وَاجْعَلْهُنَّ آخِرَ مَا تَتَكَلَّمُ بِهِ » قَالَ فَرَدَّدْنَاهَا عَلَى النَّبِيِّ ﷺ فَلَمَّا بَلَغْتُ « اللَّهُمَّ آمَنْتُ بِكِتَابِكَ الَّذِي أَنْزَلْتَ » قُلْتُ وَرَسُولِكَ قَالَ « لَا ، وَنَبِيِّكَ الَّذِي أَرْسَلْتَ » . أَطْرَافُهُ ۶۳۱۱ ، ۶۳۱۳ ، ۶۳۱۵ ، ۷۴۸۸ - تحفة ۱۷۶۳

247- “Muhammed b. Mukâtil — Abdullah — Süfyân — Mansûr — Sa'd b. Ubeyde” isnâdıyla Berâ b. Âzib şöyle demiştir: Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem) bana şöyle buyurdu: “*Yatağına geldiğin zaman namazda olduğu gibi abdest al, sonra sağ tarafına uzan ve: «Allahım! Cezandan çekinerek ve rızanı*

umarak kendimi sana teslim ettim, işimi sana havale ettim ve sırtımı sana dayadım. Sana karşı, yine senden başka bir sığınağımız, senden başka da bir kurtuluş yerimiz yoktur. Allahım! İndirmiş olduğun Kitâb'ına, göndermiş olduğun Peygamber'ine iman ettim» de. Şayet o gece ölürsen fıtrat üzere ölmüş olursun. Yatmadan son sözlerin de bunlar olsun.”

Bunları Resûlullah'a (sallallahu aleyhi vesellem) tekrarlamak istedim. “Allahım! İndirmiş olduğun Kitâb'ına” dedikten sonra “Göndermiş olduğun Resûl'üne iman ettim” dediğimde Allah Resûlü (sallallahu aleyhi vesellem): “Hayır! «Göndermiş olduğun Peygamber'ine iman ettim» de” buyurdu.¹

Muhammed, Muhammed b. Mukâtil el-Mervezî'dir.

Abdullah, Abdullah b. el-Mübârek'tir.

Süfyân, Süfyân es-Sevrî'dir. Bazıları bunun Süfyân b. Uyeyne olduğunu söylemiştir. Zira İbnu'l-Mübârek her ikisinden rivayette bulunur. Onlar da Mansûr'dan rivayette bulunurlar. Ancak Mansûr'un rivayetlerinde Süfyân es-Sevrî herkesten daha sağlamdır. Bundan dolayı biz tercihimizi Süfyân es-Sevrî'den yana yaptık.

Sa'd b. Ubeyde, Ebû Hamza el-Kûffî'dir. İbn Hubeyre'nin Kufe valiliği zamanında vefat etmiştir.

Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem), Berâ'ya uyumak için yatağına girmeden önce abdesti yoksa abdest almasını söyledi. Ölüm, uykudayken gelebileceği için abdestli bir şekilde ruhunu teslim etsin diye Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem) ona abdest almasını söylemiştir. Uyumadan önce abdest almanın diğer bir faydası da, şeytanın bulaşmalarından uzak olmak ve daha doğru, gerçeğe daha yakın rüyalar görmektir. Buhârî ve Müslim bu hadiste abdest almayı sadece bu rivayette zikretmişlerdir.

Abdest sonrası Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem), Berâ'ya sağ tarafına uzanmasını söylemiştir. Zira sağ tarafa uyumak, derin bir uykunun önüne geçer ve teheccüd için kişinin daha rahat bir şekilde uyanmasını sağlar. Sol tarafa yatan kişinin ise uykusu daha ağır, uyanması da daha zor olur.

¹ Hadis ayrıca 6311, 6313, 6315 ve 7488'de geçmektedir. Müslim (2710)

Abdest alıp bu şekilde uzandıktan sonra da: “Allahım! Cezandan çekinerek ve rızanı umarak kendimi sana teslim ettim, işimi sana havale ettim ve sırtımı sana dayadım. Sana karşı, yine senden başka bir sığınağımız, senden başka da bir kurtuluş yerimiz yoktur. Allahım! İndirmiş olduğun Kitâb’ına, göndermiş olduğun Peygamber’ine iman ettim” duasını etmesini ve uyumadan son sözlerinin de bu olmasını istedi.

Ancak kişinin bu duadan sonra Allah’ı zikretmeye yönelik sözler söylemesinde bir sakınca olmaz. Zira fakihler, zikre yönelik sözleri dünyalık kelimadan saymazlar. Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem), bu duayı da edip uyuduktan sonra şayet o gece ölürse onun fıtrat üzere, yani İslam dini üzere ölmüş olacağını bildirdi.

Berâ, Resûlullah’ın (sallallahu aleyhi vesellem) ona öğrettiği bu duayı iyice aklında tutmak için tekrarlamaya başladı. “Allahım! İndirmiş olduğun Kitâb’ına” dedikten sonra “Göndermiş olduğun Resûl’üne iman ettim” deyince, Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem) onu uyarıp, “Resûl’üne” yerine öğrettiği gibi “Peygamberine (Nebî)” demesini söyledi.

Resûlullah’ın (sallallahu aleyhi vesellem) onu düzeltme sebebine gelince, birincisi “Resûl” demesi halinde kelime tekrarı yapmış olacaktır. Zira “Gönderme” ile “İrsâl” aynı mânâdadır. Bunun yanında Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem), Resûl olarak gönderilmeden önce Nebî idi. Tekrara düşmemek ve Nebî ile Resûlü bir araya getirmek için onu bu şekilde düzeltmiştir.

Ya da Allah tarafından gönderilen Cebrâil ve diğer melekler ile aradaki farka dikkat çekmek için onu bu şekilde düzeltmiştir. Zira bu melekler Allah tarafından gönderilen resûl/elçilerdir, ancak nebî değildirler. Belki de Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem) bu şekilde olası bir karışıklığın önüne geçmek istemiştir.

Ya da sebebi nebîliğin daha değerli bir makam olmasından dolayıdır. Zira melek de olsa Allah katından gönderilen her bir kişiye resûl (elçi) denilir. Ancak gönderilen her bir kişi aynı zamanda bir nebî değildir. Bu bakımdan “Her resûl aynı zamanda nebîdir, ancak her nebî resûl değildir” diyenlerin bu sözü doğru olamaz.

Mühelleb ise bu konuda şöyle der: “Resûlullah’ın (sallallahu aleyhi vesellem), hikmetin kaynağı, veciz ve belîğ olan ifadeleri değiştirilemez. Değiştirilmesi durumunda da onların hikmet ve faydaları elde edilemeyecektir.”

Buna dayanarak da Muhammed b. Sîrîn gibileri hadislerin mânâ ile rivayet edilemeyeceğini söylemiştir. Ebu'l-Abbâs en-Nahvî de bu konuda: “Mütenâzır olan iki kelime arasında mutlaka bir fark vardır” demiştir.

Ancak bu hadis, rivayette nebî yerine resûl veya aksini demenin caiz olmayacağını söyleyenlere delil olamaz. Zira bunu haber veren şahıs birdir ve aynı kişidir. Onun şanı ve makamına yakışacak şekilde hangi lafız kullanılırsa kim olduğu bilinecek ve maksat hasıl olacaktır.

Kişinin ismini künyesiyle veya künyesini ismiyle değiştirsek de bu durum değişmeyecektir. Örneğin ravinin: “Ebû Abdillâh el-Buhârî'nin bildirdiğine göre” demesi ile “Muhammed b. İsmâil el-Buhârî'nin bildirdiğine göre” demesi arasında bir fark yoktur. Ancak başlık altındaki hadiste durum farklıdır. Zira zikrin lafızları tevkîfidir ve kıyasa açık değildir.

Hadisten anladıklarımıza gelince, uyku öncesi abdest almak ve dua etmek teşvik edilen bir şeydir. Zira kişi uykudayken ruhunu teslim edebilir. Bu şekilde amellerini, amellerin en hayırlısı olan duayla ve abdestle mühürlemiş olacaktır.

Buhârî'nin abdest konusunu bu hadisle bitirmesinin önce bir nüktesi vardır. Zira bu hadiste zikredilen abdest, kişinin uyanırken alması emredilen son abdesttir. Konuyu bu hadisle bitirmesi ayrıca hadiste geçen “*Son sözlerin de bunlar olsun*” sözüne bir tür göndermedir.

Hadisin ravileri Mervli ve Kufelidir. Buhârî bu hadisi ayrıca *Dualar* konusu içinde tahrir etmiştir. Müslim, Ebû Dâvud, Tirmizî ve Nesâî de tahrir etmişlerdir.

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

٢ - كتاب الإيمان

بكسر الهمزة وهو لغة التصديق، وهو كما قاله التفتازاني إذعان لحكم المخبر وقبوله وجعله صادقًا، إفعال من الأمن كأن حقيقة آمن به أمنه التكذيب والمخالفة، يعدى باللام كما في قوله تعالى حكاية عن يوسف: ﴿وَمَا أَنْتَ بِمُؤْمِنٍ لَنَا﴾ [يوسف: ١٧] أي مصدق لنا، وبالباء كما في قوله ﷺ: «الإيمان أن تؤمن بالله». الحديث. فليس حقيقة التصديق أن يقع في القلب نسبة التصديق إلى الخبر أو المخبر من غير إذعان وقبول، بل هو إذعان وقبول لذلك بحيث يقع عليه اسم التسليم على ما صرح به الإمام الغزالي. والكتاب من الكتب وهو الجمع والضم، ومن ثم استعمل جامعا للأبواب والفصول الجامعة للمسائل، والضم فيه بالنسبة إلى الحروف المكتوبة حقيقة، وبالنسبة إلى المعاني المرادة منها مجاز. ولم يقل في الأول كتاب بدء الوحي لأنه كالمقدمة، ومن ثم بدأ به لأن من شأن المقدمة كونها أمام المراد، وأيضا فإن من الوحي عرف الإيمان وغيره.

١ - باب قول النبي ﷺ «بَنِيَ الْإِسْلَامُ عَلَى خَمْسٍ»

وهو قول وفعل. وَيَزِيدُ وَيَنْقُصُ. قال الله تعالى: ﴿لِيَزِدَادُوا إِيمَانًا مَعَ إِيمَانِهِمْ - وَزِدْنَاهُمْ هُدًى - وَيَزِيدُ اللَّهُ الَّذِينَ اهْتَدَوْا هُدًى - وَالَّذِينَ اهْتَدَوْا زَادَهُمْ هُدًى وَآتَاهُمْ تَقْوَاهُمْ - وَيَزِدَادُ الَّذِينَ آمَنُوا إِيمَانًا﴾ وقوله: ﴿أَيُّكُمْ زَادَتْهُ هَذِهِ إِيمَانًا فَأَمَّا الَّذِينَ آمَنُوا فزادتهم إيمانًا﴾ وقوله جل ذكره: ﴿فَاخْشَوْهُمْ فزادهم إيمانًا﴾ وقوله تعالى: ﴿وَمَا زَادَهُمْ إِلَّا إِيمَانًا وَتَسْلِيمًا﴾. والحب في الله والبغض في الله من الإيمان. وَكَتَبَ عُمَرُ بْنُ عَبْدِ الْعَزِيزِ إِلَى عَبْدِ بْنِ عَدِيٍّ: إِنَّ لِلْإِيمَانِ فَرَائِضَ وَشَرَائِعَ وَحُدُودًا وَسُنَنًا، فَمَنْ اسْتَكْمَلَهَا اسْتَكْمَلَ الْإِيمَانَ، وَمَنْ لَمْ يَسْتَكْمِلْهَا لَمْ يَسْتَكْمِلِ الْإِيمَانَ. فَإِنْ أَعِشْ فَسَابِقَتُنَا لَكُمْ حَتَّى تَعْمَلُوا بِهَا، وَإِنْ أُمْتُ فَمَا أَنَا عَلَى صُحْبَتِكُمْ بِحَرِيصٍ. وقال إبراهيم:

الحمد لله رب العالمين
والصلاة والسلام على
سيدنا محمد وآله الطاهرين

الجزء الأول
من كتاب رشاد الساري
لشكر صحيح البخاري
للعلامة اليلعي والفاضل للوحي
احمد بن محمد الخطيب القسطلاني
تأليفه سنة ١٢٨٠ هـ
صلى الله عليه وسلم

الطبعة الأولى
والطبعة المعتمدة
في دار النشر
والطبعة المعتمدة

هرقل (فرقه راسي) بحرفه فرستاده ختية حمله حالیه بتقديره في رواية الاصيلي واي ذكره الكتبي في شرحه قد مر الياء على الهرة وما
 يعنى الاول مقلوب من الثاني فخط (من الايمان) اي ما يما ظهروا من ايمانه لكونه شج بملكه وكان حبيباً لطيبوه فاستمر
 ملكه ديلم بيلون (قال دوهمل على قال) لم (اني قلت مقالتي لافاً) بالمذمعة كسر النون فتقصه وهو نصب على الظرفية
 اي قلت مقالتي هذه الساعة حال كون (اختبر) اي اخبر (هاشداكم) اي سو حكم (عليكم فهدايت) شذوخت
 المفعول للعربة مما سبق وهذا المؤلف في التفسير قد يكتسب من الذي احببت (فيجد الله) حقيقة على عادتهم ملوكهم ونبلاؤهم الارض
 بديه لان ذلك ربما كان كهيئة الجود (ورضوا عنه فكان ذلك احدى) بالنسخ خبر كان (شان هرقل) فيما يتعلق بهذا
 القصة خاصة وفيما يتعلق بالايمان فانه قد وقعت له امور من تهمير الجيش الى وفاته وتبوك ومحاربته للمسلمين هذا يدل ظاهره
 استمراره على الكفر لكن يحتل مع ذلك انه كان يضر الايمان بفعل هذه المعاصي وراعاة ملكته وخوفه من ان يقتله قومه الا ان في
 مستأجلاته كتب من توبك الى النبي صلى الله عليه وسلم ان سلم قال النبي صلى الله عليه وسلم بل هو على نصرايته الحث (رواه)
 حث هرقل في رواية ابن عساکر ورواه ابو العطف وفي رواية قال محمد بن الحارثي (رواه) (صالح بن كيسان) بفتح الكاف ابو محمد ابو العطف
 الغفاري بكسر الغين المجتهد مخفف للفاء المد في المتوفى بعد الاربعين مائة او سنة وخمسة اربعين سنة وينف ستين سنة (رواه)
 ايضا (يونس) بن يزيد الايلي (رواه) (معجم) بفتح الميم بينهما عين ساكنة ابن شد الثلاثة (عن الزهري) فالاول اخرجه
 المصنف في الجهاد من طريق ابو ايمر بن سعد عن صالح عن الزهري لكنه انتهى عند قول ابن شيبان حتى ادخل الله على الاسلام وكنه
 والثاني ايضا من الاسناد في الجهاد مختصراً من الليث والاستينان ايضا مختصراً من طريق ابن المبارك كلاهما عن يونس عن الزهري
 بسند بعيته والثالث ايضا بتمامه في التفسير فالاحاديث الثلاثة عند المصنف عن غير ابو اليهان بالزهري انما رواها الاحاديث
 بسند احدها عن شيخ واحد هو عبد الله بن عبد الله وفي هذا الحديث من لطائف الاسناد رواية حمزة عن حمزة شامي عن مدني وخرج
 منه المؤلف هنا في الجهاد والتفسير في موضعين في الشهادات والجزية والادب في موضعين في الايمان والعلم والحكام والمغازي
 خبر الواحد الاستينان اخرجه مسلم في المغازي ابوداؤد في الادب الترمذي في الاستينان النامي في التفسير ولما خرج
 ابن ماجه ووجه مناسبة ذكر هذا الحديث في هذا الباب انه مشتمل على كرم من اوصاف من يحى اليه والباب في كيفية بذل
 الوجه ايضا فان قصة هرقل مضنية كهيئة حاله صلى الله عليه وسلم في ابتداء الامر وما فرغ المؤلف من باب الوجه لاني هو كالمقدم
 لهذا الكتاب الجامع شرح بذكر الفصول الدينية وبدانها بالايمان لانه ملاك الامر كله لان الاشياء لا تصنع عليه ومشروط به وهو اول
 واجب على المكلف فقال مبتدئاً (بسم الله الرحمن الرحيم) كما ذكر كتب هذا الجامع تبركاً وزيادة في الاعناء بالترك بالسنة
 واختلاف اربابنا في تقديمها هنا على كتابنا خير مما عتدناه ولكل جاعة الثاني اننا جعلنا الترجمة قائمة مقام نهاية السورة وجعلنا اول ظاهر

هذا (كتاب الايمان)

بكسر الهرة وهو لغة التصديق وهو كما قاله التقطازان ادعان الحكم الخبر وقبوله وجعله صادقا فاعمال من لا من كان حقيقة آمن به
 هذه التأكيد المخالفة يعتد باللام كما في قوله تعالى حكاية عن اخوة يوسف ما انت بمؤمن لنا اي صادق لنا وبالباء كما في قوله صلى
 عليه وسلم لايمان ان قومن بالله الحث فلا يفسد حقيقة التصديق ان يقع في التفسيرية التصديق الى الخبر او الخبر من غير ادعاء
 وقبول بل هو ادعاء قبول لذلك بحيث يقع عليه اسم التفسير على ما صرح به الامام الغزالي والكتاب من الكتب وهو الجامع
 والنعم ومن لم استعمل جامعا لالابواب والفصول الجامعة للمساائل والضم فيه بالنسبة الى الحروف المكتوبة حقيقة وبالنسبة
 الى المعاني المرادة منها مجازا ولم يقل في الاول كتاب بدء الوحي لانه كما لمقدم ومن شرب له به لان من شأن
 المقدمة كونها امام المراد وايضا فان من الوحي عن الايمان وغيره هذا (باب قول النبي صلى الله عليه وسلم)
 في الحديث الموصول الاتي ثامنا ان شاء الله تعالى (نبي الاسلام على خمس) وفي فتح الباري نيشية هي
 كتاب الايمان وقول النبي صلى الله عليه وسلم وفي اخرى باب الايمان وقول النبي صلى الله عليه وسلم لان ذكر الايمان بعد ذكر كتاب

بسم الله الرحمن الرحيم

قال شيخنا الامام العالم الزاهد
الورع محي الدين يحيى بن شرف بن
مري بن حسن بن حسين بن حزام
النووي رحمه الله تعالى آمين
الحمد لله البر الجواد الذي جلت
نعمه عن الاحصاء والاعداد
خالق الاطف والارشاد الهادي الى
سبيل الرشاد الموفق بكرمه لطرق
السداد المان بالاعتناء بسنة
حبيبه وخليفه عبده ورسوله صلوات
الله وسلامه عليه وعلى من لطف
به من العباد المخلص هذه الامة
زادها الله شرفا بعلم الاسناد الذي
لم يشركه فيه أحد من الامم على
تكرار العصور والاياد الذي
نصب لحفظ هذه السنة المكرمة
الشريفة المطهرة خواص من
الحفاظ النقاد وجعلهم ذابن
عنها في جميع الازمان والبلاد
بانلين وسعهم في تبين الحق
من طرقها والفساد خوفا من
الانتقاص منها والازدياد وحفظا
لهاعلى الامة زادها الله شرفا الى
يوم التناد مستقرعين جهدهم
في التفقه في معانيها واستخراج
الاحكام والاطائف منها مستبرين
على تلك في جماعات وآحاد مبالغين

ومن يتوكل على الله
فنجو

(بسم الله الرحمن الرحيم)

(يقول أحد بن محمد الخطيب القسطلاني غفر الله له آمين)

الحمد لله الذي شرح معارف عوارف السنة النبوية صدوراً ولبائنه وروح بسماع أحاديثها
الطيبة أرواح أهل وداده وأصفياه فبشرح سر سرائرهم في رياض روضه قدسه وثنائه
أحمد على ما وفق من ارشاده وأسدى من آلائه وأشكره على فضله المتواتر الكامل الوافر
وأسأله المزمدين عطائه وكشف غطاءه وأشهد أن لا اله الا الله وحده لا شريك له الفرد المنفرد
في صمدانيته بعز كبرائه واصل من انقطع اليه الى حضرة قربه ولائه ومدرجه في سلسلة
خاصته وأحبائه وأنشهد أن سيدنا محمدا عبده ورسوله المرسل بصحج القول وحسنه رجة لأهل
أرضه وسنائه الماسي للخلق الموضوع بشوارق بوارق لألائه فأشرفت مشكاة مصابيح
الجامع الصحج من أنوار شريعته وأنسائه صلى الله عليه وسلم وعلى آله وأصحابه وخلفائه آمين
• وبعد فان علم السنة النبوية بعد الكتاب العزيز أعظم العلوم قدرا وأرقاها شرفا ونفرا
اذ عليه مبنى قواعد أحكام الشريعة الاسلاميه وبه تظهر تفاصيل مجلات الآيات القرآنيه
وكيف لا مصدره عن لا ينطق عن الهوى ان هو الا وحى بوحى

فهو المفسر للكتاب وانما * نطق النبي آتياه عن ربه

وان كتاب البخاري الجامع قد أظهر من كنوزه طابها العالمة لبريز البلاغة وأبرز وحاز قبص
السبق في ميدان البراعة وأحرز وأتى من صحج الحديث وفقهه بتمام يسبق اليه ولا عزج أخذ
عليه فانقر ديكتة فرائد فوائده وزوائد عوائده حتى جزم الراويون بعد ذوبه موارده فلذا
رجح على غيره من الكتب بعد كتاب الله وتحركت بالثناء عليه اللسان والشفا ولطما باخطر
في انظار المخاطر ان أعلق عليه شرحا أمزجه فيه مزجا وأدرجه ضمنه درجا أمزجه بالاصل
من الشرح بالجرعة والمداد واختلاف الروايات بغيرها بالدرج الناطر سرها المراد فيكون
باديا بالصفحة مدركا باللمحه كشفا بعض أسرارها لطايبه رافع النقاب عن وجوه معانيه

لمعانيه

İrşâdu's-Sârî'nin 1323 H. tarihli Mısır Bulak matbaası neşrinin ilk sayfası.

Çerçeve kenarı dışında yani hâmişinde Nevevî'nin Sahih-i Müslim şerhi

bulunmaktadır

والادب في موضعين وفي الايمان والعلم والاحكام والمغازي وخبر الواحد والاستئذان وأخرجه مسلم في المغازي وأبو داود في الادب والترمذي في الاستئذان والنسائي في التفسير ولم يخرج ابن ماجه . ووجه مناسبة ذكر هذا الحديث في هذا الباب انه مشتمل على ذكر جل من أوصاف من بوحي اليه والباب في كيفية بدء الوحي . وأيضاً فان قصه هرقل متضمنة لكيفية حاله صلى الله عليه وسلم في ابتداء الامره . ولما فرغ المؤلف من باب الوحي الذي هو كالمقدمة لهذه الكتاب الجامع شرع يذكر المقاصد الدينية وبدأ منها بالايان لانه ملاك الامر كله لان الباقي مبني عليه ومشروط به وهو أول واجب على المكلف فقال مبتدئاً (بسم الله الرحمن الرحيم) كما كثر كتب هذا الجامع تبركاً ويزاد في الاعتناء بالتمسك بالسنة واختلاف الروايات في تقديمها هنا على كتاب أو تأخيرها عنه ولكل وجه ووجه الثاني بأنه جعل الترجمة فاعلم مقام تسمية السورة ووجه الاول ظاهر

• هذا (كتاب الايمان) •

بكر الهمزة وهو لغة التصديق وهو كما قاله الفخازي ادعاء لحكم المخبر وقبوله وجعله صادقا لإفعال من الامن كأن حقيقة آمن به أمته التكذيب والمخالفة يعدي باللام كافي قوله تعالى حكاية عن اخوة يوسف وما أنت عبث من لنا أي مصدق لنا وبالباء كافي قوله صلى الله عليه وسلم الايمان أن تؤمن بالله الحديث فليس حقيقة التصديق أن يقع في القلب نسبة التصديق الى اخبر أو المخبر من غير ادعاء وقبول بل هو ادعاء وقبول لذلك بحيث يقع عليه اسم التسليم على ما صرح به الامام الفخازي والكتاب من الكتب وهو الجمع والضم ومن ثم استعمل جامعا للابواب والفصول الجامعة للأسائل والضم فيه بالنسبة الى الحروف المكتوبة حقيقة وبالنسبة الى المعاني المرادة منها مجاز ولم يقل في الاول كتاب بدء الوحي لانه كالمقدمة ومن ثم بدأ به لأن من شأن المقدمة كونها أمام المراد وأيضاً فان من الوحي عرف الايمان وغيره (في هذا باب قول النبي صلى الله عليه وسلم في الحديث الموصول الآتي ما ان شاء الله تعالى (بني الاسلام على خمس) وفي فرع اليونانية كهي كتاب الايمان وقول النبي صلى الله عليه وسلم في أخرى باب الايمان وقول النبي والاول أصح لان ذكر الايمان بعد ذكر كتاب الايمان لا طائل تحته كالأينحي وسقط لفظ باب عند الاصيلي والاسلام لغة الانقياد والخضوع ولا يتحقق ذلك الا بقبول الاحكام والادعاء وذلك حقيقة التصديق كما سبق قال الله تعالى فأخرجنا من كان فهم من المؤمنين فواجبنا فيها غيريت من المسايين فالايان لا ينفل عن الاسلام حكما فهم ما متحدان في الصدق وان تغايرا بحسب المفهوم اندمجهوم الايمان تصديق القلب وفهم الاسلام أعمال الجوارح وبالجملة لا يصح في الشرع أن يحكم على أحد بأنه مؤمن وليس يعلم أو مسلم وليس عبث ولا نفي بوجدتهما سوى هذا ومن أثبت التغاير فقد يقال له ما حكم من آمن ولم يعلم أو أسلم ولم يؤمن فان أثبت لاحدهما ما حكم ليس بثابت لا آخر فقد ظهر بطلان قوله فان قيل قوله تعالى قالت الاعراب آمنا قل لم تؤمنوا ولكن قولوا أسلمنا صريح في تحقق الاسلام بدون الايمان أجب بان المراد أنهم انقادوا في الظاهر دون الباطن فكانوا كمن لفظ بالشهادتين ولم يصدق قلبه فانه تحرى عليه الاحكام في الظاهر اهـ (وهو) أي الايمان المطلوب عليه عند المصنف كابن عيينة والثوري وابن جريج ومجاهد ومالك بن أنس وغيرهم من سلف الامة وخلفها من المتكلمين والمحدثين (وقول) باللسان وهو النطق بالشهادتين (وقول) ولا يذكر عن الكشحي وعمل بدل فعل وهو أعم من عمل القلب والجوارح لتدخل الاعتقادات والعمادات وهو موافق لقول السلف اعتقاد بالقلب

الان يطاق على المروي مطلقا سواء كان عن رسول الله صلى الله عليه وسلم أو عن صحابي وقال الفقهاء الخراسانيون الاثر هو ما يضاف الى الصحابي موقوفا عليه والله أعلم (وأما) المغيرة فهو بضم الميم على المشهور وذكرا بن السكت وابن قتيبة وغيره ما انه يقال بكسرهما أيضا وكان المغيرة بن شعبة رضي الله عنه أحد دهاة العرب كنيته أبو عيسى ويقال أبو عبدالله وأبو محمد مات سنة ثنتين وقيل سنة إحدى وخمسين أسلم عام الخندق ومن طسرف أخباره أنه حكى عنه أنه أحسن في الاسلام ثلثه امرأه وقيل ألف امرأة (وأما) سمرة بن جندب فبضم الدال وفتحها وهو سمرة بن جندب بن هلال الفزاري كنيته أبو سعيد ويقال أبو عبد الله ويقال أبو عبد الرحمن ويقال أبو محمد ويقال أبو سليمان مات بالكوفة في آخر خلافة معاوية رحمه الله (وأما) سفيان المذكور هنا فهو الثوري أبو عبد الله وقد تقدم أن السفين من سفين مضمومة وتفتح وتكسر وأما الحكم فهو ابن عتبة بالمشاة من فوق وآخره باء موحدة ثم هاء وهو من أفقه التابعين وعبادهم رضي الله عنه وأما حبيب فهو ابن أبي ثابت قيس الشامي الجليل قال أبو بكر بن عياش كان بالكوفة ثلاثة ليس لهم رابع حبيب بن أبي ثابت والحكم وجاد كانوا أصحاب القياوم يكن أحد الاذل لحبيب وفي هذين الاسنادين طيفتان من علم الاسناد احدهما انها اسنادان رواتهما كلهم كوفيون الصحابيان وشجلمس ومن بينهما الاشعبة فانه واسطي ثم بصري وفي صحيح مسلم من هذا النوع كثير جدا ستراه في مواضع حيث نبه عليه ان شاء الله تعالى واللطفية الثانية أن كل واحد